

R·A·Š·T·I·J·O·S P·A·M·I·N·K·L·A·I

TOMAS

KARLAILIS

Prancūzijos revoliucijos

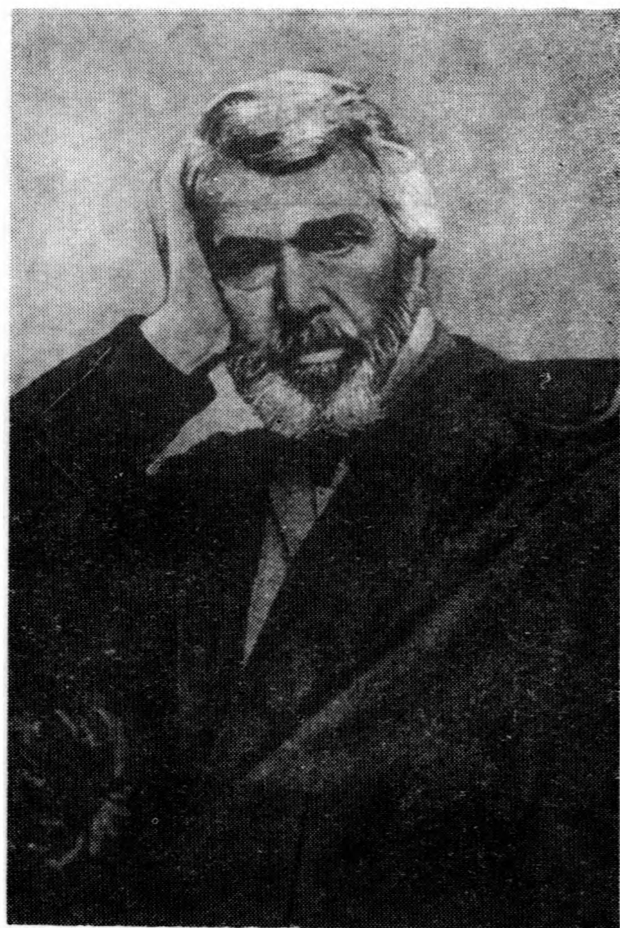
ISTORIJA

Didi ši kova, dieviškas šis reikalas —
už karaliaus valdžią, už laisvę, už
gerovę, už ramybę.

Arianas

Juk ar gali kas pakeisti jų principus?
O jeigu principai lieka tie patys, tai
tėra vergija aimanuojančiųjų, kurie
tik dedasi esą įsitikinę.

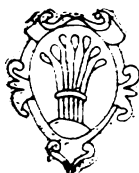
Markas Aurelijus Antoninas

TOMAS
KARLAILIS

Prancūzijos revoliucijos

ISTORIJA

Iš anglų kalbos vertė
VYTAUTAS PETRUKAITIS

1992

VILNIUS „MINTIS“

UDK 994
Ka434

Serija leidžiama nuo 1989 m.

Versta iš:
Thomas Carlyle
The French Revolution.
A History
London, 1913

Redaktorė
DANUTĖ NAVICKAITĖ

0503030000—198
M 851(08)—92

APIE KNYGĄ IR JOS AUTORIŲ

Pasaulio istorijoje nedaug buvo įvykių, turėjusių panašų poveikį žmonijai, kaip 1789—1794 m. Didžioji Prancūzijos revoliucija. Ji neatpažįstamai pakeitė ne tik Prancūziją, bet ir visą Europą. Sugrąžinti padėtį, buvusią ligi revoliucijos, reakcija jau nebegalėjo, nepaisant atkaklių jos pastangų. Feodalinės visuomenės struktūros Prancūzijoje buvo sunaikintos, o daugelyje Europos šalių pakirstos. 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija, paskelbusi žodžio, spaudos, religinių nuomonių laisvę, o tautą — kiekvienos valdžios šaltiniu, ilgiems dešimtmečiams tapo gaire pažangiems judėjimams.

Tačiau Didžioji Prancūzijos revoliucija — tai ne vien laisvės bei teisingumo triumfas. Neatskiriamas jos bruožas — žiaurus stichinis ir organizuotas teroras, kurio aukomis tapo ne tik revoliucijos priešai. Paėmusi 1793 m. vasarą valdžią, Robespjero vadovaujama jakobinų grupuotė negailestingai naikino visus politinius varžovus. Nesutarimai tarp pačių jakobinų taip pat buvo sprendžiami mirties bausmėmis. 1794 m. liepos mėnesį nuo giljotinos peilio žuvo ir Robespjeras. Revoliucija rijo ne vien savo vaikus, kaip Saturnas graikų mituose, bet ir savo tėvus.

Istorinė revoliucijos reikšmė ir eigos tragizmas nulėmė tai, kad ir dviem šimtmečiams praėjus ji tebežadina ideologines bei politines aistras. Kiekviena karta naujai perskaito Didžiosios Prancūzijos revoliucijos istoriją, siedama ją su savo epochos realijomis ir ieškodama atsakymo į amžinus klausimus. Taip elgiasi šiuolaikiniai rusų istorikai, filosofai bei publicistai. Mėgindami išsiaiškinti apverktinos savo tėvynės būklės priežastis, jie 1789—1794 m. revoliuciją Prancūzijoje lygina su 1917 m. Spalio perversmu Rusijoje. Toks lyginimas visiškai pagrįstas, nes ir patys bolševikai laikė save jakobinų įpėdiniais. Ir vieni, ir kiti senąjį pasaulį suardė iš pamatų, tačiau naujasis mažai tepriminė idealą. Tiesa, Prancūzijoje jakobinai, tik pradėję jį realizuoti, dingo nuo istorijos scenos. Tuo tarpu Rusijoje jį realizavo Stalino tironija, ir konstrukcijos atitikimu idealui iki devintojo dešimtmečio pabaigos nebuvo leidžiama dargi abejoti.

Neabejojo tarybiniai istorikai ir revoliucijos Prancūzijoje būtinumu bei neišvengiamumu, ir jakobinų teisumu. Žmonijos istorija virto tartum realizacija tam tikro tikslaus plano, primenančio suvulgarintą vokiečių filosofo G. V. F. Hėgelio idėją apie absoliučios dvasios vystymąsi. Visi keliai nenukrypstamai vedė į Spalio perversmą, kaip į žmonių visuomenės raidos viršūnę. Rusijai esą nebuvo jokios kitos alternatyvos, o pats valdžios perėjimas į bolševikų ran-

kas įvyko nepriekaištingai organizuotai. Atsitiktinumui beveik nebeliko vietos istoriniame procese, kaip ir stichiškumui. Klausimas apie žmogiškąją ir materialinę revoliucijų kainą buvo laikomas vos ne šventvagišku.

Primityvių ideologinių tarybinių visuomenės mokslų dogmų kalimas turėjo prieštaringą poveikį. Vieni jas priėmė ir ligi šiol kartojo nemąstydami, kiti ėmė nihilistiškai „nieko nebepripažinti“. Masinė sąmonė revoliucijų priežasčių ėmė ieškoti paslaptingų šėtoniškų jėgų veikime, nebematydama jų realiai egzistavusių sąlygų. Kartais atrodo, jog veidmainiškas stalinistinis teiginys „Liaudis — istorijos kūrėja“ pakeistas kitu —„Istoriją kuria velnias“. Abejojant dorais revoliucionierių motyvais užmirštama, kad kelias į pragarą taip pat išgrįstas gerais ketinimais.

Reakcija į dogmatizmą ir politizaciją suprantama. Tačiau kai kurie tarybinio istorijos mokslo teiginiai buvo racionalūs, jie pripažinti ir netgi žymiai anksčiau suformuluoti Vakaruose. Deja, lietuvių skaitytojui praktiškai nežinomi žymiausi XIX a. Europos istorikų veikalai. Į lietuvių kalbą jie neišversti, rusiškai išleisti ligi 1917 m. ir todėl sunkiai prieinami. Istorijos mylėtojai šiuo atžvilgiu yra nuskriausti, palyginti, pavyzdžiui, su filosofais, kurie jau turi „Filosofijos istorijos chrestomatijos“ ir serijos „Iš filosofijos palikimo“ tomus. Gera pradžia bus vieno geriausių bei originaliausių XIX a. mąstytojų T. Karlailio „Prancūzijos revoliucijos istorija“.

Tomas Karlailis gimė 1795 m. Škotijoje, kuri XVIII a. pradžioje galutinai neteko nepriklausomybės ir tapo Didžiosios Britanijos karalystės sudedamąja dalimi. Tada dauguma škotų jau kalbėjo angliškai. Senoji keltų kalba buvo išlikusi tik šiaurinės Škotijos kalnuose ir toliau gana sparčiai nyko. Tačiau škotai netapo anglais. Užmiršę savąją kalbą, jie stengėsi išsaugoti tautinį savitumą ir tradicijas.

Didžiulį vaidmenį Škotijoje vaidino puritonų religija. J. Kalvino reformacijos idėjos čia rado palankią terpę, jos atitiko škotų charakterį. Gyvendami labai neturtingoje šalyje, būdami nepaprastai taupūs, jie karštai priėmė mokymą, draudžiantį prabangą ir skelbiantį didžiausiomis dorybėmis susilaikymą bei darbštumą.

Tomo tėvas, akmenskaldys ir fermeris, bei motina buvo labai religingi, paraidžiui tikėjo Šventuotu Raštu ir bijojo pragaro. Abu jie mokėjo skaityti bei rašyti ir stengėsi suteikti vyriausiam sūnui išsilavinimą. Vaikas lankė pradinę ir aukštesniąją mokyklas, o penkiolikos metų pėsčias nuėjo šimtą mylių į Škotijos sostinę Edinburgą, kad galėtų studijuoti universitete. Tomas Karlailis mokėsi labai atkakliai, nepaprastai daug skaitė.

Universitete jis pradėjo abejoti Šventojo Rašto tiesomis ir atsisakė dvasininko karjeros, o vėliau ištisais dešimtmečiais nenueidavo į bažnyčią. Tačiau tėvų įskiepytiems griežtiems puritoniškos moralės principams liko ištikimas visą gyvenimą. Šiuos principus Karlailis skelbė ir nenukrypstamai jų laikėsi. Jau senatvėje, 1866 m. kalbėdamas Edinburgo universitete, jis sakė: „Nelaimingiausias iš visų žmonių yra tas, kuris nežino, ką jis veiks, kuris nežino savo paskirties gyvenime ir negali jos rasti. Tik darbas yra didžioji gydomoji priemonė nuo visų ligų ir kančių, slėgusių kada nors žmoniją“.

T. Karlailis visada įrodinėdavo ir religijos būtinumą visuomenei.

Baigęs universitetą, akmenskaldžio sūnus keletą metų dirbo Škotijos provincijoje mokytoju. Gyveno jis asketiškai, todėl užtekdavo lėšų paremti tėvams ir pirkti knygoms bei žurnalams. 1819 m. persikėlęs į Edinburgą, vertėsi privačiomis pamokomis ir honorarais už straipsnius ten leidžiamoje enciklopedijoje. Savarankiškai išmokęs vokiečių kalbą, T. Karlailis susižavėjo vokiečių filosofija ir romantizmo literatūra, vertė F. Šilerį, J. V. Gėtę, E. T. A. Hofmaną. Su J. V. Gėte jis susirašinėjo ligi pat didžiojo poeto mirties.

1824 m. buvo išspausdinta pirmoji Karlailio knyga „Šilerio gyvenimas". Po poros metų jis vedė labai išsilavinusią merginą, kaimo gydytojo dukterį Džein Helš. Vienu iš jos protėvių laikomas Džonas Noksas, reformacijos Škotijoje vadovas ir J. Kalvino bendražygis. Netrukus jaunavedžiai apsigyveno Džein motinai priklausiusioje nuošalioje sodyboje, kurią iš visų pusių supo viržiais apaugę kalvoti tyrlaukiai. Karlailis rašė vokiečių literatūros istoriją, kūrė filosofinius esė bei romanus, vertė poeziją ir prancūzų utopinio socialisto Sen-Simono veikalą „Naujoji krikščionybė". Jis labai domėjosi socialiniais klausimais, piktinosi sunkiomis beturčių gyvenimo sąlygomis, mąstė apie jų priežastis.

Tuometinės visuomenės negeroves Karlailis kritikavo negailestingai ir sarkastiškai. Pusiau fantastiniame satyriniame romane „Sartor Rezartus" pagrindinis veikėjas profesorius Teifelsdrekas siūlo rengti vargšų medžiokles ir tokiu būdu sumažinti jų skaičių. Nušautųjų mėsa būsią galima išmaitinti paliktus gyvus vargšus. Satyra čia primena Dž. Sviftą, kuris pamflete „Kuklus pasiūlymas" kvietė anglų lordus valgyti badaujančių airių vaikus.

Atsiskyręs nuo pasaulio Škotijos dykrose, T. Karlailis galutinai susiformavo kaip mąstytojas ir rašytojas, turintis savitą individualų stilių. Jis ryžtingai atmetė klasicistinius literatūrinius šablonus, rašė labai vaizdingais ir drauge sudėtingais netaisyklingais sakiniais, pilnais naujadarų, netikėtų metaforų bei epitetų. Karlailio vardas pasidarė žinomas jau ne tik Edinburge, bet ir Londone. Tačiau leidėjai nelabai noriai spausdino kūrinius autoriaus, kuris buvo laikomas pavojingu radikalu.

1834 m. Karlailis su Džein persikėlė į Londoną ir ėmė vykdyti savo seną sumanymą — rašyti Didžiosios Prancūzijos revoliucijos istoriją. Darbas ėjo lėtai. Pirmąjį tomą teko rašyti du kartus. Mat pasiėmusio jį skaityti artimo draugo tarnas per nelemtą atsitiktinumą sudegino tekstą židinyje. O juodraščius buvo išmetęs pats autorius. Visi trys tomai išėjo iš spaudos 1837 m. ir iškart sulaukė didžiulio pasisekimo. Pripažinimas įkvėpė T. Karlailiui pasitikėjimą savimi ir skatino naujiems darbams.

Nedidelėje knygoje apie čartizmą jis teigė, jog čartistų judėjimo priežastis yra nepakenčiamai sunki darbininkų padėtis. T. Karlailis tyčiojosi iš Didžiosios Britanijos parlamento, kuris atsisakė svarstyti čartistų peticiją, pasirašytą daugiau kaip milijono žmonių, tačiau dėmesingai nagrinėjo klausimą apie karališkųjų rūmų remontą. Liaudies negandos knygoje buvo parodytos taip įtaigiai, kad ją gausiai citavo F. Engelsas ir K. Marksas. Priešingai marksizmo pradininkams,

Karlailis nekūrė socialinių teorijų, o siūlė gydyti visuomenės negeroves švietimu ir ypač moraliniu tobulėjimu. „Aukso amžiaus“ jis ieškojo ne ateityje, o praeityje, kada dar nebuvo įsigalėjęs „Mamonos kultas“, o ryšiai tarp žmonių nesirėmė vien „mokėjimu grynaisiais“. Karlailis neprieštaravo techninei pažangai ir mašininei gamybai, bet kategoriškai atmetė idėjas apie tai, kad technikos vystymasis gali išspręsti socialines problemas. Savo pažiūras į visuomenę jis išdėstė veikaluose „Praeitis ir dabartis“ ir „Paskutiniosios dienos pamfletai“. Juose Karlailis reikalavo pagerinti darbininkų gyvenimo sąlygas, įnirtingai kritikavo kapitalizmą ir parlamentinę demokratiją, vadindamas ją „balsavimo dėžės valdžia“. Jis teigė, kad rinkimuose nugali demagogas, turintis „melagingos iškalbos“ dovaną, o pralaimi garbingi ir dorybingi. Dauguma visada yra mechaniška ir nepastovi, tiesa dažniausiai mažumos pusėje. „Aš mačiau, kaip mažuma, labai menka mažuma pagal balsų skaičių, įvykdė didingus žygdarbius, kurių neužmirš pasaulis. Pažvelkite į Kromvelį ir jo puritonus. Jie visą laiką buvo mažuma, bet jie išgelbėjo visa, kas dar buvo Anglijoje didinga. Jie — mažuma, jeigu skaičiuosime balsus, tačiau neginčijama dauguma ant dangiškųjų svarstyklių“,— patetiškai rašė Karlailis.

Su neigiamu demokratijos vertinimu glaudžiai siejosi teorija apie didvyrių reikšmę žmonijos istorijoje. Dar jaunystėje viename straipsnyje Karlailis lygino didžiuosius žmones su „ugniniais stulpais“, rodančiais žmonėms kelią per dykumą. 1832 m. jis jau rašė apie tai, kad visuomenė be didžiųjų žmonių vadovavimo virsta Panurgo kaimene. 1840 m. Karlailis skaitė Londone paskaitų ciklą apie didvyrius istorijoje. Paskaitos greitai buvo išspausdintos atskira knyga ilgu pavadinimu „Apie didvyrius, didvyrių garbinimą ir didvyriškumą istorijoje“.

Teorijos esmę išreiškia teiginys, jog pasaulio istorija — tai didžiųjų žmonių istorija. Kai visuomenė atsiduria sustingimo ir puvimo būsenoje, tik didvyriai, tokie kaip Liuteris ar Kromvelis, gali ją atgaivinti. Puvimas ir irimas gali baigtis ir kruvina revoliucija, kuri tačiau yra būtina bei teisėta: „Prancūzijos revoliucija — tai tikra, nors ir siaubinga Apokalipsė tam įsimelavusiam, nenatūraliam ir nuvytusiam metui“. Tačiau revoliucijos chaosas neišvengiamai turi atvesti prie naujos gyvybingos tvarkos. Tokią tvarką Prancūzijoje po revoliucijos įtvirtino didvyris Napoleonas Bonapartas.

Karlailio teorija padarė didelę įtaką istorijos mokslui bei politikai. Ja rėmėsi labai skirtingos jėgos, nuo rusų narodnikų ligi fašistų. Pastarieji stengėsi pasinaudoti Karlailio autoritetu, skelbdami jį savo pirmtaku. Vienu idėjinių totalitarizmo pradininkų Karlailį laikė ir kai kurie liberalūs Vakarų filosofai bei sociologai. Tačiau vargu ar panašios spekuliacijos pagrįstos.

„Didvyriais“ Karlailis skelbė ne tik Kromvelį ir Napoleoną, bet taip pat Dantę, Liuterį, Noksą. Poetus ir pranašus jis iškėlė greta ir net aukščiau už karvedžius bei valstybės vyrus. Taigi svarbiausias bruožas, kuris išskiria „didvyrį“ iš žmonių masės, yra moralinė tvirtybė, o ne politinė valdžia. Drąsiai galima teigti, kad Karlailis nebūtų priskyręs prie didvyrių ciniškų ir amoralių demagogų, tokių kaip Hitleris su Musoliniu. Dėl stalinizmo, tai jam nebuvo reikalingos nei idėjos apie lemiamą didžiųjų asmenybių vaidmenį istorijoje,

nei demokratijos kritika. Stalinizmas pats skelbė save aukščiausia demokratijos forma ir visai nesirūpino kulto teoriniu pagrindimu.

Kita vertus, Karlailio samprotavimuose apie tai, kad „balsavimo dėžės" valdžia negali atlikti didžių darbų, esama racionalaus grūdo. Turbūt XX a. tam įrodyti galima rasti dar daugiau pavyzdžių nei XIX a. Vakarų demokratijos, pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, nenorėjo gelbėti armėnų ir graikų nuo turkų vykdomo genocido, o 4-ajame dešimtmetyje bailiai traukėsi prieš Hitlerį. Antrąjį pasaulinį karą jos laimėjo tik Rusijos dėka. Ir 9-ajame mūsų amžiaus dešimtmetyje Vakarų valstybės gėdingai išvedė savo kariuomenės dalinius iš Libano, išsigandusios musulmonų teroristų. Libano krikščionys buvo palikti likimo valiai. Baisiam pilietiniam karui ten padarė galą Sirijos diktatorius, o Vakarų politikai nerimavo, kad rinkėjai pasisakys prieš kišimąsi į Artimųjų Rytų reikalus.

Demokratinių valstybių lyderių priklausomybė nuo visuomenės nuomonės yra labai prieštaringas dalykas. Ši priklausomybė riboja piktnaudžiavimą valdžia, tačiau kritinėse situacijose ji dažnai neleidžia laiku imtis ryžtingų priemonių. Populiarumo ieškojimas verčia politikus užsiimti demagogija. To meto Anglijoje demagogo ir begėdiško politikuotojo pavyzdžiu Karlailis laikė konservatorių partijos lyderį B. Dizraelį, buvusį finansų ministrą, o 1874—1880 m.—vyriausybės vadovą.

Tačiau Karlailis negalėjo nepastebėti, jog nedorų valdovų atsirasdavo ne tik demokratijos sąlygomis. Jis smerkė Napoleoną Bonapartą už tai, kad šis kariavo ne vien dėl didžių tikslų, bet ir dėl tuščios ambicijos. T. Karlailis stengėsi savo kūriniuose parodyti pasauliui idealų didvyrį — valstybės vyrą ir karvedį. 1845 m. pasirodė penkių tomų knyga „Kromvelio laiškai ir kalbos su paaiškinimais". Paaiškinimuose Karlailis griežtai atmetė konservatyvų požiūrį į Kromvelį kaip į maištininką ir karaliaus žudiką, kuris užgrobė valdžią ir tapo tironu. Jis aukštino XVII a. Anglijos revoliucijos vadą ir teigė, kad vienintelis Kromvelio motyvas buvo gilus religinis jausmas.

1852 m. Karlailis ėmė rašyti naują didžiulį veikalą — Prūsijos karaliaus Frydricho II, praminto Didžiuoju, biografiją *. Darbas truko trylika metų, ir pagaliau pasirodė aštuoni stambūs „Frydricho II istorijos" tomai. Paskutinysis išėjo iš spaudos 1865 metais. Vaizdžiai ir įtaigiu stiliumi parašytas veikalas buvo ne vien monarcho biografija, bet ir savotiška plati XVIII a. Europos gyvenimo panorama. „Frydricho II istorija" iškart sulaukė palankių atsiliepimų Anglijoje, JAV ir Vokietijoje, kur ją išvertė į vokiečių kalbą. Prūsijos vyriausybė Karlailį apdovanojo Frydricho II įsteigtu ordinu „Už nuopelnus".

Moksliniu požiūriu veikalas apie Prūsijos karalių dar mažiau atitinka šiuolaikinius reikalavimus negu „Prancūzijos revoliucijos istorija", nors ir pastarajai galima daug ką prikišti. Autorius pernelyg idealizavo savo herojų ir visiškai pateisino jo grobiamuosius karus bei cinišką, nesiskaitančią su pasirašytomis tarptautinėmis sutartimis diplomatiją. Karlailio nuomone, visi Frydricho II veiksmai atitiko Dievo valią. Taip jis vertino ir Lenkijos—Lietuvos valstybės padalijimą, kurio sumanytojas irgi buvo Frydrichas II.

* Frydrichas II valdė Prūsiją 1740—1786 metais.

Tokią poziciją daugelis Karlailio kritikų laiko brutalios jėgos apoteoze, bet į ją galima žiūrėti ir kitaip. Vienas svarbiausių puritoniškos moralės bruožų buvo panieka tinginystei, išgverimui ir įsitikinimas, jog pagalbos ir užuojautos verti tiktai tie, kurie patys sugeba grumtis su priešais bei gamtos negandomis. Žečpospolitos šlėktoms buvo be galo svetima puritoniška moralė. Tos aplinkybės, kad Lenkijos—Lietuvos valstybę kaimynai pasidalijo tada, kai ji jau mėgino pasikelti iš netvarkos liūno, T. Karlailis gal net nepastebėjo.

Frydrichas II atitiko jo valdovo idealą. Fanatiškai darbštus, didžiai išsilavinęs, asketiškai gyvenęs ir nemėgęs rūmų ištaigos Prūsijos monarchas atrodė priešingybė nesuskaičiuojamai daugybei karūnuotų bukapročių, apsuptų favoričių ir favoritų, gyvenusių prabangoje paleistuvių, kurie XVIII a. viešpatavo daugelyje didelių ir mažų Europos valstybių. Karlailis garbino Frydrichą II taip pat už jo rūpinimąsi valdinių gerove, pirmiausia liaudies švietimu. Senstantis škotų mąstytojas jau nebetikėjo, kad liaudies padėtį galėtų pagerinti revoliucija, ir visas viltis dėjo į didžiuosius žmones. Jam atrodė, kad socialinė harmonija egzistavo viduramžiais, kada monarchai ir feodalai jautė atsakomybę už valdinių saugumą ir gerovę, tariamai rūpinosi jais kaip tėvai vaikais. Karlailiui imponavo Frydricho II žodžiai: „Karalius — pirmasis valstybės tarnas“, jo priemonės pagerinti valstiečių padėčiai ir jiems šviesti. Suprantama, Prūsijos karalius globojo valstiečius ne kokiais nors humaniškais sumetimais, o tik siekdamas sustiprinti savo valstybę, kurią jis tvarkė vienvaldiškai. Tačiau apie tai Karlailis buvo linkęs nutylėti.

Feodalinio paternalizmo ir pavaldumo bei priklausomybės hierarchija pagrįstos tvirtos tvarkos aukštinimas ir drauge negailestinga kapitalistinės „Mamonos kulto“ ir „balsavimo dėžės“ visuomenės kritika būdinga jo kūrybai. Kartu T. Karlailis pripažino, jog feodalizmas išsigimsta, nes karaliai ir ponai paskęsta egoizme ir nustoja rūpintis valdiniais. Tada baisiu, bet užtarnautu atpildu tampa revoliucija. Ja mąstytojas gąsdino Didžiosios Britanijos buržuaziją, „pramonės vadus“, ragindamas juos imtis „darbo organizacijos“. Ši miglota sąvoka reiškė žmogiškus santykius tarp įmonininkų ir darbininkų, kurie remtųsi ne vien pinigais. Tačiau Karlailis nematė savo šalyje didžių asmenybių, galinčių „organizuoti darbą“. Jis kreipė žvilgsnį į Vokietiją, kur Bismarkas geležine ranka vienijo šalį ir, skelbdamas tautos vienybę, žadėjo pagerinti darbininkų padėtį.

Karlailio pažiūros į politinius įvykius dažnai labai prieštaringos, bet jos nepriklausė nuo konjunktūros. Visą gyvenimą jis, vadovaudamasis moraliniais principais, ryžtingai smerkė tai, ką laikė nedora ir neteisinga. Kai XIX a. 8-ajame dešimtmetyje serbų ir bulgarų tautos pakilo į kovą prieš nežmonišką turkų jungą, Karlailis be išlygų palaikė Balkanų krikščionis, nors Anglijos vyriausybė stojo Turkijos pusėn.

„Frydricho II istorija“ buvo paskutinis iš didžiųjų Karlailio veikalų. Jo kūrybinis genijus geso. 1865 m. škotai, įvertindami savo kraštiečio nuopelnus, išrinko jį Edinburgo universiteto rektoriumi. Reikia pažymėti, jog tai ne administracinis postas. Rektorius užimdavo jį tik vienerius metus ir nesikišdavo nei į profesorių, nei į studentų reikalus. Rektoriaus vardas buvo garbingas, bet

neteikė valdžios nei pajamų. T. Karlailio varžovas rinkimuose buvo B. Dizraelis, kuris gavo dvigubai mažiau balsų. Atėjęs pėsčias studijuoti, neturtingo kaimo akmenskaldžio sūnus, praslinkus penkiasdešimt šešeriems metams, sugrįžo į gimtąją Alma mater imtis rektoriaus pareigų.

Ceremonijos metu pasakytoje kalboje Karlailis išdėstė savo pažiūras į žmogaus paskirtį žemėje ir moralės principus. Ypač jis pabrėžė religijos, kuklumo, susilaikymo, sąžiningo darbo bei visuomeninės disciplinos svarbą. Kalba buvo entuziastingai sutikta klausytojų ir tapo tikru naujojo rektoriaus triumfu. Vėliau jo mintys galėjo atrodyti senamadiškos ar net reakcingos, tačiau... dvidešimtojo amžiaus pabaigoje, artėjančios pasaulinės ekologinės katastrofos akivaizdoje paprasti Karlailio pamokymai vėl aktualūs. Žmonija galės išsaugoti gyvenamąją aplinką ir išlikti tik apribojusi poreikius bei laikydamasi griežtos disciplinos.

Po triumfo Edinburge ištiko tragedija Londone — staigi žmonos Džein mirtis. Vaikų jie neturėjo. Vienišas Tomas Karlailis išgyveno dar penkiolika metų, vis giliau skęsdamas melancholijoje. Jis atsisakė priimti aštuoniasdešimtmečio jubiliejaus proga Didžiosios Britanijos vyriausybės pasiūlytą pensiją ir ordiną. Paskutinį kartą T. Karlailis viešai pareiškė savo nuomonę per 1877 m. Rusijos—Turkijos karą. Laikraštyje *„Taims"* paskelbtame laiške senasis moralistas prakeikė „turką Dizraelį" dėl jo grasinimų pasiųsti karo laivyną Turkijai ginti.

Artėjančios mirties Karlailis laukė ramiai, nebijodamas pragaro. Jo bičiulis ir sekėjas istorikas Džeimsas Froudas aprašė savo pokalbį su mirties patale gulinčiu mokytoju. Į pastabą, jog galima tikėti tik tokiu Dievu, kuris tvarko pasaulį, Karlailis skausmingu balsu atsakė: „Nieko jis nedaro!". Mirė Karlailis 1881 m. ir, kaip pageidavo testamente, buvo palaidotas kaimo kapinėse Škotijoje greta tėvo ir motinos. Jam skirta amžinojo poilsio vieta Vestminsterio vienuolyne, kur laidojami žymiausi Anglijos žmonės, liko neužimta.

T. Karlailio moraliniai principai buvo kategoriški ir nekintami, o filosofinės, istorinės bei politinės idėjos prieštaringos. Širdies gilumoje netikėdamas Dievu, visą gyvenimą jis skelbė religijos svarbą visuomenei ir rūsčiai smerkė ateizmą. Daugelis jo smulkesnių kūrinių primena pamokslus, apstu pamokslavimo ir didžiuosiuose istoriniuose veikaluose. Anglų literatūros istoriko Džono Robertsono žodžiais tariant, Karlailis buvo savotiškas knyginis pamokslininkas. Idealizuodamas feodalizmą ir niekindamas demokratiją, jis įrodinėjo revoliucijų teisėtumą. Ragindamas pagerinti skurdžias liaudies gyvenimo sąlygas, Karlailis manė, jog tai gali padaryti didžiosios asmenybės. Užjausdamas kenčiančius, jis nenorėjo matyti, kad kančių priežastimi dažnai būna „kuriančių istoriją didvyrių" veikla. Tačiau pats įvilktų į savitas literatūrines formas idėjų paradoksalumas tapo viena iš jų patrauklumo priežasčių.

XIX a. viduryje ir pabaigoje Tomo Karlailio populiarumas buvo milžiniškas, ypač anglosaksų šalyse. Tačiau jau praeitame šimtmetyje toks populiarumas neatrodė savaime suprantamas. Garsus amerikiečių poetas, Karlailio amžininkas Voltas Vitmenas rašė, kad „ateities žmonėms vien pagal knygas bei asmenines simpatijas ar antipatijas sunku bus išsiaiškinti, kodėl šis mąstytojas įgijo tokią įtaką

mūsų epochai, kokiu būdu jis suteikė savą ypatingą atspalvį ir mūsų idėjoms, ir mūsų mąstymo stiliui". Skaitydamas „Prancūzijos revoliucijos istoriją", lietuvių skaitytojas pirmą kartą galės susipažinti su Karlailio kūryba, įvertinti jo idėjas ir literatūrinį meistriškumą.

Knyga paremta faktais, visi aprašyti įvykiai tikri, bet ji labai skiriasi nuo mums įprastų nuobodžių istorinių tyrinėjimų. Karlailis turėjo nepaprastą vaizduotę, jis tarsi ne aprašinėjo, o tapė istorijos paveikslą. Skaitant atrodo, kad autorius pats stebėjo revoliuciją ir čia pat užrašė savo įspūdžius. Jo dėmesys sutelktas į ryškiausius įvykius ir veikėjus, o ekonominiai ir socialiniai procesai palikti šešėlyje. Tai buvo būdinga visai romantizmo istoriografijos krypčiai. Tačiau T. Karlailis išsiskyrė tuo, kad principingai atmetė tokių procesų analizę, nors ir suprato, kad revoliucija turėjo taip pat ekonomines priežastis.

Žinoma, po įgrisusių tarybinės mokyklinės istorijos schemų. Karlailio knyga gali pasirodyti savotišku apreiškimu. Reikia tik neužmiršti, kad joje Prancūzijos revoliucijos vaizdas nėra pilnas, o daugelis vertinimų pasenę. Kitaip ir negali būti. Juk knyga parašyta daugiau kaip prieš pusantro šimtmečio.

„Prancūzijos revoliucijos istorijoje" nėra idealaus didvyrio, nes autorius tarp jos veikėjų tokio nesurado. Artimiausias idealui — konstitucinės monarchijos šalininkų vadas, garsusis oratorius Mirabo, bet ir jis vaizduojamas be didelės pagarbos. Apie karalių Liudviką XVI Karlailis rašo kaip apie menkystą, neryžtingą ir bailų žmogų, kuris „negali duoti jokio įsakymo, negali nieko nuspręsti,— jis kaip visada sėdi lyg molio gabalas ant puodžiaus rato — bene absurdiškiausias iš visų gailesčio ir atleidimo vertų molio lipdinių, kurie dabar sukasi po mėnuliu". Nemėgsta T. Karlailis taip pat jakobinų vadovų Robespjero ir Marato, tačiau vargu ar tai rodo jo reakcines simpatijas, kaip tyčiojimasis iš Liudviko XVI — demokratines. Į žmones (išskyrus nedaugelį „didvyrių") ir įvairius visuomenės institutus jis žvelgė iš aukšto, netgi su panieka.

Knygoje pilna ironijos, geliančios pajuokos, kandžių palyginimų. Katalikų bažnyčia revoliucijos išvakarėse apibūdinama taip: „Bažnyčia stovi supančiota, nebyli it jautis, sumykdama tik tuomet, kai užsigeidžia pašaro (dešimtinės), ir, patenkinta jo gavusi, apatiškai laukia, kas jai nutiks toliau". Sarkastiškas ir drauge patetiškas Karlailio stilius išskiria jį ne tik iš šiuolaikinių, bet ir iš XIX a. istorikų. Panašios knygos istorine tematika lietuvių kalba dar nebuvo išleista.

Tarybiniai istorikai, tarp jų garsių Mirabo, Robespjero ir Napoleono Bonaparto biografijų autorius A. Manfredas teigia, kad Prancūzijos ekonominė bei socialinė raida neišvengiamai vedė prie revoliucijos. Ši revoliucija nušlavė feodalizmą ir paspartino kapitalizmo vystymąsi. Karlailis, suprantama, marksistinėmis kategorijomis nesinaudojo, tačiau jis taip pat laikė revoliuciją lemtinga. Ją lėmė senosios visuomenės nuosmukis. Visi jos institutai atgyveno ir sutrūnijo: monarchija, aukštieji teismai-parlamentai, bažnyčia, universitetai, kuriuose viešpatavo scholastika. „Sorbona tebesėdi ten pat, senuosiuose rūmuose, tačiau vapa jai vienai tesuprantama silpnapročio senio kalba",— taip nepagarbiai Karlailis apibūdina Paryžiaus universitetą.

Prancūzų minčių valdovais tapo švietėjai — filosofai, rašytojai, publicistai, kurie idėjiškai ruošė revoliuciją. XIX amžiaus konservatyvūs mąstytojai tiesiogiai kaltino švietėjus, kad jų veikla sukėlė revoliuciją. Žymus prancūzų literatūros kritikas ir istorikas Ipolitas Tenas rašė, kad „keletas tūkstančių plepių paleido nuo grandinės keletą milijonų laukinių". Taigi be „plepių" nebūtų buvę ir revoliucijos. Karlailis manė kitaip: „Vadinasi, turime sakyti: „Vargas filosofijai, sugriovusiai religiją arba, jos pačios žodžiais tariant, „sunaikinusiai šlykštynę"! Ne — vargas tiems, kurie pavertė šlykštyne, ir dar naikintina, tai, kas buvo šventa; vargas visiems, kurie gyvena šiais visuotinės šlykštynės ir visuotinio griovimo laikais!.. Visa tai kaupėsi tūkstantmečiais, o dabar išmušė atsiskaitymo valanda".

Revoliucijos įvykių eiga susideda iš daugybės atsitiktinumų, bet skaitant atrodo, jog ta eiga iš anksto nulemta. Visos pastangos ją pakeisti — beviltiškos. Matome karaliaus, jo ministrų ir visos bajorijos bejėgiškumą ir begalviškumą. Jiems nėra išsigelbėjimo, nes jie pasmerkti. Čia Karlailis tarsi remiasi puritonų mokymu apie tai, kad žmonių likimas ir žemėje, ir po mirties yra nulemtas Dievo ir jo pakeisti negalima. Pagal šią predestinacijos teoriją, vieni yra išganyti, o kiti pasmerkti. Pastariesiems iš knygos veikėjų pirmiausia priklauso patsai Liudvikas XVI. Jis nelaimingas ir drauge juokingas savo tingumu, neryžtingumu ir nesusigaudymu situacijoje.

Karlailis labai išsamiai aprašo 1791 m. birželio įvykius, kada karalius su žmona Marija Antuanete ir dviem mažamečiais vaikais slapta išvažiavo karieta iš Paryžiaus Belgijos sienos link. Ten jų laukė ištikimi kariuomenės daliniai, bet pakeliui bėgliai buvo atpažinti ir nedideliame Vareno miestelyje sulaikyti prastuomenės — miestiečių ir šakėmis ginkluotų valstiečių. Liudvikas XVI paklusniai vykdė prastuomenės vadų nurodymus, kol už poros dienų atvykę iš Paryžiaus revoliucinės valdžios delegatai pargabeno karališkąją šeimą į sostinę. T. Karlailis retoriškai kreipiasi į monarchą: „O Liudvikai, o nelaimingoji Marija Antuanete, kuriai lemta visą gyvenimą praleisti tarp tokių vyrų! Flegmatiškasai Liudvikai, nejaugi tu toks tingus, apatiškas iki pat sielos gelmių? Tu juk karalius, vyriausias karvedys, frankų suverenas!"

Sugrąžintas į Tiuilri rūmus, karalius faktiškai tapo revoliucijos įkaitu. Tačiau jis toliau rezgė prieš ją intrigas ir 1792 m. rugpjūtyje sukilusi Paryžiaus prastuomenė — sankiulotai — nuvertė monarchiją. Liudvikas XVI buvo tautos atstovų susirinkimo (Konvento) nuteistas mirti ir 1793 m. sausio 21 d. nukirsdintas. Knygoje įtaigiai aprašytos jo paskutinės valandos. Čia jau Karlailis apie karališkąją šeimą kalba su skausmu ir užuojauta. Tačiau monarcho teisėjų ir budelių nesmerkia. Toks buvo likimas, kuris atitiko Dievo valią.

Labai daug vietos „Prancūzijos revoliucijos istorijoje" skirta Paryžiaus sankiulotų gaivališkiems veiksmams. Iš tikrųjų dar revoliucijos pradžioje sankiulotai 1789 m. liepos 14-ąją užėmė karališkąjį kalėjimą — Bastilijos tvirtovę, o spalio pradžioje jų daugiatūkstantinės minios nužygiavo į Versalį ir privertė karalių persikelti į Paryžių. Po poros metų monarchija buvo panaikinta. Tie patys Paryžiaus sankiulotai 1793 m. birželio mėn. sukilimu nušalino nuosaikiuosius

respublikonus-žirondistus nuo valdžios ir perdavė ją jakobinams. Pastariesiems sąjunga su sankiulotais buvo būtina kovojant prieš kontrrevoliuciją.

Šią kovą lydėjo nuožmus teroras, tiek gaivališkas (žudynės kalėjimuose 1792 m. rugsėjo mėn.), tiek vykdomas revoliucinės valdžios. Karlailis gaivališkam terorui nepritaria, tačiau jo ir nesmerkia. Revoliucijos priešų pasipiktinimą „rugsėjo žudynėmis" jis laiko savotišku veidmainiavimu. Mat kol mirties bausmes pagal senus neteisingus įstatymus vykdydavo budeliai, „raudonai apsirengusios žmogystos", niekas jų nesmerkdavo. Tuo tarpu „žudynių dalyviai, vilkintys šiurkštaus milo ar vilnos sermėgomis", laikomi „amoraliomis, papročiams prieštaraujančiomis" žmogystomis. „Ak, klykiantys mylimieji bukagalviai, mano artimieji, užčiaupkime tas plačiai pražiotas burnas, liaukimės klykę ir susimąstykime!"— retoriškai ragino Karlailis.

Galima sakyti, kad „Prancūzijos revoliucijos istorijoje" didvyris yra ne didžioji asmenybė, o prancūzų liaudis, pirmiausia sankiulotai. Jų veiksmuose Karlailis mato lemties ženklą ir tuos veiksmus pateisina, kaip pateisino Kromvelį ir Frydrichą II kitose savo knygose. Kritiškiau jis vertina organizuotą jakobinų valdžios terorą, kurio tikslingumą neigia. Liaudis gali veikti ir be įsisąmoninto tikslo, tačiau valstybės vyrai privalo jį turėti. Tuo tarpu Robespjerui vaidenosi fantastiškas dorybingos visuomenės idealas, kurį įgyvendinti buvo neįmanoma. Prieš Robespjerą stojo daugelis jakobinų, ir 1794 m. liepos pabaigoje jis su artimais bendražygiais buvo suimtas ir nubaustas mirtimi. Paėmę valdžią vadinamieji termidorininkai nutraukė terorą, tačiau, Karlailio žodžiais tariant, atėjo galas ne tik Robespjerui, bet ir pačiai revoliucinei sistemai.

Revoliucija baigėsi, „feodalinių pergamentų" aristokratiją nusinešė galingas srautas, o jos vietoje atsirado „pinigų kapšo" aristokratija. Karlailis daro tarsi marksistinę išvadą, kad revoliucija beveik nieko nedavė vargšams. Tačiau ji buvo pelnytas atpildas senajam pasauliui. Net jakobinų teroras neatrodo toks baisus, kada Karlailis palygina jo aukų skaičių su žuvusių karuose tarp karalių ir mirusių iš bado Anglijos engiamų airių skaičiumi. Visa beveik tūkstančio puslapių knyga yra milžiniška romantinė poema proza Didžiosios Prancūzijos revoliucijos garbei.

ALGIS KASPERAVIČIUS

PIRMA DALIS

BASTILIJA

PIRMA KNYGA

LIUDVIKO XV MIRTIS

1 skyrius

LIUDVIKAS NUMYLĖTINIS

Kalbėdamas apie tai, kaip dažnusyk sunku išsiaiškinti, ne tik kodėl, bet ir kada prie karalių vardų prilimpa vienas ar kitas epitetas, parlamento[1] pirmininkas Eno[2] filosofiškai samprotauja jam būdinga oficialia, glotnia maniera. „Ateinančioms kartoms net klausimas nekils, kodėl ir kada Liudvikas XV buvo pramintas „Numylėtiniu". Kai 1744 m. šis valdovas skubėjo iš vieno savo karalystės krašto į kitą, idant, laikinai nutraukęs Flandrijos užkariavimą, galėtų suskubti į pagalbą Elzasui, Mece jį sulaikė liga, kėlusi pavojų jo gyvybei. Tai išgirdus, Paryžių apėmė siaubas, tarsi priešas būtų paėmęs jį šturmu: bažnyčiose aidėjo maldavimai ir aimanos; melsdami Dievą, šventikai ir tikintieji imdavo raudoti. Dėl šio jaudinančio liaudies susirūpinimo nepastebimai ir prigijo jam „Numylėtinio" vardas, pranokstantis visus šio didžiojo valdovo titulus" *.

Šitaip parašyta; šie žodžiai dar ilgai primins tuos 1744 metus. Praėjo dar trys dešimtys metų, ir šis „didysis valdovas" vėl guli ligos patale, bet aplinkybės dabar visiškai kitokios! Paryžius stoiškai ramus, bažnyčiose nebeaidi sielvartingos raudos, niekas nepratrūksta ašaromis vidury maldos, nes niekas ir nesimeldžia — tik dvasininkai skaito ar gieda savo litanijas už nustatytą valandos užmokestį, ir jų paprastai niekas nepertraukia. Šis liaudies ganytojas, kurio širdį slegia nerimas, buvo perneštas iš Mažojo Trianono[3] rūmų namo, į Versalio pilį, ir paguldytas į lovą. Jo avelės apie tai žino, tačiau joms nė motais. Geriausiu atveju bekraščiame prancūziškų pašnekesių sraute (kuris nesiliauja diena iš dienos ir tik aprimsta prieš trumpas nakties valandas) retkarčiais kaip eilinė

* Abrégé Chronologique de l'Histoire de France.— Paris, 1775.— P. 701.

naujiena šmėsteli karaliaus liga. Be abejo, einama lažybų, o kiti net „išdrįsta apie tai garsiai kalbėti gatvėje“ *. Šiaip jau gegužės saulė nutvieskia, paskui vakaro žara nurausvina žalius laukus ir varpinių bokštų prismaigstytą miestą, o žmonės dirba savo darbus ar pramogauja, tarytum jokiam Liudvikui nė negrėstų mirtis.

O štai ponia Diubari [4] galėtų melstis, jeigu tik sugebėtų, kaip ir hercogas d'Egijonas [5], Mopu ir jo parlamentas [6]. Šitie ponai, sėdėdami savo šventovėse, pamynę po kojomis supančiotą Prancūziją, puikiai žino, ant ko laikosi. Žiūrėk, d'Egijonai, žiūrėk įdėmiai, kaip tada, nuo Sen Kasto malūno, į Kiberoną ir įsibrovusius anglus; tu, karžygy, „padabintas jei ne laurų vainikais, tai bent pabarstytas miltais“. Fortūna visais laikais buvo permaininga; pasibaigė, tau, katine, užgavėnės.

Bemaž visų apleistas hercogas d'Egijonas nyksta štai jau keleri metai, pabarstytas, kaip sakėme, miltais — netgi blogiau. La Šalotė [7], Bretanės parlamentaras, apkaltino jį ne tik bailumu ir despotizmu, bet ir grobstymu — šitokius kaltinimus lengviau „užgniaužti“ užkulisine veikla, negu kad viešai paneigti. Žmonėms neuždrausi galvoti, nei liežuvių jiems neužriši. Taigi šitaip pražūtingai aptemo šio didžiojo Rišeljė sūnėno palikuonio šlovė, žmonės liovėsi jį garbinę, o ryžtingasis hercogas Šuazelis [8], šis tiesmukiškas išdidus vyras, jį niekino ar tiesiog jo nepaisė. Perspektyvos buvo liūdnos: nepastebimai išvykti į Gaskoniją, perstatinėti ten pilis ir mirti visų užmirštam, stumiant dienas medžioklėje **. Tačiau 1770 m. vienas jaunas kareivis, vardu Diumurjė [9], grįždamas iš Korsikos, prie Kompjenės „išvydo graudų vaizdą: senasis Prancūzijos karalius, nusivožęs skrybėlę, stovėjo prie prašmatnaus fajetono, lankstydamasis tai... Diubari“ ***.

Čia slypėjo daug kas. Visų pirma d'Egijonui dabar nereikėjo skubėti atstatinėti savo pilies — jis galėjo pirma pataisyti savo pašlijusią padėtį. Mat išdidusis Šuazelis žiūrėjo į Diubari kaip į nuostabiai išsirėdžiusią kurtizanę,

* Mémoires de M. le Baron Besenval.— Paris, 1805.— T. 2.— P. 59—90.

** *Arthur Young.* Travels during the years 1787—1789.— 1792.— T. 1.— P. 44.

*** La Vie et les Mémoires du Général Dumouriez.— Paris, 1822.— T. 1.— P. 141.

bet nieką daugiau, ir ėjo savo keliu, visiškai jos nepaisydamas. Jinai negalėjo to pakęsti — tol dūsavo, liejo ašaras, irzo ir pūtėsi, kol galop „Prancūzija“ (šitaip ji vadino savo karališkąjį liokajų), sukaupusi drąsą, išsikvietė Šuazelį. Drebančiomis lūpomis — kaip ir dera tokiu atveju *— karalius išvebleno jį atleidžiąs. Šitaip jis prarado paskutinįjį naudingą žmogų, užtat nuramino savo favoritę. Taigi d'Egijonas iškilo vėl ir net pasiekė savo apogėjų, o su juo iškilo ir Mopu, išvaikęs parlamentus; vieną užsispyrusį parlamento pirmininką jis patupdė „Kombrajyje, prie Kroė, ant stačios uolos viršūnės, nuo kurios nepadedamas šis negalėjo nulipti“, idant jis apmąstytų savo elgesį. Panašiai iškilo ir abatas Tarė [10], ištvirkėlis finansininkas, už šilingą mokėjęs aštuonis pensus — štai kodėl kažkokie šmaikštuoliai spūstyje prie teatro durų sušuko: „Kur abatas Tarė — jis iš mūsų trijų padarytų vieną!“ Taigi, juodosios magijos padedama, šita šutvė pasistatė Domdanielį [11], stebuklingąją Diubari šalį. Šituose Armidės[12] rūmuose jie gyvena be jokių rūpesčių: kancleris Mopu žaidžia „slėpynių“ su kekšiškąja burtininke arba galantiškai dovanoja jai neūžaugas negrus, o krikščioniškiausias iš visų karalių mėgaujasi neregėta šių rūmų ramybe nė nežinodamas, kas darosi už jų sienų. Pasak jo, „mano kancleris — nenaudėlis, bet aš negaliu be jo išsiversti“ **.

Gražūs Armidės rūmai — jų įnamiai gyvena lyg pasakoje, glostomi švelnios pataikavimo muzikos, mėgaudamiesi visomis pasaulio gėrybėmis,— tačiau laikosi jie per stebuklą, tarytum ant vienintelio plaukelio kabotų. O kas, jeigu krikščioniškiausias iš visų karalių mirs ar bent jau nejuokais išsigąs mirties?! Juk aikštingajai gražuolei Šatoru [13], karaliui kadaise apsirgus karštlige, teko bėgti iš Meco ašarotais skruostais ir įniršiu liepsnojančia širdimi, kai ją išvijo niūrūs tonzūruoti vienuoliai. Karštligei, o sykiu ir vienuoliams pasitraukus nuo karaliaus, jai vos pavyko grįžti. O juk ir Pompadur [14] gavo staiga susikrauti daiktus ir laukti pasirengusi — kai Damjenas [15] „nesmarkiai sužeidė jo didenybę po penktuoju šonkauliu“, ir ke-

* *Besenval.* Mémoires.— T. 2.— P. 21.
** *Dulaure.* Histoire de Paris.— Paris, 1824.— T. 7.— P. 328.

lionė į Trianoną nutrūko, nes visi persigandę, lyg be galvų šaukė ir mojavo deglais. Vis dėlto jai neteko išvykti, nes išaiškėjo, kad peilis nebuvo užnuodytas. Jo didenybė tikintis, bent jau Šėtoną. O dabar štai pavojus kilo trečiąkart, ir nežinia, ką jis žada: gydytojų veidai rimti, jie klausia taip, kad niekas neišgirstų, ar jo didenybė kadaise nesirgęs raupais, ir baiminasi, jog tada būta netikrų raupų. Ką gi, Mopu — rauk tuos savo rūsčius antakius, išpūsk tas savo niekšiškas žiurkiškas akutes,— yra ko suabejoti! Aišku tik viena — žmogus yra mirtingas, ir vienam žmogui mirus, suduš į šipulius nuostabiausias talismanas, visa Diubari karalystė su trenksmu nugarmės į bekraštę erdvę, o jūs, kaip ir visi požemio vaiduokliai, pranyksite visiems laikams, palikę tik sieros tvaiką.

Šie žmonės ir jų pakalikai gali melstis — Belzebubui ar bet kam, kas panorės juos išklausyti. Bet visa Prancūzija, kaip minėjome, nesimeldžia — arba meldžia priešingo dalyko ir „atvirai kalba apie tai gatvėse". Pilis ar rūmai, kur šviečėjiški filosofai analizuoja daugel dalykų, nelinkę melstis; neįkvepia noro melstis nei „pergalė" prie Rosbako[16], nei Tarė reformos finansų srityje, nei viso labo „šešiasdešimt tūkstančių slaptų įsakymų suimti" (Mopu nuopelnas). Sakai „maldos", Eno? Kokios maldos gali sklisti iš Prancūzijos, kurią niokoja viena Dievo rykštė po kitos (juodosios magijos darbas!), Prancūzijos, kuri dabar paslika rangosi iš gėdos ir skausmo, paminta po kekšės padu? Kas melsis? Tos susitraukusios kaliausės, kurios slampinėja visais Prancūzijos keliais keleliais? Ar milijonai tamsuolių, plušančių dirbtuvėse ir laukuose, įkinkyti į darbo ratą, lyg tas arklys — jei aklas, tuo romesnis? Ar tie, kurie guli Bisetro ligoninėje „aštuoni vienoje lovoje" ir laukia, kada išsivaduos iš savo kančių? Tamsios jų galvos, surambėjusios jų širdys; didysis valdovas jiems visų pirma — didysis duonos perpardavinėtojas. Išgirdę apie jo ligą, jie abejingai atsakys: *„Tant pis pour lui"* *, arba paklaus: „Ar jis mirs?"

Taip, ar jis mirs? Dabar tai svarbiausias klausimas ir viltis Prancūzijai — vien todėl karaliaus liga bent kiek dar rūpi.

* Tuo jam blogiau *(pranc.)*.

2 skyrius

ĮGYVENDINTI IDEALAI

Taigi prieš mūsų akis — tokia pasikeitusi Prancūzija ir toks pasikeitęs Liudvikas. Ir pasikeitę daugiau, nei jūs matote. Istorijos akis šiame sergančio Liudviko kambaryje pastebi daug dalykų, kurių nemato apspitę jį dvariškiai. Ne veltui sakoma: „kiekvienas daiktas turi iki galo nepamatuojamą prasmę, tačiau akis įžiūri jame tik tiek, kiek leidžia rega". Koks skirtingas turėjo atrodyti pasaulis Niutonui ir jo šuniui Daimondui, nors jo vaizdas abiejų tinklainėse turbūt buvo vienodas! Tegul skaitytojas, žvelgdamas į šį sergančio Liudviko kambarį, pamėgina pasitelkti į pagalbą ir savo vaizduotę.

Kadaise žmonės galėjo, taip sakant, išpuoselėję pasirinktą žmogų ir papuošę jį derama atributika, padaryti jį savo karaliumi, panašiai kaip bitės kad išsirenka motinėlę; dar svarbu tai, kad *išsirinkę* jį karaliumi, būdavo jam ištikimi ir paklusnūs. Šitaip išpuoselėtas ir padabintas žmogus, nuo šiol vadinamas karaliumi, išties valdo. Apie jį, pavyzdžiui, sako (ir net tuo tiki), esą jis „užkariauja teritorijas Flandrijoje", nors iš tikrųjų jį tenai gabena kaip bagažą, ir dar nemenką — vilkstinė nusidriekia ištisas mylias, nes šalia keliauja gėdos jausmą praradusi Šatoru, apsikrovusi kartoninėmis dėžėmis su skrybėlėmis ir indeliais su pudra; kaskart sustojus tarp jų buveinių turi būti įrengiama medinė platforma. Jis ima į kelionę ne tik begales dvariškių ir pažų, bet net aktorių trupę su visais kartoniniais kulisais, statinėmis griaustiniui imituoti, puodais, smuikais, sceniniu garderobu, maisto atsargomis (dažnais barniais bei rietenomis); visa tai sukrauta į furgonus, vežimus ar senas karietas, ir to pakanka ne tik Flandrijai užkariauti, bet ir žmonių kantrybei pribaigti. Su šitokia galybe barškančių, trinksinčių reikmenų karalius darda pirmyn, „užkariaudamas teritorijas Flandrijoje",— koks nuostabus reginys! Taip buvo prieš trisdešimt metų, taip buvo ir prieš šimtmečius; kokiam vienišam mąstytojui tai gali pasirodyti keista, bet net jis supras, kad tai neišvengiama ir taip reikia.

Mat mūsų pasaulis yra be galo plastiškas, o žmogus — pats plastiškiausias iš visų sutvėrimų. Pasaulis neapibrė-

žiamas ir nepamatuojamas. Tai nepamatuojamas Kažkas, kas *nėra mes;* mes galime juo naudotis, gyventi jame, stebuklingai kurti jį savo stebuklingoje būtyje ir vadinti pasauliu. Bet jeigu, kaip moko metafizikai, net akmenys ir upės yra mūsų išorinių pojūčių *sukurti,* tai tuo labiau dvasiniai reiškiniai — dorybės, autoritetai, tai, kas šventa ir ne — yra mūsų vidinių pojūčių vaisius. Be to, vidiniai mūsų pojūčiai nėra tokie pastovūs kaip išoriniai — jie nuolatos auga ir kinta. Juodaodis afrikietis, iš pagalių ir senų skarmalų (atgabentų kad ir iš kokio Anglijos senturgio) sumeistrauja sau stabą ir, pavadinęs jį Mumbo-Džumbo, nuo šiol gali jam su viltimi melstis, įsmeigęs į jį pagarbios baimės kupinas akis. Baltasis europietis iš jo šaiposi, bet jam reiktų susimąstyti — ar nevertėtų jam pačiam tėvynėje daryti ką nors panašiai, tik mažumą išmintingiau.

Taigi šitaip *buvo* užkariaujant Flandriją prieš trisdešimt metų, bet dabar viskas kitaip. Deja, serga ne tik vargšas Liudvikas, ne tik Prancūzijos karalius, bet ir Prancūzijos karaliaus valdžia — ji palūžo neatlaikiusi ilgų ir sunkių išmėginimų. Visas pasaulis toks pasikeitęs — daug kas, atrodę tvirtai ir sveikai, sunyko; atsiranda naujų, lig šiol nebūtų dalykų. Kas per garsai, ataidėję iš anapus Atlanto — prislopinti, bloga pranašaujantys, negirdėti mūsų amžiais,— pasiekia vis labiau silpstančią Liudviko — Karaliaus Dievo valia — klausą? Bostono prieplauka pajuodo nuo netikėtai išpiltos arbatos [17]; štai renkasi Pensilvanijos kongresas [18], o netrukus, Bunker-Hile [19] mirtį nešančių šautuvų salvėmis ir „Janki Dūdl Dū“ [20] aidint, žvaigždėtajai vėliavai plazdant, demokratija pranešė, kad ji gimė ir it viesulas apsiaus visą pasaulį.

Miršta valdovai, miršta jų karalystės — juk viskas miršta, viskas yra laikina, viskas tėra „laiko iliuzija, nors tariasi esą tikrovė“. Merovingų [21] karaliai vėjyje besiplaikstančiais ilgais plaukais jaučių traukiamais vežimais iš lėto nudardėjo Paryžiaus gatvėmis į amžinybę. Karolis Didysis [22] miega Zalcburge, pasidėjęs savo vėzdą ant žemės; tik legenda dar tikina, esą jis prabusiąs. Kur tavo grėsmingas žvilgsnis, kur tavo įsakmus balsas, Karoli Marteli [23], ir tu, Pipinai Kreivakoji [24]? Nebemirga Senos

upė nuo Rolo[25] ir jo kudlotųjų normanų laivų — jie išplaukė į ilgesnę kelionę. Pašukagalviui nebereikia šukuoti savo plaukų; Geležį Traiškantis[26] dabar nesutraiškys nė šiaudo; vaidingosios Fredegundė ir Brunhildė[27] pagaliau baigė savo nesibaigiančias rietenas ir guli nuščiuvusios; atvėso jų įniršis. Iš juodosios Nelio pilies[28] bokšto nuleistas nebepanyra į Senos vandenis maišan įkištas pasmerktas meilužis, nepranyksta nakties tamsoje, nes pačiai Nelio pilies šeimininkei neberūpi meilužių glamonės ir piktos apkalbos — ji pati pranyko naktyje. Visi jie dingo — nugrimzdę giliai giliai, nusinešę su savim triukšmą, kurį kėlė, o vis naujos kartos eina virš jų trypdamos, dundindamos žemę, tačiau jie to negirdi ir niekados neišgirs.

Nejaugi vis dėlto nieko nebuvo įgyvendinta? Pažvelkite bent jau į šiuos tvirtus akmens pastatus ir kas juose slypi! Purvinas pasienio gyventojų miestelis *(Lutetia Parisiorum* arba *Barisiorum)* buvo išgrįstas, išplito Senos upės salomis, toli ir plačiai nusidriekė abiem jos krantais ir tapo Paryžiaus miestu, kuris pagyrūniškai vadina save „Europos Atėnais“ ir netgi „Pasaulio sostine“. Aukštai iškilę piktai dėbso tūkstantmečiai akmens bokštai. Yra čia ir bažnyčių, o jose — tikėjimas (arba jo prisiminimai); yra čia ir rūmų, ir valstybė, ir įstatymas. Kyla į padangę dūmai it gyvos būtybės iškvėpto oro kamuoliai. Tūkstančio darbininkų kūjai dunksi į priekalus, bet dar įstabesnis darbas atliekamas be menkiausio garso ne rankomis, o protu. Nagingi visų amatų meistrai savo sumaniomis galvomis ir darbščiomis rankomis privertė tarnauti visas keturias gamtos jėgas; jie pakinkė vėjus į savo jūrinius ekipažus ir net žvaigždes pavertė savo jūros laikrodžiu; jie parašė ir sukaupė „Karališkąją biblioteką“, tarp kurios knygų rasite ir Talmudą! Nuostabių sutvėrimų padermė — štai ką jie įgyvendino, nors tai pareikalavo didžiausių sugebėjimų. Taigi nevadinkite praeities, kad ir kiek būta joje maišaties ir nedorybių, prarastu laiku.

Tačiau atkreipkite dėmesį į tai, kad iš visų žemiškų žmogaus valdų ir pasiekimų kilniausi, be abejo, yra jo simboliai, dieviški ar iš pažiūros dieviški, su kuriais jis žengia ir kaunasi, tvirtai tikėdamas pergale, savo gy-

venimo kautynėse. Tuos simbolius galima pavadinti jo įgyvendintais idealais. Pažvelkime iš arčiau į du iš jų: jo bažnyčią, arba dvasinį vadovavimą, ir karaliaus valdžią, arba žemiškąjį vadovavimą. Bažnyčia — kiek daug slypi šiame žodyje; jis vertas daugiau negu Golkondos [29] deimantai ar net viso pasaulio turtai! Atokiausių kalnų apsupta dunkso bažnytėlė; aplink ją po baltais antkapiais snaudžia mirusieji, „vildamiesi prisikelti". Bejausmis būtumei, skaitytojau, jei niekad (kad ir gūdžią naktį, kai atrodo, jog toji bažnytėlė it vaiduoklis kybo danguje, o visa būtis tarsi tamsos praryta) neišgirstum jos sakant tau tai, ko negalima išreikšti žodžiais, tai, kas pasiekia giliausias tavo sielos kerteles. Stiprus buvo tas, kuris turėjo bažnyčią — tikrąja šio žodžio prasme; ji buvo jam tarsi pagrindas po kojomis. Nors ir „galingiausių jėgų tirštymėje, amžinybių sandūroje", jis galėjo drąsiai žvelgti į Dievą ir į žmogų; nesuvokiama beribė visata tapo jam tvirtove, gerai pažįstamu prieglobsčiu. Tokia buvo tikėjimo galia, šio su įsitikinimu ištarto žodžio *„Tikiu"* galia. Ne veltui žmonės taip aukštino savo *tikėjimą,* įamžindami jį statė didingiausias šventyklas, gerbė savo dvasios išganytojus ir atiduodavo dešimtąją dalį savo pajamų,— dėl šitokio tikėjimo buvo verta ne tik gyventi, bet ir mirti.

Svarbi buvo ir ta akimirka, kai ginkluoti laukiniai žmonės vietoje sosto ant skydų iškėlė savo stipriausiąjį ir, barškindami ginklais, ryžtingai plakančiomis širdimis iškilmingai pareiškė: „Būk nuo šiol mūsų pripažintas stipriausiasis!" Kokiu simboliu dabar virto jiems šis pripažintas stipriausiasis (taikliai pavadintas *Könning* —„žmogumi, kuris sugeba", karaliumi), nuo kurio didele dalimi pareis pasaulio likimas! Jis simbolizavo dorą vadovavimą kaip atpildą už meilę ir paklusnumą (kažin, ar žmogus žinojo, kad tai pagrindinis jo poreikis). Šį simbolį galima būtų pavadinti šventu — juk argi nesama garbinime to, kuris pranašesnis už mus, nesugriaunamo šventumo? Todėl pagrįstai ir buvo sakoma, kad pripažintas stipriausiasis apdovanotas dieviška teise; be abejo, stipriausieji — nesvarbu, ar jie tokiais pripažinti, ar ne — ją turi; nepamirškime, kas juos padarė stiprius. Tokiu būdu maišatyje ir neįtikėtinuose prieštaravimuose (būdin-

guose bet kokiam augimui) atsirado karaliaus valdžia; ištikimybės supama, ji paslaptingai augo, pajungdama visa sau, siurbdama visa į save (nes jai būdingas gyvų organizmų principas), kol galiausiai aprėpė visą pasaulį ir tapo vienu svarbiausiųjų mūsų dienų gyvenimo veiksnių. Apie jos mastus galima spręsti kad ir iš to, kaip Liudvikas XIV atrėžė paprieštaravusiam valdininkui: „Valstybė? *L'état c'est moi!*" *,— ir visi tylėjo panarinę galvas. Štai prie ko privedė karaliaus valdžią atsitiktinumas ir įžvalgumas, Liudvikai Vienuoliktieji [30], už skrybėlių juostų užsikišę alavines Dievo motinos statulėles, po kurių kojomis — kankinimo ratai ir kaliniai, gyvi užmūryti pilių požemiuose; Henrikai Ketvirtieji [31] su savomis aukso amžiaus pranašystėmis: „kai kiekvieno valstiečio sriuboje virs višta", ir apskritai šio vaisingiausiojo sutvėrimo (kurį pagimdė Gėris su Blogiu) vaisingumas. Nuostabu! Tad argi mes neteisūs sakydami, jog šioje milžiniškoje blogio masėje, kuri vis rieda ir plečiasi, visuomet esti gėrio pradų, siekiančių išsivaduoti ir nugalėti?

Jei pasaulio istorija mus ko moko, ji privalo paaiškinti, kaip išsipildo tokie idealai ir per kokį stebuklą jie atsiranda šiame prieštaringame, be perstojo kintančiame tikrovės chaose; kaip jie ilgai, audringai auga, paskui sužydi — subrendę, tobuli, o vėliau ima nykti (nes žydėjimo periodas yra trumpas), graudžiai vysta ir galop triukšmingai ar be garso pranyksta. Toks trumpas žydėjimo periodas — lyg tas šimtametis kaktusas, kuris, visą amžių laukus, pasipuošia žiedais vos kelioms valandoms! Taigi nuo tos dienos, kai nuožmusis Chlodvigas [32] Marso lauke visos savo kariuomenės akivaizdoje staiga užsimojęs kovos kirviu iš keršto perskėlė galvą tam netašytam frankui, piktai sušukęs: „Štai taip tu sudaužei Suasone šventąjį indą (šventojo Remi ir mano)!", iki Liudviko Didžiojo ir jo „Valstybė — tai aš!" mes suskaičiuojame dvylika šimtmečių; o dabar jau kitas Liudvikas merdi, o su juo merdi daug kas! Panašiai ir katalikybė, rėmusi feodalizmą ir stojusi prieš jį (bet ne prieš gamtą ir jos gėrybes), davusi mums, anglams, Šekspyrą ir Šekspyro

* Valstybė — tai aš! *(pranc.)*

erą ir tuo būdu išpuoselėjusi nuostabų katalikybės žiedą,— tai atsitiko tuomet, kai pati katalikybė čia buvo panaikinta (kiek ją galima panaikinti įstatymais).

O ką pasakyti apie tuos nuosmukio laikus, kuriais neišauga ir nepražysta joks idealas? Kai tikėjimas ir ištikimybė pranykę, ir telieka apgaulingas jų atgarsis; kai visa, kas iškilminga, virtę pompastika, o valdžioje esančiais tiki vien kvailiai ir makiavelistai? Deja, pasaulio istorija neprisimena tokių laikų; žmonijos metraščiuose jie bus vis labiau sutraukiami, o galop ir visai nutylimi, ištrinti kaip bereikšmiai, nes jie tokie ir yra. Nelaimingi laikai, nelaimingi jais gimę — jei tik gimimas gali būti nelaimė. Gimti ir iš visų požymių sužinoti, kad Dievo pasaulis iš tikrųjų šėtono ir apgaulės pasaulis ir kad žmonių valdovas yra „Didžiausias šarlatanas"! O juk šitaip graudžiai gyvena ištisos kartos (kitąsyk net dvi ar trys paeiliui) — jei tik tai galima pavadinti gyvenimu — ir išnyksta neturėdamos nė menkiausios galimybės atgimti.

Šitokiais nuosmukio — ar greito artėjimo prie jo — laikais gimė vargšas mūsų Liudvikas. Net jeigu Prancūzijos karalių valdžiai gamtos dėsniai buvo lėmę neilgai gyvuoti, Liudvikas kaip niekas kitas galėjo paspartinti gamtos raidą. Prancūzijos monarchija it tas kaktusas lig tol stulbinamai sužydėjo. Tomis dienomis, kai karalių Mece užpuolė karštligė, visi jos vainiklapiai dar buvo sveiki, nors ant jos jau slinko Orleano regentų bei ištvirkėlių ministrų ir kardinolų šešėlis, bet dabar, 1774 m., matome kaktusą be menkiausio žiedo, praradusį visą savo grožį.

Pražūtingai atrodo toji valdžia ir visi iki vieno „įgyvendinti idealai"! Prieš septynis šimtus metų savo klestėjimo laikotarpiu bažnyčia galėjo priversti imperatorių tris dienas stovėti sniege basą, ašutine apsivilkusį, bet dabar jau ištisus šimtmečius ji mato savo pačios nykimą; jai teko, užmiršus ankstesnius siekius ir priešus, susivienyti su karaliaus valdžia: toji sukriošėlė mielai laikysis įsikibusi šios jaunesnės jėgos, ir nuo šiol jiedvi eis išvien ir žlugs drauge. Sorbona [33] tebesėdi ten pat, senuosiuose rūmuose, tačiau vapa jai vienai tesuprantama silpnapročio senio kalba. Ji nebevadovauja žmonių sąžinei. Dabartiniai dvasiniai pasaulio vadovai —„Enciklopedija" [34], filosofija [35] ir gausybė guvių rašytojų, šventvagiškų

poetų, romanistų, aktorių, polemistų ir pamfletistų. Nebėra vadovavimo ir valstybės reikalams, arba jis nepastebimai perėjo į tas pačias margos dvasios vadovų minios rankas. Kam vadovauja dabar karalius (tas, kuris *sugeba*)? Ogi savo medžiokliams ir varovams. Tą dieną, kai nėra medžioklės, ne veltui sakoma: „*Le Roi ne fera rien!*" * Jis gyvena dykinėdamas, vien todėl, kad yra gyvas ir kad niekas kol kas į jo gyvybę nepasikėsino.

Didikai irgi bemaž liovėsi vadovavę ar klaidinę žmones, tad dabar, kaip ir jų valdovas, gyvena vien kaip puošmenos. Jau seniai jie nustojo pjovę vienas kitą ar savo karalių. Karaliaus palaikomi ir skatinami, darbo žmonės prieš šimtmečius pastatė sienomis apjuostus miestus, kuriuose užsiima savo verslais. Jie neleidžia kokiam baronui plėšikauti ir kartu laikyti kartuves plėšikams bausti. Nuo pat Frondos [36] laikų didikai išmainė savo kovos kalavijus į dvariškių rapyras ir dabar paslaugiai lydi karalių, dalindamiesi jo grobį ne žiaurumu ir žudynėmis, bet pataikavimu ir gudrybėmis. Šie žmonės vadina save sosto ramsčiais — neįprastos paauksuoto kartono *kariatidės* tame neįprastame statinyje! Tačiau šiaip visos jų privilegijos smarkiai apribotos. Įstatymas, leidžiantis sinjorui grįžus iš medžioklės užmušti ne daugiau kaip du baudžiauninkus, idant galėtų susišildyti kojas šiltame jų kraujyje ir viduriuose, visiškai atgyveno, o kiti net netiki, kad tokio būta. Mes irgi negalime tuo patikėti, nors deputatas Lapulis ragina jį panaikinti **. Štai jau penkiasdešimt metų, kai joks Šarolua, nors ir koks aistringas medžiotojas būtų, nebešaudo į stogdengius ir skardininkus, kad galėtų pasimėgauti žiūrėdamas, kaip jie ritasi nuo stogų ***,— turi tenkintis kurapkomis ir tetervinais. Įdėmiau pažvelgus matyti, kad jų darbas ir paskirtis — elegantiškai rengtis ir kuo daugiau valgyti. Nuo Tiberijaus [37] ir Komodo [38] laikų turbūt niekas nebūtų prilygęs jiems ištvirkimu ir palaidumu. Vis dėlto negali iš dalies nepri-

* Šiandien karalius nieko neveikia *(pranc.)*.— *Mme Campan.* Mémoires sur la Vie privée de Marie Antoinette.— Paris, 1826.— T. 1.— P. 12.

** Histoire de la Révolution Française, par Deux Amis de la Liberté.— Paris, 1792.— T. 2.— P. 212.

*** *Lacretelle.* Histoire de France pendant le 18me Siècle.— Paris, 1819.— T. 1.— P. 271.

tarti tai karininkienei, kuri pasakė: „Patikėkite, sere, Dievas gerokai susimąstys, prieš pasmerkdamas tokio rango žmogų pragaro kančioms“ *. Senais laikais tie žmonės, be abejo, buvo kažkam reikalingi, turėjo ir dorybių — antraip jie nebūtų galėję egzistuoti. Tiesa, viena dorybė dar ir dabar jiems būtina (kiekvienas mirtingasis privalo turėti bent vieną gerą savybę) — tai pasiryžimas be jokių dvejonių kautis dvikovoje.

Tokie yra liaudies ganytojai. Na, o kaip klojasi avelėms? Avelėms, kaip ir reikia tikėtis, einasi blogai ir vis prastyn. Niekas jomis nesirūpina, tik reguliariai kerpa. Jas verčia eiti lažą, mokėti mokesčius, tręšti savo kūnais mūšių laukus (vadinamus „garbės patalais“) ne savo, o kitų kivirčuose; jų rankos ir darbo vaisiai yra kažkieno nuosavybė, o jos pačios turi mažai arba nieko. Milijonų bemokslių, alkanų nelaimėlių dalia — nykti neišbrendamame skurde ir tamsoje; tai „žmonės, einą lažą ir moką mokesčius, nelygu jų valdovo gailestingumas“. Jie sukilo Bretanėje, kai pasirodė laikrodžiai su švytuoklėmis, pamanę, kad jie kažkokiu būdu susiję su druskos mokesčiu. Policija privalo periodiškai „valyti“ Paryžių — alkio kamuojamų valkatų minią reikia išsiųsti klajoti į visas keturias puses (po kurio laiko jie vėl sugrįš). „Vieno tokio valymo metu,— rašo Lakretelis [39],— 1750 m. gegužę, policija sumanė pagrobti gerbiamų žmonių vaikų, tikėdamasi gauti už juos išpirką. Motinos išbėga į aikštes ir klykia nevilties kupinais balsais; susirenka minios, kyla bruzdesys. Tiek moterų lyg pakvaišusios laksto gatvėmis, kad pakyla dar didesnė panika. Pasklinda absurdiškas, siaubingas gandas — neva gydytojai prisakę vienam didikui maudytis vaikų kraujyje, idant atsistatytų jo paties kraujas, sugadintas palaido gyvenimo. Kai kurie šių neramumų dalyviai,— kuo abejingiausiai rašo Lakretelis,— tom dienom buvo pakarti“. O policija toliau „valė“ miestą **. Ak, jūs vargšai nuogi nelaimėliai! Vadinasi, tai jūsų neaiški aimana sklinda dangausp, lyg balsas užkamuoto žvėries, staugiančio iš baisiausio skausmo ir pažeminimo? Nejaugi tas žydras dangus, it koks krištolo skliautas, atsilieps aidu tik į jūsų pačių aimaną? Atsakys

* *Dulaure.*— T. 7.— P. 261.
** *Lacretelle.*— T. 3.— P. 175.

tik „pakartaisiais tom dienom?“ O, ne — ne visados taip bus! Dangus jus girdi. Ateis ir atsakymas — nusileis kraupi tamsa, sudrebės pasaulis, ir visoms tautoms reiks išgerti karčių lašų taurę.

Tačiau pažvelkite, kaip šio visuotinio nuosmukio nuolaužose ir dulkėse formuojasi naujos jėgos, prisitaikančios prie naujų laikų ir jų reikalavimų. Šalia senosios diduomenės, kilusios iš karių, dabar pripažįstama ir teisininkų diduomenė — dabar ji klesti, dabar ji gali didžiuotis savo pasiekimais; nepripažįstama prekybininkų diduomenė — pakankamai galinga, nes jos kišenės prikimštos pinigų. Galop — galingiausioji iš visų, bet menkiausiai tepripažįstama literatūros diduomenė. Nenešioja šie didikai špagų prie šonų, nežvanga auksas jų piniginėse, užtat jų galvose — „didžioji magiškoji minties galia“. Gimė prancūzų filosofija — kiek daug telpa šiame žodyje! Jis, tiesą sakant, ir atspindi svarbiausiąjį taip plačiai išplitusios ligos simptomą. Tikėjimas išnyko — jį pakeitė skepticizmas. Blogis auga, kaupiasi, tačiau nė vienas žmogus neišpažįsta tikėjimo, kuris leistų pasipriešinti tam blogiui, pamėginti jį ištaisyti, pradedant nuo paties savęs; tad jis neišvengiamai kaupiasi toliau. Jei diduomenės dalia — betikslis dykinėjimas, o prastuomenės — skurdas ir tamsa, aišku, kad visi nelaimingi. Kas dar aišku? Kad melu negalima tikėti! Filosofija žino tik tai; kita pagrindinė jos dogma — dvasiniuose, pojūčiams neprieinamuose dalykuose tikėjimas neįmanomas. Kokia nelaimė! Vis dėlto prieštaravimas melui jau yra tam tikras tikėjimas; tačiau jeigu nušluosime į šalį melą ir jo neigimą, kas tuomet liks? O liks penki nepasotinti pojūčiai ir šeštasis, kurio neįmanoma pasotinti,— tuštybė; išliks visa *demoniška* žmogaus prigimtis. Kai ji, laukinė, tačiau apsiginklavusi visais civilizacijos pasiekimais, ims siautėti, jos nesutramdysi. Tai bus reginys, kokio istorija dar nėra mačiusi.

Tokioje Prancūzijoje, primenančioje parako sandėlį, kuriame rusena neužgesinta ir dabar jau nebeužgesinama ugnis, mirties patalan atgulė Liudvikas XV. Tokių kaip Pompadur ir Diubari dėka jo giminės herbas buvo gėdingai sutryptas visuose kraštuose, išniekintas visose jūrose. Skurdas prasiskverbė net į karaliaus iždą; mokesčių rinkėjai nebegali daugiau išspausti; štai jau dvidešimt

penkeri metai nesiliauja vaidas su parlamentu, aplink nepritekliai, apgaulė ir skepticizmas, o valstybę gydo karštakošiai nemokšos — bloga lemianti tai valanda.

Tokius tad dalykus merdinčio karaliaus Liudviko kambaryje įžvelgia istorijos akis, tačiau jų nemato čia susirinkę dvariškiai. Prieš dvidešimtį metų lordas Česterfildas[40], apibendrindamas ką pastebėjęs to meto Prancūzijoje, parašė šiuos įsimintinus žodžius: „Trumpai tariant, visi simptomai, kuriuos esu pastebėjęs istorijoje prieš didžiąsias permainas ir perversmus šalių valdymo aparatuose, šiuo metu egzistuoja Prancūzijoje, ir sulig kiekviena diena jų gausėja“ *.

3 skyrius

PASKUTINIS PATEPIMAS

Tačiau dabar Prancūzijos valdovams labiausiai rūpintis klausimas — ar suteikti paskutinį patepimą (Liudvikui, ne Prancūzijai)?

Sudėtingas tai klausimas. Jeigu jis bus suteiktas ar apie jį bent jau bus užsiminta, burtininkei Diubari, ko gero, teks pranykti prieš pat imantis didžiausių burtų; vargu bau ji galės sugrįžti, net jeigu Liudvikas pasveiks. O su ja turės pranykti, kaip jau minėjome, ir hercogas d'Egijonas su savo šutve, ir visi juodviejų Armidės rūmai — chaosas vėl viską praris, ir liks tik sieros tvaikas. Kita vertus, ką pasakys dofino ir Šuazelio šalininkai? O svarbiausia, ką pasakys pats karališkasis kankinys, jei pajus mirties alsavimą, tačiau dar nebus praradęs sąmonės? Kol kas jis vis dar bučiuoja Diubari ranką — mes matome tai iš prieškambario,— bet kas bus paskui? Daktarai, kaip jiems įsakyta, leidžia biuletenius, tačiau nieko nepadarysi —„susiliejantieji raupai“ (rūmuose šnabždama, esą jais susirgusi dar visai neseniai tokia tvirta karaliaus vartų sargo duktė), o Liudvikas XV ne toks žmogus, dėl kurio paskutinio patepimo būtų galima juokauti. Juk jis buvo įpratęs net savo dukras mokyti krikščionybės pagrindų Elnių parke ir melstis kartu su jomis ir už

* Česterfildo laiškai. 1753 m. gruodžio 25 d.

jas, kad tik jos išsaugotų savo tikėjimą *. Keistas faktas, bet panašių atvejų pasitaiko,— juk nėra padaro, keistesnio už žmogų.

Gal kurį laiką viskas ir būtų gerai, jei būtų galima įtikinti arkivyskupą Bomoną primerkti vieną akį. Deja, ir pats Bomonas mielai tai padarytų, nes, kad ir kaip keista,— bažnyčia ir jėzuitai dabar taip pat laikosi įsikibę tos nedorėlės moters sijono, su ja siejamos visos viltys. O „viešosios nuomonės jėga“? Kaip gali rūstusis Kristofas de Bomonas, kuris visą savo gyvenimą persekiojo isteriškus jansenistus [41] ir netikinčius išpažinties priešininkus, ar bent jau nebegyvus jų kūnus, atverti dangaus vartus ir duoti išrišimą, kai *corpus delicti* ** jam dar po nosimi? Mūsų didysis išmaldų dalintojas Roš-Emonas savo ruožtu nelinkęs derėtis su karališkuoju nusidėjėliu dėl dangaus vartų atidarymo, bet esama ir kitų dvasininkų, yra dar karaliaus nuodėmklausys, kvailasis abatas Mudonas; o ir fanatizmas bei padorumas dar ne visai pranykę. Šiaip ar taip, ką daryti? Galima gerai sergėti duris, leisti naujus gydytojų biuletenius ir, kaip visuomet, daug ko tikėtis iš laiko ir atsitiktinumo.

Durys gerai sergimos, joks nepageidautinas asmuo nepateks. Tiesą sakant, retas ir nori ten patekti, nes šlykšti infekcija pasiekė net „jaučio akį“ [42], tad „per penkiasdešimt suserga, o dešimt iš jų miršta“. Vienintelės princesės, dukteriškų jausmų genamos, budi prie šleikštulį keliančios ligonio lovos. Tos princesės (Karkalė, Mazgotė ir Kiaulė, kaip jis įpratęs jas vadinti) šokinėja aplink jį, kai visi išsilakstė. Ketvirtoji princesė — Skudurė, kaip mes spėjame, jau vienuolyne ir gali padėti jau tik maldomis. Vargšė Karkalė ir jos seserys — jos niekad nežinojo, kas yra tėvas; brangiai reikia mokėti už didybę! Jos turėjo teisę pasirodyti tik tuomet, kai jo didenybė nusiaudavo batus: „prilaikydamos savo krinolinus, apsisukusios ilgus šleifus aplink juosmenis, iki pat smakrų apsimuturiavusios juodos taftos mantijomis“, taigi deramai pasidabinusios, „kasdien šeštą valandą vakaro“ jos didingai įžengdavo ir, gavusios po karališką bučinį į kaktą, didingai grįždavo siuvinėti, apkalbinėti, poteriauti ir dy-

* *Dulaure.*— T. 8.— P. 217; *Besenval*, etc.
** Daiktinis nusikaltimo įrodymas *(lot.)*.

kinėti. Jeigu kurį rytą jo didenybė ateidavo su paties išsivirta kava ir paskubomis išgerdavo ją kartu su jomis, kol tarnai paleisdavo prieš medžioklę šunis, jos laikydavo tai neregėta dangaus malone *. Ateis laikas, kai jus. vargšes gležnas, susenusias moteris, lemtis pašėlusiai blaškys, kol jūs būsite sumaigytos ir galutinai palaužtos; bėgdamos per priešiškas jums šalis, per audringas jūras, kai per plauką nepakliūsite į nelaisvę turkams ir apskritai kai žemę taip drebins sankiulotai [43], kad jums susisuks galvos ir nebeatskirsite kairės nuo dešinės, visuomet atminkite šį epizodą, nes jis buvo gėrio ir meilės įrodymas! Mums jis irgi šiokia tokia prošvaistė toje viesulo užkluptoje dykumoje, kur mes vargais negalais randame vienas kitą.

O ką tuo tarpu daryti apdairiam bešališkam dvariškiui? Tokiomis subtiliomis aplinkybėmis, kai nežinia ne tik ar karalius liks gyvas, ar mirs, bet ir ar suteikti jam šventus sakramentus, net ir didžiausias gudruolis gali sudvejoti. Retai kuriam taip pasisekė kaip Orleano hercogui ir princui Kondė; pasiėmę kvapnių druskų, jie gali sėdėti karaliaus prieškambaryje, pasiuntę savo narsiuosius *sūnus* (Šartro hercogą, būsimąjį *„Egalité“* **, ir Burbono hercogą, kuris vieną dieną irgi taps Kondė ir garsės kaip nukvailėjęs senis) pasirūpinti dofinu. Kitiems jau viskas nuspręsta — *jacta est alea*. Kai viešosios nuomonės prispirtas arkivyskupas Bomonas pagaliau ryžtasi įeiti į ligonio kambarį, senasis Rišeljė nuo lėbavimo išpurtusiu buldogo veidu, pastvėręs jį už kamžos, nusitempia į nišą ir čia kuo lipšniausiai maldauja (ir, sprendžiant iš to, kaip pasikeičia arkivyskupo veido spalva, įtikina jį) „nežudyti karaliaus pasiūlymu susitaikyti su Dievu“. Rišeljė sūnus hercogas Fronsakas eina tėvo pėdomis: Versalio kiurė suvapėjus kažką apie šventus sakramentus, pagrasina jį „išmesiąs pro langą, jei jis bent užsimins apie ką nors panašaus“.

Taigi galime sakyti, kad šitiems pasisekė, bet kaip sunku turi būti tiems, kurie negali apsispręsti! Norintis suprasti, į kokią aklavietę dabar pateko katalikybė ir dar daug kas ir kaip pačių švenčiausiųjų simboliai tapo pa-

* *Campan.*— T. 1.— P. 11—36.
** Lygybė *(pranc.)*.

čių niekingiausiųjų lošimo kauliukais, privalo paskaityti, ką apie tuos įvykius rašo Bezanvalis, Sulavi ir kiti to meto dvaro metraštininkai. Jis pamatys, kad Versalio galaktika visa išdraskyta, susiskaidžiusi į naujus, be perstojo kintančius žvaigždynus. Linksi galvos, švysčioja supratingi žvilgsniai; paslaptingai slenka tarpininkės — šilkais pasidabinusios našlės, kurios siunčia šypseną vienoms žvaigždžių samplaikoms, atodūsį — kitoms. Ne viena širdis virpa viltimi ar neviltim. Štai blausų mirties šešėlį iškilmingai atveda kitas išsišiepęs šešėlis — etiketas; retkarčiais tarsi kokia mechaninė malda sugriaudžia koplyčios vargonai, klaikiu, kimiu šėtonišku juoku skelbią: *tuštybių tuštybė, viskas tėra tuštybė!*

4 skyrius

LIUDVIKAS NEPAMIRŠTAMASIS

Vargšas Liudvikas! Šitiems žmonėms tai — tuščia fantasmagorija, kurioje jie lyg aktoriai, nusamdyti skleisti liūdnus garsus ir nutaisyti graudžias minas, bet tavo padėtis bauginamai rimta.

Mirtis baisi visiems žmonėms, todėl nuo seno ją vadina „Siaubų karaliene“. Ankštokas mūsų būties prieglobstis, kuriame gyvename vis keiksnodami, tačiau jaukiai, virsta tamsioje agonijoje išsiskyrimo nežinomybe, tuo, kas svetima, neištirtomis galimybėmis. Pagonių karvedys klausia savo sielos: „Kur tu dabar iškeliauji?“ O katalikas karalius privalėtų jam atsakyti: „Į aukščiausiojo Dievo teismą“. Taip, tai gyvenimo susumavimas; paskutinysis sąskaitų suvedimas, „atsiskaitymas už kūno poelgius“ — juk jie jau atlikti, jų nebepakeisi, ir jie duos vaisius, kol tęsis amžinybė.

Liudvikas XV visuomet jautė didingiausią (kaip ir dera karaliui) pasidygėjimą mirtimi ir tuo skyrėsi nuo pamaldžiojo Orleano hercogo, *Egalité* senelio (jų šeimoje pasitaikydavo ne visai sveiko proto), kuris nuoširdžiai tikėjo, kad mirtis neegzistuoja! Jeigu galima tikėti dvaro kronikininkais, pastarasis kartą liepsnodamas įniršiu ir panieka užsipuolė savo vargšą sekretorių, kuriam netyčia

išsprūdo žodžiai: „velionis Ispanijos karalius". „Velionis?!" „Monsinjore,— drebėdamas, tačiau nesutrikęs atsakė šis nuovokus vyrukas,— *c'est une titre qu'ils prennent"* *. Kaip jau sakėme, Liudvikas nebuvo toks laimingas, bet jis darė visa, ką galėjo: neleisdavo niekam jam girdint kalbėti apie mirtį, sukdavo akis nuo kapinių ir paminklinių akmenų ir visko, kas galėdavo jam apie tai priminti. Šitaip elgiasi strutis, kuris persekiojamas įkiša savo kvailą galvą į smėlį manydamas, kad jo kūnas irgi pasidaro nematomas. Kartais, genamas kažkokio impulsyvaus priešiškumo, kuris liudija vis tą patį jo dygėjimąsi ir dar kažką, tyčia užsukdavo į kapines arba, sustabdęs savo dvaro karietas, liepdavo tarnams sužinoti, „kiek naujų kapų supilta šiandien", nors nuo to vargšę jo Pompadur imdavo baisiausiai pykinti. Galime įsivaizduoti, ką jautė Liudvikas tą dieną, kai, karališkai išsidabinęs į medžioklę, ties staigiu kelio posūkiu Senarto miške susidūrė su apdriskusiu valstiečiu, tempiančiu karstą. „Kam jisai?" Jis buvo skirtas tokiam pat vargšui vergui, kurį jo didenybė kartais matydavo netoliese einant lažą. „Nuo ko jis mirė?" „Iš bado". Karalius nieko neatsakęs sukirto žirgui pentinais **.

Tačiau įsivaizduokite, ką jis galvoja dabar, kai mirtis netikėtai, nepermaldaujamai ima gniaužti jo širdį savo lediniais pirštais. Taip, vargše Liudvikai, mirtis tave surado! Nei rūmų sienos, nei leibgvardiečiai, nei prašmatnūs gobelenai ar paauksuotas įmantrus griežčiausias etiketas nepajėgė jos sulaikyti. Jinai čia pat, prikišusi ausį klausosi tavo kvėpavimo ir tuoj jį užgniauš. Tu, kurio visas gyvenimas lig šiol buvo chimera, spektaklis, pagaliau tapai realybe: ištaigingasis Versalis it sapnas susprogęs nugrimzta į begalybės tuštumą; laiko nebėra, ir visi laiko pastoliai klaikiai dunksėdami subyra aplink tavo sielą; žiojėja praviri požemio karalysčių vartai — čia tu privalai įeiti, nuogas, nuvainikuotas, ir laukti, kas tau skirta! Nelaimingasai, apie ką tu galvoji, kai skausmų raižomas nusikamavęs vartaisi savo mirties patale? Veikiausiai tavęs dabar laukia skaistykla ir pragaro lieps-

* Kai kurie tituluoja save šitaip *(pranc.)*.— *Besenval.*— T. 1.— P. 199.
** *Campan.*— T. 3.— P. 39.

na. O kas buvo praeityje — ką esi padaręs, ko geriau būtum nedaręs, kokiam mirtingajam esi kilniai padėjęs, kokio nelaimingojo esi pasigailėjęs? Ar vėlės tų penkių tūkstančių, gėdingai kritusių mūšių laukuose nuo Rosbako iki Kvebeko[44] vien tam, kad tavo kekšė galėtų atsikeršyti už epigramą, būriuojasi dabar aplink tave? O šlykštusis tavo haremas — prakeiktas motinų, apraudotas dukterų, kurioms nuplėšta garbė?! Niekingasai! Tu „visomis išgalėmis sėjai blogį"; visas tavo egzistavimas atrodo tarsi vienas kraupus išsigimimas, gamtos klaida; lig šiol neaišku, kam tu buvai reikalingas. Gal tu buvai tas pasakų slibinas, *ryjąs* žmogaus sukurtas gėrybes, kasdien tempiąs skaisčias mergeles į savo urvą, apaugęs žvynais, kurių nepradurs jokia ietis, tik mirties. Tik ne pasakų slibinas tu esi, o tikras! Baisios, Liudvikai, tau šios akimirkos. Na, bet užteks apie siaubus, kamuojančius mirties patale gulintį nusidėjėlį.

Tačiau net pačiam menkiausiam žmogeliui tai neturi būti paguodos balzamas. Liudvikas buvo valdovas, bet argi tu ne valdovas? Žiūrint nuo nejudančių žvaigždžių (kurios dar nėra begalybė), jo plačioji Prancūzija atrodo ne ką didesnė nei tavo mažytis laukas, kuriame tu dirbi sąžiningai arba ne. Žmogau, „laike įkalintos amžinybės simboli", ne tavo darbai, mirtingi ir be galo menki (didžiausias jų tėra mažiausia smiltelė), yra vertingi ir išlieka, o tik dvasia, kuri padeda tau dirbti.

Šiaip ar taip, susimąstykite, kokia gyvenimiška problema iškilo Liudvikui, kai jis pasveiko nuo karštligės Mece jau būdamas „Numylėtiniu". Koks Adomo palikuonis būtų galėjęs sutaikyti tokius prieštaravimus? Ar galėjo padaryti tai Liudvikas? Akloji lemtis nubloškė *jį* į šių prieštaravimų sūkurį; jis plaukia, tačiau pakeisti jų negali — lygiai kaip tas bangų blaškomas rąstas negali pakreipti į kitą pusę Atlanto. „Ką aš padariau, kad esu toks mylimas?" — klausė jis tuomet, o dabar jis gali savęs paklausti: „Ką aš padariau, kad esu toks nekenčiamas?" *Nieko* tu nepadarei, vargše Liudvikai! Čia ir glūdi tavo kaltė — tu ničnieko nepadarei. O ką galėjo padaryti vargšas Liudvikas? Nusiplauti rankas — atsisakyti sosto, atiduoti jį pirmam, kuris jo panorės. Kitos tokios išmintingos išeities jis neturėjo. O jis tik stovėjo, šis

absurdiškiausias iš visų mirtingųjų (tikras nevykėlio įsikūnijimas), ir pasimetęs spoksojo į šį absurdiškiausią chaotišką pasaulį, kol galop viskas jam susimaišė. Aiškiai jis suprato tik štai ką: kad jis, nevykėlio įsikūnijimas, turi penkis pojūčius; kad esama skraidančių stalų (kurie pradingsta po grindimis ir grįžta apkrauti įvairiausiais skanėstais) ir kad esama Elnių parko.

Štai ir vėl susiduriame su šiuo istoriniu kuriozu: žmogus be didelio noro plaukia bekraščiu vandenynu link tikslo, kurį lyg pro miglą mato. Šiaip ar taip, Liudvikas pasižymėjo šiokiu tokiu įžvalgumu. Taigi, kai naujasis jūrų ministras (o gal kažkas kitas) paskelbė, kad prasidėjo nauja era, vakarieniaujant Diubari išgirdo iš jo didenybės lūpų: „Taip, jis išdėstė savo prekes, kaip ir jo pirmtakas. Jis prižadėjo nuostabiausių pasaulyje dalykų, tačiau nieko iš to neišeis — jis pats tuo įsitikins". Arba vėl: „Visa tai girdžiu jau dvidešimtą kartą. Mano nuomone, Prancūzija niekad neturės karinio laivyno". O koks jaudinantis buvo šis jo pasisakymas: „Jeigu aš būčiau Paryžiaus policijos leitenantas, aš uždrausčiau tuos kabrioletus miesto gatvėse" *.

Pasmerktas mirtingasis — juk argi nepasmerktas tas, kuris yra nevykėlio įsikūnijimas?! Naujas Karalius Dykaduonis, bet išvis keisčiausias — naujasis *mažordomas,* šį sykį ne koks nors kreivakojis Pipinas, bet vis tas pats lig debesų iškilęs, ugnim alsuojantis demokratijos vaiduoklis — neįtikėtina, bet jis baigia apsiausti visą pasaulį! Tai gal Liudvikas buvo nė kiek ne blogesnis už kitus dykaduonius ir apsirijėlius — eilinius lengvo gyvenimo mėgėjus, kuriuos dažnai matome parazituojant darbščių Dievo sutvėrimų sąskaita? Ne, jis buvo kur kas už juos niekingesnis — juk nevykėlišką jo gyvenimą matė ir juste juto visas pasibaisėjęs pasaulis. Beribė užmarštis negali praryti jo ir įtraukti į bedugnes gelmes — bent jau per vieną kartą ar dvi.

Šiaip ar taip, ne be susidomėjimo pastebime, kad 1774 mūsų Viešpaties metų gegužės 4-osios dienos vakare ponia Diubari išeina iš ligonio kambario aiškiai „susikrimtusiu veidu". Kiek šnibždesių nusirita per „jaučio akį"! Vadinasi, jis miršta? Drąsiai galima pasakyti

* Journal de Madame de Hausset.— P. 293, etc.

tik viena: Diubari kraunasi daiktus; raudodama ji grakščiai tipena auksu žvilgančiais buduarais, tarytum norėtų su jais atsisveikinti. D'Egijonui ir jo šutvei baigiasi kortos, bet jie vis tiek nenori nutraukti lošimo. Na, o sakramentų klausimas, galima sakyti, išspręstas, nors niekas apie jį nė neužsiminė. Kitą naktį Liudvikas išsikviečia abatą Mudoną, ir šis išklauso jo nuodėmes (pasak kai kurių liudininkų, išpažintis trunka septyniolika minučių), o paskui karalius pats pareikalauja sakramentų.

O kitą dieną po pietų burtininkė Diubari, prispaudusi prie akių nosinaitę, sėda į d'Egijono karietą ir išvažiuoja guodžiama hercogienės, kuri laiko ją savo glėbyje. Jos nebėra; dvare jai nebeliko vietos. Dink, apgaulingoji burtininke, erdvėje! Veltui tu sustoji netoliese esančiame Riuelyje — sudainuota tavo dainelė. Karaliaus rūmų vartai nuo šiol tau bus visada uždaryti. Nemažai metų praeis, kol nakties priedangoje su juodu domino, it koks juodas naktinis paukštis, tu įsisuksi į gražiosios Antuanetės muzikinį vakarą Parke ir jį sutrikdysi; tave pamatę, išsilakstys visi rojaus paukščiai, nutils instrumentų garsai *. Tu nešvarus, bet nepiktybiškas padaras — tavęs net reikia gailėtis. Kokį kelią tu nuėjai nuo prastos tarnaitės lovelės (Žanos d'Ark šalyje), ant kurios raudodama pagimdė tave motina nuo nežinomo tėvo, per tamsiausias padugnių gelmes, per aukščiausias saulėtas kekšystės ir apgaulės viršūnes iki giljotinos peilio, kuris nukirs veltui maldaujančią pasigailėjimo tavo galvą! Tad ilsėkis — neprakeikta, tik sunaikinta ir palaidota; koks dar likimas tau pritiktų?

Tuo tarpu Liudvikas gerokai nekantrauja savo sakramentų — vėl liepia eiti prie lango pasižiūrėti, ar dar jų neneša. Būk ramus, Liudvikai, jei tik gali — juos jau neša. Jie pasirodo prieš šešias ryto. Kardinolas Didysis Išmaldų Dalintojas Roš-Emonas jau čia, apsitaisęs vyskupo rūbais, su indais sakramentams ir kitais atributais prisiartina prie karališkosios pagalvės, iškelia ostiją, sušnabžda ar nuduoda kažką šnabždąs, ir šitaip (taikliu abato Žoržėlio apibūdinimu) Liudvikas „garbingai atitaiso skriaudą Dievui",— štai kaip aiškina šį epizodą šis jėzuitas.

* *Campan.*— T. 1.— P. 197.

„*Vaje, vaje,*— kaip sudejavo nuožmusis Klotaras [45], pajutęs, kad ateina paskutinioji,— koks didis yra Dievas, kuris pakerta jėgas stipriausiajam iš karalių!“ *

Atitaisyk, jei nori, skriaudą Dievui, bet žmogui nepavyks — nebent d'Egijonui pasisektų sutrukdyti. Diubari vis dar sukiojasi jo rūmuose Riuelyje — kol jis kvėpuoja, tol ji vilties nenustoja. Didysis Išmaldų Dalintojas Roš-Emonas (matyt, jis eina išvien su jais) vos pamatęs, kad jo atributai sukrauti, didingai pasuka link durų, tarsi jo pareiga jau būtų atlikta, tačiau karaliaus nuodėmklausys abatas Mudonas rūgščiu sunerimusiu veidu žengteli link jo ir, sugriebęs už rankovės, kušteli kažką jam į ausį. Tuomet vargšui kardinolui nelieka nieko kita, kaip atsigręžus garsiai pranešti, esą „jo didenybė apgailestauja, jei jo elgesys kartais buvęs gėdingas, ir tikisi Dievo padedamas išvengti panašių dalykų ateityje“. Klausantis šių žodžių, buldogiškas Rišeljė veidas niaukiasi, ir jis garsiai „paleidžia epitetą“, kurio Bezanvalis nesiryžta pakartoti. Senasai Rišeljė [46], Minorkos užkariautojau, skraidančių stalų orgijų kompanione, pasiklausymui pradurdavęs miegamųjų sienas **— nejaugi išmušė ir tavo valanda?!

Deja, nors ir nesiliauja gaudę karaliaus koplyčios vargonai ir vis iškeliama relikvinė su šventosios Genovaitės [47] palaikais — naudos jokios. Vakare visas dvaras kartu su dofinu ir dofine susirenka koplyčioje; šventikai užkimo begiedodami „maldas keturiasdešimt valandų“, plyšta vargonų dumplės. Darosi bemaž baugu! Netgi dangus apsiniaukia, lietus ima pliaupti, dunda griaustinis, bemaž užgoždamas vargonus, o žaibui tvykstelėjus net nematyti, kad deglai prie altoriaus uždegti. Tad, kaip sužinome, pamaldoms pasibaigus visi išskuba „giliai susimąstę“, beveik nekalbėdami ***.

Tai tęsėsi gerą savaitę, o Diubari štai jau bemaž savaitė išvykusi. Pasak Bezanvalio, visas pasaulis ėmė nekantrauti, *que cela finît* ****, kad vargšas Liudvikas atsisveikintų su šiuo pasauliu. Jau 1774 m. gegužės 10-oji.

* *Gregorius Turonensis.* Histor.— Lib. 4, cap. 21.

** *Besenval.*— T. 1.— P. 159—172. Genlis; Duc de Levis, etc.

*** *Weber.* Mémoires concernant Marie Antoinette.— London, 1809.— T. 1.— P. 22.

**** Kad tai baigtųsi *(pranc.)*.

Netrukus jis atsisveikins.

Tos gegužės 10-osios aušra nušviečia šlykštų ligonio patalą, tačiau niekas nepastebi blankios jos šviesos: tie, kurie žvelgia pro langus, patys apsiblausę. Girgždėdamas sukasi šulinio ratas; lyg tas nuvarytas žirgas gyvybė sunkiai šnopuodama artinasi prie savo galo. Atokiuose savo apartamentuose dofinas ir dofinė stovi pasirengę į kelią; arklininkai ir vežikai jau apsiavę pentinuotus batus, laukia kokio ženklo, kad galėtų bėgti iš šios baisios ligos užpultų namų *. Klausykit — koks čia garsas „siaubingas it griaustinio dundėjimas“ nuaidi per visą „jaučio akį“? Ogi tai visi dvariškiai vienas per kitą puola sveikinti naujųjų valdovų: „Tegyvuoja jų didenybės!“ „Dofinas ir dofinė nuo šiol karalius ir karalienė!“ Prieštaringų emocijų apimti, tuodu sykiu parpuola ant kelių ir ašarotais skruostais sušunka: „O Dieve, saugok mus, rodyk mums kelią — mes per jauni valdyti!“ Ištiės per jauni.

Šitoks „siaubingas it griaustinio dundėjimas“ buvo Laiko laikrodžio dūžis, paskelbęs, kad senoji era pasibaigė. Tai, kas neseniai buvo Liudvikas, guli visų apleista, tarsi šlykščių dulkių krūva, palikta „kažkokiems beturčiams ir karališkosios koplyčios šventikams“, kurie paskubomis paguldo palaikus „į du švino karstus, gausiai apipildami vyno spiritu“. O naujasis Liudvikas su savo dvaru tą vasarišką dieną važiuoja į Suazi; karališkos ašaros tebesirita skruostais, tačiau, monsinjorui d'Artua klaidingai ištarus žodį, visi ima juoktis, ir ašaros pranyksta. Lengvabūdžiai mirtingieji, jūs šokate savo gyvenimo menuetą virš bedugnės prarajos, nuo kurios jus teskiria plonytė plėvelė!

Na, o valdžia nutaria, kad juo mažiau iškilmingos bus laidotuvės, juo geriau. Paties Bezanvalio nuomone, jos buvo visai neiškilmingos. Dvi karietos su dviem dvariš-

* Nenoromis tenka suabejoti, ar ponia Kampan išties dėl dramatinio efekto buvo uždegusi žvakę, kurią užpūtė tą akimirką, kai Liudvikas mirė. Tokiuose milžiniškuose rūmuose kaip Versalis niekas negalėjo gerai matyti. Kita vertus, tuo metu buvo antra valanda po pietų, o atstumas nuo karaliaus arklidžių iki kambario, kuriame merdėjo karalius, buvo apie penki ar šeši jardai, tad žvakė rodės tuoj užgesianti, norime mes to ar ne. Tačiau ponios Kampan vaizduotėje toji žvakė tebedega, nušviesdama daug ką tuose jos „Memuaruose“.

kiais — durininkais ar panašiai — ir vienu šventiku iš Versalio, gal dvi dešimtys raitų pažų, apie penkias dešimtis arklininkų — šie nešini deglais, bet net ne juodais rūbais apsirengę,— kitos dienos vakarą leidžiasi iš Versalio paskui dvigubą švininį karstą. Leidžiasi sparčia risčia ir visą kelią nesulėtina žingsnio, nes Paryžiaus aštrialiežuviai, dviem eilėmis išsirikiavę iki pat Sen Deni ir „laidantys šiai tautai būdingas sąmojingas pastabas", nenuteikia jį sulėtinti. Prieš vidurnaktį Sen Deni skliautai priima palaikus. Niekas iš susirinkusiųjų neverkia, nebent vargšelė Skudurė, jo nuskriaustoji duktė, kurios vienuolynas visai šalia.

Vis taip pat nekantriai nuleidžia ir užberia žemėmis jo palaikus, o kartu — jo nuodėmių, tironijos ir gėdos erą, nes, pažvelkite,— atėjo nauja era, ir juo niekingesnė buvo praeitis, juo šviesesnė bus ateitis.

ANTRA KNYGA

POPIERIAUS AMŽIUS

1 skyrius

ASTRAEA REDUX [48]

Toks filosofas Monteskjė posakį „Laiminga tauta, kurios istorija yra nuobodi" perfrazavo į šitokį paradoksą: „Laiminga yra tauta, kuri neturi jokios istorijos". Nors ir kokie keisti iš pažiūros šie žodžiai, juose glūdi kruopelė tiesos. Kalbant apie dangų, sakoma: „Tyla yra dieviška"; taip ir visuose žemiškuose dalykuose esama tylos, kuri geriau už bet kokias kalbas. Gerai pagalvojus, bet koks įvykis, tai, ką galima aptarti ar užrašyti, visuomet yra kažkokios ištisinės grandinės pertraukimas. Net jeigu įvykis yra džiugus, jis susijęs su permaina, su praradimu (aktyvios jėgos) ir todėl — tiek praeityje, tiek ir dabartyje — yra nukrypimas, liga. Mums būtų palaima tolygiausia rimtis, o ne pertrūkiai ir pokyčiai — jei tik jų būtų galima išvengti.

Tūkstantį metų miške be garso auga ąžuolas, ir tik tūkstantaisiais metais, kai kirviu nešinas ateina medkirtys, gūdžiu mišku nuskamba aidas — ąžuolas praneša apie save, kai *krenta,* savo trenksmu sudrebindamas žemę. Taip tyliai jis buvo ir pasodintas — kai gilę numetė žemėn kažkoks užklydęs vėjas. O kuomet jis išleisdavo pumpurus ar išskleisdavo lapus (jo laimingos valandos), argi jis džiaugsmingai šaukdavo? Gal tik akyliausias stebėtojas ištardavo kokį pripažinimo žodį. Visa tai ne *nutikdavo* — tai buvo pamažu *daroma,* ne per valandą, bet per veržliai bėgančias dienas. Ką buvo galima apie jas pasakyti? Kiekviena valanda pažiūrėti niekuo nesiskyrė nuo paskutinės, kaip ir ateinanti nuo šios.

Taigi visur kvailys gandas plepa ne apie tai, kas padaryta, bet kas blogai padaryta ar išvis nepadaryta, o kvailė istorija (kuri bemaž visais laikais buvo rašytinė gando santrauka) žino tiek mažai to, kas pageidautina žinoti. Atilos [49] įsibrovimai, Valterio Beskatikio [50] kryžiaus

žygiai, „Sicilijos mišparai“ [51], Trisdešimties metų karas — vien nuodėmės ir negandai, ne kūrimas, bet kliūtis kūrimui. O juk visą tą laiką žemė žaliavo pavasarį ir gelto nuo dosnių derlių rudenį; darbininko ranka, mąstytojo protas nesiilsėjo, ir todėl po viso, kas buvo, ir nepaisant viso, kas buvo, mes turime šį tokį didingą žydintį pasaulį, apdengtą dangaus kupolu, apie kurį vargšė istorija gali nustebusi paklausti: „Iš kur *jis* atsirado?“ Jinai juk tiek mažai žino apie jį, apie tai, kas jam kliudė ir kas galėjo padaryti jį neįmanomą. Šiaip ar taip, ar iš būtinybės, ar iš kvailo nusistatymo istorija laikosi tokios taisyklės ir papratimo, todėl tame paradokse „Laiminga yra tauta, kuri neturi jokios istorijos“ esama tiesos.

Tačiau čia svarbiau paminėti kitokią ramybę — ne nekliudomo augimo, bet pasyvaus inertiškumo, bylojančio apie gresiantį žlugimą. Pralaimėjęs, kaip ir nugalėtojas, tyli. Silpnesnioji iš priešiškų jėgų pasiduoda, o stipresnioji žengia toliau, be garso, tačiau greitai, nenumaldomai; žlugimas ir perversmas, kita vertus, bus triukšmingi. Visa auga, visa lygiai kaip ir žolės lauke turi savo amžių — metus, šimtą ar tūkstantį metų. Visa auga ir miršta pagal savo nuostabius dėsnius, savaip, nuostabiai. O išvis nuostabiausiai — dvasiniai dalykai. Šie neįžvelgiami net didžiausiems išminčiams — neįmanoma jų pranašauti iš anksto ar suvokti. Jeigu akis mato, kad ąžuolas išdidžiai pasidabinęs žaluma, žinai, jog jo šerdis sveika; to nepasakysi apie žmogų, o juo labiau apie žmonių visuomenę ar tautą. Kalbant apie pastaruosius, galima teigti, kad klestinti išorė, vidinės sveikatos pojūtis paprastai pranašauja bloga. Juk religijos, monarchijos ir visuomeniniai institutai dažniausiai miršta nuo to, ką galima pavadinti apopleksija, nuo kūno tingumo ir persisotinimo. Graudu, kai toks institutas, jausdamasis visko pertekęs, taria sau: „Ilsėkis be baimės, tu juk susikrovęs pakankamai turtų“— lyg tas evangelijos mulkis, kuriam buvo atsakyta: „Kvaily, *šiąnakt* iš tavęs pareikalaus gyvybės!“

Sveika ar pikta lemianti, nesveika ramybė viešpatauja Prancūzijoje dešimtį metų po Liudviko XV mirties? Istorikas gali drąsiai peršokti šį dešimtmetį, nėsyk nestabtelėdamas — jame nesama įvykių ir tuo labiau nuveik-

tų darbų. Tai saulės spinduliais nužertos ramybės metas — gal pavadinkime jį tuo, kuo jį laikė to meto žmonės — Naujuoju aukso amžiumi? Pavadinkime bent jau Popieriaus amžiumi — juk popierius daugeliu atžvilgių yra aukso pakaitalas: banko popieriai, už kuriuos galima pirkti; kai nebelieka aukso, yra knygų popierius, spindintis teorijomis, filosofijomis, sentimentais — gražus kūrinys, ne tik atskleidžiantis mintį, bet lygiai taip pat gražiai slepiantis jos stygių! Popierius gaminamas iš kadaise egzistavusių daiktų *atliekų* — taigi popierius turi aibes privalumų. Argi galėjo net išmintingiausias filosofas tais taikingais, ramiais laikais pranašauti, jog artinasi įvykių įvykis, atnešantis didžiausią tamsą ir sąmyšį? Paskui viltį seka revoliucija, lygiai kaip prieš žemės drebėjimą būna giedra. Penkiolikai metų praėjus, gegužės penktąją senasis Liudvikas neprašys sakramentų — naujasis Liudvikas, jo vaikaitis, su didžiausia pompa net apkvaitusios iš nuostabos Prancūzijos akivaizdoje atidarys Generalinius luomus.

Amžiams pranyko Diubari karalystė su visais jos d'egijonais. Soste — jaunas, vis dar nuolankus, gerų ketinimų kupinas karalius ir jauna, graži ir dosni, gerų ketinimų kupina karalienė — nuo jų visa Prancūzija tarsi atjaunėjo. Mopu ir jo parlamentas priversti pranykti gūdžioje tamsoje; liaudies garbinami ir mėgstami — vien jau todėl, kad ėjo prieš karaliaus dvarą,— valdininkai nusileidžia nuo „stačių uolų Kombrajyje prie Kroė" ir iš kitų tremties vietų; išlaisvinti iš grandinių, jie grįžta giedodami ditirambus; senasis Paryžiaus parlamentas vėl ima veikti. Vietoje bankrutavusio švaistūno abato Tarė dabar generalinis finansų inspektorius dorasis filosofas Tiurgo, kuris jau mato savo vaizduotėje iš pagrindų pakeistą Prancūziją; jis ištaisys, kiek tai įmanoma, visa, kas bloga finansuose ir kitose srityse. Susidaro įspūdis, tarsi pati išmintis nuo šiol turės krėslą ir balsą karaliaus tarnyboje. Perimdamas pareigas, kuo tauriausiai ir aiškiausiai tai išdėstė Tiurgo ir buvo išklausytas karaliaus su tauriausiu pasitikėjimu *. Karalius Liudvikas teisus sa-

* Tiurgo laiškas: *Condorcet*. Vie de Turgot // Oeuvres de Condorcet.— T. 5.— P. 67. Datuotas 1774 m. rugpjūčio 24 d.

kydamas: „Girdėjau, kad jis niekad neina į mišias“, bet liberaliai nusiteikusiai Prancūzijai jis dėl to patinka nė kiek ne mažiau, ir ji atsako: „Gana, kad abatas Tarė visuomet eidavo“. Filosofai pirmąsyk mato tokiose aukštose pareigose savo bendramintį, ir jie visame kame entuziastingai jam padės — net lengvabūdis senis Morepa [52] nekliudys, jei tik galės.

O kokios „mielos“ pasidarė manieros; blogis „prarado visą savo šlykštumą“, tampa *padoriu* (kaip kad atsitinka nusistovėjusiems dalykams, kurie patys nustato sau taisykles), vos ne savotišku „mielu“ gėriu! Išminties apstu — ji pasireiškia sąmoju ir pašnekesio menu. Perteklіaus pakviesta pietų, filosofija su džiaugsmu sėdi jos prabangiose menėse — net kilmingieji didžiuojasi sėdį šalia jos — ir pranašauja, iškilusi virš visų bastilijų, ateinant aukso amžių. Patriarchas Volteras siunčia ženklą iš Fernė; senukai Didro ir d'Alamberas sulaukė šių dienų — jie ir jaunesnieji marmonteliai, moreliai, šamforai, beinaliai pagyvina turtingos dvasininko našlės ar filosofuoti mėgstančio generalinio mokesčių atpirkėjo vaišes — dieviškos tai vakarienės, dieviški vakarai! Tuoj išsipildys seniai įrodyta tiesa: „Artinasi revoliucijų amžius“ (kaip rašė Žanas Žakas) — tik laimingų, palaimintų revoliucijų. Pakirdęs iš ilgo letargo, žmogus ima vaikyti šmėklas, kurios buvo jį apipuolusios ir apkerėjusios. Antai aušra jau spindi Rytuose — bėkite, netikros šmėklos, nuo jos spindulių! Tegul pabėga kvailybė, visiems laikams palikdama mūsų žemę! Nuo šiol valdys tiesa ir *Astraea Redux* (filosofijos pavidalu). Ar galima įsivaizduoti, jog žmogus buvo sutvertas kokiam kitam tikslui, o ne tam, kad būtų laimingas? Mokslinės minties triumfas, rūšies tobulėjimas užtikrino, kad nuo šiol jis bus pakankamai laimingas. Karaliai gali virsti filosofais, o filosofai — karaliais; tereikia, kad triumfuojanti mokslinė mintis bent kartą teisingai sutvarkytų visuomenę. Tuščias pilvas prisipildys, perdžiūvusią burną suvilgys vynas. Darbas pasidarys panašesnis į poilsį — ne kančia, o džiaugsmas. Tiesa, neįdirbęs žemės, taigi neišsipurvinęs ir nepavargęs, kviečio neužauginsi, bet gal tai galima padaryti mašinomis? Ateis laikas, kai siuvėjai ir smuklininkai teiks savo paslaugas nemokamai, tik kol kas neaišku, kaip tai pada-

ryti. Bet jeigu, geranoriškais principais vadovaudamasis, kiekvienas rūpinsis visais, vadinasi, neliks nė vieno nuskriausto. Negana to, ką gali žinoti, gal triumfuojanti mokslinė mintis sugebės „neribotai prailginti žmogaus gyvenimą", ir žmogus atsikratys mirties, kaip jau atsikratė velnio? Tuomet būsime laimingi, nepaisant mirties ir velnio. Šitaip pompastiškoji filosofija pamokslauja savo *Redeunt Saturnia regna*[53].

Pranašiška Paryžiaus ir jo filosofų daina kuo puikiausiai girdėti Versalyje, o šis, užsiėmęs labiau apčiuopiamais, laimę nešančiais dalykais, blogiausiu atveju mandagiai atsako: „Kodėl gi ne?" Mielas senasis žvalusis Morepa — pernelyg linksmas ministras pirmininkas, kad temdytų džiaugsmą visam dvarui; blogio pakanka ir be jo. Linksmasis seneliokas laido savo pokštus ir nerūpestingai šmižinėja aplink, stengdamasis visą laiką atspėti, iš kurios pusės vėjas, kad galėtų visiems įtikti. Naivus jaunasis karalius, kurį sutrukdyti su reikalais neateitų į galvą jokiam Morepa, užsidaręs giliai rūmuose — nešnekus, neryžtingas, nors kartais net jis nesusitvardo. Galų gale jis nutaria mažumą užsiimti šaltkalvyste ir iš tokio Gameno * (ateis laikas, kai neturės už ką jam dėkoti) mokosi gaminti spynas. Be to, išaiškėjo, kad karalius nutuokia apie geografiją ir moka skaityti angliškai. Nelaimingas jaunasis karalius, už tą vaikišką jo pasitikėjimą tuo senu kvailiu Morepa jam turėjo būti atlyginta kitaip, tačiau draugai ir priešai, lemtis ir jis pats — visi kartu susimokė jį nubausti.

O tuo tarpu gražioji jaunoji karalienė vaikščioja po savo prašmatnias menes tarsi grožio deivė, ir visų žvilgsniai krypsta į ją. Kol kas ji nesikiša į valstybės reikalus, ateitis jai nė motais, ji nė kiek jai nebaisi. Veberas ir Kampan ** aprašo ją tenai, apsuptą karališkų gobelenų, spindinčiuose buduaruose, voniose, apsirengusią peniuarais, šventiniais ir kasdieniniais tualetais. Visi išsičiustiję dvariškiai vergiškai gaudo kiekvieną jos žvilgsnį. Gražioji jaunoji laiko dukterie, kad tu žinotum, ką parengė tau tėvas! Ji juda grakščiai, it skaisčiausias žemės atvaizdas, apsupta visos žemiškos didybės, tikra ir kartu mis-

* *Campan.*— T. 1.— P. 125.
** *Campan.*— T. 1.— P. 100—151. *Weber.*— T. 1.— P. 11—50.

tiška lyg miražas — juk ji pranyks visiškoje tamsoje. Gailestinga jaunoji karalienė įvaikina našlaičius, parūpina kraičius dorovingoms mergelėms, su didžiausiu džiaugsmu padeda vargšams (tiems, kurie pasitaiko jos kelyje,— ak, koks įspūdingas tai vaizdas!), ir tai pasidaro mada, nes, kaip jau buvo sakyta, geraširdiškumas atėjo į valdžią. Ji, galima sakyti, draugauja su hercogiene Polinjak ir princese Lambal. Ji pagimdo vaiką — net septynerius metus teko jo laukti,— o netrukus tampa ir dofino motina. Ne kiekvienai karalienei pasisekė gauti tokį gerą vyrą kaip jai.

Įvykiai? Svarbiausieji įvykiai — labdaringos „dorovės šventės“, kuriose dalinami prizai ir sakomos kalbos, žuvies pardavėjų apsilankymas prie dofino lopšio, o patys reikšmingiausi — romanai, kaip jie užsimezga, rutuliojasi, nyksta ir užgęsta. Esama dar ir statulų, kurias iš sniego lipdo karalienės garbei beturčiai, kuriems ji davė malkų speiguotą žiemą. Esama maskaradų, teatro vaidinimų; be to, puošiamas Mažasis Trianonas, perkama ir restauruojama Sen Klu [54]; kraustomasi iš rojiškų vasaros rūmų į rojiškus žiemos rūmus. Iš Sardinijos kilusios svainės pučiasi ir burba (nes princai jau irgi vedę), kyla nedidelės pavydo scenos, užglaistomos dvaro etiketo. Taigi ne gyvenimas, o puta — lengvabūdiška, nerūpestinga, bet kokia subtili! Ji būtų gardi, jei ne tokia brangi — kaip to šampano.

Vyresnysis karaliaus brolis nuduoda esąs šmaikštuolis ir linksta prie filosofų. Monsinjoras d'Artua nuplėšia kaukę įžūliai gražuolei ir todėl gauna kautis dvikovoje — ko nepraliejamas kraujas *. Jis pasisiūdino lig tol nematytas fantastiškas kelnes: „keturi aukšti liokajai iškelia jį į orą, kad jis galėtų nusileisti į šį rūbą nė trupučio nesuraukšlėdamas“,— rašo Mersjė [55], tarsi pats būtų tai matęs. „Tas pats ketvertas panašiai, tik su didesniu vargu, išvaduoja jį iš šių ankštų šarvų vakare“ **. Monsinjoras, dabar — pilkas, susenęs žmogelis, visų apleistas tūno Grace ***— gyvenimas jam baigėsi sulig „Trimis Dienomis“. Šitaip tad blaško lemtis vargšus mirtinguosius.

* *Besenval.*— T. 2.— P. 282—330.
** *Mercier.* Nouveau Paris.— T. 3.— P. 147.
*** 1834 m.

2 skyrius

HIEROGLIFAIS SURAŠYTA PETICIJA

Kita vertus, darbo žmonėms einasi ne taip gerai. Gaila — juk jų dvidešimt ar net dvidešimt penki milijonai, tačiau juos visus mes suverčiame į vieną krūvą, miglotai ir glaustai, siaubingai miglotai apibūdindami kaip *canaille* *, arba humaniškiau — kaip „mases“. Išties masės, tačiau vaizduotėje pasekęs jas visoje plačioje Prancūzijoje jų drėbtinėse lūšnose, jų pašiūrėse ir trobelėse, pamatysi, kad masės susideda iš vienetų, o kiekvienas vienetas turi savo širdį ir savo sielvartą; kiekvienas aptrauktas oda, ir jeigu jam įdursi, ims tekėti kraujas. Ak, jūs purpuriniais rūbais pasipuošusios didenybės ir šventieji tėvai, kad ir tu, Kardinole Didysis Išmaldų Dalintojau, su savo garbingais pliušo apdarais, dėl savo titulų ir turtų įgyjantis dar daugiau tvirtybės, iškilmingai pastatytas Dievo akivaizdoje ant stebėjimo bokšto, nuo kurio matai visą pasaulį,— ar tu kada susimąstei, kad kiekvienas tos masės vienetas yra toks pat stebuklingas padaras, toks pat žmogus, aklai ar sąmoningai besikaunantis už *savo* begalinę karalystę (savo gyvenimą, kuris jam tik vienąsyk duodamas trumpoje amžinybės atkarpoje), ir kad jame spingsi ta pati dieviška kibirkštis, kurią tu vadini nemirtinga siela!

Niūriai, apatiškai jie kaunasi už būvį savo tamsiuose užkampiuose; liūdna jų pašiūrėse, skurdus jų stalas. Šiame pasaulyje neišaušta jiems Vilties era — vargu bau išauš ir kitame, nebent viltis į gūdų poilsį mirus, nes jų tikėjimas irgi eina silpnyn. Neraštingi, alkani bedaliai! Nebylių karta, jų balsas — vien nesuprantamas šauksmas; jie neturi nė vieno patikimo atstovo nei karaliaus taryboje, nei visuotiniame forume. Retkartėmis (kaip dabar, 1775 m.) jie meta savo kauptukus ir kūjus ir, apstulbindami mąstančią žmoniją **, būriuojasi tai šen, tai ten — pavojingi, be aiškaus tikslo — ir pasiekia net Versalį. Tiurgo keičia prekybos grūdais tvarką, panaikinda-

* Padugnės *(pranc.)*.
** *Lacretelle.* France pendant le 18me Siècle.— T. 2.— P. 455. Biographie Universelle. § Turgot (autorius *Durozoir*).

mas kvailiausius prekybos jais įstatymus; duonos neabejotinai trūksta, nors nežinia, ar šis stygius natūralus, ar „dirbtinai sukeltas“. Taigi 1775 m. gegužės 2-ąją dieną prie Versalio pilies susirinkusi minia purvinų, skarmaluotų atstumtųjų išblyškusiais veidais virsta Skriaudų peticija — nors ir hieroglifais surašyta, bet perskaitoma. Pilies vartai uždaryti, bet karalius pasirodo balkone ir kreipiasi į juos. Jie išvysta karaliaus veidą — jeigu jis ir neperskaitė jų Peticijos, tai bent ją pamatė. Vietoj atsakymo du iš minios pakariami „naujose dvylikos metrų aukščio kartuvėse“, o kiti išvaikomi atgal į savo landynes — neilgam.

Aišku, kad tvarkyti šias mases — sunkus „reikalas“ vyriausybei, nors iš tikrųjų tai turėtų būti vienintelis jos rūpestis, vienintelė jos problema, o visi kiti reikalai — viso labo atsitiktinės užgaidos, menkniekiai, vėjo plevenimas! Kad ir ką sako įstatymų rinkiniai, masė susideda iš gausybės milijonų vienetų, sukurtų, iš visko sprendžiant, Dievo, kuriam priklauso, kaip teigiama, mūsų žemė. Be to, šių žmonių rankos gyslotos, o širdyje — pyktis, tad jie gali būti ir žiaurūs. Pasižiūrėkite, kokią šventę tais pačiais metais regėjo senasis markizas Mirabo, niurzga „žmonių draugas“, iš savo buveinės Mont d'Oro maudyklėse: „Laukiniai pulkais leidžiasi nuo kalnų; mūsų žmonėms įsakyta neiti iš kiemo. Pastoriaus padėjėjas apsivilkęs kamžą, persimetęs stulą; teisėjai su perukais, kariniai sargybiniai su kardais rankose saugo kiemą, kol užgros dūdmaišiai. Po ketvirčio valandos šokius pertraukia muštynės; girdėti šauksmai, vaikų ir paliegėlių klyksmas, o kiti žiopliai kursto besipešančius, lyg prasčiokai susipjovusius šunis. Baisūs tai žmonės, veikiau baisūs laukiniai žvėrys, apsirengę šiurkščios vilnos sermėgomis, apsijuosę plačiais varinių vinių prismaigstytais diržais; jie milžiniško ūgio, o su storapadėmis medinėmis klumpėmis atrodo dar aukštesni. Pasistiebę ant pirštų, jie stebi peštynes, muša kojomis į taktą ir alkūnėmis niuksi sau į šonus. Jų veidai išvargę, išbalę it vaškas, ilgi plaukai riebaluoti; burnos iškreiptos žiauraus juoko ir kažkokio nuožmaus nekantrumo. Tai šie žmonės moka mokesčius! O jūs ir toliau norite atiminėti iš jų druską!

O ar jūs žinote, ką jūs išrenginėjate ar kam, kaip jūs kad sakote, „vadovaujate"; ką jūs tariatės galį amžinai nebaudžiami marinti badu su bejausmio niekšiškumu kartą brūkštelėję plunksna?! Amžinai — kol ištiks katastrofa! Ak, ponia, šitoks valdymas apgraibomis, užrištomis akimis, baigsis visuotiniu perversmu, kai bus pernelyg dažnai klystama" *.

Be abejo, tai tamsus bruožas šiame Aukso — ar bent jau popieriaus ir vilties — amžiuje. Nedrumsk mums ramybės savo pranašystėmis, tu bambeklį „žmonių drauge",— mes jau kadai panašias girdime, tačiau iškaršęs pasaulis po senovei sau klibikščiuoja.

3 skyrius

ABEJOTINA

O gal pats vilties amžius tebėra apgaulingas šešėlis, kokia dažnai būna ir pati viltis? Kaip vaivorykščių nutviekstas garų kamuolys, kabantis virš Niagaros krioklio — traukiantis akį, masinantis. Tokiu atveju triumfuojančiai mokslinei minčiai bus pakankamai darbo.

Deja, taip — jei sugebėtų, mokslinė mintis suprastų, kad šis darbas ne jai: pertvarkyti reikia visą pasaulį! Kadangi visa blogai, visur netvarka — tiek vidiniuose, dvasiniuose, tiek ir išoriniuose, ekonominiuose dalykuose; galva ir širdis vienodai ligotos. Juk visos blogio rūšys yra daugiau ar mažiau giminiškos ir paprastai eina greta; kuomet matai didžiulį fizinį blogį, gali neabejoti, kad jį sukėlė ne mažesnis dorovinis blogis,— tai sena tiesa. Pavyzdžiui, kiek neregėto, dargi begalinio nesąžiningumo turėjo patirti per ilgus amžius iš visokiausių valdovų ir jų paskirtų dvasios ganytojų, prievaizdų ir tijūnų 25 milijonai darbštuolių, kol jų veidai pasidarė tokie išvargę, kokius dabar mato juos Mirabo, šalyje, kuri vadina save krikščioniška ir kur žmonės vadina vieni kitus broliais?! Tas nesąžiningumas kaupsis ir toliau, kol pasieks tokį mąstą, kad privalės trūkti, nes

* Mémoires de Mirabeau écrits par Lui-même, par son Père, son Oncle et son Fils Adoptif.— Paris, 1834—1835.— T. 2.— P. 186.

svarbiausioji iš visų doktrinų moko mus, kad melas negali tęstis amžinai.

Iš tikrųjų, išsklaidę rožinį sentimentalizmo, filantropijos ir „dorovės švenčių“ ūką, išvysime itin graudų vaizdą. Jums gali kilti klausimas: kokie saitai, sėkmingai — ar bent šiaip taip — jungę žmonių visuomenę, čia pasireiškia? Tai netikintys žmonės, kurie vadovaujasi triumfuojančios mokslinės minties prielaidomis, hipotezėmis ir akių dūmimo sistemomis; svarbiausias jų *tikėjimas* — kad malonumai yra malonūs. Jie jaučia alkį visam, kas saldu, ir tas alkis jiems yra įstatymas. O kokių dar yra jiems įstatymų? Nei jų sąmonėje, nei šalyje nėra tokių įstatymų, kuriems jie paklustų.

Jų karalius tapo pasipūtėliu dabišiumi; jo Morepa vyriausybė sukiojasi lyg toji vėtrungė, bet kokiam vėjeliui pūstelėjus. Jie nemato danguje Dievo — jie nė nežiūri į dangų, o jei ir pasižiūri, tai tik žvaigždes skaičiuodami. Tiesa, bažnyčia tebeegzistuoja, bet ji pasidarė be galo nuolanki, nes jos valanda išmušė, ir filosofija per neregėtai trumpą laiką ją pažabojo. Prieš kokius dvidešimt metų arkivyskupas Bomonas net neleisdavo palaidoti vargšų jansenistų, o Lomeni Brijenas (kylantis vis aukščiau — jį dar susitiksime) galėjo bažnyčios vardu reikalauti, kad būtų „laikomasi“ įstatymų, baudžiančių mirtimi už protestantizmo propagavimą *. O dabar nė barono Holbacho [56] ateistinių pamfletų negali sudeginti — nebent slapčiomis prisidegti jais pypkę. Bažnyčia stovi supančiota, nebyli it jautis, sumykdama tik tuomet, kai užsigeidžia pašaro (dešimtinės), ir, patenkinta jo gavusi, apatiškai laukia, kas jai nutiks toliau. O vienintelis kelrodis, vienintelis orientyras dvidešimčiai milijonų „suvargusių veidų“, besikepurnėjančių tamsoje,—„dvylikos metrų aukščio kartuvės“. Tikrai nepaprastas Aukso amžius su savo „dorovės šventėmis“, „maloniomis manieromis“ ir „maloniais institutais“, skelbiančiais vien tik taiką tarp žmonių. Taiką?! Ak, filosofiškasis sentimentalizme, kaip tu gali atnešti taiką, kai tavo motina — ištvirkėlė Izabelė [57]?! Tu, šlykštusis dar šlykštesnės už tave supuvusios visuomenės vaisiau, esi pasmerktas kaip ir jinai!

* *Boissy d'Anglas.* Vie de Malesherbes.— T. 1.— P. 15, 22.

Vis dėlto įdomu, kaip ilgai išsilaikys puvėsis, jei tik šiurkščiai su juo nesielgsi. Per ištisas kartas jis laikosi „šiurpiai nuduodamas gyvenąs", nors gyvybė ir tiesa seniai jį paliko — žmonės juk taip nenoriai atsisako to. kas įprasta, ir, įveikę savo tingumą ir inertiškumą, ryžtasi imtis naujovių. Tikrovė neabejotinai galinga — išsivadavusi iš bedugnių teorijos ir galimybių gelmių, ji dunkso it konkretus nenuginčijamas faktas, kuriuo vadovaudamiesi žmonės dirba ir gyvena, ar kadaise dirbo ir gyveno. Žmonės elgiasi išmintingai, kai ištikimai prie jos šliejasi, kol ji atlaiko, ir apgailestaudami pasitraukia, kai ji sugriūva nuo jų slėgio. Būk atsargus, karštakoši permainų mėgėjau! Ar tu gerai apmąstei, kokį vaidmenį mūsų gyvenime vaidina įprotis; ar susimąstei, kad visos žinios ir visų mūsų nuveikti darbai neįtikėtinai kybo virš nežinomybės ir nenuveikiamų darbų prarajų ir kad visa mūsų būtis yra bedugnė praraja, kurią tarsi žemės pluta, kruopščiai suklijuota iš smulkučių trupinėlių, *dengia* plonytė įpročio plėvelė?

Tačiau, jeigu „kiekviename iš mūsų tūno beprotis",— pasak vieno rašytojo,— ką privalo daryti kiekviena visuomenė, kuri, net būdama pati paprasčiausia, vadinama „nuolatiniu šio pasaulio stebuklu"?! „Be šitokios į žemės plutą panašios įpročio plėvelės,— aiškina toliau šis rašytojas,— kurią galima pavadinti įpročių sistema ir kuri yra ne kas kita, kaip *pastovūs* elgsenos ir tikėjimo *būdai,* visuomenė negalėtų egzistuoti, bet kai tokios sistemos esama, ji geriau ar blogiau, tačiau egzistuoja. Ši įgyta ar išsaugota — nesvarbu, kaip jūs manote,— įpročių sistema ir yra tikrasis įstatymų kodeksas bei konkrečios visuomenės konstitucija, vienintelis kodeksas, kuriam ji nieku gyvu negali *ne*paklusti, nors jis ir nėra užfiksuotas raštu. O tokie dalykai, kaip rašytiniai kodeksai, konstitucijos, valdymo formos yra ne kas kita, kaip miniatiūrinis šio nerašyto kodekso atvaizdas, prakilniais žodžiais surašyta jo santrauka. *Yra* arba, deja, *nėra,* nors privalėtų būti ir todėl visuomet stengiasi tokia pavirsti — pastarasis neatitikimas yra nesibaigiančios kovos priežastis". Dabar pratęskime šią mintį: o kas, jeigu šiai nesiliaujančiai kovai vykstant, toji „plonytė žemės pluta" per kažkokį nelaimingą atsitiktinumą *plyš?* Iš gelmių prasi-

verš į paviršių ugnies fontanai, kurie viską šluos, viską ris. Jie sudraskys, nulaižys tą žemės plutą, ir iš žydinčio žalio pasaulio liks tyrai, beprotiškai besimaišantis chaosas, kuris vėlgi bruzdės, kovos, idant pats *pavirstų* pasauliu.

Kita vertus, reikia pripažinti štai ką: aptikęs melą, kuris tave slegia, privalai jį naikinti. Melas egzistuoja vien tam, kad būtų sunaikintas — jis laukia ir garsiai klykia, kad būtų sunaikintas. Gerai pagalvok, su kokiu nusiteikimu turi jį nušluoti: be neapykantos, be beatodairiško smurto, tarytum suvedinėtum su juo asmenines sąskaitas, bet blaiviu protu, su šventu uolumu, atsargiai, bemaž gailestingai. Nejaugi tu *pakeisi* tokį sutryptą melą nauju, savo neteisybe, kuri ims gimdyti naujus melus?! Juk tuomet rezultatas būtų dar blogesnis negu pradžia.

Taigi šiame mūsų pasaulyje, kuriam būdinga nesugriaunamas tikėjimas ateitimi ir ne menkesnis polinkis laikytis praeities, tai, kas nauja ar sēna, privalo be perstojo iš paskutiniųjų kautis — be abejo, šiai kovai vykstant visuose žmonėse esantis „demoniškas elementas" *privalo* bent kartą per tūkstantį metų išsiveržti į paviršių. Reikia tik apgailestauti, kad ši kova (šiaip ar taip, panašiai kaip tas mitologinis „neapykantos kupinų amazonių mūšis su narsiais jaunuoliais", ji baigiasi *glamonėmis*) paprastai vyksta su pertrūkiais. Nes sēna, kam jėgų suteikia tingumas — galingiausioji iš mūsų savybių,— ištisus šimtmečius ne tik kad pagrįstai nugali, bet ir tironiškai, iš aukšto valdo. Su priešininku sēna elgiasi taip, tarsi jis būtų sunaikintas, ir jis visą tą laiką guli it koks palaidotas Enceladas[58], kuris, norėdamas gauti bent menkiausią laisvę, privalo pajudinti visą Trinakriją[59] su jos Etna.

Todėl, apskritai kalbant, gerbsime ir popieriaus amžių — juk tai vilties era! Ar tai nėra geraširdiškas gamtos poelgis, kad to baisiojo Encelado maišto metu, kai užduotis, kurios savo valia nesiims joks mirtingasis, tapo neišvengiama būtinybe, viltis masina mus pirmyn džiugiais pažadais — nesvarbu, klaidingi jie ar ne — ir visa karta panyra į Erebo[60] tamsą, kurią nušviečia vien tik vilties era? Taikliai pasakyta: „Žmogų palaiko viltis; vie-

nintelis tikras jo turtas — viltis; šis jo pasaulis vadinamas vilties buveine".

4 skyrius

MOREPA

Daug vilčių turi visa to meto Prancūzija, tačiau bene labiausiai pagrįsta yra senojo markizo Morepa viltis — jis tikisi savo sumanumo padedamas išlikti ministru. Tas guvus seniokas bet kokioje situacijoje sugebės pašmaikštauti ir lyg tas kamštis nenugrims didžiausioje maišalynėje. Jam menkai rūpi tobulėjimas, žmogaus padermės tobulėjimas ir *Astraea Redux;* jo laimė, kad būdamas nuovokus beveik aštuoniasdešimtmetis senukas, užimantis aukštas pareigas, jis jaučia savo svarbą. Kaip jį vadinsime — gal kaip mėgsta pasipūtėlis Šatoru: „ponas *Faquinet*" (mažybinis žodžio „niekšas" pakaitalas)? Na, o mandagesni vadina jį dabar „Prancūzijos Nestoru"— koks yra, toks.

Giliau susimąsčius, sunku būtų konkrečiai pasakyti, kur šiuo metu yra Prancūzijos vyriausybė. Toje Versalio pilyje yra Nestoras, karalius, karalienė, ministrai ir raštininkai su pluoštais juostelėmis perrištų popieriaus ritinėlių, bet kurgi vyriausybė? Nes juk vyriausybė — tai, kas *valdo,* kas nukreipia, o reikalui esant ir priverčia. Tokio dalyko Prancūzijoje nematyti, tačiau esama kito, nematomo, neapčiuopiamo — jį gali justi filosofiškuose salonuose, karaliaus dvaro galerijose, plepių tauškaluose ir pamfletų autorių rašiniuose. Jos didenybė, pasirodžiusi operoje, sutinkama aplodismentais ir grįžta visa švytėdama iš džiaugsmo. Netrukus jai plojama kur kas santūriau, baisu, kad tuoj išvis neplos. Karalienės širdis sunki, veidas nebespindi. Gal karaliai — lyg oro balionas, kuris išsipučia ir pakyla į orą, jei pripūti jį karštu visuotinio garbinimo dūmų, tačiau subliūkšta, kai liauniesi pūtęs? Nuo seno Prancūzija buvo „despotizmas, atmieštas epigramomis", o dabar, ko gero, epigramos nustūmė despotizmą į antrą vietą.

Jaunasis „Liudvikas Trokštamasis" būtų laimingas, galėdamas padaryti Prancūziją laimingą, jei tam nereikėtų

daug pastangų ir jeigu tik jis žinotų kaip. Tačiau aplink jį vyksta nesiliaujančios rietenos, tiek daug balsų šaukia, kelia reikalavimus — tikras Babelio bokštas. Tų balsų žmogus nepajėgtų nuslopinti; suvaldyti, sutramdyti nepatenkintuosius galėtų tik pats stipriausias, pats išmintingiausias žmogus, o pokštaujantis prisitaikėlis markizas Morepa gali išlikti tarp jų gyvas, bet ne daugiau. Filosofija skelbia atėjus naująją jos erą, turėdama galvoje daug ką, ir skelbia gan garsiai, nes lig tol buvusi nebyli Prancūzija dabar taip pat prabyla, ją paremdama. Galingas, nevienalytis šis garsas daro įspūdį, nors sklinda iš toli. O štai šaižus „jaučio akies“ balsas, kurį geriausiai gali girdėti, nes jis arčiausiai, piktai reikalauja, kad monarchija būtų, kaip ir lig šiol, gausybės ragas, iš kurio dvariškiai galėtų semtis gėrybių, idant galėtų deramai paremti sostą. Tegul, jei tik nori, būna sudarytos sąlygos liberalizmui ir naujajai erai — tegul, tik — šiukštu — tenebūna sumažintos išmokos iš karaliaus iždo. Deja, pastarosios sąlygos neįmanoma užtikrinti.

Kaip matėme, filosofai pasistengė, kad Tiurgo būtų paskirtas generaliniu finansų inspektoriumi, ir dabar turėtų prasidėti nesibaigiančios reformos. Deja, Tiurgo sugebėjo išsilaikyti vos dvidešimt mėnesių. Jeigu jo ižde būtų buvusi stebuklingoji *Fortunato*[61] *piniginė*, jis būtų pratempęs ilgiau; tiesą sakant, tokią piniginę pirmiausia turėjo įsigyti kiekvienas sėkmės tikėjęsis Prancūzijos generalinis finansų inspektorius. Čia vėl reiktų paminėti, kokia dosni vilčiai gamta. Vienas po kito žmonės ateina prie Augijo arklidžių, ir kiekvienas įsitikinęs, kad *jis* sugebės jas išvalyti; šitokio įsitikinimo genamas, išeikvoja visas menkas savo jėgas ir, jeigu tik dirbo sąžiningai, gali pasiekti šiokių tokių rezultatų. Tiurgo nemenkų sugebėjimų, jis sąžiningas, įžvalgus, jo valia didvyriška, tačiau Fortunato piniginės jis neturi. Optimistiškasai generalini inspektoriau — galbūt mąstytojo galvoje suplanuota visa taiki Prancūzijos revoliucija, bet kas išmokės visas „kompensacijas“, kurių prireiks? Dar blogiau: kai tokią revoliuciją jau buvo galima pradėti, jis siūlo imti mokesčius iš darbininkų, iš didikų ir netgi iš parlamentų, kaip jie kad imami iš darbo žmonių! Per Versalio galerijas nusi-

rita vienbalsis nuostabos ir pasipiktinimo šūksnis; markizas Morepa vėl turi demonstruoti savo lankstumą. Vargšas karalius, kuris vos prieš keletą savaičių rašė Tiurgo: *„Il n'y a que vous et moi qui aimons le peuple"* *, dabar (t. y. 1776 m. gegužę) priverstas parašyti raštą, kuriuo atleidžia jį iš pareigų, ir leisti Prancūzijos revoliucijai įvykti taikiai ar ne — kaip jai išeis.

Vadinasi, viltis atidedama? Taip, tačiau ji nesugriauta, neišnykusi. Ar tai, pavyzdžiui, ne patriarchas Volteras po daugelio metų vėl (1778 m. vasarį) apsilanko Paryžiuje? Senukas vaikšto po Paryžių; jo veidas toks susitraukęs, kad iš jo nebeliko nieko — tik akys žiba lyg angliukai iš po didžiulio Liudviko XIV stiliaus peruko. Kokia sensacija! Pašaipūs paryžiečiai staiga pasidarė pagarbūs ir lyg šventąjį garbina didvyrį. Didikai persirengia tavernų padavėjais, kad galėtų iš arčiau jį pamatyti; didžiausios Prancūzijos gražuolės pasiryžusios nukloti jam kelią savo plaukais. „Jo karieta — branduolys kometos, kurios uodega nusidriekia per ištisas gatves." Jo nervai pakriko, tad senis Rišeljė patarė jam išgerti opiumo; patriarchas ko nepasimirė, padidinęs dozę, tad teatre jis vainikuojamas, aidint „vivat", galiausiai „ko neuždūsta po rožių kalnu". Net jos didenybė ne juokais sumanė jį pasikviesti, bet buvo atkalbėta. Vis dėlto susimąstyti jos didenybėms verta. Šio žmogaus gyvenimo tikslas buvo paversti į nieką tai, ant ko dabar laikosi karaliaus valdžia ir dvasininkija. Pasaulis už *tai* jį garbina; jis — jo pranašas ir oratorius, protingai išsakęs tai, ką visi troško išsakyti. Pridurkime dar, kad šį ko neuždususį nuo rožių, išgarbintą patriarchą galima laidoti tik slapčia. Vertas dėmesio momentas. Be abejo, Prancūzija *laukiasi* (kaip sako vokiečiai, „geros vilties"). Palinkėkime jai sėkmingo gimdymo ir palaiminto vaisiaus.

Bomaršė [62] dabar baigė savuosius teismo „Memuarus" **, — jie išėjo į naudą jam pačiam ir pasauliui. Karonas Bomaršė (ar de Bomaršė, nes jis paaukštintas į bajorus) gimė neturtingoje šeimoje, tačiau buvo kupinas

* Tik mudviem rūpi liaudies interesai *(pranc.)*.
** 1773—1776 m. Žr.: Oeuvres de Beaumarchais; ten pateikti patys „Memuarai" ir jų sukūrimo istorija.

ambicijų ir troškimų, drąsus, apsukrus ir neeilinių gabumų, iš kurių išsiskyrė sugebėjimas regzti intrigas. Nors smulkaus sudėjimo, jis buvo tvirtas, nepalaužiamas vyras. Fortūnos ir vikrumo padedamas, jis atsidūrė prie princesių Skudurės, Karkalės ir kitų dvaro panelių klavesino. Dar labiau jam pasisekė, kai Pari Diuvernjė, karaliaus dvaro bankininkas, parodė jam pasitikėjimą ir net pavedė jam keletą piniginių sandėrių. Užuot ir toliau rodęs jam pasitikėjimą, Diuvernjė įpėdinis, vyras, užėmęs nemenką padėtį, iškėlė jam bylą, kurioje apsukrusis Bomaršė prarado pinigus bei reputaciją ir, teisėjo Gecmano, Mopu parlamento ir viso abejingo, nė žodžio prieš neištariančio pasaulio nuomone, buvo apgailėtinai sumuštas. Taip mano visi, tik ne pats Bomaršė. Įkvėptas pasipiktinimo, kurio gana jei ne eilėraščiams, tai bent satyriškiems pasisakymams teisme, sunykęs muzikos mokytojas didvyriškai, kaip neturintis ką prarasti žmogus, imasi iš naujo pralaimėtos bylos, nors prieš jį visas pasaulis, kaunasi su teisėjais, parlamentais ir aukštais valdininkais, pasitelkęs į pagalbą pašaipų toną ir aiškią logiką, vikriai, su nenuilstama energija ir išradingai, lyg puikiausias fechtuotojas. Matydamas jo meną, visas pasaulis dabar neatitraukia nuo jo akių. Kova tęsiasi ištisus trejus metus, svarstyklės krypsta čia į vieną, čia į kitą pusę. Pagaliau, atidavęs ne mažiau jėgų negu Heraklis, atlikdamas savo dvylika žygdarbių, Karonas triumfuoja, išlošęs visas savo bylas; nuplėšęs nuo teisėjo Gecmano jo šermuonėlių mantiją, visiems laikams užvelka jam šmeižiko rūbą, sukeldamas žmonėms aibę minčių apie Mopu parlamentą (kurį sužlugdyti jis padėjo), visokius kitus parlamentus ir Prancūzijos teisingumo sistemą apskritai. Taigi lemties pastūmėtas, it koks menkutis prancūzų Heraklis, jis nusileido į požemio karalystę ir sutramdė cerberius. Nuo šiol jis tapo vienu žymiausių savo kartos žmonių.

5 skyrius

ASTRAEA REDUX BE PINIGŲ

Tačiau pažvelkite — ar tik ne naujas rytas išaušo anapus Atlanto?! Kaip minėjome, ten gimė demokratija ir

audros sūkuryje kaunasi už gyvenimą ir pergalę. Prijaučianti Prancūzija džiūgauja dėl „Žmogaus teisių“, visuose sambūriuose girdėti: „Tai bent reginys!“ O štai Amerikos atstovai — Dinas ir Franklinas [63] — asmeniškai atvyko prašyti pagalbos *. Kilnusis Sailasas, kilnusis Bendžaminas — šiems saksų puritonų sūnums, paveldėjusiems savo būdą iš senovės saksų, o kultūrą — iš senovės hebrajų, patikėta tokia misija tarp šių lengvabūdžių stabmeldybės, monarchijos, sentimentalizmo ir ištvirkėlės vaikų. Išties nuostabus reginys — ne veltui salonuose apie jį tik ir teplepa. Tik imperatorius Juozapas [64], paklaustas apie jį, pateikia filosofui visiškai netikėtą atsakymą: *„Madame, mon métier à moi c'est d'être royaliste“* **.

Šitaip mano ir lengvapėdis Morepa, tačiau filosofijos vėjas ir viešosios nuomonės jėga nusuks jo vėtrungę į kitą pusę. Tuo tarpu siunčiami geriausi linkėjimai, slapta apginkluojami kaperiai. Polas Džonsas [65] ginkluoja savo *„Bon Homme Richard“* — galės kontrabanda gabenti ginklus, antklodes ir aprangą kareiviams (jei tik anglai nesučiups); vėl lyg pro ūką iškyla Bomaršė figūra — šįsyk kaip Didžiojo Kontrabandininko, prisikimšusio savo kišenes. Šiaip ar taip, Prancūzijai būtinai reikia karinio laivyno. Dabar tinkamiausias metas šiam didžiam tikslui, nes išdidžioji vaidingoji jūrų valdovė turi aibes rūpesčių. Tiesa, nuskurdęs iždas negali statyti laivų, bet vos tik apie tai užsimenama (pasak Bomaršė, tai padarė *jis*), iždas kartu su kitu ištikimu karinio laivyno šalininku — prekybos rūmais — pastatys juos ir įteiks karaliui. Puikūs laivai nuleidžiami į vandenį, tarp jų ir *„Ville de Paris“*, tikras leviatanas.

O dabar, kai dykai gauti trijų denių laivai nuleidę inkarus sūpuojasi ant bangų ir vėjas plaiksto jų vimpelus, kai laisvę mylintys filosofai rėkia vis garsiau, kas lieka tokiam kaip Morepa, jei ne sukiotis vėjyje? Visos eskadros perplaukia vandenyną; prasčiokiški jankių generolai — geitsai, li [66] ir kiti, „po savo skrybėlėmis užsidėję vilnones naktines kepuraites“, rikiuoja garbės sargybas žvilgantiems Prancūzijos rite-

* 1777 m. Dinas kiek anksčiau; Franklinas pasiliko iki 1785 m.
** Ponia, aš verčiuosi rojalisto amatu *(pranc.)*.

riams, ir ką tik gimusi demokratija mažumą nustebusi mato, kaip „epigramomis atmieštas despotizmas" kaunasi jos gretose. Vis dėlto taip ir yra. Karaliaus kariauna ir didvyriški savanoriai — Rošambo, Buijė, Lametas, Lafajetas[67] ir aibės tokių kaip jie — išsitraukė špagas šiame šventame žmonijos kare, o netrukus vėl jas išsitrauks kitur, keisčiausiomis aplinkybėmis.

Prie Ušanto[68] jūroje vyksta kautynės; nežinia, ką per jas veikė jaunasis princas, Šartrė hercogas — „slėpėsi triume" ar rodė kitiems didvyriškumo *pavyzdį* ir taip prisidėjo prie pergalės. Deja, patikslintomis žiniomis, pergalės jis nelaimėjo — ji atiteko anglui Kepeliui[69] (1778 m. liepos 27 d.). Vietoje aplodismentų vargšas jaunasis princas sulaukia vien tik pašaipaus kikenimo ir nebegali tapti admirolu — jam tai sukelia neapsakomą sielvartą. Vargas ir *„Ville de Paris"*, tam leviatanui iš laivų: anglas Rodnis[70] paėmė jį į nelaisvę ir kartu su kitais parsiplukdė namo — toks sėkmingas buvo „naujoviškas jo manevras pertraukiant priešo laivų liniją" (1782 m. balandžio 12 d.). Ko gero, Liudvikas XV neklydo sakydamas, kad „Prancūzija niekad neturės karinio laivyno". Narsusis Siufrenas priverstas grįžti iš Haidero Ali[71] ir Indijos vandenyno ne ką tepešęs, tačiau didžiai šlovinamas už „šešis *nepralaimėjimus"* — turint galvoje, kokią paramą jis turėjo, juos galima laikyti didvyriškais. Tegul senasis Prancūzijos šlovinamas jūrų didvyris ilsisi gimtuosiuose Seveneso kalnuose, leisdamas dūmus — ne parako, bet viso labo nuo kepamų valgių — pro senuosius Žalso pilies kaminus,— ateis laikas, ir jau kitose rankose toji pilis įgis kitokią šlovę. Drąsusis Laperuzas[72] netrukus pakels inkarą ir leisis į filantropišką kelionę (1785 m. rugpjūčio 1 d.) — daryti atradimų, nes karalius nutuokia apie geografiją. Deja, ir iš to nieko gero neišeis: drąsusis jūreivis išplaukia ir nebegrįžta. Veltui jo ieško tolimose jūrose: jis be pėdsako pranyko žydroje bedugnėje, ir tik graudus paslaptingas jo šešėlis dar ilgai šmėkšo žmonių protuose ir širdyse.

Kol vyksta karas, ir Gibraltaras nenori pasiduoti, nors čia Krijonas, Nasau-Zygenas[73] ir geriausi to meto konstruktoriai; princai Kondė ir d'Artua taip pat atskubėjo į pagalbą. Nuostabios oda dengtų laivų plaukiojančios ba-

terijos, nuleistos į vandenį pagal *„šeimyninę* Prancūzijos ir Ispanijos *sutartį“,* išdidžiai reikalauja pasiduoti, tačiau Gibraltaras atsako lyg Plutonas — raudonai įkaitusios geležies liūtimi, tarsi Kalpės[74] uola būtų virtusi pragaro gerkle, ir taip šėtoniškai sudunda *„ne!“,* kad niekam nelieka jokių abejonių *.

Taigi šiuo garsiu sprogimu liaujasi karo triukšmas; kaip gali tikėtis, geranoriškas amžius atėjo visiems laikams. Drąsieji savanoriai, kovęsi už laisvę, grįžo ir virto jos misionieriais. Lafajetas, neturįs sau lygių tarp to meto vyrų, spindėte spindi Versalio „jaučio akyje“; Paryžiaus rotušėje pastatomas jo biustas. Neįveikiama, neišmatuojama demokratija tvirtai stovi gimtajame Naujajame pasaulyje ir netgi pakėlusi koją taikosi peržengti į Senąjį. Šitokia padėtis finansams čia, Prancūzijoje, visai ne į naudą, tad jie negaluoja.

Ką daryti su finansais? Tai išties svarbiausias klausimas; šio menkučio, bet juodo kaip naktis debesėlio nepraskaidrina nė visuotinės vilties spinduliai. Matėme, kaip Tiurgo su pasipiktinimo šauksmais buvo išmestas iš generalinio inspektoriaus kėdės, nes neturėjo Fortunato piniginės. Markizas de Kliunji irgi nesusidorojo su šiomis pareigomis — tiesą sakant, jis nieko nedarė, tik ėmė atlyginimą ir „užėmė vietą istorijoje“, kur šio netikėlio šešėlis šmėsteli dar ir dabar — jis leido reikalams tekėti savo vaga. Gal tokią piniginę *turėjo* ženevietis Nekeras? Jis pasižymėjo bankininko sumanumu ir sąžiningumu; jis buvo visokeriopai *gerbiamas,* nes gaudavo premijas už savo akademinius esė, kovojo už kompanijas Indijoje, rengdavo pietus filosofams ir „per dvidešimt metų susikrovė turtą“. Be to, pasižymėjo giliems (kartais ir bukiems) žmonėms būdingu nekalbumu ir iškilmingumu. Kaip turėjo nustebti Seladonas Gibonas[75], kaip paaiškėjo — netikras gerbėjas, pamatęs, kad panelė Kiuršo, kurią jis paliko (nes tėvas, matyt, važinėjęs nuosavu kabrioletu, „nė girdėti nenorėjo apie tokias vedybas“), dabar aukštuomenės dama, ministro žmona, o „Nekeras nė kiek nepavyduliauja“?! **

* *Dodsley.* Annual Register.— T. 25.— P. 258—67. 1782 m. rugsėjis—spalis.

** Gibono laiškai (1777 m. birželio 16 d. ir kt.).

Toji panelė, vieną dieną išgarsėsianti kaip ponia De Stal, dar neseniai dūko „Smukimo ir žlugimo“ autoriui prie kojų, o ponia Neker steigia ligonines, rengia iškilmingus pietus filosofams, kad pralinksmintų savo išvargusį generalinį finansų inspektorių. Keisti dalykai dėjosi laidant gerkles filosofams, valdant markizui de Pezė ir skurdui varžant net karalius. Taigi Nekeras, it mitinis Atlantas, ilgus penkerius metus (iki 1781 m. gegužės) laiko ant savo pečių finansų naštą — be atlyginimo, nes jo atsisakė, skatinamas tik viešosios nuomonės ir savo kilnios žmonos tepadedamas. Tikimasi, kad jis turi daug gerų sumanymų, tačiau jis drovisi išsakyti juos balsu. Jo finansinė ataskaita, paskelbta karaliui leidus, rodo stebuklus — kas, jei ne toks genialus Atlantas—Nekeras, gali sutrukdyti pavirsti jiems nelaimės pranašais. Nekero galvoje taip pat yra savitas išsamus taikios Prancūzijos revoliucijos planas, o toje santūrioje bukoje gelmėje, o gal giliame bukume, nemaža ambicijos.

Tačiau išaiškėja, kad stebuklingoji jo piniginė iš esmės mažai tesiskiria nuo senosios *smulkmeniško* taupymo sistemos. Negana to, jam reikėjo sugalvoti dar ir savąjį mokesčių planą: mokesčiai bus imami iš dvasininkų, iš diduomenės, iš provincijų asamblėjų ir panašių organizacijų — nė kiek ne geriau, negu tas Tiurgo! Merdintis Morepa turi dar sykį pasisukti pavėjui; Nekeras pasišalina, bet ne vienas dėl jo ašaroja.

Pasitraukęs nuo valstybinės veiklos, bet vis dar didis, Nekeras stebi įvykius iš tolo ir laukia, kol ateis jo valanda. Per kelias dienas išperkama 80 tūkstančių egzempliorių jo knygos, kurią jis pavadino „Finansų valdymas“. Jis pasitraukė, bet dar grįš, ir ne kartą, nešamas visos džiaugsmingai sveikinančios tautos. Nepaprastas generalinis finansų inspektorius, kadaise buvęs raštininku Teliusono banke!

6 skyrius

ORO BALIONAI

Šitaip tad žengia pasaulis per tą savo popieriaus amžių, vilties erą. Iškyla kliūtys, aidi karo sprogimai, ta-

čiau per tokį atstumą girdimi jie tėra žvalus žygio maršas. O kas, jeigu užgiedotų dvidešimt penkiais milijonais balsų tas gyvas alkanų beraščių chaosas, skendintis tamsoje jums po kojomis?!

O dabar žvilgtelkime į Lonšaną — gavėnia eina į pabaigą, ir kaip kiekvienais metais čia suplūdo tviskėdamas visas Paryžius, visa Prancūzija — ne tam, kad dalyvautų *mišiose,* bet pasikaitinti saulėje, pasipuikuoti ir pasveikinti pavasario pradžią *. Per visą Bulonės mišką margomis eilėmis nusidriekė įvairialypė, skaisti, auksu žvilganti minia — lyg bekraštės lysvės gyvų tulpių, jurginų ir pakalnučių, susodintų į judančius vazonėlius — naujai paauksuotas karietas. Akis negali atsidžiaugti šia gyvenimo pažiba. Procesija rieda šokdama pirmyn — be baimės, įsitikinusi, kad po kojomis — pagrindas iš deimanto ir žemės, o ne viso labo heraldinis pergamentas, po kuriuo jau rusena ugnies vandenynas. Šokite toliau, kvailiai,— jūs neieškojote išminties, tad ir neradote jos. Jūs ir jūsų tėvai sėjote vėją, todėl pjausite audrą: juk kažin kada jau buvo parašyta *„Mirtis — atpildas už nuodėmę"*.

Kaip ir visur kitur, Lonšane pastebime, kad kiekvieną damą su kavalieriumi lydi kažkoks familiarus padaras, vadinamas *žokėjumi.* Nesuprasi — elfas jis ar velniukas; nors jaunas, jau suvytęs; toji suvytusi išvaizda byloja apie pernelyg anksti patirtas nuodėmes, apie gudrumą ir apie tai, kad *išeiti* elfui būtini mokslai. Pavadinimas *„žokėjas"* kilęs iš Anglijos, o pats padaras tariasi kilęs iš ten. Tiesą sakant, anglomanija Prancūzijoje įgijo didžiulį mastą; tai liudija daug kas. Jeigu Prancūzija turi būti laisva, kodėl ji negali dabar, beprotiškam karui nurimus, mylėti laisvos kaimynės? Išsilavinę vyrai, tokie kaip hercogai Liankuras ir de Larošfuko, žavisi Anglijos konstitucija ir anglų tautos savybėmis ir mielai importuotų iš to ką gali. Ypač tai, kas lengva — kaip kad vėjas,— juk tuomet daug lengviau gabenti! Neadmirolas Šartro hercogas (dar ne Orleano hercogas ir ne Egalité) be perstojo kursuoja tai į vieną Lamanšo krantą, tai į kitą, atveždamas iš Anglijos madas. Būdamas artimas Velso princo draugas, šiai užduočiai jis tinka kuo puikiausiai. At-

* *Mercier.* Tableau de Paris.— T. 2.— P. 51; *Louvet.* Roman de Faublas, etc.

gabena į Prancūziją angliškas karietas ir balnus, aulinius batus su atvartais ir *redingotus,* netgi anglišką jojimo manierą. Dabar kiekvienas, nenorintis atsilikti nuo gyvenamojo meto, risnos *„à l'Anglaise"* *— atsistojęs balnakilpėse, su panieka žvelgdamas į tuos, kurie senoviškai sėdi balne (pasak Šekspyro, šitaip į turgų veža „sviestą ir kiaušinius"). Be to, mūsų šaunusis Šartro hercogas mėgsta nutrūktgalviškai važnyčioti — visame Paryžiuje nerasi nė vieno vežiko, kuris sugebėtų taip šmaikščiai ir taikliai kirsti botagu kaip Monsinjoras.

Žokėjus elfus jau matėme, o dabar pažvelkime į tikrus Jorkšyro žokėjus ir ant ko jie jodinėja, ką jie išjodinėja — į anglų ristūnus prancūziškoms lenktynėms. Už pastaruosius mes taip pat visų pirma dėkingi Monsinjorui (ir velnio įžvalgumui). Princas d'Artua taip pat turi pulką lenktyninių žirgų, be to, keisčiausią iš visų veterinarų — kuoktelėjusį, daug vargo patyrusį žmogelį iš Nešatelio Šveicarijoje — *Žaną Polį Maratą.* Paslaptingasis bajoras d'Edonas [76], kuris vaikšto tai su kelnėmis, tai sijonuotas, ne mažiau paslaptingas Londone negu Paryžiuje; dėl jo lažinamasi, jo vardas dažnai minimas teismo bylose. Gražūs tautų bendravimo laikai! Sukčiavimas ir niekšystė tiesia rankas per Lamanšą, sveikindami vienas kitą. Pažvelkite: Vensenos ir Sablonos žirgų lenktynėse dviviete, keturiais žirgais pakinkyta angliška karieta tarp aukštenybių ir niekšų lekia anglas daktaras Dodas ** [77]— jis taip pat per anksti įkiš galvą į kilpą.

Šartro hercogas buvo jaunas, daug žadantis princas (jauni princai dažnai būna daug žadantys); deja, lūkesčiai nepasiteisino. Turėdamas gausius Orleanų turtus ir dar būdamas hercogo Pentjevro žentu, vieną dieną jis taps turtingiausiu Prancūzijos žmogumi (nes jaunasis svainis Lambalis mirė nuo nesaikingos gyvensenos). O dabar „jo plaukai baigia nuslinkti, kraujas visai sugedęs" nuo negirdėto ištvirkavimo. Jo veidas išbertas piktvočių — jų kaubureliai juoduoja varinėje odoje. Šis jaunasis princas — ryškiausias vėjais paleisto gyvenimo pavyzdys. Visa, kas gera, be laiko sudegė jame — liko vien tik šleikštūs dūmai ir mirštančio jausmingumo pelenai. Tai, kas galėjo

* Angliškai *(pranc.).*
** *Adelung.* Geschichte der menschlichen Narrheit. § Dodd.

būti protu, įžvalgumu, pagaliau geru elgesiu, dabar pranyko ar sparčiai dingsta chaotiškoje tamsoje, kurią nušviečia stulbinantys blyksniai, nenumaldomos užgaidos ir poelgiai, būdingi tarp tikrovės ir kliedesio besiblaškančiam ar net elektros trenktam žmogui. Paryžius negarsiai juokiasi iš jo pomėgio lakstyti karieta miesto gatvėmis, bet jam nė motais.

Tačiau tą dieną, kai jis grasino pasipelnymo tikslais šventvagiškai subjauroti Palė Ruajalio sodą, niekas nesijuokė *. Gėlynai turi būti išdraskyti, iškirstos alėjos kaštonų — garbingo amžiaus medžių, kurių paunksnėje klajodavo palankios žmonėms operos driadės. Paryžius garsiai aimanuoja. Filidoras [78] nebesigėrės sodo žaluma iš „Režans" kavinės; nebebus kur slampinėti dykinėtojams ir nenaudėliams. Veltui aimanuojama: sužvilga kirvis, ir šventosios giraitės su trenksmu griūva žemėn, spiegdamos išsilaksto operos driadės, nes monsinjoro kišenės išties tuščios. Nespiekite, operos driadės — bent jau taip, tarsi viskas baigta. Jis apjuos jūsų sodą naujais statiniais ir aikštėmis; nors ir sumažėjęs, sodas vėl bus apsodintas gėlėmis ir medžiais, išpuoštas fontanais ir patranka, kurią vidudienį iššaus saulė, kitais kūną ir dvasią džiuginančiais daiktais, kurių žmogus nė neįsivaizdavo, ir Palė Ruajalis vėl bus labiau nei kitados pagrindine *raganų ir velnių susibūrimo vieta* mūsų planetoje.

Ko tik nebando žmogus! Iš tolimojo Anonė Vivarė provincijoje broliai Mongolfjė paleidžia (1783 m. birželio 5 d.) savo popierinį balioną, prileistą degančios vilnos dūmų. Vivarė provincijos asamblėja tą dieną nutraukia savo darbą; jos nariai ploja, susirinkusieji šaukia. Nejaugi pergalinga mokslinė mintis pasieks patį dangų?

Paryžius klausosi nekantraudamas ir stebėdamasis; netrukus ir jis pamatys. Naujasis Mongolfjė aerostatas pakyla nuo Revijono popieriaus parduotuvės (gerai žinomos mieste) Sent Antuano gatvėje. Antys ir vištos yra skraidžiusios, bet dabar (1783 m. spalis—lapkritis) skris žmonės! Chemikui Šarliui kilo mintis panaudoti vandenilį ir impregnuotą šilką. Chemikas Šarlis ryžtasi pats pakilti į orą iš Tiuilri sodo; Mongolfjė iškilmingai perpjauna aero-

* 1781—1782 m. (*Dulaure.*— T. 8.— P. 423.)

statą laikantį lyną. Dievaži, tas Šarlis išties ima kilti į orą, o su juo — dar vienas žmogus! Šimtas tūkstančių širdžių pašėlusiai plaka, visi netekę žado iš nuostabos ir baimės, kol pagaliau narsuoliui įkandin nusirita šūksmas, galingas it jūros šniokštimas. Balionas kyla, ima mažėti, kol galop virsta žvilganėiu rateliu, panašiu į tabakinę — tarsi danguje būtų atsiradęs dar vienas mėnulis, kuris švies dieną! Galiausiai jis nusileidžia, ir visi sveikina oreivį. Hercogienė Polinjak su savo kompanija laukia Bulonės miške, nors lynoja ir šalta — šiandien 1783 m. gruodžio 1 d. Visa Prancūzijos bajorija su Šartro hercogu priešakyje šuoliais joja jo pasveikinti *.

Puikus išradimas, be jokio vadovavimo taip gražiai kylantis į dangų! Jis daug ką simbolizuoja, taip pat ir patį vilties amžių, kuris taip pat didingai pakils į orą, sklandys blaškomas ten, kur panorės lemtis. Gerai, jei nesprogs, kaip Pilatro balionas [79], ir *ne*nusileis kur kas tragiškiau... Šitaip žmonės kils į dausas oro balionais!

Arba pažvelkime į daktarą Mesmerį [80] jo erdviose magnetinėse salėse. Jis vaikštinėja, apsivilkęs ilga toga, pagarbiai vis pakeldamas akis į viršų, tarytum viską pamiršęs bendrautų su dievais — tikras senovės Egipto hierofantas, atkeliavęs į mūsų laikus. Ore plevena tyli muzika, retkartėmis pertraukdama šventą tylą. Aplink „magnetinę paslaptį“, kuri neišmanėlio akiai tėra puskubiliai su vandeniu, užgniaužę kvapą su metaliniais strypeliais rankose ratais sėdi patys gražiausieji, patys madingiausieji; kiekvienas toks ratas — gyva *kryžiažiedė*. Visi jie laukia magnetinio įkvėpimo, naujo dirbtinio rojaus žemėje. Ak, moterys, ak, vyrai — didis jūsų skeptiškasis tikėjimas! Matome šiose salėse ir parlamento narį Diuporą, ir Bergasą, ir d'Epremenilį, o taip pat chemiką Bertolė [81], atsiųstą monsinjoro de Šartro.

Nejaugi mokslų akademija ir jos Baji, Franklinai, Lavuazjė neįsikiša? Bet ji įsikišo! ** Mesmeris gali susikrauti į kišenę taip sunkiai uždirbtus pinigus ir nešdintis. Tegul jis tylomis vaikštinėja Bodeno ežero pakrantėmis senovinio Konstanco miesto apylinkėse, mąstydamas apie dau-

* *Lacretelle.* 18me Siècle.— T. 3.— P. 258.
** 1784 m. rugpjūtį.

gelį dalykų. Mat šitokiu būdu iš po keisčiausių naujoviškų apdangalų vėl prasimuša didi senoji tiesa (nes jos nenuslėpsi jokiais apdangalais): kad ne veltui mes vadiname žmogų nuostabiu sutvėrimu, turinčiu nuostabią galią kitiems žmonėms, ir kad apskritai jo vidinis ir išorinis pasauliai yra tokie sudėtingi, jog pergalinga mokslinė mintis su visomis savo fiziologijomis, nervų sistemomis, fizika ir metafizika niekuomet nesugebės išsamiai jų *apibrėžti,* o juo labiau paaiškinti. Štai kodėl šarlatanai visais laikais ateis savo dalies.

7 skyrius

VISUOMENĖS SUTARTIS

Ar išsipildys vilties era, kai keistos vaivorykštės spalvų procesijos nesiliaujančiais srautais užgožia horizontą? Abejotina! Argi gali būti kitaip, jei toji vilties era pagrįsta vien tik visuotiniu geraširdiškumu, pergalinga moksline mintimi, šlykštumą praradusiu blogiu ir galų gale — dvidešimt penkiais milijonais tamsių, žiaurių milijonų, kurie alkani, pavargę, užvertę galvas žiūri į tą savąjį „12 metrų aukščio“ *Ecce signum?!* *

Jeigu teisingai perskaitėme, kas parašyta, visais laikais nuodėmė buvo, yra ir bus vargo kaltininkė. Šis kraštas vadina save krikščionišku, jame apstu kryžių ir bažnyčių, bet jo vyriausieji dvasininkai — toks Roš-Emonas, toks „Vėrinio kardinolas“ Luji de Roanas [82]. Daugel metų sklinda aukštyn skurdžių balsas, neaiškus verkšlenimas, nesibaigianti aimana. Jis girdėti *žakerijose* [83], alkanų valstiečių riaušėse, bet žemė jo negirdi, nors dangų jis vis dėlto pasiekia. Ten, kur milijonai skursta, kur tūkstančiai engiamų, nelaimingų, tik vienas kitas gali klestėti, o tiksliau tariant, žlunga paskiausiai. Pramonė — supančiota, su uždėtu apynasriu — it tas medžiojamas žvėris, kurį galingieji šio pasaulio medžiokliai gali pjudyti šunimis, o sugavę — mėsinėti,— įsiutusi rėkia ne *„Vadovaukite man“,* bet „Atstokite nuo manęs su *savo* vadovavimu!“ Kokia yra

* Štai ženklas *(lot.).*

pramonės rinka toje Prancūzijoje? Pasiūla ir paklausa tegali egzistuoti dviejų dalykų — pačių paprasčiausių žemės ūkio produktų, nes milijonai nori gyventi, ir subtilesnių prabangos dalykų įvairiausiems skoniams, pradedant operomis ir baigiant lenktyniniais žirgais ir kurtizanėmis, nes kai kas nori linksmintis. Giliau pažvelgus, šitokia padėtis yra beprotiška.

Tiesa, visai tai padėčiai pataisyti ir pertvarkyti mes turime pergalingą mokslinę mintį. Šlovė jai! Tačiau ką ji pasiekė už dirbtuvės ir laboratorijos ribų? Didžiausias jos pasiekimas — tai, kad ji aptinka nelogiškumus ir juos sugriauna. Nuo seno abejonė buvo pusiau burtininkė: ji sugeba iššaukti šmėklas, bet paskiau negali jų įveikti. Mes turime „bekraščių putojančios logikos verpetų", kurie įtraukia ir praryja pirma žodžius, o paskui daiktus. Atkreipkite dėmesį į tai, kad nuolatiniai teoriniai išvedžiojimai apie žmogų, jo protą, valdymo filosofiją, rūšių tobulėjimą ir panašiai — penas kiekvienai galvai apmąstymams — yra pripažintas vilties pagrindas, o iš esmės — nevilties pranašas. Laikas ir gausybė jo šauklių, tokių kaip Monteskjė ir Mabli, atskleidė aibę dalykų, o dabar antai Žanas Žakas[84] skleidžia naująją savo *visuomenės sutarties* evangeliją, atskleidžia visą valstybės valdymo paslaptį — kaip visuomenė dėl jo *tariasi* ir derasi, idant visi liktų patenkinti. Valstybės valdymo teorijos — nuosmukio laikais jų visuomet būdavo ir bus! Reikia suprasti, ko jos vertos — tai pakopos didžiajame gamtos procese, o jinai nieko nedaro veltui. Na, o įtikinamesnės teorijos nei ši nėra: visos teorijos, kad ir kokios rimtos ir nuodugniai išmąstytos būtų, yra neužbaigtos, abejotinos ir netgi klaidingos, nes tokia jų prigimtis. Privalai žinoti, kad visata yra tokia, kokia ji ir dedasi — *begalinė*. Nemėgink *jos* praryti, kad galėtumei paskui suvirškinti savo logika — džiaukis, jei sumaniai pastatęs vieną ar kitą tvirtą koloną šiame chaose, neleisi jai praryti *savęs*. Tolesnis žingsnis, bylojantis apie daug ką, buvo tai, kad nauja, jaunoji karta išmainė savąjį skeptiškąjį kredo *„O ką aš turiu tikėti?"* į karštą tikėjimą šia evangelija pagal Žaną Žaką.

Viltis taip pat palaiminta, ir nuo pat žmonijos istorijos pradžios buvo pranašaujamas koks nors Aukso am-

žius, auksinis Šventumo amžius, bet, kas įdomiausia, lig šios Naujosios eros dar niekad nebuvo žadamas vien pramogų ir pertekliaus auksinis amžius. Netikėkite, mano bičiuliai, pranašystėmis apie rojų, kuriame niekas nedirbs, vien mėgausis malonumais, visi bus laimingi, viešpataus geraširdiškumas, o blogis bus praradęs savo šlykštumą! Žmogaus negali pavadinti laimingu padaru; jo apetitas gardumynams nepasotinamas. Kaip šioje plačioje visatoje, kuri lyg audra užpuola vargšą žmogų — bekraštė, neaiškiai grasindama,— gali jisai rasti galimybę išlikti gyvas, pagrindą po kojomis, nekalbant jau apie laimę, jog ne susiimdamas, nusiteikdamas nuolatinėms pastangoms ir ištvermei? Vargas, jei jo širdyje nėra nuoširdaus tikėjimo, jei jis pamiršo žodžio „pareiga" reikšmę! O dėl kito žodžio — „sentimentalumas", — jis nepakeičiamas, kuomet romanas išspaudžia ašarą ar šiaip pasidaro graudu, tačiau kitur iš jo nėra jokios naudos. Sveika širdis, kuri sakė sau: „Kokia aš sveika!", pasidavusi sentimentalumui, apserga nepagydoma liga — juk sentimentalumas yra veidmainystės dvynys, juodu abu labu tokiu. O veidmainystė — šėtono *materia prima* *, iš kurios lipdomos visos melagystės, kvailybės ir šlykštynės, tačiau *negali* atsirasti nieko teisinga, kadangi veidmainystė — dusyk distiliuotas melas, melas kvadratu.

O kas, jeigu jai pasidavė visa tauta? Jinai neišvengiamai išsivaduos nuo jos — štai ką aš atsakau! Kadangi gyvenimas nėra gudriai sugalvota apgaulė ar savęs apgaudinėjimas — tai didi tiesa, kad esi gyvas, kad turi troškimų ir poreikių, o pastaruosius gali išlaikyti ir patenkinti vien tuo, kas tikra, faktais, o ne iliuzijomis. Prie faktų, patikėkite, mes dar sugrįšime — prie palaimintų ar prakeiktų, nelygu mūsų protas. Bene pats žemiausias, mažiausiai palaimintas žinomas faktas, kuriuo rėmėsi savo poreikius tenkinantys žmonės, buvo primityvus kanibalizmo faktas: „Aš galiu *tave* suryti!" Kas, jeigu mes (nepaisant civilizacijos pasiekimų) vėl griebtumės kaip tik šio primityvaus fakto ir juo pradėtume viską iš naujo?

* Pirminė medžiaga *(lot.)*.

8 skyrius

RAIDĖTAS POPIERIUS

Kad ir ką teigtų tobulėjimo teorija, tokioje praktiškoje šalyje kaip Prancūzija kilo nepasitenkinimas: žadėtasis pertvarkymas labai reikalingas, tačiau jo nėra; kas jį pradės — pirmiausia nuo savęs? Nepasitenkinimas tuo, kas aplink, o svarbiausia — kas virš žmonių, be perstojo auga, ieško naujų išraiškos formų.

Nėra reikalo kalbėti apie gatvėse skambančias dainas, epigramas, nuo seno „atmiešiančias" despotizmą, nei apie ranka rašytus laikraščius. Bašomonas su savo samdiniais ir sekėjais gali baigti „tuos trisdešimt tomų nešvankių nuogirdų" ir mesti šį amatą, nes jeigu nesama spaudos laisvės, tai esama bent jos pasileidimo. Pamfletai vogčia pardavinėjami ir skaitomi Paryžiuje, nors ant jų ir būtų parašyta „Spausdinta Pekine". Tuo laiku toks de Morandas, kurio dar nepasiglemžė giljotina, Londone reguliariai leidžia *„Courrier de l'Europe"*. Ten pat kimias aimanas ir *„Bastille Dévoilée"* skleidžia ir maištingasis, dar negiljotinuotas Langė, kai tėvynėje jam ėmė svilti padai ir jis buvo savo brolių advokatų išvytas. Pagaliau išsipildo šnekiojo abato Reinalio troškimas: eilinis budelis sudegina jo „Filosofijos istoriją", pilną išsisukinėjimų, melo ir pompastiškų, rėksmingų laisvės maniakų kalbų (sako, ją parašę visi filosofai, tik abato vardu, pelnydami šlovę jam vienam), ir jis leidžiasi į savo keliones, nuduodamas kankinį. Šis leidinys pasirodė 1781 m.— bene paskutinė žymi knyga, sulaukusi tokio ugningo palaiminimo,— mat budelis įsitikino, kad naudos iš to deginimo nėra.

Na, o kokie simptomai matyti teismuose, užverstuose rietenų dėl turto ir skyrybų bylomis, visur, kur galima užmesti akį į buitį? Bezansono ir Ekso parlamentuose taip skambiai aidi jaunojo Mirabo žygiai ir meilės nuotykiai, kad apie juos išgirsta visa Prancūzija. „Žmonių draugo" ugdomas, valstybiniuose kalėjimuose, kareiviškuose žygiuose, rašytojų mansardose ir kitur „dvidešimt metų mokėsi priešintis despotizmui"— žmogaus ir, deja, Dievo.

Kaip dažnai po šia rožine visuotinio geranoriškumo skraiste ir *Astraea Redux* namų šventovė pasirodo besanti nyki tuštuma arba tamsus pragaras žemėje, kur nesiliauja barniai! Senasis žmonių draugas taip pat išsituokia; byla nagrinėjama teisme, o kartais „visa jo šeima, išskyrus vieną", laikoma užrakinta. Jis daug rašo apie tai, kad reikia pertvarkyti ir išlaisvinti pasaulį, o grynai asmeniniams jo reikalams reikia šešiasdešimties „antspauduotų laiškų". Be to, jis įžvalgus, ryžtingas ir netgi tvirtų principų, tačiau jo viduje ir aplink — terpė, kurios jis nesuvaldo, o tik įkaitina. Gal jo širdyje ir esama subtilių, švelnių jausmų, tačiau iš išorės jis visai kitoks — godus, plėšrus. Kvailiai jūs, kurie laukiate žydinčio Aukso amžiaus, vien tik meilės ir pertekliaus, vyno upių ir vėjų, ošiančių muziką,— juk visas jūsų būties pamatas sutryptas į geidulingumo purvą, kuris kasdien vis gilėja ir netrukus pavirs bedugne!

Pažvelkime kad ir į tą šlykščią istoriją su deimantų vėriniu. Kardinolas Luji de Roanas su savo raudona cilindrine skrybėle, Sicilijos vagišius Balzamas Kaliostras, „gan pikantiško veido" madistė ponia de Lamot, aukščiausieji dvasininkai Valpurgijos nakties šokio sūkuryje sukasi su apsišaukėliais aiškiaregiais kišenvagiais ir laisvo elgesio moterimis,— visas nematomas šėtono pasaulis iškilęs aikštėn; nesislėpdamas, dienos šviesoje atlieka jis savo darbą, tad be perstojo kyla į dangų dūmai. Sostas skandalingai susidūrė su ... kalėjimu. Paslaptis dešimt mėnesių aidi po Europą, kuri mato vien tai, kaip iš vieno melo išsirutulioja kitas; mato viršūnių ir apačių supuvimą, godumą, lengvabūdišką patiklumą, kvailumą, o stiprybę — vien alkyje. Raudok, gražioji karaliene,— pirmąsyk nuoširdžiai graudžiomis ašaromis. Nuodingos apkalbos ištepė tavo vardą — nebenuplausi jo lig mirties. Nebus meilės ir gailesčio tau gyvose širdyse, kol gims nauja karta — kai tavo pačios širdis gulės sustingusi, išgijusi nuo visų skriaudų... Nuo šiol epigramos darosi ne kandžios, geliančios, bet žiaurios, žvėriškos, nešvankios. Niekingąjį kardinolą Didįjį Išmaldų Dalintoją Roaną, išėjusį iš Bastilijos 1786 m. gegužės 31 d., lydi džiaugsmingai šaukianti minia. Žmonės jo nemyli, o ir nevertas jis meilės,

bet jis iškilo jų akyse, nes karaliaus dvaras ir karalienė — jo priešai *.

Kaip aptemo šviesioji vilties era — o ir dangus paniuro nuo artėjančio uragano ir žemės drebėjimo ženklų! Pasaulis pasmerktas; pranyko visas „nuolankumas, padaręs žmones laisvus"; greitai nyksta ir nuolankumas, padaręs žmones vergais — bent jau vienus kitų. Dabar jie yra ir bus savo geidulių vergai, nuodėmės vergai ir neišvengiamai — sielvarto. Pažvelkite į pūvančią geidulingumo ir melo šūsnį, aplink kurią kvailai straksi sentimentalumo žaltvykslė, o virš visa ko it relikvijų skrynia su *jų* testamentu kabo niūrios „12 metrų aukščio" kartuvės, taip pat baigiančios supūti. Dar pridurkime, kad prancūzų tauta pasižymi jaudrumu, o tai gera ir podraug pavojinga savybė, taigi reikia tikėtis nežinomo masto maišto, sprogimo. Kaip rašė Česterfildas, yra „visi simptomai, kuriuos esu pastebėjęs istorijoje"...

Vadinasi, turime sakyti: „Vargas filosofijai, sugriovusiai religiją" arba, jos žodžiais tariant, „sunaikinusiai šlykštynę"? Ne,— vargas tiems, kurie pavertė šlykštyne, ir dar naikintina, tai, kas buvo šventa; vargas visiems, kurie gyvena šiais visuotinės šlykštynės ir visuotinio griovimo laikais! Ne,— atsako dvariškiai,— kaltas Tiurgo, kaltas Nekeras su savo beprotiškomis naujovėmis, kalta karalienė, nes jai stigo gerų manierų, kaltas tas, kalta ta, kaltas anas. Draugai! Kaltas kiekvienas lig tol, pradedant Karolio Didžiojo laikais ir anksčiau, gyvenęs niekšas (jų buvo visuose sluoksniuose — pradedant batų valytoju ir baigiant suverenu), kuris apsimetinėjo darąs gera, o iš tikrųjų tik valgė ir darė tai, *ko nereikėjo* — kiekvienas kiek įmanė. Visa tai kaupėsi tūkstantmečius, nes gėris tikrai nežūsta — jis lyg sėkla, subrandinanti vaisių,— o dabar išmušė atsiskaitymo valanda. O atsiskaitymas bus negailestingas — žiaurumu, kuris buvo kaupiamas kaip tik šiai valandai! Broli, nebūk apgavikas! Jei klausi mano patarimo — verčiau mirk: miršti tik kartą ir atsiskaitai visiems laikams. Nes apgaviko amatas yra prakeiktas ir užtraukia prakeiksmą — tu net nežinai kaip — daugel

* *Fils Adoptif*. Mémoires de Mirabeau.— T. 4.— P. 325. Žr. T. Karlailio „Biografinius esė"—„Deimantų vėrinys" ir „Grafas Kaliostras".

šimtmečių po to, kai tavęs nebėra ir kai už jį gautas atlygis jau seniai iššvaistytas, pasak senovės išminčių — ištisą amžinybę, nes visos apgaulės surašytos paskutiniojo teismo knygoje.

Vilčiai atitolus, apima širdgėla. Vis dėlto, kaip mes sakėme, viltis tik atitolo — ji nesugriauta, nes jos neįmanoma sugriauti. Įdomu ir graudu, kad toji viltis vis dėlto šviečia prancūzų tautai, nepaisant visų žiaurių likimo smūgių. Matome, kad ji vis dar šviečia: čia masinamai, švelniai, čia piktai ir grėsmingai; kartais ji švietė lyg dangaus šviesa, o kitąsyk — lyg raudoni gaisro atšvaitai; net tamsiaisiais teroro laikais ji šviečia, nė akimirką neužgęsdama, kadangi neviltis taip pat yra vilties atmaina. Štai kodėl mūsų erą vis tiek vadiname Vilties era, tik liūdniausia šio žodžio prasme — ta, kad visa, kas liko, ir yra viltis.

Tam, kuris norėtų sužinoti bent jau bendrais bruožais, kas uždaryta toje Pandoros skrynioje, reikėtų žvilgtelėti į tai, kas iš prigimties yra ryškiausias iš visų simptomų — į išlikusią iki mūsų dienų to meto literatūrą. Abatas Reinalis jau tarė *savo* žodį — išsisukinėdamas, rėksmingai, pompastiškai,— o pakniopstomis lekianti karta jau reaguoja į kitą. Žvilgtelkime į Bomaršė „Figaro vedybas“; dabar (1784 m.) komedija vargais negalais prasimuša į sceną ir „sulaukia šimto pastatymų“. Mūsų dienų skaitytojas gali nustebti: kokie privalumai, kokia vidinė kūrinio jėga nulėmė šitokį pasisekimą, tačiau gerai pagalvojęs jis supras, kad komedija palietė kažkokius slaptus bendraamžių jausmus; ja buvo išsakyta tai, ką visi jautė ir troško išsakyti. „Figaro vedybos“ nėra didelės gelmės kūrinys: pernelyg smulkios intrigos, pernelyg smulkūs jausmai, lėkštokas sarkazmas — sausokas, nykokas veikalas, tačiau jis taip vikriai įsuka į beprotišką savo sūkurį, kad kiekvienas išvysta (apie tai jau užsiminėme — čia ir glūdi „Figaro“ pasisekimo paslaptis) vienokį ar kitokį savo atvaizdą, savo padėtį ar įpročius. „Ką padarė jūsų šviesybė, kad viso to nusipelnytų?“— klausia savęs kirpėjas ir pats atsako: *„Vous vous êtes donné la peine de naître“* *,— ir visi juokiasi, o garsiausiai — linksmi didi-

* Jūs pasistengėte gimti *(pranc.)*.

kai, pasinešę į anglomaniją ir žirgų lenktynes. Kaip gali mažytėje knygoje slypėti didelis pavojus?— klausia seras Karonas, tardamasis, kad ši skysta epigrama yra vos ne paaiškinimas. Bomaršė, užkariavęs aukso vilną, gabendamas milžinišką kontrabandą, sutramdęs Mopu parlamento cerberius ir galop vainikuotas Prancūzijos teatro Orfėjas, dabar pasiekė savo apogėjų; jame susilydė kelių pusdievių atributai. Sutiksime jį dar sykį, kai jis risis žemyn.

Dar reikšmingesnės yra dvi knygos, pasirodžiusios paties nepamirštamo sprogimo išvakarėse, kurias godžiai skaito visas pasaulis: Sen Pjero „Paulius ir Virginija" ir Luvė „Fobla riteris" [85]. Reikšmingos tai knygos — jas galima laikyti senosios feodalinės Prancūzijos paskutiniuoju žodžiu. Pirmojoje nuskamba tarsi melodinga merdinčio pasaulio dejonė: sveika gamta be perstojo grumiasi nelygioje kovoje su ligotu, klastingu menu — net vargingiausioje trobelėje ir atokiausioje jūros saloje nesugeba nuo jo pabėgti. Likimas, aišku, palaužia vieną įsimylėjėlių, ir jis miršta. Svarbiausia, kad netgi čia mirštama ne iš būtinybės, o todėl, kad to reikalauja etiketas. Koks supuvęs nuo goslumo pasaulis matyti po šia be galo kilnaus kuklumo skraiste! Šiaip ar taip, ši gerojo Sen Pjero knyga yra melodinga, poetiška, tik be galo liguista. Pavadinsime ją mirštančios Prancūzijos gulbės giesme.

O štai Luvė knygos niekas nepavadintų melodinga. Jeigu tas varganas „Fobla riteris" taip pat priešmirtinis žodis, tai jis pasakytas neatgailaujančio nusikaltėlio, kuriam ant kaklo jau užnerta kilpa. Ne knyga tai, o šlykšti *kloaka,* tik *kloaka,* ir ta už ją gilesnė! Kokį „Prancūzijos paveikslą" matome joje? Jokio — nebent atspindį proto žmogaus, kuris pateikė ją kaip tokį paveikslą. Vis dėlto ši knyga yra daug ko simptomas, ir visų pirma — pasaulio, kuris sėmėsi peno iš tokių kūrinių.

TREČIA KNYGA

PARYŽIAUS PARLAMENTAS

1 skyrius

NEPRIIMTI VEKSELIAI

Visur siaučiant nenusakomam sąmyšiui ir pro aibes plyšių veržiantis į paviršių sieros dūmams, kyla klausimas: pro kurį iš senų plyšių ir kaminų prasiverš pagrindinis sprogimas; o gal jisai išsyk suformuos sau naują kraterį? Kiekvienoje visuomenėje esama tokių kaminų, institucijų, atliekančių jų vaidmenį. Net Konstantinopolyje yra savų apsauginių vožtuvų, pro kuriuos gali išsikrauti nepasitenkinimas. Tikrų tikriausia ugnis, gausūs ugnies gaisrai, pakarti kepėjai,— perskaičiusi šiuos laiko ženklus, valdžia gali atitinkamai pakeisti savo kursą.

Galima neabejoti, kad sprogimas Prancūzijoje pirmiausia pamėgins prasiveržti pro senuosius institutus, nes kiekvienas jų susisiekia (ar bent lig tol susisiekdavo) su vidinėmis gelmėmis — kaip tik todėl jie ir yra valstybiniai institutai. Net jeigu jie tapo privačiais (iki to laiko spėję gerokai užsikimšti), vis tiek pasipriešinimas laukan besiveržiančiam srautui juose turi būti mažesnis negu kitur. Taigi, pro kurį iš jų? Akylas stebėtojas bus atspėjęs: pro teisminius parlamentus, ir pirmiausia — pro Paryžiaus parlamentą.

Nors šio meto žmonės kaip dar niekad apsikarstę titulais, laiko vėjai pasiekia ir juos, ypač tuos, kurių gyvenimas yra veiklus, kurie kiekviename žingsnyje vienaip ar kitaip susiduria su gyvenimo tikrove — netgi sėdėdami teisėjų kėdėse. Juk parlamento patarėjas ar juo labiau pats pirmininkas, už grynus nusipirkęs savo vietelę, idant kiti pavydžiai ir pagarbiai į jį žiūrėtų, negali garsėti kaip tamsuolis filosofų susiėjimuose ir prabangiuose apsišvietusių didikų salonuose. Tarp Paryžiaus mantijuotųjų turbūt ne vienas patriotiškas Malerbas, kuris laikosi taisyklės — būti sąžiningam ir daryti gera visuomenei; be abejo, ne vienas karštakošis d'Epremenilis — su-

mišusi jo galva džiaugsis šlove, jei jis išgarsės kaip Brutas. Lepeletjė, Lamuanjonai turi titulus ir turtus, tačiau teisme jie vadinami tik „mantijuotais didikais". Esama ir Diuporų, rezgančių painias intrigas, Freto, Sabatjė, nesuvaldančių savo liežuvių,— jie visi daugiau ar mažiau minta „visuomenės sutarties" pienu. O paėmus visą organizmą — ar nėra ši opozicija atskira kova? Prabusk, Paryžiaus parlamente, pradėk iš naujo savo senąjį karą! Juk Mopu parlamentas gėdingai išvaikytas, tau nebėra ko bijoti šmaikštaus Liudviko XIV rimbo ir jo olimpiškų žvilgsnių; už tavęs nebe koks Rišeljė ir Bastilija, o visa tauta. Tu pats (o dangau!) gali virsti politine jėga ir, papurtęs savo ašutinį peruką it Jupiteris savo dieviškąsias garbanas, sukrėsti monarchus ir dinastijas!

Baigiantis 1781 metams, lengvabūdį senąjį Morepa savo šaltu alsavimu sustingdė mirtis. „Niekados,— skundėsi gerasis Liudvikas,— nebeišgirsiu jo žingsnių virš savo kambario". Nebebus kam laidyti juokelių, sukiotis vėjui pučiant. Nebebus kam pridengti įkyrios tikrovės maloniu sąmojumi, o šiandienykštes negeroves vikriai pastumti į rytojų, nes rytojus jau čia. Dabar vietoje jo sėdi solidus flegmatiškas Verženas ir užsiima nykia rutina lyg koks nykus kruopštus raštininkas (kadaise toks ir buvo). Jis sutinka su tuo, ko neįmanoma paneigti, o sunkumai tesižino. Iš jo pagalbos nėra ko tikėtis — jis tik sutvarko einamuosius raštus. Vargšas karalius — metai eina, bet patirties ne ką teįgijo. Jis dabar priverstas pats imtis vadovavimo, pasitelkęs į pagalbą visus savo gabumus (o jų nėra); padėsianti jam ir karalienė. Skaisčioji karalienė — žvitrių, giedrų akių, tyra ir net kilni; bet pernelyg paviršutiniška, pernelyg greitai prarandanti savitvardą, kad tiktų tokiam darbui! Kaip turėtų būti sunku valdyti Prancūziją dabar, kai net „jaučio akį" pasidarė bemaž neįmanoma suvaldyti! Šaukia vargo prispausta liaudis, bet dar garsiau — nuskriaustas dvaras. Karaliaus dvariškiai niekaip negali suprasti, kaip tokių išteklių turinčioje Prancūzijoje galėjo ištuštėti gausybės ragas — juk lig šiol iš jo visą laiką *byrėjo* gėrybės! Vis dėlto taupusis, pedantiškasis finansų inspektorius Nekeras, nelinkęs švaistyti pajamų, „panaikino per šešis šimtus pareigybių", kol dvariškiai spėjo jį išguiti. Kitas pedantas, tik kariškis — Sen

Žermenas[86] su savo prūsiškais manevrais, savo prūsišku įsitikinimu, esą aukštinti tarnyboje reikia pagal nuopelnus, o ne šeimyninius herbus, sukėlė kariškių nepasitenkinimą; jis irgi buvo vienas iš naikintojų — išvaikė muškietininkus ir dar daug ką, visur jaukė, keitė nusistovėjusią tvarką,— vienu žodžiu, pridarė tik bėdos „jaučio akiai". O jinai pasikeitė — iš visų pusių girdėti skundai; nebėra to puošnumo, justi nerimas. Pasak Bezanvalio, jau tais (1781) metais dvare buvo juntamas toks liūdesys, lyginant su ankstesniais metais, kad į jį buvo tiesiog graudu žiūrėti.

Nenuostabu, kad dvariškiai atrodo liūdni — juk iš jų atimamos šiltos vietelės! O juk praradus tokią vietelę, kažkam palengvėja piniginė ir ne vienam darosi sunkiau ant širdies, nes juk iš tos pačios piniginės buvo mokama darbo liaudžiai — vyrams ir moterims, gaminantiems nėrinius, kvepalus ir apskritai malonumus, jei tik malonumus buvo galima sutverti žmogaus rankomis. VarginGos tai taupymo priemonės — dvidešimt penki milijonai jų niekad nepajus,— tačiau jos toliau vykdomos ir dar negreit baigsis. Po kelerių metų „neteks darbo" šunys vilkams ir lokiams medžioti, bus panaikinta medžioklė su sakalais, o pareigybių retės kaip lapų ant medžių rudenį. Ministrai priversti nutylėti savo logiškus argumentus, kai hercogas Polinjakas įrodo, kad jo pareigų negalima panaikinti, o paskui galantiškai atsisukęs į karalienę jų atsisako — mat jinai to pageidauja. Hercogas Kuanji elgiasi ne taip riteriškai, bet jam sekasi ne ką geriau: „Mudu su Kuanji nejuokais susibarėme,— pasakojo karalius Liudvikas.— Aš nebūčiau jo smerkęs, net jeigu jis man būtų sudavęs" *. Šiais klausimais tegali būti viena nuomonė. Baronas Bezanvalis su nepriklausomiems žmonėms būdingu atvirumu tiesiai pareiškia jos didenybei: „Kaip baisu — eidamas gulti negali būti tikras, ar iš ryto neatsikelsi jau skurdžius. Tarsi gyventumei Turkijoje!" Šuniškas gyvenimas, ką ir sakyti!

Kaip keista, kad karališkasis iždas nuolat toks tuščias! Bet tai taip pat neginčytina, kaip ir neįtikėtina. Tai graudi tiesa, akmuo, už kurio užkliuvęs griūva vienas ministras po kito. Ar dėl finansinių gabumų, ar dėl

* *Besenval.*— T. 3.— P. 255—258.

kitų dalykų stokos atsirado solidus skirtumas tarp pajamų ir išlaidų, biudžeto *deficitas,* o jam būtina „užkimšti gerklę“,— antraip jis tave praris! Štai kur baisiausia problema; iš pažiūros tokia pat beviltiška, kaip šaukštu išsemti jūrą. Nieko negalėjo padaryti Nekero įpėdinis Žoli de Fleri; visa, ką jis sugebėjo — pasiūlyti paskolas, kurios buvo pavėluotai padengiamos, apdėti naujais mokesčiais, kurie nevirsta pinigais — vien triukšmu ir nepasitenkinimu. Tiek pat, gal dar mažiau, padarė ir inspektorius d'Ormesonas, tik jeigu Žoli išsilaikė metus ir dar dieną, tai pastarasis — vos keletą mėnesių, kol „karalius įsigijo Rambuje[87] su juo nepasitaręs“. Ministras palaikė tai užuomina atsistatydinti. Taigi, 1783-iesiems baigiantis, iškyla finansinės krizės grėsmė. Žmogaus protas atrodo bejėgis. Veltui stengėsi naujai sudaryta „finansų taryba“, finansų valdytojai ir generalinis inspektorius; deja, nėra finansų, kuriuos būtų galima tvarkyti. Visuomeninis gyvenimas mirtinai paralyžuotas; virš galvų juodi, aklini debesys... Nejaugi mes ritamės į siaubingą valstybinio bankroto prarają?

Bedugnė yra bankroto gelmė; į ją sugarmėjusios pranyksta visos visuomeninės ir individualios netiesos, kurios vos tik užgimusios buvo iki vienos tam pasmerktos, nes gamta — tiesa, o ne melas. Kiekvienas melas tavo žodžiuose ir elgesyje, ilgiau ar trumpiau pabuvęs apyvartoje, grįš kaip vekselis, išduotas tikrai gamtai, kurį pateikus apmokėjimui, gaunamas atsakymas: *„Negaliojantis“*. Tik gaila, kad jis taip ilgai ėjo iš rankų į rankas,— štai kodėl taip retai galop nubaudžiamas tas, kuris jį kadaise suklastojo. Melas ir jo daromo blogio našta perduodama iš vienų rankų į kitas, nuo vienų pečių užverčiama ant kitų, nuo vieno sluoksnio kitam, kol galų gale nusileidžia ant nebylių apačių, kurios su kastuvu ir kūju rankose, su sielvartu širdyje ir tuščia pinigine kasdien *susiduria* su tikrove ir nebegali perduoti apgaulės toliau.

Tačiau atkreipkite dėmesį į tai, kaip pagal teisingą pusiausvyros dėsnį, melui su jo našta grimztant vis giliau (į šį chaotišką visuomenės sūkurį), jo daroma skriauda kyla vis aukščiau. Štai kodėl po to, kai tie dvidešimt milijonų ilgą laiką pusalkaniai braidžiojo skurde, tokį hercogą Kuanji ir jo didenybę taip pat ištinka ne mažesnė

bėda — juodu „nejuokais susibara“. Toks yra teisingosios gamtos dėsnis: ilgainiui jis grąžina viską į pirmykštę padėtį, nors tam ir prireiktų bankroto.

Tačiau kaip ilgai išsilaikytų bemaž kiekviena apgaulė, jei kišenėje būtų stebuklinga piniginė?! Jūsų visuomenė, jūsų šeima, praktinė ar dvasinė organizacija — apgaulingos, neteisingos, įžeidžiančios Dievo ir žmogaus akį, tačiau prie jūsų namų židinio šilta, jūsų podėlyje nestinga valgio, tad apie jį spiečiasi aibė angelų sargų. Bemaž su nuoširdžiu atsidavimu, pamfletais ir muškietomis jie įrodinės, kad visa tai — tiesa, jeigu ne gryna (nežemiška, neįmanoma), tai dar geriau — sveikai prislopinta (kaip kad vėjas nukirptam ėriukui), ir kad ji veikia gerai. Tačiau kaip pakinta požiūris, ištuštėjus piniginei ir podėliui! Jeigu jūsų gyvenimo būdas buvo toks teisingas, taip atitiko gamtos reikalavimus, tuomet visai nesuprantama, kodėl toji be galo dosni gamta paliko jus badauti?! Dabar kiekvienam vyrui, moteriai ir vaikui nelieka abejonių, kad jūsų gyvensena buvo *neteisinga*. Garbė bankrotui — apskritai imant, jis visuomet teisus, nors smulkmenomis toks žiaurus! Jis nepailsdamas kasasi po kiekviena neteisybe, tad net jeigu kuri ir iškiltų iki padebesių, užtemdydama visą pasaulį, vieną dieną bankrotas vis tiek ją parblokš žemėn, išvaduodamas mus nuo jos.

2 skyrius

GENERALINIS FINANSŲ INSPEKTORIUS KALONAS

Šitokiam liūdesiui apėmus, kai reikalai bemaž nejuda iš vietos ir visi liguisto tingumo apimti, kieno pasirodymas galėtų labiau nudžiuginti suirzusius dvariškius, jei ne markizo de Kalono? Tai neabejotinai genialus žmogus, turįs neblogą galvą net finansams, patyręs finansų ir parlamentų tvarkymo reikaluose, nes Mece ir Lilyje buvo intendantu, o Duė — karaliaus prokuroru. Jis turi svorį visuomenėje ir susijęs su pinigingais sluoksniais, nesuteptos garbės (neskaitant menkutės klaidelės — parodė klientui laišką toje senoje, beveik pamirštoje d’Egijono ir La-

šalotė byloje). Turi giminaičių, prisikimšusių kišenes aukso, kurie daro didelę įtaką biržoje. Visokie Fulonai[88] ir Bertjė rezga jo labui intrigas. Seniui Fulonui dabar nieko ir neliko, tik regzti pinkles; visi žino ir net mato jį esant niekšą, bet jo turtai neišmatuojami. Kai kas mano, kad nuo komisariato raštininko, kuriuo kadaise buvo, vieną gražią dieną jis gali iškilti net iki ministro, jei eis korta.

Tokių ramsčių ir užtarėjų turi de Kalonas, ir dar tokių vidinių savybių! Jo veidas spinduliuoja viltį, jo liežuvis įtikina kiekvieną. Jis turi po ranka priemonių bet kuriam keblumui įveikti; jis padarys, kad reikalai eitų kaip per sviestą. Tūkstantis septyni šimtai aštuoniasdešimt trečiųjų metų lapkričio trečiąją „jaučio akis" džiaugiasi savo naujuoju generaliniu finansų inspektoriumi. Kalono taip pat laukia išmėginimas; kaip Tiurgo ir Nekeras, jis irgi savaip paspartins problemos sprendimą; dar vienu blykstelėjimu nutvieks pernelyg apsiblaususią vilties erą ir pastūmės ją išsipildyti.

Šiaip ar taip, linksmybė „jaučio akyje" neapsakoma. Taupumas spruko iš šių karališkų apartamentų, pareigybės nebenaikinamos. Bezanvalis gali ramiai eiti miegoti neabejodamas, kad ryte atsibus nenuskurdęs. Tarsi burtininkui mostelėjus, gausybės ragas vėl ėmė žerti gėrybes visų pasitenkinimui. O jau manierų lipšnumas! Mūsų inspektorius išsiskiria iš visų savo mandagia šypsena: visus jis išklauso susidomėjęs, netgi užbėgdamas pašnekovui už akių; jis išaiškina jam jo paties pageidavimą, patenkina jį ar bent jau pažada tesėti su viena ar kita sąlyga. „Bijau, kad tai sudarys sunkumų",— sudvejojo jos didenybė. „Madam, jeigu tai tik sunku — tai jau padaryta; o jeigu neįmanoma — *se fera"*,*— atsakė generalinis inspektorius. Taigi tai dar ir žmogus, kuriam viskas taip „lengva". Niekas su tokiu pasigardžiavimu nesisuka aukštosios visuomenės malonumų sūkuryje kaip jis, tad į jį žiūrint gali kilti klausimas: o kada jis dirba? Vis dėlto savo darbą jis atlieka, ir niekados nevėluodamas, o svarbiausia — matyti vaisiai, gryni pinigai. Tam žmogui išties viskas neįtikėtinai lengva: veiksmai, iškalba, mintys; net nerim-

* Bus padaryta *(pranc.)*.

tai ką įkalbinėjant, jo filosofinė giluma trykšta iš jo sąmojo ir žėrinčios linksmybės kibirkštimis. Jos didenybės pobūviuose juo negali atsigėrėti ir vyrai, ir moterys, nors ant jo pečių viso krašto našta. Kokie burtai padeda jam padaryti visus šiuos stebuklus? Vieninteliai tikri — genialumo. Jį vadina *„mūsų ministru“*,— išties, kada buvo kitas toks? Kas buvo kreiva, jis ištiesino, kas buvo gūbuo riuota — išlygino, ir visa „jaučio akis“ nužerta nenusakomai skaisčios saulės.

Ne, kalbant rimtai, tegul niekas nesako, kad Kalonas neturėjo genialių sugebėjimų: jis kaip niekas kitas mokėjo įtikinėti ir visų pirma — skolintis pinigus. Be galo sumaniai panaudodamas slaptus fondus, jis pasiekia, kad birža visą laiką klestėtų, tad paskola po paskolos padengiamos vos tik paskelbus. Pasak „patikimų skaičiuotojų“ *, jis išleisdavo nenumatytiems reikalams „milijoną per dieną“ — o juk tai yra maždaug 50 tūkstančių svarų sterlingų! Tačiau už tuos pinigus jis juk kažką įgijo — laikiną taiką ir klestėjimą. Filosofai niurna ir kranksi, išperka, kaip jau esame sakę, 80 tūkstančių naujosios Nekero knygos egzempliorių, tačiau Kalonui Neprilygstamajam, kurį jos didenybės apartamentuose sekioja hercogų, hercogienių palyda ir šiaip laimingi, susižavėjimo kupini veidai, tai nė motais.

Vargas, kad tokie laikai negali ilgai išsilaikyti! Nei švaistydamas pinigus, nei paskolomis deficitui gerklės neužkiši, lygiai kaip neužgesinsi ugnies alyva — gal *tik laikinai* ją prislopinsi. Neprilygstamasis, kuriam įžvalgumo nestinga, visą laiką nujaučia, o protarpiais aiškiai supranta, kad šitaip spręsti problemą galima tik laikinai ir kad kasdien bus vis sunkiau, kad ne už kalnų nenusakomos permainos. Deficitas lieka deficitu, tačiau visas pasaulis dabar apimtas tokių naujų nuotaikų; viskas vaduojasi iš senų varžtų, įgyja naujas formas ir derinius. Kiekvienas neūžauga *žokėjus,* kiekvienas Bruto pavyzdžiu trumpai nusikirpęs plaukus, kiekvienas anglomanas, jojantis stovėdamas balnakilpėse, pranašauja permainas. Na ir kas? Šiaip ar taip, šiandiena praeina maloniai, o dėl rytojaus — jei jis ateis — ką nors irgi sugalvosime. Savo

* *Besenval.*— T. 3.— P. 216.

dosnumu, sugebėjimu įtikinti ir genijaus burtais sugebėjęs pelnyti „jaučio akies“, karaliaus, karalienės, biržos ir, kiek tai įmanoma, visų žmonių prielankumą, neprilygstamasis finansų inspektorius gali tikėtis kažkokiu neįsivaizduojamu būdu pralėkti pro tai, kas neišvengiama, taip pat sklandžiai, kaip ir bet kas kitas.

Šiaip ar taip, tuos trejus stebuklingus metus viena gudrybė buvo kraunama ant kitos, ir lig šiol šūsnis taip išaugo, kad ėmė pavojingai siūbuoti, o dabar dar tas pasaulio stebuklas — deimantų vėrinys — aiškiai ją nugriaus. Genijus čia bejėgis — reikia eiti į priekį, kad ir kaip aukštai iškilus. Vos tik vargšas „vėrinio kardinolas“ Roanas, smarkiau nenukentėjęs, pasišalina į Overnjė kalnus, o ponia Lamot (nukentėjusi) — į Salpetrierą, ir kalbos apie šią nemalonią istoriją prityla, mūsų optimistiškasis generalinis inspektorius vėl apstulbina pasaulį. Jis pasiūlo priemonę, negirdėtą per pastaruosius šimtą šešiasdešimt metų — *notablių susirinkimą,*— ir pasiekia, kad jam būtų pritarta, nes niekas neprilygsta jam žaismingu įžūlumu, optimizmu ir iškalba,— šios savybės padeda jam įtikinti bet ką.

Reikia sušaukti iš visų Prancūzijos kampelių didikus, tikruosius savo kraštų valdytojus, įtikinamai jiems paaiškinti, kokie patriotiški yra jo didenybės ketinimai ir kaip menkos finansinės galimybės neleidžia jų įgyvendinti, o paskui paklausti: ką mums daryti? Be abejo, imtis priemonių padėčiai taisyti, kurias nurodys stebuklingasis genijus, o kai jos bus sankcionuotos notablių, visi parlamentai ir visi žmonės norom nenorom turės joms paklusti.

3 skyrius

NOTABLIAI

Štai tikras ženklas ir stebuklas, matomas visam pasauliui, pranašaująs daug bloga. „Jaučio akis“ sielvartingai niurna — nejaugi mums taip buvo blogai, gesinant liepsną alyva? Konstitucinė filosofija suvirpa iš džiugios nuostabos ir nekantriai laukia padarinių. Skolinanti pub-

lika, prasiskolinusi publika, visa mąstanti ir negalvojanti publika nustebinta — kas džiugiai, kas nemaloniai. Grafas Mirabo, paskubomis sėkmingai ar nelabai užbaigęs ištuokos ir kitas teismo bylas, dabar dirba tamsiausiuose Berlyno sluoksniuose, kuria „Prūsų monarchijas", pamfletus apie Kaliostrą [89] ir rašo gausias depešas savo vyriausybei. Jis iš tolo užuodžia ar nujaučia mėsingesnį grobį ir, lyg erelis ar maitvanagis, o gal jų hibridas, išskleidžia sparnus skrydžiui į gimtinę *.

Kalonas iškelia virš Prancūzijos Aarono [90] lazdą,— įvyksta stebuklas, ir pasirodo visai nelaukti dalykai. Jo įžūlumas ir optimizmas sumišo su blogomis nuojautomis, tačiau narsa ir viltingumas ima viršų. Čia jis rašo artimam draugui: *„Je me fas pitié à moi-même"* **, čia pasikviečia kokį „proginį" poetą ar eiliadarį apdainuoti „šį notablių susirinkimą ir perversmą, kuris jau bręsta" ***. Išties bręsta, ir apdainuoti jį reikia — bet tik tuomet, kai *pamatysime* jį ir jo padarinius. Gilus, neaiškus bruzdesys viską išjudino, išklibino: ar Kalonas sugebės šitos notablių alchemijos padedamas vėl sulipdyti viską į daiktą, rasti naujų pajamų šaltinių? O gal kaip tik viską išdraskys, ir, užuot judėjęs ir klibėjęs, tas netvirtas statinys bildėdamas trankiai sugrius?

Šiaip ar taip, tomis trumpomis niūriomis dienomis matome įtakingus, aukštos padėties žmones įtrauktus į didžiojo prancūziškojo judėjimo sūkurį. Kiekvienas savo keliu traukia iš visų Prancūzijos kampelių į Versalio pilį, iškviestas karaliaus įsakymu. Ten 1787 m. vasario 22 dieną jie susitiko ir gavo įgaliojimus; iš viso suskaičiuojame 137 notablius ****, o pridėję dar septynis kraujo princus, gauname lygiai dvylika tuzinų — 144. Kas su špaga prie šono, kas mantija apsivilkęs; perai, dvasininkijos aukštuomenė, parlamentų pirmininkai paskirstyti į septynis biurus, kuriems vadovauja septyni kraujo princai — vyresnysis karaliaus brolis, d'Artua, Pantjevras ir kiti, iš kurių negalima pamiršti Orleano hercogo (nuo 1785 m. jis nebe Šartro hercogas). Jis jau sulaukęs keturiasdešimties,

* *Fils Adoptif.* Mémoires de Mirabeau.— T. 4, IV, liv. 4 et 5.
** Aš pats savęs gailiuosi *(pranc.)*.
*** Biographie Universelle. § Calonne (aut. *Guizot*).
**** *Lacretelle.*— T. 3.— P. 286. *Montgaillard.*— T. 1.— P. 347.

bet taip ir nepakeltas į admirolus; kraujas jo sugadintas, perspektyvos taip pat; pasaulis jam jau gerokai pabodo, o jis pasauliui — daugiau negu gerokai, ir monsinjoro ateitis itin abejotina. Jis gyvena (o tiksliau tariant, vegetuoja) nesistengdamas šviestis, semtis gilesnių žinių; jis net nedega — kaip jau buvo sakyta, jis „smilksta, jame rusena mirštančio jausmingumo pelenai". Jis visko pertekęs, niekingas, kerštingas, pasipūtęs, tamsus, gyvenimas jam pabodęs, jis pūte pūva, tačiau jo pajamos pavertus svarais sterlingų — 300 tūkstančių per metus, ir jis kasdien eina į medžioklę. Kur jis nuplauktų, kur nusibelstų, ko tik nepridarytų, jei galėtų nusiplėšti nuo šito dvaro inkaro! Tačiau jis sėdi, nes privalo sėdėti, pirmininkaudamas tam savo biurui buka mina, bukomis stiklinėmis akimis, tarsi jam čia būtų pasiutusiai nuobodu.

Galop matome, kad grafas Mirabo išties atvyko. Iš Berlyno jis nusileidžia į veiksmo sceną, sužaibuoja akimis ir nusprendžia nieko nepešiąs. Jis tikėjosi, kad notabliams prireiks sekretoriaus. Jo išties prireikė, tačiau jie pasirinko Diuponą de Nemurą — ne tokį garsų, tačiau švaresnės reputacijos žmogų, kurį draugai dažnai girdi skundžiantis, esą jam reikia „susirašinėti su penkiais karaliais" *— tikrai retas kuris gali dėl to dejuoti. Mirabo plunksna nesugebėjo tapti oficialia, tačiau ji vis dėlto lieka plunksna. Negavęs sekretoriaus vietos, jis ima smerkti spekuliaciją biržoje ir su jam įprastu dideliu triukšmu paskelbia, kad jis čia ir tuščiai laiko negaišta, kol savo draugo Taleirano, o slapčiomis ir paties Kalono perspėtas, kad „prieš jį gali būti parašytas septynioliktas antspauduotas laiškas" [91], laiku pasprunka į užsienį.

Taigi didinguose karališkuose apartamentuose sėdi, pasirengę klausyti ir svarstyti, 144 notabliai — ši scena vaizduojama ne viename to meto paveiksle. Generalinis inspektorius Kalonas baisiai pavėlavo su savo kalbomis ir pasirengimais, tačiau mes žinome, „kaip lengvai jis dirba". Kalba, kurią jis pasakė atidarant suvažiavimą, buvo neprilygstama stiliaus gaivumu, aiškumu, išradingumu ir požiūrio platumu,— gaila tik, kad jos turinys buvo toks siaubingas. Tai deficitas — jis vertinamas skirtin-

* *Dumont*. Souvenirs sur Mirabeau.— Paris, 1832.— P. 20.

gais skaičiais, ir net paties generalinio inspektoriaus įvertinimu suabejojama, tačiau nuomonės sutampa dėl to, kad jis „milžiniškas". Tai ir yra Kalono sunkumų esmė, o kokių priemonių jis turi jiems įveikti? Vien tai, ką buvo siūlęs Tiurgo — matyt, kitos išeities nebėra; provincijų asamblėjos, nauji mokesčiai, o keisčiausias iš visų — naujasis žemės mokestis, kurį jis vadina *„Subvention Territoriale"*, nuo kurio nebus atleistas niekas — nei privilegijuotieji, nei engiamieji, nei didikai, nei dvasininkai, nei parlamentų nariai!

Kokia kvailystė! Privilegijuotieji sluoksniai įpratę krauti mokesčius — jie iš kiekvieno tol lups rinkliavas, duokles ir mokesčius, kol tas bent skatiką turės,— bet kad iš jų būtų imami mokesčiai?! O juk šie notabliai kaip tik yra tokie privilegijuotieji, išskyrus menkutę dalelę. Karštakošis Kalonas — užuot apdairiai, apgalvotai parinkęs susirinkimo sudėtį, jis sukvietė vien tikrus kilminguosius tikėdamasis, kad sėkmę jam nulems jo sugebėjimas žaibiškai spręsti, fortūna ir iškalba, kurie kol kas dar nėsyk neapvylė. Ak, karštakoši generalini inspektoriau,— iškalba gali daug ką, bet ne viską. Kai Orfėjo iškalba virto ritminga, muzikalia (tuo, ką mes vadiname poezija), jis sugebėjo išspausti geležies ašaras iš Plutono akiu, bet kokiais magiškais rimais ar proza ištrauksi tu auksą iš Plutono kišenių [92]?

Audra, kuri ėmė siausti aplink Kaloną, pirma tuose septyniuose biuruose, o paskui, jų sukelta, ir už jų ribų, skleidžiasi vis plačiau po visą Prancūziją, tuoj jos nebenumalšinsi. Toks milžiniškas deficitas! Aišku kaip dieną, kad finansai buvo blogai tvarkomi ir švaistomi. Užsimenama net apie grobstymą, o Lafajetas ir kiti net garsiai apie jį šneka, mėgindami pateikti įrodymų. Aišku savaime, mūsų šaunusis Kalonas už dabartinį deficitą kaltę verčia savo pirmtakams, neišskirdamas nė Nekero, tačiau pastarasis kiek įmanydamas tai neigia. Juodu ima rašinėti vienas kitam „piktus laiškus", kurie pasirodo spaudoje.

„Jaučio akyje" ir jos didenybės asmeniniuose apartamentuose gražbylys inspektorius su savo „Madam, jeigu tai tik sunku. . ." sugebėdavo įtikinti, tačiau dabar, deja, reikalas sprendžiamas kitur. Vieną šių liūdnų dienų matome jį vyresniojo karaliaus brolio biure, į kurį atstovus

atsiuntė visi kiti. Jis vienas, priremtas prie sienos, ir 137 pabūklai šaudo į jį logiškais klausimais, pastabomis, priekaištais — spjaudo ugnį tiesiogine šių žodžių prasme! Pasak Bezanvalio, dar niekas, ar beveik niekas, nebuvo pademonstravęs šitokio intelekto, apsukrumo, šaltakraujiškumo ir įtikinančios iškalbos. Šitiems įnirtingai svaidantiems ugnį pabūklams jis atsako ne pykčiu, o saulės zuikučiais, savitvarda ir tėviškais šypsniais. Ištisas penkias valandas jis nesutrikdomas ramiai ir aiškiai atsakinėjo į nesibaigiančias kliautingų klausimų ir priekaištingų pastabų salves greitais it žaibas ir ramiais it šviesa žodžiais. Jis apšaudomas ir kryžmine ugnimi — iš visų pusių apiberiamas šalutiniais klausimais ir neesminiais priekaištais, kuriuos mūšio įkarštyje galėtų nuleisti negirdomis, nes turi tik vieną liežuvį, tačiau vos tik ugnis mažumą aprimsta, atsako ir į juos *. Jeigu tik mandagi, įtikinanti iškalba galėtų išgelbėti Prancūziją, ji būtų išgelbėta.

Sunki našta užkrauta generaliniam inspektoriui! Visi septyni biurai nusiteikę priešiškai; karaliaus brolio biure toks Lomeni de Brienas, Tulūzos arkivyskupas, pats taiko į generalinio inspektoriaus kėdę, kiršina prieš jį dvasininkus; vyksta slapti posėdžiai, rezgamos intrigos. Pagalbos ir vilties ženklų nematyti ir iš šalies. Liaudžiai (kuriai dabar Mirabo visa gerkle „demaskuoja spekuliacijas biržoje") generalinis finansų inspektorius nepadarė nieko, gal tik pakenkė. Filosofijai jis, galima sakyti, irgi nieko gera nepadarė — išleido į ekspediciją La Perūzą, ir tiek; tačiau, kita vertus, jis rašo „piktus laiškus" jos remiamam Nekerui! Net „jaučio akis" dvejoja: žlungantis generalinis inspektorius neturi draugų. Solidusis Verženas, kuris galėjo nuslopinti daugelį dalykų savo flegmatišku, apgalvotu pedantiškumu, pasimirė vos savaitė prieš šį apgailėtiną notablių suvažiavimą. O dar karaliaus antspaudų saugotojas Miromenilis, kaip spėjama, tapo išdaviku ir rezga intrigas Lomeni Brieno naudai! Karalienės skaitovas abatas Vermonas, nemėgstamas tipas, buvo sutvertas Brieno rankomis, tad baisu, kad jis rausia Kalonui duobes, tuo pat metu sudarydamas savo globėjui galimybę

* *Besenval.* — T. 3. — P. 196.

patekti į norimą vietelę pro užpakalines duris. Bent jau išdaviką antspaudų saugotoją Miromenilį reiktų atleisti, o kas tinkamiausias į jo vietą, jei ne ištikimasis Lamuanjonas, iškalbingasis notablis, turįs ryšių ir net idėjų, pirmininkaujantis parlamente, tačiau nusiteikęs daryti jame reformas?! Bent jau šitaip mano veiklusis Bezanvalis, kuris prie pietų stalo kužda tai į ausį generaliniam inspektoriui; pastarasis, kai nesirūpina savo svečiu, klausosi jo tarsi apkerėtas, tačiau nieko konkretaus neatsako *. O ką gi atsakyti? Intrigų, o ir viešosios nuomonės jėga pasidarė tokia pavojinga, tokia nenusakoma! Filosofija garsiai šaiposi, tarsi Nekeras jau triumfuotų. Prasčiokai išsižioję spokso į medžio ir vario raižinius, kuriuose vaizduojamas, pavyzdžiui, kaimietis, suvadinęs į kiemą visus savo paukščius ir šitaip į juos kreipęsis: „Brangieji paukšteliai, aš sukviečiau jus čia, kad patartumėt man, su kokiu padažu jus pataisyti“; gaidys jam į tai atsako: „Mes nenorime, kad mus suvalgytų“, o valstietis jį pertaria: *„Vous vous écartez da la question!“* ** Juokavimas ir logiški įrodinėjimai, dainos, pamfletai, epigramos ir karikatūros — pakilo toks viešosios nuomonės vėjas, tarsi būtų prasivėrusi ola, kurioje jis buvo uždarytas. Nakčia parlamento pirmininkas Lamuanjonas nepastebimai ateina į generalinio inspektoriaus namus ir pamato, kad šis „kaip nesavas žirglioja po kambarį“ ***. Greitai, padrikai kalbėdamas finansininkas prašo Lamuanjono „patarimo“; šis atvirai atsako galįs patarti jam tik viena — duoti geidžiamą antspaudų saugotojo postą,— gal tuomet jis ir galėsiąs kuo padėti.

„Pirmadienį po Velykų“— 1787 m. balandžio 9 dieną (mielai patvirtinu šią datą, nes niekas neprilygs Bezanvalio „Istorijoms“ ir „Memuarams“ apsileidėlišku netikslumu),—„kai aš, Bezanvalis, jojau į Romenvilį pas maršalą de Segurą, Bulvaruose sutikau vieną draugą, kuris man pasakė, esą Kalonas nušalintas. Kiek toliau sutikau Orleano hercogą, kuris jodamas veidu prieš vėją *(à l'Ang-*

* *Besenval.*— T. 3.— P. 203.
** Jūs neatsakėte į mano klausimą *(pranc.)*.— Pakartotinai paskelbta: Musée de la Caricature.— Paris, 1834.
*** *Besenval.*— T. 3.— P. 209.

laise — atsistojęs balnakilpėse) patvirtino šią naujieną" *. O jinai tikra. Išdavikas antspaudų saugotojas atsistatydina, vietoje jo paskiriamas Lamuanjonas, tačiau iš to nauda jam vienam, bet ne generaliniam inspektoriui: „kitą dieną" pastarasis taip pat buvo priverstas užleisti savo vietą. Jis gali kurį laiką dar pasitrinti netoliese; jį mato tarp finansininkų ir net „dirbant generalinio inspektoriaus kabinete", kur guli daug nesutvarkytų popierių, bet ir tai negali ilgai trukti. Pernelyg smarkūs šios viešosios nuomonės ir pavienių intrigų audros gūsiai — tarsi iš visų vėjų olos; davus ženklą iš viršaus, jį nubloškia iš Paryžiaus ir Prancūzijos — už horizonto, į užmarštį ir akliną tamsą.

Anksčiau ar vėliau stebukladarys genijus turėjo sulaukti tokio likimo. Nedėkingoji „jaučio akie"! Juk jis tau siuntė (nors neilgai) stebuklingą aukso manos lietų! Pasak vieno dvariškio, „visi ištiesė rieškučias, o aš atkišau skrybėlę". Jis pats — vargšas, ir būtų likęs be skatiko kišenėje, jei vieno „Lotaringijos finansininko našlė" nebūtų pasiūliusi jam savo rankos (kurioje gniaužė prikimštą piniginę), nors jis jau buvo pradėjęs šeštą dešimtį. Nuo šiol jo veikla bus blanki, nors ir nepailstanti: laiškai karaliui, prašymai, pranašystės, pamfletai (iš Londono), parašyti vis taip pat lengvai ir įtikinamai, bet nieko nebeįtikinantys. Laimei, našlės piniginė nesenka. Kartą po metų ar dvejų žmonės išvys jo šešėlį slankiojant palei šiaurinę Prancūzijos sieną, kai jis mušis į Nacionalinio susirinkimo deputatus, bet jam bus griežtai įsakyta pasitraukti. Tuomet jis dar labiau nublanks ir, nusviestas į nuošaliausius Europos pakraščius, sklandys ūkanotoje diplomatijos prieblandoje, pindamas intrigas „ištremtųjų princų" labui. Patirs įvairių nuotykių — sykį laivas, kuriuo jis plaukė Reino upe, apsivertė, ir jis ko nepaskendo, bet savo popierius išsaugojo sausus. Nors jis ir nepailsta, bet viskas veltui. Prancūzijoje jis nebedaro stebuklų; vargais negalais sugrįš ten vien tam, kad atsigultų kapuose. Sudie, optimistiškasai generalini inspektoriau, tu auksaburni įtikinėtojau su neatsargiai dosnia ranka: būta blogesnių žmonių nei tu, būta ir geresnių.

* *Besenval.* — T. 3. — P. 211.

Apvaizda tau buvo davusi užduotį: sukelti vėją ir audrą — ir tu ją įvykdei.

Tačiau dabar, kai buvusį generalinį finansų inspektorių Kaloną audra šitaip keistai gena už horizonto, kas nutiko su jo kėde? Jinai tuščia, užgesusi it mėnuo savo dykoje sąvarto [93] oloje. Du parengiamieji šešėliai — vargšas Furkė, vargšas Vildejis — vienas po kito trumpam nuduoda ją užimą *, kaip jaunas mėnulis kartais švyti, apsiglėbęs blankų būsimojo senagalio atvaizdą. Kantrybės, notabliai! Tikras naujasis finansų inspektorius yra aiškus ir net pasirengęs — tereikia atlikti būtinus manevrus. Iškilmingasis Lamuanjonas, vidaus ir užsienio reikalų ministrai Bretejis ir Monmorenas jau susižvalgė — tegul dabar jie sykį susieina ir pasikalba. Į ką labai palankiai žiūri karalienė ir abatas Vermonas? Kas turi didžiulių gabumų — ar bent jau penkiasdešimt metų stengėsi, kad kiti manytų jį jų turint? Kas dabar dvasininkijos vardu pareikalavo, kad būtų įvykdytos mirties bausmės protestantams? Kas dabar puikuojasi „jaučio akyje“ kaip linksmiausias kompanionas vyrams ir moterims ir net sulaukia vieno kito gero žodžio iš filosofų — iš Volterų ir d'Alamberų? Kas yra tas žmogus, kuriam notabliai jau parengę partiją? „Lomeni de Brienas, Tulūzos arkivyskupas!“— nė akimirkos nedvejoję kuo sutartiniausiai atsako visi trys ir puola siūlyti jo kandidatūrą karaliui „taip skubiai,— anot Bezanvalio,— kad Lamuanjonas gavo skolintis *mantiją“* **— turbūt nutaręs, kad šitoks rūbas būtinas tokia proga.

Lomeni-Brienas, visą gyvenimą „jutęs, kad lemties jam pažadėti aukščiausieji postai vyriausybėje“, dabar juos gavo. Jis tvarko finansus; jis gaus net paties pirmojo ministro titulą, tad ilgo jo gyvenimo pastangos pagaliau davė vaisių. Tik gaila, kad kol jis *gavo* šiuos postus, jam teko *išeikvoti* tiek talento ir jėgų, kad darbui juose bemaž neliko nei vieno, nei kito! Žvelgdamas sau į vidų, ieškodamas ten šiuos postus užimančiam žmogui būtinų savybių, jis apstulbęs pamato, kad ten vien tuštuma ir pažadai. Jis neišvysta ten jokių principų, jokios sistemos, jokių išorinių ar vidinių pasiekimų (nes net jo organizmas nu-

* *Besenval.*— T. 3.— P. 225.
** *Besenval.*— T. 3.— P. 224.

alintas ir susidėvėjęs); nėra nei jokio veiklos plano, netgi prasto. Tokiomis aplinkybėmis visa laimė, kad Kalonas turėjo planą. Kalonas buvo sukompiliavęs jį iš Tiurgo ir Nekero minčių, o Lomeni tereikia jį pasisavinti. Lomeni ne veltui nagrinėjo britų konstitucijos mechanizmą, ne šiaip sau dedasi esąs šioks toks anglomanas. Kodėl toje šalyje parlamento išvarytas ministras pranyksta karaliui iš akių, o vietoje jo tas pats parlamentas iškelia kitą? * Aišku, ne vien permainos dėlei (permainos visuomet žalingos), bet kad visi galėtų dalyvauti valdymo reikaluose — tuomet kova už laisvę užsitęsia iki begalybės ir niekas nenukenčia.

Velykų švenčių ir Kalono aukos apraminti, notabliai dabar visai neblogai nusiteikę. Kol „sąvarto šešėliai“ užėmė generalinio finansų inspektoriaus vietą, jo didenybė sušaukė notablių sesiją ir iš savo sosto išrėžė gražbylingą, sklidiną pažadų, raminančią kalbą; „karalienė laukė prie lango, kol grįžo jo karieta, ir karaliaus brolis iš tolo paplojo katučių“ **, girdi, viskas gerai. Įspūdis buvo kuo puikiausias, tik gaila, kad tokie dalykai neamžini. Tuo tarpu autoritetingiausius notablius galima „paglostyti“. Dar neišblukęs Brieno žvilgesys, Lamuanjono išmintis duos šiokios tokios naudos; nestigs nė raminančios gražbylystės. Apskritai kalbant, kas suabejos, kad Kalono išgujimas, paskui priimant jo paties pasiūlytą planą, yra priemonė, kuri efektingiausiai atrodo, jei žiūrėsi iš tolo, paviršutiniškai, o ne įdėmiai, nosį įbedęs? Žodžiu, notabliai padarytų didžiausią paslaugą, jeigu kaip nors gražiai ... išsiskirstytų. Jų „šešis pasiūlymus“ (dėl laikinųjų susirinkimų, *lažo* panaikinimo ir panašiai) galima priimti nekritikuojant, o štai apie žemės mokestį ir daugelį kitų dalykų galima tik probėgšmais užsiminti, nes jie nekelia rūpesčių tik raminančios gražbylystės įmantrybėse. Pagaliau 1787 m. gegužės 25-ąją iškilmingoje baigiamojoje sesijoje įvyksta tikras gražbylystės sprogimas: karalius, Lomeni, Lamuanjonas ir svita vienas po kito traukia tą pačią giesmę; dešimt panegirikų (neskaitant jo didenybės) trunka ištisą dieną. Jomis, tarsi savotišku

* *Montgaillard.* Histoire de France.— T. 1.— P. 410—417.
** *Besenval.*— T. 3.— P. 220.

choro himnu, virtuoziška varpų ir vargonų muzika, bajorai išlydimi, išsiuntinėjami atgal į savo gimtuosius kraštus. Jie sėdėjo ir kalbėjo maždaug devynias savaites; tai buvo pirmasis notablių susirinkimas nuo 1626 m. Rišeljė sušauktojo.

Kai kurie istorikai, sėdėdami patogiuose krėsluose per saugų atstumą nuo Prancūzijos, priekaištauja Lomeni, kam jis paleidęs notablių susirinkimą, tačiau tam jau aiškiai buvo atėjęs laikas. Jau esame sakę, kad kai kurių dalykų negalima žiūrinėti įdėmiai, iš arti — juk per karštas žarijas stengiesi eiti kuo greičiau. Tuose septyniuose biuruose, kurie negalėjo nieko nuveikti, nebent kalbos būtų darbai, iškilo be galo abejotinų dalykų. Pavyzdžiui, monsinjoro d'Artua biure Lafajetas leido sau pasakyti ne vieną smerkiančią kalbą antspauduotų laiškų, asmens laisvės, spekuliacijų biržoje ir panašiais klausimais. Kai monsinjoras pamėgino užčiaupti jam burną, jis atkirto, esą notablis, kuris iškviestas tam, kad išsakytų savo nuomonę, privalo tai padaryti *.

O kitąsyk, kai jo šviesybė Ekso arkivyskupas lyg iš sakyklos ėmė graudenti: „Dešimtinė — toji savanoriška pamaldaus krikščionio duoklė...", hercogas Larošfuko pertraukė jį, iš anglų išmoktu abejingu, dalykišku tonu taręs: „Dėl dešimtinės — tos savanoriškos pamaldaus krikščionio duoklės — šios karalystės teismuose šiuo metu svarstoma 40 tūkstančių bylų" **. Dar geriau: Lafajetas, kuris „privalėjo išsakyti savo nuomonę", vieną dieną priėjo prie to, kad pasiūlė sušaukti „Nacionalinį susirinkimą". „Jūs reikalaujate Generalinių luomų?"— nutaisęs grasinamai nustebusią miną paklausė monsinjoras. „Taip, monsinjore, ir net daugiau". „Užrašykite tai!"— paliepė monsinjoras raštininkams ***. Taip ir užrašyta, o kas svarbiausia — netrukus taip bus ir padaryta.

* *Montgaillard.*— T. 1.— P. 360.
** *Dumont.* Souvenirs sur Mirabeau.— P. 21.
*** *Toulongeon.* Histoire de France depuis la Révolution de 1789.— Paris, 1803.— T. 1, app. 4.

4 skyrius

LOMENI ĮSAKAI

Taigi notabliai grįžo į namus, išvežioję po visus Prancūzijos kampelius šitokį vaizdą apie deficitą, puvimą ir netvarką, o kartu viltį, kad Generaliniai luomai visa išgydys, o jei ne — pribaigs. Galime įsivaizduoti, kad kiekvienas notablis yra tarsi koks laidotuvių deglas, nušviečiantis klaikias prarajas, kurios geriau skendėtų tamsoje. Žmonės kaip niekad apimti nepasitenkinimo, kuris kunkuliuoja juose ir veržiasi laukan pamfletais, karikatūromis, planais, kritika, tuščiai barškančiais žodžiais, mintimis ir darbais. Tai seniai kenčiamas dvasinis bankrotas, kuris baigia priartėti prie ekonominio ir todėl pasidarė nebepakenčiamas. Neišvengiamas skurdas, kaip ir buvo pranašauta, pasiekė viršūnes. Kiekvienas engėjas ir engiamasis nujaučia, kad jo padėtis netikra; kiekvienas išlieja savyje susikaupusį nepasitenkinimą viena iš dviejų piktų kalbų — užpuoliko arba besiginančio. Iš tokių dalykų liaudies gerovė ir valdovų šlovė nekuriama. Ak, Lomeni,— visą gyvenimą stengęsis, buvai iškeltas valdyti tokį audringai banguojantį, nuniokotą, alkaną ir piktą kraštą!

Pirmieji Lomeni įsakai — raminantys, bet ne daugiau: įsteigti provincijų susirinkimus „paskirstyti mokesčiams", jei tik tokių bus; uždrausti lažą ir sumažinti druskos mokestį. Raminančios priemonės, kurias rekomendavo notabliai ir kurių jau seniai garsiai reikalavo visi liberalūs žmonės. Žinoma, kad alyva, užpilta ant įsismarkavusių bangų, jas apmalšina. Prieš imdamasis stambių esminių priemonių, Lomeni pasirūpina, kad šis nepaprastas „viešosios nuomonės pakilimas" kiek aprimtų.

Be abejo, pasielgta visai teisingai. Tačiau kas, jeigu šis pakilimas ne iš tokių, kuriuos galima apmalšinti? Esama pakilimų, kuriuos sukelia paviršinės audros ir vėjo gūsiai, lygiai kaip tokių, kuriuos sukelia vėjas, įkalintas po žeme, ar net vidinis puvimas, nuo kurio net atsirado degimas. (Pasak Neptūno—Plutono geologijos, pasaulis supuvo, pavirto į tokias rusenančias dulkeles, o dabar *sprogs* ir susiformuos iš naujo!) Pastarųjų pakilimų alyva nenuslopinsi... Kvailys mano: rytojus bus toks pat kaip vakardiena, kaip visos dienos, kurios kadaise buvo

rytojumi — juk kitaip negali būti! Žvelgdamas į moralinę, intelektualinę, ekonominę tokios Prancūzijos būklę, išmintingas žmogus mato „visus simptomus, kuriuos esu pastebėjęs istorijoje", kurių raminančiais įsakais *ne*nuslopinsi.

O kol kas — nesvarbu, ar pavyko nuslopinti tą viešosios nuomonės pakilimą — reikia gauti pinigų, ir šiam tikslui reikia visai kitokių — finansinių — įsakų.

Kaip lengva būtų juos leisti, tikrai žinant, kad Paryžiaus parlamentas, kaip sakoma, juos „užregistruos". Šią teisę registruoti, o iš tikrųjų — paprasčiausiai *užrašyti* įsakus parlamentas turi pagal seną tradiciją, ir nors jis viso labo tėra teismas, jis gali gerokai pasiožiuoti ir pasiderėti, kol tai padarys. Štai kodėl taip dažnai kyla barniai su juo, štai kodėl Mopu ėmėsi tokių desperatiškų gudrybių, kodėl jis laimėjo ir patyrė nesėkmę beveik prieš keturiasdešimt metų. Štai kodėl finansiniai įsakai, kuriuos šiaip būtų nesunku priimti, tampa tokia problema. Paimkime kad ir Kalono visuotinį *žemės mokestį*, nuo kurio neturi būti atleistas nė vienas — argi tai ne vienintelis išsigelbėjimas Prancūzijai? Arba norėdamas, kiek tai galima, įrodyti, kad jis irgi turi originalių finansininko idėjų, Lomeni sugalvoja žyminį mokestį — tiksliau, vėl pasiskolina, tik šįsyk iš Amerikos,— tegul tik jis duoda daugiau naudos Prancūzijai, nei davė ten!

Taigi Prancūzija turi priemonių išsigelbėti, tačiau tas parlamentas atrodo labai įtartinai — niekas to neužginčys. Jau per tą išlydėjimo simfoniją notablių susirinkime Paryžiaus parlamento pirmininkas prabilo nieko gera nežadančiu tonu. Adrianas Diuporas, per šį viso krašto bruzdėjimą pakirdęs iš savo magnetinio miego, grasina būti antagonistiškai budrus. Yra ir įsimagnetinęs d'Epremenilis [94]— paviršutiniškesnis, bet ir garsesnis, su savo tropiniu įkarščiu (mat gimęs Madrase), su savo tamsiu, nesuvokiamu nuožmumu, pasinėręs į iliuminizmą, gyvūnų magnetizmą, viešąją nuomonę, Adomą Veishauptą, Harmodijų, Aristogitoną [95] bei aibę kitų neaiškių, žiaurių dalykų, kurie negali duoti nieko gera. Šiuo raugu užsikrėtę net perai: pernelyg dažnas jų, padėję į šalį nėriniais ir aukso apvadais išpuoštus savo drabužius ir perukus su šilko maišeliais pakaušio plaukams, vaikšto apsitaisę ang-

liškais kostiumais ar nutrūktgalviškai jodinėja stovėdami balnakilpėse; jų galvose vien nepaklusnumas, laisvės manija, beribis, netvarkingas maištavimas. Išties įtartinas parlamentas — jei būtų stebuklinga Fortunato piniginė, tikrai nevertėtų su juo prasidėti! Tačiau Lomeni pralaukė visą birželį, išpylęs ant bangų visą alyvą, kurią turėjo, o dabar, kad ir kas nutiktų, tuodu finansiniai įsakai privalo pasirodyti. Liepos 6-ąją jis pateikia Paryžiaus parlamentui savo siūlomus žyminį ir žemės mokesčius — tokia tvarka, idant įrodytų, kad svarbesnis yra jo paties sugalvotas, o ne iš Kalono pasiskolintas.

Deja, parlamentas šių įsakų *nesutinka* registruoti; jis pareikalauja „išlaidų ataskaitos", „planuojamų priemonių išlaidoms sumažinti ataskaitos", visokiausių ataskaitų, kurias pateikti jo didenybė priverstas atsisakyti. Kyla diskusijos, girdėti patriotiškos kalbos; sukviečiami perai. Nejaugi Nemėjos liūtas[96] ima šiauštis? Čia tai bent dvikova: Prancūzijai ir net visam pasauliui yra į ką pasižiūrėti — meldžiantis ar bent jau smalsaujant ir einant lažybų, kieno bus viršus. Paryžius subruzda iš naujo. Teisingumo rūmų kiemuose knibžda kaip niekad gausios minios — čia sueina, čia vėl pranyksta; garsus jų ūžesys gatvėje susimaišo su skardžiomis patriotiškomis kalbomis viduje, suteikdamas joms stiprybės. Vargšas Lomeni toli gražu ne ramus, žiūri iš tolo ir siuntinėja savo nematomus emisarus pirmyn atgal; nors ir kaip šie stengiasi — be naudos.

Tad karščiausios, tvankios vasaros dienos, o paskui ir visa liepa praeina šitokioje pasiutusiai įsielektrinusioje atmosferoje; tačiau teisingumo šventovėje girdėti vien harmodijiška ir aristogitoniška gražbylystė, kurios fone klega Paryžiaus minios. Įsakai neregistruojami, ataskaitos nepateikiamos. „Ataskaitos?— pasakė vienas sąmojingas parlamento narys.— ‚Ponai, mano galva, ataskaitų mums nereikia — duokite mums *Generalinius luomus*". Pasigirsta pritariamas ūžesys ir juokas. Teisingumo rūmai dar nieko panašaus nėra girdėję! Senasis d'Ormesonas (buvusio generalinio finansų inspektoriaus dėdė) purto savo išmintingą galvą — jam toli gražu nejuokinga. Tačiau rūmų kiemai, Paryžius ir visa Prancūzija pasistveria šį sąmojį ir kartoja be perstojo; jis tol skambės aido atmuš-

tas, kol pavirs kurtinančiu triukšmu. Aišku, kad apie įsakų registravimą nėra ko nė galvoti.

Anot vieno tikinčiojo, „vaistų yra nuo visko, išskyrus mirtį“. Parlamentui atsisakius registruoti kokį įsaką, yra taip seniai vartojamas vaistas, kad net didžiausias mulkis jį žino: parlamento posėdis dalyvaujant karaliui. Visą mėnesį šis parlamentas tuščiai plepėjo, triukšmavo ir rūstavo; įsakas dėl *žyminio* mokesčio nebuvo užregistruotas ir nepanašu, jog kada nors bus, o apie *žemės* mokestį nebuvo nė kalbos. Todėl tegul rugpjūčio 6-ąją visas nepaklusnusis parlamentas karietomis atrieda į karaliaus pilį Versalyje. Ten karalius surengs posėdį ir savo karališkomis lūpomis *įsakys* jam užregistruoti įsakus. Parlamento nariai galės nepatenkinti bambėti (taip, kad niekas neišgirstų), bet privalės paklusti, nes nežinia, kokia nelaimė gali juos ištikti.

Taip ir padaroma: karaliaus iškviesti, parlamento nariai nuvažiuoja į Versalį ir, išklausę aiškų karaliaus įsakymą užregistruoti įsakus, grįžta karietomis atgal, laukiami nuščiuvusių žmonių. O štai, žiūrėkite, kitą dieną šis parlamentas, vėl susėdęs savo rūmuose, „minioms užtvindžius jo kiemus“, ne tik kad neregistruoja įsakų, bet pareiškia, jog visa, kas įvyko išvakarėse, *negalioja* ir jog posėdis dalyvaujant karaliui — tuščias daiktas! Neregėtas dalykas Prancūzijos istorijoje! Dar gražiau: mūsų didvyriškasis parlamentas, kuriam staiga šovė į galvą kelios išganingos mintys, pareiškia, esą jis apskritai neturįs teisės registruoti įsakų dėl mokesčių (pastaruosius kelis šimtmečius jis daręs tai per klaidą) — tokią teisę, girdi, turįs tik vienas organas — trijų karalystės luomų susirinkimas!

Šitaip giliai tad gali prasiskverbti visaliaudinės nuotaikos net į labiausiai izoliuotus institutus, o tiksliau tariant, tokiais žmogžudiškais ir savižudiškais ginklais tokie institutai kausis žūtbūtinėje politinėje dvikovoje. Kita vertus, argi čia ne kruvinos grumtynės, ne brolžudiška graiko dvikova su graiku, kurią su neapsakomu susidomėjimu seka net tie, kuriems jos baigtis neturės jokios reikšmės? Kaip buvo sakyta, minios užtvindė rūmų kiemus — į juos suplūdo jauni, laisvės manija užsikrėtę didikai, kurie rėžia neregėtai drąsias kalbas, vilkėdami angliškais rūbais;

prokurorai, šiomis dienomis neturį darbo teismo raštininkai, dykinėtojai, liežuvautojai ir kiti nenusakomi elementai. „Trys ar keturi tūkstančiai žmonių“ nekantriai laukia, kokie nutarimai bus priimti rūmų viduje, šaukdami „bravo!“ ir plodami šešiais ar aštuoniais tūkstančiais delnų. Saldi yra padėka už patriotines kalbas: kai d'Epremenilis, Freto ar Sabatjė nusileidžia nuo šio demosteniško [97] Olimpo, griaustiniui tą dieną liovusis, kiemuose juos pasitinka džiūgaujantys šūksmai iš keturių tūkstančių gerklių; „laimindama“ minia neša juos namo ant savo pečių, ir savo tauriomis galvomis jie kliudo žvaigždes.

5 skyrius

LOMENI ŽAIBAI

Kelkis, Lomeni-Brienai, karaliaus įsakymai parlamentui priimti nenorimus įsakus šį sykį nepadės; ne laikas dvejoti ar leistis į kompromisus. Tu juk matai, kad visi laisvi, *pakrikę* Paryžiaus gyventojai (išskyrus tuos, kurie pririšti prie savo darbo) užtvindo Teisingumo rūmų kiemus lyg tvanas, kuris riaumodamas griauna visa, kas pasitaiko jo kelyje; net teismo raštininkai byloja apie maištą. Dabar, vykstant šiai dviejų valdžių dvikovai, graikui smaugiant graiką, apačios liovėsi gerbusios miesto sargybą; policijos agentams ant nugarų kreida užrašo raidę „M“ (*mouchard* — šnipas), juos pjudo ir persekioja kaip laukinius žvėris. Pavaldūs kaimų tribunolai siunčia į Paryžių savo pasiuntinius, kurie sveikina ir prisiekia ištikimybę. Teisingumo šaltinis virsta maišto šaltiniu. Įdėmiai, užgniaužę kvapą, provincijų parlamentai stebi, kaip kaunasi jų vyresnysis brolis, visi dvylika — vieno kraujo, vieno būdo; vieno pergalė yra visų pergalė.

Padėtis darosi vis sudėtingesnė: rugpjūčio 10 dieną išleidžiamas *„skundas“* dėl „Kalono išeikvojimų“, prašoma leidimo „iškelti jam bylą“. Užuot užregistravęs įsakus, parlamentas smerkia netvarką ir išeikvojimus, be perstojo traukdamas vis tą pačią giesmę: „Generalinių luomų!“ Ar karališkuose arsenaluose nėra žaibo, kurį tu, įniršęs Lomeni, galėtumei paleisti savo dešine į tas demosteniškas

teatro statines griausmui vaizduoti — juk iš jų vien derva, daug triukšmo, nieko daugiau — ir taip smogti, kad jos suskiltų į šipulius ir liautųsi tratėjusios?! Rupjūčio 14-osios naktį Lomeni sviedžia savo žaibą, tiksliau, visą jų saują. Tą naktį įteikiama per dvi kapas — tiek, kiek reikia — laiškų, kurie vadinami „antspauduotais“ — su karaliaus įsakymu ištremti. Tad kitą dieną nuo pat ryto visas parlamentas, vėl susėdęs į karietas, nesibaigiančia virtine išrieda į Trua Šampanėje, kaip teigia istorija, „palydėtas visos tautos palaiminimo“; net viešbučių savininkai ir pašto kurjeriai žvelgia į juos su pagarba ir neprašo iš jų užmokesčio *. Šiandien — 1787 m. rugpjūčio 15-oji.

Ko tik nelaimins liaudis, skendinti šitokiame skurde! Lig tol Paryžiaus parlamentas retai kada nusipelnė palaiminimų ar jų sulaukdavo. Šis atskiras institutas, geriau ar blogiau susiformavęs iš senų laikų maišaties (kai kalavijo valdžia stengėsi virsti plunksnos valdžia), idant patenkintų kažkokį neaiškų visos tautos poreikį ir daugel aiškių atskirų individų troškimų, per amžius nuolaidomis, įgūdžiais ir uzurpacija išaugo į tai, ką mes šiandien matome: klestinčią visuomeninę anomaliją, kuri nulemia teismo bylų baigtį, sankcionuoja ar atmeta įstatymus, o savo vietas ir pareigybes parduoda už grynus (nors lipšnusis parlamento pirmininkas Eno, gerokai apmąstęs šį metodą, pavadino jį tinkamiausiu) **.

Institute, kurio pagrindą sudaro už grynus parduodamos pareigybės, negali būti visuomeninės dvasios pertekliaus, tačiau labai lengvai gali atsirasti neregėtas godumas dalinantis visuomeninį grobį. Vyrai su šalmais ant galvų dalindavosi jį kalavijais, o vyrai su perukais — plunksnomis ir rašalu; nors pastarieji daro tai taikiau, tačiau kartu ir šlykščiau, nes šis būdas labiau masinantis ir niekingesnis. Pasak Bezanvalio, ilga patirtis rodo esant beviltiška paduoti į teismą parlamento narį — joks teisėjas neišrašys jam šaukimo į teismą: jo perukas ir mantija yra nelyginant Vulkano[98] šarvai, jo stebuklingas apsiaustas, darąs jį nematomą.

* *Lameth A.* Histoire de l'Assemblée Constituante.— P. 73.
** Abrégé Chronologique.— P. 975.

Paryžiaus parlamentas turėtų jaustis nemylimas, o politiniu požiūriu — niekingas ir nekilnus. Kuomet karalius būdavo silpnas (kaip dabar), jo parlamentas lyg tas kiemsargis šuo stengdavosi sugriebti jam už blauzdos, amsėdamas populiarius to meto lozungus; kuomet šis būdavo stiprus, jis bėgdavo priešais jį lodamas lyg skalikas, pasirengęs sumedžioti jam grobį. Neteisingas tai institutas — jame ne kartą teisingumas buvo pamintas vardan nešvarių sandėrių. Juk kaip tik tomis dienomis nužudyto Lali [99] kraujas šaukėsi keršto! Užpjudyta, apgauta dorybė, lyg toji iki pamišimo įsiutusi liūtė, patekusi į spąstus, turėjo žūti nuo kerštingosios klastos. Pažvelkite į tą nelaimingąjį Lali — niūri, laukinė jo siela prasimuša niūriame, laukiniame jo veide; jį gėdingai velka į mirtį, gulintį, prirakintą prie rėmo, užkimšę gerklę mediniu kaiščiu, kad neprasiveržtų beviltiškas jo klyksmas! Liepsningos, nepažabojamos sielos žmogau, tu žinojai tik pavojus ir triūsą; kapą metų tu grūmeisi su lemties kliūtimis ir žmogaus klasta, grūmeisi kaip bebaimis genijus, iš visų pusių apsuptas bailumo, nesąžiningumo ir banalybės, kentėdamas ir nenuleisdamas rankų, kaip ir dera ištikimam žmogui. Paryžiaus parlamente — ir už tai tu baudi jį mediniu kaiščiu burnoje ir kilpa ant kaklo?! * Mirdamas Lali palieka savo sūnui vien savo atminimą. Jaunasis Lali pakyla, Dievo ir žmogaus vardu reikalauja grąžinti tėvui garbę. Paryžiaus parlamentas kiek įmanydamas stengiasi apginti tai, kas šlykštu, ko neįmanoma apginti, o visų keisčiausia, kad savo atstovu šioje istorijoje pasirenka blausiai švytintį Aristogitoną — d'Epremenilį.

Tokią visuomeninę anomaliją dabar laimina Prancūzija. Nešvari tai visuomeninė anomalija, bet ji kaunasi su dar purvinesne. Žmonėms atrodo, kad ištremtasis parlamentas „pasidabinęs laurų vainikais". Būna susidūrimų, kuriuose net šėtono pagalba pageidautina; net šėtonas gali — trumpam — pelnyti laurų vainiką, jei kausis narsiai.

Užtat koks sambrūzdis kyla Teisingumo rūmų kiemuose, kai Paryžius sužino, kad jo parlamentas išdardėjo į Trua Šampanėje ir kad teliko keletas nebylių archyvų sau-

* 1766 m. gegužės 9 d.; Biographie Universelle. § Lally.

gotojų — demosteniškas griaustinis nutilo, laisvės kankinių — nė padujų. Keturi tūkstančiai prokurorų, raštininkų, neaiškių elementų ir anglomaniškų didikų šaukia nepatenkinti, grasindami; kaskart vis daugiau žioplių sugarma pavėpsoti ir pasiklausyti; vis daugiau niekšelių vis įnirtingiau medžioja šnipus. Triukšmingas sūkurys siaučia šioje miesto dalyje; kiti paryžiečiai, pririšti prie savo darbų, kol kas negali prisidėti. Visur prirašinėta drąsių atsišaukimų, o kalbos, sakomos rūmų viduje ir kiemuose,— stačiai maištingos. Paryžiaus nuotaikos smarkiai pasikeitė. Trečią šių įvykių dieną (rugpjūčio 18-ąją) vyresnįjį karaliaus brolį ir monsinjorą d'Artua, kurie prašmatniais ekipažais atvyksta, kad „ištrintų", kaip nuo seno įprasta, iš protokolų tuos bjaurius pastarojo meto nutarimus ir protestus, minia pasitinka be galo iškalbingai: karaliaus brolį — šaukdami „vivat" ir apiberdami gėlėmis (nes manoma, kad jis yra opozicionierius), o hercogą — tyla, paskui niurnėjimu, kuris pereina į švilpimą ir piktą riaumojimą. Negana to, nepagarbūs prasčiokai ima pulkais sprąustis prie jo taip pašėlusiai švilpdami, kad sargybos kapitonas priverstas įsakyti: *„Haut les armes!"* * Sugriaudėjus šiems žodžiams ir sužaibavus nuogai geležiai, prasčiokų pulkai paskubomis išsilaksto gatvėmis **. Negirdėti dalykai! Kaip taikliai pastebėjo Malerbas, „šitokio susidūrimo, kaip šis su parlamentu, dar nebūta"— kietiems kūnams susitrenkus, pasigirsta dundesys, kuris greitai nutyla, o čia veikiau „pažiro pirmosios žiežirbos, kurios neužgesintos gali virsti dideliu gaisru" ***.

Tas gerasis Malerbas po dešimties metų vėl atsiduria karaliaus taryboje — Lomeni norėtų pasinaudoti jeigu ne šio žmogaus sugebėjimais, tai bent jau jo vardu. O dėl jo nuomonės, tai niekas jos nesiklauso, tad netrukus jis antrą kartą atsistatydins ir grįš prie savo knygų ir medžių. Kokios naudos gali duoti geras žmogus tokioje karaliaus taryboje? Tiurgo nemėgina į ją sugrįžti antrąsyk — jis jau prieš keletą metų atsisveikino su Prancūzija ir šiuo pasauliu, tad šie dalykai jam neberūpi. Ar ne keista: Tiurgo, tas pats Lomeni ir abatas Morelė kadaise buvo

* Ginklus į rankas! *(pranc.)*
** *Montgaillard.*— T. 1.— P. 369. *Besenval,* etc.
*** *Montgaillard.*— T. 1.— P. 373.

trys jauni draugai, kartu studijavo Sorbonoje; keturiasdešimt metų taip juos perskyrė.

Tuo tarpu parlamentas kasdien posėdžiauja Trua, svarstydamas reikalus, ir kasdien perkelia posėdį į rytojų, nes nepasisako joks prokuroras. Trua gyventojai pasitiko parlamento narius taip svetingai, kad geriau nebuvo galima nė tikėtis, tačiau gyvenimas čia palyginti nuobodus. Nebėra minios, kuri nešdavo ant pečių link nemirtingųjų dievų; tik retkartėmis į tokią tolybę atvažiuoja koks patriotas palinkėti tvirtybės. Jie gyvena mebliuotuose kambariuose, toli nuo namų ir židinio šilumos, veikti nėra ką, nebent vaikščioti po nemalonius Šampanės laukus ir žiūrėti į nokstančias vynuoges, aptarinėjant dalykus, kurie jau tūkstantį kartų svarstyti. Kamuoja nuobodulys, net kyla pavojus, kad Paryžius juos užmirš. Atvyksta ir išvyksta pasiuntiniai — taikusis Lomeni veda derybas energingai, negailėdamas pažadų; d'Ormesonas ir apdairūs vyresnieji parlamento nariai mano, kad iš to kivirčo naudos nebus.

Mėnesį panuobodžiavęs, kiek pasispyriojęs parlamentas sutinka su paliaubomis, kaip dera visiems parlamentams. Žyminis mokestis atšaukiamas, žemės — taip pat, tačiau vietoje jo priimama vadinama „dvidešimtinė“ — iš esmės toks pat žemės mokestis, tik kur kas palankesnis įtakingiesiems sluoksniams,— pagrindinė jo našta kris ant balso neturinčios klasės. Be to, vyresnieji parlamento nariai slapta pažadėjo leisią papildyti iždą paskola. Sutarta, kad šlykštieji žodžiai „generaliniai luomai“ nebus minimi.

Taigi rugsėjo 20-ąją ištremtasis parlamentas grįžta. Pasak d'Epremenilio, „jis išvažiavo pasidabinęs laurais o grįžo išsivoliojęs purve“. Taip nėra, Aristogitonai, o jeigu yra — tu kaip tik tas, kuris tą purvą nuvalys.

6 skyrius

LOMENI INTRIGOS

Ar buvo kuris pirmasis ministras taip apmulkintas, kaip dabar Lomeni-Brienas? Jau pusė metų valstybės vadžios

jo rankose, tačiau nė menkiausios traukiančios jėgos (finansų), kuri išjudintų jo vežimą į vieną ar kitą pusę. Jis pliaukši botagu, bet vežimas nejuda iš vietos. Vietoje pinigų — maištingi debatai ir ožiavimasis. Masės toli gražu nenurimo — trintis didėja, dūmai vis tirštėja. O karaliaus ižde aukso nė kvapo — milžiniškas deficitas eina iš metų į metus. Bloga lemiantys ženklai! Matydamas, kad nualinta, įpykinta Prancūzija vis labiau įkaista, Malerbas prabyla apie „gaisrą". Mirabo nieko nesakydamas, kaip jau matėme, vėl atvyksta į Paryžių parlamentui įkandin *— nuo šiol jis nebepaliks gimtinės.

O anapus sienos prūsai įsibrauna į Olandiją (1787 m. spalį) *; Prancūzijai striuka, Anglija ir štathalteris triumfuoja, o karo ministras Monmorenas ir visa jo armija nusiminę. Tačiau ką gali padaryti pirmasis ministras, neturėdamas pinigų — šių karo, darbo ir egzistavimo apskritai nervų? [100] Iš mokesčių menka nauda; dvidešimtinė bus pradėta rinkti tik kitąmet, o ir tada su savo „griežtai nustatytu dydžiu" atneš daugiau ginčų negu pinigų. Mokesčių privilegijuotiesiems sluoksniams užregistruoti neįmanoma — net jų šalininkams jie nepakenčiami; engiamųjų mokesčiai neduoda naudos — ką gali pasemti iš šulinio, kuris jau išsemtas iki dugno? Vienintelė viltis — paskolos, seniai išbandyta priemonė.

Lomeni, talkinamam įžvalgiojo Lamuanjono, kuris visa galva pasinėręs į šiuos nesibaigiančius rūpesčius, šauna mintis: o kodėl nepaskelbus tęstinės paskolos — tokios, kuri duotų reikiamas pajamas metai iš metų, tarkime, iki 1792-ųjų? Šitokią paskolą užregistruoti būtų taip pat sunku, bet pasisekus gautume laiko atsipūsti ir pinigų reikalams, ar bent jau tam, kad galėtume išsilaikyti. Reikia siūlyti įsaką dėl tęstinės paskolos, o idant įgytume filosofų prielankumą, pirma jo paleiskime kokį liberalų įsaką — pavyzdžiui, apie lygių teisių suteikimą protestantams, pridengę norimąjį iš užnugario liberaliu pažadu sušaukti Generalinius luomus tai paskolai pasibaigus, t. y. 1792 m.

Kadangi tokiam liberaliam įsakui dėl lygių teisių suteikimo protestantams jau pribrendo laikas, jis atsieis Lo-

* *Fils Adoptif.* Mirabeau.— T. 4, 1. 5.
** *Montgaillard.*— T. 1.— P. 374; *Besenval.*— T. 3.— P. 283.

meni ne daugiau, negu „įsakymas bausti mirtimi“ tuos pačius protestantus, kurio jis ne per seniausiai reikalavo! Kai dėl liberalaus pažado — sušaukti Generalinius luomus,— jį galima tesėti, o galima ir ne; pagaliau iki to laiko dar geri penkeri metai — maža kas per tą laiką gali atsitikti. Tačiau kaip užregistruoti norimą įsaką — štai kur keblumas! Betgi mes turime pažadą, kurį vyresnieji parlamento nariai slapta davė Trua, o visa kita, ko gero, padarys gerai apgalvotos dovanos, prisigerinimas, užkulisinės intrigos ir senasis Fulonas, pramintas parlamento „pasmerktąją siela“. Blogiausiu atveju karaliaus valdžia turi ir kitų priemonių — kodėl jomis nepasinaudojus? Jei karaliaus valdžiai nepavyks gauti pinigų, ji mirs tikriausia ir niekingiausia mirtimi — nuo išsekimo. Reikia surizikuoti — o gal laimėsime; jei nemėginsime, viskas jau dabar prarasta! Kadangi visuose rimtuose sumanymuose praverčia nedidelė gudrybė, jo didenybė paskelbia, kad lapkričio 19-ąją įvyks *karališkoji medžioklė,* ir visi pakviestieji džiaugsmingai ima jai rengtis.

Išties karališkoji medžioklė, tik grobis bus dvikojai ir beplunksniai padarai! Tos medžioklės dieną, 1787 m. lapkričio 19-ąją, 11 valandą ryto netikėtai posėdį Teisingumo rūmuose pertraukia trimitų garsai, karietų dardėjimas ir kanopų trinksėjimas — tai atvyko Jo didenybė su antspaudų saugotoju Lamuanjonu, perais ir svita surengti karališkąjį posėdį ir pateikti registravimui įsakus. Kokia permaina nuo to laiko, kai čia, avėdamas medžiokliniais batais, su rimbu rankoje, atėjo Liudvikas XIV ir, svaidydamas olimpiškus žvilgsnius, paliepė užregistruoti savo įsakus — be jokių gudrybių ir ceremonijų jis ne tik kad medžiojo, bet ir užregistravo savo įsakus, ir niekas neišdrįso jam paprieštarauti *. O šiandien Liudvikui XVI pakaks, jei jo įsakai bus užregistruoti — jei tam užteks jo paties ir tos vienos dienos.

Tuo tarpu apie karaliaus pageidavimą pranešama deramais iškilmingais žodžiais: jis norėtų, kad būtų užregistruoti du įsakai, vienas — dėl lygių teisių suteikimo protestantams, antras — dėl tęstinės paskolos. Šių įsakų prasmę paaiškinsiąs mūsų patikimasis antspaudų saugo-

* *Dulaure.*— T. 6.— P. 306.

tojas Lamuanjonas, o patikimasis parlamentas prašomas išsakyti savo nuomonę, nepamirštant, jog kiekvienas jo narys turi privilegiją nevaržomai kalbėti. Lamuanjonui vėl nekvailai pagražbyliavus ir užbaigus savo kalbą pažadu sušaukti Generalinius luomus, pasigirsta dieviškoji parlamentinės iškalbos muzika. Ji vis garsėja ir garsėja, pertraukiama sprogimų, aidint dangaus skliautui. Perai sėdi ir įdėmiai klausosi įvairių emocijų apnikti: jie nusiteikę prieš Generalinius luomus, nusiteikę prieš despotizmą, kuris nesugeba atlyginti už nuopelnus ir naikina pareigybes. Bet kas jaudina jo didenybę Orleano hercogą? Apskrita kaip mėnuo jo galva tolydžio siūbuoja į šalis; raudonas veidas švyti vis blankiau, tarsi nešveistas varis; stiklinės akys neramiai laksto; jis nenustygsta ant savo kėdės, tarytum būtų ką sumanęs. Gal pro tą neapsakomą persisotinimą staiga prasimušė nepatirtas apetitas naujam, uždraustam vaisiui? Kokių painių jausmų raizgalynė susitvenkusi po ta vočių nuberta oda — pasidygėjimas ir godumas, nenustygstantis tingumas, tuštybė, garbės troškimas, kerštingumas ir pagieža, negavus admirolo titulo!

„Aštuoni kurjeriai“ tą dieną šuoliais joja iš Versalio, kur virpėdamas laukia Lomeni, ir šuoliais parjoja atgal, pranešę ne geriausias naujienas. Kiemai priešais Teisingumo rūmus be perstojo garsiai gaudžia — minia laukia naujienų; šnabždama, esą pirmasis ministras per naktį netekęs šešių balsų. O iš vidaus sklinda vien gailios ir net pasipiktinusios teisinių terminų prikaišiotos kalbos, graudūs maldavimai, kad gailestingasis karalius sušauktų Generalinius luomus tuojau pat ir šitokiu būdu išgelbėtų Prancūziją. Balsingiausi čia blausiai švytintis d'Eprememilis ir ypač Sabatjė de Kabras ir Freto, nuo tol pravardžiuojamas „kūmute Freto“. Šitai vyksta šešias ilgas ir nuobodžias valandas; tas baisus triukšmas neslūgsta.

Pagaliau kai tiršta prieblanda ima skverbtis pro langus, o galo kalboms nematyti, antspaudų saugotojui davus ženklą, jo didenybė darsyk praveria savo karališką burną, trumpai pranešdamas reikalaująs, kad jo įsakas dėl paskolos būtų užregistruotas. Akimirką stoja gili tyla. Žiūrėkite — ogi monsinjoras Orleano hercogas atsistoja ir, pasisukęs savo mėnulišku veidu į pakylą, ant kurios sėdi karalius, klausia, delikačiomis, grakščiomis manieromis

pridengdamas siaubingą savo žodžių turinį: „Kas čia vyksta — parlamento posėdis, dalyvaujant karaliui, ar karališkasis posėdis?“ Nuo sosto ir visos pakylos į jį švysčioja žvilgsnių žaibai, jam niūriai atsakoma: „karališkasis“. Tokiu atveju monsinjoras nuolankiai prašąs leisti jam pasakyti, kad įsakai negali būti registruoti *kieno nors įsakymu,* ir leisti jam pateikti jo asmeninį nuolankų protestą prieš tokį registravimą. *„Vous êtes bien le maître“,**— atsako karalius ir didingai išeina lydimas savo svitos, prie kurios prisijungia, pareigos verčiamas, ir Orleano hercogas, bet tik iki vartų. Atlikęs šią pareigą, jis grįžta ir redaguoja savo protestą plojančio parlamento, plojančios Prancūzijos akivaizdoje. Taigi, kaip čia pasakius,— jis *nupjovė* inkarus, laikiusius jį pririštą prie dvaro, ir dabar gan greitai nuplauks, vėjo nešamas, chaoso link?

Kvailasai Orleano hercoge, būsimasai Egalitė! Nejaugi tu manai, kad karaliaus valdžia virto medine kaliause, ant kurios tu, įžūlus šašuotagalvis varnas, gali kada sumanęs nutūpti ir kapoti ją snapu? Dar ne visai.

Kitą dieną antspauduotas laiškas išsiunčia hercogą pamąstyti į jo pilį Viljė Kotrė. Ten, deja, ne Paryžius su būtinomis linksmybėmis; nėra ir nepakeičiamos ponios Biufon, lengvabūdės jai per seno didžiojo gamtininko [101] žmonos. Eina gandas, kad monsinjoras Viljė Kotrė nieko daugiau nedaro, tik vaikštinėja lyg pamišęs ir keikia savo nelaimingą žvaigždę. Net Versalis išgirs jo atgailaujančią aimaną — tokia žiauri jo dalia. Antrasis tuo pat metu išsiųstas antspauduotas laiškas nubloškia kūmutę Freto į Amo tvirtovę Normandijos pelkių viduryje, o trečiasis — Sabatjė de Kabrą į Mon Sen Mišelį Normandijos dribsmėlynuose. O dėl parlamento, tai jis gavo su protokolų knyga po pažastimi atvykti į Versalį, kur būsiąs *ištrintas* Orleano hercogo protestas; įsakymo tam nepakako — teko įkalbinėti ir net priekaištauti. Galima buvo tikėtis, kad šitoks ryžtingas valdžios žingsnis sumažins įtampą.

Deja, ne: jis paveikė kaip botago kirtis piestu stojančiam arkliui — jis pasidarė dar nartesnis. Kai piestu stojasi dvidešimt penki milijonai, kas jiems Lomeni bota-

* Jūsų valia *(pranc.).*

gas?! Parlamentas toli gražu neketina romiai nusileisti ir registruoti įsaką dėl lygių teisių protestantams ir kitko vien iš gydomosios tų trijų antspauduotų laiškų baimės. Kur tau — suabejoja pačiais antspauduotais laiškais: ar jie teisėti, ar jie toleruotini; leidžia sielvartingus skundus, vieną peticiją po kitos, kad trys jo kankiniai būtų išvaduoti, o kol tai nebus padaryta, nė nemanąs svarstyti įsako dėl protestantų, ir nuolat atideda jį „lygiai vienai savaitei“ *.

Paryžius ir Prancūzija, sudarę baimę varantį chorą, traukia tą pačią verksmingą giesmę, netgi pralenkdami parlamentą. Dabar pagaliau prasižioja ir kiti parlamentai, įsijungia į bendrą chorą; kai kurie, kaip Grenoblio ir Reno, prideda nelaimę pranašaujančių gaidų — grasina jėga uždrausti mokesčių rinkėjams atlikti savo pareigas **. Pasak Malerbo, „visuose ankstesniuose nesutarimuose parlamentas įaudrindavo visuomenę, o šįkart — atvirkščiai“.

7 skyrius

ABIEM PUSĖMS PRAŽŪTINGA KOVA

Kas dedasi Prancūzijoje tų 1787 m. žiemos mėnesiais! Net „jaučio akis“ liūdna, sutrikusi; visi šiltas vieteles praradę sutaria, kad geriau jau būtų gyventi Turkijoje. Liko be darbo šunys vilkams medžioti, šunys lokiams medžioti, hercogas de Kuanji ir de Polinjakas. Mažajame Trianono rojuje jos didenybė vieną vakarą pasiėmusi Bezanvalį už parankės prašo atvirai pasakyti savo nuomonę. Bebaimis Bezanvalis, kuris tariasi neturįs *savyje* nieko palaižūniško, be užuolankų pareiškia, kad, parlamentui maištaujant, o „jaučio akiai“ taip praretėjus, jo didenybės karūna atsidūrusi pavojuje. Tai išgirdusi, jos didenybė — net keista — pakeitė kalbą, tarytum būtų įsižeidusi, *„et ne me parla plus de rien!“* ***

Tiesą sakant, su kuo gali pasikalbėti ta vargšė karalienė? Kaip niekad niekam jai reikia išmintingo patari-

* *Besenval.* — T. 3. — P. 309.
** *Weber.* — T. 1. — P. 266.
*** Ir su manimi daugiau apie nieką nekalbėjo *(pranc.)*. — *Besenval.* — T. 3. — P. 264.

mo, bet iš visų pusių ji girdi tik beprasmišką klegesį. Tokie šviesūs akiai jos apartamentai aptemdyti maišaties ir juodo rūpesčio. Valdovės širdgėlos, moters širdgėlos slėgte ją prislegia. Lamot, grafienė iš vėrinio istorijos, neseniai pabėgo iš Salpetriero — ko gero, jai tyčia leido pabėgti. Tuščiai viltasi, kad Paryžius ją pamirš ir kad tas vis naujomis smulkmenomis apaugantis melas, netgi visas pluoštas melų, dabar ims nykti. Lamot, kuriai ant abiejų pečių išdeginta raidė „V" (*Voleuse* — vagilė), nusigavo į Angliją ir iš ten skleis vieną melagystę po kitos, teršdama kilniausiąjį karalienės vardą. Nors jos absurdiškos *, šitaip nusiteikusi Prancūzija godžiai jų lauks ir tikės jomis.

Kalbant apie kitką, aišku kaip dieną, kad mūsų tęstinė paskola lėšų nesurenka. Vargu ar daug galimybių surinkti lėšų turėjo paskola, užregistruota ištrynus protestus... Vis taip pat ryžtingai smerkiami antspauduoti laiškai ir despotizmas apskritai. Dvylika parlamentų užsiėmę; tūkstantis du šimtai šūkių rašinėtojų, dainelių giedotojų ir pamfletų autorių nesėdi rankas sudėję. Paryžius, vaizdžiai tariant, užlietas pamfletų jūros, kuri čia patvinsta, čia vėl atslūgsta. Karšta tai jūra — į ją subėga *begalės* verdančių upeliukų, patriotiškų rašeivų kūrinių; kiekvienas šių rašeivų dabar pratrūko it koks Islandijos geizeris! O ką gali jiems priešpriešinti sumanusis draugas Morelė, Rivarolis ar nepaklusnusis Lingė (kuriems gerai už tai mokama) — juk iš jų geizerių trykšta *šalti* purslai!

Pagaliau svarstomas ir įsakas dėl protestantų, bet vien tam, kad iš naujo sukeltų nesantaiką — pamfletuose ir atsakomuosiuose pamfletuose, kurie tik dar labiau įsiutina žmones. Nors ortodoksija jau atrodė prikaustyta prie lovos, ir ta nenustygsta dalyvauti šioje maišatyje. Ji vėl girdėti būgnijant iš savo sakyklos lūpomis abato Lanfano, kurio „aplankyti ir pasveikinti atvažiuoja prelatai" *. Arba pažvelkite, kaip d'Epremenilis, kuris bet kokioje situacijoje sugalvoja kokį painų sprendimą, sakydamas parlamente kalbą, reikiamu momentu išsitraukia iš kišenės krucifiksą tardamas: „Jūs norite jį vėl nukryžiuoti?" *Jį,*

* Mémoires justificatifs de la Comtesse de Lamotte.— London, 1788; Vie de Jeanne de St. Remi Comtesse de Lamotte, etc.— Žr.: „Deimantų vėrinys" (ut supra).

** *Lacretelle.*— T. 3.— P. 343; *Montgaillard,* etc.

o d'Epremenili,— be menkiausio sąžinės graužimo; nepamiršk, iš kokio nieko *jis* sukurtas — iš raižyto dramblio kaulo!

Prie viso to dar pridurkime, kad vargšas Brienas apsirgo,— taip smarkiai nualino jis savo kūną nuodėmingoje jaunystėje, tokie nesiliaujantys rūpesčiai apniko jį kvailoje senatvėje. Iš visų pusių pjudomas, iš tiekos gerklių aplojamas, jo malonybė atgula su džiova ir dedervine. Jis siunta kone iki nevilties; vienintelis jo maistas — pienas, o „poilsis", būtina sąlyga pasveikti, yra kaip tik tai, ko jis negali tikėtis *.

Šiaip ar taip, kas belieka vargšei vyriausybei, kaip eilinį kartą nieko nepešus atsitraukti. Karaliaus iždas baigia ištuštėti iki dugno, o Paryžius „užlietas pamfletų jūros",— tegul bent toji kiek *atslūgsta!* Orleano hercogas grįžta į Ransi, arčiau Paryžiaus ir gražiosios ištvirkėlės Biufon, o galop ir į patį Paryžių; Freto ir Sabatjė taip pat ne amžiams ištremti. Buasi d'Angla ir gerojo Malerbo džiaugsmui, užregistruojamas įsakas dėl lygių teisių suteikimo protestantams; įsakas dėl tęstinės paskolos (visi protestai prieš jį ištrinti arba atsiimti) tebekabo ore, juolab kad beveik niekas jos neteikia. Generaliniai luomai, kurių taip garsiai šaukė parlamentas, o dabar — visa tauta, būsią sušaukti „po penkerių metų", nors ką gali žinoti — gal ir anksčiau. O, Paryžiaus parlamente, kaip tu šaukei! „Ponai,— tarė senasis d'Ormesonas,— jūs gausite Generalinius luomus, bet gavę pasigailėsite". Kad neatsitiktų kaip tam pasakėčios arkliui, kuris, norėdamas atkeršyti priešui, kreipėsi pagalbos į žmogų. Tas sėdo ant arklio, greitai susidorojo su jo priešu, bet — nelaimė! — nebenorėjo nuo jo nulipti! Tegul praeina ne penkeri, o treji metai, ir šis balsingasis parlamentas išvys savo priešą bejėgiškai susmukusį ant žemės, bet pats bus taip nuvarytas, kad nebepavilks kojų; nudyrę jam odą ir nuplėšę pasagas, jo maitą paliks tysoti pakelės griovyje.

Tokiems blogiems ženklams kaupiantis, vis dėlto sulaukėme 1788 m. pavasario. Karaliaus valdžia neranda sau jokio takelio — visur ją gėdingai nubloškia atgal. Apgulta dvylikos maištingų parlamentų, kurie virto įpy-

* *Besenval.*— T. 3.— P. 317.

kusios tautos organais, ji neturi kur judėti, nieko negali nuveikti, nieko negali gauti — net pinigų savo išlaikymui, tad priversta sėdėti ir laukti, kol ją aiškiai suės deficitas.

Vadinasi, blogio ir apgaulės taurė, kuri kaupėsi ilgus šimtmečius, artipilnė? Bent jau skurdo taurė — tikrai! Iš lūšnų, kuriose glaudžiasi tie dvidešimt penki milijonai, skurdas pagal jam būdingus dėsnius pasklido aukštyn ir tolyn, pasiekdamas net pačią Versalio „jaučio akį". Apakęs nuo šio skausmo, žmogus kelia ranką prieš žmogų, ir ne tik žemesnis prieš aukštesnį, bet ir aukščiausieji vieni prieš kitus. Provincijos diduomenė jaučia pagiežą dvaro diduomenei, mantijos — špagos, kamžos — plunksnos diduomenei. O kas *nejaučia* pagiežos karaliaus vyriausybei? Šiomis dienomis net ir Bezanvalis tuo nepasigirtų. Visi žmonės ir jų institutai tapo dabar jai priešais; ji pati — šerdis, kurioje susitinka ir susikimba nesibaigiančios nesantaikos. Kas čia per naujas svaiginantis visuomeninis judėjimas — institutų, visuomeninės tvarkos, individualių protų, kurie kadaise veikė išvien, o dabar lyg pamišę daužosi kaktomis, grumdosi, trinasi? Tai neišvengiama: čia dūžta viso krašto atgyvena, pagaliau tiek nusiritusi, kad pasiekusi net finansinį bankrotą! Taigi vargšas Versalis, kaip pagrindinė ar svarbiausia atgyvena, pamato, kad visos kitos pasirengusios kautynėms su ja. Nieko nuostabaus, nes žmogiška atgyvena — atskiras individas ar jų derinys — visuomet jaučiasi nejaukiai (toks gamtos dėsnis), o jeigu ima artintis prie bankroto ribos, pasijunta nelaiminga. O kada net pati niekingiausia atgyvena sutiks kaltinti save ir mėgins *pati* pasitaisyti, kol dar yra kitų?

Šie bauginantys požymiai negąsdina Lomeni ir juo labiau jo nepamoko. Nors Lomeni lengvabūdis, jam nestinga savotiškos drąsos. O juk mes esame skaitę, kaip kanarėlės, patys lengvabūdiškiausi padarai, išmokomos linksmai skristi su uždegtu dagčiu snape iššauti patrankų ar net susprogdinti visų parako sandėlių. Lomeni planuose nenumatyta sėdėti rankas sudėjus ir mirti nuo deficito. Blogis stiprus, bet argi jis negali jo panaikinti, argi negali stoti su juo į kovą? Blogiausiu atveju jis gali susikauti su jo *simptomu* — šitais maištingais parlamen-

tais, ir, ko gero, padaryti jiems galą. Lomeni daug kas neaišku, bet du dalykus jis gerai supranta: kad toji parlamento dvikova su karaliaus valdžia darosi pavojinga, netgi pražūtinga abiem pusėms, o visų pirma — kad būtina gauti pinigų. Palaužyk galvą, narsusis Lomeni, ir tu, sumanymų kupinas antspaudų saugotojau Lamuanjonai! Judu, kurie taip dažnai būdavote įveikti, taip žiauriai apvilti, kai aukso vaisius jau rodės ranka pasiekiamas, sukaupkite jėgas dar vienam mūšiui. Pažaboti parlamentą ir pripildyti karaliaus iždą — dabar tai gyvybės ar mirties klausimai.

Parlamentai jau buvo sutramdyti, ir ne kartą. Kai patupdai parlamentą „ant stačių uolų, nuo kurių jis nepadedamas negali nulipti", jis įgyja proto. Ak, Mopu, drąsusis nedorėli, ir kam mes sumanėme tęsti tavo darbą!.. Vis dėlto nejaugi be tremties ir kitokių smurto metodų, nėra jokio kito viskam, netgi liūtams, sutramdyti? Ėgi bado metodas! O kas, jeigu atėmus iš parlamento pragyvenimo šaltinį, būtent jo teismo bylas?! Galima įsteigti antraeilius teismus gausioms smulkioms byloms nagrinėti, pavadinus juos „didžiaisiais baljažais". Grobiui sumažėjus, parlamentas žvelgs į juos net pageltęs iš bejėgiško pykčio, tačiau visuomenė, kuri apsidžiaugs teisingumui atpigus, žiūrės į juos palankiai ir su viltimi. O finansams tvarkyti ir įsakams registruoti galima įsteigti organą, kurį pavadinsime „pirminiu teismu". Jo sudėtyje bus mūsų pačių „jaučio akies" grietinėlė — mūsų princai, hercogai, kariuomenės vadai. Tuomet mes, taip sakant, patys užregistruosime, ką mums reikės. Liudvikas Šventasis [102] turėjo šitokį pirminį teismą, sudarytą iš didžiųjų baronų *, kuris jam buvo nepaprastai naudingas. Mūsų didieji baronai niekur nepražuvo (bent jau jų pavardės), o šitoks organas mums net reikalingesnis, negu buvo Liudvikui Šventajam.

Šitoks buvo Lomeni ir Lamuanjono sumanymas, toks laukiamas karaliaus taryboje, kaip šviesos spindulys aklinoje tamsoje. Jis atrodo įgyvendinamas, jis be galo reikalingas: jį įvykdžius, padėtis neapsakomai pasitaisytų. Taigi, be kalbų — pirmyn. Dabar arba niekada! Pasaulis

* *Montgaillard.*— T. 1.— P. 405.

išvys dar vieną istorinę sceną, o jos režisierius vis dar bus toks neeilinis žmogus kaip Lomeni de Brienas.

Pažvelkite, kaip vidaus reikalų ministras Bretėjus kuo taikingiausiai dabina Paryžių tą kupiną vilties 1788-ųjų metų pavasarį, nušluoja nuo jo tiltų lūšnas ir pašiūres. Galima pamanyti, kad valstybei tai ramūs, taikingi laikai ir kad ji neturi kito darbo, kaip gražintis. Susidaro įspūdis, kad parlamentas posėdžiauja kaip visų pripažintas nugalėtojas. Brienas nieko nekalba apie finansus, tiksliau, sako ir net spaudoje paskelbia, esą viskas gerai. Iš kur gali būti tokia taikinga ramybė, jei tęstinė paskola nesurinko lėšų? Pergalingame parlamente patarėjas Gioslaras de Monsaleras net pasmerkia „apibrėžto dydžio antrąją dvidešimtinę" ir pasiekia dekretą dėl neapibrėžto dydžio antrosios dvidešimtinės — bent jau iš privilegijuotųjų sluoksnių. Tačiau Brienas tai pakenčia ir net neatsiunčia jam už tai antspauduoto laiško. Kaip čia gali būti?

Toks malonus pavasariškas oras apgaulingas, jis gali staiga pasikeisti! Visų pirma girdime gandus, esą „visi provincijų intendantai kažkurią konkrečią dieną privalo būti savo vietose". O dar keisčiau, kad karaliaus rūmuose užsirakinus kažkas be paliovos spausdinama. Prie visų vartų ir langų sargybiniai; spaustuvininkai neišeina iš rūmų, miega savo dirbtuvėse, kur jiems net valgyti atnešama! * Pergalingasis parlamentas užuodžia naują pavojų. Užsisakęs karietą, d'Epremenilis nuvažiuoja į Versalį ir slankioja aplink tą saugomą spaustuvę, visur kaišioja savo nosį, šniukštinėja, tarsi gudrumu ir sumanumu būtų galima prasiskverbti vidun.

Patepus auksu, galima prasiskverbti, ko gero, bet kur. D'Epremenilis „penkių šimtų luidorų" pavidalu nusileidžia spaustuvininko Danajai [103] ant kelių, o jos vyras slapta parneša jai molio gumulą, kurį toji atiduoda šiam auksiniam parlamento patarėjui. Jame atspausta korektūra. Dievaži, tai karaliaus įsakas dėl to paties *pirminio teismo,* kuris registruos ką reikės; dėl *didžiųjų baljažų,* kurie atims iš mūsų bylas! Reikia pagarsinti juos Prancūzijai tą pačią dieną.

* *Weber.*— T. 1.— P. 276.

Tai štai kodėl intendantams buvo įsakyta laukti savo postuose, tai štai kokį basilisko kiaušinį atsitūpęs perėjc karaliaus dvaras, ir todėl jo negalima buvo pajudinti iš vietos, kol tas neprasikalė, nors ir kaip buvo stengtasi jį išprovokuoti! Skubėk su juo atgal į Paryžių, d'Epremenili, nedelsdamas sušauk posėdžius — tegul apie tai sužino parlamentas ir visas kraštas!

8 skyrius

PRIEŠMIRTINĖ LOMENI AGONIJA

Kitą dieną, o tai 1788 m. gegužės 3-oji, apstulbęs parlamentas sušauktas posėdžiauja ir netekęs amo klausosi d'Epremenilio kalbos, kurioje šis atskleidžia siaubingąją piktadarybę, vieną iš tų išdavikiškų, despotizmo taip mėgstamų tamsių darbelių. Pasmerk jį, Paryžiaus parlamente, pažadink Prancūziją ir visą pasaulį, dundenk teismine iškalba visas statines griaustiniui vaizduoti, kurias tik turi, naudokis proga — dabar arba niekada.

Šitokiai padėčiai susidarius, parlamentui nestinga ryžto. Kilus nepaprastam pavojui, liūtas drąsinasi riaumodamas ir čaižydamas uodega sau per šonus. Panašiai elgiasi ir Paryžiaus Parlamentas. D'Epremenilio pasiūlymu jo nariai vienbalsiai duoda be galo patriotišką priesaiką stoti vienas už kitą. Tai puiki nauja idėja, kuria artimiausiais metais bus ne kartą pasinaudota. Paskui paskelbiama drąsi deklaracija, beveik žmogaus teisių, bent jau parlamento teisių, kreipimasis į šių ir ateinančių laikų Prancūzijos laisvės draugus. Visa tai, bent jau pagrindiniais bruožais, surašoma popieriuje didvyriškai narsiu tonu, kiek atmieštu graudulių. Šitokiu būdu paskambinęs apie audrą įspėjančiais varpais, kuriuos išgirsta Paryžius, o netrukus išgirs ir visa Prancūzija, ir metęs šitokį iššūkį į veidą Lomeni ir despotizmui, parlamentas išsiskirsto pirmąją dieną visai neblogai padirbėjęs.

Skaitytojas gali pats įsivaizduoti, kaip pasijuto Lomeni, pamatęs, kad jo basilisko kiaušinis (kuris turėjo nulemti Prancūzijos išgelbėjimą) šitaip pirma laiko sudaužytas. Įsiutęs jis stveriasi savo žaibų (antspauduotų), ir

paleidžia du: vieną — į d'Epremenilį, o antrą — į tą įkyruolį Gioslarą, kurio indėlis į „griežtai apibrėžto dydžio" antrąją dvidešimtinę nepamirštas. Šitokie žaibai, pernakt paskubomis sutverti ir trenkę kitos dienos paryčiais, nuramins subruzdusį Paryžių, o jei ne, tai bent sveikai apstulbins.

Ministrai gali svaidyti žaibus, bet kas, jeigu jie *nepataiko*? D'Epremenilis ir Gioslaras, kuriuos abu, kaip manoma, įspėjo savas žmogus Versalyje, išsisuka nuo Lomeni antstolių, persirengę išlenda pro stoglangius ir stogais nusigauna į savo teisingumo rūmus — žaibai *pralėkė pro šalį*. Žiniai apie tai pasklidus, Paryžius apstulbintas, tačiau nesveikai. Abu laisvės kankiniai nusimeta drabužius, kuriais maskavosi, apsivelka savo ilgas mantijas — ir nė valandai nepraėjus, vėl posėdžiauja su visu parlamentu, su visais patarėjais, pirmininkais ir net perais, kuriuos sukvietė durininkai ir greiti kurjeriai. Susirinkęs parlamentas paskelbia, kad šių dviejų jo kankinių nevalia išduoti jokiai žemiškai valdžiai, negana to, kad „posėdis yra nepertraukiamas" ir vyks tol, kol nebus liautasi juos persekioti.

Taip, parlamentas laukia, kuo viskas baigsis, sakydamas teisminių terminų prikaišiotas kalbas, smerkdamas ir protestuodamas, o kurjeriai vis zuja pirmyn atgal. Šitokia audra nesiliauja nei dieną, nei naktį. Pažadintas Paryžius vėl užtvindo rūmų kiemus ir kaip niekad įnirtingomis bangomis kunkuliuoja gatvėse. Girdėti nedarnus klegesys, vapaliojimas it Babelyje, kai žmonės pirmąsyk (kaip ir čia) ėmė vienas kito nebesuprasti, bet dar neišsiskirstė.

Paryžiaus mieste įprastas paros ritmas — darbo ir miego; bet štai dauguma europiečių ir afrikiečių eina miegoti antrąsyk, o čia, šiame žodžių verpete, miegas nenusileidžia,— veltui naktis jį apgaubia savo tamsos skraiste. Viduje aidi balsai, kupini nepalenkiamo kankinių ryžto, atmiešto reikiamu grauduliu. Lauke nerimsta laukimo gaudesys, kuris darosi kiek mieguistas. Šitai tęsėsi trisdešimt šešias valandas.

Bet pasiklausykit! Kas čia trypia vidurnakčio gūdumoje? Trypia it ginkluoti vyrai, pėsti ir raiti — ogi čionai atžygiuoja prancūzų ir šveicarų gvardiečiai, tvarkingai išsirikiavę, tylėdami, pasišviesdami kelią deglais. Čia ir pio-

nieriai, nešini kirviais ir laužtuvais,— matyt, jei durų neatidarys, jas išlauš jėga! O vadovauja jiems kapitonas d'Agustas, kurį atsiuntė iš Versalio. Kapitonas garsėja savo tvirtybe: kartą jis patį princą Kondė privertė priimti iššūkį kautis dvikovoje vien ilgai, įdėmiai žvelgdamas jam į veidą *; dabar su kirviais ir deglais jis artinasi prie šios teisingumo šventyklos. Šventvagystė, bet ką padarysi?! Šis žmogus — kareivis, jis daro vien tai, kas jam įsakoma, ir juda pirmyn be jokių emocijų, lyg bejausmė mašina.

Jam paliepus, atsiveria vienos durys po kitų,— kirvių neprireikia. O štai ir pačios paskutinės prasiveria, ir jis išvysta ilgomis mantijomis apsivilkusius Prancūzijos senatorius; iš viso jų šimtas šešiasdešimt septyni, iš jų septyniolika perų. Jie didingai „veda nepertraukiamą posėdį". Jeigu d'Agustas nebūtų kariškis ir dar toks tvirtas, kaip iš geležies išlietas, šis vaizdas ir ta tyla, kurioje aidi vien jo paties batų žvangėjimas, galėtų išmušti jį iš vėžių! Mat šimtas šešiasdešimt septyni parlamentarai sutinka jį kapų tyla, pasak kai kurių — lyg Romos senatas, į kurį įsiveržė Brenas [104], pasak kitų — tarsi pinigų padirbinėtojų gauja, netikėtai užklupta policininkų **. „Ponai,— sako d'Agustas,— karaliaus vardu!" Specialiu įsakymu jam patikėta nemaloni pareiga suimti du asmenis: poną Diuvalį d'Epremenilį ir poną Gioslarą de Monsaberą. Kadangi šių gerbiamų ponų neturįs garbės pažinoti, jis prašąs juos karaliaus vardu pasiduoti pačius. Mirtina tyla, paskui dūzgimas, peraugąs į kuždesį. „Mes visi d'Epremeniliai!" — ryžtasi garsiai pasakyti kažkuris, jam pritaria kiti. Parlamento pirmininkas klausia, ar jis naudosiąs jėgą. Kapitonui garbė vykdyti jo didenybės paliepimą, jis privalo jį įvykdyti ir, šiaip ar taip, jį įvykdys, nors mielai padarytų tai be prievartos. Jis duodąs laiko didingajam senatui apsvarstyti, kokio būdo *jis* labiau pageidautų. Tai taręs, jis kuriam laikui oriai pasišalina, kaip to reikalauja karinis etiketas.

Kokia iš to nauda, didingieji senatoriai? Visos gatvės užtvertos durtuvais. Jūsų kurjeris tą drėgną naktį joja į

* *Weber.*— T. 1.— P. 283.
** *Besenval.*— T. 3.— P. 335.

Versalį, tačiau grįžta su žinia, kad įsakymas tikras ir neatšaukiamas. Rūmų kiemuose brazda žioplių minios, bet d'Agusto grenadieriai sustoję ten eilėmis, nepajudinami lyg šliuzai — net jeigu minia ir imtų maištauti, juodviejų nepavykusių išvaduoti. „Ponai,— prabilo d'Epremenilis,— kai pergales skiną gālai įžengė į šturmu paimtą Romą, purpurinėmis togomis apsirengę jos senatoriai sėdėjo ant savo kurulinių kėdžių ir išdidūs, ramūs laukė vergijos ar mirties. Žvelgdamas į jus, pasaulis mato tokį pat reginį dabar, kai jūs kilniadvasiškai..." — ir šitokiu stiliumi jis ilgai varė toliau; jo žodžius galima perskaityti ir dabar *.

Veltui, d'Epremenili. Štai grįžta tas iš geležies lietas kapitonas d'Agustas su savo geležiniu kariškio nusistatymu. Žinai, kas judina jo skrybėlės plunksnas? Despotizmas, priespauda ir griovimas. D'Epremenilis priverstas nutilti ir didvyriškai pasiduoti, kad nenutiktų kas blogiau. Gioslaras didvyriškai paseka jo pavyzdžiu. Jie metasi į glėbį parlamento broliams, apsikabina su jais atsisveikindami — su vienu tylėdami, kitam tarę kokį žodį. Šitaip šimtui šešiasdešimt penkiems plojant ir aimanuojant, mojuojant rankomis ir raudant, vienu žodžiu, visam parlamentui nuo emocijų ošiant lyg miškui, vingiuotais koridoriais jie išvedami prie užpakalinių vartų, kur pilkoje brėkšmoje laukia dvi karietos su *žandarais*. Suimtieji, kuriems už nugarų grėsmingai žybsi durklai, turi į jas įlipti. D'Epremenilis rūsčiai paklausia susirinkusių, ar jie turi drąsos, bet atsakymo nesulaukia. Juodu įlipa, ir karietos išvažiuoja. Jų širdžių gegužės saulė nenudžiugins nei pakilusi (dabar 6-osios dienos rytas), nei nusileidusi. Jie be perstojo važiuoja tolyn, d'Epremenilis — į atokiausias šv. Margaritos Salas arba į Jer salą (pasak kai kurių, joje gyvena Kalipsė [105], jeigu tik tai gali paguosti), o Gioslaras — į Pjer an Sizo tvirtovę netoli Liono miesto, kuri tuo metu dar nebuvo sugriauta.

Dabar kapitonas d'Agustas gali tikėtis majoro laipsnio bei Tiuilri komendanto vietos ** ir visai pranykti iš istorijos, kurioje jam buvo lemta suvaidinti nemenką vaid-

* *Toulongeon.*— T. 1, app. 20.
** *Montgaillard.*— T. 1.— P. 404.

menį. Negana, kad d'Epremenilis ir Gioslaras nenukentėję važiuoja į Pietus, visas parlamentas privalo tučtuojau pasišalinti — tai irgi pasakyta jam duotame nepermaldaujamame įsakyme. Pasičiupę ilgų savo mantijų padurkus, visi šimtas šešiasdešimt penki vorele išeina iš rūmų tarp dviejų eilių neužjaučiančių grenadierių — tai bent reginys dievams ir žmonėms. Minia neprotestuoja, tik stebisi ir niurna. Pasakysime, kad tie neužjaučiantieji grenadieriai yra prancūzų gvardiečiai — vieną gražią dieną jie parodys užuojautą! Trumpai tariant, Teisingumo rūmai švariai išvalyti, jų durys užrakinamos, ir d'Agustas grįžta į Versalį su raktu kišenėje, kaip jau buvo sakyta, pelnęs paaukštinimą.

O dėl to išmesto į gatvę parlamento, paliksime jį ten neapgailestaudami. Ateinančias dvi savaites jis buvo priverstas rengti savo posėdžius dalyvaujant karaliui Versalyje, registruodamas (tiksliau sakant, atsisakydamas registruoti) tuos ką tik išperėtus įsakus. Mūsų visai nedomina, kaip jo nariai rinkdavosi ten protestuoti tavernose ir vyninėse * ar besiplaikstančiomis mantijomis nusiminę lakstė nežinodami, kur susirinkti, ar buvo priversti įteikti protestą notarui, o galop sėdėti ramiai, nieko neveikdami (pasiėmę priverstines „atostogas"), nes visa tai yra taip pat natūralu, kaip mūšiui pasibaigus palaidoti žuvusius. Paryžiaus parlamentas, galima sakyti, atliko savo vaidmenį tuo, ką jis padarė, ir savo klaidomis, tačiau nuo šiol vargu bau jis sugebės jaudinti šalį.

Vadinasi, Lomeni pašalino blogį? Nieko panašaus — jis nepašalino nė jo simptomo, nė *dvyliktosios* jo dalies, tačiau sukiršino kitas vienuolika! Nustatytą dieną, gegužės 8-ąją, provincijų intendantai ir kariniai komendantai savo postuose, bet jokiame parlamente, išskyrus vienintelį Duė, nepavyksta užregistruoti naujųjų įsakų. Nebuvo taikaus pasirašinėjimo plunksna — vien bauginimai, kraujo praliejimas, visur naudojamasi svarbiausiąja — kumščio — teise! Įpykusi Temidė visur nusiteikusi karingai — prieš baljažus, prieš pirminį teismą; ją palaiko provincijų didikai ir visi, kurie nekenčia Lomeni ir šių bjaurių laikų; per savo advokatus ir antstolius ji daro įtaką ir patraukia

* *Weber.*— T. 1.— P. 299—303.

į savo pusę net žemesnius sluoksnius, net prasčiokus. Reno mieste Bretanėje, kur intendantu paskirtas istorikas Bertranas de Molvilis, nuo nesiliaujančių mirtinų dvikovų tarp kariškių ir netituluotų smulkių bajorų pereita prie grumtynių gatvėse, kuriose svaidomasi akmenimis ir šaudoma iš muškietų, tačiau vis tiek įsakai neregistruojami. Užsigavę Bretanės piliečiai siunčia Lomeni protestą per dvylikos žmonių delegaciją, tačiau išklausęs šis uždaro juos Bastilijoje. Antrąją, didesnę delegaciją Lomeni žvalgai pasitinka kelyje ir įkalba (o gal prigąsdina) grįžti. Tuomet trečiąją, dar didesnę delegaciją pasipiktinę bretaniečiai išsiunčia *skirtingais* keliais; kai atvykus į Paryžių atsisakoma suteikti jai audienciją, ji susirenka pasitarti, kviesdamasi į pagalbą Lafajetą ir visus Paryžiuje esančius Bretanės patriotus. Per pasitarimą kyla tikra audra; susirinkusieji pasivadina *„Bretonų klubu“* — tai *„Jakobinų draugijos“* užuomazga *.

Ištremiami net aštuoni parlamentarai **; kitiems taip pat galli prireikti šių vaistų, bet ne visuomet lengva juos panaudoti. Pavyzdžiui, Grenoblyje, kur tokie kaip Munjė ir Barnavas laiko tuščiai neleido, parlamentas gavo (antspauduotu laišku) įsakymą išvykti į ištremtį, bet kitą dieną niekas nekinko arklių į karietas; užtat varpas paskelbia pavojų ir skamba, gaudžia visą dieną pranašaudamas nelaimę. Minios kirviais ir net skiltuviniais šautuvais ginkluotų kalniečių pasileidžia žemyn. O didžiausią nelaimę pranašauja tai, kad kareiviai nė nerodo jokio noro su jais kautis. Vargšas generolas, „kirviui kabant virš galvos“, priverstas pasirašyti kapituliacijos aktą, garantuoti, kad Versalio įsakymas nebus įvykdytas ir kad gerbiamas parlamentas pasiliks savo vietoje. Bezansonas, Dižonas, Ruanas ir Bordo taip pat elgiasi ne taip, kaip turėtų. Po mieste Bearne, senajam komendantui nesusidorojus su savo pareigomis, naująjį (Gramoną, kilusį iš tų vietų) pasitinka miestiečių procesija, nešina Henriko IV [106] lopšiu, miestą saugančia relikvija, ir kai šis garbina tą vėžlio kiautą, kuriame kadaise buvo sūpuojamas didysis Henrikas, maldauja jo nepaminti Bearno laisvės; be to, jam

* *De Bertrand-Moleville A. F.* Mémoires Particuliers.— Paris, 1816.— T. 1, ch. 1; *Marmontel.* Mémoires.— T. 4.— P. 27.
** *Montgaillard.*— T. 1.— P. 308.

pranešama, kad jo didenybės patrankos visos iki vienos sveikos, ištikimų jo didenybei Po miestiečių prižiūrimos; jos dabar pastatytos ant miesto sienų ir parengtos šaudyti *.

Jeigu įvykiai šitaip klostysis ir toliau, matyt, tų „didžiųjų baljažų" vaikystė bus audringa. O štai „pirminis teismas" mirė tik gimęs. Net dvariškiai baikščiai į jį žiūri; senasis maršalas Brojis atsisakė garbės dalyvauti jo posėdžiuose. Iš visų pusių sutiktas pašaipų ir neapykantos audra **, šis vargšas pirminis teismas susirinko vieną ir paskutinį kartą. Beprotiška šalis! Kur tik vargšas Lomeni pastato koją, nepasitenkinimo slibinas iškelia savo devynias galvas ir šnypščia iškišęs dvišakius liežuvius. „Vos tik koks komendantas ar karaliaus įgaliotinis pasirodo kuriame iš šių parlamentų,— rašo Veberas,— norėdamas, kad tas užregistruotų kokį įsaką, visas tribunolas kaipmat pranyksta, palikdamas komendantą vieną su raštininku ar vyriausiuoju pirmininku. Kai tik komendantas išeina, užregistravęs įsaką, visas tribunolas skubiai susirenka vėl ir pareiškia, kad šis registravimas negaliojantis. Keliuose kas keli žingsniai sutiksi parlamentarų delegacijas, keliaujančias į Versalį, kad karalius savo ranka išbrauktų įrašus iš protokolų, arba grįžtančių atgal, kad kitame puslapyje įrašytų naują, dar įžūlesnį nutarimą" ***.

Štai kaip atrodo Prancūzija tais 1788 metais. Ne auksinis ar popierinis vilties amžius su arklių lenktynėmis, oro balionais ir subtiliomis emocijomis — visa *tai* pradingo, auksinis spindesys išblėso, šitaip keistai aptrauktas... Mezgasi tiesiog antgamtiška audra. Kaip tame laivus skandinančiame štorme Sen Pjero „Pauliuje ir Virginijoje": „Vienas milžiniškas nejudantis debesis,— tarkime, vargo ir pykčio,— juosia visą horizontą; gauruotas, vario spalvos pakraščiais, jis driekiasi virš švininio dangaus".

* *Besenval.*— T. 3.— P. 348.

** „La Cour Plenière", herojinė trijų veiksmų tragikomedija, parašyta proza; ją suvaidino mėgėjų grupė vienoje pilyje Versalio apylinkėse 1788 metų liepos 14 dieną; *M. l'Abbé de* Vermond, Lecteur de la Reine: *A. Baville* (Lamuanjono užmiesčio vila), et se trouve à Paris: chez la veuve Liberté, à lenseigne de la Révolution, 1788.— La Passion, la Mort et la Resurrection du Peuple: Imprimé à Jerusalem, etc.— Žr.: *Montgaillard.*— T. 1.— P. 407.

*** *Weber.*— T. 1.— P. 275.

Jis pats nejudantis, tačiau „debesėliai“ (gal ištremti parlamentarai ir panašūs dalykai) „atsiskyrę nuo jo, skrieja aukštybėse greitai lyg paukščiai“, kol galiausiai vienąsyk garsiai sustaugę, visi keturi vėjai atsitrenks vienas į kitą, ir *tuot le monde s'écrira: „Voilà l'ouragan!“* *

Kalbant apie kitką, visai natūralu, kad tokiomis aplinkybėmis tęstinė paskola lėšų nesurenka; antros dvidešimtinės rinkimas, bent jau ne „apibrėžto dydžio“, gerų rezultatų taip pat negali duoti. „Skolintojai bijo žlugti,— jam būdingu isteriškai karštu tonu rašo Veberas,— o mokesčių rinkėjai — kad jų nepakartų“. Net dvasininkija atsuka nugarą: sušaukta į nepaprastąjį suvažiavimą, jinai nepasiūlo jokio kilniadvasiško indėlio, neskaitant patarimų; čia irgi skamba ne pinigai, o raginimai sušaukti Generalinius luomus **.

O Lomeni-Brienai, lengvabūdiška tavo galvelė visai susisukusi, o ant tavo nualinto kūno „trys tikrų tikriausios žaizdos nuo prideginimų; tu veikiausiai mirsi nuo uždegimo, sudirgimo, dedervinės ir *maladie* *** (kurios pavadinimo geriau neversti) ****, tačiau tu vadovauji Prancūzijai, ant kurios kūno gausybė „tikrų tikriausių žaizdų nuo prideginimų“, kuri taip pat miršta nuo uždegimo ir kitų negalavimų. Argi išmintingai tu pasielgei, vardan *šito* palikęs žalumoje skendinčią savo naująją tašyto akmens pilį Briene ir visa, kas buvo joje? Kokios malonios buvo ten vejos, kokia maloni medžių paunksmė, kokie malonūs eiliadarių ditirambai, tirštai nusidažiusių skruostus ir lūpas gracijų meilikavimai *****. Ir visuomet atsirasdavo koks Morelė ar kitas filosofas (nė nemanęs laikyti savęs ar tavęs dvasininku apsišaukėliu), kuris jausdavosi toks laimingas, darydamas laimingus kitus. Ir dar (kad tu būtumei žinojęs!) — visai netoliese karo mokykloje studijavo matematiką nekalbus tamsaus gymio vaikinukas, vardu NAPOLEONAS BONAPARTAS! Po penkiasdešimties metų kovos ir vieno galutinio mūšio, atėmusio iš tavęs paskutines jėgas, tu visa tai išmainei! Tu

* Pasaulis sušuks: „Tai uraganas!“ *(pranc.)*
** *Lameth.* Assemb. Const.— P. 87.
*** Liga *(pranc.)*
**** *Montgaillard.*— T. 1.— P. 424.
***** Žr.: Mémoires de Morellet.

gavai ministro rūbus, kaip Heraklis gavo Neso marškinius [107].

Šių 1788 metų liepos 13 dieną, prieš patį derliaus nuėmimą, iškrito neregėtai baisi kruša, žiauriai nuniokojusi pasėlius, kurie jau ir taip buvo smarkiai nukentėję nuo sausros. Ypač nukentėjo Paryžiaus apylinkės: 180 mylių spinduliu aplink jį buvo sunaikintas praktiškai visas derlius *. Taigi prie visų kitų bėdų prisidės dar ir nederlius, o gal net badas.

Kelios dienos prieš tą krušą, liepos 5 d. ir dar ryžtingiau — po jos, rugpjūčio 8-ąją, Lomeni paskelbia, jog Generaliniai luomai tikrai susirinksią ateinančių metų gegužę; iki to laiko pirminis teismas ir panašūs organai *atidedami*. Tai dar ne viskas: kadangi Lomeni nenutuokia, kaip juos organizuoti ir surengti, „mąstytojai raginami" pateikti jam būsimųjų luomų planą, viešai apsvarstyti jį spaudoje!

Ką galėjo padaryti vargšas ministras? Jis bent gaus dešimtį mėnesių atokvėpio. Skęstančio laivo kapitonas išmeta visa, ką gali — net maišus su džiūvėsiais, gylmatį, lagą, kompasą ir kvadrantą, ir tik tuomet šoka į vandenį *pats*. Panašiomis priežastimis — baime nuskęsti ir iš tos nevilties temstančiu protu — aiškintinas ir šis beveik stebuklingas „raginimas mąstytojams". Kitais žodžiais tariant, jis prašo chaoso, ar šis nemalonėtų iš susigrūdusių vandenyje rąstų pastatyti arką jam išsigelbėti! Tokiais atvejais paprastai praversdavo ne raginimas, o paliepimas.

(Tą vakarą karalienė susimąsčiusi stovėjo prie lango, žiūrėdama į sodą. Taurininkas vergiškai sekiojo jai iš paskos; padavęs puodelį kavos, pasišalino, kol jos didenybė ją gurkšnos. Jinai pamojo ranka poniai Kampan prieiti. „*Grand Dieu!* **— suniurnėjo ji, laikydama puodelį rankoje.— Kokia naujiena šiandien bus paskelbta! Karalius leidžia sušaukti Generalinius luomus". Paskui, pakėlusi akis į dangų — jei ponia Kampan neklysta,— ji pridūrė: „Tai pirmąsyk sugriaudė būgnas, pranašaująs nelaimę Prancūzijai. Ta diduomenė mus sužlugdys" ***.)

* *Marmontel.*— T. 4.— P 30.
** Didis Dieve! *(pranc.)*
*** *Campan.*— T. 3.— P. 104, 111.

Visą tą laiką, kol buvo perimas pirminis teismas, kai Lamuanjono veidas atrodė toks paslaptingas, Bezanvalis be perstojo klausdavo jo vis to paties: ar esama pinigų? Kadangi, pasikliaudamas Lomeni nuomone, Lamuanjonas visuomet atsakydavo, esą pinigai nekelia problemų, nuovokusis Bezanvalis teigdavo, jog tuomet jokių problemų nėra. Vis dėlto, nors ir kaip graudu, faktas tas, kad karaliaus iždas baigia visiškai ištuštėti. Tiesą sakant, jau vien šio „raginimo mąstytojams" ir artėjančios didžiosios permainos pakanka „kapitalo apyvartai sustabdyti" ir pamfletų apyvartai pagyvinti. Karaliaus ižde lieka vos keli tūkstančiai luidorų. Iš nevilties Lomeni daro dar vieną žingsnį: kviečia Nekerą tapti generaliniu finansų inspektoriumi! Nekeras numatęs sau kitą darbą, o ne tvarkyti Lomeni jo finansus; jis sausai atsisako ir tylėdamas laukia, kol išmuš jo valanda.

Kas belieka nevilties apimtam pirmajam ministrui? Jis nusitvėrė Karališkojo teatro seifą — nukentėjusiems nuo krušos buvo surengta loterija, ir šitokio neapsakomo vargo spiriamas, jis susižeria net per ją surinktas lėšas *. Netrukus bus neįmanoma sukrapštyti lėšų net šiai dienai. Rugpjūčio 16 d. vargšas Veberas išgirdo, kaip Paryžiuje ir Versalyje šaukliai, vaikštinėdami po gatves, kimiais, pridususiais balsais sniaukroja, ištęsdami žodžius, *įsaką dėl įmokų* (šitokį švelnų pavadinimą jam sugalvojo Rivarolis): nuo šiol visas įmokas karaliaus iždui turės sudaryti trys penktadaliai grynais ir du penktadaliai — procentiniais popieriais! Vargšas Veberas ko nenualpo, išgirdęs šituos balsus, primenančius nelaimę pranašaujantį varnų kranksėjimą, ir niekad nepamirš jų padaryto įspūdžio **.

O kokį įspūdį padarė jie Paryžiui ir kraštui apskritai? Iš biržos landynės, iš politinės ekonomijos, nekerizmo ir filosofijos aukštybių, iš visų gerklių pasklinda tokie suprantami ir nesuprantami riksmai ir stūgsmai, kokių ausis dar niekad nebuvo girdėjusi. Hercogienės Polinjak paakintas monsinjoras d'Artua jaučia pareigą paasistuoti jos didenybei ir atvirai paaiškinti, kokia krizė susidariusi. „Ka-

* *Besenval.* — T. 3. — P. 360.
** *Weber.* — T. 1. — P. 339.

ralienė raudojo", ir pats Brienas taip pat, nes dabar daugiau negu aišku, kad jis turi pasišalinti.

Dvarui, kuriam visada patiko jo manieros ir plepalai, telieka padaryti taip, kad jis minkštai nukristų. Savanaudis senis jau anksčiau išsikeitė Tulūzos arkivyskupo vietą į pelningesnę — Sanos; dabar, šią graudžią valandą, jis gaus koadjutoriaus vietą savo sūnėnui (dar per jaunam šioms pareigoms), freilinos vietą — savo dukterėčiai, pulką — jos vyrui, o sau — raudoną kardinolo kepuraitę, teisę kirsti medžius karališkuose miškuose ir „penkis šešis šimtus tūkstančių livrų rentos" *. Galiausiai jo brolis, grafas Brienas, ir toliau liks karo ministras. Tegul dabar jis kuo minkščiau nukrenta, iš visų pusių apkaišiotas tokių malonių pagalvėmis ir pūkiniais patalais.

Taigi Lomeni pasišalina — turtingas, jei dvaro titulai ir pažadai mokėti didelius pinigus gali praturtinti, o jei negali — skurdžiausias iš visų to meto žmonių. „Nušvilptas versaliečių minios", jis važiuoja į Žardi, paskui į Pietus Brieno link taisyti sveikatos, vėliau į Nicą, į Italiją. Vis dėlto jis grįš ir visas tirtėdamas, vos gyvas, slankios šen bei ten, pataikęs į siaubingus laikus, kol giljotina...— manote, užpūs vos rusenančią jo gyvybės žvakę? Deja, dar blogiau! Ją *užpūs,* veikiau šlykščiai, apgailėtinai uždusins pakeliui į giljotiną! Netašyti jakobinų antstoliai priverčia jį gerti kartu su jais vyną iš jo paties Sanos dvaro rūsių, puotauti su jais iš jo paties podėlių, ir kitą rytą vargšas senis gulės negyvas. Šitaip baigė savo dienas pirmasis ministras, kardinolas arkivyskupas Lomeni de Brienas. Kažin ar kitam tokiam lengvabūdiškam mirtingajam kada nors buvo lemta padaryti tokį rimtą blogį, nugyventi tokį niekingą pavydą keliantį gyvenimą ir šitaip baisiai iš jo pasitraukti. Jį, *degantį* garbės troškimu, vėjai plaikstė it liepsnojantį skudurą ne į vieną ar kitą pusę, bet visur, *galop* atnešė prie parako statinės, ir jis pats ją padegė! Pasigailėkime vargšo Lomeni, dovanokime jam ir kuo greičiau jį pamirškime.

* *Weber.*— T. 1.— P. 341.

9 skyrius

IŠKAMŠŲ LAIDOTUVĖS

Kol vyko šios nepaprastos operacijos — dviejų penktųjų mokėjimas popieriais ir pirmojo ministro pakeitimas,— Bezanvalis buvo išvykęs — inspektavo savo dalinius, o pastaraisiais mėnesiais ramiai gėrė mineralinį vandenį Kontreksvilyje. Dabar, rugpjūčio pabaigoje, grįždamas į Muleną ir „nieko nežinodamas“, vieną vakarą jis atvyksta į Langrą ir pamato, kad visas miestas baisiausiai sujudęs. Be abejo, koks maištas — šiais laikais toks įprastas dalykas! Vis dėlto išlipa iš karietos ir klausia „pakenčiamai apsirengusio žmogaus“, kas nutiko. „Ką — jūs negirdėjote naujienų?— atsako tas.— Arkivyskupas išmestas, Nekeras pakviestas vėl; viskas eis gerai“ *.

Nekeras sukėlė tokį sujudimą ir triukšmingą džiūgavimą tą pačią „dieną, kai išėjo iš karaliaus apartamentų“ patvirtintas ministru. Tai buvo rugpjūčio 24-ą dieną. „Versalio galerijos, kiemai, gatvės, po kelių valandų — sostinė, o naujienai sklindant, ir visa Prancūzija, aidėjo nuo šūkių: *„Vive le Roi! Vive M. Necker!“* ** Tik gaila, kad Paryžiuje džiūgavimas peraugo į „neramumus“. Dofinų aikštėje sproginėja petardos, šaudo raketos — jų net tiršta. „Iš vytelių nupinta iškamša“ su arkivyskupo stula ant kaklo, simboliškai aprengta (trys penktadaliai atlasu, du penktadaliai — popieriumi) triukšmingai nešama per miestą; paskui visuotinis teismas pasmerkia ją myriop, žmogelis, vaizduojantis abatą de Vermoną, išklauso išpažintį, ir iškamša iškilmingai sudeginama paminklo Henrikui papėdėje ant Naujojo tilto, petardoms taip sproginėjant, o miniai taip džiaugsmingai rėkiant, kad neiškentęs Diubua su savo miesto sargybiniais puola jos vaikyti (ne itin sėkmingai: toji sudegino ne vieną sargybinių būdelę, išlaužė ne vienos daboklės duris). „Naktį į Senos upę sumetami lavonai“ ***— kad nekiltų nauji bruzdėjimai.

* *Besenval.*— T.3. — P. 366.

** *Weber.*— T. 1.— P. 342.

*** Histoire Parlementaire de la Révolution Française; ou Journal des Assemblées Nationales depuis 1789.— Paris, 1883 et seq.— T. 1.— P. 253.— *Lameth.* Assemblée Constituante.— T. 1.— P. 89.

Taigi parlamentarai grįžta iš tremties, pirminis teismas ir dviejų penkiadalių mokėjimas popieriais pradingo — nurūko su dūmais paminklo Henrikui papėdėje. Dabar jau aišku, kad įvyks generaliniai luomai (atnešią aukso amžių politikai); negana to, iš pernelyg optimistiško skubėjimo jie paskiriami ateinantį sausį, ir, anot to žmogaus iš Langro, „viskas eis gerai“.

Pranašiškajai Bezanvalio akiai aiškiau kaip dieną dar viena: kad draugas Lamuanjonas negalės išsaugoti antspaudų saugotojo posto. Kaip neišsaugos savo kėdės ir karo ministras grafas de Brienas! Senasis Fulonas, pats nusižiūrėjęs tą kėdę, jau mezga užkulisines intrigas. Tas pats Fulonas, pramintas „Parlamento pasmerktąja siela“— žmogus, kuris pražilo nuo išdavysčių, grobdamas, regzdamas visokius kėslus, intrigas ir nedorybes, tas, kuris diskusijos įkarštyje, kai buvo paprieštarauta kažkokiam jo finansiniam planui: „O ką reiks daryti žmonėms?“, atšovė: „Žmonės tegul ėda žolę“. Neapgalvoti tai buvo žodžiai; išlėkę negrįžtamai kaip paukščiai, jie parsiųs jam blogas naujienas!

Visas kraštas su palengvėjimu atsidūsta, kai Fulonui šįkart nepasiseka — jam niekad nepasiseks užimti to posto. Tačiau Lamuanjonui tai nepadeda; jis jau pasmerktas, tad jam nepadeda ir tai, kad karalius kviečia jį pokalbiams, po kurių dvariškiai mato jį išeinant „švytintį“. Lamuanjono nekenčia parlamentarai, o grafas de Brienas yra kardinolo arkivyskupo brolis. Rugpjūčio 24-oji jau praėjo, bet dar ne rugsėjo 14-oji, kai jie abu kris taip pat *minkštai* kaip ir didysis jų pirmtakas.

O dabar Paryžiuje vėl prasideda neregėtos linksmybės, tarsi paskutinis akmuo būtų nukritęs miestui nuo širdies ir jis tik dabar būtų galutinai patikėjęs, jog viskas bus gerai. Teismo raštininkai garsiai džiūgauja, kad parlamentarų priešas krito; diduomenė, netituluota smulkioji bajorija ir prastuomenė džiaugėsi jau anksčiau, džiaugiasi ir dabar. Negana to: dabar dar ir visos padugnės staiga ryžtingai pakils iš savo tamsių gelmių, kadangi net iki jų prasiskverbė viena ar kita primityvia forma naujoji politinė evangelija, ir džiūgaus su visais. Pirmadienį, 1788 metų rugsėjo 14-ąją, milžiniškas būrys padugnių vėl susirenka Dofinų aikštėje ir aštuoniolika valandų be per-

stojo laido petardas, šaudo muškietomis. Vėl nupinta iškamša, aplink kurią susispietusi minia be paliovos riaumoja. Be to, kažkas pasivogė ar nusipirko iš graviūrų parduotuvės Nekero portretą; minia iškilmingai jį neša iškėlusi ant karties ir šaukdama jam „valio!"— įsimintinas pavyzdys. Vis dėlto didžiausias bruzdesys — ant Naujojo tilto, kur išdidžiai joja iš bronzos nulietas Henrikas Didysis,— čia ir susirenka minios. Kiekvienas praeivis privalo sustojęs nusilenkti liaudies karaliui ir garsiai pasakyti: *„Vive Henri Quatre! Au diable Lamoignon!"* * Privalo sustoti ir visos karietos, net jo aukštybės Orleano hercogo. Karietų durelės atidaromos ir viduje esantys prašomi iškišti galvas ir nusilenkti statulai, o jei spyriojasi — išlipti ir prieš ją atsiklaupti. Jeigu tai dama, pakaks, jei ji linktels plunksnuota skrybėle pridengtą galvą ir nusišypsos savo dailiu veideliu nesikeldama iš vietos. Ir, žinoma, būtų neprošal, jei aukštųjų sluoksnių atstovai, laisvės draugai, pametėtų porą monetų (petardoms pirkti). Šitoks šiurkštus kvailiojimas tęsiasi kelias dienas; neapsieinama be peštynių. Miesto sargybiniai nieko negali padaryti, jie vargais negalais gelbsti savo kailį, nes pastaraisiais dvylika mėnesių, kaip mes keliskart esame matę, sargybinių *medžioklė* tapo savotiška pramoga. Bezanvalis su kareiviais pasirengę veikti, bet, gavę įsakymą nešaudyti, jie neskuba imtis žygių.

Petardos pradėjo sproginėti pirmadienio rytą, o dabar jau trečiadienis, beveik vidurdienis; rengiamasi palaidoti iš vytelių pintą iškamšą — turbūt senovišku papročiu. Paskui ją nusidriekusios ilgos eilės deglais nešinų žmonių pasuka prie Lamuanjono namų, bet „vienas iš mano (t. y. Bezanvalio) tarnų" nubėgo jo perspėti, tad čia jau atvykę kareiviai. Niūrusis Lamuanjonas tą naktį nežus ugnyje — žus tik po metų, ir tai nuo šūvio (nėra žinoma, ar tai buvo nelaimingas atsitikimas, ar savižudybė) **. Apviltos padugnės sudegina savo pintą iškamšą po jo langais, „sudaužo sargybinių būdelę" ir nuslenka tolyn — bandys nutverti Brieną ir Diubua, sargybos kapitoną. Bet visi jau sukilę ant kojų: prancūzų gvardija, invalidai, rai-

* Tegyvuoja Henrikas IV! Velniop Lamuanjoną! *(pranc.)*

** Histoire de la Révolution par Deux Amis de la Liberté.— T. 1.— P. 50.

tieji patruliai; deglų procesija pasitinkama taikliais šūviais, durklų dūriais ir kardų kirčiais. Net Diubua su savo kavalerija surengia antpuolį, ir be galo žiaurų: „yra gausybė sužeistų ir užmuštų". Po šio antpuolio kyla daug triukšmo ir nusiskundimų; keliamos baudžiamosios bylos, oficialūs asmenys miršta nuo širdies smūgių *. Šitaip plienine šluota padugnės vėl nušluojamos į savo tamsias gelmes, ir gatvės vėl švarios.

Pusantro šimtmečio padugnės nedrįso šitaip pasireikšti ir tiek pat laiko nerodė savo stambių, šiurkščių veidų dienos šviesoje. Taigi jų pasirodymas — nelauktas, stebuklingas dalykas; kol kas jos linksmai ir gan keistai strakalioja, žaisdamos nerangius brobdingnagiškus [108] žaidimus, kuriuose kol kas nejaučiama pykčio, bet tame skardžiame puskvaišio juoke girdėti niūrios gaidelės, kurios dar gali pagarsėti.

Tačiau Lomeni paraginti mąstytojai jau toli pažengę su savo pamfletais; Generaliniai luomai būtinai įvyks, pagal vieną ar kitą planą, jei ne sausyje, kaip buvo tikėtasi, tai ne vėliau kaip gegužę. Senasis hercogas Rišeljė, kuris šiomis rudens dienomis vaduojasi mirtimi, darsyk pramerkęs akis sušnabžda: „Ką būtų pasakęs Liudvikas XIV?" (kurį jis pamena), ir vėl jas užmerkia — amžiams, kad nematytų šitų blogų laikų.

* Ibid.— P. 58.

KETVIRTA KNYGA

GENERALINIAI LUOMAI

1 skyrius

VĖL NOTABLIŲ SUSIRINKIMAS

Taigi įvyks tai, ko visi meldė! Visais laikais, kai šalis patekdavo į aklavietę, kai blogio būdavo apstu ir niekas negelbėdavo, ji kaip vaistų reikalaudavo per kokį Malerbą ar net Feneloną * [109] Generalinių luomų. Netgi jų reikalaujantys parlamentarai būdavo „palydimi palaiminimais“. O dabar — pasižiūrėkit — mums malonėjo duoti šį vaistą, generaliniai luomai tikrai įvyks!

Lengva pasakyti „teįvyksta Generaliniai luomai“; kur kas sunkiau pasakyti, kaip jie turi vykti. Generaliniai luomai Prancūzijoje nesirinko nuo 1614 metų; to meto žmonių sąmonėje jų nelikę nė ženklo. Jų sudėtis, reglamentas, įgaliojimai, kurie niekad nebuvo bent kiek konkrečiau apibrėžti, dabar tapo visai neaiškiomis galimybėmis, moliu, kuriam puodžius gali suteikti vienokią ar kitokią formą. Netgi ne vienas puodžius, o dvidešimt penki milijonai jų, nes maždaug tiek dabar turės juose balsą! Kokia vaga pakreipti tuos Generalinius luomus — štai kur problema! Kiekvienas institutas, kiekviena privilegijuota, organizuota klasė sieja su jais savo slaptas viltis, ir kartu jie kelia joms savų slaptų nuogąstavimų, kadangi toji siaubinga dvidešimties milijonų klasė dabar taip pat kelia galvas, puoselėdama savo viltis, nors lig šiol tai buvo nuolankios nebylios avelės, ir kitoms klasėms tereikdavo susitarti, kaip geriausia jas kirpti! Jos nustojo ar nustoja buvusios nebylios — jos kalba pamfletais ar bent jau sutartinai mekena ir bliauna tą patį, ką ir jie, nepaprastai pagarsindamos jų skambėjimą.

O dėl Paryžiaus parlamento, šis išsyk pasisako už tai, kad Generaliniai luomai vyktų „senąja, 1614 metų tvarka“. Pastarosios pranašumas buvo tas, kad trečiasis luomas, kitaip tariant, prastuomenė, figūravo juose vien

* *Montgaillard.*— T. 1.— P. 461.

parodai, tad jeigu tik bajorija ir dvasininkija nesusivaidydavo tarp savęs, *jos* netrukdomai galėdavo priimti sau palankiausius nutarimus. Tai ir turėjo galvoje Paryžiaus parlamentas, aiškiai išsakęs savo nuomonę. Tačiau ji buvo sutikta tokiu pasiutusiu švilpimu ir šauksmais, kad vėjas kaipmat ją išplaikstė, o su ja negrįžtamai ir parlamento populiarumą. Kaip jau sakėme, šis parlamentas jau suvaidino savo vaidmenį. Kalbant apie jį, reiktų paminėti dar vieną dalyką — kaip greitai viskas apsivertė aukštyn kojomis. Rugsėjo 22-ąją parlamentas grįžo iš „atostogų", ar „tremties savo valdose", ir, visam Paryžiui pašėlusiai džiūgaujant, vėl ėmėsi savo darbo. Lygiai kitą dieną tas pats parlamentas prieina prie savo „aiškiai išsakytos nuomonės", o jau 24-osios rytą matome, kad Teisingumo rūmų kiemuose susirinkusi minia klaikiai švilpia, „apiberia jį įžeidinėjimais", ir jo šlovė pranyksta amžiams *.

Tais laikais 24 valandos daug kam buvo populiarumo norma.

Antra vertus, koks nereikalingas buvo tas Lomeni raginimas mąstytojams! Mąstytojai ir negalvojantys milijonai be raginimo ėmėsi ko katrie gali. Energingai veikia įvairūs klubai — *„Société Publicole"*, „Bretonų klubas". „Pasiutėlių klubas". Palė Ruajalyje taip pat veikiama: į pietus, ne be tikslo, čia susirenka Mirabo ir Taleiranai, o prie stalo su jais sėdi Šamforai, Moralė, Diuponai ir ugningi parlamento nariai. Surenka juos draugėn toks *Nekero* žmogus, Liono tiekėjas (jo pavardę galima būtų paminėti) **, o gal jų pačių troškimas papietauti. O dėl pamfletų, tai, vaizdžiai kalbant, „jais snigte sninga; jie žada užpustyti vyriausybės kelius!" Štai kada laikas veikti laisvės draugams, sveiko proto ir pamišusiems.

Grafas, veikiau apsišaukėlis, pasivadinęs grafu d'Entrigu, „jaunasis Langedoko džentelmenas", ko gero, ne be ciniko Šamforo pagalbos, įsiaudrina iki beveik fanatiško įniršio; tokių daug, bet jis visus pranoksta ***. Kvailasai jaunasai Langedoko džentelmene, netrukus tu turėsi pasi-

* *Weber.* — T 1. — P. 347.
** *Weber.* — T. 1. — P. 360.
*** Mémoire sur les Etats-Généraux. — Žr.: *Montgaillard.* — T. 1. — P. 457—459.

piktinęs „emigruoti su pačiais pirmaisiais“, bėgti už jūrų, įsibrukęs kišenėn „Visuomenės sutartį“; ten tu būsi visų užmirštas, slankiosi it žaltvykslė, pindamas nepelningas intrigas, kol žūsi nuo stileto! Abatas Siejesas, palikęs savo Šartrė katedrą, kanauninko vietą ir knygas, užsiauginęs plaukus taip, kad nebūtų matyti tonzūros, kai galva tampa neginčytinai pasaulietiška, atvyksta į Paryžių pateikti trijų klausimų, į kuriuos pats atsako: *„Kas yra trečiasis luomas?“—„Viskas“.—„Kuo jis buvo lig šiol, esant tokiai valdymo formai?“—„Niekuo“.—„Ko jis siekia?“—„Tapti kažkuo.“*

Orleano hercogas, kuris pakeliui į chaosą, be abejo, atsiduria visų šių įvykių sūkuryje, paskelbia savo „Apmąstymus“ *; nors jis dedasi knygos autoriumi, iš tikrųjų ji parašyta Laklo[110] (to paties, kuris parašė „Pavojingąsias sąjungas“). Apmąstymų išvada paprasta —„Trečiasis luomas — tai tauta“. Kita vertus, monsinjoras d'Artua su kitais kraujo princais iškilmingai *primena* karaliui, kad jeigu bus klausoma tokių dalykų, tai privilegijoms, didikams, monarchijai, bažnyčiai, valstybei ir iždui iškilęs pavojus **. Išties pavojus, bet nejaugi pavojus pranyks, jei jų nebus klausoma? Juk tas vis aiškiau girdimas nepamatuojamas, daugialypis garsas, primenąs užtvanką pralaužusio vandens riaumojimą — tai Prancūzijos balsas. Tik išminčius galėtų patarti, ką dabar daryti, jei neįmanoma pabėgti į kalnus ir pasislėpti.

Dar ir dabar nežinia, kaip būtų nutarusi pasielgti idealі, viską matanti Versalio vyriausybė, valdydama tokiais principais, tokioje aplinkoje, šitokiai naujai padėčiai susidarius. Tokia vyriausybė būtų kuo aiškiausiai pajutusi, kad tikslas, kuriam ji ilgai tarnavo, jau ranka pasiekiamas, kad, prisidengęs šiais jau nebeišvengiamais Generaliniais luomais, išvysta pasaulį naujas visagalis nežinomasis — demokratija, kuriai esant bet kokia Versalio valdžia jeigu ir galėtų toliau egzistuoti, tai tik laikinai. Šitokiam neapsakomai svarbiam laikinam egzistavimui užtikrinti vargu bau pakaktų visų jos turimų sugebėjimų,

* Délibérations à prendre pour les Assemblées des Bailliages.

** Mémoire présenté au Roi par Monseigneur Comte d'Artois, M. le Prince de Condé, M. le Duc de Bourbon, M. le Duc d'Enghien, et M. le Prince de Conti. (Pateikta Hist. Parl.— T. 1.— P. 256.)

tad išeitis būtų taikus, laipsniškas, tvarkingas atsistatydinimas ir *Dominedimittas* *.

Tai pasakytina apie idealiąją, viską matančią Versalio vyriausybę. Na, o kaip bus su tikrąja, neišmintingąja? Deja, toji vyriausybė egzistuoja vien savo pačios naudai, be teisių, išskyrus teisę į nuosavybę, o dabar — dar ir be galios. Ji nieko nenumato ir nemato; ji neturi bendro tikslo, tik daug atskirų tikslelių bei instinktą išlikti gyvai, būdingą visam, kas gyva. Tai tikrų tikriausias sūkurys, kuriame, lyg vėjams susidūrus, tušti patarimai, haliucinacijos, apgaulės, intrigos ir kvailystės skrieja ratu it išplaikstytos šiukšlės. „Jaučio akis" turi savų nepagrįstų vilčių, bet ir visų nuogąstavimų. Lig šiol Generaliniai luomai bemaž nieko nepakeisdavo, tai kodėl šitie turėtų kažką pakeisti?! Tiesa, prastuomenė atrodo pavojingai nusiteikusi, bet maišto nebūta štai jau penkios kartos, tai kodėl jis turėtų kilti dabar? Tris luomus apsukrumu galima sukiršinti vieną prieš kitą; trečiasis, kaip ir lig šiol, parems karalių — vien iš piktumo ir savanaudiškų paskatų, norėdamas paerzinti kitus du ir apdėti juos mokesčiais. Taigi anuodu surišti paklius mums į rankas, ir galėsime lengvai juos melžti. Šitokiu būdu gausime pinigų; trys luomai baisiausiai susivaidys tarpusavyje, susirinkimą galima bus paleisti, o ateitis pasirūpins savimi! Kaip mėgdavo sakyti gerasis arkivyskupas Lomeni: „Kiek daug būna atsitiktinumų, o mums išgelbėti pakaks vieno..." Taip, o kiek reikia mums pražudyti?

Šitokios anarchijos sūkuryje vargšas Nekeras daro, ką gali. Jis žvelgia į ją su neblėstančia viltimi; giria visiems žinomą karaliaus proto tiesumą, atlaidžiai išklauso karalienės ir dvariškių, kurie garsėja, ką taip pat žino visi, sugedimu; jeigu jis ir išleidžia kokį oficialų pranešimą ar nurodymą, tai palankų trečiajam luomui, tačiau nieko nesprendžia, laikosi gan atokiai nuo reikalų ir tikisi, kad jie išsispręs savaime. Šiuo metu svarbiausiųjų klausimų teliko du: dvigubas atstovavimas ir balsavimas pavienečiui. Ar prastuomenė turi būti atstovaujama dvigubai, t. y. ar ji privalo siųsti tiek pat delegatų, kaip bajorija ir dvasininkija kartu paėmus? Generaliniams luomams susirin-

* Viešpatie, atleisk *(lot.)*.

kus, kaip jie svarstys klausimus ir balsuos: visi drauge ar trim atskirais organais; pagaliau kaip balsuos — pavienečiui ar luomais? Štai tie ginčytini klausimai, dėl kurių visoje Prancūzijoje aidi kalbos, logiški išvedžiojimai ir laisvės maniakų raginimai. Nekerui kyla mintis: ar ne geriausia padaryti tam galą sušaukiant antrąjį notablių susirinkimą. Taip ir nutariama padaryti.

Tad šių, 1788-ųjų, metų lapkričio 6-ąją notabliai susirenka po maždaug pusantrų metų pertraukos. Tai tie patys notabliai, kuriuos buvo parinkęs Kalonas, tie patys šimtas keturiasdešimt keturi — šitaip parodomas objektyvumas ir sutaupoma laiko. Vėl jie posėdžiauja savo septyniuose biuruose, o už lango — speiguota žiema, šalčiausia nuo 1709 m.: termometras nukrito žemiau nulio pagal Farenheito skalę [111], Senos upė užšalo *. Speigai, nepritekliai ir laisvės maniakų klegesys — kaip pasikeitė kraštas nuo tos praėjusių metų gegužės, kai tie patys notabliai buvo „išlydėti vargonais“! Jie pamėgins septynių kraujo princų vadovaujamuose septyniuose biuruose išspręsti tuos ginčytinus klausimus.

Patriotų nuostabai, tie notabliai, kurie dar neseniai buvo šitaip patriotiškai nusiteikę, dabar linksta į nedraugų pusę. Jie dvejoja dėl dvigubo atstovavimo ir balsavimo pavienečiui; nieko konkretaus nenusprendžia, vien tik diskutuoja, bet ir tai ne palankiausia kryptimi. Nenuostabu: juk dauguma šių notablių — iš privilegijuotųjų sluoksnių. Kadaise jie kėlė balsą, bet dabar jie turi savų nuogąstavimų, tad jų vaidinimas graudus, jie nieko nenuveikia. Tegul jie pranyksta ir daugiau negrįžta! Mėnesį posėdžiavę, 1788 m. gruodžio 12-ąją jie pranyksta — *paskutiniai* notabliai žemėje, daugiau nepasirodysią pasaulio istorijoje.

Klegesiui ir pamfletams nesiliaujant, iš visų Prancūzijos kampelių sklindant vis garsesnėms patriotinėms kalboms, pats Nekeras porai savaičių praėjus iki metų pabaigos priverstas pateikti *„Ataskaitą“* **, kurioje savo rizika pataria minėtąjį dvigubą atstovavimą. Netgi ne pataria — beveik reikalauja: taip jį paveikė tos garsios lais-

* *Marmontel.* Mémoires.— London, 1805.— T. 4.— P. 33. Hist. Parl. etc.
** Rapport fait au Roi dans son Conseil, le 27 Décembre 1788.

vės maniakų kalbos. O kiek dvejonių, kiek tuščių išvedžiojimų! Juk tą triukšmingą pusmetį (viskas prasidėjo nuo Brieno, liepos mėnesį) viena *ataskaita* sekė kitą, paskesnis oficialus pranešimas paneigdavo ankstesnį *.

Vis dėlto, kaip matome, pirmasis ginčytinas klausimas dabar išspręstas. Antrasis — balsuoti pavienečiui ar luomais — deja, tebekabo ore. Galima sakyti, jis nuo pat pradžių kabo tarp privilegijuotųjų luomų ir neprivilegijuotojo, lyg karo kaltininkas ir prizas nugalėtojui. Kas mūšyje laimės šį prizą, galės nešti jį kaip sėkmę pranašaujančią kovos vėliavą!

Po sausio 24-osios karaliaus įsako ** nekantriai laukiančiai Prancūzijai pagaliau nelieka abejonių, kad liaudies deputatai *susitiks* ir kad galima pradėti juos rinkti (nieko daugiau karaliaus įsake nebuvo numatyta).

2 skyrius

RINKIMAI

Taigi pirmyn, prie darbo! Žodinis karaliaus signalas apskrieja Prancūziją tarsi smarkus vėjas, lėkdamas per bekraštes girias. Parapijų bažnyčiose, miestų rotušėse, baljažuose ir senešalijose,— vienu žodžiu, kad ir kur susieina vyrai, visur nemenkame sąmyšyje organizuojami pirminiai susirinkimai. Jų paskirtis — „išrinkti jūsų rinkikus, o paskui — sudaryti „Nusiskundimų ir skriaudų (vienų ir kitų netrūksta) sąsiuvinį“.

Šitoks galingas poveikis yra šio karališkojo įsako, kuris odiniuose pašto maišuose greitai rieda šalčio sukaustytais vieškeliais į visas keturias šalis. Jis paveikia tarsi koks magiškas *„fiat“* ***, į kurį tokie dalykai išties panašūs. Jūs pažiūrėkit — kur tik jis skaitomas: ar trimitų garsams palydint prie kryžiaus turgaus aikštėje, vadovaujant gvardiečių apsuptam teisėjui, senešalui ar kitam menkam valdininkui, ar kaimo bažnyčioje, kur monotonišku balsu po pamokslo jį išvograuja dvasininkas, *„au prône*

* Liepos 5-osios, rugpjūčio 8-osios, rugsėjo 23-osios ir t. t.

** Réglement du Roi pour la Convocation des Etats-Généraux à Versailles (Perspausdinta su klaidingai nurodyta data Histoire Parlementaire.— T. 1.— P. 262.)

*** Tebūnie *(lot.)*.

des messes paroissales" *, ir jis užregistruojamas, o paskui paštu išsiunčiamas, kad apskrietų visą kraštą,— visur šita taip seniai kunkuliuojanti ir ūžianti iš nekantraus laukimo įvairialypė prancūzų tauta ima rinktis į būrius, iš kurių susidaro organizuotos grupės; šios savo ruožtu susideda iš organizuotų grupelių. Taigi neaiškus ūžimas virsta suprantamomis kalbomis ir veiksmais. Praėję pirminius, paskui antrinius susirinkimus, „laipsniškus rinkimus" ir šimtus kartų įdėmiai patikslinti ir išnagrinėti (tokia tvarka nurodyta įsake), pagaliau surašomi popieriuje žmonių nusiskundimai ir skriaudos, pagaliau parenkamas tinkamas liaudies atstovas.

Visa liaudis pasipurto, tarsi būtų vienas gyvas padaras, ir tūkstantbalsiu riksmu paskelbia staiga prabudusi iš ilgo letargo ir nuo šiol nebemiegosianti! Išsipildė seniai laukta svajonė; nuostabi naujiena apie pergalę, išvadavimą, rinkimų teisių suteikimą magiškai skamba kiekvienoje širdyje. Toji žinia pasiekia stiprų ir išdidų žmogų, kurio tvirtos rankos nebesileis sukaustomos grandinėmis, prieš kurį atsiveria bekraščiai neužkariauti žemynai. Išgirsta ją ir išvargęs padienis darbininkas, ir elgeta, ašaromis vilgantis duonos kriaukšlę. Ką — nejaugi viltis pasiekė ir mus, net iki mūsų nusileido?! Vadinasi, alkis ir vargai nebus amžini? Vadinasi, duona, kurią užauginome varganuose sklypeliuose savo gyslotų rankų darbu, patys nukirtome, sumalėmė grūdus ir išminkėme tešlą, atiteks ne vien svetimiems — mes taip pat jos valgysime ir būsime sotūs? Nuostabios naujienos,— pritaria atsargūs seniai,— bet pernelyg neįtikėtinos! Šiaip ar taip, piniginių mokesčių nemokantys prasčiokai, kurie neturi teisės balsuoti **, uoliai būriuojasi aplink tuos, kurie ją turi, o nemenkas pagyvėjimas juntamas beveik visose salėse, kur vyksta susirinkimai, ir anapus jų durų.

Paryžius vienintelis iš miestų turės atstovų; jų numatyta dvidešimt. Sostinė suskirstyta į šešiasdešimt apylinkių, kurių kiekviena, susirinkusi kokioje bažnyčioje ar panašioje vietoje, išrenka du rinkikus. Oficialios komisijos eina per visas apylinkes, nes visi menkai supranta rinki-

* Per pamokslą mišiose parapijiečiams *(pranc.)*.

** Réglement du Roi (Histoire Parlementaire.— T. 1.— P. 267—307.)

mų sistemą, tad visur reikia ją aiškinti. Gatvėse neįprastas vaizdas: knibžda žmonių, bet jie taikingai nusiteikę, nors nerimsta ir daug kalba; kartais blyksteli kareivių muškietos, ypač prie Teisingumo rūmų, kur vėl posėdžiauja parlamentas — kone drebėdamas iš pykčio.

Prancūzų tauta dabar turi užsiėmimą! Šiomis nepaprastomis dienomis net vargingiausias bent kiek smalsesnis amatininkas meta darbą ir eina jei ne balsuoti, tai nors padėti kitiems balsuoti. Visuose keliuose bruzdesys, kamšatis. Tais pavasario mėnesiais, kai valstietis beria į dirvą grūdus, visoje plačiojoje Prancūzijoje tolydžio skamba nedarnūs susirenkančių ir išsisklaidančių, svarstančių, pritariančių, biuleteniais ir šauksmais balsuojančių minių garsai, pasiekiantys net dangų. Prie šių politinių reiškinių pridurkime ir šitokį ekonominį: prekyboje sustingimas, o duona brangsta, nes prieš sunkią žiemą, kaip esame minėję, būta sunkios vasaros — su sausra ir su kruša liepos 13-ąją dieną. Kokia baisi diena! — šaukė visi ledukams kapojant pasėlius. Deja, kitąmet tą dieną bus dar baisiau *. Šitokie tad buvo dangaus ženklai, Prancūzijai renkant liaudies atstovus.

Incidentai, įvykę per šiuos rinkimus, ir jų vietiniai ypatumai priskirtini ne visuotinei, bet vietinei ar parapijų istorijai; todėl nesustosime prie naujų neramumų Grenoblyje ir Bezansone, ir prie to, kaip praliejus kraują Reno gatvėse, į miestą atžygiavo „jaunieji Bretanės vyrai", nešini savo „motinų, seserų ir mylimųjų" manifestu **, ir prie panašių dalykų. Visur ta pati liūdna istorija, su nežymiais skirtumais. Atstatytas parlamentas (kaip Bezansone) apstulbęs žiūri į tą milžinišką pabaisą (generalinius luomus), kurią pats pažadino, ir gan įžūliai puola durti jai į nosį, tačiau, deja, tučtuojau parbloškiamas ant žemės ir nusviedžiamas tolyn, nes naujoji liaudies jėga moka naudotis ne vien argumentais,

* *Bailly*. Mémoires.— T. 1.— P. 336.

** Protestation et Arrêté des Jeunes Gens de la Ville de Nantes, du 28 Janvier 1789, avant leur départ pour Rennes. Arrêté des Jeunes Gens de la Villa d'Angers, du 4 Février 1798. Arrêté des Mères, Soeurs, Epouses et Amantes des Jeunes Citoyens d'Angers, du 6 Février 1789. (Perspausdinta Histoire Parlementaire.— T. 1.— P. 290—293.)

bet ir plytgaliais! Kai kur bajorų luomas, dažnai kartu su parlamentu (kaip Bretanėje), nori iš anksto surišti rankas trečiajam, idant šis nepakirstų jo senųjų privilegijų; nors ir kaip sumaniai bando tai padaryti, šis metodas taip pat neturi jokių perspektyvų, nes įdurta nosin pabaisa sutrauko pančius nelyginant žalias nendreles. Sakote, surišite? Kur jums, ponai! O dėl jūsų riteriškų rapyrų, narsos ir išbandymų mūšių, pamąstykite, ar jie gali jums padėti! Plebėjo gyslomis taip pat teka raudonas kraujas, kuris nepabąla net nuo jūsų žvilgsnio, tad „šeši šimtai ginkluotų Bretanės didikų, tris paras išbuvę Kordeljerų vienuolyne Reno mieste“, priversti iš jo išeiti *protingesni,* negu kad buvo įeidami, nes sujudo Nanto ir Anžero jaunuoliai, visa Bretanė, o jiems įkandin „motinos, seserys ir mylimosios“ šaukė: *„Eikite pirmyn!“* Bretanės bajorija priversta leisti pamišusiam kraštui elgtis kaip tinkamam *.

Kitose provincijose nemažiau geranoriškai nusiteikusi bajorija mano būsiant geriau apsiriboti protestais, gerai suredaguotais „Nusiskundimų ir skriaudų sąsiuviniais“, pašaipiais rašiniais ir kalbomis. Iš dalies tokios taktikos ji laikosi Provanse, į kurį iš Paryžiaus atlėkė Gabrielis Onorė Riketis, grafas de Mirabo, kad laiku tartų žodį. Provanso privilegijuotieji, remiami savo Ekso parlamento, padaro išvadą, kad nors tokios naujovės yra leistos karaliaus įsako, jos galinčios pakenkti tautai ir, kas dar mažiau ginčytina, „pažeminti bajorijos orumą“. Kuomet Mirabo, tai išgirdęs, ėmė garsiai prieštarauti, ta pati bajorija, didžiausiam sambrūzdžiui kilus tiek salėje, tiek ir už jos durų, nutaria be jokių kalbų išvyti jį iš savo susirinkimo. Su šiuo nesuvaldomu žaibuojančių akių vyru nebūtų galėję susidoroti kitaip, net visi paeiliui šaukdami jį į dvikovą. Taigi Mirabo išvytas.

„Visuose kraštuose visais laikais aristokratai nepermaldaujamai persekiodavo kiekvieną liaudies draugą“,— išeidamas šaukė jisai,—„tačiau dešimteriopai ryžtingiau — jei jis pats buvo kilęs iš aristokratų. Šitaip paskutinysis Grakchas žuvo nuo patricijų rankos, tačiau gavęs mirtiną smūgį, jis metė saują dulkių dangausp, šaukdamas die-

* Hist. Parl.— T. 1.— P. 287. Deux Amis de la Liberté.— T. 1.— P. 105—128.

vų keršto, ir iš tų dulkių gimė Marijas, ne tiek išgarsėjęs tuo, kad išnaikino kimbrus, kiek tuo, kad nuvertė Romoje didikų tironiją“ *. Metęs (per spaudą) *šią* keistą naujovišką dulkių saują, idant šioji sukurtų ką galėsianti, Mirabo išdidžiai pereina į trečiąjį luomą.

Norėdamas pelnyti pastarojo palankumą, jis „atidaro audinių krautuvę Marselyje“ ir laikinai tampa pirkliu — mums tai visuomet liks vienas malonių prisiminimų apie tuos laikus, nors tai, ko gero, viso labo pasakėlė. Dar niekad toks keistas krautuvininkas nemojavo žirklėmis, karpydamas audeklų ritinius žmonėms ar atskiroms jų kūno dalims aprengti. *„Fils Adoptif“* piktinasi tokia bajoro vardą teršiančia pasakėle **, tačiau tais laikais ja tikėjo dažnas ***. Tiesą sakant, jei Achilas didvyrių laikais skerdė avinus, tai kodėl Mirabo negalėjo nedidvyriškais laikais karpyti gelumbės?

Jis triumfuodamas eina per tą sujudusį kraštą minioms džiūgaujant, šviečiant kelią deglais, šimtui savanorių jį saugant ir žvelgiant „pro langus smalsuoliams, sumokėjusiems už tą galimybę po du luidorus“,— šie dalykai yra tikrai autentiški. Ir Eksas, ir Marselis išrinko jį deputatu, bet jis pats teikia pirmenybę Eksui. Jis parodė savo toli skambantį balsą, atskleidė savo beribės sielos gelmes; jis gali užčiaupti išdidų turtuolių burnojimą ir alkaną vargšų niurnėjimą — tokia yra garsiai pasakyto žodžio galia; jis traukia nesuskaičiuojamas minias, kaip mėnuo — jūros vandenis. Jis išjudino visą kraštą ir tapo žmonių valdovu.

Pažymėsime dar vieną nutikimą ir vietinį ypatumą, tik visai kitokioje šviesoje. Kalbama apie Paryžiaus parlamentą, kuris kaip ir kiti puola (tik ne taip ryžtingai, nes geriau mato susidariusią padėtį) verti žiedo į nosį tai Generalinių luomų pabaisai. Daktaras Giljotenas, paryžiečių gerbiamas praktikuojantis gydytojas, sudarė nedidelį savąjį „Nusiskundimų sąsiuvinio“ apmatą, turėdamas visišką teisę, nes jam nestigo nei noro, nei sugebėjimų. Pamatęs, kad jis kiša jį žmonėms pasirašyti, su-

* *Fils Adoptif*.— T. 5.— P. 256.
** Mémoires de Mirabeau.— T. 5.— P. 307.
*** *Marat*. Laikraštis *„Ami du Peuple“* (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 2.— P. 103), etc.

rūgęs parlamentas iškviečia jį pasiaiškinti. Šis nueina, bet visas Paryžius nuseka jam įkandin ir, užtvindęs Teisingumo rūmų kiemus, uoliai pasirašinėja jo sąrašą net čia, kol daktaras aiškinasi viduje! Parlamentui nelieka nieko kita, kaip kuo greičiau paleisti Giljoteną, palinkėjus jam sėkmės, o minia parneša jį namo ant pečių *. Šį gerbiamąjį gydytoją mes tikimės išvysti darsyk, galbūt paskutinį kartą, o Parlamento — nėkart; tegul jis prasmenga, kad mes daugiau jo nepamatytume!

Nors tokie dalykai yra džiugūs, tam, kuris skolino pinigus valstybei ar dar kam, nė kiek ne linksmiau. Kai visa apgaubta tokių bloga lemiančių abejonių šydo, kas gali būti tikriau už pinigus kišenėje ir kas gali būti išmintingiau, negu laikyti juos tenai? Visokia prekyba ir spekuliacija ėmė merdėti, o amatininkas sėdi dykas. Padėtis grėsminga, juo labiau kad nepalankios oro sąlygos taip pat turėjo įtakos, tad dabar stinga ne tik darbo, bet ir maisto! Pavasariui prasidėjus, pasklinda gandai apie javų perpardavinėtojus, karalius išleidžia įsaką dėl jų, duonkepiai rašo peticijas prieš malūnininkus, o galop balandžio mėnesį pasigirsta tūžmingi badaujančių balsai ir pasirodo gaujos apdriskusių beturčių. Tai jau trečią kartą istorijoje pasirodantys *plėšikai;* sauja tikrai esančių žmonių, kurie, atsispindėję ir atsimušę tokioje daugybėje milijonų galvų — lyg įgaubtuose veidrodžiuose, vieną daiktą atkartojančiuose dešimtis kartų,— tampa ištisa tauta plėšikų, kurie it kokia antgamtiška mašina varo revoliucijos epą. Plėšikai šen, plėšikai ten — jie plūsta iš visų pusių! Šitaip turbūt skambėjo ir Febo Apolono sidabrinis lankas [112], sėdamas marą ir mirtiną baimę, nes jis irgi skambėjo vaizduotėje, antgamtiškai, iš visų pusių slinkdamas beforme neaprėpiamybe, *pasidaręs panašus į naktį (νυκτι εοικως)!*

Tačiau atkreipkime dėmesį, kokią nepaprastą galią tuose kraštuose tais laikais pirmąsyk įgijo įtarumas! Jei tik vargšai leisgyviai iš bado žmonės susirenka būreliais ar pulkais, kaip kad žvarbiu oru strazdai ir sėjikai — vien tam, kad graudžiai drauge pačiulbėtų ir kad vienas nelaimėlis galėtų pažvelgti į akis kitam,— ir jeigu šitaip su-

* Deux Amis de la Liberté.— T. 1.— P. 141.

sirinkę į daiktą šitie badaujantys žmonės išsiaiškina (tik badu gaištantys strazdai to negali padaryti), kad nėra prasmės mirti, kol krašte yra maisto: nors jų piniginės tuščios, jų daug, ir jie turi tvirtas rankas — ar reikia dar kokios antgamtinės mašinos? Daugumai tautų nereikia, tik ne prancūzų tautai revoliucijos metu. Šitie plėšikai (kaip ir prieš keturiolika metų Tiurgo plėšikai) visi buvo sukurstyti, užverbuoti, tik būgnams nemušant, aristokratų, demokratų, Orleano hercogo, d'Artua ir visuotinės gerovės priešų. Įrodinėdami tai, kai kurie istorikai po šiai dienai pateikia vienintelį argumentą: nors tie plėšikai nudavė neturi ką valgyti, jie, girdi, įsigudrindavę gerti, juos net matydavę girtus *. Beprecedentinis faktas! Vis dėlto ar mes negalime pranašauti, kad tauta su tokiu plačiu patiklumo ir netikėjimo diapazonu (kuriuos deramai sumaišius atsiranda įtarumas ir apskritai beprotystė) pamatys tiek savo gretose besikaunančių nemirtingųjų, kad jiems niekada neprireiks epinės mašinos?!

Šiaip ar taip, į Paryžių aiškiai nusigavo nemaža plėšikų **; jie išblyškusiais veidais, lygiais plaukais (kaip ir turi atrodyti tikras fanatikas), purvinais skudurais apsirengę, nusitvėrę didžiules lazdas, kurias piktai daužo į grindinį! Jie maišosi rinkimų šurmulyje ir mielai pasirašytų Giljoteno nusiskundimų ar bet kieno kito skriaudų sąsiuvinyje ar po peticija, jei tik mokėtų rašyti. Fanatiška jų išvaizda ir lazdos, trinksinčios į grindinį, niekam nepranašauja nieko gera, o ypač — turtingiesiems Sent Antuano priemiesčio manufaktūrų savininkams, su kurių darbininkais jie broliuojasi.

3 skyrius

ĮSIELEKTRINUSI LIAUDIS

Paryžiuje dabar ne tik plėšikai, bet ir liaudies deputatai iš visų Prancūzijos kampelių su savo įgaliojimais kišenėse; klausinėja, tariasi, Versalyje ieško kur apsistoti — ten jei ne gegužės 1-ąją, tai 4-ąją tikrai su praš-

* *Lacretelle.* 18me Siècle.— T. 2.— P. 155.
** *Besenval.*— T. 3.— P. 385 etc.

matnia procesija ir didelėmis iškilmėmis bus atidaryti Generaliniai luomai. Mažųjų pramogų salė jiems iš naujo išklota kilimais, išdabinta; net nustatyta, kaip jie turės būti apsirengę — bemaž išsisprendė didysis ginčas dėl to, kokias skrybėles nešios bendruomenės deputatai — „smarkiai ar vos nuknebusiomis atbrailomis“. Atvykėlių vis gausėja: dykaduoniai, visokio plauko žmogeliai, atostogaujantys karininkai, kaip kad garbingasis kapitonas Damartinas, su kuriuo tikimės susipažinti. Iš visų kampelių jie sugužėjo čionai pasižiūrėti, kas čia dėsis. Šešiasdešimties Paryžiaus apylinkių komitetai pluša kaip niekad; dabar jau aišku kaip dieną, kad rinkimai Paryžiuje vėluos.

Pirmadienį, balandžio 27 d., astronomas Baji pastebi, kad sero Revijono nėra savo vietoje. Revijonas, turįs „stambią popieriaus manufaktūrą Sent Antuano gatvėje“, paprastai toks punktualus, neatvyko į rinkimų komisijos posėdį ir niekuomet daugiau juose nepasirodys. Nejaugi kas nutiko tuose „milžiniškuose aksominio popieriaus sandėliuose?“ Deja, taip. Deja, šiandien ten kyla ne Mongolfjė oro balionas, bet juodadarbiai, padugnės, Sent Antuano priemiestis! Ar tikrai seras Revijonas, pats kadaise buvęs darbininku, pasakė, esą „darbininkas gali kuo puikiausiai pragyventi iš penkiolikos *su* per dieną?“ Maždaug pusaštunto penso — menkutė suma! O gal kažkam tik pasirodė, kad jis šitaip pasakė, ir žmonės tuo patikėjo. Matyt, nuo tos ilgos trinties ir brūžinimosi liaudis *įsielektrino.*

Kas žino, kokį keistą pavidalą įgavo tose tamsiose landynėse, tose tamsiose galvose ir alkanose širdyse naujoji politinė evangelija, kokia stebuklinga „juodadarbių bendrija“ ėmė formuotis! Kantrybė baigiasi; keli nuožmūs žmogėnai netrukus virsta nuožmia minia, kitoms minioms plūstant pasižiūrėti reginio, apgula tuos popieriaus sandėlius ir garsiai, netaisyklinga kalba (kuria siekiama sužadinti ir aistras) įrodinėja, kad penkiolikos su per dieną negana. Miesto sargyba nesugeba jų išsklaidyti; kyla peštynės, minios staugia. Pasimetęs Revijonas maldauja prastuomenės, maldauja valdžios atstovų. Bezanvalis, kuris dabar yra Paryžiaus komendantas ir energingai vadovauja savo pavaldiniams, vakarop atsiunčia trisdešimt prancūzų gvardiečių — nuoširdi Revijono malda

atliepta. Gvardiečiai ištuština gatvę, laimei — nešaudydami, ir užima joje pozicijas nakčiai vildamiesi, kad neramumai liovėsi *.

Nieko panašaus: kitą dieną padėtis gerokai pablogėja. Sent Antuanas sukilo iš naujo, nuožmesnis negu bet kada, sustiprintas ateivių driskių — fanatiškais veidais, su didžiulėmis lazdomis rankose. Visomis gatvėmis paryžiečiai plaukia į šį priemiestį pasižiūrėti; tuo tarpu „du vežimai, prikrauti grindinio akmenų, atsitiktinai važiavę pro šalį“, minios konfiskuoti kaip neabejotina Dievo dovana. Tenka pasiųsti dar vieną būrį prancūzų gvardiečių. Paskui Bezanvalis, kuo rimčiausiai pasitaręs su pulkininku, pasiunčia dar ir trečią būrį. Išsitraukę durklus ir grasindami šaudysią, gvardiečiai vargais negalais prasibrauna į vietą. Na ir reginys! Gatvė užversta rąstgaliais, prisigrūdusi šurmuliuojančių žmonių. Vienas Revijono sandėlių nuniokotas kirviais ir ugnimi; nesiliauja beprotiškas maišto triukšmas. Į muškietų papliūpas atsiliepiama klyksmais, prakeiksmais, akmenimis ir kas papuola po ranka; nuo stogų ir iš langų lyja čerpėmis — čerpėmis ir nušautųjų lavonais.

Prancūzų gvardiečiams tai nepatinka, bet jie negali nusileisti. Visą dieną vyksta grumtynės — čia apmalšta, čia vėl stiprėja; saulė jau leidžiasi, tačiau Sent Antuanas dar nepasidavė. Minios laksto tai šen, tai ten. Deja, muškietų salvės aidi net tolimuose Šosė d'Anten kvartalo valgyklose, ir kalbų prie pietų stalo tonas pasikeičia. Kapitonas Damartenas palieka neišgertą vyną ir su pora draugų išeina pasižiūrėti kautynių. Murzini vyrai piktai urzgia, niurna aplink jį *„A bas les Aristocrats!“* ** ir įžeidinėja šventojo Liudviko kryžių [113]. Jį stumdo alkūnėmis, grumdo, bet kišenių neiškrausto; tiesą sakant, ir prie Revijono sandėlių nebuvo pavogtas nė mažiausias menkniekis ***.

Temstant pamatęs, kad neramumai nesiliauja, Bezanvalis nusprendžia iškviesti šveicarų gvardiečius su dviem pabūklais. Tie privalo atvykti, karaliaus vardu paliepti

* *Besenval.*— T. 3.— P. 385—388.

** Šalin aristokratus! *(pranc.)*

*** Evénemens qui se sont passés sous mes yeux pendant la Révolution Française, par A. H. Dampmartin.— Berlin, 1799.— T. 1.— P. 25—27.

tiems prasčiokams išsiskirstyti. Jeigu jie nepaklus, gvardiečiai turi užtaisyti savo patrankas karteče taip, kad visi matytų, ir vėl paliepti skirstytis; jeigu jie ir vėl nepaklausys — atidengti ugnį ir šaudyti tol, „kol šitaip bus išrūkytas paskutinis žmogus“, ir gatvė bus ištuštinta. Kaip ir reikėjo tikėtis, šis ryžtingas nutarimas padaro galą neramumams. Pamatęs, kaip svetimtaučiai gvardiečiai raudonais mundurais uždega patrankų dagčius, Sent Antuanas paskubomis išsiskirsto vakaro prieblandoje; gatvėje lieka vien rąstgalių krūvos ir „keturi ar penki šimtai“ lavonų. Nelaimingasis Revijonas rado prieglobstį Bastilijoje, ir, jausdamasis saugus už akmeninių jos sienų, iš ten ateinantį mėnesį siųs skundus, protestus ir paaiškinimus. Drąsiajam Bezanvaliui dėkoja visi gerbiami Paryžiaus sluoksniai, bet jis nesulaukia jokio ypatingo dėmesio iš Versalio,— tikrai atsidavę žmonės prie to įpratę *.

Vis dėlto kas sukėlė šį pašėlusį elektros kibirkščiavimą ir sprogimą? „Orleano hercogas! — šaukia dvariškiai.— Jis užverbavo šituos plėšikus savo auksu, žinoma, kaip nors patyliukais, netratindamas būgnų. Jis sugrėbė juos čionai iš visų pakampių, prikurstė ir uždegė — juk jam nėra nieko maloniau, kaip daryti bloga“. „Dvariškiai! — šaukia apsišvietę patriotai.— Juos užverbavo aristokratai prakeiktu savo auksu ir klastomis, sukurstę juos sužlugdyti niekuo dėtą serą Revijoną, norėdami įvaryti baimės silpniesiems ir sukompromituoti laisvės idėją“. Bezanvalis nenoromis daro išvadą, kad kalti „anglai, mūsų tikrieji priešai“. Bet ar nereiktų suversti kaltę Dianai alkio pavidalu? Ar kokiems *Dioskurams* [114]— engimui ir atpildui, kuriuos taip dažnai matome žmonių grumtynėse. Bedaliai skurdžiai — sunkaus triūso nualinti, neišbrendą iš purvo, pavirtę tamsia beveide mase,— bet juk jiems visagalis įkvėpė gyvą sielą! Jiems aišku, kad laisve kliedinti filosofija dar nėra iškepusi nė kepalo duonos, kad patriotiškieji komisijų nariai pasirengę nusileisti iki savo pačių lygio, bet ne žemiau. Kad ir kas jie būtų, plėšikai ar ne, šie įvykiai jiems rūsčiai rimti. Laidojami užmuštieji jiems — *Défenseur de la Patrie“* **, žuvusieji už teisingą reikalą.

* *Besenval.*— T. 3.— P. 389.
** Tėvynės gynėjai *(pranc.)*.

O gal pavadinkime tai šitaip: sukilimas jau *atitarnavo* pameistriu, ir šie įvykiai buvo gan įtikinantis jo bandomasis smūgis. Kitas jau bus meistro smūgis, pranešiantis visam apstulbusiam pasauliui, kad jis tapo neginčytinu padėties šeimininku. Tegul toji akmeninė tvirtovė, tironijos citadelė, pavadinta *Bastilija,* žiūri savo patrankų!

Vis dėlto šitokiu būdu — per pirminius ir antrinius susirinkimus, per nusiskundimų sąsiuvinius, visokiausius susiėjimus ir pasiūlymus, nuolatos griaudžiant apsiputojusiai gražbylystei, o gal nugriaudėjus ir muškietų salvėms, susijaudinusi Prancūzija baigia savo rinkimus. Šitaip gan audringai ir be tvarkos vėčiusi ir sijojusi, jinai dabar atsijojo (neskaitant kai kurių Paryžiaus rajonų) nuo pelų grūdus — liaudies deputatus, iš viso tūkstantį du šimtus keturiolika, ir tuojau pat atidarys Generalinius luomus.

4 skyrius

PROCESIJA

Pirmąjį gegužės šeštadienį Versalyje iškilmės, o pirmadienį, gegužės 4-ąją, bus dar didingesnė diena. Deputatai jau bemaž visi susirinko ten, rado kur apsistoti ir dabar, išsirikiavę ilgomis tvarkingomis eilėmis, pilyje paeiliui bučiuoja ranką jo didenybei. Vyriausiasis ceremonmeisteris de Brėzė ne visiems be galo lipšnus; krenta į akis, kad atvesdamas pateptojo akivaizdon bajorus ir dvasininkus, jis dosniai atidaro *abi* suveriamų durų puses, o štai trečiojo luomo atstovams — tik vieną! Vis dėlto įeiti vietos pakanka, o jo didenybė šypsenų negaili niekam.

Gerasis Liudvikas sveikina garbinguosius deputatus su viltinga šypsena. Jis parengė jiems Mažųjų pramogų rūmų salę, didžiausią iš kaimynystėje esančių jo apartamentų, ir nekart buvo atėjęs stebėti, kaip vyksta remontas. Erdvi salė su pakyla sostui, dvariškiams, ir karališko kraujo asmenims; priešais ją — vietos šešiems šimtams bendruomenių deputatų, o iš vieno šono — pusei tiek dvasininkų, iš kito — dar pusei tiek bajorų. Aukštai įrengtos galerijos, iš kurių kilmingos damos, tviskančios savo auksu siu-

vinėlo gazo tualetais, ir užsienio diplomatai bei kiti svečiai — iš viso iki dviejų tūkstančių — apsivilkę auksu apvedžiotais švarkais, pasidabinę baltais žabo, gali atsisėdę stebėti, kas vyksta. Per salės vidurį ir palei visą vidinę jos sieną eina platūs praėjimai. Šalia kambariai komitetams, sargybiniams, persirengimui — išties didinga salė. Viršūnė dekoratyvinio meno, kuriam talkino ir kitos pagalbinės meno rūšys. Kur pažvelgsi, visur audeklai su avietiniais kutais ir heraldinės lelijos.

Salė parengta; kaip sakėme, nustatyta, net kokiais rūbais vilkės deputatai: bendruomenių atstovai turės nešioti ne tas šlykščias skrybėles nuknebusiomis atbrailomis, bet vos užlinkusiomis. O dėl *darbo* tvarkos, kaip bus balsuojama —„pavienečiui ar luomais" — ir dėl kitų dalykų, tai jie taip ir liko nenuspręsti, nors, ko gero, tam dar yra laiko, o po kelių valandų jau nebebus. Šios abejonės graužia širdį tūkstančiui ir dviem šimtams vyrų.

Štai pagaliau pakyla saulė pirmadienio, gegužės 4-osios, rytą, abejinga, tarsi ši diena būtų eilinė. Jeigu pirmieji jos spinduliai gali išgauti muziką iš Memnono statulos palei Nilą[115], tai kokias jaudinančias, virpulingas laukimo ir nuojautos gaidas ji turėjo dabar išgauti krūtinėje kiekvieno, kuris atvyko į Versalį?! Milžiniškas Paryžius plūsta čionai visokiausiomis įsivaizduojamomis ir neįsivaizduojamomis transporto priemonėmis, mažesni žmonių srautai teka iš kiekvieno miesto ir kaimo. Versalis tapo tikra žmonių jūra, o tarp šv. Liudviko bažnyčios ir Dievo Motinos katedros kybo ore viena didžiulė gyva banga, kurios *purslai* užtykšta net ant kaminų! Mat ant kaminų, kaip ir žemiau — ant stogų, ant kiekvieno žibinto stulpo, ant kiekvienos iškabos — visur, iš kur gerai matyti, nors rizikuoji nusisukti sprandą, sėdi drąsus patriotas, o kiekviena tarpulangė ko neplyšta nuo susispietusių gražiųjų patriočių, kadangi deputatai renkasi prie šv. Liudviko bažnyčios, iš kurios procesija patrauks į katedrą klausytis pamokslo.

Taip, draugai, galite sėdėti ir žiūrėti — visa Prancūzija, visa Europa, kas pats ten būdamas, o kas tik vaizduotėje, nes ši diena — kaip reta. Galima raudoti kaip Kserksui[116] — kiek jų pritūpę glaudžiomis eilėmis tarsi sparnuotųjų padarų, nusileidusių iš dangaus; nors jie vi-

si, ir dar daugelis po jų, vėl išskris, pranyks bekraštėje žydrynėje, prisiminimas apie šią dieną vis dar bus gyvas. Tai diena, kai bus pakrikštyta demokratija; ją pagimdė ligota epocha, išnešiojusi ją nustatytus mėnesius. Tai diena, kai feodalizmas gaus paskutinį patepimą. Atgyvenusi visuomenės sistema, nukaršusi nuo darbo (juk ar ne daug ji nuveikė: sutvėrė *jus* ir tai, ką jūs turite ir žinote), nuo vagysčių ir peštynių, vadinamų šlovingomis pergalėmis, nuo ištvirkimo, goslumo ir šiaip nuo senatvės kvaištelėjusi ir sukriošusi, dabar turi mirti. Taigi, vienai kamuojantis mirties agonijoje, per gimdymo skausmus pasaulį išvys kita. Kiek dar darbo, žeme ir dangau, kiek dar darbo! Kautynės ir kraujo upeliai, rugsėjo skerdynės, Lodi tiltai, atsitraukimas nuo Maskvos, Vaterlo ir Piterlo[117], balsavimo teisė dešimties svarų metinių pajamų nuosavybę turintiems, dervos statinės ir giljotinos, ir, pamėginsime pranašauti, nuo šios dienos — dar kokie du šimtmečiai kovos! Vargu bau mažiau nei dviejų šimtmečių prireiks, kol demokratija pereis būtinas, grėsmingiausias *šarlatano*kratijos stadijas, kol maru apkrėstas pasaulis bus sudegintas ir vėl pradės žaliuoti ir jaunėti.

Vis dėlto džiūgaukite, minios Versalyje! Visa tai paslėpta nuo jūsų akių, užtat jums matyti šlovinga pabaiga. Šiandien apgavystėms bus perskaitytas mirties nuosprendis, o visam, kas tikra, šiandien bus paliepta atgyti — nors dar negreitai. Šiandien garsiai, lyg paskutiniojo teismo trimitu, bus paskelbta, kad *melu nereikia tikėti*. Tikėkite tuo, laikykitės to, jei nėr daugiau kuo tikėti ir ko laikytis, ir te atsitinka tai, kas turi atsitikti. „Nieko kita jūs negalite; tepadeda jums Dievas!“ Šitaip bylojo didesnis už bet kurį jūsų, pradėdamas *savąjį* pasaulio istorijos skyrių.

Tačiau pažvelkite! Šv. Liudviko bažnyčios durys plačiai prasivėrė, ir procesijų procesija pajudėjo katedros link! Orą sudrebina tokie šauksmai, kad nuo jų paukščiai Graikijoje galėtų kristi ant žemės negyvi. Išties didingas, iškilmingas reginys. Prancūzijos deputatai, o po jų — Prancūzijos karaliaus dvaras. Tvarkingai išrikiuoti, jie žygiuoja kiekvienas nurodytoje vietoje, kiekvienas apsirengęs kaip jam nurodyta. Bendruomenių deputatai — „paprastais juodais apsiaustais, su baltais kaklaryšiais“; ba-

jorai — auksu siuvinėtomis, ryškiaspalvėmis žvilgančio aksomo mantijomis, šiugždančiais nėriniais pasipuošę, su plunksnuotomis skrybėlėmis, dvasininkai — kamžuoti, albomis ar kitais geriausiais *pontificalibus* * apsitaisę. Paskiausiai eina pats karalius ir jo šeimyna, taip pat apsitaisiusi savo prašmatniausiais, ryškiausiais apdarais — jai tai ryškiausioji ir paskutinioji procesija. Iš visų keturių pasaulio šalių gal tūkstantis keturi šimtai žmonių susiėjo atlikti pačios sudėtingiausios užduoties.

Taip, šioje be garso žygiuojančioje minioje glūdi ateities pradai. Neneša jie simbolinės arkos, kaip kad hebrajai, bet jie irgi turi savąjį testamentą, jie taip pat kuria naują erą žmonijos istorijoje. Lemtis niūriai susimąsčiusi žvelgia į ateitį, kuri visa čia — neįžvelgiama, neišvengiama, ji glūdi šių žmonių širdyse ir neapibrėžtose jų mintyse. Kaip keista, kai pagalvoji, kad ateitis *juose,* tačiau ne jie, mirtingieji, o tik apvaizdos akis gali ją įžvelgti — kaip ji atsiskleis apgulties ir lauko pabūklų ugnyje ir griaudėjime, kovos vėliavų plazdėjime, tūkstančių kareiviškų batų žingsniuose, degančių miestų pašvaistėse ir smaugiamų tautų klyksmuose! Šitokie dalykai guli pasislėpę, saugiai įvynioti į šią gegužės ketvirtąją dieną, tiksliau tariant, glūdėjo kitoje nežinomoje dienoje, o šioji tėra visiems matomas jų vaisius ir padarinys. O juk kiek stebuklų glūdi kiekvienoje dienoje, jeigu tik savo akimis galėtume prasiskverbti (laimei, to nesugebame) iki jų prasmės,— net ir pati paprasčiausia diena yra „dviejų amžinybių santaka“.

O tuo tarpu įsivaizduokime, kad ir mes su jumis, gerasai skaitytojau, taip pat *įsitaisome* ten, iš kur viskas matyti (dabar mūza Klėja [118] leidžia tai padaryti be jokio stebuklo), ir žvilgtelėkime į šią procesiją, į žmonių jūrą visai kitomis akimis negu visi kiti — pranašiškomis. Mes galime ir stovėti aukštai užsikorę, nebijodami nukristi.

Gaila, bet toji gyva jūra, ar nesuskaičiuojama gausybė smalsuolių, pernelyg neryški. Vis dėlto įdėmiau įsižiūrėję, ar nepradedame atpažinti bevardžių figūrų (nereta iš kurių ne visados liks bevardė), čia tikrai ne spėjamai

* Dvasininkų rūbai *(lot.).*

esančių? Štai jaunoji baronienė de Stal — be abejo, ji žiūri pro langą kartu su vyresnėmis garbingomis moterimis *. Jos tėvas — ministras, vienas iš eisenos dalyvių, jo paties akimis žiūrint — pagrindinis. Jaunoji dvasingoji amazone, ne čia tavo poilsio vieta, nė tavo mylimojo tėvo, kuriam tinka šie žodžiai: „kaip Malbranšas matė visa Dievuje, taip Nekeras visa mato Nekere“— neatlaikanti kritikos teorema.

O kurgi lengvabūdė madmuazelė Teruan rusvomis garbanomis ir aistringa širdimi? Iškalbioji rusvaplaukė gražuolė, savo sparnuotais žodžiais ir žvilgsniais sujaudinsianti surambėjusias širdis, ištisus plieno batalionus ir palenksianti Austrijos kaizerį,— ateis laikas, kai tavęs lauks ietis ir šalmas, bet, deja, ir tramdomieji marškiniai bei ilgos dienos Salpetriere! [119] Verčiau būtum likusi gimtajame Liuksemburge ir gimdžiusi vaikus kokiam narsuoliui, bet ne šitoks vaidmuo tau buvo skirtas, ne šitokia lemtis.

O kaip išvardyti žymiuosius stipriosios lyties atstovus, neturint geležinio liežuvio ar šimto jų? Argi markizas Valadi paskubomis nemetė savo kvakeriškos skrybėlės plačiais kraštais, savo pitagoriškos graikų kalbos Vapinge ir Glazgo mieste? ** Argi de Morandas iš savo *„Courrier de l'Europe“*, Lingė iš *„Annales“* įdėmiai žvelgė į gimtinės pusę pro Londono rūką ir tapo „buvusiais redaktoriais“ ne tam, kad sulauktų savo atpildo ir pašertų giljotiną? Ar ne Luvė („Fobla“ autorius) stiepiasi ant pirštų galų? O ten ar ne Briso, pravardžiuojamas de Varviliu, juodųjų draugu. Jisai su markizu Kondorsė ir ženeviečiu Klavjeru „įsteigė laikraštį *„Moniteur“*, arba tuoj jį įsteigs — talentingi redaktoriai privalo nušviesti tokią dieną spaudoje.

O ar matai kiek ryškiau kur nors mažiau garbingose vietose tokį Stanislavą Majarą, raitą Šatlė antstolį, vieną iš apsukriausių vyrų? Kapitoną Juleną iš Ženevos, kapitoną Eli iš karalienės pulko,— abu nepatenkinti, nes gauna tik pusę atlyginimo. Ar matai Žurdaną su čerpių spalvos žandenomis, bet dar be čerpių spalvos barzdos,

* *Mme de Staël,* Considérations sur la Révolution Française.— London, 1818.— T. 1.— P. 114—191.

** Founders of the French Republic.— London, 1789. § Valadi.

tą sukčių, prekiaujantį mulais? Po kelių mėnesių jis taps budeliu Žurdenu ir pakeis savo amatą. Be abejo, kitoje negarbingoje vietoje stovi ar per kitų galvas piktai bambėdama stengiasi ką pamatyti žemaūgė blausi žmogysta, viena iš šlykščiausių, prasmirdusi suodžiais ir arkliniais vaistais — Žanas Polis Maratas iš Nešatelio! Ak, Maratai, humanitarinių mokslų atnaujintojau, paskaitų apie optiką skaitytojau, nuostabiausias iš visų veterinarų, kadaise dirbęs hercogo d'Artua arklidėse — ką tame, kas vyksta aplink, mato blausi tavo siela, žvelgianti iš tavo blausaus, buko ir gaižaus, vargo išvagoto veido? Gal menkutę vilties prošvaistę, kaip aušrą, brėkštančią po poliarinės nakties? O gal vien *žydrą* pragaro liepsną ir vaiduoklius, nesibaigiantį sielvartą, įtarumą ir kerštą?

Vargu bau reikia kalbėti apie manufaktūros pirklį Lekuantrą, kuris atsidangino čionai, uždaręs netoliese esančią savo krautuvę, ar apie Santerą, skardžiabalsį aludarį iš Sent Antuano priemiesčio. Mes išskiriame iš visos minios du, tik du. Vienas — stambus, raumeningas, juodais antakiais ir plokščiu šiurkščių bruožų veidu; nuo jo dvelkia neišnaudota energija, lyg jis būtų dar neįsiutęs Heraklis. Tai galų nesudūriantis advokatas Dantonas — įsidėmėkite jį. Antrasis, menko sudėjimo, ilgomis garbanomis, niūriu niekšelio veidu, nuostabiai spinduliuojančiu genijaus prigimtį, tarsi jo viduje spingsėtų žibalinė lempa,— jo verslo brolis Kamilis Demulenas. Be galo įžvalgus, sąmojingas, pokštus mėgstantis vaikinas — vienas linksmiausių ir doriausių tarp šių milijonų. Vargše Kamili — tegul kalba apie tave ką nori, bet apsimetinėtų tas, kuris nuduotų nesižavįs tavimi, tokiu veržliu, trykštančiu linksmybe. O tas, kaip sakėme, tvirtas, dar neįsiutęs vyras — Žakas Dantonas, kurio vardas bus „gana žinomas revoliucijos metu". Jis yra Paryžiaus Kordeljerų rinkiminės apylinkės pirmininkas, ar netrukus juo taps, ir tuoj paleis savo varinę gerklę.

Nebetyrinėkime tos margos šaukiančios minios, nes, žiūrėkite — pasirodė bendruomenių deputatai!

Ar galima atspėti, kuris iš šių šešių šimtų individų paprastais baltais kaklaryšiais, atvykusių čionai atnaujinti Prancūzijos, taps jų *karaliumi?* Juk kaip ir kiekviena žmonių organizacija, ji privalo turėti savo karalių ar vadą;

kad ir koks būtų jų darbas, vienas jų savo būdu, sugebėjimais ir padėtimi yra labiausiai jam tinkamas. Tas žmogus, būsimasis, bet dar neišrinktas karalius, žingsniuoja kartu su visais. Gal tas tankiomis juodomis garbanomis? *Šerno galva,* kaip jis pats ją vadina, kurią galima purtyti senatoriškai perspėjant. Iš prigimties šlykštus jo veidas gauruotais vabališkais antakiais, grubiai tašytas, randuotas, vočių nubertas, byloja apie raupus, nesaikingą gyvenimą, nuopuolį — ir liepsnoja genijaus ugnimi it kometa, spindinti tamsiausiame chaose. Tai *Gabrielis Onorė Riketis, grafas Mirabo,* Ekso deputatas, patraukiantis paskui save minias ir jas valdąs. Anot baronienės de Stal, jis žingsniuoja išdidžiai, nors šitokioje apsuptyje į jį žiūrima šnairai, ir purto savo juodus *liūto karčius,* tarsi pranašaudamas žygdarbius.

Taip, skaitytojau, tai tipiškas šios epochos prancūzas, lygiai kaip Volteras buvo ankstesnės. Jis — prancūzas savo siekiais ir pasiekimais, savo dorybėmis ir trūkumais — ko gero, didesnis prancūzas negu bet kuris kitas; be to, jis neregėtai vyriškas. Gerai jį įsidėmėkite! Be jo Nacionalinis Susirinkimas būtų visai kitoks; jis dargi galėtų pasakyti, pamėgdžiodamas senąjį despotą: „Nacionalinis susirinkimas? Nacionalinis susirinkimas — tai aš!" Jis kilęs iš Pietų kraštų, jo gyslomis teka karštas pietietiškas kraujas! Rikečiai (tiksliau, Arigečiai), priversti prieš keletą šimtmečių bėgti nuo gvelfų iš Florencijos, įsikūrė Provanse ir ten karta iš kartos užsirekomendavo kaip nepaprasta padermė — ūmūs, nepalaužiami, ištikimi ir tvirti lyg špagos, kurias nešiojo. Jų energija ir veiklumas kartais panėšėdavo į beprotystę, nors niekad ja nevirsdavo. Senais laikais vienas Riketis, beprotiškai tesėdamas beprotišką priesaiką, surakino du kalnus grandine; toji grandinė, su „geležine žvaigžde iš penkių spindulių", matoma dar ir dabar. Nejaugi šių laikų Riketis nesugebės panašios grandinės *per*traukti ir išvaduoti, kas buvo ja surakinta,— kad mes taip pat pamatytume?

Lemtis numačiusi darbą šiam tamsiagymiui didžiagalviui Mirabo; jinai nenuleido nuo jo akių, nuo seno jį rengė. Juk jo senelis, tvirtas „sidabro kelmas", kaip jį praminė, vieną šiurpią dieną susmuko ant tilto prie Kazano, sudaužytas ir sukapotas, sužeistas dvidešimt septyniose

vietose, o princo Eugenijaus[120] kavalerija pralėkė virš jo pirmyn ir atgal, tik sprunkantis seržantas spėjo uždengti jo mylimą galvą žygio katiliuku. Vendomui žiūronas iškrito iš rankų tai matant. „Vadinasi, Mirabo *negyvas!*",— suvaitojo jis. Vis dėlto jis liko gyvas: chirurgas per stebuklą jį išgelbėjo, ir jis atsigavo, nes Gabrieliui buvo lemta gimti vėliau. Šis „sidabro kelmas" daugel metų tiesiai laikė savo randų išvagotą galvą; jis vedė, susilaukė sūnaus, atkakliojo markizo Viktoro, „žmonių draugo", o jau šio dėka išvydo pasaulį lemties parinktas 1749 metais, seniai lauktas grubiai tašyto veido Gabrielis Onorė, aršiausias liūtukas iš visų, kada nors gimusių toje aršioje padermėje. Kaip mąsliai žvelgė į savo atžalą senasis liūtas (kadangi senasis mūsų markizas taip pat panėšėjo į liūtą — toks neįveikiamas, karališkai geros širdies ir be galo užsispyręs jis buvo) ir pasiryžo išauginti iš jo tokį liūtą, kokio dar niekas nebuvo matęs. Veltui, markize! Gali tu jį lupti ar net užmušti, šitas jaunuklis vis tiek nesileis kinkomas į politinės ekonomijos vežimą ir nebus „žmonių draugas"; jis nevirs tavimi, nes jis privalo būti ir bus pats savimi, nepanašus į tave. Skyrybų bylos „visa šeima, išskyrus vieną, įkalinta, ir kapa antspauduotų laiškų" vien tavo reikalams viso labo apstulbins kraštą, bet sūnaus nepalauš. Mūsų nelaimingasis Gabrielis, pats nusidėjėlis ir kitų nuodėmių auka, buvo Rė saloje ir iš savo bokšto girdėjo šniokščiant Atlanto vandenyną If pilyje, o prie Marselio girdėjo šniokščiant Viduržemio jūrą; jis buvo Žu tvirtovėje, o keturiasdešimt du mėnesius pusnuogis išbuvo Venseno pilies požemiuose vien dėl savo tėvo antspauduotų laiškų. Jis sėdėjo Pontarljė kalėjimuose (savo noru); žmonės matė jį brendant per limanus (atoslūgio metu), kai jis vengė jų draugijos. Jis teisinosi prieš Ekso parlamentą (kad susigrąžintų žmoną), o smalsuoliai įsitaisė ant stogų pasižiūrėti, nes negalėjo girdėti to „niektauškos", kaip šaipėsi iš jo keistuolis senis Mirabo, negirdėdamas susižavėjimą sukėlusios sūnaus iškalbos, vien tik matydamas judantį liežuvį ir tuščią galvą, skambančią kaip būgnas.

Ko tik nematė ir nepatyrė Gabrielis Onorė per šitas keistas klajones! Visokiausių žmonių jis sutiko, pradedant muštro seržantais ir baigiant pirmaisiais ministrais, už-

sienietiškų ir vietinių knygų pardavėjais. Visokiausių vyrų jis pakerėjo, nes šis iš pažiūros atšiaurus, nesutramdomas žmogus buvo draugingos, mylinčios širdies,— o dar daugiau moterų, pradedant lankų meistro iš Sento dukterimi ir baigiant jaunąja gražuole Sofija Monjė, kurią jis, neturėdamas kitos išeities, „pavogė“, ir už tai jam (tiksliau, jo iškamšai) buvo nukirsta galva. Kažin ar buvo meilėje tokių didvyrių kaip Gabrielis, pasižyminčių trisdešimties vyrų jėga, nuo to laiko, kai neišpasakytam Ali džiaugsmui arabų pranašas [121] krito negyvas. Pasižymėjo jis ir karo dalykuose: padėjo užkariauti Korsiką, kaudavosi dvikovose, netvarkingose peštynėse, rimbu plakdavo šmeižikus baronus. Pasireiškė jis ir kaip literatas: jis rašė apie despotizmą, apie antspauduotus laiškus, apie meilę — Sapfo maniera ir Vaterlo dvasia, taip pat nešvankiai ir šventvagiškai; rašė knygas apie Prūsijos monarchiją, apie Kaliostrą, Kaloną ir Paryžiaus vandens kompanijas. Kiekviena jo knyga buvo nelyginant dervingas laužas, skelbiantis pavojų — milžiniškas, rūkstantis, netikėtas. Prakurai ir derva buvo jo paties, bet senus skudurus, sutrešusius žabus ir visokį degantį šlamštą (viskas jam tinka kurui) jis susirinko iš įvairiausio plauko gatvės prekiautojų ir prekių išnešiotojų. Štai kodėl ne vieną tų prekiautojų girdėti šaukiant: „Nešdinkis, čia *mano* laužas!“ Tačiau apskritai paėmus, reikia pasakyti, jog retas iš žmonių turėjo tokį talentą skolintis, kaip Mirabo. Jis gali pasisavinti kito žmogaus mintį ar sugebėjimą ir net patį žmogų priversti jam tarnauti. *„Tout de reflet et de réverbère“* *,— šitaip piktai niurna jį apibūdindamas senis Mirabo, kuris galėtų matyti, kaip yra iš tikrųjų, bet nenori. Surūgęs senasai žmonių drauge! Juk tai tavo draugingumas, tavo sugebėjimas patraukti kitus nuo šiol jam taps pačia vertingiausia savybe. Per tuos keturiasdešimt „kovos su despotizmu“ metų jis įgijo nepaprastą sugebėjimą — *padėti sau pačiam,* tačiau neprarado ir tos nepaprastos gamtos duotos *draugystės* dovanos — sugebėjimo priimti kitų pagalbą. Retas tai derinys: šis žmogus gali gyventi atsiribojęs nuo kitų, bet savo gyvenimu jis daro poveikį ir kitiems; jis gali priversti žmones jį pamilti ir eiti išvien su juo — tai žmonių karalius iš prigimties!

* Vieni atšvaitai ir atgarsiai *(pranc.)*.

Klausykime, ką dar burba senasis markizas — esą jis „atsisakęs visų *formulių*",— kai pagalvoji, šis faktas tais laikais reiškė daug. Vadinasi, jis ne sistemos žmogus, bet vien instinktų ir įžvalgumo. Vis dėlto tai toks žmogus, kuris be baimės įsižiūri į kiekvieną dalyką, kiaurai jį perpranta ir pajungia sau, nes jis pranoksta visus kitus savo protu, valia ir tvirtybe. Tai žmogus su *logikos akimis,* o ne *akiniais!* Deja, šiam žmogui negalioja nei dešimt Dievo įsakymų, nei joks moralinis kodeksas ar kokios nors nustatytos taisyklės; užtat jame tvirta gyva dvasia, kurioje apstu nuoširdumo. Toji dvasia tikra, ne dirbtinė, ne apsimesta! Tad jisai, „keturiasdešimt metų kovojęs su despotizmu" ir „atsisakęs visų formulių", dabar taps atstovu tautos, pasiryžusios pasielgti taip pat, juk Prancūzija kaip tik ir kovoja tam, kad nusimestų despotizmą, atsikratytų *savųjų* pasenusių formulių, nes įsitikino, kad jos bevertės, atgyvenusios, atitrūkusios nuo tikrovės. Jinai atsisakys *tokių* formulių ir, jeigu reiks, liks *nuoga,* kol neras naujų.

Šitokios užduoties atlikti šitaip žengia jis, tas neeilinis žmogus Riketis Mirabo, tas ugningas grubiai nudrėbtas vyras juodomis samsoniškomis garbanomis, išdrikusiomis iš po skrybėlės plačiais, kiek nukarusiais kraštais; tai ugninga, rūkstanti masė, kuri, neužgniaužiama ir nenuslopinama, užtvindys dūmais visą Prancūziją. O dabar ji gavo *oro:* ji išdegs pati, išdegins dūmų prirūkusią atmosferą ir užlies liepsna visą Prancūziją. Keista jo dalia! Keturiasdešimt metų smilkęs, leidęs šlykščią metano smarvę ir garus, jis sugeba įveikti savo būklę, it liepsnos kalnas šauna lig dangaus ir dvidešimt tris nuostabius mėnesius ugnimi ir lavos purslais išlieja visa, kas sutvinkę jame, virtęs švyturiu ir stebuklingu ženklu apstulbintai Europai, o paskui lieka gulėti išblėsęs ir atšalęs amžiams! Ženk pirmyn, mįslingasai Gabrieli Onorė, didžiausias iš jų visų — tarp visų liaudies deputatų, visoje liaudyje nėra nė vieno tokio kaip tu, nė vieno, kuris bent iš tolo galėtų tau prilygti.

Bet jeigu Mirabo yra didžiausias, kas iš tų šešių šimtų gali būti menkiausias? Gal tas susirūpinęs nevykėlio išvaizdos vyras, smulkaus sudėjimo, akiniuotas, netoli trisdešimties metų. Jeigu jis nusiimtų akinius, būtų matyti,

kad jo žvilgsnis sunerimęs, įdėmus; veidas kiek perkreiptas į viršų, tarsi būtų užuodęs vos juntamą neaiškios ateities kvapą; jo spalva marga lyg tulžies, bet vyrauja, ko gero, žalsva *. Šis *žalsvo* veido individas — advokatas iš Araso *Maksimiljenas Robespjeras*. Jo tėvas irgi buvo advokatas; jis įsteigė masonų ložes Karolio Eduardo, Anglijos princo ar pretendento[122] laikais. Pirmagimis Maksimiljenas gavo puikų išsilavinimą, o mokslų draugu Liudviko Didžiojo koleže Paryžiuje buvo guvusis Kamilis Demulenas. Tačiau jis paprašė savo globėjo, garsiojo vėrinio kardinolo Roano, leisti jam išvykti, užleidžiant vietą savo jaunesniam broliui. Principingasis Maksas grįžta namo, į gimtąjį Arasą ir netgi gan sėkmingai „gina pirmąjį Franklino išrastą žaibolaidį" teismo byloje. Pastebėję jo griežtą ir uolų būdą, ribotą, bet aiškią ir greitą mąstyseną ir kad, laimei, jis neturi nė kruopelės genialumo, vietos valdžios atstovai pajuto jam palankumą, nutarę, kad iš jo išeisiąs geras valdininkas. Tad pasitaręs su kitais, vyskupas paskiria jį savo vyskupijos teisėju, ir šis sąžiningai atlieka savo pareigą liaudžiai; tačiau vieną dieną atsiranda nuteistasis, kuris už savo nusikaltimą nusipelnė kartuvių, ir tuomet principingajam Maksui tenka atsisakyti savo pareigų, nes sąžinė neleidžia jam pasmerkti myriop jokio Adomo sūnaus. Principingas, tvirtų nusistatymų žmogus! Gal tokie netinka revoliucijoms? Bet ar negali kartais silpnutė jo siela, pažiūrėti skaidri ir sveika, lyg tas silpnutis alus, perrūgti į nuodingą *actą,* iš kurio be perstojo gaminsis vis naujas, kol galop visa Prancūzija virs rūgščiais nuodais? Pažiūrėsime.

Tarp šių kraštutinybių — didžiausiojo ir menkiausiojo — tokia gausybė kitų, didelių ir menkų, eina toje procesijoje, kiekvienas į savo lemtį. Štai *Kazalesas,* apsišvietęs jaunas kareivis, tapsiantis iškalbingu rojalizmo oratoriumi ir įgysiąs šiokį tokį vardą. Štai patyręs *Munjė* ir patyręs *Maluė,*— netrukus jų, kaip parlamento pirmininkų, patirtis pridarys nemaža bėdos. Toks *Petjonas* paliko savo mantiją ir bylų popierius Šartre, nes čia jo laukia audringesnės ginamosios kalbos, tačiau smuiko nepamir-

* Žr.: *De Staël.* Considérations.— T. 2.— P. 142; *Barbaroux.* Mémoires, etc.

šo, nes be galo mėgsta muziką. Nors jis dar jaunas, plaukai jau žilstelėję; to vyro pažiūros ir įsitikinimai aiškūs ir nepajudinami; iš jų ne menkiausias — pasitikėjimas savimi. Yra čia ir toks protestantų šventikas *Rabo Sent Etjenas,* lieknas, iškalbingas, aistringas jaunuolis *Barnavas,* kurie padės atnaujinti Prancūziją. Kiek tokių jaunuolių! Spartoje vyrams buvo leidžiama tuoktis tik nuo trisdešimties metų — o kiek čia jaunesnių nei trisdešimties, atvykusių sutverti ne vieno tvirto ir sveiko piliečio, bet visos tautos, viso pasaulio tokių. Seniems reikia užtaisyti plyšius, o jauniems — iškuopti šiukšles. Pastaroji užduotis juk ir yra pagrindinis šio susibūrimo tikslas.

Ar jūs pastebite Nanto deputatus — iš tokio atstumo jie neryškūs, susilieję, bet jie tikrai ten yra. Mums jie viso labo manekenai, aprengti apsiaustais ir skrybėlėmis, tačiau jų kišenėje „sąsiuvinis nusiskundimų“, tarp kurių ne vienas keistas punktas, kaip kad šis: „naujų perukų gamybos meistrų nereikia priimti į gildijos narius, nes dabar esančių devyniasdešimt dviejų daugiau nei gana“ *. Reno gyventojai išrinko deputatu fermerį *Žerarą,* „bemokslį, tačiau kupiną sveiko proto, teisingą žmogų“. Jis eina tvirtu žingsniu, iš visų išsiskirdamas „savo kaimiškais fermerio drabužiais“, kuriais visada vilkės, nes jam ne prie širdies švarkai ir madingi rūbai. „Tėtušio Žeraro“ (taip jį dažnai vadina reniečiai) vardas toli nuskambės; jis bus geraširdiškai pašiepiamas visur — rojalistų satyrose ir didaktiniuose respublikonų almanachuose **. O dėl paties Žeraro, kartą paklaustas, ką jis atvirai manąs apie parlamentaro duoną dabar, kai jos jau paragavo, jis atsakė: „Manding, tarp mūsų — gyvas velnias niekšų“. Taip tvirtai žengia tėtušis Žeraras savo sunkiais batais kur sumanęs.

O kur garbingasis *daktaras Giljotenas,* kurį tikėjomės išvysti darkart? Gal jo ir nėra, bet jis privalėtų čia būti, tad matome jį aiškiaregio žvilgsniu, nes, tiesą sakant, Paryžiaus deputatai mažumą vėluoja. Nuostabusis Giljotenas, gerbiamas praktikuojantis gydytojas; pašaipi lemtis pasmerkė jį keisčiausiai nemirtingai šlovei, kokiai tik

* Histoire Parlementaire.— T. 1.— P. 335.

** Actes des Apôtres (sudarytas *Peltier* ir kitų); Almanach du Père Gérard (sudarytas *Collot d'Herbois),* etc.

galima išplėšti iš paskutiniojo poilsio vietos, iš užmaršties prieglobsčio eilinį mirtingąjį. Giljotenas sugeba pagerinti salės ventiliaciją ir apskritai noriai prisideda visur, kur reikalinga sanitarija ir *higiena*. O išvis svarbiausia, kad jis parašo „Baudžiamojo kodekso taikymo ataskaitą", kurioje aprašo išradingą mašiną galvoms kirsti, kuri ne šiaip išgarsės, bet išgarsės visame pasaulyje. Tai Giljoteno pastangų vaisius — jam teko nemažai mąstyti ir skaityti, kol ją sutvėrė. Dėkinga, o gal tik lengvabūdiška liaudis pakrikštija mašiną jo pavardės moteriškos giminė vediniu — „Giljotina", tarsi ji būtų šio gydytojo duktė. „Su savo mašina, ponai, aš *vous fais sauter la tête* * akies mirksniu, ir jūs nepajusite jokio skausmo",— ir visi juokiasi, tai išgirdę **. Nelaimingas daktaras! Dvidešimt dvejus metus jis, negiljotinuotas, negirdės nieko, vien apie giljotiną, nieko nematys, vien giljotiną, o mirus nepaguodžiama jo vėlė ilgus šimtmečius klajos šiame Stikso ir Letos [123] upių krante, nors jo vardas, ko gero, pergyvens Cezario.

O štai, žiūrėkite, *Baji,* taip pat iš Paryžiaus, garbingo amžiaus senosios ir šiuolaikinės astronomijos istorikas. Vargše Baji, tavoji tyro grožio filosofija, aiški, vaiski ir švelni it mėnesiena, baigsis purvina, tiršta maišatimi; viskas susijauks — Nacionalinio susirinkimo pirmininko, mero ir diplomato garbė su šiurpia nereikšmingo, niekam nereikalingo žmogelio dalia, kol galop tave praris amžinoji tamsa. Kokį ilgą kelią tu turėjai nusileisti nuo savo žvaigždynų iki raudonosios vėliavos, iki tos lemtingosios mėšlo krūvos paskutiniąją dieną, virtusią tau pragaru, kai tu turi „drebėti", nors „tik nuo šalčio". Hipotezės — ne praktika; nėra taip blogai būti silpnam, kur kas blogiau, kai esi pernelyg silpnas savo paskirčiai. Nelaiminga buvo ta diena, kai tave, taikingą, žeme įpratusį vaikščioti žmogų, pasodino ant to pašėlusio demokratijos Hipogrifo, kuris taip atsispiria nuo tvirtos žemės — kur tau — netgi nuo *žvaigždžių,*— kad net joks Astolfas [124] nebūtų ant jo išsilaikęs!

* Nurėšiu jums galvą *(pranc.)*.

** Laikraštis *„Moniteur"* (1789 m. gruodžio 1 d.) (pateikta Histoire Parlementaire).

Tarp bendruomenių deputatų — pirkliai, meno žmonės, literatai, 374 teisininkai * ir vienintelis dvasininkas — *abatas Siejesas*. Jį, kaip vieną iš dvidešimties savo deputatų, taip pat atsiuntė Paryžius. Pažvelkite į šį liekną, ploną žmogų; jis šaltas, tačiau lankstus ir ištvermingas, kupinas logikos, kuria didžiuojasi. Jis neturi jokių aistrų, tiksliau, tik vieną — savimeilę, jeigu tik ją galima pavadinti aistra: toji didybė atsiskyrė, koncentravosi ir, nusklendusi į transcendentines aukštumas, abejingai lyg Dievas žvelgia atsisėdusi žemyn, į aistrą. Jis tariasi esąs išrinktasis, kuriam mirus mirs ir išmintis. Štai koks yra Siejesas, kuris taps sistemų kūrėju ir pagrindiniu konstitucijų statytoju ir pristatys jų (kiek reikės) iki pat debesų, tik gaila, kad jos subyrės, nespėjus jam nurinkti pastolių. „Politika,— sakė jis Diumonui,— tai mokslas, kurį, mano nuomone, aš esu perpratęs“ **. Kad tu žinotumei, Siejesai, kokių dalykų lemta išvysti tavo giedroms skvarbioms akims! Ar neįdomu būtų sužinoti, kaip Siejesas dabar (nes sakoma, kad jis dar gyvas ***) žiūri į visus tuos konstitucinius statinius blaiviu žilos, paliegusios senatvės protu? Gal jis liko toks pat nepalaužiamai transcendentiškas kaip kadaise? Pergalė buvo miela dievų širdžiai, pralaimėjimas — Siejeso *(victa Catoni)* [125].

Taip dangų drebinantiems *„vivat“* aidint, visiems nuoširdžiai laiminant, praėjo pro šalį bendruomenių deputatų procesija.

Po jų eina bajorai, o paskiau — dvasininkai; kalbant apie vienus ir kitus, kyla klausimas — ko jie čia susirinko? Ogi tam (nors jie apie tai nė nesapnavo!), kad atsakytų į šį klausimą, pateiktą griaudžiančiu balsu: „Ką jūs veikiate gražiojoje Dievo žemėje, jo darbų darže, kur tas, katras nedirba — elgetauja arba vagia?!“ Vargas jiems ir visiems, jeigu jie tegali atsakyti: „Renkame dešimtinę“ ar „Saugome miško žvėris ir paukščius“.

Atkreipkite dėmesį, kad *Orleano hercogas* eina pirma savojo luomo, įsimaišęs tarp bendruomenių deputatų. Jį pasitinka kur kas daugiau *„vivat“* negu kitus, nors jie

* *Bouillé*. Mémoires sur la Révolutions Française — London, 1787.— T. 1.— P. 68.

** *Dumont*. Souvenirs sur Mirabeau.— P. 64.

*** 1834 m.

visi mosuoja plunksnuotomis „feodalų stiliaus skrybėlėmis“ ir prisisegę prie šonų špagas, nors tarp jų yra d'Antregas, jaunasis Langedoko džentelmenas ir daug kitų dėmesio vertų perų.

Štai *Liankuras* ir *Larošfuko,* liberalūs hercogai anglomanai. Štai ištikimas tėvo atminimui *Lali* ir du liberalūs *Lametai,* o svarbiausia — *Lafajetas,* kurio būsimasis vardas — Kromvelis-Grandisonas — nuskambės per visą pasaulį. Šitas Lafajetas taip pat atsisakė daugelio „formulių“, bet ne *visų.* Jis laikosi Vašingtono formulės ir jos laikysis, kaip patikimo inkaro laikosi blaškomas į šalis sandarus karo laivas, kuris po didžiausių štormų ir bangų lieka kur stovėjęs. Nežinia, šlovinga tai ar ne, bet tai — jo laimė. Jis vienintelis iš visų prancūzų turi teoriją, koks turėtų būti pasaulis, ir protą, leidžiantį likti jai ištikimam; jis gali tapti tobulybe, didvyriu, nors ir didvyriu su viena idėja. Atkreipkite dėmesį ir į mūsų senąjį draugą nuo parlamento laikų *Krispeną-Katiliną d'Epremenilį.* Iš Viduržemio jūros salų jis grįžo, būdamas aršus rojalistas, atgailaujantis visa savo esybe; iš jo sklindanti šviesa visuomet geriausiu atveju būdavo blausi, dabar ji šlykščiai mirkčioja. Iš pažiūros jis kažkoks sutrikęs; netrukus Nacionalinis Susirinkimas, nenorėdamas tuščiai gaišti laiko, ims „laikyti jį pamišėliu“. Na ir pabaigai pažvelkite į tą apskritą kaip sviedinys *jaunesnįjį* Mirabo, pasipiktinusį, kad jo brolis yra tarp bendruomenių deputatų — tai *vikontas* Mirabo, dažniau vadinamas „Kubilu Mirabo“ dėl jo apskrito kūno ir į jį supiltų svaigalų kiekio.

Taigi žygiuoja Prancūzijos bajorija. Ji išsaugojo senąjį riterių laikų puošnumą, tačiau, deja, kaip nuo tol pasikeitė: kaip arktinį ledkalnį bangos nunešė jį iš gimtųjų platumų į ekvatorinę vandenyno juostą, ir dabar jis sparčiai tirpsta! Kadaise šie riterių vadai (*Dukes* — angliškai dar ir dabar šitaip vadinami [126]) išties *vedė* kitus paskui save, bent jau prisiplėšti grobio, nes tais laikais tai buvo geriausia priemonė pasipelnyti; be to, šitie *vadai,* būdami sumaniausi vadovai, pasiimdavo didžiąją dalį, bet niekas negalėdavo jos pavydėti. Bet dabar, kai išrasta tiek staklių, patobulintų noragų, garo variklių ir vekselių, o kai reikia išties grumtis su priešu, nusamdomi seržantai už aštuoniolika pensų per dieną,— kuo virto jie,

šitie riteriškų povyzų vyrai, einą štai su „juodo aksomo apsiaustais“ ir plunksnuotomis „feodalų stiliaus skrybėlėmis“? Vėjo blaškomos nendrelės ir gana!

O štai pasirodė dvasininkija, nešina sąsiuviniais, kuriuose reikalaujama neskirti vieno asmens į kelias pareigybes, priversti vyskupus turėti nuolatinę rezidenciją ir kad būtų geriau mokama dešimtinė *. Pastebime, kad vyskupai eina išdidžiai, skyrium nuo gausių parapijų dvasininkų — pastaruosius, tiesą sakant, galima palaikyti bendruomenių deputatais, persirengusiais sutanomis. Tačiau čia keistai išsipildys pranašystė, ir tie, kurie yra didžiausi (giliai jų nuostabai), taps menkiausiais. Štai vienas iš daugelio pavyzdžių — dorasis Kiurė *Greguaras* vieną dieną taps vyskupu, o tie, kurie dabar išdidžiai žingsniuoja, blaškysis kaip pamišėliai, tapę vyskupais *in partibus* [127]. Kita vertus, atkreipkite dėmesį ir į *abatą Mori;* platus, drąsus veidas, taisyklingos gražios lūpos, didelės akys, spindinčios klastinga išmintimi — sofistika, kuriai nuostabu, kad tu manai ją esant tokią. Jis taip nagingai sutaisys seną, supuvusią odą, kad ji atrodys kaip nauja. Jis kopia vis aukštyn — jis nekart sakė Mersjė: „Pamatysi, aš būsiu Akademijoje aukščiau tavęs“ **. Galimas daiktas, nagingasai Mori; negana to — tu dar sulauksi kardinolo skrybėlės, pliušinio rūbo ir šlovės, bet ilgainiui, deja, vien užmaršties, kaip ir mes visi, ir sieksnio žemės! Kuriems galams vardan to lopyti supuvusią odą?! Palyginti su tavimi, šlovinga yra tavo gerojo senojo tėvo dalia, kuris užsidirba pragyvenimui, tikėkimės pakankamai, siūdamas batus. Mori nestinga įžūlios drąsos: netrukus jis vaikščios apsiginklavęs pistoletais, ir kai minia grasins jį pakarti šaukdama: „Ant žibinto stulpo!“, jis šaltakraujiškai atsakys: „Draugai — nejaugi jūs iš ten geriau matysite?“

O štai ten ar matai šlubčiojantį *vyskupą Taleiraną Perigorą,* jo šventybę iš Oteno? Nuo tos nešventos šventybės iš Oteno dvelkia cinišku žiaurumu. Jis pridarys ir patirs keistų dalykų ir *taps* tikrai vienu keisčiausių reiškinių, kuriuos yra regėjęs ar gali tikėtis išvysti pasaulis. Tai

* Histoire Parlementaire.— T. 1.— P. 322—327.
** *Mercier*. Nouveau Paris.

žmogus, kuris gyvena apgaulėje ir iš apgaulės, tačiau jo nepavadintum apgaulingu — štai kuo jis ypatingas. Ko gero, jis išliks mįslė ateinančioms kartoms: lig šiol tokie gamtos ir meno kūriniai buvo įmanomi tik mūsų, tai yra popieriaus ir popieriaus deginimo, amžiuje. Žvelgiant į vyskupą Taleiraną ir markizą Lafajetą kaip į ryškiausius savo tipų atstovus, į tai, ką jie padarė ir kuo jie buvo, nejučia pasakysite kaip senovės romėnai: *„O Tempus ferax rerum!“* *

O apskritai ar laiko srovė nenunešė ir šitos nelaimingos dvasininkijos toli nuo jos gimtųjų platumų? Tai anomališka masė žmonių, į kuriuos žvelgdamas visas pasaulis ima neaiškiai suprasti, kad jie nieko nesupranta. Kadaise tai buvo padermė dvasininkų išminties aiškintojų, atskleisdavusių tai, kas yra šventa žmonėse, taigi tikras *clerus* (ar Dievo palikimas žemėje), o dabar? Jie praeina tylėdami, nešdamiesi sąsiuvinius tokių nusiskundimų, kokius sugebėjo suformuluoti, ir niekas nešaukia: „Telaimina juos Dievas!“

Procesijos gale — karalius Liudvikas su savo dvaru. Jisai linksmas; šią viltingą dieną jį sveikina plojimais, bet jo ministrui Nekerui minia ploja dar karščiau. Tik ne karalienei, kuriai dabar tokia viltis nušvinta tik retkarčiais. Graudi šios karalienės dalia! Jos plaukai jau žili nuo begalinių rūpesčių ir negandų; jos pirmagimis sūnus štai jau kelios savaitės merdi; jos vardas apjuodintas šmeižto, ir liks apjuodintas, kol bus gyva ši karta. Vietoje *„Vive la Reine!“* ** girdėti įžeidžiami šūksmai *„Vive d'Orleans!“* *** Iš jos karališko grožio liko vien didingumas; ji nebe grakšti, bet arogantiška, įsitempusi, kenčianti viduje. Sumišusiais jausmais, tarp kurių nėra nė lašelio džiaugsmo, ji nulenkia galvą prieš dieną, kurios tikėjosi niekad nesulauksianti. Vargše Marija Antuanete — tu guvi, kupina kilnių nuojautų, bet nors tavo žvilgsnis veriantis, tavo akiratis pernelyg siauras, kad galėtum atlikti tau skirtą darbą. Tavęs laukia ašaros, karčios aimanos ir švelnus moteriškas graudulys, nors tavo krūtinėje

* O Laike, visa ko gausus! *(lot.)*
** Tegyvuoja karalienė! *(pranc.)*
*** Tegyvuoja Orleano hercogas! *(pranc.)*

plaka imperatorienės Teresės dukters širdis. Užsimerk, pasmerktoji, kad nepamatytum savo ateities!

Šitokia iškilminga procesija praėjo Prancūzijos išrinktieji. Kai kurių jų laukia garbė, bet jie sudegs trumpai liepsnoję; daugumos — negarbė; ne vienas bus žvėriškai nužudytas ar blaškysis nerasdamas vietos, ar bėgs iš Prancūzijos, ar puls į neviltį, bet jų visų kelias — į amžinybę!.. Į katilą sumesta tiek įvairiausių komponentų — jie reaguos vieni su kitais, neutralizuodami ar pritraukdami vienas kitą, kunkuliuos, gal net sproginės, kol galų gale susifermentuos vaistas merdinčiai visuomenės sistemai gydyti. Gerai pagalvojus, dar niekad mūsų planetoje tokiu tikslu nebuvo susiėjęs šitoks keistas žmonių būrys. Tad neapsakomai sudėtingai visuomenei gresia sprogimas po pačiais jos pamatais, o jai vadovauja ir ją gydo šie vyrai, kurie nepripažįsta jokių taisyklių, kuriomis galėtų vadovautis savo gyvenime, išskyrus evangeliją pagal Žaną Žaką! Protingiausiems jų, tai yra tiems, kuriuos turime vadinti protingiausiais, žmogus yra atsitiktinumas šioje žemėje; jis neturi jokios pareigos savo giminei, išskyrus „sudaryti konstituciją". Jam virš galvos nėra dangaus, o po kojomis pragaro; pasaulyje jam nėra Dievo.

Kokį kitą ar geresnį tikėjimą išpažįsta tie tūkstantis du šimtai žmonių? Galima pasakyti, kad jie tiki plunksnuotomis feodalų stiliaus skrybėlėmis, šeimyniniais herbais, dieviškąją karalių teise, dieviška žvėrių ir paukščių naikintojų teise. Be to, tiki, ar dar blogiau — veidmainiškai pusiau tiki, ar išvis blogiausia — tik makiaveliškai nuduoda tikį šventintais paplotėliais ir tuo, kad kažkoks vargšas senas italas yra dieviškos kilmės! Vis dėlto toje bekraštėje painiavoje ir sugedime, kurie taip aklai stengiasi virsti mažiau painūs ir sugedę, kaip sakėme, galima įžvelgti šį svarbų naujos gyvybės bruožą: gilų, tvirtą pasiryžimą padaryti galą apgaulei. Sąmoningai ar ne, šis pasiryžimas yra *tvirtas,* bet jis dar be perstojo tvirtėja, pavirsta beprotyste, manija, o turėdamas jam parengtą įsikūnijimą, ims greitai atsiskleisti: pabaisiškas, stulbinantis, žodžiais nenusakomas; neregėtas tais laikais ir dar ne vieną tūkstantmetį!.. Kaip dažnai šiame pasaulyje dangaus *šviesa* apsisiaučia griaustinio ir įsi-

elektrinusios tamsos skraiste, o paskui nusileidžia iš aukštybių įkaitusiu *žaibu,* kuris sudrebina žemę, nors ir išvalo orą! Ne — ko gero, kaip tik ta tamsa ir troškus oras *pritraukia* žaibą ir šviesą. Nejaugi naujoji evangelija, kaip ir senoji, gims pasauliui griūvant?

Skaitytojai gali patys įsivaizduoti, kaip deputatai dalyvavo iškilmingose mišiose, klausėsi pamokslo ir plojo (nepaisant to, kad buvo bažnyčioje!) kaskart, kai dvasios tėvas užsimindavo apie politinius dalykus; kaip kitą dieną vis taip pat iškilmingai buvo sukviesti į Mažųjų pramogų salę (dabar skirtą nebe *pramogoms*) ir, pirmąkart čia įsitaisę, tapo Generaliniais luomais. Įspūdingas it Saliamonas visoje savo didybėje, karalius nuo savo *pakylos* permeta akimis šią prašmatnią salę, kurioje taip gausu plunksnų ir žvilgsnių, galerijas ir ložes pasieniuose, kur visomis vaivorykštės spalvomis tviska ryškūs žavesį spinduliuojančių gražuolių tualetai. Plačiame naiviame karaliaus veide nušvinta pasitenkinimas, tarsi po ilgų klajonių pagaliau būtų grįžęs į gimtąjį uostą. Nieko nenujaučiantis karalius! Jis atsistoja ir skambiu balsu pasako kalbą — skaitytojas gali pats įsivaizduoti kokią, tad nevarginsime jo perpasakodami ją, o juo labiau paskesnes — valandinę (antspaudų saugotojo) ir dvivalandinę (Nekero) kalbas, kupinas vien patriotizmo, vilčių, lūkesčių ir biudžeto deficito. Tik pasakysime, kad kai jo didenybė baigęs kalbą užsidėjo savo plunksnuotą skrybėlę ir diduomenė pagal paprotį pasekė jo pavyzdžiu, beveik visi trečiojo luomo deputatai kone su įniršiu užsivožė ar net plote priplojo ant galvų savo skrybėles nuleistais kraštais ir atsistoję laukė, kuo tai pasibaigs *. Tarp jų pasigirsta garsus ūžimas; *„Découvrez-vous!"* **,— ragina mažuma; *„Couvrez-vous!"* ***, liepia dauguma — tie, kurie jas jau užsidėję. Jo didenybė padaro galą šiam nesusipratimui, vėl *nusiimdamas* savo karališkąją skrybėlę.

Posėdis baigiasi be incidentų ir pranašingų ženklų, neskaitant šio. Ar ne simboliška, kad juo Prancūzija atidarė savo Generalinius luomus?

* Histoire Parlementaire.— T. 1.— P. 356; *Mercier.* Nouveau Paris, etc.

** Nusiimkit skrybėles! *(pranc.)*

*** Užsidėkit skrybėles! *(pranc.)*

PENKTA KNYGA

TREČIASIS LUOMAS

1 skyrius

NEVEIKLUMAS

Nėra abejonės, kad pritvinkusi pykčio Prancūzija šiuo savo Nacionaliniu susirinkimu kažko sulaukė; kažko rimto, svarbaus, neišvengiamo. Tik klausimas — *ko* būtent? Jei tiems, kurie ramiai stebi šį įvykį per laiko atstumą, į šį klausimą atsakyti sunku, tai tiems, kurie buvo veikiantys asmenys pačiame jo sūkuryje — išvis neįmanoma. Visos liaudies ryžtingomis pastangomis sukurti ir suburti Generaliniai luomai yra kažkas įstabaus, dangiško. Visi džiūgauja vildamiesi, kad jie bus it tas stebuklingas bronzinis slibinas dykumoje, išvaduojantis nuo visų vargų ir išgydantis nuo gyvatės įkandimo kiekvieną, kuris pažvelgs į jį nuolankiai ir tikėdamas.

Mes galime atsakyti, kad jie taps bent jau simboline vėliava, aplink kurią susitelkę dvidešimt penki milijonai įtūžusių, skriaudžiamų žmonių, lig tol pavienių ir todėl bejėgių, galės dirbti, ką numatę. Jeigu tas jų darbas privalės būti kova (o tokia mintis peršasi), tuomet tai bus kovinė vėliava — kaip italų gonfalonas [127] ant senųjų laikų respublikos *carroccio* [128]; vėjo plaikstoma ji žėrės iškelta aukštai virš ją vežančių ratų ir skardens savo geležiniu balsu ragindama į kovą. Tai reikalingiausias dalykas — ji privalo neapsakomai pasitarnauti gausiai besikaunančiųjų armijai, tiek avangardui, tiek ir viduriui, tiek vadams, tiek ir vedamiesiems bei genamiesiems. Kol kas, kol toji vėliava plevena pačiame priešakyje — veikiau net ne plevena, bet vienut vienutėlė laukia, kol aplink ją susiburs kariai,— mus labiausiai domina toji tautinė vėliava virš *carroccio* ir signalai, kuriuos ji skardena.

Tas blogas ženklas —„užsivožtos skrybėlės plačiais nuleistais kraštais“— rodo bendruomenių deputatus tvirtai pasiryžus vienam: neleisti bajorijai, dvasininkijai ir netgi pačiai jo didenybei imti viršų. (Štai prie ko privedė mus

„Visuomenės sutartis“ ir viešosios nuomonės jėga!) Juk kas tas karalius, jei ne liaudies išrinktas delegatas, su kuriuo galima derėtis (beveik be jokių nuolaidų), nes susidarė be galo įdomi padėtis, kaip ir buvo numatęs Žanas Žakas, tiesa, nenurodydamas konkrečios datos.

Taigi kitą dieną atėjusi į salę toji neorganizuota šešių šimtų individų — bendruomenių deputatų — masė nė kiek neišsigandusi pamato šeimininkausianti joje viena. Be kita ko, toji salė yra didžioji ir skirta visiems trims luomams, tačiau atrodo, kad bajorija ir dvasininkija bus pasišalinusios į atskiras sales ir ten ne kartu, bet skyrium „tikrina deputatų įgaliojimus“. Vadinasi, jos sudarys du atskirus, skyrium balsuojančius luomus? Išeitų, kad bajorai ir dvasininkija patyliukais nutarė neginčytinai turį teisę balsuoti atskirai?! Taigi du luomai prieš vieną, ir trečiasis visąlaik bus mažuma?

Gal ir daug kas neaišku, bet galvoms po skrybėlėmis plačiais, nulinkusiais kraštais, visai prancūzų tautai aišku: šito negalima leisti, antraip dvigubas atstovavimas ir visa, ką pavyko lig šiol pasiekti, nueis perniek. Be abejo, įgaliojimus reikia patikrinti; be abejo, deputato išrinkimo dokumentus jo kolegos turi peržiūrėti ir įsitikinti, ar jie galiojantys — tik paskui galima pradėti darbą. Kaip tai padaryti — sykiu ar atskirai,— nėra gyvybiškai svarbus klausimas, bet jo išsprendimo padariniai gali būti tokie. Reikia tam priešintis. Teisingas yra principas — priešintis nuo pat pradžios; tačiau jeigu priešintis nepatartina ar net pavojinga, tuomet natūrali išeitis — delsti. Delsimas, kai jums už nugaros dvidešimt penki milijonai, gali virsti nemenku pasipriešinimu. Taigi neorganizuota bendruomenių deputatų masė apsiribos „neveiklumo sistema“ ir kol kas liks neorganizuota.

Tokio metodo, patartino tiek apdairiam, tiek ir baikščiam, imasi bendruomenių deputatai, ir gan gudriai, kaskart vis kibiau laikydamiesi jo diena po dienos, savaitė po savaitės. Šešias savaites jų istorija yra, kaip įprasta sakyti, bevaisė, nors filosofijai žinoma, jog tokia būna pati vaisingiausia. Tai buvo ramios tvėrimo dienos — deputatai atsisėdę perėjo. Tiesą sakant, visa, ką jie darė — tai nieko neveikė, bet sumaniai. Neorganizuotas organas kasdien susirenka, apgailestauja negalįs susiorganizuoti, „ben-

drai patvirtinti įgaliojimų" ir pradėti Prancūzijos atnaujinimo. Jeigu pasigirsta neapdairūs, skuboti pasiūlymai, jie slopinami; nebaudžiamas ir neįveikiamas tik neveiklumas.

Į gudrumą reikia atsakyti gudrumu, į išdidžias pretenzijas — neveiklumu ir tyliu, bet nepalenkiamu, nepakeičiamu patriotišku grauduliu. Bendruomenių deputatai išmintingi it gyvatės, nekalti it balandžiai — koks reginys Prancūzijai! Šeši šimtai neorganizuotų individų, nuo kurių pareis jos atnaujinimas ir išgelbėjimas, sėdi ant savo elipsės pavidalo suolų, degdami noru gyventi, bet iki skausmo kantriai laukia lyg tos dar negimusios sielos. Sakomos retoriškos kalbos, kurios girdėti salėje ir lauke. Vieni protai pažadina kitus; tauta stebi su vis didesniu susidomėjimu. O bendruomenių deputatai šitaip atsisėdę peri.

Vyksta nedideli susibūrimai pas vieną ar kitą; rengiamos kviestinės vakarienės, konsultacijos; veikia Bretonų klubas, Viroflė klubas, daugelio kitų klubų užuomazgos. Tvyro ūkanota, sklidina neaiškaus triukšmo atmosfera, įkaitusi nuo pykčio, tačiau joje Eroto kiaušiniui, laikomam tinkamoje temperatūroje, pavojus negresia: jis truks tik išperėtas. Tuo pasirūpins Munjė, Maluė, Lešapeljė ir į juos panašūs — jie pakankamai išsimokslinę, taip pat tokie kaip Barnavas ir Rabo — jie pakankamai karšti. Kartais kokią įkvepiančią idėją pasiūlo karališkasis Mirabo, nors kol kas jis toli gražu nelaikomas karališku. Anaiptol — pirmąsyk paminėjus jo vardą, pasigirdo „aikčiojimai", bet jisai stengiasi būti pripažintas.

Bendruomenių nariai pakviečia savo vyriausiąjį į pirmininko kėdę, ir savaitę šis gali per parūpintus jam jaunus stipresnių plaučių padėjėjus suprantamai kalbėti ir aiškiais graudžiais žodžiais, kaip sakėme, pareikšti, kad trečiojo luomo deputatai esą neorganizuotas organas, trokštąs tapti organizuotu. Gaunami laiškai, bet neorganizuotas organas laiškų atplėšinėti negali, tad jie guli ant stalo neatplėšti. Daugiausia, ką gali šis vyriausiasis — įsitaisyti delegatų sąrašą balsavimui ir laukti, kas bus toliau. Nors bajorija ir dvasininkija renkasi kitur, smalsuolių minios spiečiasi galerijose ir praėjimuose, o tai šiokia tokia paguoda. Ne be vargo nusprendžiama ne pa-

siųsti delegaciją (juk neorganizuotas organas negali siųsti delegacijų!), bet įpareigoti keletą savo narių, kad jie netyčia užsuktų pirma į dvasininkų, o paskiau — į bajorų susirinkimo vietą ir ten užsimintų, girdi, jiems susidaręs įspūdis, jog bendruomenių atstovai jų laukią, idant galėtų patvirtinti savo įgaliojimus. Šitaip būsią išmintingiausia!

Dvasininkai, tarp kurių tokia gausybė paprastų parapijų dvasininkų ar tų pačių bendruomenių atstovų, tik sutanomis apsirengusių, tuojau pat atsiunčia pagarbų atsakymą, esą šį klausimą šiuo metu jie kaip tik svarstą, o nuo šiol jį dar įdėmiau svarstysią. Visai kitaip pasielgia bajorai: po keturių dienų jie išdidžiai atsako jau patikrinę ir patvirtinę savo įgaliojimus ir maną, kad bendruomenių nariai pasielgę lygiai taip pat, nes įgaliojimų tikrinimas *atskirai* neabejotinai esą tinkamiausias metodas, paveldėtas iš išmintingųjų protėvių — jie mielai tai įrodytų per komisiją iš savo tarpo, jei panaši komisija iš bendruomenių deputatų sutiktų ją priimti. Taigi komisija prieš komisiją! Bajorams įkandin tokį pat pasiūlymą pakartoja dvasininkija, įpratusi laikytis klastingos taikstančios politikos. Taigi išmintingiesiems bendruomenių deputatams iškyla keblumas, ką į tai atsakyti?

Nepamiršdami, kad jeigu jie — ne trečiasis Prancūzijos luomas, tai bent jau individų sankaupa, pretenduojanti į kažkokį panašų titulą, išmintingieji bendruomenių deputatai atsargiai, vis taip pat inertiškai, po penkias dienas trukusių debatų nutaria tokią komisiją sudaryti, bet iškelia jai sąlygą nesileisti įtikinamai. Šeštą dieną renkama toji komisija, septintąją ir aštuntąją tariamasi, kokia forma, kur, kelintą valandą ir panašiai vyksiąs susitikimas. Taigi tik gegužės 23-iosios vakare bajorijos komisija, dvasininkijai tarpininkaujant, pirmąsyk susitinka su bendruomenių komisija ir imasi neįgyvendinamos užduoties — ją įtikinti. Antrasis susitikimas, 25-ąją dieną, bus paskutinis: nors ir kokie neginčytinai įtikinantys yra bajorijos ir dvasininkijos argumentai, bendruomenių delegatai nesileidžia įtikinami, ir komisijos išsiskirsto. Visi luomai laikosi ankstesnių pozicijų *.

* Debatų ataskaitos (nuo 1789 m. gegužės mėn. 6 d. iki birželio 1 d.) (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 1.— P. 379—422)

Šitaip praeina trys savaitės. Visą tą laiką trečiojo luomo vežėčios su iš tolo matomu gonfalonu nekrustelėdamos stovėjo, šaipėsi iš vėjo ir laukė, kol aplink jas susirinks kariai.

Galima įsivaizduoti, kaip jautėsi dvaras, kai viena taryba rinkdavosi iškart po kitos ir kaip balsinga tuštybė sukosi tame pašėlusiame verpete, kuriame negalėjo išsilaikyti protas. Šitaip gudriai sugalvota mokesčių mašina tokiomis neįtikėtinomis pastangomis surinkta, sutvarkyta stovi. Visos trys jos dalys — du bajorijos ir dvasininkijos smagračiai ir didžiulis bendruomenių švaistiklis — susietos viena su kita, abu smagračiai be menkiausio garso sukasi, o didysis švaistiklis — net nuostabu — nekrusteli, nesileidžia išjudinamas! Gudriausieji inžinieriai bus apsirikę. O jeigu jis pajudės, kaip *dirbs* toji mašina? Siaubingai, mano draugai, ir daug funkcijų atliks, bet galima nujausti, kad ji niekad neberinks mokesčių ir nebemals karaliaus dvarui grūdų. Ak, kad galėtume ir toliau rinkti mokesčius *rankomis!* Argi nepasitvirtino monsinjorų d'Artua, Konti ir Kondė (vadinamų „dvaro triumviratu") pranašystė, išdėstyta jų antidemokratinėje „Atmintinėje karaliui"?! Jie gali priekaištingai linguoti kilmingomis galvomis ir tvatinti kumščiais per savo skystas smegenis — gudriausieji inžinieriai nieko negali padaryti. Jau ir pats Nekeras atrodo nusiminęs, tik dabar jau niekas nebeklausia jo nuomonės. Neprošal, matyt, tik viena — pritraukti arčiau Versalio kareivių. Du nauji pulkai ir vienas trečiojo batalionas jau Paryžiuje; kiti tuoj išžygiuos. Bet kokiomis aplinkybėmis gerai, kai kariuomenė po ranka; gerai, kai jai vadovauja tvirta ranka. Reikia paskirti į šias pareigas maršalą Brojį, senąjį hercogą de Brojį, patyrusį disciplinos šalininkų tvirtų muštro seržanto įsitikinimų — tokiu žmogumi galima pasikliauti.

Padėtis rimta, nes, deja, dvasininkija ir net bajorija nėra tokios, kokios turėtų ir galėtų būti, šitokiam pavojui iš šalies gresiant — jos nesusitelkusios, susiskaldžiusios. Tiesa, bajorija turi savo blausiai švytintį Katiliną ar Krispeną d'Epremenilį, degantį persimetėlio įkarščiu, turi savo garbingąjį Kubilą Mirabo, bet kartu — ir savo Lafajetų, Liankurų ir Lametų, o svarbiausia — Orleano hercogą, kuris dabar negrįžtamai nutraukė prie dvaro

laikiusius inkarus ir plaukdamas link chaoso mieguistai mąsto apie didžius ir didžiausius jūrinius prizus (argi jis ne Henriko IV sūnus ir neabejotinas pretendentas į sostą?). Na, o iš dvasininkų, iš tos gausybės kiurė, kiek dezertyravo — jau dvi grupelės, su antrąja — kiurė Greguaras. Negana to: eina kalbos, kad visi šimtas keturiasdešimt devyni ketina persimesti sykiu, ir tik Paryžiaus arkivyskupas juos sulaiko. Atrodo, kad žaidimas praloštas.

Pamėginkite nuspręsti, ar visą tą laiką Prancūzija ir Paryžius sėdi dyki? Iš toli ir arti plūsta laiškai, nes mūsų bendruomenių deputatai pasidarė ganėtinai organizuotu organu, kad galėtų juos atplėšti. Ne tik atplėšti, bet dargi prie jų kabinėtis! Antai vargšas markizas de Brėzė, vyriausiasis durininkas ar ceremonmeisteris — nežinia, koks buvo jo titulas,— tuo metu parašo laišką kažkokiu su ceremonijomis susijusiu klausimu ir, nieko bloga nenujausdamas, užbaigia jį šitokiais žodžiais: „Jums, pone, nuoširdžiai ištikimas". „Kam skirta toji nuoširdžioji ištikimybė?" — teiraujasi Mirabo. „Trečiojo luomo pirmininkaujančiam". „Prancūzijoje nėra žmogaus, turinčio teisę rašyti tokius dalykus",— atkerta Mirabo, ir ne tik salės galerijos, bet ir visas pasaulis pratrūksta ploti *. Vargšas de Brėzė. Bendruomenių deputatai seniai griežia ant jo dantį. Jis taip pat ima jų nekęsti!

Kitaip Mirabo teko protestuoti prieš tai, kad po pirmųjų numerių buvo uždraustas jo laikraštis „Generalinių luomų dienoraštis", kurį jis toliau leido kitu pavadinimu. Paryžiaus rinkėjai, vis dar nebaigę redaguoti savo „Nusiskundimų sąsiuvinio", palaikė šį šaunų jo žingsnį, kreipdamiesi į jo didenybę su peticija, kurioje reikalavo kuriam laikui maksimalios „spaudos laisvės" ir pasisakė už tai, kad būtų sugriauta Bastilija, o jos vietoje pastatyta bronzinė patriotiškojo karaliaus statula! Šitaip elgiasi turtingieji miestiečiai, bet įsivaizduokite, ką išdarinėja palaida marga minia dykaduonių, bastūnų, žodžiais nenusakomų elementų (ir rinktinių mūsų planetos padugnių), staiga lig vieno užsikrėtusių laisvės manija; įsivaizduokite, kokia tyli begalinė dejonė, čia pat virstanti urzgimu, sklinda iš Sent Antuano ir iš dvidešimt penkių milijonų, kuriems gresia badas!

* *Moniteur* (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 1.— P. 405).

Nežinia, kas kaltas — šiųmetinis aristokratijos ar Orleano hercogo sąmokslas ar pernykštė sausra ir kruša, bet duonos aiškiai stinga. Ir miestuose, ir kaimuose vargšai nusiminę laukia šiurpaus galo. Tuo tarpu šitie generaliniai luomai, kurie galėtų atnešti mums aukso amžių, priversti stovėti vietoje — jie mat negali patvirtinti savo įgaliojimų! Bet kokia veikla neišvengiamai apmirusi, išskyrus pasiūlymų kūrimą.

Palė Ruajalyje, turbūt karaliui raštiškai leidus, pastatyta lyg ir medinė palapinė *. Be galo patogu — rinktiniai patriotai jaukiai ir maloniai bet kokiu oru gali redaguoti čia rezoliucijas, sakyti kalbas. Kaip gyva šioje savojo šėtono buveinėje! Kiekvienoje *kavinėje* ant stalo ar kėdės pasilipęs stovi patriotiškas oratorius; aplink jį būriuojasi minia, o kita prasižiojusi klausosi lauke, pro atviras duris ir langus, „plojimų audra sutikdama kiekvieną bent kiek drąsesnę mintį“. Netoliese esančioje pono Deseno brošiūrų parduotuvėje, norint prasibrauti prie prekystalio, tenka gerokai pasistumdyti alkūnėmis; kas valandą gimsta pamfletas ar visas jų pluoštas: „šiandien buvo trylika, vakar — šešiolika, praeitą savaitę — devyniasdešimt du“ **. Pagalvokite apie tironiją ir duonos stygių, aistringas kalbas, gandus, gausius pamfletus, *„Société Publicole“*,*** „Bretonų klubą“, „Pasiutėlių klubą“, ir suprasite, kad kiekviena alinė, kiekviena kavinė, kiekvienas žmonių susiėjimas ar būrelis žmonių, atsitiktinai susitikusių gatvėje, visoje plačiojoje Prancūzijoje dabar tapo atskiru pasiutėlių klubu!

Viso to bendruomenių deputatai klausosi su tauriai graudžiu inertiškumu; jiems neliko nieko kito, kaip užsiimti „savo vidaus politika“. Dar niekad jokie deputatai nesilaikė tokios patikimos pozicijos, tik reikia išmintingai jos laikytis. Negalima leisti, kad temperatūra per daug pakiltų, ir būtina saugoti Eroto kiaušinį, idant jis nesudužtų, kol pats neišsiperės. Godžiai besiklausanti minia, prisigrūdusi visose galerijose ir praėjimuose, „nesulaikomai ploja“. Abi privilegijuotosios klasės (o bajorija jau patikrinusi ir patvirtinusi savo delegatų įgaliojimus) gali

* Histoire Parlementaire.— T. 1.— P. 429.
** *Young A.* Travels.— T. 1.— P. 104.
*** Visuomeninė draugija *(pranc.)*.

sekti įvykius, nutaisiusios kuo abejingiausią miną, bet širdies gilumoje joms vis tiek baugu. Dvasininkija, visuomet vaidinanti taikintojo rolę, pamėgina patraukti į savo pusę galerijas, bet jai neišdega. Atvyksta jos delegacija su liūdna žinia apie „duonos stygių ir pabrangimą"; pasak jos, būtina spręsti šį klausimą, metus į šalį visus tuščius formalumus. Klastingas pasiūlymas, tačiau bendruomenių deputatai (pakurstyti žalsvojo Robespjero) apsukriai nuduoda supratę jį kaip užuominą ar net pažadą, kad dvasininkija tuojau pat pereisianti į jų pusę, jie kartu sudarysią generalinius luomus ir *šitokiu būdu* atpiginsią duoną *. Galiausiai gegužės 27-ąją dieną, nutaręs, kad laikas jau bemaž pribrendo, Mirabo siūlo „liautis dykinėjus", „taikos Dievo vardu" paraginti dvasininkiją prisijungti prie bendruomenių deputatų ir pradėti darbą **, o bajorija tegul sau toliau spyriojasi. Jeigu dvasininkija neatsilieps į šį raginimą — pasižiūrėsime! Šiaip ar taip, šimtas keturiasdešimt devyni deputatai pasirengę pereiti į mūsų pusę.

Ką dabar daryti, princų triumvirate, naujasai antspaudų saugotojau Barentene, tu, vidaus reikalų ministre Bretėjau, hercogiene Polinjak ir ausyloji karaliene? Tas trečiasis luomas pajudės, stumiamas visos Prancūzijos; dvasininkijos ir bajorijos mechanizmai, turėję gražiai pasitarnauti kaip atsvarai ir stabdžiai, bus gėdingai velkami jam iš paskos ir suliepsnos kartu su juo. Ką daryti? Sąmyšis „jaučio akyje" vis auga. Vieni šnabžda vienaip, kiti — atvirkščiai; tikra šnibždesių audra! Visų trijų luomų vadovai kas vakarą grobiami ir atvedami čionai; dažnas jų yra burtininkas, bet ar gali pagelbėti burtai šioje padėtyje? Net ir Nekeras dabar būtų sutiktas išskėstomis rankomis, jei tik galėtų naudingai įsikišti.

Išties, tegul įsikiša Nekeras — karaliaus vardu! Laimei, į tą kurstytojišką „taikos Dievo" raginimą dar *neatsakyta*. Trys luomai vėl galės posėdžiauti drauge; šiam jų patriotiškam ministrui vadovaujant, gal pavyks šį bei tą pataisyti ir užlopyti, o mes tuo tarpu pritrauksime šveicarų pulkus ir „šimtą lauko pabūklų". Štai ką nutaria „jaučio akis".

* *Bailly*. Mémoires.— T. 1.— P. 114.
** Histoire Parlementaire.— T. 1.— P. 413.

O dėl Nekero — deja, vargše Nekerai, tavo užsispyręs trečiasis luomas turi vieną, pirmą ir paskutinį, žodį: įgaliojimai privalo būti *tikrinami bendrai;* tai būsianti garantija, kad bus kartu svarstoma ir balsuojama! Į kompromisinius tokio išbandyto savo draugo pasiūlymus trečiasis luomas atsako vien nustebusiu žvilgsniu. Pavėluoti posėdžiai greitai išyra; trečiasis luomas, dabar jau pasirengęs ir kupinas ryžto, remiamas visos tautos, grįžta į savąją trijų luomų salę, o Nekeras — į „jaučio akį", kaip burtininkas, praradęs magiškąją galią, tinkamas tik atstatydinti *.

Vadinasi, pagaliau bendruomenių deputatai savo pačių pastangomis pajudėjo iš vietos? Vietoje pirmininkaujančio jie dabar turi nuolatinį pirmininką — astronomą Baji. Ryžtingai pirmyn! Po begalinių aistringų ir santūrių kalbų, kurias sparnuotieji laikraščiai išnešioja po visus kraštus, šiandien, birželio 17 dieną, jie nusprendžia vadinąsi ne *„trečiuoju luomu"*, bet *„Nacionaliniu susirinkimu"!* Išeina, kad jie — tai tauta? O kas tuomet *jūs,* princų triumvirate, karaliene, atskalūnės bajorija ir dvasininkija? Be galo sudėtingas klausimas — vargu bau į jį galima atsakyti esama politine kalba.

Nepaisydamas nieko, mūsų naujasis Nacionalinis susirinkimas dirba: paskiria „maisto produktų komitetą"; nors Prancūzija taip juo apsidžiaugia, duonos jis neparūpina ar parūpina labai mažai. Paskui, tarsi jau tvirtai stovėtų ant kojų, mūsų Nacionalinis susirinkimas paskiria „keturis kitus nuolatinius komitetus", imasi spręsti valstybinės skolos ir metinių mokesčių klausimus,— visa tai įvyksta lygiai per dvi paras. Šitokiu greičiu juda ši mašina; „jaučio akies" burtininkams pagrįstai gali kilti klausimas — kur link?

2 skyrius

MERKURIJUS DE BRĖZĖ

Dabar pats laikas būtų „dievui iš mašinos", nes atsirado *mazgas (nodus),* kurį tik jis galėtų išpainioti. Klau-

* 1789 m. birželio 1—17 d. debatų medžiaga (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 1.— P. 422—478).

simas tiktai, kokio dievo reiktų? Gal Marso — de Broji su šimtu pabūklų? Dar ne,— atsako išmintis; karalius Liudvikas toks minkštaširdis, toks neryžtingas. Tegul tai būna pasiuntinys *Merkurijus* — mūsų vyriausiasis ceremonmeisteris de Brėzė!

Kitą dieną, t. y. birželio 20-ąją, tie šimtas keturiasdešimt išdavikų kiurė ketina kartu dezertyruoti. Tegul de Brėzė įsikiša ir pasitinka juos... uždarytomis durimis! Toje Mažųjų pramogų salėje įvyks karališkasis posėdis, tačiau iki to laiko ten nebus jokių susirinkimų ir niekas nedirbs (išskyrus dailides). Trečiasis luomas, apsišaukėlių „nacionalinis susirinkimas“, staiga pamatys esąs šitaip vikriai išguitas iš savo salės dailidžių, ir jis bus priverstas nieko neveikti — negalės net susirinkti ar dejuoti taip, kad jį kas suprastų. O per tą laiką jo didenybė spės sušaukti savo *karališkąjį posėdį* ir parengti kitus naujus stebuklus! Šitokiu būdu įsikiš de Brėzė, nelyginant koks Merkurijus *ex machina,* ir, jeigu „jaučio akis“ neapsirinka, išpainios šį *mazgą.*

Kalbant apie vargšą de Brėzė, reikia pasakyti, jog lig šiol jo santykiai su tais bendruomenių deputatais klostosi nekaip. Prieš penkias savaites, kai jie bučiavo karaliui ranką, jis sulaukė vien pasmerkimo už politiką, kurios laikėsi jų atžvilgiu; o paskui su kokia panieka buvo atstumtas jo „nuoširdus atsidavimas“! Šįvakar jis rašo pirmininkui Baji dar vieną laišką, karaliaus vardu; jis turi būti įteiktas kitą rytą vos prašvitus. Tačiau Baji, išpuikęs nuo savo naujųjų pareigų, suglamžęs įsigrūda jį kišenėn it vekselį, kurio neketina apmokėti.

Šeštadienio, birželio 20-osios, rytą šaižiabalsiai šaukliai Versalio gatvėse paskelbia, kad ateinantį pirmadienį įvyksiąs karališkasis posėdis ir kad iki to laiko generalinių luomų posėdžių nebūsią. Vis dėlto matome, jog girdėdamas tai, o į kišenę įsikišęs de Brėzė laišką, pirmininkas Baji pasuka, kaip įprasta, į Mažųjų pramogų salę, o jam pridurmui ir visas Nacionalinis susirinkimas — tarsi de Brėzė ir šaukliai būtų viso labo vėjas. Salė uždaryta; ją užėmė prancūzų gvardiečiai. „Kur jūsų kapitonas?“ Kapitonas parodo karaliaus įsakymą; jis labai apgailestaująs, tačiau dailidės pluša — rengia pakylą jo didenybės posėdžiui. Labai gaila, tačiau įleisti jis nieko negalįs, ne-

bent pirmininką su sekretoriais, kad išsineštų dokumentus, nes staliai gali juos sunaikinti. Pirmininkas Baji su sekretoriais įeina vidun ir grįžta nešini popieriais. Deja, viduje vietoje patriotiškų kalbų dabar girdėti kalant, pjaunant; girgžda, cypia medis — eina darbas. Precedento neturintis pasityčiojimas!

Deputatai būreliais stovi ant Paryžiaus kelio, šioje ūksmingoje Versalio alėjoje, ir garsiai skundžiasi, kaip juos pažeminę įtardami, kad dvariškiai žvelgia pro savo langus ir kikena. Rytas toli gražu ne maloniausias — žvarbu, lynoja *. Tačiau visi praeiviai sustoja; patriotai iš galerijų, įvairūs smalsuoliai prisijungia prie deputatų būrelių. Čia vienur, čia kitur vyksta aistringi pasitarimai. Kai kurie į neviltį puolę deputatai siūlo nuėjus surengti posėdį ant didžiųjų išorinių Marli laiptų, karaliui po langais, nes atrodo, kad jo didenybė bus nuvažiavęs ten. Anot kitų, reiktų paversti karaliaus pilies kiemą placdarmu, naujuoju laisvųjų prancūzų Gegužės lauku, ar netgi pasipiktinusio patriotizmo garsais pažadinti pačios „jaučio akies“ aidus. Tačiau tuo metu ateina žinia, kad sumaniojo Giljoteno ir kitų padedamas pirmininkas Baji radęs vietą — Žaidimų kamuoliu salę Sen Fransua gatvėje. Ilgomis voromis, gagendami kimiais balsais it skrendančios gervės, įpykę bendruomenių deputatai ten ir patraukia.

Keistas tai buvo reginys senojo Versalio Sen Fransua gatvėje! Tuštutėlė žaidimų aikštelė, kaip vaizduoja to meto paveikslai; keturios nuogos sienos su kažkokia medine pastoge — dengtomis galerijomis žiūrovams — palubėje, o apačioje vietoje nerūpestingo kikenimo, rakečių smūgių į kamuoliuką girdėti gaudžiant skandalingai čia ištremtus pasipiktinusius liaudies atstovus. Vis dėlto žiūrovų net tiršta: jie žvelgia nuo medinių galerijų, nuo palubės, nuo kaimyninių pastatų stogų ir kaminų; suplūdę iš visų pusių, jie karštai laimina deputatus. Iš kažkur atsiranda stalas, ant kurio galima rašyti, ir kėdės — jei ne sėdėti, tai bent pasilipti. Sekretoriai išvynioja savo popierius; Baji organizuoja susirinkimo posėdį.

* *Bailly*. Mémoires.— T. 1.— P. 185—206.

Patyręs Munjė, kuriam tokie dalykai neblogai pažįstami nuo parlamentarų maištų, kuriuos buvo pats regėjęs ar bent jau apie kuriuos buvo girdėjęs, mano, kad tokiomis nemaloniomis, grėsmingomis aplinkybėmis vertėtų susivienyti priesaika. Pasigirsta visuotiniai pritarimo šūksmai, tarsi iš rusenančių krūtinių būtų prasiveržusi liepsna! Priesaika suredaguojama, ir pirmininkas Baji ją garsiai perskaito — tokiu skambiu balsu, kad net tirštynė stebėtojų lauke ją girdi ir staugia, atsiliepdami į ją. Pirmininkui Baji pakėlus dešiniąją ranką, į viršų iškyla dar šeši šimtai — Dievas danguje bus liudininkas, kad jie neišsiskirstys, bet rinksis visur, bet kokiomis aplinkybėmis, kai tik bent du ar trys galės susieiti drauge, kol nesudarys konstitucijos. Sudarys konstituciją, draugai,— tai daug laiko reikalaujanti užduotis. O kol kas šeši šimtai rankų pasirašo ką prisiekę, šeši šimtai, išskyrus *vieną* — ištikimąjį Abdielį [129], kuris dar ir dabar matomas dėl šio šviesaus štricho; jį vadina vargšu „ponu Došu iš Kastelnodari Langedoke“. Deputatai leidžia jam pasirašyti ar pranešti atsisakant ir net gelbsti jį nuo susigrūdusių žiūrovų, pareiškę, esą jam „aptemęs protas“. Ketvirtą valandą visi parašai surinkti, naujas posėdis paskiriamas pirmadienio rytą, dar prieš karališkąjį, kad šimtas keturiasdešimt devyni dvasininkijos dezertyrai nesispyriotų. Susirinksime „pranciškonų reformatorių bažnyčioje ar kur kitur“, su viltimi, kad šitie šimtas keturiasdešimt devyni prisijungs prie mūsų. O dabar laikas pietauti.

Tai ir buvo žymusis posėdis Žaidimų kamuoliu salėje, garsas apie kurį pasklido po visas šalis. Tai ir buvo Merkurijaus de Brėzė pasirodymo *Deus ex machina* vaidmenyje vaisius! Dvasininkai nebekikena Versalio alėjoje — jie niūriai tyli. Nejaugi pasimetęs dvaras, antspaudų saugotojas Barentenas, triumviratas ir kompanija įsivaizdavo galį išvaikyti šešis šimtus nacionalinę konstituciją perinčių liaudies deputatų taip pat lengvai kaip nieko neperinčias vištas — balta ar juoda vyriausiojo ceremonmeisterio lazda?! Vištos išsilaksto kudakuodamos, bet liaudies deputatai atsisuka įniršę it liūtai ir, iškėlę dešiniąją ranką, duoda priesaiką, nuo kurios kai kas ima drebėti visose keturiose Prancūzijos pusėse.

Pirmininkas Baji skendi šlovėje, už kurią jam bus atlyginta. Nacionalinis susirinkimas dabar pasijunta dvigubai, trigubai stipresnis — jis ne karingas, tik kankinys, tačiau triumfuojantis; nors jis įžeidinėjamas, jo įžeisti *neįmanoma*.

Paryžiečiai vėl suplūsta į Versalį „niūriais veidais" pasižiūrėti karališkojo posėdžio *, kuris, vėl nusišypsojus laimei, nukeliamas į antradienį. Šimtas keturiasdešimt devyni, tarp jų net vyskupai, turi į valias laiko išžygiavę viena gausia procesija prisijungti prie bendruomenių deputatų, kurie susėdę laukia savo bažnyčioje. Atvykėliai pasitinkami džiaugsmingais šauksmais, glėbesčiavimais ir net ašaromis **, nes tai jau darosi gyvybės ar mirties klausimas.

Kai dėl karališkojo posėdžio, tai dailidės, atrodo, jau užbaigė pakylą, tačiau visa kita lieka neparengta. Karalius Liudvikas įeina į salę pro minias niūrių, tylinčių žmonių, piktų dėl daug ko, juolab kad šiandien dar ir lietus pliaupia. Karalius praeina pro trečiojo luomo deputatus, kurie taip pat sutinka jį niūria tyla — jie permirko laukdami ankštoje verandoje prie užpakalinių durų, kol dvariškiai ir privilegijuotieji ėjo vidun pro priekines. Gerokai papostringavę, karalius ir antspaudų saugotojas (Nekero nematyti) praneša, ko pageidaujanti jo didenybė. Trys luomai *privalo* balsuoti skyrium. Kita vertus, Prancūzija dabar galės džiaugtis nauja vidaus reikalų sprendimo tvarka, kuri išdėstyta trisdešimt penkiuose straipsniuose ***— antspaudų saugotojas užkimo, kol juos perskaitė. Jeigu visi trys luomai nesugebės susitarti dėl tų trisdešimt penkių straipsnių įgyvendinimo (o tai būtų baisi nelaimė),— vėl atsistojęs pridūrė jo didenybė,— aš pats juos įgyvendinsiu, *„seul je ferai le bien de mes peuples"* ****. Jo žodžius buvo galima interpretuoti šitaip: „Neilgai jums čia liko būti, vaidingieji Generalinių luomų deputatai!" Na, o apskritai visi dabar turi išsiskirstyti; rytoj iš ryto vėl susirinkę, kiekvienas luomas jam skirtoje vietoje, jie tvarkys reikalus. *Šito* pageidauja karališkoji didenybė,

* Žr.: *Young A.* Travels.— T. 1.— P. 115—118; *Lameth A.* etc.
** *Dumont.* Souvenirs sur Mirabeau.— P. 4.
*** Histoire Parlementaire.— T. 1.— P. 13.
**** Aš pats pasieksiu savo valdinių gerovės *(pranc.)*.

trumpai ir aiškiai. Sulig tais žodžiais karalius, jo svita, bajorija ir didžioji dalis dvasininkų vorele išeina iš salės, tarsi visas reikalas būtų deramai išspręstas. Jie eina pro niūriai tylinčių žmonių jūrą, bet deputatai pasilieka. Jie stovi tylėdami, paniurę, nežinodami, ką daryti. Tik vienas iš jų žino, vienas iš jų mato, ir jam nestinga drąsos! Štai kada karalius Mirabo pasuka prie tribūnos ir pakelia savo liūto balsą. Tikrai laiku pasakytas žodis, nes tokiomis aplinkybėmis akimirka yra šimtmečių motina! Nesunku įsivaizduoti, kad jeigu Gabrielio Onorė ten nebūtų buvę, bendruomenių deputatai, išsigandę iš visų pusių šmėkščiojančių pavojų, būtų vis labiau balę, matydami kits kito perbalusius veidus, ir tikriausiai vienas po kito būtų nepastebimai *išsprukę* iš salės — taigi visos Europos istorijos raida būtų buvusi visai kita!

Tačiau Mirabo yra tarp deputatų. Įsiklausykite į šį tylų, liūdną žvėrių karaliaus *urzgimą,* kuris greitai perauga į riaumojimą! Visų akys užsiliepsnoja nuo jo žvilgsnio... Jie susirinko čia vykdyti liaudies valios; jie davė priesaiką, jie... Bet kas čia per vaiduoklis pasirodė, kai liūtas ėmė garsiausiai riaumoti? Ėgi Merkurijus de Brėzė kažką bevapąs! „Kalbėkite garsiau!"— paragina keletas deputatų. „Jūs girdėjote karaliaus įsakymą?!" Mirabo žaibuoja į jį akimis, kratydamas juodus liūto karčius. „Taip, pone, mes girdėjome, kas karaliui buvo patarta pasakyti, o jūs, kuris negalite būti jo įsakymų aiškintoju Generaliniams luomams, *jūs,* kuris neturite teisės čia būti ar kalbėti, nedrįskite mums priminti jo žodžių. Eikite, pone, ir pasakykite tiems, kurie jus čionai atsiuntė, kad mes čia esame liaudies valia ir kad iš čia mus išvaryti galima tik durtuvų jėga!" * Ir vargšas de Brėzė virpėdamas išeina iš Nacionalinio susirinkimo ir pranyksta iš šio istorijos puslapio (tik vieną kartą dar trumpai šmėstels, keliems mėnesiams praslinkus).

Nelaimingasis de Brėzė — jam lemta ilgus šimtmečius išlikti žmonių atmintyje tokiam blankiam, su balta lazda drebančioje rankoje! Jis ištikimai tarnavo etiketui, kuris atstojo jam tikėjimą šioje žemėje; jis buvo pagarbos karališkiems asmenims kankinys, nes puikiai suprato, kad

* *Moniteur* (Hist. Parl.— T. 2.— P. 22).

trumpiems vilnos apsiaustams nevalia bučiuoti karaliaus ranką taip ilgai kaip ilgiems aksominiams. Štai neseniai, kai prie vargšo mažojo dofino karsto atėjo oficialūs lankytojai, jis net *negyvam* dofinui pedantiškai pranešė: „Generalinių luomų delegacija, monsinjore!" * *Sunt lachrymae rerum* [130].

Na, o ką daro „jaučio akis" dabar, kai virpėdamas grįžo de Brėzė? *Siunčia* tą Mirabo minėtą durtuvų jėgą? Ne: žmonių jūra tebetyvuliuoja vis tokia pat gausi ir godžiai seka, kas darosi; negana to, garsiai šniokšdama ji suplūsta net į karaliaus pilies kiemus, nes pasklido gandas, esą Nekeras būsiąs atleistas. O išvis blogiausia, kad prancūzų gvardiečiai atrodo nenusiteikę veikti —„dvi jų kuopos, gavusios įsakymą, *atsisako šaudyti*" **. Minia šaukia, reikalaudama Nekero, ir iškilmingai parneša jį namo — todėl, kad jis nedalyvavo karališkajame posėdyje; atleisti jo nevalia. O štai jo šviesybė Paryžiaus arkivyskupas priverstas bėgti karieta išdaužytais šonais ir lieka gyvas tik todėl, kad vežikas pliekia arklius lyg pašėlęs. Leibgvardiečius, kuriuos buvote beišsiunčią, verčiau grąžinti atgal ***. Nėra ko nė galvoti apie durtuvų jėgą.

Vietoje kareivių „jaučio akis" išsiunčia... dailides, kad nuimtų pakylą. Netikusi gudrybė! Už poros minučių tie dailidės nustoja ardę pakylą ir su plaktukais rankose išsižioję klausosi ****. Trečiasis luomas pareiškia esąs, buvęs ir būsiąs ne kas kita kaip Nacionalinis susirinkimas, negana to, nuo šiol neliečiamas kaip ir visi jo nariai. „Gėdingas tautos išdavikas, baustinas mirtimi, yra bet koks asmuo, organizacija, tribunolas, teismas ar komisija, dabar ar nuo šiol, per šį posėdį ar jam pasibaigus, išdrįsią persekioti, tardyti, areštuoti (ar įsakysią areštuoti), sulaikysią (ar įsakysią sulaikyti)" ir t. t., *„nesvarbu, kas davė tokį įsakymą"* *****. Šitokį nutarimą priėmus, galima baigti filosofiška abato Siejeso mintimi: „Ponai, šiandien jūs tie, kas buvote vakar".

* *Montgaillard.*— T. 2.— P. 38.
** Histoire Parlementaire.— T. 2.— P. 26.
*** *Bailly.*— T. 1.— P. 217.
**** Histoire Parlementaire.— T. 2.— P. 23.
***** *Montgaillard.*— T. 2.— P. 47.

Nors dvariškiai ir klykia, nieko nepakeisi. Taip gerai nutaikytas jų sviedinys sprogo patrankos *vamzdyje,* apdegindamas ir pritrenkdamas juos, apdrėbdamas šlykščiais suodžiais! Vargšas triumviratas, vargšė karalienė, o visų pirma — vargšas karalienės vyras, kurio ketinimai geri, jei tik jis turi kokių konkrečių ketinimų! Kvailystė — tai pavėluota išmintis. Dar prieš keletą mėnesių šios trisdešimt penkios nuolaidos būtų sukėlusios Prancūzijoje džiūgavimą, kuris būtų nesiliovęs keletą metų. O dabar jos nedavė jokios naudos, apie jas kalbama paniekinamai; karalius davė įsakymų — tikslių, konkrečių,— tačiau niekas jų nepaiso.

Visa Prancūzija riaumoja; jūra žmonių (kaip spėjama — dešimt tūkstančių) „visą dieną sūkuriuoja Palė Ruajalyje" *. Likę dvasininkai, taip pat keturiasdešimt aštuoni bajorai, tarp jų ir Orleano hercogas, dabar nieko nelaukę perėjo į pergalingųjų bendruomenių deputatų pusę. Aišku savaime, pastarieji sutinka juos „džiaugsmingais šūksmais".

Trečiasis luomas triumfuoja; Versalio miestas jį sveikina; dešimt tūkstančių kiaurą dieną verpetuoja Palė Ruajalyje, o panašiai kunkuliuoja ir Prancūzija, kuri seka įvykius pasistiebusi ant pirštų galiukų. „Jaučio akiai" yra į ką pasižiūrėti. Kai dėl karaliaus Liudviko, jis praris įžeidimus ir tylėdamas dels, stengdamasis žūtbūt išsaugoti esamą taiką. Tą kategorišką savo įsakymą jis paskelbė birželio 23-iąją; dar nesibaigus savaitei, jis jau parašo užsispyrusiems didikams, kad jie privalą padaryti jam malonę ir nusileisti. D'Epremenilis siunta iš paskutiniųjų; Kubilas Mirabo „sulaužo savo špagą", duodamas priesaiką, kurią jam derėjo tesėti. Dabar „trijų šeimyna" vėl krūvoje — trečiasis brolis paklydėlis, bajorija, sugrįžo į ją. Nors jis ir klydo, jam galima atleisti, paguodus kiek įmanoma saldžia pirmininko Baji iškalba.

Šitaip triumfuoja trečiasis luomas; Generaliniai luomai virto Nacionaliniu susirinkimu, tad visa Prancūzija gali traukti *„Te Deum laudamus"* [131]. Didžiulė pergalė buvo pasiekta protingu neveiklumu ir protingai tą neveiklumą nutraukus. Paskutinė birželio naktis; kiaurą naktį

* *Young A.* Op. cit.— T. 1.— P. 119.

Versalio gatvėse sutiksite vien tik „žmones, lakstančius su deglais“ ir džiūgaujančius, šaukiančius. Nuo gegužės 2-osios, kai deputatai bučiavo ranką jo didenybei, iki šios birželio 30-osios, kai vyrai laksto su deglais, suskaičiuojame aštuonias savaites ir tris dienas. Taigi aštuonias savaites nacionalinės vežėčios stovėjo, matomos iš toli, be perstojo siųsdamos signalus; dabar, kai aplink jas susitelkė tokia gausybė, jos gali tikėtis liksiančios šitaip stovėti.

3 skyrius

KARO DIEVAS BROJI

Dvaras pasipiktinęs, kad jį įveikė. Na ir kas — kitą kartą jam klosis geriau. Merkurijus nusileido veltui; dabar atėjo laikas Marsui. „Jaučio akies“ dievai, pasitraukę į savo debesuotosios Idos tamsą, sėdi lipdydami ir kaldami tai, ko gali prireikti —„nacionalinio banko bilietus“, karines atsargas ar dalykus, kurių amžiais nepamatys žmonės.

Vis dėlto ką reiškia ši „kariuomenės parengtis“? Nacionalinis susirinkimas nesulaukia jokios paramos savo maisto produktų komitetui, tik girdi, kad Paryžiuje duonos krautuvės apgultos, kad kaimuose žmonės „minta pelais ir virtomis žolėmis“. Užtat virš visų vieškelių kybo dulkių kamuoliai nuo žygiuojančių pulkų, nuo tempiamų patrankų. Bemaž vieni užsieniečiai: šiurpios išvaizdos pandurai, Sali-Samad, Esterhazio pulkas, Ruajal Alman [132], gal trisdešimt tūkstančių, o didelėms baimės akims — ir visi penkiasdešimt! Visi traukia Paryžiaus ir Versalio link! Monmartro kalvose kažkas jau kasama ir rausiama — labai jau panašu į eskarpus ir apkasus. Žmonių srautui, plūstančiam iš Paryžiaus į Versalį, kelią pastoja patrankos, užtvėrusios Sevro tiltą. Prie karalienės arklidžių stovi patrankos, nukreiptos į pačią Nacionalinio susirinkimo salę, o jo delegatų miegą trikdo trypiantys kareiviai, kurie nakties gūdumoje buriasi, žygiuoja siauromis nesibaigiančiomis (ar taip tik atrodo) kolonomis „nemušdami būgnų, be jokio garsiai ištarto įsakymo“ *. Ką

* *Lameth A.* Assemblée Constituante.— T. 1.— P. 41.

tai reiškia? Gal kokie aštuoni ar net dvylika deputatų su tokiais kaip Mirabo ir Barnavas priešakyje bus staiga nublokšti į Amo pilį, o visi kiti gėdingai išvaikyti į visas keturias puses? Koks Nacionalinis susirinkimas gali sudaryti konstituciją, kai į jį nukreiptos patrankos nuo karalienės arklidžių?! Ką reiškia šis „jaučio akies“ nekalbumas, kodėl jie tik retkartėmis linkteli galvą ar gūžteli pečiais? Ką jie taip paslaptingai kala ir lipdo toje debesų gaubiamoje Idoje? [133] Pasimetusiam patriotizmui vis lenda į galvą tokie klausimai, bet vienintelis atsakymas, kurio jis sulaukia,— aidas.

Jau vien šie klausimai ir aidas nieko gera nežada; o dabar dar maisto stygiaus metai, prasidėję vieną rugpjūtį ir pasibaigsią tik kitą, eina vis senyn, kaskart vis labiau virsdami bado metais! Kai žmonės priversti misti „pelais ir virta žole“, plėšikai išties gali pradėti būriuotis ir ūkiuose bei dvaruose pulkais piktai staugti: *„Maisto! Maisto!“*. Beprasmiška siųsti jų raminti kareivius — juos pamatę, plėšikai išsiskirsto, tarsi skradžiai žemę prasmegtų, bet tučtuojau vėl susirinkę bruzda ir plėšikauja kitur. Net žiūrėti į juos baugoka, o ką besakyti, kai *išgirsti* apie juos gandą, atsimušusį dvidešimt penkiuose milijonuose įtarimo kupinų galvų?! Plėšikai ir Broji, atviras maištavimas, fantastiški gandai — visa tai varo iš proto beveik kiekvieną prancūzą. Kuo visa tai baigsis?

Marselio gyventojai jau prieš daugel savaičių paėmė ginklą į rankas „plėšikams malšinti“ ir kitiems tikslams; jiems nė motais, ką apie tai mano karinis komendantas. O ar nebūtų galima padaryti to paties kitur, visur? Sujauktoje patriotų vaizduotėje šmėžuoja miglota mintis apie *nacionalinę gvardiją*, paskutinę išsigelbėjimo priemonę. Vis dėlto pirmiausia įsivaizduokite tą medinę palapinę Palė Ruajalyje! Baisiausias triukšmas, tarsi ištisiems pasauliams yrant; užvis garsiausiai staugia pamišęs ir į pamišimą varantis gando balsas, o akyliausiai į blausų, tamsų pasaulio verpetą spokso įtarimas, įžiūrintis jame neaiškius vaiduoklius ir šmėklas. Jam vaidenasi kraujo ištroškusių kareivių pulkai, įkūrę stovyklą Marso lauke, išvaikytas Nacionalinis susirinkimas, raudonai įkaitinti patrankų sviediniai (Paryžiui padegti) — nuožmusis karo dievas ir švilpiantis Belonos botagas [134]. Net patiems šalta-

kraujiškiausiems nelieka menkiausios abejonės, kad grumtynės neišvengiamos.

Neišvengiamos,— tylėdami pritariamai linkčioja galvas monsinjorai ir Broji,— neišvengiamos, bet trumpos! Tegul mūsų Nacionalinis susirinkimas, kuriam sutrukdė kurti konstituciją, išūžia karaliui ausis peticijomis ir protestais — mūsų patrankos stovi gerai nutaikytos, mūsų kariuomenė sutelkta. Pernelyg dosni karaliaus deklaracija iš trisdešimt penkių straipsnių buvo perskaityta; nors jūs jos nesiklausėte, ji nebuvo atšaukta, ir *seul il fera!* * O dėl Broji — jo štabas Versalyje, kur viskas kaip karo veiksmų teatre: raštininkai rašo; aukščiausieji štabo karininkai neprataria nė žodžio; adjutantai plunksnuotomis skrybėlėmis, žvalgai ir pasiuntiniai tai laksto, tai slampinėja. Pats Broji nuduoda esąs be galo svarbus asmuo, kurio minčių niekas negali suprasti; įsmeigęs akis į tolį, jis tylėdamas, su šypsenėle klausosi rimtų Paryžiaus komendanto Bezanvalio perspėjimų ir patarimų (pastarasis šiuo tikslu ne kartą pas jį užeina) **. „Paryžiečiai maištauja?"— paniekinamai klausia monsinjorai. Taip, kaip tik gali išalkusi minia! Penkios jų kartos lindėjo kuo ramiausiai ir kuo nuolankiausiai su viskuo susitaikydavo. Jų atstovas Mersjė pastaraisiais metais teigė, neva nuo šiol Paryžiuje sukilimas esąs „neįmanomas" ***. Laikykimės karališkosios deklaracijos, paskelbtos birželio dvidešimt trečiąją dieną. Prancūzijos bajorai, narsūs ir riteriški kaip senais laikais, vieningai susitelks aplink mus, o dėl tų, kuriuos vadinate „trečiuoju luomu", o mes — purvinų sankiulotų, rašeivų ir kenkėjiškų gražbylių *niekšija,*— tai jeigu prireiks, Broji kaipmat su jais atsiskaitys „viena kartečės salve". Šitaip jie samprotauja savo debesuotoje Idoje, nematomi žmonėms ir patys jų nematydami.

Kartečė, monsinjorai, gerai tik vienu atveju — kuomet artileristas taip pat padarytas iš plieno! Deja, jis turi kūną; po jūsų samdomo artileristo jaučio odos uniforma ir šovinine glūdi instinktai, jausmai ir net kažkas panašaus į mintis. Ta *niekšija,* kurią jis turi nušluoti savo

* Jis pats ją įvykdys! *(pranc.)*
** *Besenval.*— T. 3.— P. 398.
*** *Mercier.* Tableau de Paris.— T. 6.— P. 22.

salve, yra jo padermė, jo kaulo kaulas; tarp jos — jo broliai, jo tėvas ir motina, gyvi pelais ir virta žole. Net jo merguželė, jei ji „dar nepasimirė ligoninėje", stumia jį išduoti armiją, pareikšdama, esą jeigu jis praliesiąs patriotų kraują, jis būsiąs prakeiktas. Kareivis, matęs, kaip jo atlyginimą pasiglemžia godūs fulonai, kaip jo kraują veltui laisto subizai [135] ir visokios pompadur ir kad vartai į paaukštinimą tarnyboje jam negailestingai uždaryti, nes jis ne bajoriškos kilmės, taigi tas kareivis patyręs iš jūsų ne vieną nuoskaudą, tad jūsų kova nėra jo kova, bet, ko gero, vien jūsų pačių — jokio kito dievo ar žmogaus.

Štai dabar jau visi bus girdėję, kaip neseniai Betiune, kilus „bruzdėjimui dėl grūdų" (o jie dabar tokie dažni), kai išsirikiavusiems kareiviams buvo duotas įsakymas „Ugnis!", nė vienas nenuspaudė nuleistuko, tik piktai trenkė muškietų buožėmis į grindinį ir stovėjo paniurusiais, sumišusiais veidais. Patriotiškai nusiteikę gyventojai pasičiupo „kiekvieną jų po ranka" ir, šitaip paskubomis nusitempę, vaišino ir visaip rodė jiems savo palankumą, ir net paaukojo pinigų, kuriuos pridėjo jiems prie atlyginimų *.

Net prancūzų gvardiečiai, geriausias reguliariosios kariuomenės pulkas, pastaruoju metu neskuba šaudyti į minią. Jie niurnėdami grįžo nuo Revijono sandėlio ir nuo to laiko nepaleido nė vieno šūvio, kaip pamename, net gavę įsakymą. Tų gvardiečių nuotaikos pavojingos. Beje, tai savotiškai nuostabūs žmonės. Pitagorininkas Valadi vienu tarpu buvo jų karininkas. Tačiau ir tarp eilinių po trikampėmis skrybėlėmis su kokardomis gali atsirasti blaivių protų, o juose — minčių, kurios nežinomos plačiajai visuomenei. Vieną iš blaiviausiųjų galvų mes matome ant tokio seržanto Ošo pečių. Lazaras Ošas, neturtingos žolininkės sūnėnas, anksčiau dirbo karališkose Versalio arklidėse; nagingas vaikinas, be galo mėgstąs skaityti. Dabar jis seržantas ir aukščiau pakilti tarnyboje nebegali; visą savo atlyginimą jis išleidžia žvakėms ir pigioms knygoms **.

* Histoire Parlementaire.
** Dictionnaire des Hommes Marquants.— Londres, Paris, 1800.— T. 2.— P. 198.

Atrodo, kad geriausia išeitis — nusiųsti tuos prancūzų gvardiečius į savo kareivines,— šitaip mano ir įsako Bezanvalis. Uždaryti kareivinėse gvardiečiai organizuoja „slaptąją draugiją“ ir pasižada neiti prieš Nacionalinį susirinkimą. „Juos ištvirkino pitagorininkas Valadi! Juos ištvirkino pinigais ir moterimis!“— šaukia Bezanvalis ir daugelis kitų. Nežinia, kas juos ištvirkino (o gal jų visai nė nereikėjo tvirkinti), tačiau birželio 26-ąją dieną, ištrūkę iš savo kareivinių, su seržantais priešakyje jie ateina į Palė Ruajalį! Patriotai sutinka juos šaukdami „valio!“, su dovanomis ir vyno pažadais, glėbesčiuoja juos, o gvardiečiai — patriotus, pareikšdami, kad Prancūzijos reikalas — tai jų reikalas! Kitą ir ateinančias dienas viskas bemaž taip pat. Nežiūrint šio patriotiško nusiteikimo ir to, kad gvardiečiai nepakluso įsakymui, išėję iš kareivinių, nuostabu tai, kad jie elgiasi „be galo tvarkingai“ *. Taip, šie gvardiečiai darosi vis įtartinesni! Vienuolika jų vadeivų uždaromi į Abatijos kalėjimą, bet tai nė kiek negelbsti. Pakanka, kad vienas iš vienuolikos „brūkštelėli raštelį“; vakarop jis atsiduria Fua kavinėje, kur atsistoję ant stalo patriotai garsiausiai rėžia kalbas, ir „du šimtai jaunų žmonių netrukus virstą keturių tūkstančių minia“, plūsteli Abatijos kalėjimo link, laužtuvais išlaužia reikiamas duris ir išneša laukan vienuolika kalinių su kitais nuskriaustais kareiviais. Buvę kaliniai pavaišinami vakariene Palė Ruajalio sode ir apnakvydinami „žygio lovose“ Varjetė teatre, kadangi joks kitas nacionalinis *pritanėjas* [136] kol kas neparengtas. Koks rūpestingumas! Tie jauni žmonės buvo tokie sąžiningi, kad sužinoję, jog vienas iš išlaisvintųjų buvo nubaustas už civilinį nusikaltimą, pasipiktinę parvedė jį atgal į kamerą.

Kodėl nebuvo iškviesti nauji kariniai daliniai? Jie buvo iškviesti. Nauji daliniai atlėkė ant žirgų šuoliais, su kardais rankose, tačiau žmonės ramiai „sulaikė dragūnų žirgus už kamanų“, raiteliai susikišo kardus į makštis ir pasveikindami nukėlė skrybėles. Jie, ko gero, ir būtų sėdėję balnuose it kokios dragūnų statulos, bet kai buvo atnešta po taurelę, „jie kuo nuoširdžiausiai išgėrė už karalių ir tautą“ **.

* *Besenval.*— T. 3.— P. 394—396.
** Histoire Parlementaire.— T. 2.— P. 32.

Na, o dabar jūs savo ruožtu paklauskite, kodėl monsinjorai ir didysis karo dievas Broji, visa tai matydami, nestabtelėjo, nesiėmė kitos — bet kokios — taktikos? Deja, kaip mes sakėme, jie nieko nematė. Žlugimo pirmtakas išdidumas, dovanotinas ir visai natūralus, nors ir neprotingas įniršis sukietino jų širdis, įkaitino jų galvas, tad jie puolė pasitikti savo lemties smurtu ir beprotyste (netikusi tai pora!). Ne visi pulkai tokie kaip prancūzų gvardiečių ar pitagorininko Valadi ištvirkinti — reikia pritraukti šviežių, neištvirkintų pulkų. Ruajal Alman, Sali-Samad, šveicarų Šato-Vjė — jie moka kautis, bet kalba tik gargiančia vokiečių kalba. Tegul žygiuoja kareiviai, tegul dunda vieškeliai nuo tempiamų patrankų — jo didenybė sušauks *naują* karališkąjį posėdį ir darys jame stebuklus! Kartečės salvės, jei reikės, gali tapti viesulu ir audra.

Tokiai padėčiai susidarius, kol dar nepradėjo lyti iki raudonumo įkaitusiais kamuoliais, šimtas dvidešimt Paryžiaus rinkėjų nutaria būsiant neprošal, pasivadinus „rinkėjų klubu", kas dieną susirinkti vėl, nors jų „sąsiuviniai" jau kada surašyti. Pirmąsyk jie susitinka „vienoje tavernoje", kur jiems vietą su džiaugsmu užleidžia „gausus vestuvininkų pulkas" *. Tačiau pastaruoju metu jie renkasi pačioje miesto rotušėje. Pirklių vyresnysis Fleselis ir keturi jo padėjėjai negali jiems sukliudyti — štai kokia viešosios nuomonės jėga. Meras su savo padėjėjais ir dvidešimt šešiais miesto tarybos nariais (jie visi paskirti aukštesnės valdžios) gali sėdėti apsirengę savo ilgais apsiaustais ir tylėdami, persigandę spėlioti, kuo pasibaigs šis iš apačios kylantis drebėjimas ir kaip jis palies juos pačius.

4 skyrius

PRIE GINKLŲ!

Šitokia lemtinga nežinia tvyro tomis tvankiomis liepos dienomis. Aistringame išspausdintame *raginime* Maratas

* *Dusaulx*. Prise de la Bastille // Collection des Mémoires, par *Berville* et *Barrière*.— Paris, 1821.— P. 269.

perspėja šiukštu nesigriebti smurto *. Nepaisydami jo, alkani vargšai jau degina miesto muitinės užkardas, kur imami muitai maisto produktams, ir garsiai reikalauja duonos.

Sekmadienį, liepos 12-ąją, gatvėse prikabinėta milžiniško dydžio skelbimų su karaliaus įsaku, kuriame „piliečiai raginami pasilikti namuose", nekelti panikos ir nesibūriuoti. Kam jie? Ką reiškia tie „milžiniško dydžio skelbimai"? O svarbiausia, ką reiškia visas šitas karinis triukšmas: iš visų keturių pusių į Liudviko XV aikštę atjoja dragūnai ir husarai rimtais veidais; jie pasitinkami užgauliojimais, švilpimu ir net apmėtomi **. Su jais ir Bezanvalis, o jo šveicarų gvardiečiai su keturiais pabūklais — Eliziejaus laukuose.

Vadinasi, užpuolikai mus užgriuvo? Mes apsupti nuo Sevro tilto iki pat atokiojo Venseno, nuo Sen Deni iki Marso lauko! Visų širdyse neaiškus nerimas. Palė Ruajalyje girdėti išgąstingi šūkčiojimai, kitur nieko nesako, tik purto galvas. Galima įsivaizduoti, kokį liūdesį sukėlė pusiaudienį ten sugriaudusi patranka (kurią iššauna saulė, perėjusi savo dienovidinį) — pranašaujanti nelaimę, kaip neaiškus lemties balsas ***. Nejaugi šie kareiviai sutelkti plėšikams malšinti? Kur tie plėšikai? Kas per paslaptis tvyro ore? Klausykite — žmogus aiškiai praneša liūdną naujieną: *Nekeras, liaudies ministras, Prancūzijos išgelbėtojas, atleistas!* Neįmanoma, neįtikėtina! Kažkas siekia sutrukdyti viešąją rimtį! Šitokių naujienų platintoją reiktų paskandinti baseine ****— jo laimei, jis tuoj pat paspruko. Piktinkitės, kiek norite, draugai, vis dėlto tai tiesa. Nekero nebėra. Nuo praėjusios nakties Nekeras nesustodamas skuba į Šiaurę, slapta, paklusdamas įsakymui. Dabar turime naują ministrų kabinetą: karo dievas Broji, aristokratas Bretėjus ir Fulonas, sakęs, kad žmonės gali valgyti žolę!

Taigi gandas pasklinda po Palė Ruajalį ir visą plačiąją Prancūziją. Visų veidai išbalę: kyla neaiškus drebulys

* Avis au Peuple, ou les Ministres dévoilés, 1 st July 1789 (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 2.— P. 37).

** *Besenval.*— T. 3.— P. 411.

*** Histoire Parlementaire.— P. 81.

**** Ibid.

ir ūžesys, peraugantis į griaustinio dundesį — tai įniršis, kuriam pentinais niuksi baimė.

Tačiau pažvelkite į Kamilį Demuleną, išlekiantį iš Fua kavinės paslaptingu veidu: jo plaukai plaikstosi, rankose po pistoletą! Jis užšoka ant stalo. Policijos agentai įdėmiai jį stebi, bet gyvo jo nesučiups — jie gyvi jo gyvo. Šįsyk jis kalba nemikčiodamas: „Draugai, nejaugi mes mirsime kaip skalikų persekiojami zuikiai? Kaip avys, suvarytos į aptvarą ir bliaunančios pasigailėjimo, kur jo nėra — vien išgaląstas peilis? Prancūzui ir žmogui išmušė didžioji valanda, kai engėjai turės rungtis su engiamaisiais, kai devizas — greita mirtis arba išsivadavimas visiems laikams! *Džiaukimės,* kad išmušė toji valanda! Manding, mums priimtinas tik vienas šūkis: prie ginklų! Tegul po visą Paryžių, po visą Prancūziją viesulas išnešioja šį vienintelį raginimą: prie ginklų". „Prie ginklų!"— atsakydama jam, suklykia nesuskaičiuojama galybė balsų it vienas milžiniškas balsas — tarytum koks demonas staugtų padangėse. Visų akys dega, o širdyse liepsnoja beprotybė. Šitokiais ar tinkamesniais žodžiais * šią didžią akimirką apeliuoja į gaivališkus instinktus Kamilis. „Draugai,— varo jis toliau,— mums reikia kokio vieningo ženklo. Tebūnie tai kokardos — žalios, vilties spalvos!" Lyg skėriams užplūdus, žali medžių lapai, žali kaspinai iš netoliese esančių krautuvių — visa, kas žalia, čiumpama ir paverčiama kokardomis. Kamilis nulipa nuo stalo; „jo vos neuždusina glėbesčiuodami, aplieja ašaromis" ir duoda žalio kaspino skiautelę, kurią jis prisisega prie skrybėlės. O dabar į Kurtijaus paveikslų parduotuvę, į bulvarus, į visas keturias puses, ir nenusiraminkime, kol visa Prancūzija nesuliepsnos!

O taip seniai purtomą, vėjuje perdžiūvusią Prancūziją, ko gero, visai nesunku padegti. Dėl vargšo Kurtijaus (graudu pagalvojus, kad užmokėjo jam labai menkai) — jis negali nė poros žodžių išlementi apie savo paveikslus. Marga minia išsineša vaškinius Nekero ir Orleano hercogo, Prancūzijos geradarių, biustus ir neša, apdengusi krepu, lyg laidotuvių procesijoje ar kaip tie, kurie garbina

* Vieux Cordelier, par *Camille Desmoulins,* Nr. 5 (perspausdintas Collections des Mémoires, par *Baudouin Frères.*— Paris, 1825.— P. 81).

dangų, žemę ar net patį Tartarą [137], prašydami iš jų malonės. Tie vaškiniai biustai atstoja simbolius, mat žmogus, būdamas nepaprastos vaizduotės, negali ar beveik negali išsiversti be simbolių. Todėl turkai šitaip gerbia pranašo vėliavą, o mes pamename, kaip buvo sudegintos iš vytelių pintos iškamšos ir kad Nekero portretas neseniai jau buvo nešamas, iškeltas ant karties.

Šitaip žygiuoja toji marga, be paliovos auganti minia, apsiginklavusi kirviais, lazdomis ir kuo pakliūva. Niūri, daugiabalsė, eina ji gatvėmis. Užsidaro visi teatrai, baigiasi visi šokiai — ir ant lentinių grindų, ir gamtoje, pievelėse. Vietoje krikščioniškos šventės ir pasilinksminimų užmiestyje šiandien bus raganų puota, ir pamišęs Paryžius šoks grojant dūdele šėtonui!

Tačiau Liudviko XV aikštėje jau laukia Bezanvalis su savo raiteliais ir pėstininkais. Paflirtavę ir silpno vyno pagurkšnoję, mirtingieji kiek liūdniau nei paprastai traukia namų link iš Šajo ir Pasi. Ar praeis čia ir biustais nešina procesija? Pažvelkite į ją — netikėtai princas Lambeskas [138] su savo karališkuoju vokiečių pulku ją užpuola. Pasipila šūviai ir kardų kirčiai; biustai perskeliami pusiau, deja, žmonių galvos taip pat. Kardais kapojamai procesijai nelieka nieko kita, kaip *išsisklaidyti* visomis gatvelėmis, skersgatviais ir Tiuilri alėjomis, kurias tik randa, ir pranykti. Susmukęs ant grindinio lieka tįsoti kardu užkapotas beginklis vyras, sprendžiant iš uniformos — prancūzų gvardietis. Neškite jį (ar bent garsą apie jį), negyvą, krauju paplūdusį, į jo kareivines, kur jo draugai dar gyvi!

Bet ar nereiktų, pergalingasai Lambeskai, dabar pulti patį Tiuilri sodą, kur baigia pranykti išsilakstę demonstrantai? Reiktų parodyti ir tiems, kurie sekmadienį išėjo pasivaikščioti, kaip žvilga krauju apšlakstytas kardas, kad paskiau nuo jų pasakojimų kitiems imtų spengti ausyse. Deja, jose spengs, tik ne taip, kaip turėtų. Pergalingajam Lambeskui per šį antrąjį, ar Tiuilri, antpuolį tepavyksta išgriauti iš kojų (nė negali sakyti „perkirsti“, nes smūgis kliuvo kardo plokštuma) vienintelį žmogų, vargšą seną mokytoją, kuris kuo taikiausiai ten kiūtino, o paskui jį išgena kėdžių barikada, švilpiantys ore „buteliai ir taurelės“ bei prakeiksmai, svaidomi storais ir laibais balsais.

Minios malšintojo amatas yra nepaprastai subtilus: tai, kas per daug, gali būti taip pat blogai, kaip ir tai, kas per mažai. Mat kiekvienas tų storų, o ypač — laibųjų balsų, išnešiotų po visus miesto kampelius, skamba vien klaikiu pasipiktinimu ir neužtils pernakt. Šūkis „Prie ginklų!“ dabar dešimteriopai garsesnis; saulei leidžiantis jį dundena varpai savo metaliniais, audrą pranašaujančiais balsais, ginklų parduotuvės išlaužiamos ir apiplėšiamos; gatvės pavirsta gyva putojančia jūra, kurią audrina visi vėjai.

Toks tad buvo Lambesko išpuolio Tiuilri sode rezultatas: užuot įvaręs sveikos baimės iš Šajo grįžtantiems mėgėjams pasivaikščioti, jis sukėlė ant kojų tris furijas, kurios ir taip nesnaudė! Mat šios požeminės eumenidės [139] (legendinės, ir vis dėlto tokios tikros) visuomet tūno pačioje nykiausioje žmogaus būtyje ir gali pradėti šokti, švytruodamos savo blausiais deglais, kratydamos savo plaukus iš gyvačių. Lambeskas su savo vokiškuoju pulku nujoja į kareivines, prakeiksmams aidint vietoje karinio maršo, bet apsisukęs grįžta, tarsi jam būtų aptemęs protas; išjoję iš savo kareivinių Šosė d'Antene prancūzų gvardiečiai *suraukę* antakius puola jo kareivius, norėdami atkeršyti už savo draugą, ir paleidžia šūvių papliūpą. Nors yra sužeistų ir nukautų, užuot atsakęs ugnimi, Lambeskas joja toliau *.

Galva po plunksnuota skrybėle nebeišmano, ką daryti. Ką gali padaryti toks Bezanvalis, kai sukyla eumenidės, o Broji neduoda jokių įsakymų? Kai prancūzų gvardiečiai su Palė Ruajalio savanoriais, degdami noru keršyti toliau, atidunda į Liudviko XV aikštę, neranda ten nei Bezanvalio, nei Lambesko su jo vokiečių pulku, nei jokio kareivio. Karinių tvarkos saugotojų neliko. Į tolimąjį Rytų bulvarą Sent Antuane atvyksta dulkini, ištroškę Normandijos šauliai, išsėdėję balne visą dieną; jie neranda kvartirjero, pasimeta tame sąmyšio apimtame mieste, negali patekti pas Bezanvalį — jiems net nepavyksta išsiaiškinti, kur jisai, ir dulkini ištroškę šauliai priversti įsirengti stovyklą čia. Gerai dar, jei koks patriotas pavaišina taurele vyno ir patarimais.

* *Weber*.— T. 2.— P. 75—91.

Įniršusi minia apsupa rotušę šaukdama: „Ginklų! Vadovaukite mums!“ Dvidešimt šeši miesto tarybos nariai ilgais apsiaustais pasislėpė (siaučiančiame chaose) ir niekados nebepasirodys. Bezanvalis šiaip ne taip nusibruka į Marso lauką ir gauna sėdėti ten „žiaurioje nežinomybėje“; kurjeriai vienas po kito lekia į Versalį, bet atsakymo neparneša — vargais negalais patys sugrįžta, nes visi keliai užtverti baterijų ir piketų; vilkstinėmis traukiantys ekipažai stabdomi patikrinimui, nes toks buvo vienintelis Broji įsakymas. „Jaučio akis“, girdėdama tolumoje tokį pašėlusį triukšmą, tarsi būtų įsiveržęs priešas, visų pirma rūpinasi išsaugoti sveiką savo galvą. Naujasis ministrų kabinetas, taip sakant, tik viena koja balnakilpėje, negali lėkti šuoliais. Taigi pamišęs Paryžius gali sau žinotis.

Koks pasikeitęs Paryžius dabar, kai sutemo! Europietiškas metropolis, kurio nusistovėjusi tvarka, egzistavę ryšiai staiga sutrūkinėja, susijaukia, ir jis ieško naujų. Nė vienas žmogus nuo šiol nebegalės vadovautis nusistovėjusiais papročiais — kiekvienas turi pradėti galvoti, pasitelkęs į pagalbą visą savo turimą originalumą, arba sekti tais, kurie galvoja. Septyni šimtai tūkstančių individų staiga pamato, kad praminti takai, seni veikimo ir sprendimo būdai pranyksta iš po kojų. Šitaip — staugdami ir drebėdami iš baimės — jie be galvų puola į naująją erą, patys dar nesuprasdami: bėgte, plaukte ar skriste. Staugdami ir baimindamiesi, nes iš viršaus antgamtiškasis karo dievas Broji graso raudonai įkaitusiais patrankų sviediniais, o iš apačios antgamtiškasis plėšikų pasaulis graso durklais ir deglais. Šią valandą valdo beprotystė.

Laimei, vietoje pranykusių dvidešimt šešių renkasi „rinkėjų klubas“, pasiskelbęs „laikinuoju municipalitetu“. Kitą dieną jis privers pirklių vyriausiąjį Fleselį ir porą jo padėjėjų daug kur padėti. O kol kas jis paskelbia vieną itin svarbų dekretą: nuo šiol pradedama steigti „Paryžiaus milicija“. Skirstykitės, apylinkių vadovai, dirbti šio svarbaus darbo, o mes, nuolatinis komitetas, budriai veiksime čia. Tegul vyrai, galintys laikyti ginklą rankoje, pasiskirstę būreliais, ištisą naktį budi ir saugo kiekvienas savo gatves. Tegul Paryžius pamėgina snustelėti karšt-

ligišku miegu, sapnuodamas karštligiškus sapnus, tokius kaip apie „klaikias Palė Ruajalio užmačias"; retkartėmis prabudęs su naktine kepuraite ant galvos, plazdančia širdimi jis klausysis, kaip nedarniai trinksi vienas kito nesuprantančių patrulių batai, ir žvelgs į nakties skliautą, kurio link virš tolimų užkardų kyla įtartinai rausvos pašvaistės *.

5 skyrius

DUOKITE MUMS GINKLŲ

Pirmadienį miestas prabudo ne kasdieniniam darbui, bet visai kitam. Darbininkas tapo kariu, ir jam stinga tik vieno — ginklų. Visose dirbtuvėse darbas sustojo, tik kalvėse įnirtingai kalamos ietys ir virtuvėse atmestinai gaminami valgiai, nes *pilvai reikalauja maisto*. Be to, moterys dar siuva kokardas, tik nebe *žalias* —„laikinasis municipalitetas" jas uždraudė, kadangi tai hercogo d'Artua spalva,— o *raudonas* su *mėlyna,* nes jos nuo seno mūsų Paryžiaus spalvos; kartu su *baltos,* pagrindinės spalvos dugnu jos sudarys garsiąją trispalvę, kuri (jei pranašystė nebus suklydusi) apkeliaus visą pasaulį.

Visos parduotuvės, išskyrus duonos ir vyno, uždarytos. Visas Paryžius išėjo į gatves, bėga ir putoja, lyg Venecijos stiklo taurė su vynu, į kurį įberta nuodų. Kaip įsakyta, pavojaus varpai beprotiškai skamba visose varpinėse. Ei, jūs, rinkėjai — municipaliteto nariai, tu, Fleseli, su savo padėjėjais — duokite mums ginklų! Fleselis duoda visa, ką gali — pažadą (tyčia ar netyčia melagingą) atgabenti jų iš Šarlevilio, įsakymą ieškoti jų šen, įsakymą ieškoti jų ten. Visa, ką gali, atiduoda naujojo municipaliteto nariai: gal šimtą šešiasdešimt prastų skiltuvinių šautuvų — miesto sargybos ginklus. Kažkoks „vyras, apsiavęs klumpėmis, be apsiausto, tučtuojau stveria vieną jų ir stoja į sargybą". Be to, kaip jau užsiminėme, visiems kalviams įsakyta dirbti ietis negailint jėgų.

Miesto rajonų galvos karštligiškai tariasi; jiems pavaldūs patriotai blaškosi lyg be galvų, ištroškę ginklų.

* Deux Amis.— T. 1.— P. 267—306.

Kol kas naujoji miesto valdžia parūpino tik minėtuosius prastus skiltuvinius šautuvus, bet jie tik lašas jūroje. Vadinamajame arsenale, į kurį dar nukreiptos Bastilijos patrankos, nieko nėra — vien rūdys, šiukšlės ir salietra. Išlaužiama ir apiplėšiama karaliaus saugykla, vadinama baldų sandėliu; čia apstu gobelenų ir puošnių rūbų, bet tinkamų ginklų maža. Įsibrovėliai randa čia dvi sidabru apkaustytas patrankas, Siamo karaliaus kadaise dovanotas Liudvikui XIV; auksuotą gerojo Henriko [140] kardą, senovinius riterių ginklus ir šarvus. Nieko geriau neradę, patriotai godžiai stveria šituos ir panašius dalykus. Siamo patrankos išridenamos atlikti užduoties, kuriai jos visai nebuvo skirtos. Tarp prastų skiltuvinių šautuvų matyti turnyrinės ietys; tarp galvų, pridengtų nušiurusiomis skrybėlėmis, žvilga prašmatnūs šalmai ir grandininiai marškiniai, tarytum atėjo metas, kai visi laikai su savo atributika staiga susimaišė į daiktą!

Šv. Lozoriaus namuose, kadaise buvusioje raupsuotųjų ligoninėje, dabar paverstoje pataisos namais, kuriuose šeimininkauja dvasininkai, ginklų nė ženklo, užtat stačiai nusikalstamas kiekis grūdų, kai jų šitaip stinga! Į turgų juos! Vaje — ilga eile nusidriekusių „penkiasdešimt dviejų vežimų“ vargais negalais pakanka nugabenti jiems į Al o Blė turgų! Na ir prikimštas buvo jūsų sandėlys, šventieji tėvai; lūžo nuo valgių jūsų podėliai, perpildyti jūsų vyno rūsiai, jūs kėslus rezgantys vargšų skriaudikai, klastingai susiglemžę duoną! Veltui įkalbinėja šventieji tėvai, veltui maldauja klūpodami nuogais keliais — įkalbinėjimai nesukliudys paimti tai, ko esama šv. Lozoriaus namuose. Žiūrėkite, kaip jie *vemia* pro kiekvieną langą — gryna rakandų, šauksmų ir triukšmo liūtis, o rūsiuose liejasi vynas, kol, aišku, pakyla dūmai. Pasak kai kurių, padegė namą patys šventojo Lozoriaus pasekėjai, praradę viltį kitaip atsikratyti užpuolėjų, ir jų įstaiga pranyko iš šio pasaulio liepsnose. Atkreipkite dėmesį į štai ką: sučiuptas vagis (nežinia, aristokratų pasiųstas ar ne) „tučtuojau pakariamas“.

Pažvelkite taip pat į Šatlė kalėjimą. La Forso skolininkų kalėjimą minia išlaužia iš lauko ir išlaisvina tuos, kurie kalėjo už skolas aristokratams. Apie tai išgirdę, Šatlė nusikaltėliai „išardo grindinį“ ir pasirengia pulti,

kupini džiugiausių vilčių. Ėję pro šalį patriotai „pasiunčia salvę“ į šituos nusikaltėlius ir vėl sugrūda juos į kameras. Patriotai nesusideda su vagimis ir žmogžudžiais. Kita vertus, bausmė šlubčioja (jeigu išvis šlubčioja) paskui nusikaltimą klaikiai sparčiu žingsniu! Antai „dvi ar keturias dešimtis“ nelaimėlių, kuriuos aptiko girtutėlius tų šv. Lozoriaus namų rūsiuose, minia pasipiktinusi nutempia į kalėjimą. Kalėjimo viršininkas neturi kur jų kišti, tad nesugalvojusi, kur kitur juos būtų galima saugiai patalpinti, minia, kaip parašyta, *„on les pendit“* *. Trumpi žodžiai, gilios prasmės, nesvarbu, teisybė tai ar ne!

Tokiai padėčiai susidarius, aristokratas, nepatriotiškasis turtuolis, kraunasi daiktus išvykti. Vis dėlto išvykti jam nepavyks. Klumpėta jėga užgrobė visas užkardas, sudegintas ir sveikas; visi išvažiuojantys ir mėginantys išvažiuoti čia sulaikomi ir tempiami į rotušę; Grevo aikštė užgriozdinta karietomis ir vežėčiomis, stalo sidabru, baldais, „miltų maišų kalnais“, o kartais — net „avių ir raguočių bandomis“ **.

Taigi viskas aplink šniokščia, siautėja, grumdosi; trata būgnai, skamba varpai, o šaukliai laksto po gatves su varpeliais rankose šaukdami: „Klausykite, klausykite! Visi vyrai privalo atvykti į savo apylinkes verbuotis!“ Apylinkės renkasi soduose, aikštėse ir formuoja savanorių būrius. Iš Bezanvalio stovyklos kol kas neatlėkė nė vienas raudonai įkaitęs sviedinys, atvirkščiai — iš ten be perstojo eina dezertyrai su visais ginklais. Negana to — koks neapsakomas džiaugsmas! — antrą valandą po pietų prancūzų gvardiečiai, kuriems buvo įsakyta žygiuoti į Sen Deni, ryžtingai atsisakė ir visi iki vieno perėjo į patriotų pusę! Tai neeilinis įvykis. Trys tūkstančiai šeši šimtai geriausių karių su visa ginkluote, ir net artileristai su pabūklais! Jų karininkai liko vieni; jiems net nepavyko „išvesti pabūklų iš rikiuotės“. Galima tikėtis, kad dabar net šveicarai, Šato Vjė pulkai ir kiti, prisibijos patriotų.

Paryžiaus milicija, kurią kiti mano būsiant geriau pavadinti „nacionaline gvardija“, neregėtai klesti. Užuot užverbavusi keturiasdešimt aštuonis tūkstančius vyrų, po

* Juos pakaria *(pranc.)*.— Histoire Parlementaire.— T. 2.— P. 96.
** *Dusaulx*, Prise de la Bastille.— P. 290.

kelių valandų ji surinks dukart, keturis kartus tiek! Jeigu tik turėtų ginklų, ji būtų neįveikiama jėga!

Tačiau pažvelkite — štai žadėtosios dėžės iš Šarlevilio su užrašais „Ginklai“. Vadinasi, dabar ginklų turime pakankamai? Įsivaizduokite, kaip ištįso patriotų veidai pamačius, kad dėžėse prigrūsta skudurų, nešvarių baltinių, žvakigalių ir medžio atliekų! Kaip tai suprasti, pirklių vyresnysis Fleseli? O ir Šartrė vienuolyne, į kurį pasiuntei mus su raštišku įsakymu, nėra jokio ginklo, niekad nė nebuvo! Negana to: laive, plūduriuojančiame Senos upėje, po brezentu saugiai paslėpta (gerai, kad patriotų tokia jautri uoslė!) „penki tūkstančiai svarų parako“, ne *atgabento,* bet parengto slapta išgabenti! Ką tu sumanei, Fleseli? „Krėsti mums pokštus“ — pavojingas žaidimas. Katė žaidžia su pagauta pele, bet kaip gali žaisti pelė su įsiutusia kate, su įsiutusiu tautos tigru?

O jūs, kalviai juodomis prijuostėmis, tuo tarpu kalkite smarkiai, iš visos širdies. Vienas ir kitas kala iš visų jėgų, pakaitomis trankydami didžiuoju kūju, kol visa kalvė ima suktis ratu ir gausti, tuo tarpu padangėje be perstojo dunksi pavojų skelbianti patranka, nes miestas dabar turi parako. Per trisdešimt šešias valandas nukalama penkiasdešimt tūkstančių iečių — kaip matote, juodosios prijuostės nesėdėjo dykos. O jūs, kiti, vyrai ir moterys, išsijuosę kaskite apkasus, ardykite gatvių grindinį, pilkite žemių į barikadas iš statinių, ant kiekvienos kurių stovi savanoris sargybinis, kraukite akmenis ant palangių ir palėpėse. O jūs, paliegusios senutės, privirkite dervos ar bent jau vandens, kad galėtumėte savo senomis, kaulėtomis rankomis drabstyti ir pilti ant galvų vokiečių kareiviams, negailėdamos ir prakeiksmų savo spiegiančiais balsais. Ką tik gimusios nacionalinės gvardijos patruliai, deglais nešini, šniukštinėja po gatves visą tą naktį; be jų jose nė žmogaus, tačiau visų languose, kaip įsakyta, šviesa. Keistas vaizdas — lyg koks žibalinėmis lempomis apšviestas mirusiųjų miestas, po kurį tai šen, tai ten laksto pažadinti iš amžino miego vaiduokliai.

Vargšai mirtingieji, kaip jūs apkartinate vieni kitiems gyvenimą šioje žemėje, paverčiate šį baisų ir nuostabų gyvenimą baisiu ir klaikiu. Visų širdyse tūno šėtonas!

Tokių kančių, siautėjimų ir dejonių kaip dabar būta visais laikais — visi jie nugrims gilioje tyloje, o sūri jūra nepakils nuo jūsų ašarų.

Vis dėlto didi yra akimirka, kai mus pasiekia garsas apie laisvę, kai seniai pavergta siela pakyla iš ją kaustančių grandinių, purvo ir sustingimo, nors vis dar akla ir sutrikusi, prisiekdama savo sutvėrėju būsianti *laisva!* Laisva? Gerai supraskite: visa mūsų esybė daugiau ar mažiau aiškiai reikalauja *laisvės*. Laisvė — vienintelis tikslas, kurio protingai siekia žmogus visais neprotingais triūsais, pastangomis ir kančiomis šioje žemėje. Taip, tai didingiausia akimirka (jeigu tik esi ją patyręs), pirmoji vizija, lyg liepsnos apjuosto Sinajaus [141] šioje beprasmiškoje mūsų šventoje kelionėje; nuo šiol joje kasdien regėsi debesų, kasnakt — ugnies stulpą! Išsivaduoti „nuo savo artimo priespaudos“ — jau šis tas, bet tai daug svarbiau, kai grandinės *surūdija* ir ima nuodyti tau kraują. Pirmyn, įtūžę Prancūzijos sūnūs, kad ir koks likimas jūsų lauktų! Aplink jus vien badas, apgaulė, ištvirkimas ir mirtis. Jūsų padėtyje delsti nevalia.

Kažin ar vaizduotė sugebės tiksliai atkurti, kaip tas liūdnas valandas stūmė Marso lauke komendantas Bezanvalis. Aplink siaučia sukilimas, o jo žmonės tirpte tirpsta! Iš Versalio neateina jokio atsakymo net į pačius primygtiniausius klausimus arba koks neaiškus atsakymas — dar blogiau negu jokio. Visa, ką nusprendžia karininkų taryba — kad nieko nuspręsti neįmanoma. Pulkininkai „raudodami“ jam praneša maną, kad jų žmonės nesikaus. Čia vyrauja žiauri nežinomybė; o karo dievas Brojis ana kur — nepasiekiamas sėdi savo Olimpe ir nenulipa, apsisiautęs siaubu nepaleidžia kartečės, neperduoda jokių įsakymų.

Versalio pilyje viskas atrodo paslaptingai; Versalio mieste, kur mes pabuvojome, vieni gandai, nerimas ir pasipiktinimas. Žvelgiant į posėdžiaujantį didingąjį Nacionalinį susirinkimą atrodo, tarsi jam grėstų mirtinas pavojus, ir jis stengiasi jo nepaisyti. Jis nutarė, kad „Nekeras išvyko, visai tautai apgailestaujant“, pasiuntė iškilmingą delegaciją į pilį maldauti, kad šitie kareiviai būtų atitraukti. Veltui: jo didenybė be galo šaltakraujiškai paragina juos verčiau žiūrėti savo reikalų — sudarinėti konstituci-

ją! Pandūrai ir kiti užsieniečiai pasipūtę jodinėja ir vaikštinėja; nėra abejonės, jie mielai užsuktų į Mažųjų pramogų salę, jei ne „žmogystos niūriais veidais“, apspitusios ją iš visų pusių *. Tvirtybės, nacionaliniai senatoriai, juk visų šių stiprių, niūrios išvaizdos žmonių žvilgsniai įsmeigti į jus!

Didingieji nacionaliniai senatoriai nusprendžia turį bent jau nepertraukiamai posėdžiauti, kol visa tai baigsis. Tačiau nepamirškite, kad dorasis Lafranas de Pompinjanas, naujasis mūsų pirmininkas, kurį mes paskyrėme Baji įpėdiniu, senas žmogus, išvargintas daugelio dalykų. Jis brolis to Pompinjano, kuris graudžiai mąstė apie Jeronimo raudą Senajame testamente:

Savez-vous pourquoi Jérémie
Se lamentait toute la vie?
C'est qu'il prévoyait
Que Pompignan le tradiurait! **

Vargšas vyskupas pasišalina, gavęs į pagalbininkus ar pavaduotojus Lafajetą. Šis pirmininko pavaduotojas nakčiai sėdi be miego su liūdnais deputatais, kurių gretos smarkiai praretėjo, ir šviečiant žvakėms nenukarpomais nuodagais laukia, ką atneš rytas.

Šitaip atrodo Versalis. O Paryžiuje susijaudinęs Bezanvalis prieš eidamas miegoti dar užsuka pas senąjį de Sombrėjų į netoliese esančius Invalidų namus. Jis turi savo rūsiuose apie dvidešimt aštuonis tūkstančius muškietų (tai laikoma didelėje paslaptyje), tačiau jam kelia įtarimą jo invalidų nuotaikos. Štai kad ir šiandien jis paliepė dvidešimčiai savo įnamių išardyti tas muškietas, kad muškietininkai jų nepasičiuptų, tačiau per šešias valandas jie vargais negalais atsuko spynas nuo dvidešimties muškietų, taigi kiekvienas invalidas — vos vieną spyną! Jis nujaučia, kad gavę įsakymą šaudyti, jie nukreips savo ginklus į jį patį.

* Žr.: *Lameth; Ferrieres,* etc.
** Ar žinote, kodėl Jeronimas
Savo gyvenimą apraudojo?
Nujautęs bus, kad jo aprašymą
Vers Pompinjanas *(pranc.)*.

Nelaimingasai senasai karininke, išmušė tavo valanda, tik ne šlovės! Senasis markizas Delonė, Bastilijos komendantas, jau seniai pakėlęs pakeliamuosius tiltus, „pasišalino į patalpas tvirtovės gilumoje“, tik sargybiniai vaikšto dantytais jos kuorais vidurnakčio dangaus gaubiami, aukštai virš apšviesto Paryžiaus žiburių. Pro šalį ėjęs nacionalinis patrulis leidžia sau į juos šaudyti —„prieš dvyliktą nakties septynis kartus pykšteli“, bet nepataiko *. Tai įvyko 1789 m. liepos 13-ąją, pasak daugelio, tais metais toji diena atnešė daugiau nelaimių, negu ta pati diena prieš metus — jei tuokart viso labo iš dangaus krito kruša, tai šįsyk iš pragaro kilo beprotystė, naikindama kur kas daugiau negu derlių!

Kaip rodo mums chronologija, tomis dienomis ūmusis senasis markizas Mirabo guli pakirstas Aržantėjuje, bet šių pavojų skelbiančių patrankų šūviai jo *nepasiekia*, nes iš tikrųjų *jo* ten nėra — vien jo kūnas guli apkurtęs ir sustingęs amžiams. Šeštadienio naktį jis išleido paskutinį atodūsį, palikdamas pasaulį, kuris dabar niekad nebepasieks jo proto, įpuolusio, atrodo, į beprotystę ir visuotinį sąmyšį. Bet jam, besileidžiančiam kitur, į ilgą kelią, tai visai nesvarbu. Atokioji senoji Mirabo pilis stovi tyli ant savo stačios uolos, tame „tarpeklyje tarp dviejų slėnių, kuriuose siaučia vėjai“. Dabar tai nebe pilis, o blankus, pranykstantis pilies vaiduoklis. Šis milžiniškas viso krašto bruzdėjimas, Prancūzija ir pats pasaulis taip pat nyksta it šešėlis ramutėlėje lyg veidrodis bekraštėje jūroje, ir viskas bus, kaip panorės Dievas.

Jaunasis Mirabo su liūdesiu širdyje (nes jis mylėjo tą narsųjį niurzgą — savo senąjį tėvą), užsiėmęs liūdnais rūpesčiais, pasitraukia iš istorijos. Didžioji krizė tvarkosi be jo **.

6 skyrius

ŠTURMAS IR PERGALĖ

Na, o gyviems ir kovojantiems išaušta naujas, liepos keturioliktosios, rytas. Šiame pamišusiame mieste po kiek-

* Deux Amis de la Liberté.— T. 1.— P. 312.
** *Fils Adoptif*. Mirabeau.— T. 6, 1. 1.

vienu stogu užsimezgusi gan tragiškos dramos intriga tuoj tuoj išsipins. Koks bruzdėjimas, kokie pasirengimai, kiek baimės, pavojų ir ašarų, riedančių senių skruostais! Šiandien, mano sūnūs, jūs privalote elgtis kaip vyrai, atmindami skriaudas, kurias patyrė jūsų tėvai, vardan savo vaikų teisių! Tironija graso kruvina neapykanta; vienintelis išsigelbėjimas jūsų pačių rankose. Šiandien jūs privalote nugalėti arba mirti.

Vos išaušus akių nesudėjęs nuolatinis komitetas jau girdi senąjį šauksmą, kuris dabar dar garsesnis, beveik paklaikėliškas, grasinantis: „Ginklų! Ginklų!“ Galit susimąstyti apie tas dėžes iš Šarlevilio, pirklių vyresnysis Fleseli ir išdavikai, esantys tarp jūsų. Mūsų šimtas penkiasdešimt tūkstančių, ir vos kas trečias ginkluotas bent jau ietimi! Visa, ko reikia — ginklai; ginkluoti mes neįveikiama nacionalinė gvardija, galinti mesti iššūkį bet kam, o be ginklų — minia, kurią galima nušluoti karteče.

Laimei, pasklido gandas (nes jokia paslaptis neišsaugoma), jog Invalidų namuose esama muškietų. Eime tenai, pasiėmę karališkąjį prokurorą Etiusą de Korni ir visus įgaliojimus, kuriuos tik gali suteikti nuolatinis komitetas. Tenai Bezanvalio stovykla; galgi jis nešaudys į mus. Na, o jeigu jis ims mus šaudyti, mirsime, ir tiek.

Deja, kai Bezanvalio kariuomenė šitaip tirpsta, jis visiškai nenusiteikęs šaudyti! Šįryt penktą valandą, kai jis užsimiršęs gulėdamas kažką svajojo Karo mokykloje, staiga prie jo lovos išdygo kažkokia „gan gražaus veido žmogysta liepsnojančiomis akimis, įžūlios laikysenos, greitai ir glaustai kalbanti“,— panaši žmogysta atitraukė Priamo [142] užuolaidas! Ši žmogysta perspėdama pranešė būsiant beviltiška priešintis ir kad jeigu bus pralietas kraujas, vargas tam, dėl kurio kaltės tai įvyks. Šitai pasakiusi, žmogysta pranyko. „Be to, savotiška jos iškalba darė gilų įspūdį“. Bezanvalis prisipažįsta privalėjęs tą žmogų suimti, bet to nepadaręs *. Kas galėtų būti tasai liepsnojančiomis akimis, greitai ir glaustai kalbantis? Bezanvalis žino, bet nesako. Kamilis Demulenas? Pitagorininkas markizas Valadi, įkvėptas „audringų pasiūlymų, kurie pernakt buvo pateikiami Palė Ruajalyje“? Gandas išduoda jo var-

* *Besenval.*— T. 3.— P. 414.

dą —„jaunasis Mejaras“ *, tačiau daugiau niekad jo nebeištaria.

Šiaip ar taip, pažiūrėkite, kaip apie devintą ryto mūsų savanoriai tautos gynėjai plačiu ilgu srautu plūsteli į Pietvakarius, prie Invalidų namų, ieškodami vienintelio jiems trūkstamo dalyko. Tarp jų karališkasis prokuroras Etiusas de Korni ir kiti oficialūs asmenys; Sent Etjeno kiurė Diumonas visiškai netaikingai nusiteikęs žygiuoja karingų savo parapijiečių priešakyje; matome žygiuojant teismo raštininkus raudonais švarkais, virtusius dabar savanoriais, Palė Ruajalio savanorius,— vienu žodžiu, dešimtis tūkstančių savanorių liaudies gynėjų, kuriuos veda vienas jausmas, viena idėja. Karaliaus muškietos priklauso liaudžiai, tad pagalvok, senasai de Sombrėjau, kaip tu gali atsisakyti jas atiduoti, kai jiems šitaip jos reikalingos! Senasis de Sombrėjus mielai leistųsi į derybas, nusiųstų pasiuntinius, bet nieko neišeina: savanoriai perlipa per sienas, ir nė vienas invalidas nepaleidžia nė vieno šūvio. Tenka kuo greičiausiai atidaryti vartus. Patriotai triukšmingai sulekia vidun ir lyg pamišę griozdžia ginklų, kas po žeme, kas pakraigėje, visuose kambariuose ir koridoriuose. Nuo jų akių nepasislepia joks rūsys, joks užkaboris. Ginklai surandami — sveikutėliai jie guli supakuoti šiauduose, matyt, ketinta juos sudeginti! Visa minia triukšmingai puola prie muškietų godžiau, negu išbadėję liūtai prie nudobto grobio; jie grumiasi, talžo vieni kitus, maigydami, stumdydami silpnesniuosius patriotus, laužydami jiems kaulus ar net, galimas daiktas, mirtinai juos sutrypdami **. Šitokiam trankiam, kurtinančiam, nedarniam orkestrui pernelyg ilgai grojus, scena pasikeičia, ir dvidešimt aštuoni tūkstančiai padorių muškietų ant tiek pat liaudies gvardiečių pečių iš tamsos pakyla į akinančią šviesą.

Tegul Bezanvalis žiūri, kaip žvilga tos muškietos, savanoriams žygiuojant pro šalį. Sako, esą prancūzų gvardiečiai nutaikė patrankas į jo būrius, pasirengę, reikalui

* Tableaux de la Révolution, Prise de la Bastille (paveikslų ir portretų rinkinys su kartais gan pamokančiais tekstais; sakoma, kad kai kurių jų autorius esąs Šamforas) [164].

** Deux Amis.— T. 1.— P. 302.

esant, šaudyti iš anapus upės*. Jis sėdi nejudėdamas, „apstulbintas išdidžios paryžiečių laikysenos“ (jei tik tai ne pasiteisinimas). O dabar prie Bastilijos, bebaimiai paryžiečiai! Ten vis dar graso kartečė; visų mintys ir žingsniai dabar krypsta ten.

Senasis Delonė, kaip minėjome, sekmadienį tuoj po vidurnakčio „pasišalino į patalpas tvirtovės gilumoje“. Ten jis ir lieka, kaip ir visi aukštieji karininkai, draskomas vidinių prieštaravimų. Laikinasis municipalitetas „prašo“ įsileisti liaudies kareivius — kitais žodžiais tariant, subtiliai ragina pasiduoti. Kita vertus, jo didenybė davė konkrečių įsakymų. Jo įgula — viso labo aštuoniasdešimt du seni invalidai, sustiprinti trisdešimt dviem jaunais šveicarais; tiesa, Bastilijos sienos beveik trijų metrų storio, jis turi patrankų ir parako, tačiau maisto atsargų, deja, vos vienai dienai. Be to, mieste gyvena prancūzai, o didžiąją varganos jo įgulos dalį taip pat sudaro jų tėvynainiai. Pagalvok, ką tau daryti, rūstusai senasai Delonė!

Nuo devintos ryto visur girdėti šauksmai: „Į Bastiliją!“ Poros „piliečių delegacijų“, atėjusių maldauti ginklų, Delonė atsikrato meiliomis kalbomis pro šaudymo angas. Prieš vidudienį rinkėjas Tiurio de la Rozjeras, įleistas vidun, pamato, kad Delonė nusiteikęs ne pasiduoti, bet veikiau susprogdinti tvirtovę. Tiurio užlipa kartu su juo ant kuorų, kur guli krūvos grindinio akmenų, senų geležies dirbinių ir svaidomųjų ginklų. Visos patrankos — o jų po vieną kiekvienoje ambrazūroje, tik jos mažumą atitrauktos,— gerai nutaikytos. Tačiau pažvelk, Tiurio, kaip už Bastilijos sienų plaukia minia, trykšdama visomis gatvėmis; pašėlusiai skamba varpai, visi būgnai ragina rinktis — Sent Antuano priemiesčio gyventojai visi kaip vienas plūsta čionai! Šitokią viziją (vaiduokliišką, bet vis dėlto tikrą) matai, Tiurio, šią akimirką lyg nuo savojo vizijų kalno; ji pranašauja kitas „fantasmagorijas ir tikrus vaiduokliškus įvykius, kurių kol kas nematai, bet dar išvysi, lydimus garsaus, nesuprantamo klegesio“. *„Que voulez-vous?“* **— priekaištingai, bemaž grasindamas klausia De-

* *Besenval.*— T. 3.— P. 416.
** Ko jūs norite? *(pranc.)*

lonė, perbalęs nuo šito reginio. „Ką *jūs* ketinate daryti, pone?— apimtas neregėtos dvasinės tvirtybės tarė Tiurio.— Juk aš galėčiau šokti nuo šios aukštybės, nusitraukdamas paskui *ir jus*", o aukščio ten būta netoli trisdešimties metrų be gynybinio griovio! Delonė nieko į tai neatsako. Tiurio užlipa ant bokštelio, pasirodydamas miniai apačioje, kuriai jau darosi įtartina, ko šis taip ilgai pražuvo, paskui nulipa ir išeina, pareiškęs nepasitenkinimą ir įspėjęs Delonė taip, kad girdėtų ir invalidai. Tačiau jo įspėjimas menkai juos tepaveikė — senos jų galvos ne per šviesiausios, be to, sako, esą Delonė nešykštėjęs jiems vyno. Jie mano nešaudysią, jei tik galėsią to išvengti — jeigu į juos nebus šaudoma,— tačiau tai nulems aplinkybės.

Vargas tau, Delonė, jeigu tokią valandą negali *nulemti* aplinkybių, priėmęs kokį nors tvirtą sprendimą! Meilios kalbos nepadės, nuožmi kartečės ugnis — kažin, bet apie blaškymąsi nuo vieno prie kito negali būti *nė kalbos!* Žmonių jūra dar labiau ištvino, nesiliaujantis jos šniokštimas vis garsėja, virsta prakeiksmais ir net pavieniais muškietų šūviais, tačiau pastarieji negali pasiekti tikslo pro bemaž trijų metrų storio sienas. Tiurio nuleistu pakeliamuoju tiltu į išorinį kiemą ateina *dar viena piliečių delegacija* (trečioji ir pati triukšmingiausioji); nesugebėjęs atsikratyti jos meiliomis kalbomis, Delonė įsako šaudyti, o paskui pakelia tiltą. Plyksteli ugnis, padegusi pernelyg lengvai užsidegantį chaosą, *paversdama* jį šmaikščiu, liepsnojančiu chaosu! Pamatę saviškių kraują (nes tas plykstelėjimas neapsiėjo be aukų), sukilėliai pratrūksta nesiliaujančiais muškietų šūviais, pamišėliškais šauksmais ir prakeiksmais. O virš galvų tegul trinkteli iš tvirtovės viena didžiųjų patrankų, užtaisytų kartečė — tegul parodo, ką mes *galime*. Bastilija apsiausta!

Tad pirmyn, visi prancūzai, kurių krūtinėse plaka širdys. Riaumokite savo gerklėm iš kremzlių ir metalo, jūs laisvės sūnūs; tegul, mėšlungiškai suvirpėję, išsiveržia į paviršių patys giliausi jūsų proto, kūno ir sielos sugebėjimai, nes išmušė valanda! Daužyk tą grandinę, laikančią išorinį pakabinamą tiltą, tu, Luji Turnė, račiau iš Marė, ilgus metus tarnavęs Dofinė pulke, daužyk, nors aplink švilpia ugninė kruša! Tavo kirvis dar niekad su to-

kia jėga nėra smogęs per stebulę ar ratlankį. Pribaik ją, vyre, tegul ji kartu su visu tuo prakeiktu statiniu nugarma pragaran, ir tegul šis amžiams praryja tironiją! Stovėdamas, pasak vienų, ant sargybinių būdelės stogo, pasak kitų —„ant durtuvų, įsmeigtų į sienos siūles", Luji Turnė daužo grandinę, padedamas kito seno kareivio, narsiojo Obeno Bonmero. Grandinė neatlaikiusi trūksta, ir didžiulis pakeliamas tiltas *avec fracas* * vožiasi žemyn. Šaunu, tačiau, deja, tai tik išoriniai tvirtovės įtvirtinimai. Aštuoni niūrūs bokštai, ant kurių įsitaisę invalidai su savo muškietomis, grindinio akmenimis ir patrankomis, vis dar stūkso sveikutėliai. Žioji neįveikiamas griovys, išmūrytas akmenimis; vidinis tiltas pakeltas, matyti tik jo *apačia* — Bastiliją dar reikia paimti!

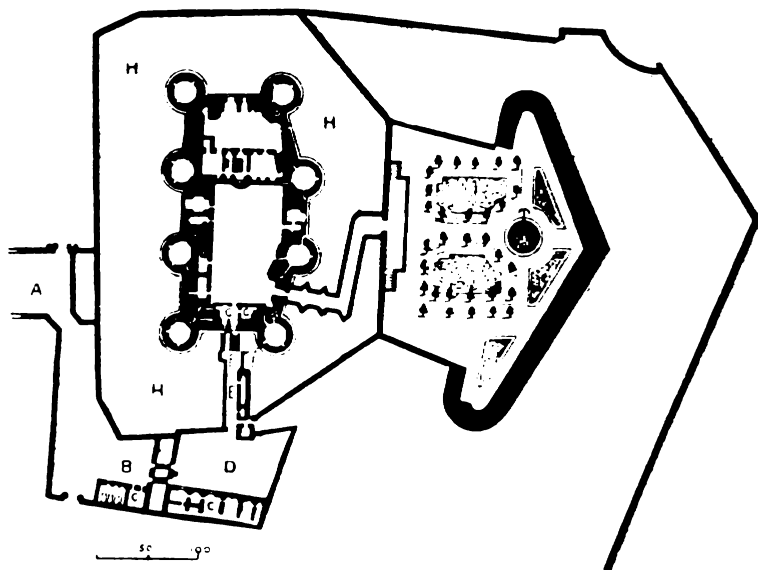
Mirtingo žmogaus talento, ko gero, negana, norint aprašyti Bastilijos apgultį, vieną svarbiausių tokio tipo įvykių istorijoje. Net ilgiausią aprašymą perskaitęs žmogus vargu bau supras net jo pastatų išplanavimą. Šiaip ar taip, į Sent Antuano gatvės galą išeina atvira esplanada, paskui dar priekiniai kiemai — Priešakinis ir Guobų, skliautuoti vartai (kur šiuo metu kaunasi Luji Turnė), po to dar keli pakeliami ir stacionarūs tiltai, bastionai ir aštuoni niūrūs bokštai — ištisas labirintas be galo niūrių statinių, kurių amžius — nuo dvidešimties iki keturių šimtų dvidešimties metų, apgultų šią paskutinę valandą, kaip jau sakėme, vėl atgimusio tikrų tikriausio chaoso! Visų kalibrų šautuvai, visokiausio balsingumo gerklės, visokiausio plauko žmonės, ir kiekvienas jų — pats sau patarėjas. Nuo pigmėjų karo su gervėmis [143] tokių nenormalių dalykų retai teko matyti. Puskarininkis Eli grįžo namo persirengti savo pulko uniforma — mat niekas jo neklauso, kai jis vilki margais drabužiais; kitas puskarininkis Hiulenas rėžia ilgą kalbą prancūzų gvardiečiams Grevo aikštėje. Kuoktelėję patriotai pakelia nuo žemės dar karštus (ar taip tik atrodo) kartečės sviedinius ir neša juos į rotušę: „Pažvelkite, jie ketina padegti Paryžių!" Fleseliui „net lūpos išbąla", nes minia staugia vis pikčiau. Paniškos beprotystės blaškomas į visas puses, Paryžius pasiekė pamišimo viršūnę. Palei kiekvieną gatvės

* Su trenksmu *(pranc.)*.

barikadą sukasi nedidelis sūkurys, nes Dievas težino, ko galima laukti, ir visi šie smulkūs sūkuriai gaivališkai įsilieja į tą galingąjį ugnies verpetą, kuris siaučia aplink Bastiliją.

O jis siaučia riaumodamas. Vyno pirklys Šola kaipmat persikvalifikavo į artileristus. O štai Žoržė, karinio laivyno jūreivis, ką tik atkakęs iš Bresto, pluša prie Siamo karaliaus patrankos. Kaip keista (tik jau mes įpratę prie tokių dalykų): praeitą naktį Žoržė kuo ramiausiai miegojo smuklėje, o Siamo patranka taip pat gulėjo, nieko nežinodama apie *jį*, šimtą metų. Vis dėlto dabar, reikiamu metu, juodu susiėjo draugėn ir prabilo reikšminga muzika: mat Žoržė, išgirdęs apie paryžiečių ketinimą, iššoko iš Bresto diližano ir tekinas atbėgo čionai. Ateis čia ir prancūzų gvardiečiai su tikromis patrankomis, tik gaila, kad tokios storos tvirtovės sienos! Nuo esplanados, nuo kaimyninių namų stogų ir iš langų muškietos nedarniai spjaudo ugnį į tvirtovę, tik be naudos. Invalidai šaudo atsigulę už akmeninių sienų, tad jiems bemaž visai nebaisu; šaudymo angose tik retkarčiais kuris kyšteli nosies galiuką. Mes krentame pašauti, bet mūsų tiek daug, kad niekas to nepastebi!

Tegul siaučia liepsna, pasiglemždama visa, kas dega! Sudeginamos sargybos būstinės, invalidų valgykla. Kažkoks kuoktelėjęs „perukų gamintojas su dviem deglais rankose“ užsimano padegti „arsenalo salietros atsargas“. Gerai, kad viena moteris atlekia klykdama, ir vienas patriotas, šiek tiek nutuokiąs apie gamtos mokslus, išsyk atvėsina jo įkarštį (smogdamas muškietos buože į paširdžius), apverčia statines ir sulaiko visa niokojančią stichiją. Sukilėliai sučiumpa jauną, gražią damą, kai ji bando bėgti per šituos išorinius kiemus, ir nutaria ją sudeginti Delonė akivaizdoje, klaidingai palaikę jo dukra. Ji nualpusi guli ant šiaudinio čiužinio, bet vėl vienas patriotas, drąsusis senasis kareivis Obenas Bonmuras, pripuolęs ją išgelbsti. Padegami trys čia atitempti vežimai šiaudų; pakilę balti dūmai ko neuždusina pačių patriotų, tad Eli gavo nuvilkti vieną vežimą į šalį ir nusisvilino antakius; kitą nutempė Reolis, „galiūnas galanterininkas“. Dūmų lyg pragare, maišatis — lyg Babelio bokšte, triukšmas — it skardėtų trimitai paskutiniojo teismo dieną!

Bastilijos pianas

A Priėjimas iš Sent Antuano gatvės
B Įėjimas ir pirmasis pakeliamasis tiltas
C Kalėjimo viršininko būstinė
D Pirmas kiemas
E Priėjimas per griovį
F Antrasis pakeliamasis tiltas ir įėjimas į didįjį kiemą
G Sargybinio būdelė
H, H, H Griovys

Liejasi kraujas, duodamas peno naujai beprotystei. Sužeistieji nunešami į Serizė gatvę; paskutinysis mirštančiųjų paliepimas — kautis tol, kol kris prakeiktoji tvirtovė. Deja, kaip tai padaryti — jos sienos tokios storos! Iš rotušės atvyksta trys delegacijos; abatas Fošė (buvęs vienoje iš jų) gali papasakoti, kaip antžmogiškai drąsiai ir geranoriškai elgęsi šie pasiuntiniai *. Sustoję po skliautuotais vartais, jie mojuoja miesto vėliava, muša būgnus, bet veltui — šitame pragariškame triukšme Delonė jų negirdi, nedrįsta jais patikėti. Jie grįžta ne be pagrindo įsiutę, o jiems ausyse tebezvimbia kulkos. Ką daryti? Čia yra ugniagesių; jie mėgina savo siurbliais

* Fošė pasakojimas (Deux Amis.— T. 1.— P. 324).

apšlakstyti invalidų patrankas, kad sudrėkusios jos nešaudytų; deja, vandens čiurkšlės taip aukštai nepakyla ir tik sukelia purslų debesis. Apie klasikinius dalykus nutuokiantys individai siūlo *katapultas*. Santeras, gerklingasis aludaris iš Sent Antuano priemiesčio, siūlo apšaudyti tvirtovę „fosforo ir valyto terpentino mišiniu, švirkščiant jį siurbliais". Ak, Spinola-Santerai [144], ar tavo mišinys jau *gatavas?* Taip, kiekvienas jų — pats sau patarėjas! Vis dėlto ugnies lavina nesiliauja — šaudo net moterys ir turkai, bent jau viena moteris (su savo mylimuoju) ir vienas turkas *. Atvyko prancūzų gvardiečiai su tikromis patrankomis ir tikrais artileristais. Energingai veikia antstolis Majaras; tarp tūkstančių kitų siautėja puskarininkiai Eli ir Hiulenas.

O Bastilijos laikrodis vieną valandą po kitos negirdimai tiksi vidiniame kieme kuo ramiausiai, tarsi tai, kas vyksta, nieko ypatinga nei jam, nei visam pasauliui! Šaudymui prasidėjus, jis mušė pirmą, o dabar jo rodyklė artėja prie penkių, bet šaudymas nerimsta. Septyni kaliniai, uždaryti giliuose požemiuose, girdi prislopintą dundėjimą, tarytum drebėtų žemė, bet į jų klausimus prižiūrėtojai nieko aiškaus neatsako.

Vargas tau, Delonė, ir šimtui tavo nelaimingų invalidų! Broji toli ir neprigirdi; Bezanvalis girdi, tačiau paramos atsiųsti negali. Vargana saujelė husarų Senos krantine atsargiai, vis siųsdama į priekį žvalgus, nusigavo iki pat Naujojo tilto. „Mes atvykome prie jūsų prisidėti", — sako kapitonas, nes minia atrodo bekraštė. Kažkoks aprūkęs neūžauga didele galva nerangiai žengteli į priekį ir pravėręs pamėlusias lūpas paliepia gergždžiančiu balsu (nes sumanumo jam nestinga): „Tuomet nulipkite nuo arklių ir atiduokite mums savo ginklus"! Husarų kapitonas netveria džiaugsmu, kai jį atlydi iki užkardos ir paleidžia patikėję garbės žodžiu. Kas tas neūžauga? Ogi Maratas, — atsako žmonės, — puikaus taikingo „Kreipimosi į liaudį" autorius! Išties didinga tau, nuostabusai veterinare, ši diena — šiandien tu pirmąsyk pasirodei, gimei iš naujo; tačiau lygiai po ketverių metų ... — bet nereikia atitraukti ateities užuolaidų.

* Deux Amis.— T. 1.— P. 319; *Dusaulx*, etc.

Ką daryti dabar Delonė? Jis galėjo padaryti tik viena — tai, ką garsinosi padarysiąs. Įsivaizduokite, kad jis sėdi nuo pat šturmo pradžios su degančia žvake per pusę žingsnio nuo parako sandėlio, sustingęs it koks Romos senatorius ar bronzinis lempos stovas, vos pastebimu akies krustelėjimu pranešdamas Tiurio ir visiems, ką nutaręs. Jis sėdėtų, nedarydamas niekam bloga, kol jam kas nepadarytų bloga, bet karaliaus tvirtovei nevalia kapituliuoti; ji nieku gyvu negali, neturi kapituliuoti ir to nepadarys, nebent tokį įsakymą atneštų karaliaus pasiuntinys. Vieno senio gyvybė nieko neverta, tad reikia ją paaukoti garbingai. Bet pagalvokite jūs, staugianti niekšija, kas bus, kai visa Bastilija pašoks į dangų?! Taigi galima įsivaizduoti Delonė šitokioje monumentalioje pozoje su žvakėmis rankose, leidžiant Tiurio, raudonšvarkiams teismo raštininkams, šv. Stepono bažnyčios kiurė ir visai margai miniai daryti, ką tik nori.

Vis dėlto jis negalėjo šitaip pasielgti. Ar jūs kada nors susimąstėte, kaip virpulingai kiekvieno žmogaus širdis atliepia daugeliui širdžių? Ar pastebėjote, koks visagalis yra vien jau minios balsas ir kaip jos pasipiktinimo šūksniai paralyžiuoja net stipriausią dvasią, o įžeidžiantis kriokimas perveria nepatirtu skausmu? Kompozitorius Gliukas [145] prisipažino vieno didingiausio pasažo vienoje didingiausių savo operų leitmotyvu paėmęs balsą minios, kurią jis buvo girdėjęs Vienoje šaukiant imperatoriui: „Duonos! Duonos!“ Sutartinis žmonių balsas yra didis; tai išraiška jų *instinktų,* kurie yra tikresni negu jų *mintys*. Tas balsas yra didingiausias iš visų garsų ir šešėlių, sudarančių šį laiko pasaulį, ir tas, kuris gali prieš jį atsilaikyti, yra peržengęs laiko *ribą*. Delonė nesugebėjo to padaryti. Pasimetęs jis blaškosi nuo vieno prie kito, viliasi, apimtas giliausios nevilties. Jis nekapituliuoja; pareiškia susprogdinsiąs tvirtovę ir čiumpa deglus — puls sprogdinti,— bet to nepadaro. Nelaimingasai Delonė, tai tavo Bastilijos ir tavo paties priešmirtinė agonija! Kalėjimas, kalinimas ir kalintojas — visi trys, kad ir kokie jie buvo, privalo žūti.

Šis pasaulinis Bedlamas [146] siaučia štai jau keturias valandas — tikra ugnimi spjaudanti pasaulinė chimera! Vargšai invalidai sugulę už įtvirtinimų arba kelia į viršų

muškietas buožėmis aukštyn, pririšę prie jų vietoje baltų vėliavų servetėles, ir muša paliaubų signalą — ar bent jau atrodo, kad jį muša, nes nieko negirdėti. Net šveicarams prie tvirtovės vartų įgriso šaudyti — tas ugnies tvanas atėmė jiems drąsą. Atidaroma šaudymo anga prie pakeliamojo tilto, tarsi kažkas norėtų kalbėti. Pažvelkite į vikrųjį Majarą — jis siūbuoja pavojingai pakibęs virš to bedugnio akmenimis kloto griovio, pasilipęs ant permestos per parapetą lentos, kurios galą savo svoriu prilaiko patriotai. Koks balandis, skrendantis prie tokios arkos! Būk atsargus, vikrusai antstoli,— vienas jau nuo jos nukrito ir tįso apačioje, užsimušęs į tuos akmenis. Antstolis Majaras nenukrenta; jis eina vikriai, neklysdamas, ištiesęs ranką, kuria sugriebia šveicarų iškištą pro angą popierių ir grįžta. Jame surašytos kapituliacijos sąlygos: visiems turi būti atleista, visi bus neliečiami. Priimate? „*Foi d'officier* *,— atsako puskarininkis Hiulenas, o gal Eli, nes nuomonės šiuo klausimu skiriasi,— sutinkame su jomis!“

Pakeliamasis tiltas nusileidžia, ir Majaras jį pritvirtina. Gyvas tvanas siūbteli į tvirtovės vidų — Bastilija krito! „*Victoire! La Bastille est prise!*“ **

7 skyrius

NE MAIŠTAS

Kam plačiau nagrinėti tai, kas vyko paskui? Hiuleno „karininko žodį“ derėjo tesėti, bet tai buvo neįmanoma. Šveicarų sargybiniai stovi išsirikiavę, vietoje savo uniformų persirengę palaidais baltais drobės apsiaustais, invalidai — nepersirengę, sumetę savo ginklus krūvon palei sieną. Pirmieji įsiveržę nugalėtojai, apimti ekstazės mirtinam pavojui praėjus, „džiaugsmingai su jais glėbes-

* Karininko žodis (*pranc.*).

** Pergalė! Bastilija paimta! (*pranc.*) — Histoire de la Révolution, par Deux Amis de la Liberté.— T. 1.— P. 267—306. *Besenval.*— Op. cit.— T. 3.— P. 410—434. *Dusaulx.* Prise de la Bastille.— P. 291-301. *Bailly.* Mémoires (Collection de *Berville* et *Barrière*).— T. 1.— P. 322 et seqq.

čiuojasi“, bet jiems įkandin veržiasi vis nauji ir nauji nugalėtojai, o jų ekstazė nėra labai džiaugsminga. Kaip jau esame sakę, tai buvo gyvas tvanas, plūstąs be jokios atodairos, tad jeigu prancūzų gvardiečiai nebūtų šaltakraujiškai, kaip ir dera kareiviams, „apsisukę, atstatę ginklus“, šimtai, o gal net tūkstančiai būtų savižudiškai sukritę į Bastiliją juosiantį gynybinį griovį.

Taigi gyvasis srautas plūsta į kiemus ir koridorius nesuvaldomai banguodamas. Įsiveržėliai šaudo pro langus — į saviškius — pamišėliškai triumfuodami, gailėdamiesi žuvusiųjų ir kerštaudami už juos. Prasti vargšų invalidų popieriai, o vieną bėgantį šveicarą baltu apsiaustu sulaiko mirtinas dūris. Reikia vesti visus belaisvius į rotušę teisti! Deja, vienam vargšui invalidui jau nukirsta dešinioji ranka — ta, kuria, pasak žmonių, jis neprileido Delonė prie parako sandėlio ir išgelbėjo Paryžių. Sumaitotą jo kūną nuvelka į Grevo aikštę ir pakaria.

Delonė „pilku surdutu, persijuosęs oranžiniu kaspinu“, surastas mėgina nusižudyti savo lazdelėje paslėpta špaga. Reikia vesti jį į rotušę; jį lydi Hiulenas, Majaras ir kiti, o visų priekyje žingsniuoja Eli, „pasmeigęs ant savo špagos smaigalio kapituliacijos aktą“. Iš visų pusių minia staugia, svaido prakeiksmus, grumdosi, stumdosi, o galiausiai paleidžia į darbą kumščius! Palyda nustumiama šalin, parbloškiama ant žemės; Hiulenas netekęs jėgų susmunka ant akmenų krūvos. Vargšas Delonė! Niekad jis daugiau neįeis į rotušę, tik „iškruvinta jo kasa, iškelta kruvinoje rankoje“, pasirodys ten kaip simbolis. Kraujais pasruvęs jo kūnas guli ant jos laiptų, o galva, pamauta ant ieties, nešiojama po gatves,— kraupus reginys.

Rūstusis Delonė mirė šaukdamas: „Ak, draugai, užmuškite mane greitai!“ Gailestingasis de Lomas privalo mirti. Nors šią baisią valandą jį supa dėkingumas, pasiryžęs mirti už jį, bet veltui. Žiaurus jūsų pyktis, broliai! Jūsų Grevo aikštė virto kraujo ištroškusio tigro nasrais, iš kurių sklinda nirtingas riaumojimas. Žvėriškai nužudomas dar vienas karininkas; kitas invalidas pakariamas ant žibinto stulpo — prancūzų gvardiečiai vargais negalais savo kilniu atkaklumu išgelbės kitus. Pirklių vyresnysis Fleselis, kurį jau seniai persekioja mirties šešėlis, privalo nusileisti iš savo posto, nes „bus teisiamas Palė

Ruajalyje“. Deja, jis bus nežinia kieno nušautas ties pirmu gatvės posūkiu!

Ak, liepos vakaro saule, šią valandą tavo spinduliai įžambiai krenta ant pjovėjų, dirbančių taikiuose, miškų apsuptuose laukuose, ant senučių, verpiančių savo trobelėse, ant laivų, skrodžiančių bežadžių vandenynų platybes, nušviečia pobūvius Versalio oranžerijoje, kur net dabar tirštai išsipudravusios dvaro damos šoka su husarų karininkais, vilkinčiais aptemptais kiteliais, nušviečia kriokiantį pragaro prieangį — rotušę! Jam nebūtų prilygęs nė Babelio bokštas, kur persimaišė kalbos, jeigu nebūtum pridėjęs prie pastarojo dar ir Bedlamo, kur karščiuoja protai. Priešais rinkėjų komitetą šiaušiasi beprotiškas miškas muškietų ir iečių, kurios šiurpiais spinduliais nukrypsta į vieno ar kito kaltinamojo krūtinę. Titanai kovėsi su Olimpu ir *nugalėjo,* bet patys negali tuo patikėti — stebuklų stebuklas, kliedesys, ne kitaip. Kaltinimas, kerštas, triumfas, liepsnojantis juodame teroro fone. Visi išoriniai ir visi dvasiniai dalykai suvirto į vieną beprotystės nuolaužų krūvą!

Rinkėjų komitetas? Net jeigu jis turėtų tūkstantį žalvario gerklių, to nepakaktų. Abatas Lefevras, suodinas lyg Vulkanas, dalija tuos „penkis tūkstančius svarų parako“ tas keturiasdešimt aštuonias valandas rotušės rūsiuose. Pavojingas tai darbas. Praeitą naktį vienas įkaušęs patriotas užsispyrė rūkyti ant parako statinės krašto ir traukė dūmą, nepaisydamas visų perspėjimų, kol abatas „už tris frankus nupirko iš jo pypkę“ ir išmetė ją velniop.

Didžiojoje salėje rinkėjų komiteto akivaizdoje Eli vertina žmones — sudarinėja Bastilijos didvyrių sąrašą. Jis sėdi su „ištraukta iš makšties špaga, sulenkta trijose vietose“, su aplankstytu šalmu (mat jis kavaleristas iš karalienės pulko) ir suplėšyta uniforma. Jo veidas apsvilęs ir išteptas, ir, pasak kai kurių, dabar jis primena „antikos laikų karį“. Draugai, nesutepkite krauju žaliausių iš visų kada nors pelnytų laurų — šitoks Eli dainos refrenas, tik gaila, kad jo niekas nesiklauso. Drąsos, Eli! Drąsos, rinkėjai — municipaliteto nariai! Besileidžianti saulė, alkani pilvai ir noras papasakoti naujienas atneš atokvėpį, minios išsiskirstys — visiems žemiškiems dalykams turi ateiti pabaiga.

Minia vaikšto Paryžiaus gatvėmis, nešdama ant pečių septynis Bastilijos kalinius, ant iečių — septynias galvas, Bastilijos raktus ir dar daug ką. Pažvelkite, kaip, geraširdiškai apsupę invalidus ir šveicarus, prancūzų gvardiečiai tvirtu, karišku žingsniu grįžta į savo kareivines. Prieš vienerius metus ir du mėnesius tie patys vyrai, Breniu d'Agusto vadovaujami, abejingai stovėjo prie Teisingumo rūmų, kai lemtis užklupo d'Epremenilį. Dabar jie ėmė aktyviai reikštis, ir toliau šitaip darys. Tik nuo šiol jie nebe prancūzų gvardiečiai, o *nacionalinės gvardijos grenadieriai.* Tai geležinės drausmės ir dvasios vyrai, kurių galvose irgi kyla šiokių tokių minčių.

Prieblandoje ir toliau dunda tašyti griaunamos Bastilijos akmenys, jos archyvai draskyte išdraskomi. Atskleidžiamos senos paslaptys, prabyla seniai palaidota neviltis. Perskaitykite šią seno laiško ištrauką *: „Monsinjore, paguoskite mane vardan Dievo ir švenčiausiosios trejybės — leiskite man gauti kokią žinutę apie mano brangiąją žmoną, bent jau popieriaus skiautę su parašytu jos vardu, kad žinočiau ją esant gyvą. Man nebūtų didesnės paguodos, ir aš amžinai laiminčiau monsinjoro kilnumą". Vargše kaliny, pasivadinęs Kėrė-Dėmeri, apie kurį daugiau nieko nežinoma,— ji *mirusi,* ta tavo brangioji žmona, miręs ir tu! Prieš penkiasdešimt metų tavo plyštanti širdis pateikė šį klausimą; nors tik šiandien jis pirmąsyk buvo išgirstas, jis dar ilgai aidės žmonių širdyse.

Tirštėjant liepos vakaro prieblandai, Paryžius, kaip sergantys vaikai ir visi įsiaudrinę padarai, lig soties išsidūkę, privalo pagaliau įmigti ar bent užsnūsti. Rinkėjai, municipaliteto nariai, apstulbę, kad galvos dar laikosi jiems ant pečių, pareina namo. Tik Moro de Sen Mėri, tropinės kilmės ir širdies, bet šaltakraujiškiausio proto, su dviem kitais visą laiką sėdės rotušėje. Paryžius miega, nuo miesto šviesų virš jo žėruoja gaisai. Kaukšėdami batais vaikšto patruliai, neturintys jokio bendro slaptažodžio. Sklinda gandai, neva kilęs karo pavojus ir net kad „penkiolika tūkstančių vyrų žygiuoja per Sent Antuano priemiestį",— nors to niekad nebuvo. Kokia pamišėliška diena tai buvo, galite spręsti iš nakties: Moro

* *Linguet.* Mémoires sur la Bastille.— Paris, 1821.— P. 199. Datuotas 1752 m. spalio 7 d., pasirašytas Kėrė-Demeri.

de Sen Mėri „davė per tris tūkstančius įsakymų, ir tik tada pakilo nuo savo kėdės“ *. Tai bent galva — kuo prastesnė už geležinę vienuolio Beikono [147] galvą?! Joje sutelpa visas Paryžius. Atsakymas, geras ar netikęs, privalo būti pateiktas nedelsiant — Paryžiuje šiuo metu kitos valdžios nėra. Tikrai be galo blaivus ir aiškus protas, padėsiantis tau, amžinai tokiam doram, rasti tarnybą, pradedant didingu senatoriumi bei vicekaraliumi ir baigiant pirklio raštvedžiu bei prekiautoju knygomis, visur — nuo Virginijos iki Sardinijos **.

Sutemomis prisidengęs, Bezanvalis su savo kareiviais likviduoja savo stovyklą, kurioje „apsupta gausybė žmonių“, nepadariusių jiems nieko bloga. Visą naktį jie žygiuoja, vis lėčiau vilkdami kojas, kairiuoju Senos krantu — į begalinę erdvę. Pats Bezanvalis dar bus iškviestas į teismą ir vargais negalais išteisintas. Jo karališkoji kariuomenė — Ruajal Alman — pranyksta amžiams.

Pasibaigė pobūvis su limonadu Versalyje; tylą oranžerijoje drumsčia tik nakties paukščiai. Netoliese, Mažųjų pramogų salėje, šviečiant žvakėms nenukirptais nuodagais, sėdi tiesus pirmininko pavaduotojas Lafajetas ir laukia, kol pranyks Grįžulo Ratai, „aplink jį gali šimtas narių, užkniubusių ant stalų“. Šiandien antra oficiali delegacija lankėsi pas jo didenybę, o paskui ir trečia, ir vis be naudos. Kuo visa tai baigsis?

Dvare visa paslaptyje, bet girdėti ir balsų, šnabždančių baisius dalykus, o jūs, kvailos moterys, sapnuojate limonadą ir husarų epoletus. Jo didenybė, laimingas, nes jam nieko nesakoma, ko gero, sapnuoja medžioklę dvivamzdžiu šautuvu Medono giriose. Vėlų vakarą hercogas Liankuras, turįs oficialią teisę įeiti pas karalių, patenka į karališkuosius apartamentus. Su įgimtu rimtumu ir aiškumu jis praneša liūdnąją naujieną. *„Mais c'est une revolte!“* *** — pareiškia vargšas Liudvikas. „Tai ne maištas, jūsų didenybe,— atsakė Liankuras,— tai revoliucija“.

* *Dusaulx.*

** Biographie Universelle. § Moreau Saint-Mery (autorius Furnier-Pescay).

*** Bet juk tai maištas! *(pranc.)*

8 skyrius

KARALIUS UŽKARIAUTAS

Iš ryto rengiama ketvirta delegacija pas karalių — oficialesnė, netgi baugi, nes eina girdai ne vien apie „orgijas oranžerijoje“, bet ir apie tai, kad „stabdomos visos grūdų gurguolės“; be to, Mirabo griaustinis irgi netylėjo. Toji delegacija buvo beišeinanti, kai į salę įžengia pats karalius, lydimas tik dviejų savo brolių. Tėvišku tonu jis praneša, kad kariuomenės, taigi ir dingsties priešiškiems veiksmams, nebėra, tad nuo šiol vyraus vien tik pasitikėjimas, susitaikymas ir gera valia. Jis „leidžiąs ir net prašąs“ Nacionalinį susirinkimą jo vardu užtikrinti tuo Paryžių! Vietoje atsakymo nuaidi džiaugsmingi delegatų pritarimo šūksmai, tarsi juos kas būtų staiga išgelbėjęs nuo mirties. Visi Susirinkimo deputatai niekieno neraginami atsistoję parlydi jo didenybę ir, „sukibę rankomis, neleidžia kitiems brautis per daug arti karaliaus“, nes visas Versalis spiečiasi čionai džiaugsmingai rėkdamas. Dvaro muzikantai iš to džiaugsmo nieko nelaukę užgroja „Šeimos prieglobstį“; balkone pasirodo karalienė su savo mažuoju sūnumi ir dukra, kuriuos „keliskart pabučiuoja“. Iš visų pusių sklinda *„vivat“* — staiga prasidėjo naujasis rojus žemėje.

Aštuoniasdešimt aštuoni didingi senatoriai, tarp jų — Baji, Lafajetas ir atgailaujantis mūsų arkivyskupas, sėda į karietą ir važiuoja į Paryžių didžiosios naujienos pranešti; jie apiberiami nesuskaičiuojamais palaiminimais. Nuo Liudviko XV aikštės, kurioje jie išlipa iš karietos, iki pat rotušės — ištisas trispalvių kokardų, žvilgančių nacionalinių muškietų miškas; tikra audra sveikinimo šūksnių ir plojimų, retkarčiais pritariant būgnams. Sakomos deramai aistringos kalbos; ypač čia pasižymi Lali Tolandalis, pamaldusis nužudytojo nelaimingojo Lali sūnus, ir už tai jam ant galvos jėga uždedamas vainikas (iš ąžuolo lapų ar petražolių); šis savo ruožtu jėga uždeda jį Baji.

Na, bet nacionalinei gvardijai, be abejonės, reikalingas vyriausiasis vadas! Moro de Sen Mėri, tas, kur per naktį davė „tris tūkstančius įsakymų“, meta tą savo be

galo prasmingą žvilgsnį į Lafajeto biustą, stovintį čia nuo pat Amerikos nepriklausomybės karo, ir šis išrenkamas be balsavimo visiems triukšmingai pritariant. Be to, reiktų kažkuo pakeisti nužudytąjį išdaviką, o gal netikrąjį išdaviką Fleselį. Taigi pirmininkas Baji turi tapti... pirklių vyresniuoju? Ne, Paryžiaus meru! Tebūnie taip. *Maire de Paris!** Meras Baji, vyriausiasis vadas Lafajetas — *Vive Bailly, vive Lafayette!*** Gausi minia lauke sudrebina dangų pritarimo šūksmais. Na, o dabar — į Dievo Motinos katedrą giedoti *„Te Deum laudamus"*.

Linksma procesija šitie šalies naujintojai, broliškai nusiteikę, traukia link Dievo Motinos katedros, o miestiečiai džiūgauja. Abatas Lefevras, vis dar paišinas nuo parako dalijimo, eina susikibęs rankomis su arkivyskupu, persimetusiu apie kaklą baltą stulą. Vargšą Baji pasitinka pamestinukai, kurie atsiklaupia prieš jį, kaip buvo paliepti, ir šis „apsiverkia". Pamaldas laiko arkivyskupas; *„Te Deum"* ne tik giedamas, bet ir *šaudomas* tuščiais šoviniais. Mūsų džiaugsmas beribis, koks kad buvo mums grėsęs sielvartas. Paryžiečiai savo ietimis, muškietomis ir savo narsiomis širdimis įveikė pačius karo dievus — dabar tuo džiaugiasi net jo didenybė. Šiąnakt pas Nekerą išvyksta pasiuntinys: liaudies ministras, kurį grįžti kviečia karalius, Nacionalinis susirinkimas ir tauta, perkirs visą Prancūziją, pasitinkamas sveikinimo šūksmais, trimitų ir tamburinų garsais.

Matydami, kaip klostosi įvykiai, dvaro triumviratas, ponai iš negyvos gimusios Broji ministerijos ir į juos panašūs nutaria, kad išeitis jiems aiški — ant arklių ir sprukti. Nešdinkitės, jūs, karaliaus palaižūnai Broji, Polinjakai ir kraujo princai, kol dar yra laiko! Juk Palė Ruajalis per savo „audringus debatus" paryčiais paskyrė didžiules premijas už kiekvieno jūsų galvą (nenumatydamas, kas jas išmokės). Ėmęsi visokiausių atsargumo priemonių, patikimų pulkų su visomis patrankomis padedami, monsinjorai 16-osios dienos vakarą ir 17-osios rytą išvyko skirtingais keliais. Ne be rizikos! Princą Kondė vejasi (ar jam taip tik atrodo) „vyrai, varantys arklius baisiausiais šuoliais", kaip manoma, nusiteikę įmesti jį

* Paryžiaus meras! *(pranc.)*
** Tegyvuoja Baji, tegyvuoja Lafajetas! *(pranc.)*

į Uazo upę prie Sent Majanso tilto *. Polinjakai keliauja persirengę; ant pasostės ne vežikai, bet jų draugai. Broji Versalyje iškyla sunkumų, Mece ir Verdene jo tyko pavojai, bet vis dėlto jis laimingai nusigauna į Liuksemburgą ir ten pasilieka.

Tai vadinamoji pirmoji emigracijos banga; sprendimas dėl jos, atrodo, buvo priimtas slaptame pasitarime, kuriame dalyvavo visas dvaras ir aktyviai reiškėsi jo didenybė. Mat karalius puola vykdyti bet kokį sumanymą, kad atrodytų, neva jis taip pat prie jo prisidėjęs. „Trys Prancūzijos sūnūs ir keturi princai, kurių gyslomis teka Liudviko Šventojo kraujas, negalėjo skaudžiau užgauti paryžiečių kaip pabėgdami iš baimės dėl savo gyvybės",— rašo Veberas. Deja, paryžiečiai sutinka šią žinią netikėtai stoiškai! Taip, Artua hercogas išties išvažiavo, betgi, tarkime, jo žemės pasiliko! Neišvežė jis nė savo Bagatelio užmiesčio vilos (ji bus paversta užeiga) — vargais negalais spėjo išgabenti savo kelnes, kurių be keturių tarnų neužsimaudavo, palikęs tik jų siuvėją! O apie senį Fuloną pasklinda kalbos, esą jis miręs, bent jau kad surengtos „prašmatnios laidotuvės", kuriose velionį pagerbia vien laidojimo kontoros atstovai, nes niekas daugiau nepareiškia noro. Jo žentas intendantas Bertjė dar gyvas, bet slapstosi. Tą eumenidžių sekmadienį jis pritapo prie Bezanvalio ir nuduoda, kad uošvio mirtis jam nė motais, o dabar paspruko nežinia kur.

Emigrantams nuvažiavus visai nedaug mylių, princui Kondė vos spėjus persikelti į kitą Uazo upės krantą, jo didenybė, kaip ir buvo sutarta (bėgliai taip pat manė tai būsiant naudinga), žengia gan drąsų žingsnį — apsilanko Paryžiuje. Vargšas Liudvikas leidžiasi į kelią su šimtu Susirinkimo deputatų ir menkute karine palyda, kurią pats paleidžia prie Sevro tilto, palikęs ištuštėjusius rūmus ir raudančią karalienę, kuriai dabartis, praeitis ir ateitis vienodai nepalankios.

Prie Pasi užkardos meras Baji be galo iškilmingai įteikia karaliui miesto raktus ir pasveikina ilga kalba, kuri nebūtų padariusi gėdos Platonui. Pasak jo, ši diena didi; Henrikui IV teko užkariauti savo liaudį, tačiau šiuo džiu-

* *Weber.*— Op. cit.— T. 2.— P. 126.

gesniu atveju liaudis užkariavusi savo karalių. Šitaip laimingai užkariautas karalius iš lėto važiuoja toliau gatvėmis, kuriose stovi tokie tvirti žmonės; jie visi tyli arba šaukia vien: *„Vive la Nation!“* * Rotušėje jį pasveikina kalbomis Moro, kuris parašė tris tūkstančius įsakymų, karališkasis prokuroras Etiusas de Korni, Loli Tolandalis ir kiti. Karalius pasimetęs nesumoja, nė ką galvoti, nė ką sakyti; jis sužino esąs „Prancūzijos laisvės atkūrėjas“, apie tai visiems paliudysianti jo statula, kuri bus pastatyta Bastilijos vietoje. Galiausiai jį išveda į balkoną, prisegę trispalvę kokardą jam prie skrybėlės. Dabar jį audringais šūksmais sveikina visi — susirinkę aikštėje ir gatvėje, stebintys pro langus ir užsilipę ant stogų. Atgal jis grįžta, lydimas džiugių, susipinančių šūksmų: *„Vive le Roi!“* ** ir *„Vive la Nation!“* Jis išvargęs, tačiau saugus.

Sekmadienį mums virš galvų kabojo raudonai įkaitę sviediniai; šiandien dar tik penktadienis, tačiau „revoliucija jau sankcionuota“. Didingasis Nacionalinis susirinkimas sudarys konstituciją, o tuomet nei užsienio pandurai, nei vietinis triumviratas su nutaikytomis patrankomis ir parako sąmokslais, panašiais į Gajaus Fokso[148] (nes eina kalbos ir apie tai), jokia tironiška žemiška ar pragariška valdžia jo nepaklaus: „Ką tu darai?!“ Štai ko džiūgauja liaudis, dabar tvirtai tikėdama gausianti konstituciją. Po pilies langais girdėti kvaištelėjusio markizo Sen Hiuriužo balsas, vapantis apie galimą išdavystę ***.

9 skyrius

ŽIBINTO STULPAS

Bastilijos kritimas, galima sakyti, sukrėtė visą Prancūziją iki giliausių jos pagrindų. Gandas apie šiuos stebuklus pasklinda visur gandams įprastu greičiu, o jo padariniai atrodo antgamtiški, sąmokslų sukelti. Gal Or-

* Tegyvuoja tauta! *(pranc.)*
** Tegyvuoja karalius! *(pranc.)*
*** *Campan.*— Op. cit.— T. 2.— P. 46—64.

leano hercogas, Laklo ar net Mirabo (negalintis pasigirti pinigų pertekliumi) išsiuntinėjo raitus kurjerius iš Paryžiaus, kad jie šuoliais jotų „visomis kryptimis“, t. y. visais vieškeliais, į visus Prancūzijos kampelius? Tai stebuklas, kuriuo nesuabejos joks įžvalgus žmogus *.

Daugelyje miestų jau susirinko rinkėjų komitetai, kurie savo kalbomis ir rezoliucijomis apgailestauja dėl Nekero atleidimo. Kai kuriuose miestuose, pavyzdžiui, Rene, Kaene, Lione, įsiaudrinę gyventojai jau apgailestauja dėl jo plytgaliais ir muškietų šūviais. Bet dabar, šiomis siaubingomis dienomis, į visus Prancūzijos miestų pakraščius atvyksta „vyrai“ sunerimusiais veidais; jie atvyksta ne kaip paprastai, bet atjoja, nes gandas dažniausiai keliauja raitas. Tie vyrai praneša, kad ateina *plėšikai,* kad jie jau visai netoliese; o paskui joja toliau tvarkyti nežinia kokių kitų reikalų. Tuomet visi tokio miesto gyventojai puola ginkluotis, kad galėtų gintis. Netrukus Nacionaliniam susirinkimui įteikiama peticija, o šis negali neleisti organizuotis, kai gresia toks pavojus ir kai to pavojaus taip bijomasi, tad ginkluoti gyventojai tampa įteisinta nacionaline gvardija. Šitaip keliauja gandas, lėkdamas iš Paryžiaus visomis kryptimis, o štai kokie jo padariniai — praeina keletas dienų (pasak kai kurių — keletas valandų), ir visa Prancūzija iki pat tolimiausių pakraščių pašiaušia durtuvų spyglius. Tai keista, bet nepaneigiama,— nesvarbu, stebuklas tai ar ne! .. Skystis, atšaldytas iki užšalimo ar net žemesnės temperatūros, dažnai ir toliau išlieka skysčiu, bet nuo menkiausio smūgio ar krestelėjimo bemat pavirsta ledu. Taip ir su Prancūzija ilgus mėnesius ar net metus buvo atliekamos tokios cheminės reakcijos, ji buvo atšaldyta žemiau nulio, ir dabar, krentančiai Bastilijai ją supurčius, ji akimirksniu sustingsta, kristalizuojasi, virsdama vientisa aštria plieno mase! *Guai a chi la tocca!* **

Paryžiuje rinkėjų komitetas su naujuoju meru ir generolu ragina karingus darbininkus vėl imtis darbo. Drūtos turgaus prekiautojos sako sveikinimo kalbas, neša „gėlių puokštes prie urnos su šv. Genovaitės palaikais“; vyrai,

* *Toulongeon.*— T. 1.— P. 95; *Weber,* etc.
** Tesisaugo tas, kuris prie jos prisilies! *(it.)*

nepainiti į nacionalinę gvardiją, atiduoda ginklus — ne taip noriai, kaip galima būtų pageidauti, ir gauna po „devynis frankus“. Vyksta pamaldos, kurių metu giedama *„Te Deum“*, karalius lankosi Paryžiuje, revoliucija sankcionuota — taigi oras taikus ir ramus, netgi antgamtiškai giedras — uraganas nurimo. Vis dėlto nenuostabu, kad bangos vis dar smarkios, ir jų šniokštimas tebegirdėti išgraužtose pakrančių uolose. Šiandien tik liepos 22-oji, praėjo vos aštuonios dienos nuo Bastilijos kritimo, kai staiga išaiškėja, kad senasis Fulonas gyvas. Negana to, šį ankstų rytą jis čia, Paryžiaus gatvėse, tas grobikas, tas intrigantas, kuris norėjo, kad žmonės valgytų žolę, ir kaip gyvas nėra pasakęs teisybės! Taip ir yra. Tos apgaulingos „prašmatnios laidotuvės“ (kažkokio mirusio tarno), slapstymasis Vitri prie Fontenblo neišgelbsti to niekingo senio. Vienas iš gyvų tarnų ar valdinių išdavė jį kaimiečiams, nes niekas nemėgsta Fulono. Negailestingi Vitri kaimiečiai išrūko jį iš slėptuvės ir apspinta lyg cerberiai. Į Vakarus, senasai nedorėli, į Paryžių — tave teis rotušėje! Jį veda už virvių, bakštindami keiksmais ir grasinimais, nuoga galva, išbalinta septyniasdešimt ketverių metų, pririšę ant nugaros simbolišką žolės kuokštą, uždėję ant kaklo dilgėlių ir dagių vainiką. Jis kėblina savo senomis kojomis, iš visų senių didžiausio gailesčio vertas, bet nesulaukiantis nė mažiausio.

Jam einant, aprūkusiame Sent Antuane ir visose gatvėse susiburia minios; jis su savo palyda nesutelpa rotušės salėje ir net pačioje Grevo aikštėje. Fuloną ne tik kad būtina prideramai teisti, bet teisti vietoje, neatidėliojant. Paskirkite septynis teisėjus, municipaliteto nariai, ar septyniasdešimt septynis, paskirkite patys, arba mes juos paskirsime, tačiau teiskite jį! *

Veltui ištisas valandas gražbyliauja rinkėjai ir meras Baji, aiškindami, kaip gražu atidėti teisingumo vykdymą. Vis atidėti ir atidėti! Žiūrėki, liaudies mere, rytas jau virto pusiaudieniu, o Fulonas vis dar neteistas! Lafajetas, kurio primygtinai reikalaujama, atvykęs prabyla štai kaip: šitas Fulonas visiems gerai žinomas, beveik neabejotina, kad jis kaltas, bet jis juk gali turėti bendrininkų! Ar ne-

* Histoire Parlementaire.— T. 2.— P. 146—149.

reiktų, uždarius jį į Abatijos kalėjimą, sumaniai išgauti iš jo tiesą? Naujas sumanymas! Sankiulotai ima ploti katučių, o tai pamatęs Fulonas iš savo silpnumo (to panoro jo lemtis) irgi pradeda ploti. „Matote — juodu susimokę!“ — ėmė šaukti tamsūs sankiulotai, suliepsnodami įnirtingu įtarumu. „Draugai,— prabyla kažkoks gerai apsivilkęs vyras“, žengdamas į priekį,— kokia prasmė teisti šį žmogų? Argi mes neteisiame jo štai jau trisdešimt metų?“ Pašėlusiai šaukdami, šimtai sankiulotų sugriebia jį savo rankomis ir per Grevo aikštę skubiai nuvelka prie žibinto stulpo Vaneri gatvės kampe. Jis graudžiai maldauja pasigailėti, bet minia kurčia. Jį pavyko pakarti tik iš trečio karto, nes virvė dusyk trūko, o jis vis dar maldavo virpančiu balsu! Jo lavonas tąsomas po gatves, galvą iškelia ant ieties, prikimšę burną žolės, kriokdami pragariškais žolę valgančių žmonių balsais *.

Jeigu kerštas yra „teisingumo atmaina“, tai toji atmaina tikrai yra laukinė! Nejaugi tu būsi pakilęs, pamišęs sankiulotizme, iš savo beprotiškos tamsos, iš savo purvo ir skarmalų, netikėtai, lyg gyvas palaidotas Enceladas iš po savo Trinakrijos? Vadinasi, vertę valgyti žolę dabar patys *šitaip* ją valgys? Nejaugi po tiek kartų, kurios be aimanų neišleisdavo jokio kito garso, staiga atėjo jūsų eilė imti viršų?.. Visoms žmogiškoms atgyvenoms (kad tik jos tai žinotų) gresia tokie giliausi kritimai ir baisūs žaibiški svorio centro persivertimai; kuo jos melagingesnės (ir kuo aukščiau jų svorio centras), tuo didesnis tas pavojus!

Dar didesniam mero Baji ir jo miesto tarybos narių siaubui, ateina žinia, kad Bertjė taip pat suimtas, kad jis jau vyksta į Paryžių iš Kompjeno. Bertjė, Paryžiaus intendantas (o veikiau mokesčių rinkėjas), didikų palaižūnas, tironas, grūdų perpardavinėtojas, tvarkąs prieš liaudį einančių dalinių stovyklas, kaltinamas daug kuo, bet argi jis nėra Fulono žentas, taigi jau vien todėl visu tuo prasikaltęs?! Juo labiau dabar, kai sankiulotai įsiutę! Virpėdami iš baimės, municipaliteto nariai pasiunčia vieną savišką ir raitų nacionalinių gvardiečių lydėti Bertjė.

* Deux Amis de la Liberté.— T. 2.— P. 60—66.

Vakarop nelaimingasis Bertjė, vis dar narsia mina, atvira karieta atvyksta prie užkardos. Šalia — municipaliteto narys, iš paskos — penki šimtai raitelių, išsitraukę iš makštų kardus, ir nemažas pulkas pėstininkų. O kiek triukšmo! Minia aplink jį mosuoja plakatais, kuriuose sankiulotai „milžiniškomis raidėmis“ nejuridiškai glaustai surašė jam kaltinamąjį aktą.* Paryžiečiai išeina jo pasitikti, praveria langus; jie ploja, traukia pergalės džiaugsmo kupinas dainas, šoka — žodžiu, džiaugiasi lyg furijos. Galiausiai jį pasitinka ant ieties pamauta Fulono galva — nebūtų nieko nuostabaus, jei nuo tokio reginio jo „akys būtų apsiblaususios“ ir jis būtų nualpęs. Vis dėlto kad ir kokia šio žmogaus sąžinė, jo nervai geležiniai. Rotušėje jis atkakliai neatsakinėja į jokius klausimus. Jis sako vykdęs vyresniųjų nurodymus; jie turį jo dokumentus ir iš jų gali spręsti, ar jis kaltas; šias dvi naktis jis nesudėjęs bluosto, tad reikalaująs, kad jam visų pirma leistų numigti. Sunkus tai bus miegas, vargše Bertjė! Sargybiniai pakyla kartu su juo — ves į Abatijos kalėjimą, bet vos išėjus pro rotušės duris, minia juos sučiumpa; beprotiškų rankų verpetas išblaško juos į šalis, tempia Bertjė prie žibinto stulpo. Jis išplėšia kažkam iš rankų muškietą, kerta ir smogia ja, ginasi it įniršęs liūtas, tačiau jį pargriauna, sutrypia, paskui pakaria, o lavoną sumaitoja. Jo galvą, kaip ir uošvio, ir net širdį sankiulotai nešioja po miestą, pasmeigę ant iečių.

Toks neteisingumas šiurpus šalyje, pažinojusioje tokį pat teisingumą! Šalyse, kurios jo niekad nepatyrė, tokie dalykai atrodytų kur kas natūraliau. *„Le sang qui coule, est-il donc si pur?“* ** — klausia Barnavas; girdi, kartuvės atsiėmusios kas joms priklausę, nors ir neteisėtu būdu. . . Tave patį, skaitytojau, pasukus už to Veneri gatvės kampo ir pamačius tą senos geležies stulpą, užplūs visokios mintys. *Jis* tebestyro ten, „virš bakalėjininko krautuvėlės“, blausia degančių banginio taukų liepsna vis dar nušviesdamas „Liudviko XIV biustą nišoje“ (dabar,

* „Jis apiplėšinėjo karalių ir Prancūziją“. „Jis surydavo liaudžiai skirtą maistą“. „Jis buvo turtuolių vergas ir vargšų tironas“. „Jis gėrė našlių ir našlaičių kraują“. „Jis išdavė savo Tėvynę“. Žr.: Deux Amis.— P. 67—73.

** Argi šis tekantis kraujas toks švarus? *(pranc.)*

beje, nebe nišoje). Jis matė žlungant ištisus pasaulius, bet nieko nepasakoja.

Tačiau apsišvietusio patrioto akiai koks tai buvo audros debesis, staiga susidaręs taikingo ir ramaus oro giedroje! Pragariško juodumo debesis, bylojąs apie jame slypinčius neišsenkančius elektros krūvius. Meras Baji ir vyriausiasis vadas Lafajetas atsisako savo pareigų, ir tenka juos pataikavimais priversti vėl jų imtis. Debesis pranyksta, kaip ir visi audros debesys; vėl grįžta taikingas ir ramus oras, tik nebe toks giedras, kiek pilkšvesnis, ir vis aiškiau matyti, kad jis *nėra* antgamtiškos prigimties.

Šiaip ar taip, kad ir kas kliudytų, Bastilija turi būti nušluota nuo mūsų žemės, o su ja ir feodalizmas, despotizmas ir, kaip tikimasi, niekšizmas apskritai kartu su savo artimo engimu. Deja, niekšizmą ir engimą ne taip lengva panaikinti! Na, o štai Bastilija smenga diena po dienos, mėnuo po mėnesio; tašyti ir netašyti jos akmenys tolydžio griūna žemyn — mūsų miesto taryba davė aiškų įsakymą šiuo klausimu. Smalsuolių minios slampinėja jos požemiais, spokso į aptiktus kazematuose užmūrytų žmonių skeletus, geležinius narvus, grandines, kuriomis įkalintieji būdavo prirakinami prie klaikių akmens luitų. Vienądien pamatome ten Mirabo su ženeviečiu Diumonu *. Griaunantys tvirtovę ir smalsuoliai pagarbiai jį praleidžia šaukdami *„vivat!"*, deklamuoja jam eiles, meta po kojomis gėles, o į karietą — Bastilijoje rastus dokumentus ir įdomybes.

Išradingi redaktoriai išleidžia knygomis tuos *Bastilijos archyvus,* kurių nespėta sudeginti. Šios plėšikų landynės raktai perplauks Atlantą ir gulės ant Vašingtono stalo. Didysis tvirtovės laikrodis dabar tiksi ant kokio patriotiško laikrodininko kambario sienos, matuodamas ne vien slogias valandas. Bastilija išnyko ta prasme, kurią mes suteikiame šiam žodžiui; jos *kūnas,* t. y. akmenys, iš kurių ji buvo pastatyta, patyrę teigiamą metamorfozę, ne vienam ateinančiam šimtmečiui pakibo virš Senos vandenų Liudviko XVI tilto pavidalu **. O jos dvasia, ko gero, dar ilgiau išliks gyva žmonių atmintyje.

* *Dumont.* Souvenirs sur Mirabeau.— P. 305.
** *Dulaure.* Histoire de Paris.— T. 8.— P. 434.

Štai kur atvedėte mus jūs, didingieji senatoriai, savo priesaikomis Žaidimų kamuoliu salėje, savo neveiklumu ir veržlumu, savo sumanumu ir atkaklumu. „Vis dėlto susimąstykite, ponai,— kaip pagrįstai ragino Susirinkimą atėję su peticija,— jūs — tėvynės išgelbėtojai, bet ir jums patiems buvo reikalingi gelbėtojai"— narsieji Bastilijos šturmuotojai, t. y. Paryžiaus darbininkai, dažnas kurių šiandien be skatiko! * Jiems imamos aukoti lėšos, sudaromi didvyrių sąrašai, tikslesni už Eli, ir sakomos padėkos kalbos. Ganėtinai pilnas *Bastilijos didvyrių* pulkas surenkamas į daiktą; galima palyginti juos su argonautais ir tikėtis, kad jie išsilaikys taip pat ilgai. Tačiau kiek daugiau nei vieneriems metams praslinkus, įvykių sūkurys vėl juos išblaškė, ir jie nugrimzdo užmarštin. Po tokios daugybės didžiausių žmogaus pasiekimų ateina nauji, dar didesni, ir ankstesnieji nublanksta; jie apibūdinami tik aukštesniojo ir nelyginamojo laipsnio epitetais! Bastilijos apsiaustis, palyginti su kuria kitos apsiaustys, taip pat ir Trojos, tėra plunksnelė ant istorijos svarstyklių lėkštės, kainavo, kaip sužinome, aštuoniasdešimt tris gyvybes puolantiems; apgultieji po viso to šiaudų deginimo, patrankų ir muškietų ugnies lavinos neteko vienintelio vargšo invalido, žuvusio vietoje ant tvirtovės kuorų **! Bastilijos tvirtovė, kaip ir Jerichono miestas, buvo paimta stebuklingo *garso* [149].

* *Moniteur.* Séance du Samedi 18 Juillet 1789 (pateikta: Histoire Parlementaire.— T. 2.— P. 137).

** *Dusaulx.* Prise de la Bastille.— P. 447, etc.

ŠEŠTA KNYGA

IŠKOVOJIMŲ ĮTVIRTINIMAS

1 skyrius

SUDARYTI KONSTITUCIJĄ

Ko gero, dabar neprošal kiek tiksliau apibrėžti, ką reiškia šiuodu žodžiai — *Prancūzijos revoliucija,*— nes jie gali turėti tiek pat reikšmių, kiek bus tuos žodžius vartojančių. Visame kame vyksta revoliucija, visa kinta kas akimirką, nors tai juntame tik gretindami vieną epochą su kita. Šiame mūsų laiko pasaulyje esama vien tik revoliucijos ir pokyčio,— nieko daugiau nė neįmanoma įsivaizduoti. Jūs atsakysite, kad revoliucija — *greitesnis* pokytis. Bet čia vėl iškyla klausimas: koks greitas? Kokį greitį pasiekus, kokiuose šios netolygios raidos, kurios greitis skirtingas, bet kuri negali sustoti, kol nesustos pats laikas, konkrečiuose taškuose prasideda ir baigiasi revoliucija, kada ji nustoja buvusi paprasta permaina ir vėl ja virsta? Taigi apibrėžti šių dviejų žodžių reikšmę galima tik daugiau ar mažiau santykinai.

O sau mes atsakome, kad šičia Prancūzijos revoliucija reiškia atvirą, audringą į laisvę ištrūkusios anarchijos maištą ir pergalę prieš pagedusią, atgyvenusią valdžią; šių žodžių reikšmė apima tai, kaip anarchija išsiveržia iš kalėjimo, iš begalinių gelmių ir siaučia nesuvaldoma, neaprėpiama, apimdama ištisą kraštą, pereidama nuo vienos karštligiško pamišimo stadijos prie kitos, kol tas įkarštis virsta pelenais ir visi jame buvę tvarkos elementai (jų esama kiekvienoje jėgoje) išsirutulioja, vėl uždaro į nelaisvę ar bent jau pažaboja nesuvaldomą jos jėgą ir priverčia pamišimą tarnauti savo tikslams protingai. Mat apvaizdos nurodymuose nustatyta, kad po visokiausių teokratijų, aristokratijų, autokratijų ir šliundrokratijų ateis eilė valdyti pasaulį tai pačiai pergalingajai anarchijai, jakobinizmui, sankiulotizmui, Prancūzijos revoliucijai su visais jos siaubais, kad ir kaip kitaip ją pa-

vadintų mirtingieji. „Griaunantis sankiulotizmo įniršis“— štai apie ką mes kalbame, nes, deja, neturime balso, kad galėtume apdainuoti.

Be abejo, tai didis reiškinys, netgi *transcendentalus,* peržengiantis bet kokias taisykles ir patirtį, reiškinys, vainikuojantis mūsų naujuosius laikus, nes čia vėl, be galo netikėtai, pasirodo senovinis fanatizmas nauju, net naujausiu apdaru, stebuklingas, kaip ir bet koks fanatizmas. Galite pavadinti jį „formulių atsisakymo“ fanatizmu. *Organizuotas,* sutvarkytas formulių pasaulis, koks yra visas gyventi tinkamas pasaulis, būtinai privalo nekęsti tokio fanatizmo kaip mirtis ir mirtinai su juo nesutarti. Formulių pasaulis privalo jį įveikti, o jei tai nepavyksta — žūti jį smerkdamas ir prakeikdamas, nors jokiu būdu negali sukliudyti jam egzistuoti dabar ir praeityje. Prakeiksmai liejasi, bet stebuklingasis reiškinys nepranyksta.

Iš kur jis atsiranda? Kurlink jis eina?— štai kur svarbiausieji klausimai. Kuomet stebuklų amžius virto blausiu šešėliu tolumoje, padavimu, kuriuo niekas nebetiki, ir net visuotinai priimtų normų pasaulis suseno; kuomet žmogaus būtis štai jau daugel kartų buvo pagrįsta vien formulėmis, ilgainiui virtusiomis tuščiais žodžiais, ir kuomet ėmė atrodyti, kad nebeegzistuoja jokia tikrovė, vien tik jos šmėklos, kad Dievo žemėje darbo tėra siuvėjams ir dekoratoriams, kad žmonės joje virto papjė mašė kaukėmis, kurios slankioja po ją maivydamosi ir vaipydamosi,— tuomet žemė staiga prasiveria, ir iš pragariškų dūmų akinamai spindinčios šviesos nutviekstas pasirodo daugiagalvis ugnimi alsuojantis *sankiulotizmas* ir klausia: „Ką jūs manote apie *mane?*“ Nenuostabu, kad papjė mašė kaukės, siaubo apimtos, žengteli atatupstos ir susimeta „išraiškingais, aiškiai apibrėžtais būriais“! Tai išties, draugai, itin keistas, lemtingas dalykas. Tiems, kurie tėra papjė mašė ir šmėklos, verta įdėmiau į jį pažvelgti, nes jų, ko gero, laukia ne pyragai, ir jų dienos, manding, suskaitytos. Vargas ir tūlui, kuris dar turi kažką tikra, žmogiška, ir dar ne visai pavirto papjė mašė! Stebuklų amžius grįžo! „Pažvelkite į pasaulinį Feniksą, ugnies sunaikintą, ugnies sutvertą. Kokie platūs plevenantys jo sparnai, kokia garsi jo priešmirtinė griaudžiančių mūšių

ir griūvančių miestų giesmė. Šauna dangun visa apimdama laidotuvių laužo ugnis — tai vienas pasaulis miršta, kitas gimsta!"

Tačiau iš to, kaip mes dažnai sakome, ko gero, rasis vienas neapsakomai palaimingas dalykas, būtent: žmogus ir jo gyvenimas bus grįsti nebe tuštuma ir melu, bet kietu pamatu ir vienokia ar kitokia tiesa. Sveikintina net ir pati ubagiškiausia tiesa vietoje karališkiausios apgaulės — svarbu, kad tai *būtų* tiesa! Kiekviena tiesa gimdo vis naują, geresnę tiesą; taip ir tvirta granito uola, veikiama palaimingų gamtos jėgų, subyra, virsta dirva, o paskui apauga vešlia augmenija, vedančia vaisius ir teikiančia paūksmę. Na, o melas, kuris panašiai virsta vis didesniu melu — kas jam lieka, jei ne pribrendus mirti ir irti, pamažu ar net audringai, ir grįžti pas savo sutvėrėją, veikiausiai per liepsną?

Sankiulotizmas sudegins daug ką, bet to, kas nedega, jis negali sudeginti. Nesibaiminkite jo; laikykite jį tuo, kuo jis iš tikrųjų yra — pranašišku neišvengiamu daugelio dalykų galu ir stebuklinga daugelio kitų pradžia. Štai ką dar galite apie jį sužinoti: jis taip pat kilęs iš Dievo — juk jis taip pat lig šiol *egzistavo!* Kaip parašyta, Dievo darbai nesiliauja nuo neatmenamų laikų, pasireikšdami net pačioje visa ko gelmėje; jie įkvepia baimę ir nuostabą dabar lygiai taip pat kaip ir pradžioje. Viesulas — taip pat jo balsas, o žmonių pyktis sukeliamas jam garbinti... Tačiau nemėginkite vertinti ir matuoti to nepamatuojamo dalyko ar jį *paaiškinti,* įsprausti į negyvą loginę formulę! O juo labiau neverta iki užkimstant jį keikti, nes tai jau buvo daroma kiek reikėjo. Kaip tikrai esantis laiko sūnus, *žiūrėk* su nenusakomu visapusišku susidomėjimu, dažniausiai tylėdamas, į tai, ką atnešė laikas, ir iš to mokykis, gauk žinių ir peno sau, o gal tik pasišaipyk ar patirk malonumą — nelygu, kas tau duota.

Kitas klausimas, iškilsiantis mums sulig kiekvienu nauju įvykiu, kaskart reikalaudamas vis kito atsakymo, yra šis: kur konkrečiai *vyksta* Prancūzijos revoliucija? „Karaliaus rūmuose, jo ar jos didenybės potvarkiuose ir skriaudose, intrigose, beprotiškuose poelgiuose ir varguose",— atsako saujelė tų, kuriems mes nieko neatsakome. „Nacionaliniame susirinkime",— atsako gausus, margas

būrys, kuris todėl sėdasi į reporteriams skirtas kėdes ir užsirašinėja visa, kas atrodo verta dėmesio iš to, kas vyksta salės viduje: raginimus, aktus, ataskaitas, argumentų dvikovas ir parlamentinės iškalbos protrūkius bei už durų girdimus bruzdesius ir gandus apie juos, pripliekdami ištisus tomus. Pavadinę juos „Prancūzijos revoliucijos istorija“, patenkinti išleidžia. Mums būtų lengva pasekti jų pavyzdžiu, nes surištų laikraščių, „Pranešimų rinkinių“, „Parlamento istorijų“ apstu, ištisi vežimai. Lengva, bet nenaudinga. Nacionalinis susirinkimas, dabar pavadintas Steigiamuoju, eina savo keliu ir rengia konstituciją, o Prancūzijos revoliucija taip pat eina *savo* keliu.

Apskritai imant, ar negalime sakyti, kad Prancūzijos revoliucija yra kiekvieno aistringai kalbančio ir aistringai mąstančio prancūzo širdyje ir galvoje? Uždavinys štai koks: kaip dvidešimt penki milijonai šitokių žmonių, sudarančių tokią painią sankaupą, gali savo veiksmais ir priešveiksmiais sukelti įvykius; kuris iš tų įvykių vėliau taps svarbiausiuoju? Net jeigu uždavinio imtųsi patys įžvalgiausieji, bandydami nušviesti jį visais galimais šaltiniais, nukreipdami savo žvilgsnį visur, kur tik galima ką įžvelgti ar bent probėgšmais pastebėti,— jie turėtų džiaugtis bent jau apytiksliai jį išsprendę.

O dėl Nacionalinio susirinkimo, kuris vis dar aukštai iškilęs virš Prancūzijos lyg ta vežimu tempiama vėliava, tik dabar — jau nebe avangarde, skardendama signalus pulti ir trauktis,— jis vis dar yra tikrovė, viena iš daugelio. Kita vertus, kadangi jis rengia konstituciją, jis yra iš esmės absurdas ir prasimanymas. Deja, kas įdomaus tokioje kaip niekad herojiškoje Monteskjė ir Mabli[150] siūliaus kortų tvirtovės statyboje, nors visas pasaulis apie ją šaukia? Tuo užsiėmęs Nacionalinis susirinkimas mums virsta viso labo mokytojų taryba, ne tų, kurie kala į galvas gramatiką, bet ir ne ką daugiau naudos duodančių; triukšmingi jų ginčai ir įtikinėjimai dėl žmogaus teisių, teisės į taiką ir karą, *atidedamojo* ir *absoliutaus veto,* yra ne kas kita, kaip mokytojiški keiksmai: „Kad tu prasmegtum su ta savo *netaisyklingųjų veiksmažodžių teorija!“*

Galima sudaryti konstituciją, netgi ne vieną, o kiek

reikia, *à la Sieyes* *, bet siaubingai sunku priversti žmones gyventi pagal jas! Jeigu Siejesas būtų galėjęs prisišaukti iš debesų griaustinį ir žaibą savo konstitucijai patvirtinti, būtų buvę gerai, bet kas be žaibo? O juk gerai pagalvojus, dar ir dabar be kokios panašios dangaus sankcijos, matomos (per žaibą) ar nematomos, bet kuri kontitucija galų gale verta ne ką daugiau, negu tas antrarūšis popierius, ant kurio ji surašyta. Konstitucija, įstatymų rinkinys ar privalomos elgesio normos, kuria vadovaudamiesi gyvens žmonės, atspindi jų įsitikinimus, jų tikėjimą šią nuostabiąja visata bei teisėmis, pareigomis ir sugebėjimais, kuriuos jie turi joje; taigi ji patvirtinta pačios būtinybės, ir jeigu tai padaro ne kokia matoma dievybė, tuomet neregima. Kiti įsakymai, kurių jau *gatavu* pavidalu visuomet būna apsčiai, tėra uzurpacijos priemonės; užuot paklusę jiems, žmonės prieš juos maištauja ir, pirmai patogiai progai pasitaikius, juos panaikina.

Taigi pats svarbiausias klausimas turėtų būti šitoks: kas gali sudaryti konstituciją, ypač maištininkams ir naikintojams? Tas, kuris gali suformuluoti bendrą tikėjimą, kai jo esama, arba įkvėpti jį kitiems, kai jo, kaip šiuo atveju, nėra. Tokių žmonių be galo reta; nuo seno visais laikais juos siunčia Dievas! Na, o šiuo atveju, kadangi tokio neeilinio, už visus pranašesnio žmogaus stinga, daug ką padaro laikas ir begalinė seka kiek pranašesnių už kitus žmonių, kiekvienas kurių įneša savo nedidelį indėlį. Be to, visuomet atsiras darbo ir jėgai (pasak antikos filosofų, karaliaus skeptras iš pradžių buvęs kažkuo panašus į kūjį, kad jis galėtų *perskelti* galvas, kurios nesiduodavo įtikinamos). Tad be perstojo naikinant ir kuriant, plėšiant ir lipdant, kaunantis ir riejantis, gyvenant dabarties blogyje, bet viliantis ir siekiant ateities gėrio, konstitucija, kaip ir visa, kas žmogiška, turi augti arba irti ir nykti, kaip jai irgi kartais nutinka. Ak, Siejesai, ir jūs, kiti komiteto nariai bei tūkstantis du šimtai įvairiausių individų iš visų Prancūzijos kampelių,— jeigu tik jūs žinotumėte, kuo tiki Prancūzija ir jūs patys! Ogi tuo, kad neturi būti jokio tikėjimo, kad visas

* Siejeso pavyzdžiu *(pranc.)*.

formules reikia panaikinti! Kokia konstitucija tam tiktų? Deja, aiškiau negali būti — jokia konstitucija, anarchija, kurią atėjus laikui gausite.

Vis dėlto ką gali nelaimingasis Nacionalinis susirinkimas? Pagalvokite vien apie štai ką: kad jį sudaro tūkstantis du šimtai įvairiausių individų, ir kiekvienas jų turi savo mąstymo bei kalbos aparatą! Kiekvienas jų tiki, kad Prancūzija turi būti atnaujinta, ir to trokšta (tačiau visi skirtingai); kita vertus, kiekvienas įsitikinęs, kad būtent jis privalo tai padaryti. Tūkstantis du šimtai pavienių jėgų, įkinkytų kur pakliuvo iš visų vieno vežimo pusių, prisakius traukti iš paskutiniųjų!

O gal visiems nacionaliniams susirinkimams lemta tolydžio plušant ir triukšmaujant nieko nepasiekti? Gal išrinktos vyriausybės iš esmės taip pat tironijos? Gal apibūdinkime šitaip: *tironai,* vaidingi garbėtroškos, šitokiu būdu susirinko vienoje vietoje ir čia argumentais ir kontrargumentais, vapėjimu ir klegesiu *naikina* vieni kitus, kaip toje pasakėčioje katės iš Kilkenio[151]; galutinis jų veiklos rezultatas — *nulis.* O tuo tarpu šalis sąmoningai, o dažniausiai ne, *valdo pati save* ir vadovaujasi išmintimi, esančia vieno ar kito individo galvoje. Ne, ne, tai būtų didelis žingsnis į priekį, nes senais laikais, susiskaldę į gvelfus ir gibelinus, į raudonąsias ir baltąsias rožes[152], jie dažnai sunaikindavo ir visą šalį. Be to, jie dabar tai daro kur kas mažesnėje arenoje — tarp keturių posėdžių salės sienų, na dar retkarčiais kokiose kitose tarybose, ant platformos ar statinių pasilypėję; ir dar: dabar tai daroma nebe kardais, o liežuviais. Argi ne reikšmingi visi šie patobulinimai nulio darymo mene?! Vis dėlto geriausia tiems laimingiems kraštams, kurie gali apsieiti be valdymo (kaip, pavyzdžiui, naujojo žemyno savanos, kur kiekvienas, turįs keturias eiklias kojas, randa po kojomis maisto, o virš galvos mato bekraštį dangų).

Ne klausimai, o tikros sfinkso mįslės! Jei dabartinės pamišusio pasaulio kartos jų neįmins, jis privalės mirti!

2 skyrius

STEIGIAMASIS SUSIRINKIMAS

Tūkstančio dviejų šimtų išrinktų deputatų susirinkimas tinka vienam reikalui — griauti. Iš tikrųjų tai ryžtingesnis jam įgimto nieko neveikimo talento panaudojimas. Nieko neveikite, vien kurstykite aistras, ginčykitės, ir viskas grius savaime.

Ne kitaip išėjo ir su didinguoju Nacionaliniu susirinkimu. Jisai pasivadino Steigiamuoju, tarsi jo paskirtis ir užduotis būtų buvusi kurti ar statyti (tai jis, beje, visa siela ir stengėsi daryti), bet lemtis ir aplinkybės paskyrė jam visiškai priešingą funkciją. Keista, kokiomis evangelijomis žmonės pasirengę tikėti — net evangelijomis pagal Žaną Žaką! Šitie nacionaliniai deputatai, kaip ir visi mąstantys prancūzai, tvirtai tikėjo, kad konstituciją galima *sudaryti* ir kad jie pašaukti nedelsiant ją parengti. Nuostabu, kaip šie lengvabūdiški ir šiaip jau netikintys žmonės laikosi to savo *Credo quia impossibile* * su senovės hebrajų ar izmailitų tvirtybe, su juo priešinasi ištisoms kariuomenėms, jo įkvėpti tampa fanatikais ir atlieka žygdarbius! Išspausdinta, ne ranka rašyta, to Steigiamojo susirinkimo konstitucija ir kelios kitos išliks ateinančioms kartoms kaip pamokantis, bemaž neįtikėtinas tų laikų dokumentas, pats reikšmingiausias to meto Prancūzijos paveikslas ar mažų mažiausiai paveikslas, vaizduojantis, kaip tie žmonės ją vaizdavosi.

Na, bet kalbant tiesiai ir rimtai, ką būtų galėjęs padaryti tas Nacionalinis susirinkimas? Jo tikslas, kaip jo deputatai ir sakė, išties *buvo* atnaujinti Prancūziją — panaikinti senąją ir sukurti naują, taikiai ar jėga, nuolaidomis ar smurtu,— nes tai pasidarė neišvengiama dėl gamtos dėsnių. Kiek smurto prireiks, pareis nuo išminties tų, kurie tam reikalui vadovauja. Jeigu Nacionalinis susirinkimas būtų parodęs begalinę išmintį, viskas būtų klostęsi kitaip; vis dėlto dar ir dabar neaišku, ar galėjo šitas procesas vykti taikiai, bent jau be kraujo, be sukrėtimų.

* Tikiu, nes tai neįmanoma *(lot.)*.

Tačiau reikia pripažinti, kad tasai Nacionalinis susirinkimas iki pat galo išlieka įtakinga jėga. Jis apmaudžiai atsidūsta, matydamas, kad jį be perstojo prievarta atitraukia nuo jo didžiosios, dieviškos „netaisyklingų veiksmažodžių teorijos" tobulinimo užduoties, idant užsiimtų menkais žemiškais reikalais, kurie mums dar ir dabar svarbūs. Tas Nacionalinis susirinkimas yra visos revoliucinės Prancūzijos dėmesio centre. Visi šalies valdymo reikalai yra jo rankose arba jo kontroliuojami; visi žmonės laiko jį savo vadovu. Tame milžiniškame dvidešimt penkių milijonų sukilime jis visąlaik aukštybėse, lyg mūšio vėliava, tačiau nesuprasi, ar jis ragina į kovą, ar jį patį ragina: jeigu jis negali rimčiau vadovauti, jis bent jau nuduoda vadovaująs. Jis išleidžia nemaža nusiraminti raginančių atsišaukimų, darančių didesnį ar mažesnį poveikį. Jis duoda oficialų leidimą steigti nacionalinę gvardiją — kad plėšikai atėję mūsų neprarytų, nenukirstų neprinokusių javų. Jisai siunčia būrius malšinti „bruzdėjimų", gelbėti žmonių nuo žibinto stulpo. Jis klauso sveikinimo kreipimųsi, kurių kasdien gauna maišus,— dauguma jų parašyti karaliaus Kambizo [153] dvasia; be to, išklauso visų mirtingųjų skundus ir peticijas, tad kiekviena mirtingojo skriauda gali būti jei ne atitaisyta, tai bent jau garsiai perskaityta. Didingasis Nacionalinis susirinkimas, be to, dar pilsto parlamentinę retoriką ir skiria komitetus — konstitucijai sudaryti, pranešimams, įvykiams tirti ir daug kitokių. Pastarieji vėlgi supila spausdinto popieriaus kalnus, duodami temų naujai parlamentinei retorikai, kuri pratrūksta gūsiais arba liejasi vandeningomis, ramiai tekančiomis upėmis. Šitokiu būdu iš to siautulingo verpeto, kuriame viskas sūkuriuoja ir trinasi, pallengva ima lįsti sistemingi įsakymai ar kažkas į juos panašaus.

Po begallinių debatų mes surašome ir paskelbiame „Žmogaus teises"— tikrą popierinį pagrindą visoms popierinėms konstitucijoms. Nepaminėtos,— prikiša mums priešininkai,— žmogaus pareigos! Pamiršta,— atsakome mes,— nurodyti žmogaus stiprybes — vienas lemtingiausių iš praleistų dalykų! .. Tačiau kartais, kaip rugpjūčio ketvirtąją, bemat antgamtiško entuziazmo įkvėptas mūsų Nacionalinis susirinkimas per vieną naktį nuveikia begales

darbų. Įsimintina toji rugpjūčio 4-osios naktis: dvasiškoji ir pasaulietiškoji aukštuomenė, perai, arkivyskupai, parlamentų pirmininkai, pranokdami vienas kitą patriotišku pasišventimu, paeiliui meta „ant tėvynės aukuro“ savo nuosavybę, kurios dabar nebeįmanoma išsaugoti. Vis garsiau šaukdami *„vivat“* (nes jau „po pietų“), jie nuskabo lapus, o paskui ir su šaknimis išrauna dešimtinę, lažą, druskos mokesčius, išimtines teises į medžioklę, visas privilegijas, neliečiamumą ir feodalizmą apskritai, o paskui paskiria pamaldas šio įvykio garbei ir galiausiai apie trečią valandą ryto išsiskirsto, kliudydami žvaigždes savo išdidžiai iškeltomis galvomis. Tokia buvo ši 1789 m. rugpjūčio 4-osios naktis, nenumatyta, bet atmintina amžiams. Stebuklinga naktis, nors kitiems ji atrodo tik pusiau paslaptinga. Gal pavadinkime ją nauja Sekminių naktimi, atspindinčia naujų laikų dvasią ir naująją Žano Žako Ruso religiją? Ji turėjo savo priežasčių, o kartu — ir savo padarinių.

Šitaip triūsia nacionaliniai deputatai, tobulindami savąją „netaisyklingų veiksmažodžių teoriją“, vadovaudami Prancūzijai ir jos vadovaujami. Triukšmingai, liedami prakaitą, jie trauko senus nepakenčiamus saitus, o naujiems uoliai veja virves iš smėlio. Nesvarbu, ar jų triūsas eina perniek, ar į naudą,— istorija negali ilgėliau išleisti jų iš akių, kadangi pagarbūs visos Prancūzijos žvilgsniai nukreipti į juos.

Nenuostabu, kad šuo metu pažvelgę į jų posėdžių salę, pamatysime ten „didžiulę netvarką“. „Visas šimtas narių vienu metu pakilę ant kojų“; pasiūlymai pateikiami be jokių taisyklių ar, geriausiu atveju, tų taisyklių tik pradmenys; žiūrovams galerijoje leidžiama ploti ir net švilpti *. Kas dvi savaites skiriamas pirmininkas toje audroje nekart vos nepameta galvos. Vis dėlto, kaip ir visur, kur susieina žmonės, jie ima būriuotis su panašiais į save, dar sykį patvirtindami amžinąją taisyklę: *„Ubi homines sunt modi sunt“* **. Ima ryškėti programų ir partijų užuomazgos. Susidarė dešinioji (sėdinti pirmininkui iš dešinės) ir kairioji (jam iš kairės) pusės, pirmieji — konservatyvūs, antrieji — destruktyvūs. Tarpinė grupuotė,

* *Young A.*— Op. cit.— T. 1.— P. 111.
** Kiek žmonių — tiek būdų *(lot.)*.

anglomanų konstitucionalistų, kitaip sakant, dvejų rūmų parlamento ir monarchijos šalininkai su savo Munjė ir Lali sparčiai tirpsta. Iš dešiniųjų išsiskiria dragūnų kapitonas Kazalesas, kuris iškalbingai, mažumą užsidegęs įtikinėja ir postringauja, įgydamas šiokį tokį vardą. Čia taip pat ūžia gan sąmojingas Kubilas Mirabo — jaunesnysis iš brolių. Blaususis d'Epremenilis vien tik šnirpščioja nosimi ir laido replikas, nors, jo šalininkų manymu, *galėtų* nušluostyti nosį net Mirabo vyresniajam, jei tik pamėgintų *— tačiau nepamėgina. Galiausiai žvilgtelkite į didžiausiąjį jų — abatą Mori: jėzuitiškomis akutėmis, bejausmiu variniu veidu — grynas „didžiųjų nuodėmių įsikūnijimas". Tvirtais plaučiais ir širdimi, su jėzuitiška retorika jis kaunasi už sostą, ir ypač — už altorių bei dešimtines taip ryžtingai ir nenumaldomai, kad kažkas galerijoje suspiegia: „Ponai dvasininkai, nuskusti jus *būtina;* jeigu per daug raitysitės, galite ir pasipjauti!" **

Kairioji pusė dar vadinama Orleano hercogo puse, o kartais pašaipiai — Palė Ruajaliu. Tačiau čia viskas taip keblu, tai, kas tikroviška, taip susipynę su tuo, kas įsivaizduojama, kad, pasak Mirabo, „kažin, ar pats Orleano hercogas priklauso tai savo grupuotei". Žinoma ir matoma tik tai, kad mėnuliškas jo veidas išties švyti toje salės vietoje. Tenai sėdi ir Robespjeras žalsvu veidu, ryžtingai, bet kol kas be rezultatų metantis ant svarstyklių lėkštės savo menką svorį. Šis liesas, išdžiūvęs puritonas ir pedantas mielai panaikintų visas formules, tačiau gyvena ir sukiojasi tarp formulių, tik kitokių. „Liaudie, štai įstatymas, kurį aš tau suformulavau,— Robespjero manymu, karalius šitaip turėtų skelbti įstatymus,— ar jūs su juo sutinkate?". Dešinioji ir kairioji pusės bei vidurys atsako į jo žodžius nesutramdomu juoku ***. Vis dėlto įžvalgieji mato, kad žalsvaveidis gali daug pasiekti, jei tik jam seksis. „Šis vyras kažką nuveiks,— tarsteli Mirabo.— Jis tiki kiekvienu savo žodžiu".

Abatas Siejesas užsiėmęs vien konstitucijos rengimu, tik gaila, kad jo bendradarbiai nėra tokie nuolaidūs žmo-

* Biographie Universelle. § Espréménil (autorius *Beaulieu*).
** Dictionnaire des Hommes Marquants.— T. 2.— P. 519.
*** *Moniteur*, Nr. 67 (pateikta: Histoire Parlementaire).

gui, perpratusiam politikos mokslą, kokie turėtų būti. Vis dėlto turėk drąsos, Siejesai! Gal dvidešimt mėnesių didvyriško triūso, priešinantis kvailiams, ir konstitucija bus sukurta: aidint džiaugsmingiems šauksmams bus padėtas paskutinis akmuo, o tiksliau — paskutinis popieriaus lapas, nes ji visa iš popieriaus. *Tu* būsi įdėjęs į ją visa, ko galėjo reikalauti iš tavęs žemė ir dangus — visa, ką galėjai. Atkreipkite dėmesį dar į tą trejetą, kuris įsimintinas dėl daugelio dalykų ir vien jau dėl to, kad visų jų istorija surašyta vienoje epigramoje: „Jeigu tik toji trijulė ko griebiasi, Diuporas sugalvoja, Barnavas pasako, o Lametas padaro" *.

O karališkasis Mirabo? Išsiskiriantis iš visų partijų, iškeltas virš jų visų ir už jų ribų, šis vyras kyla vis aukštyn. Kaip jau esame sakę, jis turi *akis*, jisai tikroviškas, tuo tarpu kiti tėra formulės, turinčios ***akinius*****. Tame,** kas laikina, jis įžiūri amžina, ir net popieriaus verpetuose jis aptinka tvirtą pamatą. Garsas apie jį pasklinda po visus kraštus, prieš mirtį nudžiugindamas širdį net senajam niurzgaliui „žmonių draugui". Net smuklių vežikai girdėję apie Mirabo, tad nekantraujančiam keleiviui skundžiantis prastais arkliais, vežikas atsako: „Taip pone, dvailiniai silpni, *mais mon mirabeau est excéllent*" **.

O dabar, skaitytojau, tau reiks palikti šį triukšmingą, prieštaravimų kupiną Nacionalinį susirinkimą, ir jeigu esi humaniškas — ne be apgailestavimo. Čia tūkstantis du šimtai žmonių dvidešimt penkių milijonų savo brolių centre be galo nuožmiai kaunasi su lemtimi ir vienas su kitu, kaip ir daugelis Adomo vaikų, aukodami paskutiniąsias savo jėgas be jokios naudos. Negana to, jų darbas dar, atrodo, ir labai *nuobodus*. „Nuobodu, kaip šios dienos posėdyje",— pasakė kažkas. *„Pourquoi dater?"* ***— atšovė Mirabo.

Pagalvokite, kad jų yra tūkstantis du šimtai, kad jie ne tik kalba, bet ir *skaito* savo kalbas, ir net skolinasi ar vagia jas iš kitų, idant paskiau perskaitytų! Kai tūkstantis du šimtai iškalbingų, gerklingų oratorių paleidžia

* Žr.: *Toulongeon.*— T. 1, c. 3.

** Užtat manasis mirabo (ieninis arklys) puikus *(pranc.)*.— *Dumont.* Souvenirs sur Mirabeau.— P. 255.

*** O kam datuoti? *(pranc.)*

visą pasaulinį banalybių tvaną, nepasiekiama tyla gali pasirodyti vienintele palaima gyvenime. Tačiau įsivaizduokite tūkstantį du šimtus pamfletų autorių, be perstojo burblenančių pamfletus, kai nėra kam užkimšti jiems burnų! Pati tvarka irgi nėra tobula, ne taip kaip Amerikos kongrese. Senatorius neturi čia savo stalo, laikraščio; tabaku (juo labiau pypkėmis) visiškai neaprūpinama. Netgi šnekučiuotis galima tik patyliukais, ir tai visąlaik kas nors pertraukia. Tik „pieštuku rašyti rašteliai“ laisvai keliauja po salę „neįtikėtinais kiekiais iki pat tribūnos“ *. Štai koks tai darbas atnaujinti šalį, patobulinti savąją „netaisyklingų veiksmažodžių teoriją“!

3 skyrius

VISUOTINIS PERVERSMAS

Apie karaliaus dvarą šiuo metu bemaž ničnieko negalima pasakyti. Versalio salės ištuštėjusios, nutilusios; karališkojo kraujo asmenys kamuojasi, apleisti savo karo dievo ir visų vilčių, iki vėl nesusirinks „jaučio akis“. Karalius Liudvikas nebeturi savo skeptro — dabar jis Mažųjų pramogų salėje, Paryžiaus rotušėje ar nežinia kur. Liepos dienomis, kai visi dar buvo apkurtę nuo Bastilijos griaudėjimo, o ministrai ir princai buvo išblaškyti į visas keturias puses, atrodė, kad net tarnai nebeprigirdi. Bezanvalis, taip pat bėgąs į beribę erdvę, tačiau trumpam užtrukęs Versalyje, asmeniškai kreipėsi į jo didenybę nurodymo duoti jam pašto arklių; staiga „patarnaujantis kamerdineris familiariai įsitaiso tarp jo didenybės ir manęs“ ir, ištempęs niekšišką savo kaklą, stengiasi nugirsti, apie ką kalbama! Įsiūčio apimtas, jo didenybė apsisukęs griebia nuo židinio žnyples. „Mandagiai jam sukliudžiau; jis su dėkingumu paspaudė man ranką, ir aš pastebėjau jo akyse ašaras“ **.

Vargšas karalius — nes Prancūzijos karaliai taip pat žmonės! Liudvikas XIV kadaise irgi stvėrė žnyples ir net smogė jomis — tik tai nutiko Luvua, ir jį nuramino ponia

* Žr.: *Dumont.*— Op. cit.— P. 159—167; *Young A.*, etc.
** *Besenval.*— Op. cit.— T. 3.— P. 419.

Mentenon...[154] Karalienė sėdi savo apartamentuose, apsupta bejėgių moterų, ir verkia. Jinai „pasiekė savo nepopuliarumo viršūnę“— visi ją laiko piktuoju Prancūzijos genijumi. Visi jos draugai ir artimi patarėjai pabėgo, ir pabėgo, be abejo, kuo beprasmiškiausiai. Polinjakų pilis vis dar rūsčiai dunkso ant savo „stačios milžiniškos kubo formos uolos“, tarp žydinčių laukų ir ją apjuosusių žydrų Overnė kalnų *, tačiau hercogas ir hercogienė nebežiūri pro jos langus — jie pabėgo (Bazelyje sutikę Nekerą) ir nebegrįš. Liūdna, nors nieko nuostabaus, jei Prancūzijos bajorai būtų priešinęsi tam, kam neįmanoma priešintis, tam, kas neišvengiama, piktais vyrų veidais, bet kas galėjo pagalvoti, kad jie priešinsis aikštingų vaikų veidais ir protu?! Tai buvo Prancūzijos ypatumas. Jos bajorai nieko nesuprato — nieko nenorėjo suprasti. O juk šią valandą ** dar vienas Polinjakas,[155] anuodviejų pirmagimis, susimąstęs sėdi Amo pilyje, apimtas nuostabos, nuo kurios niekados neatitoks,— sutrikęs kaip joks kitas iš gyvų mirtingųjų.

Karalius Liudvikas surinko naują ministrų kabinetą — vien populiarūs asmenys: senasis parlamento pirmininkas Pompinjanas, su triumfu grįžtantis Nekeras ir pan.*** Tačiau kokia jam bus iš to nauda? Kaip jau minėjome, tikrasis skeptras iškeliavo kitur, jam teliko paauksuotas medžio gabalas. Šis žmogus neturi valios, ryžto, vien tik naivumo ir ištižimo; jis pasikliauja visais žmonėmis, išskyrus save patį, ir visomis aplinkybėmis, išskyrus tas, kurias pats galėtų valdyti. Šitoks nerimą keliantis dabar yra mūsų Versalio vidus ir jo darbai: iš tolo pažvelgus — jis gražus ir spindintis lyg saulė, iš arčiau — vien tik saulės atmosfera, slepianti tamsą,— painus žlugimo bruzdesys!

Na, o Prancūzijoje ir toliau kuo rimčiausiai „griaunamos formulės“, ir todėl kinta realybės. Tiek milijonų žmonių formulių supančiotų, beveik užsmaugtų, nors jų gyvybė, bent jau jų virškinimas ir alkis, kuo tikriausi! Pagaliau dangus atsiuntė gausų derlių, bet kas iš jo vargšui, jei formulės trukdo juo pasinaudoti? Šitokiais

* *Young A.*— Op. cit.— T. 1.— P. 165.

** 1835 m.

*** *Montgailiard.*— Op. cit.— T. 2.— P. 108.

sukilimo laikais pramonė neišvengiamai stovi vietoje; užuot kaip paprastai cirkuliavęs, kapitalas baikščiai slapstosi pakampėse. Vargšams stinga darbo, taigi ir pinigų; net jeigu jų turėtų, nėra duonos, kurios galėtų už juos nusipirkti. Kad ir kas būtų kaltas — aristokratų ar Orleano hercogo sąmokslai, plėšikai, antgamtinis siaubas ar Febo Apolono sidabrinio lanko gaudesys — užteks spėlioti,— vis tiek turguose bemaž nėra grūdų, užtat per akis netvarkos. Susidaro įspūdis, kad ūkininkai tingi kulti — gal juos „papirko", o gal jų nė nereikia papirkinėti: grūdų kainos nuolatos auga, o žemės rentos taip primygtinai nebereikalauja. Keista, kad nė miestų tarybų potvarkiai: „Norint parduoti tiek ir tiek svarų kviečių, privalu kartu parduoti tiek pat svarų rugių" ir panašūs ne ką tepadeda. Dragūnai nuogais kardais stovi išsirikiavę tarp maišų su grūdais; dragūnų dažnusyk daugiau negu maišų *. Gausu grūdus grobiančių gaujų; netrukus jų veikla įgauna dar niūresnį pobūdį.

Prancūzijos liaudžiai badas jau lig tol buvo pažįstamas, netgi įprastas dalykas. Argi mes nematėme, kaip jos atstovai, nelaimingi, apskurę, išblyškusiais veidais, įteikė peticiją su savo skriaudomis, o vietoj atsakymo sulaukė naujutėlių dvylikos metrų aukščio kartuvių? Daugel metų jie pažinojo badą ir tamsą! Pažvelkite į gilesnę praeitį, į tą maištą Paryžiuje, kai pasklido gandas, esą vienam kilmingam asmeniui, nualintam palaido gyvenimo, reikalingos kraujo vonios, ir motinos apdriskusiais apdarais, bet karštomis po jais plakančiomis širdimis „išbėgo į aikštes", beprotiškai klykdamos,— jas taip pat nuramino kartuvės. Prieš dvidešimt metų žmonių draugas (pamokslaudamas kurtiems) šitaip apibūdino Limuzeno valstiečius: jų akys kupinos sielvarto, bet *be lašelio* skundo, tarsi „didikų priespauda būtų lyg kruša ar perkūnas — kažkas nepataisoma, gamtos nustatyta tvarka" **. O dabar, tarsi išmušus kokiai didžiai valandai, krentanti Bastilija turi jus pažadinti, sudrebindama žemę, ir išaiškės, kad toji tvarka buvo visai ne gamtos nustatyta, o prasimanyta, kad ją galima ištaisyti, pakeisti!

* *Young A.*— Op. cit.— T. 1.— P. 129, etc.
** *Fils Adoptif.* Mémoires de Mirabeau.— T. 1.— P. 364—394.

O gal skaitytojas bus pamiršęs tuos „laukinių pulkus“, kurie to paties žmonių draugo akivaizdoje nusileido iš kalnų prie Mon d'Oro? Išvargę veidai ilgais, lygiais plaukais; jie prakaulūs, apsirengę vilnos sermėgomis, sujuostomis varinių vinių prismaigstytais odiniais diržais, apsiavę storapadėmis klumpėmis! Jie siūbuoja nuo vienos kojos ant kitos ir į taktą alkūnėmis niuksi sau per šonus, vykstant peštynėms ir grumtynėms, kurios labai lengvai kilo; jie žvėriškai šaukia, sulysę jų veidai iškreipti žiauraus juoko. Tai tamsūs, surambėję žmonės, nes pernelyg ilgai juos spaudė akcizo ir mokesčių rinkėjai, raštininkai, „abejingai brūkšį savo plunksnomis“. Mūsų senasis markizas nedvejodamas pranašavo (tik niekas jo nesiklausė), kad „šitoks valdymas apgraibomis, užrištomis akimis, baigsis visuotiniu perversmu, kai bus pernelyg dažnai suklupta!“

Niekas nenorėjo jo klausyti, visi nesusimąstydami ėjo savo keliais, o laikas ir lemtis taip pat nestovėjo vietoje. Gūžinėjanti vyriausybė pakniopstomis priėjo prie neišvengiamos prarajos. Tamsūs vargdieniai, genami su bejausmio niekšiškumu brūkšinčių raštininkų, buvo suvaryti į vargdienių sąjungą! O dabar pasklido keisčiausia, neįtikėtina žinia, atnešta ant popierinių Paryžiaus laikraščių sparnų, ir, kas dar nuostabiau, ten, kur laikraščių nėra * — atnešta gandų ir spėliojimų: priespauda *nėra* neišvengiama, Bastilija sutriuškinta, skubiai rengiama konstitucija. O jeigu toji konstitucija ne niekas, o kažkas — kas ji dar gali būti, jei ne duona?!

Keliautojas, „vesdamas už kamanų į kalną arklį“, pasiveja „neturtingą moterį“; jinai — „sunkaus triūso ir nepriteklių“ išvargintos moters įsikūnijimas, o tokių apstu. „Iš pažiūros šešiasdešimtmetė, nors jai nėra nė dvidešimt aštuonerių“. Ji ir jos vargšas nusiplūkęs vyras turi septynis vaikus, ūkelį, karvę, iš kurios pieno verda vaikams viralą, ir vieną arklį, tiksliau, kuiną. Jie turi mokėti žemės ir piniginį mokestį, dešimtinę bažnyčiai, mokesčius karaliui, eiti lažą, vienam senjorui mokėti vištomis, kitam — avižų maišais,— taigi mokesčių apstu, ir, jų manymu, laikai neapsakomai sunkūs. Jinai girdėjusi, esą

* Žr.: *Young A.*— Op. cit.— T. 1.— P. 137, 150, etc.

kaž*kur* kažkaip kaž*kas* būsią daroma vargšams. „Duok Dieve, kad tai greičiau atsitiktų, nes prievolės ir mokesčiai *nous écrasent!*" *

Piešiamos gražios pranašystės, bet jos neišsipildo. Kiek kartų rinkosi ir skirstėsi notabliai, susirinkimai, kiek būta intrigų ir taktinių manevrų, parlamentinės retorikos ir ginčų, kaip seniai vienas tautietis aukštybėse kaunasi su kitu, o duonos vis neatsiranda. Derlius nuimtas ir supiltas į aruodus, o duonos vis tiek neturime. Kas belieka nevilties ir lūkesčių genamiems vargdieniams, jei ne sukilti, kaip buvo pranašauta, padaryti visuotinį perversmą?

Taigi įsivaizduokite, kad gal penki milijonai tokių sulysusių žmogystų įkritusiais veidais, apsisiautusių vilnos sermėgomis, sujuostomis varinių vinių prismaigstytais odiniais diržais, apsiavusių storapadėmis klumpėmis, ošdamos it miškas, ima klausti savo išsičiustijusių aukštesniųjų klasių, kurių ilgus šimtmečius niekas nekontroliavo: „Kaip jūs su mumis elgėtės? Kaip mus mokėte, valgydinote, kaip mums vadovavote, kol mes už jus dirbome?" Atsakymą galima perskaityti liepsnose, rausvinančiose vasaros nakties dangų. *Štai* kas liko po jūsų valgydinimo ir vadovavimo — *tuštuma* kišenėse, pilvuose, galvose ir širdyse. Pažvelkite: *mumyse nieko nėra,* vien tai, ką gamta duoda savo laukiniams dykumos vaikams: žiaurumas ir alkis, jėga, kurią gimdo tuščias pilvas. Ar jūs pažymėjote tarp savo žmogaus teisių, kad žmogus neturi mirti badu, kai esama duonos, jo užaugintos ir nupjautos? Tai jau viena žmogaus stiprybių, o jos nebuvo surašytos.

Vien Makonė ir Božolė suliepsnojo septyniasdešimt dvi pilys — čia lyg ir gaisro centras, bet ugnis persimetė ir į Dofinė, Elzasą, Lionė; liepsnoja visi Prancūzijos pietryčiai. Netvarka vyrauja visoje šalies Šiaurėje, nuo Ruano iki Meco: druskos kontrabandininkai atvirai vaikšto ginkluotomis gaujomis; sudeginamos muitinių užkardos prie miestų; muitų ir mokesčių rinkėjai, valdininkai priverčiami bėgti. Pasak Jango, „kai žmonės badauja, reikia laukti maišto" — kaip matome, taip ir atsitiko. Nevilties

* Baigia mus visai prislėgti *(pranc.).* — Žr.: *Young A.* — Op. cit. — T. 1. — P. 134.

apimti bedaliai, ilgai be tikslo slampinėję, dabar pamato viltį pačioje savo neviltyje ir visur organizuoja pasipriešinimo branduolius. Jie skambina bažnyčių varpais skelbdami nelaimę, ir visa parapija išeina į darbą *. Galima įsivaizduoti, koks tai darbas: žiaurumas, nuožmumas, alkis ir kerštas!

Prasti reikalai dabar senjoro, kuris, tarkime, „aptvėrė vienintelį miestelio šulinį", kuris pernelyg didžiuojasi savo bajorystės popieriais, kuris saugojo medžiojamus žvėris ir paukščius ne išmintingai, bet per daug uoliai. Be gailesčio taip pat apiplėšinėjamos bažnyčios ir vienuolynai, per daug trumpai kirpę savo aveles, pamiršdami jas pašerti. Vargas tam kraštui, per kurį šiomis keršto dienomis negailestingai žengia klumpėti sankiulotai! Aukštakilmiai senjorai su savo gležnomis moterimis ir vaikais pusnuogiai priversti bėgti prisidengę nakties tamsa, džiaugdamiesi, kad nesupleškėjo ugnyje ar dar baisiau nežuvo. Sutinki juos prie bendro stalo smuklėse: jie laido protingas ar kvailas pastabas, esą „aukštuomenė sunaikinta", ir nežino, kur dabar patraukti **. *Žemės nuomininkas* mato, kad nenaudinga skubėti mokėti mokestį. O dėl mokesčių rinkėjo, ilgai medžiojęs kitus it koks dvikojis grobuonis, dabar jis gali pasijusti pats esąs medžiojamas. Šįmet jo didenybės iždas „nepadengs deficito". Tūlas įsitikinęs, kad patriotiškoji jo didenybė grąžinęs Prancūzijai laisvę, panaikinęs bemaž visus mokesčius, tik kažkas savanaudiškais tikslais laikąs tai paslaptyje.

Kur visa tai baigsis? Galima pranašauti, kad bedugnėje, į kurią nuolatos ritasi visos iliuzijos ir ant kurios krašto dabar stovi šita. Jeigu nuo senų laikų ir išliko koks tikėjimas, tai šis, mūsų dažnai kartojamas: joks melas negali gyvuoti amžinai. Net tiesa privalo kartas nuo karto keisti savo apdarą ir atgimti iš naujo. Dangiškojo teismo knygose visiems melams surašyti mirties nuosprendžiai, ir vieni greičiau, kiti lėčiau jie be perstojo artėja prie savo mirties valandos. „Apie tai, kad žemė priklauso kokiam be galo kilmingam senjorui,—

* Histoire Parlementaire.— T. 2.— P. 243—246.
** *Young A.*— Op. cit.— T. 1.— P. 149, etc.

rašo smarkaus ir tiesaus būdo Artūras Jangas,— byloja tyrlaukiai, *klampynės,* dykynės ir viržynai. Jeigu sumanysite patekti į jo rezidenciją, pamatysite, kad ji vidury miško, kuriame gausu elnių, šernų ir vilkų. Laukuose išvysite prasto ūkininkavimo vaizdą, namai vargani. Baisu, kai pamatai, kad tiek milijonų rankų, kurios galėtų dirbti, dykos, o jų savininkai badauja. Ak, jeigu aš bent dieną būčiau Prancūzijos įstatymų leidėjas, aš priversčiau tuos kilminguosius ponus vėl pašokinėti!“ * Ė, Artūrai, dabar tu pats matai, kaip jie *šokinėja,* bet ar ilgainiui tu neimsi bambėti ir dėl to?

Šitokia tvarka laikėsi daug metų ir kartų, bet dabar išmušė jo valanda. Tuščias galvas, kurių nebuvo galima paveikti jokiais įtikinėjimais ir maldavimais, teko apšviesti deglais, nes jokio kito būdo nebeliko. Pažvelkite ir susimąstykite: našlė renka dilgėles savo vaikų pietums; išsikvėpinęs delikačių manierų senjoras, dykinėjantis po „jaučio akį“, sugalvojęs alchemišką būdą, atima iš jos trečdalį jos surinktų žolių, pavadinęs tai mokesčiu ir įstatymu. Šitokiai tvarkai turi ateiti galas, ar ne taip? Tačiau *toks* galas yra neregėtai klaikus! Tegul tie, kuriems iš didžio savo gailestingumo Dievas skyrė laiko ir vietos, parengia kitą, ne tokį žiaurų.

Kai ką stebina, kad aristokratai nieko nedarė savo padėčiai pataisyti, tarkime, nesusitelkė ir neapsiginklavo — juk „jų buvo šimtas penkiasdešimt tūkstančių“, ir visi ganėtinai narsūs. Deja, šimtas penkiasdešimt tūkstančių žmonių, išsibarsčiusių po plačias provincijas, atskirtų dar ir vieno prieš kitą nusistatymo, negalli susitelkti. Aristokratijos grietinėlė, kaip matėme, jau emigravo, norėdama priversti Prancūziją susigėsti. Be to, ginklai dabar nebėra išskirtinė aukštuomenės nuosavybė: kiekvienas dešimt šilingų turįs mirtingasis gali nusipirkti naudotą skiltuvinį šautuvą. Kita vertus, šitie badaujantys valstiečiai vis dėlto nėra padarai su keturiom letenom ir nagais, kad galėtumėte amžinai juos šitaip uiti. Jie netgi ne juodaodžiai — viso labo tie patys senjorai, tik nesiprausę, o kiekvienas senjoras turi vidurius!.. Taigi aristokratai darė ką įmanė: verbavosi į nacionalinę gvar-

* *Young A.*— Op. cit.— T. 1.— P. 12, 48, 84, etc.

diją, cypdami, skųsdamiesi dangui ir žemei bėgo. Vienas ponas, garsusis Memė iš Kiensi netoli Vezulio, sukvietė savo apylinkių kaimiečius į pobūvį savo pilyje, susprogdino ją paraku ir kaipmat nežinia kur pradingo*. Po kokių šešerių metų jis grįžo ir įrodė, jog įvykęs nelaimingas atsitikimas.

Valdžia taip pat nedykinėja, tik, deja, kiekviena valdžia — municipalitetai ir panašiai — dabar yra netvirtoje, pereinamoje būklėje — seni monarchiniai organai keičiami naujais, demokratiniais, tad joks valdžios atstovas dorai nežino, kas esąs. Vis dėlto senieji ar naujai išrinkti merai renka kavaleristus viešajai tvarkai palaikyti, nacionalinę gvardiją, reguliariąją armiją; vykdomas ir teisingumas, tik be jokių ceremonijų, tokių kaip kaltinamasis aktas, bylos šalių pareiškimai ir prisiekusieji. Makono rinkiminis komitetas, nors jis viso labo komitetas, leidžia sau pakarti net dvidešimt žmonių vien todėl, kad jam taip reikia. Dofinė teisėjas raižo provinciją skersai ir išilgai su „mobilia kolona", kurioje yra antstoliai, apsirūpinę virvėmis. Vietoje kartuvių jiems tinka bet koks medis, ant kurio pakibs prasikaltėlis ar visi trylika jų.

Nelaiminga šalis! Kaip sudarkė tais giedrais metais auksinius nunokusių javų laukus ir pievų žalumą klaikūs juoduliai — juodi pilių pelenai, pajuodę pakaruokliai! Darbas joje liovėsi: vietoje kūjų dunksėjimo ir pjūklų žvangėjimo girdėti nelaimę skelbiantys varpai ir būgnai. Skeptras iškeliavo, o *kur* — nežino niekas, turbūt subyrėjo į gabalus — vienur jis bejėgis, kitur — tironiškas. Nacionaliniai gvardiečiai nepasirengę, o ir jų veikla abejotina; kareiviai linkę maištauti — kyla pavojus, kad ir jie susivaidys, nors pavojinga, jeigu jie ir *sutars*. Strasbūras tapo maišto liudininku: iš rotušės liko akmenų krūva, jos archyvai paleisti vėjais. Girti kareiviai tris dienas glėbesčiavosi su girtais miestiečiais; meras Dytrichas[156] ir maršalas Rošambo puolė į neviltį**.

Visų šių įvykių sūkuryje matome iš Bazelio su triumfu grįžtantį Nekerą, kurį, pavyzdžiui, Before lydi „penkiasdešimt nacionalinės gvardijos kavaleristų ir visi mies-

* Histoire Parlementaire.— T. 2.— P. 161.

** *Young A.*— Op. cit.— T. 1.— P. 141; *Dampmartin*. Evénements qui se sont passés sous mes yeux.— T. 1.— P. 105—127.

to kariniai muzikantai!“ Nekeras švyti lyg jaunas mėnulis, nors vargšas ima nujausti, kur tai veda *. Viena diena, kai jis pasieks apogėjų: Paryžiaus rotušėje aidės *„vivat“* jo garbei, žmona ir dukra atsiklaupusios visų akivaizdoje bučiuos jam ranką, o Bezanvaliui bus atleista (tiesa, tik iki vakaro). Taigi viena didingiausia diena, bet po jos — menkesnės, vis menkesnės, ir pagaliau — pačios menkiausios! Štai kokios stebuklingos galios turi geras vardas ir jo praradimas! Šitas „Prancūzijos išgelbėtojas“ grįžta lyg koks magiškas Mambrino šalmas, be kurio pergalė neįmanoma: visas kraštas jį pasitinka sveikinimo šūksmais ir cimbolais; deja, netrukus jo kerai *pranyks,* ir jis bus gėdingai svaidomas po areną it koks kirpėjo dubuo [157]. Gibonas „norėtų parodyti jį“ (šitokį atstumtą, kirpėjo dubeniu virtusį) visiems rimtiems žmonėms, kurie linkę išdeginti iš savęs sielą ir per savo savimeilę tapti, savo laimei ar nelaimei, *caput mortuum* ** [158].

Pridursime dar tik vieną nedidelį epizodą: rudenį mūsų ūmiajam Artūrui „kelias dienas nedavė ramybės“ šratai ir kulkos, „penkis ar šešis kartus trinktelėjusios į mano karietą ar prašvilpusios man palei ausis“ — pasirodo, visa prastuomenė išėjo į laukus medžioti! *** Jis nė kiek neperdeda. Tą rudenį virš Duvro uolų ir virš visų Prancūzijos pelkių matyti du vaizdai: pakėlę sparnus, emigruoti pasirengę prancūzų aristokratai ir bėgantys iš šio krašto tikrieji sparnuočiai! Galima sakyti, kad su paukščių ir žvėrių apsauga šiame krašte baigta, ar beveik baigta, visiems laikams. Vaidmuo, kurį *jinai* turėjo suvaidinti civilizacijos istorijoje, jau suvaidintas: *plaudite, exeat!* ****

Šitaip suliepsnoja sankiulotizmas, nušviesdamas daugel dalykų, sukeldamas tarp kita ko, kaip matėme rugpjūčio ketvirtąją, tą pusiau stebuklingą Sekminių naktį Nacionaliniame susirinkime; toji pusiau stebuklinga naktis turėjo savo priežasčių ir savo padarinių. Feodalizmui suduotas mirtinas smūgis — ne tik popieriuje ir rašalu, bet ir iš tikro — ugnimi; galima sakyti, jis pats susidegino. Nurimęs šalies pietryčiuose, šis gaisras persimes

* Biographie Universelle. § Necker (autorius *Lally Tollendal*).
** Gibono laiškai.
*** *Young A.* — Op. cit. — T. 1. — P. 176.
**** Plokite, teišeina! *(lot.)*

į vakarus ar dar kur kitur ir neužges tol, kol nepasibaigs visas *kuras*.

4 skyrius

EILĖJE

Pažvelgus į Paryžių, krinta į akis viena: *eilės* prie duonos krautuvių — ilgos virtinės pirkėjų, išsidėsčiusių *vora* taip, kad pirmi atėję būtų pirmi ir aptarnaujami, jei tik krautuvė bus atidaryta! Šis laukimas eilėse, kurį paskutinį kartą matėme pirmosiomis liepos dienomis, rugpjūtį stebimas vėl. Ilgainiui pamatysime jį taip ištobulėjus, kad tai pavirs kone menu, ir šis stovėjimo eilėje menas, ar pseudomenas, virs vienu iš paryžiečių ypatumų, išskiriančiu juos iš visų kitų žmonių.

Tačiau pagalvokite: kai darbo tiek maža, vyrui tenka ne tik sukrapštyti pinigų, bet ir pusdieniais stovėti eilėje (jei žmona per silpna laukti ir grumdytis), kad galėtų iškeisti juos į brangią prastą duoną! Šiose įpykusių žmonių eilėse neišvengiamai kyla barniai, o kartais net peštynės iki kraujo. O jeigu nesibarama, eilė tampa viena sutartine nusiskundimų valdžia *Pange Lingua*[159]. Prancūzija pradėjo savo ilgą mokymo badu programą, labiau pamokančią ir naudingą, negu visos akademinės programos, ir truksiančią septynerius itin sunkius metus. Kaip apie savo paties gyvenimą pasakys Žanas Polis: „Badavimo istorija pasieks didelių aukštybių“.

Arba pagalvokite apie džiaugsmingas iškilmes — keistą kontrastą eilėms prie duonos; apskritai kalbant, šiuo metu Paryžiuje ryškiausi šie du aspektai — džiaugsmingos iškilmės ir maisto produktų stygius. Gausu džiaugsmingų eisenų: išsipuošusių, gėlėmis apsikaišiusių merginų su trispalviais kaspinais, kurios, mušdamos tambūrinus, dainuodamos traukia prie urnos su šv. Genovaitės palaikais padėkoti, kad krito Bastilija; nuo jų neatsilieka drūti turgaus prekiautojai ir prekiautojos su gėlių puokštėmis ir kalbomis. Abatas Fošė, išgarsėjęs šitokia veikla (kadangi abatas Lefevras mokėjo tik dalyti paraką), laimina trispalvį nacionalinės gvardijos audeklą, paversdamas jį trispalve nacionaline vėliava, kuri pergalingai

plevėsuoja ar dar tik plevėsuos kovoje už pilietines ir religines laisves visame krašte. Kaip sakėme, Fošė tinkamas žmogus iškilmingoms pamaldoms su *„Te Deum"* ir viešiems pašventinimams, į kuriuos nacionalinė gvardija šiuo vėliavos pašventinimo atveju atsako „muškietų salvėmis", nors veiksmas vyksta bažnyčioje, netgi katedroje *— šitoks be galo triukšmingas ir dūmingas *„Amen"*, nuaidėjęs po katedros skliautais, yra be galo pranašiškas.

Apskritai reikia pasakyti, kad mūsų naujasis meras Baji ir naujasis vyriausiasis vadas Lafajetas, vadinamas dar ir „amerikietiškuoju Scipionu" [160], brangiai sumokėjo už savo paaukštinimą. Baji važinėja su neapsakoma prabanga — paauksuota karieta, lydimas leibgvardiečių, todėl Kamilis Demulenas ir kiti žiūri į jį paniekinamai. Scipionas jodinėja ant „balto kovos žirgo" ir nekariškos jo skrybėlės plunksnos siūbuoja visos Prancūzijos akivaizdoje. Vis dėlto abu jie daro tai ne dykai, bet už pasakišką kainą, būtent — juodu privalo pavalgydinti Paryžių, idant šis nebruzdėtų. Gal septyniolika tūkstančių visiškų skurdžių kasa griovius Monmartre; iš miesto fondų jiems mokama po dvidešimt su per dieną, už kuriuos jie gali nusipirkti (turgaus kaina) beveik du svarus prastos duonos. Atvykęs pas juos kalbų sakyti Lafajetas pamato, kad jie baisiai pageltę. Municipalitetas darbuojasi dieną naktį. Jis privalo sutverti duonos, municipalinę konstituciją, įvairiausių nurodymų, pažaboti sankiulotų spaudą, bet visų pirma — parūpinti duonos, duonos!

Produktų tiekėjai naršo po visą šalį, godūs it liūtai; jie aptinka paslėptus grūdus ir superka neslepiamus; jie privalo rasti grūdų ir suranda jų gražiuoju ar jėga. Itin nedėkinga užduotis, be to, dar tokia sudėtinga ir pavojinga — kas kad ir įsikiša kišenėn skatiką kitą! Rugpjūčio 19-ąją maisto atsargų likę vos vienai dienai **. Pasigirsta nusiskundimų, esą maisto produktai sugedę ir sukelia viduriavimą — ne miltai, o alebastras! Municipaliteto atsišaukimas ragina nepaisyti viduriavimo ir „raižančio skaus-

* Žr.: Histoire Parlementaire.— T. 3.— P. 20; *Mercier*. Nouveau Paris, etc.

** Žr.: *Bailly*. Mémoires.— T. 2.— P. 137—409.

mo gerklėje ir gomuryje“ ar net laikyti juos veiksminga gydomąja priemone. Sen Deni gyventojai, kurių virškinimas sutrikęs, pakorė savo merą ant žibinto stulpo, nes duona mieste buvo juoda kaip žemė. Paryžiaus grūdų turguje tvarką palaiko nacionaliniai gvardiečiai; iš pradžių pakanka dešimties, o paskui prireikia šešių šimtų *. Nestinga jums rūpesčių, Baji, Briso de Vorvili, Kondorsė ir kiti!

Kaip jau minėjome, reikia dar ir parengti municipalinę konstituciją, mat senuosius rinkėjus, kurie dešimt dienų giedojo psalmes šlovingosios savo pergalės prieš Bastiliją garbei, ėmė piktai klausinėti: „Kas *jus* čia pasodino?“ Taigi, abiem pusėms dejuojant ir niurnant, jiems teko užleisti vietą naujam, didesniam organui, kuris buvo specialiai išrinktas šiai funkcijai atlikti. Tas naujas organas, jį papildžius, pakeitus ir nustačius galutinį narių skaičių (trys šimtai), dabar posėdžiauja rotušėje, pasivadinęs „Komunos atstovais“. Tinkamai pasiskirstęs į komitetus, jis uoliai rengia konstituciją visą laiką, kai tik neieško miltų. Ne šiaip sau konstituciją, o bemaž stebuklingą — kuri turi „įtvirtinti revoliuciją!“ Vadinasi, revoliucija baigta? Meras Baji ir visi garbingieji laisvės draugai norėtų šitaip manyti. Vadinasi, jūsų revoliuciją, kaip pakankamai ilgai *virusią* želė, telieka išpilstyti į konstitucijos *formeles* — kad jose sustingtų, „įsitvirtintų“? Ar sugebės jinai jose *ataušti* — kaip tik tai ir kelia abejonių, o tiksliau, nekelia abejonių, kad nesugebės!

Nelaimingieji laisvės draugai, įtvirtinantys revoliuciją! Jie privalo dirbti, išskleidę savo palapinę virš paties chaoso, tarp dviejų priešiškų pasaulių — dvaro pasaulio iš viršaus ir sankiulotiškojo iš apačios; abiejų botagais genami, jie privalo sunkiai, pavojingai triūsti, visu rimtumu darydami „tai, kas neįmanoma“,— liūdna tiesiogine šių žodžių prasme.

5 skyrius

KETVIRTASIS LUOMAS

Pamfletų rašeivos vis plačiau pražioja savo bedugnes gerkles, niekados nė nebeužčiaups. O štai mūsų filosofai

* Histoire Parlementaire.— T. 2.— P. 421.

atsitraukia, Marmontelio [161] pavyzdžiu „pasidygėję pasišalina pačią pirmąją dieną". Abatas Reinalis, pražilęs ir aprimęs savo namuose Marselyje, nelabai tuo patenkintas. Paskutinis literatūrinis šio žmogaus kūrinys bus maištingas — kupinas pasipiktinimo „Laiškas Steigiamajam susirinkimui", į kurį bus atsakyta „posėdžio dienotvarkės" eile. Filosofas Morelė [162] taip pat nepatenkintas suraukė antakius, nes ta rugpjūčio ketvirtoji sukėlė grėsmę jo fiefams — lazda aiškiai bus perlenkta. Stačiai nuostabu, kad tos „sulysusios žmogystos vilnos sermėgomis" nepasitenkina, kaip mes, teoriniais samprotavimais ir pergalingąja moksline mintim.

Deja, taip: teoriniai išvedžiojimai, filosofija, kadaise puošę ir turtinę salonus, dabar, pavirtę paprasčiausiais praktiniais patarimais, sklinda gatvėmis, vieškeliais, visur — ir ne tuščiai. Išdygsta, plečiasi ir dauginasi gausus ketvirtasis luomas — sumanių redaktorių. Jo nesuvaldysi: nors ir kaip žaboja ir tvirtina iškovojimus mūsų trys šimtai vyrų, atsiranda vis naujų spaustuvininkų ir vis naujų laikraščių (taip ištroškęs žinių mūsų pasaulis). Prisiglaudęs po kraupoko spaustuvininko Priudomo sparneliu, Lustalo leidžia kandų, iššaukiantį savo savaitraštį *„Révolutions de Paris"*. Kandus, graužiantis it rūgštis yra Marato balsas laikraštyje *„Ami du Peuple"*; jis pagaliau suprato, kad Nacionaliniam susirinkimui, kuriame tokia gausybė aristokratų, „nelieka nieko kita", kaip išsiskirstyti ir užleisti vietą geresniam; kad komunos atstovai, posėdžiaujantys rotušėje, tėra tauškaliai ir silpnapročiai, jeigu ne niekšai. Tai vargingas, purvinas žmogus, gyvenantis palėpėse. Jis nemalonus tiek savo vidumi, tiek išore; prakeiktas žmogus, o dabar jis dar virsta fanatiku, apsėstu vienos idėjos! Žiauri gamtos *išdaiga!* Nejaugi gamta, tarsi piktai pokštaudama, numinkiusi tave, beprotį, iš savo *likučių* ir molio nuotrupų, lyg pamotė išmetė į šį beprotišką XVIII šimtmetį? Jame tau numatytas darbas, ir tu privalai jį atlikti. Trys šimtai ne vienąsyk išsišaukia Maratą, bet savo gergždžiančiu balsu jis įtikinamai atsakinėja ir kaskart atsikerta ar išsisuka nuo jų kaltinimų, tad užkimšti jam burnos nepavyksta.

Kara, iš pradžių „buvęs vieno pono, kuriam nukirsta galva", o paskui — vėrinio kardinolo sekretoriumi, taip

pat pamfletų rašinėtojas ir avantiūristas, reiškęsis daugelyje sferų ir šalių, suartėja su Mersjė iš *„Tableau de Paris“* ir net apsiputojęs siūlo įsteigti *„Annales Patriotiques“*. *„Moniteur“* klesti kaip ir anksčiau; Bareras „rauda“ laikraštyje, kuris kol kas lojalus. Rivarolis ir Roju negaišta laiko veltui. Viename lizde ne vienas paukštis: *Domine Salvum Fac Regem* * pažadina *Pange Lingua,* šalia *„Ami du Peuple“* yra ir *„Ami du Roi“* — jo didenybės šalininkų laikraštis. Kamilis Demulenas pasivadino „Generalinio žibinto stulpo prokuroru“, ir nors šis titulas žiaurus, be *jokio* žiaurumo sako kalbas teisme, leidžia nuostabų savaitraštį *„Révolutions de Paris et de Brabant“*. Sakome „nuostabų“, nes jeigu šioje tirštoje kraupokoje žurnalizmo tamsoje, kurioje siaučia tramdomas ar nesuvaldomas įniršis, tave pasveikins koks genijaus spindulėlis, gali neabejoti, kad jis sklinda nuo Kamilio. Visa, ką savo lengva ranka paliečia Kamilis, pagražėja; klaiki maišatis netikėtai įgauna gyvumo, žaismingumo, švelnumo. Dažnusyk Kamilio žodį verta perskaityti, kai visi kiti to nenusipelno. Paslaptingasai Kamili, kaip spindi pusiau dangiška tavo, puolusio maištininko, šviesa, tarytum žvaigždė Liuciferio kaktoje! Ryto sūnau, į kokius laikus ir kraštus tu pataikei!

Tačiau visa kame esama gero, nors ir ne „revoliucijų įtvirtinimui“. Tūkstančiai vežimų šių pamfletų ir laikraščių pamažu pūva viešųjų Europos bibliotekų lentynose. Ištraukti iš didžiojo verpeto bibliomanų, it austrės perlų ieškotojų, jie turi pirma ten *supūti,* o tik tuomet tai, kas buvo perlai Kamilio ir kitų kūriniuose, tokiais atrodys ir išliks.

Ne mažiau sakoma ir kalbų viešose vietose, nors Lafajetas ir jo patruliai šnairai į jas žiūri. Visuomet triukšminga Palė Ruajalyje, o išvis gausiausia Fua kavinėje, kur sukiojasi visokiausio plauko piliečiai ir pilietės. Pasak Kamilio, „retkartėmis kai kurie piliečiai savais tikslais pasinaudoja ne *spaudos,* o spūsties laisve, tad vienas ar kitas patriotas pasigenda laikrodžio ar nosinės!“ Bet, Kamilio nuomone, kitais atžvilgiais nieko negali būti panašiau į Romos forumą. „Patriotas pateikia pasiūlymą:

* Viešpatie, saugok karalių *(lot.)*.

jeigu atsiranda šalininkų, jis turi lipti ant kėdės ir kalbėti. Jeigu jam ploja, jis žydi, jo kalbą išspausdina, jeigu jam švilpia, jis lipa nuo kėdės ir eina savais keliais". Taigi žmonės sukiojasi ir rėžia kalbas. Tiek savo išore, tiek kalbomis išsiskiria augalotas, nevalyvas markizas Sent Hiuriužas, žmogus, pelnytai sulaukęs pažeminimų. Jo balsas griaudžiantis lyg buliaus, užgožiantis visus kitus; ne vienam širdis smarkiai suplazda jį išgirdus. To markizo galva yra gerokai ar šiek tiek kuoktelėjusi, bet plaučiai sveiki; jam pravers ir tai, kas jame nesveika ir kas sveika.

Be to, pagalvokite, kad kiekviena iš 48 apylinkių turi savo komitetą, kurie nuolatos kalba ir teikia pasiūlymus, padeda ieškoti grūdų ir konstitucijos, stabdo ir ragina tris šimtus vargšų, posėdžiaujančių rotušėje; kad Dantonas, kurio balsas „virpina skliautus", vadovauja Kordeljerų apylinkei, kuri jau virto patriotų rojumi; kad nekalbant jau apie „septyniolika tūkstančių visiškų nuskurdėlių, kasančių griovius Monmartre" (tiesą sakant, dauguma jų „gavo po keturis šilingus" ir buvo paleisti į visas keturias puses), kyla be darbo likusių tarnų *streikas,* ir jie renkasi sakyti kalbų viešose vietose; paskui siuvėjų streikas, nes šie irgi nori streikuoti ir kalbėti; vėliau batsiuvių streikas ir vaistininkų streikas — vis todėl, kad duona tokia brangi *. Sustreikavę jie visi privalo kalbėti, dažniausiai — po atviru dangum, ir priimti nutarimus... Lafajetas su savo patruliais iš tolo įtariai juos stebi.

Nelaimingi mirtingieji: šitaip tąsytis, stumdytis ir smaugti vienas kitą vien tam, kad bent kiek pakenčiamiau pasidalytų bendrus žmogaus džiaugsmus šioje žemėje, kai visa, kas dalytina, tėra *„lukštų* puota"!

Trys šimtai vyrų uoliai dirba; niekas negali prilygti amerikietiškajam Scipionui, kai reikia tvarkyti riaušių kėlėjus. Vis dėlto nėra abejonės, kad visa tai pranašauja nelaimę revoliucijos įtvirtinimui.

* Histoire Parlementaire.— T. 2.— P. 359, 417, 423.

SEPTINTA KNYGA

MOTERŲ SUKILIMAS

1 skyrius

PATRULIZMAS

Ne, draugai, ši revoliucija nėra iš tvirtinančiųjų. Juk gaisrai, karštinės, pasėtos sėklos, cheminiai junginiai, žmonės, įvykiai — bet kuris įsikūnijimas jėgos, veikiančios šiame stebuklingame jėgų derinyje, pavadintame visata, nuolatos *auga,* kiekvienas savaip eina iš vienos natūralios savo vystymosi fazės į kitą, pasiekia savo aukščiausiąjį tašką, o paskui akivaizdžiai sunyksta, galop nugrimzta, pradingsta, kaip mes kad sakome, *miršta.* Viskas auga; pasaulyje nėra nieko, kas neaugtų, neiškerotų iki jam skirto dydžio — jeigu tik leidžiame jam išdygti. Atkreipkite dėmesį dar ir į tai, kad spartus daikto augimas dažniausiai byloja apie jame glūdinčią beprotystę ir ligotumą, tad lėtas tolygus augimas, nors jis taip pat baigiasi mirtimi, yra tai, ką mes vadiname sveikata ir aiškiu protu.

Sankiulotizmas, kuris, paėmęs į rankas ietis ir muškietas, nuvertė bastilijas, o dabar degina pilis, priima rezoliucijas ir drožia kalbas po stogu ar po atviru dangumi, galima sakyti, išdygo ir pagal gamtos dėsnį privalo augti. Sprendžiant iš to, kad tiek jis pats, tiek jo dirva ir aplinka yra tokie beprotiški ir nesveiki, galima laukti, jog augs jis neregėtai greitai ir pabaisiškai.

Daug kas, o ypač visi ligoti dalykai, auga konvulsiškai leisdami daigus. Pirmas didysis sankiulotizmo priepuolis, pirmieji jo daigai pasirodė tuomet, kai Paryžius nukariavo savo karalių, nes retoriška Baji metafora buvo pernelyg liūdna tikrovė. Karalius išties nukariautas, paleistas į laisvę patikėjus jo garbės žodžiu, su sąlyga, kad elgsis kuo prideramiausiai; deja, tokiomis aplinkybėmis tai reiškia, jog jis privalo niekaip nesielgti. Jo didenybė, davęs žodį gerai elgtis, pasidaro visiškai bejėgis. Deja, argi ne natūralu, kad visa, kas gyva, stengiasi išlikti

gyva? Taigi. jo didenybės elgesys netrukus pasidarys priekaištingas, tad ne už kalnų ir antras didysis sankiulotizmo priepuolis — karaliaus uždarymas į nelaisvę.

Nacionaliniame susirinkime Nekeras kaip paprastai dejuoja dėl savo deficito; užkardos ir muitinės deginamos, mokesčių rinkėjai, užuot medžioję, patys yra medžiojami, jo didenybės iždas bemaž tuščias. Padėtį pataisytų trisdešimties milijonų paskola, paskiau aštuoniasdešimties milijonų, dar labiau masinančiomis sąlygomis. Deja, biržos makleriai nerizikuoja padengti nė vienos iš šių paskolų — jie neturi savo tėvynės, vien tik savo juodąjį *ažio* liūną. Vis dėlto koks patriotizmas tomis dienomis liepsnoja širdyse tų, kurie turi tėvynę, prasiskverbdamas į sielą iki pat piniginės! Tad dar rugpjūčio 7-ąją kelios Paryžiaus moterys iškilmingai įteikia „patriotišką dovaną — nemenką brangakmenių kiekį“; dovana iškilmingai priimama, o moterų pavardės garbingai pagarsinamos; tučtuojau visas kraštas paseka jų pavyzdžiu. Iš visų Prancūzijos kampelių plaukia patriotinės dovanos, visuomet lydimos heroiškos retorikos, kurią deputatai privalo išklausyti, o pirmininkas — dar ir į ją atsakyti. Dovanotojų taip gausu, kad jų pavardes garbingai pagarsinti įmanoma tik „nustatytais laiko tarpais skelbiamuose sąrašuose“. Kiekvienas aukoja, ką gali — net batsiuviai parodo savo dosnumą. Vienas žemvaldys atiduoda mišką, aukštuomenė atiduoda batų sagteles ir kuo žvaliausiai ima rištis batus raišteliais. Laisvo elgesio moterys atiduoda, „ką uždirbusios meile“. Kaip manė Vespasianas [163], jokie pinigai nedvokia.

Gražu, bet to nepakanka! Tenka „paraginti“ dvasininkus atiduoti atliekamus bažnyčių aukso ir sidabro indus į karališkąją pinigų kalyklą, kur jie perlydomi į monetas. O galop net tenka nenoromis nustatyti prievartinę patriotinę duoklę: šį vienintelį kartą kiekvienas privalo atiduoti ketvirtį savo deklaruotų metinių pajamų,— tuomet Nacionalinio susirinkimo delegatai galės rengti konstituciją nesukdami sau galvos bent jau dėl to, iš kur gauti pinigų valstybinėms skoloms grąžinti. Jų pačių atlyginimas, nustatytas rugpjūčio 17-ąją, sudaro vos aštuoniolika frankų per dieną kiekvienam, o valstybės reikalų tvarkymui būtinai reikalingi nervai — pinigai. Deficitą

reiktų *sušvelninti,* o ne „*užkimšti* jam gerklę"— jeigu tik tai būtų įmanoma jums ar kitiems mirtingiesiems! Nes, kaip žmonės girdėjo Mirabo sakant, „mus gelbsti ne kas kita, kaip deficitas".

Rugpjūčio pabaigoje prie konstitucijos plušantis mūsų Nacionalinis susirinkimas priėjo prie *veto* klausimo: ar privalo jo didenybė turėti veto teisę Nacionalinio susirinkimo nutarimams, ar ne? Kokių tik kalbų nebuvo prisakyta Susirinkimo salėje ir lauke — ir aiškių, aistringos logikos bei prakeiksmų ir grasinimų kupinų. Laimei, didžiuma jų nugrimzdo užmarštin. Palė Ruajalis gaudžia nuo silpnapročio sveikų plaučių Sent Hiuriužo kalbų apie veto. Laikraščiai svarsto vien šį klausimą; jis aidi po visą Prancūziją. „Niekad nepamiršiu, kaip tomis dienomis su Mirabo atvykome į Paryžių,— pasakoja Diumonas.— Prie Le Žė knygų parduotuvės jo karietos jau laukė visa minia. Žmonės puolė jo pasitikti, su ašaromis akyse maldavo neleisti *absoliutaus veto.* „Pone grafe, jūs juk liaudies tėvas, jūs privalote mus išgelbėti, apginti mus nuo tų niekšų, kurie stengiasi sugrąžinti despotizmą. Jeigu karalius gaus veto teisę, kokia nauda iš Nacionalinio susirinkimo? Mes virsime vergais, viskas bus baigta",— nepaprastai susijaudinę įtikinėjo jie *. Jeigu kiaulė turėtų ragus, draugai, visą svietą išbadytų! Tokiais atvejais,— tęsia Diumonas,— Mirabo elgdavęsis pavydėtinai: nesutrikdomas lyg patricijus, jis atsakinėdavęs miglotai, nieko nepažadėdamas.

Į rotušę eina delegacijos; Nacionalinio susirinkimo delegatai aristokratai gauna laiškų, kuriuose grasinama, kad penkiolika (kartais šešiasdešimt) tūkstančių ginkluotų vyrų „ateisią apšviesti jums galvų". Paryžiaus rinkiminėse apylinkėse sambrūzdis; pasirašinėjamos peticijos. Pusantro tūkstančio žmonių lydimas Sent Hiuriužas patraukia iš Palė Ruajalio įteikti peticijos savo vardu. Augalotasis nevalyvos išvaizdos markizas nusiteikęs ryžtingai, ar taip bent jau atrodo, kaip ir Fua kavinė, bet vyriausiajam vadui generolui Lafajetui taip pat nestinga ryžto. Visos gatvės užtvertos patrulių; prie Bon Om užkardos Sent Hiuriužas sustabdomas, ir nors jis riaumoja it bulius, vis tiek

* Souvenirs sur Mirabeau.— P. 156.

priverčiamas grįžti. Palė Ruajalio kompanija „kiaurą naktį šmižinėja“ ir teikia pasiūlymus po atviru dangumi, nes visos kavinės uždarytos. Vis dėlto Lafajetas ir komuna ima viršų: Sent Hiuriužas įkišamas į kalėjimą; *absoliutus veto* virsta *atidedamuoju,* t. y. ne galutiniu, bet laikinu draudimu, ir šis pragariškas triukšmas, kaip ir ankstesniais kartais, nurims.

Kol kas iškovojimų įtvirtinimas vyksta sklandžiai, nors sunkumų esama; žemasis, sankiulotų, pasaulis slopinamas, konstitucija rengiama. Ne be sunkumų: šalia iškilmių yra ir maisto prekių stygius; aukojamos patriotiškos dovanos, o prie duonos krautuvių milžiniškos eilės; į abato Fošė kalbas visas pulkas muškietomis atsako *„Amen“*. Amerikietiškasis Scipionas nusipelno Nacionalinio susirinkimo ir visos šalies padėkos. Jam siūlomas gražus atlyginimas, bet kadangi jam rūpi kur kas vertingesni dalykai negu pinigai, jis nedvejodamas kilniai jų atsisako.

O eilinis paryžietis vis dar niekaip negali suvokti vieno dalyko: kodėl dabar, kai Bastilija krito ir Prancūzijai grąžinta laisvė, grūdai vis dar tokie pat brangūs? Balsuojama už mūsų žmogaus teises, panaikinta visa tironija, bet pažvelkite — mes turime stovėti *eilėse*. Gal čia aristokratų pasiųsti duonos perpardavinėtojai, o gal dvaras vis dar linkęs regzti intrigas? Kažkur kažkas ne taip.

Deja, ką gi darytí? Lafajetas su savo patruliais draudžia viską, net skųstis. Sent Hiuriužas ir kiti didvyriai, kovęsi prieš *veto,* įkalinti. Suimtas žmonių draugas Maratas; patriotinė spauda varžoma ir draudžiama; net gatvės prekiautojams uždrausta rėkti be leidimo ir alavinių ženklų; nacionaliniai gvardiečiai mėlynomis uniformomis negailestingai išvaiko kiekvieną žmonių būrelį, atstatę durtuvus šniukštinėja net po Palė Ruajalį. Jeigu einate savais reikalais Taran gatve, atkišęs durtuvą patrulis paliepia sukti *kairėn,* o jums pasukus į Sen Benua gatvę, jis šaukia *sukti dešinėn.* Nuovokus patriotas (kaip, pavyzdžiui, Kamilis Demulenas) ramybės dėlei priverstas susidėti su padugnėmis.

O daug vargo patyrusi liaudie, šlovingoji mūsų revoliucija baigia išgaruoti per iškilmes su trispalvėmis kokardomis ir sveikinimo kalbas! Kandžiu Lustalo paskaičiavimu, tokių kalbų per praeitą mėnesį „vien rotušėje

buvo pasakyta per du tūkstančius" *. O alkanas mūsų gerkles užkimšite grasindami bausmėmis? Karikatūristas išplatina simbolišką savo piešinį: *Le Patrouillotisme chassant le Patriotisme* **. Negailestingi patruliai, ilgos reto grožio kalbos ir vargana duona, prastai iškepta, labiau panaši į iškeptas nedegtas plytas, nuo kurios žmonės viduriuoja! Kuo visa tai baigsis — iškovojimų įtvirtinimu?

2 skyrius

O, RIČARDAI, MANO KARALIAU!

Deja, net pačią rotušę kamuoja blogos nuojautos. Lig šiol pavyko slopinti žemąjį — sankiulotų — pasaulį, bet yra dar ir aukštesnis — karaliaus dvaro. Atrodo, kad „jaučio akis" kaupia jėgas.

Rotušės sinedrione, eilėse prie duonos, kur žmonės atvirai reiškia savo nuomonę, dažnusyk girdėti apgailestaujant: „Ak, kad Prancūzijos laisvės grąžintojas būtų čia, kad jis galėtų pamatyti visa savo, o ne melagingomis karalienės ir intrigantų akimis,— tuomet šis tikrai geros širdies karalius viską suvoktų!" Mat jį vis dar supa melas: visokie intrigantai kaip hercogas de Gišas su leibgvardiečiais, Bujė šnipai; vieniems mėgėjams regzti visokius sąmokslus pabėgus, pasipylė kiti. Ką dar gali reikšti šitas Flandrijos pulkas, kaip išgirstame, rugsėjo 23-iąją dieną pasirodęs Versalyje dviem pabūklais ginkluotas? Nacionalinė gvardija juk ir taip eina sargybą pilyje?! Be to, kartu su šveicarais, šimtu šveicarų, su leibgvardiečiais. Ne, atrodo, kad buvo atliktas kažkoks manevras, ir leibgvardiečių padvigubėjo: naujasis batalionas atvyko laiku, tačiau senasis, kurį jis turi pakeisti, *nepasitraukia!*

Nors, tiesą sakant, geriausiai informuotuose viršutiniuose sluoksniuose imama kuždėti ar linksėti galvomis (o tai dar blogesnis ženklas), esą jo didenybė pabėgęs į Mecą ir neįtikėtina gausybė — trisdešimt ar net visi šešiasdešimt tūkstančių — bajorų ir dvasininkų pasirašę pasiža-

* Laikraštis „Révolutions de Paris" (cituojama: Histoire Parlementaire.— T. 2.— P. 357).
** Patrulizmas veja lauk patriotizmą *(pranc.)*.

dėjimą jį tenai remti. Lafajetas abejingai kušteli tai prie pietų stalo grafui d'Estenui, ir šiam sudvejojus, abejingai tai patvirtina. D'Estenui, vienam iš narsiausių vyrų, kūnas nueina pagaugais iš baimės, kad tik koks liokajus to nenugirstų, ir ištisą naktį jis vartosi lovoje negalėdamas užmigti, minčių kamuojamas *. O Flandrijos pulkas, kaip sakėme, tikrai atvyko. Sklinda gandas, esą jo didenybė svyruojąs, ar patvirtinti rugpjūčio 4-osios nutarimus, ir net laido atsainias pastabas apie „žmogaus teises“! Be to, visi, net eilėse prie duonos stovintys, mato Paryžiaus gatvėse stulbinančią aibę atostogaujančių karininkų, bajorų su šv. Liudviko kryžiais! Kai kurių manymu, tokių „tūkstantis ar tūkstantis du šimtai“. Jų uniformos įvairiausios, o viena išvis lig šiol nematyta — žalia, raudonais siūlais siuvinėta. Ne ant visų skrybėlių matyti trispalvės kokardos, bet ką, dėl Dievo meilės, pranašauja *juodos* kokardos, kurias nešioja kai kurie?

Alkis žadina viską, o ypač įtarumą ir pasipiktinimą. Net tai, kas tikra, šitokiame Paryžiuje pasidarė netikra, antgamtiška. Alkanų prancūzų galvose vėl sėlina vaiduokliai. Ak, jūs liurbiai ir bailiai, spiegia šaižūs balsai duonos eilėse, jeigu jūsų krūtinėse plaktų vyrų širdys, jūs pasiimtumėte savo ietis, senutėlius skiltuvinius šautuvus ir kažką darytumėte, užuot leidę, kad jūsų žmonos ir dukros badautų, būtų žudomos ar dar blogiau!.. Raminkitės, moterys! Vyrų širdys sunkios, kartėlio pritvinkusios; tiesiog patrulių vejami lauk patriotai neapsisprendžia.

„Jaučio akis“ iš tiesų sukaupė jėgas, tik nežinia kokias. Dabar, kai Versalyje sargybą eina nacionaliniai gvardiečiai su trispalvėmis kokardomis, kai visas dvaras spindi nuo trispalvių kaspinų, „jaučio akis“ pasikeitė! Vis dėlto atsiras ir tokių, kurie telksis net apie trimis spalvomis išpuoštą dvarą. Ištikimosios širdys, jūs, išrūkyti iš savo pilių sinjorai, telkitės aplink savo karalienę! Turėkite norų, šie virs viltimis, o šios — mėginimais! Ir iš tiesų: savisauga yra tvirtas gamtos dėsnis, tad susitelkusiam dvarui nelieka nieko kita, kaip mėginti ir stengtis,

* Brouillon de Lettre de M. d'Estaing à la Reine (Histoire Parlementaire.— T. 3.— P. 24).

ar galite pavadinti tai kitaip — rengti *sąmokslą* su visa jam būdinga išmintimi ar jos stoka. Su palyda dvaro šalininkai bėgs į Mecą, kur kariuomenei vadovauja drąsusis Baji; jie iškels karališkąją vėliavą; parašai po pasižadėjimu virs ginkluotais vyrais. Tik gaila, kad karalius toks vangus! Jeigu pasižadėjimas apskritai bus pasirašytas, tai be jo žinios... Nelaimingasis karalius, *jis* pasiryžęs tik vienam — neleisti kilti pilietiniam karui. O šiaip jis vis dar medžioja, tik spynas liovėsi gaminęs, vis dar snaudžia ir virškina ką suvalgęs; jis tėra molis puodžiaus rankose. Prastai jam klosis pasaulyje, kur kiekvienas rūpinasi savimi, kur, pasak vieno rašytojo, „tas, kuris nėra kūjis, privalo būti priekalu", kur „net žolelė auga sienos plyšyje todėl, kad pati visata negali sukliudyti jai augti".

Na, o Flandrijos pulko pasirodymą juk galima paaiškinti Sent Hiuriužo peticijomis ir nesiliaujančiais bruzdėjimais dėl duonos. Nesugadinti kareiviai visados pravers, nesvarbu, ar esama sąmokslo, ar tik neaiškių jo užuominų. Argi Versalio municipalitetas (senasis, monarchistinis, dar nepertvarkytas į demokratinį) iškart neparėmė šio pasiūlymo? Netgi nacionaliniai gvardiečiai Versalyje, išvarginti sargybos, kurią jie dieną naktį eina pilyje, tam neprieštaravo, ir tik manufaktūros pirklys Lekuantras, dabar pasidaręs majoru Lekuantru, papurtė galvą... Taip, draugai, tikrai nieko nuostabaus, kad buvo iškviestas Flandrijos pulkas — gerai, kad buvo tokia galimybė. Nieko nuostabaus, kad pamačius ginkluotus vyrus, širdyse tų, kurie susitelkė aplink „jaučio akį", atgijo viltis, kad freilinos ir kilmingi ponai ėmė sakyti drąsinančius žodžius epoletais pasipuošusiems užtarėjams ir vieni kitiems. Nieko nuostabaus (to reikalavo paprasčiausias mandagumas), kad leibgvardiečiai, kilmingųjų pulkas, rugsėjo pabaigoje pasikvietė Flandrijos ginklo brolius pietums, rengiamiems jų atvykimo garbei. Toks pakvietimas buvo įteiktas ir priimtas.

Pietūs laikomi „*elementariu* bendravimo aktu" — žmonės, kurių niekas nesieja, kartu valgydami ir gerdami vyną gali vienas kitą suprasti ar net pajusti vieni kitiems šiltus broliškus jausmus. Taigi pietūs paskiriami ketvirtadienį, spalio 1-ąją; jie turėtų padaryti gerą įspūdį. Be

to, kadangi pietums sukviesta tokia gausybė žmonių — tegul net puskarininkiai ir eiliniai ateina pasižiūrėti ir pasiklausyti,— ar negalima būtų surengti juos jo didenybės Operos salėje, kurioje tyla tvyro nuo pat to karto, kai joje buvo imperatorius Juozapas? Leidimas tam gaunamas; Heraklio salonas bus svetainė. Puotoje dalyvaus ne tik Flandrijos pulko karininkai, bet ir šveicarai, jų šimtinė ir net tie iš Versalyje esančių nacionalinių gvardiečių, kurie bent kiek lojalūs dvarui; puota bus kaip reta.

O dabar įsivaizduokite, kad pagrindinė puotos dalis baigta, pirmasis butelys išgertas. Įsivaizduokite, kad įprastiniai, lojalumą dvarui įrodantys tostai — į karaliaus, paskui į karalienės sveikatą — išgerti aidint kurtinantiems „vivat"; kad tostas už liaudį „praleistas" ar net „atmestas". Įsivaizduokite, kad šampanas liejasi upeliais, griežia orkestras ir su apgirtusio žmogaus drąsa sakomos kalbos, o tuščios galvos nuo savo pačių tuštumo ir kitų tokių pat galvų keliamo šurmulio darosi vis triukšmingesnės. Jos didenybei, kuri šiandien atrodo nepaprastai liūdna (o jo didenybė sėdi pavargęs nuo šiandieninės medžioklės), pataria nueiti į puotą — nuo to reginio ji pražvalėsianti. Žiūrėkite: ji įžengia į salę, pasirodžiusi iš savo apartamentų it saulė iš už debesų, toji nepaprastai graži nelaimingoji širdžių karalienė; jai prie šono jos karališkasis vyras, o ant rankų — jaunasis dofinas! Apsupta prabangos ji nusileidžia iš ložių aidint sveikinimo šūksmams ir su prašmatnia palyda didingai eina apie stalus, grakščiai visiems linksėdama; jos žvilgsnis kupinas sielvarto, bet drauge dėkingumo ir drąsos, o prie savo motiniškos krūtinės ji glaudžia Prancūzijos viltį! O dabar, orkestrui užgrojus *„O Richard, O mon Roi, l'univers t'abandonne"* *, susirinkusius užplūsta neregėtas gailestis ir ištikimybės įkvėpta drąsa — argi galėjo būti kitaip? Kaip dar galėjo parodyti jaunučiai vėjavaikiai karininkai savo audringą susijaudinimą ir kokią tuštumą jų galvose paliko vynas, jei ne prisisegdami dailių pirštelių ištiestas jiems baltas — Burbonų dinastijos — kokardas, švytruodami kardais jos didenybės garbei, trypdami trispalves kokardas ir kardamiesi į ložes, iš kurių, galimas daik-

* O, Ričardai, mano karaliau, visas pasaulis tave palieka *(pranc.)*.

tas, sklido juos trikdantis murmėjimas, laidydami gerkles, šokinėdami iš susijaudinimo, šėldami, siausdami salėje ir už jos durų?! Galop šampanas ir siautėjimas padarė savo, ir visi nutilo, išsitiesė pasliki ir taikiai snaudė, sapnuodami kautynėse pelnytus ordinus.

Eilinis pobūvis — paprastais laikais jis būtų pasirodęs visai nekaltas, o dabar — pragaištingas it Tiesto ar Jobo sūnų puota [164], kurios metu smarkus vėjas sugriovė namą, palaidodamas jos dalyvius! Vargšė neišmintinga Marija Antuanetė; jai nestigo moteriško impulsyvumo, bet ne valdovės įžvalgumo! Ji elgėsi taip natūraliai, bet kartu taip neprotingai. Kitą dieną iškilmėse ji viešai pareiškia, girdi, ji „sužavėta ketvirtadienio“.

„Jaučio akies“ širdyje įsižiebia viltis ir pirmalaikė drąsa. Abatų padedamos ištikimosios freilinos siuva baltas kokardas, su švelniais žodžiais ir žvilgsniais dalija jas epoletais pasidabinusiems jaunuoliams, kuriems leista karštai pabučiuoti dailius siuvėjų pirštelius. Pėstininkų ir kavalerijos kapitonai puikuojasi „didžiulėmis baltomis kokardomis“; negana to, net vienas kapitonas iš Versalį saugančių nacionalinių gvardiečių nusiėmė trispalvę ir taip pat prisisegė baltą — tokie kerintys buvo freilinų žodžiai ir žvilgsniai! Kas, kad majoras Lekuantras rūsčiai purto galvą ir garsiai piktinasi; jį išgirdęs, kitas didžiule balta kokarda pasidabinęs karininkas įžūliai pareikalauja, pirma ten, o paskui dar ir kitur, atsiimti savo žodžius, antraip iškviesiąs majorą į dvikovą. Lekuantras pareiškia nemanąs kautis, bent jau pagal bet kokias priimtas fechtavimo taisykles, tačiau jis pasiryžęs pagal grynas gamtos taisykles durklu ir špaga „nudėti bet kurį niekingą gladiatorių“, kuris įžeidinės jį ar tautą. Tuomet juos išskiria (nes majoras išties buvo betraukiąs ginklą iš makštų), ir jie nespėja perrėžti vienas kitam gerklės *.

* *Moniteur* (pateikta: Histoire Parlementaire.— T. 3.— P. 59); Deux Amis.— T. 3.— P. 128—141; *Campan.*— T. 2.— P. 70—85, etc.

3 skyrius

JUODOSIOS KOKARDOS

Tačiau įsivaizduokite, kokį įspūdį toji Tiesto puota ir sutryptos trispalvės kokardos turėjo padaryti Mažųjų pramogų salėje ir badaujantiems paryžiečiams, stovintiems eilėse prie duonos krautuvių! Negana to, atrodo, šitos Tiesto puotos vyksta ir toliau: Flandrijos pulkas surengia atsakomuosius pietus šveicarams ir jų šimtinei; dar vieni pietūs įvyksta šeštadienį.

Taip, mes štai badaujame, o ten, Versalyje, maisto per akis — net atlieka! Sužvarbę, alkio kamuojami ir patrulių užgauliojami patriotai stovi eilėse, o tuo tarpu visko pertekę kraugeriai aristokratai, kuriems galvas įkaitina pernelyg prašmatnus gyvenimas, trypia nacionalines kokardas. Nejaugi šitokie siaubingi dalykai darosi iš tikrųjų? Dar ne viskas: pažvelkite — žalios, raudonai siuvinėtos uniformos ir juodos — nakties spalvos — kokardos! Nejaugi mes žūsime ne tik iš bado, bet ir nuo kareivių rankos? Matote: laivas, anksčiau atveždavęs tų į alebastrą panašių miltų iš Korbėjaus dusyk per dieną, dabar atplaukia tik kartą. O Paryžiaus rotušė kurčia, joje susirinkę vyrai — apkiautę bailiai! Fua kavinėje tą šeštadienio vakarą neregėtas įvykis (nuo šiol jis pasidarys dažnas) — viešai kalbą sako moteris. Anot jos, vargšui jos vyrui jo apylinkėje užčiaupę burną — pirmininkas ir valdininkai neleidę jam kalbėti,— todėl ji kalbėsianti savo šaižiu balsu; kol jai užteks kvapo, ji smerksianti laivą iš Korbėjaus, duoną iš panašių į alebastrą miltų, šventvagiškus pobūvius Operos salėje, žalias uniformas, grobuonis aristokratus su tomis jų juodomis kokardomis!

Išties — laikas bent jau juodosioms kokardoms pranykti. Jų nesaugo nė patys patruliai. Antai smarkaus būdo Tasenas per paradą Tiuilri sekmadienio rytą pamiršta karinę drausmę ir, pamatęs ant kažkieno galvos besipuikuojančią juodą kokardą, išbėga iš savo gretos, nuplėšia ją ir nuožmiai trypia kojomis į Prancūzijos žemę. Patys patruliai tramdo savo įtūžį. Ima nerimauti apylinkės: Kordeljeruose skamba galingas pirmininko Dantono balsas.

Liaudies draugas Maratas sulakstė į Versalį ir grįžo — juodas, tikrai nepranašaujantis giedros ir taikos paukštis *.

Taigi, tą sekmadienį vaikštinėdamas gatvėmis, vienas patriotas susitinka kitą ir pamato jo veide atsispindint savo paties niūrų susirūpinimą. Nepaisant patrulių, kurie nėra tokie budrūs kaip paprastai, būreliai žmonių renkasi ant tiltų, Senos krantinių, patriotiškose kavinėse ir kažką svarsto. Vos tik kur pasirodo juoda kokarda, daugybė balsų užstaugia, užriaumoja *„A bas!“* ** Visos juodos kokardos negailestingai plėšiamos nuo galvų; vienas tipas, pakėlęs ją nuo žemės, pabučiuoja ir pamėgina vėl prisisegti, bet „į viršų pakyla šimtas lazdų“, ir jis atsisako savo sumanymo. Kitam nutiko dar blogiau: vietoje surengta visuomenės apklausa pasmerkė jį pakarti ant žibinto stulpo; kažkokiems energingiems leibgvardiečiams vargais negalais pavyko jį išgelbėti. Lafajetas pastebi bruzdėjimo požymius ir, norėdamas užkirsti jam kelią, dusyk padidina patrulių skaičių ir savo uolumą. Šitaip praeina sekmadienis, 1789 m. spalio 4-oji.

Niūru širdyse vyrų, kuriuos slopina patruliai, užtat moterys audringos, nenuslopinamos. Toji moteris Palė Ruajalyje — ne vienintelė prabilusi viešai... Vyrai nežino, ką reiškia tuščias podėlis — tai supranta tik motinos. Ak, moterys, žmonos vyrų, kurie tik kuria planus, bet nieko neveikia! Patruliai stiprūs, bet dar stipresnė mirtis iš bado ar nuo kareivio rankos. Patruliai slopina patriotus vyrus — o kaip bus su moterimis patriotėmis? Nejaugi gvardiečiai, kuriuos vadiname nacionaliniais, bes savo durtuvus į krūtines moterims? Šitokios mintys, o tiksliau sakant, šitokia neapibrėžta žaliava mintims ištisai sukasi po moterų naktinėmis kepuraitėmis ir išsiverš į paviršių vos pradėjus brėkšti rytui — tereiks menkučio postūmio.

* Kamilio laikraštis „Révolutions de Paris et de Brabant“ (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 3.— P. 108).

** Šalin! *(pranc.)*

4 skyrius

MENADĖS

Kandžiai nusiteikęs Volteras kartą paklausė savo tėvynainių: „O jūs, Guallches, ką jūs išradote?“ Dabar jie galėtų atsakyti: sukilimo meną. Tai buvo menas, reikalingas tais keistais pastaraisiais laikais, ir prancūziškas charakteris, toks audringas ir paviršutiniškas, jam bene geriausiai tiko.

Iki kokių aukštumų, gali sakyti, iki kokio idealo per antrąją šimtmečio pusę Prancūzija ištobulino šią žmogaus veiklos sritį! Sukilimą, Lafajeto manymu, „švenčiausiąją iš visų pareigų“, prancūzų tauta laiko sau įkandama. Kitose šalyse minia yra nepaslanki masė, kuri ritasi tingiai, su nuožmiu atkaklumu, tingiu, nuožmiu įkarščiu, tačiau neišskeldama jokių genijaus kibirkščių. O štai prancūzų minia — vienas iš gyviausių pasaulyje reiškinių: ji tokia veržli, drąsi, įžvalgi, išradinga, tokia greita pasinaudoti akimirka ir sklidina gyvenimo instinkto! Kaip jau sakyta, prancūzai išsiskirtų iš visų dabartinių ir senovės tautų vien jau savo talentu savanoriškai stovėti eilėje, net jeigu neturėtų jokių kitų.

Skaitytojas, be to, turėtų pripažinti, kad daugeliu atžvilgių retas kuris žemiškų reiškinių labiau nusipelno dėmesio negu minia. Minia yra tikras gamtos protrūkis, kylantis iš pačių gamtos gelmių ar su jomis bendraujantis. Jei kas tiek maivosi ir vaiposi kaip forma, kuriai neįkvėpta gyvybė, ir kai po krakmolytu audeklu nebejauti plakant širdies, jeigu kur pamatai nuoširdumą ir tikrovę, tai vėlgi tik minioje. Susimąstykite apie tai, nors gal nuo šios minties jūs suvirpėsite ar net neišlaikysite nesurikę. Koks sudėtingas žmogiškų jėgų ir individualybių derinys išsviestas, kad su joms būdingu transcendentalumu paveiktų aplinkybes ir viena kitą ir kad su jomis bei viena su kita reaguotų, idant atliktų kas joms skirta. Niekas nežino, ką jos padarys, o išvis mažiausiai tai žino jos pačios. Tai be galo lengvai užsidegantis nenusakomas fejerverkas, kuris pats užsiliepsnoja ir žūva savo paties ugnyje. Filosofija ir įžvalgumas veltui spėlioja, kokios bus jo degimo fazės, jo mastai ir padariniai.

Kaip kažkas rašė, „žmogus visuomet domina žmogų; tiesą sakant, daugiau nieko įdomaus išvis nesama“. Tuo remiantis galima suprasti, kodėl dauguma mūšių pasidarė žmogui tokie nuobodūs. Šiais laikais mūšiuose naudojamos mechaninės priemonės; žmogaus individualumui, spontaniškumui pasireikšti galimybės menkiausios. Dabar žmonės net miršta ar žudo vieni kitus dirbtinai. Nuo pat Homero laikų, kai mūšiai būdavo minių grumtynės, dauguma jų pasidarė nebeverti, kad juos stebėtų, prisimintų ar apie juos skaitytų. Kiek daug nuobodžių kruvinų mūšių istorija stengiasi atvaizduoti ar net apdainuoti kimiu balsu, tad nejaugi ji nutylės ar tik probėgšmais, atsainiai paminės šį vienintelį moterų sukilimą? Mintys, ar neaiški minčių žaliava, visą naktį sukosi bemaž visų moterų galvose — nedaug tereikia, kad jos pratrūktų. Pirmadienio rytą motinas purvinose palėpėse pažadina vaikai, verkiantys duonos. Motinos gauna eiti iš namų daržovių į turgų ir į eiles prie duonos krautuvių; o ten susitinka su kitomis badaujančiomis moterimis, kurios kupinos užuojautos ir įniršio. Ak, mes nelaimingosios moterys! Bet ko mes čia stovime eilėje prie duonos, užuot ėjusios prie aristokratų rūmų — juk jie yra mūsų nelaimių kaltininkai? Susitelkime, ir pirmyn, į rotušę, į Versalį, o ką reikia — ant žibinto stulpo!

Vienoje Sent Eustašo kvartalo sargybinėje jauna moteris pasičiumpa iš nacionalinių gvardiečių būgną (jie juk nešaudys į moteris, juo labiau į merginą) ir jį mušdama patraukia gatve, „šaukdama apie tai, kokia brangi duona ir kaip jos trūksta“. Eikite į gatves, motinos, visos moterys — maisto ir keršto! Visos moterys susirenka ir leidžiasi pirmyn; jų minios užplūsta visas laiptines, išvaro laukan visas kitas. Pasak Kamilio, sukilusių moterų jėga panaši į anglų karinio laivyno jėgą — „jos spaudžia be atvangos“. Sveikata trykštančios turgaus pardavėjos, darbščios, su aušra pakirdusios liesutės siuvėjos, žilaplaukės senmergės, skuodžiančios į rytines pamaldas, kambarinės, nuo pat ryto besidarbuojančios šluota — visos privalo išeiti į gatves. Kelkitės, moterys — slunkiai vyrai nesiryžta veikti, jie sako, mes galime veikti pačios!

Taigi, lyg ištirpęs sniegas nuo kalnų, nes kiekviena laiptinė dabar virto audringu upeliu, moterų minia klai-

kiai spiegdama nusirita prie rotušės. Juda jos audringai, vienos mušdamos būgnus, kitos be jų; Sent Antuano priemiesčio moterys taip pat pasikaišė sijonus ir įsiliejo į minią, pasistvėrusios šluotkočius, žarsteklius ar net neužtaisytus surūdijusius pistoletus. Moterų šauksmai garso greičiu nuskrieja net iki atokiausių užkardų. Šį darganotą spalio penktosios rytą septintą valandą rotušė pamatys stebuklus. Taip jau pasitaikė, kad prie jos jau buvo būrys vyrų, triukšmingai apspitusių kelis nacionalinius patrulius ir duonos pardavėją, nutvertą sukčiaujant — jie jau spėjo nuleisti virvę nuo žibinto stulpo. Valdžios atstovams tenka slapčia išleisti sukčių pardavėją pro užpakalines duris ir net prašyti pastiprinimų „iš visų miesto rajonų".

Pasak Kamilio, aštuoni ar dešimt tūkstančių moterų, išbėgusių į gatves ieškoti nelaimių kaltininko, buvo didis reginys! Toji minia turėjo būti baisoka, juokingai šiurpi ir visiškai nesuvaldoma. Tokį ankstyvą metą bluosto nesudėję trys šimtai komunos atstovų dar nekelia kojos iš namų; rotušėje vos keli raštininkai, kuopa nacionalinių gvardiečių ir štabo viršininkas de Guvjonas. Šis generolas majoras kovėsi už laisvę Amerikoje; tai tvirtos širdies, tik silpnoko proto žmogus. Šiuo momentu jis savo kabinete rotušės gilumoje ramina antstolį Majarą, seržantą, dalyvavusį Bastilijos šturme, kuris atėjo su „oficialiu pareiškimu",— komuna gauna jų daugiau negu reiktų. Kai pasirodo mūsų moterys, de Guvjonui dar nebuvo pavykę jo nuraminti.

Ant rotušės laiptų atstatę durtuvus išsirikiuoja nacionaliniai gvardiečiai; dešimt tūkstančių nesulaikomų moterų maldaudamos, ištiesusios rankas braunasi pro juos — jos tik nori pasikalbėti su meru. Jas stumia užpakalinės eilės, negana to, vyrai už jų ima laidyti akmenis; taigi nacionaliniams gvardiečiams lieka viena iš dviejų — iššluoti Grevo aikštę pabūklais arba prasiskirti iš abiejų pusių. Jie prasiskiria, ir į rotušę plūsteli gyvas tvanas. Moterys godžiai naršo visus kambarius ir kabinetus, nusigauna net iki varpinės viršaus, ieškodamos ginklų, municipaliteto narių ir teisybės; geriau apsirengusios maloniai kalbasi su raštininkais, aiškina, kokios jos nelaimin-

gos, pasakoja apie savo negalavimus, net apie pikantiškus *.

Šitokioje kritiškoje padėtyje vargšas de Guvjonas bejėgis — jis apskritai bejėgis, sutrikusios psichikos žmogus, ir vieną dieną nusižudys. Kaip jam pasisekė, kad čia yra sumanusis antstolis Majaras, nors ir atėjęs su „oficialiu pareiškimu". Lėk atgal, sumanusai Majarai, surask Bastiliją šturmavusią kuopą ir greitai grįžk su ja, o svarbiausia — su savo sumania galva, nes pažiūrėk — neradusios nei mero, nei municipaliteto narių, moterys aptinka varpinės viršuje vargšą abatą Lefevrą, parako dalytoją. Neradusios tinkamesnio kandidato, jos palieka jį tabaluoti ant virvės balzganoje rytmečio šviesoje; temstančioms jo akims visas Paryžius susilieja į vieną dėmę — nejaugi toks baisus galas? Ne, virvė trūko, kaip dažnai nutinka prancūziškoms virvėms, o gal ją perpjovė kokia amazonė — šiaip ar taip, abatas Lefevras bildėdamas nukrito iš kokių šešių metrų aukščio ant švinu dengto stogo ir po to dar ilgai gyveno, tik „jo galūnės taip ir nesiliovė *virpėjusios*" **.

O dabar nuo kirvių smūgių durys subyra į šipulius — moterys įsibrovė į ginklų sandėlį, pasičiupo šautuvų ir patrankų, taip pat tris maišus pinigų. Jos suverčia šūsnis popierių, suliepsnoja deglai, ir po kelių minučių šlovingoji rotušė, pastatyta dar Henriko IV laikais, ir visa, kas joje yra, paskęs liepsnose.

5 skyrius

ANTSTOLIS MAJARAS

Rotušė tikrai būtų supleškėjusi, jeigu nebūtų grįžęs sumanusis greitakojis antstolis Majaras.

Majaras savo valia (nes Guvjonas ir kiti nesutinka jam to leisti) pasičiumpa būgną ir, trankiai mušdamas juo savo nenaudėlišką maršą „Į Versalį, *allons à Versailles!*" ***, nulipa rotušės laiptais. Kaip žmonės muša per

* Deux Amis.— T. 3.— P. 141—166.
** *Dusaulx.* Prise de la Bastille.— P. 281 (pastaba).
*** Pirmyn į Versalį! *(pranc.)*

puodą ar indą su žarijomis, kad susispiestų įpykusios bitės (mūsų palyginimui geriau tiktų sutrikusios širšės), ir sutrikę vabzdžiai ima telktis aplink garso šaltinį, manydami jį esant orientyru, nors jis negali rodyti kelio,— taip ir dabar šios menadės būriuojasi aplink sumanųjį Majarą, raitąjį Šatlė antstolį. Pakelti kirviai sustingsta ore, abatas Lefevras paliekamas pusiau pakartas, rotušė nuo pat varpinės iki rūsių išsiverčia laukan. Ko gi čia trata būgnas? Stanislavas Majaras, Bastilijos šturmo didvyris ves mus į Versalį? Šlovė tau, Majarai; tu esi labiausiai palaimintas iš visų raitų antstolių! Taigi į kelią!

Užgrobti arkliai įkinkomi tempti užgrobtų patrankų; panelė Teruan, pridengusi savo rusvas garbanas šalmu, su ietimi rankoje, sėdi kaip artileristė. Jos „žvilgsnis išdidus, o gražus veidas ramus“; pasak kai kurių, ji panaši į Orleano *mergelę* ar net Atėnę Paladę *. Dangų drebinantiems pritarimo šauksmams aidint, Majaras, kurio būgnas vis dar trata, paskelbiamas generolu. Majaras paspartina lėtoką savo maršą, ritmingai, smarkiai mušdamas savo būgną, gan sunkiai veda savo menadžių kariuomenę Senos krantine. Tai bent kariuomenė, ir kaip triukšmingai ji žygiuoja! Valtininkas sustabdė savo laivelį vidury upės; visi važiuoti išsilaksto; vyrai spokso pro langus (moterys bijo, kad jų jėga neišvilktų į gatvę). Reginių reginys: bakchantės šiais be galo rafinuotais laikais! Bronzinis Henrikas stebi jas nuo savo Naujojo tilto; monarchų Luvras, Medičių Tiuilri [165] iki šios dienos nieko panašaus dar nebuvo regėję.

Majaras atveda savo menades į *Eliziejaus* [166] (veikiau Tartaro) *laukus;* taigi rotušė bemaž nenukentėjo: sulaužytos durys, abatas Lefevras, kuris niekados nebedalys parako, trys maišai pinigų, didžioji dalis kurių bus sugrąžinta, nes net badaujantys sankiulotai išlieka garbingi **— štai ir visi nuostoliai. Didysis Majaras — aplink jo būgną nedidelis tvarkos branduolys, tačiau minios pakraščiai banguoja it pašėlęs vandenynas, nes į ją iš visų keturių pusių įsilieja vyriškos ir moteriškos giminės padug-

* Deux Amis.— T. 3.— P. 157.
** Histoire Parlementaire.— T. 3.— P. 310.

nės; kelrodžių jokių — vien tik jo galva ir dvi lazdelės būgnui mušti.

Ak, Majarai, ar nuo pat pirmojo karo yra tekusi kariuomenės vadui tokia užduotis kaip kad tau šiandien? Valteris Beskatikis dar ir šiandien graudina jautrias širdis, bet juk jis turėjo oficialų leidimą, jis nebuvo glaudžiai iš visų pusių apsuptas, bent pasisukti galėjo, o ir jo kryžiuočiai buvo vyrai! O tu, išsižadėtas dangaus ir žemės, šiandien esi menadžių karvedys. Nesuprantamą jų įniršį tu privalai tučtuojau paversti suprantamais žodžiais, veiksmais, kurie nebūtų pamišėliški. Tik pamėgink vienaip ar kitaip nesusidoroti su šia užduotimi! Priešaky tavęs laukia pragmatiški valdininkai su savo įstatymų ir bausmių kodeksais, už nugaros siautėja menadės. Tokios kaip jos, nukirtusios muzikaliajam Orfėjui galvą, įmetė ją į Penėjaus vandenis, tad ką jos gali padaryti tau, jei tu ne muzikuoji, o tik muši taktą tuo avies oda aptrauktu būgnu! Tačiau Majaras susidorojo su savo užduotimi. Nepaprastasai Majarai, jei šlovė nebūtų atsitiktinumas, o istorija — koncentruoti gandai — tu būtumei įžymybė!

Eliziejaus laukuose minia sustoja, padvejoja, tačiau Majarui kelio atgal nėra. Jis įtikina menades, kurios garsiai reikalauja eiti į arsenalą ginklų, kad ten jų nėra, kad bus geriausia, jei jos be ginklų įteiksiančios peticiją Nacionaliniam susirinkimui. Jis skubiai paskiria generoles ir kapitones dešimties ar penkiolikos moterų būriams, ir šitaip, be jokios tvarkos „aštuoniems būgnams tratant" (savąjį Majaras atidėjo į šalį), menadės, po kurių eina Bastiliją šturmavę savanoriai, vėl leidžiasi į kelią.

Šajo turgus, kuris be menkiausio pasipriešinimo atiduoda iškeptą duoną, nenusiaubiamas, kaip ir Sevro porceliano fabrikai. Senosios Sevro tilto arkos aidi nuo menadžių žingsnių; Senos upė alma šniokšdama, kaip nuo neatmenamų laikų; Paryžius mums įkandin skelbia pavojų varpais ir būgnais, tačiau kol kas jų negirdėti per šaižius moterų balsus ir lietaus pliaupimą. Garsas apie jas pasklido iki Medono ir Sen Klu, taigi iki abiejų Paryžiaus pakraščių, tad šįvakar bus apie ką pašnekėti prie židinio. Moterų antplūdis nesiliauja, nes tai visų Ievos dukterų reikalas, motinų ir tų, kurios jomis dar tik bus. Visos karietomis važiuojančios damos, kad ir kokią

isteriją keltų, gauna išlipti ir savo šilkinėmis kurpaitėmis kartu su visomis klampoti pažliugusiomis gatvėmis *. Šitaip tą darganotą spalio dieną per apstulbusį kraštą it besparniai gandrai stypina moterys. Jos sustabdo visus važiuotus, ypač iš Paryžiaus važiuojančius keleivius ir kurjerius. Elegantiškai pasidabinęs deputatas Lešapeljė iš savo elegantiškos karietos nustebęs pro akinius žiūri į jas, baimindamasis dėl savo gyvybės, karštai įrodinėja esąs patriotas deputatas Lešapeljė, kadaise, tą Sekminių naktį, pirmininkavęs Susirinkimui, be to — vienas iš Bretanės klubo įkūrėjų. Tai išgirdusi, minia „ima garsiai šaukti *„Vive Lechapelier!“* **, ir keli ginkluoti vyrai jį lydi, užšokę ant jo karietos priekio ir užpakalio“ ***.

Vis dėlto naujiena ar Lafajeto žinutės, o gal neaiškūs gandai aplinkiniais keliais prasiskverbia į Versalį. Nacionaliniame susirinkime, kai visi svarsto dienotvarkę, apgailestauja, kad Operos salėje vyksta antinacionaliniai pobūviai, kad jo didenybė vis dar abejoja dėl „Žmogaus teisių“ ir kelia šiam dokumentui visokias sąlygas bei išlygas, Mirabo prieina prie pirmininko,— o taip jau pasitaikė, kad tuokart pirmininkavo patyręs Munjė,— ir savo bosu pusbalsiu taria: *„Mounier, Paris marche sur nous“* ****. *„Je n'en sais rien“* *****. „Nori — tikėk, nori — ne, čia ne mano reikalas, bet aš sakau: Paryžius žygiuoja į mus. Nuduok staiga apsirgęs, eik į rūmus ir perduok tai jiems. Negalima gaišti nė akimirkos“. „Paryžius eina į mus?— tulžingai atsako Munjė.— Ką gi, juo geriau! Tuo greičiau mes tapsime respublika“. Mirabo palieka jį, kaip paliekamas patyręs pirmininkas, užrištomis akimis brendantis į gilią upę, ir posėdis vyksta toliau.

Taip, Paryžius išties žygiuoja į mus, ir ne vien jo moterys! Vos tik Majarui išėjus, de Guvjono laiškeliai visoms apylinkėms ir pavojaus varpai bei būgnai pasiekė tikslą. Vieni paskui kitus į Grevo aikštę iš visų apylinkių atvyksta ginkluoti nacionaliniai gvardiečiai ir centro gre-

* Deux Amis.— T. 3.— P. 159.

** Tegyvuoja Lešapeljė! *(pranc.)*

*** Deux Amis.— T. 2.— P. 177; Dictionnaire des Hommes Marquants.— T. 2.— P. 379.

**** Munjė, Paryžius žygiuoja į mus *(pranc.)*.

***** Netikiu *(pranc.)*.

nadieriai — mūsų gerai pažįstami prancūzų gvardiečiai. Čia susirenka „begalės žmonių“, kviesti ar nekviesti būriuojasi čia ir sent antuaniečiai, ginkluoti ietimis ir surūdijusiais skiltuviniais šautuvais. Centro grenadieriai sutinkami sveikinimo šūksmais. „Mums nereikia sveikinimų,— niūriai atsako jie.— Tauta įžeista; prie ginklo, ir eime kartu įsakymų!“ A, tai *štai* iš kur pučia vėjas! Vadinasi, patruliai dabar eina išvien su patriotais?!

Trys šimtai komunos atstovų susirinko, „visi komitetai posėdžiauja“. Lafajetui diktuojant pranešimus Versaliui, į jo kabinetą įeina centro grenadierių delegacija. Atidavę jam pagarbą, grenadieriai šitaip gan protingai į jį kreipiasi: „Generole, mus pasiuntė šešios grenadierių kuopos. Mes nelaikome jūsų išdaviku, tačiau mūsų manymu vyriausybė išduoda jus, ir laikas padaryti tam galą. Mes negalime nukreipti savo durtuvų prieš moteris, kurios prašo mus duonos. Liaudis skursta, jos nelaimių kaltininkas Versalyje. Mes privalome surasti karalių ir atvežti į Paryžių. Mes privalome sunaikinti Flandrijos pulką ir leibgvardiečius, nes jie drįso trypti nacionalines kokardas. Jeigu karalius per silpnas nešioti karūną, tegul ją nusiima. Jūs uždėsite ją jo sūnui, paskirsite regento tarybą, ir reikalai pasitaisys“ *. Su priekaištu sumišusi nuostaba pasirodo Lafajeto veide ir prabyla jo iškalbingomis kilniomis lūpomis, bet veltui. „Generole, mes pasiryžę kautis už jus iki paskutinio kraujo lašo, bet visų vargų kaltininkas yra Versalyje; mes privalome ten nueiti ir parvežti karalių į Paryžių — *tout le peuple le veut*“ **.

Generolas nulipa rotušės laiptais ir sako kalbą, bet vėl perniek. „Į Versalį, į Versalį!“— šaukia susirinkusi minia. Meras Baji, kuris iškviestas vos prasibrauna pro sankiulotų tirštynę, griebiasi akademiškos retorikos iš savo paauksuoto ekipažo, bet visa, ką jis pasiekia — kimūs šauksmai „Duonos!“, „Į Versalį!“, ir jie mielai pranyksta pro duris. Lafajetas sėdasi ant savo baltojo kovos žirgo, išdrožia vieną kalbą, paskui kitą — iškalbingai, tvirtai, su pasipiktinimu ir įrodinėjimais; joms stinga tik vieno —

* Deux Amis.— T. 3.— P. 161.
** To nori visa liaudis *(pranc.)*.

įtaigumo. „Į Versalį!“ „Į Versalį!“ Tai tęsiasi ne vieną valandą — visą pusdienį.

Didysis amerikietiškasis Scipionas negali nieko, net pabėgti. *„Mobleu, mon Général,** — šaukia grenadieriai suglausdami gretas kaskart, kai baltasis žirgas pasuka į tą pusę,— jūs mūsų nepaliksite, jūs liksite su mumis!“ Pavojinga situacija: meras Baji ir municipaliteto nariai drebėdami sėdi rotušėje, generolas paimtas į nelaisvę lauke; Grevo aikštė, kurioje susirinko trisdešimt tūkstančių reguliariosios armijos kareivių ir visa nereguliarioji Sent Antuano ir Sen Marso priemiesčių armija, pavirto grėsminga žvilgančio ir surūdijusio plieno mase; visų mintys su niūriu ryžtu nukreiptos į vieną tikslą. Visų širdys niūrios, ryžtingos, tačiau nė viena nėra rami, nebent to baltojo kovos žirgo, kuris išrietęs kaklą daužo kanopa grindinį ar ramiai kramto žąslus, tarytum negriūtų joks kraštas, visos jo dinastijos ir eros. Lietinga diena eina vakarop, tačiau minia vis šaukia: „Į Versalį!“.

O štai iš tolo atsklinda kimūs, visai bloga lemiantys šauksmai; žodžiai, atkartoti duslaus, ištęsto niurnesio, įtartinai panašūs į „Ant žibinto!“ Nereguliarioji sankiulotų armija grasina išžygiuosianti su ietimis ir net patrankomis. Nepalaužiamasis Scipionas pagaliau per adjutantą paklausia municipaliteto narių, ar galįs eiti į Versalį. Virš ginkluotų vyrų galvų jam paduodamas laiškas; šešiasdešimt tūkstančių porų akių įdėmiai žvelgia jam į veidą; tvyro tyla, kol jis skaito, nė vienas nedrįsta alsuoti. Vajetau — kaip jis staiga išblyško! Nejaugi municipaliteto nariai jam leidžia? „Ne tik leidžia, bet net įsako“,— nes kitos išeities nėra. Dangų sudrebina džiaugsmingi šūksmai. Taigi rikiuokitės — ir žygiuosime!

Mūsų paskaičiavimais, beveik trečia valanda. Įtūžę nacionaliniai gvardiečiai bent kartą gali užkąsti ir sauso davinio. Vis dėlto papietavę ir nevalgę žygiuoja vienodai ryžtingai nusiteikę. Paryžiečiai atveria langus ir ploja katučių, kai pro šalį, tratant būgnams ir aidint šaižiems dūdų garsams, žygiuoja keršytojai; paskui jie sėdės susimąstę, blogos nuojautos kamuojami ir per naktį beveik nesudės akių **. Lafajetas ant savo baltojo žirgo kiek įma-

* Po velnių, generole *(pranc.)*.
** Deux Amis.— T. 3.— P. 165.

nydamas lėčiau jodinėja tarp gretų pirmyn atgal, sakydamas iškalbingas kalbas, ir su trisdešimčia tūkstančių juda į priekį. Sent antuaniečiai su ietimis ir patrankomis nuėjo pirma jų; marga minia, kas iki dantų ginkluotas, kas tuščiomis rankomis, slenka Lafajeto kareiviams iš kraštų. Kaimiečiai vėl stovi ir prasižioję žiūri: *Paris marche sur nous* *.

6 skyrius

Į VERSALĮ

Beveik tuo pat metu Majaras sustabdė purvu apsitaškiusias savo menades ant paskutinės kalvos viršūnės, ir prieš nustebusias akis atsivėrė Versalis su savo pilimi ir į visas puses nusidriekusios karališkosios valdos. Visa toji grožybė nuo Marli ir Sen Žermen an Lė toli dešinėje iki pat Rambujė kairėje ūkanotos darganos švelniai, it liūdesiu, apgaubta. O prieš pat mus senasis ir naujasis Versalis, perkirsti plačios, žalumoje skendinčios Versalio alėjos — didingos, plačios (pasak žmonių, beveik šimto metrų pločio), su keturiomis eilėmis guobų; toliau — Versalio rūmai, už kurių driekiasi karališkieji parkai su žvilgančiais baseinais, pavėsinėmis, labirintais, žvėrynu bei Didžiojo ir Mažojo Trianono rūmais. Pastatai aukštais bokštais, malonūs ūksmingi kampeliai, kuriuose gyvena šio, žemiškojo, pasaulio dievai; tačiau ir čionai prasiskverbia juodas rūpestis, ir kaip tik čionai šiuo metu traukia alkanos menadės, apsiginklavusios lyg ir ietimis, lyg ir tirsais! [167]

Taip, damos, štai ten, kur mūsų tiesioji žalumoje skendinti alėja, iš abiejų pusių įsiliejus dviem tokioms pat žalioms jos sesėms, išplatėja į Karališkąją aikštę ir kiemą priešais rūmus, ten ir yra Mažųjų pramogų salė, ten ir posėdžiauja, atnaujina Prancūziją didingasis Susirinkimas. Jeigu nematote, galite bent įsivaizduoti, kad už šio kiemo eina Didysis, paskui Marmuro kiemas, vienas kiemas susiaurėjęs pavirsta kitu, o pačiame jo pakraštyje kūpsantis tas stiklo kupolas, spindintis it vilties žvaigž-

* Paryžius žygiuoja į mus *(pranc.)*.

dė, ir yra „jaučio akis“. Jeigu kur ir kepama mums duona, tai tiktai ten. Tiktai, damos, ar nevertėtų mūsų patrankas su panele Teruan ir visą karinę atributiką atitraukti atgal? Tiems, kurie kreipiasi su peticija į Nacionalinį susirinkimą, pritinka nuolankumas; mes juk svetimi Versalyje, iš kurio dabar kuo aiškiausiai sklinda pavojų skelbiančių varpų gausmas ir būgnų tratėjimas! Be to, ar nevertėtų, jeigu tik įmanoma, nuduoti žvalius, paslėpti savo sielvartus, o gal net uždainuoti? Dangui sielvartas kelia gailestį, o žemei jis nekenčiamas, įtartinas...— šitaip patarinėja sumanusis Majaras, kalbėdamas savo menadėms ant kalvų prie Versalio *.

Gudriojo Majaro pamokymų moterys paklauso. Purvais apsitaškiusios sukilėlės traukia alėja tarp keturių eilių guobų „trimis kolonomis“, dainuodamos ne itin sutartinai *„Henri Quatre“* ** ir šaukdamos *„Vive le Roi!“* Nors lietus žliaugia, versaliečiai susispietę abiejose guobomis apsodintos alėjos pusėse sveikina jas, šaukdami *„Vivent nos Parisiennes!“* ***

Gandams augant, raiti kurjeriai ir žvalgai buvo pasiųsti į Paryžių, tad, laimei, pavyko rasti jo didenybę, išvykusį medžioti į Medono miškus, ir parvežti jį namo; tuomet buvo prisakyta varpais ir būgnais skelbti pavojų. Leibgvardiečiai jau išsirikiavę priešais rūmų vartus; paniurę, šlapiomis odinėmis kelnėmis jie stovi veidu į Versalio alėją. Čia ir Flandrijos pulkas, atgailaujantis už tuos pietus Operos salėje, nulipę nuo arklių dragūnai ir galiausiai majoras Lekuantras su tais iš Versalį saugančių nacionalinių gvardiečių, kuriuos jam pavyko surinkti. Užtat reikia pasakyti, kad mūsų pulkininkas, tas pats bluosto pernakt nesudėjęs grafas d'Estenas, neduoda nei įsakymų, nei šaudmenų, nes labai jau nederamai pradingo — turbūt „jaučio akyje“. Šveicarai raudonais mundurais stovi šiapus vartų su ginklais rankose. Rūmų viduje „visi ministrai“, Sen Priestas, Jeronimo raudos išgarsintas Pompinjanas ir kiti, apspitę Nekerą. Jie sėdi sutrikę, nežinodami ką daryti, ir laukia, ką parodys laikas.

* Žr.: Histoire Parlementaire.— T. 3.— P. 70—117; Deux Amis.— P. 166—177, etc.

** Henriką Ketvirtąjį *(pranc.)*.

*** Tegyvuoja mūsų paryžietės! *(pranc.)*

Nors pirmininkas Munjė ir atsakė Mirabo *„tant mieux"* * ir nudavė, jog tai, kas vyksta, jam nė motais, iš tikrųjų turi savų nuogąstavimų. Tas keturias varginančias valandas jis tikrai nesivartė rožių pataluose! Dienotvarkės klausimai sprendžiami: delegacija prašys jo didenybės, kad tuos mūsų konstitucijos straipsnius jis „primtų pateikta forma", nes visos tos sąlygos ir išlygos nepatenkinančios nei dievų, nei žmonių.

Visa tai aišku, tačiau esama kažko dar, apie ką nė vienas balsu nekalba, tačiau dabar visi miglotai suvokia. Visų veiduose justi nerimas, sutrikimas. Susirinkimo nariai šnabždasi, susirūpinę ateina ir vėl išeina,— dienotvarkės klausimai aiškiai nėra dabar opiausi. Galop iš už vartų lauke pasigirsta salės sienų prislopinti garsai, bylojantys, kad lemtingoji valanda išmušė: kažkas šnara, grumdosi, vaidijasi, spiegia. O dabar girdėti greiti žingsniai ir trankomos durys, ir įeina antstolis Majaras su delegacija — penkiolika permirkusių, purvais apsitaškiusių moterų; jam reikėjo neįtikėtinų pastangų ir visų salės tvarkdarių paramos, kad įkalbėtų kitas moteris likti už durų. Taigi dabar Nacionalinis susirinkimas turi žvelgti tiesiai į veidą savo didingai užduočiai — priešais šalį naujinantį konstitucionalizmą stovi tikrų tikriausias neatnaujintas sankiulotizmas ir šaukia: „Duonos, duonos!"

Sumanusis Majaras daro visa, ką gali: verčia jų įniršį į suprantamus žodžius, viena ranka jas tramdo, kita draugiškai pabara, ir reikia pasakyti, kad jam einasi visai neblogai, nors niekas jo ir nemokė viešai kalbėti. Kaip didingasis Susirinkimas mato, moterų piliečių delegacija atvykusi su peticija iš Paryžiaus dėl baisaus duonos stygiaus, kuris šiuo metu juntamas. Nėra abejonės, kad už jo slypi aristokratų sąmokslas: pavyzdžiui, vienas malūnininkas „200 livrų banknotu" buvęs papirktas nemalti grūdų — kaltininko pavardės oratorius nežinąs, bet tą faktą galima įrodyti, bent jau jokių abejonių jis nekelia. Be to, išaiškėjo, kad buvo trypiamos nacionalinės kokardos, o yra tokių, kurie nešioja (ar nešiojo) juodas kokardas. Ar negalėtų didingasis Nacionalinis susirinkimas,

* Juo geriau *(pranc.)*.

Prancūzijos viltis, nedelsiant apsvarstyti šių dalykų su jam būdinga išmintimi?

O nenumaldomos alkanos menadės, kurios vis klykė: „Juodos kokardos!", „Duonos, duonos!", jam baigus klausia: „Ar apsvarstys?" „Taip, ponai, jeigu jūs manėte derėsiant pasiųsti pas jo didenybę delegaciją, idant šis priimtų jūsų straipsnius „be jokių išlygų", tai dabar, kai „Paryžiuje tokia sunki padėtis", kai reikia nuraminti šį bruzdėjimą, delegacija kur kas reikalingesnė!" Pirmininkas Munjė su paskubomis surinkta delegacija, kurioje pastebime gerbiamo daktaro Giljoteno figūrą, nedelsiant leidžiasi į kelią. Dienotvarkės klausimai turi būti sprendžiami toliau, vadovaujant pirmininko pavaduotojui; antstolis Majaras pasilieka — neleis moterims kelti triukšmo. Buvo ketvirta šios nepaprastai darganotos dienos valanda, kai Munjė išėjo iš salės.

Ak, patyręs Munjė — tai bent popietė, paskutinė tavo politinėje karjeroje! Verčiau jau „būtumei nudavęs staiga apsirgusį", kol dar turėjai laiko! Nes, pažiūrėk, visas erdvus kiemas prisigrūdęs skarmaluotų kiaurai permirkusių moterų, vyrų ilgais lygiais plaukais, apsiginklavusių kirviais, surūdijusiomis ietimis, senomis muškietomis, geležimi kaustytomis lazdomis, kurių galuose pritaisyti peiliai ar kardų geležtės,— visa tai byloja apie alkanų žmonių maištą. Lietus žliaugia; raiti leibgvardiečiai sukiojasi tarp žmonių būrelių; minia „pasitinka juos švilpimu". Leibgvardiečiai tik dar labiau išerzina ir įaudrina žmones; išsklaidyti vienoje vietoje, jie beregint vėl susieina kitur.

Aibė skarmaluotų moterų apsupa pirmininką ir delegaciją, reikalaudamos eiti kartu: juk pats jo didenybė, pamatęs jas pro langą, pasiuntė tarną paklausti, ko jos norinčios. *„Du pain, et parler au Roi",**— atsakė jos. Su dideliu triukšmu dar dvylika moterų papildo delegaciją, ir lietui vis dar pliaupiant, jinai per kiemą tarp vaikomų būrelių ir jodinėjančių leibgvardiečių pasuka rūmų link.

Pirmininko Munjė vadovaujamą delegaciją, kurią taip netikėtai papildė dvylika moterų ir kurią lydi gausybė alkanų prasčiokų, raiti leibgvardiečiai išvaiko, palaikę eiliniu būriu; vargais negalais jai vėl pavyksta susiburti

* Duonos ir pasikalbėti su karaliumi *(pranc.)*.

pažliugusioje pievoje*. Galop vartai atveriami, delegacija įleidžiama su visomis dvylika ją papildžiusių moterų, penkioms kurių net pavyks išvysti jo didenybės veidą. O permirkusioms menadėms lauke belieka laukti jų grįžtant ir stengtis būti kuo žvalesnėms.

7 skyrius

VERSALYJE

O Atėnė Paladė (panelės Teruan pavidalu) jau rūpinasi Flandrijos pulko vyrais ir nulipusiais nuo arklių dragūnais. Ji ir kitos tinkamiausios tam reikalui moterys vaikšto po jų gretas, juokaudamos kalba jiems rimtus dalykus, glaudžia netašytus kareivius prie savo patriotiškų krūtinių, švelniomis rankomis nulenkia žemyn jų alebardas ir muškietas — ar gali vertas vyro vardo pulti alkstančias patriotes?

Rašoma, esą Teruan turėjusi pilnus maišus pinigų, kuriuos ji išdalijusi Flandrijos pulko kariams. Iš kur ji galėjo juos paimti? Deja, tos, kurios turi maišus pinigų, retai kada sėdi ant sukilėlių patrankų. Ne kas kita, kaip rojalistų šmeižtas! Teruan turėjo tik menką atlyginimą, kurį gaudavo iš savo seniausios pasaulyje profesijos; taigi pinigų ji neturėjo — vien rusvas garbanas, pagonių deivės figūrą, iškalbingą liežuvį ir širdį.

Tuo tarpu genami vis tos vienos minties, kuri dabar neduoda ramybės dažnam, pulkeliais ir tvarkingais būriais į Versalį vis plūsta permirkę, paniurę sent antuaniečiai, ginkluoti kaustytomis lazdomis smailais galais. Kiek gauruotų žmogystų atvijo čionai ta mintis, žmogystų, atėjusių atlikti patys nežino ko ar pažiūrėti, kaip kiti tai padarys! O kas gi šitas ryškiai išsiskiriantis iš kitų aukštas, liesas žmogus su nedideliu švininiu šarvu ant krūtinės,** vešliomis rudomis pražilti spėjusiomis garbanomis ir tokia įspūdinga ilga čerpių spalvos barzda? Tai Žurdanas, sukčius prekiautojas mulais, tik dabar jis nebe prekiautojas, o pozuotojas, šiandien pabėgęs nuo savo

* *Mounier.* Exposé Justificatif. (Cituota: Deux Amis.— T. 3.— P. 185).

** Žr.: *Weber.*— Op. cit.— T. 2.— P. 185—231.

dailininko. Tos ilgos čerpių spalvos barzdos reikalauja menas, bet istorijai, ko gero, taip ir liks mįslė, iš kur tas švininis šarvas ant krūtinės (nebent jis iš tikrųjų pardavinėjo gatvėje kokias prekes, ir švininis ženklas jam atstojo leidimą). Minioje pastebime ir antrą apaštalą Paulių —„tėvą Adomą“, kaip kreipiasi į jį besibūriuojantieji, mums jis geriau pažįstamas kaip jaučiabalsis markizas Sent Hiuriužas, kovos su *veto* didvyris, žmogus, pelnytai patyręs daug skriaudų. Aukštasis markizas, prieš keletą dienų paleistas iš kalėjimo, gan susidomėjęs stebi šį reginį iš po savo skėčio, mąsliai vaikštinėdamas. Nejaugi visa tai, visi šie į daiktą sublokšti žmonės — Atėnė Paladė, agituojanti Flandrijos pulko kareivius, patriotiškieji Versalį saugantys nacionaliniai gvardiečiai be šaudmenų, palikti savo pulkininko d'Esteno ir vadovaujami majoro Lekuantro, pikti, beūpiai leibgvardiečiai, jodinėjantys šlapiomis odinėmis kelnėmis, pagaliau ši gyva įtūžusių driskių jūra — nejaugi jie nesukels kokių didelių įvykių?!

Tačiau pažvelkite — dvylika delegačių grįžta iš karaliaus rūmų, tiesa, be pirmininko Munjė, užtat švytėdamos džiaugsmu, šaukdamos: „Tegyvuoja karalius ir jo namai!“ Turbūt naujienos geros, ponios? Kuo puikiausios! Penkias iš mūsų įleido į prabangius apartamentus ir mes buvome akis į akį su karaliumi. Šią lieknąją panelę „Luizoną Šabrė, lipdytoją, vos septyniolikos metų amžiaus“, mes išrinkome oratore, nes ji gražiausia iš mūsų ir geriausiai moka kalbėti. Į ją, o ir į visas mus, jo didenybė žvelgė kuo maloniausiai, o kai Luizona į jį kreipdamasi buvo benualpstanti, jis apglėbė ją savo karališkomis rankomis ir galantiškai pasakė: *„Elle en valût bien la peine“* *. Tik pagalvokite, moterys, koks karalius! Jo žodžiuose buvo justi vien paguoda: jeigu tik esama pasaulyje maisto, jis bus atsiųstas Paryžiun; grūdų pervežimams nebūsią jokių kliūčių; malūnininkai privalės malti tol, kol subyrės jų girnos, kitaip jiems būsią riesta. Visa, kas negerai, tas, kuris grąžino Prancūzijai laisvę, ištaisysiąs.

Šios naujienos geros, bet permirkusioms menadėms neįtikėtinos. Įrodymų, atrodo, nematyti? Paguodos *žodžiai* — vien tik žodžiai, jais nepasisotinsi. O nelaimingoji liau-

* Ji to verta *(pranc.)*.

die, išduodama aristokratų, kurie paperka net tavo pasiuntinius! Sakai, apglėbė savo karališkomis rankomis, panele Luizona? Jisai apglėbė? Ak tu, gėdą praradusi kekše, tave reiktų vadinti ...— liežuvis neapsiverčia! Taip, tavo oda švelni, o mūsų sugrubusi nuo sunkaus darbo, be to, permirkusi belaukiant čia lietuje. Tavęs nelaukia namuose alkani vaikai, vien gipsinės lėlės, kurios nemoka verkti! Išdavikė! Ant žibinto stulpo!.. Vargšei lieknajai gražuolei Luizonai Šabrė, kurią taip neseniai buvo apglėbęs karalius, nepadeda nei prisiekinėjimai, nei spiegimas: jai ant kaklo užneriamas keliaraištis, ir dvi netveriančios įniršiu amazonės sugriebia už jo galų. Taip ji ir būtų žuvusi, bet tuo metu šuoliais atjoja du leibgvardiečiai ir, piktai išvaikę menades, ją išgelbsti. Dvylika susikompromitavusių delegačių nuskuba atgal į rūmus „raštiško atsakymo“.

Ė — pažvelkite: ogi dar vienas pulkas menadžių, kurių priešakyje vadas per prievartą „Briunu, savanoris, dalyvavęs šturmuojant Bastiliją“. Jos irgi nori nusigauti iki Didžiojo kiemo vartų ir pasižiūrėti, kas darosi. Žmogiška kantrybė, permirkus odinėms kelnėms, irgi turi ribas. Leibgvardiečių leitenantas, kuris jau seniai provokuojamas vis tramdėsi, akimirką nebesuvaldo savo įsiūčio ir ne tik kad išvaiko tas menades, bet ant savo žirgo sukasi ratu aplink jų vadą per prievartą Briunu, piktai švytruodamas kardu, ir net su pasimėgavimu jį vaikosi. Briunu bėga nuo jo vikriais piruetais, o paskui irgi išsitraukia kardą. Pamatę šitokį pergalingą įtūžį, du jo leibgvardiečiai taip pat nebesusivaldo (nes įtūžis yra užkrečiamas ir kaip vaistai veikia ilgai save tramdžiusius leibgvardiečius) ir ima jį vaikytis kraupiai švytuodami kardais. Taigi vargšui Briunu nelieka nieko kita, kaip dar vikriau sprukti pro vieną gretą, paskui pro kitą; jis bėga, mojuodamas ginklu, it koks Partos karys [168] ir visa gerkle šaukia: *„On nous laisse assassiner!“* *

Trise prieš vieną — gėda! Iš Lekuantro gretų pasigirsta niurnėjimas, riaumojimas, pagaliau ir šūviai. Savonjeras užsimoja kirsti kardu, bet tuo metu kulka iš Lekuantro karių gretų sutrupina jam ranką, ir kardas

* Jie mus žudo *(pranc.)*.

žvangteli ant žemės, niekam nepadaręs žalos. Briunu išsigelbsti; dvikova jam baigėsi gerai, tačiau dabar jau visur girdėti karingi šūksmai!

Amazonės atsitraukia; sent antuaniečiai, nutaikę savo patranką, triskart prikiša prie dagčio deglą, bet visus tris sykius jis neužsidega, nes permirko nuo lietaus; jiems šaukia: *„Arretez, il n'est pas temps encore!"* * Ponai leibgvardiečiai, jums buvo įsakyta nešaudyti, bet du jūsiškiai šlubčiodami bėga, o vienas kovos žirgas guli negyvas. Ar nevertėtų pasitraukti ten, kur nesiekia kulkos, galop vorele pranykti rūmų viduje? Ar verta stebėtis, jeigu šitaip vorele traukiantis, viena kita muškieta iššaus į tuos ginkluotus krautuvininkus, kurie vis džiūgaudami rėkia? Milžiniškos jūsų baltosios kokardos aptaškytos purvais — kažin ką atiduotumėt, jei kas apkeistų jas į trispalves! Odinės jūsų kelnės permirkusios, širdys sunkios. Dinkite ir nebegrįžkite!

Kaip jau minėjome, leibgvardiečiai vorele atsitraukia — į juos šaudo, jie atsišaudo; kraujo jie nepraliejo, tačiau maištininkai liko neapsakomai pasipiktinę. Tirštėjant prieblandai gal triskart leibgvardiečių siluetai šmėsteli prie vienų ar kitų vartų, ir kaskart juos pasveikina prakeiksmai ir švilpiančios kulkos. Vos tik koks leibgvardietis iškiša nosį, driskiai ima jį persekioti — taip, pavyzdžiui, nutiko „Muštonui iš škotų kuopos", užmuštojo arklio savininkui; nacionalinės gvardijos kapitonai gavo jį slapta iš ten gelbėti. Jam įkandin ėmė riaugėti surūdiję skiltuviniai šautuvai, kurių kulkos sudraskė į skutelius... jo skrybėlę. Galop gavę viršininkų įsakymą, visi leibgvardiečiai, išskyrus keletą tuo metu ėjusių sargybą, pasitraukia, galima sakyti, pabėga, ir nakties priedangoje žygiuoja į Rambujė **.

Turime pasakyti, kad nacionaliniai gvardiečiai, saugą Versalį, dabar turi šaudmenų. Visą popietę valdžios atstovas negalėjo jų rasti, kol tomis kritiškomis akimirkomis vienas patriotiškasis jaunesnysis leitenantas neprikišo jam prie smilkinio pistoleto — girdi, jis būsiąs labai dėkingas, jei šis rasiąs kiek šaudmenų. Tuomet valdžios

* Liaukitės, dar ne laikas! *(pranc.)* — Deux Amis.— T. 3.— P. 192—201.

** *Weber.*— Ubi supra.

atstovui pavyko jų rasti. Atėnės Paladės nuginkluoti Flandrijos pulko vyrai atvirai pareiškia neisią prieš paryžiečius ir taikos ženklan apsikeičia su nacionaliniais gvardiečiais šoviniais.

Taigi sankiulotai dabar vien draugų apsupti ir gali „judėti kur nori“. Jie niršta ant leibgvardiečių ir smarkiai skundžiasi išalkę.

8 skyrius

LYGIOS VAIŠĖS

Tačiau ko užtruko Munjė, ko jis negrįžta su savo delegacija? Šešta valanda, septinta, o Munjė vis nesirodo, nėra „sutikimo be jokių sąlygų ir išlygų“.

O štai pažvelkite — permirkusios menadės, nebe jų delegacija, bet visos, prasiskverbė į Susirinkimo posėdžių salę ir kuo gėdingiausiai trukdo viešiems pasisakymams ir dienotvarkės klausimų sprendimui. Nei Majaras, nei pirmininko pavaduotojas negali jų kiek rimčiau sudrausminti; net Mirabo su savo liūto balsu tesugeba jas suvaldyti kelioms minutėms: nors moterys jam ir ploja, kartas nuo karto jos vis pertraukia Prancūzijos atnaujinimą, šaukdamos: *„Du pain, pas tant de longs discours!“* * Kokios abejingos buvo tos vargšės parlamentinei iškalbai!

Be to, išaiškėja, kad kinkomi karališkieji ekipažai, ko gero, kelionei į Mecą. Ir išties prie užpakalinių vartų pasirodė karietos, tik nežinia ar karališkos. Kinkytojai net parodė, o gal tik paminėjo, įsakymą, duotą Versalio municipaliteto, o šis yra ne demokratinis, bet monarchistinis, tačiau Versalio patriotai griežtu Lekuantro nurodymu privertė juos grįžti į rūmus.

Šiomis valandomis majoras Lekuantras išties smarkiai užsiėmęs, mat pulkininkas d'Estenas nematomas slankioja po „jaučio akį“, retkartėmis dar įtartiniau *matomas;* be to, reikia prižiūrėti pernelyg lojalų municipalitetą; tūkstančiai reikalų, o nėra jokio įsakymo — nei pilietinės valdžios, nei karinės! Lekuantras tai prie Versalio rotušės, tai prie Didžiojo kiemo vartų; kalbasi tai su šveicarų gvardiečiais, tai su leibgvardija, o štai jau sukiojasi tarp

* Mažiau kalbų — duonos! *(pranc.)*

Flandrijos pulko vyrų. Jis tai šen, tai ten: kiek įmanydamas jis stengiasi sukliudyti kraujo praliejimą, sukliudyti karaliaus šeimai pabėgti į Mecą, o menadėms nusiaubti Versalį.

Temstant matome jį priėjus prie būrių ginkluotų sent antuaniečių, kurie pernelyg piktai nusiteikę slankioja prie Mažųjų pramogų salės. Jie pasitinka jį sustoję pusračiu, o dvylika parlamentarų stovi su uždegtais deglais rankose prie patrankų, kurių vamzdžiai nukreipti į Lekuantrą — reginys, vertas Salvatorės [169] teptuko! Santūriai, bet drąsiai jis klausia, ko konkrečiai jie atėję į Versalį? Trumpai ir aiškiai jie atsako norį duonos ir kad pasibaigtų visa ši netvarka. Kada pasibaigs visa ši netvarka, negali pasakyti ne tik majoras Lekuantras, bet ir joks mirtingasis, tačiau jis paklausia, kiek jų čia esama, ir sužinojęs, kad jų šeši šimtai ir kad užteks po kepalą duonos kiekvienam, joja į municipalitetą šešių šimtų kepalų duonos. Tačiau monarchistiškai nusiteikęs municipalitetas jų neduoda, užtat pasiūlo dvi tonas ryžių, tik reikia sužinoti, ar jie turi būti virti, ar žali. Lekuantrui su šiuo pasiūlymu sutikus, miesto tarybos nariai pranyksta — prasmenga skradžiai, kaip neseniai dvidešimt šeši jų kolegos iš Paryžiaus; nepalikę nė kruopelės ryžių, nei virtų, nei žalių, jie dingsta iš istorijos!

Sent antuaniečiai ryžių negauna, žlunga jų viltys gauti maisto ir net viltys atkeršyti — juk, kaip sakėme, de Muštoną iš škotų kuopos klastingai išdangino. Po tiek nesėkmių, pažvelkite — tik užmuštas de Muštono kovos žirgas guli kieme. Apvilti, alkani lyg šunys sent antuaniečiai puola prie užmušto arklio, nudiria jam odą, laidydami gerkles iškepa ant laužo iš tvoros statinių, vartų ir kitų medinių daiktų, kurie tik pakliūva po ranka, o paskui, kaip senovės Graikijos didvyriai, *„jie ištiesė rankas prie gardžiai paruošto valgio"*, kad ir koks jis būtų *. Kiti prasčiokai šmižinėja šen ir ten, ieškodami ką čia susikišus į pilvą. Flandrijos pulko vyrai ir Lekuantras su savo versaliečiais grįžta į kareivines; pasilieka vien budintieji patruliai, kuriems įsakyta būti dukart budresniems nei paprastai.

* *Weber;* Deux Amis, etc.

Vėjui šniokščiant, lyjant, nusileidžia nakties šešėliai; visi takai skendi tamsoje. Šitos apylinkės dar nebuvo mačiusios tokios keistos nakties, ko gero, nuo pat Baltramiejaus nakties[170], kuomet, pasak Basompjero, Versalio rūmai atrodę „apgailėtinai".

Ak, kad koks Orfėjas, perbraukęs skambiosios savo lyros stygas, priverstų nurimti tas beprotiškas mases — juk čia viskas atrodo į šipulius subyrėję, lyg būtų prasivėrusi plati praraja. Tarytum visas kraštas būtų griuvęs žemyn, viršūnės susilietė su pačiomis apačiomis — Prancūzijos prastuomenė apsiaučia Prancūzijos karalių, „geležimi kaustytos lazdos" iš visų pusių pakeltos virš karūnos, bet ne tam, kad ją apgintų! Šalia prakeiksmų kraujo ištroškusiems tautos priešams leibgvardiečiams girdėti ir pikti burnojimai prieš karalienę.

Bejėgiai dvariškiai sėdi virpėdami, jų nuotaika keičiasi, nelygu nuotaika kieme priešais rūmus, nelygu iš Paryžiaus ateinančių gandų atspalvis. O gandų gausu: čia apie taiką, čia apie karą. Nekeras tariasi su visais ministrais, bet nieko nenusprendžia. „Jaučio akyje" siaučia tikrų tikriausia gandų audra: mes bėgsime į Mecą, mes nebėgsime. Vėl mėginama pakinkyti karališkas karietas, bet be didelių vilčių, veikiau bandymo dėlei, tačiau Lekuantro patruliai vėl pargina tarnus į rūmus. Per šešias valandas niekas nenuspręsta, net dėl „sutikimo be jokių sąlygų ir išlygų".

Per šešias valandas? Tas, kuris šitokiomis aplinkybėmis nesugeba apsispręsti per šešias minutes, deja, privalo atsisakyti savo padėties — lemtis jau bus nusprendusi už jį. O tuo tarpu menadės ir sankiulotai tariasi su Nacionaliniu susirinkimu ir ima ten vis garsiau triukšmauti. Munjė negrįžta, valdžia niekuo neišsiduoda esanti; šiuo metu Prancūzijos valdžia yra Lekuantro ir antstolio Majaro rankose... Tai štai koks klaikus atpildas už priespaudą, toks netikėtas, nors visi požymiai jau seniai rodė jį esant neišvengiamą — juk akliems viskas įvyksta netikėtai. Vargas, ilgus šimtmečius neturėjęs jokio užtarėjo, jokio pagalbininko, dabar pats sau padės, pats kalbės, ką manąs. *Tai,* ką matote, ir yra jo kalba — nors ir itin šiurkšti, kitokia ji negalėjo būti.

Aštuntą valandą į mūsų susirinkimą grįžta ne siųstoji delegacija, o daktaras Giljotenas, kuris praneša ją grįšiant ir kad esama „sutikimo be jokių sąlygų ir išlygų" vilties. Jis pats atnešęs karaliaus laišką, kuriame šis leidžia ir net įsako „nedaryti jokių kliūčių grūdų pervežimams". Perskaičius šį laišką, menadės ima iš visos širdies ploti, o Susirinkimas tučtuojau priima atitinkamą dekretą, kurį menadės vėl sutinka audringais aplodismentais; tik va: ar negalėtų didingasis Susirinkimas kaip nors „*nustatyti* tvirtų kainų — aštuoni su už dviejų svarų duonos kepalą ir šeši su už svarą mėsos" — atrodo, tai būtų teisingos kainos? Šitokį pasiūlymą pateikia „daugybė vyrų ir moterų", ir antstolis Majaras nesugeba jų sulaikyti, o didingasis Susirinkimas priverstas jį išklausyti. Pats Majaras ne visuomet kalba santūriai, bet jeigu jam kas priekaištauja, jis visai pagrįstai gali pasiteisinti nepaprastomis aplinkybėmis *.

Galop šį dekretą be sunkumų priėmus, netvarkai nesibaigiant, nariams pradėjus skirstytis, o pirmininkui Munjė negrįžtant, pavaduotojui nelieka nieko kita, kaip pranykti. Šitokių aplinkybių verčiamas, Susirinkimas pranyksta, arba, kaip tai oficialiai vadinama, daro pertrauką. Majaras siunčiamas į Paryžių su dekretu dėl grūdų kišenėje; jis ir kelios moterys išvyksta karaliui priklausančiomis karietomis. Ten pat anksčiau išvyko ir lieknoji Luizona Šabrė su tuo „raštišku atsakymu", kurio grįžo pas jo didenybę dvylika delegačių. Grakščioji silfidė [171] leidosi į kelią visiškoje tamsoje; ji turi daug ką papasakoti, jos nervai tokie įtempti, o kelionė šiuo pažliugusiu keliu, kaip ir visiems šiandien, be galo prailgsta. Pirmininkas Munjė vis dar negrįžo, nėra ir „sutikimo be jokių išlygų ir sąlygų", nors praėjo šešios valandos su visais jų įvykiais; užtat vienas kurjeris po kito praneša, kad atvyksta Lafajetas. Ką jis atneša — karą ar taiką? Laikas jau ir dvarui apsispręsti, pasirinkti vieną iš šių dviejų galimybių, ir jeigu nori likti gyvas, jis privalo parodyti esąs gyvas!

Triumfuodamas, džiūgaudamas, kad taip ilgai spyriojęsis jo didenybė nusileido, pagaliau grįžta Munjė su taip

* *Moniteur* (pateikta: Histoire Parlementaire.— T. 3.— P. 105).

sunkiai gautu „sutikimu be jokių sąlygų ir išlygų“, iš kurio dabar, deja, menka nauda. Įsivaizduokite, kaip nustebo Munjė, pamatęs, kad senato, kurį jis tikėjosi pakerėti besąlyginiu sutikimu — nė padujų, o vietoj jo posėdžiauja menadžių senatas! Mat kaip Erazmo [172] beždžionė su skiedra mėgdžiojo jį skutantis, taip ir šios amazonės su pašaipiu iškilmingumu vaidina neaiškią Nacionalinio susirinkimo parodiją. Jos duoda pasiūlymus, sako kalbas, priima potvarkius, kurie bent jau sukelia garsų juoką. Visos žiūrovų galerijos, visi suolai apsėsti, Munjė kėdėje sėdi drūta turgaus pardavėja. Salės tvarkdarių ir įtaigių žodžių padedamas, Munjė vargais negalais prasibrauna prie tos pirmininkės; prieš atsisakydama savo posto, dručkė pareiškia, kad ji ir visas jos senatas, vyrai ir moterys, baisiausiai išalkę (nes ką reiškia tokiai miniai vienas keptas karo žirgas?).

Patyręs Munjė šitokioje situacijoje priima du sprendimus: būgnais sušaukti iš naujo savo Susirinkimo narius ir parūpinti maisto. Greiti pasiuntiniai išsilaksto po visas duonos parduotuves, pas virėjus, konditerius, vyno pirklius, smuklininkus; kiti vaikšto po visas gatves, mušdami būgnus, ir dar garsiai spiegia Munjė nurodymą rinktis. Pasirodo — pasirodo Susirinkimo nariai, bet dar geriau, kad pasirodo valgiai. Šie gabenami ant padėklų ir karučių — tai duona, vynas ir gausybė dešros. Pintinės su valgiais proporcingai paskirstomos po suolus, *tad,* pasak epų tėvo, *„visi iki vieno gavo lygią dalį valgių* (*δαιτος εισης, lygias vaišes*)“, o šiuo metu tai buvo itin pageidautina *.

Palaipsniui gal koks šimtas Susirinkimo narių, menadėms mažumą nusileidus, įsispraudžia aplink Munjė kėdę, išklauso apie „sutikimą be jokių sąlygų ir išlygų“, imasi naktotvarkės klausimo — „diskusijų dėl baudžiamojo kodekso“. Visi suolai sausakimšai apsėsti; blausios galerijos, dar blausesnės nuo purvinų galvų, keistai žvilga nuo geležimi kaustytų lazdų **. Praėjo lygiai penki mėnesiai nuo tos dienos, kai iš šių galerijų spinduliavo savo žavesį gražuolės, pasidabinusios ilgomis plunksnomis ir brangakmeniais, o dabar? Štai prie ko mes priėjome, at-

* Deux Amis.— T. 3.— P. 208.
** Courrier de Provence (Mirabo laikraštis).— Nr. 50.— P. 19.

naujindami Prancūziją. Manding, nėra skausmų, baisesnių už gimdymo!.. Menadžių neįmanoma suvaldyti — kartas nuo karto jos vis paleidžia kokią repliką. „Kokia nauda iš baudžiamojo kodekso,— klausia jos,— kai mums reikia ne ko kita, kaip duonos". Mirabo atsigręžia į jas ir papriekaištauja savo liūto balsu; menadės jam paploja, tačiau laido replikas toliau.

Naktis pasidaro nepakenčiama nuo tų menadžių, kurios žiaumoja kietą dešrą ir svarsto baudžiamąjį kodeksą. Kuo tai baigsis? Pirmiausia turėtų atvykti Lafajetas su trisdešimt tūkstančių savo vyrų; jis jau turbūt netoli, ir dabar visi jo laukia kaip lemties pasiuntinio.

9 skyrius

LAFAJETAS

Apie vidurnaktį ant kalvos sutviska žiburėliai — Lafajeto žiburėliai! Versalio alėja sklinda būgnų tratėjimas. Ką jis neša, taiką ar karą? Kantrybės, draugai — nei vieną, nei kitą. Lafajetas jau čia, katastrofa dar ne.

Pakeliui jis be galo dažnai sustodavo ir sakydavo kareiviams kalbas; dvylikai mylių įveikti jiems prireikė net devynių valandų. Montrėjuje, netoli Versalio, visi kareiviai turi stabtelėti ir nakties tamsoje, lietui pliaupiant, iškėlę dešinę ranką iškilmingai prisiekti gerbsią karaliaus būstą ir ištikimybę jam bei Nacionaliniam susirinkimui. Po šitokios ilgos kelionės įniršio neliko nė padujų, keršto troškulį nuslopino nuovargis ir kiaurai permirkę rūbai. Flandrijos pulkas vėl kovinėje parengtyje, tačiau dabar, kai jis pasidarė toks patriotiškas, jo nebereikia „naikinti". Išvarginti kariai sustoja alėjoje; dabar jiems niekas taip nerūpi, kaip rasti pastogę ir pailsėti.

Pirmininkas Munjė sėdi sunerimęs; karaliaus dvaras taip pat sunerimęs. Iš rūmų ateina laiškelis Munjė — ar jis nesiteiktų tuojau pat grįžti tenai su nauja delegacija, kad bent jau galėtume *sujungti* į viena savo nerimą. Susirūpinęs Munjė tuo tarpu pats pasiunčia žmogų pranešti Lafajetui apie tai, kad karalius teikėsi priimti „Žmogaus teisių deklaraciją" be jokių sąlygų ir išlygų. Generolas,

atvykęs su nedideliu avangardo būreliu, atsako prabėgomis, ištaria keletą miglotų lipšnių žodžių Nacionalinio susirinkimo pirmininkui, nesusimąstydamas meta žvilgsnį į tą tokią margą Susirinkimo sudėtį, o paskui eina į rūmus, kartu su juo — du Paryžiaus municipaliteto nariai, išrinkti iš trijų šimtų komunos atstovų šiam tikslui. Sargybiniai ir durininkai įleidžia jį pro užrakintus, spynomis nukabinėtus vartus ir duris į karališkąsias menes.

Dvariškiai, vyrai ir moterys, spiečiasi koridoriuose, stengdamiesi įžvelgti savo likimą jo veide, kuriame, pasak istorikų, keistas akiai „sielvarto, aistros ir narsos mišinys“ *. Jo jau laukia karalius su savo broliu, ministrais ir maršalais. Pompastiškais, riteriškais žodžiais Lafajetas praneša „atėjęs pasiūlyti savo galvą, idant užtikrintų saugumą jo didenybei“. Du municipaliteto nariai praneša Paryžiaus pageidavimus. Jų keturi, ir visi — kuo taikingiausio pobūdžio. Pirmasis: kad garbė saugoti jo šventą asmenį būtų suteikta patriotiškiems nacionaliniams gvardiečiams, tarkime, centro grenadieriams, kurie įpratę prie šios privilegijos dar nuo to laiko, kai buvo prancūzų gvardiečiai. Antrasis: jeigu įmanoma, parūpinti maisto produktų. Trečiasis: kad būtų nusiųsti teisėjai į visus kalėjimus, kuriuose dabar prigrūsta politinių nusikaltėlių. Ketvirtasis: *kad jo didenybė teiktųsi atvykti į Paryžių ir jame gyventų.* Į pirmuosius tris pageidavimus karalius daug negalvojęs atsako „taip“ ar galima sakyti, kad jau atsakė „taip“; į ketvirtąjį jis gali atsakyti tik „taip“ arba „ne“, ir mielai atsakytų „taip“ *ir* „ne“ iš karto! Šiaip ar taip, ar Paryžiaus pasiuntiniai nėra, ačiū Dievui, kuo taikingiausiai nusiteikę? Taigi yra laiko apmąstyti. Atrodo, didžiausias pavojus jau bus praėjęs!

Lafajetas ir d'Estenas pastato sargybinius: centro grenadieriams paskiriama sargybinė, kurią jie užimdavo anksčiau, būdami prancūzų gvardiečiai, nes didžioji dalis paskutiniųjų jos gyventojų, neišmintingųjų leibgvardiečių, išvyko į Rambujė. Tai *šios* nakties įsakymas, bet jo padaryta žala bus juntama dar ilgai. Lafajetas ir du miesto tarybos atstovai dar pasako pompastiškų, riteriškų žodžių ir atsisveikinę išeina.

* Mémoire de M. le Comte de Lally-Tollendal (Janvier 1790).— P. 161—165.

Jų pokalbis su karaliumi buvo toks trumpas, kad Munjė su savo delegacija per tą laiką nespėjo ateiti. Trumpas, bet naudingas. Visiems dvariškiams akmuo nusirita nuo širdies. Gražiosios rūmų damos atvirai pareiškia, esą nors tas Lafajetas toks šlykštus, šį sykį jis visus išgelbėjęs. Tai pripažįsta net senosios surūgusios tetulės, mums jau seniai pažįstamos karaliaus *Tentes* (tetos), senučiukė *Graille* (Karkalė) ir jos seserys. Dvariškiai nekart girdėjo ir karalienę Mariją Antuanetę tai sakant. Tą dieną ji vienintelė ne tik iš moterų, bet ir iš vyrų savo išore rodė narsą, išdidžią ramybę ir ryžtą. Ji viena aiškiai suprato, ką *ketinanti* daryti, o Teresės dukra *išdrįs* padaryti tai, ką ketinanti, nors jai grasintų visa Prancūzija: ji liks su savo vaikais ir savo vyru.

Prieš tris ryto viskas sutvarkyta: sargybiniai pastatyti, centro grenadieriai apgyvendinti savo senojoje sargybinėje, jiems pasakyta kalbą; šveicarai ir saujelė likusių leibgvardiečių taip pat išklauso kalbą. Kelionės išvarginti Paryžiaus batalionai, kuriems teko pasikliauti „Versalio svetingumu“, miega atsarginėse lovose, atsarginėse kareivinėse, kavinėse, tuščiose bažnyčiose. Jų būrys pakeliui į šv. Liudviko bažnyčią pažadina vargšą Veberą, kuris neramiai miega Sartori gatvėje. Visą dieną Veberas vaikščiojo, prisikimšęs liemenės kišenę kulkų —„du šimtus kulkų ir dvi *parakines*“, nes tais laikais liemenės buvo ne vien pavadinimas, ir jų kišenės nutįsdavo gerokai žemiau dubens. Tokią gausybę kulkų jis nešiojosi visą dieną, bet neturėjo progos jų panaudoti, tad dabar jis verčiasi ant kito šono, keikdamas išdavikus triukšmadarius, sukalba porą maldų ir tuoj pat vėl įminga.

Pagaliau Nacionaliniame susirinkime pasakyta pakankamai kalbų; Mirabo pasiūlymu baudžiamojo kodekso svarstymas nutraukiamas, delegatai išsiskirsto iki ryto. Menadės ir sankiulotai gūžiasi sargybinėse, Flandrijos pulko kareivinėse, prie žvaliai traškančių laužų, o tie, kuriems nepasiseka — bažnyčiose, įstaigų patalpose, sargybinių būdelėse — visur, kur tik gali prisiglausti vargšai. Išsikriokusi nerami diena nuėjo ilsėtis; kol kas aukų nėra, vien tik tas kovos žirgas. Maištingasis chaosas miega aplink karaliaus rūmus, it vandenynas aplink narų varpą [173], kuriame kol kas neatsirado jokių įtrūkimų.

Gilus miegas nesirinkdamas apėmė visus, kilmingiausius ir niekingiausius, atitolindamas bemaž viską, net rūstybę ir alkį. Žemę gaubia tamsa, tačiau toli šiaurryčiuose geltoni Paryžiaus žiburiai skverbiasi giliai į tamsią lietingą naktį, nes jame viskas apšviesta, lyg kadaise liepos naktimis; gatvės ištuštėjo, nes žmonės staiga pajuto karo baimę; municipaliteto nariai nemiega; patruliai kimiais balsais šaukia: „Stok, kas eina?“ Maždaug tuo metu Paryžiuje pasirodo mūsų lieknoji vargšė Luizona Šabrė visai pakrikusiais nervais, o už valandos, „beveik ketvirtą ryto“, atvyks ir antstolis Majaras. Vienas po kito jie praneša nemiegančiam municipalitetui visa, kuo gali paguosti, o vos prašvitus didžiuliai raminantys plakatai praneša tas naujienas visiems paryžiečiams.

Noajo namuose netoli karaliaus rūmų baigęs savo kalbas Lafajetas tariasi su savo karininkais; penktą valandą ryto vienbalsiai nutariama, kad žmogui, kuris daugiau negu parą šitaip kamavosi ir triūsė, reikia griūti į lovą ir mažumą pailsėti.

Šitaip baigėsi pirmasis moterų sukilimo aktas. O kas bus rytoj? Kaip visuomet rytojus yra Parkų[174] rankose! Tačiau galima viltis, jog jo didenybė sutiks garbingai atvykti į Paryžių jei ne gyventi, tai bent jau jį aplankyti. Čia ir visur prieš tautą einantys leibgvardiečiai privalo prisiekti ištikimybę nacijai, atitaisyti negarbę, kurią užtraukė trispalvei kokardai, o Flandrijos pulkas turi būti prisaikdintas. Ko gero, bus daug priesaikų, neišvengiamai daug viešų pasisakymų — ir šitokiu būdu, kalbomis ir priesaikomis, visas reikalas gražiai išsikvėps.

O gal bus kitaip, *ne*gražiai — karalius duos sutikimą ne garbingai, o gėdingai, prievarta? Beribis sukilimo chaosas iš visų pusių slegia rūmus, it vandenynas narų varpą, ir gali prasiskverbti vidun pro menkiausią įtrūkimą. Jeigu tik susikaupusi maištingoji masė jį aptiks, ji pliūptels vidun lyg nesibaigiantis vandens srautas ar, veikiau, lyg savaime užsidegantis skystis, pavyzdžiui, „terpentino ir fosforo mišinys“, žinomas Spinolai Santerui!

10 skyrius

KARALIUS TEIKIASI PRIIMTI

Vos tik virš Versalio išaušo blausus, žvarbus, lietingas rytas, lemtis panoro, kad iš dešiniojo karaliaus rūmų sparno pro langą žvilgtelėtų vienas leibgvardietis, nutaręs pažiūrėti, ką žada dangus ir žemė. Jis išvydo slankiojančius prasčiokus, vyrus ir moteris. Jo pilvas tuščias, tad jis ne be pagrindo suirzęs; ko gero, jis nesusilaikęs nusikeikia ant jų ir juo labiau negali susilaikyti neatsakęs į jų keiksmus, skirtus jam.

Bjaurūs žodžiai sukelia dar bjauresnius, galop pasipila patys bjauriausi, o paskui ateina eilė ir bjauriam poelgiui. Ar piktaliežuvis leibgvardietis, išgirdęs šlykštesnių keiksmų negu tie, kuriais pats svaidėsi (tai buvo neišvengiama), užtaisė savo muškietą ir ėmė grasinti šausiąs, ar tikrai iššovė? To nežino nė išminčiai. Tvirtinama, kad jis iššovė, bet mes tuo abejojame. Šiaip ar taip, prasčiokai, kuriems grasinama, inkšdami iš įsiūčio ima klebenti visus vartus, vieni neatlaiko (nes buvo sutvirtinti vien tik grandine), ir dar garsiau inkšdami jie subėga į didįjį kiemą.

Nepraustaburnis leibgvardietis ir keli jo draugai dabar tikrai ima šaudyti ir sutrupina vienam vyrui ranką. Lekuantras paliudys *, kad „buvo mirtinai subadytas beginklis nacionalinis gvardietis Kardenas". O štai kitas beginklis nacionalinis gvardietis Žeromas Leritjė, „paryžietis balniaus sūnus", kuriam dar nė ūsai neprasikalę, mirtinai sužeistas krenta ant grindinio, ir ant jo ištykšta kraujas ir smegenys! Iš gailesčio ir begalinio keršto troškimo minia ima klykti baisiau negu religinės ekstazės apimti airiai. Kelios akimirkos, ir kito kiemo, o paskiau ir prieš pat rūmus esančio, vadinamo Marmuro kiemu, vartai išlaužiami, paimami šturmu; minia suplūsta į Marmuro kiemą ir nusirita Didžiaisiais bei visais kitais laiptais ir įėjimais kaip gyvas tvanas. Du leibgvardiečių sargybiniai, Dešiut ir Varinji, sutrypiami, subadomi šimtais iečių. Pasigriebusios trumpus kardus ar kitus ginklus, moterys

* Déposition de Lecointre (pateikta: Histoire Parlementaire.— T. 3.— P. 111—115).

įsiveržia vidun lyg tikros menadės; kitos, pakėlusios nušauto Žeromo lavoną, paguldo jį ant marmuro laiptų — tegul čia *prakalba* amžiams nutilusi sudaužyta, pamėlusi jo galva.

Vargas dabar visiems leibgvardiečiams, nė vienas iš jų nesulauks pasigailėjimo! „Nusileidęs keturis laiptelius“ Miomandras de Sent Meri švelniais žodžiais maldauja... šniokščiantį uraganą. Jo draugai, nutempę jį už skvernų ir diržo, išplėšia jį iš mirties nagų tikrąją šių žodžių prasme ir užtrenkia duris. Jos irgi atlaikys vos kelias akimirkas — lentos subyrės į šipulius it molio puodynė. Užsibarikadavimas negelbsti. Sprukite, leibgvardiečiai: aršūs sukilėliai, it cerberiai kriokdami, lipa jums ant kulnų!

Baimės apimti leibgvardiečiai bėga užsklęsdami paskui save duris, užbarikaduodami jas, cerberiai lekia jiems įkandin. Kur? Per vieną menę, per kitą; vaje — link karalienės kambarių, tolimiausiame iš kurių šiuo metu jinai miega. Penki sargybiniai lekia per tuos ilgus kambarius, garsiai pabeldžia į karalienės miegamojo duris šaukdami: „Gelbėkite karalienę!“ Apsiašarojusios moterys virpėdamos puola jiems į kojas. „Mes pasiryžę mirti,— atsako jie,— o jūs gelbėkite karalienę!“

Nereikia virpėti, moterys, užtat reikia skubėti, nes štai dar vienas balsas sušunka pro tolimąsias duris: „Gelbėkite karalienę!“, ir jos užsidaro. Šį antrąjį įspėjimą sušuko narsusis Miomandras. Jis buvo per plauką nuo mirties, kai puolė čionai šiuo tikslu, o ir dabar, atlikęs šią pareigą, jis vėl per plauką nuo mirties. Narsusis Tardivė diu Reperas, pasišovęs padaryti tą pačią desperatišką paslaugą, buvo parblokštas ietimis, ir jo draugams vos pavyko jį išgelbėti nuvilkus į šalį. Tegul ilgai gyvena atmintyje šių dviejų narsių leibgvardiečių Miomandro ir Tardivė vardai.

Virpančios iš baimės freilinos, viena kurių iš tolo pamatė Miomandrą ir išgirdo jo įspėjimą, paskubomis apsiaučia karalienę kuo prastesniais rūbais, norėdamos išgelbėti, ir ji bėga per „jaučio akį“, pro kurios pagrindines duris jau taip pat laužiasi sukilėliai. Jinai įbėga į karaliaus kambarį, puola jam į glėbį ir, saujelės ištikimų dvariškių apsupta, glaudžia prie savęs vaikus. *„O, mes*

amis, sauvez moi et mes enfans!" * — motinos ašaromis pratrūksta raudoti valdingoji, išdidžioji imperatoriaus duktė. „Jaučio akis“ aidi nuo sukilėlių kirvių smūgių. Tai bent valanda!

Taip, draugai, šlykšti, baisi valanda, vienodai gėdinga pavaldiniams ir valdovui, kada vieni ir kitas negarbingai paliudija, kad jų tarpusavio santykiai nutraukiami. Įniršis, paskutines dvidešimt keturias valandas kunkuliavęs dvidešimtyje tūkstančių širdžių, *suliepsnojo;* Žeromo lavonas ištaškytomis smegenimis guli it žaižaruojančios anglys. Kaip mes jau sakėme, čia įsiveržė bekraštė stichija, kuri audringai plūsta visais koridoriais ir praėjimais.

Tuo tarpu vargšai persekiojami leibgvardiečiai beveik visi subėgo į „jaučio akį“. Jie gali žūti prie karaliaus durų slenksčio, tik maža ką gali padaryti, kad jį apgintų. Jie verčia į krūvą garbės *taburetes* [175], suolus ir visus baldus, kuriuos įmanoma pajudinti, prie durų, į kurias jau dunksi sukilėlių kirviai... Bet ar žuvo tuomet už tolimųjų karalienės durų narsusis Miomandras? Ne, jam sutrupino kaulus, jį subadė, suraižė ir paliko pamanę, kad jis miręs, tačiau jis atšliaužė čionai ir liks gyvas, visos ištikimosios Prancūzijos gerbiamas. Be to, atkreipkite dėmesį į tai, kad priešingai tam, kas buvo sakoma ir giedama, sukilėliai *neišlaužė* durų, kurias jis gynė, bet nuskubėjo kitur, ieškodami kitų leibgvardiečių **.

Vargšai leibgvardiečiai po tos savo Tiesto puotos Operos salėje! Jų laimė, kad sukilėliai ginkluoti vien ietimis ir kirviais ir neturi apgulčiai tinkamų ginklų! Jau dabar rūmai dreba ir dunda nuo jų! Nejaugi jie visi niekingai žus, o kartu su jais ir karališkoji šeimyna? Dešiutui ir Varinji, žvėriškai nužudytiems antpuolio pradžioje, Marmuro kieme nukertamos galvos — tai duoklė Žeromo *palaikams.* Tą pareigą mielai atliko Žurdanas su čerpių spalvos barzda ir paklausė, ar nėra daugiau. Dar vieną belaisvį jie veda aplink Žeromo lavoną, pusiau staugdami, pusiau giedodami — ar neteks Žurdanui vėl atsiraitoti rankovių?

Vis garsiau ir garsiau siaučia sukilėliai rūmų viduje plėšikaudami, jei neturi ką žudyti, vis garsiau ir gar-

* Ak, mano draugai, išgelbėkite mane ir mano vaikus *(pranc.).*
** *Campan.* — Op. cit. — T. 2. — P. 75—87.

siau tranko jie „jaučio akies“ duris — kas dabar gali sukliudyti jiems įsiveržti? Staiga triukšmas liaujasi, niekas nebetranko durų! Girdėti pašėlęs kojų trypimas, šauksmai vis tilsta; stoja tyla, o paskui girdėti neskubūs žingsniai, ir kažkas draugiškai pabeldžia į duris: „Mes centro grenadieriai, buvę prancūzų gvardiečiai. Atidarykite mums duris, ponai leibgvardiečiai — mes nepamiršome, kaip jūs išgelbėjote mus prie Fonteni!“ * Durys atidaromos, ir įeina kapitonas Gondranas su centro grenadieriais; staiga išplėšti iš mirties nagų leibgvardiečiai santūriai, kaip dera kariškiams, apkabina savo išgelbėtojus.

Keisti Adomo sūnūs! Centro grenadieriai paliko namus kaip tik tam, kad „sunaikintų“ šiuos leibgvardiečius, o dabar atskubėjo gelbėti jų nuo mirties. Prisiminus drauge patirtus pavojus ir kaip vieni kitiems kadaise padėjo, suminkštėjo kietos širdys; krūtinė priglunda prie krūtinės ne grumiantis. Karalius akimirką kyšteli galvą pro savo apartamentų duris ir surinka: „Neskriauskite mano gvardiečių!“ *„Soyons frères!“* **— sušunka kapitonas Gondranas, ir su savo grenadieriais atstatę durtuvus vėl pasileidžia vyti sukilėlių iš rūmų.

Dabar atvyksta ir Lafajetas, kurį staiga pakėlė (bet ne iš miego, nes jis dar nespėjo sudėti akių); vieniems jis rėžia aistringą kalbą, kitiems duoda glaustą įsakymą. Renkasi ir visi nacionaliniai gvardiečiai, staiga pažadinti trimitų ir pavojaus būgnų garsų. Mirtinos grumtynės liaujasi; sukilimo liepsna, iš pradžių nurausvinusi visą padangę, dabar prislopinta; ji rusena be ugnies, it apdegusios anglys, kurias nesunku užgesinti. Karaliaus apartamentams pavojus negresia. Aplink jų didenybes ima rinktis ministrai, valdininkai ir net kai kurie lojalūs Nacionalinio susirinkimo deputatai. Dabar jie pastirę iš baimės, tačiau ašarodami, blaškydamiesi jie pamažu aprims ir pasiūlys daugiau ar mažiau vykusių idėjų ir patarimų.

Na, o dabar akimirką žvilgtelėkime pro karališkuosius langus. Abu kiemus užtvindė šniokščianti žmonių galvų

* *Toulongeon.*— Op. cit.— T. 1.— P. 144.
** Būkime broliai! *(pranc.)*

jūra, kurios bangos ritasi visais praėjimais. Joje moterys — menadės, įsiūčio kupini vyrai, tiesiog pamišę iš begalinio noro keršyti, niokoti, plėšti! Prastuomenė nusinėrė savo antsnukį ir dabar loja trimis gerklėmis lyg tas cerberis. Keturiolika leibgvardiečių sužeista, du nužudyti, jų galvos, kaip matėme, nukirstos. „Ar vertėjo dėl dviejų sukarti tokį kelią?“— klausia Žurdanas. Nelaimingieji Dešiutas ir Varinji,— tikrai graudus buvo jų likimas! Taip netikėtai jie buvo nublokšti į prarają, kaip kartais žmones pasiglemžia iš kažin kur atidundėjusi kalnų griūtis, kurią sukėlė visai ne *jie,* o kiti! Paskutinį kartą išmušus rūmų laikrodžiui, jie tingiai žingsniavo pirmyn atgal, atstatę savo muškietas, ir jiems labiausiai rūpėjo, kad valanda kuo greičiau prabėgtų ir išmuštų kita. Išmušė, tačiau juodu nebegirdėjo laikrodžio dūžių. Jų lavonai guli sumaitoti; jų galvos „ant poros sieksnių ilgio iečių“ nešiojamos po Versalio gatves, o apie pusiaudienį atsidurs prie Paryžiaus užkardų — pernelyg klaikus kontrastas ten iškabintiems didžiuliams raminančio turinio plakatams!

Sugautasis leibgvardietis vis dar vedamas ratu aplink Žeromo lavoną, o minia šaukia lyg indėnai, rengdamiesi į karą; tuo metu, kai pasirodo Gondranas su savo grenadieriais, krauju susitepęs raudonbarzdis atsiraitojęs rankoves mosikuoja savo kruvinu kirviu; „Bičiuliai, ar norite pasižiūrėti, kaip šaltakraujiškai bus nužudytas žmogus?“ „Šalin, galvažudžiai!“— atsako jie ir išvaduoja vargšą leibgvardietį. Gondranui ir jo grenadieriams, gvardiečiams su jų karininkais darbo per akis — jie laksto, vaikydami niekšus ir plėšikautojus, valo visus koridorius, valo rūmus. Subjauroti leibgvardiečių lavonai paslepiami, Žeromo palaikai nugabenami tyrimui į rotušę. Vis labiau slopinama sukilimo ugnis virsta pakenčiamu, kontroliuojamu karščiu.

Kaip ir visuomet minios aistroms pratrūkus, visokiausios abstrakčios kategorijos susiplaka į viena — tai, kas juokinga ir net kvaila, su tuo, kas baisu. Štai tolumoje už banguojančios galvų jūros matyti prasčiokai, jodinėjantys ant žirgų iš karališkųjų arklidžių. Tai plėšikautojai, nes patriotų masėje visuomet atsiranda jų vardui gėdą darančių gryniausių vagių ir nenaudėlių dalis. Gon-

dranas atėmė iš jų grobį rūmuose, tad jie nuskubėjo į arklides ir pasivogė iš ten žirgus. Tačiau kilnieji Diomedo žirgai [176], pasak Vebero, paniekino šitokius pašlemėkiškus raitelius ir, aukštai švyscįodami savo karališkus kulnis, netrukus beveik visus nusviedė kuo toliausiai, aidint garsiam juokui. Žirgus sugaudė, o tuos, kurie paspruko, vėliau parvarė raiti nacionaliniai gvardiečiai.

Dabar matome, kaip graudžiai paskutinį kartą žybteli etiketas, kuris nepranyksta be ženklo net dabar, kai visas pasaulis garma į pragarišką tamsą — panašiai atrodytų namuose apsigyvenęs svirplys, čirškiantis griaudžiant paskutiniojo teismo trimitams. *„Monsieur,*— tarė ceremonmeisteris (manome, kad tai buvo de Brėzė) Lafajetui, kai šis tomis baisiomis akimirkomis tekinas lėkė pas karalių į jo apartamentus,— *le Roi vous accorde les grandes entrées“* * nutaręs, kad nepatogu jo neįleisti **.

11 skyrius

IŠ VERSALIO

Vis dėlto gerai ginkluota Paryžiaus nacionalinė gvardija ištuštino rūmus ir net įsikūrė jų prieigose, išstumdama beveik visą margąją patriotų minią į Didįjį ar net Priešakinį kiemą.

Galite pastebėti, kad leibgvardiečiai dabar tikrai „prisisegė nacionalines kokardas“; jie eina prie langų ar į balkonus, iškėlę rankose skrybėles, ant kurių puikuojasi didžiulės trispalvės, ir meta savo šovinines, rodydami pasiduodą; šaukia *„Vive la Nation!“* *** Į šitokį šūkį kilni širdis gali atsiliepti tik šaukdama: *„Vive le Roi!“* ****, *„Vivent les Gardes du Corps!“* ***** Jo didenybė jau buvo išėjęs į balkoną su Lafajetu. Dabar jis pasirodė dar kartą. *„Vive le Roi!“*— šaukia visi, ir tik vienas balsas klykia: *„Le Roi à Paris!“* ******

* Pone, karalius teikiasi jus priimti *(pranc.)*.
** *Toulongeon.*— T. 1, app. 120.
*** Tegyvuoja tauta! *(pranc.)*
**** Tegyvuoja karalius! *(pranc.)*
***** Tegyvuoja leibgvardiečiai! *(pranc.)*
****** Karalių į Paryžių! *(pranc.)*

Miniai reikalaujant, karalienė irgi pasirodo, nors tai pavojinga. Ji išeina į balkoną su savo mažuoju sūnumi ir dukra. *„Point d'enfans!"* *— šaukia balsai. Ji švelniai stumteli vaikus atgal ir ramiai stovi viena, sukryžiavusi rankas ant krūtinės. „Jeigu man reikia mirti,— prieš tai pasakė ji,— aš mirsiu". Šitoks ramus heroizmas padaro poveikį. Nuovokusis Lafajetas su jam būdinga pompa ir galantiškumu paima jos dailią karališkąją rankutę ir pagarbiai atsiklaupęs pabučiuoja; tuomet minia vis dėlto sušunka: *„Vive la Reine!"* **. Tačiau vargšas Veberas „pamatė" (o gal jam tik pasirodė, nes vargu bau galima patikėti trečdaliu to, ką šis vargšas tarėsi patyręs tomis isteriškomis dienomis), kaip „vienas iš tų plėšikų nutaikė savo muškietą į jos didenybę", nežinia, ketindamas iššauti ar ne, nes kitas plėšikas „piktai trenkęs nukreipė jos vamzdį žemyn".

Taigi visi, net pati karalienė ir dargi leibgvardiečių kapitonas perėjo į tautos pusę! Dabar į balkoną kartu su Lafajetu išeina pats leibgvardiečių kapitonas. Ant šio atgailaujančio vyro skrybėlės prisegta milžiniška trispalvė, dydžio sulig lėkšte sriubai ar saulėgrąža — ji matyti net iš atokiojo Priešakinio kiemo. Iškėlęs savo skrybėlę, jis garsiai prisiekia tautai; tai matydama, visa kariuomenė šaukdama iškelia ant durtuvų savo skrybėles. Susitaikymas saldus žmogaus širdžiai. Lafajetas jau prisaikdino Flandrijos pulką; dabar Marmuro kieme jis prisaikdina likusius leibgvardiečius, ir žmonės ima juos glėbesčiuoti... Ak, broliai, kodėl jūs vertėte mus jus žudyti?! Pažiūrėkite, mes džiaugiamės jumis kaip grįžusiais sūnumis palaidūnais! Vargšai leibgvardiečiai, perėję į tautos ir trispalvės pusę, keičiasi su jais skrybėlėmis ir ginklais — dabar vyraus taika ir brolybė. Vis dar aidi *„Vive le Roi!"*, ir nebe vienas balsas, o visi kaip vienas šaukia: *„Le Roi à Paris!"*, nes to geidžia visų mirtingųjų širdys.

Taip, „Karalių į Paryžių!", o kas dar? Ministrai gali tartis, o nacionaliniai deputatai purtyti galvas, tačiau dabar kitos galimybės nėra. Jūs privertėte jį vykti savanoriškai. „Pirmą valandą",— garsiai tai patvirtina Lafajetas, ir visuotinis sukilimas jam pritaria klaikiai šaukdamas ir

* Vaikų nereikia! *(pranc.)*
** Tegyvuoja karalienė! *(pranc.)*

pyškindamas iš visų šaunamųjų ginklų, žvilgančių ir surūdijusių, didelių ir mažų. Na ir garsas — jis girdėti už daugelio mylių, tarsi trimitai, šaukią į paskutinįjį teismą! Šitas garsas nusirita tolyn, į šimtmečių tylą. O nuo tol Versalio rūmai lieka stovėti tušti, tylos gaubiami; erdvūs jų kiemai apauga piktžolėmis, ir vienintelis aidas, kuris juose klajoja — ravinčio sodininko kaplio dunksėjimas. Laikai ir kartos ritasi tolyn savo Golfo srovės verpetuose; pastatai, kaip ir juos statę žmonės, taip pat turi savo likimus.

Taigi iki pirmos valandos trys šalys — Nacionalinis susirinkimas, nacionalinė prastuomenė ir nacionalinė karališkoji valdžia — bus gerokai užsiėmusios. Prasčiokai džiūgauja, moterys dabinasi trispalvėmis. Paryžius, rodydamas tėvišką rūpestį, atsiuntė savo keršytojams „kelis vežimus duonos", kuri pasitinkama džiaugsmingais šauksmais ir su dėkingumu sudorojama. Savo ruožtu keršytojai ieško, kur saugomi grūdai, aptikę pakrauna juos į penkiasdešimt vežimų, idant karalius, potencialus visokeriopos laimės pranašas, taptų akivaizdžiu gausybės parūpintoju.

Taigi sankiulotai paėmė į nelaisvę savo karalių, nors buvo jį paleidę, kai jis pasižadėjo gerai elgtis. Monarchija griuvo, ir net ne garbingai — gėdingai, ne kartą pasipriešinusi, tik neprotingai, nes išeikvojo savo jėgas priepuoliams ir pasispardymams — kaskart iš naujo pasispardžiusi, ji buvo nuslopinama dar negailestingiau negu anksčiau. Broji kartečės salvė gal ir būtų davusi kokios naudos, tačiau iš jos beliko pobūvis Operos salėje su vyno įkvėptomis kalbomis ir *„O Richard, o mon Roi!"* *, o iš čia, kaip pamatysime,— Favra sąmokslas, kuriam numalšinti pakaks pakarti vieną ševaljė.

Vargšė monarchija! Bet kas gali laukti žmogaus, kuris blaškosi tarp savo norų, jei ne gėdingiausias pralaimėjimas? Aišku, kad karalius turi teisę prieš Dievą ir žmogų, kurią jis privalo ginti iki karsto lentos, arba jos neturi. Aišku, kad viena iš dviejų — tik kad jis žinotų, kaip yra iš tikrųjų! Te pasigaili jo dangus! Jei Liudvikas būtų išmintingas, jis nieko nelaukdamas atsisakytų savo

* O Ričardai, mano karaliau! *(pranc.)*

sosto... Argi ne keista, kad taip retai karaliai atsisako savo sosto, ir dar nėra tekę girdėti, kad nors vienas būtų nusižudęs. Vienintelis Frydrichas I, Prūsijos karalius, mėgino pasikarti, bet jam sukliudė perpjovę virvę.

Kalbant apie Nacionalinį susirinkimą, kuris šįryt paskelbia „esąs neatskiriamas nuo jo didenybės" ir ketina vykti paskui jį į Paryžių, reikia pažymėti vieną dalyką — be galo prastą jo narių sveikatą. Jau po liepos keturioliktosios buvo pastebėta, kad garbinguosius jo narius užpuolė kažkokios ligos, ir todėl tiek daug jų pareikalavo pasų, kad galėtų vykti į užsienį taisyti pašlijusios sveikatos. Tačiau nuo šiol kils tikra maro epidemija: pirmininkui Munjė, Lali-Tolendaliui, Klermonui Toneriui ir visiems konstituciniams rojalistams, reikalaujantiems dvejų rūmų parlamento, būtina pakeisti klimatą; jau anksčiau jį pakeitė rojalistai, kuriems nereikalingas joks parlamentas.

Iš tikrųjų tai, kas dabar prasidėjo, yra *antroji emigracijos* banga, labiausiai palietusi bendruomenių deputatus, bajorus ir dvasininkiją. „Vien į Šveicariją išvyksta šešiasdešimt tūkstančių"... Jie grįš, kai bus suvedamos sąskaitos! Taip, ir bus be galo karštai sutikti... Na, bet viena emigracijos banga po kitos yra Prancūzijos ypatumas. Banga seka bangą, o sukelia jas pagrįsta baimė, nepagrįsta viltis, o labai dažnai — vaikiški kaprizai. Pirmiausia patraukė tie, kurie skraido aukštybėse, paskiau tie, kurie skraido žemiau, dar žemiau ir dar, o galop iškeliaus ir tie, kurie šliaužioja žeme. Tai gal dabar mūsų Nacionaliniam susirinkimui bus kur kas patogiau rengti konstituciją, juk visi dvejų rūmų anglomanai nebegali sutrukdyti — jie toli, svetimuos kraštuos? Abatas Mori sučiumpamas ir grąžinamas atgal; šis kietas it titnagas vyras su iškalbinguoju kapitonu Kazalesu ir keliais kitais prasilaikys dar vienerius metus.

O tuo tarpu kyla klausimas, ar išties tą dieną Pilypą, Orleano hercogą, žmonės matė Bulonės miške, „apsirengusį pilku surdutu"; stovėdamas po šlapiais nuvytusiais medžiais, jis laukė, ką atneš toji diena. Deja, taip,— Vebero ir į jį panašių sąmonėje išlikęs jo vaizdinys. Kriminalinis Šatlė teismas, priverstas nuodugniai ištirti šį klausimą, iškvočia šimtą septyniasdešimt liudininkų; teis-

mo atstovas Šabru paskelbia savo ataskaitą, iš kurios be šio fakto nieko *daugiau* nesužinome *. Taigi kas yra šių dviejų nepakartojamų spalio dienų kaltininkas — juk tokie dramatiški įvykiai niekad nesiklosto savaime, be scenaristo ir režisieriaus. Medinis Pančas [177] nepasirodo dienos šviesoje skųstis savo vargais, jei jo netampo už vielučių, tai kaip gali žmonių minia? Tai gal dėl šių įvykių kalti Orleano hercogas, Laklo, markizas Sijeri, Mirabo ir kiti maišaties sūnūs, tikėjęsi išvyti karalių į Mecą ir surinkti grobį? O gal priešingai — kalta „jaučio akis", leibgvardiečių pulkininkas de Gišas, ministras Sent Priestas ir aukštybėse skraidantys lojalistai, taip pat tikėjęsi išvyti jį į Mecą ir pasinaudoti kilusiu pilietiniu karu? Gerasis markizas Tulonžonas, istorikas ir deputatas, jaučiasi priverstas pripažinti, kad kalti *vieni* ir *kiti* **.

Deja, mano draugai, tikėjimas abejojant — keistas dalykas. Bet kuo galima padėti, kai visa tauta apimta įtarumo ir kai ne kas kita kaip skrandžio sulčių išsiskyrimas jai atrodo dramatiškas stebuklas? Tokia tauta jau yra viso labo hipochondriškas [178] ligų maišas; ji, galima sakyti, pavirtusi į stiklą, tulžies ėdama, nykstanti, ji negali nepatirti krizių. Ar įtarumas nėra vienintelis dalykas, į kurį reikia žiūrėti įtariai, kaip kad Montenis [179] bijojo tik baimės?

Tačiau dabar išmušė pirmą. Jo didenybė savo karietoje su karaliene, seserim Elžbieta ir dviem vaikais. Tik už valandos pavyksta išrikiuoti tą begalinę procesiją ir leistis į kelią. Oras apsiniaukęs, lietingas; žmonių galvose painiava; triukšmas neapsakomas.

Mūsų pasaulis matęs begales procesijų: romėnų triumfus ir ovacijas, eisenas Kabirų [180] garbei mušant cimbolus, prašmatnias karalių keliones, airių laidotuves,— o štai dabar jis pirmąsyk išvys, kaip Prancūzijos monarchija žengia į savo kapą. Toji procesija nusidriekė per kelias mylias į ilgį, o į plotį jos ribos neaiškios, nes visi apylinkių gyventojai sugužėjo jos pasižiūrėti. Ji juda pamažu, vangiai, it ežeras be krantų, tačiau triukšmingai kaip Niagaros krioklys, kaip Babelio bokštas ar Bedlamas. Girdėti žlegsėjimas ir trepsenimas, „valio" ir kiti šauksmai,

* Rapport de Chabroud.— *Moniteur,* 1789 m. gruodžio 31 d.
** *Toulongeon.*— Op. cit.— T. 1.— P. 150.

muškietų papliūpos — kuo tikriausias chaoso fragmentas, sutinkamas mūsų laikais! Tirštėjant prieblandai, procesija galop iš lėto įsilieja į nekantriai laukiantį Paryžių, kur minios išsirikiavusios abiejose gatvės pusėse nuo pat Pazi [181] iki rotušės.

Įsivaizduokite, kaip atrodė toji procesija: avangarde — nacionalinės armijos kareiviai, paskui kuriuos rieda patrankos; vyrai ir moterys su ietimis rankose sėdi ant patrankų, vežimuose ir karietose, ar šokdami eina pėsti, nuo galvos iki kojų apsikarstę trispalvėmis, iškėlę ant durtuvų duonos kepalus, įkišę į patrankų vamzdžius žalias šakeles *. Toliau — svarbiausioji procesijos dalis, „penkiasdešimt vežimų su grūdais“, kurie taikos labui buvo paimti iš Versalio sandėlių. Paskui juos be jokios tvarkos, pakrikę eina pažeminti leibgvardiečiai, užsidėję grenadierių skrybėles. Tuoj pat už jų važiuoja karališkasis ekipažas, paskui jį — kiti karališkieji ekipažai, kuriuose važiuoja šimtas Nacionalinio susirinkimo deputatų, tarp kurių yra ir Mirabo,— tik nežinia, kaip jis komentavo šią procesiją. Na, o eisenos gale pramaišiui žingsniuoja Flandrijos pulkas, šveicarai, šveicarų šimtinė, kiti leibgvardiečiai, plėšikai, visi tie, kurie negali prasibrauti į priekį. Kiekvienoje iš šių didelių grupių, o ir jų tarpuose žingsniuoja begalės sent antuaniečių ir kohorta menadžių. Pastarųjų ypač gausu aplink karališkąjį ekipažą; pasidabinusios trispalvėmis, jos eina šokdamos, traukdamos „dainas su užuominomis“; viena ranka jos rodo į karališkąjį ekipažą, į kurį nukreiptos užuominos, o kita — į grūdų vežimus, šaukdamos: „Nenusiminkite, draugai! Dabar mums nebestigs duonos — mes vežame jums duonkepį su pačia ir mažuoju pameistriu“ **.

Krapnoja lietus, trispalvės išsipurvina, bet džiaugsmo tai nesumenkina. Argi viskas nėra dabar gerai? *„Ah, Madame, notre bonne Reine!* — po kelių dienų sakė drūčkės turgaus pardavėjos,— *ne soyez plus traître* ***, ir mes visi jus mylėsime!“

* *Mercier.* Nouveau Paris.— T. 3.— P. 21.

** *Toulongeon.*— Op. cit.— T. 1.— P. 134—161; Deux Amis.— T. 3, c. 9; etc.

*** Ak, ponia, mūsų geroji karaliene, nebūkite išdavikė *(pranc.)*.

Vargšas Veberas žlegsėjo per balas šalia karališkojo ekipažo ašarų pilnomis akimis. „Jų didenybės padarydavo man garbę (o gal man taip tik pasirodė), kuomet kartas nuo karto, gūžtelėjusios pečiais ir nukreipusios žvilgsnius į dangų, parodydavo, ką išgyvena“. Šitaip it gležnutė geldelė laivas, nešąs karališkąsias gyvybes, nevaldomas plaukia per šitą juodąjį menkystų tvaną.

Mersjė kaip visuomet apytikriai paskaičiavo, kad procesijoje kartu su tais, kurie prie jos prisijungė pakeliui, buvo du šimtai tūkstančių. Pasak jo, tai buvęs vienas galingas, neaiškus nusikvatojimas — *neįtikėtinas* pasaulio juokas, kurį galima palyginti su senovės romėnų saturnalijomis. Kodėl gi ne? Kaip sakėme, čia taip pat žmogaus prigimtis išlieka žmogiška; virpėkite, jeigu esate linkę virpėti, tačiau supraskite, kad tai žmogiška. Toji procesija „prarijo visas formules“— joje net šitaip šokama. Štai kodėl tiems, kurie kolekcionuoja vazas ir senovinius daiktus, ant kurių pavaizduotos šokančios bakchantės „laukinėmis, bemaž neįmanomomis pozomis“, turėtų būti gan įdomu pažvelgti į šią procesiją.

Taigi šitokiu būdu lėtai judąs chaosas ir šiuolaikinės senovės romėnų saturnalijos pasiekė Paryžiaus užkardą ir turi sustoti, nes meras Baji sako kalbą. Po to ji vėl slenka pirmyn tarp abiejose gatvės pusėse išsirikiavusių paryžiečių; už dviejų valandų tas dangų čaižantis neįtikėtinas kvatojimas pasiekia miesto rotušę. Čia vėl išklausomos kalbos; tarp oratorių ir Moro de Sen Meri, tas, kur per naktį davė tris tūkstančius įsakymų, dabar nacionalinis deputatas nuo San Domingo [182]. Vargšas Liudvikas, kuris „matyt, mažumą susijaudino“ įėjęs į šią rotušę, į visas tas kalbas tesugeba atsakyti: „atvykęs su malonumu, jausdamas savo liaudies pasitikėjimą“. Perteikdamas jo žodžius, meras Baji praleidžia „pasitikėjimą“, o vargšė karalienė tuoj pat jį pataiso: „Pridėkite „jausdamas pasitikėjimą“. „Jūsų šviesybės,— atsako meras Baji,— jums tik į naudą, kad aš pamiršau“.

Pagaliau karalius pasirodo viršutiniame balkone, apšviestas deglų, su didžiule trispalve ant skrybėlės, „ir visi susirinkę,— sako Veberas,— ima spausti vieni kitiems rankas“, manydami, kad *dabar* tikrai gimė nauja era. Tik vienuoliktą valandą vakaro karališkoji šeimyna nusi-

gauna į savo tuščius, seniai negyvenamus Tiuilri rūmus ir apsistoja ten tarsi kokie klajojančio teatro aktoriai. Šiandien antradienis, 1789 metų spalio 6-oji diena.

Vargšo Liudviko čia dar laukia dvi procesijos; viena jų bus juokinga ir gėdinga kaip šita; kita — nei juokinga, nei gėdinga, bet kuo rimčiausia, dargi didinga.

ANTRA DALIS

KONSTITUCIJA

PIRMA KNYGA

IEČIŲ ŠVENTĖ

1 skyrius

TIUILRI

Kai aukai suduodamas mirtinas smūgis, galima manyti, kad katastrofa jau prasidėjo. Dabar nelabai įdomu klausytis, kaip ji be perstojo dejuoja tyliu balsu — dėmesio verti tik stipresni pasispardymai, mėšlungiškos pastangos nusimesti savo kankintoją, ir galiausiai — kaip užgęsta gyvybė ir kaip auka guli pribaigta ar pridengta įspūdingai krentančiomis togos klostėmis, kaip Cezaris, ar susmukus nepadoriai, kaip tas, kuriam net neužteko jėgų numirti.

Ar tą 1789 m. spalio 6-ąją Prancūzijos karaliaus šeima, išplėšta iš savo gobelenais puoštų menių, buvo tokia auka? Visa Prancūzija, karaliaus kreipimasis į visas provincijas skuba tai *paneigti*. Vis dėlto galima baimintis paties blogiausio. Karaliaus valdžia jau lig tol buvo tokia išgeibusi, merdinti, kad dabar joje pernelyg mažai gyvenimiškų jėgų žaizdai išsilaižyti. Ją apleido beveik visos jėgos, nors jos egzistavo vien tik vaizduotėje; niekšija pažvelgė karaliui tiesiai į akis ir liko gyva! Kai varnos, apspitusios joms atbaidyti skirtą kaliausę, gali ją pešioti, jai įsakinėti: „Stovėk čia, o ne ten!", derėtis su ja ir iš visagalės kaliausės paversti ją labai ribotos galios konstitucine kaliause — ko galima tikėtis? Viltys nuo šiol siejamos ne su ta ribotos galios konstitucine kaliause, o su ta nepamatuojama, iš pažiūros visagale ją apspitusia jėga, nes tikra tiesa, jog visa esanti valdžia savo prigimtimi yra *mistiška*, iš „Dievo malonės".

Stebėti, kaip džiaugsmingai stryksėdamas auga sankiulotizmas, smagiau negu priešmirtinę karaliaus valdžios agoniją, nes visuose žmogiškuose dalykuose, ypač žmonių visuomenėje, bet kam mirštant visuomet gimsta nauja; taigi jei Liudvikas praranda savo skeptrą, tai kiti skeptrai, nors ir iečių pavidalo, tampa valdžios ženklu.

Mes pamatysime, kad derlioje terpėje sankiulotizmas auga smarkiai ir net stryksėdamas visai maloniai linksminasi, nes dauguma jaunų padarų yra žaismingi; reikia dar pasakyti, kad jeigu suaugusios katės bei visa kačių padermė yra žiauriausios iš visų būtybių, tai pačios linksmiausios kaip tik yra kačiukai, kitais žodžiais tariant — augančios katės.

Tačiau įsivaizduokite, kaip kitą rytą po šios beprotiškos dienos karaliaus šeima atsikelia iš tarnams skirtų lovų, kaip municipalitetas teiraujasi: „Kaip pageidautų įsikurti jūsų didenybė?“, o karalius šiurkščiai atrėžia: „Kiekvienas įsikuria kaip jam išeina; man visai patogu“, kaip daugiareikšmiškai išsišiepę miesto tarybos atstovai lankstosi su juo atsisveikindami, o jiems įkandin ateina vergiškai nuolankūs dekoratoriai, ir kaip padažyti, iš naujo išpuošti Tiuilri rūmai virsta auksu spindinčia karališkąja rezidencija, kurią supa Lafajetas su savo nacionaliniais gvardiečiais žydromis uniformomis, tarsi žydrasis Neptūnas (poetų žodžiais tariant), viliojantis salą. Čia gali susirinkti reabilituoto lojalizmo nuolaužos, tie, kurie nori tapti konstitucijos šalininkais, nes konstitucionalistai nieko bloga negalvoja — net sankiulotai džiaugiasi matydami, koks ramus karalius. Kaip ir visos šio amžinai tokio malonaus pasaulio šiukšlės, menadžių sukilimo šiukšlės taip pat nušluojamos, tad vėl, švarioje arenoje, naujomis aplinkybėmis ir dargi su kiek kitokiu iškilmingumu mes pradedame naują veiklos kryptį.

Artūras Jangas stebėjo itin keistą vaizdelį — jo didenybė be palydos vaikštinėja Tiuilri soduose, o marga trispalvėmis pasidabinusi minia pagarbiai prasiskiria, džiugiai sveikindama; net karalienė sulaukia mažų mažiausiai pagarbios tylos, minia iš gailesčio stengiasi neįsti jai į akis *. Nekilmingosios antys, plaukiojančios tuose karališkuose tvenkiniuose, kvarksi prašydamos trupinių iš mažųjų karališkų rankų; mažasis dofinas, raudonskruostis, lino spalvos garbanomis, turi atitvertą sodelį, kuriame žmonės mato jį kapstantis, ir dar pašiūrę, į kurią susideda savo žaislus ir slepiasi nuo lietaus. Kokiu taikiu paprastumu dvelkia šis reginys! Ar tai taika, kurią ma-

* *Young A.* Travels.— T. 1.— P. 264—280.

tome, kai vaikams grąžinamas tėvas, o gal taika, stojusi tuomet, kai prižiūrėtojas netenka savo rimbo? Lafajetas, miesto taryba ir visuotinis konstitucionalizmas teigia pirma ir kaip įmanydami stengiasi paversti tai tikrove. Tuos patriotus, kurie pavojingai urzgia iššiepę dantis, pričiups patruliai arba, kur kas geriau, nuramins karalius, švelniai glostydamas jiems pasišiaušusį kailį; pati veiksmingiausia priemonė — sočiau juos pavalgydinti. Taip, negana pamaitinti Paryžių — reikia, kad žmonės matytų tai darant karaliaus ranką. Dosnusis karalius išpirks tam tikrą dalį užstatytų į lombardus skurdžių daiktų, ir tas nepasotinamasis gailestingumo kalnas[183] išvems ką prarijęs; būtina, kad jo didenybė važinėtų po miestą, o minia jam šauktų: *„Vive le Roi!"* — šitokiu būdu materialiais dalykais ir reginiais suteiksime populiarumo karališkajai šeimynai, jeigu tik tam pakanka žmogaus sugebėjimų *.

O jeigu, deja, ten vaikštinėja nei vaikams grąžintas tėvas, nei rimbo netekęs prižiūrėtojas, o neperprantamas vieno ir kito bei gausių kitų įvairialypumų derinys, kuriam nepritaikysi jokios etiketės, nebent šią ką tik sukurtą —„Karalius Liudvikas, grąžinęs Prancūzijai laisvę"? Žmogus, taigi ir karalius Liudvikas, gyvena šiame pasaulyje tam, kad padarytų tvarką netvarkoje; savo gyvybiška energija jis turi priversti absurdą tapti mažiau absurdišku. Na, o jeigu gyvybiškos energijos nėra, vien gyvybiškas neveiklumas? Karalienė Angis, netikėtai nublokšta į vandenų valdas, bent jau gėlė, akivaizdžiai parodydama ten esanti; na, o vargšui karaliui Rąstui, blaškomam ten ir šen tūkstančio atsitiktinumų, bet ne savo paties valia, be galo pasisekė, kad jis tikrai buvo ir medinis ir, nieko neveikdamas, tuo pat metu nieko nematė ir nieko nejautė! Beprotiškas reikalas!

Tuo tarpu prancūziškajai jo didenybei vienas iš didžiausių sunkumų tai, kad negauna pamedžioti. Deja, nuo šiol nebebus medžioklių, vien tik lemtingas bėgimas nuo savo medžiotojų! Kitų metų liepą jis dar mažumą paragaus žvėrių ir paukščių naikintojo džiaugsmų, bet daugiau niekados. Jis paliepia atvežti jo šaltkalvio įran-

* Deux Amis.— T. 3.— P. 10.

kius, baigęs oficialius reikalus ar dalyvavęs kokioje ceremonijoje, „keliskart brūkšteli dilde“ *. O nekaltas mirtingasai broli, kodėl tu negalėjai būti tikras, menkai žinomas spynų gamintojas, kodėl tu buvai pasmerktas kitam amatui — visiems matant tverti pasaulines kvailystes, prasimanymus, save naikinančius dalykus, kurių joks mirtingasis nebūtų sukniedijęs į viena?!

Vargšas Liudvikas turi šiokio tokio įžvalgumo, netgi valios užuomazgų; pro jo vangų būdą kartais prasiveržia gan karštas temperamentas. Būtų gerai, jeigu nekenksmingas neveiklumas galėtų jį išgelbėti; tačiau jis tik snaudžia ir sapnuoja slogius sapnus — jo prigimtis neleidžia jam ką nors *daryti*. Karališkų senienų gerbėjai dar ir dabar rodo kambarius, kuriuose tomis nepaprastomis aplinkybėmis buvo įsikūręs jo didenybė su savo svita. Čia atsisėdusi skaitydavo karalienė — jai atgabeno jos biblioteką čionai; karalius savosios atsisakė; čia ji klausydavosi aistringų patarimų iš aistringų patarėjų, kuriems niekas nieko negalėjo patarti; čia ji liudijo, kad pasikeitė laikai, tikrai vildamasi geresnės ateities, nes mažasis raudonskruostis jos sūnus buvo jai gyvas vilties simbolis! Dangus juodas, neramus, bet jame blyksi aukso atšvaitai. Ką jie pranašauja — aušrą ar dar tamsesnę žaibuotą naktį? O štai šitas kambarys anapus pagrindinio įėjimo buvo karaliaus: čia jis pusryčiaudavo, čia tvarkydavo oficialius reikalus ir kasdien po pusryčių priimdavo karalienę,— kartais graudžiai draugiškas, kartais suirzęs, nes visi žmonės retkartėmis būna be ūpo — juk žmogaus kūnas yra silpnas. Klausinėjamas apie reikalus, jis piktai atrėždavo: „Ponia, jūsų reikalai — rūpintis vaikais“. Ar nebūtų buvę jums, jūsų didenybe, geriau, jei jūs pats būtumėt rūpinęsis vaikais?— šitaip dažnai klausia bešališka istorija, kuriai apmaudu, kad ąsotis *storesnėmis* sienelėmis pasirodė nesąs stipresnis, ir kuriai labiau gaila nulipdyto iš porceliano, o ne iš paprasto molio, nors sudaužyti buvo *abu!*

Šitaip dabar keturiasdešimt vieną mėnesį turės išbūti šiuose Medičių rūmuose Prancūzijos karalius ir karalienė, žiūrėdami, kaip kunkuliuojantis kraštas kuria savo ir

* Le Château des Tuileries, ou récit, etc., par Roussel (pateikta: Histoire Parlementaire.— T. 4.— P. 195—219).

jų likimą. Blankūs, nemalonūs, greitai vienas kitą keičiantys mėnesiai; nors ir per juos būta vieno kito neryškaus spindulėlio, lyg balandį prieš vešlią vasarą ar spalį prieš nesibaigiančius speigus. Kaip pasikeitė Medičių Tiuilri nuo to laiko, kai čia plytėjo laukas, kuriame buvo kasamas molis čerpėms! O gal pati žemė šioje vietoje užkeikta kaip Atrėjo rūmai,— juk netoli tas Luvro langas, iš kurio furijų akinamas vienas iš Kapetų[184] iššaudamas davė ženklą Baltramiejaus nakties skerdynėms! Tamsus yra amžinybės kelias, atsispindįs šiame laiko pasaulyje; Dievo kelias eina jūra, o jo takas — didžioje gelmėje.

2 skyrius

MANIEŽE

Optimistiškiems patriotams dabar aišku, kad konstitucija judės į priekį — jei tik turėtų kojas, ant kurių galėtų stovėti. Taigi paskubėkite, patriotai, judinkitės, lipdykite jai kojas! Nacionalinis susirinkimas imasi šio stebuklingo darbo Arkivyskupo rūmuose (pats jo šviesybė paspruko), o paskiau jodinėjimo salėje, pavadintoje maniežu. Jeigu tarp deputatų būtų buvęs koks dangų remiantis Prometėjas, darbas būtų ėjęs sėkmingai, bet kadangi jo nebuvo, tai ėjosi prastai. Pamėginkime įsivaizduoti iš lėto slenkančius mėnesius tame Susirinkime, triukšmingus debatus, nes pasitaiko „skandalingų" posėdžių, o tribūnoje kartais vienu metu susigrūda net trys oratoriai.

Abatas Mori — atkaklus, dogmatiškas, ilgų kalbų mėgėjas; Kazaleso pasisakymai jaudinantys kaip Cicerono. O kitoje pusėje spindi energingas, kandus jaunasis Barnavas, nekenčiantis bet kokios sofistikos ir kapojantis ją į gabaliukus it Damasko plieno kardu, ir jam nė motais, kad šitaip jis sukapoja kažką daugiau. Tu, iš pažiūros naivus tvirto vokiško sudėjimo Petjonai, nuobodus kaip ir visi dručkiai. Nors tu ir gyvesnis, ginčų mėgėjau Rabo, bet tas tavo tonas taip pat nėra gaivesnis. Didysis Siejesas iš aukšto, neapsakomai ramiai šnirpščioja nosimi, nors niekas jo nepalaiko; galite pliurpti apie jo kon-

stituciją, galite ją dergti, bet nieku gyvu jos nepataisysite — juk jis perpratęs politikos mokslą. Išsiskiria du ramūs, lėto būdo kariškiai Lametai, kurių veiduose amžinai justi aristokratiška pašaipa, bent jau jos šešėlis; paskelbus Raudonąją knygą [185], jie galantiškai grąžins motinai išmokėtą pensiją, galantiškai kausis dvikovose ir bus sužeisti. Čia sėdi ir markizas Tulonžonas, kurio plunksnai dar ir dabar esame dėkingi; mąsliai kaip stoikas ir dažniausiai tylėdamas jis susitaiko su tuo, ką siunčia lemtis. Turė ir parlamentaras Diuporas prikuria kalnus liberalių, iš anglų nusižiūrėtų įstatymų pataisų, vykusių ir netikusių. Vieni mirtingieji kyla, kiti ritasi žemyn. Antai, ar taps konstituciniu arkivyskupu mulkis Gobelis — tiksliau Giobelis, nes jis kilęs iš Strasbūro vokiečių?

Mirabo, ko gero, vienintelis iš visų susirinkusių ima aiškiai suvokti, kurlink visa tai krypsta, tad patriotai apgailestauja, kad jo įkarštis iš pažiūros ima vėsti. Buvo pastebėta, kad tą garsiąją Sekminių naktį, rugpjūčio ketvirtąją, kai staiga stebuklingai suliepsnojo naujas tikėjimas ir pasenęs feodalizmas buvo paverstas pelenais, Mirabo nei piršto nepridėjo — tiesą sakant, jam pasisekė, nes atsitiktinai buvo išvykęs. Betgi jis gynė *veto* teisę, netgi *absoliutaus veto,* ir pasakė ūmiajam Barnavui, kad šeši šimtai niekam neatsiskaitančių senatorių būsią nepakenčiamiausia iš visų tironijų! Be to, kaip jis stengėsi, kad karaliaus ministrai gautų vietas ir balsą Nacionaliniame susirinkime — be abejo, todėl, kad pats nusižiūrėjęs ministro kėdę! Todėl Nacionalinis susirinkimas nutaria (o tai labai svarbu!), jog nė vienas deputatas neturi teisės būti ministru. Mirabo savo išdidžiu, audringu tonu pataria suformuluoti šitaip: „nė vienas deputatas Mirabo pavarde“ *. Klastingas tai žmogus ir, ko gero, užkietėjęs feodalizmo šalininkas; pernelyg dažnai matėme, kaip jis linksta į rojalistų pusę. Įtartinas tai žmogus, bet patriotizmas nuplėš jam kaukę! Todėl šiomis birželio dienomis iškilus klausimui „Kas privalo turėti teisę paskelbti karą?“, gatvėse girdime laikraščių pardavėjus kimiais balsais gailiai traukiant: „Didžioji grafo Mirabo išdavystė, kainuoja vos vieną su“, kadangi šis įrodinėja, jog ši tei-

* *Moniteur,* Nr. 65, 86 (1789 m. rugsėjo 29 d., lapkričio 7 d.).

sė turėtų priklausyti ne Susirinkimui, o karaliui! Jis ne tik įrodinėja, bet ir įtikina, nes nepaisant kilniabalsių laikraščių pardavėjų ir gausybės prasčiokų, kuriuos anie įaudrina tiek, kad šie ima rėkti: „Ant žibinto stulpo jį!“, kitą dieną niūrus ir ryžtingas jis užlipa į tribūną; draugus, perspėjančius apie pavojų, jis nuveja šalin, sukuždėjęs: „Žinau. Iš čia aš privalau išeiti triumfuodamas arba suplėšytas į gabaliukus“. Išėjo jis triumfuodamas.

Tai tvirtos širdies žmogus, ir už savo populiarumą jis turi būti dėkingas ne prastuomenei — jis nepabūgdamas eina užsibrėžtu keliu, kad ir kaip ūžautų murzina minia lauke ar išsipraususi salėje! Diumonas prisimena jį skaitant pranešimą apie Marselio įvykius: „kiekvieną žodį dešinioji pusė“ pertraukdavo užgauliais epitetais — šmeižikas, melagis, žmogžudys, niekšas. Mirabo padarė pauzę ir kuo lipšniausiu balsu kreipėsi į labiausiai širstančius: „Ponai, aš palauksiu, kol išsisems šie jūsų komplimentai“ *. Paslaptingas tai žmogus, sunku nuplėšti jam kaukę! Iš kur, pavyzdžiui, jis ima pinigų? Juk jo išlaidos gerokai viršija pajamas iš laikraščio, kurias iki paskutinio skatiko suėda ponia Le Žė, ir tuos aštuoniolika frankų per dieną, kuriuos jis gauna kaip kiekvienas jūsų nacionalinis deputatas. Namas Šosė d’Antene, vasarnamis Aržantėjuje — gyvena prabangiai, ištaigingai, keldamas orgijas, tarsi turėtų pinigų kalyklą! Visi salonai, uždaryti avantiūristui Mirabo, plačiai praveria savo duris karaliui Mirabo, nuo kurio neatitraukia akių Europa, kurį pamačiusios prancūzės net virpa, nors tuodu Mirabo — vienas žmogus. O dėl pinigų, galima spėti, kad juos gauna iš rojalistų; jeigu taip yra iš tikrųjų, šie pinigai jam tokie pat malonūs kaip bet kokie kiti.

Vargu bau jis „parsidavęs“, kad ir ką galvotų apie tai patriotizmas — dvasios ugnis, liepsnojanti tame žmoguje, kuri švyti per visą šį sąmyšį, išlikdama įsitikinimu, daranti jį stiprų, ir be kurios jis būtų bejėgis, nėra nei perkama, nei parduodama; šitokį sandėrį atlikus ji išnyktų, *nebeegzistuotų*. Galimas daiktas, Mirabo „gauna pinigų, bet neparsidavęs“, priešingai negu Rivarolis, kuriam mažiau pasisekė — jo paties žodžiais tariant, jis „parsi-

* *Dumont*. Souvenirs.— P. 278.

davė, bet pinigų negauna". Tai žmogus, kuris skrieja kaip švytinti kometa tarp miglynų gaivališku savo keliu; patriotizmas gali ilgai stebėti ją pro teleskopus, tačiau be aukštosios matematikos jos trajektorijos neapskaičiuos. Neaiškus, be galo smerktinas žmogus, tačiau mums jis vertas didžiausio dėmesio. Jeigu visiems šios kartos žmonėms akys užrištos ar jiems uždėti akiniai, ir jie neišmanydami žarsto logikos terminus, tai jis, kaip jau nesyk sakėme, gamtos dosniai apdovanotas rega. Jo žodis laukiamas ten, kur jis kalba ir dirba, ir kaskart darosi vis labiau laukiamas, kadangi tik jis pasiekia reikalo esmę,— logikos voratinkliai susitraukia, ir tu išvysti *daiktą,* koks jis yra, supranti, kaip galima su juo veikti.

Deja, mūsų Nacionalinis susirinkimas turi daug darbo — atnaujinti Prancūziją, o šiai stinga aibės būtinų dalykų, netgi grynųjų. Vis tie patys finansai kelia daug rūpesčių; deficitui gerklės užkimšti nepavyksta, jis vis išsižiojęs rėkia: „Duokit, duokit!" Norėdami numalšinti deficitą, imamės rizikingos, be galo rizikingos priemonės — išparduoti dvasininkijos žemes ir nereikalingus pastatus. Na, gerai, net jeigu imsime juos pardavinėti, kas juos pirks — juk pinigus išsivežė pabėgėliai! Todėl gruodžio 19-ą dieną išleidžiamas dekretas dėl popierinių pinigų — *asignatų, padengtų* ta dvasininkų nuosavybe, virtusia nacionaline, kurie blogiausiu atveju ja ir bus apmokėti; tai pirmoji iš visos virtinės finansinių priemonių, apstulbinsiančių žmoniją. Taigi dabar, kol bus užtektinai senų skudurų, nestigs pinigų; ar užteks prekių — jau kitas klausimas. Šiaip ar taip, ši istorija su asignatais daug ką pasako apie šiuolaikinį mokslą. Galima sakyti, bankrotas jau atėjo, nes visoms iliuzijoms neišvengiamai ateina *galas,* tačiau šie popieriai padarė, kad jis kristų ne kaip visa niokojanti lavina, o be galo švelniai, sklidžiai, tarsi švelni pūga, be jokio perstojo žerianti purias, menkutes snaiges, kurios vis dėlto viską palaidoja, tačiau beveik nesunaikina nieko, ko nebūtų galima pakeisti kitkuo ar be ko negalima būtų išsiversti! Štai kokių galimybių suteikia šiuolaikiniai mechanizmai. Bankrotas, kaip sakėme, buvo didžiulis, tačiau pinigai dar ir dabar išlieka stebuklas.

Apskritai šitas dvasininkijos klausimas kelia nesibaigiančių problemų. Galima paversti dvasininkų nuosavybę nacionaline, o juos pačius samdyti kaip valstybės tarnus, bet tokiu atveju ar nepakis ir visa bažnyčia? Neišvengiamai reikia imtis visokių painiausių pertvarkymų. Naujajai Prancūzijai netinka senos gairės visomis šio žodžio prasmėmis; netgi tiesiogine prasme, nes pati žemė dabar dalijama naujaip — senos margosios *provincijos* tampa naujais suvienodintais *departamentais,* kurių aštuoniasdešimt trys, tad dabar, tarsi Žemės ašis būtų staiga pasislinkusi, nė vienas mirtingasis nebežino savo naujųjų koordinačių. O ką daryti su dvylika senųjų parlamentų? Paskelbiama, kad senieji parlamentai „neribotam laikui paleidžiami atostogų", kol nebus parengtas naujas teisingumas, vienodas visiems, ir jo Turė bei Diuporo aparatas — departamentų teismai, nacionalinis apeliacinis teismas, renkami teisėjai, taikos teisėjai ir visa kita. Tie senieji parlamentai privalo sėdėti, lyg su kilpa ant kaklo neramia širdimi laukti ir visa gerkle rėkti: „Nejaugi niekas mūsų neišvaduos?" Laimei, jiems atsakoma: „Niekas, niekas", tad su tais parlamentais nėra jokio vargo. Juos galima tiek pribauginti, kad jie išvis neprasižiotų; antai Paryžiaus parlamentas, išmintingesnis už daugelį kitų, nė sykio nė nesuinkštė. Jie privalo sėdėti ir sėdės, atostogaudami taip, kaip iš jų to reikalauja, o tuo tarpu specialiai sudaryti šiam laikotarpiui rūmai vykdo teisingumą, kurio beveik nėra. Kai parlamentams ant kaklų užnertos kilpos, jų dienos suskaitytos! Ateinančių 1790 m. lapkričio 13 dieną meras Baji nueis į Teisingumo rūmus, bemaž niekam neatkreipus į jį dėmesio, su municipaliteto antspaudu bei karšto vaško lašeliu užantspauduos kambarius, kuriuose saugomi parlamento dokumentai, ir baisusis Paryžiaus parlamentas švelniai it sapnas nugrims į chaosą! Netrukus šitaip žus visi parlamentai, ir niekas dėl jų nelies ašarų.

Dvasininkijos klausimas nėra taip paprastai išsprendžiamas. Net jeigu tarsime, kad religija mirė prieš pusę amžiaus ar dar seniau, kartu su niekinguoju Diubua, ar neseniai emigravo į Elzasą su vėrinio kardinolu Roanu, ar *slankioja* kaip vaiduoklis kartu su Oteno vyskupu Taleiranu, religijos šešėlis — religinė veidmainystė — juk te-

belieka! Dvasininkija turi priemonių ir medžiagos; priemonės — tai gausumas, organizacija, svoris visuomenėje; medžiaga — bent jau visuotinis tamsumas, kuris, žinia, yra pamaldumo tėvas. Vis dėlto argi neįtikėtina, kad naiviose širdyse lyg aukso kruopelės upės dumble gali tebeslypėti toks tikras tikėjimas Dievą, toks neįprastas ir gajus, kad tokie, kaip Mori ir Taleiranas, jam gali dar ir dabar atrodyti jo įsikūnijimas? Na, pakaks — aišku, kad dvasininkija stipri, jai nestinga apsukrumo ir pykčio. Taigi dvasininkijos klausimas yra be galo pavojingas. Tai susirangiusi hidra, kuri, Nacionalinio susirinkimo suerzinta, šnypščia jam palei ausis, taikosi įgelti — gyvos jos nenumaldysi, o negyvai sutrypti neįmanoma! Pavojingas nuo pradžios iki galo! Po penkiolika mėnesių trukusių debatų vos pavyksta surašyti popieriuje „Pilietinę dvasininkijos sandorą“, bet kaip ją įgyvendinti? Deja, tokia pilietinė sandora tėra sutarimas nesutarti. Jinai perskelia Prancūziją nuo vieno galo iki kito dar vienu įtrūkimu, kuris neapsakomai pagilina visus kitus įtrūkius — vienoje pusėje siaučia katalikybė, tiksliau, jos likučiai ir katalikiška veidmainybė, kitoje — netikinti pagonybė, ir dėl tų tarpusavio prieštaravimų abi jos darosi fanatiškos. Kokios nesiliaujančios pjautynės tarp nekenčiamų atskalūniškų dvasininkų ir niekinamų kunigų, palaikančių konstituciją; tarp jautrios sąžinės, tokios kaip karaliaus žmonių, ir tų, kurių sąžinė surambėjusi, kaip kai kurių jo pavaldinių; ir visa tai baigsis intelektualiais pokalbiais ir Vandėjos karu! Štai kaip giliai įleido šaknis į žmogaus sielą religija, nustelbianti visas stipriausias jo aistras. Jeigu negyvas jos aidas tebėra toks galingas, tai ką kadaise sugebėjo daryti gyvas jos balsas?!

Finansai ir konstitucija, įstatymai ir evangelija — darbo tikrai per akis, bet tai dar ne viskas. Tiesą sakant, ministrai ir net Nekeras, virš kurio durų pritvirtinta žalvario plokštelė skelbia jį esant „dievinamu ministru“, kaskart vis akivaizdžiau nyksta, virsdami tuščia vieta. Vykdomieji ir įstatymų leidybos reikalai, smulkmenų tvarkymas neatlikti krenta jiems iš silpnų rankų, o galop gulasi ant nusivariusio liaudies atstovų organo pečių. Sunki Nacionalinio susirinkimo našta! Jam tenka klausytis apie nesuskaičiuojamus naujus bruzdėjimus, plėšikų

antpuolius, apie tai, kaip prasčiokai vakaruose degina pilis, o pirmiausia — skrynutes su dvarininkų raštais, nes čia perkrautas asilas taip pat ima bauginamai spyriotis. Jis išgirsta apie aistromis ir pavydu verdančius pietų miestus, kurie galop sukryžiuoja kardus — Marselis užpuola Tuloną, Avinjonas apsiaučia Karpentrą; apie begales rojalistų susidūrimų kelyje į laisvę ir net apie patriotų susidūrimus, kurie kyla vien dėl greičių skirtumo! Sužino apie Žurdano išpuolį: jis ištrūko iš Šatlė teismo nagų ir, vogčiomis nusigavęs į tuos pietų rajonus, surinks ten ištisus niekšų pulkus.

Jisai gauna išklausyti ir apie rojalistų stovyklą Žalė; vieni bijo, kiti viliasi, kad iš Žalė, šios uolėtų Sevenų kalnų apsuptos lygumos, it vanduo nuo kalnų kliokdamas pasileis rojalizmas, paskandindamas visą Prancūziją! Keistas dalykas toji Žalė stovykla — egzistuoja ji, galima sakyti, vien popieriuje. Kadangi visi jos kareiviai buvo valstiečiai ar nacionaliniai gvardiečiai, širdyje jie buvo prisiekę sankiulotai, tad visa, ką galėjo padaryti rojalistiškai nusiteikę kapitonai — laikyti juos, o tiksliau, apgaulingus raportus apie juos, sutelktus tenai, idant visi matytų juos savo vaizduotėje, jaustų baimę ir laikytų pranašingu ženklu. Tarsi Prancūziją būtų galima iš naujo užkariauti teatrinėmis priemonėmis, paverčiant tikrove *paveikslą,* vaizduojantį rojalistų armiją! * Tas pranašingas ženklas, čia suliepsnojantis, čia vėl išblėstantis, buvo galutinai užgesintas tik trečią vasarą, o senoji Žalė pilis buvo kažkokių nacionalinių gvardiečių susprogdinta, nes mirtingųjų akims nebuvo matoma jokia stovykla.

Be to, jam tenka išgirsti ne tik apie Briso ir jo „Juodaodžių draugus“, bet ir apie tai, kad ugnis apėmusi visą San Domingą — ugnis tiesiogine ir kur kas blogesne metaforiška prasme,— ir naktimis jis tampa švyturiu vandenyne. Apie verganą laivininkystės, žemdirbystės ir kitų veiklos sričių padėtį. Apie tai, kad pramonė visur supančiota, sutrikdyta, ir kad klesti vien maištavimas. Apie sausumoje ir jūroje sukilusius puskarininkius, kareivius ir jūrininkus. Apie Nansi kareivius, į kuriuos narsiajam Bujė tenka šaudyti iš patrankų. Apie Bresto jūreivius,

* *Dampmartin.* Evénements.— T. 1.— P. 208.

tiksliau tariant, tikrų tikriausius galerų vergus, į kuriuos taip pat reiktų šaudyti iš pabūklų, bet nėra tokio kaip Bujė, kuris galėtų tai padaryti. Trumpai tariant, tomis dienomis Izraelyje *nebuvo karaliaus,* ir kiekvienas darė tai, kas, jo manymu, atrodė tinkama *.

Apie tokius dalykus priverstas klausytis toliau Prancūziją naujinantis didingasis Nacionalinis susirinkimas. Liūdni ir žiaurūs dalykai, bet kaip juos pašalinti? Reikia parengti konstituciją, ir visi jai prisieks — juk „Nacionalinis susirinkimas gauna vežimus“ ištikimybę liudijančių kreipimųsi. Šitokiu būdu dievams palaiminus, parengus konstituciją, liepsnojanti bedugnė bus perdengta iš senų skudurų padaryto popieriaus skliautu; tvarkdarys ves laisvę, ir juodu po juo gyvens tol, kol pasidarys per karšta. O, kairioji puse, tu pagrįstai, kaip teigia visi kreipimaisi, „prikaustei visatos žvilgsnius“ — bent jau šios varganos planetos žvilgsnius!

Vis dėlto reikia pripažinti, kad dešinioji pusė kelia dar beprotiškesnį vaizdą. Neprotinga tai padermė, neprotinga, silpnaprotė, su tokiems žmonėms būdingu nuožmiu užsispyrimu; tai padermė, kuri nenori pasimokyti. Krentančios bastilijos, moterų sukilimai, tūkstančiai liepsnojančių dvarų, kraštas, kuriame vietoj javų dygsta sankiulotų ietys ir peiliai — visa tai buvo ganėtinai naudingos pamokos, bet iš jų jie nepasimokė. Tebesama žmonių, apie kuriuos kadaise buvo rašoma: „sugrūskite juos piestoje“! O kalbant švelnesniais žodžiais, šie žmonės *paėmė į žmonas* savo iliuzijas, ir iki *karsto* lentos jų neperskirs nei liepsna, nei ašmenys, nei giliausi sukrėtimai! Tegul jų pasigaili dangus, nes žemė su savo rūsčiu neišvengiamybės dėsniu tokiems gailesčio nejaučia!

Kita vertus, reikia pripažinti, jog tai buvo be galo natūralu. Žmogus gyvas viltimi; kai iš Pandoros skrynios išsilakstė dievų dovanos, virsdamos dievų prakeiksmais, ji vis tiek išsaugojo Viltį. Ar gali neišmintingas mirtin-

* Žr.: Deux Amis.— T. 3, c. 14; T. 4, c. 2, 3, 4, 7, 9, 14. Expédition des Volontaires de Brest sur Lannion; Les Lyonnais Sauveurs des Dauphinois; Massacre au Mans; Troubles du Maine (pamfletai ir ištraukos; Histoire Parlementaire.— T. 3.— P. 251; T. 4.— P. 162—168) etc.

gasis, kai jo šventovė jam matant yra sugriaunama ir jis lieka bejėgis, išsiskirti su viltimi, kad ji bus atstatyta? Teisingai tai supraskite: jis neapsakomai to trokšta, jam tai atrodo taip logiška — juk viskas tuomet grįžtų į savo vėžes! Tai, kas buvo, privalo išlikti ir toliau, o jeigu ne, tuomet visas pasaulis subyrės. Taip, nenurimkite, apkvaitę Prancūzijos sankiulotai! Maištaukite prieš oficialią valdžią, persekiokite teisėtus savo senjorus, kurie širdies gilumoje taip jus mylėjo ir mielai liejo už jus savo kraują šalies mūšiuose, kaip prie Rosbako ir kitur, ir net saugodami žvėris ir paukščius saugojo jus, jeigu tik *jūs* pajėgtumėte tai suprasti,— persekiokite juos it plėšrius vilkus, padeginėkite jų pilis ir skrynutes su raštais it vilkų guolius... O kas paskui? O paskui tegul kiekvienas žmogus pakelia ranką prieš savo artimą! Per suirutę, badą ir niokojimus apgailestaukite praėjusių dienų, su gailesčiu prisiminkite jas, prisiminkite ir mus. Mes nebūsime kurti atgailaujančiųjų maldoms.

Šitaip tamsesne ar aiškesne sąmone privalo samprotauti ir veikti dešinioji pusė. Tokia padėtis, ko gero, neišvengiama, bet jiems be galo apgaulinga. Būk mūsų gėris, blogi — nuo šiol jie turi sakyti vien šitokią maldą. Juo audringesnis pasidaro bruzdėjimas, juo greičiau jis praeis — šiaip ar taip, tai beprotiškas bruzdėjimas; pasaulis yra tvirtas ir nesubyrės į gabalus.

Jeigu dešinieji ir užsiima kokia tikra veikla, tai tik sąmokslais ir slaptais pasitarimais. Jų sąmokslai neįgyvendinami, bemaž grynai teoriški, bet vis dėlto tokie, kaip Ožaras, Melbua, Bon Savardenas, pabando juos įgyvendinti, pakliūva į bėdą, sukišami į kalėjimą ir vargais negalais pabėga. Pamėgina ir vargšas ševaljė Favra, kuris už tai pakariamas, nors visas pasaulis garsiai piktinasi; nežymus šešėlis jo byloje krenta net ant paties karaliaus brolio. Nelaimingasis Favra diktuoja savo testamentą „rotušėje visą likusią niūrios vasaros dienos dalį“, pasisiūlo išduoti paslapčių, jeigu jo bus pasigailėta, maloniai atsisako jas išduoti, sužinojęs, kad tai jo vis tiek neišgelbės, ir deglų šviesoje pasitinka mirtį be galo mandagiai tvardydamasis; išskėtęs rankas, jis net nesušunka, bet ramiai ištaria: „Žmonės, aš mirštu nekaltas — mels-

kitės už mane“*. Vargšas Favra — aibės tokių kaip tu, tykodami grobio, nepailsdami slankiojo po visos Prancūzijos miškus tais dabar jau besibaigiančiais laikais, užuot *užsidirbę* sau duoną laukuose: tau šitie dešiniųjų sąmokslai — ne teorija!

O štai senate dešinioji pusė laikosi ramaus skeptiško nusistatymo. Tegul didingasis Nacionalinis susirinkimas, rugpjūčio ketvirtąją panaikinęs feodalizmą, paskelbia dvasininkus valstybės tarnais, kurie privalo gauti atlyginimą, balsuoja už atidedamąjį veto ir naujus teismus, tegul jis balsuoja „už“ ar dekretais skelbia kokius tik nori ginčytinus dalykus, tegul sulaukia jiems pritarimo iš visų Prancūzijos kampelių ir dargi gauna karaliaus sankciją bei kokį tik įmanoma sutikimą — kaip pamatome, dešinioji pusė su nepajudinamu atkaklumu laiko visus šiuos vadinamus dekretus laikinomis užgaidomis, kurios, nors ir surašytos popieriuje, tačiau tikrovėje neegzistuoja ir negali egzistuoti; šį savo požiūrį ji nuolatos atvirai išsako. Įsivaizduokite, kaip šitokia dvasia lieja jėzuitiškos retorikos upes variaveidis abatas Mori, o blankusis d'Epremenilis, Kubilas Mirabo (galimas daiktas, sklidinas svaigalų) ir nemažai kitų iš dešinės jam pritaria — užtat kokiu veidu stebi jį, pavyzdžiui, jūros žalsvumo Robespjeras kairėje, su kokia panieka šnirpščioja ar net nesiteikia šnirpščioti į jo pusę Siejesas, kaip priešiškai urzgia ar net pasiutusiai loja ant jo sėdį galerijose; taigi jeigu abatas Mori išėjęs iš salės nenori būti pakartas ant žibinto stulpo, jis privalo būti labai šaltakraujiškas ir nešiotis užsikišęs už diržo du pistoletus! Jam tikrai nestinga tvirtybės.

Čia išryškėja vienas didelis skirtumas tarp dvejopų pilietinių karų — šiuolaikinių *žodinių,* parlamentinės logikos pobūdžio, ir senųjų, kai su ginklais *rankose* buvo kaunamasi mūšio lauke; šis skirtumas — ryškiai pirmųjų nenaudai. Kai būdavo kaunamasi rankomis ir stodavai prieš savo priešą su ištrauktu kardu, vieno taiklaus kirčio pakakdavo, nes, anatomiškai kalbant, žmogus ištaškytomis smegenimis tikrai miršta ir nebedaro tau bėdos.

* Žr.: Deux Amis.— T. 4, c. 14, 7; Histoire Parlementaire.— T. 6.— P. 384.

Tačiau kokia skirtinga kova argumentais — čia net ir ryškiausia pergalė negali būti laikoma galutine. Išplūskite savo varžovą parlamentiniais keiksmais, kol jis pasidarys bejausmis, perpjaukite jį perpus, užnerkite vieną jo pusę ant vieno dilemos rago, kitą — ant antro, išmuškite jam iš galvos smegenis ar sugebėjimą mąstyti, bet tai nepadės: rytoj jis atsipeikės, atgis, išsigaląs vėl auksines savo iškalbos strėles! Priemonė, kuria logiškai *būtų galima* tą varžovą sunaikinti, konstitucinėje civilizuotoje visuomenėje, ko gero, tebėra trokštama, bet neegzistuojanti būtinybė. Kaip galima toliau spręsti parlamentinius reikalus, kaip gali liautis ar aprimti tušti plepalai, jei žmogus geriau ar blogiau nesupranta, kuriame taške logiškai virto negyvėliu?

Be abejo, kažkoks šio sunkumo supratimas ir aiškus suvokimas, kaip menkai apie tai nutuokia tik stojusi į konstitucinį kelią prancūzų tauta ir kaip mirę aristokratai dar nežinia kiek laiko slankios, kaip kadaise almanachų sudarytojas Partridžas [186], įstrigo į gilų, nepaprastai praktišką liaudies draugo Marato protą ir ten, itin vešlioje, pūvančioje dirvoje išaugo į originaliausią veiklos planą, koks tik yra buvęs pasiūlytas kuriai nors liaudžiai. Kol kas dar neišaugo, bet jis jau sudygo, auga, įleidęs šaknis į Tartarą, šakomis siekdamas dangų; antrą kartą pasikeitus metų laikui, pamatysime jį visai suaugusį, iškilusį iš bedugnės tamsos į pražūtingą apyaušrį. Tai bus maudės medis [187], dydžio sulig visu kraštu, po kurio šakomis galės įsitaisyti viso krašto liaudies draugai. „Du šimtai šešiasdešimt tūkstančių aristokratų galvų“ — paskaičiuota nepaprastai tiksliai, nors gal keliais šimtais ir apsirikta; šiaip ar taip, daugiau kaip apskritas trijų šimtų tūkstančių skaičius jų negali būti. Pagalvokite apie šį skaičių ir pasibaisėkite, žmonės, bet tai tiesa, lygiai kaip tiesa yra tai, kad jūs patys ir jūsų „liaudies draugas“ esate gyvi. Tie tauškaliai jūsų senatoriai bejėgiškai prilipę prie bevaisių popierių — revoliucijos jie niekad neišgelbės. Vien savo silpnomis rankomis nepadarys to ir Kasandra [188], Maratas, bet su keliais ryžtingais vyrais jam, ko gero, pavyktų. „Duokit man du šimtus Neapolio galvažudžių,— šaltakraujiškai kadaise pareiškė jis užėjusiam pas jį jaunajam Barbaru, kurį mokė optikos,—

kiekvienas kurių būtų ginkluotas geru durklu, su mova ant kairės rankos vietoje skydo — ir aš su jais pereisiu Prancūziją nuo vieno galo iki kito ir įvykdysiu revoliuciją“ *. Surimtėk, jaunasai Barbaru — matai, kad šitos traiškanotos akys, visa šita suodina žmogysta, rimčiausias iš visų sutvėrimų, nejuokauja; nėra jis ir pamišėlis, kuriam reikėtų tramdomųjų marškinių.

Šitokį vaisių subrandins laikas mįslingajame Marate, prakeiktame žmoguje, kuris gyvena Paryžiaus rūsiuose vienišas, lyg fanatiškas atsiskyrėlis savo Tebaidėje, matomas iš tolo kaip Simonas ant savo stulpo [189], nuo kurio viskas atrodo savitai. Patriotai gali šypsotis ir panaudoti jį kaip grandine pririštą šunį, kuriam galima tai uždėti antsnukį, tai leisti loti; gali vadinti jį kaip Demulenas „Patriotizmo maksimumu“ ir „Kasandra—Maratu“, bet ar nebūtų keista išaiškėjus, kad bus priimtas (nežymiai pakeitus) kaip tik šis jo durklo ir movos planas?

Šitokiu būdu šitokiomis aplinkybėmis didingieji senatoriai naujina Prancūziją. Svarbiausia, kad žmonės šventai *tiki* ją naujiną; dėl šio svarbaus fakto, pagrindinio jų istorijoje, jų negalima nė akimirkai išleisti iš pavargusių akių.

Na, bet dabar nusisukime nuo Tiuilri apylinkių, kur konstitucinė karališkoji valdžia vysta it nupjauta šaka, nors ir kaip uoliai laisto ją Lafajetas, nuo didingųjų senatorių, kurie iš esmės, ko gero, tik tobulina savo „netaisyklingųjų veiksmažodžių teoriją“, ir pasižiūrėkime, kaip gyvuoja jaunoji tikrovė — jaunasis sankiulotizmas? Įdėmus stebėtojas gali atsakyti: jis veši kuo puikiausiai, leidžia naujus pumpurus, o senieji virsta lapais ir šakelėmis. Argi Prancūzijos tikrovė, kaip ir anksčiau be galo trąši, *išpurenta,* nėra derlingiausia dirva jam augti? Sankiulotizmas pasižymi tuo, kad auga nuo to, nuo ko kitkas žūva — nuo blaškymosi, nesantaikos, netvarkos, trumpiau tariant — nuo bado, kuris yra šių reiškinių simbolis ir vaisius.

Kaip jau esame sakę, tokioje Prancūzijoje badas bemaž neišvengiamas. Provincijos ir šalies pietų miestai jau junta badą ir jo padarinius — nepasitenkinimą ir ant-

* Mémoires de Barbaroux.— Paris, 1822.— P. 57.

gamtinį įtarumą. Po menadžių sukilimo su grūdų vežimais iš Versalio ir pargabentu laisvės grąžintoju Paryžiuje būta taikių, ramių ir sočių dienų, bet ilgai tęstis jos negalėjo. Dar spaliui nesibaigus, badaujantys sent antuaniečiai, įtūžio apimti, sučiumpa nekaltą duonkepį Fransua * ir pakaria jį, kaip įprasta Konstantinopolyje; nors ir kaip keista, net po to duona neatpinga! Aišku kaip dieną, kad nei karalius su savo dosnumu, nei municipalitetas su savo vikrumu bastilijas griaunančio Paryžiaus tinkamai neišmaitins. Su gailesčiu ir pykčiu žvelgdamas į pakartąjį duonkepį, konstitucionalizmas pareikalauja „karo meto įstatymo", savotiško įstatymo prieš riaušes, ir be menkiausio vargo gauna jį nė saulei nespėjus nusileisti.

Tai garsusis „Karo meto įstatymas" su savo raudona vėliava; nuo šiol merui Baji ar bet kuriam kitam merui pakanka tik iškabinti šią naująją *auksinę savo vėliavą*, paskui perskaityti ar subambėti panosėje kažką apie „taiką karaliaus vardu", ir jeigu po kelių sekundžių minia neišsisklaido, ji išvaikoma muškietų ar bet kokiais kitais šūviais. Griežtas įstatymas ir be galo teisingas, bet su viena išlyga — kad visi patruliai yra nuo Dievo, o bet kokie prastuomenės sambūriai — nuo velnio; jeigu taip nėra, vadinasi, jis nėra toks teisingas. Neskubėk jo taikyti, mere Baji! Nekabink tos naujosios *vėliavos* — ne *iš aukso* jinai, o iš jo stygiaus! Tau gerai, jei tu manai, kad triskart palaiminta revoliucija *baigta*.

Tačiau tegul joks mirtingasis nuo šiol nesako, kad didingajam Nacionaliniam susirinkimui reikalingi maištai: jam reikėjo tik tiek maištų, kad atsvertų dvaro sąmokslus. Dabar dangaus ir žemės jis prašo vieno: kad netrukdytų jam tobulinti savąją netaisyklingųjų veiksmažodžių teoriją.

3 skyrius

PERŽIŪRA

Kol nesibaigia badas ir konstitucinės netaisyklingų veiksmažodžių teorijos tobulinimas, visoks kitoks susijaudinimas yra suprantamas. Visa Prancūzija kratoma ir vė-

* 1789 m. spalio 21 d. (*Moniteur*, Nr. 76).

toma, ir vienas to padarinių — aibė menkiausiųjų atsijoti atsiduria viršuje ir gauna ten apsčiai darbo.

Mes jau pažįstame veterinarą Maratą, kuris dabar matomas iš tolo, lyg tas ant stulpo gyvenantis Simonas, pažįstame ir kitus aukštai iškeltus. Jie viso labo pavyzdžiai, rodantys, kas ėmė kilti ir tebekyla iš nakties karalystės. Tarp jų jau įžiūrime Šometą, ilgainiui pramintą Anaksagoru [190] Šometu, kuris savo saldžiu balsu kalbina žmonių būrelius gatvėse. Jis dabar nebe junga, užsikoręs ant stiebo, kur galva sukasi nuo aukščio, bet saldžiabalsis paprastų žmonių tribūnas ilgomis garbanomis, užsilipęs ant pagrindinių gatvių *šaligatvių* stulpelių; be to, jis tapo sumaniu redaktoriaus pavaduotoju ir iškils ... iki pat kartuvių viršaus. Raštininkas Taljenas taip pat tapo redaktoriaus pavaduotoju, bet pasidarys dar redaktoriumi ir net daugiau kuo. Prekiautojas knygomis Momoro ir spaustuvininkas Priudomas pamato atsivėrusias naujas verslo galimybes. Kolo d'Erbua liaujasi liejęs emocijas ant teatro scenos ir pakreipęs tą juodą gauruotą galvą klausosi krašto dramos garsų — nejaugi pamėgdžiojimas virs tikrove? Jūs nušvilpėte jį, lioniečiai? * Geriau jau būtumėt jam ploję!

Dabar laimingi visokiausi *pamėgdžiotojai,* pusiau originalūs žmonės! Matyt, toli nueis tuščios, pompastiškos kalbos, į kurias įdėta daugiau ar mažiau nuoširdumo, ir kurios neturi būti visai nuoširdžios, nors juo nuoširdesnės, juo geriau. Gal pavadinkime šitaip: revoliucijos terpė vis skystėja, tad joje gali plūduriuoti visi lengvesni kūnai, kol pagaliau paviršiuje išsilaiko vien pripūsta pūslė. Sėkmę užtikrinantys veiksniai — ribotas protas, veržlumas, vikrumas, įžūlumas; prie jų reikia pridėti dar dvi savybes — apsukrumą ir stiprius plaučius. Todėl iš visų sluoksnių viršun dabar kyla teisininkai, tokie kaip Baziras, Karjė, Fukjė-Tenvilis, teismo raštininkų vadas Burdonas — tokių gyvas velnias. Iš po stebuklus slepiančios nakties skraistės tokie kaip jie išlįs spiečius po spiečiaus. Kiek įmanoma ilgiau susilaikykime nekalbėję apie spiečių kitų, tūnančių pačioje apačioje, kurie dar neapstulbino mūsų pasirodę — apie vagišius žvakių degiotojus ir liokajus,

* *Buzot.* Mémoires.— Paris, 1823.— P. 90.

iš dvasininkų luomo pašalintus kapucinus ir aibes tokių kaip Eberas, Anrio, Ronsenas ir Rosinjolis.

Taigi Prancūzijoje bruzda visa, kas turi savyje tai, ką fiziologai vadina *susierzinimu,* o labiausiai tie, kurių susierzinimas pavirto energija, tikru regėjimu ir jėga, kuri sugeba pasiryžti! Visa bruzda, ir jeigu ne Paryžiuje, tai būriais traukia į jį. Kordeljerų sekcijos pirmininkas Dantonas darosi vis didesnis, visi jo retoriniai tropai „gigantiški"; energija spinduliuoja iš po juodų jo antakių, graso jo atletišku sudėjimu, aidi jo balse, „atsimušusiame nuo skliautų". Šis žmogus, kaip ir Mirabo, turi įgimtą *regą* ir pradeda matyti, kurlink krypsta konstitucionalizmas, nors jo troškimai šiuo atžvilgiu skiriasi nuo Mirabo.

Kita vertus, atkreipkite dėmesį, kad generolas Diumurjė, palikęs Normandiją ir Šerbūro prieplauką, atvyko — nesunku atspėti kur. Nuo tada, kai prasidėjo ši naujoji era, tai jo antras ar net trečias pasirodymas Paryžiuje, tik dabar — be galo rimtas, nes jis metė visa kita. Ištvermingas, optimistiškas, nepailstantis vyras; visas jo gyvenimas — vien kautynės ir žygiai. Ne, *ne* Šuazelio jis sutvertas, bet „Dievo ir savo kardo", kaip jis rūsčiai sakydavo senatvėje. Jis puolė Korsikos baterijas lyjant mirtį nešančiam jų salvių lietui; prie Klosterkampo Nyderlanduose nenugalėtas išsikepurnėjo iš po savo žirgo, nors jam kliudė „koja, įstrigusi sulamdytoje balnakilpėje, ir devyniolika žaizdų", atkakliai, bauginamai iš paskutiniųjų gynėsi Lenkijos pakraštyje; rezgė pinkles ir kovėsi ne tik lauke, bet ir kabinetuose; karaliaus žvalgu būdamas, nepastebimas klajojo tolybėse, o kitąmet lyg apkerėtas sėdėjo uždarytas Bastilijoje; nuo pat gimimo jis kūrė pamfletus, rezgė kėslus, kovėsi špaga ir grūmėsi su priešais *; štai kur dabar atsidūrė šis vyras. Kad ir kaip slopinamas jis buvo, jis yra nenuslopinamas! Lyg kokia įkalinta įsikūnijusi dvasia (iš tikrųjų jis toks ir *buvo*), trokšdamas ištrūkti į laisvę, jis kapojo granito sienas, išskeldamas iš jų ugnies žiežirbas. Nejaugi tas visą kraštą apėmęs žemės drebėjimas bus sugriovęs ir jo kalėjimo sienas? Ak, ką jis būtų galėjęs padaryti, jei būtų buvęs dvidešimčia metų jaunesnis! Tačiau jo plau-

* *Dumouriez.* Mémoires.— T. 1.— P. 28, etc.

kai jau žilstelėję, jo mąstysena kariška, sustabarėjusi. *Augti* jis nebegali, o naujasis pasaulis šitaip veržliai auga. Pavadinkime jį vienu iš dangaus šveicorių; jis neturi tikėjimo, jam visų pirma rūpi darbas, *nesvarbu, kurios* pusės labui. Darbas jam jau paskirtas, ir jis jį atliks.

Nenuoramos būriais traukia Paryžiaus link ne tik iš visos Prancūzijos, bet ir iš visų Europos pusių — juk vanagai renkasi ten, kur guli nudobtas žvėris. Įsivaizduokite, kokia aibė tokių ispanų bajorijos kareivių kaip Martinikas Furnjė, pramintas „amerikiečiu Furnjė", tokie kaip inžinierius Miranda net iš Andų pulkais traukia čia ar jau suplūdo. Valonas Pereira gali didžiuotis keisčiausiais gimdytojais — sako, jį neatsargiai išmetęs iš rankų it stručio kiaušinį diplomatas princas Kaunicas[191], ir atsitiktinumas išpenėjo iš jo... stručių *rijiką!* Žydiškos ir vokiškos kilmės Frėjai užsiima reikalais didžiojoje *ažio* atmatų duobėje; per šitą duobę toji užmačia su *asignatais* dar greičiau nuėjo perniek. Šveicaras Klavjeras nesugebėjo įkurti Airijoje ženeviečių Socinių[192] pasekėjų kolonijos; prieš daugel metų *jis* stabtelėjo Paryžiuje prie ministro namo ir, pasak jo, jam dingtelėjo (pranašingai!), kad vieną dieną jis irgi bus ministras, ir jis nusijuokė *. O štai šveicaras Pašas glotniais plaukais kukliai sėdi; jo gatvė ir net kaimyninės stebisi jo nuolankumu ir protu, kuris gilesnis nei daugelio,— sėdėk, Tartiufai, kol tavęs neprireiks! Skubėkite čionai, visi dvikojai grobuonys, italai Diufurni ir flamandai Proli! Rinkitės visi karštagalviai, tie, kurių protuose *nesuvaldoma* maišatis nuo neišsivystymo ar niokojimo potraukio; visi, kurie nesugebate išgarsėti ar kurie esate pernelyg garsūs — jei tik turite kokių nors parduotinų sugebėjimų ar netgi jei esate bent jau godūs ir iškalbingi, rinkitės čionai! Jie renkasi su karštais nenusakomais norais širdyse tarsi piligrimai aplink stebuklingą relikviją. O kiek prisirenka dykaduonių bastūnų, kurių Europoje apstu, vien todėl, kad *kažkas* darosi — juk nakties užklupti paukščiai skrenda prie kiekvieno žiburėlio, kai imi brazdintis krūmuose, kur jie sutūpę. Taigi čia ir baronas Frydrichas Trenkas, kuris pus-

* *Dumont.* Souvenirs sur Mirabeau.— P. 399.

aklis, suglumęs išėjo iš minotauriškų Magdeburgo olų, tačiau neteko savo Ariadnės[193].

Keista, tačiau šiuo metu Trenkas prekiauja vynu, ir net ne buteliais, o statinėmis.

Siunčia savo pasiuntinius ir Anglija. Vienas jų — Nidemas, kuriam už piliečių išgelbėjimą iškilmingai įteiktas kardas, jau seniai pavirtęs rūdžių krūva *.

Dar Peinas, maištingasis nevaleika korsetų gamintojas, kuris tariasi esąs neeilinis siuvėjas ir išvadavęs Ameriką savo pamfletu „Sveikas protas"; jis tariasi galįs išvaduoti šį, o gal net ir aną pasaulį, ir tai padarysiąs. Praiso ir Stenhopo konstitucinė bendrija siunčia atstovus sveikinti **; nors jis tėra vienas iš Londono klubų, į kurį šnairai žiūri Berkas[194] ir toriai, Nacionalinis susirinkimas šiltai juos sutinka.

Vardan tėvynės reikės skirti keletą žodžių ir tau, bajore Džonai Poli, nors vargu bau to nusipelnei! Džonas Polis, apsirengęs išblukusia karo jūrininko uniforma, sukiojasi Paryžiuje visiems po akių it koks vynmaišis, iš kurio išpiltas visas vynas — lyg būtų virtęs savo paties vaiduokliu! Kadaise jis buvo toks triukšmingas, o dabar jis kalba tyliai, jeigu ir išgirsi jį, tai nebent be galo nuobodžiai kalbant ministrų prieškambariuose ir labdaringose valgyklose, kurios įsileidžia jį iš pagarbos jo praeičiai. Kokios permainos — iškilimai ir nuosmukiai! Kadaise tu, vargše Poli, atsistojęs gimtojo Krifelio kalno papėdėje, mąsliai žvelgei į kitą Solvėjaus įlankos krantą, į žydrus Kumberlando kalnus, į žydrą bekraštį tolį; tu, jaunasai kvaily, buvai prabangos ir nuolankaus draugiškumo apsuptas, bet norėjai virš to pakilti, atsikratyti viso to... Taip, už to safyro žydrumo kyšulio, kurį žmonės vadina Sent Byzu ir kuris iš arčiau pasirodo esąs ne iš safyro, o iš paprasto smiltainio, išties esama ištiso pasaulio, ir tau teks iš *arčiau* jį pamatyti! Jo dūmų kamuoliai kyla antai

* Vienas pasitikėjimo vertas džentelmenas, skatinamas jausmų, kurių negaliu negerbti, prieš trejus metus man parašė, kad kalbama apie jo tėvą, „velionį admirolą Nešemą" (o ne Nidemą, kaip nurodo Prancūzijos spauda), ir kad kardas „visiškai nesurūdijęs", bet su derama pagarba tėvo atminimui jo, t. y. sūnaus, nušveistas saugomas Plimute. (Pastaba 1857 m. leidimui.)

** *Moniteur*, 1789 m. lapkričio 10 d., gruodžio 7 d.

už Vaito įlankos — bloga lemiantys, bet tavęs neperspėjantys. Išdidusis Fortas suvirpa, pamatęs išpūstas bures — ar nebus staiga pasikeitęs vėjas. Grįžtantys namo Flemboro šienpjoviai stabteli ant kalvos — koks čia sieros debesis bjauroja lygutėlį jūros paviršių, sieros debesis, išraižytas ugnies juostų? Tai gaidžių peštynės jūroje, ir be galo įnirtingos: britų *„Serapis"* ir pusiau prancūzų, pusiau amerikiečių *„Bon Homme Richard"* kaip katras išmano čaižo ir smaugia vienas kitą. Pažvelkite — neviltinga drąsa uždusino apgalvotą narsą, ir Polis Džonsas tampa vienu iš jūros karalių!

Paskiau tave, Poli, pamato Juodoji jūra, Meotija [195] ir plačiakelniai turkai; tavo ugninga siela išsikvepia tūkstantyje prieštaravimų, bet be jokios naudos. Juk tokiose šalyse, purpuriniais rūbais apsivilkusių Nasau—Zygenų ir nuodėmingų imperatorių Jekaterinų draugijoje širdis plyšta taip pat kaip ir namuose tarp prasčiokų. Vargše Poli, alkis ir liūdesys seka pailsusiais tavo žingsniais; šioje revoliucijos maišatyje gal porąkart tepasirodys tavo figūra — nebyli, vaiduokliška, lyg „blankiai spingsinti žvaigždė", o kai toji šviesa užgęs, Nacionalinis įstatymų leidžiamasis susirinkimas surengs tau „iškilmingas laidotuves". Ne ką blogiau tau būtų buvę presbiterijonų bažnyčios varpai ir sieksnis Škotijos žemės tarp tavo mylimų žmonių palaikų... *Štai koks* pasaulis glūdėjo už Sen Byzo kyšulio. Šitaip gyvena nuodėmingoji žmonija šiame pasaulyje.

Iš visų svetimtaučių mums vis dėlto pats svarbiausias yra baronas Žanas Baptistas de Klocas, o jeigu atmesime krikštijant duotus ir bajoriškus vardus — kosmopolitas Anacharsis Klocas [196] iš Klevo. Įsidėmėk jį, sumanusai skaitytojau. Tu pažinojai jo dėdę, akyląjį kompromisų nepripažįstantįjį Kornelijų de Povą [197], negailestingai griaunantį išpuoselėtas iliuzijas ir paverčiantį doriausius senovės spartiečius paprasčiausiais šiuolaikiniais galvažudžiais *. Anacharsis irgi iš panašios medžiagos, iš karšto metalo, kuriame apstu šlako — jį reikėjo, o ir buvo galima pašalinti lydant, tačiau jis nesileido. Jis klajojo po šią mūsų planetą, sudarytą iš sausumos ir vandenynų, ieškodamas,

* *De Pauw.* Recherches sur les Grecs, etc.

galima sakyti, rojaus, kurį mes seniai praradome. Jis matė anglą Berką ir Portugalijos inkvizitorių; jis klajojo, kovėsi ir rašė; tarp jo kūrinių ir „Islamo religijos pagrindai“. Dabar, kaip ir jį įsūnijęs krikštatėvis skitas, jis atsiduria Paryžiaus Atėnuose, kur pagaliau jo siela aptinka saugų prieglobstį. Smarkus vyras, be galo mėgstamas patriotiškose vaišėse; linksmas, dargi sąmojingas, veržlus, kandus, nesiskaitantis su pinigais, prideramai apsirengęs, nors joks mirtingasis labiau už jį neniekino rūbų. Po kiekvienu drabužiu Anacharsis mato žmogų; net stilitas [198] Maratas taip atvirai nepeikia rūbo, jei po juo — tuštuma. Štai kuo tiki Anacharsis: kad esama rojaus, kurį galima surasti, kad po visais rūbais privalo būti žmonės. Ak, Anacharsi, tai neapgalvotas, skubotas tikėjimas. Apsižergęs jo žirgą, manding, tu greitai joji *Niekur* miesto link ir jį *prijosi!* Ką gi, bent jau atjok *gerai laikydamasis ant savojo žirgo* — tai jau šis tas.

Šitiek naujų žmonių ir dalykų atsiradę užėmė Prancūziją. Senoji jos kalbėsena ir mąstysena bei iš jų kylanti veikla keičiasi, rūgsta, tik nežinia, kuo pavirs. Pačiam bukiausiam valstiečiui, kuris pervargęs nuo darbo vakare vangiai sėdi prie židinio, kyla viena mintis — apie sudegintas ir degintinas pilis. Kaip pasikeitė visos sostinės ir provincijos kavinės! *„Antre de Procope“* kavinėje dabar sprendžiami ne trijų Stagiriečio vienybių, bet kiti klausimai; ne sceniniai, bet kraštą draskantys prieštaravimai; čia klega logikai, gerai susigarbiniavę senoviškus perukus su kasytėmis ir šiuolaikiškai apkirptas Bruto pavyzdžiu galvas [199], čia įsitaisė teisėjas Chaosas. Niekada nenutrūkstančioje Paryžiaus salonų melodijoje dabar girdėti naujas nenutrūkstantis nuo pat Juliano Atskalūno laikų ir net anksčiau leitmotyvas, toks pat beprotiškas kaip ir kadaise — jį išgirsta ir besiklausantis dangus.

Buvęs cenzorius Siuaras — *buvęs,* nes dabar mes turime spaudos laisvę,— irgi ten pasirodo; jis bešališkas, netgi neutralus. Tironas Grimas varto čia savo didžiules akis, mąstydamas apie neaiškius ateinančius laikus. Čia karkia, sunkiai rinkdamas žodžius, ateistas Nežonas, mylimas Didro mokinys, pranašaudamas išaušiant laimingą ryto-

jų *. Kita vertus, kiek tokių kaip Morelė ir Marmontelis, visą gyvenimą perėjusių filosofijos kiaušinius, kudakuoja beveik pakvaišę, matydami savo išperėtus paukščiukus! ** Kaip malonu buvo, kai tavo filosofinė teorema buvo aiškinama ir keliama į padanges salonuose, bet nejau dabar apkerėti žmonės liausis užsiiminėję spekuliatyviomis teorijomis ir ims jas pritaikyti praktiškai?

Atkreipkite taip pat dėmesį į auklėtoją Žanli ar Sijri, ar Sijri-Žanli [200], nes mūsų vyras yra grafas ir markizas, tad mes turime abudu titulus. Pretenzinga, tuščia, puritonė, tačiau netikinti; jos patarimai darosi migloti nuo žodžių, kuriuose nesama išminties. Ji veikia toje skystoje sentimentalistų ir žymių moterų aplinkoje; ji mielai būtų nuoširdi, bet negali pasidaryti daugiau nei pusiau nuoširdi; tas jos veidmainiškas nuoširdumas turi daugelį atmainų, bet galop įgauna pamaldumo pavidalą. Šiuo metu ant dar ganėtinai balto kaklo ji lyg brangakmenį nešioja miniatiūrinį Bastilijos atvaizdą iš smiltainio, užtat iš tikro Bastilijos smiltainio. Markizas yra vienas iš Orleano hercogo parankinių Nacionaliniame susirinkime ir kitur, ponia savo ruožtu auklėja jaunąją hercogo kartą kiek įmanydama rafinuočiau ir dorovingiau, nors gan miglotai aiškina apie gražiąją panelę Pamelą, savo *įdukrą*. Taigi ji sukasi Palė Ruajalio salone — atkreipkite dėmesį, kad tenai, atlikęs savo „misiją“ Anglijoje, pasirodo pats Orleano hercogas, ant kurio griežia dantį Lafajetas. Misija buvusi aiškiai nemaloni, nes anglai nepanoro su juo kalbėtis, o Anglijos šventoji Hana Mor, tokia nepanaši į Prancūzijos šventąją Sijri-Žanli, matė, kaip žmonės šalinasi jo Voksholo [201] sode, lyg jis būtų apsikrėtęs maru ***; bejausmis, raudonai mėlynas jo veidas dar labiau pamėlo.

* *Naigeon.* Adresse à l'Assemblée Nationale sur la liberté des opinions.— Paris, 1790.

** *Marmontel.* Mémoires, passim: *Morellet.* Mémoires, etc.

*** Hannah More's Life and Correspondence.— T. 2, c. 5.

4 skyrius

ŽURNALISTIKA

Dėl konstitucionalistų ir jų nacionalinių sargybinių, jie daro visa, ką gali, o darbo jiems netrūksta: jie privalo viena ranka įtikinamai mojuoti, drausmindami patriotus, o kitą sugniaužę į kumštį grūmoti rojalistų sąmokslininkams. Nepaprastai delikati, takto reikalaujanti užduotis.

Antai šiandien išleidžiamas įsakymas suimti liaudies draugą Maratą, ir jis pranyksta iš akių; kitą dieną jis paliekamas laisvėje, ar jį net akina lyg kokį prie grandinės pririštą šunį, kurio amsėjimas gali praversti. Salės skliautus drebinančiu balsu Dantonas pareiškia, kad tokiu atveju, kaip Marato, „jėgai galima priešintis jėga“. Tuomet Šatlė teismas įteikia arešto įsakymą ir Dantonui, bet kadangi prieš jį pasisako visa Kordeljerų apylinkė, koks konsteblis skubės jį vykdyti? Po to dar du kartus Šatlė duos tokius įsakymus ir abusyk veltui — Šatlė nesugeba jo suimti; nors jam teks kurį laiką bėgti, jis liks laisvas ir pamatys, kaip patį Šatlė sukiša už grotų.

Tuo tarpu municipalitetas ir Briso toli pažengę su savo municipaline konstitucija. Šešiasdešimt *apylinkių* taps keturiasdešimt aštuoniomis *sekcijomis;* daug kas bus patvarkyta, ir Paryžius gaus savo konstituciją. Toji konstitucija paremta rinkimais; tiesą sakant, visa Prancūzijos valdžia taip pat privalo būti ir bus jais paremta. Tačiau į ją įtrauktas vienas nepaprastai svarbus dalykas —„aktyvaus piliečio“ sąvoka. Kiekvienas, nemokantis sidabro markės, kitais žodžiais tariant, metinio mokesčio, kurio suma būtų ne mažesnė už trijų dienų atlyginimą, tegali būti *„pasyviu“* piliečiu ir neturi teisės balsuoti, nors ištisus metus *aktyviai darbuojasi* kūju ar medkirčio kirviu. „Negirdėtas dalykas!“— šaukia patriotų žurnalai. Taip, mano patriotiškieji draugai, išties, jei laisvė, kurios trokšta ir melste meldžia visi, tereiškia laisvę pasiųsti į nacionalinį debatų klubą vieną penkiasdešimttūkstantąją jūsų dalį — naujus fechtuotojus liežuviais, tuomet dievai paliudys, kad su jumis pasielgta nesąžiningai. Jeigu tąją

palaimą suteikia nacionalinis *Palaveras* * (kaip jį vadina afrikiečiai), koks tironas galli atimti ją iš Adomo sūnaus? Be to, ar negalėtų būti dar ir moterų parlamentas, kuriame „nuo opozicijos suolų būtų girdėti spiegiant", o „isterijos apimta didžiai gerbiama delegatė būtų išnešta iš salės"? Mielai sutikčiau, kad būtų ir vaikų parlamentas, o jeigu norite, ir kūdikių. Mylimieji broliai — bijau, kad, kaip teigė senovės išminčius, laisvė išties tėra danguje. Kur, apsišvietusios publikos manymu, šioje žemėje šaunioji mažoji de Stal (ne Nekero dukra, bet gerokai už ją nuovokesnė) aptiko kažką panašaus į laisvę? Rimtai pasvarsčiusi, pavydėtinai šaltakraujiškai ji atsakė: „Bastilijoje" **. „Dangiškoje?"— teiraujasi tūlas. Vargas, kad to *klausiama*, nes čia ir yra visa bėda! „Dangiškoje" reiškia daug ką, gal ir dalyvavimą nacionaliniame Palavere, nors gal ir *ne*.

Viena sankiulotiška šaka, kuri negali nežydėti, yra žurnalistika. Kadangi liaudies balsas *yra* Dievo balsas, jis turi pasidaryti girdimas! Jis turi pasklisti po visus Prancūzijos kampelius, ir tokia gausybe kalbų, kokia buvo statant *pirmąjį* Babelio bokštą. Kai kurie balsai garsūs it liūto riaumojimas, kiti tylūs it balandžio burkavimas. Net Mirabo turi savo pamokantį laikraštį ar laikraščius, kuriuose dirba parankiniai ženeviečiai, be to, ganėtinai tankiai kivirčijasi su ponia Le Žė, savo knygų pardavėja, nors kitais atžvilgiais ji neapsakomai sukalbama ***.

Ruaju *„Ami du Peuple"* vis dar spausdinasi. Bareras lieja lojaliai jautrias ašaras laikraštyje *„Aurore"*, bet jo mažiau išperkama. Bet ko šitoks karštai demokratiškas Freronas, Ruaju sūnėnas? Šitas jo įkarštis įgimtas: jį sutvėrė *širšė* Freronas, Voltero *Frelonas*, kuris kovėsi gel-damas, kol buvo likęs geluonis ir nuodų maišelis neištuštėjo, nesvarbu, kad viso labo kaip apžvalgininkas ir dėl spausdinto antrarūšio popieriaus. Konstanas leidžia naudingąjį *„Moniteur"*, kuris apšviečia lyg žibintai, uždegami kas vakarą, nes dabar jis išeina kiekvieną dieną, pateikdamas faktus ir vieną kitą komentarą. Tai oficialus laikraštis, kuris laikosi saugaus vidurio; sumanieji

* Konferencija, diskusija *(portugal.)*.
** *De Staël*. Mémoires.— Paris, 1821.— T. 1.— P. 169—280.
*** *Dumont*. Souvenirs.— P. 6.

jo redaktoriai jau seniai grįžtamai ar negrįžtamai nugrimzdo į gilią tamsą. Kandusis Lustalo, „smarkus“ it jaunas dagys, kuris niekad nesubręs, bet mirs pirma laiko; tačiau Priudomas neleis mirti jo „Paryžiaus revoliucijoms“, o ims redaguoti pats, sykiu ir dar daug ką, nors jis tėra nykus pagyrūnas spaustuvininkas.

Mes dažnai kalbėjome apie Kasandrą-Maratą, bet dar neatskleidėme pačios nuostabiausios tiesos: iš tikrųjų jam nestinga sveiko proto, ir iš tos ledinės karkiančios gerklės jis iškvarkia daug tiesos apie įvairius dalykus. O kartais net kyla įspūdis, kad jis turi kruopelę jumoro ir giliai viduje patyliukais kikena. Kamilis šmaikštesnis nei bet kada, tiesmukiškesnis, ciniškesnis, tačiau toks pat giedras. Guvi, poetiška asmenybė, kaip vėliau pats sakys, braukdamas karčią ašarą, „gimęs rašyti eiles“, guvusis Apolonas, toks vaiskus, tokią švelnią šviesą skleidžiantis šiame titanų kare, kur jam nepavyks nugalėti!

Visose šalyse esama sulankstomų, gatvėse parduodamų laikraščių, tačiau tokioje žurnalistinėje aplinkoje kaip ši, Prancūzijos, galima tikėtis ir kitokių, keistesnių jų formų. Kaip reaguotų anglų skaitytojas į laikraštį-plakatą, išspausdintą ryškiomis visomis vaivorykštės spalvomis, iš tolo patraukiančiomis akį, kurį gali perskaityti tas, kuris neturi kišenėje nė vieno su? Ateinančiais mėnesiais, visuomeninėms ir privačioms patriotinėms draugijoms plečiantis ir renkant lėšas, tokių laikraščių iškabinėjama begalės — *lapai,* ištepti klijais it šakos paukščiams gaudyti, kad pagautų, ką galės! Net vyriausybė įsigys šitokį klijais išteptą laikraštį; Luvė, iš kurio laiką atima naujas „žavingas romanas“, rašys „Sargybinius“, iškabinės ir turės pasisekimą; dar apsukriau išmėgins šį metodą skurdo kamuojamas Bertranas de Molvilis *. Didi žurnalistikos jėga! Juk kiekvienas sumanus redaktorius yra vienas pasaulio valdovų, nes sugeba jį įtikinti; nors jis pats save išrenka, jį patvirtina išpirktų jo laikraščių tiražas. Pasaulis gali nepaprastai lengvai nuversti šitokį valdovą — tereikia *palikti* jį ramybėje, ir jis mirs badu.

Nesumenkinkite ir šių Paryžiaus laikraščių klijuotojų vaidmens. Jų per kapą, visi su kopetėlėmis, krepšiais, ki-

* Žr.: *Bertrand-Moleville.* Mémoires.— T. 2.— P. 100, etc.

birėliais su klijais ir dar alaviniais ženklais ant krūtinių, nes jiems išduoda leidimus municipalitetas. Šventa pasaulio valdovų šauklių korporacija, nors ir negerbiama kaip tokia šioje tik prasidedančioje nesubrendusioje eroje. Jie padarė Paryžiaus sienas pamokančias, įtikinėjančias vis šviežiais periodiniais leidiniais, kuriuos gali perskaityti kiekvienas praeivis: laikraščiais-plakatais, plakatais-pamfletais, municipaliteto įsakymais, karaliaus pranešimais; pridėkime dar (arba paniekinamai nutylėkime) visą kitą, vulgariąją rašliavą! Kokių nenusakomų dalykų pripasakojo per tuos penkerius metus mūro sienos! Bet visa tai pranyko: ši diena prarijo vakarykštę, o ją savo ruožtu prarijo rytojus, kaip visuomet atsitinka pasakytiems žodžiams. O nemirtingasai rašytojau, juk rašinys — ne kas kita, kaip pasakyti žodžiai, išsaugoti ilgesnį ar trumpesnį laiką. Laikraštis-plakatas išsaugodavo juos parą, kai kurios knygos išsaugo juos dešimt metų, o kitos — ištisus tris tūkstančius metų, bet kas paskui? O *paskui,* metams prabėgus, rašinys taip pat miršta ir nebevargina pasaulio. Jeigu žmogaus žodyje, kaip ir pačiame žmoguje, nebūtų dvasios, kuri, pergyvenusi girdimą, materialų žodį, amžinai kryptų dievop ar velniop, tuomet jam rūpėtų, teisingas ar melagingas tas žodis, nebent tik naudos sumetimais. Ar ne svarbiausias klausimas — žmogaus nemirtingumas ir kiek jis išgyvens — pusę gyvenimo ar pusantro... Nemirtingumas, mirtingumas. Frydrichas Didysis privertė saujelę bailių grįžti į mūšio lauką, užrikęs ant jų: „Niekšų gauja (necenzūriškais žodžiais), jūs ką, *wolt ihr ewig leben?!"* *

Štai kaip perteikiamos dabar mintys — kaip gerai, kai yra minčių, kurias galima perteikti kitiems! Nereikia pamiršti ir senų, paprastesnių metodų, taikytinų savose srityse. Tironiški patruliai pašalino palapinę Palė Rualyje, bet ar jie gali pašalinti žmonėms gerkles?! Mes matėme Anaksagorą Šometą sakant kalbas ant šaligatvių, o Taljenas atsisėdęs dirbo prie savo redaktoriaus pavaduotojo stalo. Bet kuriame civilizuoto pasaulio kampelyje galima apvožti kubilą, ir suprantamai kalbantis dvikojis gali ant jo pasilypėti. Na, o galima įsigudrinus vienaip ar kitaip

* Ketinate gyventi amžinai? *(vok.)*

įsigyti sudedamą kėdę; keliaujantis oratorius gali nešiotis ją rankoje ir, išvytas vienur, pasistatyti ją vėl kitur, patyliukais kartodamas išminčiaus Bianto[202] žodžius: *Omnia mea mecum porto.*

Tokia tad žurnalistika, pardavinėjama gatvėse, klijuojama ant sienų, sakoma kalbomis. Kaip jinai pasikeitė nuo to laiko, kai senis Metra vaikštinėjo po tą patį Tiuilri sodą, užsidėjęs trikampę aukso spalvos skrybėlę, prisikišęs prie nosies laikraštį ar laikydamas jį nestangriai sulankstytą už nugaros; „laikraštininkas Metra“ tuomet buvo Paryžiaus įžymybė *— net pats Liudvikas mėgdavo paklausti: *„Qu'en dit Metra?“* ** Kaip jinai pasikeitė nuo to laiko, kai pirmasis lapas su Venecijos naujienomis buvo parduotas už *gazą* (skatiką) ir pavadintas „gazeta“. Kokiame derliame pasaulyje mes gyvename!

5 skyrius

KLUBAI

Kai širdis pilna, dėl tūkstančio priežasčių, tūkstančiu būdų ji stengiasi save išlieti. Kokia saldi ir būtina tokiais atvejais draugystė, kuomet viena siela kažkokiu paslaptingu būdu stiprina kitą. Kai kurių žmonių nuomone, mąslieji vokiečiai mano, kad entuziazmas — ne kas kita, kaip perdėtas polinkis rinktis į krūvą, *Schwärmerey,* ar būriavimasis. Šiaip ar taip, argi neteko matyti, kaip rusenančios žarijos, susemtos į daiktą, ima ryškiai baltai spindėti?

Tokioje Prancūzijoje žmonių susiėjimų neišvengiamai gausėja, jie tampa audringesni. Prancūzų gyvenimas eina laukan ir darosi nebe buitinis, bet viešas, klubinis. Senieji, jau užsimezgę klubai auga ir klesti, visur leidžia pumpurus nauji. Tai akivaizdus visuomeninių neramumų simptomas — šitokiu būdu jie tikrų tikriausiai pasireiškia, šitaip apmalšta ir randa peno. Kiekvienas prancūzas su baime ar viltimi piešia dabar savo galvoje vienokį ar

* *Dulaure.* Histoire de Paris.— T. 8.— P. 483; *Mercier.* Nouveau Paris, etc.
** Ką apie tai sako Metra? *(pranc.)*

kitokį pranašišką Naujosios Prancūzijos paveikslą, toji pranašystė skatina savęs pačios įgyvendinimą, netgi beveik juo yra, ir kiekvienas, sąmoningai ar nesąmoningai, visokeriopai stengiasi, kad ji pasitvirtintų.

Be to, pastebėkite, kaip veikiant būrimosi dėsniui, jeigu tik jis pakankamai stiprus, žmonės ima burtis ir netgi geometrine progresija; kaip šiais kūrybiniais laikais, kai visas kraštas organizuojasi į klubus, koks nors vienas klubas, stipriausias ar Fortūnos mėgstamiausias, draugiškai prisiviliodamas, pergalingai priversdamas, nuolatos stiprėja, kol tampa neapsakomai galingas, o visi kiti arba su meile į jį įsiurbiami (suteikdami jam dar daugiau jėgų), arba jo su neapykanta sunaikinami. Šitaip atsitinka tuomet, kai būrimosi dvasia yra visuotinė ir kai laikai yra kūrybiški. Dabar laikai kaip tik pakankamai kūrybiški, o kūrimosi dvasia — visuotinė, tad privalo būti ir toks galingiausias, visus įsiurbiantis į save vienintelis klubas.

Kaip toli pažengta nuo to laiko, kai ėmė ryškėti Bretanės komiteto kontūrai! Jis ilgai veikė slaptai, bet ne vangiai; kartu su Nacionaliniu susirinkimu atsiradęs Paryžiuje, pasivadino *klubu;* matyt, pamėgdžiodamas tuos kilnius anglus iš Praiso ir Stenhopo draugijos, atsiuntusius pasveikinti savo atstovus, pasivadino „Prancūzijos revoliucijos klubu“, tačiau netrukus — originaliau: „Konstitucijos draugų klubu“. Be to, jis nebrangiai išsinuomojo salę jakobinų vienuolyne, viename iš „dvasininkijai nereikalingų pastatų“, ir nuo šiol, šiais pavasario mėnesiais, ima skleisti savo spindulius besižavinčiam Paryžiui. Šitaip ilgainiui trumpesniu liaudyje paplitusiu „Jakobinų klubo“ pavadinimu įsimins jį visuose kraštuose visiems laikams.

Pažvelkime vidun. Ant tvirtų, bet kuklių suolų sėdi net tūkstantis trys šimtai rinktinių patriotų, tarp jų nemažai Nacionalinio susirinkimo narių. Matome čia Barnavą, abu Lametus, kartais Mirabo ir visuomet Robespjerą, šeškišką Fukjė-Tenvilio ir kitų advokatų veidus; čia ir Prūsijos skitas Anacharsis, ir visokio plauko patriotai. Viskas kol kas neapsakomai švaru, padoru, bet oru. Yra ir pirmininkas ant pakylos su varpeliu rankoje, aukštai iškelta tribūna oratoriams ir galerijos žiūrovams, kuriose

sėdi ir moterų. Kažin, ar kokia Prancūzijos senienų kolekcionierių draugija išsaugojo jakobinų vienuolyno salės nuomos sutartį? O gal jos laukė dar liūdnesnis likimas negu Didžiosios laisvių chartijos[203], kurią *sukarpė* šventvagiški siuvėjai? Visuotinei istorijai šis klausimas rūpi.

Tie „konstitucijos draugai", kaip galima nujausti iš jų pavadinimo, susikūrė pirmiausia tam, kad pasirūpintų rinkimais, kai jie ateis, ir pateiktų tinkamus kandidatus, taip pat bendrai tartųsi dėl visuotinės gerovės išsaugojimo, nors kol kas neaišku, kaip tai padaryti. O šiaip, jei tik dviese ar trise susieina (tik ne bažnyčioje, kur visi norom nenorom yra *pasyvūs* stebėtojai), nei jie patys, nei joks kitas mirtingasis tiksliai negali pasakyti, *kokiu* tikslu jie susirinko. Kaip dažnai, atkimšus statinaitę, užuot linksminęsi ir lieję širdį, žmonės imdavo šaukti vienas kitą į dvikovą ir skaldyti vieni kitiems galvas, tad žadėtoji puota tapdavo lapitų vaišėmis[204]. Tas iš pradžių skaisčiai švietęs Jakobinų klubas, kurį žmonės manė esant nauja saule, nušviesiančia tautas, kaip ir visa gamtoje turėjo pereiti jam numatytas fazes; deja, jis ėmė šviesti vis niūriau, vis karštligiškiau skleisdamas didėjančius dūmų kamuolius, kol galop nuskriejo apstulbusiu dangumi it koks pragaro ženklas ar niūriai degantis kenčiančių sielų kalėjimas.

Koks jo iškalbos stilius? Džiaukis, skaitytojau, kad jo nepažįsti, kad niekad negalėsi artimai su juo susipažinti. Jakobinai leido debatų sąsiuvinius — tie, kurie turi ūpo, gali juos patyrinėti. Juose aistringa, tačiau nuobodžiai monotoniška patriotiška retorika, nepalenkiama, neduodanti jokių vaisių, išskyrus griovimą, kuris ir buvo klubo darbas — itin varginantis ir nepaprastai pavojingas. Džiaukitės, kad užmarštis tokia talpi, kad visi negyvėliai ilgainiui palaidojami žaliuojančioje žemėje, ir nuo to ji pasidaro tik žalesnė. Jakobinai palaidoti, bet ne jų reikalas — jis kaip įmanydamas „keliauja aplink pasaulį". Antai neseniai galėjai jį matyti nuoga krūtine drąsiai žvelgiant į akis mirčiai net prie Misolongio[205] Graikijoje; keista, tačiau snaudalę senąją Eladą pažadino — ir ji ėmė vaikščioti *per miegą,* o ilgainiui kuo plačiausiai atmerks akis — ne kas kita, kaip balsas iš Sent Onorė gat-

vės! Kaip nekart sakėme, viskas miršta, išskyrus žmogaus ir jo *poelgių* dvasią. Argi nepradingo net pats jakobinų klubo pastatas, palikdamas tik blankų pėdsaką saujelės senukų prisiminimuose? Jį nušlavė nuo paviršiaus Sent Onorė turgus, tad ten, kur kadaise nuobodžiai monotoniška retorika drebino kraštą lyg paskutiniojo teismo trimitai, dabar taikingai deramasi dėl naminių paukščių ir daržovių. Net po šventąją Nacionalinio susirinkimo salę dabar gali vaikščioti kas nori, o jo pirmininko pakylą galli važinėti brikai ir vežimai su šiukšlėmis, nes čia eina Rivoli gatvė. Išties, gaidžiui sugiedojus, *visi* vaiduokliai privalo išnykti.

Paryžiaus *jakobinai* tapo „draugija-motina" ir palaikė tiesioginius ryšius su trim šimtais šaižiabalsių dukterų, o netiesioginius — su keturiasdešimt keturiais tūkstančiais anūkių ir kitų smulkiausių palikuonių!... Tačiau kol kas paminėsime tik porą dalykų. Pirmasis kelia šypseną. Tą vakarą duris saugo pora brolių jakobinų — visi klubo nariai atlieka šią garbingą pareigą paeiliui. Jie privalo neįleisti vidun nė vieno, kuris neturi bilieto. Vienas iš durininkų — garbingasis seras Laisas, patriotiškas pagyvenęs operos dainininkas, kuriam jau seniai užako gerklė, ir jis negali išleisti nė garso; antrasis — jaunas, Liudvikas Pilypas, Orleano hercogo pirmagimis; negirdėtos lemties valia neseniai jis tapo piliečiu karaliumi ir stengiasi bent kurį laiką valdyti... Visi kūnai yra žolė — arba aukšta nendrė, arba lankstus vijoklis.

Antras dalykas, kurį norime pažymėti, yra istorinis: net šiuo savo klestėjimo laikotarpiu toji draugija-motina visų patriotų patenkinti nesugeba. Jau dabar jai tenka, taip sakant, nusimesti nuo savęs du pulkus nepatenkintų, vieną — į kairę, kitą — į dešinę. Vienas būrys, manantis, kad jakobinai pernelyg drungni, susiorganizuoja į karštesnį *Kordeljerų klubą*,— tai Dantono stichija, o su juo išvien eina Demulenas. Kiti, kurie mano jakobinus esant tokius karštus, kad galima nusiplikyti, atskyla dešinėn ir tampa „1789 metų monarchinės konstitucijos draugų klubu". Vėliau jie pavadinami „Feljanų klubu", nes renkasi feljanų vienuolyne. Lafajetas yra jų vadas, o tiksliau sakant, juo tampa. Tą klubą iš visų pusių remia respektabilūs patriotai, aibė turtuolių ir inteligentų, tad

jo perspektyvos itin gražios. Tomis 1790 m. birželio dienomis šio klubo nariai iškilmingai pietauja Pali Ruajalyje atsidarę langus, o prastuomenė juos sveikina. Sakomi tostai, traukiamos įkvepiančios dainos, bent jau viena iš kurių — viena blankiausių iš visų kada nors dainuotų *. Ateis laikas, ir jie bus riksmais išvyti iš Prancūzijos ribų, į pragarišką tamsą.

Kitas aiškiai monarchistinis ar rojalistinis „Monarchistų klubas“ turi apsčiai lėšų, jo nariai sėdi ant damastu apmuštų sofų, tačiau liaudis nė akimirką džiaugsmingai jo nesveikina — vien tik šaiposi iš jo ar nepritariamai dūsauja, kol netrukus vieną vakarą, o gal ir kelis, pakankamai gausus netvarkingas būrys patriotų susirenka jo patalpose ir tol reiškia savo nepasitenkinimą, kol nutraukia jo kančias. Gyvybinga tebus draugija-motina ir jos šeimyna. Net Kordeljerų klubui bus leista, taip sakant, vėl priglusti prie jos krūtinės, kuri lig tol ganėtinai sušils.

Pragaištingai visa tai atrodo! Ar tik nebus šios draugijos naujos visuomenės struktūros užuomazga? Gal tas telkimosi principas iš naujo bus pasireiškęs visuomenėje, kuri nuseno, susiskaldė ar baigia skaidytis į šiukšles ir pradinius atomus?

6 skyrius

JE LE JURE! **

Ar ne nuostabu, kad, esant visiems šiems gyvenamąjį metą žymintiems ženklams, visoje Prancūzijoje tarp visų jausmų nesiliauja vyravusi viltis? O palaimintoji viltie, vienintele žmogaus malone — tu pieši gražius į tolį atsiveriančius peizažus ant ankštojo kalėjimo sienų ar net nušvieti mirties tamsą švenčiausia aušra! Visiems tu esi neatimamas turtas šiame Dievo pasaulyje; išmintingiems — šventa Konstantino[206] vėliava, nupiešta amžinajame danguje, į kurią žvelgdami jie *privalo* nugalėti, nes kova pati savaime yra pergalė; kvailiams — kažkoks

* Histoire Parlementaire.— T. 6.— P. 334.
** Prisiekiu! *(pranc.)*

žemiškas *miražas* ar ramių vandenų šešėlis, atsispaudęs nuo karščio sutrūkinėjusios žemės paviršiuje, kuris suteikia tau, dulkinam keliauninkui, jėgų, pakelia ūpą, nors esi ir pasiklydęs.

Priešmirtinėse griūvančios visuomenės konvulsijose prancūziškoji viltis mato vien tik kančias, gimstant naujai neapsakomai geresnei visuomenei, ir kuo tvirčiausiai tikėdama traukia žvalią savo dainą, kurią jai tomis dienomis parašė kažkoks įkvėpimo pagautas smuikuotojas, visame pasaulyje žinomą *„Ça ira"*. Taip, „eisis", tik kur *nueis?*.. Viliasi visi, ir net Maratas — kad patriotizmas griebsis movos ir durklo. Karalius Liudvikas taip pat turi vilčių — kad jį išgelbės atsitiktinumų virtinė ar pabėgimas pas kokį Bujė arba kad įgis populiarumo Paryžiuje. Na, o kokia viltinga buvo jo liaudis, spręskite iš to, ką dabar papasakosime.

Vargšo Liudviko ketinimai kuo geriausi, bet kadangi jam stinga įžvalgumo ir dar labiau ryžto, šiose savo betikslėse klajonėse jam tenka paklusti kiekvienam ženklui, kurį tik jam parodo užkulisių rojalizmas arba oficialusis ar užkulisių konstitucionalizmas — nelygu katras tą mėnesį turi didžiausios įtakos karališkajai galvai. Jeigu bėgimo pas Bujė ir (baisu net pagalvoti!) pilietinio karo teorinės galimybės grėsmingai kabo kažkur fone, tai žymiai arčiau — tūkstančio dviejų šimtų karalių, susėdusių Maniežo salėje, jau yra faktas. Tie karaliai jo nevaldomi, nors kol kas jie nėra jam nepagarbūs. Jeigu pavyktų gražiuoju juos valdyti, tai būtų kur kas geriau, negu ginkluoti emigrantai, intrigos Turine ir Austrijos parama! Ė — nejaugi tos *dvi* viltys nesuderinamos? Kaip įsitikiname, pasivažinėjimai karieta po Paryžiaus priemiesčius pigiai kainuoja, bet kiek „vivat" sulaukiama! * Dar mažiau kainuoja švelnus žodis — toks, kuris ne kartą numaldė rūstybę. Šiomis žaibiškai lekiančiomis dienomis, kai Prancūzija skirstoma į departamentus, kai dvasininkija tuoj bus pertvarkyta, kai steigiasi liaudiškos draugijos, o feodalizmas ir dar daug kas verčiama į bendrą katilą perlydyti, kodėl gi nepabandžius šios priemonės?

* Žr.: *Bertrand-Moleville.*— T. 1.— P. 241, etc.

Taigi vasario ketvirtąją ponas pirmininkas skaito savo Nacionaliniam susirinkimui trumpą jo didenybės ranka rašytą žinutę, kad jis atvyksiąs kukliai, be jokių ceremonijų, turbūt apie pusiaudienį. Taigi pagalvokite, ponai, ką tai galėtų reikšti ir ypač kaip reiktų mažumą papuošti salę. Sekretoriato rašomuosius stalus galima nunešti nuo pakylos; ant pirmininko kėdės reikėtų užmesti šį „violetinio aksomo apdangalą, papuoštą auksinėmis karaliaus herbo lelijomis“ — iš tikrųjų ponas pirmininkas anksčiau slapta buvo gavęs dar vieną pranešimą ir pasitarė su daktaru Giljotenu. O dabar ar nebūtų galima patiesti priešais tą kėdę, ten, kur paprastai sėdėdavo sekretoriai, nedidelį „aksominį kilimėlį“, panašaus rašto ir spalvos? Šitaip patarė sumanusis Giljotenas, ir visi šie papuošimai palieka neblogą įspūdį. Negana to: galimas daiktas, karalius panorės stovėti, nors kėdė ir papuošta lelijomis austu aksomu, tad pirmininkas kol kas vadovauja Susirinkimui stačias. Taigi tuo metu, kai kažkuris garbingųjų Susirinkimo narių aptaria, sakykim, departamento struktūrą, durininkai praneša: „Jo didenybė!“ Įžengia karalius su negausia palyda; garbingasis narys užsičiaupia; Susirinkimo delegatai pašoka ant kojų. Beveik visi tūkstantis du šimtai karalių ir ne mažiau žiūrovų galerijose ištikimybę rodančiais šauksmais sveikina grąžinusįjį laisvę Prancūzijai. Štai kokia pagrindinė jo didenybės kalbos mintis, pavertus ją paprastais, suprantamais žodžiais: iš visų prancūzų jis labiausiai džiaugiasi matydamas, kad gimtinė yra naujinama; kartu jis neabejoja, kad šiame procese deputatai elgsis su ja švelniai, nenaujins jos *šiurkščiai*... Štai ką pasakė jo didenybė; jo žygdarbis buvo tas, kad jis atėjo tai pasakyti ir vėl grįžo į savo apartamentus.

Toji kalba, be abejo, buvo labai menkas pagrindas po kojomis,— tik ne vilties kupinai liaudžiai. Koks jai tai buvo pagrindas! Koks neapsakomai padrąsinantis jai tas faktas, kad karalius pasakė kalbą, kad savo valią atėjo jos pasakyti! Karališkųjų akių žvilgsnis it sutelkti saulės spinduliai sukėlė liepsną visų didingojo Susirinkimo narių širdyse, o podraug visoje lengvai užsiliepsnojančioje entuziazmo kupinoje Prancūzijoje. Pasiūlyti „pasiųsti su padėka delegaciją“ tegali būti laiminga dalia

vienam, eiti jos sudėtyje pas karalių — saujelei. Deputatai vyksta ir grįžta neišpasakytai sužavėti — juos pasitikęs ne tik jo didenybė, bet ir karalienė, laikydama už rankos dofiną. Vis dėlto mūsų širdyse tebeliepsnoja nepasotinamas dėkingumas, ir kažkuriam deputatui ateina į galvą dar išganingesnė mintis — pasiūlyti, kad mes visi iš naujo prisiektume ištikimybę tautai.

Laimingiausiasis garbingasis deputatas — jo žodis buvo taip laiku, kaip retas kuris; stebukladaris dirigentas visam Nacionaliniam susirinkimui, kuris netvėrė noru kažką veikti, dirigentas visai akių neatitraukiančiai Prancūzijai! Pirmininkas prisiekia ir pareiškia, kad visi privalo tai padaryti, aiškiai ištardami: „*Je le jure!*“ Netgi galerijos atsiunčia jam raštelį su savo priesaika, ir kai dabar delegatai atsigręžia į jų pusę, visi žiūrovai atsistoja ir darkart prisiekia... O dabar įsivaizduokite, kaip kitur, rotušėje, Baji, davęs tą garsiąją priesaiką Žaidimų kamuoliu salėje, vakarop vėl prisiekia kartu su ten susirinkusiais municipaliteto nariais ir apylinkių vadovais. „Dantonas užsimena, esą publika irgi norėtų prisidėti“; tuomet dvylikos narių lydimas Baji išeina ant didžiųjų laiptų, ištiesęs ranką nuramina šurmuliuojančią minią ir, būgnams tratant, aidint dangų drebinantiems šauksmams, ją prisaikdina. O visose gatvėse žmonės liepsnojančiomis, džiaugsmo ašarų pritvinkusiomis akimis „spontaniškai spiečiasi į būrelius ir saikdina vieni kitus“ *; visas miestas apšviestas šventinių žiburių. Tai vyko 1790 m. vasario ketvirtąją — toji diena konstitucionalizmo analuose bus pažymėta kaip laimingiausia.

Žiburiai uždegami ne tik tą naktį, bet kelias naktis paeiliui, jei ne visame mieste, tai bent jau atskirose jo dalyse. Mat kiekvienos apylinkės rinkėjai prisiekia atskirai, būtinai uždegę joje šventinius žiburius. Pažvelkite, kaip vienos po kitos apylinkių rinkėjai susiburia kokioje aikštėje, kur juos stebėti ir prie jų prisidėti gali tie, kurie neturi teisės balsuoti, iškelia dešines ir ištaria „*je le jure*“... Trata būgnai, žmonės glėbesčiuojasi, nesiliauja džiaugsmingi išlaisvintų žmonių „valio“ — jeigu dar yra koks tironas, jam reikia gerai susi-

* Laikraščiai (žr.: Histoire Parlementaire.— T. 4.— P. 445).

mąstyti! Taigi prisiekta ištikimybė karaliui, įstatymams ir konstitucijai, kurią *būtinai* parengs Nacionalinis susirinkimas.

Įsivaizduokite, pavyzdžiui, kaip universitetų profesoriai žygiuoja gatvėmis kartu su Prancūzijos jaunyste ir entuziastingai, nors kiek netvarkingai duoda priesaiką. Jums turėtų užtekti vaizduotės suprasti, kad visa tai pasikartojo kiekviename Prancūzijos mieste, kiekvienoje apylinkėje! O štai Lanjone, Bretanėje, viena patriotiška, kilni, pagarbos verta motina surenka krūvon dešimtį savo vaikų ir pati prisaikdina savo gyslota ranka.

Negana to, apie visa tai būtina iškalbingai pranešti Nacionaliniam susirinkimui! Trys savaitės vienų priesaikų! Ar regėjo kada dangus šitaip prisiekinėjančią tautą? Gal jai bus įgėlęs priesaikų tarantulas? Ne, bet jie — žmonės, be to, prancūzai; jie turi viltį ir, kad ir kaip keista,— tikėjimą, nors tai viso labo tikėjimas evangelija pagal Žaną Žaką. Prisiekiu dangumi, mano broliai, kaip aš norėčiau, kad būtų taip, kaip jūs galvojate ir kaip prisiekėte! Bet juk būna įsimylėjėlių priesaikų, kurių *neįmanoma* tesėti, net jeigu jos tokios pat teisingos, kaip pati meilė, nekalbant apie lošikų priesaikas, taip pat gerai žinomas.

7 skyrius

STEBUKLAI

Štai prie ko privedė tikinčias širdis *„visuomenės sutartis"*. Teisingai sakoma, kad žmogus gyvas tikėjimu; kiekviena karta turi daugiau ar mažiau savitą tikėjimą ir (be galo neprotingai) juokiasi iš to, kuo tikėjo pirmtakai. Sutikite, kad šis tikėjimas visuomenės sutartimi yra vienas iš keistesnių, kad būsimoji karta labai išmintingai elgsis jei ne juokdamasi iš jo, tai bent jau su nuostaba į jį spoksodama ir dievobaimingai mąstydama. Kam gi pagaliau reikalinga toji *sutartis?* Jeigu visi žmonės būtų tokie, kad paklustų žodiškai ar priesaika priimtai sutarčiai, tuomet jie visi būtų dori žmonės, ir vyriausybė jiems būtų visai nereikalinga. Tokiame nuodėmingame pasaulyje kaip mūsų svarbu ne tai, ką mes su tavim vienas

kitam pažadėjome, o tai, ką nusistovėjęs mūsų jėgų santykis verčia mus vieną kitam daryti. Tai visų pirma pasakytina apie liaudies ir valdovo abipusius pažadus — tarsi visa liaudis, besikeičianti karta po kartos, netgi valanda po valandos, kada nors kaip nors gali būti priversta *kalbėti* ar duoti pažadus ir kalbėti grynas nesąmones: „Tepaliudija dangus, kuris dabar nebedaro stebuklų, kad mes, nuolatos besikeičią milijonai, *leisime* tau, nepastoviam vienetui, *engti* ir valdyti mus!“ Pasaulis, ko gero, bus matęs nedaug tikėjimų, kuriuos būtų galima lyginti su šiuo.

Vis dėlto kaip tik šitaip tuo metu visas kraštas interpretavo šį klausimą. Jeigu prancūzai būtų aiškinęsi jį *kitaip*, jų viltys, siekiai ir veiklos padariniai būtų buvę visai skirtingi! Tačiau aukštesniosios jėgos panoro, kad būtų šitaip, o ne kitaip. Laisvė per visuomenės sutartį — štai kokia buvo tos eros evangelija, ir visi ja tikėjo, kaip visi kad turi tikėti džiugiomis dangaus naujienomis; laimės sklidinomis širdimis, džiugiai šaukdami jie ištikimai jos laikėsi ir jos padedami drąsiai žvelgė į akis laikui ir amžinybei. Nesišypsokite, o jei šypsotės, tegul jūsų šypsena būna liūdnesnė už ašaras! Šis tikėjimas taip pat buvo geresnis už tą, kurį jis pakeitė — tikėjimą amžina siela ir žmogaus virškinimo galia; niekingesnio už *šį* tikėjimą negali būti.

Toks visur vyraujantis, visur prisiekinėjantis vilties jausmas negali būti vieningas. Toli gražu. Šis metas nieko gera nežadėjo: visuomenės pakrikimas buvo ne už kalnų ir neišvengiamas, jos atnaujinimas vis dar buvo problema, sudėtinga ir tolima, nors ir neabejotina. Bet jeigu blaiviam stebėtojui, kuris netikėjo nei viena, nei kita puse ir kuriam išvis nerūpėjo tos aršios graiko grumtynės su graiku, šis metas atrodė niūrus, tai koks neapsakomai grėsmingas jis atrodė tų grumtynių dalyviui rojalistui iš pykčio aptemusiu protu, kuris karaliaus valdžią manė esant gerovės laidą, kuriam atrodė, kad, panaikinus krikščioniškiausią karaliaus ir taleiraniškiausią vyskupų valdžią, pranyks ir visas ištikimas paklusnumas, visas religinis tikėjimas, ir kad žmogaus lemtį apgaubsianti bekraštė naktis. Šitaip įsitikinusiems rimtiems žmonėms ši mintis kelia gilų nerimą, skatindama juos, kaip

matėme, rengti užkulisinius sąmokslus, emigruoti, pasižadant paremti ginklu, steigti monarchistinius klubus ir imtis dar beprotiškesnių dalykų.

Antai buvo manoma, kad pranašavimo dvasia pranykusi jau keli šimtmečiai, tačiau pastarieji metai (o tai būdinga visiems pastariesiems metams) ją atgaivina, idant tarp Prancūzijos kvailysčių būtų ir didžiausiųjų kvailysčių pavyzdžių. Atokiose kaimo vietovėse, kur dar nepasiekė filosofijos spinduliai, kur negirdėtas dvasininkijos pertvarkymas sukelia vaidus prie pat altoriaus, o bažnyčių varpai perlydomi į smulkias monetas, dažnas ima tikėti, kad pasaulio galas čia pat. Mąslūs tulžingi seniai, ir ypač senės, neaiškiai užsimena žiną, ką žiną. Švenčiausioji mergelė ilgai tylėjo, bet ji nepasidarė nebylė, o dabar kaip niekad laikas jai prabilti. Viena pranašautoja (nerūpestingi istorikai pamiršo paminėti jos vardą, kuo ji vertėsi ir kur gyveno) ima kalbėti taip garsiai, kad ją visi išgirsta, o dažnas patiki; patiki ir vargšas patriotiškas benediktinų ordino vienuolis Žerlis, kuris yra net Nacionalinio susirinkimo deputatas! Lyg pitija retoriškai deklamuodama, žvelgdama paklaikusiomis akimis, ji paskelbia, esą apie pasaulio pabaigą pranešiąs ženklas, kurį parodysianti pati saulė — tai būsianti kita, netikra saulė (pasak tūlo, joje bus matyti pakartojo Favra galvos atvaizdas). Klausyk, Žerli, ta savo buka galva, klausyk — ir nieko negirdėk *.

Vertas dėmesio tas dviejų parlamento narių iš Ruano, d'Ozjė ir Peti-Žano, „magnetinis pergamentas". Malonus jaunasis d'Ozjė, „išauklėtas tikėjimo katalikiškuoju mišiolu ir pergamentuose surašyta genealogija", o ir pergamentais apskritai dvasia; paniurėlis vidutinio amžiaus melancholikas Peti-Žanas — ko juodu atvyko per šventųjų Petro ir Povilo šventę į Sen Klu, kur medžiojo jo didenybė, ko kiaurą dieną pralaukė jo prieškambaryje nustebusiems šveicarams be perstojo kuždantis, ko išvaryti laukė už vartų ir liepė tarnams vykti į Paryžių, tarytum būtų pasiryžę laukti amžinybę? Pasirodo, juodu turi „magnetinį pergamentą", kuriame mergelė Marija, stebuklingai apsitaisiusi mesmeriškai — kaliostriškos okultinės filoso-

* Deux Amis.—T. 5.— P. 7.

fijos apdangalu, įkvėpė juos surašyti nurodymus ir pranašystes karaliui, kurio laisvė šitaip suvaržyta. Dangaus įsakymu jie šiandien jam ir nori atiduoti šį pergamentą, tuo būdu išgelbėdami monarchiją ir visą kraštą. Nesuvokiama akiai matoma pora! Panašūs į žmones, ir iš aštuonioliktojo šimtmečio, bet tas magnetinis pergamentas verčia mus manyti kitaip. Pasakykite, ar jūs esate tikri? Šitaip klausia sargybinės kapitonai, paskiau Sen Klu meras, o pagaliau tyrimų komitetas, ir net ne municipaliteto, bet Nacionalinio susirinkimo. Eina savaitės, bet jokio konkretaus atsakymo. Galop išaiškėja, kad teisingas atsakymas — *neigiamas*. Pranykite, jūs groteskiški sutvėrimai su savo magnetiniu pergamentu — malonus jaunasai sutvėrime ir tu, pagyvenęs paniurėli! Prasiveria kalėjimo durys. Vargu bau kada nors vėl pirmininkausite Ruano sąskaitų rūmuose — jūs be pėdsako pranyksite belangėje *.

8 skyrius

IŠKILMINGA SĄJUNGA IR SUTARTIS

Tokie tamsūs lopai ir net juodžiausi taškeliai pasireiškia iki raudonumo įkaitusiuose prancūzų protuose, kurie dabar lydosi didžiausioje *maišatyje*. Vienos senutės saikdina dešimt savo vaikų naująja Žano Žako evangelija, o kitos stengiasi įžvelgti Favra galvą dangaus šviesuliuose — tai *išties* antgamtiški, kažką pranašaujantys ženklai.

Tiesą sakant, net patiems patriotiškiems vilties vaikams nėra abejonių, jog esama sunkumų: emigruojantys aristokratai, slapčia, bet be galo piktybiškai maištaujantys parlamentarai (nors ir su kilpa ant kaklo), o svarbiausia — ryškus „grūdų stygius“. Padėtis liūdna, bet viltį turinčiai tautai ji nėra nepataisoma; tautai, kuri persilydo ir kurioje taip aistringai keičiamasi mintimis, kurioje, vienam dirigentui davus ženklą, visi pakels dešinę ranką it pulkas išmuštruotų kareivių ir prisieks, uždegę šventinius žiburius, kol pagaliau kiekvienas kaimelis nuo Ardėnų iki Pirėnų ims mušti savo būgnus, tars mažytę

* Deux Amis.— T. 5.— P. 199.

savo priesaiką ir lajinių žvakių šviesa prasimuš kelis sieksnius į nakties karaliją!

Jeigu grūdų trūksta, tai kalti dėl to ne gamta ir Nacionalinis susirinkimas, bet klasta ir prieš tautą einantys intrigų rezgėjai. Kol konstitucija rengiama, tokie nedori individai iš niekšų padermės turi galimybę mums kenkti. Kęskite šitokią padėtį, didvyriškieji patriotai, nors kodėl gi jos neištaisius? Grūdai juk auga ir dabar guli pėduose ir maišuose, tik perpardavinėtojai ir rojalistai sąmokslininkai, norėdami išprovokuoti liaudį pažeisti įstatymus, trukdo juos pervežti. Kuo greičiau telkitės, jūs, patriotų valdžios organizacijos, ginkluoti nacionaliniai gvardiečiai, sujunkite į viena savo gerą valią, nes susivienijus jėga išauga dešimteriopai — tegul koncentruoti jūsų patriotizmo spinduliai lyg saulės smūgis apakina, paralyžiuoja klastinguosius niekšus.

Po kieno iš dvidešimt penkių milijonų skrybėle ar naktine kepuraite pirmąsyk kilo ši išganinga mintis (o kažkieno galvoje ji tikrai kilo!), dabar niekas negali pasakyti. Menkutė idėja, artima visam kraštui, bet gyva, tinkama, peraugusi jei ne į didžią, tai bent jau į nepamatuojamą. Kuomet tautos būsena tokia, kad dirigentas gali kaip tinkamas ją valdyti, kokios galios įgyja laiku ištartas žodis ar laiku atliktas veiksmas! Tokia idėja lyg berniuko pupa toje pasakoje pernakt išauga iki dangaus; ant jos lapų pristatoma namelių ir įvyksta visokių nuotykių. Deja, vis dėlto tai tik pupa (nes ilgaamžis ąžuolas šitaip *neišauga*), tad kitą naktį ji galbūt gulės nupjauta, sutrypta į purvą... Atkreipkite dėmesį bent jau į tai, koks įprastas kiekvienai tikėjimą turinčiai bruzdančiai liaudžiai sutarčių sudarinėjimas. Škotai, tikintys, kad virš jų teisingas dangus, be to, ir evangelija, nė kiek nepanašia į Žano Žako, bėdos prispirti prisiekė sudaryti iškilmingą sąjungą ir sutartį, kaip nevilties apimti broliai prieš neišvengiamą mūšį apsikabina vienas kitą žvelgdami dangop; jie privertė visą salą prisiekti ištikimybę tai sąjungai ir net, padedami senųjų saksų, hebrajų ir presbiterionų atkaklumo, daugiau ar mažiau tos priesaikos laikytis, nes, kaip ir visas tokias priesaikas, dangus ją išgirdo ir iš dalies patvirtino... Ji gyva lig šiol ir vargu bau mirs. Gališkai-pagoniškai jaudrūs ir karšti prancūzai, kaip matėme,

taip pat turi savotišką tikėjimą; jie kupini vilčių, nors su jais ir nedorai elgiamasi; jie irgi galėtų sudaryti iškilmingą visaliaudinę sąjungą ir sutartį, tačiau visai kitomis sąlygomis. Raida ir padariniai taip pat būtų visai skirtingi!

Taigi pažvelkite į nedidelę pradžią, pirmą galingo fejerverko žybtelėjimą, nes jeigu neįmanoma nustatyti, kieno *galvoje* mintis gimė, tai nesunku pasakyti, kurioje apylinkėje. Pernai lapkričio 29-ąją tūkstančiai gvardiečių, kariniam orkestrui grojant, lydimi trispalviais kaspinais pasidabinusių municipaliteto valdininkų, iš toli ir arti traukė Ronos pakrantėmis Etualio miestelio link. Čia su visokiausiomis patriotiško genijaus išmonėmis — iškilmingomis rikiuotėmis ir persirikiavimais, aidint fanfaroms ir muškietų salvėms, jie prisiekė ištikimai vieni kitiems padėti, tarnauti įstatymams ir karaliui, o svarbiausia — užtikrinti, kad visi grūdai, kol tik jų bus, galėtų būti laisvai pervežami, nepaisant plėšikų ir perpardavinėtojų. Štai koks sambūris įvyko Etualyje šilto 1789-ųjų metų lapkričio pabaigoje.

Na, bet jeigu eilinis paradas, po kurio būna pietūs, puota su visokiais nesutarimais ir flirtavimu, sutraukia visus laimingus apygardos centro gyventojus ir sukelia pavydą kitiems miesteliams, juo labiau tai pasakytina apie šitokį įvykį! Porai savaičių praėjus, didesnis už Etualį Montelimaras beveik susigėdęs padarys tą patį, ir dar geriau. Gruodžio tryliktąją šeši tūkstančiai, susirinkę Montelimaro lygumoje ir, kas skamba ne mažiau įspūdingai, „prie Montelimaro sienų“, duoda priesaiką; Etualio gyventojams nušluosto nosį trim vienbalsiai priimtais nutarimais. Pirma: montelimariečiai pareiškia prisijungią prie jau susivienijusių etualiečių. Antra: turėdami galvoje grūdų pervežimą, bet jo neminėdami, „Dievo ir gimtinės akivaizdoje“ kur kas ryžtingiau ir sąmoningiau jie pasiryžta „kol gyvi bus paklusti visiems Nacionalinio susirinkimo dekretams ir užtikrinti, kad kiti jų klausytų“. Trečia, ir svarbiausia, nutariama iškilmingai įteikti pranešimą apie šią priesaiką Nacionaliniam susirinkimui, Lafajetui ir „tam, kuris grąžino laisvę Prancūzijai“— tegul jie kiek įmanydami tuo pasiguodžia. Šitokiu būdu

didesnis Montelimaras patvirtina savo patriotinę svarbą ir išsaugo savo padėtį municipalinėje hierarchijoje *.

Taigi prieš Naujuosius metus signalas duotas, nes Nacionalinis susirinkimas ir iškilmingi pranešimai jam tampa mažų mažiausiai nacionaliniu telegrafu. Negana to, kad grūdai, kol jų bus, galės būti laisvai išvežiojami vieškeliais ir Romos upe po visą krašto pietryčių rajoną, kur Monsinjoras d'Artua, sumanęs įsibrauti iš Turino, būtų sutiktas ugnimi,— bet kuri Prancūzijos provincija, kurioje stinga duonos ar kurios patriotams neduoda ramybės maištingas parlamentas, prieš konstituciją einantys sąmokslininkai, monarchistiniai klubai ir bet koks kitas nemalonumas, gali nieko nelaukusi pasielgti taip pat ar dar geriau, ypač dabar, kai masinės vasario priesaikos sukėlė visas ant kojų! Nuo Bretanės iki Burgundijos beveik visose lygumose, beveik prie visų miestų sienų gaudžia trimitai, plevėsuoja vėliavos, rikiuojasi konstitucionalistų gretos — po pavasario dangumi, kai gamta taip pat išleidžia žaliąsias savo viltis, skaisčiai šviečiant saulei, kurios užtamsinti nepavyksta iš rytų atskriejusiems audros debesims,— panašiai ir patriotai, nors ir sunkiai, įveikia aristokratus ir duonos trūkumą! Šauniosios mūsų gretos su trispalvėmis kokardomis pasipuošusiais municipaliteto atstovais priešakyje žygiuoja, sukasi, rodydamos ištikimybę konstitucijai, dūdelėms grojant *„Ça ira“*, būgnams mušant į taktą, ar sustoja ir, aidint artilerijos salvėms, visi iškelia dešiniąją ranką — o visa šalis, metaforiškai kalbant — ir visas pasaulis — juos stebi. Narsūs gražiausiomis uniformomis apsitaisę vyrai ir išsipuošusios moterys, daugumos kurių mylimieji tose gretose, amžinuoju dangumi ir šia žaliuojančia, visus maitinančia žeme prisiekia, kad Prancūzija laisva!

Nuostabios dienos, kai (net neįtikėtina!) mirtingieji susiburdavo draugiškų jausmų skatinami ir pirmąsyk po tiek amžių nesantaikos trumpam tapo vieni kitiems broliais... Na, o paskui siunčiama delegacija su pompastiškomis vaizdingomis kalbomis į Nacionalinį susirinkimą, pas Lafajetą ir laisvės grąžintoją, be to, labai dažnai pas patriotizmo motiną, sėdinčią ant tvirtų suolų ja-

* Histoire Parlementaire.— T. 7.— P. 4.

kobinų vienuolyno salėje. Visur girdėti žodis „federacija“. Iškyla naujų patriotų vardai, kurie vieną dieną išgarsės: Bojė-Fonfredas, iškalbingai smerkiantis maištingąjį Bordo parlamentą, Maksas Isnaras, iškalbingai informuojantis apie Draginjano federaciją — nors ši iškalbinga pora perskirta visos plačiosios Prancūzijos, jai vis dėlto lemta susitikti. Federacijos ugnis sklinda vis plačiau, liepsnoja vis skaisčiau. Tad Bretanėje ir Anžu broliai užsimena apie *visų* tikrų prancūzų broliją ir net reikalauja „prakeikti ir bausti mirtimi“ visus atskalūnus; negana to, jei kalbose Nacionaliniam susirinkimui jie dūsauja dėl sidabro markės, kuri daro tiek daugel piliečių *pasyvius,* tai draugijoje-motinoje, nuo šiol būdami „nei bretonai, nei anžuiečiai, bet prancūzai“, klausia, kodėl visa Prancūzija nesudaro vienos federacijos ir kodėl nepriimama viena brolybės priesaika, kartą ir visiems laikams *. Be galo vykęs pasiūlymas, pateiktas kovo pabaigoje; patriotizmas nedelsdamas jo griebiasi ir tol jį kartoja ir propaguoja, kol visi ima *garsiai* apie jį kalbėti, tad miestų municipalitetams nelieka nieko kita, kaip jį apsvarstyti.

Vienokios ar kitokios visuotinės federacijos įsteigimas atrodo neišvengiamas; kur — aišku, Paryžiuje, tiktai kada ir kaip? Produktyvusis gyvenamasis metas atsakys ir į šiuos klausimus, jau beatsakąs. Federacijai kuriantis, patriotiškas genijus įneša vieną indėlį po kito. Gegužei baigiantis, matome Lione penkiasdešimt, o pasak kitų, visus šešiasdešimt tūkstančių, susirinkusių steigti federacijos,— o kiek dar žiūrovų — niekas nesuskaičiuos. Steigė ją nuo aušros iki sutemų! Rasai dar nenukritus, penktą šviesaus ryto valandą mūsų Liono gvardiečiai spindinčiomis uniformomis ėmė rinktis į gretas Ronos krantinėje, o iš ten išžygiavo su savo kilnia misija dviem šimtams tūkstančių patriotiškų narsuolių ir gražuolių mojant skrybėlėmis ir nosinaitėmis, džiugiai šaukiant, jų širdims džiaugsmingai plakant. O kas toji į karalienę panaši moteris, lydima šeimos draugų ir patriotiško redaktoriaus Šampanjė, pasirodžiusi viena pirmųjų? Nors ji nesistengia patraukti dėmesio, žvilgsniai pirmiausia krypsta į ją;

* Ataskaitos, etc. (pateikta: Histoire Parlementaire.— T. 9.— P. 122—147).

tos tamsios akys, tas ryžtingas Minervos [207] veidas švyti entuziazmu, spinduliuoja orumą, rimtį ir džiaugsmą; visi čia džiaugiasi, bet ji — labiau už kitus. Tai Rolano de la Platriero žmona! * Pagyvenęs Rolanas — reiklus karališkasis Liono manufaktūrų inspektorius, o dabar liaudies valia — dar ir naujojo Liono municipaliteto narys, reikliausias iš jų. Tai žmogus, įgijęs daug ką, jei tik dorybių ir gabumų galima įgyti, o svarbiausia — gavęs puikią žmoną, Paryžiaus graverio Flipono dukterį. Įsidėmėk, skaitytojau, šią karališką miestietę, savo grožiu ir amazonės grakštumu patraukiančią akį, o juo labiau sielą. Ji nesuvokia savo dorybės (kaip ir bet kuri dora), savo didybės ir krištolo skaistumo; ji — tikras nuoširdumo ir gamtos tvarinys šiame dirbtinumo, purvo ir veidmainybės amžiuje; jos romus tobulumas, romus neįveikiamumas, patikėkite, daro *ją* kilniausia iš visų to meto prancūzių, ir vieną dieną visi ją pamatys. Bet kol jos *ne*matė, kol ji pati savęs nepastebėjo, ji buvo palaiminta. Dabar ji be jokių dvejonių stebi šį milžinišką spektaklį ir mano, kad jaunatviškos jos svajos išsipildys.

Kaip minėjome, tai truko nuo aušros iki sutemų; reginys išties buvo kaip reta. Jau vien būgnų ir trimitų garsai daro nemenką įspūdį, bet įsivaizduokite dar „dirbtinę penkiolikos metrų aukščio uolą“, kurioje iškirsti laipteliai ir krūmokšnius vaizduojantys ornamentai. Uolos viduje (mat iš tikrųjų ji sukalta iš lentų) stovi didinga „santarvės šventykla“; iš išorės, ant viršūnės, pastatyta milžiniška „laisvės statula“ — už daugelio mylių matoma moteris su ietimi rankoje ir frygiška kepure ant galvos, o jai po kojomis — tėvynės aukuras; visam šiam statiniui nepagailėta nei lentų, nei rąstų, nei tinko, nei įvairių spalvų dažų. Įsivaizduokite dar ir vėliavas, kurių prikaišiota palei laiptelius toje uoloje, ir kaip sugiedojus mišias penkiasdešimt tūkstančių davė priesaiką, kurią palydėjo toks garsus, stačiai vulkaniškas trimitų ir kitų garsų protrūkis, kad net Sona ir Rona iš tos laimės galėjo imti tekėti atgalios, ir kaip toji dievų naktis baigėsi ryškiausiais fejerverkais, baliais ir puotomis **. Šitaip pranyksta

* *Madame Roland.* Memoires.— T. 1 (Discours Préliminaire).— P. 23.

** Histoire Parlementaire.— T. 12.— P. 274.

tamsos apgaubta ir Liono federacija, tačiau ne visai, nes mūsų gražioji, šaunioji Rolan ten buvo ir pateikia savąjį iškilmių aprašymą (laikydama savo vardą didžiausioje paslaptyje) Šampanjė „Liono kurjeryje“; laikraštis su jos aprašymu „išplatinamas šešiasdešimties tūkstančių tiražu“,— būtų įdomu jį perskaityti dabar.

Paryžiui, kaip matome, nereikės kažin ką išsigalvoti — pakaks, nusižiūrėjus į kitus, padaryti tą patį. O dėl dienos, tai kokia kalendoriaus diena labiau tinkama negu Bastilijos paėmimo metinės? Na, o tinkamiausia vieta, aišku, Marso laukas, kur ne vienas Julianas Atskalūnas[208] buvo iškeltas ant skydų, idant taptų Prancūzijos ar pasaulio valdovu, ir kur frankai atsiliepdavo į Karolio Didžiojo balsą, žvangindami šarvus ir kalavijus, kur nuo seno vykdavo didžiausios iškilmės.

9 skyrius

SIMBOLIKA

Kokia natūrali visiems žmonėms yra simbolika sudėtingomis aplinkybėmis! Tiesą sakant, kas yra žmogaus gyvenimas šioje žemėje, jei ne simbolinis vaizdavimas ir nematomos jame glūdinčios dangiškos jėgos išryškinimas? Tai padaryti jis stengiasi veiksmais ir žodžiais, jei įmanoma — nuoširdžiai, o jei tai nepavyksta — teatro priemonėmis, kurios taip pat gali turėti savo prasmę. „Almako“[209] karnavalas nėra tuščias laiko eikvojimas; giedresniais laikais kalėdiniai persirengimai ir kaukės, kvailių šventės, škotų liaudiški pasilinksminimai turėjo nemažą reikšmę — tai buvo nuoširdus pramogavimas, lygiai kaip „Almako“ karnavalai dar ir dabar, ko gero, atspindi nuoširdų norą pramogauti. Kita vertus, kokios nuoširdžiai rimtos būdavo, pavyzdžiui, hebrajų palapinių šventės! Visa tauta susirinkdavo aukščiausiojo vardu ir jam matant; net vaizduotė nublankdavo prieš tikrovę, o visa kilmingiausia ceremonija dar nebūdavo ceremoniška, bet rimta, prasminga iki menkiausių smulkmenų! O ir siaurame mūsų dienų gyvenime nereikia šlykštėtis tomis teatro scenomis, kai verksmingos moterys savo ašaromis su-

vilgo ištisus sieksnius batisto, o aistros apimti jaunuoliai vešliomis žandenomis grasina nusižudysią ir panašiai,— verčiau patys nubraukite dėl jų ašarą.

Šiaip ar taip, galima teigti, kad jokia tauta, metusi darbą, neis sąmoningai kurti scenos — nebent norėdama kažką tuo išreikšti. Net suktam, vaidinti mėgstančiam veidmainiui neateis į galvą *užsilipus* į sceną *sau pačiam sakyti monologą;* tačiau pagalvokite, ar į teatrališkumą linkusi tauta neatsiduria kaip tik tokioje nemalonioje padėtyje, ir jai tenka sakyti monologą sau pačiai sentimentalioms ar kitokioms savo emocijoms nuraminti?.. Šiuo polinkiu į teatrališkumą tautos, kaip ir atskiri žmonės, smarkiai skiriasi. Jeigu puritoniškieji mūsų draugai saksai pasirašė savo tautinę Sutartį [210] ir prisiekė jos laikytis be vienintelio šūvio į orą, nė sykio nesumušę būgno, prastame Haistrito Edinburge kambarėlyje, kuriame vyrai geria prastus svaigalus, tai šitoks priesaikos davimo būdas atitiko jų būdą. O štai enciklopediškiesiems mūsų draugams gālams reikia Marso lauko — idant juos matytų visas kraštas, visas pasaulis, ir tokios scenos, palyginti su kuria Koliziejaus amfiteatras atrodytų lyg klajojančio teatro balaganas. Taigi šitokio reginio senoji mūsų planeta dar niekad ar beveik niekad nebuvo mačiusi. Mūsų manymu, šitoks metodas toje šalyje ir tuo metu taip pat buvo visai natūralus. O štai *tęsiamos* šios dvi priesaikos buvo proporcingai jų priėmimo teatrališkumui, tiksliau tariant, atvirkščiai proporcingai, nes tautos polinkis į teatrališkumą pareina nuo daugelio dalykų — nuo jos patiklumo, draugingumo, temperamento, taip pat jaudrumo, imlumo (nepastovaus), ar, kitais žodžiais tariant, nuo karšto, bet neilgai išsilaikančio impulsyvumo.

Kokia tiesa ir tai, kad bet koks žmogus ar žmonių tauta, kurie *suvokia* darą kažką didaus, iš tikrųjų tedaro kažką menka! O, Marso lauko federacija — trys šimtai būgnininkų, tūkstantis du šimtai trimitininkų ir aibės patrankų, išstatytų ant visų kalvų, kad savo dundėjimu per keletą minučių praneštų naujieną visai Prancūzijai! Toks ateistas, kaip Nežonas, pažvelgęs aštuoniolika šimtmečių į praeitį, išvystų trylika prastai apsirengusių vyrų prastoje žydiškoje lūšnelėje valgančių menką vakarienę [211]. Simbolikos čia jokios — vien širdys, patyrusios „die-

viškas sielvarto gelmes", ir žodžiai: *„Darykite tai mano atminimui"*. Gal tuomet jis liautųsi giedojęs tuo savo silpnu gaidžio balsu,— jeigu tik jis nėra lemties duotas.

10 skyrius

ŽMOGAUS GIMINĖ

Teatrališki žmonių renginiai dovanotini: jie net savaip jaudina, kaip ugningos kalbos kvaištelėjusio, kuris iš to nuoširdumo *mikčioja,* o susidūręs su klasta nesuprantamai *vapa.* Tačiau palyginti su stichiškais gamtos protrūkiais, tokiais kaip moterų sukilimas, kokie jie beskoniai, benaudžiai ir nuobodūs — kaip išsidūkęs alus, kaip subliuškę burbulai! Šitokios iš anksto apgalvotos scenos, net jeigu jos pasaulinio masto ir neregėtai sumaniai parengtos, iš esmės tėra vien dažytas kartonas. O štai tos stichiškosios yra originalios; jos liejasi iš didžiausios amžinai gyvos gamtos širdies, tad neišpasakytai svarbu, kokį pavidalą *jos* įgaus. Todėl mes laikykime iškilmingą prancūzų tautos sąjungos ir federacijos įsteigimą didžiausiu istorijoje užfiksuotu scenos meno triumfu, o kad tai triumfas — nėra jokių abejonių, nes visas parteris, dvidešimt penki milijonai žiūrovų, ne tik ploja katučių, bet ir užšoka ant scenos ir su užsidegimu ima joje vaidinti. Kadangi tai tik vaidinimas, į jį ir reikia žiūrėti kaip į vaidinimą — su nuoširdžiu, bet negiliu susižavėjimu, iš tolo stebintis, nes to nusipelno iki vieno aktoriais tapusių žmonių tauta, nors ji nenusipelno, kad apie ją būtų pasakojama su tokia meile ir taip smulkmeniškai, kaip apie menadžių sukilimą. Juo labiau tegul pradinės, taip sakant, federacijos steigimo repeticijų scenos vyksta kaip nori, be mūsų, ir tegul gausūs pulkų orkestrai lygumose ir prie miestų sienų skardena į tuštumą — mes apie tai neužsiminsime.

Vis dėlto net ir labiausiai skubantis skaitytojas kaipmat sustos ties viena scena: Anacharsis Klocas su visais nuodėmingais Adomo palikuoniais... Reikalas tas, kad patriotiškasis municipalitetas dabar, birželio 4-ąją, sukurpė savo planą, o Nacionalinis susirinkimas jį patvir-

tino. Jam pritarė ir patriotiškasis karalius; net jeigu jis būtų galėjęs nepritarti, federacijos šalininkų kalbos, kuriose per kraštus liejosi lojalumas, be abejo, bent jau trumpam paglosto jo savimeilę. Iš visų aštuoniasdešimt trijų Prancūzijos departamentų į iškilmes turi atvykti nacionalinių gvardiečių deputatai, tam tikras skaičius nuo kiekvieno šimto; nustatytą skaičių delegatų atsiųs taip pat visi karinio laivyno ir karališkųjų pajėgų daliniai — šitoks nacionalinių ir karališkųjų karių susijungimas jau įvyko savaime ir buvo sankcionuotas. Tikimasi, kad atvyks apie keturiasdešimt tūkstančių žmonių; kelionės išlaidas padengs deputatus siunčianti apylinkė, tad tegul apylinkių ir departamentų valdžia rimtai susimąsto ir išrenka tinkamus žmones, o jų broliai Paryžiuje svetingai juos pasitiks.

Įsivaizduokite, kaip užsiėmę dabar mūsų patriotiškieji menininkai, kaip karštai jie tariasi, kokiu būdu padaryti, kad spektakliu gėrėtųsi visa planeta! Penkiolika tūkstančių vyrų, ginkluotų kastuvais, karučiais, mūrininkų mentėmis ir plūktuvais, inžinierių vadovaujami triūsia Marso lauke, gremžia jį, kad paverstų nacionaliniu amfiteatru, tinkamu tokioms iškilmėms. Tikimasi, kad toji „iečių šventė“, svarbiausioji iš visų, bus pažymima kasmet, amžinai; šiaip ar taip, į teatrališkumą linkusi laisva tauta nusipelno kokio nuolatinio nacionalinio amfiteatro! Marso laukas gremžiamas, beveik visų paryžiečių kalbos, o naktį sapnai sukasi apie federaciją ir nieką daugiau. Departamentų deputatai jau renkasi. Nacionaliniam susirinkimui darbo per akis — be įprastinio savo darbo, jam dar reikia klausytis pavienių federacijos šalininkų ir federacijų atstovų kalbų ir į jas atsakyti. Kalbą sako „Amerikos komitetas“ (tarp kurio narių matome ir tą blankią Polio Džonso figūrą, it „blausiai spingsinčią žvaigždę“), atvykęs pasveikinti artėjant tokiai nepaprastai dienai. Kalbą rėžia Bastilijos šturmo dalyviai, atėję „atsisakyti“ bet kokio ypatingo atlygio ar kokios ypatingos vietos iškilmėse, nes centro grenadieriai pavydžiai kažką niurna. Pasako kalbą ir „Žaidimų kamuoliu salės klubas“, kurio nariai įžengia nešini ant karties pritvirtinta iš tolo švytinčia žalvario lentele, kurioje išgraviruotas toje salėje duotos priesaikos tekstas. Jie ketina iškilmingai pritvir-

tinti šią švytinčią žalvario lentelę toje Versalio salėje, kur ši priesaika buvo duota, šio mėnesio dvidešimtą dieną, per pirmąsias šio įvykio metines — tai būsiąs nemirtingas paminklas ateičiai. Lentelę pritvirtinę, pakeliui atgal jie papietausią Bulonės miške *, nepaskelbę visam pasauliui,— to padaryti jie negali... Šitokių dalykų nuolatos žvaliai klausosi Nacionalinis susirinkimas, laikinai nutraukęs savąjį šalies naujinimo darbą, ir draugiškai atsako su improvizuotos iškalbos lašeliu, kaip nuo seno įpratęs; o kaip kitaip — juk tie žmonės, kurie atėję gestikuliuodami sako kalbas, neslepia savo prieraišumo ir atsidavimo.

Šitokiomis aplinkybėmis Anacharsiui Klocui šovė į galvą, kad dabar, kai steigiasi šitokia gausybė klubų ir komitetų, kurių gražias kalbas lydi plojimai, tai, kas svarbiau ir net svarbiausia, lieka užmarštyje; jeigu tas *kažkas* irgi įgautų pavidalą ir imtų sakyti kalbas, tai bent įspūdis būtų. Juk tas kažkas — pati žmogaus giminė! Kokią kūrybinio įkvėpimo akimirką ši mintis kilo Klocui, kiek jis vargo, suteikdamas jai pavidalą ir ją įgyvendindamas; kaip šnairai žiūrėjo į jį bejausmiai mirtingieji ir kaip, būdamas rafinuotai sarkastiškas žmogus, jisai atsilygindavo jiems tuo pačiu; kaip jis sukiojosi kavinėse ir pobūviuose įtikinėdamas, kaip pasinerdavo į pačias Paryžiaus apačias, stengdamasis išlikti nepastebėtas, kol jo mintis virto tikrove,— apie visa tai išsamiosios to meto biografijos nutyli. Žinome tik viena: 1790 metų birželio 17-ąją vakaro saulės spinduliai, įžambiai krentantys pro didingosios Maniežo salės langus, apšvietė reginį, kokių nedažnai yra mačiusi mūsų kvailoji mažoji planeta — Anarchasis Klocas įžengia vidun, o jam įkandin seka žmogaus giminės atstovai — švedai, ispanai, lenkai, turkai, chaldėjai, graikai, Mesopotamijos gyventojai. Pažvelkite į juos visus — jie atėjo reikalauti sau vietos didingojoje federacijoje, kuria jie neabejotinai suinteresuoti.

„Mūsų įgaliojamieji raštai,— pareiškė liepsningasis Klocas,— surašyti ne pergamente, o gyvose visų žmonių širdyse". Tegul šie lenkai ilgomis žandenomis, plačiakelniai turkai su turbanais, chaldėjų astronomų palikuonys, ku-

* Žr.: Deux Amis.— T. 5.— P. 122; Histoire Parlementaire, etc.

rie be žado stovi čia, prabyla į jus, didingieji senatoriai, iškalbingiau negu pati iškalba. Jie — nebylūs atstovai savo balso neturinčių, supančiotų, engiamų tautų, kurios iš savo nevilties tamsos ilgesingai, apstulbusios, nežinodamos, tikėtis ar ne, su viltimi žvelgia į jus ir į tą skaistų Prancūzijos federacijos žiburį, tą ryškią rytmečio žvaigždę, pranašaujančią visam pasauliui išaušiančią dieną. Mes pasiryžę stovėti čia, kaip nebylūs, graudūs daug ką pranašaujantys monumentai... Nuo delegatų suolų ir žiūrovų galerijos nekart nuaidi plojimai — juk kokiam didingam senatoriui nepaglosto savimeilės mintis, kad jo rankose bent jau žmonių giminės dalelytės likimas. Šaižiu balsu, iškalbingai atsako Siejesas, kuris pirmininkauja šias dvi nuostabias savaites, nors ir negali garsiai kalbėti. Anacharsis ir „Užsieniečių komitetas" būsią priimti į federaciją su sąlyga, kad kiekvienas jų perduos savo tautai ką čia matęs. O kol kas jiems „suteikiama garbė dalyvauti posėdyje". Atsakydamas plačiakelnis turkas nusilenkia su rytietišku iškilmingumu ir ima skleisti aiškius garsus, bet kadangi prancūzų kalbą jis prastai moka *, jo žodžiai atsimuša kaip žirniai į sieną; dar ir šiandien galima tik spėlioti, kas jo norėta pasakyti.

Anacharsis ir žmogaus giminė priima suteiktą garbę dalyvauti posėdyje ir, kaip liudija to meto laikraščiai, tai, ką jie pamato, nekart paglosto jiems širdį. Bene didžiausią — pačioje pradžioje, kai Lameto, Lafajeto, Sen Faržo ir dar kelių patriotiškų bajorų pasiūlymu, nepaisant aršaus kitų pasipriešinimo, nuo šiol *panaikinami* visi dvarininkijos titulai, pradedant hercogais ir baigiant eskvairais ir žemesniais; paskui taip pat panaikinami livrėjuoti tarnai, tiksliau sakant — tarnų livrėjos. Be to, ateityje joks bajoru apsišaukęs vyras ar moteris nebus kvailai apsmilkomas bažnyčioje, kaip lig šiol buvo įprasta. Trumpai tariant, jeigu feodalizmas jau dešimt mėnesių miręs, tai kam palikti beprasmiškus jo papuošalus ir herbinius skydus? Reikės panaikinti ir pačius herbus; Kasandra-Maratas pastebėjo, kad ant kai kurių karietų šonų jie „tik uždažyti" ir grasinasi vėl prasimušti į paviršių.

* *Moniteur, etc.* (pateikta: Histoire Parlementaire.— T. 12.— P. 283).

Tad nuo šiol de Lafajetas tampa paprasčiausiu Motjė, Sen Faržo — Mišeliu Lepeletjė; Mirabo netrukus suirzęs pasakys: „Dėl to jūsų *Rikečio* Europai teko tris dienas ginčytis!“ Mat grafo titulas šiam vyrui brangus (tiesą sakant, jį garbinanti liaudis iki mirties tituluos jį grafu). Tačiau tegul džiūgauja patriotai ekstremistai, o ypač Anacharsis ir jo žmogaus giminė, nes dabar, atrodo, nebelieka abejonių, kad mes visi — Adomo vaikai!

Štai koks buvo plačiai nuskambėjęs Anacharsio žygdarbis; aprašėme jį su istoriniu tikslumu. Šitokiu būdu pati gausioji iš visų žmonių masių įsigijo lyg ir savo atstovą. Iš šio epizodo galima spręsti mažų mažiausiai apie viena: kaip dabar nusiteikę kadaise tokie pašaipūs Paryžius ir baronas Klocas, jeigu šitoks spektaklis jiems atrodo pritinkamas ir netgi bemaž didingas. Tiesa, vėliau pavyduoliai apjuodino šią Anacharsio sėkmę, ir iš epizodiško „Užsienio šalių komiteto atstovo“ pavertė jį oficialiu pastoviu „Žmogaus giminės *oratoriumi*“, nors jis ir nusipelnė juo būti; be to, jie šmeižikiškai teigė, girdi jo chaldėjų astronomų palikuonys ir visi kiti tebuvo visokie nusmukę prancūzai, persirengę tam tikslui; trumpai tariant, šitaip *beširdiškai* šaipėsi ir tyčiojosi iš jo, bet veltui — visos pašaipos atsimušdavo nuo ganėtinai storo jo šarvo, jo nesužeisdamos, ir jis toliau ėjo *savo* keliu.

Taigi galime pavadinti juos gausiausios žmonių masės atstovais, ir pačiais netikėčiausiais, nes kas galėjo įsivaizduoti išvysiąs visas tautas Tiuilri jodinėjimo salėje? Vis dėlto taip yra iš tikrųjų, nes keistų dalykų gali nutikti, kai visa tauta tampa aktoriais ir mimais. Gal ir jūs kartais matėte, kaip Ptolemėjų dukra Kleopatra [212] su karalienės rūbais, su karūna ant galvos bemaž atsiklaupusi paprasčiausioje užeigoje ar blausiai apšviestoje krautuvėlėje maldauja neperkalbamą storžievišką miesto tarybos valdininką leisti jai valdyti ir numirti — ji neturinti pinigų ir jai reikia auginti mažus vaikus; o tuo tarpu konstebliai uždaro sceninės klėties duris, ir jos Antonijus veltui maldauja, mėgindamas ją išgelbėti? Tokie regimi vaiduokliai lekia žeme, jei šiurkščiai įsikiši į teatro sceną, o ypač jeigu, kaip sakėme, žiūrovai sušoka ant scenos. Tuomet išties kaip toje Tyko dramoje pasaulis apsiverčia aukštyn kojomis!

Pamačius pačią žmogaus giminę, nebe stebuklas išvysti ir jos *vyriausiąjį*. Toks *vyriausiasis* iš žmonių šiomis savaitėmis pasirodė Paryžiuje — tai Žanas Klodas Žakobas, gimęs baudžiauninku, iš gimtųjų Žura kalnų atsiųstas padėkoti Nacionaliniam susirinkimui už tai, kad juos išvadavo. Išblyškęs, išvargęs jo veidas išraižytas šimto dvidešimties metų raukšlių. Triūsdamas mažyčiame savo sklypelyje, kad tas gausiau derėtų, *jis* girdėjęs žmones pasakojant jo tarme apie nemirtingojo didžiojo monarcho pergales, apie sudegintą vietininkiją, apie dragūnų numalšintus maištus Sevenose, apie tai, kaip pakilo į karą Malboras[213]. Per tą laiką pražydo keturios kartos; mylėdamos, nekęsdamos ir plušėdamos, jos nugrimzdo užmarštin. Kai mirė Liudvikas XIV, jam buvo keturiasdešimt šešeri. Susirinkimo nariai visi kaip vienas, niekieno neraginami atsistojo, pagerbdami seniausią pasaulio žmogų. Senasis Žanas dalyvauja posėdyje kartu su jais; jam suteikta garbė nenusiimti skrybėlės. Senomis silpnomis akimis jis stebeilijasi į tą stebuklingą reginį, kuris jam atrodo panašus į sapną, ir jis nesusigaudo, kur tikrovė, o kur senų prisiminimų ir sapnų nuotrupos. Mat laikas Žanui ima netekti prasmės ir tikroviškumo; jo protas ir akys pavargusios ir tuoj užsimerks — tačiau jis kuo geriausiai mato kitą stebuklingą reginį, kuris tuoj pavirs jam tikrove. Patriotai renka jam pinigus, jam išrūpinama karališka pensija, ir jis laimingas grįžta namo, bet po dviejų mėnesių jis visa tai paliks ir iškeliaus savais, niekam nežinomais keliais *.

11 skyrius

KAIP AUKSO AMŽIUJE

Tuo tarpu paryžiečiams, kurie kas dieną nuo ryto iki vakaro eina į tą Marso lauką, darosi skaudžiai aišku, kad žemės darbų jame nepavyks atlikti laiku. Toks milžiniškas jo plotas — per dvidešimt penkis tūkstančius kvadratinių metrų, nes nuo Karo mokyklos rytuose (ant kurios pastato reikės įrengti medinius balkonus ir gale-

* Deux Amis.— T. 4.— P. 111.

rijas) iki vartų prie upės vakaruose (kur turės būti pastatytos medinės triumfo arkos) bemaž kilometras, o jo plotis nuo tos ūksmingos aštuoniomis eilėmis susodintų guobų alėjos pietų pusėje iki jos tęsinio šiaurinėje — beveik trys šimtai metrų. O visą šį plotą reikia nukasti ir karučiais suvežus į pakraščius suversti žemes į gan aukštus nuožulnius pylimus — čia jos bus suplūktos, ir apdėjus jas velėnomis ir apkalus lentomis, kad ilgiau laikytų, bus pakopomis padaryta net „trisdešimt eilių patogių sėdėti vietų"; be to, centre reikės pastatyti milžinišką piramidės formos tėvynės aukurą, į kurio viršūnę ves laipteliai. Milžiniškas darbas — juk statomas amfiteatras visam kraštui! Lieka tik penkiolika dienų, bet darbas einasi taip lėtai, kad, šitokiais tempais stumiantis, gali prireikti pusės tiek savaičių. Keista ir tai, kad kasa darbininkai tingiai; jie nenori dirbti dviem pamainomis, nors viena pamaina tetrunka septynias valandas ir jiems siūloma primokėti — jie piktai pareiškia, girdi, žmogui retkartėmis irgi reikia poilsio!

Gal juos slapčia paperka aristokratai? Taip, aristokratai tai gali! Vos prieš šešis mėnesius buvo gauta žinių, jog Paryžiaus požemiuose (juk mums po kojomis tuštuma — buvę karjerai ir katakombos, tad mes kabome lyg ant plauko, tarp dangaus ir bedugnės!) prikrauta parako, ir mes turime „išlėkti į orą"! Galiausiai Kordeljerų apylinkės komisija nusileidusi ištyrė požemius ir nustatė, kad... parakas vėl iš jų išgabentas! * Prakeikta nepataisoma padermė — šiomis šventomis dienomis jie visi prašo užsienio pasų! Jie veikia, tad Limuzene ir kitur kyla neramumai, maištai, deginamos pilys. Jie pasiryžę kurstyti nesantaiką tarp geriausios iš tautų ir geriausiojo iš karalių — laisvės grąžintojų; kaip šėtoniškai jie šieptųsi, matydami žlungant šią federacijos šventę, kurios nekantriai laukia visa žmonija!

Ne, ji nežlugs todėl, kad nėra kam kasti žemės! Kiekvienas, kuris turi keturias galūnes ir kurio krūtinėje plaka prancūzo širdis, gali padirbėti kastuvu ir padirbės! Pirmąjį liepos pirmadienį, vos tik iššovė signalinė patranka,

* 1789 m. gruodžio 23 d. (laikraščių medžiaga: Histoire Parlementaire.— T. 4.— P. 44).

vos tik penkiolika tūkstančių samdytų apatiškų darbininkų padėjo savo įrankius ir žioplių akys liūdnai nukrypo į dar aukštai tebekabančią saulę, patriotai liepsnojančiomis akimis vienas po kito stvėrė kirtiklius, karučius ir lyg pašėlę ėmė kasti ir vežioti žemes. Jų pavyzdžiu paseka dešimtys, šimtai, ir netrukus Marso lauke darbuojasi penkiolika tūkstančių savanorių; dirba jie išsijuosę, tvarkingai, o įgudę ir greitai. Taigi kiekvienas jų nuveikia *tiek,* kiek trys samdyti darbininkai. Prieblandai virtus tamsa, darbas baigiasi džiaugsmingais šauksmais, kuriuos (bent jau apie kuriuos) išgirsta net už Monmartro!

Prijaučiantys paryžiečiai kitą dieną nekantriai *lauks,* kol atliks įrankiai. O ko gi laukti — juk kastuvų pilna visur! Tad dabar prasiveržia toks paryžiečių entuziazmas, geraširdiškumas ir broliška meilė, kad jeigu galima tikėti metraštininkais, istorija nieko panašaus nebuvo mačiusi nuo pat aukso amžiaus. Vyrai ir moterys su kastuvais ant pečių skuba į pietvakarinį miesto pakraštį; netvarkingu srautu ar tvarkingai, išsirikiavę gretomis, lyg savaimingai ar atsitiktinai suėję draugėn amato broliai, žygiuoja į Marso lauką. Jie žygiuoja dirbti už tris, smuikams griežiant; priekyje jų — merginos su žaliomis šakelėmis ir ilgais trispalviais kaspinais rankose; užsimetę ant pečių kastuvus ir kirtiklius, it kareiviai šautuvus, jie eina vienu balsu traukdami *„Ça-ira"*. Taip, *pardieu ça-ira* *— šaukia praeiviai gatvėse. Žygiuoja gildijos, visos visuomeninės ir privačios organizacijos, nuo aukščiausios iki žemiausios; net gatvių prekiautojai tądien liovėsi šūkavę. Į gatves išeina kaimynystėje esančių kaimų gyventojai, o darbingi jų vyrai, kaimiškiems smuikams griežiant, tamburinams ir trikampiams žvangant, žygiuoja į Marso lauką; jų priekyje — kaimo meras arba meras su dvasininku, taip pat su kastuvais rankose ir su trispalviais kaspinais prie skrybėlių. Lauke triūsia šimtas penkiasdešimt tūkstančių darbininkų, o kai kurių paskaičiavimais, tarpais ir visas ketvirtis milijono, nes ypač vakarop visi mirtingieji skubiai meta savo darbus ir tekini pasileidžia tenai! Visas miestas sukilęs ant kojų — nuo Liudviko XV aikštės, į pietus nuo upės kranto visos gatvės — gyvas knibždėly-

* Dievaži, ateis *(pranc.).*

nas. Kokia gausybė darbininkų, ir ne tų samdomų, kurie tik nuduoda dirbą, o tikrų, triūsiančių dykai. Kiekvienas patriotas *iš visų jėgų,* net įsirężęs kasa, kapoja nenorinčią pasiduoti žemę ir veža ją karučiais.

Mielieji vaikai — jie ne tik dirba, bet ir patys sau vadovauja, patys tvarkosi su tuo jiems būdingu entuziazmu ir vikrumu, kuris netrunka atsirasti. Tai tikrai broliškas darbas; visi skirtumai nutrinti, panaikinti, kaip kad būta žmonijos pradžioje, kai pats Adomas dirbo žemę. Šalia tonzūruotų vienuolių ilgais abitais — vandens nešėjai trumpomis sermėgomis ir patriotiškai nusiteikę frakuoti dabišiai kruopščiai susuktomis garbanomis; šalia pajuodusių angliadegių — miltuoti perukų gamintojai ir perukų nešiotojai, nes čia advokatai, teisėjai ir visi apylinkių vadovai. Santūrios vienuolės seseriškai bendrauja su lengvabūdėmis operos nimfomis ir laisvo elgesio moterimis. Ranka rankon dirba patriotiškas skudurininkas ir išsikvėpinęs prašmatnių rūmų gyventojas, nes patriotizmas, kaip gimimas ar mirtis, sulygina visus.

Atžygiavo čia ir spaustuvininkai, Priudomo — su popierinėmis kepurėmis, ant kurių, kaip pastebi Kamilis, užrašyta: *„Révolutions de Paris"*; jis norėtų, kad šiomis didžiomis dienomis būtų įsteigta Rašytojų ir sumanių redaktorių federacija *. Gražus vaizdas! Sniego baltumo marškiniai ir grakštaus kirpimo kelnės pramaišiui su purvinais languotais marškiniais ir lopytomis kelnėmis, nes vieniems ir kitiems nusimetus apsiaustus paaiškėja, kad vieni ir kiti turi po keturias galūnes, judinamas patriotiškų raumenų. Jie greta darbuojasi kastuvu ir kirtikliu ar sulinkę tempia karučius ir perkrautus dviračius vežimus, į kuriuos įsikinkė ilgomis vadelėmis; visi linksmi, vienos minties įkvėpti. Tvirtas Siejesas įnirtingai traukia vežimą, nors jis ir per menko tam sudėjimo; šalia jo — Boarnė, kuris sutvers karalius, nors pats nėra karalius [214]. Abatas Mori vežimo netraukė, bet angliadegiai atsivedė juo persirengusį išdaigininką, ir abatas gavo padirbėti per šią savo iškamšą. Jokiam didingam senatoriui nevalia bodėtis šiuo darbu — čia ir meras Baji, ir generalisimas Lafa-

* Zr. laikraščius, etc. (pateikta: Histoire Parlementaire.— T. 6.— P. 381—406).

jetas — deja, jie *vėl* bus čia ir kitą dieną! Pats karalius atvyksta pasižiūrėti; dangų sudrebina *„Vive le Roi!"*, ir „tuoj pat užsimetę ant pečių kastuvus, darbininkai sudaro jam garbės sargybą". Ateina kas tik gali — vieni dirbti, kiti pasižiūrėti ir palaiminti dirbančiųjų.

Ateina ištisos šeimos. Vienoje šeimoje mes aiškiai matome tris kartas: tėvas darbuojasi kirtikliu, motina — kastuvu, o vaikai uoliai vežioja žemes; žilutėlis devyniasdešimt trejų metų senelis laiko ant rankų patį mažiausiąjį *; šis judrus mažylis padėti negali, tačiau *jis* galės papasakoti savo vaikaičiams, kaip ateitis ir praeitis drauge žvelgė į tai, kas vyksta, ir kaip nusilpusiais ar nesustiprėjusiais balsais traukė *„Ça-ira"*. Patriotiškas vyno pirklys, atgabenęs vežimu statinę vyno, tarė: „Negerkite, broliai, jei nesate ištroškę — tuomet tos statinės jums ilgiau užteks". Išties gėrė tik tie, kurie buvo „aiškiai nusivarę". Kažkoks dabišius abatas su pašaipa žiūri į plušančius žmones. „Prie karučio!" — paliepia jam keli; bijodamas, kad nenutiktų kas blogiau, abatas paklūsta, tačiau čia pasirodo protingesnis patriotas su karučiu, išgelbėdamas abatą nuo šio „arešto". Pastatęs savo karutį, jis pasičiumpa abatą ir paskubomis, lyg jis būtų kuo apkrėstas, išridena už Marso lauko ribų ir *ten* jį išverčia... Kitas epizodas. Kažkoks (iš pažiūros nemenkos padėties ir piningingas) žmogus atskubėjęs šveičia ant žemės savo švarką, liemenę su dviem laikrodžiais ir puola prie darbo. „O jūsų laikrodžiai?" — šaukia jam iš visų pusių. „Argi gali ma nepasitikėti savo broliais?" — atsako jis; laikrodžių jam nepavogė... Kokie gražūs kilnūs jausmai — lyg plonutis permatomas audinys; gražūs jie ir nieko nekainuoja, bet kaip ir šis, beregint susidėvi! Gražusai, pigusai plonyti gazai, tu, žaliavos dorybei šešėli — iš tavęs *ne*audžiama pareiga ir vargu bau bus audžiama; tu geriau negu nieko, ir podraug blogiau!

Moksleiviai, koležų studentai šaukia: *„Vive la Nation!"* ir apgailestauja „galį atiduoti tik savo prakaitą". Bet kodėl mes kalbame apie berniukus? Juk čia ir gražiausios Hebės [215], dailiausios iš visų paryžiečių; apsirengusios lengvutėmis suknelėmis, susijuosusios trispal-

* *Mercier.* — T. 2. — P. 76, etc.

viais kaspinais, jos kasa ir vežioja karučius kartu su kitais; dieviškos jų akys spindi entuziazmu, ilgi plaukai gražiai išsidraikę; suspaudusios mažyčius pirštelius, jos stumia patriotinius karučius, užveža juos net į pačią pylimo viršūnę (mažumą padedamos — kiekvienas vyriškis su didžiausiu džiaugsmu joms pagelbės), o paskui tekinos parstumia juos žemyn ir čia vėl pakrauna. Vėjas plaiksto ilgas jų garbanas ir trispalvius kaspinus; jos gaivios it ryto rasa.

Vakaro saulė nušviečia Marso lauką, rausvina tankius, ūksmingus šilus, prigludusius prie jo iš dviejų pusių, šviečia tiesiai į keturiasdešimt du karo mokyklos langus ir jos kupolus, ir jie ima spindėti auksu; ar ilgame savo kelyje po zodiako žvaigždynus ji matė kur nors panašų reginį? Tokį gyvą sodą, prikaišiotą šitokių visų vaivorykštės spalvų gėlių, kur tai, kas gražiausia, draugiškai susipina su tuo, kas naudingiausia; kur visa auga ir bičiuliškai triūsia, kur vyrauja vienas šiltas jausmas, nors visa tai vyksta tik keletą dienų, vienintelį kartą ir niekad daugiau nepasikartos! Tačiau leidžiasi naktis; kaip ir visos šios naktys, ji nugrimzta į amžinybę. Keliautojas, baisiausiai skubėjęs į Versalį, ant Šajo kalvų trukteli pavadžius ir ilgai žiūri į aną upės krantą; Versalyje jis su ašaromis akyse papasakos ką matęs *.

Tuo tarpu iš visų pusių į Paryžių atvyksta federatai — karšti pietų vaikai, kurie „didžiuojasi savo Mirabo", santūrūs šiaurietiško kraujo Žura kalnų gyventojai, smarkūs, gališkai ūmūs bretonai ir normandai, kuriems nėra lygių derantis; jie visi dabar įkvėpti vienos karštos, iš visų kilniausios patriotizmo idėjos. Broliai paryžiečiai iššzygiavę pasitinka juos karinėmis iškilmėmis, broliškais apkabinimais, su didvyrių laikų vertu svetingumu. Atvykėliai dalyvauja Susirinkimo debatuose — jiems paliktos galerijos. Jie padeda Marso lauke — kiekvienas naujas būrys pasidarbuoja kastuvais ir supila kauburį žemių tėvynės aukurui. Užtat kokių gražbylingų kalbų jie prisako (nes ši tauta mėgsta pakalbėti), kiek neišpasakytos dorovės tuose didingajam Susirinkimui ir patriotiškajam laisvės grąžintojui skirtuose pasisakymuose! Entuziazmo pagau-

* *Mercier*.— T. 2.— P. 81.

tas, mūsų federatų kapitonas iš Bretanės net atsiklaupia ir su ašaromis akyse atiduoda savo špagą karaliui, kurio skruostais irgi rieda ašaros. Vargšas Liudvikas! Kaip jis vėliau prisipažino, tai buvo vienos giedriausių dienų jo gyvenime.

Turi būti ir paradų — karališkų federatų paradų, kuriuos stebėtų jo didenybė, karalienė ir trispalvėmis pasipuošę dvariškiai. Jeigu, kaip pernelyg dažnai pasitaiko, lyja lietus, federatų savanoriai pražygiuoja pro vidinius vartus, o jų didenybės stebi iš ten, kur neužlyja. Na, o jeigu pasitaiko kokia pauzė, gali atsitikti taip, kad gražiausi piršteliai Prancūzijoje švelniai palytės tavo švarko atlapus, o aksominis balselis paklaus: „Iš kokios jūs provincijos, pone?“ Laimingas tas, kuris, riteriškai nuleidęs savo špagos smaigalį, gali atsakyti: „Iš tos, madam, kurią valdė jūsų protėviai“. Laimingąjį „provincijos advokatą“, o dabar — provincijos federatą, apdovanos saulėta šypsena ir melodingu balsu karaliui džiugiai ištarti žodžiai: „Sire, tai jūsų ištikimieji lotaringiečiai“. Šiomis šventinėmis dienomis vilkima dangaus žydrumo nacionalinio gvardiečio uniforma raudonais apvadais jam kur kas malonesnė negu niūrūs juodai pilki provincijos advokato rūbai, kuriais vilkėjo dirbdamas. Tas pats triskart palaimintas lotaringietis, tą vakarą eidamas sargybą prie karalienės durų, pajus galįs tūkstantį kartų eiti dėl jos į mirtį. Paskui prie lauko vartų ji pamatys jį ir trečią kartą — tiksliau, jis patrauks jos dėmesį, kai, sveikindamas muškieta, „vėl ją sužvangins“ į grindinį, o ji vėl padovanos jam saulėtą šypseną ir subars tą mažąjį nenuoramą dofiną šviesiomis garbanomis: „Pasisveikinkite su jais, mesjė, nebūkite nemandagus!“ Tai tarusi, ji nueina tolyn, nepakartojama, lyg skaisti kometa, klajojanti po dangų, ar planeta su mažuoju savo palydovu *.

Įsivaizduokite, kaip laikomasi šventų svetingumo papročių vakare, kai patriotai padeda kastuvus! Pas Lepeletjė Sen Faržo, eilinį, tik labai turtingą senatorių, kas vakarą susirenka „šimtas svečių“; prie generalisimo Lafajeto stalo kartais susėda antra tiek. Kuklioje svetainėje

* Lotaringijos federato pasakojimas (pateikta: Histoire Parlementaire.— T. 6.— P. 389—391).

ar prašmatniame salone svečiams į taures pilstomas vynas, kuris pasidaro dar saldesnis nuo gražuolės šypsenos; nesvarbu, kas ji — grizetė, vaikščiojanti lengvais grakščiais žingsneliais, ar kilminga išdidžios eisenos dama — abi jos vienodai gražios, abiejų šypsenos vienodai brangios narsuoliams.

12 skyrius

DUNDESYS IR DŪMAI

Taigi dabar, liepos 13-ąją, nepaisant sąmokslus rezgančių aristokratų, tingių samdytų žemkasių ir vos ne pačios apvaizdos (nes per tą laiką daug lijo), Marso laukas visiškai parengtas, suplūktas, mūru sutvirtintas, išdailintas. Patriotai gali vaikščioti po jį ir gėrėtis tarytum repetuodami, nes mintyse kiekvienas vienaip ar kitaip neaiškiai vaizduojasi rytojų. Reikia melstis, kad nebūtų apsiniaukę... Tačiau kur kas blogiau už debesis — suklaidinto municipaliteto kalbos, esą patriotai bus įleidžiami į iškilmes su bilietais! Argi reikėjo bilietų, kai mes ėjome čionai dirbti, ar reikėjo jų tuomet, kai padarėme tai, dėl ko dabar ir rengiamos iškilmės — ar Bastiliją ėmėme su bilietais? Suklaidintas municipalitetas pamato savo klaidą; paryčiais būgnai paskelbia patriotams, kurie pažadinti jau bešoką iš lovų, kad bilietų nereiksią. Taigi užsitraukite ant galvų naktines kepuraites ir apie šį bei tą kažką neaiškiai bambėdami ramiai miegokite vėl. Rytoj trečiadienis, viena iš įsimintinų pasaulio *švenčių*.

Išaušta rytas, kaip liepai — šaltas, bet tokia šventė net Grenlandiją priverstų džiaugtis. Pro visus nacionalinio amfiteatro įėjimus (jo perimetras maždaug trys mylios, tad atitinkamais intervalais palikti tarpai) plūsta gyva jūra ir gan tvarkingai užpildo vieną eilę po kitos. Aukščiausiems valdžios atstovams Karo mokyklos fasade įrengtos galerijos ir perdengimai, kuriuos statant varžėsi vieni su kitais dailidės ir dažytojai. Ant triumfo arkų prie paupio vartų išrašinėti šūkiai; jie nelabai karšti, tačiau atitinka valdžios politiką ir geros valios padiktuoti.

Aukštai virš tėvynės aukuro, ant aukštų geležinių stovų pakabinti senoviški indai su smilkalais, skleidžiantys malonius dūmus, tik neaišku kam — nebent simbolizuodami pagonių laikus. Du šimtai tūkstančių patriotų ir perpus tiek, užtat dvigubai vertesnių, patriočių, visi, kaip tik galima įsivaizduoti, išsipuošę, išsidabinę, susėdę laukia Marso lauke. Tai bent paveikslas — apskritimas ryškiaspalvės masės, pasklidusios po trisdešimt nuožulnių eilių, galima sakyti, atsišliejęs į tankią dviejų alėjų lapiją, nes medžių kamienų iš tokio aukščio nematyti, o už jo — vien vasariška žemės žaluma, žvilgantis vanduo ir boluojantys mūro pastatai. Marso laukas dabar atrodo it mažas emalio apskritimas smaragdo vazos centre. Netuščia toji vaza: apstu žmonių ant invalidų namų kupolų ir tolimų Monmartro vėjo malūnų; žmonės su žiūronais aplipę atokiausių bažnyčių bokštus ir kažin kur esančių kaimų varpines. Ant Šajo kalvų banguoja margos minios; visos artimesnės ir tolimesnės Paryžių supančios kalvos sudaro tarsi vieną žmonių užpildytą amfiteatrą, ir akys pavargsta, mėginant jį visą aprėpti. Be to, kaip jau užsiminėme, ant kalvų stovi patrankos; ištisa pabūklų baterija plaukioja ir Senoje. Jeigu akys nepadės, pasitarnaus ausys; visa Prancūzija dabar pavirto vienu amfiteatru, nes miestuose grįstomis gatvėmis ir negrįstuose kaimeliuose žmonės vaikšto ištempę ausis, bene išgirs tolumoje prislopintą dundėjimą — tuomet jie irgi galės duoti priesaiką ir šaudyti! *

Bet štai, muzikai grojant, pulkai federatų, susirinkusių Sent Antuano bulvare ar jo kaimynystėje, patraukia per miestą, nešini savo aštuoniasdešimt trijų departamentų vėliavomis; paryžiečiai negarsiai, tačiau nuoširdžiai juos laimina. Pasirodo Nacionalinio susirinkimo deputatai ir užima vietas po jiems skirtu perdengimu; paskui pasirodo karališkoji šeimyna, kuri atsisėda ant sosto šalia jų. Čia ir Lafajetas ant baltojo kovos žirgo, ir visi civilinės valdžios pareigūnai. Kol neprasidėjo grynai kariškos rikiuotės ir persirikiavimai, federatai šoka.

Rikiuotės ir persirikiavimai? Nereikalaukite, kad mirtingojo plunksna juos aprašytų — aptingusi vaizduotė bo-

* Deux Amis.— T. 5.— P. 168.

disi šios užduoties, pareiškia, girdi, neverta. Ką čia galima pasakyti? Gretos žygiuoja tiesiai, sukasi į vieną pusę, į kitą, iš lėto, greitai, paskui kone bėgte. Seras Motjė ar generalisimas Lafajetas, nes tai tas pats žmogus, parai vietoj karaliaus tapęs Prancūzijos valdovu,— taigi šitas seras Motjė ta savo didinga, riteriška eisena iškilmingai užlipa tėvynės aukuro laiptais ir, atsistojęs prie girgždančių, siūbuojančių indų su smilkalais, „tvirtai įbedęs špagos smaigalį“, dangaus ir sulaikiusios kvapą žemės akivaizdoje ištaria priesaiką „Karaliui, įstatymams ir tautai“ (apie „grūdus“ ir laisvą jų pervežimą nekalbėsime) savo ir ginkluotos Prancūzijos vardu. Pasipila pritarimo šūksmai, suplazda ore vėliavos. Nacionalinio susirinkimo deputatai turi prisiekti, stovėdami savo vietose, o paskui garsiai ir pats karalius. Karalius prisiekia, o tuomet dangaus skliautas *ko* neplyšta nuo *„vivat“*... Išvaduotieji piliečiai glėbesčiuojasi, o paskui smagiai sumuša delnais vienas su kitu; federatai ima žvanginti savo ginklais, tačiau viską nustelbia prabilusi toji plaukiojanti baterija. Prabyla ji į visas keturias Prancūzijos puses. Paskui sutrinksi patrankos ant vienos kalvos, kitos, trečios; pačių šūvių beveik negirdėti, tik jų aidas garsus. Kai šitoks akmuo įmestas į tokį ežerą, kyla raibuliai, kurie *ne*mąžta. Patrankų griausmas aidi nuo Araso iki Avinjono, nuo Meco iki Bajonos, o virš Orleano ir Blua ritasi jo rečitatyvas; dunda granito kalnų apsuptas Piui ir Po miestas, išsaugojęs Henriko Didžiojo lopšį iš vėžlio kiauto. Galima įsivaizduoti, kaip jis drebina raudonos vakaro žaros nušviestą tolimąjį Marselį, kaip iš Ifo pilies kiekvienas patrankos vamzdis spjaudo liepsnos liežuvius virš Viduržemio mėlynės ir kaip visi žmonės džiūgaudami šaukia. Taip, Prancūzija laisva. O šlovingoji Prancūzija, tu visa pratrūkai griaudėti ir leisti dūmus, o už tai gavai... frygišką laisvės *kepurę!* Be to, visuose miestuose sodinami laisvės medžiai, vieni jų prigyja, kiti — ne. Argi mes nesakėme, kad tai buvo aukščiausioji scenos meno viršūnė šioje planetoje, ar bent jau aukščiausioji iš tų, kurias įmanoma pasiekti.

Deja, mes vis dėlto priversti vadinti visa tai scenos menu. Prieš duodant priesaiką šiame Marso lauke, reikėjo pašventinti nacionalines vėliavas. Ši procedūra be

galo svarbi, nes be dangaus palaiminimo ar bent jau jeigu garsiai ar patyliukais *neprašysime* jo dangaus, jokia vėliava ar kovos priemonė šioje žemėje neatneš pergalės. Bet kaip šį palaiminimą gauti? Kokiu triskart dieviško Franklino žaibolaidžiu pritraukti iš dangaus stebuklingąją ugnį, idant ši nusileidusi į žemę gydytų žmonių sielas, įkvėptų jiems jėgų, nepadariusi niekam žalos? O žaibolaidis, deja, pasirodo esąs pats paprasčiausias — du šimtai žmogystų išskustais viršugalviais, „trispalvėmis perjuostais sniego baltumo abitais", sustojusių ant tėvynės aukuro laiptų su savo oratoriumi sielų ganytoju Taleiranu-Perigoru priešakyje! Jie nusities ir kiek sugebėdami atstos stebuklingąjį žaibolaidį. O tu, mėlynasai dangau, ir tu, žalioji visus maitinančioji žeme, jūs, per amžius tekančios upės, jūs, čia žaliuojantys, čia gelstantys miškai, kurie nuolatos mirštate ir vėl gimstate, kaip ir žmonės, jūs, uolėti kalnai, kurie nykstate kasdien, kiekvienam lietui prapliaupus, tačiau amžių amžiais liekate gyvi ir nei išsilyginate, nei iš naujo gimstate, nebent pasaulį vėl sudrebintų nauji sprogimai, ir jis imtų taip kunkuliuoti, taip griūti, kad iš gelmių kylantys garai beveik pasiektų mėnulį, o tu, mįslingasai mistiškasai Viske, Bevardžio apvalkale ir buveine, ir tu, aiškiai kalbanti žmogaus dvasia, suteikianti formą ir pavidalą mįslingajam Bevardžiui,— argi ne stebuklas, kad koks mirtingasis prancūzas nesakysime „tikėjo"— nudavė tikįs, kad Taleiranas ir du šimtai balto kartūno atraižų gali padaryti tokį stebuklą?

Tačiau dabar kartu su nuliūdusiais to meto istorikais turime pasakyti, kad tuomet, kai vyskupas Taleiranas, persimetęs ilgą stulą, su mitra ant galvos, trispalve susijuosęs vis stabtelėdamas lipo aukuro laiptais savo stebuklo daryti, dangus (materialusis) staiga apsiniaukė, užstaugė šaltas, drėgmę nešantis šiaurės vėjas ir prapliupo tikrų tikriausia liūtis. Liūdnas vaizdas! Aplink visą trisdešimties eilių amfiteatrą akimirksniu iškyla stogas iš skėčių, kurie nepadeda, kai jų šitoks tankumynas. Senoviniai mūsų dubenys virš aukuro prisipildo vandens, smilkalai šnypšdami, leisdami purvinus dūmus, užgęsta. Deja, vietoj „tegyvuoja" dabar girdėti vien įnirtingas barbenimas ir teškenimas. Trys ar keturi šimtai tūkstančių

žmonių pajunta turį odą, laimei, nelaidžią vandeniui. Juosta, kurią per petį persimetęs generolas, kiaurai šlapia; visos karinės vėliavos, užuot plevėsavusios, vangiai, supliuškusios karo, tarsi būtų pavirtusios dažytos skardos lakštais. O dar blogiau, kur kas blogiau Prancūzijos gražuolėms, kurių, istorikų teigimu, čia šimtas tūkstančių. Sniego baltumo jų muslino suknios permirkusios, purvinos; stručio plunksnos gėdingai susitraukė, iš jų beliko vieni stiebai; skrybėlės sugadintos, nes viduje esantis kartonas pavirto skystą košė, iš kurios buvo kadaise padarytas. Gražuolės nebeišplaukia kaip perregimais debesimis apsidengusi Afroditė — jos stengiasi ištrūkti iš apdarų, kuriais išsipuošė, tapusių ankštu kalėjimu; „visos kūno formos išryškėjo“, ir dabar padėti gali tik užuojautos kupini aikčiojimai, kikenimai, pašaipios pastabos ir ryžtingai geras ūpas. Tikra liūtis — vanduo krenta nenutrūkstančia marška ar vandens stulpu; net mūsų sielų prižiūrėtojo mitra prisipildo. Tiesą sakant, ant jo šviesybės galvos nebe mitra, o sklidinas kiauras ugniagesių kibiras! Nepaisydamas to, ganytojas Taleiranas padaro savo stebuklą — suteikia Taleirano palaiminimą, skirtingą negu Jokūbo[216], pašventindamas aštuoniasdešimt trijų Prancūzijos departamentų vėliavas, kurios su prideramu dėkingumu plevena ar karo. Prieš trečią valandą saulė nušvinta vėl; likusios ceremonijos atliekamos giedroje, tik gaila, kad dekoracijos spėjo smarkiai nukentėti *.

Trečiadienį mūsų federacija įsteigta, bet iškilmės tęsiasi visą tą savaitę ir net kitos pradžioj. Joks Bagdado kalifas ar Aladinas su savo žibintu panašių iškilmių nebūtų įštaisęs. Surengiamas turnyras, kurio dalyviai iš valčių stengiasi įstumti vienas kitą į vandenį — daug purslų ir juoko; abatas Fošė, *„Te Deum'ų“* Fošė, „grūdų turgaus rotondoje“ laiko gedulingas pamaldas Franklinui, kuriam neseniai mirus Nacionalinio susirinkimo deputatai tris dienas nešiojo gedulą. Motjė ir Lapeletjero stalai vis dar lūžta nuo valgių, o jų namų stogai dreba nuo patriotiškų tostų. Penktą iškilmių dieną, sekmadienį, linksminasi visas Paryžius. Vyrai, moterys ir vaikai, kas namuose, kas lauke, šoka lūpinėms armonikėlėms ir ketur-

* Deux Amis.— T. 5.— P. 143—179.

stygiams smuikeliams grojant, net žilutėliai senukai išeina dar sykį patrepsenti. Dar nekalbantys *kūdikiai (νηπια τεκνα)* krykštauja ant rankų, skeryčiojasi savo putliomis rankutėmis ir patys nesuprasdami kodėl netveria būti stiprūs. Girgžda sijos, linksta stipriausios grindys.

Arba pažvelkite į Bastilijos griuvėsius, dunksančius ant žemės krūtinės. Jie visi žibintais apšviesti, simboliškai išpuošti. Pastatytas dvidešimties metrų aukščio laisvės medis, ant kurio uždėta milžiniška frygiška kepurė — po ja laisvai išsitektų karalíaus Artūro apskritojo stalo riteriai! Griuvėsių gilumoje kabo vienintelis niūrus žibintas, blausiai apšviečiantis iki pusės užgriuvusį geležinį narvą ir krūvelę kalėjimo akmenų,— tai tarsi simbolizuoja baigiančią skradžiai prasmegti tironiją.

Visur kitur prikabinėtos girliandos žibintų, stovi tikri ir kartoniniai medžiai, vaizduojantys pasakų giraitę; šalia kabo užrašas: *„Ici l'on danse"* *.

Kažką panašaus buvo išpranašavęs aiškiaregis sukčių sukčius Kaliostras **. Prieš ketverius metus jis buvo paleistas iš šio niūraus kalėjimo, tačiau paskui pateko į dar niūresnius Romos inkvizicijos gniaužtus, iš kurių nebeištrūko...

Tačiau tai, kas vyksta Bastilijoje — vieni juokai, palyginti su *Eliziejaus laukais!* Čionai, į šiuos laukus, ne veltui pavadintus Eliziejaus, visų kojos pačios neša. Čia prikabinėta tiek žibintų girliandų, kad šviesu lyg dieną; maži indeliai su alyva lyg margaspalviai jonvabaliai žavingai apšviečia medžių viršūnes, medžiai, apgobti margų žiburėlių šviesos, nušviečia net paslaptingo miško gelmes. Čia po laisvu dangumi raumeningi federatai visą tą dievišką naktį skrieja linksmame sūkuryje su ką tik susirastomis įstabaus grožio mylimosiomis, kurios grakščios kaip Diana, bet ne tokios drovios ir atšiaurios kaip ji; širdis užplūsta jausmai, jos suliepsnoja. Mūsų senajai planetai tikrai retai kada yra tekę nuleisti uždangą — savo milžinišką kūgio pavidalo šešėlį, „nusidriekiantį net už Mėnulio ir vadinama *naktimi"* — tokiam baliui kaip šis. Pasak Senekos [217], net dievai su šypsena

* Čia šokama *(pranc.)*.
** Žr.: jo „Lettre au Paupie Français".— London, 1786.

žiūri į dorą žmogų, kovojantį su negandomis,— ką gi jie turi galvoti matydami, kaip dvidešimt penki milijonai nei gerų, nei blogų žmonių daugiau kaip per savaitę juos įveikia?

Šitaip šokdama išsikvėpė iečių šventė; galantiškieji federatai iškeliavo namo, į visas keturias pasaulio šalis, įsiaudrinę, įkaitusiomis širdimis ir galvomis. Kai kurie jų, kaip gerbiamas pagyvenęs Damarteno draugas iš Strasbūro, „nuo svaigalų išdegė kiaurai“ ir viena koja jau buvo karste *. Iečių šventė išsikvėpė bešokdama, užgeso, virsdama šventės šešėliu. Iš jos dabar beliko vien jos vaizdas žmonių atmintyje ir vietos, kurioje ji vyko, bet daugiau nebevyksta (pylimas Marso lauke susmego iki pusės buvusio aukščio) **. Be abejo, tai buvo viena labiausiai įsimintinų tautos iškilmių. Kaip esame sakę, dar niekad ar beveik niekad priesaika nebuvo duota šitaip jausmingai, ekspresyviai ir šitaip džiūgaujant... O metams ir dienai praėjus, ji buvo nepataisomai sulaužyta. Kodėl? Jeigu ją tariant žmonės juto tokį dangišką džiaugsmą, krūtinė glaudėsi prie krūtinės, ir dvidešimt penki milijonai širdžių liepsnojo drauge, tai kodėl taip nutiko, o negailestingoji lemtie? Iš dalies kaip tik *todėl,* kad ji buvo tariama su šitokiu neregėtu džiaugsmu, bet daugiausia dėl ankstesnės priežasties: nuodėmė atėjo į šį pasaulį, o ji atnešė vargą! Susimąstykime: juk šitie dvidešimt penki milijonai, užsidėję tą savo frygišką kepurę, dabar neturi virš savęs jokio autoriteto, kuris juos susietų ir jiems vadovautų; *juose* pačiuose taip pat labiau negu lig šiol *jaučiamas* stygius jėgos, kuri vadovautų jiems pagal sąžiningo, teisingo gyvenimo principus. Kaip gali neištikti jų neapsakoma suirutė, jeigu jie visi nepažaboti šitaip *galvotrūkčiais* lekia nežinomais keliais, į nesamą tikslą? Rausva federatų spalva nėra žemės ir jos tvarinių spalva; žmogus privalo stoti prieš pasaulį ne kilnių jausmų protrūkiais, o visai kitais ginklais.

Šiaip ar taip, visuomet yra išmintinga „prižiūrėti savo liepsną“, gerokai ją prislopinti, kad ji iš gilumos skleistų malonią šilumą! Galingų ugnies protrūkių nauda yra abejotina — jų kryptis nenusakoma, tad dažniau-

* *Dampmartin.* Evénements.— T. 1.— P. 144—184.
** *Dulaure.* Histoire de Paris.— T. 8.— P. 25.

siai jie nueina perniek arba net pridaro baisios žalos. Tačiau pagalvokite, kaip apmaudu, kai žmogus, ištisa žmonių tauta iššvaisto visas savo ugnies atsargas vienam dirbtiniam fejerverkui! Panašiai ir mes esame matę, kaip vestuvės (gyvenimo viršūnės būdingos ne tik tautoms, bet ir pavieniams žmonėms) švenčiamos džiaugsmo ir netvarkingos linksmybės prasiveržimais, kuriuos matydami, pagyvenę žmonės nepritariamai purto galvas: geriau jau santūrus džiaugsmas, nes tai svarbus žingsnis. Mylintys jaunavedžiai — juo labiau jūs džiūgausite, juo labiau girsitės, kad įveikėte žemišką blogį, juo labiau nustebsite ir nusivilsite pamatę, kad jis tebeegzistuoja. „Kodėl jis dar gyvas?“ — rėksite vienas kitam. „Ogi todėl, kad mano neištikimasis gyvenimo draugas mane išdavė. Blogis buvo panaikintas; aš ketinau būti ištikimas — ir toks buvau ar būčiau buvęs!“ Tuo būdu saldusis medaus mėnuo virsta ilgais acto metais — galimas daiktas, tokio acto, kuris, kaip Hanibalo, plėšyte tave plėšo [218].

Gal pavadinkime tai šitaip: prancūzų tauta šitaip perdėtai meiliai atvedė monarchiją, tiksliau tariant, tol gerinosi ir kibo prie vargšės monarchijos, kol toji pati neišlaikiusi atvedė *ją* prie vedybinio tėvynės altoriaus ir per baisų savo neapdairumą, norėdama atšvęsti sutuoktuves su prideramu spindesiu ir pompa, sudegino savo vestuvinę lovą?

ANTRA KNYGA

NANSI

1 skyrius

BUJĖ

Mece prie šiaurryčių sienos jau daugel mėnesių retkartėmis blausiai šmėsteli mums prieš akis toks narsus Bujė, tiksliau, jo vardas ar jo šešėlis. Tad pažvelkime į jį įdėmiau, kol jis mums įgaus kūnišką pavidalą ir taps žmogumi. O jis vertas įdėmaus žvilgsnio — jo padėtis, jo veiksmai tuo metu tenai daug ką nušvies.

Mat Bujė padėtis yra tokia pat, kaip ir visų Prancūzijos armijos vyriausiųjų vadų, tik dar sudėtingesnė. Mes jau spėjame, kad didingoji nacionalinė federacija buvo tuščias garsas ar dar blogiau — su sklidinais bokalais rankose paskutinį kartą visų garsiai suriktas „Valio!" toje visuotinėje konstitucijos tvėrimo lapitų puotoje, kuriuo jie tarsi norėjo garsiai paneigti tai, kas apčiuopiamai egzistuoja — tarytum valiuojant galima būtų užsklęsti sąmonę, kad toji nepastebėtų neišvengiamybės, kuri jau beldžia į vartus! Galima sakyti, kad šitoks tautinis bokalas tik dar labiau apsvaigins, tad juo *garsiau* puotaujantys prisiekinės brolišką meilę, juo greičiau ir tikriau jie virs žmogėdromis. Ak, kokia nesutaikomų, trumpam numalšintų, akimirkai pristabdytų prieštaravimų gausybė glūdi po šiuo triukšmingu broliško spindesiu! Vos tik gerbiami federatų kariškiai parvyks į namus, į savo dalinius, o liepsningiausieji, „merdintys nuo vidų išdeginusių svaigalų ir patirto gerumo", dar nespės iškeliauti į aną pasaulį, vos tik nustos karštligiškai spindėjusios žmonių akys, o jų atmintis vis dar liepsnos, šie prieštaravimai vėl prasiverš į paviršių, kur kas įnirtingiau nei bet kada. Pažvelkime į Bujė, ir pamatysime kaip.

Šiuo metu Bujė vadovauja Meco įgulai, o podraug valdo ir visą plačią šalies šiaurės ir rytų dalį, nes neseniai vyriausybės išleistu ir Nacionalinio susirinkimo patvirtintu aktu jis paskirtas vienu iš keturių mūsų vyriausiųjų kariuomenės vadų. Šitokį postą taip pat gavo

Rošambo ir Maji, tuo metu pasižymėję ir kaip žmonės, ir kaip karvedžiai, nors mums jie menkai terūpi; trečias, matyt, bus rūstusis senas plepys Liukneris, kuris taip pat nelabai mus domina. Markizas de Bujė — užkietėjęs lojalistas, ne tiek nemėgstantis nuosaikių reformų, kiek ryžtingai stojantis prieš nenuosaikias. Patriotizmui jis jau seniai įtartinas, o ir Nacionaliniam susirinkimui jis nekart pridarė bėdos; jis, pavyzdžiui, atsisakė duoti tautinę priesaiką, nors privalėjo, viena ar kita dingstimi atidėliodamas, kol karalius pats parašė jam prašydamas, kad šis padarytų jam paslaugą prisiekdamas. Tylus, susikaupęs, laukia jis šiame poste, kuris jei ne garbingas, tai bent jau aukštas ir pavojingas, ir ateitis jam atrodo baisiai abejotina. Pasak jo, jis —„vienintelis", o iš tikrųjų — beveik vienintelis iš senųjų karvedžių, kuris neemigravo, tačiau kartėlio apimtas, jis visuomet galvoja, kad jam neliks nieko kita, kaip irgi pereiti sieną. Jis galėtų bėgti, tarkime, į Trevą ar Koblencą, kur vieną dieną susirinks ištremtyje esantys princai, arba į Liuksemburgą, kur nyksta iš nuobodulio senasis Broji. Be to, juk esama ir niūriųjų Europos diplomatijos gelmių, kuriose jau šmėkščioja vos įžiūrimi Kalonai ir Bretėjai!

Bujė laukia; jo perspektyvos, jo siekiai nepaprastai susijaukę, o vienintelis aiškus tikslas — vis dar pamėginti pasitarnauti jo didenybei. Jis iš paskutiniųjų stengiasi, kad jam patikėta krašto dalis būtų lojali, jo kariai — ištikimi, o įgula — gerai aprūpinta. Laiškais ir per pasiuntinius jis kol kas palaiko šiokius tokius diplomatinius ryšius su savo pusbroliu Lafajetu; vieno laiškai ištikimi konstitucijai, riteriškai atviri, kito — kariškai rimti ir glausti. Tas ryšys darysis vis menkesnis ir nereikšmingesnis, o galop bemaž nutruks *. Tai gyvo, ūmaus būdo vyras, įžvalgus, nenuleidžiantis rankų, kupinas kartais nuslopinamo, kartais pratrūkstančio ryžto, drąsus, netgi nutrūktgalviškai narsus. Šiam vyrui labiau tiko kaip liūtui ginti Priešvėjines salas ar išplėšti iš anglų Nevį ir Monserą [219] vieninteliu savo dalinių tigro šuoliu, negu kamuotis kaip dabar su antsnukiu ir diplomatinių virvelių suraišiotomis rankomis ir kojomis, laukiant pilietinio karo, kuris, ko ge-

* *Bouillé.* Mémoires.— London, 1797.— T. 1.— P. 8.

ro, niekados ir nekils. Prieš porą metų Bujė turėjo vadovauti karinei prancūzų ekspedicijai į Rytų Indiją ir atkariauti ar užkariauti Pondišerį[220] ir Saulės karalystes, tačiau visas pasaulis staiga pasikeitė, o su juo ir jis. Šitaip, o ne kitaip geidavo lemtis.

2 skyrius

NEIŠMOKĖTOS ALGOS IR ARISTOKRATAI

Bendros perspektyvos, net paties Bujė pranašyste, nieko gera nežada. Nuo tų senų Bastilijos šturmo dienų ir anksčiau prancūzų armijos padėtis buvo be galo neaiški ir kasdien blogėjo. Tuo metu pašlijo disciplina, kuri visuomet yra savotiškas stebuklas ir paremta vien tikėjimu, ir nematyti perspektyvos, kad pavyktų ją netrukus atstatyti. Prancūzų gvardiečiai žaidė žūtbūtinį žaidimą, tačiau visi žino, kaip jie laimėjo ir kaip dabar didžiuojasi savo laurais. Matėme, kaip samdyti kariai atsisakė kautis to visuotinio perversmo metu. Net Šato Vjė šveicarai, kurie iš tikrųjų yra Šveicarijos prancūzai — iš Ženevos ir Vo Kantono,— atrodo, bus sudėję ginklus. Dezertyrai paslapčia pereina į priešo pusę; net Karališkajame vokiečių pulke vyrauja liūdnos nuotaikos, nors ryžto jam nestinga. Trumpai tariant, mes matome, kaip *karinė disciplina,* įgavusi vargšo Bezanvalio pavidalą, dvi dienas prasikamuoja Marso lauke su ta įsiaudrinusia, nebesuvaldoma jo stovykla, o paskui, taip sakant, „prisidengusi nakties tamsa", pabėga „kairiuoju Senos krantu" ieškoti prieglobsčio kitur, nes *čia* jai aiškiai pasidarė per karšta.

Bet kokio naujo prieglobsčio jai ieškoti, kokios priemonės griebtis? Be abejo, jos sumanyta bėgti ten, kur įgula neužsikrėtusi ir griežtai, tačiau išmintingai muštruota. Deja, pradedant Paryžiumi ir baigiant atokiausiu kaimeliu, visose kareivinėse jau pasklidusi infekcija, užkrečiama maišto liga; jos mikrobai įkvepiami su oru, patenka prisilietus prie žmogaus ar kalbant su juo, tad galiausiai ja užsikrečia net ir pats tamsiausias kareivis! Žmonės juk kalba vieni su kitais — kareiviška uniforma apsirengę kalba su tais, kurie vilki civiliniais drabužiais;

be to, uniformuoti vyrai skaito laikraščius ir net pasisako juose *. Skelbiami bendri protestai ir peticijos, siunčiami pasiuntiniai, steigiamos draugijos; armijoje vyrauja nepasitenkinimas, pavydas, netikrumas, niūrios, įtarios nuotaikos. Visa šitaip niūriai kunkuliuojanti prancūzų armija niekam nežada nieko gera.

Tai ką — per tą visuotinį nepasitenkinimą ir suirutę sulauksime dar ir paties sunkiausio ir slogiausio jų pavidalo — kareivių maišto? Bet koks maištas yra niokojantis, griaunantis, bet jis nepalyginamai baisesnis, kai įgauna karinio maišto pavidalą! Juk čia pats tvarkos ir disciplinos įnagis, kuris tramdė ir vertė paklusti visa kita, tampa pačiu baisiausiu netvarkos įnagiu; panašiai ugnis, nepamainoma, visiems patarnaujanti tarnaitė, tapusi *šeimininke,* virsta gaisru. Mes pavadinome discipliną savotišku stebuklu — argi ne stebuklas, kaip vienas žmogus valdo šimtus tūkstančių, kiekvienas kurių, galimas daiktas, jo nemyli ir, kol yra pats vienas, jo nebijo, tačiau privalo jam paklusti, eiti ten ar šen, žygiuoti ar sustoti, žudyti kitus ar net žūti pats, tarytum jam būtų paliepusi lemtis; taigi įsakymo žodis tampa jam, bemaž tiesiogine prasme, magišku žodžiu.

Na, o jeigu šis magiškas žodis *pamirštamas,* jeigu jo kerai nustoja galios? Gausybė uoliai patarnaujančių dvasių sukyla dabar prieš tave kaip grėsmingi demonai; laisva, tvarkinga tavo arena tampa pragaro maišaties scena, ir nevykėlis stebukladaris perplėšiamas pusiau. Kariškių prastuomenė — tai prastuomenė su muškietomis rankose, kuriai, be to, virš galvų kabo kalavijas, nes už nepaklusnumą baudžiama mirtimi, o ji nepakluso. Na, o jeigu bet kuri prastuomenė yra beprotė, kuri siautėja tai perkaisdama, tai peraušdama, nuožmiam įtūžiui šitaip padrikai kaitaliojantis su panišku siaubu, įsivaizduokite, kuo pavirs jūsų kariška prastuomenė, draskoma tokių prieštaringų pareigų ir bausmių, besiblaškanti tarp atgailos ir įniršio, kurio apimta ima į rankas užtaisytą šautuvą! Pats kareivis bijosi maišto ir dažnai, ko gero, niekina jį, bet maištas jam kelia tokį pavojų, kad jo galima tik nekęsti,

* Žr. 1789 m. liepos mėnesio laikraščius (pateikta: Histoire Parlementaire.— T. 2.— P. 35, etc.).

bet ne niekinti. Tie vargšai samdomi žudikai — nenormali mirtingųjų padermė. Su šių laikų moralistus stebinančiu atvirumu jie prisiekė būti mašinomis, bet vis dėlto jie iš dalies tebėra žmonės. Išmintingam valdžios atstovui nederėtų jiems priminti šio fakto; tegul visuomet jėga, o svarbiausia — neteisybė sustoja gerokai nepasiekusios rikošeto taško! Kaip nekart esame sakę, kareiviai vis dėlto maištauja; jeigu to nebūtų, kai kurie kintami šio pasaulio dalykai galėtų būti amžini!

Išskyrus tą bendrąjį vaidą, kuris nesiliauja tarp visų Adomo palikuonių ir jų dalios, Prancūzijos kareivių nusiskundimus galima apibendrinti į du. Pirmas — kad jų karininkai yra aristokratai; antras — kad jie apgaule atima iš jų atlyginimą. Dvi skriaudos, o tiksliau sakant, viena, galinti pavirsti visu šimtu, nes kokia gausybė padarinių glūdi tame pirmajame teiginyje, kad karininkai yra aristokratai! Tai stačiai bedugnis neišsenkantis skriaudų šaltinis; galite vadinti jį bendra žaliava nusiskundimams, iš kurios kasdien įgaus pavidalą vienas nusiskundimas po kito. O tai — netgi savotiška paguoda. Tavo alga pasisavinama! Nusiskundimas įgavo pavidalą, pasidarė apčiuopiamas, smerktinas; jį galima išreikšti, nors vien tik piktais žodžiais.

Deja, to giliojo skriaudų šaltinio išties esama: beveik visi mūsų karininkai neišvengiamai yra aristokratai savo krauju ir kūnu. Pagal įstatymą niekas negali pretenduoti į niekingiausio milicijos karininkėlio vietą, kol neįrodys esąs penktos kartos bajoras. Ne tik kad jis pats bajoras, bet kad keturios jo pirmtakų kartos būtų buvusios bajoriškos. Šią pataisą palyginti neseniai sugalvojo vienas karo ministras, kuriam įgriso prašymai suteikti karininko laipsnį *. Pataisa išties palengvino iš visų pusių spiriamo ministro dalią, bet dar labiau pagilino žiojinčią prarają tarp Prancūzijos prastuomenės ir bajorijos, ir netgi tarp senosios ir naujosios bajorijos, nors ir taip tarp juodviejų, taip pat tarp senosios, senesnės ir seniausios bajorijos nestigo prieštaravimų ir nesutarimų — nors, įvykus jų visų susidūrimui, kuris dabar matomas ir girdimas, tame neregėtame verpete visi prieštaravimai nugrimzdo dug-

* *Dampmartin.* Evénements.— T. 1.— P. 89.

nan! Nugrimzdo ar jau grimzta, triukšmingai, negrįžtamai, visose gyvenimo srityse, tik ne kariškuose dalykuose. Ar galima tikėtis, kad čia jie ir toliau išsilaikys paviršiuje? Aišku, kad ne.

Taikos metu, kai šalis nekariauja su kita, o kareiviai dalyvauja ne mūšiuose, bet tik apmokymuose, klausimas, kaip gauti aukštesnį laipsnį, atrodo daugiau teorinis, o siejant jį su žmogaus teisėmis, jis pasidaro grynai praktinis. Kareiviai prisiekė ištikimybę ne vien karaliui, bet taip pat įstatymams ir tautai. Ar patinka mūsų vadams revoliucija?— kyla kareiviams klausimas. Deja, ne, jie jos nekenčia, jiems mielesnė kontrrevoliucija. Jauni vyrai su epoletais ant pečių, kurių gyslomis teka kilmingas kraujas, apnuodyti kilmingo pasipūtimo, atvirai, su pasipiktinimu, perauganciu į panieką, šaiposi iš mūsų „Žmogaus teisių", tartum tai būtų kažkoks naujoviškas voratinklis, kuris turi būti nubrauktas. Atsargesni senieji karininkai neišsiduoda, nepraveria burnos, netempia pašaipiai lūpos, bet galima nujausti, kas dedasi jų viduje. Ką gali žinoti — gal po nekalčiausiais įsakymo žodžiais slypi pati kontrrevoliucija, parsidavimas tremtin išvykusiems princams ir Austrijos imperatoriui, gal išdavikiški aristokratai šitokiu būdu mulkina mus, neišmanėlius paprastus žmones?.. Šitaip pragaištingai veikia toji bendra nusiskundimų žaliava, vietoje pasitikėjimo ir pagarbos sukeldama neapykantą, bekraštį įtarumą, tad vieniems įsakinėti, o kitiems paklusti pasidaro neįmanoma. O dabar visų paprastų žmonių mintyse susiformavo antroji, labiau apčiuopiama nuoskauda — iš jų pasiglemžia atlyginimus! Kuo niekingiausiai pasisavina, ir jau seniai, bet jeigu ką tik paskelbtos „Žmonių teisės", ir bet kokios teisės apskritai, *nėra* voratinklis, tam bus padarytas galas.

Susidaro įspūdis, kad Prancūzijos karinė sistema miršta graudžia savižudžio mirtimi. Negana to: aišku savaime, dėl šios priežasties vienas pilietis stoja prieš kitą. Kareiviai suranda be galo gausią ir be galo užjaučiančią auditoriją tarp žemesniųjų sluoksnių patriotų. O karininkai nestokoja aukštesniųjų dėmesio. Išsipuošę ir išsikvėpinę, karininkai tebevaikšto į vis dar rengiamus neemigravusių aristokratų pobūvius, kur išsipasakoja savo vargus, o jie — tie patys, kaip ir jo didenybės ir visos

gamtos, pridurdami, su kokiu nepajudinamu ryžtu ir kaip žvaliai jiems priešinasi. Piliečiai, o ypač pilietės, atskiria gera nuo blogo; savižudiškai mirs ne vien karinė sistema, bet dar daug kas. Kaip sakėme, gali įvykti dar nuodugnesnis perversmas nei bet kuris lig šiol matytas, kuomet tas giliausias sluoksnis, kuris degdamas skleidžia juodus sieros tvaiko kupinus dūmus ir ant kurio viskas laikosi ir auga, išvirs į viršų!

Tačiau kokį poveikį daro visi šie dalykai tamsiam eiliniui su jo kariškiams būdingu uoliu ribotumu ir neišmanymu apie visa, kas vyksta už muštro aikštelės ribų! Savo neišmanymu jis panašus į vaiką, tačiau jis vyriškai įnirtingas ir karštas kaip ir visi prancūzai! Jau seniai nuobodžiai slenkančios kareiviškos dienos visur paženklintos slaptais susirinkimais valgyklose ir sargybinėse, niūriais žvilgsniais ir įvairiausiais smulkiais nesutarimais tarp vadų ir eilinių. Paklauskite kapitono Damarteno, pasitikėjimo verto kavaleristo, kuris yra ir gabus literatas. Jis savotiškai atsidavęs laisvės idėjai, tačiau ir karštuose pietvakariuose, ir kitur jis buvo nuliūdintas iki širdies gelmių, matydamas maištą, kaip civiliai gyventojai grumiasi saulei ir deglams šviečiant, ir anarchiją, šlykštesnę už mirtį. Jis pasakoja, kaip įkaušę eiliniai kavaleristai, susitikę jį ir dar vieną karininką ant tvirtovės pylimo, kur neįmanoma apsigręžti ar nusukti į šoną, kaip pridera atidavė jiems pagarbą, nes juodu kuo ramiausiai juos nužvelgė, tačiau padarė tai atsainiai, bemaž įžeidžiamai; kaip vieną rytą jie „sukrovė įgrisusius zomšos švarkus" ir atliekamas odines kelnes karininkams prie durų — šie „juokęsi" kaip asilas, ėsdamas dagius. O vienąsyk kareiviai garsiai keikdamiesi „surišo dvi virves, kuriomis buvo perrištas šienas", aiškiai nusiteikę pakarti kvartirmeisterį... Visus šiuos nutikimus dorasis kapitonas sklandžiai surašė, graudžiai ir su meile žvelgdamas į juos pro pašaipiai rimtą prisiminimų prizmę *. Eiliniai niurna kažin ko nepatenkinti; karininkai meta savo tarnybas ir pasipiktinę bėga į užsienį.

Arba pasiklausykime kito į literatūrą linkstančio karininko, kol kas dar ne kapitono, o tik jaunesniojo leite-

* *Dampmartin.* Evénements.— T. 1.— P. 122—146.

nanto iš La Fer artilerijos pulko, dvidešimt vienerių metų jaunuolio *Napoleono Bonaparto* pavarde. Jo pasisakymai verti dėmesio. Prieš penkerius metus jis buvo paimtas iš Brieno mokyklos ir paaukštintas į jaunesniuosius leitenantus, „nes Laplasas atkreipė dėmesį į jo matematikos žinias". Šiuo metu jis apsistojęs Oksone, šalies vakaruose. Gyvena jis kukliai — „namuose kirpėjo, kurio žmonai nerodo deramo dėmesio", arba net priestate, kambaryje nuogomis sienomis, kuriame vieninteliai baldai — „prasta be baldakimo lova, dvi kėdės ir knygomis bei popieriais nukrautas stalas lango nišoje; jo brolis Liudvikas miega gretimame kambaryje ant kieto čiužinio". Tačiau Napoleonas užsiima rimtu darbu: rašo savo pirmąją knygą, pamfletą — iškalbingą, aistros kupiną „Laišką ponui Mateo Butafuokui", Korsikos deputatui, kuris ne patriotas, o aristokratas, nevertas deputato vietos. Knygą išleisti numatęs Žoli iš Dolio, o korektūrą taiso pats literatas. „Kas rytą ketvirtą valandą jis pėsčiomis iškeliauja iš Oksono į Dolį; peržiūrėjęs korektūrą, jis sėda su Žoli prie labai kuklaus pusryčių stalo, o paskui iškart ima rengtis kelionei atgal; į savo įgulą jis grįžta prieš vidurdienį, ryte sukoręs geras dvidešimt mylių".

Šis jaunesnysis leitenantas pastebi, jog labai nedaug tereikia, kad žmonės užsiplieкstų — svetainėse, gatvėse, vieškeliuose, smuklėse, bet kur. Patriotui, pasirodžiusiam svetainėje ar patekusiam į karininkų būrelį, veikiausiai dings ūpas — beveik visi prieš jį nusistatę, bet vos tik išėjęs į gatvę ar atsidūręs tarp paprastų kareivių, jis vėl pasijunta, tarsi visa tauta eitų išvien su juo. Jis taip pat pastebi, kad po garsiosios priesaikos „karaliui, tautai ir įstatymams" įvyko didžiulė permaina: jeigu prieš tai jam būtų įsakę šaudyti į liaudį, jis būtų paklusęs vardan karaliaus, tačiau dabar jis nešaudytų vardan tautos. Jis dar atkreipia dėmesį į tai, kad patriotiškai nusiteikusių karininkų, kurių gausiausiai esama artilerijoje ir inžinerinėse dalyse, reta, tačiau pulkams vadovauja jie, nes juos palaiko kareiviai, tad jie išgelbėjo ne vieną aristokratiškos kilmės savo brolį karininką nuo pavojų ar nemalonumų. Antai „vienas mūsiškių įsiutino kareivius, kai, atsistojęs prie valgyklos lango, užtraukė

„O Ričardai, mano karaliau“, ir man teko plėšte išplėšti jį iš įsiutusios minios“ *.

Tegul skaitytojas, padauginęs šitokius epizodus (su nežymiais skirtumais) iš dešimties tūkstančių, išsklaido juos po visas Prancūzijos karines stovyklas ir įgulas, ir jis įsitikins, kad prancūzų armijai gresia visuotinis maištas.

Visuotinis maištas! Yra ko drebėti patriotiškajam konstitucionalizmui ir didingajam Susirinkimui! Reiktų kažką daryti, o ką — nežino niekas. Mirabo net pasiūlo paleisti šitaip iškrikusią armiją, visus du šimtus aštuoniasdešimt tūkstančių vyrų, ir surinkti naują **. „Šitaip staiga negalima!“— šaukia visi. „Tačiau tai tikrai neišvengiama“,— atsakome mes. Šiaip ar taip, tokia armija, kurioje karininkai yra penktos kartos bajorai, kurioje pasisavinami kareivių atlyginimai, ir jie raišioja šieno virves savo kvartirmeisteriams karti, negali egzistuoti šalia tokios revoliucijos. Pasirinkimas toks: paleisti ją ir organizuoti naują lėtai, vilkinant laiką, ar ryžtingai greitai — taigi arba ištęsti agoniją per daugel metų, arba nutraukti ją per vieną valandą. Jeigu Mirabo būtų karo ministras ar vyriausybės galva, būtų pasirinkta pastaroji galimybė, bet kadangi jis nėra nei vienas, nei kitas, aišku, bus pasirinkta pirmoji.

3 skyrius

BUJĖ MECE

Šalies šiaurryčiuose esančiam Bujė visi šie dalykai ne paslaptis. Šitokioje maišatyje mintis bėgti į užsienį ne kartą nušvinta jam kaip švyturys, tačiau jis pasilieka ir stengiasi neprarasti vilties, kurią jis sieja ne su kariuomenės pertvarkymu, o su sėkminga kontrrevoliucija ir senosios tvarkos sugrąžinimu. Na, o toji nacionalinė federacija, visuotinė priesaika bei liaudies ir kareivių broliavimasis, jo įsitikinimu, padarę „neapsakomą žalą“.

* *Norvins*. Histoire de Napoléon.— T. 1.— P. 47; *Las Cases*. Mémoires (išversti Hezlito „Napoleono gyvenime“, p. 23—31).

** *Moniteur,* 1790, Nr. 233.

Daugelis dalykų, kurie tvinko, kaupėsi paslapčia, dabar prasiveržė į paviršių, pasidarė matomi: nacionaliniai gvardiečiai iškilmingai apsikabina su reguliariosios armijos kareiviais paradų aikštėse, geria, sako patriotines priesaikas, organizuoja netvarkingas eisenas gatvėse, kareiviams nepritinkančiais šauksmais išreiškia savo pritarimą konstitucijai. Dėl šios priežasties pačiam generolui teko čia, Mece, išrikiuoti Pikardijos pulką ir griežtai jį subarti; Bujė žodžiai padarė poveikį, ir kareiviai ėmė atgailauti *.

Liudininkų teigimu, nepaklusnumas visur ima vis garsiau niurnėti. Karininkai užrakinami valgyklose, užsipuolami su triukšmingais reikalavimais ir net grasinimais. Maištininkų vadeivai suteikiamos vadinamosios „geltonosios atostogos“, jis gauna gėdingą geltoną daiktą, vadinamą „geltonuoju šoviniu“, tačiau jo vietoje atsiranda dešimt naujų vadeivų, ir geltonieji šoviniai nustoja buvę gėda. Nepraėjus „porai savaičių“ ar bent jau mėnesiui po tos didingosios iečių šventės, visa Prancūzijos armija, reikalaujanti neišmokėtų atlyginimų, steigianti skaitymo klubus, lankanti viešąsias draugijas, yra būklėje, kurią Bujė tegali pavadinti maištu. Bujė supranta tai kaip retas ir pasakoja iš savo baisios patirties. Iš daugelio pavyzdžių paimkime vieną.

Rugpjūčio dienos (tiksliai nustatyti datos dabar nebeįmanoma) vidudienį Bujė, išsirengusį į Acheną mineralinio vandens atsigerti, jau kelintą kartą staiga iškviečia į Meco kareivines. Kareiviai stovi išsirikiavę, atstatę užtaisytus šautuvus ir visi kaip vienas pasipiktinę reikalauja iš čionai suvarytų karininkų išmokėti jiems skolas. Pikardijos pulkas neseniai atgailavo, bet, kaip matome, vėl maištauja — didžiulė aikštė juoduoja nuo nepatenkintų ginkluotų vyrų. Drąsusis Bujė prieina prie artimiausio dalinio ir ima bartis savo valdingu balsu, bet nieko nepeša: kareiviai nedarniai niurna, piktinasi ir reikalauja kažkiek tūkstančių jiems teisėtai priklausančių livrų. Atsakinga akimirka: šiuo metu Mece apie dešimt tūkstančių kareivių ir atrodo, kad visus juos bus apėmusi ta pati nuotaika.

* *Bouille.* Mémoires.— T. 1.— P. 113.

Bujė kietas kaip deimantas, bet ką jam daryti? Manoma, kad geresnės nuotaikos vyrauja vokiečių Salmo pulke, bet, ko gero, ir šis bus girdėjęs Dievo įsakymą: „Nevok!“ ir žino, kad pinigai yra pinigai. Bujė su pasitikėjimu prieina prie Salmo pulko vyrų ir kreipiasi į juos pasitikėjimą įkvepiančiais žodžiais, bet ir vėl jam atsako balsai, reikalaujantys keturiasdešimt keturių tūkstančių livrų ir dar kažkiek su. Salmiečių įniršiui augant, garsėja ir jų balsai, bet kadangi riksmais nei pinigų, nei jų pažado negauna, visi vienu metu užsimeta ant pečių šautuvus ir pustekine ryžtingai išžygiuoja link pulkininko namų gretimoje gatvėje pagrobti pulko vėliavos ir kasos. Šitaip elgiasi salmiečiai, tvirtai įsitikinę, kad *meum* nėra *tuum* * ir kad gražios kalbos — ne keturiasdešimt keturi tūkstančiai livrų ir dar kažkiek su.

Jų nesustabdysi! Salmiečiai eina karišku žingsniu, ir atstumas iki pulkininko namų tirpte tirpsta. Bujė ir karininkai, išsitraukę špagas, priversti žygiuoti forsuotu maršu, o tiksliau tariant, visai nekariškai bėgti, kad juos aplenktų. Jie įsitaiso ant laukujų namo laiptų su špagomis rankose ir iššūkiu mirčiai — kas daugiau, kas mažiau ryžtingu — širdyse; salmiečiai greta po gretos agresyviai apsupa juos ratu — galima įsivaizduoti, kokia jų nuotaika, laimei, dar neperaugusi į troškimą žudyti. Bujė stovi niūriai ramus, laukdamas, kuo tai pasibaigs, tvirtai žinodamas bent jau kam pasiryžęs *vienas* iš čia esančių. Visa, ką galėjo padaryti bebaimiškiausias iš visų vyrų ir generolų, jau padaryta. Nors abu gatvės galai pertverti maištininkų, o jo paties gyvybė mirtiname pavojuje, Bujė įsigudrina pasiųsti žmogų į dragūnų pulką su įsakymu pulti. Dragūnų karininkai sėda ant žirgų, o eiliniai atsisako, tad iš jų pagalbos nėra ko tikėtis. Kaip sakėme, gatvė užtverta — ištrūkti galima būtų nebent abejingo dangaus skliautu. Šen ir ten baugiai dirsčioja pro langus namų savininkai, melsdamiesi už Bujė, o ant šaligatvių aibės prasčiokų, besimeldžiančių už salmiečius. Šitaip ir stovi priešininkai — it vežimai, neprasilenkiantys siauroje gatvėje, it imtynininkai, susirakinę mirtinose

* *Meum* — mano, *tuum* — tavo *(lot.)*.

grumtynėse! Dvi valandas šitaip jie stovi. Bujė rankoje žvilga špaga, jo kakta suraukta nepajudinamo ryžto. Dukart išmuša valandas Meco laikrodžiai. Salmiečiai stovi niūriai tylėdami, retkartėmis barkštelėdami šautuvais, tačiau šaudyti nepradeda. Žiopliai kartas nuo karto pakursto kokį grenadierių nusitaikyti į generolą, kuris žvelgia į tai, kas vyksta, tarytum būtų nulietas iš bronzos, bet kassyk koks kapralas vis nusuka šautuvo vamzdį.

Šitokioje nepaprastoje padėtyje dvi valandas stovintis ant tų laiptų drąsusis Bujė, ilgą laiką buvęs šešėliu, dabar išnyra iš tamsos ir pasidaro mums matomas, tampa pilnakrauju žmogumi. Kadangi salmiečiai iškart į jį nešovė, o jo paties ryžtas neslūgsta, pavojus mažėja. Merui, „nepaprastai garbingam žmogui“, su jo miesto tarybos nariais, pasidabinusiais trispalviais kaspinais, galiausiai pavyksta prasibrauti pro kareivius; įkalbinėjimais, argumentais ir pažadais jie įtikina salmiečius grįžti į savo kareivines. Kitą dieną mūsų garbingajam merui paskolinus pinigų, karininkai grynais išmoka *pusę* reikalaujamos sumos. Šitaip apmokėjus skolą, salmiečiai nurimsta, ir kol kas bruzdėjimas kiek įmanoma nuslopintas *.

Tokie įvykiai. kaip šis, Mece, taip pat padėtis, artima jiems, stebima visoje Prancūzijoje. Damartenas, kuris rašo apie suraišiotas virves šienui ir į krūvą suverstus karininkams prie durų zomšos švarkus, yra šalies pietryčiuose, Strasbūre; tomis pat dienomis, o tiksliau tariant, naktimis, karališkojo Šampanės pulko kareiviai, užsidegę gal trisdešimt žvakių, šaukia: *„Vive la Nation, au diable les Aristocrats!“* ** pačiuose Prancūzijos šiaurvakariuose. Deputatas Riubelis su liūdesiu konstatuoja, kad „Bičio įgula būgnams mušant išėjo iš miesto, nuplėšė ten karininkams antpečius ir grįžo su kardais rankose“ ***. Ar nederėtų Nacionaliniam susirinkimui imtis šitų reikalų? Labai nedaug tereikia, kad visa karinė Prancūzija užsiliepsnotų — ji kupina piktų nuotaikų, kurios aitriais dūmais vienaip ar kitaip prasiveržia į paviršių, tad visas kraštas lyg smilkstantis linų pluoštas — pikto vėjo išne-

* *Bouille.*— Op. cit.— T. 1.— P. 140—145.
** Tegyvuoja tauta, velniop aristokratus! *(pranc.)*
*** *Moniteur* (pateikta: Histoire Parlementaire.— T. 7.— P. 29).

šiotas, jis gali lengvai įžiebti liepsną, visą kraštą apimantį gaisrą.

Visi šie dalykai, be abejo, kelia gilų nerimą konstituciniam patriotizmui. Didingasis Susirinkimas posėdžiauja, uoliai juos svarsto, bet niekaip nesiryžta tučtuojau paleisti armiją ir užgesinti maišto židinį, kaip siūlo Mirabo,— pusinės priemonės jam atrodo labiau priimtinos. Na, bent jau reikia atitaisyti šitą skriaudą, padarytą neišmokėjus atlyginimų. Tam buvo sugalvotas planas, sukėlęs daug triukšmo tomis dienomis ir pavadintas „Rugpjūčio 6-osios dekretu". Visuose daliniuose apsilankysią inspektoriai; kartu su išrinktais tam reikalui kapralais ir „mokančiais rašyti" kareiviais jie nustatys, kiek algų neišmokėta, kiek pasisavinta, ir viską atlygins. Gerai, jei šitokiu būdu smilkstanti ugnis bus užgesinta, bet kas, jeigu ji, kaip minėjome, gaus per daug oro ir įsiliepsnos, o žiežirbos išsinešios aplink?!

4 skyrius

NEIŠMOKĖTI ATLYGINIMAI NANSI

Vis dėlto turime pažymėti, kad iš visų regionų Bujė žinioje esantis lengviausiai gali užsidegti. Karališkoji šeima visuomet rengdavosi bėgti į Mecą, pas Bujė: juk netoliese Austrija. Čia labiau nei bet kur kitur susiskaldžiusi prancūzų tauta žiūri anapus sienų, į tamsią užsienio politikos ir diplomatijos jūrą, vieni — su viltimi, kiti — su baime ir su abipusiu priešiškumu.

Kaip tik tomis dienomis kažkokie austrų daliniai taikiai pražygiavo šios vietovės kampučiu; žmonės pamanė, kad bus prasidėjęs įsiveržimas; tad iš visų keturių pusių link Stenė beregint supuolė gal trisdešimt tūkstančių nacionalinių gvardiečių su šautuvais ant pečių išsiaiškinti, kas čia darosi *. Pasirodo, čia būta grynai diplomatinio reikalo: Austrijos imperatorius, norėdamas kuo greičiau nusigauti į Belgiją, išsiderėjo, kad jam būtų leista šitaip sutrumpinti kelią. Pakako Europos politikai vos juntamai plastelti padurkais virš šio šalies rajono, ir, lyg skren-

* *Moniteur*. Séance du 9 Août 1790.

dančio kondoro šešėliui šmėstelėjus, gagendami ir kudakuodami sulėkė čionai trisdešimt tūkstančių! Mat, be kita ko, ši tauta, kaip jau esame minėję, smarkiai susiskaldžiusi; apstu aristokratų, o patriotai privalo saugotis ne vien jų, bet dar ir austrų. Čia juk Lotaringija — ji ne tokia apsišvietusi, kaip senoji Prancūzija, ji pamena senųjų laikų feodalinę tvarką; negana to, žmonės dar atsimena turėję savo karalių su visu dvaru, ar, tiksliau sakant, jų spindesį, tačiau be jų naštos. Kita vertus, draugija-motina, įsitaisiusi jakobinų bažnyčioje Paryžiuje, turi šiame mieste šaižiabalsių dukterų, kurios pasidarė kandžios. Įsivaizduokite, kaip derinasi gerojo karaliaus Stanislavo ir didingo feodalizmo šimtmečių prisiminimai su šia naująja kandžiąja evangelija, ir jūs suprasite, kokia nuožmi nesantaika čia verda! Visuose šiuose nesutarimuose dalyvauja armija — vieną pusę palaiko karininkai, kitą — eiliniai (o jų vaidmuo dabar lemiamas); be to, kariškiai čia karštesni ir jų čia tankiau, kaip ir visose pasienio provincijose.

Šitokia padėtis Lotaringijoje, ir ypač jos sostinėje. Malonusis Nansi miestas, kurį taip mėgsta sunykęs feodalizmas, kur kadaise gyveno ir spindėjo pats karalius Stanislavas[221], turi aristokratišką municipalitetą, taip pat draugiją-dukterį; turi keturiasdešimt tūkstančių susiskaldžiusių gyventojų ir tris pulkus, vienas kurių — šveicarų Šato Vjė, pasidaręs brangus patriotams dar nuo tų laikų, kai atsisakė (bent jau taip buvo manoma) eiti prieš liaudį Bastilijos šturmo dienomis. Deja, čia iš pažiūros susieina, susikaupia visos neigiamos jėgos; kaip tik čia palankiausia dirva nesantaikai ir nepasitenkinimui. Jau daugel mėnesių žmonės čia stoja vieni prieš kitus — nesiprausėliai prieš švariuosius, patriotiškieji kareiviai prieš aristokratiškus karininkus. Nesantaika vis gilėja, o ilgas skriaudų sąrašas vis pasipildo. Vienas šių skriaudų galima paminėti, kitų — neįmanoma, nes pagieža yra pedantiškos prigimties ir kasdien smulkmenų grafoje surašo net tokius dalykus, kaip netinkamas žvilgsnis ar balso tonas, menkiausi poelgiai ar dėmesio stoka, ir todėl bendroji skriaudų suma smarkiai išauga. Štai praeitą balandį, kai visoje Prancūzijoje tik kūrėsi vietinės reikšmės federacijos, kai nacionaliniai gvardiečiai ir ka-

reiviai visur prisiekė būti broliais ir buvo rengiamasi didžiajai visaliaudinei iečių šventei, buvo pastebėta, kad šitie Nansi karininkai stengiasi aušinti visą šį broliavimosi įkarštį: iš pradžių jie vengė rodytis steigiant Nansi federaciją, o paskui, kai vis dėlto pasirodė, tai vilkėdami ne uniformomis, o jojimo rūbais, tik švarius marškinius apsivilkę; o vienas jų, kai pro šalį buvo nešama nacionalinė vėliava, būtent tuo iškilmingu momentu aiškiai ne iš reikalo *nusispjovė* *.

Kas, kad tai smulkmenos — užtat jų devynios galybės. Aristokratiškasis municipalitetas, nuduodantis konstitucijos šalininką, dažniausiai tyli,— tik ne draugijadukte, penki tūkstančiai suaugusių miesto patriotų ir juo labiau penki tūkstančiai patriočių; netyli taip pat jauni, epoletuoti penktos kartos bajorai su žandenomis ir be jų, niūrūs Šato Vjė patriotai šveicarai, be perstojo bruzdantys karaliaus pulko pėstininkai ir Metr de Kamp kavaleristai! Gynybine siena apjuostas Nansi, iš pažiūros toks tvarkingas, tiesiomis gatvėmis, erdviomis aikštėmis ir Stanislavo stiliaus pastatais, toks spindintis tarp geltonuojančių javų laukų šiais pjūties mėnesiais, giliau pažvelgus yra nesantaikos, nepasitenkinimo prieglobstis, galintis bet kurią akimirką suliepsnoti ar net išlėkti į orą. Bujė reiktų susirūpinti. Jeigu tas visą armiją apėmęs neramumas, kurį mes lyginame su milžinišku smilkstančių linų pluoštu, kur nors suliepsnos, čia, Lotaringijoje ir Nansi, jo barzda nusvils greičiausiai.

Na, o Bujė smarkiai užsiėmęs, bet bendrais vadovavimo klausimais: išveda apramintąjį Salmą ir kitus dar pakenčiamus pulkus, išžygiavusius iš Meco į piečiau esančius miestus ir kaimus, Viką, Marsalilį ir kitų miestų apylinkėse esančias karines stotis prie ramių upių, kur arkliams gausu pašaro, kur yra atitvertų pratybų aikščių ir kur polinkį mąstyti kareiviams galima išmušti muštru. Salmiečiams, kaip sakėme, buvo grąžinta tik pusė skolos, tai, aišku, be bambėjimo neapsieita. Vis dėlto ta scena su ištraukta špaga, ko gero, pakėlė Bujė autoritetą salmiečių akyse, nes vyrai ir kareiviai mėgsta bebaimius žmones, kurie sugeba greitai priimti sprendimą ir jo lai-

* Deux Amis.— T. 5.— P. 217.

kosi, nors nuo jų patys kenčia. Iš tiesų: argi tai nėra pati svarbiausioji žmogaus savybė? Atskirai paimta ši savybė bemaž ničnieko nereiškia — ja juk pasižymi ir gerokai žemesni už žmogų gyvūnai, tokie kaip asilai, šunys ir net mulai, tačiau tam tikrame derinyje su kitais ji yra nepakeičiamas visa ko pagrindas.

Apie Nansi ir jame verdančias aistras Bujė, viso regiono vadas, nieko konkretaus nežino, tik nujaučia, kad nuotaikos šio miesto įguloje — bene *prasčiausios* *. Karininkai jau nuo seno laiko visą valdžią savo rankose, bet, deja, tvarkosi nekaip. Vienu kartu išduotos „penkiasdešimt geltonųjų atostogų", be abejo, byloja apie sunkumus. Tačiau ką turėjo patriotai manyti apie peštukus muškietininkus, kuriuos „sukurstė" (bent jau taip spėjama) „įžeisti grenadierių klubą" — į apmąstymus linkusius grenadierius ir tą jų skaityklą? Jie tol šūkaliojo ir švilpė, kol mąstytojai grenadieriai taip pat išsitraukė savo špagas, durklus, ir kilo grumtynės bei dvikovos. To dar negana: to paties plauko peštukai, kaip įrodyta (arba kaip spėjama), „siunčiami" čia persirengę kareiviais kabinėtis prie miestiečių, čia persirengę miestiečiais kabinėtis prie kareivių! Šitaip besielgdamas buvo sugautas toks fechtavimo meistras Rusjeras; jį sukurstę keturi karininkai (matyt, visai dar jauni), kurie akimirksniu pabėgo. Tas Rusjeras buvo nuvilktas į sarginę ir nuteistas tris mėnesius kalėti, tačiau jo draugai pareikalavo *jam* „geltonųjų atostogų". Tai dar ne viskas: paskui jie surengė eitynes ir, uždėję jam ant galvos popierinį šalmą su užrašu „Iskarijotas", atvedė prie miesto vartų ir rūsčiai paliepė dingti ir daugiau nepasirodyti.

Į visus šiuos įtarinėjimus, kaltinimus, skandalus ir nuolatos besikaupiančius panašius dalykus karininkai žvelgė paniekinamai pasipiktinę, o kartais ir paniekinamai apie juos pasisakydavo, tad „netrukus turėjo bėgti pas austrus".

Taigi čia, kaip ir visur, iškilus neišmokėtų algų klausimui, kareivių nuotaika jo atžvilgiu yra itin pagiežinga, ir sprendžiamas jis itin nuožmiai. Metr de Kamp pulko kareiviai per didžiausią erzelynę gauna po tris luidorus,

* *Bouillé*.— Op. cit.— T. 1.— P. 9.

kuriuos, kaip įprasta, teko skolintis iš municipaliteto; to paties pareikalavę Šato Vjė pulko šveicarai gauna... bizūno, ir todėl vaikai ir moterys paskui nepakenčiamai iš jų šaiposi. Karališkojo pulko vyrai, kuriems nusibodo tušti pažadai, pagrobia pulko kasą, paržygiuoja su ja į savo kareivines, o kitą dieną žygiuoja su ja atgal nuščiuvusiomis gatvėmis... Savavališkos eisenos, skandalai, girtavimas, nepaklusnumas — joks barimas nepadeda, griežta karinė tvarka sparčiai yra; kaip panašiais atvejais sako spaustuvininkai, visi šriftai susimaišė! * Šitaip atrodo Nansi šiomis pirmomis rugpjūčio dienomis, nepraėjus nė mėnesiui nuo didžiosios iečių šventės.

Nieko nuostabaus, kad nuo šių naujienų konstituciniai patriotai Paryžiuje ir kitur dreba. Karo ministras Laturas diu Penas be žado atskuodžia į Nacionalinį susirinkimą su raštišku pranešimu, esą „viskas dega". Susirinkimas tučtuojau išleidžia jo pageidaujamą *dekretą* bei „įsakymą paklusti ir atgailauti", jeigu tik iš jų bus kokios naudos. Kita vertus, žurnalistai pilnomis gerklėmis net užkimę smerkiamai ar elegiškai pritardami kriokia. Pakelia balsą ir keturiasdešimt aštuonios sekcijos; netyli ir gerklingasis aludaris (dabar jį galima vadinti *pulkininku*) Santeras Sent Antuano priemiestyje. O tuo tarpu Nansi kareiviai pasiunčia dešimties žmonių delegaciją, apsirūpinusią dokumentais ir įrodymais. Jie papasakos ne apie tai, kad „viskas dega", bet visai ką kita. Nespėjus tai dešimčiai nusigauti iki Susirinkimo salės, uolusis Laturas diu Penas juos sučiumpa ir mero Baji nurodymu sukiša į kalėjimą! Be galo antikonstitucinis poelgis — juk jie buvo gavę savo karininkų leidimus! Pasipiktinę, nežinantys ko laukti sent antuaniečiai, atsakydami į tai, uždaro savo parduotuves. Vadinasi, Bujė išdavikas, parsidavęs Austrijai? Taigi tie vargšai eiliniai maištavo bemaž vien patriotinės pareigos skatinami?

Nauja — šįsyk nacionalinių gvardiečių — delegacija išvyksta iš Nansi papasakoti Susirinkimui apie padėtį. Ji susitinka anksčiau išsiųstuosius dešimtį grįžtančius,— nors ir labai netikėta, jų *ne*pakorė, ir dabar jiems įsižiebia didesnė viltis, bet ir jie nieko nepeša. Pirmyn atgal zuja

* Deux Amis.— T. 5.— P. 8.

delegacijos ir vyriausybės kurjeriai, lekia raiti pasiuntiniai, be perstojo aidi gandai, sėdami sąmyšį. Tik paskutiniąją rugpjūčio savaitę inspektoriumi paskirtas de Malsenis atvyksta į maišto vietą. Apsirūpinęs įgaliojimais, pinigais ir „rugpjūčio šeštosios dekretu“, jis pasistengs, kad įsiskolinimai būtų likviduoti ir skriauda būtų atitaisyta, ar bent jau kad bruzdėjimas būtų numalšintas.

5 skyrius

INSPEKTORIUS MALSENIS

Žinome, kad inspektorius Malsenis yra „herakliško sudėjimo“, ir turbūt neapsirikdami spėjame jį esant šiurkščių bruožų ir ūsuotą, nes *rojalistiški* karininkai dabar neskuta plaukų panosėje. Dar spėjame, kad jis kupinas tvirtybės kaip jautis ir, deja, toks pat bukas.

1790 metų rugpjūčio 24-ąją, antradienį, jis, kaip inspektuojantis įgaliotinis, atidaro posėdį, kuriame dalyvauja „išrinkti kapralai ir rašyti mokantys kareiviai“. Šato Vjė pulko popieriai jam pasirodo esą painūs, tad reikia juos laikinai atidėti ir nuodugniai ištirti. Jis imasi aiškinti, priekaištauti ir baigia susirinkusiems garsiai niurnant. Kitą rytą jis tęsia posėdį ne rotušėje, kaip patarė išmintingi miesto tarybos nariai, bet vėl kareivinėse. Deja, Šato Vjė pulko vyrai, piktinęsi visą naktį, nenori nė girdėti apie atidėliojimą ir tyrinėjimą. Malsenis nebe priekaištauja, bet ima grasinti, o kareiviai jam be perstojo šaukia: *„Jugez tout de suite!“* *. Įsiutęs Malsenis rengiasi išeiti, tačiau Šato Vjė vyrai, susispietę kareivinių kieme, prie kiekvienų vartų pastatė sargybinius. Malsenis reikalauja, kad jį išleistų, bet nieko nepeša, nors jį palaiko ir pulko vadas Denu. Vietoj „Eikite“ jis girdi vien tik: *„Jugez tout de suite!“*. Tai bent keblumas!

Jaučiaširdis Malsenis išsitraukia špagą, norėdamas ištrūkti jėga. Kyla chaotiškos peštynės; inspektoriaus špaga lūžta, jis pasičiumpa Denu ginklą ir sužeidžia sargybinį. Kareiviai bijo jį užmušti, tad jam vis dėlto pavyksta

* Spręskite viską tuojau pat! *(pranc.)*.

prasibrauti pro vartus, o jam pridurmui netvarkingai išsirita ir visas Šato Vjė pulkas — tai bent reginys nansiečiams! Malsenis eina sparčiu žingsniu, bet nebėga ir retkartėmis atsigręžęs svaido grasinimus ir švytruoja špaga. Šitaip jis nenukentėjęs pasiekia Denu namus, kuriuos apsupa įsiaudrinę kareiviai. Vidun patekti jiems kol kas trukdo būrys karininkų, įsitaisiusių ant namo laiptų. Aplinkinėmis gatvelėmis nacionalinių gvardiečių lydimas Malsenis nusigauna į rotušę, susinervinęs, bet neįbaugintas. Kitą dieną iš rotušės jis paskelbia naujus įsakymus, naujus atsiskaitymo su Šato Vjė pulku planus, bet nė vieno iš jų kareiviai nenori nė girdėti. Taigi galiausiai jisai duoda su didžiausiu triukšmu sutiktą įsakymą Šato Vjė pulkui kitą rytą leistis į kelią ir apsistoti Sar Luji. Šato Vjė kareiviai kategoriškai atsisako vykdyti šį įsakymą. Malsenis „imasi *priemonių*", surašo atitinkamą protestą — jeigu tik jis gali jam padėti.

Šitaip baigiasi ketvirtadienis, o drauge ir Malsenio inspektoriavimas, trukęs apie penkiasdešimt valandų. Deja, per tas penkiasdešimt valandų jis šitaip sukomplikavo padėtį. Metr de Kamp ir karališkasis pulkas delsia, blaškosi, o Šato Vjė, kaip matome, visai prapuolęs. Naktį vienas Lafajeto adjutantų, atsiųstas čia tokioms kritinėms situacijoms, išsiuntinėja į visas puses emisarus, paliepęs kuo greičiau sukviesti nacionalinius gvardiečius. Miegantį kraštą pažadina kanopų dundėjimas ir garsus, bet nepiktas beldimas į duris. Konstituciniai patriotai turi griebti savo ginklus ir traukti į Nansi.

Šitaip herakliškas inspektorius prasėdėjo visą ketvirtadienį triukšmingame sąmyšyje, tarp baimės apimtų municipaliteto narių; visą ketvirtadienį, penktadienį ir šeštadienį iki pietų. Nepaisydami Malsenio oficialaus protesto, Šato Vjė pulko vyrai nežengia nė žingsnio. Po vieną ir būriais į miestą susirenka visi keturi tūkstančiai nacionalinių gvardiečių, nesusigaudančių, ko iš jų norima ir juo labiau kaip jie pasielgs. Visur vien netikrumas, sąmyšis ir įtarumas. Pasklinda kalbos, esą Bujė, pradėjęs kelti ant kojų karinius miestelius į rytus nuo Nansi, yra viso labo išdavikas rojalistas, esą Šato Vjė pulkas ir patriotai parduoti Austrijai, o Malsenis, ko gero, bus koks austrų agentas. Metr de Kamp ir karališkasis pulkai ima

dar įtartiniau blaškytis; Šato Vjė pulkas nė nemano pasitraukti iš Nansi — jo vyrai važinėja po miesto gatves „dviem vežimais“, su įkarščiu „mosuodami raudonomis vėliavomis“. Kitą rytą jie atsako savo karininkams: „Išmokėkite mums atlyginimus, tuomet mes keliausime su jumis nors ir į pasaulio kraštą“.

Tokiai padėčiai susidarius, šeštadienį prieš pietus Malsenis nutaria, kad būtų neprošal apžiūrėti tvirtovės pylimus. Jis sėda ant arklio ir išjoja lydimas trijų kavaleristų. Prie miesto vartų jis paliepia dviem iš jų laukti jo grįžtant, o su trečiuoju, patikimu žmogumi, pasileidžia į Liunevilį, kur įsikūręs kol kas nemaištaujantis karabinierių pulkas. Pasilikę kavaleristai netrukus ima nerimauti, susigaudo, kas nutiko, ir duoda pavojaus signalą. Šimtas Metr de Kamp pulko kareivių pašėlusiai skubėdami, lyg jau būtų parduoti Austrijai, pasibalnoja žirgus ir pakrikai puola vytis inspektorių. Jie, kaip ir inspektorius, ragindami pentinais arklius, keldami triukšmą ir dundesį, lekia Metr upės slėniu Liunevilio ir vidudienio saulės link per apstulbusį kraštą ir patys bemaž apstulbę.

Tai bent gaudynės — beveik kaip Akteono[222], tačiau, laimei, Akteonas Malsenis šįsyk *laimi*. Prie ginklų, Liunevilio karabinieriai — nubauskite maištininkus, įžeidinėjančius jūsų inspektorių, jūsų pačių įgulą, o svarbiausia — šaudykite *tuojau pat*, kol jūs dar nespėjote pasitarti ir neatsisakote šaudyti! Karabinieriai iškart pasitinka pirmuosius pakrikus Metr de Kamp raitelius šūvių papliūpa. Šie ima klykti ir lyg pamišę pasileidžia atgal į Nansi. Juos apėmė panika ir įniršis: dabar jau nebėra *jokių abejonių*, kad jie parduoti Austrijai; galima net nustatyti, kiek gauta už kiekvieną pulką, o išdavikas Malsenis paspruko! Padėk, dangau, padėk ir tu, Žeme, ir jūs, nepraustaburniai patriotai — juk ir jūs parduoti taip pat kaip ir mes!

Bruzdantis karališkasis pulkas ima užtaisinėti šautuvus, visi iki vieno Metr de Kamp kareiviai pasibalnoja žirgus, o pulko vadą Denu sučiumpa ir uždaro į kalėjimą, aprengę „drobiniais marškiniais“. Šato Vjė vyrai išlaužia sandėlius ir išdalina „tris tūkstančius šautuvų“ patriotiškai nusiteikusiems gyventojams — Austrijai bus ries-

ta... Taigi vargšai medžiokliniai šunys *nuvijo* savo medžioklį ir dabar lyg pamišę staugia ir loja, nežinodami, kuriuo taku bėgti!

Taigi naktį vyrai triukšmingai leidžiasi į kelią, o sustoja ant Flenvalio kalvų, nuo kurių matyti žiburių nušviestas Liunevilis. Paskui, ketvirtą ryto, vedamos vienos derybos, vėliau kitos, kol galiausiai susitariama. Karabinieriai nusileidžia; Malsenis atiduodamas, vieniems ir kitiems atsiprašinėjant. Kelioms varginančioms, maišaties kupinoms valandoms praslinkus, pavyksta išsirengti su juo į kelią. Sekmadienis, tad dyki liunevilieciai visi išeina į gatves pasižiūrėti, kaip maištaujantis Metr de Kamp pulkas grįžta namo su belaisviu savo inspektoriumi. Taigi pulkas žygiuoja, o miestiečiai žiūri. Bet kas gi čia — ties pirmu posūkiu tvirtas lyg jautis mūsų inspektorius vėl pabėga. Žvanga kardai, pokši šautuvai, bet jis, varydamas arklį šuoliais, išneša sveiką kailį, tik kulka įstringa odinėje jo striukėje. Herakliškas vyras! Vis dėlto tas pabėgimas beprasmiškas. Karabinieriai, pas kuriuos apsukęs ratą jis grįžta sukoręs tokį kelią, kaip joks kitas raitelis tą sunkiausią sekmadienį, „stovi prie signalinių laužų“ ir diskutuoja apie Austriją, išdavikus ir Metr de Kamp pulko įniršį. Taigi scena, kurią mes išvystame pirmadienio rytą — lyg jautis tvirtas Malsenis važiuoja Nansi gatvėmis atviru ekipažu, o jam už nugaros stovi kareivis su ištraukta iš makščių špaga. Moterys įniršusios lyg furijos, nacionaliniai gvardiečiai sudaro gyvatvorę, o maišalynė — lyg Babelio bokšte. Keliauja jis į kalėjimą greta pulko vado Danu. Štai kur galop įsitaiso inspektorius Malsenis *.

Tikrai laikas pasirodyti čia Bujė. Aplinkiniai gyventojai, sunerimę dėl signalinių laužų, pernakt negęstančių žiburių miestuose, maršų ir triukšmingų sambūrių, tas kelias naktis nesudėjo akių. Nansi, kur prisirinko pasimetusių nacionalinių gvardiečių, kur gyventojams išdalinti šautuvai, kur maištauja kareiviai, kur vyrauja juoda panika ir raudonai įkaitęs įniršis, dabar ne miestas, o beprotnamis.

* Deux Amis.— T. 5.— P. 206—251; Laikraščiai ir dokumentai (pateikta: Histoire Parlementaire.— T. 7.— P. 59—162).

6 skyrius

BUJĖ NANSI MIESTE

Skuba pravers, narsusai Bujė — viskas jau dabar dega, bet dar plačiau ir smarkiau įsiliepsnos, jeigu nesuskubsi į pagalbą! Šiomis valandomis daug kas pareina nuo Bujė: jeigu jam klosis gerai, laukia vienokia ateitis, jeigu prastai — kitokia. Jeigu, pavyzdžiui, jis gaiš laiką svyruodamas ir nepasirodys arba pasirodys, bet nesusidoros, tuomet maištas suliepsnos visoje Prancūzijos armijoje, dalis nacionalinių gvardiečių stos į vieną pusę, dalis — į kitą; rojalistai išsitrauks savo rapyras, sankiulotai griebsis iečių, o jakobiniška dvasia, kol kas jauna ir saulės spindulių apgaubta, beregint subręs, ir ją apgaubs pragaro liepsna — panašiai kaip žmonės, patekę į nepaprastai kritišką padėtį, pernakt pražyla!

Narsusis, kaip ir kadaise nepalenkiamas Bujė artinasi sparčiai, tik, deja, iš rytų, vakarų ir šiaurės ateina „menki papildymai". Dabar, paskutiniosios rugpjūčio dienos — antradienio — rytą jis sustoja, sutelkęs, deja, negausias savo pajėgas Fruardo kaimelyje, už kelių mylių nuo Nansi. Šį antradienio rytą nerasi kito Adomo sūnaus, kuriam būtų patikėta tokia sudėtinga užduotis. Banguoja lengvai užsiliepsnojanti abejonių ir pavojų jūra, o Bujė tvirtai tiki vieninteliu dalyku — savo ryžtu, nors jis daug ko vertas. Jo požiūris į susidariusią padėtį be galo tvirtas: „Jei nepaklusite, jūsų laukia negailestingos kautynės ir sunaikinimas; gaunate dvidešimt keturias valandas apsispręsti". Štai kokia buvo pagrindinė mintis jo kreipimosi, kuris trisdešimčia egzempliorių vakar buvo pasiųstas į Nansi, tačiau, kaip mes sužinome, jie visi buvo perimti ir nepasiekė maištininkų *.

Vis dėlto pusę dvyliktos šiandien, iš pažiūros atsakydama į jo kreipimąsi, Fruarde pas jį apsilanko delegacija, atstovaujanti maištaujantiems pulkams ir Nansi municipalitetui, norėdama išsiaiškinti, ką galima būtų padaryti. Bujė priima delegaciją „dideliame atvirame kieme prie namo, kuriame jis apsistojo". Susitikime dalyvauja

* Plg. *Bouillé*. Mémoires.— T. 1.— P. 153—176; Deux Amis.— T. 5.— P. 251—271; Histoire Parlementaire.— Ubi supra.

nuramintas Salmo pulkas ir kiti — visi jie, laimei, kol kas deramai nusiteikę, ir todėl buvo čia sukviesti. Maištininkų pasisakymas kupinas ryžto, kurį Bujė, laimei, ir salmiečiai, palaiko įžūlumu. Pastarieji, užmiršę laiptus Mece ir švytravimą kardais, pareikalauja tučtuojau pakarti tuos niekšus. Pakarti juos Bujė uždraudžia, tačiau atsako, kad maištaujantiems kareiviams liekanti viena vienintelė išeitis: su nuoširdžia atgaila paleisti ponus Denu ir Malsenį ir nedelsiant pasirengti išžygiuoti, kur jis įsakysiąs, taip pat „paklusti ir atgailauti“, kaip įsakęs Nacionalinis susirinkimas ir vakar jis pats toje trisdešimtyje spausdintų kreipimųsi. Štai kokios jo sąlygos, nepalenkiamos it lemties įsakymai. Kadangi jie, maištininkų pasiuntiniai, atrodo, nesutinka šių sąlygų priimti, verčiau tegul jie iš čia pranyksta, be to, mikliai; o jis pats netrukus duos įsakymą „Pirmyn!“ Maištininkų pasiuntiniai pranyksta, ir gan mikliai, o municipaliteto atstovai, be pagrindo sunerimę dėl savo pačių galvų, pasilieka su Bujė.

Nors narsiojo Bujė požiūris šiuo klausimu toks tvirtas, jis puikiai supranta savo padėtį: Nansi siaučia dešimt tūkstančių pajėgių kautis vyrų — maištaujančių kareivių, dvejojančių nacionalinių gvardiečių ir gausybė tų, kuriems buvo išdalyti šautuvai, o jo pajėgos — taip pat dvejojantys nacionaliniai gvardiečiai ir nuraminti pulkai — sudaro vos trečdalį to skaičiaus. Kol kas jo žmonės pilni įkarščio ir garsiai šaukia žygiuoti į Nansi, bet kitą akimirką tas jų įkarštis ir triukšmingumas gali iš pagrindų, lemtingai *pasikeisti*. Bujė jaučiasi stovįs ant keteros bangos, kuria reikia nuraminti kitas, ir priverstas „pasiduoti Fortūnai į rankas“— sako, ji kartais palankesnė drąsiesiems. Pusę pirmos, pradingus maištininkų pasiuntiniams, sutrata Bujė būgnai: žygiuojame į Nansi! Tegul Nansi susimąsto, nes Bujė jau viską apgalvojo ir pasiryžo.

O kaip gali galvoti nansiečiai — juk tai ne miestas, o beprotnamis! Nuožmūs Šato Vjė pulko vyrai pasisako už tai, kad reikia gintis iki paskutinio kraujo lašo, ir priverčia municipalitetą per būgnininkus įsakyti visiems miesto gyventojams, mokantiems elgtis su pabūklais, padėti artileristams. O štai bruzdantis karališkasis pulkas,

išgirdęs, kaip nusiteikę salmiečiai, baisiausiai nuliūdęs išsirikiuoja savo kareivinėse ir tūkstančiu balsų gailiai šaukia: *„La loi, la loi!“* * Metr de Kamp pulko vyrai, persigandę ir podraug įsiutę, laido gerkles šventvagiškai keikdamiesi; nacionaliniai gvardiečiai dairosi čia į vieną pusę, čia į kitą, nežinodami, ką daryti. Ne miestas, o Bedlamas: sumanymų tiek pat, kiek galvų; visi įsakinėja, bet nė vienas neklauso; niekas netyli — nebent mirusieji, miegantys po žeme, kurie jau *prisikovojo.*

Tačiau Bujė tesi savo žodį: „pusę trijų“ žvalgai praneša, kad jo daliniai mažiau nei už pusantros mylios nuo miesto vartų: kautynių rikiuote atidarda su patrankomis, žadėdami vien tik niokojimą. Bujė pasitikti išeina nauja delegacija iš miesto tarybos narių, maištininkų ir karininkų. Ji karštai maldauja duoti dar vieną valandą; Bujė sutinka. Valandai praėjus, o Denu ir Malseniui nepasirodžius kaip buvo žadėta, vėl sutrata būgnai, ir Bujė daliniai vėl leidžiasi į kelią. Prieš keturias persigandę miestiečiai išvysta Bujė ir jo kareivius akis į akį. Darda velkamos jų patrankos, o jų avangardas — mažiau nei už trisdešimt žingsnių nuo Stanislavo vartų. Jie juda pirmyn lyg kokia planeta, gamtos dėsnių varoma nustatytu greičiu! Kas toliau? Žiūrėkite, iškyla paliaubų vėliava, pasigirsta trimito signalas, skelbiąs, kad norima derybų, ir maldavimai sustoti. Malsenis ir Denu pasirodo gatvėje, eina prie vartų; kareiviai atgailauja, jie pasirengę paklusti ir išeiti iš Nansi! Nepalaužiamojo Bujė išraiška nė per nago juodymą nepasikeičia, tačiau įsakymą *sustoti* jis duoda,— džiaugsmingesnės akimirkos jis nėra patyręs. Neapsakomas džiaugsmas! Malsenis su Denu lydimi nacionalinių gvardiečių eina gatvėmis, kurios patrakusios nuo gandų apie pardavimą Austrijai ir panašiai, ir, išėję pro vartus, gyvi ir sveiki kariškai pasisveikina su Bujė. Bujė pasitraukia į šalį, norėdamas pasikalbėti su jais ir miesto galvomis — pro kuriuos vartus ir kokiais maršrutais turės pasitraukti maištaujantys pulkai, jis nurodė ankstesniame įsakyme.

Šitoks pašnekesys su šiais dviem karvedžiais ir miesto vadovais buvo visai natūralus dalykas, bet gaila, kad

* Įstatymas, įstatymas! *(pranc.)*

Bujė neatidėjo jo vėlesniam laikui ir kad jis pasitraukė į šalį. Ar nevertėjo stovėti *tarp* tų dviejų kunkuliuojančių lengvai įsiliepsnojančių masių, besimaišančių, užleidžiančių viena kitai vietą — aitraus azoto suboksido ir nuodingų kasyklų dujų — tol, kol toji vieta bus išvalyta? Nemažai nedrausmingų Šato Vjė ir kitų dalinių kareivių nepasitraukė iš miesto su pagrindinėmis kolonomis, kurios išėjusios pro nurodytus vartus sustojo atvirose pievose. Nacionaliniai gvardiečiai kone patrakę nuo dvejonių; ginkluoti ir beginkliai miestiečiai blaškosi bemaž atvirai kliedėdami apie tai, kaip juos pardavę Austrijai, pardavę aristokratams. Jie stovi prie užtaisytų pabūklų padegtais dagčiais, o Bujė avangardas sustojęs mažiau nei trisdešimt žingsnių nuo vartų. Toji beprotiška, lengvai įsiliepsnojanti masė nekontroliuojama — ji rusena ir kunkuliuoja įniršiu, kuris aptemdė jai akis. Bujė davus įsakymą, vartų ji neatidaro,— ji, girdi, veikiau atkimšianti patrankų vamzdžius!.. „Jeigu šaudysite, draugai, tai tik per mano lavoną!“— sušunka jaunasis didvyris Dezilis, karališkojo pulko kapitonas, apglėbdamas šį mirtį nešantį įrankį. Šato Vjė šveicarai keikdamiesi ir grasindami jėga atplėšia didvyriškąjį jaunuolį nuo pabūklo; nepabūgęs jis atsisėda ant dagčio angos, o šveicarai ima dar garsiau keiktis. Dar garsiau keiktis, vis garsiau triukšmauti; deja, netrukus garsiai pokšteli viena muškieta, paskui dar trys, kulkos perveria jo kūną, ir jis nusirita į purvą. Per šią triukšmingą suirutę kažkas prikiša dagtį prie užtaisytos patrankos, ir vienąsyk griausmingai atsirūgusi kartečė, ji švysteli į orą gal penkiasdešimt Bujė avangardo kareivių!

Lemtingos akimirkos! Tas pirmasis muškietos šūvis sukėlė patrankos šūvį ir tikrą mirtiną liepsną, viskas dabar virto raudonai įkaitusiu pamišimu, pragariška ugnimi. Su demonišku įniršiu Bujė avangardo kariai įsiveržia pro tuos Stanislavo vartus ir ugnine šluota nušluoja maištininkus visus iki vieno, katruos į mirtį, katruos į priedangas ir rūsius, iš kurių jie šaudo toliau. Pievoje sustoję pulkai, išgirdę šūvius, pasileidžia atgal pro artimiausius vartus; į miestą atšuoliuoja patrakęs Bujė, bet per tą triukšmą niekas neišgirsta. Nansi, kaip toje pra-

gaištingoje Nibelungų menėje [223], prasideda „niūrios milžiniškos skerdynės“.

Na ir nelaimė: šitokia šiurpi beprasmiškos beprotybės scena pritiktų dangaus rūstybei, bet žmogaus padermei jos retai kada leidžiamos! Iš rūsių ir palėpių, iš gatvių ir iš už kiekvieno skersgatvio kampo iš dešinės ir kairės Šato Vjė pulko vyrai ir patriotai nukreipia mirtį nešančią ugnį į tuos, kurie pasitinka juos tokia pat pragaištinga ugnimi ir kuriems taip pat nestinga patriotizmo. Mėlyna nacionalinių gvardiečių uniforma apsirengęs kapitonas, besikaunantis nežinia kieno pusėje, kulkų išvarpytas prašo, kad jį paguldytų mirti ant pulko vėliavos; patriotė (istorija išsaugojo tik jos poelgį, bet ne pavardę) spiegia Šato Vjė kareiviams *šiukštu* nešaudyti iš kitos patrankos, o kadangi jos spiegimas nepadeda, šliūkšteli ant jos kibirą vandens *. Kaukis — nesikauk — ir su kuo kaukis?! Jeigu triukšmas galėtų pažadinti seniai mirusius, Burgundijos hercogas Karolis Plikagalvis [224] būtų pasikėlęs iš savo Rotondos — nuo tada, kai įnirtingai grumdamasis jis sukniubo griovyje, netekęs karūnos ir gyvybės, tokio triukšmo čia dar nebuvo girdėti.

Pasak kai kurių, trys tūkstančiai guli sumaitoti, kraujais paplūdę; pusė Šato Vjė vyrų buvo sušaudyti — neprireikė jokio tribunolo. Metr de Kamp ir jo priešų artilerija mažai ką tegali. Karališkąjį pulką įtikino pasilikti kareivinėse, ir jisai laukia ten virpėdamas iš baimės. Bujė, apsiginklavęs įstatymo siaubais ir Fortūnos globojamas, galiausiai triumfuoja. Per dvi kruvinas valandas jis bebaimiškai prasiskverbia iki didžiųjų aikščių, nors netenka keturiasdešimties karininkų ir penkių šimtų kareivių; sutriuškinto Šato Vjė pulko likučiai ieško kur pasislėpti. Karališkasis pulkas, dabar, deja, nebebrazdantis, nes jo įkarštis *jau* atvėsęs, pasisiūlo sudėti ginklus ir „išžygiuoti už ketvirčio valandos“. Negana to — šie atvėsę vargšai prašo „palydos“ ir ją gauna, nors jų visas tūkstantis, ir kiekvienas turi po trisdešimt šovinių! Dar saulei nenusileidus, taika, kurią buvo galima pasiekti taikiai, atėjo per kraujo upelius; maištininkų pulkai graudžiai išžygiuoja trim maršrutais, o iš Nansi sklinda moterų ir vyrų

* Deux Amis.— T. 5.— P. 268.

aimanos, raudos — miestas apverkia užmuštuosius, kurie jau nebepabus. Gatvės ištuštėjo; jomis vaikšto vien nugalėtojų patruliai.

Taigi drąsiesiems palanki Fortūna, paties Bujė žodžiais tariant, ištraukė jį iš šitokio kraupaus pavojaus „už plaukų". Bebaimis, nepaprastai tvirtas vyras tas Bujė — jeigu kadaise, tomis Bastilijos šturmo dienomis, *jisai* būtų *buvęs* senio Broji vietoje, viskas galėjo būti kitaip! Jis nuslopino maištą, neleido kilti pilietiniam karui, kuris galėjo pasidaryti bekraštis. Kaip matome, ne be aukų, tačiau konstitucinis patriotizmas šitokią kainą laiko menka. Pats Bujė, vėliau pasipylus priekaištams, šaltai pareiškia slopinęs maištą bemaž prieš savo nusistatymą, veikiau kariškos pareigos skatinamas;* dabar, girdi, vienintelė išeitis — visa apimantis pilietinis karas. Šitai pasakyti jį paskatino, kaip minėjome, pasipylę priekaištai. Pilietinis karas yra ne kas kita kaip chaosas, o bet kuriame gyvų jėgų chaose formuojasi nauja tvarka; tačiau turint galvoje žmogaus ir jo pasaulio galimybių įvairovę ir tai, kad susiformuoti galėjo visokiausių naujų tvarkų, ar ne naivus buvo Bujė tikėjimas, kad iš to chaoso susidarys būtent Liudvikas XVI ir monarchija su dvejų rūmų parlamentu?! Būtų panašiai atsitikę, jei Bujė būtų pasišovęs viso labo penkis šimtus kartų paeiliui išmesti kauliukus, paženklintus vienu ir dviem taškais, o *bet kuriems* kitiems skaičiams bent sykį iškritus, pasižadėjęs padėti galvą. Verčiau visados dėkok Fortūnai ir dangui, bebaimi Bujė, ir nekreipk dėmesio į priekaištus! Jeigu tuo metu visą Prancūziją būtų apėmusi pilietinio karo liepsna, ji galėjo sukelti įvairių dalykų, tačiau vyro ir karvedžio pareiga — *gniaužti* liepsną visur, kur tik ją pastebės, visur, kur tik įmanoma.

Tačiau įsivaizduokite, kas dėjosi tokiame įsiaudrinusiame ir susiskaldžiusiame Paryžiuje, kai be perstojo zujantys *kurjeriai* ant putotų arklių atnešdavo tenai tokias nerimastingas naujienas! Vieni baisiai patenkinti, kiti nemažiau pasipiktinę. Didžioji dauguma didingojo Susirinkimo deputatų karštai dėkoja Bujė; tokio pat tono paties karaliaus ranka rašytas laiškas bei visų lojalistų ir visų

* *Bouillé.* — Op. cit. — T. 1. — P. 175.

konstitucijos šalininkų balsai. Marso lauke sakomos ir giedamos gedulo pamaldos įstatymo gynėjams, žuvusiems Nansi; jose dalyvauja Baji, Lafajetas ir beveik visi nacionaliniai gvardiečiai, išskyrus saujelę tų, kurie pasipiktino tuo, kas įvyko tame mieste. Su pompa ir didžiausiomis ceremonijomis vyksta šios pamaldos; vyskupai apsijuosę trispalvėmis juostomis, dubenyse virš tėvynės aukuro rūksta smilkalai, visas platusis Marso laukas nukabinėtas juodu audeklu — Marato nuomone, už pinigus, išleistus toms iškilmėms ir gedulo audeklui, šitokiu brangymečiu verčiau reikėjo pripirkti duonos ir išdalinti ją alkaniems gyviesiems patriotams *. Kita vertus, keturiasdešimt tūkstančių gyvųjų patriotų ir sent antuaniečių, kuriuos matėme triukšmingai uždarinėjant krautuvėles, susirenka po pat dėkojančio Nacionalinio susirinkimo langais ir garsiai šūkaudami reikalauja keršto už nužudytuosius brolius, teisti Bujė ir tučtuojau atleisti karo ministrą Laturą diu Peną.

Tai girdėdamas ir matydamas ne karo ministras Laturas, o „dievinamasis ministras" Nekeras 1790 m. rugsėjo trečiąją nutaria būsiant geriausia tyliai, bemaž slapčia pasišalinti — neva „sveikatos taisyti". Jis iškeliauja namo, į gimtąją Šveicariją, bet ne taip, kaip paskutinį kartą ten keliavo — turi džiaugtis gyvas iki jos nusigavęs! Prieš penkiolika mėnesių matėme jį grįžtant Paryžiun su raitelių palyda, aidint ragų ir trimitų garsams, o dabar jį, išvykstantį be maršų ir palydos, Arsi prie Obės kaip bėglį sulaiko miestiečiai ir miesto tarybos nariai, nejuokais nusiteikę užmušti jį kaip išdaviką; paklaustas Nacionalinis susirinkimas leidžia jam laisvai pasišalinti, laikydamas jį tuščia vieta. Štai iš kokio „lakiojo atsitiktinumo smėlio" susideda šis mūsų pasaulis tiems, kurie gyvena molio namuose — ypač karštuose planetos rajonuose ir karštais laikais mūsų iš jo pastatyti rūmai pakyla į orą, virsdami Sacharos smėlio pilimis su daugybe kolonų, kurios sukasi viesulo pagautos ir palaidoja mus po savo smėliu!

...Nepaisydamas tų keturiasdešimties tūkstančių, Nacionalinis susirinkimas ir toliau dėkoja Bujė, o rojalistas Laturas diu Penas išlieka ministru. Keturiasdešimties

* Ami du Peuple (pateikta: Histoire Parlementaire.— Ubi supra).

tūkstančių minia susirenka vėl kitą dieną, vis taip pat garsiai triukšmauja, o paskui patraukia prie Laturo namų, bet pamačiusi ant laiptų patrankas uždegtais dagčiais, turi pasitraukti ir nuryti savo pyktį.

O tuo tarpu Lotaringijoje išaiškinami tie, kurie dalijo šautuvus — Metr de Kamp ir karališkojo pulkų maištininkų vadeivos, tačiau jie taip ir lieka nenuteisti. Šato Vjė pulko likimas išsprendžiamas greičiau. Pagal Šveicarijos įstatymus šis dalinys tuoj pat atiduodamas karo teismui, sudarytam iš jo karininkų, o šis be galo greitai (per kelias valandas) dvidešimt tris pakaria ant iš tolo matomų kartuvių, o kokias šešias dešimtis surakintus grandinėmis išsiunčia į galeras, šitokiu būdu tartum išspręsdamas šį klausimą. Pakartieji visiems laikams pranyksta iš šios žemės, bet iš grandinių ir galerų gali su triumfu prisikelti tiek surakintas grandinėmis didvyris, tiek ir surakintas niekšas ar pusiau niekšas. Pasaulinio garso didvyris škotas Džonas Noksas, kaip žinome, kadaise niūrus, nekalbus irklavo prancūzų galerą „Luaros vandenys“ [225] ir net išmetė už borto, užuot pabučiavęs, panelės Marijos atvaizdą, pareiškęs, esą tai „dažytas lentgalis“; šis, aišku, nuplaukė. . .* Taigi, Šato Vjė vyrai, kantriai mokite irklais ir nepraraskite vilties!

Na, o apskritai kalbant, aristokratija Nansi triumfuoja ir siautėja. Bujė kitą dieną vėl pasitraukė; aristokratiškas municipalitetas niekieno nevaržomas dabar toks žiaurus, kaip neseniai kad buvo bailus. Draugija-duktė, pagimdžiusi visus vargus, gėdingai prispausta; kalėjimai sausakimšai prigrūsti; netekę artimųjų, nugalėtieji patriotai negarsiai, bet įnirtingai niurzga. Šiame ir kaimyniniuose miestuose vietoje gėlių sagų kilpose žmonės nešioja „suplotas kulkas“, rastas Nansi gatvėse — kulkas, kurios susiplojo, nešdamos mirtį patriotams; žmonės nešioja jas, kad nuolatos prisimintų atkeršysią. Po miškus bastosi dezertyravę maištininkai, priversti grasinti šautuvais, kad gautų išmaldos. Siaučia suirutė, žmonės kupini pagiežos vieni kitiems, paniurę ir netekę vilties — kol nepasirodo Nacionalinio susirinkimo įgaliotiniai, kurių širdyse be perstojo rusena konstitucionalizmo liepsna.

* Knax's History of the Reformation.— B. 1.

Jie švelniai pakelia mindomuosius, švelniai pasodina pernelyg aukštai iškilusius, atkuria draugiją-dukterį, parsišaukia dezertyravusius maištininkus, visokiais išmintingais būdais stengiasi viską palaipsniui išlyginti, viską nuraminti. Taigi valdžia padaro visa, ką gali — viena vertus, šitaip palaipsniui švelniai viską lygina, kita vertus — rengia iškilmingas gedulo pamaldas su smilkalais, karo teismus ir skelbia padėkas tautos vardu. Suplota kulka iškris iš sagos kilpos; juodus degėsius vėl, kiek tai įmanoma, aptrauks žolė.

Tai yra „Nansi istorija", kitų vadinama „Nansi skerdynėmis" — ne kas kita kaip šlykšti *išvirkščioji pusė* tos triskart šlovingosios iečių šventės, kurios geroji pusė buvo reginys patiems dievams. Geroji ir išvirkščioji pusės visuomet būna netoli — ir šįkart viena — liepą, kita — rugpjūtį! Londono teatrų scenose spindi kartono dekoracijos, vaizduojančios „Prancūzų liaudies federacijos įkūrimą" — šiam įvykiui skiriama drama; Nansi įvykiai nevaidinami jokiame teatre su kartono dekoracijomis, tačiau daug mėnesių visi prancūzai vaizduojasi juos savo mintyse, jie persekioja juos lyg vaiduokliai. Mat žinios apie juos sklinda po visą Prancūziją, iki tolimiausių jos pakraščių, miestuose ir kaimuose, klubuose ir įgulų valgyklose, sukeldamos vienokį ar kitokį tų įvykių atspindį ar atkartojimą vaizduotėje, visuomet palydimą pikto tvirtinimo: „Gerai buvo pasielgta" ar „Neteisingai buvo pasielgta". Todėl kyla ginčai, dvikovos, pagieža, tuščios kalbos; todėl nauji mūsų laukiantys sprogimai paspartinami, sustiprinami.

Vis dėlto, kaip jau sakėme, vienokia ar kitokia kaina maištas numalšintas. Prancūzų armija nepratrūko vienu metu visa kliedėti, bet ir nebuvo iškart paleista, sunaikinta ar iš naujo atkurta. Jinai privalo chroniškai — per daugelį metų, colis po colio — mirti; per vietinės reikšmės bruzdėjimus, kaip kad Bresto jūreivių ir kitus, kurie nedrįsta išplisti. Paprasti kareiviai nelaimingi, nepaklusnūs; dar nelaimingesni rojalistiški ūsuoti karininkai po vieną ir būreliais joja į aną Reino krantą *. Abi pusės liguistai nepatenkintos, liguistai pasipiktinusios;

* Žr. *Dampmartin.* — Op. cit. — T. 1. — P. 249, etc.

armija merdi, ji netinkama jokiai užduočiai. Pagaliau po ilgų kančių ji netikėtai, lyg tas Feniksas, mirs ir tuo pat metu atgims iš naujo, sutvirtėjusi, paskui dar tvirtės ir taps neįveikiama.

Tai štai ką lig šiol buvo lemta atlikti Bujė. O dabar tegul jis vėl nublanksta, pasitraukia mums iš akiračio, tegul uoliai muštruoja kareivius Mece ar kariniuose miesteliuose, tegul veda paslaptingas diplomatines derybas, regzdamas vieną kėslą po kito, ir slankioja lyg blausus šešėlis, didžioji monarchijos viltis.

TREČIA KNYGA

TIUILRI

1 skyrius

EPIMENIDAS [226]

Koks teisingas yra pasakymas, kad visatoje nėra nieko negyva, kad tas, ką mes vadiname negyvu, tėra pakitęs, ir jo jėgos veikia atvirkščia linkme! Pasak kažko, „lapas, pūvantis drėgname vėjyje, išsaugo jėgą, kitaip kaip jis galėtų *pūti?*" Visas mūsų pasaulis tėra begalinis įvairiausių jėgų derinys, pradedant žemės trauka ir baigiant mintimi bei valia; žmogaus laisvę supa gamtos būtinybė, ir visame tame niekas nė akimirkos nesnaudžia — viskas nuolatos gyva ir juda. Niekur neaptiksi nieko, kas būtų atsieta nuo visa kita, neveiklu, kad ir kur ieškotumei — pradedant granito kalnais, pamažu dūlėjančiais nuo pat pasaulio sutvėrimo, iki dangumi plaukiančio garų kamuolio ir gyvo žmogaus, iki jo poelgio ir ištarto žodžio. Žinia, ištartas žodis nuskrieja negrįžtamai, o juo labiau atliktas poelgis. „Patys dievai,— rašo Pindaras [227],— negali panaikinti atlikto veiksmo". Išties: tai, kas jau padaryta, padaryta amžiams, nublokšta į bekraštį laiką ir ten, ilgai matoma ar greitai paslepiama nuo akių, privalo amžinai veikti ir augti kaip nesugriaunamas naujas elementas. daiktų begalybėje. Tiesą sakant, kas gi *yra* pati toji daiktų begalybė, kurią žmonės vadina pasauliu, jei ne veiksmas, bendrų veiksmų ir poelgių suma? Tai gyva gatava bendra suma šių trijų dalykų (nors aritmetiškai jų nesudėsi, nesurašysi lentelėse, bet vis dėlto jų suma aiškiai užrašyta): visa, kas lig šiol padaryta, visa, kas dabar daroma, visa, kas bus padaryta! Gerai suprask: tai, ką matai, yra veiksmas, panaudotos jėgos padarinys ir išraiška; daiktų visuma yra begalinis veiksmažodžio „daryti" kaitaliojimas. Bekraštis jėgos, sugebėjimo *daryti* šaltinis ir drauge okeanas, platus kaip begalybė, gilus lyg amžinybė, gražus ir šiurpus, neperprantamas, kuriame jėga sūpuojasi ir sukasi ratu, ne-

šiojama bangų ir daugybės darnių srovių, yra tai, ką žmogus vadina būtimi ir visata; tai liepsningas tūkstančio atspalvių atvaizdas, šydas ir podraug atskleidimas, atspindys Vieno Neįvardijamojo, glūdinčio neprieinamoje šviesoje, kurį jis gali nutapyti skurdžiu protu ir širdimi. Tas vandenynas, atšniokštęs iš už tolimų galaktikų, iš laikų prieš visko pradžią, banguoja ir putoja aplink *tave;* negana to, pats tu esi jo dalis tame erdvės taške, kuriame dabar stovi, tą akimirką, kurią dabar skaičiuoja tavo laikrodis.

Arba, atidėjus į šalį visas transcendentines kategorijas, argi ne akivaizdi tiesa (mažiau nuovokiam ji gali pasirodyti nuvalkiota), kad visi žmogiški dalykai nuolatos juda, veikia ir sąveikauja, be perstojo viena fazė keičia kitą, pagal nekintamus dėsnius eina pirmyn, siekdami jiems iš anksto numatytų rezultatų? Kaip dažnai mes sakome, nors iki galo ir neįsisąmoniname, kad pasėta sėkla išdygs! Vasarą viskas suveša, o rudenį nuvysta — šitaip sutvarkyta ne tik augalijos pasaulyje, tai pasakytina ir apie sandėrius, santvarkas, filosofijas, visuomenes, Prancūzijos revoliucijas, apie visa, ką žmogus daro šiame pasaulyje. Pradžioje glūdi pabaiga ir visa, kas prie jos veda, kaip kad gilėje glūdi ąžuolas ir jo lemtis. Gerai pamąsčius, tai nemenkas dalykas, tik deja, o kartu ir laimei, mes ne per daug mąstome! Gali pradėti — pradžia tau, ten, tačiau kur, kokia ir kam bus pabaiga! Viskas auga, ieško, patiria savo likimą — susimąstykite, kaip daug kas auga nelyginant medžiai, nesvarbu, ar *mes* galvojame apie tai, ar ne. Taigi, kai jūsų Epimenidas ar jūsų snaudalius Peteris Klausas, vėliau pramintas Ripu van Vinkliu[228], vėl prabunda, jis pamato, kad pasaulis pasikeitęs. Kiek daug pasikeitė per tuos septynerius jo miego metus! Visa, kas už mūsų, pakis mums nesusimąsčius, kaip ir daug kas kinta mumyse. Tiesa, vakar buvusi nerimą kelianti problema, šiandien peraugo į tikėjimą, degantį noru būti išsakytu, o rytoj prieštaravimas pavers jį beprotišku fanatizmu, kliūtys atbukins iki liguisto inertiškumo, ir ji ims grimzti į pasitenkinimo ar susitaikymo tylą. Žmogui ir daiktui šiandiena nėra vakarykštė diena. Vakar buvo duota meilės priesaika, šiandien prakeikiama iš neapykantos. Ne, ne noriai, bet tai buvo neišvengia-

ma. Ar auksu švytinti jaunatvė noriai sutiks būti išblukinta į blankią senatvę?.. Baisu pagalvojus, kaip mes giliai nugrimzdę į tą laiko paslaptį ar jos apgaubti, kad mes esame laiko vaikai, suformuoti ir nulipdyti iš laiko, ir kad ant mūsų ir visko, ką mes turime ar matome, ar darome, parašyta: „Nepailsk, nestovėk vietoje, judėk pirmyn, į savo lemtį!“

Tačiau revoliucijos laikais, kurie nuo paprastų skiriasi daugiausia savo *greičiu,* pasakiškasis jūsų miegalius gali per stebuklą prabusti ne po septynerių metų, o *anksčiau,* išmiegojęs ne amžių, ne septynerius metus ir net ne septynis mėnesius. Pavyzdžiui, įsivaizduokite, kad koks naujasis Peteris Klausas, kuriam pabodo tos Federacijos įkūrimo iškilmės, prigulė, tarkime, tuoj po Taleirano palaiminimo, nutaręs, kad *dabar* jokio pavojaus nėra, ir, kietai įmigęs po tėvynės aukuro lentomis, išmiegojo ne dvidešimt vienerius metus, o metus ir kelias dienas. Jo miego netrikdo patrankų šūviai netoli Nansi, nei gedulo audeklas, šlamantis čia pat, nei giedami „Rekviem“, nei pabūklų salvės žuvusiųjų garbei, nei rūkstantys smilkalai, nei būriai žmonių, trypiančių tiesiai jam virš galvos,— Peterio visa tai nepažadina. Ištisus metus jis, kaip sakyta, išmiega, nuo 1790-ųjų metų liepos keturioliktosios iki 1791-ųjų liepos septynioliktosios, bet šią dieną joks Klausas nei letargiškas Epimenidas nebegalėtų miegoti toliau, vien tik numirėliai, tad mūsų pasakiškasis Peteris Klausas praplėšia akis. Ką gi tu išvysti, Peteri? Žemė ir dangus švyti tuo pačiu liepos džiaugsmu, Marso lauke vis toks pat žmonių knibždėlynas, tačiau džiaugsmingi „valio!“ virto bepročiškais siaubo ir keršto riksmais; vietoje Taleirano ar bet kokio palaiminimo girdėti keiksmai, prakeiksmai ir veriančios aimanos; vietoje patrankų salvių pokši šautuvai, vietoje vėjyje besisupančių dubenų su smilkalais ir plazdančių aštuoniasdešimt trijų departamentų vėliavų plevėsuoja viena krauju aptaškyta raudona vėliava... Kvaily Klausai! Viena glūdėjo kitoje, viena buvo antra minus laikas, lygiai kaip saldžiame jauname vyne būta uolas graužiančio Hanibalo acto. Toji saldžioji Federacija susidarė pernai, o šis rūgštus, ėdantis gėrimas yra iš tos pačios medžiagos, tik atitinkamą dienų skaičių senstelėjusios.

Šiais laikais nemiega joks pasakiškasis Klausas ar Epimenidas, tačiau ar jų stebuklo natūraliai (turima galvoje — atmerktomis akimis) negali pakartoti dažnas,— tereikia, kad jis būtų pakankamai bukas ir lengvabūdis. Toks turi akis, bet nieko nemato, išskyrus tai, kas jam po nosimi. Žvilgančiomis, žvitriomis akimis, tarsi jis ne tik mato, bet mato kiaurai, šitoks uoliai sukiojasi savajame valdininkų rate, įsitikinęs, kad *tai* yra visas pasaulis — juk išties *ten,* kur nebeaprėpia rega, prasideda tuštuma, ir ten aiškiai atsiveria pasaulio pabaiga! Taigi mūsų uolusis valdininkas žvitriomis, žvilgančiomis akimis (pavadinkime jį, tarkime, Lafajetu), po metų ir kelių dienų staiga išgąsdintas galingo kartečės griausmo, spokso į tai, kas darosi, apstulbęs ne mažiau, negu kad būtų pažadintas Peteris Klausas. Lafajetas gali padaryti tokį natūralų ir podraug stebuklingą dalyką; tiesą sakant, ne vien jis, bet dauguma kitų valdininkų, nevaldininkų ir apskritai prancūzų gali jį padaryti,— ir vienas po kito jie pašoka, lyg bundantys miegaliai, kurie apstulbę keliasi, septynerius metus išmiegoję,— jie bunda, apstulbinti triukšmo, kurį *kelia* patys.

Šitaip keistai laisvę apgaubia būtinybė; šitoks keistas lunatizmas, sąmoningas ir nesąmoningas, valingas ir nevalingas, yra šis žmogaus gyvenimas. Jeigu kas visame pasaulyje nustebo, kad Federacijos priesaika pavirto kartečės šūviais, tai, be abejo, prancūzai, kurie pirma prisiekinėjo, o paskiau puolė šaudyti, nustebo smarkiausiai.

Deja, blogų permainų reikėjo laukti. Didingoji šventė su broliškos meilės spindesiu, neregėtu nuo Aukso amžiaus, nieko nepakeitė. Ji neatvėsino to geidulingo jaudulio dvidešimt penkiuose milijonuose širdžių, jis tebėra karštas, netgi dar karštesnis. Kas darosi, kai nuo tiek milijonų nuimamas paklusti vertęs spaudimas, bet koks spaudimas ar saistantis įstatymas, išskyrus tą melodramišką Federacijos priesaiką, kuria patys *save* surišo? Mat nuo seno „Tu privalai..." buvo žmogaus būties sąlyga, o gerovė ir laimė parėjo nuo to, ar šiam įsakymui jis paklusdavo. Vargas jam, jeigu net ir akivaizdžiausiai būtinybei spaudžiant maištingumas, išdavikiškas atsiskyrimas ir „Aš noriu!" tampa jam įstatymu! Na, bet pasirodė Žano Žako evangelija, ir ji buvo pirmąsyk pašven-

tinta; visa apimta vis karštesnio jaudulio, ir neišvengiamai tas jaudulys vis kunkuliuos, be perstojo keldamas pastebimas ir nepastebimas permainas.

Vienas po kito karininkai su rojalistiškais ūsais, kuriems „nuo pasišlykštėjimo trūko kantrybė“, sėda ant savo karo žirgų ar antis atstojančių Rosinantų[229] ir grėsmingai joja į aną Reino krantą, kol galiausiai nelieka nė vieno. Nesiliauja ir civilių emigracija: panašiai vienas po kito išjoja ar karieta išbilda vienas senjoras po kito, verčiamas tai padaryti visuomenės opinijos ar net jėga, nes net valstiečiai juos niekina už tai, kad jie neišdrįsta prisijungti prie saviškių ir stoti į kovą *. Ar gali senjoras pakęsti, kai jam paštu atsiunčia verpstės vario graviūrą ar tikrą medinę verpstę prikala jam virš vartų, leisdami suprasti, kad jis ne Heraklis, o Omfala?![230] Šitokius „herbus“ uoliai siuntinėja iš anapus Reino, kol senjoras irgi ima krutėti, ir, žiūrėk, dar vienas žemės savininkas bjauriai nusiteikęs leidžiasi į kelionę, *ne*pasiėmęs kartu savo žemės. Bet ką čia kalbėti apie karininkus ir emigruojančius ponus? Kiekvienas piktas žodis, ištartas dvidešimt penkių milijonų prancūzų lūpomis, kiekviena pikta mintis jų širdyse yra to didžiojo mūšio dalelytė. Sudėkite į daiktą daug piktų žodžių virtinių, ir gausite peštynes; sudėkite į viena peštynes su graužiančia pagieža, kuri nuo jų lieka, ir susidarys maištai ir bruzdėjimai. Gerbiami dalykai vienas po kito nustoja pelnę pagarbą; viena pilis po kitos pranyksta regimoje, materialioje liepsnoje, o nematoma dvasinė liepsna pasiglemžia vieną autoritetą po kito. Triukšmingai gaisrų pašvaistėse arba be garso ir nepastebimai pamažu pranyksta visa sena sistema; kitą dieną dairaisi, o jos jau nebėra.

2 skyrius

NEMIEGANTYS

Miegokite, kurie norite, užliūliuoti vilčių ir savo trumparegystės, kaip Lafajetas, „kuriam įveiktas pavojus vi-

* *Dampmartin,* passim.

suomet atrodo paskutinis galėjęs jam grėsti..." Tačiau laikas nesnaudžia, nesnaudžia ir jo pasodintos sėklos.

Nemiega ir šventoji naujosios dinastijos šauklių kolegija — per šešiasdešimt laikraščių klijuotojų su alavo ženklais ant krūtinių. Kasdien klijų katiliukais ir šepečiais nešini jie iš naujo perklijuoja Paryžiaus sienas visomis vaivorykštės spalvomis; jie ne tik oficialūs šaukliai, bet bemaž stebukladariai, nes kiekvienas laikraštis-plakatas, kurį jie iškabina, įtikina bent jau vieną ar daugiau sielų. Rėkia prekių išnešiotojai, traukia balades gatvių dainininkai; didysis žurnalizmas staugia ir kriokia visomis savo gerklėmis iš Paryžiaus į visus Prancūzijos kampelius lyg Eolo ola [231], palaikydamas visokiausią liepsną. Žmonių paskaičiavimais, jų gerklių — maždaug šimtas trisdešimt trys *: jos nevienodo kalibro, pradedant Šenjė, Gorsasu, Kamiliu ir baigiant Maratu bei ką tik įsteigto „*Père Duchesne*" redaktoriumi Eberu — visi su karštais, svariais argumentais kriokia už žmogaus teises, tuo tarpu Diurozua, Ruaju, Peltjė, Siulo, imdamiesi įvairios taktikos (kad ir kaip keista, bet dažnai ir šventvagiškų parodijų) **, kriokia už altorių ir sostą. Kalbant apie liaudies draugą Maratą, jo balsas nelyginant varlės-jaučio ar baublio, braidžiojančio po nuošalias kūdras. Žmonėms nematomas, jis be perstojo kimiai kvarkia, svaidydamas vien tik griausmus — pasipiktinimo, įtarumo, nepaguodžiamo sielvarto. Paprasti žmonės baigia visai nuskursti, netgi badauja. „Brangūs draugai,— šaukia jis,— varginga jūsų padėtis nėra nuodėmių ar tingumo vaisius; jūs turite tokią pat teisę gyventi, kaip Liudvikas XVI ar šio šimtmečio laimingiausieji. Kas gali sakyti turįs teisę puotauti, kai jūs neturite duonos kąsnio?!" *** Vienoje pusėje — skurstanti liaudis, kitoje — niekingi Motjė, išdavikai Rikečiai Mirabo. Kur pažvelgsi — aukštybėse vien išdavikai, apsišaukėliai ir jų šmėklos! Manieringi, išsičiustiję tuščiaviduriai pamaivos, mokantys įtaigiai pakalbėti — politiniai apsišaukėliai, moksliniai, akademiniai šarlatanai, draugiškai vieni kitiems nusiteikę, sa-

* *Mercier*.— T. 3.— P. 163.

** Žr. Histoire Parlementaire.— T. 7.— P. 51.

*** Ami du Peuple, Nr. 306. Žr. kitas ištraukas Histoire Parlementaire.— T. 8.— P. 139—149, 428—433; T. 9.— P. 85—93, etc.

votiškos visuotinės šarlataniškos dvasios apimti! Net pats didysis Lavuazjė ar bet kuris kitas iš Keturiasdešimties[232] negali išsisukti nuo aštraus Marato liežuvio; jam nestinga fanatiško nuoširdumo ir, kas keisčiausia, kandžios, sarkastiškos nuovokos. Kliūva nuo jo ir „trims tūkstančiams lošimo namų", esančių Paryžiuje, viso krašto niekšijos atmatų duobėms, paleistuvystės lindynėms — juk be aukštos dorovės laisvė neįmanoma! Ten, tose šėtono buveinėse, apie kurias visi žino ir kurias visi atkakliai smerkia, bendrauja ir rezga sąmokslus Motjė agentai, kurie it vampyrai pampsta ant bado slenksčio stovinčios liaudies sąskaita. *„O Peuple!"* *,— tolydžio sušunka Maratas širdį draskančiu balsu. Visame krašte siaučia išdavystė, apgaulė, kraugeriai ir niekšai! Maratui koktu nuo to, ką jis mato, bet kur išsigelbėjimas? Ogi pastatyti „aštuonis šimtus kartuvių" tvarkingomis eilėmis, kad būtų patogu, ir pradėti karti, „pirmiausia užneriant kilpą ant kaklo Rikečiui!" Šitoks glaustas yra liaudies draugo Marato receptas.

Šitaip šaukia ir kriokia tos šimtas trisdešimt trys gerklės, bet atrodo, kad ir jų negana, nes Prancūzijoje dar esama tamsių kampelių, kurių nepasiekia laikraščiai, ir visur pakilęs „lig tol jokioje šalyje neregėtas apetitas naujienoms". Miklusis Damartenas, per atostogas išsiruengęs iš Paryžiaus į gimtinę **, negali keliauti, nes „valstiečiai stabdo jį kelyje apiberdami klausimais"; pašto viršininkas prisispyręs kamantinėja: „Kokios naujienos?", o arklių neduoda tol, kol šis bemaž su juo susirieja. Otene, nors jau tamsi naktis ir „smarkus speigas" (nes dabar 1791 metų sausis), niekas nepadeda — tenka judinti kelionės išvargintas galūnes ir smegenis ir „kalbėti miniai pro langą, atsiveriantį į turgaus aikštę". Daro jis tai kiek įmanydamas trumpiau: „Tai *štai* ką, gerieji krikščionys, mano galva, veikia didingasis Susirinkimas; jokių kitų naujienų aš neturiu".

Pavargo liežuvis, nebegaliu kalbėti,
Ak leiskite, leiskite man pailsėti!
Gerasis Damartenas!..

* O žmonės! *(pranc.)*
** *Dampmartin.*— T. 1.— P. 184.

Na, bet apskritai kalbant, argi tautos nėra stulbinamai ištikimos savo nacionaliniam charakteriui — jis tarsi kraujas teka jų gyslomis. Prieš devyniolika šimtmečių Julijus Cezaris savo žvitriu, taikliu žvilgsniu pastebėjo, kaip gãlai kvočia žmones: „Jie turi paprotį sustabdyti keleivius net prieš jų norą ir klausinėti, ką kiekvienas jų girdėjęs ar žinąs bet kuriuo klausimu; miestuose paprastai žmonės apspinta keliaujantį prekiją ir kamantinėja, iš kokių vietų jis atvykstąs ir ką ten sužinojęs. Spręsdami pačius rimčiausius reikalus, jie vadovaujasi šitokiais gandais ir nuogirdomis, o kitą akimirką priversti gailėtis, kam pasikliovė tokiais nepatikimais pranešimais, juo labiau kad tūlas keleivis, norėdamas jiems įtikti, priplepa jiems grynų prasimanymų ir keliauja toliau“ *. Nors nuo to laiko praėjo devyniolika šimtmečių, dar ir dabar kelionės išvargintas Damartenas, speigui spaudžiant, galimas daiktas, blankioje žvaigždžių ir žibintų šviesoje postringauja pro smuklės langą! Ši tauta nebevadinama galais, ji *visa* įsitaisė kelnes — pasidarė *bracatus* [233] ir patyrė nemaža permainų: nuožmūs germanų *frankai* įsiveržė į jos kraštą, taip sakant, užšoko jai ant kupros ir, pažaboję nuo to laiko su jiems būdingu negailestingu atkaklumu, ant jos jodinėja, nes vokiečiai, kaip matyti iš prancūziško jų pavadinimo, yra karo vyrai ar vyrai, kurie *kariauja*. Taigi, kaip sakyta, toji tauta dabar vadinasi frankais ar prancūzais; vis dėlto dar ir dabar mažai tepakitęs išplaukia į paviršių ir iš senųjų galų, gaelų bei keltų paveldėtas būdas — ūmus, neramus, staigus, su visais jo privalumais ir trūkumais.

Kalbant apie kitką, nėra reikalo nė sakyti, kad tokioje audringoje maišatyje klubai klesti ir plinta. Jau dabar patriotizmo motina, įsitaisiusi jakobinų vienuolyne, savo švytėjimu nustelbia visus kitus, ir vargana Monarchistų klubo mėnesiena nuo jos spindulių baigia visai išnykti. Kaip sakėme, švyti ji skaisčiausiai, kol kas skleisdama saulės spindulius, o ne pragaro žaibus, ne be baimės gerbiama miesto valdžios. Tarp jos narių — Nacionalinio susirinkimo deputatai Barnavas, Lametai, Petjo-

* De Bello Gallico, lib. IV, 5.

nas, o kas džiugiausia — Robespjeras. Kordeljerų klubas su savo Eberu, Vensenu, prekiautoju knygomis Momoro garsiai dejuoja, kad tironiškas meras ir Motjė kankina juos aštriais įstatymo *spygliais,* matyt, pasišovę šitokiu būdu juos užspausti. Kaip jakobinų draugija-motina nubloškia, kaip jau buvo užsiminta, kordeljerų draugiją (jakobiniško patriotizmo eliksyrą ar dvigubai stipresnį ekstraktą) į vieną, o paskui feljanų draugiją (atmieštą, plačiai išsklidusį to patriotizmo tirpalą) — į kitą pusę, kaip jinai vėl priglaus prie savo motiniškos krūtinės pirmąją ir audringai išblaškys į nieką antrąją, kaip ji pagimdys tris šimtus draugijų-dukterų, kaip jas augins, kaip susirašinės, dės pastangas ir be perstojo plušės, kaip, vartojant seną metaforą, jakobinizmas išleis naujus kuolelius, kurie pasieks pačius atokiausius maišaties apimtos, susiskaldžiusios Prancūzijos kampelius ir iš naujo ją sutelks — visa tai yra svarbiausias šio meto faktas.

Aistringiems konstitucijos šalininkams, o juo labiau rojalistams, matantiems, kaip visi jų klubai žlunga ir miršta, tokie klubai, kaip jakobinų, savaime aišku, ima atrodyti viso blogio šaknimi. Vis dėlto jie nėra mirtis — veikiau nauja organizacija ir gyvenimas, kylantis iš mirties; tiesa, jie pražūtingi seno liekanoms, tačiau tam, kas nauja, jie yra svarbūs, nepakeičiami. Magiška jų jėga glūdi tame, kad žmonės gali bendrauti ir bendradarbiauti vieni su kitais. Patriotas nebeaimanuoja lūšnelėje ar kaimelyje tyruose pasiklydusiojo balsu — jis gali nukakti į artimiausią miestą ir ten dukteriškoje draugijoje paversti savo aimaną suprantama kalba ar veiksmais, kuriems vadovauja pati patriotizmo motina. Visi konstitucijos šalininkų ir panašūs klubai išnyksta lyg seklūs šaltiniai, vien tik jakobinizmas pasiekė giliai po žeme telkšančius ežerus ir gali be perstojo *gausiai lieti* savo vandenis, it arteziniai šuliniai, jeigu tik jų niekas neužvers, kol visi didžiosios požeminės versmės vandenys suplūs į paviršių, viską apsemdami potvyniu, pranokstančiu Nojaus laikų tvaną!

Kita vertus, Klodas Fošė, rengiantis žmoniją Aukso amžiui, kuris aiškiai čia pat, Palė Ruajalio kaimynystėje įsteigė *„Cercle Social“* — „Socialinį ratelį“ — su raštininkais, korespondentais ir pan. Tai tas *Te Deum'ų* Fošė,

tas pats, kuris laikė gedulingas pamaldas Franklinui mirus toje milžiniškoje Medičių rotondoje — Al o Blė turguje. Šią žiemą čia jisai skleidžia garsą apie save iki pat miesto pakraščių per spaudą ir melodingus pašnekesius. „Dešimt tūkstančių gerbiamų asmenų“ susirinkę čia klausosi šio „generalinio tiesos prokuroro“, kaip jis pats save tituluoja, išminčiaus Kondorsė ar kurio kito iškalbingo jo padėjėjo. Ak, tas iškalbingasis generalinis prokuroras! Jis geriau ar prasčiau pučia iš savęs visas tik užsimezgusias ar jau subrandintas mintis; ne veltui — už tai jis gauna vyskupystę, tiesa, tik konstitucinę. Fošė užsirekomenduoja kaip energingas, stiprių plaučių ir geros iškalbos žmogus; medžiagos, ir neprastos, apie žmogaus teises ir jo prigimtį, apie meilę artimui ir pažangą nestinga, o šiais laikais tik naivuoliams rūpi, kokia jinai — panteistiška ar man-teistiška. Veiklusis Briso jau kadaise ketino įsteigti kaip tik tokį šalies atnaujinimui skirtą „Socialinį ratelį“, jis netgi tai pabandė babiloniškame „Njumen strit ir Oksford strit“ rūke, o neišdegus, pasak kai kurių, susikišo surinktas tam tikslui lėšas į kišenę. Fošė, o ne Briso buvo lemta tapti tuo laimingu oju, tad kilnusis Briso nuoširdžiai, bet mediniu balsu sugiedos už tai *„Nunc Domine“* *. O dėl „dešimt tūkstančių gerbiamų asmenų“ — daug dalykų įgauna jų mastą atitinkančią apimtį. Kas gi tas „Socialinis ratelis“, kurio garbei Briso nuoširdžiai, tik mediniu balsu gieda *„Nunc Domine“?* Deja, vien vėjas ir šešėlis. Bene svarbiausias faktas, kurį aptinki dabar jame — kad „generalinis tiesos prokuroras“ kadaise turėjo Adomo sūnaus pavidalą mūsų žemėje, bent jau kelias akimirkas ar mėnesius, ir kad dešimt tūkstančių gerbiamų asmenų jo klausėsi, kol nakties tamsa ir chaosas vėl jį pasiglemžė.

Šimtas trisdešimt trys Paryžiaus laikraščiai, šalį naujinti pasišovęs „Socialinis ratelis“, prakalbos draugijoje-motinoje ir jos dukrose, iš smuklių balkonų, kalbos prie židinių ir pietų stalo, ginčai, dažnai besibaigią dvikovomis! Pridurkite dar be perstojo aidintį nedarniu bosu

* Žr.: *Brissot*, laikraštis *„Patriote Français“; Fauchet*. Bouche de Fer, etc. (ištraukos pateiktos Histoire Parlementaire. — T. 8, 9 et seqq.).

** Dabar, Viešpatie *(lot.)*.

niurzgančių balsų akompanimentą: duokite darbo, duokite duonos! Žiema šalta, sunki; vis pasirodo driskių eilės prie duonos, lyg apšiurusi juoda nelaimės vėliava. Šie naujieji šlovingosios revoliucijos metai — tretieji bado metai. Šiais varganais laikais pakviestas pietų, turtuolis iš mandagumo atsineša kišenėje duonos — tad kaip pietauja skurdžiai? „Kalta jūsų šlovingoji revoliucija!“— šaukia vieni. „Ne, mūsų šlovingąją revoliuciją subtilia apgaule *priverte* tai padaryti juodi išdavikai, kuriuos reikėtų pakarti ant žibintų stulpų!“— šaukia kiti. Kas galėtų nutapyti tą milžinišką verpetą, kuriame sukasi išdraskyta klaikių prieštaravimų Prancūzija? Žmogus nesugebėtų apsakyti, kokia nesantaika ruseno po kiekvienu prancūzišku stogu, kiekvieno prancūzo širdyje, kokie nesveiki dalykai buvo sakomi ir daromi, visuma kurių ir sudaro Prancūzijos revoliuciją, nei dėsnių, kurie nematomai veikia toje milžiniškoje akloje maišatyje! Su nuostaba, bet nematuodami žmonės žvelgia į tai, kas nepamatuojama, nežinodami jo dėsnių, ir *pamato,* nelygu jų žinios, kokias naujas jo stadijas ir padarinius tie dėsniai sukelia. Prancūzija tapo pabaisiška galvanine mase, kurioje veikia visokiausios jėgos ir medžiagos, kur kas stipresnės už galvanines ar elektros jėgas; jos įelektrina viena kitą teigiamais ir neigiamais krūviais, pripildo elektros Leideno stiklainius [234], o jų — dvidešimt penki milijonai! Pasikrovę jie dėl menkiausios priežasties ims vienas po kito sproginėti!

3 skyrius

SU KARDU RANKOJE

Ant tokio įstabaus pagrindo privalo laikytis kol gali įstatymas, karaliaus valdžia, autoritetas, paskutinieji matomos tvarkos likučiai. Čia, lyg tame maištingos senovės keturių pradų mišinyje, išskleidė savo palapinę didingasis Susirinkimas. Čia, virš siūbuojančios bedugnės prarajos, apgaubtas tamsių bekraščių nesantaikų, jisai be perstojo klega. Apsuptas laiko, amžinybės ir beprasmybės, jis daro, ką gali, ką jam skirta padaryti.

Be didelio noro įkišę ten nosį, rasime mažai ką pamokančio: konstitucinė netaisyklingų veiksmažodžių teo-

rija atkakliai stumiasi į priekį, nors nuolatos pertraukiama. Mirabo iš tribūnos savo vardo ir genijaus autoritetu numaldo visus aršius jakobinų išpuolius, todėl šie dar garsiau išsikrauna savojoje klubo salėje ir net prisako jam piktų pamokymų *. Paslaptingas, neaiškus ir sunkus šio vyro kelias, ir eina jis juo be jokio palydovo. Grynasis patriotizmas nepriskiria jo prie savo išrinktųjų; grynasis rojalizmas juo bjaurisi, tačiau jo autoritetas visame krašte yra milžiniškas. Tegul jis keliauja nesvyruodamas, be palydovo, ten, kur išsirengęs, kol jam dar šviečia diena ir nenusileido naktis.

Na, o grynųjų išrinktųjų patriotų būrys yra menkas — tik apie trisdešimt vyrų, kurie dabar sėdi ten kairėje, atsiskyrę nuo visų kitų. Tarp jų — dorasis Petjonas, nepaperkamasis Robespjeras, nuosekliausias ir nepaperkamiausias iš visų liesų, kandžių vyrų; Barnavas, Diuporas ir Lametas — kiekvienas kurių savaip didis iškalba, mintimis ir poelgiais — triumviratas; išdžiūvėlis senasis Gupilis de Prefelnas; grynasis patriotizmas privalo pasikliauti jais ir tais, kurie pasiryžę jais sekti.

Tarp šitų trisdešimties galima matyti sėdint ir Orleano hercogą Pilypą, kuris krenta į akis, nors burną praveria retai. Jis apimtas tamsios, ūkanotos nuostabos — galima sakyti, jis jau *nusigavo* į chaosą! Jam atsiveria prošvaistės tapti vietininku, podraug ir regentu, o pačiame Nacionaliniame susirinkime vyksta debatai, ar jis paveldės sostą, „jei dabartinė atšaka nepasiteisintų". Pasak žmonių, Pilypas susirūpinęs, tylus vaikščiodavo koridoriais, kol baigdavosi ginčai šitokia svarbia tema, tačiau nieko iš to neišėjo. Mirabo, žiūrėdamas į jį piktu, kiaurai veriančiu žvilgsniu, šiurkščiais, neverčiamais žodžiais sušuko: *„Ce j... f... ne vaut pas la peine qu'on se donne pour lui"* **. Taigi nieko iš to neišėjo, tuo tarpu Pilypas, sako, liko be pinigų! Jis juk negalėjo atsisakyti duoti kiek pinigų uoliam patriotui, kuriam tik jų ir stigo, kai tuo tarpu jam pačiam trūko visko, *išskyrus* juos. Be pinigų neišspausdinsi jokio pamfleto, galų gale neparašysi jo ir be maisto, kurio gali įsigyti tik

* Kamilio laikraštis (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 9.— P. 366—385).

** Šitas ... nevertas pastangų, dedamų jo labui *(pranc.)*.

už pinigus. Be skatiko kišenėje net planų kūrėjas, su kuriuo siejate didžiausias viltis, nepasijudins iš vietos; individualūs patriotiški ir kiti planai reikalauja pinigų, o juo labiau — plačiai paplitusios intrigos, kurios be pinigų numirtų, liautųsi egzistavusios; privisusios jos jaučia tiesiog slibinišką apetitą pinigams ir gali praryti princus su visomis jų valdomis! Taigi, tokių kaip Sijeri, Laklozas ir kitų pasimetusių nakties sūnų apsuptas, princas Pilypas ritosi pirmyn centre keisčiausio migloto kamuolio, iš kurio, kaip nesyk minėta, visiems matant išsirutuliojo įspūdingas antgamtiškas įtarumo mechanizmas, o kokios išdavystės, karinių gudrybių, tikslingo ir betikslio blogio siekio formos *jame* glūdėjo ir reiškėsi, dabar negali pasakyti joks gyvasis (nebent piktasis genijus, kurio galioje jos buvo,— princas oro valdovas). Bene teisiausias buvo Kamilis, spėjęs, kad vargšas Pilypas mažumą pakilo nuo žemės savo išdavikiškais kėslais, kaip kadaise — vienu iš pirmųjų oro balionų, bet išsigandęs lig tol nepatirtos padėties, kurioje atsidūrė, netrukus vėl atsuko čiaupą ir nusileido kvailesnis, negu kad buvo pakildamas! Revoliucijos epe jam buvo skirtas vaidmuo sukurti antgamtišką įtarumą. Bet ko dar jis gali netekti, jei dabar prarado gausybės ragą, bėrusį jam pinigus? Tas nelaimėlis priverstas kapanotis tirštoje savo sielos ir savo aplinkos tamsoje, kad išsikepurnėtų iš tos niekingos mirties terpės. Mes pamatysime jį kartą ar net du iš tos tamsos išnyrant, veltui besistengiant išsiveržti iš tos klampios mirties terpės. Akimirką — paskutiniąją — jis iškyla ar jį išmeta į paviršių, jis net pasidaro aiškiai matomas ir net savotiškai įsimintinas, bet paskui amžiams vėl nugrimzta!

Dešinioji pusė stengiasi nė kiek ne mažiau, netgi su didesniu įkvėpimu nei lig šiol, nors viltis bemaž pranyko. Tvirtasis abatas Mori, kai kažkoks provincijos rojalistas karštai dėkodamas spaudžia jam ranką, atsako purtydamas savo nepalenkiamą varinę galvą: *„Hélas, Monsieur* *, aš čia, galima sakyti, *nieko* neveikiu". Narsusis Fosinji, pasirodantis istorijoje šį vienintelį kartą, lyg paklaikęs

* Deja, pone *(pranc.)*.

atskuodžia į salės vidurį ir sušunka: „Vienintelė išeitis — *sabre à la main sur ces gaillards la“* *,— ir įnirtingai rodo į trisdešimt išrinktųjų kairėje! Sužvanga traukiamos iš makščių špagos, kyla klegesys, rietenos, bet paskui imama taikytis, pyktis išgaruoja. Ima bręsti tikrų tikriausia nesantaika ir tai, kas vadinama „susiskaldymu“; tas įnirtingas Fosinji žodinis išpuolis įvyko 1790 metų rugpjūtyje; mažiau nei metams praėjus, garsieji šimtas devyniasdešimt du rinktiniai rojalistai negrįžtamai „atskils“ nuo Susirinkimo, kuriame vyrauja frakcinė nesantaika, ir iškilmingai išeis iš salės trepsėdami batais, kad nusipurtytų ten nugulusias dulkes.

Kalbant apie kardą rankoje, reikia pažymėti dar vieną dalyką. Mes keliskart kalbėjome apie dvikovas — kad begalės jų įvyko visose Prancūzijos dalyse, kad peštukai vyrai ar stalo draugai, padėję į šalį vyno taures ir logikos bei sąmojo ginklus, susitikdavo dvikovos lauke ir išsiskirdavo kraujais paplūdę, o kitąsyk net neišsiskirdavo, bet abu sukniubdavo geležies kiaurai perverti, ir pasibaigdavo ne tik jų įniršis, bet ir gyvenimas, taigi mirdavo kvailio mirtimi. Tai truko ilgai, dar ir lig šiol tebevyksta. Tačiau susidaro įspūdis, jog dabar išdavikiškieji paties didingojo Susirinkimo rojalistai iš nevilties griebėsi naujo plano — išnaikinti patriotus sistemingomis dvikovomis! Grėsmingi špagos meistrai, jiems prijaučiantys peštukai puikuodamiesi visur vaikštinėja; juos galima nusisamdyti už menkutę sumą. Sensacijų ieškanti žurnalizmo akis pamato „dvylika samdomų žudikų, neseniai atvykusių iš Šveicarijos“, taip pat „nemažą skaičių galvažudžių, kurie treniruojasi fechtavimo mokyklose ir šaudydami iš pistoletų į taikinius“. Kiekvienas žymesnis deputatas patriotas gali būti iškviestas į dvikovą; jeigu jis išsisuks kartą ar net dešimt kartų, galų gale jis vis tiek žus, ir Prancūzija jo gedės. Kiek į dvikovą kviečiančių laiškų gavo Mirabo, ypač tuomet, kai buvo liaudies gynėjas! Šimtus, tačiau kadangi jam pirmiausia rūpėjo parengti konstituciją, jis tąsyk visuomet atsakydavo gan šabloniška fraze: „Pone, jūs įtrauk-

* Su kardu rankoje pulti šiuos ponus *(pranc.)*. *Moniteur*. Séance du 21 Août, 1790.

tas į mano sąrašą, bet perspėju jus, kad jis yra ilgas, o pirmenybės aš neteikiu niekam“.

O paskui, rudenį, įvyko dvikova tarp Kazaleso ir Barnavo — du geriausieji žodžio meistrai dabar susitiko apsikeisti pistoletų šūviais. Reikalas tas, kad Kazalesas, rojalistų, kuriuos mes vadiname „juodaisiais“, lyderis, pareiškė, girdi, „patriotai esą grynų gryniausi plėšikai“, ir tai sakydamas jis metęs, ar taip bent pasirodė, piktą žvilgsnį kaip tik į Barnavą, kuriam neliko kitos išeities, kaip atsakyti tokiu pat piktu žvilgsniu ir pakviesti į Bulonės mišką. Antruoju šūviu Barnavas pataikė... Kazalesui į *skrybėlę*. Priekinis trikampės skrybėlės, kurias tuo metu nešiodavo mirtingieji, kampas sustabdė kulką ir išgelbėjo tą gražiąją kaktą nuo žaizdos, kuri nebūtų užgijusi. O juk visai lengvai burtai galėjo iškristi kitaip, ir galėjo paaiškėti, kad Barnavo skrybėlė nėra tokia patikima kaip Kazaleso!

Patriotai garsiai smerkia dvikovas apskritai, siunčia peticiją didingajam Susirinkimui, prašydami įstatymu padaryti galą šiam barbariškam feodalizmo laikų papročiui. Išties barbariškas, atgyvenęs paprotys — ar gali įtikinti žmogų ar išaiškinti jam, kad jis klydo, suvaręs jam galvon pusę uncijos švino? Žinia, ne... Jakobinai sutiko Barnavą savo klube glėbesčiuodami, bet podraug priekaištaudami.

Turėdamas tuos dalykus galvoje ir tai, kad Amerikoje jis garsėjo veikiau nutrūktgalviška drąsa ir proto, bet ne tvirtybės, stoka, Šarlis Lametas lapkričio 11-ą dieną atsainiai atsisako kautis dvikovoje su jaunu karštakošiu didiku iš Artua, kuris atvyksta vien tam, kad iškviestų jį į dvikovą. Netgi ne taip: iš pradžių jis šaltakraujiškai sutinka kautis, o paskiau taip pat šaltakraujiškai leidžia dviem savo draugams nuvykti į sutartą vietą ir sugėdintą jaunuolį atkalbėti, ir tai jiems pavyksta. Šaltakraujiškas sprendimas, patenkinantis Lametą, abu jo draugus ir karštakošį jaunuolį; galima įsivaizduoti, kad visas klausimas šitaip buvo išspręstas.

Kur tau: kai vakarop Lametas eina atlikti savo deputatiškų pareigų, Susirinkimo pastato koridoriuose jį sutinka vien rojalistų *patyčios* — jie paniekinamai prunkš-

čia, šaiposi ir atvirai užgaulioja. Žmogaus kantrybė turi ribas. „Pone,— sako Lametas, kreipdamasis į vieną jų. Tai kuprius, žmogus su įgimtu trūkumu, bet aštrialiežuvis ir *juodžiausias* iš visų rojalistų.— Gaila, kad jūs nesate žmogus, su kuriuo galima kautis!“ „Kodėl — galima!“ — sušunka jaunasis grafas de Kastri. Lametas žaibiškai atsako: „Tada kausimės tuojau pat!“ Taigi, prieblandai tirštėjant, Bulonės miške matome du vyrus. Įniršę lyg liūtai, budrūs, jie stovi pasisukę šonu vienas į kitą; atstatę į priekį dešines kojas, jie daro įtūpstus, švytruoja špagomis, duria, atmuša vienas kito geležtę, pasiryžę vienas kitą persmeigti. Nusiteikęs žūtbūt varžovą nudurti, Lametas neapgalvotai visu savo kūno svoriu įnirtingai metasi į priekį, tačiau vikrusis Kastri šasteli į šalį, ir Lametas perskrodžia vien orą, tačiau Kastri špagos smaigalys giliai perveria jo ištiestą kairiąją ranką! Ranka ima kraujuoti, Lameto veidas išblykšta, daktaras uždeda korpiją, sutvarkomi formalumai ir manoma, kad dvikova patenkinamai baigėsi.

Nejaugi tam nebus galo? Mylimasis Lametas guli su gilia žaizda, pavojus dar nepraėjęs. Juodi išdavikiški aristokratai žudo liaudies gynėjus, pribaigia juos ne argumentais, bet rapyrų dūriais. O kur dar dvylika samdomų žudikų iš Šveicarijos ir nemažas skaičius galvažudžių, kurie treniruojasi, šaudydami iš pistoletų į taikinius? Šitaip su vis gilėjančiu, vis plačiau sklindančiu įkarščiu trisdešimt šešias valandas svarsto ir šūkauja įžeisti patriotai.

O trisdešimt šešioms valandoms praslinkus, šeštadienį, lapkričio tryliktąją, iškyla naujas reginys. Vareno gatvę ir kaimynystėje esantį Invalidų bulvarą užtvindo marga minia. Kastri namai pamišo, juos apsėdo šėtonas: iš kiekvieno lango jis vemia „lovas su patalyne ir užuolaidas“, sidabro ir aukso indus, veidrodžius, paveikslus, statulas, komodas, šifonjeres, devynias galybes fajanso indų ir puodų. Minia be perstojo džiaugsmingai šaukė, bet ničnieko nevogė, nes kažkas suriko: „Kas pavogs bent vinį, bus pakartas!“ Tai vykdomas *plebiscitas,* neoficialus ikonoklastiškas paprastų žmonių nuosprendis!.. Miesto tarybos nariai susėdę dreba ir svarsto, ar iškabinti raudoną vėliavą ir pritaikyti karo laiko įsta-

tymą; dalis Nacionalinio susirinkimo deputatų garsiai aimanuoja, kita dalis patyliukais ploja, o abatas Mori niekaip negali nuspręsti, kiek tų ikonoklastiškų plebėjų — keturiasdešimt ar du šimtai tūkstančių.

Atvyksta ir vėl pranyksta delegacijos ir greiti pasiuntiniai, nes Kastri namai toli ir aname Senos krante. Leidžiasi tenai ir Lafajetas su nacionaliniais gvardiečiais, nors be raudonosios vėliavos; susidaro įspūdis, kad jie ne itin skuba. Atvykęs į įvykio vietą, Lafajetas pirma pasisveikina nusivoždamas skrybėlę ir tik paskui įsako pritvirtinti durtuvus. Kas iš to? Plebėjiškas „kasacinis teismas", kaip pašaipiai pavadino jį Kamilis, padarė savo darbą. Jo nariai žengia į priekį atsisagstę liemenes, išvertę kišenes — žiūrėkit, tai buvo sąskaitų suvedimas ir teisingas niokojimas, bet ne plėšikavimas! Su neišsenkančia kantrybe, su savotišku tariamu griežtumu. senojo ir naujojo pasaulio didvyris įtikinamai įkalbinėja susirinkusiuosius, nors tuo pat metu jo kareiviai stovi, pritvirtinę prie šautuvų durtuvus. Minią jis nuramina ir išsklaido; netrukus viskas vėl kaip paprastai.

Po šių įvykių hercogas Kastri pagrįstai „rašo Susirinkimo pirmininkui", iškeliauja į užsienį, telkia kariuomenę ir dar kažin kuo užsiima. Rojalistai visiškai atsisako to savojo pagyrūniško varžymosi metodo, ir dvylika samdytų žudikų grįžta į Šveicariją, o gal į Fantazijos šalį — nežinia, kur iš tikrųjų jų namai. Negana to: redaktoriui Priudomui leidžiama paskelbti šitokį įdomų dalyką: „Mes įgalioti pranešti,— rašo šis mėgėjas kvailai pasigirti,— kad ponas Bojė, dorųjų patriotų gynėjas, vadovauja penkiasdešimties vyrų, samdomų žudikų *naikintojų,* būriui. Jo adresas — Bulonės miško pasažas, Sen Deni priemiestis" *. Tai bent keista ta patriotų gynėjo Bojė ir samdomų žudikų naikintojų organizacija! Vis dėlto jos paslaugų neprireikia, nes rojalizmas atsisakė rapyros metodo kaip aiškiai netinkamo.

* Révolutions de Paris (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 8.— P. 440).

4 skyrius

BĖGTI AR NEBĖGTI

Tiesą sakant, rojalizmas mato kasdien vis labiau artėjant savo galą. Iš anapus Reino ateina patvirtinimas, kad karalius nėra laisvas savo Tiuilri; vargšas jo didenybė gali oficialiai tai neigti, bet širdyje jis dažnai tuo neabejoja. Jis negali nesutikti nei su pilietiniu dvasininkijos pertvarkymu, nei su dekretu dėl kitaip manančių dvasininkų pašalinimo iš šio luomo; nors jo sąžinė sukyla prieš pastarąjį, du mėnesius svyravęs, jis pasirašo ir jį. Tai jis padaro šių 1791 metų „sausio dvidešimt pirmąją", nuliūdindamas vargšę savo širdį, taigi jau *kitų* metų sausio dvidešimt pirmąją!

Taigi atsiranda kitaip manančių šventikų, pašalintų iš savo luomo; pasak vienų, jie neįveikiami kankiniai, pasak kitų — nepataisomi klastingi išdavikai. Šitokiu būdu įvyksta tai, ką mes kadaise numatėme: religija ar jos atgarsis, ar religinė veidmainystė perskelia visą Prancūziją nauju plyšiu, kuris dar labiau komplikuoja ir pagilina visus ankstesnius, ir sutvarkyti jį galima tik ryžtingomis chirurginėmis priemonėmis Vandėjoje!

Nelaiminga karališkoji šeima, nelaimingas jo didenybė, paveldintysis atstovas, kad ir kaip jį dar vadintų, iš kurio daug tikimasi ir kuriam taip maža duodama! Tuos Tiuilri rūmus apsupę nacionaliniai gvardiečiai mėlynomis uniformomis su liesu pedantišku konstitucionalistu Lafajetu priešakyje. Jis plonas, vaiskus ir kietas it vanduo, virtęs ledo pluta — jis negali būti mielas jokios karalienės širdžiai. Netoliese posėdžiauja Nacionalinis susirinkimas — jau minėjome, kur jis išskleidė savo palapinę. Klegesys jame nesiliauja. Aplink jį — vien Nansi maištai, Kastri namų nusiaubimai, bruzdėjimai ir neramumai, maištai šiaurėje ir pietuose: Ekse, Duė, Before, Juseze, Perpinjane, Nime ir tame nepataisomame popiežiaus Avinjone[235]; žodžiu, visame Prancūzijos paviršiuje be perstojo spragsi ir pokši, ir garsai šie byloja, kokia ji visa įsielektrinusi. Pridurkite dar sunkią žiemą, alkanų darbininkų *streikus* ir tolydžio dundantį nepriteklių bosą, visų kitų prieštaravimų leitmotyvą ir pagrindą!

Jeigu galima sakyti karališkąją šeimyną turėjus kokį konkretų planą, tai šis planas, kaip ir lig šiol — bėgti į užsienį. Tiesą sakant, tai vienintelis sumanymas, teikiantis jai bent šiokių tokių vilčių! Reikia bėgti pas Bujė, iš visų pusių apsišarvuoti patrankomis, kurias aptarnaus „keturiasdešimt tūkstančių nesugadintų vokiečių", o paskui paraginti Nacionalinį susirinkimą, visus rojalistus, konstitucionalistus ir tuos, kuriuos galima pinigais palenkti į savo pusę, sekti paskui, o kitus išvaikyti, jeigu reiks — karteče. Tegul jakobinai ir maištininkai pamišėliškai staugdami pranyksta beribėje erdvėje, išvaikyti kartečės. Tegul dunda geležinės patrankų gerklės virš Prancūzijos, liepdamos, o ne prašydamos nutraukti šituos maištus. O paskui reikia valdyti kiek įmanoma konstituciškiau — užtikrinant teisingumą, nešykštint gailestingumo; žodžiu, *būti* šios nuskurdusios liaudies ganytoju, o ne vien jos vilnos kirpėju, netikru ganytoju! Jeigu jums užtenka drąsos — padarykite visa tai, jeigu neužtenka — dėl dievo meilės, eikite miegoti, nes kitos priimtinos išeities nematyti.

Tai, ko gero, būtų galima padaryti, jei tik būtų šiai užduočiai tinkamas žmogus, nes jeigu tokio neapsakomo babiloniškos maišaties verpeto (kokia yra mūsų era) negali nuslopinti vienas žmogus, bet tik laikas ir daugelis žmonių, tai jis gali sušvelninti bent jau pačias audringiausias jo apraiškas, paveikti jį ar kažkuo atsverti, pats likdamas iškilęs virš jo, nepasiglemžtas,— kai kuriems šių laikų žmonėms ir karaliams tai pavyksta. Žmogus daug ką sugeba; žmonės pasiryžę paklusti tam, kuris sugeba, todėl germanai savo karalius pagarbiai ir vadina „gebančiais". Argi nevaldė Karolis Didysis? Ir pagalvokite, ar ramūs tai buvo laikai, jeigu vienu šiurpiu kirčiu jis turėjo „pakarti keturis tūkstančius saksų ant tilto per Vezerį"[236]. Taigi, ką gali žinoti — gal toje pačioje pamišusioje, fanatiškoje Prancūzijoje egzistuoja tinkamas žmogus? Gal tas nekalbus vyras bronziniu veidu, dabartinis artilerijos leitenantas, kuris kadaise studijavo matematiką Brijene? Tas pats, kuris rytais pėsčias eidavo į Dolį skaityti korektūros ir kukliai pusryčiaudavo su ponu Žoli? Kaip tik šiomis dienomis jis išvykęs aplankyti gimtųjų vietų Korsikoje, kur dabar iškeliavęs ir garsusis

generolas Paolis[237], taip pat pasižiūrėti, ar negalės kuo padėti liaudžiai.

Karališkoji šeima taip ir neįvykdo pabėgimo plano, nors niekad jo neatsisako, gyvendama permaininga viltimi, nesiryždama, laukdama, kol už ją nutars lemtis. Kuo slapčiausiai vyksta gyvas susirašinėjimas su Bujė; be to, nesyk išaiškėja esant sąmokslo išvežti karalių į Ruaną *; šie sąmokslai įsižiebia ir vėl užgęsta nelyginant žaltvykslės prastu oru, niekur nenuvesdami... „Apie dešimtą vakaro" paveldintysis atstovas, karalienė, jo brolis su žmona susėdę „keturiese linksminasi"— žaidžia *vistą*. Paslaptingai įeina durininkas Kampanas su pranešimu, kurio jis gerai nesupranta: toks grafas d'Inisdalis nekantriai laukiąs prieškambaryje; nacionalinės gvardijos pulkininkas, vadovaująs šiąnakt sargybai, palenktas į jų pusę; pašto arkliai parengti visame kelyje; ginkluotų bajorų būrys laukia kupinas ryžto — ar karalius sutiksiąs išvykti prieš vidurnaktį? Gili tyla, o Kampanas laukia ištempęs ausis. „Ar jūsų didenybė girdėjo, ką sako Kampanas?"— klausia karalienė. „Taip, girdėjau",— atsako šis, žaisdamas toliau. „Kampanas sudainavo gražų kupletą",— meta užuominą karaliaus brolis, kuris moka retkartėmis maloniai pašmaikštauti; karalius, vis dar nieko neatsakydamas, toliau deda ant stalo kortas. „Šiaip ar taip, reikia kažką pasakyti Kampanui",— tarsteli karalienė. „Perduokite ponui d'Inisdaliui,— taria karalius (o karalienė puikiai įsidėmi šiuos jo žodžius),— jog karalius negali *sutikti,* kad jį išvežtų jėga..." „Na ką gi! — staigiai apsigręždamas sako d'Inisdalis, kuris plyksteli įsiūčiu.— Mes rizikuojame, mes už viską turėtume atsakyti, jei ištiktų nesėkmė" **,— ir pranyksta su savo sąmokslu kaip žaltvykslė. Karalienė ligi išnaktų sėdėjo kraudama brangenybes, bet nieko neišėjo — žaltvykslė, plyksteléjusi įsiūčiu, jau buvo *pranykusi*.

Visame tame maža vilties. Su kuo, deja, bėgti? Nuo pat moterų sukilimo ištikimieji leibgvardiečiai paleisti; jie išsiskirstė po namus, dažnas iš jų — į aną Reino krantą, link Koblenco ir tremtin išvykusių princų. Nar-

* Žr.: Histoire Parlementaire.— T. 7.— P. 316; *Bertrand-Moleville,* etc.

** *Campan.*— T. 2.— P. 105.

susis Miomandras ir narsusis Tardivė, tas ištikimasis dvejetas, naktinio pokalbio su jo didenybėmis metu gavo *į kelią* kažkiek luidorų ir nuoširdžių padėkos žodžių iš karalienės lūpų, tik, jų apmaudui, „jo didenybė stovėjo nugara į židinį, nepraverdamas burnos“ *; dabar juodu keliauja per provincijas namų link ir sustoję papietauti prisimena, kaip per plauką išvengė mirties, kitus sukilimo siaubus. Šiurpūs tai buvo įvykiai, bet juos užgoš dar šiurpesni!

Apskritai kalbant, kaip čia nyku, palyginti su prabanga, kadaise supusia Versalyje! Čia, šiuose skurdžiuose Tiuilri rūmuose, paskui jo didenybės asmenį oficialiai vaikštinėja pasipūtęs nacionalinės gvardijos aludaris — pulkininkas gerklingasis Santeras. Visi didikai paspruko į aną Reino krantą; dvare dabar negausi nieko, nebent vilčių, dėl kurių reikia rizikuoti net savo gyvybe! Pro užpakalines duris zuja neaiškūs tipai rimtais veidais, kupini paskalų, neįgyvendinamų planų ir tuščių pagyrų. Jauni rojalistai Vodevilio teatre „dainuoja kupletus“, tarsi tai galėtų ką pakeisti. Nestinga rojalistų — atostogaujančių karininkų, aristokratų iš sudegintų pilių, „Valua kavinėje ir Meo restorane“. Čia jie įkvepia vieni kitiems ištikimybės įkarščio, geria blogesnį ar geresnį vyną už sankiulotizmo sutriuškinimą, rodo pagal užsakymą pagamintus patobulintos konstrukcijos durklus, kuriuos įsigijo, ir pietauja elgdamiesi be galo įžūliai **. Kaip tik šiose vietose šiais mėnesiais pirmąsyk skurdiems patriotams imamas taikyti „sankiulotų“ epitetas (praeitame amžiuje gyveno vargšas poetas Žilberas Sankiulotas) *** [238]. Neturėti kelnių — graudi dalia, bet kai ji ištinka dvidešimt milijonų, ji gali virsti didesne jėga už bet kokį turtą.

Tuo tarpu šiame miglotame pagyrų, neįgyvendinamų planų ir pagal užsakymą pagamintų durklų sūkuryje atsiskleidžia vienas gyvenimo ir vilties *punctum saliens* ****— Mirabo pirštas! Jis ir Prancūzijos karalienė

* *Campan.*— T. 2.— P. 199—201.

** *Dampmartin.*— T. 2.— P. 129.

*** *Mercier.* Nouveau Paris.— T. 3.— P. 204.

**** Pažodžiui —„virpantis taškas“ *(lot.)*. Perkeltine prasme — svarbiausias dalykas.

susitiko ir išsiskyrė, jausdami vienas kitam pasitikėjimą! Keistas tai susitikimas, paslaptingas lyg misterijos, bet jis neabejotinai įvyko. Vieną vakarą Mirabo sėda ant arklio ir niekieno nelydimas išjoja vakarų link — gal aplankyti savo draugą Klavjerą toje užmiesčio viloje? Neprijojęs jo vilos, giliai susimąstęs raitelis pasuka pro užpakalinius Sen Klu sodo vartus; čia buvo hercogas d'Arembergas ar kažkas kitas, pristatęs jį karalienei. Ji buvo netoliese —„ant apskritos kalvelės, aukščiausios Sen Klu sode"; jis išvydo karalienės veidą, ir juodu akis į akį kalbėjo, apgaubti bekraščio nakties dangaus. Kad ir kaip buvo stengtasi sužinoti, apie ką juodviejų kalbėta, tai išlieka mums lemtinga paslaptimi, kaip dievų pašnekesiai! * Ji kreipėsi į jį „Mirabo"; kitur dar perskaitome, kad ji „buvo sužavėta" šio nesutramdomo titano, nulenkusio prieš ją galvą. Tiesą sakant, vienas iš kilniausių šios didingos liūdno likimo asmenybės bruožų buvo tai, kad nors ji niekad nesusidūrė akis į akį su tokiais genialiais žmonėmis kaip Mirabo ar net Barnavas ar Diumurjė, nepaisydama jokių išankstinių nusistatymų, ji įžvelgdavo jų genialumą ir su pasitikėjimu linkdavo prie jų. Didinga valdovė, jaučianti instinktyvų potraukį viskam, kas bent kiek didinga! „Jūs nepažįstate karalienės,— kartą konfidencialiai pasakė Mirabo,— jos proto jėga yra milžiniška, o drąsa ji nenusileidžia vyrui **. ...Taigi, bekraštei nakčiai gaubiant, ant tos kalvelės viršūnės ji kalbasi su Mirabo. Šis pabučiuoja valdovei ranką, rodydamas savo ištikimybę, ir su įkarščiu pasako: „Madam, monarchija išgelbėta!"... Ar tai įmanoma? Paslapčia užklaustos užsienio valstybės atsargiai duoda palankų atsakymą***; Bujė — Mece, jis galėtų surinkti keturiasdešimt tūkstančių patikimų vokiečių kareivių. Jeigu Mirabo bus galva, o Bujė — ranka, kažką išties įmanoma padaryti, jei tik neįsikiš lemtis.

Tačiau įsivaizduokite, kokia gausybe apklotų ir nepermatomų apsiaustų turi apsigaubti karališka šeimyna, galvodama apie šitokius dalykus! Prireikia žmonių,

* *Campan.*— T. 2.— P. 17.
** *Dumont.*— P. 211.
*** Correspondance Secrète (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 8.— P. 169—173).

išduodančių „įėjimo bilietus“, riteriškų pasitarimų ir paslaptingų sąmokslų. Kita vertus, pagalvokite, ar sąmokslus rezganti karališkoji šeimyna, kad ir kaip apsisiautusi, gali pasislėpti nuo patriotų žvilgsnių, nuo dešimčių tūkstančių lūšies akių, kurios mato net tamsoje?! Daug ką žino patriotai: apie pagal užsakymą gaminamus durklus (net nurodys dirbtuves, kurios tuo verčiasi), apie Motjė *šnipų* legionus, *įėjimo* bilietus, juodai apsirengusius vyrus ir apie tai, kaip kuriamas vienas pabėgimo planas po kito (bent jau spėjama, kad taip turėtų būti). Be to, įsivaizduokite dar tuos kupletus, dainuojamus Vodevilio teatre, ir, dar blogiau, ūsuotų išdavikų pasišnabždėjimus ir iškalbingus linksėjimus... Antra vertus, įsivaizduokite, kaip garsiai šaukia apie gresiantį pavojų šitie šimtas trisdešimt laikraščių ir kaip įdėmiai dieną naktį klausosi dionisiška [239] kiekvienos iš keturiasdešimt aštuonių sekcijų ausis.

Patriotizmas pakenčia daug ką, bet ne viską. Yra ko pasižiūrėti ir pasiklausyti: iš Prokopo kavinės išvyksta patriotų delegacija įtaigiu žodžiu „pabarti blogų redaktorių“; pastarieji žada pasitaisyti, bet to nepadaro. Daug buvo delegacijų, reikalaujančių pakeisti ministrus; vienoje meras Baji netgi prisijungė prie Dantono iš Kordeljerų klubo, ir jie gauna ko norėję. Kokia iš to nauda? Toji tauta niekad nepristigs šarlatanų savo valia ar per prievartą; ministrai Diuportajis ir Diutertras tvarkysis bemaž taip pat kaip jų pirmtakai Laturas diu Penas ir Sisė... Šitaip blaškosi sumišęs kraštas.

Na, o kuo šitokiu nelaimingu metu privalo tikėti ir vadovautis skurstantis Prancūzijos patriotas, be perstojo genamas tokių neišsprendžiamų prieštaringų veiksnių ir ženklų? Nieko nėra aiškaus, išskyrus tai, kad jis nelaimingas, skurdo kamuojamas, kad šlovingoji revoliucija, pasaulio stebuklas, lig šiol jam nedavė nei duonos, nei taikos, nes ją gadina išdavikai, kuriuos sunku demaskuoti. Jie nematomi tūno tamsoje, o jeigu ir pasirodo blausioje prieblandoje, tai po kelių akimirkų vėl nepastebimai pranyksta! Žmonių mintyse vėl viešpatauja antgamtinis įtarumas.

„Niekam nekyla abejonių,— dar vasario pirmąją rašo „Patriotiniuose metraščiuose“ Kara,— jog šitie žmonės už-

sispyrę išvežti karalių ir be perstojo imasi vienos gudrybės po kitos šiam sumanymui įgyvendinti". Abejonių nekyla niekam; budrioji patriotizmo motina pasiunčia du savo narius pas savo dukrą Versalyje išsiaiškinti, kaip atrodo padėtis tenai. Na, o kaip tenai? Patriotiškasis Kara toliau rašo: „Mes savo ausimis šeštadienį girdėjome šių dviejų pasiuntinių pranešimą. Kartu su kitais jie nuvyko į Versalį inspektuoti karaliaus, taip pat buvusiųjų leibgvardiečių arklidžių; jie pamatė ten septynis ar aštuonis šimtus pabalnotų arklių, parengtų išvykti į kelią vos tik davus ženklą. Be to, tie patys pasiuntiniai savo akimis matė keletą karališkųjų ekipažų, į kuriuos kaip tik tuo metu krovė didelius smarkiai prikimštus odos maišus, vadinamas „odines karves"; karaliaus herbai ant karietų šonų buvo bemaž visai nutrinti". Reikšmingi dalykai! Negana to, „tą pačią dieną susirinko visa *raitoji policija* — ant arklių, ginkluota, su bagažu", ir vėl išsisklaidė. Jie nori išvežti karalių į užsienį, kad imperatorius Leopoldas ir vokiečių princai, jau parengę savo kariuomenes, turėtų dingstį karo veiksmams pradėti. Pasak Kara, „tai ir yra mįslės įminimas; štai kodėl pabėgę mūsų aristokratai verbuoja pasienyje vyrus — jie viliasi, kad vieną gražų rytą vyriausiasis vykdomosios valdžios pareigūnas bus atgabentas pas juos, ir prasidės pilietinis karas" *.

Tarsi išties būtų galima jiems saugiai atgabenti vyriausiąjį vykdomosios valdžios pareigūną, pakrovus jį, tarkime, į vieną iš tų odinių *karvių!* Tačiau užvis keisčiausia, kad patriotizmas, lojantis ant nuomonės, o gal kažkokio instinktyvaus antgamtiško įžvalgumo akinamas, iš tikrųjų šįsyk loja *ne be pagrindo,* ant kažko, o ne tuščiai. Tai patvirtina slaptas Bujė susirašinėjimas, kuris vėliau buvo paskelbtas.

Negana to, visi mato, ir niekas nepaneigs, kad *ponios* karaliaus tetos rengiasi išvykti; jos prašo ministerijoje užsienio pasų, o municipaliteto — apsaugos raštų, ir todėl Maratas visus perspėja. „Tos senosios *davatkos*" pasiimsiančios auksą ir, kas svarbiausia, mažąjį dofiną, „nes kurį laiką augino kitą vaiką, kurį paliks jo vietoje". Tos

* Kara laikraštis, 1791 m. vasario 1 d. (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 9.— P. 39).

tetos — tai lyg koks lengvas daiktas, pametėtas į viršų, norint pasižiūrėti, koks vėjas — savotiškas bandomasis aitvaras, leidžiamas tam, kad būtų galima įsitikinti, ar pavyks pakilti į orą tam didžiajam aitvarui, t. y. pabėgti karaliui.

Šitokiomis nerimą keliančiomis aplinkybėmis patriotizmo nestinga. Municipalitetas siunčia delegaciją pas karalių, sekcijos — į municipalitetą, o netrukus sukrus ir Nacionalinis susirinkimas. O tuo tarpu, žiūrėkite — 1791 m. vasario 19-ąją tetos, didžiausioje paslaptyje palikusios Versalį ir Beiviu, nežinia kur išvažiuoja — lyg ir į Romą. Jos turi karaliaus išduotus, parašais patvirtintus pasus ir, kas dar svarbiau, paslaugią palydą. Patriotiškas Morė kaimo meras ar veikiau meriukas bando jas sulaikyti, tačiau apsukrusis Luji de Narbonas iš jų palydos raitas kažkur pasileidžia, o netrukus grįžęs su trisdešimčia dragūnų, jas išvaduoja. Taigi vargšės senutės važiuoja toliau, keldamos siaubą Paryžiui ir Prancūzijai, kurių nervingas susijaudinimas pasiekė viršūnę. Kas dar galėtų sukliudyti keliauti, kad ir kur vestų paguodos viltis, vargšėms dabar šitaip susenusioms Skudurei ir Karkalei, atsidūrusioms tokiose netikėtose aplinkybėse, kai net paskalos, besisukančios vien apie baisius ir klaikius dalykus, pasidarė nebe malonios ir kai be triukšmo negali gauti net doro nuodėmklausio?!

Tos vargšės senutės, kurių nepasigailėtų tik kietaširdis, keliauja virpančiomis širdimis, slopindamos nemalonius ausiai riksmus, o visa Prancūzija garsiai rėkia ir kudakuoja iš *ne*nuslopinamos baimės joms už nugarų ir iš abiejų pusių,— šitoks abipusis įtarumas vyrauja tarp žmonių. Arnė le Diuk, nuvažiavus daugiau nei pusę kelio iki sienos, patriotiški gyventojai ir municipalitetas vėl išdrįsta jas sulaikyti. Luji Narbonui šįsyk tenka grįžti į Paryžių ir tartis su Nacionaliniu susirinkimu. Šis ne be vargo duoda leidimą tetoms keliauti. Tuomet Paryžius užverda kaip niekad ir ima klykti nesavu balsu. Kol Nacionalinis susirinkimas svarsto šį svarbiausiąjį iš visų klausimų, Tiuilri ir jo prieigose prisigrūdę vyrų ir moterų; vakare jiems išvaikyti reikia Lafajeto, o gatvėse negesinami žibintai. Komendantas Bertjė, kurio laukia dideli, jam nežinomi dalykai, šiuo metu apgultas Belviu,

Versalyje. Kad ir kaip jisai mėgino, jam nepavyko išvežti iš kiemų tetų bagažo: versalietės cypdamos lakstė jam iš paskos, jo paties kareiviai nupjaustė furgonų pakinktus. Jis „pasišalino į rūmus" laukti geresnių laikų *.

Tomis valandomis, kai tetos, dragūnų vargais negalais išvaduotos Morė kaimelyje, lekia į užsienį, bet dar nesustabdytos prie Arnė, jų didingasis sūnėnas, vargšas karaliaus brolis, lenda slėptis giliai į savo Liuksemburgo rūmų Paryžiuje rūsius ir, pasak Mongajaro, šiaip ne taip pavyksta prikalbinti jį išlįsti. Minios, sutrauktos gando apie jo pabėgimą, apsupa jo rūmus ir piktai klykia, bet, jį pamačiusios ir išgirdusios jo balsą, ima džiūgauti, o paskui, rėkdamos „Vivat!", palydi jį su žmona į Tiuilri **. Prancūzus apėmęs toks nervingas susijaudinimas, kokį yra patyrusi reta tauta.

5 skyrius

KINŽALŲ DIENA

Vėlgi — ką reiškia tas akivaizdus Venseno pilies remontas? Visi kalėjimai perpildyti, tad reikia išplėsti Venseną,— šitaip aiškina municipalitetas. Mat, šitaip keičiant teismo organų sistemą, panaikinant parlamentus ir steigiant naujuosius teismus, susikaupė nemaža nuteistųjų. Be to, šiais nesutarimų ir kumščio teisės laikais nusižengimų ir nusikaltimų pagausėjo. Argi šitoks municipaliteto aiškinimas nepakankamai atskleidžia problemos esmę? Žinia, iš visų priemonių, kurių galėjo imtis apsišvietęs municipalitetas, Venseno pilies remontas buvo pati nekalčiausia.

Tačiau kaimynystėje esantis Sent Antuano priemiestis žiūri į šį klausimą kitaip. Šitie niūrūs bokštai ir smailiastogiai bokšteliai prie pat tamsių sent antuaniečių lūšnų patys savaime jiems yra įžeidimas. Argi Vensenas nebuvo tarsi mažesnioji Bastilija? Didysis Didro ir filosofai buvo čia kalinami; didysis Mirabo pragaištingai užmirštas išgyveno čia pusketvirtų metų. Nejaugi dabar,

* *Campan.*— T. 2.— P. 132.
** *Montgaillard.*— T. 2.— P. 282; Deux Amis.— T. 6.— P. 1.

kai senoji Bastilija tapo šokių aikštele (jeigu tik kas turi ūpo šokti), o iš jos akmenų statomas Liudviko XVI tiltas, ši mažesnioji, palyginti nereikšminga Bastilija prisidurs šviežiai iškirstų akmenų priestatus, išskleis tironiškus sparnus, grasindama patriotizmui? Girdi, neužtenka vietos kaliniams — o kokiems? Orleano hercogui ir svarbiausiems patriotams, sėdintiems Susirinkimo kairėje? Eina kalbos, esą nuo Tiuilri iki pat Venseno einanti „požeminė perėja". Ką gali žinoti? Paryžius, po kuriuo išrausta karjerų ir katakombų, per stebuklą kabo virš bedugnės. Kartą jį norėta susprogdinti, tik kai nusileidome į jo požemius ieškoti parako, jis jau buvo išneštas. Austrijai ir Koblencui parsidavusiems Tiuilri rūmams nereikia požeminio praėjimo — o kas, jeigu iš jo vieną rytą išlįs Koblenco ar Austrijos pulkai su toliašaudžiais pabūklais ir pavers Sent Antuaną rusenančių griuvėsių krūva!

Šitaip svarsto aptemusios sent antuaniečių galvos, matant, kaip ankstyvą pavasarį apsijuosę prijuostėmis darbininkai pluša ant šių bokštų. Nieku gyvu negalima pasitikėti oficialiu municipaliteto atsakymu ir Motjė su jo šnipų legionais. Ak, jeigu vyriausiuoju vadu būtų patriotas Santeras! Deja, gerklingasis aludaris vadovauja tik mūsų pačių batalionui; šitokių paslaptingų dalykų jis negali paaiškinti, nieko apie juos nenutuokia, nors galbūt daug įtaria. Taigi, darbas eina, nuliūdę sent antuaniečiai aptemusiomis galvomis girdi taukšint plaktukus ir mato ore pakimbant akmenis *.

Sent antuaniečiai nušlavė nuo žemės paviršiaus pirmąją, didžiąją Bastiliją — nejaugi jie išsigąs šitos, palyginti menkos? Draugai, gal imkime į rankas ietis, šautuvus, kūjus ir kibkime į darbą? Greitesnės bei patikimesnės priemonės nerasi! Vasario 28-ąją Sent Antuanas, kaip lig šiol nekart, išeina į gatves ir be didelio triukšmo patraukia į rytus, prie tos akį užgaunančios Venseno pilies. Be grasinimų ir riksmų, rimtu valdingu balsu sent antuaniečiai praneša susirūpinusiai Venseno vadovybei ketiną sulyginti šią įtartiną tvirtovę su žeme. Šie puola prieštarauti, bet veltui. Išoriniai vartai atidaromi, pake-

* *Montgaillard.*— T. 2.— P. 285.

liamieji tiltai griūva; geležiniai langų virbai, išmušti kūjais, pavirsta laužtuvais; prapliumpa lyti baldais, akmens luitais, čerpėmis; chaotiškai bildant ir dunksint vyksta griovimas. Venseno vadovybė skubiai siunčia pasiuntinius, kurie lekia įsiaudrinusiomis gatvėmis įspėti Lafajeto ir municipaliteto bei departamento valdžios. Nacionalinį susirinkimą, Tiuilri, kur gyvena karališkoji šeimyna, ir visus, kuriems rūpi, perspėja atskriejęs gandas: Sent Antuanas sukilo; griūva Vensenas, o, ko gero, ir paskutinis iš likusių šalies institutų *.

Taigi skubėkite! Tegul Lafajetas muša savo būgnus ir lekia į rytus, nes visiems konstituciją remiantiems pat riotams tai dar viena bloga naujiena. O jūs, karaliaus draugai, čiupkite savo patobulintos konstrukcijos, pagal užsakymą pagamintus kinžalus, savo lazdelėse paslėptas špagas, slaptus ginklus, įėjimo bilietus ir, atlėkę slaptais praėjimais, telkitės aplink šešiasdešimties karalių sūnų. Matyt, šį bruzdėjimą bus užviręs Orleano hercogas su savo bendrais, siekdamas nuversti sostą ir altorių; sako, jos didenybė bus pašalinta iš kelio — uždaryta kalėjiman, bet ką tuomet padarys *jo* didenybei? Pavers jį moliu sankiulotų puodžiams! O gal šiandien, kai netikėtai ėmė rinktis visa narsioji bajorija, pasisektų įvykdyti pabėgimą? Pavojus grasina, viltis vilioja; hercogai de Viljė, de Diura, kamerherai dalina bilietus ir leidimus — narsioji bajorija renkasi į būrį. Jeigu dabar būtų tinkamas metas „su kardu rankoje užpulti šituos ponus“, tai tikrai pavyktų.

Senojo ir naujojo pasaulio didvyris sėda ant baltojo kovos žirgo; nacionaliniai gvardiečiai mėlynomis uniformomis raiti ir pėsti skuba į rytus; Santeras su sent antuaniečių batalionu jau prie Venseno, aiškiai nenusiteikęs veikti. Na ir užduotis tavęs laukia, sunkią naštą velkantis dviejų pasaulių didvyri! Sunku pakęsti šito patriotiškojo priemiesčio gyventojų patyčias. Nesiprausę patriotai iššaukiamai strykčioja ir apskritai šaiposi, krėsdami piktus pokštus, o vienas jų „griebia vyriausiajam vadui už bato“, norėdamas nuversti jį nuo žirgo. Įsakytas šaudyti,

* Deux Amis.— T. 6.— P. 11—15; laikraščiai (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 9.— P. 111—117).

Santeras užuolankomis atsako: „Tai žmonės, kurie paėmė Bastiliją", ir nė vieno šautuvo nuleistukas nenuspaudžiamas. Venseno magistratas nedrįsta išduoti orderių areštui ar bent kuo jį paremti, tad generolas „imasi atsakomybės" už areštus. Veikiant greitai, vikriai ir žvaliai, rodant beribį kantrumą ir drąsą, ko gero, vėl pavyks numalšinti maištą nepraliejus kraujo.

O tuo tarpu kiti paryžiečiai, vieni labiau, kiti mažiau susidomėję tuo, kas vyksta prie Venseno, užsiima savais reikalais — šiaip ar taip, tai eilinis bruzdėjimas, kurių pastaruoju metu apstu. Kaip reta audringai nusiteikęs, Nacionalinis susirinkimas svarsto įstatymą dėl emigracijos uždraudimo. Mirabo garsiai pareiškia: „Iš anksto prisiekiu, kad aš jam nepaklusiu!" Mirabo šiandien dažnai užlipa į tribūną, nors jam vis kliudo; jame vis dar glūdi ta nepažabota energija. Ką gali padaryti niurnėjimai ir šūksmai iš kairės ar dešinės šiam vyrui, nepajudinamam lyg Tenerifas [240] ar Atlantas? Minties aiškumu, stipriu savo bosu, kuris iš pradžių skamba negarsiai, be pasitikėjimo, jis patraukia auditoriją, nuramina įsiaudrinusius; jo balsas čia garsėja, čia vėl prityla, galop virsdamas aidžia galios ir triumfo melodija, pavergiančia visas širdis; šiurkštus, be gyvybės ženklo, raukšlių išvagotas, ugnies nuniokotas veidas ima švytėti, vidinės liepsnos nutviekstas, ir šiais skurdžiais laikais žmonės vėl pajunta, koks galingas, koks visagalis yra žmogaus žodis kitų sieloms. „Arba aš triumfuosiu, arba mane suplėšys į gabaliukus",— kartą pasakė jis „Tylos! — šaukia jis dabar tvirtu, įsakmiu balsu, suvokdamas imperatorišką savo jėgą.— *Silence aux trente voix!"* * Robespjeras su trisdešimčia balsų paniurnėjęs nuščiūva, ir dar sykį priimamas toks įstatymas, kokio pageidavo Mirabo.

Kokia skirtinga iškalba, kurią tuo pat metu gatvėje demonstruoja vyriausiasis vadas Lafajetas, ginčydamasis su gerklingais aludariais ir taisyklingai kalbėti nemokančiais sent antuaniečiais! Kita vertus, nuo jų abiejų iškalbos smarkiai skiriasi gražbylystė, girdima Valua kavinėje, ir nedrąsios pagyros gausybės vyrų su įėjimo bilietais, kurie dabar užtvindė Tiuilri rūmų koridorius. Jei·

* Tylos, jūs trisdešimt balsų! *(pranc.)*

gu tokie dalykai gali vienu metu dėtis viename didmiestyje, galima įsivaizduoti, kas gali įvykti viename krašte ar vienoje planetoje, kur taip apstu prieštaravimų, kur kiekviena diena yra viso labo begalinė virtinė prieštaravimų, iš kurių vis dėlto išeina prasmingas, nors ir neapsakomai menkas padarinys!

Šiaip ar taip, Lafajetas išgelbsti Venseno pilį ir žygiuoja namo su kokiu tuzinu suimtų griovėjų. Karalius kol kas dar neišgelbėtas, nors didesnis pavojus jam taip pat negresia. Tačiau konstituciniams karaliaus gvardiečiams, tiems buvusiems prancūzų gvardiečiams ar centro grenadieriams, šitoks vyrų su įėjimo bilietais antplūdis darosi vis labiau nesuprantamas. Nejaugi jo didenybė išties nusiteikęs bėgti į Mecą, ir šie žmonės jį ten išveš, vos tik jam davus ženklą? Vadinasi, tą Sent Antuano maištą organizavo išdavikai rojalistai, norėdami atitraukti mūsų dėmesį?! Būkite budrūs, jūs, čia sargybą einantys centro grenadieriai — iš tų „juodai apsirengusių vyrų" gero dar nesam sulaukę! Juo labiau kad kai kurie jų apsirengę kelioniniais apsiaustais, o kiti — odines kelnes apsimovę, jojimo batais apsiavę, tarsi pasiruošę tuojau pat leistis į kelią! O kas ten matyti kyšant iš Ševaljė de Kuro apsiausto atlapo? * Pernelyg panašu į kokio peilio ar durklo rankeną. Ševaljė zuja pirmyn atgal, o toji rankena vis kyšo kairiajame atlape. „Sustokite, pone!" — sugriebia jį vienas iš centro grenadierių ir, nustvėręs už išlindusios rankenos, ištraukia visiems matant paslėptąjį daiktą. Dievaži — tikrų tikriausias durklas, medžioklinis peilis ar kažkoks panašus ginklas, tinkamas patriotų kraujui pralieti!

Šitai nutiko Ševaljė de Kurui dar dieną; kilo nemenkas triukšmas, buvo daug komentarų. O kodėl dabar, vakare, Tiuilri renkasi vis didesnė minia? Gal ir jie turi durklus? Po piktų derybų visus juodai apsirengusius vyrus čiumpa už pakarpos ir apieško, nepaisydami jų įėjimo bilietų. Kokia gėda: vos tik pas juodai apsirengusį vyriškį aptinkamas durklas, lazdelėje paslėpta špaga, pistoletas ar bent jau siuvėjo yla, garsiai šaipantis ginklas iš jo atimamas, o nelaimėlis be jokių kalbų metamas nuo

* *Weber*. — T. 2. — P. 286.

laiptų. Nusviestas jis gėdingai nuleidžiamas nuo jų galva žemyn, o kelią jam pagreitina sargybiniai, kurie vienas po kito gėdingai jį stumdo ir net, kaip rašo, palydi niuksais, timpčiodami už skvernų ir spyriais į užpakalinę, neminimąją, kūno dalį. Šitaip pagreitintai pro visus išėjimus vienas po kito juodai apsirengę vyrai išlekia į Tiuilri sodą, nesusigaudydami, kur galva, o kur kojos... Čia jie, deja, pakliūva į rankas pasipiktinusiai miniai, kuri sutemoms leidžiantis renkasi pasižiūrėti, kas čia darosi ir ar paveldintysis atstovas išvežtas, ar ne. Vargšai juodai apsitaisę vyrai pagaliau *nuteisti* už pagal užsakymą pagamintus kinžalus; nuteisti šie „kinžalo riteriai". Rūmų viduje — tarytum degančiame laive; lauke — lyg audringoje jūroje. Viduje pagalbos nesulauksi: akimirkai iškišęs galvą pro savo apartamentų duris, jo didenybė abejingai paprašo „atiduoti savo ginklus" ir vėl užveria duris. Atiduotų ginklų susidaro visa krūva; nuteistieji kinžalo riteriai ir toliau kaip pakliūva neregėtu greičiu leidžiasi nuo visų rūmų laiptų, kurių apačioje juos pasitinka marga minia. Juos stumdo, kulia ir vaiko tol, kol jų nelieka *.

Štai kokį reginį išvysta Lafajetas vakaro prieblandoje, grįždamas iš Venseno, kur vargais negalais pavyko numalšinti bruzdėjimą. Taigi vos tik apiplaukė sankiulotišką Scilę, kai prieš jį išdygo aristokratiška Charibdė! Kantrusis abiejų pasaulių didvyris ko nepraranda kantrybės. Užuot sulaikęs bėgančius riterius, jis dar greičiau juos gena; tiesa, vieną kitą kilmingesnį lojalistą jis išvaduoja, bet pirma išbara karčiais žodžiais, kuriuos padiktuoja situacija, bet kurie būtų nedovanotini jokiame salone. Nepavydėtina šio didvyrio padėtis: jis, taip sakant, kabo ore, nekenčiamas tiek virš jo esančių turtingų dievų, tiek ir žemiau stovinčių skurdžių mirtingųjų! Šitaip užgauliai visų susirinkusių akivaizdoje išbartas, kamerheras hercogas de Vilkjė nutaria būsiant neprošal pirmiausia pasiaiškinti laikraščiuose, o iš to ne ką pešęs, bėga į užsienį ir ima regzti sąmokslus Briuselyje **. Jo namai liks tušti, bet iš to didesnė nauda, negu kuomet jie buvo apgyvendinti.

* Histoire Parlementaire.— T. 9.— P. 139—148.
** *Montgaillard*.— T. 2.— P. 286.

Šitaip gėdingai tirštėjančioje prieblandoje sprunka kinžalo riteriai, persekiojami patriotų. Tamsi, nyki istorija; tamsos pagimdyta, ji miršta tenai tirštėjančioje prieblandoje ir sutemose. Vis dėlto toje prieblandoje skaitytojas paskutinį ar priešpaskutinį kartą gali įžvelgti žmogų, kuris bėga gelbėdamas savo gyvybę — Krispeną Katiliną d'Epremenilį. Nė treji metai nepraėjo nuo tada, kai tie patys centro grenadieriai (tuo metu jie buvo prancūzų gvardiečiai) apniukusį gegužės rytą išlydėjo jį į Kalipsės salas; štai iki ko priėjo ir jisai, ir jie! Visų mėgstamo Petjono išvaduotas iš stumdančios, kuliančios minios, jis pagrįstai gali su kartėliu pasakyti: „Mane, pone, liaudis taip pat yra nešiojusi ant savo pečių“ *. Populiarusis Petjonas jeigu nori, gali apie šį faktą susimąstyti.

Laimei, naktis netrunka paslėpti šią gėdingąją kinžalų dieną; suplėšytais apsiaustais ir sunkiomis širdimis nuskriaustieji riteriai išsilaksto po namus. Dvigubas maištas numalšintas be kraujo praliejimo (neskaitant kelių sugurintų nosių); Venseno pilis stovi nesugriauta, jai padaryta žala atitaisoma; paveldintysis atstovas nepagrobtas, o karalienė neuždaryta kalėjiman. Diena, kurią žmonės prisimins, apie kurią vieni pasakos garsiai kvatodami, kiti — piktai bambėdami; vieni — su kandžia nugalėtojų pašaipa, kiti — su karčia pralaimėjusių pagieža. Kaip visuomet, rojalistai verčia kaltę Orleano hercogui ir anarchistams, atkakliai siekiantiems įžeisti karalių; patriotai, kaip paprastai, rojalistams ir net konstitucionalistams, kuriems maga pagrobti karalių ir išvežti į Mecą; mes senu papratimu — antgamtiškam įtarumui ir Febui Apolonui, pasivertusiam naktimi.

Šitaip skaitytojo akyse šią paskutiniąją 1791 m. vasario dieną netikėtoje arenoje tragikomiškai susidūrė trys jau seniai nesutariančios Prancūzijos visuomenės sudedamosios dalys, viena kitą puldamos ir gaudamos atkirtį. Konstitucijos šalininkams, tuo pat metu malšinantiems sankiulotų maištą Vensene ir rojalistų išdavystę Tiuilri, ši diena didi — jie ima viršų. Na, o ką galima galvoti apie vargšus šitaip svaidomus pirmyn atgal rojalistus, palikusius visus savo durklus sukrautus į krūvą? Patarlė

* Žr.: *Mercier.* — T. 2. — P. 40, 202.

byloja, kad kiekvienam katinui *ateina* užgavėnės, jeigu dar neatėjo, tai ateis. Šiandien — šventė Lafajetui ir konstitucijai. Tačiau alkis ir jakobinizmas, greitai virstantys fanatiškais, nesiliauja veikę, tad vos tik jie išaugs iki fanatizmo, ateis ir jiems šventė. Lig šiol per visas audras Lafajetas, lyg koks dieviškas jūros valdovas, ramiai laikė iškėlęs savo galvą, ir jos paviršiuje siaučiantys vėjai lyg kvaili neprašyti svečiai sulįsdavo atgal į savo Eolo urvus, o bangos, jų suplaktos į putas, pačios nurimdavo. O kas, jeigu (kaip mes nekart užsiminėme) *pliš* okeano dugnas ir paviršiun prasiverš *po*vandeninės titaniškos ugnies jėgos, kurios išsvies tą Poseidoną — Lafajetą su jo konstitucija — už erdvės ribų, ir jūra susimaišys su dangumi titaniškose grumtynėse?

6 skyrius

MIRABO

Prancūzijos nuotaika darosi vis aitresnė, vis labiau karštligiška — artėja galutinis irimo ir kliedesio protrūkis. Visų protus užvaldė įtarumas; nesutariančios grupuotės nebesusieina — ryškiai atsiskyrusios, jos piktai dėbčioja viena į kitą čia šaltos baimės, čia karšto įsiūčio krečiamos. Kontrrevoliucija, kinžalų dienos, Kastri dvikovos, tetų, brolio ir paties karaliaus pabėgimas! Laikraščiai vis garsiau spiegia apie gresiantį pavojų. Kokia karštligiškai jautri pasidarė neužmieganti keturiasdešimt aštuonių sekcijų Dionisijo ausis — kaip dažnai būna nemigai ir ligai kamuojant, nuo jos visą sergantį kūną tampo keisti traukuliai!

Kadangi rojalistai apsiginklavę pagal užsakymą pagamintais kinžalais, o Motjė elgiasi taip, kaip ir reikėjo tikėtis, ar nereiktų ir patriotams, netgi skurdiesiems, parengti blogiausiam atvejui ietis ir senus šautuvus? Šį kovo mėnesį aidi priekalai — kalamos ietys. Konstituciškasis municipalitetas iškabina įsaką, skelbiantį, kad joks pilietis, išskyrus „aktyviuosius“ ar piniginguosius, neturįs teisės nešioti ginklą, bet tuojau pat kilo tokia nuostabos audra klubuose ir sekcijose, kad bemaž kitą rytą virš konstitucinio įsako buvo užklijuota pataisyta jo re-

dakcija, ir jis nugrimzdo užmarštin *. Taigi kūjų dunksėjimas nesiliauja, kaip ir tai, ką jis pranašauja.

Atkreipkite dėmesį dar ir į tai, kad vis didesnį palankumą įgyja patys kairiausieji, jei ne savajame Nacionaliniame susirinkime, tai liaudyje ir ypač tarp paryžiečių. Mat tokios visuotinės abejonių panikos apimti žmonės paprastai įsikimba į nuomonę, kuri išsakoma tvirčiausiu balsu, o dažniausiai tokia būna pati menkiausia. Tikėjimo jėga didi — jis sugeba pavergti dvejojančius. Nepaperkamasis Robespjeras išrenkamas visuomeniniu kaltintoju naujuosiuose teismuose; manoma, kad dorybingasis Petjonas iškils iki mero. Dantonas iš Kordeljerų klubo taip pat triumfuojančių masių valia posėdžiauja departamento taryboje, kartu su Mirabo. Jau seniai buvo pranašaujama, kad nepaperkamasis Robespjeras, liesas, suvargęs žmogelis, nueis toli, nes jis nežino, kas yra dvejonės.

Šitokiomis aplinkybėmis ar nederėtų ir karališkajai šeimai liautis dvejojus ir imtis spręsti ir veikti? Karališkoji šeimyna visada laikė savo rankose šį patikimą kozirį — bėgimą iš Paryžiaus. Kaip matyti, jinai retkartėmis vis sugriebia šį kozirį ir suspaudusi rankose tiriamai atkiša į priekį, bet niekad nepadeda ant stalo — įsikiša atgal. Mesk jį, karaliau! Jeigu ir liko kokia galimybė, tai, matyt, ši tikrai paskutinė, o kiekvieną valandą ji darosi vis menkesnė. Kaip mielai jis bėgtų ir kartu pasiliktų, išmestų tą kortą ir drauge pasilaikytų ją atsargai! Karalius, ko gero, neišmes to savojo kozirio tol, kol vieną po kitos praras bemaž visas kortas, ir tuo savo ėjimu netikėtai užbaigs visą žaidimą!

Taigi čia ir iškyla spekuliatyvus klausimas, į kurį dabar neįmanoma atsakyti. O kas, jeigu Mirabo, su kuriuo karališkoji šeimyna rimtai tariasi (lyg su pirmuoju ministru, kuris kol kas negali viešai prisipažinti juo esąs) jau *baigė* savo pasirengimus? O planų jis turi. Tai toli siekiantys planai, kurių vien atskiros nuotrupos pasiekia mus iš tos tamsos ir suirutės. Pasirodo, trisdešimt departamentų buvo pasirengę pasirašyti nurodyto turinio adresus, prisiekiančius ištikimybę karaliui; jo didenybė tu-

* Ordonnance du 17 Mars 1791 (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 9.— P. 257).

rėjo būti išvežtas iš Paryžiaus, bet ne į Mecą, o į Kompjeną ar Ruaną, nes emigrantų padugnės nieku gyvu negali vadovauti šiam planui; ištikimybę prisiekiančiais adresais, sumaniais ėjimais, Bujė jėga būtų galima priversti Nacionalinį susirinkimą išklausyti proto balsą ir išvykti paskui karalių *. Tai šitaip, *tokiomis* sąlygomis turėjo susiremti jakobinai ir Mirabo Heraklio ir Tifono [241] dvikovoje, po kurios tik vienas arba kitas būtų likęs gyvas? Dvikova jau nuspręsta ir neišvengiama, bet kokiomis sąlygomis ji vyks, o juo labiau kieno pergale ji baigsis, mes veltui spėliojame. Visa skendi neaiškioje tamsoje; nežinia, kas bus, nežinia netgi, kas jau buvo. Kaip minėta, milžinas Mirabo tamsoje, be palydovo, vaikšto pavojingais takais; ką jis mąstė tuos mėnesius, dabar jau niekados neatskleis jokio biografo užrašai, jokie neaiškūs įsūniai — *Fils Adoptif*.

Mums, bandantiems sudaryti jo horoskopą, visa tai dukart neaiškiau. Ką mes matome: vyrą, prilygstantį Herakliui, kuris žūtbūtinėje dvikovoje kaunasi su viena pabaisa po kitos. Iš dangaus, lyg spiečiai žiaurių, šlykščiai godžių harpijų, leidžiasi sugrįžę bajorai emigrantai; prisisegę prie šonų špagas, jie puikuojasi niekad nesutepę savo ištikimybės karaliui. O ant žemės išsidrėbęs politinės ir religinės anarchijos Tifonas, iškėlęs šimtą, tiksliau, dvidešimt penkis milijonus galvų; jo kūnas uždengia visą Prancūziją, jis žiaurus it beprotystė ir stiprus vien jau savo alkiu. Štai su kuo, nesitikėdamas nė menkiausio atokvėpio, privalo be paliovos kautis šis slibinų siaubas!

Na, o karalius kaip ir lig šiol blaškosi ir it chameleonas keičia spalvą ir ketinimus, nelygu aplinkos spalva; kaip karalius jis — niekam tikęs. Mirabo, ko gero, tegali pasikliauti vienu asmeniu iš karališkosios šeimos — karaliene. Galimas daiktas, šis vyras patraukė ir pakerėjo šią lengvabūdę karalienę savo didybe, na, ir jam nesvetimu sugebėjimu pataikauti, asistuoti damoms ir grakščiomis manieromis. Ji turi drąsos kilniai rizikai, ji įžvalgi ir jausminga, žodžiu, siela ji — tikra imperatorės Teresės duktė. „Nejaugi man, kurios gyslomis teka šitoks krau-

* Žr.: *Fils Adoptif*.— T. 7, l. 6; *Dumont*.— P. 11, 12, 14.

jas, kurios širdyje glūdi tokie jausmai, lemta gyventi ir mirti tarp tokių žmonių?!"— su aistra rašo ji broliui *. Deja, vargše princese, taip. Pasak Mirabo, „jinai — vienintelis tikras *vyras* tarp visų žmonių, kurie supa jo didenybę". Mirabo dar labiau pasitiki dar vienu vyru — pačiu savimi. Štai ir visi žmonės, kuriais jis gali pasikliauti, nežinia, gana jų ar ne.

Pranašo žvilgsniui toji ateitis atrodo blausi ir didi. Vyksta niekad nesiliaujanti žūtbūtinė kova; maišatis tiek viršuje, tiek apačioje; mes įžiūrime vien sumišusią tamsą, tik vienur ar kitur prasimuša silpnos, niūrios šviesos pluoštelis. Mes išvystame nušalintą karalių; tonzūra jam neišskusta — nebemadinga, bet jis, kur nors išsiųstas, gauna gražią rentą ir meistrauja, turėdamas šaltkalvio įrankių komplektą. Matome karalienę ir dofiną, nepilnametį regentą; karalienė raita, o aplink verda mūšis ir girdėti šaukiant *„Moriamur pro rege nostro!"* ** „Tokia diena,— rašo Mirabo,— gali ateiti".

Kautynių dundesys, karai, baisesni už pilietinius, maišatis viršuje ir apačioje — tokioje aplinkoje pranašo akis mato grafą Mirabo audringai ginant savo pozicijas; panašus į Reco kardinolą [242], su galva, kuri ras išeitį iš bet kokios padėties, su širdimi, kuri nepažįsta baimės, jis jeigu ir nepasieks pergalės, tai ir nepasiduos tol, kol jame rusens gyvybė. Jokio pranašo akis negali nuspėti smulkmenų ir padarinių: viską, kartojame, gaubia debesys ir audringa naktis, o visa ko viduryje — čia iš tolo matomas, čia pranykstantis tamsoje Mirabo, iš visų jėgų besistengiantis išvaikyti tuos debesis!.. Galima sakyti, kad jeigu Mirabo būtų gyvenęs ilgiau, Prancūzijos ir pasaulio istorija būtų susiklosčiusi kitaip. Be to, jam kaip niekam kitam būtų prireikę viso jo taip vertinto „meno išdrįsti" diapazono, ir jis būtų jį pritaikęs kaip joks kitas to meto žmonių. Galiausiai šio žmogaus pastangų rezultatas būtų buvęs ne kažkoks tuščias formulės kiautas, o kažkas apčiuopiama; tokį rezultatą būtumei mylėjęs arba neapkentęs, tačiau nieku gyvu nebūtumei atmetęs jo nepraverdamas burnos ir nušlavęs į greitą amžiną užmarštį. Ak, kad Mirabo būtų išgyvenęs dar metus!

* *Fils Adoptif.*— Ubi supra.
** Mirkime už savo karalių *(lot.)*.

7 skyrius

MIRABO MIRTIS

Tačiau Mirabo negalėjo išgyventi dar metus, lygiai kaip negalėjo išgyventi dar tūkstančio metų. Žmogui skirti metai yra suskaityti, o Mirabo istorija jau buvo baigta. Valdingajai lemčiai nė motais, svarbus tu esi ar nereikšmingas, ar pasaulio istorija minės tave šimtmečius, ar vos porą dienų. Blyškusis pasiuntinys nė žodžio netaręs mosteli tau, pasinėrusiam į pilnakraujo, veiklaus gyvenimo sūkurį, ir kad ir kuo būtumei užsiėmęs, viską — plačius interesus ar planus, Prancūzijos monarchijos išgelbėjimą — privalai tučtuojau mesti ir išeiti. Jai nesvarbu, ar tu gelbsti Prancūzijos monarchiją, ar valai batus ant Naujojo tilto! Užtrukti negali nė pats svarbiausias iš žmonių; net jeigu valanda galėtų pakeisti pasaulio istoriją, ta valanda jam neduodama. Štai ir išeina, kad visi tie „kas būtų buvę, jeigu..." yra tušti žodžiai. Pasaulio istorija nieku gyvu negali būti tokia, kokia ji norėtų, galėtų ar turėtų būti — ji paprasčiausiai tokia, kokia *yra*.

Šitokia gyvensena klaikiai nualino tvirtą lyg ąžuolas Mirabo. Jo širdžiai ir protui neleido užgesti įtampa ir įkarštis; jo gyvenime visko būta pertekliaus — pastangų, susijaudinimo ir daug ko kita. Na, o dirbo jis be jokios atvangos, bemaž neįtikėtinai! „Jeigu nebūčiau su juo gyvenęs,— rašo Diumonas [243],— niekad nebūčiau sužinojęs, ką žmogus gali nuveikti per vieną dieną, kokiais darbais gali užpildyti dvylikos valandų laikotarpį. Šis žmogus per dieną padarydavo daugiau, negu kiti per savaitę ar mėnesį. Vienu metu jis tvarkydavo aibes reikalų, nesugaišdamas nė minutės nuo jų suplanavimo iki įgyvendinimo"... „Ponas grafe,— kartą kreipėsi į jį sekretorius,— tai, ko jūs reikalaujate, yra neįmanoma". „Neįmanoma?! — pašoko nuo kėdės Mirabo.— *Ne me dites jamais ce bête de mot!"* * Na, o kur dar visokie pobūviai: pietūs, kuriuos jis surengė kaip nacionalinių gvardiečių komendantas, „kurie atsiėjo jam „penkis šimtus svarų", deja,

* Niekad daugiau neminėkite šito idiotiško žodžio! *(pranc.)* — *Dumont.*— P. 311.

ir „operos sirenos“, ir imbierų antpilas, deginantis burną — kokių tik nelygumų nesama šio žmogaus kelyje! Nejaugi Mirabo negali sustoti, pabėgti ir išsigelbėti, likti gyvas? Ne! Šis Heraklis vilki Neso marškiniais; jis privalo be atokvėpio siausti ir degti tol, kol jo nebeliks. Nors tokių Heraklių kaip jis — reta, vis dėlto žmogaus jėgos yra ribotos. Pranašingi šešėliai šmėsčioja liepsnojančioje Mirabo galvoje, pranašaudami blausųjį poilsį. Jis siaučia, dega, ir kiekvienas jo nervas yra įsitempęs, o tuo tarpu toje ambicijų ir sąmyšio jūroje iškyla niūrus, romus perspėjimas, kad jo laukianti greita mirtis.

Sausyje jis pirmininkavo vakariniam posėdžiui „lino skepeta apvyniotu kaklu“. Mat ryte padirbėjus, kraujas jam nesveikai įkaito, ir akyse jam tai aptemdavo, tai švysčiojo žaibai; jam uždėjo dėlių, ir todėl jis pirmininkavo aprištu kaklu. „Išsiskiriant jis apkabino mane su tokiu jausmu, kokio lig tol nebuvau jame įžvelgęs“,— pasakoja Diumonas. „Aš mirštu, mano drauge, aš tarsi baigiu iš lėto sudegti. Ko gero, mudu nebesusitiksime. Kai manęs nebebus, jie supras, ko aš buvau vertas. Bėdos, kurias aš atitolinau, užgrius Prancūziją iš visų pusių“...* Liga perspėja garsiau, bet jis negali kreipti į ją dėmesio. Kovo 27-ąją pakeliui į Susirinkimą jis turėjo užsukti pas savo draugą de Lamarką [244]; ko nenualpęs jis pragulėjo išsitiesęs ant jo sofos pusę valandos. Vis dėlto į Susirinkimą jis nuėjo, tarytum mesdamas iššūkį pačiam likimui, ir garsiai, su užsidegimu kalbėjo penkis kartus, o paskiau nulipo nuo tribūnos visiems laikams. Vos besilaikydamas ant kojų jis išeina į Tiuilri sodus; žmonės kaip paprastai būriais spiečiasi aplink jį su prašymais, rašteliais; jis kreipiasi į lydintį draugą: „Išvesk mane iš čia!“

Taigi paskutiniąją 1791 m. kovo dieną bekraštė sunerimusių žmonių minia apgula Šosė d'Anteno gatvę ir be paliovos teiraujasi — kaip jisai? Čia, mūsų laikais keturiasdešimt antruoju numeriu pažymėtame name, atgulė mirties patalan išsekęs didvyris **. Minia kuo margiausia, pradedant karaliumi ir baigiant pačiu didžiausiu vargeta. Karalius dusyk per dieną siunčia oficialius ir dar

* Ibid.— P. 267.
** *Fils Adoptif.*— T. 8.— P. 420—479.

keliskart neoficialius atstovus sužinoti jo būklės; visas kraštas neduoda ramybės klausimais. „Kas trys valandos išleidžiamas raštiškas biuletenis"; žmonės jį persirašo, išplatina; paskui jį imama spausdinti. Žmonės niekieno neraginami laikosi tylos, neleidžia pravažiuoti jokiai karietai, kad jos nesudrumstų; nors spūstis baisi, Mirabo seserį visi atpažįsta ir pagarbiai prasiskiria. Žmonės stovi tylėdami, sielvarto prislėgti; visiems atrodo, tarsi artintųsi didžiulė nelaimė — lyg čia su nežemiška jėga atsigulęs grumtųsi paskutinis prancūzas, kuris būtų galėjęs apsaugoti šalį nuo jai gresiančių nelaimių.

Nepadeda nei tai, kad visa liaudis tyli, nei Kabani, draugas ir gydytojas, kuris nesudėdamas akių slaugo ligonį: šeštadienį, balandžio antrąją, Mirabo pajunta, kad ateina galas, kad šiandien jis negrįžtamai iškeliaus. Jo mirtis titaniška, kaip ir jo gyvenimas kad buvo! Paskutinį kartą nušviestas ateinančios nebūties atšvaitų, šio vyro protas liepsnoja ir švyti, išsakydamas žodžius, kuriuos žmonės ilgai prisimins. Jis trokšta gyventi, tačiau ramiai susitaiko su mirtimi, nesiginčija su nepermaldaujama lemtimi. Jo kalba kupina aistros, nuostabiai aiški. Nežemiškos šmėklos šoka savo deglų šokį aplink jo sielą, o ji, spinduliuodama liepsną, sustingusi, susikaupusi laukia tos didžiosios valandos. Retkarčiais iš jo trykštą spinduliai nušviečia pasaulį, kurį jis palieka. „Aš nusinešu širdyje Prancūzijos monarchijos laidotuvių giesmę; jos palaikai dabar taps atskalūnų grobiu". O kaip puikiai apibūdina jį šie jo žodžiai, ištarti pabūklo šūvį išgirdus: „Tai ką — jau ir laidotuvės surengtos kaip Achilui?" O štai ką jis pasakė draugui, kuris jį prilaikė atsisėdusį lovoje: „Taip, prilaikyk tą galvą — mielai atiduočiau ją tau kaip palikimą, jei tik galėčiau!" Miršta jis taip, kaip gyvenęs — su aiškiausia sąmone, suvokdamas, kad į jį žiūri visas kraštas. Jis žvelgia pro langą į tik prasidėjusį pavasarį, kuris jam taip ir nevirs vasara. Patekėjo saulė. *„Si ce n'est pas la Dieu, c'est du moins son cousin germain"* *,— sako jis. . . Mirtis jau įveikė išorinius

* Jeigu ten ne Dievas, tai bent jo pusbrolis *(pranc.)*.— *Fils Adoptif*.— T. 8.— P. 450; Journal de la maladie et de la mort de Mirabeau, par *P. J. G. Cabanis*.— Paris, 1803.

įtvirtinimus — jis prarado žadą, tačiau širdies citadelė vis dar nepasiduoda. Merdintis milžinas ženklais karštai prašo popieriaus ir plunksnos, paskui parašo reikalaująs opiumo, kad liautųsi šios kančios. Sielvarto apimtas daktaras purto galvą. „Užmigti!"— atrašo Mirabo ir įnirtingai rodo į šį žodį. Šitaip miršta šis galiūnas pagonis, šis titanas; neregintčiomis akimis, klupdamas, tačiau nepabūgęs iškeliauja jis ilsėtis. Stovėdamas lovos kojūgalyje, daktaras Peti ištaria: *„Il ne souffre plus"* *. Liovėsi jo kančios, baigėsi jo darbai.

Tikrai taip, jūs, nuščiuvusių patriotų minios, visa Prancūzijos tauta, šis žmogus išplėštas iš jūsų. Jis krito staiga, prieš tai nepalūžęs, krito lyg bokštas, netikėtai trenktas žaibo. Nebeišgirsite jo žodžio, nebesulauksite jo patarimų... Sielvarto prislėgtų žmonių minios išsiskirsto, išnešioja liūdnąją žinią. Kokia jaudinanti žmonių ištikimybė tam, kurį jie laiko savo valdovu! Uždaromi visi teatrai, visos pasilinksminimo vietos; šiais vakarais nevalia rengti jokių linksmų susibūrimų, apskritai nevalia linksmintis. Liaudis įsiveržia į privačiai surengtus šokius ir piktai pareikalauja juos baigti (žinoma, kad tokie šokiai vyko tik dviejuose namuose, bet ir ten jie buvo nutraukti). Visuotinis liūdesys; dar niekad šis miestas taip nesielvartavo žmogui mirus — nuo tos tolimos nakties, kai mirė Liudvikas XII ir „šaukliai vaikščiojo po gatves, skambindami savo varpeliais ir šaukdami: *„Le bon roi Louis, père du peuple, est mort!"* ** Karalius, kurio netekta dabar — Mirabo, ir nė kiek neperdedant galima pasakyti, kad jo gedi visa liaudis.

Tris dienas visur girdėti tyli aimana, verkia net Nacionalinio susirinkimo deputatai. Gedulas juntamas net gatvėse; pasilypėję ant *šaligatvio stulpelių,* oratoriai sako gedulingas kalbas didelėms tylinčioms auditorijoms. Jokiam vežikui nevalia greitai, o ir apskritai važiuoti pro šitokias minias: jam gali supjaustyti vadeles, o jį patį su keleiviu, kaip nepataisomus aristokratus, gali piktai nutėkšti į pakelės griovį. Šaligatvių oratoriai kalba kaip moka, netašyti sankiulotai įdėmiai klausosi, kaip kad

* Jis nebesikamuoja *(pranc.)*.

** Mirė gerasis karalius Liudvikas, liaudies tėvas! *(pranc.)* — *Hénault.* Abrégé Chronologique.— P. 429.

žmonės klausosi kiekvienos kalbos, kai šnekama žodžiais, kurie kažką reiškia, o nėra nieko nereiškiantis vapėjimas; Palė Ruajalio restorane padavėjas užkalbina lankytoją: „Gražus oras, pone": „Taip, mano drauge,— atsako senukas literatas,— labai gražus, tačiau Mirabo nebėra". Gatvių dainininkai kimiais balsais traukia raudas, kurių tekstai, išspausdinti ant pilkšvo popieriaus, parduodami po vieną *su* *. Ateinančiais mėnesiais visose Prancūzijos provincijose pasipila galybės portretų — graviruotų, tapytų, iškaltų akmenyje ir rašytinių, panegirikų, prisiminimų, biografijų ir netgi *vodevilių,* dramų ir melodramų — jų tiršta it lapų pavasarį. Na, o farso elementui reikia dar ir vyskupiško Gobelio „Laiško"— mulkio Gobelio, kuris ką tik buvo padarytas konstituciniu Paryžiaus vyskupu. Tame „Laiške" *„Ça-ira"*—„Ateis"— labai keistai kaitaliojasi su *„Nomine Domini"* ** ir kuo rimčiausiai raginama džiaugtis, „kad tarp mūsų turime Mirabo sudarytą organą iš prelatų, uolių jo doktrinų šalininkų, ištikimai sekančių jo dorybėmis" ***. Šitaip įvairiais balsais kalba ir klega Prancūzijos sielvartas; vieni aiškiai, kiti nesuprantamai vaitoja, kad lemtis išplėšė žmonių valdovą. Nacionaliniame susirinkime, iškilus kokiam sunkiam klausimui, visų akys „savaime gręžiasi į tą vietą, kur sėdėdavo Mirabo", tačiau jo ten nebėra.

Trečiąjį gedulo vakarą, balandžio ketvirtąją, surengiamos iškilmingos viešos laidotuvės — retas velionis tokių sulaukė. Procesija, kurioje apytikriais paskaičiavimais apie šimtą tūkstančių gedinčiųjų, nusidriekia per tris mylias. Visi stogai, langai, žibintų stulpai ir medžių šakos aplipti žiūrovų. „Visų veiduose matyti liūdesys; dažnas verkia". Susirinko visas Nacionalinis susirinkimas, jakobinų draugija ir kitos; karaliaus ministrai, miesto tarybos nariai ir visos įžymybės — tiek iš patriotų, tiek ir iš aristokratų; nacionaliniai gvardiečiai išsirikiuoja dviejų eilių gyvatvore. Matome ir Bujė, kuris ne tik kad „nenusiėmęs skrybėlės", bet ir užsismaukęs ją ant kaktos, matyt, slėpdamas ne vieną mintį. Trijų mylių ilgio pro-

* *Fils Adoptif.*— T. 8.— P. 10; Laikraščiai ir ištraukos (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 9.— P. 366—402).

** Viešpaties vardu *(lot.).*

*** Histoire Parlementaire.— T. 9.— P. 405.

cesija saulei artėjant prie laidos (jau penkios valandos) dievobaimingoje tyloje sumojavusi juodomis plunksnomis iš lėto leidžiasi į kelią; tą tylą retkartėmis pertraukia čia prislopintas būgnų dundėjimas, čia graudi muzika ir lig šiol negirdėtas trombonų skardenimas ir nesiliaujantis minios gaudesys. Šventojo Eustachijaus bažnyčioje Čerutis pasako atsisveikinimo kalbą; nuaidi šautuvų salvė, nuo kurios „pažyra tinkas". Iš čia procesija traukia tolyn, į šv. Genovaitės bažnyčią, kuri, kaip to reikalauja metas, aukščiausiuoju įsaku paversta Panteonu *„Aux grands Hommes la Patrie reconnaissante"* *. Tik vidurnaktį baigiasi laidotuvės, ir Mirabo, pirmasis šio Panteono įnamis, paliekamas savo tamsioje buveinėje.

Deja, įnamis, priklausantis nuo kitų įgeidžių, ir iš čia jis bus išmestas. Šiais sukrėtimų ir nesantaikos laikais net mirusiųjų palaikams neleidžiama ilsėtis. Netrukus Voltero palaikai bus išvogti iš kapo Seljero abatijoje ir *pergabenti* į Paryžių, jo gimtąjį miestą, kur jų nekantriai laukia kitas kapas; visi paryžiečiai dalyvauja procesijoje, sako kalbas; karietas traukia po aštuonis sukinkyti balti arkliai, vežikai apsitaisę solidžiomis uniformomis puošniais apvadais, nors oras nepaprastai drėgnas **. Kaip ir pridera, evangelisto Žano Žako palaikai taip pat iškasami iš Ermenonvilio kapinių ir su pompa bei didžiausiomis emocijomis procesijos palydimi į tėvynės Panteoną ***. Perkelia ir kitus, o tuo tarpu Mirabo, kaip minėta, išmeta; laimei, *grąžinti* jo nebeįmanoma, ir dabar jis ilsisi neatpažįstamas, paskubomis iš naujo palaidotas nakties gūdumoje „šventosios Kotrynos bažnyčios kapinių centre, Sen Marso priemiestyje", kur jo niekas nebetrikdys.

Šitaip iš tolo matomas liepsnoja šio žmogaus gyvenimas, virsdamas pelenais ir *caput mortuum* šiame pasauliniame laidotuvių lauže, kurį mes vadiname Prancūzijos revoliucija; ne pirmas jis ir ne paskutinis — po jo šitaip sudegs tūkstančiai, netgi ne vienas milijonas! Žmogus, „atsisakęs visų formulių", kuris šiais keistais laikais, šitokiomis keistomis aplinkybėmis jautė esąs pa-

* Didiesiems tėvynės žmonėms *(pranc.)*.

** *Moniteur*, 1791 m. liepos 13 d.

*** Ibid. 1794 m. rugsėjo 1 d. Žr. taip pat 1791 m. rugpjūčio 30 d., etc.

šauktas gyventi kaip titanas — ir taip pat mirti. Jisai atsisakė visų formulių, bet ar esama tokios išsamios formulės, kuri teisingai atspindėtų visus jo *privalumus* ir *trūkumus* ir parodytų tikrąjį jo vaizdą? Kol kas tokios nėra. Ne vienas dorovės principas galėtų spiegti, pasmerkdamas Mirabo, tačiau žmogus dar nėra ištaręs tokio dorovės principo, pagal kurį būtų galima jį vertinti. Pakartosime, ką sakėme apie jį: jis — tikrovė, o ne imitacija, gyvas gamtos, mūsų visų motinos, sūnus, o ne tuščia išmonė, šablonų mechanizmas, niekieno sūnus ir niekam *brolis*. Tegul rimtas žmogus, kuriam graudu, matant aplinkui vien „rūbus, po kuriais slypi tuštuma", kurie beprasmiškai tauškia ir vaiposi, varydami jam *nemenką* siaubą,— tegul jis susimąsto, kokia gili šio trumpučio žodžio „brolis" prasmė!

Žmonių, kurie gyvi tokia prasme ir mato visa savo akimis, nėra daug — būtų gerai, jei šioje milžiniškoje Prancūzijos revoliucijoje, kuri įsiliepsnojo, apimdama viską, pamatytume kokius tris jų. Užtat apstu įvarytų į pasiutimą, žeriančių aitriausius loginius argumentus, apnuoginančių savo krūtinę prieš kulkų krušą ar kaklą prieš giljotiną,— labai skaudu, bet nemenka jų dalis taip pat dirbtiniai formalumai, ne faktai, o nuogirdos!

Garbė tvirtam žmogui, kuris šiais laikais nusikratė apgaulių ir *yra* kažkas, nes pirmoji sąlyga, norint būti *vertam,* be abejo,— *būti* apskritai kažkuo. Veidmainystei žūtbūt, bet kokia kaina būtina padaryti galą, lig tol nieko negalima pradėti. Iš visų nusikaltėlių, rašo moralistas, šiais amžiais matom tik vieną, kuriam negalima atleisti — apsišaukėlį. *„A Dio spiacente,*— kaip rašo dieviškasis Dantė,— *ed à nemici sui!"* *

Žmogus, su palankumu, kuris yra būtina supratimo sąlyga, pažvelgęs į šį paslaptingąjį Mirabo, pastebės, kad viso jo būdo pagrindas — nuoširdumas, didelis, nevaržomas rimtumas, galima pavadinti jį net sąžiningumu, nes tuo aiškiu, skvarbiu žvilgsniu jis pirmiausia įžiūrėdavo tai, kas *yra,* tai, kas egzistuoja kaip faktas, ir savo karšta širdimi vadovaudavosi tuo, o ne kuo kitu. Taigi, kad ir

* Nekenčiamas Dievo ir jo priešų *(it.).*

kokiu keliu jis eitų, įveikdamas sunkumus, neretai suklupdamas, jis vis dėlto išlieka brolis kitiems. Nevalia jo nekęsti! Pargriuvus likdavo purvo dėmės, bet pro jas stengdavosi prasimušti į paviršių, kartais sėkmingai, genijaus šviesa, degusi šiame žmoguje, kuris niekad nebuvo niekingas ar atstumiantis, blogiausiu atveju apgailėtinas, vertas meilės ir podraug užuojautos. Sako, jis buvęs garbėtroška, norėjęs būti ministru. Šventa tiesa. Bet argi jis nebuvo vienintelis žmogus Prancūzijoje, kuris galėjo duoti naudos šiame poste? Ne vien tuštybė ir išdidumas buvo būdingi šiam vyrui — toli gražu! Didžią jo širdį užplūsdavo šilti jausmai, perverdavo pykčio žaibai, sušvelnindavo gailesčio rasa. Jo vardas buvo suteptas niekingiausių apkalbų; kaip kadaise apie Mariją Magdaleną, apie jį irgi galima pasakyti, kad jis daug ką mylėjo; karštai, netgi garbindamas jis mylėjo savo tėvą, nepaprastai atšiauraus būdo seną niurzglį.

Kas, kad jis dažnai klupo, dažnai kvailai pasielgdavo, kaip jis pats nekart gailėjosi, netgi su ašaromis akyse *. Juk tokių žmonių gyvenimas — poetinė tragedija, sudaryta „iš lemties ir prasikaltimų“, pilna gailesčio ir baimės elementų. Jeigu šis mūsų brolis nėra epiškas, tai tragiškas, jei ne didingas, tai didis, didis savo savybėmis, didis kaip pasaulis savo likimu. Pripažindami jį esant tokį, kiti žmonės prisimins jį dar daug daug metų ir pažvelgs į jį iš arčiau, stengdamiesi jį suprasti. Jie papasakos apie jį ir jį apdainuos įvairiomis kalbomis, kol galop bus pasakyti tinkami žodžiai, ir formulė, pagal kurią jį būtų galima vertinti, bus surasta.

Taigi tragiškai atsisveikinęs nesutramdomasis Gabrielis Onorė pranyksta iš mūsų istorijos audeklo. Nebėra jo, šios padūkėlių Rikečių ar Arigečių padermės žiedo; susidaro įspūdis, kad sukaupusi paskutiniąsias jėgas, toji giminė atiduoda jam visa, ką turi savyje geriausia, ir pranyksta arba nusmunka iki kitų lygio, nebeišsiskiria. Senasis bambeklis markizas Mirabo jau seniai kietai miega. Garbingasis dėdė, teisėjas Mirabo netrukus mirs — vienišas, visų apleistas. Kubilą Mirabo, kuris jau anapus Reino, įvarys į neviltį jo emigrantų pulkas.

* *Dumont.* — P. 287.

„Pasipiktinęs kubilas Mirabo,— rašo vienas jo biografas,— persikelia į kitą Reino krantą; čia jis apmoko emigrantų pulkus. Vieną rytą jis sėdėjo savo palapinėje, jausdamas šleikštulį skrandyje ir, be abejo, širdyje; velniškai prastai nusiteikęs jis mąstė apie tai, kaip klostosi įvykiai. Tuo metu kažkoks kapitonas ar jaunesnysis karininkas pareikalavo įleidžiamas pas jį su reikalu. Karininko neįleidžia; jis vėl pareikalauja, bet jo vėl neįleidžia. Jis reikalauja dar sykį. Galop pulkininkas Mirabo užsidega lyg kubilas, sklidinas konjako, ir pasičiupęs savo špagą, pakniopstomis lekia iš palapinės. Deja, užuot nusmeigęs įžūlųjį niekšą, jis pats pasismeigia ant to įžūliojo niekšo špagos, kurią šis vikriai išsitraukė, ir miršta, pasak laikraščių — per *nelaimingą atsitikimą* ištikus *apopleksijai*". Šitaip išmirė Mirabo.

Apie naujus Mirabo negirdėti — padūkėlių padermė, kaip minėta, pranyko su šiais ryškiausiais jos atstovais. Kartais taip nutinka giminėms ir dinastijoms: daugel šimtmečių buvusios nepastebimos, jos sukuria tarsi kokią gyvą visų savo savybių kvintesenciją, kuri suliepsnoja lyg kokia pasaulio įžymybė, o paskui nurimsta tarytum būtų išsikvėpusios, ir skeptras pereina kitoms. Nebėra paskutiniojo išrinktojo Mirabo, Prancūzijos išrinktojo. Tai jis sukrėtė senąją Prancūziją iki pat jos pamatų, o paskui be didelio vargo, galima sakyti, viena ranka, prilaikė ją besvyrančią, kad nesugriūtų. Kiek daug parėjo nuo šio vieno žmogaus! Jis nelyginant laivas, netikėtai sudužęs į povandenines uolas: gausūs jo keleiviai kepurnėjasi putojančiame vandenyje, ir niekas negali jiems padėti.

KETVIRTA KNYGA

VARENAS

1 skyrius

VELYKOS SEN KLU

Prancūzijos monarchiją galima laikyti pražuvusia; nuo šiol ji kapanosis nusilpusi, aklai, nes užgeso paskutinis protingai kelią rodantis žiburėlis. Vargšės didenybės ir toliau neryžtingai dykinėdamos ir dvejodamos švaistys menkas savo galimybes. Net Mirabo gavo nusiskųsti, kad juodu nebuvo iki galo su juo atviri ir visuomet turėdavo kokį savo planą greta jo plano. Ak, kad jie seniai būtų atvirai su juo pabėgę į Ruaną ar kur kitur! O dabar galimybės pasprukti nepalyginamai menkesnės, ir jos menkės, kol liks lygios nuliui. Nuspręsk, karaliene, nes vargšas Liudvikas nieko negali spręsti: arba vykdykite sumanymą pabėgti, arba bent jau meskite jį visai iš galvos. Su Bujė susirašinėta pakankamai; kokia nauda iš pasitarimų ir spėliojimų, kai aplink virte verda praktinė veikla? Kaimietis sėdėjo ant kranto, laukdamas, kol visa upė nutekės; deja, prieš jus — ne šiaip sau upė, bet ištvinęs Nilas; jo vandenis papildo sniegas, tirpstantis nematomuose kalnuose, ir galop visa, ir ta vieta, kur jūs sėdite, atsidurs po vandeniu.

Daug kas ragina bėgti: laikraščių balsas — rojalistiška spauda išdidžiai apie tai užsimena grasindama, o patriotų spauda įnirtingai smerkia kaip siaubingą poelgį. Vis įsakmiau bėgti ragina draugija-motina — taip įsakmiai, kad, kaip ir buvo pranašauta, Lafajetas su saujele patriotų gauna nuo jos atsiskirti ir organizuoti naują feljanų klubą. Tai sukelia aibes viešų ginčų; pergalė, nors ir abejotina, vis dėlto atitenka *nepalyginamai* gausesnei draugijai-motinai. Be to, nuo pat kinžalų dienos matėme, kaip gausūs patriotai atvirai ginkluojasi. Piliečiai, kuriems neleidžiama būti „aktyviems“ (juokinga, tačiau priklausomybę pastariesiems nulemia tam tikro svorio piniginė), negali nusipirkti mėlynų uniformų ir tapti gvar-

diečiais, bet žmogus yra vertas daugiau negu mėlyno audeklo gabalas — jeigu reikia, jis gali kautis vilkėdamas margus rūbus ar netgi bemaž neapsirengęs, kaip sankiulotas. Taigi ietys kalamos toliau, nesvarbu, ar tie patobulintos konstrukcijos durklai su užkarpomis „skirti parduoti vakarų Indijoje“, ar ne. Žmonės perkala, atvirkščiai negu reiktų, arklus į kardus. Argi Tiuilri dieną naktį neposėdžiauja tai, ką galima būtų pavadinti „Austrijos komitetu“? Iš to, ką mato ir ką įtaria, patriotizmas puikiai tai žino! Jeigu karalius paspruks, ar neįsiverš į šalį aristokratai ir austrai, ar neprasidės skerdynės, ar nebus atkurtas feodalizmas ir ar nekils karai, baisesni už pilietinius? Žmonių širdyse liūdesys ir beprotiškas įsiūtis.

Nemažai rūpesčių kelia ir atskalūnai dvasininkai. Išvaryti iš parapijų bažnyčių, kur juos pakeitė plačiosios visuomenės išrinkti konstituciniai dvasininkai, šitie nelaimėliai prisiglaudžia moterų vienuolynuose ir kitose vietose, o sekmadieniais, surengę susibūrimus prieš konstituciją nusistačiusių asmenų, kurie staiga pasidarė pamaldūs *, garbina ar nuduoda garbiną Dievą su jiems būdingu užsispyrimu ir nepaklusnumu, tuo papiktindami patriotus. Dvasininkai atskalūnai, pasirodantys gatvėse su ostija mirštantiems, prašyte prašosi, kad juos nudėtų, bet patriotai neįvykdo šio jų pageidavimo. Na, bet kankinių aureolę pelnyti jiems leidžiama, tik menkesnių — ne nužudytųjų, o išplaktų rykštėmis. Ten, kur garbina Dievą šie nepaklusnieji šventikai, pasirodo patriotai ir patriotės su tvirtomis lazdyno rykštėmis, kurios paleidžiamos į darbą. Užsimerk, skaitytojau, kad nematytumei šiems laikams būdingos nelaimės — žmonės tampa kankiniais ne iš nuoširdaus tikėjimo, o iš veidmainystės ir nepaklusnumo! Mirusiai katalikų bažnyčiai neleidžiama ramiai gulėti — ne, vos ne *elektros smūgiu* ją ***pažadina*** šlykščiausiam egzistavimui, ne ką geresniam už mirtį, o žmonija nusuka akis nuo šio reginio. Patriotės čiumpa lazdyno rykštes ir, susirinkusiems leipstant iš juoko, smagiai įkrečia dvasininkams į storus jų užpakalius, o, deja, ir vienuolėms, kurias pasiguldžiusios užkelia padur-

* *Toulongeon.*— T. 1.— P. 262.

kus! Nacionaliniai gvardiečiai daro ką gali, municipalitetas „ragina laikytis pakantumo principų", paskiria atskalūnams *Teatinų* bažnyčią ir žada juos užstoti. Nieko iš to neišeina: ant *Teatinų* bažnyčios durų iškabinamas plakatas, o virš jo, lyg kokios plebėjiškų konsulų *fascijos* [245]— rykščių ryšulys! Pakantumo principai lieka principais, bet joks nepaklusnus atskalūnas neturi teisės garbinti Dievo — štai ką sako šiuo klausimu *plebiscitas;* nors ir nepaskelbtas, jis toks pat griežtas kaip ir persų įstatymai. Net jokiam privačiam asmeniui nedera glausti nepaklusniųjų dvasininkų atskalūnų: kordeljerų klubas viešai pasmerkia jo didenybę už šį nusižengimą *.

Bėgti masina daug dalykų, bet bene labiausiai — kad tai pasidarė neįmanoma! Balandžio 15 dieną pranešama, kad jo didenybė, kurį pastaruoju metu kamavo smarkus peršalimas, ketinąs keletą dienų pasimėgauti pavasarišku oru Sen Klu. Išvyks į Sen Klu? Nori atšvęsti ten Velykas su atskalūnais konstitucijos priešininkais? O gal jam dar labiau knieti paspukti į Kompjeną, o iš ten į užsienį? Tai, ko gero, būtų įmanoma (ar kadaise būtų buvę įmanoma) — juk jį lydi tik pora *šaulių,* o jie lengvai paperkami! Nežinia, ar bus įgyvendinta ši galimybė, bet ji tikrai maloni. Eina kalbos, kad prie Sen Klu miškuose tyko trisdešimt tūkstančių kinžalo riterių — trisdešimt tūkstančių, nes žmogaus vaizduotė nežabota. O jie gali kuo lengviausiai užklupti Lafajetą ir, išplėšę iš jo paveldintįjį atstovą, viesulu nurūkti su juo kur panorėję!.. Gana — būtų geriau, jei karalius niekur neišvyktų. Iš anksto perspėtas Lafajetas iškart apginkluoja savo vyrus, bet argi rizikuoja jis vienas, o ne visa Prancūzija?

Atėjo pirmadienis, balandžio aštuonioliktoji — šiandien karalius Velykoms išvyksta į Sen Klu. Nacionalinė gvardija veikia kaip jai buvo įsakyta — pirmoji divizija, sudaranti avangardą, jau išžygiavo ir, ko gero, jau vietoje. Dvaro virėjai, sako, išsijuosę kepa, verda Sen Klu, pietūs karaliui bemaž gatavi. Apie pirmą valandą aštuoniais juodžiais pakinkytas karališkasis ekipažas, iškilmingai įvažiavęs į Karuselės aikštę, sustoja paimti savo kara-

* 1791 m. balandžio ir birželio laikraščiai (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 9.— P. 449; T. 10.— P. 217).

liškųjų keleivių. Tačiau klausykitės — iš greta esančios švento Roko bažnyčios ima skambinti nelaimės varpas. Gal karalių pagrobė? Gal jis išvyksta ar jau išvyko? Minios žmonių suplūsta į Karuselės aikštę; karališkasis ekipažas tebestovi joje ir — dangus suteiks mums jėgų — stovės toliau!

Prieina adjutantų lydimas Lafajetas; jis sukiojasi tarp žmonių būrių ir stengiasi įtikinti juos savo iškalba. *„Taisez-vous!* *— atsako jam.— Karalius neišvažiuos!" Viename iš viršutinių langų pasirodo karaliaus brolis; dešimt tūkstančių balsų bliauna, spiegia: *„Nous ne voulons pas que le Roi parte!"* ** Jų didenybės jau sulipo į karietą. Šmaukšteli botagai, bet dvidešimt patriotiškų rankų spėjo sugriebti kiekvieną iš aštuonių arklių už vadelių; arkliai stojasi piestu, užverda emocijos, kyla triukšmas, bet ekipažas nekrusteli iš vietos. Veltui siunta ir piktinasi Lafajetas, veltui įkalbinėja, nerdamasis iš kailio: baimės įaudrinti patriotai siaučia aplink karališkąjį ekipažą; atrodo, kad jie pavirto šniokščiančia baimės, virtusios pamišimu, jūra. Karalius nori bėgti į Austriją, kad tarsi uždegta raketa įžiebtų nesibaigiantį pilietinio karo gaisrą? Neleiskite to, patriotai, dėl dievo meilės! Šiurkštūs balsai kreipiasi į patį karalių. Durininką Kampaną ir kitus oficialius asmenis, kurie braunasi prie karietos, norėdami padėti ar patarti, patriotai čiumpa už kaspinų, kuriais jie persijuosę, ir ima pavojingai blaškyti ir stumdyti į visas puses, tad jos didenybei tenka pro karietos langą karštai prašyti, kad juos paleistų.

Įsakymų niekas negirdi, niekas nevykdo; nacionaliniai gvardiečiai nežino, ką daryti. Observatorijos pulko centro grenadieriai taip pat atėjo į aikštę, bet ne tvarkos palaikyti — deja, jie beveik maištauja. Jie kalba šiurkščiai; neklauso įsakymų ir grasina raitiems gvardiečiams šaudysią į juos, jeigu šie skriausią žmones. Lafajetas čia šoka ant žirgo, čia nulipa žemėn, uždusęs laksto, įkalbinėja, vis labiau puldamas į neviltį. Tiuilri laikrodis rodo, kad praėjo „valanda ir trys ketvirčiai!" Iš tos nevilties Lafajetas pasirengęs pravalyti kelią nors ir patranka, jei

* Užsičiaupkite! *(pranc.)*
** Mes nenorime, kad karalius išvažiuotų! *(pranc.)*

tik karalius duos įsakymą, tačiau draugų rojalistų ir priešų patriotų patarti, karalius su karaliene išlipa iš karietos ir sunkia širdimi, pasipiktinę grįžta į rūmus, atsisakę savo sumanymo. Dvaro virėjai gali patys valgyti ištaisytus pietus — jo didenybė šiandien nepamatys Sen Klu, nepamatys nė jokią kitą dieną *.

Vadinasi, graudi pasakėčia apie įkalinimą nuosavuose rūmuose virto liūdna tikrove? Jo didenybė skundžiasi Nacionaliniam susirinkimui; municipalitetas, ilgai svarstęs, siūlo rašyti peticiją ar kreipimąsi; sekcijos niūriai duoda trumpą neigiamą atsakymą. Lafajetas atsisako savo pareigų ir pasirodo apsirengęs ne kariškai, o kanapėtu surdutu; tik po trijų dienų negirdėtais maldavimais pavyksta prikalbinti jį grįžti į savo postą. Nacionaliniai gvardiečiai klūpo prieš jį, bet pareiškia, kad ne iš pataikavimo — jie, girdi, laisvi žmonės, atsiklaupę prieš *laisvės statulą*. Na, o Observatorijos pulko centro grenadieriai paleidžiami (iš tikrųjų visus, išskyrus keturiolika, priima tarnybon iš naujo, tik į kitas įgulas). Karaliui tenka švęsti Velykas Paryžiuje, mąstant apie šitokią keistą susidariusią padėtį, tačiau dabar jis bemaž pasiryžęs bėgti, nes sunkumai jam tik įkvėpė dar didesnį norą.

2 skyrius

VELYKOS PARYŽIUJE

Matyt, mintis bėgti šmėsčiojo karališkoje galvoje daugiau nei metus, nuo pat 1790 metų kovo, nuolatos kondensuodamasi į kažką panašaus į ryžtą, bet viena ar kita kliūtis kaskart vėl paversdavo jį niekais. Šiame sumanyme slypi tiek pavojų, galbūt net pilietinio karo grėsmė, o svarbiausia, kad be pastangų jo neįgyvendinsi. Snūdus tingumas čia nepadės — jei nori bėgti, bet ne odinėje „karvėje“, turi nejuokais pasikrutinti. Tai gal geriau priimti tą jų konstituciją ir taikyti ją, idant visi įsitikintų, jog ji *ne*pritaikoma? Nežinia, geriau tai ar blogiau, bet, be abejonės, *lengviau*. Vos tik iškils koks sun-

* Deux Amis.— T. 6.— P. 1; Histoire Parlementaire.— T. 9.— P. 407—414.

kumas, tereiks tau pasakyti: žiūrėkite, ant tako guli liūtas, jūsų konstitucija nieko nesugebės padaryti! Snaudaliui nereikia jokių pastangų nuduoti mirusį — tą ponia de Stal ir laisvės draugai jau seniai mato darant karaliaus vyriausybę.

Kas gali išeiti iš to dabar, kai sunkumų paakintas noras subrandino pasiryžimą ir kai karalius nebesiblaško tarp dviejų sprendimų? Įsivaizduokime, kad vargšas Liudvikas sėkmingai nusigauna pas Bujė — ko, apskritai kalbant, jis galėtų ten tikėtis? Įniršę įėjimo bilietų savininkai atsako: daug ko, visko. Tačiau šaltas protas teigia: mažai ko, bemaž nieko. Argi ištikimybė valdovui ne gamtos dėsnis?— klausia rojalistai. Argi meilė savo karaliui ir net mirtis už jį nėra garbinga kiekvieno prancūzo pareiga (išskyrus saujelę tų demokratų)? Tegul demokratiniai konstitucijos statytojai pamato, kaip jie apsieis be savo kertinio akmens, o Prancūzija tegul raunasi plaukus, netekusi savo paveldinčiojo atstovo!

Taigi karalius Liudvikas nori bėgti, tik logiškai mąstant neaišku, kokiu tikslu. Kaip pamotės skriaudžiamas berniukas, kuris užpykęs bėga į platųjį pasaulį, užduodamas tėvui širdį?.. Vargšas Liudvikas bėga nuo nežinomų nepakeliamų blogybių prie nežinomų gėrybių, sumišusių su blogybėmis ir nuspalvintų vilties. Kaip Rablė mirdamas, jis keliauja *„chercher un grand Peut-être!"* * Į sudėtingą padėtį patekęs šitaip dažnai elgiasi ne tik užpykęs berniūkštis, bet ir išmintingas suaugęs vyras.

Be to, nestinga akstinų ir pamotės skriaudų, tad pasiryžimas neblėsta. Kraštą skaldantys neramumai nesiliauja; kitaip nė negali būti, nes savo prigimtimi šis bruzdėjimas yra bedugnis, tad galą jam padaryti tegali magiškas autoriteto žodis. Jeigu už karaliaus apsnūdimą būtų sumokėta pasibaigusiais neramumais, jis gali prabusti kada panorėjęs ir pakelti sparnus.

Šiaip ar taip, atkreipkite dėmesį, kaip vartosi kūliais, kaip darkosi mirusi, bet išradingai prikelta katalikybė — šleikštus ir graudus reginys. Kur pažvelgsi, tonzūruoti konstituciniai ir atskalūniški dvasininkai vaidijasi ar, liovęsi vaidytis, išsirengia ruošdamiesi susigrumti. Kol rei-

* Ieškoti didžiojo Galbūt *(pranc.).*

kėjo, Paryžiuje dvasininkus plakė rykštėmis, o Bretanėje, Morbiane, kur rykščių neprireikė, ginkluoti valstiečiai, sukurstyti iš sakyklų, sukyla patys nežinodami ko. Ten nusiųstas generolas Diumurjė pamato, kad viską apėmęs tamsus, aitrus bruzdėjimas, nors, kita vertus, įsitikina, kad aiškinimais ir raminančiais žodžiais galima daug pasiekti *.

Įsivaizduokite dar ir tokį dalyką: popiežius Pijus VI nutarė ekskomunikuoti vyskupą Taleiraną! Tiesa, geriau pagalvojus, reikia pasakyti, kad nėra žemėje jokios mirusios ar gyvos bažnyčios, kuri neturėtų neginčytiniausios teisės ekskomunikuoti Taleiraną. Popiežius Pijus savo ruožtu turi tokią teisę ir tokią galią. Analogiškai gali pasielgti ir tėvas Adomas, buvęs markizas Sen Hiuriužas. Tad gegužės ketvirtąją Palė Ruajalyje matome margą, triukšmingą minią, kurioje savo ūgiu ir balsu išsiskiria tėvas Adomas, jaučiabalsis Sen Hiuriužas su balta skrybėle ant galvos. Su juo einąs žurnalistas Gorsa ir dar daug tų, kurie prausiasi, nes jokia valdžia nepanoro jiems kliudyti. Minia neša iškėlusi Pijų VI su pliušine mantija, tiara ir valdžią simbolizuojančiais raktais; jis natūralaus dydžio, padarytas iš medinių kartelių ir degios dervos. Nešama ir karaliaus draugo Ruaju iškamša kartu su šūsnimi konfiskuotų laikraščių *„Ami du Roi“* — tinkamo kuro šiam aukojimui. Sakomos kalbos, surengiamas teismas, į visas keturias puses nuaidi jaučio balsu perskaitytas nuosprendis ir, miniai garsiai klykiant iš džiaugsmo, po vasaros dangumi popiežių iš kartelių ir dervos bei kitas aukas praryja liepsna, ir jie pavirsta pelenais. Popiežiaus nebeliko; visos pusės geriau ar blogiau, kaip katra mokėdama, pademonstruoja savo teisę ir galią **. Na, bet apskritai kalbant, koks ilgas kelias mūsų nueitas nuo Martyno Liuterio Vitenbergo turgaus aikštėje iki markizo Sen Hiuriužo šiame Palė Ruajalyje, Paryžiuje, ir į kokias keistas sritis jis mus nuvedė! Jokia valdžia negali dabar įsikišti, ir net pati religija, kuriai tokie dalykai kelia liūdesį, gali paklausti: „O ką *aš* turiu su jais bendra?“

Štai kaip neįtikėtinai vartosi kūliais ir kvailioja mirusi, bet išradingai atgaivinta katalikybė. Jeigu skaity-

* Deux Amis.— T. 5.— P. 410—421; *Dumouriez.*— T. 2.— P. 5.
** Histoire Parlementaire.— T. 10.— P. 99—102.

tojui rūpi, kas šiuo atveju sukėlė nesantaiką, koks skirtumas tarp ortodoksijos (ar *mano tikėjimo*) ir heterodoksijos (ar *tavo tikėjimo*), paaiškinsiu. Mano tikėjimo esmė ta, kad didingasis Nacionalinis susirinkimas suvienodina vyskupijas; šitokie suvienodinti vyskupai, jų tikėjimui ir apeigynams nuo to nė per nago juodymą nepasikeitus, prisiekia ištikimybę karaliui, įstatymams ir tautai, tokiu būdu virsdami konstituciniais vyskupais. Jeigu tu esi atskalūnas, *tavo tikėjimas* to padaryti neleidžia, ir tu tampi prakeiktuoju. Piktavaliams reikia menkiausios homojuziškos *jotos*[246] ar bent jau jos regimybės, ir jie pasirengę vienas per kitą lįsti pro adatos skylutę. Taigi mirtingieji nesiliaus vaidiję̨si ir pykęsi.

Ir kaip senovės stoikai, į prieangius suėję,
Arštuose ginčuose gins savąjį tikėjimą.

Šį autodafė Sen Hiuriužas surengė 1791 m. gegužės ketvirtąją; karališkoji šeimyna jį mato, bet nieko nesako.

3 skyrius

GRAFAS FERZENAS

Tiesą sakant, per tą laiką karališkoji šeima jau turėtų būti nemažai nuveikusi, besirengdama pabėgimui. Deja, nuveikti reikia daug ką. Ak, jeigu paveldintįjį atstovą būtų galima išgabenti odinėje „karvėje"— kaip lengva būtų! Bet tai neįmanoma.

Reikia naujų drabužių, kaip įprasta visuose epiškuose žygiuose nuo pat niūriausiųjų geležies amžių — prisiminkime „karalienę Krimhildą su šešiasdešimčia siuvėjų" iš tų laikų „Nibelungų giesmės!" Be naujų rūbų jokia karalienė nepasijudins iš vietos. Taigi ponia Kampan dabar uoliai laksto nuo vieno siuvėjo pas kitą; šie sukerpa suknutes ir apsiaustus, viršutinius drabužius ir apatinius, didelius ir mažus, nors be to karpymo ir siuvimo būtų galima išsiversti. Be to, jos didenybė niekur negali nė žingsnio žengti be savo nesesero — brangios išradingai sumeistruotos skrynutės iš dramblio kaulu inkrustuoto raudonmedžio, kurioje ji laiko kvepalus, tualeto reikmenis ir aibę kitų karalienei pritinkančių mažmožių, būtinų šia-

me gyvenime. Šios gyvenimo būtinybės persiuntimas per flamandų vežikus atsieina apie penkis šimtus luidorų, daug brangaus laiko ir pastangų, pučiant jiems į akis miglą, kuri jų neapgauna, bet ja karalienė taip ir nepasinaudos *. Visa tai, tikriausiai pasakysite, šiam sumanymui nieko gera nepranašauja. Ką darysi: moterų ir karalienių užgaidas reikia tenkinti.

Bujė savo ruožtu rengia sustiprintą stovyklą Monmedi ir renka tenai karališkojo vokiečių ir kitų vokiečių bei ištikimų prancūzų pulkų kareivius „austrų veiksmams sekti“. Jo didenybė sienos pereiti nepageidauja, nebent būtų priverstas. Bus stengiamasi išsiversti be visų nekenčiamų emigrantų pagalbos **. Senasis karo dievas Broji taip pat neturi kišti nagų — viską pats vienas sutvarkys mūsų šaunusis Bujė, kuriam susitikimo dieną visos garsiai sveikinančios kariuomenės akivaizdoje išvaduotasis karalius įteiks maršalo lazdą. Na, o kol kas, kadangi Paryžius taip įtariai karalių seka, ar nevertėtų parašyti užsienio pasiuntiniams tokį apgaulingą laišką: atseit karalius Liudvikas prašęs visus karalius ir žmones įsidėmėti, kad jis mylįs konstituciją, kad jis savo valia prisiekęs ir dar kartą prisieksiąs jai paklusti ir kad laikysiąs savo priešais tuos, kurie teigs kitką? Kurjeriai išnešioja šį konstitucinį aplinkraštį; konfidencialiai perduotas Nacionaliniam susirinkimui ir išspausdintas visuose laikraščiuose, jis duoda kuo puikiausių rezultatų ***. Tvarkydami reikalus, žmonės dažnai griebiasi apgaulės ir klastos.

Mes pastebime grafą Ferzeną dažnai naudojantis savo įėjimo bilietu, nors, be abejo, jis turi tam visišką teisę. Jis narsus karys, švedas, atsidavęs šiai gražiajai karalienei, kaip, beje, ir aukščiausiasis iš visų švedų. Argi karalius Gustavas, garsusis ugningasis *„Chevalier du Nord“*, senų riterių papročiu neprisiekė jai ištikimybės? Jis pasiryžęs atskristi pas ją ant švedų muškietų ugnies sparnų ir išvaduoti ją iš šių šlykščių slibinų — jei tik, deja, nesukliudys jam žudiko kulka [247]!

Šiaip ar taip, grafas Ferzenas, atrodo, malonus jaunas kareivis, vikrus, ryžtingas; platus jo pažinčių ratas,

* *Campan.*— T. 2.— P. 18.
** *Bouillé.* Mémoires.— T. 2.— P. 10.
*** *Moniteur.* Séance du 23 Avril, 1791.

su vienais jis bendrauja atvirai, su kitais — slapčia; jis aiškiai bus kažką sumanęs. Tarp Meco ir Tiuilri pirmyn atgal zuja pulkininkas hercogas Šuazelis, didžiojo dabar mirusio Šuazelio sūnėnas, ir inžinierius Gogela, vežiodami šifruotus laiškus, vieną kurių, itin svarbų, vos pavyksta iššifruoti, nes Ferzenas užšifravo jį paskubomis *. Na, o hercogas Vilkjė išvyko tuoj po kinžalų dienos, tačiau jo namai praverčia jos didenybei.

Kita vertus, vargšas komendantas Guvjonas, pagal rangą — antrasis nacionalinėje gvardijoje, saugodamas Tiuilri, mato sunkiai paaiškinamų dalykų. Tai tas pats Guvjonas, kuris prieš daug mėnesių sėdėdamas rotušėje bejėgiškai stebėjo tą moterų sukilimą, nepajudėdamas lyg tas arklidėje pririštas žirgas gaisrui kilus, kol antstolis Majaras nepradėjo mušti savo būgno. Nerasi už jį labiau atsidavusio patrioto, tik sumanesnių už jį gausu. Jeigu ponios Kampan paskalomis galima tikėti, jis rėžia sparną aplink vieną išdavikę rūmų kambarinę, kuri daug ką jam papasakoja: apie neseserą, siuvamus drabužius ir pakuojamas brangenybes **,— tik jis nesupranta jam išduotų dalykų svarbos. Nenuovokusis Guvjonas spokso naiviomis stiklinėmis akimis, ragina savo sargybinius būti budresnius, neramiai vaikšto pirmyn atgal ir tikisi, kad viskas bus gerai.

Šiaip ar taip, sužinome, kad antrąją birželio savaitę pulkininkas Šuazelis slapčia atvyksta į Paryžių „aplankyti savo vaikų". Be to, kad Ferzenui geriausi meistrai pagal pateiktą modelį pagamino prašmatnią „berlynės" tipo karietą; Šuazeliui matant, ji atvežama jam į namus, ir abu draugai mąsliai nusiteikę važinėja gatvėmis ją išmėgindami, o paskui nusiunčia „poniai Siulivan, gyvenančiai Kliši gatvėje" pačioje Paryžiaus šiaurėje, kur karieta stovės, kol jos prireiks. Eina kalbos, kad rusų baronienė de Korf, kuria tuodu kilmingi jauni kariškiai domisi, ja gan prašmatniai keliausianti į gimtinę kartu su savo kambarine, tarnu ir dviem vaikais. Šitie jauni kariškiai tokie paslaugūs ir mandagūs, kad parūpino jai užsienio pasą, padėjo įsigyti karietą ir sutvarkyti kitus

* *Choiseul.* Relation du Départ de Louis XVI.— Paris, 1822.— P. 39.

** *Campan.*— T. 2.— P. 141.

reikalus. O ir pats Ferzenas įsigijo dvivietį ekipažą, bent jau tinkamą dviem kambarinėms, be to, keletą arklių — galima pamanyti, kad jis pats rengiasi išvažiuoti iš Prancūzijos ir nesiskaito su išlaidomis. Galop pastebime, kad jų didenybės, viso krašto džiaugsmui, dalyvaus, jei Dievas to panorės, Viešpaties kūno šventės pamaldose per šią palaimintą vasaros saulėgrąžą Dangun ėmimo bažnyčioje Paryžiuje. O drąsusis Bujė, kaip sužinome, tą pačią dieną sukvietė draugus pietų, bet iki to laiko išvyko iš namų į Monmedį.

Štai ką mato mūsų akys šiame sudėtingame žemiškame pasaulyje, kuris išties egzistuoja tik mūsų pojūčiuose, kaip dar sako, yra iliuzinis, ir nežinia kodėl nė akimirkos nestovi vietoje.

1791 m. birželio dvidešimtosios, pirmadienio, vakarą, apie vienuoliktą valandą, Paryžiaus gatvėse vis dar apstu riedančių ir stovinčių samdomų karietų. Iš jų visų atkreipiame skaitytojo dėmesį į tą, kuri stovi Ešel gatvėje, prie pat Karuselės aikštės ir išėjimo iš Tiuilri — tuometinėje Ešel gatvėje, „priešais balniaus Ronseno duris", tarytum laukdama keleivio. Laukia ji neilgai: kapišonuota dama ir du kapišonuoti vaikai, išėję iš Vilkjė namų, kur nevaikšto joks sargybinis, pasuka į Tiuilri Princų kiemą, paskui į Karuselės aikštę ir galop į Ešel gatvę, kur samdomas vežikas paslaugiai juos įlaipina ir laukia toliau. Neilgai: tuo pačiu keliu įsikibusi į ranką tarnui ateina kita apsimuturiavusi dama; ji palinki tarnui labos nakties, ir samdomos karietos vežikas taip pat maloniai ją įlaipina. Kur keliauja tos damos? Tokiu metu jo didenybė eina miegoti, jis ką tik atsigulė, ir visi dvariškiai skirstosi į namus. Tačiau vežikas tebelaukia — matyt, dar ne visi keleiviai susirinkę.

Netrukus pamatome apkūnų tipą su peruku ir apskrita skrybėle ant galvos, kuris eina susikibęs rankomis su kažkokiu tarnu, panašiu į pasiuntinį ar parankinį; jis taip pat išeina pro Vilkjė namų duris. Praeinant pro vieną sargybinių, jam atsisega bato sagtis ir jis pasilenkęs ją užsisega; vežikas dar maloniau atidaro jam karietos dureles. Tai gal *dabar* jau visi keleiviai bus susirinkę? Dar ne — vežikas vis dar laukia. . . Deja, išdavikė kambarinė perspėjo Guvjoną manantį, kad karališkoji šei-

myna bėgs šiąnakt, ir Guvjonas, nepasikliaudamas stiklinėmis savo akimis, nusiuntė kurjerį pranešti apie tai Lafajetui. Šią akimirką pro vidinę Karuselės aikštės arką švysčiodama žibintais įrieda Lafajeto karieta; moteris, užsidėjusi čigonišką skrybėlę plačiais kraštais, įsikibusi į ranką tarnui, taip pat panašiam į parankinį ar pasiuntinį, pasitraukia į šalį ją praleisdama ir net nesusilaiko nepalietusi jos rato stipinų savo lazdele — plonyte stebuklinga lazdele, kokias tuo metu nešiodavosi gražuolės. Lafajeto karieta nudarda pro šalį, švysčiodama savo žibintais; joje sėdintys pamato, kad Princų kieme viskas ramu, sargybiniai savo postuose, uždaryti didenybių apartamentai netrikdomai ilsisi. Turbūt išdavikė kambarinė bus apsirikusi? Sergėk, Guvjonai, budriai it Argas[248], nes iš tikrųjų tarp šių sienų įvykdyta išdavystė.

Na, o kur toji dama su čigoniška skrybėle, kuri pasitraukusi į šoną palietė rato stipinus savo lazdele? Dama, kuri tai padarė, skaitytojau, buvo Prancūzijos karalienė! Pro tą vidinę arką ji nekliudomai išėjo į Karuselės aikštę, bet į Ešel gatvę nepakliuvo. Šio netikėto susitikimo išgąsdinta, užuot pasukusi į kairę, ji pasuko dešinėn, nes nei ji, nei jos tarnas nepažįsta Paryžiaus; iš tikrųjų jis joks tarnas, o ištikimas kvailas buvęs leibgvardietis, persirengęs tarnu. Taigi jie pasuko visai ne į tą pusę — perėję Karališkuoju tiltu į aną upės krantą, jie pasimetę klaidžioja Bak gatve, toli nuo vežiko, kuris vis dar laukia. Laukia smarkiai plazdančia širdimi, kamuojamas minčių, kurias priverstas slėpti po standžiai užsegtu vežiko surdutu!

Visi miesto varpai skelbia vidurnaktį; šitaip prarasta brangi valanda. Beveik visi miega. Vežikas laukia, ir kaip nusiteikęs! Privažiuoja kita karieta, jos vežikas jį užkalbina, šis žvaliai atsako jam vežikų žargonu; botago broliai apsikeičia žiupsneliu uostomojo tabako * ir išsiskiria, palinkėję vienas kitam labos nakties, bet nesusitarę išgerti. Tebūnie palaimintas dangus — štai pagaliau pasirodo karalienė su čigoniška skrybėle ant galvos, sėkmingai išvengusi pavojų. Jai teko klausinėti kelio. Įlaipina ir ją; jos tarnas šoka ant karietos paskuigalio, kaip

* *Weber.* — T. 2. — P. 340—342; *Choiseul.* — P. 44—56.

jau padarė kitas, kuris taip pat yra persirengęs leibgvardietis; taigi dabar, vežike, kuriam neprilygs visas tūkstantis — grafe Ferzene, nes skaitytojas suprato, kad tai tu — varyk arklius!

Dulkės nespėja prilipti Ferzeno arkliams prie kanopų — šmaukšt, šmaukšt, ir karieta nudarda. Visi keleiviai lengviau atsidūsta. Bet ar Ferzenas važiuoja teisingu keliu? Mums juk reikia į šiaurės rytus, Sen Marteno užkardos ir Meco vieškelio link, o jis važiuoja tiesiai į šiaurę! Karališkasis keleivis su peruku ir apskrita skrybėle sėdi apstulbintas, bet nesvarbu, tuo ar ne tuo keliu jį veža, nieko pakeisti jis negali. Pliaukši botagas, karieta nesustodama rieda per miegantį miestą. Nuo tų laikų, kai iš purvo iškilo Paryžius ar kai ilgaplaukiai karaliai važiuodavo jaučiais pakinkytais vežimais, retai kas yra šitaip lėkęs. Iš abiejų pusių visai netoliese pasliki miega miestiečiai, o mes kuo budriausi, tik virpame iš baimės! Šmaukšt, šmaukšt — karieta lekia Gramon gatve, Bulvaru, paskui Šosė d'Anteno gatve — už šių 42 namo langų, kur dabar mirtina tyla, gyveno Mirabo. Betgi mes važiuojame ne prie Sen Marteno, o prie Kliši užkardos pačioje šiaurėje! Kantrybės, karališkieji keleiviai — Ferzenas žino, ką darąs. Kliši gatvėje jis akimirkai išlipa prie ponios Siulivan namų. „Ar grafo Ferzeno vežikas paėmė naująją baronienės de Korf berlynę?" „Išvažiavo ja prieš pusantros valandos",— murma mieguistas vartininkas. *„C'est bien!"* * Taip, gerai, bet būtų dar geriau, jei pusantros valandos nebūtumėte *sugaišę*. Greitai važiuok pirmyn, Ferzenai, pro Kliši užkardą, o paskui Tolimuoju bulvaru į rytus, kiek įkerta arkliai ir botagas!

Taigi Ferzenas važiuoja, gaubiamas dieviškų kvapų sklidinos nakties. Miegantis Paryžius dabar visas jam iš dešinės, nutilęs, tik vietomis girdėti duslus knarkimas. Štai jis jau gerokai rytuose, prie Sen Marteno užkardos, ir įdėmiai žvalgosi baronienės de Korf berlynės. Pagaliau jis įžiūri tamsoje tą dangiškąją berlynę, pakinkytą šešiais arkliais; jo paties vežikas vokietis laukia atsisėdęs ant pasostės. Šaunuolis, gerasai vokieti, o dabar skubėk pats žinai kur. O jūs, samdytos karietos keleiviai, taip pat pa-

* Gerai *(pranc.)*.

siskubinkite — jau ir taip daug laiko sugaišta! Didingieji keleiviai skubiai susėda į naująją berlynę, šeši įsitaiso viduje, o du leibgvardiečiai atsistoja paskuigalyje; samdyta karieta, pasukta arkliais į miesto pusę, gali likti kur panorės; kitą rytą ją randa apvirtusią griovyje. O Ferzenas ant naujosios pasostės, aptrauktos spalvingu nauju audeklu, jau pliaukši botagu, ir karieta lekia Bondi link. Ten turėtų būti trečias, paskutinis kurjeris leibgvardietis, jau užsakęs pašto arklius, taip pat pirkta karieta su dviem kambarinėmis ir dėžėse supakuotomis skrybėlėmis — be jų jos didenybė taip pat negalėjo išvykti į kelionę. Greičiau, vikrusai Ferzenai, ir tegul dangui padedant viskas baigiasi gerai!

Dievui palaiminus, ir šįkart viskas gerai. Štai miegantis Bondi kaimelis, karieta su kambarinėmis laukia, arkliai paruošti, ilgaauliais batais apsiavę foreiteriai nekantrauja rasotame apyaušryje. Arkliai greitai pakinkomi, ilgaauliais batais apsiavę foreiteriai šoka į balnus ir ima garsiai mojuoti aplink galvas trumpais botagais. Vežiko surdutu vilkįs Ferzenas žemai nusilenkia pagarbiai atsisveikindamas, karalius ir karalienė atsakydami pamoja jam rankomis netardami nė žodžio. Prancūzijos karališkoji šeimyna baronienės de Korf berlyne leidžiasi į kelią, išsiskirdama su grafu, kaip vėliau paaiškėjo, visiems laikams. Vikrusis Ferzenas raitas pasileidžia užmiesčiu į šiaurę, Bugrė link. Pasiekęs Bugrė, susiranda ten jo laukiančią karietą su vežiku vokiečiu ir nesučiuptas išvažiuoja nežinia kur. Vikrus, veiklus vyras, ką apsiėmęs padarė mikliai ir sėkmingai.

Tai ką — Prancūzijos karališkoji šeimyna iš tikro pabėgo? Šią nepaprastą trumpiausiąją metų naktį ji bėga, važiuoja karieta! Toji *baronienė de Korf* iš tikrųjų yra ponia de Turzel, karaliaus vaikų guvernantė — tai ji atėjo su gobtuvu ant galvos kartu su dviem kapišonuotais vaikučiais, mažuoju dofinu ir *Madame Royale,* kuri po daugelio metų bus žinoma grafienės d'Angulem vardu. Baronienės de Korf *kambarinė* su čigoniška skrybėle — tai karalienė. Tas karališkasis keleivis su peruku ir apskrita skrybėle kol kas tegul būna *tarnas*. Kita kapišonuota dama, neva *palydovė kelionėje,* yra geroji sesuo Elžbieta; jau seniai, per moterų sukilimą, ji prisiekė, kad tik

mirtis ją atskirs nuo jų. Taigi jie ne per veržliausiai lekia per Bondi mišką — Rubikoną jų ir visos Prancūzijos istorijoje.

Puiku, nors ateitis be galo miglota! Ar nusigausime iki Bujė? O kas, jeigu iki jo nenusigausime? Ak, Liudvikai — tave supa didžioji snaudžianti žemė (o viršum tavęs — didysis akių neužmerkiantis dangus), snaudžiantis Bondi miškas, kur ilgaplaukį Childeriką Dykaduonį [249] pervėrė kalavijas *— nieko nuostabaus, juk tas pasaulis buvo panašus į mūsų. Šie smailūs bokštai — Ransi, nedorojo Orleano hercogo pilis. Viskas miega, skendi tyloje, tik girgžda, dunda, darda naujoji berlynė. Vienintelis gyvas padaras, sutiktas kelyje — ankstyvas daržovių pardavėjas, iš lėto kiūtinantis šalia apkrauto savo asilo; laisvi jo drabužiai maskatuoja ant jo lyg ant kaliausės. Tiesiai prieš keleivius šiaurryčiuose vis labiau sklaidosi marga pilkšva prieblanda; garsiu, trumpu čirškesiu šen ir ten ant rasotų šakų sutūpę paukščiai sveikina tekančią saulę. Gęsta žvaigždės ir ištisi žvaigždynai — Dievo miesto gatvių žibintai. Tai visata, mano broliai, plačiai atveria paradinius vartus kylančiai iš miego Didžiajai Aukštybių Karalienei. O tu, vargše karaliau Liudvikai, kaip paprastas mirtingasis keliauji į rytus, į vilties kraštus; Tiuilri rūmai su priėmimais, kuriuos tau taisydavo pakirdusi ryte Prancūzija ir visa žemė, tėra tau šuns būda, didesnė už įprastinę, kurios gyventojai retkartėmis pasiunta.

4 skyrius

REAKCIJA

O kas gi dėjosi Paryžiuje, kai šeštą valandą ryto kažkoks patriotų deputatas, perspėtas rašteliu, pažadino Lafajetą ir jie nuvyko į Tiuilri? .. Galima įsivaizduoti, bet neįmanoma apsakyti žodžiais Lafajeto nuostabos ar kaip sumišęs vartė savo stiklines Argo akis nenuovokusis Guvjonas, dabar pamatęs, kad išdavikė jo kambarinė buvo sakiusi tiesą!

Vis dėlto reikia pažymėti, kad šią dieną, panašią į pasaulio galą, Paryžius pranoksta pats save, ir tai didin-

* *Hénault*. Abrégé Chronologique.— P. 36.

gojo Nacionalinio susirinkimo nuopelnas. Pasak istorinių asmenybių, šių įvykių liudininkių, dar niekad jis „nesilaikė šitaip įspūdingai“ *. Visos sekcijos „nepertraukiamai posėdžiauja“, municipalitetas taip pat, pirma, apie dešimtą valandą, paskelbęs apie nelaimę trim pabūklo šūviais, o juo labiau Nacionalinis susirinkimas. Pastarasis, kurio posėdžiai irgi nepertraukiami, sprendžia, kas darytina, vienbalsiu pritarimu, nes dešinioji pusė sėdi neprasižiodama — bijo žibinto stulpo. Sprendžia jis greitai ir ramiai, bemaž didingai. Būtina balsuoti už nutarimą, kad jo didenybė *pagrobtas* nežinomo asmens ar asmenų — jokių abejonių čia nekyla. Ko tokiu atveju reikalauja iš mūsų konstitucija? Kaip visuomet sakome, *revenons aux principes* **.

Vadovaujantis pirmu ar antru principais, daug kas greitai nusprendžiama: iškviečiami ministrai ir pamokomi, kaip jie privalo toliau eiti savo pareigas; apklausinėjamas Lafajetas, o paskui Guvjonas, kuris be galo padrikai papasakoja apie tai, kas nutikę, nes geriau nesugeba. Aptinkami keli laiškai, vienas iš jų — baisiai ilgas, rašytas jo didenybės ranka ir aiškiai jo paties sukurtas, adresuotas Nacionaliniam susirinkimui. Jame rimtai, su vaikišku naivumu jo didenybė smulkiai išdėsto didesnes ir mažesnes skriaudas, kurias patyrė: kaip jis matė plojant Nekerui, o jam niekas neplojo; apie sukilimą; apie tai, kad Tiuilri rūmuose stigo reikiamų baldų, o jo šeimos reikalams buvo skiriama per mažai lėšų, ir kad pinigų, baldų ir tvarkos *apskritai* trūko; visur siautusi anarchija, o deficitui niekad nepavykę užkimšti gerklės ar bent truputį jį apmalšinti,— todėl, trumpai tariant, jo didenybė pasišalinęs ten, kur jis būsiąs laisvas, palikdamas sankcijas, federacijas ir visokias kitas galimas priesaikas žinotis; nuo šiol jis vadovausis — didingojo Susirinkimo manymu kuo? Ogi tąja „birželio dvidešimt trečiosios deklaracija“, kurioje jis pareiškė *„seul il fera* *** savo liaudį laimingą“. Tarsi *jinai* nebūtų palaidota kuo giliausiai, dvejų

* Deux Amis.— T. 6.— P. 67—178; *Toulongeon.*— T. 2.— P. 1—38; *Camille, Prudhomme* etc. (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 10.— P. 240—244).

** Grįžkime prie pagrindinių principų *(pranc.)*.

*** Pats vienas padarysiąs *(pranc.)*.

metų užmarštyje, kurių jau nebeišbrauksi, ir po viso feodalizmo nuolaužomis ir griuvėsiais! Nacionalinis susirinkimas nutaria šį keistąjį paties karaliaus ranka rašytą laišką perspausdintą išsiuntinėti į visus aštuoniasdešimt tris departamentus su glaustais, bet turiningais aiškinamaisiais komentarais. Be to, į visas puses išsiuntinėjami įgaliotiniai — būtina padidinti kariuomenę, perspėti liaudį ir pasirūpinti, kad nenukentėtų jos gerovė... Na, o dabar su didinga ramybe, netgi abejingai „pereisime prie dienotvarkės klausimų“!

Sitokia didinga ramybė apmalšina žmonių baimę. Žvilgančių iečių miškai, kurie pranašaudami nelaimę šiaušėsi saulei kylant, vėl pranyksta; nuščiūva ar prityla gerklingi gatvių oratoriai. Gali kilti pilietinis karas — na ir tegul kyla! Karaliaus nebėra, bet Nacionalinis susirinkimas, Prancūzija ir mes pasilieka! Liaudis irgi laikosi šauniai, ji taip pat rami ir nekrusteli iš vietos lyg tas liūtas, išsitiesęs iškelta galva — jis tik retsykiais *suurzgia* ar viksteli uodega, parodydamas, ką *galėtų* padaryti! Antai minia apspinta gatvėje Kazalesą, šaukdama: „Ant žibinto stulpo!“, bet nacionaliniai patruliai lengvai jį išvaduoja. Sunaikinami visi karaliaus atvaizdai ir statulos, bent jau gipsinės. Net karaliaus vardas nebetariamas, o pats žodis „karalius“ staiga išnyksta iš visų parduotuvių iškabų; net karališkasis Bengalijos tigras Paryžiaus bulvaruose tampa... nacionaliniu Bengalijos tigru *.

Kokia didi šitaip ramiai išsitiesusi liaudis! Kitą dieną žmonės sakys vieni kitiems: „Karaliaus mes neturime, bet miegojome kuo puikiausiai“. Tą dieną entuziastingasis Ašilis de Šatlė ir maištingasis siuvėjas Toma Penas visas sienas nukabinėja plakatais, skelbiančiais, kad reikia įkurti *respubliką* **. Ar bereikia pridurti, kad Lafajetas, kuriam iš pradžių grasino apsiginklavę ietimis, laikosi šauniai, netgi šauniausiai iš visų? Jo žvalgai ir adjutantai išsilaksto ieškoti ir persekioti bėglių kur papuola; jaunasis Romefas išskuba į Valansjeną, nors vilčių turi nedaug.

* Walpoliana.
** *Dumont*.— P. 16.

Su šitokia didinga ramybe sutinka savo netektį Paryžius. O tuo tarpu karališkasis paštas visais pašto krepšiais išnešioja po visą šalį sukrečiančią naujieną: mūsų paveldintysis atstovas pabėgo. Juokitės, juodieji rojalistai, tik patyliukais, kad išgirdę patriotai nepadūktų ir nepakartų ant žibinto stulpo! Vieninteliame Paryžiuje yra toks Nacionalinis susirinkimas, užkrečiantis savo ramybe, o kitur reiks sutikti šią žinią kaip kam išeis — iš nuostabos išsižiojus ir išpūtus akis ar paniškai kudakuojant, su įniršiu ir spėliojimais. Net nuostabu, kaip kiekvienas šių blausių oda aptrauktų diližanų, vežančių odinį maišą su pranešimu „Karalius pabėgo“, važiuodamas per miestus ir kaimus, išvaro rėžius lygiame Prancūzijos paviršiuje, sujaukia ramius protus, priverčia žmones virpėti iš mirtinos baimės ir lyg niekur nieko nudarda tolyn! Rieda jie visais vieškeliais, pasiekia atokiausius šalies pakraščius, kol visa Prancūzija, vaizdžiai tariant, išsipučia, išrausta ir burbuliuoja lyg didžiulis mirtinai įsiutęs kalakutas.

Antai Nantą toji odinė pabaisa pasiekia nakties sutemose, kai miestas giliai įmigęs. Žinia eina iš lūpų į lūpas, prikeldama visus patriotus. Apsisiautęs chalatu generolas Diumurjė išeina iš miegamojo ir pamato, kad gatvėje prisigrūdę „keturi ar penki tūkstančiai naktiniais marškiniais apsivilkusių miestiečių“ *. Šen ir ten blausiai švyti paskubomis uždegta vargana žvakė; aibė tamsaus gymio žmonių suvargusiais veidais, atsmauktomis naktinėmis kepuraitėmis, besiplaikstančiais marškiniais, išsižioję laukia, ką pasakys generolas. O viršuje kaip ir per amžius Didieji Grįžulo ratai negirdimai tolygiai sukasi aplink Jaučiaganį, abejingi lyg ir pats odinis diližanas. Nusiraminkite, nantiečiai, tebesisuka Jaučiaganis ir nepajudinamieji Grįžulo ratai, senelis Atlantas vis dar gena savo garsiai šniokščiančias bangas į jūsų Luarą; išgerkite taurelę, tegul sušyla viduriai — tai dar ne paskutinė pasaulio diena, o tik priešpaskutinė... Kvailiai — kad jie žinotų, kas šią akimirką taip pat žvakių šviesoje dedasi toli šiaurryčiuose!

* *Dumouriez.* Mémoires.— T. 2.— P. 109.

Bene labiausiai persigandęs žmogus Paryžiuje ir visoje Prancūzijoje — spėk, skaitytojau, kas?— žalsvaveidis Robespjeras. Žalsvas jo veidas išblyškęs dusyk labiau nei paprastai, su pakaruoklių šešėliais. Jis nė kiek neabejoja, kad patriotams bus surengta Baltramiejaus naktis, kad per dvidešimt keturias valandas jo neliks gyvo. Viena neeilinė liudytoja girdėjo jį išsakant šias baisias nuojautas pas Petjoną. Toji liudytoja — ponia Rolan, kurią pernai matėme švytinčią steigiant federaciją Lione. Pastaruosius keturis mėnesius Rolanų šeima gyvena Paryžiuje, tvarko Susirinkimo komitetuose Liono miesto tarybos reikalus, nes ji įklimpo į skolas. Visą tą laiką, žinia, jie bendrauja su geriausiais patriotais, kuriuos čia galima sutikti, tokiais kaip Briso, Petjonas, Biuzo, Robespjeras; pasak gražiosios šeimininkės, jie ateidavo į jų namus keturis vakarus per savaitę. Šiandien jie laksto užsiėmę kaip niekad ir stengiasi nuraminti žalsvaveidį; jie pasakoja apie „Ašilio de Šatlė plakatus, apie laikraštį, būsiantį pavadintą „Respublikonu", apie tai, kad reikia nuteikti žmones respublikai. „Respublikai?— pakartoja žalsvaveidis, nusijuokdamas savo sausu, kimiu, *ne*linksmu juoku.— O kas tai?" * Pamatysi, o nepaperkamasai žalsvaveidi!

5 skyrius

NAUJOJI BERLYNĖ

Tačiau visą tą laiką žvalgai ir adjutantai keliavo greičiau negu oda aptraukti diližanai. Kaip sakėme, jaunasis Romefas anksti išvyko į Valensjeną; baisiausiai įniršę kaimiečiai jį sučiumpa, nutarę, kad jis išdavikas, prisidėjęs prie sąmokslo, nusitempia jį atgal į rotušę, paskui į Nacionalinį susirinkimą, kuris tuojau pat išduoda jam naują leidimą. O čia ta kaliausė — prekiautojas daržovėmis su savo asilu — prisimena matęs Bondi miške prašmatnią naują berlynę ir apie tai praneša **; naują leidimą gavęs Romefas dvigubai greičiau išsiunčiamas šiais daugiau vilčių teikiančiais pėdsakais — per Bondi, Klė ir Šaloną į

* *Madame Roland.*— T. 2.— P. 70.
** *Moniteur,* etc. (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 10.— P. 244—253).

Mecą. Gavęs užduotį surasti tą naująją berlynę, jis raitas pasileidžia kiek neša arklys.

Nelemtą naujoji berlynė! Kodėl karališkoji šeimyna negalėjo keliauti kokia sena karieta, panašia į paprastų žmonių? Kai bėgi, gelbėdamas savo gyvybę, neverta priekabiauti dėl karietos. Karaliaus brolis išvyko į rytus paprastu kelioniniu ekipažu, o jo žmona kitu, skirtingu keliu; keičiant arklius, juodu susitinka, bet netgi žvilgsniu neišsiduoda vienas kitą pažįstą ir pasiekia Flandriją nė-kart nesustabdyti. Lygiai taip pat maždaug vienu metu su jais išvyko ir gražioji princesė de Lambal, kuri sėkmingai pasiekė Angliją. Ak, kad ji būtų ten pasilikusi! Tokia graži, dora, tačiau nelaiminga — baisus galas jos laukia!

Visi bėga be kliūčių, greitai, išskyrus tik naująją berlynę. Tai didžiulis oda aptrauktas vežimas, kurį galima palyginti su sunkiai pakrautu prekybiniu laivu, velkančiu iš paskos kitą sunkų laivą — dviem arkliais kinkytą karietą ir dar su trim geltonais locmanų laiveliais — raitais kurjeriais leibgvardiečiais, kurie be tikslo jodinėja iš šonų ir priešakyje klaidindami, užuot rodę kelią. Berlynė vėžlio greičiu darda į priekį, svirduliuodama nuo sunkumo, krisdama visiems į akį. Leibgvardiečiai geltonomis livrėjomis joja pasipūtę, klegėdami; jie ištikimi, bet kvaili, be to, nuo jų daug kas slepiama. Kartais tenka sustoti ar taisyti gedimus, kaip tai nutiko Etože. Be to, karalius Liudvikas kartais išlipa, pėstute lipa į kalną ir mėgaujasi palaimingais saulės spinduliais. Išaiškėja, kad nepaisant vienuolikos arklių, dvigubų arbatpinigių patarnaujantiems bei gamtos palankumo ir žmonių gudrybių, per dvidešimt dvi kelionės be jokio poilsio valandas karališkoji šeimyna, gelbstinti savo kailį, sukaria vos šešiasdešimt devynias mylias. Lėtos didenybės! O juk kiekviena tų valandų minutė yra brangi; didenybių likimas pareina nuo minučių!

Taigi skaitytojas gali įsivaizduoti, kaip nusiteikęs laukia hercogas Šuazelis Pon de Somvelio kaimelyje, apie dešimt mylių už Šalono; valandos slenka, saulė vis labiau krypsta vakarop. Šuazelis kuo slapčiausiai išvažiavo iš Paryžiaus dešimt valandų prieš laiką, numatytą jų didenybių pabėgimui. Jo husarai su inžinieriumi Gogela

priešakyje jau čia, atvykę „lydėti laukiamo brangaus krovinio“; bet valandos slenka, o baronienės de Korf berlynė vis nesirodo. Visame šiaurės rytų rajone, Šampanės ir Lotaringijos pakraščiuose, kur eina šis didysis kelias, pastebimas smarkus sujudimas. Mat visame šiame ruože nuo Pon de Somvelio į šiaurrryčius iki pat Monmedi visuose kaimuose ir miesteliuose slankioja laukdami konvojaus husarai ir dragūnai — ištisa karinio konvojaus virtinė ar grandinė, kurios gale Monmedi yra mūsų drąsusis Bujė. Nematomas Bujė lyg tėvas Jupiteris laiko šią įelektrintą perkūnijos grandinę savo rankose, idant protingai ją panaudotų! Narsusis Bujė padarė visa, ką galėjo žmogus; savo įelektrintą karinių konvojų grandinę jis nutiesė iki pat Šalono prieigų; ji laukia tik naujosios berlynės, kad ją pasitiktų, palydėtų, o reikalui esant ir nusineštų šautuvų ugnies viesulu. Šitie nuožmūs kariai, kaip sakėme, įsitaisė visuose kaimeliuose nuo Monmedi ir Stenė, paskui Klermono, Sen Menulio iki Pon de Somvelio — Nerdeną ir stambesnius miestus berlynės maršrutas turi aplenkti. „Kareiviai slankinėja dyki, nekantraudami, kada atvyks brangusis krovinys“.

Įsivaizduokite, kokia tai diena narsiajam Bujė — ko gero, pirmoji naujo, šlovingo gyvenimo diena, bent jau tikrai paskutinioji senojo! O juo labiau kokia puiki ir baisi tai diena jauniesiems aukštakilmiams karininkams — Danduanui, grafui de Dama, hercogui Šuazeliui, inžinieriui Gogela ir kitiems, kuriems patikėta paslaptis!.. Tačiau saulė slenka vis labiau vakarop, o Korf berlynė vis nesirodo. Praėjo keturios valandos po numatyto laiko, o karietos vis nėra. Rojalistų karininkai vaikštinėja, dažnai žvilgčiodami Paryžiaus pusėn; jų veidai abejingi, o širdys kupinos juodo nerimo; griežti kvartirmeisteriai vos sulaiko dragūnų eilinius, kurie veržiasi į kavines ir aludes *. Pasirodyk, išsklaidydama mūsų sąmyšį, o naujoji berlyne, pasirodyk, it Helijo ratai, naujoji berlyne, gabenanti Prancūzijos likimą!

Ši karinių konvojų virtinė buvo sudaryta jo didenybės nurodymu; ji ramino karaliaus vaizduotę, žadėdama vil-

* Déclaration du Sieur La Gache du Regiment Royal-Dragons (*Choiseul*.— P. 125—139).

tį ir išgelbėjimą, nors iš tikrųjų sukėlė vien nerimą ir begalinius pavojus ten, kur jų visai neturėjo būti. Mat tuose kaimeliuose kiekvienam patriotui, savaime aišku, kyla klausimai; ką reiškia šis kavalerijos bildėjimas, ko čia susirinkę dykinėja kareiviai? Lydės brangų krovinį? O kam jį lydėti, kai joks patriotas nevogs iš tautos? O kur, beje, tas jūsų krovinys? .. O kareiviai sutraukiami be perstojo — tai atvyksta, tai vėl išeina. Reikalas tas, kad būta dar vieno lemtingo atsitiktinumo: kai kurie šio konvojaus būriai atvyko dar vakar, nes *iš pradžių* buvo paskirta ne dvidešimtoji, o devynioliktoji mėnesio diena, bet dėl vienos ar kitos priežasties jos didenybė nutarė datą pakeisti. Taigi įsivaizduokite, koks įtarimas kilo patriotams, ypač kaip jie baiminosi aristokrato Bujė ir kaip toji slogi abejonių nuotaika netrukdomai kaupėsi ir tvinko visas dvidešimt keturias valandas!

Pon de Somvelyje keturiasdešimties Gogela ir hercogo Šuazelio svetimšalių husarų pasirodymas darosi visiems neapsakoma mįslė. Jie ir taip gana ilgai trainiojosi Sen Menulyje — tol ten slankiojo dyki, kol vietiniai nacionaliniai savanoriai, nuo tų abejonių netverdami įsiūčiu, „pareikalavo miesto tarybos trijų šimtų šautuvų“ ir juos gavo. Taip sutapo, kad tą pačią akimirką į kaimą iš kitos jo pusės įžygiavo iš Klermono atvykęs kapitono Danduano būrys. Papildymas — visai neramu, nors, laimei, tai tik dragūnai, ir ne svetimšaliai! Taigi Gogela su savo husarais teko išsidanginti, ir greitai. Atsikvėpti jie gavo tik Pon de Somvelyje, kur buvo įsitaisęs Šuazelis su savo vyrais; tik jautėsi jie čia lyg ant žarijų. Mat gandas apie juos pasklido toli, ir žmonės persigandę, užpykę ėmė lakstyti į visas puses: Šalonas išsiunčia savanorių žvalgų būrius, o šie susitinka žvalgų būrius, ateinančius iš kitos pusės — iš Sen Menulio. Dėl dievo meilės — ko jūs čia susirinkote, žandenoti husarai, šnekantys nesuprantama gomurine kalba? Lydėti brangaus krovinio? Žvalgai nepatikliai purto galvas. Tačiau alkani valstiečiai puikiai žino, koks tai krovinys; kariškiai atims iš jų turtą už rentas ir rinkliavas, kurias sumokėti jų nesugebėjo priversti joks antstolis! Tai žinodami, jie ima skambinti pavojų bažnyčios varpais; žmonės netrunka atsiliepti. Kol visas kraštas nesuliepsnojo, Šuazelis ir Gogela su savo vyrais

privalo sėsti ant žirgų ir joti, nesvarbu, ar pasirodė berlynė, ar ne.

Taip jie ir padaro; laimei, varpai liaujasi skelbę pavojų. Jie iš lėto joja į rytus, link Sen Menulio, vis dar tikėdamiesi, kad dangiškasis vežimas juos pasivys. Deja, berlynės nėra! Užtat čia pat tas Sen Menulis su „trim šimtais nacionalinių šautuvų", iš kurio jie buvo išvyti ryte ir kuris, atrodo, be didelės meilės žvelgia į papildymą — kapitoną Danduaną su jo husarais, nors jie ir prancūzai,— trumpai tariant, bijodami sukelti sprogimą, į šį miestelį jie *antrąsyk* užeiti neišdrįsta. Sunkia širdimi husarai pasuka į kairę; aplinkiniais keliais, kalvomis ir miškais, kuriuose nėra nė menkiausio takelio, vengdami Sen Menulio ir visų kaimų, kuriuose juos jau buvo matę, jie traukia tiesiai į Vareno kaimą. Matyt, tą vakarą jų laukia varginanti kelionė.

Taigi šis pirmasis karinis postas toje ilgoje perkūnijos grandinėje pranyko be jokios naudos, o gal net padaręs žalos, ir grandinė graso susipainioti!... Tačiau kaimai ir miesteliai didžiajame kelyje vėl aprimsta, stoja tyla, nors gyventojai lieka kuo budriausi. Joks kvartirmeisteris nebenulaiko dykinėjančių dragūnų; jie eina į aludes, kur geria patriotai. Trokšdami išgirsti naujienų, jie net vaišina kareivius. Iš tos nežinios bebaigią išprotėti karininkai vaikštinėja dulkėtu keliu, nutaisę abejingas minas; dangiškasis vežimas vis nesirodo. Ko jis taip užtruko? Neįtikėtina, kad su vienuolika arklių, su tokiais geltonais kurjeriais ir visokeriopai padedamas, jis važiuoja lėčiau nei sunkiausias krovininis furgonas — kokių trijų mylių per valandą greičiu! Deja, nežinia net, ar jis bent išvažiavo iš Paryžiaus, nors ką gali žinoti — gal šią akimirką jis jau įvažiuoja į kaimelį! Karininkų širdys plaka taip, kad, rodos, tuoj ištrūks iš krūtinių.

6 skyrius

BUVĘS DRAGŪNAS DRUĖ

Na, o diena eina vakarop. Suvargę žmogeliai velkasi namo iš laukų, kuriuose plušėjo; kaimo amatininkas pasigardžiuodamas valgo vakarienę iš daržovių arba išeina į

gatvę įkvėpti gurkšnelį tyro oro ar pasiklausyti naujienų. Visur ramus vasaros vakaras. Toli šiaurės vakaruose tebekabo didžiulis liepsnojantis saulės apskritimas — juk šiandien ilgiausioji metų diena. Netrukus kalnų viršūnės nusidažys sodriu raudoniu, džiugiai tardamos „Labos nakties“. Miškinguose slėniuose, sutūpę ant ilgus šešėlius metančių šakų, strazdai ko neužspringdami traukia linksmas savo giesmes pritariant upokšniams, kurių čiurlenimas dabar geriau girdėti; tyla nepastebimai užslenka virš žemės. Laikas sustabdyti girnas dulkiname Valmi malūne, o ir visuose kituose. Nusiplūkę šios mūsų žemės malūnininkai pervarė tarp girnų dar vieną dieną ir dabar būreliais vaikštinėja po kaimus ar įsitaiso kur katram priklauso pagal visuomeninę padėtį ant akmeninių suolų; * jų vaikai, neklaužados velniūkščiai, dūksta jiems palei kojas. Sen Menulio kaimelyje, kaip ir kituose, girdėti malonių nereikšmingų plepalų ūžesys; malonūs ir nereikšmingi tie plepalai, nes net dragūnai yra prancūzai, be to, galantiški, o Paryžiaus—Verdeno diližanas su savo odiniu krepšiu dar nespėjo atidardėti, įvaryti žmonėms siaubo.

Vieną žmogystą prie paskutiniojo kaimo namo vis dėlto išskiriame — tai palaidais naktiniais marškiniais apsirengęs Žanas Batistas Druė, pašto viršininkas — piktas, irzlus, iš pažiūros baisokas vyras vis dar pačiame jėgų žydėjime, kadaise tarnavęs Kondė dragūnu. Šiandien Druė suerzino nuo pat ryto, o nusiraminti taip ir neleido. Ryte husaras Gogela iš šykštumo derėdamasis susivaidijo su savo smuklininku (ne su Druė, tikruoju pašto viršininku) dėl arklio savo kabrioletui atgal išsiųsti; apie tai sužinojęs, Druė netvėrė pykčiu, ėmė grasinti smuklininkui ir nesileido nuraminamas. Visa diena šlykšti. Druė, be to — aistringas patriotas, dalyvavęs iečių šventėje Paryžiuje, ir jam neaišku, ko čia reikia šitiems Bujė kareiviams. Vos tik atsikratėme husarų (išdulkėjo su visu kabrioletu!), kai iš Klermono atvyksta Danduanas su savo dragūnų papildymu ir ima be darbo slankioti po kaimelį. Kurių galų? Irzlusis Druė, apsirengęs ilgais palaidais naktiniais marškiniais, čia išeina laukan, čia vėl grįžta

* Rapport de M. Remy (*Choiseul.*— P. 143).

vidun ir žvelgia į tolį su akylumu, kuris atsiranda žmogui supykus.

Kita vertus, atkreipkite dėmesį į kapitoną Danduaną, kuris nutaisęs abejingą miną vaikštinėja to paties kaimelio gatve pasiutusio nerimo graužiama širdimi — mat Korf berlynė vis nesirodo. Didysis saulės apskritimas prieš laidą dar ryškiau suliepsnoja, o karininko širdis daužosi taip, kad, rodos, ištrūks iš krūtinės.

O dangau — štai geltonasis kurjeris — leibgvardietis raitas atšuoliuoja, nušviestas vakaro žaros! Tvardykis, Danduanai, stovėk nutaisęs neperprantamą abejingą miną, nors geltonasis mulkis pralekia pro paštą ir, klausinėdamas kur jis, sukelia ant kojų visus kaimiečius, kurie negali atitraukti akių nuo jo gražiosios livrėjos... O štai atidarda ir Korf berlynė, užversta skrybėlių dėžėmis, su ekipažu iš paskos — didysis prekybinis laivas su savo gelbėjimosi valtimi nusigavo iki čia. Kaimiečiai žiūri išpūtę akis, kaip visuomet pravažiuojant karietai iš Paryžiaus, nes tai jiems įvykis. Geltonosios livrėjos tokios prašmatnios, kad slampinėjantys dragūnai pagarbiai prikiša delnus prie šalmų, o dama su čigoniška skrybėle atsako su jai būdingu grakštumu *. Danduanas stovi, susidėjęs ant krūtinės rankas, nutaisęs kuo abejingiausią, paniekinamą miną, o tuo tarpu širdis baigia iššokti jam iš krūtinės. Jo ūsai paniekinamai užriesti, o žvilgsnis nerūpestingas, nors kaimiečių būrelius jis aprėpia, ir jie jam nepatinka. „Skubėk, skubėk!“— sako jis akimis geltonajam kurjeriui. Tačiau žvilgsnių bukagalvis leibgvardietis nesupranta ir niurnėdamas priėjęs jo klausia kelio viso kaimo akivaizdoje!

Visą tą laiką nenuleidžia akių ir pašto viršininkas Druė; ilgais palaidais naktiniais marškiniais apsirengęs, jis čia išeina į saulėlydžio žaros nušviestą gatvę pasismalsauti, čia grįžta vidun. Kai reikiamu metu žmogaus pojūčius paaštrina pyktis, galima daug ko laukti. Toji dama su čigoniška skrybėle plačiais nuleistais kraštais karietos gale — ar nepanaši į moterį, kurią kažkur esame matę,— per iečių šventę ar kur kitur? O tas storulis su peruku ir apskrita skrybėle, kuris retkartėmis kyšteli galvą,

* Déclaration de la Gache (*Choiseul.*— P. 143).

žvelgdamas atgal — man rodos, ar tik nebus jis panašus į... Gijomai, direktorato raštininke, nešk greičiau man naują asignatą! Druė perbėga akimis naują asignatą, palygina šį popierinį pinigą su storulio karietoje veidu — dievaži, vienas bando atvaizduoti kitą! Tai štai ko susirinko čia kareiviai, ko jie slampinėja ir šnabždasi — viskas aišku!

Spręsk, Druė, kaimo pašto viršininke, aistringasai patriote, buvęs Kondė dragūne, ką tau daryti, ir paskubėk, nes naujoji berlynė jau mikliai perkinkyta — šmaukšteli botagas, ir ji nudarda toliau!.. Druė neišdrįsta nieko nelaukęs sugriebti vadeles savo rankomis, nes Danduanas gali nukirsti jas palašu. Mūsų vargšai nacionaliniai savanoriai, kurių nė vieno nėra aplink, turi tris šimtus šautuvų, bet neturi parako; be to, Druė nėra įsitikinęs, tik intuityviai jaučia. Sumanus buvęs Kondė dragūnas Druė pasielgia išmintingiausiai: pasivadinęs į šalį, pasikalba su raštininku Gijomu, taip pat buvusiu Kondė dragūnu; kol pastarasis balnoja du eikliausius žirgus, jis slapta nusigauna į rotušę ir šnibžteli ten žodelį, o paskui sėda ant žirgo kartu su Gijomu, ir juodu išjoja berlynei pavymui *pasižiūrėti,* ką galima padaryti.

Jiems jojant į rytus smagia risčia, jų instinktyvus įsitikinimas nuo rotušės išplinta po visą kaimą neramiu šnabždesiu. Kapitonas Danduanas įsako savo dragūnams sėsti ant žirgų, bet, deja, šie pasiskundžia seniai nieko burnoje neturėję ir pareikalauja pirma ko užkąsti. Jiems duoda duonos su sūriu, bet kol jie baigia trumpas savo vaišes, gandas apskrieja visą kaimą, bet jau nebe šnabždesiu, o staugimu ir šauksmais! Paskubomis surinkti nacionaliniai savanoriai rėkia reikalaudami parako; dragūnai blaškosi tarp patriotizmo ir karinio reglamento, tarp duonos su sūriu ir užmautų durtuvų. Danduanas niekam nematant perduoda savo užrašų knygelę su slaptais pranešimais griežtam kvartirmeisteriui; tuo tarpu net užvažiuojamojo kiemo arklininkai paima į rankas šakes ir spragilus. Rūstusis kvartirmeisteris viena koja balne špaga prasiskina sau kelią pro nukreiptus į jį durtuvus, šaukiančius, prakeiksmus svaidančius patriotus ir arklininkus, mėginančius užtvoti jam spragilais, ir joja lyg pa-

šėlęs*; jį nusiveja vos keliese — kitus pavyksta geruoju prikalbinti pasilikti.

Taigi naujoji berlynė rieda toliau, o Druė ir Gijomas šuoliais lekia jiems iš paskos; jiems pavymui — Danduano kareiviai ar bent jau vienas iš jų. Sent Menulis ir gal dešimt mylių vieškelio liepsnote liepsnoja... Karinė perkūnijos grandinė pati save sunaikino, ir reikia baimintis, kad padariniai bus siaubingi.

7 skyrius

PENTINŲ NAKTIS

Štai kokią išvadą galima padaryti, žvelgiant į tuos paslaptingus konvojus ir naująją berlynę su vienuolika arklių: „jei turi paslaptį, privalai slėpti ne tik ją, bet ir tai, kad turi ką slėpti". Pirmasis konvojus iširo, pats save sunaikino, o kiti konvojai ir įtarumo kupini gyventojai dabar sukrus, ims drebinti kraštą dundesiu, kurio *ne*palyginsi su pergalingu griausmu, o veikiau su pirmaisiais poslinkiais kalnų griūties, kuri, prasidėjusi kaip čia, Sen Menulyje, plis vis tolyn, pasiekdama net Stenė, su griausmu viską beatodairiškai niokodama, kol galop patriotiški kaimiečiai, valstiečiai, konvojų kariai, naujoji berlynė su karališkąja šeimyna nugarmės į prarają!

Leidžiasi tiršti nakties šešėliai. Foreiteriai šmaukši botagais; karaliaus berlynė važiuoja pro Klermoną, kur pulkininkas grafas Dama šnabžteli jos keleiviams porą žodžių, ir, sėkmingai jį pravažiavusi, lekia link Vareno dvigubų arbatpinigių greičiu; „nepažįstamas raitelis" kažką rimtai rikteli, pasilenkęs prie karietos lango, ir pranyksta tamsoje, bet keleiviai jo žodžių neišgirsta**. Didingieji keleiviai išsigąsta, bet jie tokie pervargę, kad visi užsnūsta... Deja, lekia ne jie vieni — Druė su raštininku Gijomu pentinais ragina arklius jodami nuošaliais keliais — atsargumo dėlei ir kad sutrumpintų kelią, sėdami tą savo intuityvų įsitikinimą, kuris skrenda po kraštą it paukštis.

* Déclaration de la Gache (*Choiseul*.— P. 134).
** *Campan*.— T. 2.— P. 159.

Varo pentinais arklį ir rūstusis kvartirmeisteris, o atjojęs į Klermoną kimiu trimito balsu kelia sugulusius miegoti dragūnus. Narsusis pulkininkas Dama dalį šių Klermono konvojaus vyrų priverčia sėsti ant žirgų, ir jaunasis kornetas Remi su keliais jų išjoja. Tačiau ir čia, Klermone, esama patriotiškos magistratūros; nacionaliniai gvardiečiai rėkia reikalaudami šovinių, kaime „užsidega visi žiburiai"— patriotai mikliai šoka iš lovų, ir, kas su naktiniais marškiniais, kas spėjęs apsirengti, uždega prastą žvakę ar vargană žibalinę lempą, kol visur suspingsi, sušvinta žiburėliai — netrukus visi jau sukilę ant kojų! Visur tik bruzda žmonės, apsivilkę naktiniais marškiniais; ima skambinti varpai, kaimo būgnai įnirtingai skelbia pavojų, kaip čia, Klermone, kur uždegti visi žiburiai; iš nerimo pamišę patriotai maldauja šaudmenų ir net grasina! Narsusis jaunasis pulkininkas Dama, savo balsu nustelbdamas tą pamišusių patriotų klegesį, taria keletą liepsningų frazių tai menkai saujelei savo karių: „Mūsų draugus Sen Menulyje įžeidė; karalius ir šalis šaukia drąsuolius", o paskui liepsningai paliepia: „Išsitraukti kardus!" Deja, užuot išsitraukę kardus, kareiviai *tvoja* per jų rankenas, įvarydami juos dar giliau į makštis! „Visi, kurie už karalių — paskui mane!"— neviltingai sušunka Dama ir nušuoliuoja ant savo arklio, į naktį, bet paskui jį leidžiasi vos pora jaunesniųjų karininkų *.

Klermono apylinkės dar nebuvo regėjusios tokios nakties kaip ši — trumpiausios metuose, nuostabiausios per visą šimtmetį; tai naktis, kurią reiktų vadinti pentinų naktimi. Kornetas Remi ir saujelė karių, su kuriais jis išjojo, išklydo iš kelio ir kelias valandas šuoliais lėkė Verdeno link, o paskui, pastebėję savo klaidą, ne vieną valandą jojo tarp aptvertų sklypų, pro sukilusius iš miego kaimus, Vareno link. Nepasisekė kornetui Remi, bet dar labiau — pulkininkui Dama, kurį desperatiškai lydi vos du ištikimi kariai. Iš Klermono konvojaus niekas daugiau neišjojo, o iš kituose kaimuose apsistojusių dalinių neišvyksta nė tiek, tik jų arkliai laksto, šuoliuoja paries-

* Procès-verbal du Directoire de Clermont (*Choiseul.*— P. 189—195).

tomis kojomis, išgąsdinti pavojaus varpų ir staiga įsižiebusių kaimo žiburių.

Drue su raštininku Gijomu joja, tik bėga pro šalį apylinkės... Gogela su hercogu Šuazeliu raiti taškosi klampynėse, ropščiasi į stačias uolas, šoka per kelmus ir akmenis, skverbiasi pro tankius Klermono miškus — čia takais, čia be jokio tako, su vedliais; keli husarai įgriuvo į vilkduobes ir „nualpę gulėjo tris ketvirčius valandos", o kiti atsisakė joti be jų. Tai bent pasijodinėjimas tamsoje iš Pon de Somvelio, ir kiek įvykių nutiko per tas trisdešimt valandų, praėjusių nuo tada, kai Šuazelis fajetonu išvažiavo iš Paryžiaus su karalienės tarnu Leonardu! Visiems raiteliams už nugarų — niūrus nerimas. Lekia jie, pabaidydami pelėdžiuką iš šakomis užslėpto lizdo, traiškydami kvapnias miškų žoleles, gaivų aromatą *skleidžiančias* vingiorykštes pievose, gąsdindami nakties ausis. Tačiau pasiklausykite — gal dvyliktą (kelinta valanda, galima tik spėti, nes net žvaigždės pranyko) ar tik ne Varene suskamba nelaimę skelbiantys varpai. Husarų karininkas sustabdo arklį ir įsiklauso —„turbūt kur nors gaisras",— nutaria ir lekia dusyk greičiau, kad įsitikintų.

Taip, kilnieji draugai, besistengią iš paskutiniųjų, tai panašu į gaisrą, kurį sunku užgesinti. ...Korf berlynė, gerokai atitrūkusi nuo šios raitos lavinos, pasiekė menkutį Vareno kaimelį maždaug vienuoliktą valandą; jos keleiviai buvo kupini vilčių, nepaisant to sutikto nepažįstamojo, kuris kažką šnibžtelėjo kimiu balsu. Juk visi miestai jau pravažiuoti, o aplenktas Verdenas liko iš dešinės. Jau ir patį Bujė, taip sakant, galima užuosti, o tamsi kaip reta vasaros naktis mums palanki. Taigi karieta sustoja ant kalvos viršūnės pietiniame kaimelio gale, tikėdamasi, kad čia pakeis arklius — juos parengti turėjo Bujė sūnus su savo husarų konvojumi, nes šiame kaimelyje pašto stoties nėra. Baisu net pagalvoti: čia jų nelaukia nei arkliai, nei husarai! O tuo tarpu tinkama pamaina tvirtų arklių, priklausančių hercogui Šuazeliui, išties stovi aptvare, tik kitame kaimelio gale, anapus tilto, tačiau bėgliai to nežino. Laukia ir husarai, bet jie geria smuklėse, mat berlynė vėluoja jau šešias valandas; Bujė, kvailas nesubrendęs jaunuolis, pamanęs, kad šiąnakt jau nieko nebebus, nuėjo miegoti. Taigi mūsų gel-

tonieji kurjeriai apgraibomis, klupinėdami klaidžioja po nepažįstamą kaimelį, kuris beveik visas miega, nes foreiteriai už jokius pinigus nesutinka važiuoti toliau su nusivariusiais arkliais, bent jau patys nepasistiprinę — nieku gyvu, kad ir kaip įtikinėja juos tarnas su apskrita skrybėle.

Apmaudu! Pagal karaliaus laikrodį „trisdešimt penkias minutes“ berlynė nekrusteli iš vietos — apskritoji skrybėlė ginčijasi su ilgaauliais batais, nuvargę arkliai šlerpia vandenį su miltais, geltonieji kurjeriai grabinėja, klupinėja, o visą tą laiką jaunasis Bujė miega kitame kaimelio gale, kur aptvare stovi puikūs Šuazelio žirgai. Nepadeda nė pažadai karališkai atsilyginti — arkliai ir toliau pamažu šlerpia, apskritoji skrybėlė ginčijasi, Bujė miega. Tačiau pasiklausykite, nakties gūdumoje pavargę risnoja du arkliai, girdėti, kaip kaukši jų kanopos; pamatę tamsuojantį didžiulį berlynės siluetą, išgirdę šlerpiančius arklius ir besivaidijančius balsus, raiteliai stabteli, o paskui pasileidžia sparčiau į kaimą. Tai Druė su raštininku Gijomu. Juodu vis dar atitrūkę nuo netvarkingai jojančių konvojaus karių, nesužeisti, nors kiti gyrėsi juos viję si. Pavojinga ir Druė misija, bet nuo patirto sukrėtimo visi jo pojūčiai kuo aštriausi!

Vareno kaimas snaudžia tamsoje. Jo reljefas labai nelygus, pasak vieno aprašymo, panašus į apverstą balną. Jis miega Er upei čiurlenant jam lopšinę. Vis dėlto iš „Auksinės rankos“ užeigos, stovinčios priešais nuožulnią turgaus aikštę, langų vis dar sklinda jauki šviesa ir balsai piemenų ir kitų kaimiečių, nespėjusių išgerti „į kelią“. Juos aptarnauja baltą prijuostę pasirišęs Bonifasas Leblanas — reginys mielas akiai. Į šią „Auksinę ranką“ įeina Druė; budriai apsidairęs, jis niekam nematant kumšteli į šoną Bonifasui: *„Camarade, es-tu bon Patriote?“* * *„Si, je suis!“* **— atsako užeigos šeimininkas. „Tuomet...“— ir jis nieko nelaukęs sušnabžda tai, ką turi pasakyti, ir jo žodžius išgirsta vien Bonifasas ***.

Bonifasas Leblanas sukrunta — net dėl didžiausio girtuoklio jis šitaip niekad nesistengdavo. O Druė ir Gijo-

* Ar tu geras patriotas, drauge? *(pranc.)*.
** O taip! *(pranc.)*
*** Deux Amis.— T. 6.— P. 139—178.

mas, du vikrūs buvę dragūnai, tuojau pat pertveria tiltą „baldų furgonu, kurį aptiko netoliese“, vežimais, vežėčiomis, statinėmis ir karučiais, kurie tik pakliūva po ranka, kol juo nebepravažiuos jokia karieta. Pertvėrę tiltą, jie paskubomis užima pozicijas po Vareno vartų arka, kur prie jų prisideda Leblanas su savo broliu ir dar pora jo pažadintų budrių patriotų. Taigi jų koks pustuzinis; nacionalinėmis muškietomis apsiginklavę, jie laukia po arka vienas šalia kito, kol privažiuos toji Korf berlynė. Jinai privažiuoja. *„Alte-là!“* * Iš po apsiaustų skvernų ištraukti švysteli žibintai, tvirtos rankos sugriebia arklius už kamanų, pro vienas karietos dureles įkišta muškieta nukreipiama į keleivius ant priekinės, pro antras — ant užpakalinės sėdynės. „Parodykite savo pasus, ponios!“ Deja, deja! Priešais keleivius — kaimelio prokuroras, prekiautojas lajinėmis žvakėmis ir bakalėjinėmis prekėmis Sosas, kalbantis oficialiai ir mandagiai, kaip ir dera bakalėjininkui, Druė su savo įnirtinga logika ir nuovokumu: „Ar nemalonėtų gerbiami keleiviai, nesvarbu, ar tai baronienė de Korf su palydovais, ar dar aukštesnio rango asmenys, lig aušros pailsėti pono Soso namuose?“

O, Liudvikai, o nelaimingoji Marija Antuanete, kuriai lemta visą gyvenimą praleisti tarp tokių vyrų! Flegmatiškasai Liudvike, nejaugi tu toks tingus, apatiškas iki pat sielos gelmių? Tu juk karalius, vyriausiasis karvedys, frankų suverenas! Jeigu nuo to laiko, kai tavo širdis ėmė plakti, joje dar niekad nėra subrendęs pasiryžimas, tai jis privalo subręsti dabar — kitos galimybės šioje žemėje nebeturėsi... Kodėl tu neužrinki: „Ei jūs, įžūlūs naktibaldos — o kas jeigu tai išties aukšto rango asmenys? Jeigu tai net pats karalius? Argi karalius neturi teisės, kurią turi kiekvienas elgeta, nevaržomai keliauti savo keliais? Taip, čia tikrai karalius, ir drebėkite tai žinodami! Karalius pasakė, ką manąs šiuo nereikšmingu klausimu, ir Prancūzijoje ir visoje Dievo karalystėje nėra jėgos, kuri išdrįstų jam paprieštarauti. Po šita savo niekinga arka karaliaus jūs nesustabdysite, nebent tik jo lavoną, bet už tai atsakysite prieš dangų ir žemę. Prie manęs, leibgvardiečiai, pirmyn, foreiteriai!“.. Galima įsivaizduo-

* Stot! *(pranc.)*

ti, kaip tuomet išblykštų muškietininkai Leblanai, kaip stovėtų it stabo ištikti, kaip atviptų žandikaulis Druė ir kaip prokuroras Sosas ištirptų lyg jo lajinės žvakės kaitrioje krosnyje, o Liudvikas nuvažiuotų toliau, už kelių žingsnių pažadintų jaunąjį Bujė, husarus ir perkinkytais arkliais triumfuodamas įvažiuotų į Monmedi su tvarkingu būriu lydinčių konvojų karių, šauniai švytruojančių kardais iš paskos — visa Prancūzijos istorija tuomet būtų pakrypusi kita linkme. Deja, *tam* vargšui flegmatikui šitokiam žingsniui neužtenka drąsos. Jei būtų užtekę, Prancūzijos istorija niekad nebūtų sustojusi apsispręsti po šia Vareno vartų arka... Jis išlipa, o jam įkandin ir visi. Prokuroras Sosas ištiesia bakalėjininkišką ranką karalienei ir seseriai Elžbietai, jo didenybė nusiveda už rankos abu vaikus. Šitaip ramiai jie grįžta turgaus aikšte prie prokuroro Soso namų ir užlipa į ankštą antrąjį jų aukštą, kur jo didenybė tuojau pat „pareikalauja ko nors užkąsti“. Taip ir parašyta — pareikalauja ko nors užkąsti; jam atneša duonos su sūriu ir butelį burgundiško vyno; jis pareiškia kaip gyvas negėręs tokio gero burgundiško vyno!

O tuo tarpu Vareno didikai ir visi vyrai, valdžios atstovai ir visi kiti, paskubomis maunasi kelnes ir čiumpa ginklus. Pusnuogiai žmogeliai ridena ant kelio statines, guldo nupjautus medžius, žvalgai išsilaksto į visas keturias puses. Ima skambinti nelaimės varpai, „kaime įsižiebia visi žiburiai“. Nuostabu, kaip vikriai tvarkosi šie mažyčiai kaimeliai, vidurnaktį išgąsdinti karo pavojaus signalo. Jie panašūs į staiga pažadintas barškuoles: barška jų barškutis (varpas), užsidega jų akys (lajinės žvakės), ir toks suerzintas kaimas pasirengęs *gelti* kaip barškuolė. Buvęs dragūnas Druė — visų vareniečių inžinierius ir vyriausiasis vadas, narsus lyg Rujis Dijasas[250]... Dabar arba niekada, patriotai, nes ateina kareiviai. Ši valanda ir jūs nulemsite, ar skers mus austrai ir aristokratai, ar kils karas, baisesnis už pilietinį!.. Nacionaliniai gvardiečiai rikiuojasi, nespėję užsisagstyti pusės sagų; kaimiečiai vienomis kelnėmis ir apatiniais sijonais ridena statines, tempia nereikalingus rakandus, nupjautus medžius ir krauna viską į barikadas — kaimas rengiasi *gelti*. Vadinasi, minia įsisiautėjo *ne* vien Paryžiuje? Taigi kad ne, kad ir

ką sakytų dvariškiai. Pasiryžimas mirti už karalių pavirto ryžtu mirti už save, jeigu prireiks — ir einant *prieš* karalių.

Taigi jojanti ir bėganti netvarkinga lavina su Korf berlyne priekyje jau *pasiekė* prarają ir gali nugriūti, nugarmėti į bedugnius jos nasrus. Turbūt nereikia nė aiškinti, kaip bildėjo visas kraštas ateinančias šešias valandas. Visose Klermono apylinkėse vien bildesys, varpų gausmas ir pašėlęs sąmyšis, apėmęs tris vyskupijas; dragūnai ir husarai joja keliais ir be jokio kelio; nacionaliniai gvardiečiai ginkluojasi ir leidžiasi į kelią vidury nakties; varpai vienas po kito skelbia pavojų...

Gal po keturiasdešimties minučių Gogela ir Šuazelis su savo išvargusiais husarais pasiekia Vareną. Pasirodo, ne gaisras, tiksliau tariant, gaisras, kurį sunku užgesinti! Nors nacionalinės gvardijos seržantas mėgina jiems sukliudyti, jie peršoka per medžius, sukrautus į barikadas, ir įjoja į kaimą. Šuazelis paaiškina savo kareiviams tikrąją padėtį, o šie šūkčioja savo gomurine kalba, iš kurios galima suprasti vien: *„Der König, die Königinn!“* * Jie atrodo patikimi. Šitaip lojaliai nusiteikę, jie pasišauna apgulti prokuroro Soso namą. Tai būtų labai naudinga, bet Druė nuožmiai įsako to nedaryti, o suvokęs, kokia kritiška padėtis, dar užriaumoja: „Artileristai, prie patrankų!“ Tai du seni, rūdžių duobutėmis nusėti lauko pabūklai, kuriuose vietoje užtaiso vieni voratinkliai; vis dėlto išgirdus jų dardėjimą ir pamačius pasitikėjimą savimi jas ridenančių artileristų veiduose, husarų įkarštis atvėsta, ir jie išsirikiuoja, pagarbiau atsitraukę atgal. Vyno ąsočiai, paleisti per jų gretas (vokiečių gerklės taip pat perdžiūva), galutinai sutvarko visą reikalą: kai gal už valandos prie jų prieina Gogela, jie prancūziškai šaukia jam žagsėdami: *„Vive la Nation!“*

Gogela, Šuazelis, o dabar dar ir grafas Dama ir visi Vareno pareigūnai — prie karaliaus, bet kas iš to? Karalius negali duoti jokio įsakymo, negali nieko nuspręsti — jis kaip visada sėdi lyg molio gabalas ant puodžiaus rato — bene absurdiškiausias iš visų gailesčio ir atleidimo vertų molio lipdinių, kurie dabar sukasi po mėnuliu.

* Karalius, karalienė *(vok.)*.

Kitą rytą jis pageidauja vykti toliau, pasiėmęs nacionalinius gvardiečius *drauge,* jei tik leis Sosas! Nelaiminga karalienė: jos vaikai suguldyti ant varganos lovos, senoji Soso motina atsiklaupusi su ašaromis garsiai meldžia Dievą jiems palaiminimo; imperatoriškoji Marija Antuanetė atsiklaupusi prieš Soso sūnų ir žmoną tarp dėžių su žvakėmis ir statinių su melasa, bet veltui! Varene jau trys tūkstančiai nacionalinių gvardiečių, netrukus jų bus dešimt tūkstančių: varpų išnešiota žinia sklinda lyg ugnis perdžiūvusiais viržiais ar net žymiai greičiau.

Jaunasis Bujė, pažadintas Vareno varpo, šoko į balną ir... pabėgo pas tėvą. Ten pat bemaž su isteriška neviltimi joja toks Obrio, Šuazelio pasiuntinys; jis perplaukia tamsoje per upę, nes tiltas pertvertas, ir ragina pentinais žirgą, tarytum pats šėtonas liptų jam ant kulnų *. Lėkdamas pro Den kaimą, sukelia ant kojų narsiojo kapitono Delono šimto vyrų konvojų, ir šie pasibalnoję žirgus išjoja. Delonas irgi nusigauna į Vareną; palikęs savo šimtinę prie barikados, suverstos iš medžių, jis nueina pas karalių Liudviką ir pasisiūlo jį išvaduoti; deja „darbelis *būsiąs* karštas", todėl jo didenybė „negalįs duoti įsakymo" **.

Taigi varpai skelbia pavojų, dragūnai išjoja, bet atjoję nieko negali padaryti: nacionaliniai gvardiečiai plūsta į Vareną lyg varnai; trūkinėjanti perkūnijos grandinė, griūvanti lavina ar dar su kuo būtų galima palyginti tuos konvojus, stačiai įsisiautėjo ir dabar pasiekė net Stenė ir patį Bujė ***. Narsusis Bujė, viesulo sūnus, pasodina ant žirgų karališkąjį vokiečių pulką, sako jam ugningus žodžius, nuo kurių suliepsnoja širdys ir akys, ir išdalina kiekvienai kuopai po dvidešimt penkis luidorus. Jok, nuo seno garsėjęs Karališkasai vokiečių pulke; tau reiks pulti ne Tiuilri ir ne eitynes su Nekero ir Orleano hercogo biustais, o vaduoti iš nelaisvės patį karalių; laimėti tu gali visą kraštą!.. Štai kokia naktis, kurią reiktų vadinti pentinų naktimi.

* Rapport de M. Aubriot (*Choiseul.*— P. 150—157).

** Extrait d'un Rapport de M. Deslons (*Choiseul.*— P. 164—167).

*** *Bouillé.*— T. 2.— P. 74—76.

Šeštą valandą nutinka du dalykai. Lafajeto adjutantas Romefas, lėkdamas kiek tik neša arklys tuo keliu, kur ėjo senasis daržovių pardavėjas su savo asilu, į pabaigą dar smarkiau paraginęs arklį, nusigauna į Vareną. O čia dešimt tūkstančių vyrų su paniškos baimės sukeltu įniršiu reikalauja, kad karališkoji šeimyna tučtuojau grįžtų į Paryžių, idant nebūtų pralietas daugybės žmonių kraujas. Kita vertus, Šuazelio *žokėjas*, „anglas Tomas", lėkdamas tais Šuazelio žirgais, Deno aukštumose susitinka Bujė; šio tvirto žmogaus kaktą aptraukęs tamsus rūpestis. Jam iš paskos lyg perkūnija atidunda Karališkasis vokiečių pulkas. Kaip ten Varene? Anglas kaip galėdamas atsako į šį trumpą klausimą, o paskui savo ruožtu klausia, ką jam daryti su pono Šuazelio žirgais, kur jam keliauti? „Prasmek skradžiai!"— atsako jam Bujė griaudžiančiu balsu, o paskui, paraginęs pentinais žirgą, įsako vokiečiams joti šuoliais ir pranyksta svaidydamas prakeiksmus *. Mūsų narsiajam Bujė artėja galas. Kai Varenas jau matyti, jis sustabdęs žirgą sušaukia karininkų pasitarimą ir supranta, kad nieko nebepadarysi. Karalius Liudvikas sutiko su gvardiečių reikalavimu ir išvyko, iš visų pusių skambinant pavojaus varpams, trypiant dešimčiai tūkstančių ginkluotų vyrų, susirinkusių Varene, ir gal dar šešiasdešimčiai tūkstančių, būriais ten plūstančių. Net „negavęs įsakymų" narsusis Delonas su savo šimtine puola į Er upę **, perplaukia vieną jos atšaką, bet kitos įveikti neįstengia, ir stovi permirkę, sunkiai gaudydami kvapą; dešimt tūkstančių pašaipiai jiems šaukia, o naujoji berlynė bilda, riedėdama varginančiu neišvengiamu keliu į Paryžių. Taigi niekas žemėje nebepadės, o kadangi šiame amžiuje stebuklų nebūna, tai ir danguje!

Tą naktį „markizas de Bujė ir dar dvidešimt vienas mūsiškis nusigauna už sienos; Liuksemburge, Orvalyje bernardinų vienuoliai pavalgydina mus vakariene ir apnakvydina" ***. Bujė joja, bemaž nepraverdamas burnos, apniktas minčių, kurias neverta išsakyti žodžiais, į šiaurę, į nežinomybę ir pragarišką tamsą. Jis nusigauna į Vakarų Indijos salas, nes tam viesulo sūnui nėra ką veik-

* Déclaration du Sieur Thomas (*Choiseul.*— P. 188).
** *Weber.*— T. 2.— P. 386.
*** *Aubriot.*— P. 158.

ti su saujele kliedinčių emigrantų, į Angliją, ir stoiškai pirma laiko miršta[251], taip ir nebesugrįžęs Prancūzijon. Šlovė narsuoliui, kuris, kad ir kokiam nesutarimui kilus, *išlieka* materialus, aiškiai kalbantis žmogiškos drąsos pavyzdys, o ne pasipūtusi tuščiavidurė šmėkla, cypčiojantis ir niekus tauškiantis šešėlis! Tas Bujė — vienas tų retų šios dramos aktorių rojalistų, apie kurį tai galima pasakyti.

Šitaip iš mūsų pasakojimo audinio pranyksta ir narsusis Bujė. Mūsų pasakojimas, mūsų audinys — blankus, menkas atspindys to didžiojo stebuklingojo audinio, to gyvojo gobeleno, vadinamo *Prancūzijos revoliucija,* kuris tuo metu iš tikrųjų buvo audžiamas „tomis trankiomis *laiko staklėmis"*! Senieji narsuoliai su savo siekiais pranyksta iš šio audinio, ir jame atsiranda nauji piktieji Druė, kitos spalvos, su kitokiais siekiais, kaip būdinga tokiam audimui.

8 skyrius

GRĮŽIMAS

Taigi didysis rojalistų sąmokslas — pabėgimas į Mecą — *įvykdytas.* Ilgą laiką šmėžavęs fone kaip šiurpus karališkasis *ultimatumas,* jis galvotrūkčiais puolė į priekį, įvarė nemaža baimės, ir dabar reikia laukti padarinių. Kiek gudriai sugalvotų rojalistų sąmokslų ir planų vienas po kito susproginėjo lyg minos, lyg muilo burbulai, ir nė vienas nesibaigė kitaip! Posėdžio dalyvaujant karaliui 1789 m. birželio dvidešimt trečiąją mina, kaip sakėme, susprogo „patrankos vamzdyje", o kai ji kitąmet buvo iš naujo užtaisyta karo dievo Broji, išlėkė į orą Bastilija. Paskui buvo šaunus pobūvis Operos salėje su kardų švytravimu ir „O Ričardai, mano karaliau", kuris Alkiui padedant pagimdė moterų sukilimą ir Atėnę Paladę panelės Teruan pavidalu. Taigi iš narsos naudos nėra, o tuščioms pagyroms fortūna taip pat nesišypsojo. Ginkluotas Bujė žygis baigiasi taip kaip Broji. Vyrai vienas po kito paguldo galvas už šį reikalą — tuščiai, tik paspartindami jo žlugimą; atrodo, kad šis reikalas pasmerktas pražūčiai, žemės ir dangaus atsižadėtas.

Praeitų metų spalio šeštąją karalius Liudvikas, lydimas panelės Teruan ir gal dviejų šimtų tūkstančių žmonių, įžengė į Paryžių tokia karališka procesija, kokios žmogus dar nebuvo regėjęs; tuomet mes pranašavome jam dar dvi tokias, ir štai po šio pabėgimo į Mecą viena jau vyksta. Čia jo nelydi panelė Teruan, o ir Mirabo dabar „nesėdi vienoje iš paskos važiuojančių karietų“— jis guli negyvas didžiųjų tėvynės žmonių Panteone. Teruan gyva, bet uždaryta tamsiame Austrijos kalėjime: ji buvo sučiupta, kai atvyko į Liežą verstis savo amatu. Seniai užgeso jos patriotiškų vakarienių žiburiai; dabar ji girdi vien tik kimiai šniokščiantį Dunojų — štai kaip pasikeitė Teruan padėtis. Ji pakalbės su imperatoriumi akis į akį ir dar sugrįš... O kaip pasikeitė per tą laiką Prancūzija? Greitai bėgantis laikas išguldo didžius ir menkus, daug ką pakeisdamas per dvejus metus.

Šiaip ar taip, dabar, kaip sakėme, vyksta antroji, pasikeitusi, gėdinga karališka procesija, kurią išvys taip pat šimtai tūkstančių. Kantrybės, Paryžiaus patriotai — karališkoji berlynė grįžta, bet ne anksčiau šeštadienio, nes ji važiuoja iš lėto, apsupta nenutrūkstamos kleginančių nacionalinių gvardiečių (jų — šešiasdešimt tūkstančių) jūros, visai liaudžiai neapsakomai šurmuliuojant. Trys Nacionalinio susirinkimo įgaliotiniai — garsusis Barnavas, garsusis Petjonas ir visų gerbiamas Laturas-Moburas — išvyksta pasitikti procesijos; pirmieji du važiuoja berlynėje, šalia jo didenybės, kelios dienos paeiliui. Laturas, kuris ne daugiau kaip gerbiamas asmuo, apie kurį visi kalba tik gerai, gali važiuoti ir procesijos gale, su ponia de Turzel ir jos *tarnaitėmis.*

Taigi šeštadienio vakarą, apie septynias, šimtai tūkstančių paryžiečių vėl išeina į gatves; dabar jie nešoka džiaugsmingų vilties šokių, pasidabinę trispalvėmis, nešoka kol kas ir tūžmingo neapykantos ir keršto šokio, bet žiūri tylėdami, kažką neaiškaus spėliodami, bemaž su moksliška smalsumu. Sent antuaniečių plakatas šįryt paskelbė, kad „kiekvienas, užgauliojąs Liudviką, gaus rykščių, o kiekvienas, jam plojantis, bus pakartas“. Štai pagaliau pasirodo nuostabioji naujoji berlynė, iš visų pusių apsupta gvardiečių mėlynomis uniformomis, su užmautais ant šautuvų durtuvais; toji jūra iš lėto neša ją pro

nebylią šimtatūkstantinę minią. Lauke sėdi trys geltoni kurjeriai, surišti virvėmis, viduje — Petjonas, Barnavas, jų didenybės su seserim Elžbieta ir pirmaisiais Prancūzijos vaikais.

Plačiame, flegmatiškame jo didenybės veide tai sutrikusi šypsena, tai niūraus apmaudo šešėlis; vienam oficialiam asmeniui po kito jis tolydžio pareiškia tai, kas ir taip aišku: *„En bien, me voilà"* * ar tai, kas toli gražu neaišku: „Prisiekiu, kad aš neketinau pereiti sienos" ir pan. Šitokie žodžiai būdingi šiam vargšui valdovui; iš padorumo juos tenka nutylėti. Jos didenybė tyli, jos veide — sielvartas ir panieka; tokia laikysena būdinga šiai valdovei... Šitaip dardėdama šliaužia į priekį ta gėdingoji karališkoji procesija viena gatve po kitos, pro tylomis spoksančias minias. Mersjė nuomone **, ją galima palyginti su kokia „teismo raštininkų karaliaus procesija" ar, tarkime, su karaliaus Krispeno eitynėmis [252] su jų karališka batsiuvių heraldika. Skirtumas tik tas, kad mūsų procesija *nėra* komiška, nieku gyvu; surišti kurjeriai ir lemtis, kabanti virš jos, daro ją tragikomišką; nors ji ir be galo fantastiška, tuo pat metu ji be galo apgailėtinai reali. Apgailėtiniausios *flebile ludibrium* *** iš klouniškos tragedijos! Itin neprašmatniai apsitaisiusi, ji slenka per vieną dulkėtą gatvę po kitos šį vasaros vakarą, kol galop išsirango iš akių, pranykdama Tiuilri rūmuose, kur laukia jos lemtis — nesibaigianti kančia.

Tiesa, minia sučiumpa tris virvėmis surištus geltonus kurjerius — bent *juos* nugalabys,— tačiau šiuo nepaprastu metu posėdžiaujantis mūsų didingasis Susirinkimas atsiunčia delegaciją jiems išvaduoti, ir kyla baisi maišatis.

„Visas apdulkėjęs" Barnavas jau ten, Susirinkimo salėje, sako trumpą santūrų kreipimąsi ir pranešimą. Beje, per visą kelionę jis elgėsi be galo santūriai, rodė savo užuojautą ir pelnė karalienės pasitikėjimą — jos kilnus instinktas visuomet jai patardavo, kuo galima pasikliauti. Užtat koks nepanašus į jį storulis Petjonas, kuris, jei ponia Kampan sako tiesą, karališkoje berlynėje pusry-

* Na, štai ir aš *(pranc.)*.
** Nouveau Paris.— T. 3.— P. 22.
*** Liūdnos linksmybės *(lot.)*.

čiaudavo, nesidrovėdamas gėrė vyną ir mėtė vištos kaulus karaliui pro pat nosį; jo didenybei pasakius: „Prancūzija negali būti respublika“, jis atsakęs: „Ne, ji tam nepribrendusi“. Nuo šiol Barnavas — karalienės patarėjas, jeigu tik iš patarimų gali būti naudos, ir jos didenybė apstulbina ponią Kampan, parodydama Barnavui kone pagarbą ir pareikšdama, esą karaliaus triumfo ir atpildo valandą Barnavas *nebūsiąs* nubaustas mirtimi *.

Pirmadienio naktį karališkoji šeimyna išvažiavo iš Paryžiaus, o šeštadienio vakarą grįžo: štai kiek daug per vieną trumpą savaitę ji nuveikė savo labui! Klouniškos tragedijos dalyviai pranyksta Tiuilri rūmuose, kur jų laukia nesibaigianti kančia. Čia karališkąją šeimyną supančioję seks ir žemins kaip dar jokią kitą. Juodu seks net miegamuosiuose ir pačiuose intymiausiuose apartamentuose; jiems tenka miegoti praviromis durimis: Argas mėlyna nacionalinio gvardiečio uniforma nenuleis akių nuo karalienės baldakimo, o kartą, kai karalienė negalės užmigti, jis pasisiūlys prisėsti ant lovos krašto ir mažumą su ja paplepėti! **

9 skyrius

TAIKLŪS ŠŪVIAI

Turint galvoje visus šiuos dalykus, kyla šitoks be galo opus klausimas: „Ką daryti su karaliumi?“ „Nuversti!“— ryžtingai atsako Robespjeras ir saujelė tų, kurie nepripažįsta kompromisų. Išties, ką dar protinga galima padaryti su karaliumi, kuris pabėga ir kurį reikia stebėti net miegamajame, idant jis niekur nedingtų ir jus valdytų? Ak, kad Orleano hercogas nebūtų *caput mortuum!* Bet žmonės, kuriems jis dabar miręs, apie jį nė negalvoja. „Nenuverskite karaliaus — sakykite, kad jis neliečiamas, kad jis buvo pagrobtas — bet kokia gudrybe ar klasta grąžinkite jį į valdžią!“— karštai visa gerkle šaukia visokiausi konstituciniai rojalistai ir, aišku, grynieji rojalistai, bet šie tyliau, nors dar karščiau, su baimės prislopin-

* *Campan.*— T. 2.— P. 18.
** *Campan.*— T. 2.— P. 149.

tu įniršiu. Netgi Barnavas su abiem Lametais ir visi jų pasekėjai šito reikalauja. Reikalauja iš visų jėgų, nes juos apėmė baimė, pamačius, kad bemaž patys atvarė save ir visus ant prarajos krašto ir dabar ten siūbuoja, bet kurią akimirką galėdami nugarmėti į nepatirtas jos gelmes.

Eidami išvien, dėdami milžiniškas pastangas, pastarojo požiūrio šalininkai pasiekia, kad būtų priimtas jų kursas; jie pasiryžę įgyvendinti jį jei ne aiškia logika, tai jėga. Paaukojęs šitaip sunkiai pelnytą populiarumą, šis įžymusis triumviratas, Tulonžono žodžiais tariant, „vėl iškelia sostą, kurį jie tokiomis pastangomis nuvertė — nelyginant žmonės, kurie stato apverstą piramidę... ant viršūnės", ir ji stovės tol, kol ją *prilaikys.*

Nelaiminga Prancūzija: nepasisekė jai su karaliumi, su karaliene ir su konstitucija — nežinia, su kuo labiausiai! Juk šlovingosios mūsų Prancūzijos revoliucijos prasmė buvo tokia: kai apgaulės ir klastos, jau seniai žudžiusios sielas, ėmė žudyti kūnus ir kai jos atvedė šalį į bankrotą, nualino ją, didžioji liaudis pakilo ir vienu balsu Aukščiausiojo vardu pasakė: „Apgaulės nebebus"! Juk tiek vargų ir kruvinų siaubų, patirtų lig šiol ir tų, kurie dar bus patirti per ateinančius slogius šimtmečius,— tai baisi kaina, jau sumokėta ir toliau mokama vis už tai, kad tarp žmonių būtų galutinai išnaikinta apgaulė! Barnavo triumvirate, nejaugi jūs manote, kad šitiek pastangų padėję žmonės ramiai žiūrės į šitokį *dvigubą* apgaulės ekstraktą, į klastą klastoje? Nieku gyvu, ponai iš populiariojo triumvirato!.. Šiaip ar taip, kas belieka vargingiems populiariems triumviratams ir didingiesiems senatoriams, kurie klysta kaip ir visi mirtingieji? Kuomet tiesa pasidaro nepakeliamai baisi, belieka kaip stručiams sukišti galvas į artimiausią iliuziją, kuri gali jas paslėpti ir šitaip laukti *a posteriori* *.

Skaitytojas, matęs, kaip pentinų naktį išjoja visų Klermono apylinkių ir trijų vyskupijų vyrai, kaip diližanai paverčia visą Prancūziją šiurpiu persigandusiu kalakutu ir kaip nantiečiai išeina į gatvę naktiniais marškiniais vilkėdami, gali įsivaizduoti, kaip sunku buvo sutvarkyti šį

* Pažodžiui — iš paskesnio *(lot.)*. Čia: kas bus.

reikalą. Robespjeras pačioje kairėje, galbūt dar Petjonas ir liesasis senis Gupilis (be triumvirato, nes šis apvylė pasitikėjimą) šaukia iki užkimdami, bet jų balsus nustelbia konstitucionalistų klegesys. Reikia įsivaizduoti dar ir tai, kaip svarsto ir ginčijasi visa tauta, kaip kriokia už ir prieš laikraščiai, kaip šaukia savo skambiu balsu Dantonas ir laido hiperioniškas[253] strėles Kamilis, kokius dygliakiaulės spyglius pašiaušė nenumaldomasis Maratas.

Kaip mes dažnai pranašavome, konstitucininkai visi kaip vienas dabar atsiskiria nuo draugijos-motinos, virsdami *feljanais;* jakobinų klubui gresia mirtis, nes išėjo beveik visi jo vadovai ir garbingiausi nariai. Paštininkai ir delegacijos vieną po kitos atneša peticijas, kuriose prašoma teisti karalių ir nušalinti jį nuo valdžios ar bent jau perduoti jo bylą aštuoniasdešimt trims Prancūzijos departamentams. Karšto būdo marseliečių delegacija atvykusi, be kita ko, pareiškia: „Pirmąsyk čia atplaukę, mūsų protėviai fokiečiai įmetė įlankon geležies strypą; šis strypas veikiau iškils į Viduržemio jūros paviršių, nei mes sutiksime būti vergais". Šitai dedasi keturias savaites ar net ilgiau, kol klausimas vis dar neišspręstas; emigrantų srautas dusyk sustiprėja *; Prancūzija virte verda, kai pašėlusiai įsiaudrinusi sprendžia šį svarbų, netgi svarbiausiąjį klausimą: ką daryti su pabėgėliu paveldinčiuoju atstovu?

Galop 1791 m. liepos 15 dieną Nacionalinis susirinkimas priima mums žinomą neigiamą nutarimą. Jį išgirdus, uždaromi visi teatrai, nuo šaligatvių stulpelių ir sudedamų kėdžių pasipila kalbos. Municipaliteto plakatai, žėrintys ant sienų, ir kreipimaisi, skelbiami trimito garsams aidint, „ragina gyventojus apsiraminti", bet jų poveikis menkas. Taigi sekmadienį, liepos 17-ąją, išvystame tai, ką verta prisiminti: Briso, Dantono, kordeljerų ir jakobinų ant popieriaus ritinio surašyta peticija (prie jos sudarymo prisidėjo ne vienas, ji buvo tolydžio taisoma ir perdirbinėjama) dabar iškabinama visiems matomoj vietoj, ant medinių tėvynės aukuro rėmų, ir po ja renkami parašai. Tą dieną nedirbantys paryžiečiai, vyrai ir moterys, visą dieną plūsta į Marso lauką jos pasirašyti ar bent ją pa-

* *Bouillé.*— T. 2.— P. 101.

matyti. Istorijos akis gali ne be susidomėjimo įžvelgti čia ryte ir mūsų gražiąją Rolan *. Už kelių savaičių ši gražioji patriotė išvyks iš Paryžiaus, bet rasi dar sugrįš.

Turint galvoje, kaip sielvartauja apvilti patriotai, taip pat uždarytus teatrus ir municipaliteto raginimus, kurie vis dar skelbiami trimitams aidint, šiandien žmonės nepaprastai susijaudinę. Be to, įvyksta mįslingas nutikimas, panašus tiek į tragediją, tiek ir į farsą, kurio vieno gana dar labiau įaudrinti žmonėms. Dar priešpiet kažkoks patriotas (pasak kitų — patriotė, tiesos dabar jau nebeišsiaiškinsi), stovėdamas ant kietų lentinių tėvynės aukuro grindų, neapsakomai apstulbęs staiga pajunta, kad iš apačios kažkas jam duria į bato padą; staigiai kilstelėjęs koją su tuo tarytum įsielektrinusiu batu, jis išvysta galiuką grąžtelio ar ylos, kuris, išlindęs pro kietas lentas, mikliai vėl į jas sulenda! Paslaptis, o gal išdavystė? Grindys nedelsiant išardomos ir išties paaiškėja, kad esama paslapties, kuri nebus galutinai išaiškinta iki pat pasaulio galo! Du nemalonios išvaizdos tipai (vienas jų medine koja) guli, jaukiai įsitaisę, apsiginklavę grąžtu; matyt, jie įlindo čionai naktį. Jie pasiėmę maisto atsargų, nors „statinės su paraku“ neturi, bent jau jos *nematyti*. Jie nudavė miegoję ir atrodė gan sutrikę; aiškinimas, kaip jie čia atsidūrė, skamba labai jau neįtikėtinai —„grynai iš smalsumo; lentas gręžę norėdami pasižiūrėti, galbūt gašlumo skatinami, ką pavyks pamatyti iš šio *neįprasto* stebėjimo taško“,— taigi nieko aiškaus! Išties kokioms kvailystėms gali sugundyti bukumas, geidulingumas, gašlumas, atsitiktinumas ir velnias du iš pusės milijono išsirinktus dykinėtojus! **

Šiaip ar taip, tuodu su grąžteliu aptikti. Liūdnas to dvejeto likimas! Viskas baigiasi tuo, kad šitokio nervinio susijaudinimo apimtas patriotizmas, suirzęs nuo visų spėliojimų, įtarimų ir pranešimų, tardo šiuos sutrikusius žmogelius vieną kartą, antrą, trečią, sukiša į artimiausią daboklę, o paskui vėl iš ten ištraukia; grupė patriotų, turinčių vienokį įtarimą, plėšia juos iš rankų patriotams, įtariantiems kitką, kol galiausiai šitaip be galo nervingai įsiaudrinę patriotai pakaria juos kaip Motjė šnipus, ir jų

* *Madame Roland.*— T. 2.— P. 74.
** Histoire Parlementaire.— T. 11.— P. 104—107.

gerklės, ir paslaptys užgniaužiamos visiems laikams. Deja, visiems laikams! O gal sulauksime dienos, kai šie nemalonios išvaizdos tipai, kurie vis dėlto yra žmonės, taps istorine mįsle ir kai *geležinė kaukė* (taip pat žmogus, bet tai ir viskas, kas apie jį žinoma) taps disertacijų objektu? Mums tvirtai žinoma tik tiek: kad juodu turėjo grąžtelį, maisto atsargų ir medinę koją ir kad mirė ant žibinto stulpo kaip kvailiai, kuriems baisiausiai nepasisekė.

Taigi po peticija pasirašinėjama susijaudinimui vis labiau didėjant. Antikvarai iki šių dienų išsaugojo šio dokumento originalą *, ir mes matome Šometą pasirašius „sklandžiu, įžūliu, kiek pakrypusiu braižu", Eberą, nekenčiamojo *„Père Duchesne"* redaktorių —„lyg rašaluotas voras būtų nukritęs ant popieriaus"; matome ir anstolio Majaro parašą, ir daugybę kryžiukų, kuriuos padėjo neraštingieji. Nepaprastai susijaudinę paryžiečiai tūkstančiais miesto gatvių plūsta į Marso lauką ir iš jo; jo viduryje stovintį tėvynės aukurą lipte aplipę pasirašinėjantys patriotai ir patriotės; trisdešimčia eilių įrengti suolai ir visa vidinė lauko erdvė prisigrūdusi pasirašyti atėjusių patriotų ir patriočių, smalsuolių, ateinančių ir išeinančių; Marso laukas pavirto kunkuliuojančiu šventadieniniais rūbais apsitaisiusių vyrų ir moterų sūkuriu. Visa tai mato konstitucininkas Motjė ir Baji, kuriam nuo šio reginio veidas dar labiau ištįsta. Nieko gero tai nepranašauja — rasi karalius vis dėlto bus nušalintas nuo sosto. Padarykite tam galą, konstituciniai patriotai — net gaisrą galima užgesinti, bet tik *iš pradžių,* kol jis dar neįsismarkavo.

Galą padaryti iš tikrųjų reikia, bet kaip? Argi neturi pirmoji laisva pasaulio tauta teisės į peticijas?.. Laimei, podraug ir nelaimei, esama maišto įrodymo — tuodu tipai, pakarti ant žibinto stulpo. Tau reikia įrodymų, išdavike Motjė? Argi ne *tu* nusiuntei tuodu žmones tenai, idant juos pakartų ir atsirastų dingstis kruvinajai raudonajai vėliavai, skelbiančiai, kad įsigalioja karo laiko įstatymas? Šį klausimą vieną dieną pateiks daug patriotų ir atsakys į jį teigiamai, nes antgamtiškas įtarumas jau giliai įleidęs šaknis.

* Histoire Parlementaire.— T. 11.— P. 113, etc.

Na, bet, šiaip ar taip, prieš pusę aštuonių vakaro plika akimi galima išvysti šitokį dalyką: būgnams mušant Motjė su trispalves kaklajuostes užsidėjusiais municipaliteto nariais ir ilgiausiomis gretomis nacionalinių gvardiečių, vilkinčių mėlynomis uniformomis, ryžtingai traukia į Marso lauką; meras Baji ištįsusiu veidu, tarsi liūdnos pareigos verčiamas, neša raudonąją vėliavą. Pamačius, kaip įvedamas karo laiko įstatymas, šimtai tūkstančių laibų ir storų balsų užstaugia su pikta pašaipa, tačiau to nepaisydama eisena, mojuodama savo kruvinąja raudonąja vėliava, mušdama būgnus pro įėjimą iš Gro Kaju gatvės sueina į Marso lauką ir pasuka prie tėvynės aukuro. Čia ją pasitinka dar klaikesnis staugimas, prakeiksmai, balsai, šaukiantys dangų į liudininkus, akmenys ir purvas, *saxa et faeces* *, pistoleto šūvis, o galiausiai ir salvė iš patriotiškų muškietų, į kurią ji atsako taip pat šūvių papliūpa! Lygiai metams ir trims dienoms praėjus, didingasis Federacijos laukas šitaip suvilgomas prancūzų krauju.

„Gaila, tačiau dvylika žmonių buvo nušauti",— praneša Baji, skaičiuodamas vienetais, tuo tarpu patriotai skaičiuoja aukas dešimtimis ir net šimtais. Šito negalima pamiršti, negalima atleisti! Patriotai išsilaksto šaukdami, svaidydami prakeiksmus. Šiandien Kamilis liaujasi rašęs laikraščiuose; didysis Dantonas su Kamiliu ir Freronu pakėlė sparnus, gelbėdami savo kailį; Maratas tyli, įsirausęs giliai į žemę. Patrulizmas triumfuoja dar kartą — paskutinį.

Šitoks buvo karališkosios šeimynos pabėgimas į Vareną. Šitaip per jį buvo nuverstas sostas, bet tuo pačiu ir vėl pergalingai pastatytas, tačiau ant viršūnės, kaip toji piramidė, ir stovės tol, kol jį pavyks išlaikyti.

* Akmenys ir atmatos *(lot.)*.

PENKTA KNYGA

PIRMASIS PARLAMENTAS

1 skyrius

KARALIUS PRIIMA KONSTITUCIJĄ

Ko apšviesti Eliziejaus laukai paskutiniosiomis rugsėjo naktimis, praėjus rudens lygiadieniui ir pilkajam rugsėjui virstant ruduoju spaliu, ko šoka Paryžius, ko laido fejerverkus? Ogi šios paskutinės rugsėjo dienos yra šventinės; ne tik Paryžiui, bet ir visai planetai yra ko šokti: konstitucijos pastatas užbaigtas! Užbaigtas ir dargi *peržiūrėtas,* tikrinant, ar jam ko nestinga, paskui iškilmingai įteiktas jo didenybei, o rugsėjo keturioliktąją, aidint pabūklų salvėms, jo iškilmingai priimtas. O dabar šitokiais apšviestais Eliziejaus laukais, džiūgavimu, šokiais ir fejerverkais paryžiečiai gražiai pirmąsyk pasveikina šį pastatą, prileidžia į jį šilumos ir kvapų vilties vardan.

Peržiūrėti konstituciją, ypač tokiu metu, kai sostas stovi, remdamasis į savo viršūnę, buvo sudėtingas, delikatus darbas.

Paramstant, sutvirtinant sostą buvo galima šį bei tą padaryti, bet baisu, kad to, kas padaryta, gali nepakakti. Atgailaujantis Barnavo triumviratas, Rabo, Diuporas, Turė ir visi konstituciniai deputatai stengėsi iš paskutiniųjų, bet kairiausieji taip triukšmavo, liaudis buvo tokia įtari, taip garsiai reikalavo užbaigti šį darbą, be to, dar ir dešinioji lojalistų pusė visą laiką sėdėjo suirzusi, be ūpo, patempusi lūpą ir negalėjo padėti, net jeigu būtų norėjusi. Jau lig tol iškilmingai atsiskyrė du šimtai devyniasdešimt deputatų, kurie išėjo, nusipurtę dulkes nuo batų. Štai kaip neapsakomai susierzino dabar vargšė dešinioji, lojalistų, pusė, štai kaip desperatiškai ji viliasi, kad blogai padėčiai dar pablogėjus, jai ateis galas ir vėl grįš geri laikai! *

Vis dėlto išaiškėja, kad šen ir ten, kur tik buvo įmanoma, pakaišioti nedideli ramsčiai. Kaip ir nuo senų laikų,

* *Toulongeon.*— T. 6.— P. 56, 59.

asignavimai karaliaus šeimynos išlaikymui ir jo asmeniniams reikalams išlieka nemaži. Pagal konstituciją jis gauna sargybą — tūkstantį aštuonis šimtus ištikimų vyrų iš visų aštuoniasdešimt trijų departamentų su ištikimu hercogu Brisaku priešakyje; kartu su patikimaisiais šveicarais jie jau šį tą sudaro. Senieji ištikimieji leibgvardiečiai panaikinami, net jų pavadinimo nebelieka; didžioji jų dalis patraukia į Koblencą. Tačiau ir šitie įnirtingi sankiulotai, prancūzų gvardiečiai ar centro grenadieriai, dabar paleidžiami; netrukus laikraščiuose su kimiu patosu jie paskelbia savo atsisveikinimo žodį: „Linkime visiems aristokratams sugulti į kapus Paryžiuje, ko buvo pašykštėta mums!" * Jie išvyksta, šie pirmieji revoliucijos kareiviai; dar apie metus jie neaiškiai šmėsčioja tolumoje, tuomet jie performuojami, pervardijami ir pasiunčiami kautis su austrais, o paskui istorija jų nebeįžvelgia. Be galo verta dėmesio žmonių bendrija, turinti savo vietą pasaulio istorijoje, bet istorijos rašomos taip, kad mums jie lieka bevardžiai, ne žmonės, o vien jų etiketės, neaiški masė grenadierių, kryžmai persijuosusių odos diržais. Vis dėlto mums pagrįstai gali kilti klausimas: kokie argonautai, kokie Leonido[254] spartiečiai atliko tokį žygdarbį? Susimąstykite apie jų likimą nuo to gegužės ryto prieš trejus metus, kai jie abejingai išgabeno d'Eprmenilį į Kalipsės salas — kaip prieš dvejus metus tą liepos vakarą jau nebe abejingai, o *su pasišventimu,* suraukę antakius, paleido salvę į Bezanvalio atsiųstus princo de Lambesko kareivius! Nebylė istorija atsisveikindama pamoja jiems ranka.

Taigi kuomet šie sankiulotiški sarginiai šunys, labiau panėšintys į vilkus, pririšami ir išvedami tolyn nuo Tiuilri, aukščiausioji valdžia laisviau atsikvepia. Nuo šiol aukščiausiąją valdžią saugo tūkstantis aštuoni šimtai ištikimų vyrų, o parodžius apsukrumo, įvairiomis dingstimis jų skaičių galima padidinti iki šešių tūkstančių — kelionei į Sen Klu jie netrukdys. Liūdna Vareno istorija per tuos daugiau nei du mėnesius primiršta, atsiradęs plyšys užlituotas, sutvirtintas netgi krauju, pralietu Marso lauke; nuo to laiko jo didenybė kaip ir lig tol naudojasi savo

* Histoire Parlementaire.— T. 13.— P. 73.

privilegijomis ir gali „pasirinkti rezidenciją“, tačiau dėl suprantamų priežasčių „pageidauja likti Paryžiuje“. Vargšas karalius, vargšas Paryžius — abu turi ir toliau apsimetinėti, dangstytis širmomis ir apgaule, patys žinodami, kad tai apgaulė, ir drauge vaidinti savo graudžią tragikomediją, nes su ja susieti, ir apskritai viltis visados, nors vilties nėra!

Tačiau kas nesiviltų dabar, kai jo didenybė priėmė konstituciją pabūklų salvėms aidint? Mūsų gerasis karalius buvo suklaidintas, tačiau jo ketinimai buvo geri. Lafajetas pasiūlė paskelbti amnestiją, dovanoti visiems, padariusiems klaidų šioje revoliucijoje, ir jas užmiršti, tad dabar, kai šlovingoji revoliucija apvalyta nuo šiukšlių, ji tikrai užbaigta! Ganėtinai keista, tačiau karaliui Liudvikui, paveldinčiajam atstovui, vėl kaip ir kadaise šaukia *„Vive le Roi!“*, ir tai savotiškai jaudina. Jų didenybės eina į operą, dalina pinigus vargšams. Dabar, kai konstitucija priimta, net karalienę pasitinka sveikinimo šauksmais. Kas buvo, pražuvo, *turi* prasidėti naujoji era! Karališkoji karieta iš lėto rieda Eliziejaus laukais, nušviestais ištisų žibintų žvaigždynų, ir visur ją pasitinka šauksmais *„Vivat!“* minia, kuri stengiasi linksmintis; Liudvikas žvelgia pro ekipažo langą, daugiausia į margaspalvius žibintus ir linksmų žmonių būrelius, toks patenkintas, kad tuo tarpu jam niekas daugiau nerūpi. Jos didenybės veide „pro tą geraširdišką malonią šypseną galima įžvelgti gilų liūdesį“ *. Drąsa ir sąmoju trykštančios įžymybės vaikštinėja čia ir stebi, kas darosi aplink; tarp jų ir ponia de Stal, tikriausiai įsikibusi į parankę savo Narbonui. Ji susitinka deputatų, kurie statė šią konstituciją; jie čia vaikštinėja, kažką neaiškaus vieni kitiems pasakodami, ir jiems neduoda ramybės mintis, ar jinai išsilaikys. Bet dabar, kai visur melodingai griežia smuikai, o jiems pritaria lengvutėliai, it kokių fantastiškų padarų žingsniai, kai bekraščiai žibintų žvaigždynai meta spalvotas savo šviesas, o gerklingi laikraščių išnešiotojai alkūnėmis skiriasi sau kelią, kriokdami: *„Grande Acceptation, Constitution Monarchique!“* **, Adomo sūnus negali nesivilti. Argi mielai nepakišo savo pečių po

* *De Staël.* Considérations.— T. 1.— P. 23.
** Karalius priėmė monarchinę konstituciją! *(pranc.)*

viršūnėje pastatyta sosto piramide Lafajetas, Barnavas ir visi konstitucininkai? Feljanai, tarp kurių bemaž visi garbingiausieji Prancūzijos konstitucininkai, kas vakarą rėžia prakalbas iš savo tribūnos, siuntinėja laiškus per visus paštus, smerkdami nerimstančius jakobinus, bemaž įsitikinę, kad *jų* dienos suskaitytos. Daug kas netikra, abejotina, bet jeigu paveldintysis atstovas elgsis išmintingai ir jį lydės sėkmė, tai karšto gaeliško kraujo žmogus gali tikėtis, kad jo reikalai geriau ar blogiau pajudės iš vietos ir tai, ko jam stinga, bus palaipsniui įgyta ir pridurta.

Kartojame: mūrijant šį konstitucijos statinį ir ypač jį tikrinant, nebuvo užmiršta nieko, ką tik žmogus galėjo sugalvoti, suteikiant jam papildomo tvirtumo, ypač darant jį stabilesnį, ilgaamžiškesnį, jei ne amžiną. Dvimetis parlamentas, pavadintas Įstatymų leidžiamuoju susirinkimu, susidedantis iš septynių šimtų keturiasdešimt penkių narių, kruopščiai išrinktų vien tik „aktyviųjų piliečių" (prieš tai išrenkant į rinkikus pačius aktyviausius), rinksis parlamento teisėmis savo nuožiūra, jeigu prireiks, ir pats save paleis; jis skirstys lėšas ir ves debatus; stebės administracijos ir valdžios veiksmus, nuolatos atliks didžiosios konstitucinės tarybos, kolektyvinės išminties ir nacionalinės tribūnos funkcijas — kiek leis dangus... Pirmasis dvimetis parlamentas, pradėtas rinkti dar nuo rugpjūčio pradžios, dabar jau baigiamas sudaryti. Pamažu beveik visi jo nariai netgi sugužėjo į Paryžių; kone graudžiai jie sveikina savo garbingąjį gimdytoją, dabar jau merdintį Steigiamąjį susirinkimą ir, susėdę jo salės galerijose, pagarbiai klausosi, pasirengę pradėti, vos tik atsilaisvins vieta.

Na, o kaip galima būtų pakeisti pačią konstituciją? Tai bene vienas iš subtiliausių momentų, nes joks įstatymų leidžiamasis ar paprastas dvimetis parlamentas tokios teisės neturi, ją turi tik koks atgaivintas steigiamasis ar nacionalinis susirinkimas. Merdintis didingasis Susirinkimas svarstė šį klausimą ištisas keturias dienas. Vieni siūlė leisti daryti pataisas konstitucijoje ar bent jau ją peržiūrėti ir iš naujo patvirtinti po trisdešimties metų, kiti sutrumpino šį laikotarpį iki dvidešimties ir net penkiolikos metų. Iš pradžių didingasis Susirinkimas patvir-

tino trisdešimties metų laikotarpį, bet geriau pagalvojęs šį nutarimą atšaukė, nenurodydamas jokio konkretaus metų skaičiaus, o tik miglotai apibrėždamas aplinkybes, kurioms susidarius būsią galima ką nors keisti, vienu žodžiu, paliko šį klausimą kaboti ore *. Be abejo, Nacionalinį Konventą galima sušaukti ir anksčiau, trisdešimčiai metų nepraėjus, bet tikimasi, kad to neprireiks ir kad ištisoms kartoms, netgi nesuskaičiuojamiems metams pakaks paprastų įstatymų leidžiamųjų susirinkimų, dvimečių parlamentų su jų ribotomis galimybėmis ir, galimas daiktas, su ilgainiui patyliukais priimtais papildymais.

Be to, reikia pažymėti, kad nė vienas Steigiamojo susirinkimo narys nėra ir negali būti išrinktas į naująjį Įstatymų leidžiamąjį susirinkimą. „Ak, kokie kilniadvasiai buvo šie įstatymų kūrėjai — jie pasiryžę patys save išginti nelyginant Solonas!“ [255]— šaukia vieni. „Kokie jie bjaurūs!“— klykia kur kas daugiau balsų. „Kiekvienas jų pavydi kitam ir nė vienas nesileidžia kito pralenkiamas pasiaukojimu! Vienu ir kitu atveju jie elgiasi itin neišmintingai!“— teigia visi praktiški žmonės. Bet pagalvokite apie dar vieną pasiaukojantį įstatymą: nė vienas iš deputatų negali būti karaliaus ministru ar turėti net menkiausią tarnybą dvare ketverius ar bent jau (po ilgų debatų peržiūrėjus šį klausimą) dvejus metus! Tai pasiūlė nepaperkamasis žalsvaveidis Robespjeras su jam pigiai kainuojančiu kilniadvasiškumu, ir niekas neišdrįsta būti jo pranoktas. Šitoks įstatymas, *tuo metu* net labai reikalingas, atvedė Mirabo į Sen Klu sodus, kur nakties priedangoje įvyko tas pokalbis su karaliene, paslaptingas it dievų pasitarimai, ir užkirto kelią daugeliui dalykų. Laimei ir nelaimei, dabar nėra Mirabo, kuris galėtų tam sukliudyti.

Užtat labiau priimtina, bent jau išties priimtina visiems doriems žmonėms, yra kilnioji Lafajeto amnestija. Sveikintina ir toji vargais negalais pasiekta Avinjono unija, atsiėjusi „trisdešimt posėdžių debatų“ ir dar daug ką — tegul pagaliau ji būna sėkminga! Išleidžiamas dekretas pastatyti paminklą Ruso, dorajam Žanui Žakui, visuomenės sutarties evangelijos skelbėjui. Nepamiršti taip

* Choix de Rapports, etc.— Paris, 1825.— T. 6.— P. 239—317.

pat varenietis Druė ir garbingasis Latajis, senosios visame pasaulyje išgarsėjusios Žaidimų kamuoliu salės šeimininkas: jų pavardės garbingai paminėtos, jiems deramai atlyginama pinigais *. Šitaip dailiai sutvarkius visus reikalus, prašlamėjus visoms delegacijoms, karališkoms ir kitokioms ceremonijoms, karaliui jausmingai papostringavus apie taiką ir ramybę ir susirinkimo nariams nuoširdžiausiai, netgi su ašaromis akyse atsakius *„Oui, oui!“*, atsistoja pirmininkas Turė, pasiūlęs ne vieną įstatymų reformą, ir stipriu balsu ištaria šiuos įsimintinus baigiamuosius žodžius: „Nacionalinis steigiamasis susirinkimas skelbia atlikęs savo misiją; jo posėdžiai baigėsi“. Liaudis neša ant savo pečių namo nepaperkamąjį Robespjerą ir dorąjį Petjoną aidint *vivat*'ams, kurie nuskrieja iki pat dangaus. Visi kiti patyliukais išsiskirsto po namus. Šiandien paskutinioji 1791 metų rugsėjo diena; kitą rytą pradės darbą naujasis Įstatymų leidžiamasis susirinkimas.

Šitaip spindint gatves ir Eliziejaus laukus nušvietusiems žibintams, pokšint fejerverkams, džiugioje maišatyje pranyksta pirmasis Nacionalinis susirinkimas, kaip taikliai pasakyta, *ištirpdamas* laiko tuštumoje, ir liaujasi egzistavęs. Nacionalinio susirinkimo nebėra, bet jo darbai lieka; jis pranyksta, kaip visi žmonių junginiai, kaip ir pats žmogus; jis turėjo savo pradžią, tad privalo turėti ir pabaigą. Pagimdyta laiko, kaip ir mes visi, toji vaiduokliška tikrovė lekia vis tolyn ant laiko bangų, ir žmonės dar ilgai ją prisimins. Šioje planetoje susirinkdavo ir vėl išsiskirstydavo keisčiausi žmonių deriniai: susirinkimai, sinedrionai, amatininkų sąjungos, amfiktionijų[256] tarybos, visuotiniai bažnyčios susirinkimai, parlamentai ir suvažiavimai, bet ji, ko gero, nėra regėjusi keistesnio žmonių susibūrimo už šį didingąjį Steigiamąjį susirinkimą ar susibūrimo, kurio misija būtų buvusi keistesnė nei jo. Žvelgiant į jį per atstumą, jis taip pat panašus į stebuklą. Tūkstantis du šimtai žmonių su Žano Žako Ruso evangelija kišenėse susirenka dvidešimt penkių milijonų vardan tvirčiausiai tikėdami „sukursią konstituciją“; tokį reginį, aštuonioliktojo šimtmečio kulminacinį tašką ir svarbiausiąjį pasiekimą, mūsų pasaulis tegali iš-

* *Moniteur* (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 11.— P. 473).

vysti vienintelį kartą. Laikas turtingas stebuklų, visokiausių baisių dalykų, ir pastebėta, kad nesikartoja nei jis, nei jo evangelijos, juo labiau tokios, kaip toji pagal Žaną Žaką. Buvo metas, kai ir ji buvo teisinga ir be jos nebuvo galima išsiversti, nes toks pasidarė žmonių tikėjimas, bet tas metas praėjo.

Taigi tūkstantis du šimtai tų Žano Žako evangelijos skelbėjų sukūrė konstituciją, ir ne veltui. Beveik dvidešimt devynis mėnesius jie plušo su didesne ar mažesne sėkme, viename ar kitame vaidmenyje, tačiau mes galime sakyti, kad visą tą laiką jie buvo toji stebuklingoji dviračiu vežimu vežama didinga žmogaus maišto vėliava, į kurią pasižiūrėjęs kiekvienas galėjo viltis išgysiąs. Jie daug ką matė — į save nukreiptas patrankas ir kaip, dangiškoms jėgoms įsikišus, jos buvo atitrauktos, kaip krentančios Bastilijos ir senosios feodalinės Prancūzijos dulkėse pranyko karo dievas Broji, dundant *ne jo* armijos sukeltam griausmui. Būta jiems ir sunkių momentų: posėdis dalyvaujant karaliui, laukimas lietuje ir priesaika Žaidimų kamuoliu salėje, Sekminių naktis, moterų sukilimas. Bet argi jie nieko nenuveikė? Sukūrė konstituciją, visą tą laiką palaikė tvarką, per tuos dvidešimt devynis mėnesius priėmė „pustrečio tūkstančio dekretų“, vidutiniškai tris per dieną, įskaitant ir sekmadienius! Kartais, kaip matome, įmanoma reikalus tvarkyti greitai — juk Moro de Sen Meri nepasikeldamas nuo savo kėdės davė tris tūkstančius įsakymų!.. Šie vyrai turėjo narsos ir savotišką tikėjimą bent jau tuo, kad voratinkliai nėra audeklas, kad konstituciją įmanoma parengti. Voratinkliai ir iliuzijos privalo išnykti, nes tikrovės esama. Tepranyksta, vardan dangaus ir žemės, nepakenčiamos formulės, kurios žudė sielą, o dabar ėmė žudyti ir kūną!.. Kaip sakėme, laikas iškėlė tuos tūkstantį du šimtus vyrų; prieš juos buvo amžinybė, už jų taip pat. Jie, kaip ir mes visi, dirbo dviejų amžinybių sandūroje darbą, kuris buvo jiems skirtas. Nesakykite, kad jie nieko nenuveikė. Sąmoningai jie padarė šį bei tą, nesąmoningai — daug ką! Tarp jų buvo milžinų ir nykštukų; jie darė gera ir bloga; dabar jie pranyko negrįžtamai. Todėl palaiminkime juos į kelią, švelniai tarkime „sudie“.

Jie išsiskirsto į visas keturias puses kas pašto karieta, kas raitas, o kas pėsčias; ne vienas iš jų pereina sieną ir stoja į karių gretas Koblence. Tenai su kitais pasuko ir Mori, bet galop jis nusigavo į Romą, kur jį aprengė kardinoliška raudono pliušo mantija, ir melas šiam paleistuvės Diubari numylėtiniui (*paskutiniajam* jos sūnui?) atstojo rūbus. Taleiranas-Perigoras, ekskomunikuotasis konstitucinis vyskupas, iškeliauja į Londoną, kur taps pasiuntiniu, nepaisydamas pasiaukojimo įstatymo (guvusis jaunasis markizas Šovelenas atstos jam širmą); Londone sutinkame ir dorąjį Petjoną, kuris per iškilmingus pietus tavernoje klausosi kalbų, pats jas sako ir geria vyną su konstitucinių reformų klubų nariais. Nepaperkamasis Robespjeras pasitraukia į savo gimtąjį Arasą ir ten septynias trumpas savaites ilsisi — daugiau poilsio šiame pasaulyje jam neskirta. Atrodo, kad šis vyras — visuomeninis Paryžiaus departamento kaltintojas, pripažintas jakobinų vyriausiasis žynys, nepaperkamųjų patriotų veidrodis (nes seklus jo įtaigumas prie širdies visiems sekliems) — kyla, tik kur? Jis išparduoda menką paveldėtą turtą Arase, brolio ir sesers lydimas grįžta į Paryžių, apsistoja pas tą patį stalių Sent Onorė gatvėje ir ryžtingai, nors kartu nedrąsiai kuria kuklios, užtikrintos ateities planus sau ir jiems... Ak, baikščiai ryžtingasai nepaperkamasai žalsvaveidi — kad žinotumei, *kokia* ateitis tavęs laukia!

Lafajetas atidavęs vadovavimą it Cincinatas[257] grįžta prie židinio, į savo ūkį, bet netrukus vėl jį palieka. Nuo šiol nacionalinė gvardija turi ne vieną vadą — kiekvienas pulkininkas vienas po kito vadovaus jai maždaug po mėnesį. Kitus deputatus ponia de Stal sutinka „mąsliai vaikštinėjančius",— ko gero, jie nežino, ką daryti. Kai kurie, kaip Barnavas, broliai Lametai ir Diuporas, pasilieka čia, Paryžiuje. Jie stebi naująjį dvimetį Įstatymų leidžiamąjį susirinkimą, pirmąjį parlamentą, ir moko jį vaikščioti, o dvarą — jam vadovauti.

Tai štai kur mūsų deputatai: vieni mąsliai vaikštinėja, kiti važiuoja pašto karietomis ir diližanais ten, kur kviečia lemtis. Milžinas Mirabo miega didžiųjų tėvynės žmonių Panteone. O Prancūzija? O Europa? Laikraščių išnešiotojai vaikšto linksmoje minioje, šaukdami savo geležinėmis gerklėmis: „Karalius priėmė monarchinę kon-

stituciją". Rytojus, vakarykštės dienos vaikaitis, privalo būti kuo sugebės, kaip ir šiandiena, jo motina. Mūsų naujasis dvimetis Įstatymų leidžiamasis susirinkimas pradedamas steigti 1791 m. spalio pirmąją dieną.

2 skyrius

ĮSTATYMŲ KNYGA

Jeigu dabar net didingasis Steigiamasis susirinkimas, prikaustęs visos planetos žvilgsnius, taip nutolęs laiko ir vietos atžvilgiu, kad tegalime skirti jam palyginti menką dėmesį, tai šis vargingas Įstatymų leidžiamasis susirinkimas nusipelno jo kur kas mažiau. Jame irgi yra dešinioji pusė ir kairioji, viena mažiau, kita labiau patriotiška, bet aristokratų nebėra; jame trykšta gražbylystė, sakomos kalbos, klausoma ataskaitų, skaitomi įstatymų projektai ir įstatymai, taigi jis dirba pagal savo pašaukimą visą sezoną. Vis dėlto pastebime, kad Prancūzijos istorija vyksta jame retai, net niekad. Ką gali veikti su šiuo nelaiminguoju Susirinkimu istorija — nebent bemaž patyliukais išlieti dėl jo ašarą. Jeigu popierinė konstitucija ir dažnai kartojama tautinė priesaika būtų turėjusios kokią prasmę, tą pirmąjį dvimetį Prancūzijos parlamentą nepertraukiama seka turėjo keisti kiti tol, kol sustos laikas, bet graudžiai išnyko nė *metams* nepraėjus, ir antro tokio nebebuvo. Deja, tie nepertraukiami, niekad nesibaigiantys dvimečiai parlamentai su visu tuo konstitucijos statiniu, lipdytu su tokiomis entuziastingomis Federacijos priesaikomis, kurio pabaigtuvių vainikas buvo keliamas su šokiais ir margaspalviais žiburiais, subyrėjo į šipulius lyg nestipri puodynė kažkuo į ją trenkus ir, vos vienuolikai mėnesių praėjus, atsidūrė užmaršties buveinėje prie Mėnulio kartu su kitomis iliuzijomis. Tegul jie ten ir lieka — gal tik retkartėmis ištrauksime juos iš to nykaus poilsio dėl kokių nepaprastai svarbių priežasčių.

Apskritai kalbant, kaip menkai pažįsta save žmogus ar jų organizacija! Ezopo pasakėčios musė, tupėdama ant kovos vežimo tekinio, šaukė: „Kiek dulkių aš suke-

liu!“ Didieji valdovai, vilkintys purpurines mantijas, su fascijomis ir kitais valdžios ženklais rankose, iš tikrųjų yra valdomi savo kamerdinerių ir savo žmonų, motinų bei vaikų užgaidų, o konstitucinėse šalyse — sumanių redaktorių straipsnių. Nesakyk: aš esu tas ar anas ir darau tą ar aną! Tu juk *to* nežinai, tu žinai vien tik laikinus pavadinimus. Purpuru vilkįs Nabuchodonosaras[258] džiūgauja pasijutęs savo pastatyto didžiojo Babilono imperatoriumi, bet iš tikrųjų jisai — kažkoks nenusakomas padaras, nei dvikojis, nei keturkojis, ganysiantis septynerius metus iš eilės! Šitie septyni šimtai keturiasdešimt penki išrinkti individai neabejoja esą pirmasis dvimetis parlamentas, kuriam skirta valdyti Prancūziją parlamentine iškalba, bet kas jie *iš tikrųjų?* Ir ko jie susirinko? Daryti kvailysčių, o ne veikti išmintingai!

Tūlas neišpasakytai apgailestauja, kad tarp šio pirmojo parlamento narių nėra senojo Steigiamojo susirinkimo deputatų — jie buvo sukaupę didžiulę grupuočių kovos ir parlamentinės taktikos patirtį,— ir kad toks buvo kvailas jų pasiaukojimo įstatymas. Nėr abejonės, kad Steigiamojo susirinkimo deputatai būtų čia labai pageidautini. Kita vertus, kokios naudos galėjo duoti bet kokio pasaulės steigiamojo susirinkimo seni ar nauji nariai? Pirmieji dvimečiai parlamentai sutvarkyti taip, kad jie yra tarsi *už* išminties *ribų,* ten, kur išmintis ir kvailybė tesiskiria savo laipsniu ir kur vienai ir kitai skirta vien griauti ir ardyti.

Buvusio Steigiamojo susirinkimo deputatai Barnavai, Lametai ir kiti, kurie gali klausytis, atsisėdę galerijoje jiems paliktose garbingose vietose, šnairai žiūri į tuos naujuosius įstatymų leidėjus *— nedarykime to mes! Vargšai septyni šimtai keturiasdešimt penki deputatai, atsiųsti čionai aktyviųjų Prancūzijos piliečių, yra tuo, kuo ir galėtų būti, ir daro tai, kas jiems lemta. Net neabejojame, kad jie patriotiškai nusiteikę. Aristokratiški didikai pabėgo į užsienius ar susimąstę, nekalbūs sėdi savo kol kas nesudegintose pilyse; jų perspektyvos pirminiuose rinkimuose buvo labai menkos. Po bėgimo į Vareną, po kinžalų dienos, vienam sąmokslui vejant kitą, liaudis pasijuto pa-

* *Dumouriez.*— T. 2.— P. 150, etc.

likta likimo valiai; jai būtinai reikia išsirinkti savo gynėjus, kad ir kokie jie būtų. Ir išsirinks jinai, kaip visados darys ir jos *išrinktieji,* „jei ne pačius gabiausius, tai bent gabiausius prakišti savo kandidatūrą". Jiems būtinos savybės — karštas būdas, ryžtingas patriotiškas ir konstituciškas nusistatymas, bet nepalyginamai svarbesnės — sklandi kalba ir meistriškas fechtavimas liežuviu. Tad nelabai nustembame, pamatę šio pirmojo parlamento sudėtyje net keturis šimtus narių iš advokatų ar prokurorų padermės. Tai vyrai, galintys pakalbėti, jeigu tik yra apie ką; be to, jie sugeba mąstyti ir net veikti. Kalbant atvirai, šiame liūdnos lemties pirmajame Prancūzijos parlamente būta saujelės talentingų ir saujelės sąžiningų žmonių; šiais atžvilgiais jis nenusileido vidutiniškiems parlamentams ir dargi juos pranoko. Tegul šitokie vidutiniški parlamentai dėkoja ne sau, o savo laimingoms žvaigždėms, kad jų *ne*nugiljotinuoja ar ilgam neapdrabsto purvais!

Prancūzija, kaip minėta, dar kartą padarė ką galėjusi: veržlūs vyrai, kuriuos skyrė dideli atstumai, susieina draugėn keistiems darbams. Iš pačių pietryčių atvyksta Maksas Isnaras, iš tolimiausių šiaurvakarių — Klodas Fošė, *Te Deum'ų* Fošė, Kalvadoso vyskupas. Tarp deputatų nebėra jokio Mirabo, atsisakiusio visų formulių — vienintelis mūsų Mirabo dabar yra Dantonas, kol kas dirbantis ne salėje, o lauke: jį kai kurie vadina „sankiulotų Mirabo".

Vis dėlto turime ir savų talentų, ypač kalboms sakyti ir logikai. Tarp deputatų — iškalbingasis Vernjo; nerasi kito oratoriaus, kuris mokėtų šitaip saldžiai ir podraug aistringai kalbėti. Jis iš Žirondos apylinkių, Garonos žemumos ir, gaila, tingaus būdo: jis sėdės ir žais su vaikais, kai laikas rengti planus ir sakyti kalbas. Yra dar nenuorama Gadė ir rimto, malonaus būdo Žansonė; trykštantis geraširdiškumu linksmasis jaunasis Diuko, Valazė, pasmerktas graudžiam galui; jie visi taip pat iš Žirondos ar Bordo apylinkių, aistringi konstitucijos principų gynėjai, talentingi, gerbiami vyrai, pasižymintys nenuginčijama logika. Jie nori, kad įsiviešpatautų laisvė, bet tik garbingais metodais. Aplink juos susiburs kiti panašiai nusiteikę; ilgainiui juos ims vadinti *žirondistais,* ir pasaulis žvelgs į juos su nuostaba ir liūdesiu. Iš pastarųjų

atkreipkite dėmesį į markizą Kondorsė[259], filosofą, prisidėjusį kuriant Paryžiaus municipalinę konstituciją, plėtojant integralinį skaičiavimą, bendradarbiavusį laikraštyje *„Chronique de Paris"*, rašiusį biografijas ir filosofinius veikalus; dabar jis posėdžiauja šiame dvimečiame senate. Tai įžymusis Kondorsė su Romos stoiko veidu ir liepsninga širdimi, vienų pramintas „sniego paslėptu vulkanu", kitų mažiau pagarbiai „įsiutusiu avinu"— išvestu iš pusiausvyros taikingiausiu iš visų padarų. Galop atkreipkite dėmesį į Žaną Pjerą Briso, kurį, ilgai ir triukšmingai svaidžiusi, lemtis nubloškė čionai, tarytum ketindama pribaigti. Jis taip pat dvejiems metams išrinktas senatoriumi, tiksliau jų karaliumi. Nenuorama rašeiva, kupinas visokių sumanymų, pasivadinęs *de Varviliu,* nors heraldikos specialistai visai nenutuokia kodėl — nebent todėl, kad jo tėvas garsėjo kaip puikus virėjas ir vyndarys Vervilio kaime; bet tokiu atveju šią pavardę reiktų rašyti ne su angliška „W", o *„Ouar*ville". Tas žmogus panašus į vėjo malūną, kuris mala, kad ir iš kurios pusės pūstų vėjas, nors stovi ne itin tvirtai.

Visi šie vyrai turi talentą, sugebėjimą dirbti, ir jie dirbs: *ne tuščiai* kurs, suteiks pavidalą savo kūriniui, kuris, deja, ne iš marmuro, o iš lakiojo smėlio. . . Vis dėlto kol kas nepaminėtas, tiksliau tariant, tiek neatsiskleidė, kad jį reikėtų paminėti, talentingiausias iš jų visų — kapitonas Ipolitas Karno, atsiųstas čionai iš Pa de Kalė. Jis šalto matematiško proto, nekalbus, atkaklus, valingas — geležinis, šaltakraujiškas, neįveikiamas Karno, kuriantis tolimos ateities planus; sunkią valandą jis bus savo vietoje. Kol kas jo plaukai juodi, bet gausūs pergyvenimai, malonūs ir nerimastingi, jį pražildys; vis dėlto visas negandas šis vyras pasitiks su geležine tvirtybe.

Nestinga parlamente ir dešiniosios pusės bei karaliaus šalininkų grupuotės, kurią sudaro Voblanas, Diuma, nusipelnęs ševaljė Žokuras, kurie myli laisvę, bet kai monarchija jai vadovauja, ir šį savo nusistatymą drąsiai skelbia. Uraganai, kurių bus apstu, juos nušluos. Su jais reikia pažymėti ir dar vieną Lametą — Teodorą, kariškį,— vien jau dėl dviejų jo brolių, kurie pritariamai žvelgia į jį iš galerijos, skirtos Steigiamojo susirinkimo delegatams.

Prie jų priskirtini postringaujantis iki apsiputojimo Pastorė, saldžiaburnis taikintojas Lamuretas ir aibė nekalbių bevardžių individų, kurie kaip „nuosaikieji" sėdi per vidurį. Juo labiau esama ir kairiosios pusės, ir pačių kairiųjų; jie susėdę ant viršutinių suolų it ant kokios mąstytojiškos Aukštumos ar *Kalno,* kuris virs tikru ugnikalniu ir pelnys Kalno vardui garbę ir negarbę visiems laikams ir visuose kraštuose.

Šio Kalno nelaukia garbė, nors kol kas ir garsi ne-šlovė. Jis negali pasigirti talentais, oratoriais ar mąstytojais, bet vien tik tvirtų įsitikinimų žmonėmis, turinčiais drąsos mesti iššūkį žemei ir dangui. Iš jų išsiskiria trys iš Kordeljerų klubo — karšto būdo Merlenas iš Tionvilio, kitas karštakošis Baziras (abu advokatai) ir Šabo, buvęs kapucinų ordino vienuolis, netekęs teisės nešioti abitą, puikiai nusimanęs apie lošimus biržoje. Prie jų priskirtinas ir juristas Lakrua [260], kuris kadaise nešiojo vieną epoletą, nes buvo puskarininkis; jis turi galingą balsą ir godžią širdį. Čia dar ir Kutonas [261], retai kada susimąstantis, *kas* esąs; per nelaimingą atsitiktinumą jam paralyžiavo apatines galūnes. Atrodo, jis kartą ištisą naktį prasėdėjo ne šiltame savo mylimosios (kuri pagal įstatymą priklausė kitam) kambaryje, bet jos išvytas pratūnojo lig juosmens įklimpęs šaltame liūne, drebėdamas dėl savo gyvybės *. Dabar iki gyvenimo pabaigos jam teks vaikščioti su ramentais. Matome čia ir Kamboną [262], kuriame dar snaudžia neatsiskleidęs talentas spausdinti asignatus, popierinių pinigų tėvą; pavojui iškilus, jis ištars šį griežtą nuosprendį: *„Guerre aux Châteaux, paix aux Chaumières!"* ** Kalno mėgstamas yra Lekuantras, narsusis manufaktūros pirklys iš Versalio, pagarsėjęs per pobūvį Operos salėje ir moterų sukilimą, taip pat rinkėjas Tiurjo, kuris, stovėdamas ant Bastilijos kuorų, matė, kaip sent antuaniečiai sukilo visi kaip vienas; jam lemta dar daug ką pamatyti. Galiausiai atkreipkite dėmesį į niūriausiąjį iš jų, senąjį Riulį, rudu, blausiu veidu ir ilgais žilais plaukais, kilusį iš Elzaso liuteronų. Nugyventi

* *Dumouriez.*— T. 2.— P. 370.

** Karas pilims, taika lūšnelėms! *(pranc.)* — Choix de Rapports, T. 11.— P. 25.

metai ir knyginė išmintis jo nepamokė; kalbėdamas su Reimso seniais, iškėlęs švento aliejaus indą (dievų atsiųstą — jo aliejumi buvo pateptas Chlodvigas ir visi karaliai) jis sudaužys jį į grindinį lyg bevertį butelį su paprasčiausiu aliejumi; deja, dar daug ką jis sudaužys į šipulius, o *galop* pistoleto šūviu *ir* savo pamišusią galvą. Štai kokia raudonai įkaitusi lava kunkuliuoja šio Kalno gelmėse nežinant nei pasauliui, nei jam pačiam! Kol kas tai eilinis Kalnas, besiskiriantis nuo lygumos daugiausia didesniu *skurdumu* ir tuo, kad iš pažiūros jis plikutėlis, tik įdėmiausieji gali pastebėti, kad jisai *rūksta.* Mat kol kas visas šis Susirinkimas tvirtas, taikus ir, kaip sakyta, niekam nekyla abejonių, kad jis išsilaikys amžinai. Argi ne visi jie myli laisvę ir konstituciją? Visi, ir nuoširdžiai, bet nevienodai; kai kurie, kaip ševaljė Žokuras ir dešinioji pusė, kuriai jis priklauso, myli laisvę mažiau negu karalių (išmėginimas tai parodytų), o kiti, Briso ir jo kairioji pusė, myli ją labiau už karalių. Negana to, dalis pastarųjų laisvę myli net labiau nei įstatymus, o kai kurie mažiau. Grupuotės *dar* pasireikš, tik kol kas joks mirtingasis nežino kaip. Šių vyrų viduje ir aplinkoje veikia jėgos, nesutarimai gimdo opoziciją, kuri vis platėja, pavirsdama nesantaika ir brolžudiškais vaidais, kol stiprųjį sunaikina stipresnis, o pastarąjį savo ruožtu stipriausias! Kas gali užkirsti tam kelią? Žokuras su savo monarchistais, feljanai ar „nuosaikieji", Briso su savo pasekėjais, jakobinai ar žirondistai — kaip ir kordeljerų trejetas ir visi kiti, jie privalo daryti, kas jiems skirta ir kaip jiems skirta.

Susimąstykime, kokio likimo sulaukti susirinko čia tie vargšai septyni šimtai keturiasdešimt penki deputatai, nė trupučio patys nenujausdami! Nebūkime kietaširdžiai — pagailėkime jų! Savo siela jie geidė gyventi ir dirbti kaip pirmasis Prancūzijos parlamentas ir pastatyti ant kojų konstituciją. Štai, vos tik pradėję savo darbą, jie kone su ašaromis akyse dalyvavo be galo jaudinančioje konstitucinėje ceremonijoje. Dvylika vyriausiųjų iškilmingai pasiunčiami atnešti konstitucijos, spausdintos įstatymų knygos. Kamiu, buvusio Steigiamojo susirinkimo paskirtas archyvaru, su tuzinu vyriausiųjų įžengia į salę nešini dieviškąja knyga; juos sutinka su kariška pom-

pa ir trimito garsais. Tuomet pirmininkas ir visi įstatymų leidėjai paeiliui duoda priesaiką, padėję ranką ant konstitucijos, o visi ploja, netveria džiaugsmu ir triskart sušunka „valio" *. Šitaip jie pradeda savo posėdį. Vargšai žmonės! Tą pačią dieną jo didenybė gan šaltai, kaip pasirodė, priėmė pasveikinti atvykusią jų delegaciją, toji pasijuto paniekinta ir pasiskundė tokia nepagarba. Tai išgirdęs džiūgavęs, prisiekinėjęs pirmasis parlamentas kitą dieną jaučiasi priverstas įnirtingai burnoti prieš karalių ir išleisti potvarkį, kaip jie savo ruožtu privalo sutikti jo didenybę ir kad nuo šiol nesikreips į jį „sire", nebent patys to panorėję. Kitą dieną jie atšaukia šį potvarkį kaip pernelyg skubotą, padiktuotą pykčio, nors ir pagrįsto.

Nors šių senatorių ketinimai geri, jie labai karštakošiai ir pernelyg lengvai užsidegantys, turint galvoje, kad ten nuolatos skraido žiežirbos! Jų istorija — bruzdėjimų ir kivirčų virtinė; jie nuoširdžiai trokšta atlikti savo funkciją, bet fatališkai negali to padaryti. Jie priekaištauja, smerkia karaliaus ministrus, tariamus ir tikrus išdavikus, įsiutę svaido žaibus į žaibus svaidančius emigrantus, virpa iš baimės prieš Austrijos imperatorių ir „Austrijos komitetą" pačiuose Tiuilri, siunta, nuolatos bijo, skuba, dvejoja ir sutrikę blaškosi!.. Mes sakome „skuba", nors konstitucijoje numatytos priemonės, neleidžiančios skubėti. Joks įstatymo projektas negali būti priimtas, kol jis neišspausdinamas ir neperskaitomas tris kartus, aštuonių dienų intervalais, „nebent Susirinkimas iš anksto nutaria, kad reikalas neatidėliotinas". Susirinkimas, kuris skrupulingai laikosi konstitucijos, niekad nepamiršta į tai atsižvelgti: turėdamas galvoje viena, antra ir dar trečia, jis visuomet nutaria, esą „reikalas neatidėliotinas", o tuomet jis gali laisvai paskelbti bet kokį jo požiūriu būtiną ir tinkamiausią beprotišką dalyką. Per du tūkstančius dekretų, priimtų per vienuolika mėnesių! ** Atrodė, kad Steigiamasis susirinkimas nepaprastai skubėjo, bet šis skuba triskart labiau. Mat ir pats laikas bėga triskart greičiau, ir įstatymų leidėjai turi nuo jo neat-

* *Moniteur*. Séance du 4 Octobre 1791.
** *Montgaillard*.— T. 3.— P. 237.

silikti. Nelaimingi septyni šimtai keturiasdešimt penki parlamentarai; jie nuoširdūs patriotai, bet pernelyg lengvai užsiliepsnojantys; padegti jie neišvengiamai spjaudo liepsną. Tai senatas iš pūzrų ir raketų liepsnojančiame krašte, kur vėjas be perstojo gena žiežirbas!

Kita vertus, pažvelgę kelis mėnesius į ateitį, pagalvokime apie sceną, vadinamą „Lamureto bučiniu". Šaliai gresiantys neišmatuojami pavojai pasidarė neišvengiami; Nacionalinis susirinkimas, Prancūzijos viltis, susiskaldęs į priešiškas stovyklas. Šitokioje kritiškoje situacijoje saldžiaburnis abatas Lamuretas (jo pavardė prancūziškai reiškia „numylėtinę" ar Dalilę [263]), naujasis Liono vyskupas, atsistojęs su graudulinga, saldžia iškalba paragina visus didinguosius parlamentarus, pamiršus abipuses skriaudas ir nusiskundimus, duoti naują priesaiką ir broliškai susivienyti. Po jo žodžių visi ima glėbesčiuotis, šaukti *„vivat"* ir iš naujo prisiekia; kairioji pusė susimaišo su dešiniąja, bevaisis Kalnas puola žemyn į derlingąją lygumą, Pastorė — į glėbį Kondorsė, nuskriaustieji su ašaromis akyse glaudžiasi prie krūtinių skriaudėjams, ir visi prisiekia, kad amžinai prakeiktas bus kiekvienas, pageidaujantis feljaniškos monarchijos su dviejų rūmų parlamentu, radikaliųjų jakobinų respublikos ar dar ko, o ne konstitucijos, ir vien tik jos *. Jaudinantis reginys! Bet nė kiek neperdedant jau kitą rytą lemties genami jie ir vėl susivaidija, tad kilnusis jų susitaikymas pašaipiai vadinamas „Dalilės bučiniu" [263]. Jie glėbesčiavosi veltui, lyg Eteoklis su Poliniku [264], pasmerktieji broliai, verkdami, kad negali mylėti, bet privalo vien nekęsti ir žūti vienas nuo kito rankos! Panašūs jie ir į pasmerktus elfus, kuriems burtininkas, grasindamas bausme, davė užduotį, sunkesnę nei nuvyti virves iš smėlio —„pastatyti konstituciją ant kojų taip, kad ji eitų". Ak, kad jinai eitų! Deja, ji nenori nė krustelti iš vietos! Ji griūva ant veido, jie virpėdami vėl ją pastato — eik, o auksine konstitucija! Konstitucija nenori eiti. „Eis, kad tave kur..."— net nusikeikia gerasis dėdė Tobis [265]. „Šiame pasaulyje ji niekad neis",— liūdnai atsako kapralas.

* *Moniteur,* Séance du 6 Juillet 1792.

Kaip esame nekart minėję, konstitucija žengia pirmyn tuomet, kai ji atspindi ne pasenusius įpročius ir įsitikinimus tų, kuriems ji skirta, o kuo taikliau jų teises ir, dar geriau, jų stipriąsias puses, nors teisingai suprasti šie du dalykai yra vienas ir tas pats. Senieji Prancūzijos papročiai išnyko, jos naujosios teisės ir stipriosios pusės kol kas nebent tik popieriuje, ir jų niekaip neįmanoma nustatyti, kol Prancūzija jų *neišmėgins*. Ji turi pamatuoti jas pati, negailestingose žūtbūtinėse grumtynėse ir neapsakomuose antgamtiškuose beprotybės traukuliuose, kur susikibs aukščiausieji valdovai su didžiosiomis jėgomis, viršūnės su apačiomis, išorės ir vidaus jėgos, žemė, pragaras ir pats dangus! Tik tuomet ji jas išsiaiškins. ...Trys dalykai nežada nieko gera šios Prancūzijos konstitucijos eigai: Prancūzijos liaudis, Prancūzijos karalius, taip pat Prancūzijos didikai ir susivienijusi prieš ją Europa.

3 skyrius

AVINJONAS

Tačiau pamirškime šiuos bendro pobūdžio išvedžiojimus ir verčiau pažvelkime į tuos keistus dalykus, kurie iš tikro vyksta spalio gale tolimuosiuose Prancūzijos pietvakariuose, į kuriuos krypsta visų žvilgsniai. Jau seniai nematomai rusenusios ir rūkusios žarijos dabar tenai suliepsnojo, virsdamos tragišku gaisru.

Provansiečiai, kaip ir visi pietiečiai, karšto kraujo. Deja, laisvės kelyje, kaip jau sykį minėta, neišvengiamai įvyksta susidūrimai, kuriuos sukelia ne vien krypčių skirtumai, bet ir skirtingi viena kryptimi judančių kūnų *greičiai*. Įdėmiai stebinti, kas darosi kitur, istorija nekreipia ypatingo dėmesio į tai, kas vyksta pietvakariuose: į neramumus Uzė, Nime, nesutarimus tarp protestantų ir katalikų, patriotų ir aristokratų, į bruzdėjimus Marselyje, Monpeljė ir Arlyje, į karinę aristokratų stovyklą Žalese — tą nuostabią pusiau tikrovišką, pusiau prasimanytą organizaciją, kuri tai išblėsta, tai stebuklingai grėsmingai nušvinta sodriais atspalviais (daugiausia vaizduotėje), tą „aristokratišką iš natūros tapyto karo *paveikslą*“. Visi šie

sąmokslai ir riaušės, neramumai naktį ir dieną buvo tragiškas, mirtinas gaisras, *be jokių* ugnies atšvaitų, nepastebimas, bet dabar jo nepastebėti jau neįmanoma.

Ypač smarkiai įsiliepsnojo šis gaisras be ugnies atšvaitų Avinjone ir Veneseno grafystėje. Popiežiaus Avinjonas su pilimi, statmenai iškilusia virš Ronos upės — nepaprastai gražus miestas, skendintis purpuriniuose vijoklių lapuose, apsuptas pageltusių miškelių. Kodėl senasis Renė, kvailas eiliakalys, paskutinysis Provanso suverenas [266], testamentu paliko jį popiežiui su auksine tiara, o ne Liudvikui XI, užsikišusiam už skrybėlės kaspino alavinę švenčiausiąją mergelę? Iš to būta ir naudos, ir žalos! Toje Avinjono pilyje, statmenai iškilusioje virš Ronos upės, prašmatniai gyveno popiežiai ir antipopiežiai; ten Laura de Sad [267] vaikščiodavo klausytis mišių, o prie Vokliuzo fontano visai netoliese jos Petrarka be galo graudžiai skambindavo gitara ir dainuodavo. Tai buvo senais laikais.

O dabar, šiomis dienomis, vien todėl, kad kvailas eiliakalys Renė brūkštelėjo plunksna, šimtmečiams praėjus mes matome čia štai ką: galvažudys Žurdanas veda į apsiaustį ir karą trijų—penkiolikos tūkstančių vyrų armiją, pavadintą „Avinjono plėšikais“— šitaip jie patys pasivadino, dar pridūrę epitetą —*„narsieji* Avinjono plėšikai“. Tokie jie ir yra. Budelis Žurdanas dar moterų sukilimo metu pabėgo čionai nuo Šatlė teismo ir ėmė prekiauti raudonais dažais, tačiau šitokioje aplinkoje dažai neturėjo paklausos, tad Žurdanas uždaro savo krautuvėlę ir iškyla į karvedžius, nes jis tam tinkamas žmogus. Riebus jo veidas (savo čerpių spalvos barzdą jis nusiskuto) patamsėjo, pasidarė varinis, juodų spuogų išbertas, sileniškas [268] jo pilvas išpampęs nuo girtavimo ir lėbavimo; jis vilki mėlyną nacionalinę uniformą su epoletais, „milžinišką kardą, du didelius pistoletus nešioja užsikišęs už diržo, o du mažesni kyšo jam iš kišenių“. Žurdanas pasiskelbė generolu ir yra tikras tironas *. Susimąstyk apie šį faktą, skaitytojau, ir apie kitus, kurie turėjo eiti pirma jo, bet apie tuos, kurie turi jį lydėti! Štai kokių dalykų pridarė senasis Renė, ir iškilo klausimas: ar negali Avin-

* *Dampmartin. Evénements.*— T. 1.— P. 267.

jonas nustoti buvęs grynai popiežiaus miestu ir tapti laisvu Prancūzijos miestu?

Tas bruzdėjimas nesiliovė gal dvidešimt penkis mėnesius — apie tris mėnesius vaidų, paskui septyni mėnesiai įniršio, ir galop apie penkiolika mėnesių kovų ir net korimų. Mat dar 1790 m. vasarį popiežių remiantys aristokratai, norėdami įbauginti, pastatė ketverias kartuves, tačiau birželyje liaudis sukilo ir, degdama keršto troškimu, privertė budelį atlikti savo pareigas, tad ant ketverių popiežiaus kartuvių pakibo keturi popiežiaus pakalikai aristokratai, ant kiekvienų po vieną. Paskui prasidėjo emigracija iš Avinjono — aristokratai popiežiaus šalininkai bėgo anapus Ronos upės, buvo išvytas popiežiaus konsulas; buvo pabėgimas, pergalė, popiežiaus pasiuntinio sugrįžimas, paliaubos, naujas puolimas ir karo veiksmai, sėkmingesni čia vienai, čia kitai pusei. Buvo įteikiamos peticijos Nacionaliniam susirinkimui, vyko miestų suvažiavimai, ir per šešiasdešimt miestų balsavo už tai, kad Avinjonas būtų grąžintas Prancūzijai ir už laisvės privalumus, tačiau dvylika smulkesnių miestelių, kuriuose didžiausios įtakos turėjo aristokratai, nubalsavo prieš. Kilo baisus triukšmas, nesantaika. Vienas miestelis stojo prieš kitą, miestas prieš miestą; Karpentra, seniai pavydėjęs Avinjonui, dabar atvirai stojo į karą su juo. Taigi galvažudys Žurdanas, pirmajam vadui žuvus per maištą, uždaro savo dažų parduotuvę ir viso krašto akivaizdoje su savo „narsiaisiais Avinjono plėšikais" du mėnesius laiko apgulęs Karpentrą — su apsiausties pabūklais, o svarbiausia, keldamas didžiulį triukšmą.

Galite neabejoti, kad buvo atlikta žygdarbių, ilgam išgarsėjusių parapijų istorijoje, bet nežinomų visuotinei istorijai. Matome, kaip čia vienoje, čia kitoje pusėje iškyla kartuvės ir vargšai pakaruokliai sūpuojasi ant jų po tuziną eilėje; matome, kaip nelaimingąjį Vezono merą palaidoja gyvą *. Gausiai užderėję javai nepjaunami, vynuogynai sutrypti; visur siaučia kruvinas žiaurumas, įsiūtis ir pamišimas, visur niokojimai ir anarchija. Gaisras be galo smarkus, bet *ne*pastebimas, nes pašvaistės nėra!..

* *Barbaroux*. Mémoires.— P. 26.

Galop, kaip matėme, praeitų metų rugsėjo 14-ąją Nacionalinis steigiamasis susirinkimas, nusiuntęs į Avinjoną įgaliotinius ir juos išklausęs *, nuo pat 1789 m. rugpjūčio daugel mėnesių iš eilės klausęsis peticijų, vedęs debatus ir „paskyręs trisdešimt posėdžių“ šiam klausimui, iškilmingai pareiškė, kad Avinjonas ir Veneseno grafystė įtraukiami į Prancūzijos sudėtį ir kad jo šviesybei popiežiui bus išmokėta derama kompensacija.

Vadinasi, dabar viskas atleista, viskas išspręsta? Deja, kuomet žmogui į kraują patenka pamišėliškas įsiūtis ir pakaruokliai sūpuojasi vienoje ir kitoje pusėje, ką gali padaryti popierinis dekretas ir Lafajeto amnestija? Juk užmaršties Leta teka ne žemės *paviršiumi!* Popiežių remiantys aristokratai ir patriotiškieji plėšikai vis dar negali vieni į kitus žiūrėti ir įtariai seka, ką kiti daro ar ketina. Vos dviem savaitėms praėjus nuo tos dienos, kai išsiskirstė didingasis Steigiamasis susirinkimas, 1791 m. spalio šešioliktosios, sekmadienio, rytą neužgesintas gaisras staiga aiškiai suliepsnoja. Reikalas tas, kad kažkas iškabina Avinjone antikonstitucinius plakatus; eina kalbos, kad todėl mergelės Marijos statula paraudusi ir pravirkusi **. Todėl tą rytą patriotas l'Ekiujė, vienas iš „šešių patriotų vadovų“, pasitaręs su bendraminčiais ir generolu Žurdanu, nusprendžia poros draugų lydimas nueiti bažnyčion ne pasiklausyti mišių, kurios jam menkai terūpi, bet susitikti su visais popiežiaus šalininkais, tarti jiems porą perspėjamų žodžių ir pasižiūrėti į tą ašarojančią švenčiausiąją mergelę, nes ji kaip tik stovi toje Kordeljerų bažnyčioje. Pavojingas sumanymas, o jo padariniai bus be galo tragiški! Istorija neužfiksavo l'Ekiujė perspėjimo žodžių, bet pamaldieji aristokratai, popiežiaus šalininkai, daugelis kurių buvo moterys, atsakė į juos klyksmais. Klyksmai ir grasinimai tūkstančių balsų, l'Ekiujė nepabėgus, virsta stumdymu ir kumščiavimu tūkstančių rankų, spardymu tūkstančių kojų; jį pargriauna, ima trypti, badyti siuvėjų ylomis, žirklėmis, kitokiais aštriais moteriškais įnagiais. Baisus reginys! Iš viršaus jį

* Lescéne Desmaisons, Compte Rendu à l'Assemblée Nationale 10 Septembre 1791 (Choix des Rapports.— T. 7.— P. 273—293).

** Procès-verbal de la Commune d'Avignon, etc. (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 12.— P. 419—423).

stebi degančiomis žvakėmis nustatytas altorius, o aplink miega kadaise mirę žmonės ir Petrarkos Laura *, kuo sausiausiomis akimis stovi švenčiausioji mergelė, ir jos veidas natūralios akmens spalvos! L'Ekiujė draugai išlekia lyg Jobo pasiuntiniai [269] šauktis Žurdano ir gvardiečių būrio. Tačiau nepaslankusis Žurdanas pirma nori užimti miesto vartus ir nebėga kiek kojos įkerta, kaip galėtų. Kai jis atvyksta į Kordeljerų bažnyčią, jinai ištuštėjusi, nutilusi, vien tik l'Ekiujė kraujais paplūdęs guli palei altorių, subadytas žirklėmis, sutryptas, sumaitotas. Jis kažką neaiškiai suvaitoja, ir niekingas jo gyvenimas nutrūksta amžiams.

Šitoks reginys turėjo sujaudinti kiekvieną, o juo labiau gausybę vyrų, pasivadinusių Avinjono plėšikais! Paguldytas ant gedulingų neštuvų l'Ekiujė lavonas su laurų vainiku ant kraupiai sumaitotos galvos nešamas miesto gatvėmis; aibė balsų traukia nemelodingą *raudą,* ne tiek garsiai, kiek sielvartingai. Varinis Žurdano veidas, bičiulio netekusių patriotų veidai pajuodo. Patriotiškas municipalitetas siunčia oficialų pranešimą į Paryžių, įsako įvykdyti daugybę, netgi begalę areštų. Aristokratai, vyrai ir moterys, iškviečiami į pilį tardymui ir tyrimui, juos sugrūda į požeminius kalėjimus, kur, negalėdami tikėtis jokios pagalbos, jie girdi, kaip kimiai ošdama aprauda juos Ronos upė.

Sugrūsti požemiuose, jie laukia tardymo ir tyrimo. Deja, kai budelis Žurdanas pajuodusiu variniu veidu yra generalisimas, o ginkluoti patriotiški plėšikai traukia savo *raudą,* tyrimas turbūt bus greitas. Per kitas dvi dienas, nelaukdamas municipaliteto sutikimo, Avinjono pilies požemiuose įsitaiso plėšikų tribunolas; plėšikų budeliai su nuogais kardais prie durų laukia savo sėbrų nuosprendžio. Teisiama greitai, malonės prašymai nepriimami! Plėšikai siautėja, kerštauja, o svaigalai dar labiau juos įkaitina. Netoliese Ledinio bokšto požemiai; juose atliekami darbeliai, kurie neturi pavadinimo kalboje! Šiuos pilies ir Ledinio bokšto požemius gaubia tamsa ir šiurpaus žiaurumo šešėlis. Aišku tik viena: į juos pateko daug, o išėjo retas. Žurdanas ir plėšikai, dabar viršesni už miesto ta-

* *Ugo Foscolo.* Essay on Petrarch.— P. 35.

rybą, už bet kokią patriotinę ar popiežiaus valdžią, viešpatauja Avinjone, talkinami baimės ir tylėjimo.

Dėl visų šių dalykų 1791 m. lapkričio penkioliktąją matome, kaip generolui Šuazi vadovaujant, gerai pažįstamas Damartenas su jam pavaldžiais puskarininkiais, su pėstininkais ir kavaleristais, kurių priekyje darda, kaip dera, patrankos, su išskleistomis vėliavomis, dūdelėms grojant, būgnams mušant, tvarkingai, grėsmingai išsirikiavę žygiuoja prie tos statmenos uolos, ant kurios dunkso pilis, prie plačių Avinjono vartų, o iš paskos saugiu atstumu joja trys naujojo Nacionalinio susirinkimo įgaliotiniai *. Paliepus Susirinkimo ir įstatymo vardu, Avinjono vartai plačiai atsidaro, ir Šuazi su palyda, Damartenas ir „šaunieji Bofremono vaikinai" (šitaip vadinami nuo seno pažįstami šie narsieji konstituciniai dragūnai) įjoja į miestą pasitikti sveikinimo šūksmų ir jiems svaidomų gėlių. Visi dori žmonės džiūgauja, tik budelis Žurdanas su savo plėšikais išsigąsta. Netrukus mes pamatome patį Žurdaną išpurtusiu piktšašių nusėtu variniu veidu, su kardu ir keturiais pistoletais; jis kalba iš aukšto, tačiau pažada tučtuojau atiduoti pilį. Taigi Šuazi grenadieriai įžengia su juo į jos teritoriją. Praeidami pro Ledinį bokštą, jie užuodžia tokį siaubingą tvaiką, kad krūptelėję sustoja ir ima pasiutusiai rėkti: „Nugalabyti tą žudiką!" Žurdanas akimirksniu pranyksta slaptais praėjimais.

Taigi atskleiskime piktadarystės paslaptį! Tame Lediniame bokšte suversti guli šimtas trisdešimt lavonų — vyrų, moterų ir net vaikų (nes persigandusios, be perspėjimo sučiuptos motinos negalėjo palikti savo kūdikių); jie pūva, skleisdami šleikštų dvoką, keldami siaubą visam kraštui. Tris dienas aukos nešamos laukan ir atpažįstamos, o karšti pietiečiai šaukia, grūmoja, atsiklaupę meldžiasi, siunta iš neapsakomo gailesčio ir įsiūčio; galop žuvusieji iškilmingai palaidojami, tyliai mušant būgnams, dvasininkams laiminant į paskutinį kelią, visiems aimanuojant ir ašarojant. Nužudytieji palaidoti pašventintoje žemėje, visi viename kape.

* *Dampmartin.*— T. I.— P. 251—294.

Na, o kas nutiko galvažudžiui Žurdanui? Pamatome jį vėl už poros dienų; jis įnirtingai bakština pentinais savo kuiną, bėgdamas be galo romantiškomis petrarkiškomis kalvotomis apylinkėmis, o jam ant kulnų lipa Ligonė, jaunas energingas avinjonietis su Šuazi dragūnais! Su tokiu išpurtusiu raiteliu joks kuinas nepabėgs nuo persekiotojų. Pentinais raginamas pavargęs arklys vis dėlto šoka į Sorgo upę, bet jos viduryje sustoja, tvirtai įsiremia kojomis į tą *chiaro fondo di Sorga* * ir nesijudina iš vietos, nors ir kaip pentinais jį bakština Žurdanas! Prilekia jaunasis Ligonė; variaveidis ima grasindamas kriokti, išsitraukia pistoletą ir gal net pykšteli juo, bet jį vis tiek sučiumpa už pakarpos, tvirtai suriša jo blauzdas arkliui po pilvu ir raitą parsivaro į Avinjoną, kur jam šiaip taip pavyks išsigelbėti nuo minios, pasiryžusios sudraskyti jį gatvėje **.

Štai koks gaisras siaučia Avinjone ir Prancūzijos pietvakariuose, kai jis pasidaro matomas. Didingajame Įstatymų leidžiamajame susirinkime, draugijoje-motinoje vyksta ilgi, triukšmingi debatai, ką dabar su juo daryti. Amnestija! — šaukia iškalbingasis Vernjo ir visi patriotai; jeigu norime kaip nors padaryti tam galą, abi pusės privalo viena kitai atleisti ir atgailauti, turi būti atstatyta tvarka ir taika! Galop šitaip ir nubalsuojama. Taigi pietvakariai vėl rusena ugnyje, prislopintoje „amnestijos" ar užmaršties, kuri *negali* pamiršti, nes žemės paviršiumi neteka jokia Leta! Net Žurdanas lieka nepakartas — jis vėl ištrūksta į laisvę, tarytum dar nebūtų pribrendęs kartuvėms; negana to, iš tolo probėgšmais matome, kaip žmonės „triumfuodami neša jį ant rankų pietų miestuose" ***. Ko tik nenešioja žmonės ant rankų!

Metę probėgšmais žvilgsnį į šį pranašingą ženklą vario veidu, šitokiu būdu keliaujantį po pietų miestus, privalome atsisveikinti su šitais kraštais — tegul jie sau rusena. Nestinga ten aristokratų, išdidžių dar neemigravusių senų didikų. Arlyje veikia *„Chiffonne"* ****,— šitaip simboliškai vadinama slapta aristokratų draugija; iš ša-

* Gilioji Sorgo upė *(it.)*.
** *Dampmartin*.— Ubi supra.
*** Deux Amis.— Paris, 1797.— T. 7.— P. 59—71.
**** Suglamžytas *(pranc.)*.

ligatvių plytų šiame mieste netrukus bus pastatytos aristokratų barikados, prieš kurias ugningas, ryžtingas patriotas Rebekis gaus vesti marseliečius su pabūklais. Geležies strypas kol kas dar neiškilo į vandens paviršių Marselio įlankoje, o tie karšti fokiečių vaikaičiai dar netapo vergais. Tvirtu vadovavimu ir nenumaldomu ryžtu Rebekis nepraliedamas kraujo išvaiko tą *„Chiffonne"* ir sutvarko Arlio šaligatvius. Paskui tas Rebekis plaukioja barkais po pakrantę, įdėmia patrioto akimi stebėdamas įtartinus Martelo bokštus, greitai keliauja sausuma, vienas ar su kareiviais, iš vieno miesto į kitą, nuodugniai juos „išvalydamas" *, vaidijasi, o kai reikia — kaunasi. Mat darbo nestinga, ir net Žaleso stovykla ima kelti įtarimą, tad įstatymų leidėjas Fošė po debatų šiuo klausimu pasiūlo nusiųsti įgaliotinius ir įsteigti karinę stovyklą Boker lygumoje, nors nežinia, ar iš to bus kokios naudos.

Iš visų šių ir daugelio kitų dalykų pažymėkime tik vieną padarinį: jaunasis Barbaru, advokatas ir Marselio merijos raštininkas, kuriam pavesta sutvarkyti visus šiuos reikalus, 1792 metų vasaryje atvyksta į Paryžių. Jis gražus ir drąsus jaunas spartietis, sklidinas energijos, bet ne išminties; virš tamsios jo lemties vis dėlto šmėstels rausvi ryškios pietų saulės atspindžiai, kurių visų nė mirtis nepasiglemš! Be to, atkreipkite dėmesį, kad lioniečių Rolanų šeima atvyko į Paryžių, antrą ir paskutinį kartą. Lione, kaip ir visur kitur, panaikinta karališkojo inspektoriaus pareigybė; Rolanas mėgina, jei pavyks, išsirūpinti sau pensiją. Be to, jis bendrauja su savo draugais patriotais ir nori išleisti savo knygą. Tas jaunasis Barbaru ir Rolanai atvyko sostinėn drauge; nesunku įsivaizduoti, kad šiam pagyvenusiam spartiečiui patiko jaunasis spartietis, jis netgi jį pamilo, o šis atsakė jam tuo pačiu. O kokį įspūdį jis padarė poniai Rolan? Neskleisk savo šleikštaus dvoko, apkalba! Toji siela be menkiausios dėmelės, vaiski it krištolas. O kas, jeigu juodu vis dėlto pažvelgtų viens kitam į akis ir garsiai neprisipažindami, tragiškai pasiaukodami suvoktų, jog kitas neatsispiriamai gražus? *Honi soit!* [270] Anot jos, jis „gražus lyg Antinojus" [271], o jis „kažkur kitur kalbės apie šią

* *Barbaroux.* — P. 21; Histoire Parlementaire. — T. 13. — P. 421—424.

įstabią moterį"... Tokia ponia d'Judon (ar panašiai, nes Diumonas tiksliai neprisimena) savo namuose Vandomo aikštėje rengia nepigiai atsieinančius prašmatnius pusryčius deputatams, Briso šalininkams, ir mums, laisvės draugams; čia gali prisižiūrėti to meto garsenybių, žavių manierų ir besišypsančių veidų. Čia pašėlusiai klegant balsams ir dzinksint taurėms nusprendžiamas debatų Įstatymų leidžiamajame susirinkime planas tai dienai, vyksta daug pasitarimų. Apsilanko čia ir griežtasis Rolanas, nors ne dažnai *.

4 skyrius

NĖRA CUKRAUS

Štai tokie vidiniai neramumai matomi pietų miestuose; matomų ir nematomų, jų esama visuose miestuose ir rajonuose, ne tik pietų, bet ir šiaurės, kadangi visur esama daugiau ar mažiau piktybiškų aristokratų, nuo kurių akių nenuleidžia patriotai. Pastarųjų esama įvairių atspalvių, pradedant šviesiais lafajetininkais ir feljanais ir baigiant niūriai tamsiais jakobinais, todėl jie seka dar ir *vieni kitus*.

Departamentų direktoratai, tai, ką mes vadiname grafysčių magistratūromis, renkami „aktyviausiųjų" piliečių, pasirodo betempią į vieną pusę, o municipalitetai, miestų magistratūros — į kitą. Be to, visur esama dvasininkų atskalūnų, kuriais turės užsiimti Įstatymų leidžiamasis susirinkimas, nepaklusnių tipų, žadinančių žmonėms pikčiausią iš visų jausmų, sąmokslaujančių, verbuojančių žmones į Koblenco armiją, ar bent jau įtariamų sąmokslaujant. Šitokie dvasios ganytojai — kuras visuotiniam prieškonstituciniam gaisrui. Ką su jais daryti? Jie gali būti ne tik nepaklusnūs, bet ir sąžiningi, tad su jais reikia susitvarkyti švelniai, tačiau greitai. Neapsišvietusioje Vandėjoje jie gali sukurstyti prasčiokus; tūlas paprastas valstietis, kaip ir vilnos pirklys Katlino, kuris susimąstęs keliauja po šiuos kaimelius su vilnos maišais, abejodamas kraipo galvą! Praeitą rudenį ten buvo nuvykę du-

* *Dumont*. Souvenirs.— P. 374.

Susirinkimo įgaliotiniai, paslaugusis Žansonė, tuomet dar nepakviestas į senatorius, ir redaktorius Galua. Pasitarę su generolu Diumurjė, juodu kalbėjo ir veikė atsargiai, apgalvotai; jie kuriam laikui nuramino bruzdėjimą ir savo ataskaitą parašė švelniais žodžiais.

Pats generolas, būdamas sumanus žmogus, nė trupučio neabejoja galėsiąs išsaugoti tuose kraštuose taiką. Tuos šaltus mėnesius jis praleidžia tarp malonių Nioro žmonių, gyvendamas „ganėtinai maloniuose kambariuose Nioro pilyje" ir tramdydamas pernelyg neramius *. Kodėl nėra daugiau tokių, kaip Diumurjė? Visur kitur, pietuose ir šiaurėje, pastebime vien nesutramdomą, neaiškų bruzdėjimą, retkartėmis vis peraugantį į atvirus triukšmingus maištus. Perpinjane šalies pietuose deglams šviečiant skamba pavojaus varpai, vyksta šturmas, Kaene šalies šiaurėje tie patys dalykai dedasi dieną: ginkluoti aristokratai išsirikiuoja prie maldos namų; departamento valdžiai nepavykus pasiekti kompromiso, prabyla muškietos ir atidengiamas sąmokslas! ** Pridėkite dar ir badą, nes duona, kuri visuomet buvo brangi, dabar dar labiau brangsta; net cukraus neįmanoma gauti, ir tai nenuostabu. Vargšą Simonė, šiaurėje esančio Etampo miesto merą, per riaušes dėl grūdų iškabinusį raudoną vėliavą, skelbiančią apie karo meto įstatymą, alkana, įtūžusi liaudis užtrypia negyvai. Sunki merų dalia šiais laikais! Sen Deni merą, kaip pamename, jau kadaise pakorė ant žibinto stulpo įtarūs žmonės virškinti nustojusiais skrandžiais, Vezono merą neseniai, kaip matėme, palaidojo gyvą, o dabar štai žūsta vargšas kailiadirbys Simonė, Etampo meras — oficialusis konstitucionalizmas jo nepamirš.

Kova tarp grupuočių, įtarinėjimai, duonos ir cukraus stygius tikrąja tų žodžių prasme plėšyte suplėšė šią nelaimingą šalį ir visa, kas prancūziška. Mat blogos naujienos ateina ir iš už jos ribų. Dar prieš tai, kai Eliziejaus laukuose, konstituciją priėmus, įsižiebė margi žiburėliai, užsidegė ir visiškai kitokios margos liepsnos ir akinamos nakties pašvaistės, švietusios tuo pat metu, kaip ir žiburėliai Paryžiuje, tik mes to nežinojome. De-

* *Dumouriez.*— P. 129.

** Histoire Parlementaire.— T. 12.— P. 131, 141; T. 13.— P. 114, 417.

gančios melasos, romo, cukraus viryklų, plantacijų, baldų, galvijų ir žmonių liepsnos laižė dangų; Prancūzijos kyšulio lyguma [272] pavirto milžinišku ugnies ir dūmų sūkuriu!

Kaip čia viskas pasikeitė per tuos dvejus metus, nuo tada, kai pirmoji „dėžė su trispalvėmis kokardomis" praėjo pro muitinę ir net paniurėliai kreolai džiūgavo, kad Bastilija sulyginta su žeme! Kaip nekart esame sakę, lyginti gerai, bet tik iki savo lygio. Balsvaveidžiai kreolai turi savų skriaudų. O geltonodžiai kvarteronai? O rudaodžiai mulatai? O juodi kaip suodžiai vergai? Kvarteronas Ožė [273], paryžiečių Briso šalininkų įsteigtos „Juodaodžių draugų" bendrijos bičiulis, taip pat nusprendė, kad sukilimas — švenčiausioji iš visų pareigų. Taigi trispalvėms kokardoms pasipuikavus ant kreolų skrybėlių vos tris mėnesius, užsidegė signaliniai Ožė laužai, pasigirdo įsiūčio ir baimės kupini balsai. Numalšinus jo sukilimą, myriop pasmerktas Ožė paėmė saujon žiupsnį juodo parako miltelių, o gal grūdų, o ant viršaus užbėrė sluoksnelį baltų ir tarė savo teisėjams: „Matote — jie balti", o paskui *papurtė* ranką ir paklausė: *„Où sont les blancs?"* *

Taigi dabar, 1791 m. rudenį, pažvelgus nuo Prancūzijos kyšulio namų stogų, matai tirštus dūmų kamuolius, aptraukusius horizontą; dieną naktį liepsnoja gaisrai, girdėti klyksmai bėgančių baltųjų moterų, kurias gena baimė ir gandai. Būriai demonais pavirtusių juodųjų žudo ir niokoja su neapsakomu žiaurumu. Jie kaunasi, šaudydami „iš tankumynų ir priedangų", nes juodieji mėgsta brūzgynus. Jie puola į ataką tūkstančiais, mosuodami kardais ir šautuvais, pasišokinėdami, klykdami, bet jeigu baltųjų savanorių būrys laikosi tvirtai, po pirmos salvės, o kartais net ir jos nesulaukę, jie pakrinka ir gagendami lyg žąsys ima paniškai bėgti **. Vargšą Ožė galima sutraiškyti bausmės ratu, tą ugnies sūkurį galima numalšinti, nuginti į kalnus, tačiau San Domingas *sukrėstas* lyg Ožė sėklos; kratydamasis jis raitosi ilgoje, siaubingoje priešmirtinėje agonijoje, negrįžtamai juodas, ir, kaip afrikietiškas Haitis, lieka perspėjimu visam pasauliui.

* Kur pasidėjo baltieji? *(pranc.)*
** Deux Amis.— T. 10.— P. 157.

Ar ne *tai,* mano draugai paryžiečiai, taip pat perpardavinėtojai ir feljanų sąmokslininkai, yra neapsakomo cukraus stygiaus ir brangumo priežastis? Drebantis bakalėjininkas nukabinęs nosį žiūri, kaip jo cukrus *įkainojamas,* ir patriotė jį tučtuojau išparduoda už menką dvidešimt penkių su už svarą kainą. „Nevartoti cukraus?“ Taip, nevartokite jo, visų patriotų sekcijų nariai, visi jakobinai! Šitaip pataria Luvė ir Koto d'Erbua, pasiryžę šiai aukai, nors „kaip gali apsieiti be kavos literatas?“ Pats patikimiausias būdas — duoti priesaiką nevartoti cukraus *.

Kita vertus, ar ne dėl panašių priežasčių nyksta Brestas ir per jį nykstanti laivyba? Vargšas Brestas nyksta sielvartaudamas, ne be apmaudo, smerkia išdaviką aristokratą, jūrų ministrą Bertraną de Molvilį. Argi nepūva pamažu uoste Bresto ir karaliaus laivai? O dauguma karinio jūrų laivyno karininkų pabėgo ar išėjo apmokamų atostogų. Laivai bemaž neplaukioja, išskyrus Bresto galeras, kurias prižiūrėtojo rimbu genami irkluoja vergai, tarp kurių, deja, ir keturiasdešimt nelaimingų šveicarų, mūsų Šato Vjė pulko kareivių! Šitie keturiasdešimt vyrų su raudonomis vilnos kepurėmis ant galvų liūdnai moja irklais, skaudžiai prisimindami Nansi. Jie žvelgia į Atlanto vandenis, kuriuose atsispindi vien tik sielvartingi jų veidai ilgais, susivėlusiais plaukais; atrodo, tarsi viltis bus juos pamiršusi.

Apskritai kalbant, ar perkeltine prasme nebūtų galima pasakyti, kad Prancūzijos konstitucija, kuri turėtų eiti, sunkiai *serga reumatu,* ją varsto sanarių ir raumenų diegliai, tad jeigu ji ir eis, tai nelengvai?

5 skyrius

KARALIAI IR EMIGRANTAI

Pasitaikydavo, kad be galo sunkiai sergančios reumatu konstitucijos išsilaikydavo ant kojų ir ilgą laiką vaikščiodavo, nors svirduliuodamos ir klupdamos, vienintelio

* Débats des Jacobins, etc. (Histoire Parlementaire.— T. 13.— P. 171, 92—98).

dalyko padedamos: jų *galvos* buvo sveikos. Tačiau kokia šios Prancūzijos konstitucijos galva! Skaitytojai jau žino, koks yra karalius Liudvikas ir kad kitoks jis būti negali. Tai karalius, kuris negali nei konstitucijos priimti, nei jos atmesti, ir apskritai ničnieko negali padaryti, tik graudžiai klausinėti: „Ką man daryti?“ Tai karalius, apsuptas begalinės maišaties, kurio paties galvoje nesama net tvarkos užuomazgų. Likučiai išdidžių, nenumaldomų bajorų grumiasi su pažemintais, atgailaujančiais Barnavais ir Lametais, grumiasi toje neaiškioje terpėje nešikų ir vežikų, pusę atlyginimo gaunančių pagyrūnų iš Valua kavinės, kambarinių, informatorių, nevykėlių pareigūnų, o nuožmūs patriotai visą laiką iš šono juos stebi kaskart vis su didesniu įtarumu. Ko jie gali pasiekti tokiose grumtynėse? Geriausiu atveju vieni kitus *sunaikinti* ir gauti iš savo veiklos *nulį*. Vargšas karalius! Barnavas ir tokie senatoriai, kaip Žokuras, jam rimtai kužda į vieną ausį, Bertranas de Molvilis ir pasiuntiniai iš Koblenco — į kitą; vargšė karaliaus galva sukiojasi čia į vieną, čia į kitą pusę, bet tvirtai atsigręžti į kurią nors negali. Tegul padorumas uždengia šį reginį širma: graudesnė scena retai kada buvo vaidinama šiame pasaulyje. Pažvelkite, koks graudžiai iškalbingas šitoks mažytis faktas. Karalienė dejuoja poniai Kampan: „Ką man daryti? Kai jie, šitie Barnavai, pataria mums kokį žingsnį, kuris nepatinka bajorams, jie ima prieš mane pūstis, niekas neprieina prie mano kortų stalo, niekas neateina į vakarinį karaliaus priėmimą“ *. Iš ties, *ką gi* daryti žmogui, kai jo padėtis tokia netikra? Neišvengiamai žūti!

Karalius priėmė šią konstituciją iš anksto žinodamas, kad iš jos naudos nebus; jis tyrinėja ją ir vykdo daugiausia todėl, kad viliasi išaiškėsiant, jog ji neįvykdoma. Karaliaus laivai pūva uoste, o jų karininkai išvykę; armijoje suirutė; plėšikai laksto keliais, kurie yra netaisomi; visos visuomeninės tarnybos vangiai dykos; vykdomoji valdžia nesistengia, o jeigu stengiasi, tai vien suversti kaltę konstitucijai, nuduodama negyvą! Kokia konstitucija gali eiti šitaip panaudojama? Tauta tikrai „ims ja šlykštėtis“ **, jeigu tik tauta pirma nepradės

* *Campan.* — T. 2. — P. 177, 202.
** *Bertrand-Moleville.* — T. 1. — P. 4.

šlykštėtis *jumis* pačiais! Tai Bertrano de Molvilio ir jo didenybės planas, geresnio jie negalėjo sugalvoti.

O kas, jei vis dėlto šio geriausiojo plano įgyvendinimas užsitęs ar išvis neišdegs? Numatydama ir tokį atvejį, karalienė, apsigaubusi didžiausios paslapties skraiste, „kasdien nuo ryto iki vakaro rašo šifruotus laiškus į Koblencą“; inžinierius Gogela, pasireiškęs *pentinų naktį,* Lafajeto amnestijos išvaduotas iš kalėjimo, zuja pirmyn atgal. Retkartėmis, nutaikius tinkamą progą, karaliui galima apsilankyti su draugišku vizitu toje Maniežo salėje, pasakyti jaudinančią padrąsinančią kalbą (galite neabejoti jo nuoširdumu tą akimirką), kurią senatoriai palydi katutėmis, kone raudodami, o tuo pat metu Malė diu Panas, akyse liovęsis leisti laikraštį, už akių veža užsienin paties karaliaus ranka rašytą laišką, kuriame šis prašo užsienio monarchų paramos *. Nelaimingasai Liudvike, pasirink viena iš dviejų ir *veik* — jeigu tik tu galėtum!

O karaliaus vyriausybė tik sumišusi blaškosi nuo vieno prieštaravimo prie kito ir, maišydama ugnį su vandeniu, apsigaubia šnypščiančiais, suodinais garais. Dantonas ir skurstantys paperkami patriotai gauna piniginius kyšius; juos priėmę, jie atsitiesia, pasijunta žvaliau ir iškeliauja savais keliais **. Negana to, karaliaus vyriausybė nusisamdė plojikų. Pogrindyje veikiantis Rivarolis turi pusantro tūkstančio žmonių, kuriems iš karaliaus iždo kas mėnesį išmoka apie dešimt tūkstančių, skaičiuojant svarais sterlingų; jis vadina juos „genialiais kadrais“. Šį vieną iš keisčiausių personalų istorijoje sudaro žurnalistai, plakatų autoriai, „du šimtai aštuoniasdešimt plojikų, gaunančių atlyginimą, prilygstantį trim šilingams per dieną“; jo sąrašai ir buhalterinės knygos išlikę iki šių dienų ***. Pats Bertranas-Molvilis, jo nuomone, labai vikriai prigrūda Įstatymų leidžiamojo susirinkimo galerijas, nusamdo sankiulotus, kurie mano Petjoną juos prašius tenai sėdėti ir ploti davus ženklą. Beveik savaitė praėjo, kol ši klasta buvo demaskuota. Labai gudriai sugalvota: panašiai žmogus, matantis, kad diena greitai eina va-

* *Moleville.*— T. 1.— P. 370.
** Ibid.— T. 1.— P. 17.
*** *Montgaillard.*— T. 3.— P. 41.

karop, nutaria pasukti atgal laikrodžio rodykles — *tai* visa, ką jis gali.

Čia pažymėkime dar netikėtą Orleano hercogo Pilypo pasirodymą dvare, paskutinįjį bet kokio karaliaus priėmime. Orleano hercogas berods žiemą gavo tą seniai geidžiamą admirolo laipsnį, nors vadovauti tegali laivams, pūvantiems uoste. (Tai, ko geidi, visuomet ateina per vėlai!) Šiaip ar taip, jis laukia Bertrano-Molvilio, idant galėtų jam padėkoti, ir net pareiškia, girdi, mielai padėkotų asmeniškai karaliui, girdi, nepaisant visų tų šlykščių dalykų, kuriuos žmonės apie jį šneka, iš tikrųjų jis toli gražu nesąs jo didenybės priešas, anaiptol! Bertranas perduoda jo žodžius jo didenybei, surengia jam pas jį audienciją, kuri pastarajam palieka malonų įspūdį, nes hercogas aiškiai atgailauja ir nori pradėti kitokį gyvenimą. Tačiau ką mes matome kitą sekmadienį? „Kitą sekmadienį,— rašo Bertranas,— jis atėjo į karaliaus priėmimą, tačiau dvariškiai, nežinantys, kas įvyko, pulkas rojalistų, įpratusių pagerbti karalių būtent šią dieną, sutinka jį be galo žeminamai. Jie grūdosi aplink jį, tarsi netyčia mindžiojo jam kojas, alkūnėmis išstūmė už durų ir nebeleido įeiti vidun. Jis nulipo laiptais žemyn į jos didenybės apartamentus, kur buvo padengtas stalas; vos jam pasirodžius, iš visų pusių pasigirdo balsai: „Ponai, saugokite lėkštes“,— tarytum jis kišenėse turėtų nuodų. Įžeidimai, kuriuos visur sukeldavo jo pasirodymas, privertė jį pasišalinti nepamačius karališkosios šeimynos. Dvariškių pulkas sekė jam įkandin iki karalienės apartamentų laiptų; lipant jais, kažkas apspjovė jam viršugalvį, kiti drabužius. Jo veide buvo aiškiai matyti pagieža ir įsiūtis *,— kitaip nė negalėjo būti. Jis verčia už visa tai kaltę karaliui ir karalienei (kurie ničnieko apie tai nežino, o išgirdę be galo nuliūsta), ir vėl nusileidžia į savąjį chaosą. Bertranas tą sekmadienį buvo rūmuose ir matė kas nutiko savo akimis.

Na, o dėl kitko — priesaikos nedavę dvasininkai ir jų persekiojimas slegia karaliaus sąžinę; emigravę princai ir didikai verčia jį žaisti dvigubą žaidimą; jis priverstas paskelbti vieną *veto* po kito vis didėjančiam žmonių pasi-

* *Bertrand-Moleville.*— T. 1.— P. 177.

piktinimui, nes patriotai, kaip minėta, iš šalies įtariai stebi, kas darosi. Iš šalies — kylanti gūsis po gūsio patriotiško pasipiktinimo audra, iš vidaus — tamsus klastingų intrigų ir kvailysčių sūkurys! Klastos ir kvailystės, nuo kurių gręžiasi akis. De Stal rezga intrigas, idant galantiškasis jos Narbonas taptų karo ministru, ir nenurimsta net to pasiekusi. Karalius privalo bėgti į Ruaną — tenai su galantiškuoju Narbonu jie deramai „pakeisią konstituciją". Tai tas pats energingasis Narbonas, kuris pernai dragūnų padedamas išvadavo iš keblios padėties vargšes bėgančias karaliaus tetas; eina kalbos, neva iš tikrųjų jis jų brolis, o gal net *daugiau* — štai kokios skandalingos apkalbos sklinda! Dabar su savo de Stal jis skuba pas pasienio miestų įgulas. Iš ten jis rašo ne itin įtikėtinus rožinio optimizmo kupinus raportus, smarkiai gestikuliuodamas rėžia kalbas, kurį laiką aukštai pasikėlęs visų akivaizdoje pasvyruoja, o paskui, atleistas iš ministrų, krenta žemyn, ir jį nusineša laiko potvynis.

Patriotų pykčiui rezga intrigas ir princesė de Lambal, artima karalienės draugė. Nelaimingoji gražuolė — ir ko gi ji grįžo iš Anglijos?! Kokia nauda iš tylaus sidabrinio jos balselio, kai šitaip riaumoja baisus visą kraštą apėmęs uraganas, kuris pasigriebęs *ją,* gležną rojaus paukštę, blokš į niūrias uolas. Lambal ir de Stal, skyrium ar drauge, rezga savo intrigas atvirai, bet kas gali pasakyti, kiek kitų visokiausiais būdais intriguoja už akių! Argi neposėdžiauja slapčia Tiuilri rūmuose vadinamasis Austrijos komitetas, centras nematomo prieš tautą nukreipto voratinklio, kurio gijos nusidriekia iki toliausių žemės kampelių, nes mus gaubia paslaptys? Žurnalistas Kara dar tvirtai tuo įsitikinęs; patriotams — Briso pasekėjams ir Prancūzijai apskritai — tai atrodo vis labiau įtikėtina.

Ar negaila tau šios konstitucijos, skaitytojau? Jos galūnes varsto reumatizmo diegliai, jos galvą aptemdžiusi hidrocefalija ir isterija; atskiros jos dalys nusistačiusios viena prieš kitą, ir ji niekad neis, netgi svirduliuodama! Kodėl tą nelaimingą Vareno naktį Druė ir prokuroras Sosas nemiegojo? Kodėl, dėl Dievo meilės, jie neleido Korf berlynei važiuoti, kur ji nori?! Tuomet būtų

buvę išvengta neapsakomų nesutarimų ir galbūt baisybių, kurias prisiminęs pasaulis dar ir dabar krūpčioja.

Na, o dabar apie trečiąjį dalyką, kuris nieko gera nežada šios Prancūzijos konstitucijos eigai: be Prancūzijos liaudies ir jos karaliaus esama dar ir susivienijusios Europos. Dabar reikia pažvelgti ir į ją. Gražioji Prancūzija taip švyti, o iš visų pusių ją supa nerimą kelianti pragariška tamsa. Tokie, kaip Kalonas, Bretėjus, sklando tolių migloje, apraizgę savo intrigomis Europą nuo Turino iki Vienos, Berlyno ir net tolimojo Peterburgo speiguotoje Šiaurėje! Didysis Berkas jau seniai pakėlė savo galingą balsą ir iškalbingai įrodinėja, kad atėjęs galas epochai, o, ko gero, ir civilizuotiems laikams. Jam atsako daug kas: Kamilis Demulenas, žmonijos atstovas Klocas, maištingasis siuvėjas Penas ir garbingieji gaelų gynėjai ne vienoje šalyje. Tačiau didysis Berkas nenurimsta; „riterių laikai *išties* praėjo“, kitaip nė negalėjo būti, bet jie pagimdė dar audringesnį Alkio amžių. Gausybė Diubua—Roano tipo altorių virsta gobeliškai taleiraniškais ir, greitai keisdamiesi, keliauja pas... gal pavadinkime jį tikruoju jų savininku. Medžiojamieji Prancūzijos gyvūnai ir jų medžiotojai neviltingai šaukdami nusileido ant uolų prie Duvro. Kas užginčys, kad daug kam atėjo galas? Atsirado kategorija mirtingųjų, tikinčių, kad tiesa — ne spausdinti spėliojimai, o faktas, kad laisvė ir brolybė gali viešpatauti šioje žemėje, kuri visuomet buvo laikoma piktosios dvasios ir kurią paveldėti turėjęs „vyriausiasis šarlatanas“! Kas užginčys, jog bažnyčiai, valstybei, sostui ir altoriui gresia pavojus ir jog net pati šventoji pinigų skrynia, paskutinis išsikvėpusios liaudies gerovės laidas, bus šventvagiškai išlaužta, nudaužius spynas?

Vargšas Steigiamasis susirinkimas galėjo elgtis kaip įmanydamas subtiliai ir diplomatiškai, pareikšti atsisakąs kištis į kovojančių šalių reikalus, užkariauti užsienio teritorijas ir pan., bet nuo pat pradžių buvo galima nuspėti, kad senoji Europa ir naujoji Prancūzija negali *sugyventi*. Šlovingoji revoliucija, nuverčianti valstybinius kalėjimus ir feodalizmą, federacijos pabūklų griaudėjimu visam pasauliui skelbianti, kad regimybė *nėra* tikrovė — kaip gali ji sugyventi su ją supančiomis vyriausybėmis, kurios yra

nežinia kas, jeigu regimybė išties nėra tikrovė? Žūtbūtinės grumtynės, kruvina kova — štai koks tegali būti jų sugyvenimas.

Žmogaus teisės, išspausdintos įvairiomis kalbomis ant medvilninių nosinių, patenka į Frankfurto mugę *. Ką ten Frankfurto mugę — jos pereina Eufratą ir pasakiškąjį Hidaspą [274], nusklendžia už Uralo, Altajaus ir Himalajų kalnų; kampuotais hieroglifais jas spausdina nuo medinių stereotipų, ir apie jas šneka, tauškia Kinijoje ir Japonijoje. Kuo tai pasibaigs? Kien-Lungas užuodžia kažką negera, ir net dalailamos [275] nuošaliausiuose Tibeto kalnuose ramiai nebegali minkyti tešlos papločiams... Tos žmogaus teisės nepakenčiamos it naktis! Judinkitės, tvarkos gynėjai! Jie ima krutėti: niūriai, grėsmingai suraukę kaktas, visi karaliai ir karaliukai su savo laikinomis dvasinėmis palydomis subruzda. Greitai išsilaksto diplomatiniai pasiuntiniai, linguoja perukai išminčių, kurie kaip įmanydami ieško išeities.

Be to, pamfletų kūrėjai, tiek pasisaką už žmogaus teises, tiek ir prieš, griebiasi plunksnų, kumščiai ima įnirtingai tratinti sakyklų būgnus. Ne veltui! Štai praeitą liepą geležinis Birmingamas, šaukdamas „Tegyvuoja bažnyčia ir karalius!“, pratrūko siautėti, lėbauti ir padeginėti; Pristlis su savo bičiuliais, iškilmingais pietumis pažymėję Bastilijos paėmimo dieną, buvo taip apsvilinti [276], kad baisu net pagalvoti! Pasakysime, jog tomis pačiomis dienomis Austrijos ir Prūsijos monarchai kartu su prancūzų emigrantais keliavo į Pilnicą Saksonijoje, kur rugpjūčio 27 dieną, neišsiduodami, ar būsianti dar kokia „slapta sutartis“, paskelbė savo viltis ir grasinimus — deklaraciją, pasak kurios tai esąs „bendras karalių reikalas“.

Kas nori mušti, ras ir pagalį. Skaitytojas prisimena tą Sekminių — 1789 m. rugpjūčio ketvirtosios — naktį, kai per kelias valandas žlugo feodalizmas? Panaikindamas feodalizmą, Nacionalinis susirinkimas žadėjo išmokėti „kompensacijas“ ir išties stengėsi tai daryti.

Tačiau Austrijos imperatorius atrėžė, kad iš jo vokiškų princų nevalia atimti feodalinių teisių — jų nuosavybė prancūziškame Elzase ir jų feodalinės teisės esančios

* *Toulongeon*.— T. 1.— P. 256.

jiems užtikrintos, ir jokia kompensacija už jas atlyginti neįmanoma. Taigi „princų — savininkų“ byla keliauja iš vieno teismo į kitą; diplomatiniais jos popieriais būtų galima užkloti didžiausius laukus, ir ji pabosta visam pasauliui. Kaunicas įrodinėja iš Vienos, Delesaras[277] atsako iš Paryžiaus, tik gal nepakankamai griežtai. Aiškiai matyti, kad imperatorius ir jo vokiečių princai atvykę mielai *pasiimtų* kompensaciją, ir kuo didesnę. Pala — o gal būtų galima *padalyti* Prancūziją, kaip padarėme ir lig šiol darome su Lenkija, ir šitokiu būdu ją kuo puikiausiai nuraminti?

Visoje Europoje, nuo šiaurės iki pietų, sunerimo monarchai — juk tai iš tikrųjų „bendras karalių reikalas“. Švedijos karalius Gustavas, prisiekęs riterišką ištikimybę Prancūzijos karalienei, būtų vadovavęs sąjungininkų armijai, jei Ankarstriomas nebūtų iš pasalų jo nušovęs *, nes rūpesčių būta ir savoj šaly. Austrija ir Prūsija veda derybas Pilnice, o visi aplink įdėmiai klausosi. Iš Turino išsiuntinėti imperatoriški raštai; Vienoje turi įvykti slaptas suvažiavimas. Rusijos imperatorė Jekaterina pritariamai linksi galvą — ji padėtų, jei tik būtų pasirengusi. Ispanijos karalius Burbonas nenustygsta ant savo pagalvių — net jis padėsiąs. Džiūsna Pitas[278], „parengimų ministras“, įtariai žiūri iš savo stebėjimo bokšto Sent Džeimso rūmuose. Patarėjai rezga sąmokslus, Kalonas ir į jį panašūs sklando migloje. Gaila, kad seržantai atvirai muša būgnus bemaž visuose miesteliuose, verbuodami apdriskusius narsuolius **; į kurią pusę pažvelgsi, šią gražiąją Prancūziją visur supa neapsakomos reakcinės jėgos, o ji nenori nusileisti. Europą varsto vienas gimdymo skausmas po kito, ji kriokia kaip tada, Pilnice, ir pagimdys... karą!

Vis dėlto dar nepaminėjome, kas blogiausia visoje šioje istorijoje — emigrantų Koblence. Ten renkasi tūkstančiai jų, kupinų aršios neapykantos, svaidančių grasinimus: karaliaus broliai, visi kraujo princai, išskyrus nedorąjį Orleano hercogą, peštukas de Kastris, iškalbusis Kazalesas, jaučiagalvis Malsenis, karo dievas Broji, žemvaldžiai, kuriems prie vartų buvo prikaltos verpstės, įžeis-

* 1792 m. kovo mėn. 30 d. (Annual Register, p. 11).
** *Toulongeon.* — T. 2. — P. 100—117.

ti karininkai, visi, nusigavę į aną Reino krantą. Visiems matant, d'Artua pasveikina atvykusį abatą Morį pabučiuodamas ir priglausdamas prie savo karališkos krūtinės... Baimės, nepasitenkinimo, įsiūčio ar vilties kupinų bėglių, traukiančių į užsienius po vieną, nedideliais būreliais ar ištisu srautu nuo pat pirmųjų Bastilijos dienų, kai hercogas d'Artua išvyko, „norėdamas sugėdyti paryžiečius", dabar tiek pagausėjo, kad emigracijos mastai ėmė stulbinti pasaulį. Koblencas virto nedideliu Versaliu už Prancūzijos ribų, Versaliu *in partibus* *; eina kalbos, kad čia rezgamos pinklės ir intrigos, klesti favoritai ir net sugulovės — žodžiu, viskas kaip kadaise, tik mažesniu mastu ir keršto troškimo paakinta.

Aukštą lygį pasiekė lojalumas, neapykantos ir vilties entuziazmas,— tuo gali įsitikinti, pasiklausęs kalbų ir dainų kiekvienoje Koblenco kavinėje. Mori dalyvauja taryboje, kuri sprendžia daug klausimų; be kita ko, ji sudarinėja emigrantų sąrašus, nurodydama jų atvykimo datą; nuo to, mėnesiu anksčiau ar vėliau pabėgai, pareis, didesnę ar mažesnę teisę turėsi į grobį, kuris netrukus bus dalijamas. Iš pradžių net į Kazalesą buvo žiūrima šaltokai, mat jis retkarčiais pasisakydavo už konstituciją — štai kokie kilnūs tarybos narių principai **. O tuo tarpu Lježe kalami ginklai, iš Vokietijos mugių varomi čionai „trys tūkstančiai arklių", verbuojami kavaleristai ir pėstininkai, kurie aprengiami „mėlynais apsiaustais, raudonomis liemenėmis ir geltonomis kelnėmis" ***. Emigrantai slapčia susirašinėja su toje pačioje šalyje prisiglaudusiais ir atvirai — su tėvynėje likusiais nepatenkintais užsimaskavusiais aristokratais, nepaklusniaisiais dvasininkais ir Austrijos komitetu Tiuilri rūmuose. Verbuotojai išsijuosę renka dezertyrus, Karališkasis vokiečių pulkas beveik visas atitenka jiems. Žygio į Prancūziją maršrutas ir grobio dalybų planas jau sudaryti, belieka sulaukti, kol imperatorius bus pasirengęs. „Eina kalbos, kad jie ketina užnuodyti šaltinius,— sako patriotai savo pranešime, pridurdami:— bet jiems nepa-

* Iš dalies *(lot.)*.
** *Montgaillard*.— T. 3.— P. 5—17; *Toulongeon*.— Ubi supra.
*** Žr.: Histoire Parlementaire.— T. 13.— P. 11—38, 41—61, 358, etc.

vyks užnuodyti Laisvės šaltinio",— tai išgirdus nelieka nieko kita, kaip ploti katučių. Be to, emigrantai turi spaustuvių, klastojančių asignatus, ir agentų, kurie juos platina ir dalija, sukiodamiesi po visą Prancūziją. Vienas iš jų demaskuotas stoja prieš Įstatymų leidžiamojo susirinkimo patriotus —„žmogus Lebreno pavarde, gal trisdešimties metų, vešliais šviesiais plaukais" ir su mėlyne paakyje (aišku, ne nuo gimimo). Jis važinėja juodžiu pakinkytu *kabrioletu*" *, iš kurio retai kada išlipa.

Nelaimingi emigrantai — jiems, kaip ir Prancūzijai, lemta nežinoti daug ko žinotino; jie nesupranta patys savęs ir kas darosi aplink. Politinė partija, kuri nesupranta *esanti sutriuškinta,* gali pražudyti save ir viską... Šių vyrų niekas neįtikins, kad jiems nepavyks išblaškyti Prancūzijos revoliucijos pirmaisiais karo trimitų garsais, kad Prancūzijos revoliucija nėra bruzdėjimas pagyrūnų, rėksnių ir tauškalių, kurie, išvydę švytuojant riterių kardus, išgirdę šiurenant kartuvių virves, įsiraus į urvus, juo giliau, juo geriau. Deja, koks žmogus gerai pažįsta ir sugeba įvertinti save ir tai, kas darosi aplink? Jeigu taip būtų, niekad neprireiktų fizinių kautynių! Aristokratų galvos nepatikės, kad sankiuloto rankai nestinga tvirtybės, tol, kol jų neperskelsi, o perskeltoms bus per vėlu tuo patikėti.

Be pagiežos vieniems ir kitiems klystantiems broliams galima pasakyti, kad iš visų blogybių pražūtingiausia Prancūzijai buvo emigravę didikai. Ak, kad jie būtų tai žinoję, kad būtų tai supratę! 1789 m. pradžioje į juos dar žvelgė su šiokia tokia pagarba ir baime; po rugpjūčio ketvirtosios pilių gaisrai, sukelti daugel mėnesių trukusio jų spyriojimosi, užgeso, ir, ko gero, jos nebūtų vėl suliepsnojusios, jei tik jie būtų žinoję, ką ginti ir ko atsisakyti kaip neapginamo. Jie vis dar buvo valdžios hierarchija ar bent jau pripažinta jos imitacija; jie jungė karalių su liaudimi, *laipsniškai,* nuo vienos pakopos kitai perduodami jo įsakymus ir paversdami juos jos paklusnumu; jų dėka įsakinėti ir paklusti vis dar buvo įmanoma. Jeigu jie būtų supratę savo vaidmenį, ši revoliucija, kurios sprogimai drebino Prancūziją kelerius metus, galėjo

* *Moniteur,* Séance du 2 Novembre 1791 (Histoire Parlementaire.— T. 12.— P. 212).

užsitęsti daugelį dešimtmečių, ir daug ką būtų ištikusi ne kankinama, o rami, beskausmė mirtis.

Tačiau tie žmonės buvo išdidūs ir neišmintingi, tad elgėsi jie neapgalvotai. Su panieka ir neapykanta jie viską bloškė į šalį ir išsitraukę kardus galvotrūkčiais puolė kautis. Prancūzija ne tik kad neteko valdžios hierarchijos, kuri paverstų įsakymus paklusnumu; jos hierarchinė valdžia perbėgo pas tėvynės priešus ir garsiai juos ragina griebtis ginkluotos intervencijos, o jiems tik ir reikia tam dingsties. Pavydūs karaliai ir imperatoriai, ko gero, būtų ilgai stebėję įvykius Prancūzijoje, svarstydami, ar nereikėtų įsikišti, tačiau bijodami ir gėdydamiesi tai padaryti. O dabar karaliaus broliai, visi Prancūzijos bajorai, garbingiausieji vyrai ir pareigūnai, galintys laisvai kalbėti (kai to negali pats karalius), maldaute jų maldauja įsikišti — žmogaus teisių ir jo stiprybių vardan. Dabar Koblence sutelkta penkiolika—dvidešimt tūkstančių vyrų; mojuodami ginklais, jie šaukia: „Pirmyn, pirmyn!“ Taip, ponai, jūs žygiuosite pirmyn ir pasidalinsite grobį, nelygu emigravimo data.

Apie visus šiuos dalykus vargšui Įstatymų leidžiamajam susirinkimui ir visai patriotiškai Prancūzijai praneša įspėjantys draugai ir triumfuojantys priešai. Rivarolio genialiojo personalo platinami Siulo pamfletai, pranašaujantys šviesiausią ateitį. Sienos ištisai nukabinėjamos Diurozua plakatais; *„Chant du Coq“*, kapojamas Taljeno *„Ami des Citoyens“*, gieda aušrą. Ruaju *„Ami du Roi“* tiksliais skaičiais nurodo užsienio interventų pajėgas; kareivių iš viso keturi šimtai devyniolika tūkstančių ir dar penkiolika tūkstančių emigrantų. O dar dezertyrai, bėgantys kasdien, kiekvieną valandą — laikraščiai kiekvieną dieną apie juos praneša. Visos kuopos ir net pulkai, šaukdami *„Vive le Roi! Vive la Reine!“* *, išskleidę vėliavas ** pereina priešų pusėn. Visa tai melas, tauškalai, bet tik ne patriotams. Ateis laikas, kai tai bus ne tauškalai ir Ruaju! Taigi patriotai dar gali šiek tiek patriukšmauti, paburbuliuoti, bet jų valandos suskaitytos: Europa siunčia prieš juos keturis šimtus devyniolika tūkstančių karių ir dar

* Tegyvuoja karalius! Tegyvuoja karalienė! *(pranc.)*

** Laikraštis *„Ami du Roi“* (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 13.— P. 175).

Prancūzijos riterius; galima tikėtis, kad kartuvės nebestovės dykos.

6 skyrius

PLĖŠIKAI IR ŽALESAS

Vadinasi, vyks karas, ir dar kokiomis sąlygomis! Vykdomoji valdžia kaskart vis įtikinamiau „nuduoda negyvą" ir netgi pavydžiai dairosi į priešų pusę — štai kokiomis sąlygomis vyks karas!

Energingai neveikia joks pareigūnas, išskyrus Rivanolį su jo genialiuoju dviejų šimtų aštuoniasdešimties plojikų personalu. Valstybinės organizacijos sėdi dykos, ir net mokesčių rinkėjai užmiršo savo klastas; kai kurių departamentų direktoratai nutarė būsiant išmintinga *pasilikti* mokesčius, kuriuos pavyksta surinkti, ir jais apmokėti neišvengiamas išlaidas. Pajamos gaunamos asignatų pavidalu, tad viena popierinių pinigų emisija eina po kitos. Na, o kaip kariuomenė, trys galingosios Rošambo, Liuknerio ir Lafajeto armijos? Tos trys galingosios armijos, išsekusios, nusiminusios, saugo šalies sienas; jos veikiau panašios į tris ilgakaklių gervių pulkus šėrimosi laikotarpiu — sugniuždytos, nepaklusnios, pakrikusios. Jų kareiviai neragavę ugnies, o senieji generolai ir karininkai pabėgo į aną Reino krantą. Karo ministras Narbonas, tas, kuris siuntinėjo optimizmo kupinus raportus, reikalauja papildymų, ginklų ir nuolatos pinigų, bet nieko negaudamas grasina „pasiimti savo kardą" ir juo tarnauti tėvynei *.

Pats svarbiausias klausimas — ką daryti? Gal reikia išsitraukti kardus ir su desperatiška drąsa (kuriai fortūna kartais būna palanki) nieko nelaukus pulti šią besibraunančią emigrantų ir reakcionierių masę, o gal laukti, stengtis laimėti laiko, vesti diplomatines derybas tol, kol mūsų jėgos sustiprės. Kita vertus, ar jos stiprėja — gal *atvirkščiai?* Sunku apsispręsti; patys sumaniausieji patriotai nesutaria: Briso su savo šalininkais, t. y. žirondistai, Įstatymų leidžiamajame susirinkime garsiai šaukia už pirmąjį, narsųjį planą, Robespjeras jakobinų klube nė

* *Moniteur.* Séance du 23 Janvier 1792. Biographie des Ministres. § Narbonne.

kiek ne tyliau už antrąjį — vilkinimo. Vieni kitiems atsikirtinėja ir net priekaištauja, varydami į pasiutimą patriotizmo motiną... Įsivaizduokite, koks susijaudinimas juntamas per ponios d'Judon pusryčius Vandomo aikštėje! Visi baisiai sunerimę. Padėkite, patriotai, ar bent jau nesivaidykite, nes laikas nelaukia. Speigams nesibaigus, į tuos „ganėtinai malonius kambarius Nioro pilyje" ateina laiškas, pranešantis, kad generolas Diumurjė privalo atvykti į Paryžių. Laiškas nuo karo ministro Narbono; jis tikisi gauti iš generolo patarimų ne vienu klausimu *. 1792 m. vasaryje žirondistai džiaugsmingai pasitinka savo Diumurjė *Polymetis* **, kurį išties galima pavadinti senovės Odisėju, vilkinčiu šiuolaikiškus rūbus. Jis staigus, lanksčių, vikrių judesių, tvirto būdo — tikras patarėjas.

Tegul skaitytojas įsivaizduoja šią gražiąją Prancūziją, kurią visa pragariškai tamsi Europa ima spausti žiedu debesų, iš kurių tuoj tuoj pratrūks raudoni karo žaibai, o tuo tarpu pačiai gražiajai Prancūzijai rankas ir kojas pančioja neleisdamas nė pajudėti šis varžantis socialinis rūbas — jai pasiūta konstitucija! Pridurkite dar ir badą, aristokratų sąmokslus, atskalūnus dvasininkus, atskiriančius žmones nuo bažnyčios, „vyrą Lebreno pavarde", kuris visiems matant varo savo *juodį,* ir inžinierių Gogela, kuris vežioja šifruotus karalienės laiškus niekam nematant ir todėl yra dar baisesnis!

Nuo bažnyčios atsiskiriantys dvasininkai sukelia naujų rūpesčių Mene ir Luare; nesiliovė niurzgėti ir urzgauti Vandėja ir vilnos pirklys Katlino. O svarbiausia — vėl pažvelkite į Žalesą, kaip dažnai tenka naikinti šią pusiau tikrą, pusiau įsivaizduojamą išgamų stovyklą! Štai jau beveik dveji metai, kai ji išblėsta ir vėl ryškiai nušvinta sumišusiose patriotų galvose; iš tikrųjų tai vienas nuostabiausių tvarinių gamtos, kuriai talkina žmogaus gudrybė. Viena ar kita dingstimi aristokratiškos kilmės rojalistai surenka krūvon paprastus Sevenų kalnų žmones, kuriems maištas ne naujiena ir kurie nebijo grumtynių, jei tik pavyksta įtikinti jų bukas galvas. Rojalistai rėžia kalbas, braukdami daugiausia per religijos stygą: „Su

* *Dumouriez.*— T. 2.— P. 6.
** Labai išmintingas *(graik.).*

tikraisiais dvasininkais neteisingai elgiamasi, o mums brukami nedorieji dvasininkai. Kadaise represuoti protestantai dabar triumfuoja, šventi dalykai drabstomi purvais", ir tai išgirdę pamaldieji kalniečiai ima piktai niurzgėti. „Nejaugi mes neateisime į pagalbą šventajai religijai, narsieji seveniečiai, nejaugi neatliksime savo pareigos Dievui ir karaliui?!" *„Si fait, si fait,*— kaskart atliepia drąsuoliai,— *mais il y a de bien bonnes choses dans la Révolution!"* *... Kad ir kaip juos įkalbinėja, reikalas tik sukasi aplink savo ašį, nė per plauką nepasijudindamas pirmyn, ir lieka, galima sakyti, grynai sceninis **.

Vis dėlto įkalbinėkite karščiau, braukite per tą stygą vis tankiau, rojalistai — iš paskutiniųjų pasistengus jums gali ir pavykti. Ateinantį birželį ši *Žaleso stovykla* iš teatro scenos staiga pavirs tikrove. Be galo keistas reginys: du tūkstančiai vyrų, besigiriančių, kad jų septyniasdešimt tūkstančių, išskleidę vėliavas, pritvirtinę prie šautuvų durtuvus; platinami atsišaukimai, atvyksta d'Artua pilietinio karo komisija. Tegul Rebekis ar kitas koks karštas, taurus patriotas (kaip papulkininkis Obri, jei Rebekis turi darbo kitur) tučtuojau sukelia ant kojų patriotus, išvaiko tuos vyrus ir išsprogdina senąją pilį ***, kad, jeigu tik įmanoma, daugiau negirdėtume apie tą Žaleso stovyklą!

Kaip matyti iš rašytinių šaltinių, vasario ir kovo mėnesiais baimė, ypač Prancūzijos kaimuose, įgijo neregėtą mastą ir ne ką tesiskyrė nuo pamišimo. Po miestus ir kaimus sklinda gandai apie karą ir žudynes, esą ateina austrai, aristokratai, o svarbiausia — *plėšikai*. Vyrai, moterys ir vaikai, palikę savo namus ir trobeles, klykdami bėga patys nežinodami kur. Pasak tai regėjusių, dar jokia tauta nebuvo patyrusi tokios baimės ir niekados nebepatirs, net laikais, pavadintais teroro vardu. Visos Luaros upės apylinkės, visa centrinė ir pietryčių Prancūzija lyg pamišusi vienu metu pašoka, „tarytum elektros trenkta", nes dar ir duonos stinga kaskart vis labiau. „Žmonės užbarikaduoja miestų įėjimus, krauna akmenis viršutiniuose namų aukštuose, moterys virina vandenį —

* Žinoma, žinoma, bet ir revoliucijoje esama daug gerų dalykų! (*pranc.*)

** *Dampmartin*.— T. 1.— P. 201.

*** *Moniteur*, Séance du 15 Juillet 1792.

kiekvieną akimirką laukiama užpuolimo. Kaimuose be paliovos skamba pavojaus varpai; jų sutelkti kaimiečių būriai laksto vieškeliais, ieškodami išsigalvotų priešų. Dauguma jų apsiginklavę dalgių geležtėmis, pritaisytomis prie pagalių, ir kai šie laukinės išvaizdos būriai pasirodo prie tokių užsibarikadavusių miestų sienų, juos pačius kartais palaiko plėšikais" *.

Štai kaip ritasi senoji Prancūzija, ir ritasi *žemyn*. Niekas nežino, koks galas jos laukia, tačiau visi žino, kad jis netoli.

7 skyrius

KONSTITUCIJA NENORI ŽENGTI PIRMYN

Vienintelė priemonė, kurios šitokiai padėčiai ištaisyti gali imtis mūsų vargšas Įstatymų leidžiamasis susirinkimas — parlamentinės iškalbos protrūkiai! Susirinkimas be perstojo svarsto, smerkia, priekaištauja — tai triukšmingas banguojantis chaosas, ryjantis *pats save*.

Na, o daugiau nei du tūkstančiai dekretų? Džiaukis, skaitytojau, nes jie neliečia nei tavęs, nei manęs. Tai viso labo proginiai dekretai, kvaili ir nekvaili, *tai* dienai blogio pakako ir be jų! Iš visų dviejų tūkstančių gal kokie penki tegalėjo pasitarnauti ar pakenkti, bet ir jų dauguma buvo užgniaužti pačioje užuomazgoje karaliaus *veto*. Antai sausio 17-ąją Susirinkimas įsteigia savo Aukščiausiąjį teismą Orleane. Pasiūlymas buvo pateiktas praeitą gegužę, bet dabar jis virto tikrove, teismu politinių nusikaltimų byloms nagrinėti; darbo jam nestigs. Dekretas paskelbė, kad šiam teismui karaliaus pritarimo nereikia, taigi jis negali jo uždrausti savo *veto* teise. Be to, pagal kitą, praeitų metų spalį išleistą, dekretą nuo šiol dvasininkams galima tuoktis. Dar prieš jį paskelbiant vienas drąsus patriotiškas dvasininkas ryžosi susituokti ir nutaręs, kad to negana, atėjo užregistruoti santuokos su savo išrinktąja, idant visi galėtų džiaugtis jo medaus mėnesiu ir būtų išleistas įstatymas, leidžiantis dvasininkams tuoktis.

Ne tokie džiuginantys, bet ne mažiau reikalingi yra ir įstatymai prieš dvasininkus atskalūnus. Mums labiausiai

* Laikraščiai, etc. (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 13.— P. 325).

rūpi dvi trumpos serijos dekretų prieš dvasios ganytojus ir emigrantus, kurie buvo parengti po ilgiausių debatų, o paskui karaliaus *vetuoti.* Didingajam Nacionaliniam Susirinkimui žūtbūt reikia įveikti tuos atskalūnus, tiek klerikalus, tiek pasauliečius, priversti juos paklusti, bet kaskart, kai jis ima sukti tuos Įstatymų leidžiamojo susirinkimo spaustuvų varžtus, norėdamas atskalūnus taip suspausti ar net sutraiškyti jiems kaulus, kad jie pasiduotų, jo veiksmus stebuklingai paralyžiuoja karaliaus *veto,* ir jo spaustuvai nustoja galios — jie ne tik kad nesutraiško kaulų, bet nė nesuspaudžia!

Išties graudi pora, dvi serijos dekretų, paralyžiuotų karaliaus *veto!* Pirmiausia 1791 m. spalio 28-ąją šaukliai ir plakatai paskelbia atsišaukimą, raginantį karaliaus brolį grįžti į Tėvynę ne vėliau kaip po dviejų mėnesių, antraip jo laukiančios bausmės. Brolis neatsiliepia į šį raginimą, o tiksliau sakant, atsako nusišaipydamas iš jo laikraštyje: jis paragina didingąjį Įstatymų leidžiamąjį susirinkimą „ne vėliau kaip po dviejų mėnesių grįžti į sveiką protą“, antraip, girdi, jo laukiančios bausmės. Tuomet Susirinkimui tenka griebtis ryžtingesnių priemonių. Taigi lapkričio 9-ąją paskelbiama, esą visi emigrantai „įtariami sąmokslu“ ir, trumpai tariant, jie „būsią paskelbti už įstatymo ribų“, jei nesugrįš iki pirmos Naujųjų metų dienos. Ar *vetuos* šį įstatymą karalius? Be to, jų valdoms uždedami „triskart didesni mokesčiai“, arba jos net buvo sekvestruotos. Paskui, sausio pirmąją, nė vienam emigrantui nesugrįžus, Susirinkimas paskelbia, o po dviejų savaičių dar smarkiau pabrėžia, kad iš karaliaus brolio atimama sosto paveldėjimo teisė; negana to, Kondė, Kalonas ir visas būrys kitų apkaltinami tėvynės išdavimu, ir todėl juos teisiąs Orleano aukščiausiasis teismas.— *Veto!* Paskui praeitą lapkritį išeina dar vienas dekretas dėl prisiekti atsisakiusių dvasininkų, iš jų atimamos turėtos pensijos, jie „bus sekami“, o reikalui esant — ištremti.— *Veto!* Imamasi dar griežtesnių priemonių, bet ir vėl karalius atsako į jas savo *veto.*

Vienas *veto* po *kito;* Susirinkimo spaustuvų varžtas nesisuka iš vietos! Dievams ir žmonėms matyti, kad Susirinkimas kvailoje padėtyje. Deja, kieno padėtis geresnė? Pasigirsta nedrąsūs balsai, reikalaujantys „naciona-

linio suvažiavimo“ *. Šis vargšas Įstatymų leidžiamasis susirinkimas, kurį pentinais baksnodamos ir geldamos ragina veikti visa Prancūzija ir visa Europa, veikti negali — jis tegali šnypšdamas, putodamas, su triukšmingu įniršiu berti priekaištus, postringauti ir teikti audringus pasiūlymus, kurie neturi *jokių perspektyvų*.

Ko tik neprisižiūri toje Nacionalinio susirinkimo salėje! Pirmininkaujantis skambina varpeliu, kurio niekas negirdi, o visiškai netekęs vilties, jis užsivožia skrybėlę; „bruzdesys nurimsta po dvidešimties minučių“, ir vienas ar kitas nesantūrus Susirinkimo narys trims paroms išvedamas į Abatijos kalėjimą. Iškviečiami ir kvočiami įtartini asmenys; senajam Sombrėjui iš Invalidų katedros tenka pasakoti apie save ir aiškinti, kodėl jis palieka pravirus vartus... Iš Sevro porceliano fabriko ėmė kilti neįprasti dūmai, bylojantys apie sąmokslą; darbininkai paaiškino deginę jos didenybės supirktus Lamot, nuskambėjusios deimantų vėrinio istorijoje, „Memuarus“ **; vis dėlto dar ir šiandien norintis gali juos pasiskaityti.

Be to, kyla įtarimas, kad hercogas Brisakas su konstitucijos karaliui duotais sargybiniais „rūsiuose slapta gamina šovinius“; tai gauja grynų ir negrynų rojalistų, tarp kurių yra nemažai galvažudžių, prisirinktų lošimo namuose ir lindynėse. Jų ne tūkstantis aštuoni šimtai, o šeši tūkstančiai, jie piktai šnairuoja į patriotus kaskart jiems atėjus į karaliaus rūmus ***. Taigi po begalinių debatų nutariama karaliaus gvardiečius su visu Brisaku *paleisti*. Taip ir padaroma. Jie išsilaikė vos du mėnesius — tik tų pačių metų kovą jie stojo sargybon. Štai kaip greitai liovėsi egzistavusi konstitucinė karaliaus sargyba; dabar vėl jį saugos šveicarai ir nacionaliniai gvardiečiai mėlynomis uniformomis... Rasi tokia yra visų konstitucijos idėjų lemtis. Nors ir kaip reikalavo Barnavas, nauja konstitucinė civilinė sargyba taip ir nebuvo sudaryta: karalius nesutiko su šiuo pasiūlymu, senosios dvaro hercogienės paniekinamai iš jo prunkštė nepritardamos, o

* 1791 m. gruodis (Histoire Parlementaire.— T. 12.— P. 257).
** *Moniteur*, Séance du 28 Mai 1792; Campan.— T. 2.— P. 196.
*** *Dumouriez*.— T. 2.— P. 168.

jos didenybė manė tą sargybą esant nereikalingą, kadangi labai greitai triumfuodama grįšianti bajorija *.

Toliau žvelgdami į to Susirinkimo salę ir kas joje darosi, matome vyskupą Tornė, ne itin dorovingą konstitucinį prelatą, reikalaujant „panaikinti dvasininkų apdarus ir kitas panašias karikatūras“. Vyskupas įkaista, įsiaudrina ir baigia tuo, kad nusikabinęs piktai šveičia ant stalo, tarytum užstatydamas ar eidamas lažybų, savo kryžių. Tuojau pat jį uždengia *Te Deum'ų* Fošė ir kitų kryžiai, kiti dvasinės valdžios ženklai, kol visi „apsivalo“, tuo tarpu vienas dvasininkas senatorius nusivožęs suspaudžia saujoje savo piuską, kitas žabo apykaklę, idant fanatikai neatimtų ir jų **.

Kaip greitai čia viskas vyksta! Kita vertus, kaip viskas painu, neapčiuopiama, galima sakyti, netgi *vaiduokliška* — blanku, niūru ir beprasmiška it šešėlių karalystėje! Nesutramdomasis Lingė, mums — neryškus it vaiduoklis, išsako kažkokį savo sumanymą, bet deputatai taip klega ir taip dažnai jį pertraukinėja, kad jam trūksta kantrybės, ir šis ūmusis niūrusis žmogeliukas „išeina, suplėšęs savo popierius“. Savo popierius įsiaudrinę plėšo ir kiti garbingi Susirinkimo nariai; tai padaro Merlenas iš Tionvilio, šaukdamas: „Vadinasi, *jūs* negalite išgelbėti liaudies?!“ Nestinga ir delegacijų; jas siunčia sekcijos, dažniausiai norėdamos pasiskųsti ar ką pasmerkti, bet visada kupinos karštų patriotiškų jausmų. Apsilanko ir moterų delegacija prašyti, kad joms irgi leistų apsiginkluoti ietimis ir rengti pratybas Marso lauke. Kodėl gi ne, amazonės, jei jūs to geidžiate? Kai kurios delegacijos, pranešusios ką norėjo ir gavusios atsakymą, „išsirikiavusios žygiuoja po salę, dainuodamos *„Ça-ira“*, arba sukasi po ją, šokdamos savo *ronde patriotique“* — ką tik sukurtą *Karmanjolę,* karo ir laisvės šokį. Patriotas Jugnenas, buvęs advokatas, karabinierius ir teismo raštininkas, atvyksta įgaliotas su sent antuaniečiais jam iš paskos. Jis pasmerkia patriotų priešus, perpardavinėtojus, žmogėdras, pasiskundžia badu ir klausia didingojo Susi-

* *Campan.* — T. 2. — P. 19.
** *Moniteur,* du 7 Avril 1792; Deux Amis. — T. 7. — P. 111.

rinkimo: „Nejaugi *jūsų širdyse nemuša pavojaus varpai* prieš šiuos *mangeurs d'hommes?!*" *

Bet svarbiausia, Įstatymų leidžiamajam susirinkimui tenka be paliovos smerkti karaliaus ministrus. Lig šiol bemaž nieko nebuvo pasakyta apie karaliaus ministrus, o ir dabar apie juos beveik nekalbame, nes jie dar labiau panašūs į vaiduoklius! Jie kelia graudulį, nė vienas jų ilgėliau neišsilaiko, bent jau nuo tada, kai pradingo Monmorenas; pasitaiko, kad karaliaus taryboje nėra nė vieno, kuris būtų buvęs į ją įtrauktas bent jau prieš dešimt dienų **. Tarp ministrų būta konstitucijos šalininkų feljanų, kaip gerbiamas Kajė de Gervilis ir gerbiamas nelaimingasis Delesaras, konstitucinių rojalistų, kaip paskutinis Nekero draugas Monmorenas, ir aristokratų, kaip Bertranas-Molvilis; toje smilkstančioje maišatyje šie vargšai vėjo blaškomi šešėliai pranyksta, sušmėžavę it vaiduokliai. Neverta jais varginti žmonių atminties.

Užtat kaip dažnai šiuos vargšus karaliaus ministrus iškviečia į Susirinkimą, kur juos kamantinėja, duoda jiems pamokymų ir netgi grasina ir baugina! Atsakinėdami jie taip vikriai apsimetinėja ir žaidžia žodžiais, kad vargšas Įstatymų leidžiamasis Susirinkimas visai pasimeta. Iš jų atsakymų aišku tik viena: reakcingos Europos jėgos spaudžia Prancūziją iš visų pusių, ir ji (be abejonės, dar gyva?) negali pajudėti iš vietos. Būkite atsargūs, ministrai! Kandusis Gadė perveria juos kryžminiais klausimais, netikėtomis advokatiškomis išvadomis; gali prabusti ir Vernjo slypinti audra. Nenuorama Briso pateikia pranešimus, kaltinimus, žarsto nelabai įtikinamus argumentus; kaip tik dabar išmušė jo valanda. Savo tvirta plunksna Kondorsė redaguoja „Įstatymų leidžiamojo susirinkimo kreipimąsi į Prancūzijos liaudį" *** Liepsningasis Maksas Isnaras, kuris nori eiti prieš šiuos reakcingus priešus „ne ugnimi ir kardu, o laisve", siūlo „paskelbti ministrus atsakingais už susidariusią padėtį". Sakydami „atsakingais", mes turime galvoje „baustinais mirtimi".

* Žmogėdros *(pranc.)*.— *Moniteur*, Séances (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 13, 14).

** *Dumouriez*.— T. 2.— P. 137.

*** 1792 m. vasario 16 d. (Choix des Rapports.— T. 8.— P. 375—392).

O padėtis išties darosi rimta — laikas nelaukia, išdavikų nestinga. Bertranas-Molvilis, visiems žinomas aristokratas, kalba sklandžiai, bet jo širdyje tulžis. Jo atsakymai ir aiškinimai liete liejasi, nors ir klastingi, jie glosto ausį. Bene įdomiausias dalykas nutiko kartą, kai Bertranas pasišalino, atsakęs į visus klausimus. Susirinkimui vos pradėjus svarstyti, ką su tuo ministru daryti, salėn ėmė veržtis aitrūs, tiršti *dūmai;* kalbėti niekas negalėjo, visi tik švokštė ir kosėjo. Nieko nebuvo galima padaryti, ir didingojo Susirinkimo posėdį teko atidėti *. Stebuklas? Eilinis stebuklas? Nežinia; aišku tik, kad „krosnių kūrikas *buvo paskirtas* Bertrano“ ar kažkokio jo valdininkėlio! Ak dvokioji, padrikoji šešėlių karalyste! Yra čia Tantalo ir Iksiono [279] kančių, įnirtingų lavos srautų ir sielvarto upelių, bet kodėl gi nėra čia Letos, kad būtų galima *pamiršti* visus vargus?

8 skyrius

JAKOBINAI

Vis dėlto tenepraranda vilties patriotai. Argi jie neturi, bent jau Paryžiuje, dorojo Petjono ir šventai tyro patriotiškojo municipaliteto? Jau nuo lapkričio dorasis Petjonas yra Paryžiaus meras; municipalitete publika, dabar taip pat įleidžiama į posėdžius, gali išvysti energingąjį Dantoną, lėtą, bet užtikrintą glaustai kalbantį Manuelį, ryžtingą, nesugniuždomą jėzuitų augintinį Bijo Vareną, redaktorių Taljeną — žodžiu, vien geresnius ar blogesnius patriotus. Jie buvo išrinkti per lapkričio rinkimus daugelio piliečių džiaugsmui; net dvaras rėmė ne Lafajetą, o Petjoną. Taigi Baji su savo feljanais, jau seniai dylantys lyg mėnulis, turėjo pasišalinti, padarę graudų reveransą **, į nebūtį ar net kur blogiau — į niūrų prietėmį, aptrauktą grėsmingo tos jų raudonosios karo meto įstatymo vėliavos šešėlio ir karčių sušaudymo Marso lauke prisiminimų. Kaip greitai keičiasi įvykiai ir žmonių gy-

* *Courrier de Paris,* 14 Janvier 1792 (Gorsa laikraštis, pateikta Histoire Parlementaire.— T. 13.— P. 83.)

** Baji kalbos. Atsakomoji Petjono kalba (Moniteur du 20 Novembre 1791).

venimas! Dabar Lafajetas neįremia „tvirtai špagos į tėvynės aukurą“ kaip tądien, steigiant federaciją, ir neduoda priesaikos visos Prancūzijos akivaizdoje; tai buvo *jo* šlovės valanda, bet nuo tol jo žvaigždė blėsta, leidžiasi, ir dabar jis pragaištingai kabo palei pat horizontą. Lafajetas be galo įtartinai, be jokios naudos, vien tik nerimą keldamas vadovauja vienai iš trijų armijų, panašiai į besišeriančių gervių pulką.

Bet nejaugi patriotai, kurių šioje visatos sostinėje tiek tūkstančių, blogiausiu atveju negali patys tvarkytis? Nejaugi jie neturi rankų ir iečių? Merui Baji nepavyko uždrausti kaldintis ietis, o meras Petjonas ir Įstatymų leidžiamasis susirinkimas davė tam oficialų leidimą. O kaip jie galėjo neduoti, jei vadinamoji konstitucinė karaliaus gvardija „slapta gamina šovinius“? Reikia pertvarkyti ir pačią nacionalinę gvardiją — būtina išvaikyti iš jos visus tuos aristokratiškos kilmės karininkus, feljanų šalininkus. Be to, šitokiais laikais neuniformuoti piliečiai tikrai gali tapti gvardiečiais, ir ietys iškils šalia muškietų — argi ne vienodai reikalingi dabar „aktyvieji“ piliečiai ir pasyvieji, galintys kautis už patriotus? Be abejonės, taip, mano patriotiškieji draugai! Negana to: visi patriotai, nors ir baltais žabo pasipuošę, logikos kupini ir gerbiami, privalo arba nuoširdžiai pasikliauti tamsia, bedugne sankiulotų mase, arba klaikiai nugarmėti į pragarą! Todėl vieni patriotai užrietę nosis šaiposi iš sankiulotų ir juos niekina, kiti pasirengę nuoširdžiai jais pasikliauti, o treti norėtų *beširdiškai* juos išnaudoti. Kiekvienos iš šių trijų kategorijų laukia sava lemtis.

Laikantis šitokio požiūrio, galima teigti, kad dabar turime savanorišką sąjungininką, stipresnį už visus kitus — Alkį. Alkį bei panišką baimę, kurią sukelia jis ir visos kitos negandos kartu. Mat sankiulotizmas auga nuo to, nuo ko visa kita miršta. Kvailasis Peteris Baji pats to nesuvokdamas parašė vos ne epigramą, bet visi patriotai juokėsi iš jo, o ne iš šių jo žodžių: *„Tout va bien ici, le pain manque“* *.

Jūs nė nežinote, kad patriotizmas vis dėlto turi savo konstituciją, kuri *sugeba* eiti, ir parlamentą, kuris nėra

* Viskas čia klojasi gerai, valgyti nėra ko *(pranc.)*.— *Babaroux*.— P. 94.

bejėgis — galima jį pavadinti visuotiniu Žano Žako bažnyčių susirinkimu. Tai ne kas kita, kaip draugija-motina. Jinai turi tris šimtus visai suaugusių dukterų ir dar kiekviename Prancūzijos kaimelyje mažų dukraičių, dar tik besimokančių vaikščioti (Berko manymu, jų šimtai tūkstančių). Štai kur tikroji konstitucija, sudaryta ne tūkstančio dviejų šimtų didingųjų senatorių, o pačios gamtos, nesąmoningai išaugusi iš tų dvidešimt penkių milijonų žmonių poreikių ir pastangų. Šitie jakobinai — tikri „įstatymų viešpačiai“: jie pirmieji pradeda svarstyti reikalus, kuriuos paskui perima Įstatymų leidžiamasis susirinkimas, aptaria karo ir taikos klausimus, iš anksto nusprendžia, ką turi daryti Įstatymų leidžiamasis susirinkimas. Filosofai ir dauguma istorikų tuo piktinasi — tai suprantama, nors ir neišmintinga. Vadovaujanti valdžia privalo egzistuoti; tokie yra jakobinai, o visos kitos valdžios tėra *imitacija.*

Didi yra draugija-motina; jai teko garbė būti austrų Kaunico pasmerktai *, ir nuo to patriotams ji pasidarė dar brangesnė. Palankių aplinkybių ir drąsos padedama, ji sunaikino feljanus, bent jau jų klubą. Vasario 18 dieną ji su pasitenkinimu stebi, kaip šis klubas, kadaise aukštai kėlęs galvą, uždaromas, panaikinamas; triukšmingai atėję į jį patriotai tol švilpė, kol baigėsi jo agonija. Draugija-motina praplėtė savo patalpas — dabar ji užima visą bažnyčios navą. Pažvelkime jos vidun kartu su garbinguoju Tulonžonu, mūsų senu draugu iš buvusio Steigiamojo susirinkimo, kuris, laimei, sugeba matyti. „Jakobinų bažnyčios nava,— rašo jis,— paversta didžiuliu amfiteatru, kurio suolai kyla iki pat kryžminių skliautų. Palikta stovėti tik milžiniška juodo marmuro piramidė palei vieną sieną, kadaise buvusi paminklu; dabar už jos įsikūręs tarnautojų biuras. Čia ant pakylos sėdi pirmininkas ir sekretoriai; už ir virš jų — balti Mirabo, Franklino ir daugelio kitų, net Marato, biustai. Priešais pakylą — tribūna, iškelta iki vidurinių eilių, kad oratorių vienodai gerai girdėtų apačioje ir viršuje sėdintys. Iš čia griaudžia balsai, drebinantys visą Europą, o apačioje be garso kala žaibus niokotojai ir ramybės drums-

* *Moniteur,* Séance du 29 Mars 1792.

tėjai. Pažvelgus į šį didžiulį apskritimą, kur viskas gigantiška, be ribų, negali užgniaužti savyje keistos baimės ir nuostabos. Vaizduojiesi tas kraupias šventyklas, kurias poetai nuo seno priskiria keršto dievybėms" *.

Ko tik nenutinka šiame jakobinų amfiteatre — gaila, kad istorija neturi laiko visko aprašyti. Čia buvo mojuojama „trijų laisvų planetos tautų" vėliavomis — Anglijos, Amerikos ir Prancūzijos vėliavos broliškai plevėsavo greta. Vienoje pusėje stovėjo Londono deputatai ir *vigų* klubo atstovai, kitoje — jaunos prancūzaitės, gražios saldžiabalsės pilietės, kurios iškilmingai siunčia sveikinimus, broliškus linkėjimus, savo rankomis siuvinėtą trispalvę vėliavą ir kviečių varpas, o tuo tarpu po bažnyčios skliautais aidi garsus visų susirinkusių *„Vivent les trois peuples libres!"* ** Reginys be galo dramatiškas. Iš tos aukštos tribūnos panelė Teruan pasakoja apie Austrijoje patirtus vargus; kitąsyk, įsikibusi į parankę poetui Žozefui Šenjė [280], ji ateina reikalauti laisvės keturiasdešimčiai nelaimingųjų Šato Vjė pulko šveicarų ***. Nepraraskite vilties, nelaimingieji šveicarai, užgulę irklus Bresto vandenyse — jūs *ne*užmiršti!

Deputatas Briso rėžia kalbą iš tos tribūnos; Demulenas, išdaigininkas Kamilis, gausiai sušunka iš žemutinių eilių: *„Coquin!"* **** Čia (nors Kordeljerų klube dažniau) skamba liūtiškas Dantono balsas, čia taip pat paniurėlis Bijo-Varenas ir Kolo d'Erbua, kuris su didžiausiu įkvėpimu užstoja keturiasdešimt šveicarų. Glaustus pasakymus mėgstantis Maniuelis užbaigia savo kalbą šitokiais turiningais žodžiais: „Vienas iš ministrų turi žūti!", o amfiteatro žiūrovai jam atliepia: *„Tous, tous!"* ***** Tačiau vyriausiasis žynys ir oratorius jakobinų klube, kaip sakėme, yra Robespjeras, nepaperkamas žmogus, mėgstantis ilgai ir nuobodžiai postringauti. Apie tai, kokia patriotizmo dvasia glūdėjo tais laikais žmonėse, galima spręsti iš vieno fakto: pusantro tūkstančio prancūzų niekieno

* *Toulongeon.*— T. 2.— P. 124.

** Tegyvuoja trys laisvosios tautos! *(pranc.)*

*** Débats des Jacobins (Histoire Parlementaire.— T. 13.— P. 259, etc.).

**** Sukčius! *(pranc.)*

***** Ne vienas, o visi! *(pranc.)*

neverčiami kas vakarą po kelias valandas tyliai sėdėdami klausydavosi Robespjero kalbų net išsižioję, tarsi nuo jo žodžių parėjo, ar jie liks gyvi, o jam baigus, pratrūkdavo ploti. Retai kada iš tribūnos yra kalbėjęs kitas toks nepakenčiamas žmogus. Jo kalba pagiežinga, valdinga ir podraug bejėgiška, nuobodžiai monotoniška, alinanti it harmatanas [281]. Nesibaigiančiais rimtais, lėkštais išvedžiojimais jis pasisako prieš neatidėliotiną karą, prieš vilnones kepures ir dar daug ką; patriotams jisai Trismegistas [282] ir dalailama. Vis dėlto vienas žmogelis šaižiu balsu, bet gražių akių ir dailiai nuolaidžia kakta atsistojęs pagarbiai jam prieštarauja. Pasak žurnalistų, tai „Luvė, žavingojo romano apie riterį Fobla autorius“. Tvirtybės, patriotai, netempkite vežimo į priešingas puses. Juk dabar Prancūzijos kaimiečiai panikos apimti laksto lyg be galvų, o reakcingoji Europa rengiasi jus užgriūti kaip audra!

9 skyrius

MINISTRAS ROLANAS

Apie pavasario lygiadienį patriotams netikėtai nušvinta vilties spindulys: ministrais paskiriami tikrų tikriausi patriotai. Atlikdamas nesuskaičiuojamus ugnies su vandeniu maišymo eksperimentus, jo didenybė nutaria išmėginti ir šitokį derinį. *Quod bonum sit* *. Ponios d'Judon pusryčiai įgijo kitokią prasmę; per juos pasisako visi, net ženevietis Diumonas. Derybos, prasidėjusios 1792 m. kovo penkioliktą dieną, dvidešimt trečiąją baigiasi; laimingas jų rezultatas — patriotiškas ministrų kabinetas, kurį mes matome.

Generolas Diumurjė, gavęs užsienio reikalų ministro portfelį, privalo tvarkytis su Kaunicu ir Austrijos imperatoriumi kitaip negu vargšas Delesaras, kuris stojo prieš Aukščiausiąjį Orleano teismą už aplaidumą. Karo ministrą Narboną nusinešė laiko bangos, kurios greitai jau neša ir dvaro išrinktąjį vargšą ševaljė de Gravą; netrukus karo ministru taps asketiškas karininkas Servanas, sumanus karo inžinierius. Ženevietis Klavjeras mato išsipildant pranašystę: prieš daugel metų jam, vargšui trem-

* Sėkmės *(lot.)*.

tiniui iš Ženevos, einant pro finansų ministeriją, dingtelėjo nuostabi mintis — kad *jis* būsiąs finansų ministras, ir dabar jis juo tapo, o vargšė jo žmona, į kurią daktarai numojo ranka, atsistojo ir vaikšto. Jinai įveikė nervus, kurių auka lig šiol buvo *. Na, o svarbiausia — kas paskirtas vidaus reikalų ministru? Ogi Rolanas de la Platjeras, tas, kur iš Liono! Šitaip nusprendė Briso šalininkai, viešoji ir asmeninė opinijos bei pusryčiautojai Vandomo aikštėje. Griežtasis Rolanas, panašus į šventadieniškai pasidabinusį kvakerį, bučiuoja rankas Tiuilri rūmuose. Ant glotnių plaukų jis užsidėjęs apskritą skrybėlę, apsiavęs batus, surištus paprastais raišteliais. Vyriausiasis durininkas, nusitempęs Diumurjė į šalį, klausia: „Ką, pone, jo batai be sagčių?“ „Ak, pone,— atsako Diumurjė, mesdamas žvilgsnį į Rolano raištelius,— visa tai prarasta“ **.

Taigi mūsų gražioji Rolan išsikrausto iš viršutiniojo namo Sen Žako gatvėje aukšto į prašmatnius apartamentus, kuriuose kadaise buvo įsikūrusi ponia Neker. Tiesa, išpuošti jie buvo dar anksčiau Kalono; tai jis pakabino šiuos žvilgančius šviestuvus ir veneciškus veidrodžius, pristatė brangia mediena ir auksuota bronza puoštų baldų. Patrynęs reikiamą *žibintą,* jis pavertė visa tai Aladino rūmais. O dabar, pažvelkite, jis klajoja bemaž nepastebimas po Europą, vos nepaskęsta Reine ir vargais negalais išgelbsti savo popierius! *Vos non vobis*. . .*** Gražioji Rolan, nepametanti galvos nei blogais, nei gerais laikais, penktadieniais rengia kviestinius pietus, į kuriuos ministrai susirenka visi iki vieno. Po to, kai vaišės nukraustomos, ji eina prie savo rašomojo stalo. Nors atrodo, tarsi ji įdėmiai rašytų, ji nepraleidžia nė vieno žodžio, ir jeigu, tarkime, deputatas Briso ir ministras Klavjeras ima pernelyg karštai ginčytis, ji kiek drovokai, tačiau su žaismingu grakštumu juos perskiria. Sako, esą deputatui Briso į tokias aukštybes pakilus ėmė svaigti galva — silpnesnėms galvoms taip atsitinka.

Pavyduoliai laido užuominas, girdi, ministras ne Rolanas, bet jo žmona; laimei, nieko blogiau jai prikišti

* *Dumont.*— P. 20, 21.
** *Mme Roland.*— T. 2.— P. 80—115.
*** Jus, bet ne jums *(lot.)*.

negalima. Šiaip ar taip, jei kam ir svaigsta galva, tai tik ne šiai šauniai moteriai. Šiose menėse ji tokia pat rami ir didinga, kaip kadaise pastogėje, išnuomotoje šv. Uršulės ordino vienuolių. Būdama jauna mergina, ji ramiai lukšteno pietums pupeles, nes jai nestigo įžvalgumo ir sumanumo suprasti, ką reiškia vargai ir ko ji pati verta; tokia kaip ji ramiai žiūrės ir į brangia mediena dengtus, auksuota bronza išpuoštus baldus, nors ir žinodama jų vertę. Išpuošė tas menes Kalonas, kuris rengdavo čia pietus, ir senis Bezanvalis kuždėdavo diplomatiškus patarimus jam į ausį; Kalonas sklandė aukštai, bet pamename, kaip galop jis sunerimęs „žirgliojo iš kampo į kampą“. Po jo buvo Nekeras — o kur jis dabar? Greitas permainų vėjas atnešė čionai ir šiuos patriotiškuosius ministrus, tas pats vėjas juos iš čia ir išpūs.. Ne rūmai, o karavansarajus!

Šitaip diena po dienos, mėnuo po mėnesio siūbuoja ir linguoja šis neramus kraštas. Kasdien į Paryžiaus ir kitų miestų gatves suplūsta banguojanti žmonių jūra; naktį jie pranyksta, sugulę į minkštesnes ar kietesnes lovas, o iš ryto vėl pasirodo, vėl juda. Žmonės užsiima savais reikalais — protingais ar kvailais; inžinierius Gogela su šifruotais karalienės laiškais važinėja pirmyn atgal. Ponia de Stal paskendusi rūpesčiuose: negali išplėšti savo Narbono iš laiko potvynio; nestinga rūpesčių ir princesei de Lambal: ji negali padėti savo karalienei. Pamatęs, kad feljanai išvaikyti, o Koblencas toks agresyvus, Barnavas prašo karalienės kone paskutinio atlyginimo — leisti pabučiuoti jai ranką, nors pranašauja nesėkmę jos naujajam kursui. Jis grįžta į savo namus Grenoblyje ir veda turtingą įpėdinę. Valua kavinėje ir Meo restorane kiekvieną dieną girdėti pusę atlyginimo gaunančių rojalistų, turinčių kinžalus ir be jų, pagyros ir garsūs tauškalai. Išretėjusiuose aristokratų salonuose naujasis ministrų kabinetas vadinamas „sankiulotišku“. Luvė, romano apie Fobla autorius, daug laiko praleidžia jakobinų klube, Kazotas, parašęs „Įsimylėjusį velnią“, veikia kitur; verčiau nusiramintumei, senasai Kazotai — tai magiškas pasaulis, virtęs *tikrove!* Visi žmonės užsiėmę, dirba gerai nesuprasdami ką — žeria sėklas, daugiausia piktžolių, į šį „laiko lauką“. Ilgainiui šis parodys, ką jie jame pasėjo.

Visuomeniniuose sprogimuose esama kažko baisaus, beprotiško ir stebuklingo, kaip ir pačiame gyvenime. Pasak legendos, nebylė žemė klykia demonišku, iš proto varančiu *balsu,* jei mėgini išrauti stebuklingas jos šaknis... Šie sprogimai ir bruzdėjimai prinokę prasiveržia lyg šiurpios, nebylios gamtos jėgos, bet iš tikrųjų tai žmogiškos jėgos, o mes — jų dalis. Tai, kas yra demoniška žmogaus gyvenime, pratrūksta ir užgriūva mus, nušluoja šalin!.. Viena diena yra panaši į kitą, ir vis dėlto jos skiriasi. Kaip daug kas auga, be garso, nepermaldaujamai, kiekvieną akimirką! Auga mintys, kalba, papročiai ir net rūbai, bet dar akivaizdžiau — veiksmai ir sąveikos, ir toji lemtingoji Prancūzijos kova su savim ir visu pasauliu.

Dabar žodis „laisvė“ visuomet vartojamas tik podraug su kitu: „laisvė ir lygybė“. Tad ką, viešpataujant laisvei ir lygybei, gali reikšti tokie žodžiai, kaip: „pone“, „nuolankus jūsų tarnas“, „man garbė...“ ir pan.? Senojo feodalizmo skutai ir plaušai, kuriuos reikia išrauti su šaknimis, bent jau iš žodyno! Draugija-motina jau seniai kėlė tokių pasiūlymų, tačiau, tokiai padėčiai susidarius, ji negalėjo skirti jiems dėmesio. Atkreipkite dėmesį ir į tai, kad broliai jakobinai dalijasi naujais simboliškais galvos apdangalais — vilnonėmis ar naktinėmis kepuraitėmis, dažniausiai vadinamomis *bonnet rouge* *, nes jos *raudonos* spalvos. Jas nešioja ne tik kaip frygišką laisvės kepurę, bet ir dėl patogumo bei iš pagarbos žemutinių sluoksnių patriotams ir Bastilijos didvyriams, nes raudona naktinė kepuraitė atlieka visas šias tris funkcijas. Net kokardas dabar ima daryti iš trijų spalvų vilnos siūlų, nes kokardos iš kaspinų, aukštos kilmės feljanų skiriamasis ženklas, tampa įtartinos. Štai kokie laiko požymiai!

Atkreipkite dar dėmesį į Europos gimdymo kančias, tiksliau sakant, į kūdikį, kurį ji paleis į pasaulį, nes pernelyg ilgai sugaištume aprašinėdami nesiliaujančius jos skausmus ir klyksmus — austrų—prūsų sąjungą, antijakobinišką Kaunico pranešimą, Prancūzijos pasiuntinių išvijimą ir t. t. Diumurjė susirašinėja su Kaunicu, Meternichu ir Kobenceliu [283] kitaip negu jo pirmtakas Delesaras.

* Raudonoji kepuraitė *(pranc.).*

Griežtas laiškų tonas dar pagriežtėjo; reikalaujama aiškaus atsakymo apie tai, kas rezgama Koblence, ir daugelį kitų dalykų. O kas, jeigu atsakymo nebus? Kadangi atsakymo nėra, 1792 m. balandžio 20-ąją karalius su ministrais įžengia į Maniežo salę, paaiškina susidariusią padėtį, ir vargšas Liudvikas „su ašaromis akyse" pasiūlo, kad dabar Susirinkimas dekretu paskelbtų karą. Tą vakarą po prideramų kalbų Įstatymų leidžiamasis susirinkimas paskelbia karą.

Tikrai karas! Nekantraujančių paryžiečių minios sugužėjo į rytinį posėdį, o dar gausesnės — į vakarinį. Salėje — ir Orleano hercogas su dviem savo sūnumis; išpūtęs akis jis stebi, kas vyksta, iš galerijos priešais tribūną *. Gali spoksoti, Pilypai, šis karas daug ką nulems tau ir visiems. Reakcijos tamsa ir triskart šlovingoji revoliucija kausis dėl pergalės gal dvidešimt ketverius metus titaniškose grumtynėse, mindydamos, plėšydamos viena kitą į gabalus, kol pasieks ne susitarimą, bet viso labo kompromisą ir abi daugmaž pripažins kitą esant tuo, kuo ji išties yra.

Todėl tegul būna budrūs trys mūsų generolai pasienyje, o vargšas karo ministras ševaljė de Gravas tegul nusprendžia, ką jam daryti. Mes nujaučiame, kaip nusiteikę tie trys generolai ir jų armijos. O dėl vargšo ševaljė de Gravo, tai jį užgriuvę reikalai taip įsuka į savo sūkurį, kad jis be galvos sukasi jame, galop pasirašo kaip *Paryžiaus meras* ir gauna išeiti į atsargą. Jis persikelia per Lamanšą ir vaikštinėja po Kenzingtono sodus **, o jo pareigas užima sumanusis karo inžinierius Servanas. Sakote, garbingos pareigos? Bent jau sudėtingos.

10 skyrius

PETJON — TAUTINĖ IETIS

Kaip mirga fantastiškų spalvų purslai ir atspindžiai virš aukščiausių krioklių, slėpdami bedugnes po garų vaivorykštėmis! Šalia karo su Austrija ir Prūsija klausimo

* Deux Amis.— T. 7.— P. 146—166.
** *Dumont.*— P. 19, 21.

netgi dar karščiau svarstomas kitas — ar išvaduoti iš Bresto galerų tuos keturiasdešimt ar keturiasdešimt du Šato Vjė pulko šveicarus? Ir kokią šventę surengti juos išvadavus — masinę ar jų vienų?

Kaip sakėme, šiuo klausimu pasisakė panelė Teruan, tą pačią mintį pratęsė Kolo. Argi, visų patriotų nuomone, Bujė, paskutinį kartą pasirodęs tą lemtingąją pentinų naktį, nepavertė vadinamo Nansi maišto Nansi skerdynėmis? Nekenčiamos tos pjautynės, nekenčiama ir Lafajeto bei feljanų „padėka visuomenės vardu“ už jas. Dabar jakobiniški patriotai ir išvaikyti feljanai susikibo žūtbūtinėse grumtynėse ir kovoja visais ginklais, net scenos spektakliais. Taigi Paryžiaus sienos aplipdomos plakatais, vieni kurių ragina paleisti keturiasdešimt bukagalvių šveicarų, o kiti reikalauja toliau laikyti juos nelaisvėje. Vienas laikraštis duoda atkirtį kitam, aktorius Kolo atšauna eiliakaliui Rušė, jakobinas Žozefas Šenjė, Teruan kavalierius,— savo broliui feljanui Andrė, meras Petjonas — Diuponui de Nemurui. Du mėnesius, kol šis klausimas sprendžiamas, žmonių protams nėra ramybės.

Gloria in excelsis[284]! Galop keturiasdešimt šveicarų „amnestuojami“. Džiaukitės, šveicarai, nusimaukite tas purvinas vilnones kepures, pakeiskite jas laisvės kepurėmis. Bresto draugija-duktė sveikina jus išlipus į krantą, pabučiuodama į abu skruostus; dėl geležinių jūsų pančių žmonės pešasi lyg dėl kokių šventųjų relikvijų; Bresto jakobinai pasiima jų dalį ir perkaldins jas į ietis, savotiškas šventas ietis, bet kitos turi atitekti Paryžiui, kur jas pakabins po jakobinų bažnyčios skliautais, šalia trijų laisvų tautų vėliavų. Štai kokie žąsinai yra žmonės: jie gali gagenti, žiūrėdami į pliušu ir aksomu pasidabinusį monarchą ir į galerų vergą su vilnone kepure ant galvos, taigi dėl visko ir dėl nieko gagens iš visos širdies vien todėl, kad kiti taip daro!

Balandžio devintosios rytą keturiasdešimt šių bukagalvių šveicarų atvyksta į Paryžių iš Versalio, pasitinkami vyrų ir moterų minios ir lig dangaus sklindančių „valio“. Juos nuveda į rotušę ir net į patį Įstatymų leidžiamąjį susirinkimą, nors tai nelengva. Jiems sakomos kalbos, jie vaišinami pietumis, apiberiami dovanomis — net dvaras prisideda, bet *ne* todėl, kad jį graužtų sąžinė.

Nutariama, kad masinė šventė jų garbei įvyks ateinantį sekmadienį. Kitą sekmadienį ji ir surengiama *. Juos pasodina į „laivą, primenantį triumfo vežimą“, ir vežioja po visą Paryžių skambant cimbolams ir būgnams, o visiems susirinkusiems plojant; atveža į Marso lauką, prie tėvynės aukuro, o galop amžiams išgabena iš akių, nes laikas mus išvaduos nuo visko.

Tuomet išvaikytieji feljanai, kitais žodžiais tariant, partija, mylinti laisvę, bet ne daugiau negu monarchiją, taip pat nori surengti savo šventę pagerbiant Simono, nelaimingąjį Etampo merą, žuvusį už įstatymus (nors jakobinai mano kitaip) — jį sutrypė su raudona karo meto įstatymą skelbiančia vėliava, kilus bruzdėjimams dėl grūdų. Liaudies masės dalyvauja ir šioje šventėje, tačiau katučių *ne*ploja.

Apskritai švenčių netrūksta; jos lyg toji graži vaivorykštė iš vandens purslų, kai viskas neregėtu greičiu lekia prie Niagaros krioklio. Merui Petjonui pritariant, rengiami nacionaliniai pobūviai, sent antuaniečiai ir drūtos turgaus pardavėjos žygiuoja po jakobinų klubą, nes, pasak Santero, „to jiems trūksta iki visiškos laimės“; jie traukia *„Ça-ira“* ir šoka karmanjolę. Džiaugiamės matydami tarp jų Sen Hiuriužą, karmanjolės šventąjį Kristupą, specialiai užsidėjusį baltą skrybėlę. O štai vienas nacionalinis būgnininkas, kuriam ką tik gimė dukrytė, nusprendžia nieko nelaukdamas pakrikštyti šią jaunąją prancūzaitę ant tėvynės aukuro. Puotai pasibaigus, jis taip ir padaro. *Te Deum'ų* vyskupui Fošė vadovaujant, Tiurijo ir kitiems garbingiems asmenims kūmaujant, jai duodamas vardas Petjon — Tautinė ietis! ** Ar tebegyva ši nuostabioji pilietė, kuri jau turi būti penktą dešimtį pradėjusi? O gal ji mirė, kai jai pradėjo kaltis dantys? Pasaulinei istorijai nerūpi tokie dalykai.

* 1792 m. vasario, kovo ir balandžio laikraščiai; Iambe d'André Chénier sur la Fête des Suisses, etc. (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 13, 14.)

** *Patriote Français* (Briso laikraštis; pateikta Histoire Parlementaire.— T. 13.— P. 451).

11 skyrius

PAVELDINTYSIS ATSTOVAS

Vis dėlto šokdamas karmanjolę ir dainuodamas *„Ça ira“* nieko nenuveiksi. Braunšveigo hercogas karmanjolės nešoka — jis verčia dirbti savo muštro seržantus.

Mūsų armijos pasienyje elgiasi neapsakomai prastai, nežinia, ar tai išdavystė, ar ne. Gal kareiviams blogai vadovaujama, o gal jie patys netikę? Juk jie prastai ginkluoti, nedrausmingi, linkę maištauti ir per trisdešimt taikos metų nė kartą neragavę kautynių skonio. Šiaip ar taip, nedidelis Lafajeto ir Rošambo susirėmimas austrų Flandrijoje nenusisekė visiškai: kareiviai išsigąsdavo savo pačių šešėlių, staiga imdavo šaukti *„On nous trahit!“* * ir baisios panikos apimti pasileisdavo bėgti, pirmam šūviui pasigirdus ar netgi jo nesulaukę. Visa, ką jie sugebėjo — pakarti du ar tris sučiuptus belaisvius ir žvėriškai nužudyti nusivarę į svirną prie Lilio miesto savo pačių vadą vargšą Teoboldą Dijoną.

O vargšas Guvjonas, kuris bejėgis sėdėjo per tą moterų sukilimą? Kai tie galerų vergai iš Šato Vjė pulko buvo įleisti į Įstatymų leidžiamojo susirinkimo salę, jis pasipiktinęs ir nusivylęs išėjo iš jos ir atsisakė savo pareigų jame. „Tarp austrų ir jakobinų kareiviams lieka tik mirti“,— pareiškė jis ** ir tamsią audringą birželio devintosios naktį, susirėmimo prie Mobežo metu, puolė ugnį spjaudančias austrų patrankas ir paguldė galvą. Įstatymų leidžiamojo susirinkimo patriotams reiktų pagerbti jį juodais kaspinais ir gedulinga muzika Marso lauke — daug patriotų sumanesnių už jį, bet reta ištikimesnių. Net pats Lafajetas darosi labai įtartinas: užuot triuškinęs austrus, jis berašąs jakobinus smerkiančius laiškus! Visiškai nusiminęs Rošambo atsisako tarnybos, tad lieka vien tauškalius Liukneris, buvęs prūsų grenadierius.

Nėra armijų, nėra karvedžių! O pragariška tamsa *jau* leidžiasi: Braunšveigo hercogas rengia savo kreipimąsi ir tuoj išžygiuos! Tegul patriotiškasis ministrų kabinetas ir Įstatymų leidžiamasis susirinkimas pasako, ką ketina

* Mus išdavė *(pranc.)*.
** *Toulongeon.*— T. 2.— P. 149.

daryti šitokiai padėčiai susiklosčius! Visų pirma reikia slopinti vidaus priešus,— atsako patriotiškas Įstatymų leidžiamasis susirinkimas ir gegužės dvidešimt ketvirtąją pasiūlo dekretą dėl atskalūniškų dvasininkų ištrėmimo. Be to, reikia suburti kokį ryžtingų vidaus draugų branduolį,— priduria karo ministras Servanas ir birželio septintą dieną pasiūlo įsteigti dvidešimties tūkstančių karių stovyklą. Tai būsią nacionaliniai savanoriai, rinktiniai patriotai po penkis tūkstančius iš kiekvieno kantono. Rolanas, tvarkantis vidaus reikalus, pasirūpins, kad jie susirinktų čia, Paryžiuje, tai būsianti gudriai sugalvota priemonė apsiginti nuo austrų ir savojo „Austrijos komiteto“. Štai ir visa, ką gali padaryti patriotiškas ministrų kabinetas ir Įstatymų leidžiamasis susirinkimas.

Nors Servanui ir patriotams šitokia priemonė atrodo išmintinga ir gudriai sugalvota, kitos nuomonės laikosi feljanai, aristokratiškas Paryžiaus gvardijos štabas, kurį, patriotų manymu, reikėtų *išvaikyti*. Šitiems žmonėms toji Servano siūloma stovykla atrodo įžeidimas, anot jų, spjūvis į veidą. Todėl mėlynomis uniformomis su epoletais vilkį feljanai siuntinėja peticijas, kurios sutinkamos nepalankiai. Galop netgi ateina „aštuonių tūkstančių nacionalinių gvardiečių“ peticija, šitaip pavadinta pagal pasirašiusiųjų (tarp jų buvo moterų ir vaikų) skaičių. Ta garsioji peticija priimama, ir jos autoriams suteikiama garbė ginkluotiems dalyvauti Susirinkimo posėdyje — jei tik bus tos garbės ar net pats posėdis: vos tik durtuvai sušmėžuoja vienose duryse, deputatai išplūsta pro kitas, nes posėdis „atidedamas“ *.

Tomis dienomis graudu žiūrėti, kaip nacionaliniai gvardiečiai, lydintys iškilmingą procesiją per Viešpaties kūno šventę, pačiupę už pakarpos talžo kiekvieną patriotą, kuris nenusiima kepurės. Jie įremia durtuvus į krūtinę skerdėjui Ležandrui, patriotui, išgarsėjusiam Bastilijos šturmo dienomis, ir grasina jį užmušti, nors jis aiškina kuo pagarbiausiai sėdėjęs savo kabriolete už penkiasdešimties žingsnių, laukdamas, kol procesija praei-

* *Moniteur,* Séance du 10 Juin 1792.

sianti. O pamaldžios moteriškės net reikalauja jį pakarti ant žibinto stulpo! *.

Štai iki ko privedė feljanai šioje karinėje organizacijoje! Nieko nuostabaus, juk nacionalinių gvardiečių karininkai — svarbiausiojo feljano, Lafajeto, sutvėrimai. Aišku, dvaras taip pat stengėsi juos palenkti į savo pusę, glostė nuo pat tų dienų, kai buvo paleisti vadinamieji konstituciniai gvardiečiai. Kai kuriuose batalionuose knibždėte knibžda feljanų, iš esmės gryniausių aristokratų, kaip, pavyzdžiui, „Šventojo Tomo dukterų" batalionas, sudarytas iš bankininkų, biržos maklerių ir kitų Vivjeno gatvės piniguočių. Mūsų senas draugas dorasis Veberas, karalienės įbrolis, taip pat tarnauja šiame batalione — galima įsivaizduoti, kokie patriotiški jo ketinimai.

Viso to nepaisydamas ar veikiau į visa tai atsižvelgdamas, Įstatymų leidžiamasis susirinkimas, remiamas Prancūzijos patriotų ir vadovaudamasis pareigos jausmu, paskelbia dekretą dėl tų dvidešimties tūkstančių stovyklos įsteigimo. Jis jau anksčiau išleido ryžtingą dekretą dėl kenkėjiškų dvasininkų ištrėmimo (tiesa, su tam tikromis išlygomis).

Taigi dabar išaiškės, ar paveldintysis atstovas už ar prieš mus. Sužinosime, ar prie visų mūsų vargų prisidės dar ir šis, visų nepakeliamiausias, paverčiantis mus ne tik tauta, esančia didžiausiame pavojuje, bet paralyžiuota tautos atgyvena, suvyniota į konstitucijos rūbo įkapes surištomis rankomis; ji raitosi ir rangosi nesugebėdama pasijudinti iš vietos, laukdama, kol prūsiška virvė pakabins ją kartuvėse. Tegul paveldintysis atstovas gerai viską apgalvoja! Dekretas dėl dvasininkų? Dėl dvidešimties tūkstančių gynėjų? O dangau, jis dusyk atsako „veto"! Griežtasis Rolanas įteikia savo *laišką karaliui* (tiksliau sakant, jį vienu prisėdimu surašė jo žmona) — retai kada kuris karalius yra gavęs šitokį atvirą laišką. Karalius Liudvikas teikiasi perskaityti šį atvirą laišką per naktį; jis perskaito, mintyse jį suvirškina, o kitą rytą visas patriotiškasis ministrų kabinetas sužino esąs atleistas. Tai nutinka 1792 m. birželio tryliktąją **.

* Débats des Jacobins (Histoire Parlementaire.— T. 14.— P. 429).
** *Mme Roland.*— T. 2.— P. 115.

Tiesa, Diumurjė, tas, kuris gali duoti daug patarimų, ir dar toks Diurantonas, vadinamas teisingumo ministru, porą dienų dar išsilaiko įtartinomis aplinkybėmis; Diumurjė kalbasi su karaliene ir abu ko neapsirauda, bet galop jis taip pat išvyksta į karinius dalinius, palikdamas valdžios vairą tam nepatriotiškam ar pusiau patriotiškam ministrų kabinetui (tiksliau, kabinetams), kuris gali jį paimti. Nevardysime jų — tai nauji greitai besikeičią kaip niekad neryškūs vaiduokliai, kurie mainosi it stebuklingo žibinto atšvaitai.

Nelaiminga karalienė, nelaimingas Liudvikas! Tie du *veto* juk buvo visiškai suprantami: argi dvasininkai ne kankiniai ir dar draugai? O kas susirinks į tą dvidešimties tūkstančių stovyklą, jei ne aršiausi sankiulotai? Suprantami tie du veto, bet Prancūzijai nepakenčiami. Dvasininkai, einą išvien su Koblencu, gali dangintis kitur su savo kankinių aureolėmis, o dėl aršiųjų sankiulotų, tai jie, o ne kas kitas išvys austrus. Jeigu jums mielesni austrai, dėl Dievo meilės, eikite, prisidėkite prie jų! Jeigu ne, atvirai stokite pusėn tų, kurie kausis su jais iki paskutinio kraujo lašo. Kompromiso čia nėra jokio.

O gal tokiam kaip Liudvikas dar liko kokia išeitis? Užsimaskavę rojalistai, buvęs ministras Bertranas-Molvilis, buvęs Steigiamojo susirinkimo deputatas Maluė, visokio plauko nenaudingi tipai brukte bruka patarimus. Senoji karalystė sukasi, skrieja įvykių sūkuryje nežinia kur, viltingai dairydamasi čia į Įstatymų leidžiamąjį susirinkimą, čia į Austriją ir Koblencą.

12 skyrius

JUODŲJŲ KELNIŲ EISENA

Ar atsirastų Prancūzijoje bent vienas mąstantis žmogus, kuris šitokioms aplinkybėms susidarius galėtų įtikinti save, kad konstitucija žengs pirmyn? Braunšveigo hercogas kruta, vos keliomis dienoms praėjus *jis* išžygiuos. Nejaugi Prancūzija ramiai sėdės surištomis rankomis, įsisupusi į įkapes, kol pasirodys šventasis Baltramiejus Braunšveigas, kol Prancūzija pasidarys tokia pat kaip

Lenkija, ir jos žmogaus teisės virs prūsiškomis kartuvėmis?

Išties visiems baisus metas! Tauta privalo žūti arba antgamtiško mėšlungio tampoma pabusti naujam gyvenimui, *demoniškai* pabusti. Patriotams, kurių drąsa ribota, geriau pasitraukti toliau nuo įvykių ir mėgautis malonumais, kaip daro Barnavas Grenoblyje. Patriotai, kurių drąsa beribė, turi pranykti iš akių ir, nieko nepaisydami, mesdami visiems iššūkį, ieškoti išsigelbėjimo taktinėse gudrybėse ir sukilimo sąmoksle. Rolanas ir jaunasis Barbaru ištiesė prieš save Prancūzijos žemėlapį ir, anot Barnavo, „su ašaromis akyse" žiūrinėja gimtinės upes ir kalnų grandines. Jie ketina pasitraukę anapus Luaros ginti tuos uolėtų Overnė kalnų labirintus, išgelbėti bent menkutę laisvųjų žmonių šalies dalelę ir padėti galvas paskutiniame apkase. Lafajetas kuria savo kategorišką laišką prieš jakobinus Įstatymų leidžiamajam susirinkimui *, bet šis laiškas negali atitaisyti to, kas neatitaisoma.

Pirmyn, patriotai, kurių drąsa beribė — dabar jums laikas veikti arba žūti! Paryžiaus sekcijos giliai susimąsčiusios posėdžiauja, vieną po kitos siuntinėja delegacijas į Maniežo salę su peticijomis ir demaskavimais. Jos baisiai užpykusios ant tironiškų *veto,* „Austrijos komiteto" ir susivienijusių reakcingų monarchų. Na ir kas iš to pykčio? Įstatymų leidžiamasis susirinkimas pasiklauso „pavojų skelbiančių varpų mūsų širdyse", suteikia mums garbę dalyvauti posėdžiuose, žiūri, kaip mes iškilmingai, su daina žygiuojame po salę, bet dekretų dėl dvidešimties tūkstančių vyrų stovyklos ir dvasininkų ištrėmimo, kuriuos vetavo karalius, įgyvendinti negali.

„Mes pasieksime lygybės, net jeigu dėl jos teks sugulti į kapus",— sako liepsningasis Isnaras. Vernjo, nuspėdamas ateitį, išsako savo rūsčias ezechieliškas [285] vizijas, kuriose regi prieš tautą einančių karalių likimą. Bet štai koks klausimas kyla: ar pranašystės, dainos ir pompa panaikins *veto,* ar tie veto ir toliau saugiai kiurksos Tiuilri rūmuose? Braukdamas ašaras, Barbaru rašo Marselio municipalitetui, prašydamas atsiųsti jam „šešis šimtus

* *Moniteur,* Séance du 18 Juin 1792.

vyrų, mokančių mirti". Šis laiškas neišspaudžia iš akių ašarų, bet uždega jose ugnį, ir jo bus paklausyta!

O tuo tarpu artėja birželio dvidešimtoji, tos per visą pasaulį nuskambėjusios priesaikos Žaidimų kamuoliu salėje metinės. Eina kalbos, esą kai kurie piliečiai ketina tą dieną pasodinti feljanų vienuolyno terasoje Tiuilri sode laisvės medį, o gal ir įteikti peticiją Įstatymų leidžiamajam susirinkimui ir paveldinčiajam atstovui dėl šitų veto, su tokiomis iškilmėmis, dainomis ir eisenomis, kurios tik pasirodys naudingos ir įmanomos. Lig šiol sekcijos ateidavo, traukdavo dainas ir žygiuodavo pavieniui, bet kas, jeigu susirinks jos visos ar jų didžiuma ir, šitokiomis nerimą keliančiomis aplinkybėmis pasodinusios savo laisvės medį, paskelbs pavojų savo širdžių varpais?

Karaliaus draugai tegali turėti vieną nuomonę šiuo klausimu, tautos draugai gali turėti dvi. Visų pirma, ar šitaip kartais nebūtų nubaidyti šalin tuodu prakeikti veto? Pavieniai patriotai ir net Įstatymų leidžiamojo susirinkimo deputatai gali turėti (ar neturėti) kiekvienas savo nuomonę, bet sunkiausia užduotis, ko gero, tenka merui Petjonui ir municipaliteto nariams, kurie yra patriotai ir podraug viešosios ramybės saugotojai. Taigi viena ranka jie čiaupia šiam reikalui burną, o kita jį kutena! Meras Petjonas ir municipalitetas linksta į vieną pusę, o feljaniškos pakraipos departamentų direktoratas su prokuroru — seniūnu Redereru — į kitą. Apskritai kalbant, kiekvienas turi elgtis vadovaudamasis savo vienintele nuomone ar dviem nuomonėmis, tad visokiausi įtakos turintys veiksniai ir pareiškimai be galo kvailai susikryžiuoja. Gal vis dėlto šis sumanymas, geidžiamas ir podraug nepageidautinas, sužlugs, susidūręs su tokia aibe prieštaravimų, ir pavirs į nieką?

Nieko panašaus: birželio dvidešimtosios rytą didžiulis laisvės medis, Lombardijos tuopa, pririšta vežime guli visiems po akių Sent Antuano priemiestyje. Renkasi ir Sen Marso priemiesčio, esančio pačiame pietrytiniame pakraštyje, gyventojai, taip pat viso atokaus rytinio rajono vyrai ir moterys, ginkluoti ietimis, nacionaliniai gvardiečiai bei beginkliai smalsuoliai. Visų ketinimai kuo taikingiausi. Atvyksta trispalve pasidabinęs municipaliteto narys, kalbina išsiskirstyti. Cha — tik nusišaipo mi-

nia,— viskas taiku, viskas pagal įstatymus — argi draudžiamos peticijos ir patriotiška laisvės medžio sodinimo tradicija? Trispalvis municipaliteto narys grįžta nieko nepešęs; sankiulotiškos čiurkšlės teka toliau, jungdamosi į upelius; apie pusiaudienį ši įspūdinga upė, tiksliau pasakius, tebetvinstančios upės, su aukštuoju Santeru mėlyna uniforma ir aukštuoju Sen Hiuriužu su balta skrybėle priešakyje, pasuka į vakarus.

Kokių tik eisenų mes nesam matę: Dievo kūno šventės procesiją su Ležandru, sėdinčiu savo kabriolete, Voltero laidotuves, per kurias jo palaikus tempė jautukais pakinkyti vežimai, o vežikai vilkėjo romėniškais rūbais, Šato Vjė pulko ir Simono šventes, Guvjono ir tariamas Ruso laidotuves, ir Petjon-Tautinės ieties krikštynas! Vis dėlto ši eisena išsiskiria iš kitų. Trispalviai kaspinai plevėsuoja ant iškeltų iečių, minia nešasi geležimi apkaustytas lazdas ir nemažai simbolių, iš kurių krenta į akį du, tragiškas ir nelabai: geležte perverta jaučio širdis su užrašu „aristokrato širdis“, ir kitas, dar įspūdingesnis, atstojantis miniai vėliavą: senos juodos kelnės (sako, šilkinės), ištemptos ant aukšto kryžiaus su šiais įsimintinais žodžiais: *„Tremblez tyrans, voilà les sansculottes!“* * Be to, minia velka dvi patrankas.

Municipaliteto nariai su trispalvėmis kaklajuostėmis vėl pasitinka minią Sent Bernaro krantinėje ir, paliepę sustoti, nuoširdžiai prašo išsiskirstyti. Atstokite, dorieji trispalviai miesto tarybos nariai, mes taikūs kaip tas burkuojantis balandis. Pažvelkite — štai medis, kurį mes sodinsime priesaikai Žaidimų kamuoliu salėje atminti. Įstatymai nedraudžia įteikti peticijas, o dėl ginklų — argi didingasis Įstatymų leidžiamasis susirinkimas nepriėmė vadinamų aštuonių tūkstančių apsiginklavusių, nors jie ir feljanai? O gal mūsų ietys ne iš nacionalinės geležies? Įstatymai mums tėvas ir motina, ir mes jų neįžeidinėsime, bet patriotizmas — tai mūsų pačių siela. Mes taikūs, dorieji municipaliteto nariai.., o apskritai kalbant, mes neturime laiko! Sustoti mes negalime, verčiau eikite ir jūs su mumis. Juodosios kelnės nekantriai plevena, patrankų ratai dunda — daugiakojė minia žygiuoja toliau.

* Drebėkite, tironai, ateina sankiulotai! *(pranc.)*

Kaip jinai pasiekė Maniežo salę lyg be perstojo tvinstanti upė, kaip išsiderėjo, kad ją įleistų, perskaitė savo kreipimąsi ir aukštam gerklingam Santerui bei aukštam gerklingam Sen Hiuriužui vadovaujant su šokiais ir *Ça-ira* žygiavo po salę, kaip apsėmė, panėšėdama nebe į tvinstančią upę, bet į įspraustą į rėmus Kaspijos jūrą, visą Tiuilri teritoriją, kaip patriotai paskutinėse eilėse spaudė prie geležinių vartų virbų pirmutinius, tarytum pasiryžę negyvai juos sumaigyti, ir kaip tiems teko žiūrėti į baisius patrankų vamzdžius, nes už vartų stovėjo išsirikiavę nacionalinės gvardijos batalionai, kaip liežuvius iškišę lakstė trispalviai municipaliteto nariai ir rojalistai su įėjimo bilietais, o jų didenybės sėdėjo rūmų viduje, apsuptos juodai apsivilkusių vyrų,— visa tai galima įsivaizduoti (o apie tai pasiskaityti galima senuose laikraščiuose ir seniūno Rederero „Penkiasdešimties dienų kronikoje" *).

Laisvės medis pasodintas, bet ne feljanų vienuolyno terasoje, į kurią nėra įėjimo, o Kapucinų sode, nes arčiau nusigauti nepavyko. Nacionalinis susirinkimas išsiskirstė iki vakarinio posėdžio: gal ši į rėmus įsprausta jūra, neradusi įėjimo, vėl išsiskaidys į upelius ir taikiai išnyks? Deja, ne — užpakalinės gretos vis dar spaudžia priekines, nenujausdamos, kokią spūstį kelia. Šiaip ar taip, norėtųsi pirma, jei tik įmanoma, persimesti žodeliu su jo didenybe!

Šešėliai ištįsta, saulė slenka vakarop — jau keturios valandos. Nejaugi jo didenybė nepasirodys? Vargu! Tokiu atveju komendantas Santeras, skerdikas Ležandras, patriotas Jugenenas, kurio širdyje varpas skelbia pavojų, ir dar keletas autoritetingų vyrų nueis į rūmus. Minia prašo išvargusių, pasimetusių nacionalinių gvardiečių, kad įleistų vidun, prašo vis garsiau ir garsiau, palaikoma dar ir dviejų patrankų dardėjimo! Vartai nenoromis praveriami, ir begalės sankiulotų užtvindo rūmų laiptus, ima belstis į medinį liūtą, saugantį jo didenybės apartamentus. Iš pradžių beldžia, o paskui ima trankyti ir daužyti, kol jis subyra į šipulius. O dabar įvyksta scena, dėl kurios ilgai aimanavo visas pasaulis, ir ne be reikalo, nes retai kada buvo matęs tokį graudų reginį: vienas neati-

* Roederer, etc. (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 15.— P. 98—194).

tikimas stovi priešais kitą ir abu, suvokdami tokie esą, bukai spokso vienas kitam į veidą.

Kai minia ima daužyti karaliaus duris, jisai jas atidaro; stovėdamas atsegtais marškiniais, jis klausia: „Ko jūs norite?“ Sankiulotų jūra pagarbios baimės apimta atsitraukia, tačiau užpakalinėms gretoms spaudžiant grįžta vėl, šaukdama: „Veto! Paskirti patriotiškus ministrus! Atšaukti veto!“ Į tai Liudvikas drąsiai atsako, jog dabar ne metas tuo užsiimti ir jog ne šitaip dera prašyti jo tokių dalykų. Bet kokios žmogaus dorybės yra gerbtinos. Liudvikui nestinga drąsos, jam būdinga netgi aukštesnė jos atmaina, vadinama moraline drąsa, nors tik pasyvi. Saujelė jo nacionalinių grenadierių kartu su juo atsitraukia į lango nišą. Jis stovi čia nepriekaištingai atsainiai, kol įsibrovėliai rėkdami stumdosi — tai bent reginys! Jie paduoda jam raudoną laisvės kepurę; nieko netaręs, jis užsideda ją ant galvos ir pamiršta. Jis pasiskundžia ištroškęs; pusgirtės padugnės atkiša jam butelį, ir jis iš jo atsigeria. „Nesibaiminkite, sire“,— ramina vienas iš jo grenadierių. „Baimintis?— atsako Liudvikas.— Prisiliesk!“— ir prideda jo ranką sau prie širdies. Jo didenybė stovi su raudona vilnos kepure ant galvos, o aplink be tikslo grumdosi niūrūs sankiulotai, nedarniai kažką nesuprantama vapėdami, kriokdami: „Atšaukti veto! Paskirti patriotiškus ministrus!“

Tai trunka daugiau nei tris valandas! Nacionalinis susirinkimas paskelbęs pertrauką, trispalviai municipaliteto nariai bemaž nieko nesugeba padaryti, meras Petjonas kažkur užgaišo, valdžios atstovų nėra. Karalienė su vaikais ir karaliaus seserimi Elžbieta apsiverkę, persigandę ne vien dėl savęs, sėdi viename iš kambarių rūmų gilumoje stalais užsibarikadavę duris, saugomi grenadierių. Juodai apsivilkę vyrai pranyko, išmintingai pasielgdami. Akla sankiulotų jūra tris valandas inertiškai šniokščia karaliaus rūmuose.

Šiaip ar taip, viskam ateina galas. Atvyksta Vernjo su Įstatymų leidžiamojo susirinkimo delegacija, nes vakarinis posėdis jau prasidėjo. Atvyksta meras Petjonas; jis rėžia kalbą „dviejų grenadierių iškeltas ant pečių“. Petjonas sako kalbą šitaip nepatogiai įsitaisęs, kitokiose padėtyse, rūmuose ir lauke; kalba ne jis vienas, bet dar

daug kas. Galop komendantas Santeras su savo sankiulotais išeina pro kitą rūmų sparną. Einant pro stalais užgriozdintą kambarį, kuriame tarp grenadierių sėdi ori, liūdna, su likimu susitaikiusi karalienė, kažkokia moteris ištiesia ir jai raudoną kepurę. Karalienė pavarto ją rankose ir net užmauna mažajam princui ant galvos. „Ponia,— sako Santeras,— toji liaudis myli jus labiau nei jūs manote“ *. Apie aštuntą karališkosios šeimos nariai „paplūdę ašaromis“ puola vienas kitam į glėbį. Nelaiminga šeima! Kas neraudotų dėl jos, jeigu nereikėtų apraudoti viso krašto?!

Taigi riterių laikai praėjo, prasidėjo alkio laikai. Sankiulotai, kuriems stinga visko, žvelgia į veidą savo karaliui, vadovui ar žmogui, kuris viską sugeba, ir pamato, kad jis neturi ką duoti. Šitokiu būdu abi pusės, po daugelio šimtmečių atsidūrusios akis į akį, kvailai spokso viena į kitą, tarytum sakydamos: „Tai aš, bet dangau — nejaugi tai tu?!“ ir išsiskirsto nesusigaudydamos. Vis dėlto kai neatitikimai patys suvokia tokie esą, kažko reikia laukti, o ko — žino lemtis.

Tai buvo visame pasaulyje nuskambėjusi birželio dvidešimtoji, kurią labiau tiktų vadinti „juodųjų kelnių procesija“. Tuo, ko gero, derėtų baigti tai, ką norėjome papasakoti apie šį pirmąjį dvimetį Prancūzijos parlamentą, jo veiklą ir jos padarinius.

* *Toulongeon.*— T. 2.— P. 173; *Campan.*— T. 2.— P. 20.

ŠEŠTA KNYGA

MARSELIEČIAI

1 skyrius

NEVEIKIANTI VYKDOMOJI VALDŽIA

Ar galėjo tokia birželio dvidešimtoji bent kiek pastūmėti veikti paralyžiuotą šalies vykdomąją valdžią? Atvirkščiai: visur kyla baisi visų konstitucijos šalininkų užuojauta šitaip įžeistam karaliui, išreiškiama adresais, peticijomis (tarp jų ir „Dvidešimties tūkstančių Paryžiaus gyventojų peticijos"), visi ryžtingai stoja už sostą.

Galima pamanyti, kad karalius Liudvikas tuo kažkaip pasinaudos, tačiau jis nieko nedaro, nė nemėgina daryti, nes jo žvilgsniai krypsta ne į jį užjaučiančią ir palaikančią savo tautą, o daugiausia į Koblencą. O ir ta užuojauta nedaug ko verta, nes tai užuojauta žmonių, vis dar tikinčių, kad konstitucija gali eiti pirmyn. Taigi sena nesantaika ir bruzdėjimas šalies viduje — feljanų užuojauta karaliui, jakobinų užuojauta tėvynei — ir Koblenco bei Braunšveigo hercogo, išorės priešų, baimė negali liautis, kol nepribręs ir neištiks katastrofa. Ypač dabar, kai Braunšveigo pajėgos rengiasi į žygį, tokia katastrofa nebe už kalnų. Nesėdėkite dyki, jūs dvidešimt penki milijonai, užsienio monarchai, grasinantys emigrantai ir vokiečių muštro seržantai,— kiekvienas užsiimkite tuo, ką sugebate! O tu, skaitytojau, žvelgdamas per tokį saugų atstumą, pamatysi, ką jie nuveiks.

Taigi laikykite šią apgailėtiną birželio dvidešimtąją veltui praėjusia, ne katastrofa, bet veikiau *katastaze,* ar pakylėjimu. Argi istorijos vaizduotėje tos juodosios kelnės neplevėsuoja it graudi nelaimės vėliava, maldaudama pagalbos, kurios negali suteikti joks žmogus; maldaudama gailesčio, kurio tik kietaširdis mielai neparodytų? Istorijos vaizduotėje šmėstels ir kitos tokios vėliavos ar tai, ką mes vadiname įvykiais,— tamsūs ar šviesūs simboliški reiškiniai. Kuo glausčiau vieną po kito juos paminėsime.

Pirmasis įvykis — Lafajetas praėjus aštuonioms dienoms Susirinkimo salėje. Vos tik išgirdęs apie šią skandalingą birželio dvidešimtąją, jis paliko šiaurines sienas ginančią armiją, kuriai vadovavo, geresnėje ar prastesnėje būklėje ir birželio dvidešimt aštuntąją nusigavo čionai gniaužti jakobinų, šįsyk ne laišku, bet žodine peticija, savo autoritetu, stovėdamas su jais akis į akį. Didingajam Susirinkimui šis žingsnis pasirodo abejotinas, bet kol kas jis suteikia jam garbę dalyvauti posėdyje *. Deja, kitokios garbės ir pranašumo jis bemaž negavo; žiūrovai galerijose piktai niurna, liepsningasis Isnaras nepatenkintas, dygusis Gadė žarsto sarkastiškas pastabas.

Posėdžiui pasibaigus Resonas, tame rajone esančios patriotiškos *kavinės* savininkas, išgirdęs gatvėje triukšmą, išeina su patriotiškais savo lankytojais pasižiūrėti, kas darosi, ir pamato Lafajeto karietą, kurią lydi netvarkingas būrys grenadierių mėlynomis uniformomis, artileristų ir netgi armijos karininkų; visi strikinėja, šaukia „valio". Priešais Resono kavinę eisena sustoja, kariškiai pamoja jam plunksnuotomis skrybėlėmis ir netgi grūmoja kumščiais, šaukdami: *„A bas les Jacobins!"* **, bet, laimei, nueina toliau nepridarę eibių. Nuėję jie pasodina laisvės medį priešais generolo namus ir svaido grasinimus. Tą vakarą nuliūdęs Resonas priverstas visa tai papasakoti draugijoje-motinoje ***. Tačiau Resonas ir jakobinai gali tik spėti, jog aršių feljanų taryba, nepanaikintas gvardijos štabas ir visi kiti aukštas pareigas užimantys, įtakingi asmenys tuo pat metu pas generolą slaptai svarsto štai ką: ar nepavyktų nuversti jakobinų jėga? Kitą dieną Tiuilri sode turi susirinkti visi, kurie norėtų pamėginti tai padaryti. Deja, anot Tulonžono, susirenka vos šimtas. Pasiūloma nukelti susirinkimą į kitą dieną, kad galima būtų įspėti apie jį daugiau žmonių. Kitą dieną, šeštadienį, susirenka „gal trisdešimt" žmonių, kurie išsiskirsto gūžčiodami pečiais ****. Lafajetas nieko nelaukęs vėl šoka į karietą ir grįžta, mąstydamas apie daug ką.

* *Moniteur,* Sçance du 28 Juin 1792.
** Šalin jakobinus *(pranc.)*.
*** Débats des Jacobins (Histoire Parlementaire.— T. 15.— P. 235).
**** *Toulongeon.*— T. 2.— P. 180. Žr. taip pat *Dampmartin.*— T. 2.— P. 161.

Vos tik Paryžiaus dulkės nulėkė nuo jo karietos ratų, vasaros sekmadieniui tik neseniai išaušus, kordeljerų delegacija išrauna tą laisvės medį priešais jo namus, o vakarop patriotai sudegina jo iškamšą. Sekcijose, Nacionaliniame susirinkime vis garsiau išsakomas pasipiktinimas šitokiu antijakobinišku generolo vizitu ir abejonės jo teisėtumu. Pusantro mėnesio šios abejonės auga išplisdamos po visą Prancūziją, lydimos gandų apie kareivius, imančius valdžią į savo rankas, apie anglą Monką[286] ir net Kromvelį. Ak, vargše Grandisonai — Kromveli! .. Na ir kas? Pats karalius šaltai pažvelgė į šią Lafajeto išmonę: senojo ir naujojo pasaulių didvyris, atsisėdęs svarstyklių lėkštėn, pamato esąs kolosas iš voratinklių — jo paremti teatėjo trys dešimtys žmonių.

Panašiai dirba ir departamentų direktoratas čia, Paryžiuje, pasiekdamas panašių rezultatų: liepos šeštą dieną jis imasi atsakomybės atleisti merą Petjoną ir prokurorą Maniuelį iš visų pareigų už gausias spragas ir nusižengimus, kurių būta jų elgesyje tą delikačią birželio dvidešimtąją. Dorasis Petjonas tariasi esąs kankinys ar pseudokankinys, kuriam gresia daug pavojų. Kaip dera, jis palemena didvyriškai verkšlendamas, o patriotiškas Paryžius ir patriotiškas Įstatymų leidžiamasis susirinkimas kaip dera jam atsako. Meras Petjonas jau kalbėjosi su karaliumi Liudviku apie tą nelemtąją birželio dvidešimtąją; šis pasimatymas ir pokalbis pasižymėjo abiejų pusių atvirumu ir baigėsi karaliaus *„Taisez-vous!“* *

Vis dėlto šis mero nušalinimas rasi bus atliktas ne laiku. Nemalonus sutapimas: kaip tik tą dieną buvo ir tas stebuklingasis sutaikantis Dalilės bučinys, apie kurį jau kadai pasakojome. Taigi šis Dalilės bučinys neturėjo jokio poveikio, ir netrukus jo didenybei teko rašyti susitaikiusiam Susirinkimui klausiant patarimo! Susitaikęs Susirinkimas nenori nei patarti, nei kištis. Karalius patvirtina mero atleidimą, ir tik tuomet, bet ne anksčiau, Susirinkimas įsikiša, nes patriotiškasis Paryžius ima garsiau triukšmauti. Taigi tokia jau buvo pirmojo parlamento dalia, kad šis Dalilės bučinys virto filistiečių grumtynėmis!

* Užsičiaupkite! *(pranc.)*

Negana to, pasklinda gandas, esą net trisdešimt svarbiausiųjų patriotiškų senatorių būsią įkišti kalėjiman feljanų taikos teisėjų kaltinimu ir įsakymu — čia, Paryžiuje, jie tikrai gali tai padaryti. Visai neseniai, gegužyje, taikos teisėjas Larivjeras, Bertranui-Molviliui pasiskundus dėl to *„Austrijos komiteto"*, išdrįso išleisti įsakymą prieš tris Kalno vadovus, deputatus Bazirą, Šabo, Merleną, kordeljerų trio; jis paliepė jiems stoti prieš *jį* ir parodyti, kur esąs tas komitetas, antraip, girdi, jie gausią atsakyti. Tą įsakymą trio savo ruožtu išdrįso įmesti į ugnį ir narsiai atrėžė esą neliečiami kaip parlamento nariai. Taigi už savo uolumą, neparemtą žinojimu, vargšas teisėjas Larivjeras dabar sėdi Orleano kalėjime, laukdamas Aukščiausiojo teismo nuosprendžio. Gal jo pavyzdys sulaikys kitus neatsargius teisėjus, ir gandai apie trisdešimt areštų taip ir liks gandais?

Vis dėlto nors Lafajetas pasirodė besąs toks besvoris, o jo laisvės medis buvo išrautas, oficialusis feljanizmas nė trupučio nesusvyruoja ir laiko galvą aukštai iškėlęs, stiprus įstatymo raide. Direktorate — vieni feljanai, pasižymį savo reputacija ir panašiai, o jo pirmininkas — hercogas de Larošfuko. Tos pareigos jam gali užtraukti nelaimę! Kadaise taip spindėjusi šių susižavėjimo vertų didikų anglomanija išblėso. Hercogas de Liankuras pasisiūlo ne tik priimti jo didenybę Normandijoje, kurios vietininkas jis yra, manydamas jį ten pabėgsiant, bet ir paskolinti jam didžiulę sumą pinigų. Tai ne maištas, o revoliucija, sire, ir tikrai ne rožių vandeniu dvelkianti! Visoje Prancūzijoje ir net Europoje nerasi doresnių didikų už tuodu, bet laikai tokie iškrypę, ydingi, taip greitai besimainą, kad *jais* joks tiesiausias kelias neatves į tikslą.

Kitas momentas, kurį mes pastebime tomis liepos pradžios dienomis — tai, kad negausūs nacionaliniai savanoriai iš įvairių šalies kampelių suka į Paryžių, idant keturioliktą dieną pažymėtų dar vieną federacijos ar iečių šventę. To pageidavo Nacionalinis susirinkimas, to panorėjo tauta. Šitaip, nepaisant veto, ko gero, vis dėlto pavyks įsteigti patriotų stovyklą. Juk tie federatai, pažymėję savo iečių šventę, gali žygiuoti į Suasoną, o iš ten, apmokyti ir suskirstyti į pulkus, patraukti į pasienį ar

kur mes panorėsime. Šitaip vienas *veto* būtų gudriai apeitas!

Panašiai, tik be didelių gudrybių, bus apeitas ir antrasis *veto,* uždėtas dekretui dėl dvasininkų. Provincijų susirinkimai, kaip, pavyzdžiui, Kalvadose, ir toliau savo valdžia naudodamiesi, teisia ir tremia prieš tautą einančius dvasininkus. Arba dar blogiau: nevilties apimta liaudis ir be provincijos susirinkimo „pakaria du dvasios ganytojus ant žibinto stulpo" pakeliui į teismą, kaip nutiko Bordo *. Gailesčio nusipelno ištartas *veto,* jei jo neįmanoma įvykdyti!

Tiesa, kažkoks karo ar vidaus reikalų ministro vaiduoklis, kurio pavardės neminėsime, parašo municipalitetui ir armijų vadams, kad jie privalo visais įmanomais būdais trukdyti rengiamai šventei ir netgi ginklu grąžinti tuos federatus atgal. Tas laiškas pasėja vien tik abejones, sąmyšį, sukausto, o vargšą Įstatymų leidžiamąjį susirinkimą įsiutina. Tai dėl jo taip negausiai renkasi, kaip matėme, Paryžiaus federatai. Tačiau kai to vaiduoklio ir kitų paklausia, kaip jie siūlo gelbėti šalį, jie tvirtina negalį į šį klausimą atsakyti ir iš tiesų jie visi atsistatydinę šį rytą, o dabar jie viso labo pagarbiai atsisveikina su valdžios vairu. Tai tarę, jie išskuba iš salės, „žiūrovams galerijose garsiai džiūgaujant", o vargšai Susirinkimo nariai „ilgai sėdi tylėdami" **. Taigi tokiose kritiškose situacijose net ministrai sustreikuoja — vienas iš keisčiausių pranašingų ženklų. Pilno ministrų kabineto nuo šiol nebebus, vien tik jo nuotrupos, o ir tos vis kaitaliosis, bet niekad netaps pilnu kabinetu; tai vaiduokliai, kurie negali net pasirodyti! Karalius Liudvikas parašo, kad dabar jis palankiai žiūrįs į tą federacijos šventę ir net pats su malonumu joje dalyvausiąs.

Taigi negausūs federatų būreliai traukia Paryžiaus link per paralyžiuotą Prancūziją. Paniurę, negausūs tai federatai, ne tie būriai linksmų vyrų, kadaise keliavusių į pirmąją iečių šventę. Juk šitie vargšai federatai dabar žygiuoja link austrų ir „Austrijos komiteto", į pavojų ir sudužusias viltis. Tai vyrai, užgrūdinti gyvenimo negan-

* Histoire Parlementaire.— T. 16.— P. 259.
** *Moniteur,* Séance du 10 Juillet 1792.

dų, neturtingi žemiškų gėrybių. Municipalitetai, sukaustyti karo ministro laiško, neskuba skirti lėšų, tad kartais vargšai federatai negali apsiginkluoti ir leistis į kelią, kol vietinė draugija-duktė nepakrato piniginės ar nesurenka pinigų iš savo narių. Šventės dieną Paryžiuje nesusirinks nė trys tūkstančiai federatų. Vis dėlto kad ir kokie negausūs ir nykūs tie federatų būreliai, šioje keistoje scenoje tai vienintelis dalykas, judantis su daugiau ar mažiau aiškiu tikslu. Visa milžiniška Prancūzija piktai ūžia, verda, neramiai blaškosi ir dejuoja apžavėta, apkerėta nenusisekusios konstitucijos, užmigusi baisiu pusiau sąmoningu, pusiau nesąmoningu miegu, kuris dabar turi baigtis vienu iš dviejų — mirtimi arba beprotybe! Bemaž visi federatai nešasi kišenėse kokį rimtą skundą ar peticiją, prašančią „priversti šalies vykdomąją valdžią veikti" ar nors žengti žingsnį šia linkme — paskelbti, kad karalius nušalinamas nuo sosto, bent jau laikinai. Įstatymų leidžiamasis susirinkimas ir patriotizmo motina džiaugsmingai pasitiks šiuos federatus, o paryžiečiai apgyvendins.

Karalius bus nušalintas, o kas toliau? Prancūzija išsivaduos iš apžavų, revoliucija bus išgelbėta, o paskui viskas bus įmanoma! — niūriai atsako Dantonas ir patriotai, kurių drąsa beribė, iš savųjų pogrindinių gelmių, į kurias pasinėrę planuoja sąmokslus. Nušalinkime, pritaria Briso ir ribotos drąsos patriotai, o paskui galima karūnuoti mažąjį princą, vietoje kurio valdytų regentai — žirondistai ir sugrąžintas ministrų kabinetas iš patriotų. Deja, vargše Briso, tu, kaip ir visi, žvelgi į rytojų kaip į taikingą pažadėtąją žemę ir sprendi apie dalykus, kurie pasieks pasaulio galą, nors tavo įžvalgumas nesiekia toliau tavo nosies! Pogrindiniai patriotai, kurių drąsa beribė, elgiasi išmintingiau: jie supranta momento svarbą, o visa kita palieka dievams.

Bene labiausiai įtikėtina, kad, šitokiai padėčiai dabar susidarius, Braunšveigo hercogas, kaip tik telkiąs didžiulius savo dalinius Koblence, ateis anksčiau ir padarys galą nušalinimui ir samprotavimams apie jo būtinumą. Braunšveigas jau beišžygiuojąs, sako, su aštuoniasdešimčia tūkstančių vyrų — žiauriais prūsais, hesiečiais[287] ir dar žiauresniais emigrantais, taigi didžiojo Frydricho ge-

nerolas su tokia armija. O mūsų kariuomenė? O mūsų generolai? Dėl Lafajeto, kurio paskutinįjį vizitą svarsto komitetas ir už jį visa Prancūzija bara ir smerkia, tai, atrodo, jis mieliau kautųsi su mumis, negu su Braunšveigu. Liukneris su Lafajetu apsimeta besikeičią daliniais ir imasi kažkokių veiksmų, kurių patriotai neįstengia suprasti. Tik vienas dalykas aišku kaip dieną: jų daliniai žygiuoja, keičiasi vietomis šalies gilumoje, kur kas arčiau Paryžiaus nei anksčiau! Liukneris paliepia Diumurjė atvykti pas jį į sustiprintą stovyklą Molde. Naudingasis patarėjas Diumurjė pareiškia nieku gyvu negalįs paklusti šiam įsakymui, nes austrai jau visai netoli, o jis šiuo metu apmokąs kelis tūkstančius vyrų, pratinąs juos nebijoti priešo ugnies *. Taigi ar vargšas Įstatymų leidžiamasis susirinkimas, į kurį Diumurjė kreipiasi „nežinodamas, ar esama karo ministerijos“, pritars jo veiksmams? Ar šitiems Liuknerio ir Lafajeto veiksmams?

Vargšas Susirinkimas nežino, ką daryti. Vis dėlto jis išleidžia įsaką išvaikyti ir pakeisti kitais tą Paryžiaus gvardijos ir visus kitus tokius štabus, nes jie sudaryti mažne vien iš feljanų. Jis rimtai svarsto, kaip paskelbti *tėvynę esant pavojuje,* o galop liepos vienuoliktą, tuoj po to, kai sustreikavo ministrai, išleidžia dekretą, kad *reikia* nedelsiant *paskelbti tėvynę pavojuje.* Tegu karalius jį sankcionuoja, o municipalitetas imasi priemonių — iš šio pareiškimo bus nauda tik tuomet, jei *jis* ką nors padarys.

Jeigu kokiai šaliai kada ir grėsė pavojus, tai dabar Prancūzijai tikrai! Pakilk, šalie, antraip būsi sumindžiota, paversta gėdingais griuvėsiais! Tačiau argi yra bent menkutė viltis sukilus išgelbėti kraštą, kai Braunšveigas, emigrantai ir feodalinė Europa jau čia pat?

2 skyrius

ŽYGIUOKIME!

Vis dėlto mums įdomiausias iš visų šių judančių reiškinių yra Barbaru „šeši šimtai mirti mokančių marseliečių“.

* *Dumouriez.*— T. 2.— P. 1, 5.

Vos tik Barbaru paprašius, Marselio municipalitetas surinko tuos vyrus. Liepos penktosios rytą jo atstovai jiems paliepė: *„Marchez, abattez le Tyran!"* *, ir jie, deramai atsakę rūsčiu *„Marchons"* **, išėjo. Ilga jų kelionė, o misija — abejotina. Tegul veda jus gerasis genijus, tėvynės sūnūs! — palaimina juos į kelią. Juos ves jų pačių pašėlusios širdys ir tikėjimas, glūdintis jose — o argi tai ne blogesnis ar geresnis genijus? Penki šimtai septyniolika tvirtų vyrų, suskirstytų į būrius po penkiasdešimt ir dar po dešimtį, ir kiekvienas šių būrių turi savo vadą. Jie visi gerai ginkluoti, ant pečių — po muškietą, prie juosmens — po kardą, ir dar ridena tris patrankas, nes kas žino, kokių kliūčių gali iškilti? Juk esama municipalitetų, sukaustytų karo ministro nurodymo, esama komendantų, gavusių įsakymą stabdyti net federatų savanorius. Kai logiškais argumentais nepavyksta atidaryti miesto vartų, gerai turėti sviedinių sutrupinti jiems į šipulius! Jie paliko savo saulėtą, žydintį fokiečių miestą su jūros uostu ir visu jo šurmuliu, minias žmonių *Promenadoje*, ūksmingas alėjas, dervos privarvėjusias laivų statyklas, migdolų ir alyvmedžių giraites, apelsinmedžius ant namų stogų ir baltus spindinčius *namelius*, vainikuojančius kalnų viršūnes,— visa tai liko toli už nugarų. Jie ryžtingai traukia savo keliu iš paties Prancūzijos pakraščio pro nepažįstamus miestus pasitikti nežinomo likimo, turėdami aiškų tikslą.

Be galo stebina tas jų žygis ir tai, kad aibės taikingo prekybinio miesto šeimų galvų ir apskritai vyrų, ryžtingai metę savo amatus ir darbo įnagius, apsiginkluoja ir leidžiasi į šešių šimtų mylių ilgio kelionę „nuversti tirono". Veltui, deja, ieškome visose istorinėse knygose, pamfletuose ir laikraščiuose medžiagos, kuri paaiškintų mums šį įvykį. Gandai ir baimė, kurių atgarsiai pasiekia dar ir mus, eina pirma šių marseliečių, tačiau apie patį jų žygį nieko nežinoma. Tiuilri užkulisiuose Veberas nugirsta, neva tie marseliečiai esą katorgininkai, galerų vergai, tikrų tikriausi piktadariai, neva, jiems einant per Lioną, žmonės uždarinėję savo krautuvėles ir kad jų apie ke-

* Eikite, nuverskite tironą! *(pranc.)* — *Dampmartin.* — T. 2.— P. 183.

** Žygiuojame *(pranc.)*.

turis *tūkstančius*. Taip pat neaiškiai rašo ir Blanas Žili, kuris irgi vapa apie katorgininkus ir plėšikavimo pavojų *. Nebuvo jie katorgininkai, kaip nebūta nei plėšikavimo, nei jo pavojaus. Vargu bau jų gyvensena buvo tvarkinga ar jų piniginės buvo prikimštos; iš jų buvo reikalaujama viena — kad jie „mokėtų mirti". Mūsų draugas Damartenas savo akimis matė juos „tvarkingai" žygiuojant per jo kareivines Vilfranše, bet matė tik probėgšmais, nes, tiesą sakant, tuo metu jis pats rengėsi išžygiuoti į aną Reino krantą. Jis smarkiai nustebo sužinojęs, kad šie vyrai žygiuoja be jokio atlyginimo, be jokio vadovavimo, be įrengtų stovyklų ir maisto davinio; apskritai tai buvo tie patys „nepaprastai mandagūs" žmonės, kuriuos „pats buvo matęs anksčiau" per tuos neramumus pietuose. Tiesa, jam nepavyko sukliudyti kareiviams mažumą su jais pasišnekučiuoti **.

Štai kokios miglotos visų šių šaltinių žinios; *„Moniteur"*, *„Histoire Parlementaire"* apie juos bemaž tyli; kaip įprasta, plepė istorija neprabyla tuomet, kai labiausiai geidi ją išgirsti! Jei kokiam apsišvietusiam smalsuoliui kada nors paklius į rankas Marselio miesto tarybos dokumentų knygos, jis, ko gero, ištirs tą vieną iš keisčiausių municipaliteto sprendimų ir panūs išgauti iš tų penkių šimtų septyniolikos vyrų biografijų pagirtinų ir gėdingų dalykų, kurių dar negrįžtamai nepasiglemžė laiko tėkmė.

Na, o kol kas šie marseliečiai lieka neaiškūs, jų bruožai susilieję. Tai rūškana masė, liepsnojanti niūria ugnimi. Keista, kai matai juos žygiuojant po Prancūziją per tvankius karščius. Jie traukia, o iš visų pusių juos supa begalinės abejonės ir neaiškūs pavojai, bet jie patys neabejoja. Lemtis ir feodalinė Europa apsisprendusios žygiuoja už Prancūzijos ribų, apsupusios ją žiedu, jie, taip pat apsisprendę, žygiuoja jos viduje. Dulkinais veidais, pustuščiais pilvais, jie eina tolyn nepavargdami, ir niekas neprivers jų pasukti iš kelio; išgarsės tas jų žygis. Tirtėjiškas [288] pulkininkas Rožė de Lilis, gyvas dar ir dabar ***, įkvėpimo akimirką pavertė mintis, be garso sklandančias toje rūškanoje masėje, niūria melodija ir rit-

* Žr.: *Barbaroux*. Mémoires (pastaba 40 psl.).
** *Dampmartin*.— Ubi supra.
*** T. y. 1836 m.

mu —*„Marselietės“ himnu* ar maršu. Šitokio pasisekimo neturėjo joks kitas muzikos kūrinys; nuo jos garsų kraujas užverda gyslose, ją trauks visos armijos, ištisi būriai susiėjusių draugėn žmonių — ašarotomis liepsnojančiomis akimis, su iššūkiu mirčiai, despotams ir velniui širdyse.

Aiškiai matyti, kad šie marseliečiai pavėluos į Federacijos šventę, tačiau, tiesą sakant, jiems rūpi visai ne priesaikos Marso lauke. Jų laukia visai kitoks žygdarbis: priversti veikti paralyžiuotąją nacionalinę vykdomąją valdžią. Jie turi nuversti „tironą“ ar veltėdį kankinį, surišusį jai rankas, kad ir kas jis būtų. Jie privalo smogti ir patys patirti smūgius. Jie privalo kautis iš paskutiniųjų ir mokėti mirti.

3 skyrius

ŠIOKIA TOKIA PAGUODA LIAUDŽIAI

Apie pačią Federacijos šventę beveik nepasakosime. Marso lauke pastatomos palapinės — Nacionalinio susirinkimo nariams, paveldinčiajam atstovui, kuris, tiesą sakant, atvyksta čionai per anksti ir turi ilgai laukti. Čia stovi aštuoniasdešimt trys laisvės medžiai, simbolizuojantys visus departamentus, bei daug kitų medžių. Gražiausias iš visų — didžiulis sudeginti skirtas laisvės medis, nukabinėtas galios netekusiais didikų herbais, genealogijos knygomis ir, dar įdomiau, teismų raštais. Trisdešimt eilių tame garsiame šlaite vėl sausakimšos, saulė šviečia skaisčiai, iš visų pusių trimitams skardenant plaukia žmonės su plevėsuojančiomis vėliavomis. Kas iš to? Feljanų atleistas dorasis meras Petjonas tik išvakarėse buvo sugrąžintas į savo pareigas Nacionalinio susirinkimo dekretu. Žmonės nusiteikę be galo gaižiai: ant skrybėlių jie kreida išvedžioję: *„Vive Pétion!“* * ar net *„Pétion ou la mort!“* **

Šį kartą priesaikos tekstą skaito vargšas Liudvikas, iki penkių valandų laukęs, kol atvyks Įstatymų leidžiamojo susirinkimo deputatai. Po liemene jis užsidėjęs neper-

* Tegyvuoja Petjonas! *(pranc.)*
** Petjonas arba mirtis! *(pranc.)*

šaunamus krūtinės šarvus *. Ponia de Staël kiša galvą iš tos karališkosios palapinės, nepaprastai baimindamasi, kad ta jo besiklausanti banguojanti minia nepaleis jo gyvo. Ausies neglosto šauksmai: *„Vive le Roi!“* — girdėti vien *„Vive Pétion!“, „Pétion ou la mort!“* Tautinės iškilmės praeina tarsi paskubomis, žmonės išsliūkina nė kariniam paradui nesibaigus. Net laisvės medis, nukabinėtas herbais ir teismo raštais, stovi užmirštas, nesudegintas, kol „kažkokie patriotiški deputatai“, minios paraginti, neprikiša prie jo deglo, sukurdami tarytum kokį spontanišką divertismentą. Graudesnės iečių šventės dar niekas nebuvo regėjęs.

Meras Petjonas, kurio pavardė puikuojasi ant skrybėlių, per šią Federacijos šventę pasiekė savo zenitą, tuo tarpu Lafajetas — savo nadyrą. Ko kitą šeštadienį prabyla šv. Roko bažnyčios pavojaus varpas, ko piliečiai uždarinėja savo krautuvėles? ** Todėl, kad sekcijos žygiuoja per miestą, todėl, kad baiminamasi bruzdėjimo. Įstatymų leidžiamasis susirinkimas, ilgai svarstęs Lafajetą ir tą jo antijakobinišką apsilankymą, tą dieną praneša, girdi, „*nesama* pagrindo kaltinimui“! Vis dėlto nusiraminkite, patriotai, liaukitės skambinę varpu: debatai šiuo klausimu dar nesibaigė, nutarimas dar nepriimtas — Briso, Isnaras ir montanjarai jį sijos, persijos gal dar kokias tris savaites.

Šitiek varpų skamba, šitiek pavojų pranašaujančių garsų, bet jie stelbia vieni kitus, tad nieko negirdėti. Antai tą patį šeštadienį, kai varpai perspėjo apie Lafajetą, podraug vos girdimai gaudė ir laidotuvių varpai, nes Įstatymų leidžiamojo susirinkimo delegacija lydėjo į amžiną poilsį ševaljė Polį Džonsą, kuriam buvo nė motais. kas skamba — pavojaus ar laidotuvių varpai. Mažiau nei prieš dešimtį dienų patriotiškąjį Briso patriotiški žiūrovai galerijose sveikino entuziastingais šūksmais, o dabar tie patys žiūrovai jį nušvilpia, nes jis nepakankamai patriotiškas, ir netgi, jam sakant kalbą, apmėto visokiais daiktais, „dusyk pataikydami slyvomis“ ***. Tai kažkoks beprotiškas beprasmiškų garsų, džiugias naujienas ir pavo-

* *Campan.* — T. 2.— P. 20; *De Staël.* — T. 2.— P. 7.
** *Moniteur.* Séance du 21 Juillet 1792.
*** Histoire Parlementaire.— T. 16.— P. 185.

jus bei gedulą skelbiančių varpų, triumfo ir siaubo, iškilimo ir nuosmukio pasaulis!

Labiau jaudinantis kitas iškilmingas įvykis, nutikęs kitą dieną po to, kai varpai skambino dėl Lafajeto išpuolio: *tėvynė paskelbiama pavojuje*. Tai padaryti anksčiau nei šį sekmadienį nebuvo galima. Šitokio turinio dekretą Įstatymų leidžiamasis susirinkimas išleido bemaž prieš dvi savaites, tačiau karalius ir vaiduokliški ministrai jam kiek įmanydami priešinosi, bet šį sekmadienį, 1792 m. liepos dvidešimt antrąją, jie nusileidžia, ir iškilmės įvyksta. Jaudinantis reginys! Miesto tarybos nariai ir meras apsivynioję trispalves kaklajuostes, patrankų salvė nuo Naujojo tilto griaudžia pavojų, o pavieniai pabūklai dunksi su pertraukomis kiaurą dieną. Matome raitus gvardiečius, trispalvėmis kaklajuostėmis pasidabinusias įžymybes, alebardininkus, raitelių pulkus, o visur plevėsuoja gairelės ir simbolinės vėliavos, iš kurių išsiskiria viena didžiulė gedulingai besiplaikstanti vėliava su užrašu: *„Citoyens, la Patrie est en Danger!“* * Eisena vingiuoja gatvėmis, sustodama iš anksto numatytose vietose; aidi rūsti muzika, dunda žingine einančių žirgų kanopos, liūdnai skardena trimitai, o šauklys balsu skelbia tai, ką akims praneša toji vėliava: „Piliečiai, tėvynė pavojuje!“

Ar bent viena širdis nesuvirpės, išgirdusi tokius žodžius? Atsiliepdama ši žmonių jūra ūžia ir riaumoja, bet ne džiūgaudama, nors ir garsiau nei džiūgaudama. Pasibaigus šioms ilgoms eitynėms, paskelbus žinią, kai toji didžiulė vėliava iškeliama virš Naujojo tilto, o kita tokia — virš rotušės plevėsuoti iki geresnių laikų, kiekvienas municipaliteto narys susėda savo sekcijos narių apsuptas palapinėje, pastatytoje kokioje aikštelėje, prie kurios prikaišiota vėliavų su užrašu *„Patrie en Danger“* ** ir įbesta ilgiausia ietis su raudona kepure ant smaigalio; šalia jo prie stalo, padaryto iš lentų, uždėtų ant dviejų būgnų, atsisėda sielas registruojantį angelą primenantis raštininkas, atsivertęs sąsiuvinį, kuriame pasirengęs surašyti savanorių pavardes. Rasi, toks reginys mielas net

* Piliečiai, tėvynė pavojuje! *(pranc.)*
** Tėvynė pavojuje *(pranc.)*.

dievų akims! Jauni patriotai, kelnėti ir bekelniai, vienas per kitą veržiasi prie stalo: mano pavardė tokia ir tokia, jinai, mano kraujas ir mano gyvybė — visa tai priklauso tėvynei, gaila, kad neturiu nieko daugiau! Žemo ūgio jaunuoliai rauda, nes jie netinkami tarnybai. Prieina seniai, vesdamiesi už rankų iškart du sūnus; motinos pačios atiduoda, nors ir ašarodamos, sūnus, kuriuos pagimdė. O minia kriokia *„Vive la Patrie!"* *, ir šie žodžiai nuaidi į tolį... Žmonių akys liepsnote liepsnoja. Vakare municipaliteto nariai su sąrašais rankose grįžta į rotušę, o jiems įkandin seka ilga virtinė narsių savanorių. Apsidairę jie išdidžiai pareiškia: „Štai šiandienykštis mano derlius!" ** Kitą dieną savanoriai išžygiuoja į Suasoną nešini menkais ryšulėliais, kuriuose telpa visas jų turtas.

Taigi mūrinis Paryžius, lyg tas tarp uolų įspraustas vandenynas, aidi nuo šūksmų *„Vive la Patrie!"* ir *„Vive la Liberté!"* *** Diena iš dienos municipaliteto nariai verbuoja savanorius trispalvėmis išpuoštose palapinėse, o vėliavos virš Naujojo tilto ir rotušės skelbia: „Citoyens, la Patrie est en Danger!" Per kelias dienas iš Paryžiaus į kelią leidžiasi gal dešimt tūkstančių neapmokytų, tačiau kupinų ryžto karių. Tas pats darosi ir visuose kituose Prancūzijos miestuose... Taigi įsivaizduokite, ar pristigs tėvynė gynėjų? Ak, kad tik ji turėtų nacionalinę vykdomąją valdžią! Tegul bent jau sekcijos ir rinkėjų susirinkimai posėdžiauja nenutrūkstamai! Taip ir padaroma; Įstatymų leidžiamojo susirinkimo trečiadienio, liepos 25-osios, nutarimu **** jie ima posėdžiauti nenutrūkstamai Paryžiuje ir visoje Prancūzijoje.

Kita vertus, atkreipkite dėmesį į tai, kaip tomis pačiomis liepos dvidešimt penktosios valandomis Braunšveigo hercogo kariuomenė „pasipurto" Koblence ir leidžiasi į kelią!

Pasipurto nejuokais nuo vieno vienintelio jo ištarto žodžio! Trisdešimt tūkstančių vyrų *būrys* po būrio vienu metu užsimeta ant pečių muškietas, dešimt tūkstančių raitelių puikuodamiesi žvangina pentinais, stato savo žirgus piestu, pasipūtę emigrantai stoja į avangardą; trata

* Tegyvuoja tėvynė! *(pranc.)*
** Tableau de la Révolution, § Patrie en Danger.
*** Tegyvuoja laisvė! *(pranc.)*
**** *Moniteur,* Séance du 25 Juillet 1792.

būgnai, girdėti raudos ir prakeiksmai, neapsakomas girgždėjimas krovininių furgonų ir velkamų lauko virtuvės katilų, pasileidusių į kelią. Štai kaip atrodo pasipurčiusi Braunšveigo armija, „nusidriekusi keturiasdešimt mylių". Be viso šito neišžygiuoja nei vienas vyras, o juo labiau — be Braunšveigo manifesto, paskelbto, kaip minėta, liepos dvidešimt penktąją. Šis valstybinis dokumentas vertas dėmesio! Jį perskaičius matyti, kad Prancūzijos laukia dideli dalykai. Visa jos liaudis dabar gaunanti leidimą burtis aplink Braunšveigo hercogą ir jo aukštakilmius emigrantus; nuo šiol jos nebeslėgsianti jakobinų klikos tironija — ji privalo grįžti prie savo gerojo karaliaus ir pelnyti jo prielankumą, juk prieš trejus metus savo birželio dvidešimt trečiosios deklaracijoje jis pažadėjo pats padarysiąs ją laimingą. Na, o Nacionaliniam susirinkimui ir kitoms organizacijoms, gavusioms laikiną iliuzinę valdžią, pavedama išsaugoti karaliaus miestus ir tvirtoves sveikus, kol Braunšveigo hercogas atvyksiąs jų išvaduoti. Apskritai paklusnumas galįs sumažinti kaltę už daugelį dalykų, tačiau paklusti būtina tuojau pat. Kiekvienas ginklu pasipriešinęs nacionalinis gvardietis ar civilis „bus laikomas išdaviku", tai yra bus nedelsiant pakartas. Na, o jeigu Paryžius prieš Braunšveigui į jį atvykstant vienaip ar kitaip įžeisiąs karalių ar, tarkime, leisiąs kuriai grupuotei jį iš ten išgabenti, tuomet sostinė būsianti išsprogdinta patrankomis ir „nubausta pagal karo taisykles". Lygiai taip pat bus išsprogdintas kiekvienas kitas miestas, kuris žiūrės į šitokį prievartinį jo didenybės išgabenimą iš paskutiniųjų jam nesipriešindamas; taigi iš Paryžiaus ir miestų, per kuriuos ir į kuriuos jis bus šitaip šventvagiškai prievarta gabenamas, teliks rūkstančių griuvėsių krūvos — perspėjimas kitiems. Tai būsiąs išties neeilinis kerštas!.. Ak, Braunšveigai, kokius žodžius tu pagyrūniškai rašai! Paryžiuje, kaip ir senovės Ninevijoje[289], gyvena ne viena dešimtis tūkstančių, neskiriančių kairės nuo dešinės, ir aibės gyvulių. Nejaugi turi žūti net melžiamos karvės, nuvaryti gatvės prekiautojų asilai ir vargšės mažytės kanarėlės?

Esama ir karališkos-imperatoriškos Austrijos ir Prūsijos deklaracijos, kurioje kuo išsamiausiai išdėstoma *sansusi — šėnbrūniška*[290] šių valstybių pažiūra į visą šią

Prancūzijos revoliuciją nuo pat jos pradžios ir su kokiu grauduliu šie monarchai žiūrėję, kaip šitokie dalykai daromi po šią saule. Norėdami „mažumą paguosti liaudį" *, jie dabar siunčia Braunšveigo hercogą, taip sakant, nesiskaitydami su išlaidomis ir aukomis — juk svarbiausioji žmogaus pareiga yra guosti kitus!

Jūsų šviesybės, kurie susėdę protokoluojate, kuriate manifestus ir guodžiate liaudį — o kas būtų, jei po tūkstančio metų vienąsyk jūsų pergamentus, popierius, kuriuose surašyti jūsų vadovavimo principai ir motyvai, vėjas išblaškytų į visas keturias puses ir jums, net jums į akis pažvelgtų bekelnė tikrovė, ir liaudis pati pasakytų, ko jai reikia paguodai?!

4 skyrius

POŽEMIAI

Spręskite patys, ar galėjo tuo pasiguosti sekcijos, kurios visos dabar posėdžiavo nepertraukiamai, svarstydamos, kaip priversti veikti šalies vykdomąją valdžią.

Žmonės pakėlė balsus — ne kudakuodami iš baimės, bet iššaukiamai kranksėdami, šaukdami *„Vive la Nation!"* **; jauni narsuoliai plūsta prie sienų; vėliava su užrašu *„Patrie en Danger"* virš Naujojo tilto be žado moja ragindama burtis. Sekcijos darbuojasi, panirusios į savo nepertraukiamų posėdžių gelmes, o dar giliai veikia ekstremistiški patriotai, tikintys sąmokslu išgelbėsią šalį. Sakysite, ir vėl sukilimas tampa švenčiausiąja pareiga? Pats save išrinkęs komitetas renkasi „Auksinės saulės" viešbutyje. Jo sudėtyje žurnalistas Kara, Kamilis Demulenas, Dantono draugas elzasietis Vestermanas, „amerikietis" Furnjė iš Martinikos. Apie šį komitetą žino meras Petjonas — būdamas valdžios atstovas, jis privalo miegoti pramerkęs vieną akį. Žino ir prokuroras Manuelis, juo labiau jo padėjėjas Dantonas! Apsigaubęs tamsa, lyg nematomas per debesis Atlantas, šis pareigūnas visa laiko ant savo pečių.

* Annual Register (1792).— P. 236.
** Tegyvuoja tauta! *(pranc.)*

Daug kas nematoma; yra dalykų, apie kuriuos nutyli net jakobinai. Sukilimas turi įvykti, bet kada? Matome vien štai ką: tie federatai, kurie dar neišvyko į Suasoną ir, tiesą sakant, kol kas nenusiteikę ten keliauti, pasak jakobinų pirmininko, „dėl priežasčių, kurių verčiau neminėti", išrinko „Centro komitetą", kuris posėdžiauja visai netoliese, po pačios draugijos-motinos stogu. Be to, kaip ir dera esant tokiems neramumams ir sukilimo pavojui, keturiasdešimt aštuonios sekcijos taip pat išrinko savo Centro komitetą „ryšiams paspartinti". Municipalitetas, suinteresuotas, kad šis Centro komitetas būtų po ranka, paskyrė jam patalpas rotušėje.

Keistas miestas! Nepaisant visų šių dalykų, jame kaip paprastai kepama duona ir daromas alus, darbininkai trinksi kūjais ir mala girnomis. Dabišiai pasipuošę žabo vaikštinėja medžių paunksmėje, pasiėmę už parankių damas balto muslino sukniomis, su žaliais skėčiais nuo saulės. Net ant Naujojo tilto, kur skelbiama apie tėvynei gresiantį pavojų, žaidžia šunys, o batų valytojai blizgina batus. Taigi daug kas po senovei, bet vis dėlto viskas jau kinta, viskam ateina galas.

Pažvelkite į Tiuilri rūmus ir jų sodą. Čia tylu lyg Sacharoje; patekti čia galima tik su įėjimo bilietais! Po juodųjų kelnių dienos Tiuilri vartai uždaromi — dvaras turėjo tokią teisę. Vis dėlto Nacionalinio susirinkimo deputatai kažką niurzgėjo apie feljanų vienuolyno terasą; girdi, ji prieinanti prie pat užpakalinio įėjimo į jų salę ir todėl iš dalies esanti *nacionalinė* nuosavybė. Taigi dabar nacionalinė justicija ištempė įstrižai jos trispalvį kaspiną, lyg ir paženklinusi sieną: visi patriotai griežtai jos laikosi, nors ir niūriai į ją dėbčioja. Tas trispalvis sieną žymintis kaspinas kybo, apkarstytas „kortelėmis su humoristiniais užrašais", dažniausiai eiliuotais; visa, kas už jo, vadinama *Koblencu*. Čia ir toliau nė gyvos dvasios, tylu lyg lemtingoje Golgotoje[291], tik veltui kaitaliojasi saulės spinduliai ir šešėliai. Kokia viltis gali glūdėti šiame lemtingame apskritime? Paslaptingi asmenys rodo savo įėjimo bilietus, kalba apie neišvengiamą sukilimą. Genialiajam Rivarolio personalui vertėtų nusipirkti šautuvų, praverstų taip pat grenadierių šalmai ir raudonos šveicarų uniformos. Sukilimas kils, bet jam galima pasiprie-

šinti! Galima tikėtis pavyksiant jį atitolinti iki pasirodys Braunšveigo armija...

Kita vertus, pagalvokite, ar tyli oratoriai ant šaligatvių stulpelių ir sudedamų kėdžių, ar miega afišų klijuotojų kolegija? Luvė *„Sentinel"* nuo visų sienų nemokamai perspėja apie pavojų; Siulo pluša; „liaudies draugas" Maratas ir „karaliaus draugas" Ruaju kranksi vienas ant kito. Mat Maratas tebegyvas, nors jau seniai, nuo tų skerdynių Marso lauke, slapstosi. Jis tūnojo nežinia kokiuose rūsiuose, gal pas Ležandrą, ir maitinosi kepsniais iš jo nudobtų galvijų mėsos, tačiau nuo balandžio vėl girdėti jo varliškas balsas, kimiausias iš visų žemiškų garsų. Dabar jį persekioja juoda baimė: narsusai Barbaru, ar neišgabentum manęs slapta į Marselį „persirengusio žokėjumi"? * Kaip matyti iš spaudos, Palė Ruajalyje ir visose viešose vietose verda veikla: privatūs asmenys sako kalbas, ragindami drąsuolius verbuotis, reikalaudami priversti vykdomąją valdžią veikti. Jie siūlo iškilmingai sudeginti rojalistų laikraščius; kyla vaidai, paprastai pasibaigiantys „apsikūlimu lazdomis" **. Arba įsivaizduokite šitokį reginį. Veiksmo vieta — Maniežo salė; laikas — vidurnaktis. Didingasis Susirinkimas kaip tik bebaigiąs posėdį. „Abiejų lyčių piliečiai sugarma į salę, šaukdami: „Keršto! Jie nuodija mūsų brolius!"— Suasone primaišo į duonos tešlą grūsto stiklo! Vernjo tenka sakyti raminamus žodžius, esą įgaliotiniai jau pasiųsti ištirti šį reikalą ir darą kas būtina... Galop minia „visiškai apsiraminusi nutyla" ir išsiskirsto į namus miegoti.

Štai kaip atrodo Paryžius, panašios į jį Prancūzijos širdis. Nuo vieno krašto iki kito — antgamtiškas įtarumas, abejonės, neramumai, neapsakomos nuojautos, o viso to sūkuryje žygiuoja marseliečiai paniurusiais veidais, dulkini, nepailstantys, nejaučiantys jokių dvejonių. Jie žengia aidint niūriai muzikai jų pačių širdyse; daugiau nei tris savaites be perstojo tirpsta ilgo kelio mylios, o pirma jų bėga baimė ir gandai, pranešantys apie jų atvykimą. Liepos dvidešimt šeštąją Paryžiuje pasirodo Bresto federatai, kuriuos minios gatvėse pasitinka džiaugs-

* *Barbaroux*.— P. 60.

** Laikraščiai, pasakojimai ir dokumentai (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 15.— P. 240; T. 16.— P. 399).

mingais „valio!“ Šie vyrai, nesvarbu, ginkluoti šventomis Šato Vjė ietimis ar ne, taip pat kupini ryžto ir kol kas aiškiai nenusiteikę keliauti į Suasoną. Na, o broliai marseliečiai diena po dienos vis artėja prie sostinės.

5 skyrius

PER PIETUS

Liepos dvidešimt devintoji Šarantonui buvo džiugi diena, nes Marselio broliai pasirodė akiratyje. Barbaru, Santeras ir patriotai išėjo pasitikti niūriųjų keliauninkų. Patriotai glaudžia prie krūtinių dulkinus patriotus, marseliečiai mazgojasi kojas, stiprinasi; „Žydrojo ciferblato“ viešbutyje „ištaisomi pietūs dviem tūkstančiams asmenų“, ir įvyksta slaptas pasitarimas, apie kurį nieko nežinoma *. Tiesą sakant, iš jo menka nauda; nors Santero dosniai atvira piniginė pilna, jo balsas stiprus, o galva bemaž tuščia. Šiaip ar taip, marseliečiai nakvoja ten; rytoj jie iškilmingai įžengs į Paryžių.

Pastarąjį įvykį žurnalistai aprašo gan išsamiai. Jie pasakoja, kaip sent antuaniečiai, vyrai ir moterys, ir apskritai paryžiečiai suplūsta į gatves broliškai jų pasitikti, šaukdami „bravo“ ir plodami. Viskas praėję kuo taikingiausiai, tik marseliečiai, kur ne kur išvydę kokardas iš kaspinų, mostais paliepdavo jas nukabinti ir pakeisti vilnonėmis,— taip ir buvo daroma. Jie aprašo, kaip visa draugija-motina atėjo iki pat Bastilijos teritorijos apkabinti narsuolių ir kaip jie paskui triumfuodami traukė link rotušės, kur juos glėbesčiavo meras Petjonas, kaip pasidėję savo muškietas „Naujosios Prancūzijos“ kareivinėse netoli rotušės, leidosi prie jiems paskirtos tavernos Eliziejaus laukuose, kur jų laukė šykščios patriotiškos vaišės **.

Ponai su įėjimo bilietais apie visa tai praneša pasipiktinusiems Tiuilri rūmams. Šveicarai raudonomis uniformomis dar įdėmiau žvelgia pro rūmų vartų virbus, nors jiems ir neatrodo, kad būtų koks pavojus. Švento

* Deux Amis.— T. 8.— P. 90—101.

** Histoire Parlementaire.— T. 16.— P. 196. Žr.: *Barbaroux.*— P. 51—56.

Tomo dukterų sekcijos grenadieriai mėlynomis uniformomis tądien budi rūmuose. Kaip matėme, tai biržos makleriai prigrūstomis piniginėmis, nešiojantys kokardas iš kaspinų; tarp jų tarnauja ir Veberas. Šių grenadierių kompanija, kurioje buvo karininkų ir visokio plauko feljanų, žymių, kaip kad trimis tūkstančiais įsakymų išgarsėjęs Moro de Sen Meri, pietavo tavernoje visai netoli marseliečių, tik kur kas prašmatniau. Pavalgę jie ėmė sakyti lojalius patriotiškus tostus, tuo tarpu viso labo *tautiškai* patriotiški marseliečiai buvo besėdą prie savo fajansinių lėkščių su šykščiomis vaišėmis. Dar ir šiandien neaišku, kaip tai nutiko, bet faktas tas: būrelis šių grenadierių išeina iš savo tavernos mažumą kauštelėję, bet tikrai ne girti nuo svaigalų, kuriuos išgėrė, atvirai nusiteikę įrodyti marseliečiams, o gal ir gausiems Paryžiaus patriotams, vaikštinėjantiems tose apylinkėse, kad jie, švento Tomo dukterų sekcijos nariai, įdėmiai pažvelgus, lygiai tokie pat patriotiški kaip ir bet kuri kita žmonių kategorija.

Neapgalvotas tai buvo žingsnis! Kaip galėjo tuo patikėti ten vaikštinėję paryžiečiai? Jie, aišku, ima paniekinamai šaukti ir erzinti šitaip provokuojančius grenadierius. Galop šie ima traukti iš makštų kardus. Tai pamačius, pasigirsta šaižus riksmas: *„A nous, Marseillais!"* * Kuklios vaišės dar nepadėtos ant stalų, tad visi marseliečių tavernos langai ir durys žaibiškai atsidaro, ir penki šimtai septyniolika papietauti nespėjusių patriotų tekini, šuoliais, švytruodami kardais pasileidžia ten, kur kilo vaidas. Pasak liudytojų, marseliečiai pasiūlę grenadierių karininkams ir valdininkams iš jų kompanijos derybas, bet šie nutaria būsiant išmintingiau nedelsiant, gan paskubomis atsitraukti. Švento Tomo dukterų sekcijos vyrai iš pradžių traukiasi atatupsti, deja, paskui ir veidu į priekį, kiek kojos įkerta, o marseliečiai, pasak mačiusių šį įvykį, „vejasi juos it liūtai, šokdami per tvoras ir griovius; tai buvo įspūdingas reginys, ponai".

Šitaip jie traukiasi, o marseliečiai juos persekioja. Vis greičiau grenadieriai skuodžia link Tiuilri; didžioji bėglių dalis užšoka ant pakeliamojo tilto, ir šis juos iš-

* Į pagalbą, marseliečiai! *(pranc.)*

gelbsti tuojau pakilęs; kitus gelbsti mauruotas gynybinio griovio dumblas. Deja, tai dar ne visi! Antai pernelyg nutukęs Moro de Sen Meri negalėjo greitai bėgti ir gavo kirtį per kuprą, tiesa, kardo *plokštuma,* ir kniūbsčias išsitiesęs taip ir liko tįsoti, pranykdamas iš revoliucijos istorijos. Kiti gavo kirčių, dūrių į mėsingas užpakalines kūno dalis, ne vienam buvo suplėšyti rūbai ar padaryta kitokia žala, bet labiausiai nepasisekė vargšui puskarininkiui Diuameliui, nekaltam biržos makleriui. Jis puolė savo persekiotoją (ar persekiotojus) su pistoletu rankoje, šovė, bet nepataikė; išsitraukęs antrą pistoletą, vėl šovė, ir šįkart pro šalį, o tuomet pasileido bėgti, deja, veltui. Sen Florenteno gatvėje persekiotojai jį sučiupo ir, liepsnodami įsiūčiu, kiaurai jį pervėrė. Šitaip vargšui Diuameliui baigėsi naujoji era ir visos eros apskritai.

Taikingi skaitytojai gali įsivaizduoti, kokia malda tai buvo Marselio patriotams, laukusiems šykščių pietų, ir kaip švento Tomo dukterų sekcijos batalionas „ginkluotas leidosi pirmyn“, laimei, šįsyk be jokių padarinių; kaip Įstatymų leidžiamajame susirinkime viena pusė pateikė kaltinimą kitai, o paskiau jos apsikeitė vaidmenimis, kokiais argumentais jos įrodinėjo savo teisumą ir kaip marseliečiai iš anksto pareiškė nesutiksią su nuosprendžiu prisiekusiųjų teismo, kuris taip ir nebuvo sudarytas... Na, o mums labiau rūpi, kokie gali būti šių viens kitą pašėlusiu greičiu vejančių įvykių padariniai. O jie bus nemenki, ir ilgai jų laukti neteks! Pluša centro komitetai — federatų šv. Jokūbo bažnyčioje, sekcijų rotušėje; darbuojasi Kara, Kamilio ir jų šalininkų sąjunga „Auksinės saulės“ viešbutyje. Jie triūsia it kokie povandeniniai dievai ar, veikiau, dumblo dievai, pasinėrę į drumzlinų vandenų gelmes, kol paruoš ką sumanę.

Tuo tarpu Nacionalinis susirinkimas, it koks skęstantis vairo netekęs laivas, vartosi nuo vieno šono ant kito laukdamas, kur išmes jį į krantą atsitiktinumo bangos, o moterys šaižiais balsais bei kardais ginkluoti federatai gan baisiai rėkia ant jo iš galerijų. Susirinkimas nujaučia, o kairioji jo pusė netgi žino, koks povandeninis sprogimas visą tą laiką kaupiasi! Jis nuolatos gauna peticijų, reikalaujančių nušalinti karalių nuo sosto. Jas siunčia

Paryžiaus sekcijos, patriotiški provincijos miestai, „Alansonas, Briansonas ir Bokero mugės prekiautojai“. Naudos iš to — jokios. Rugpjūčio trečiąją atvirai, su trispalvėmis kaklajuostėmis, ateina meras Petjonas su savo municipaliteto nariais ir pareikalauja karaliaus nušalinimo. To paties dabar geidžia ir tikisi visi patriotai. Visi žirondistai nori nušalinimo — kad mažasis princas būtų paskelbtas karaliumi, o jie, jo globotojai, valdytų šalį. Federatai atkakliai klausia Įstatymų leidžiamojo susirinkimo: „Galite mus išgelbėti ar ne?“ Keturiasdešimt septynios sekcijos pritaria karaliaus nušalinimui ir tik švento Tomo dukterų sekcija pareiškia nesutinkanti. Negana to! Mokonsej sekcija pareiškia, esą karalius jau nušalintas — nuo liepos trisdešimt pirmosios „ji nebepaklūstanti Liudvikui“, ir užprotokoluoja šį nutarimą viso krašto akivaizdoje. Vieni garsiai jį giria, ir nuo šiol *Mokonsej* pavadinimas, prancūziškai reiškiąs prastą patarimą, virsta *Bonkonsej,* t. y. geru patarimu.

Kordeljerų sekcijos pirmininkas Dantonas griebiasi kitko: kviečia visus pasyviuosius piliečius kartu su aktyviaisiais dalyvauti sekcijos veikloje, nes visiems gresia vienas pavojus. Taigi nors ir valdžios atstovas, šis debesų apsuptas Atlantas, ant kurio pečių viskas laikosi, imasi šitokios priemonės. Be to, jam pavyksta perkelti niūriųjų marseliečių batalioną į naujas kareivines jo paties žinioje esančiuose atokiuose miesto pietryčiuose. Lipšnusis Šometas, žiaurusis Bijo, buvęs kapucinas Šabo, Jugenenas, kurio širdyje varpas skelbia pavojų, ten juos pasitinka. O klausimas „Ar galite mus išgelbėti, įstatymų leidėjai?“ girdėti be perstojo. Vargšai įstatymų leidėjai: jų Susirinkimo laivas baigia nugrimzti, o po juo dar kaupiasi vulkaniškas sprogimas! Rugpjūčio devintąją bus svarstomas karaliaus nušalinimo klausimas, o ta niekinga istorija su Lafajetu turėtų pasibaigti rugpjūčio aštuntą.

Užjaučiantis skaitytojas gal panorės žvilgtelti į paskutinįjį rytinį karaliaus priėmimą sekmadienį, rugpjūčio penktąją. Jau seniai, o pasak Bertrano-Molvilio — niekad, nebūta tokio prašmatnaus priėmimo, bent jau su tokia gausybe svečių. Visų veiduose — susirūpinimas ir liūdna nuojauta; net Bertranui akys priplūdo ašarų. Mat

anapus trispalvio kaspino, pertvėrusio feljanų terasą, šį sekmadienį vyksta Įstatymų leidžiamojo susirinkimo debatai, marširuoja sekcijų nariai, visas Paryžius nerimsta, reikalaudamas karaliaus nušalinimo *. Na, o čia, šiapus „sienos“, jau šimtąjį kartą pateikiamas grandiozinis pasiūlymas išgabenti jo didenybę į Ruaną, į Gajono pilį. Šveicarai pasirengę laukia Kurbvua; daug kas suruošta, net jo didenybė atrodo bemaž pasirengęs. Vis dėlto atėjus metui veikti, jo didenybė šimtąjį kartą išsigąsta ir po to, kai visi dvariškiai virpančiomis iš baimės širdimis pralaukė visą nesibaigiančią vasaros dieną, rašo, girdi, „jis turįs pagrindo manyti, kad sukilimas nėra taip pribrendęs, kaip jiems atrodo“. Tuomet Bertraną-Molvilį apima begalinis įniršis ir neviltis **.

6 skyrius

VARPAI VIDURNAKTĮ

Iš tikrųjų sukilimas jau bemaž pribrendęs. Jeigu ketvirtadienį, rugpjūčio devintąją, Įstatymų leidžiamasis susirinkimas nepaskelbs karaliaus nušalinimo, patriotai patys tai padarys.

Įstatymų leidžiamasis susirinkimas? Vargšas skęstantis organas negali paskelbti nieko. Rugpjūčio aštuntąją, trečiadienį, po eilinių nesibaigiančių debatų jo nariai, užuot paskelbę kaltinimą Lafajetui, išteisina jį — ar girdite, patriotai?! — dviguba balsų dauguma. Patriotai tai išgirsta; prūsų baimės ir antgamtiško įtarumo persekiojami, jie ištisą dieną triukšmauja aplink Maniežo salę, įžeidžia ne vieną autoritetingą vadovą iš Lafajetą išteisinusios dešinės, netgi vaikosi juos, garsiai grasindami, stvarsto už apykaklių. Deputatas Voblanas ir į jį panašūs džiaugiasi, kad jiems pavyko pasislėpti sargybinėje ir pabėgti pro užpakalinį langą. Taigi kitą dieną nesiliauja skundai: įžeisti deputatai vienas po kito atsiunčia laiškus. Susirinkime girdėti vien nusiskundimai, ginčai ir jokios naudos neduodantys abiejų šalių postringavimai. Saulė tą

* Histoire Parlementaire.— T. 16.— P. 337—339.
** *Bertrand-Moleville*. Mémoires.— T. 2.— P. 129.

ketvirtadienį, kaip ir kasdien, nusileidžia, o karaliaus nušalinimas taip ir nepaskelbtas! Tad trumpai tariant,— į savo palapines, Izraelio sūnūs!

Draugija-motina liaujasi kalbėjusi, grupuotės nustoja postringavusios; dabar jau užsičiaupę patriotai „kimba vienas kitam į parankę“ ir vorelėmis po du išeina žvaliu, dalykišku žingsniu, pranykdami kažkur tolimajame rytiniame Paryžiaus pakraštyje *. Santeras pasirengęs, o jei ne — mes priversime jį pasirengti. Pasiruošusios ir keturiasdešimt septynios iš keturiasdešimt aštuonių sekcijų; netgi švento Tomo dukterų sekcija, iškėlusi savo jakobinišką dalį ir pamynusi feljanišką, pasirengia. Tegul narsiausieji patriotai susiranda savo ginklus — ietis ir šautuvus, o Bresto broliai ir visų pirma niūrieji marseliečiai rengiasi lemiamai valandai! Sindikas Redereras žino (nors nenujaučia, apgailestauti ar ne, kadangi neaišku, kuo visa tai baigsis), kad „per kelias pastarąsias dienas federatams rotušėje buvo išduota penki tūkstančiai šovinių“ **.

O jūs, narsieji didikai, karaliaus gynėjai, taip pat burkitės draugėn Tiuilri rūmuose. Šįsyk ne į rytinį priėmimą, o į vakarinį, per kurį daug kas bus paguldyta į patalus. Pasiimkite savo įėjimo bilietus, o svarbiausia — savo muškietas!.. Jie suplūsta; tai drąsuoliai, taip pat mokantys mirti. Ateina senasis maršalas Majė; jo akys vėl žvilga, nors bemaž aštuonios nugyventos dešimtys traukia jas migla. Drąsos, broliai! Mūsų žinioje tūkstantis šveicarų raudonomis uniformomis; tai vyrai ištikimomis širdimis, tvirti it jų gimtųjų Alpių granitas. Nacionaliniai grenadieriai bent jau tvarkos draugai; jų vadas Manda, nuo kurio dvelkte dvelkia lojaliu įkarščiu, „pasiryžęs atsakyti už juos galva“. Atsakys už juos Manda ir jo štabas, kuris, laimei, dar nepaleistas, nors tokio turinio nuosprendis ir dekretai jau paskelbti.

Nacionalinių grenadierių vadas Manda paskutiniu metu susirašinėjo su meru Petjonu ir jau tris dienas nešiojasi kišenėje raštišką jo įsakymą jėgą atremti jėga. Pabūklais ginkluotas eskadronas ant Naujojo tilto turi pri-

* Deux Amis.— T. 8.— P. 129—188.

** Roederer à la Barre (Séance du 9 Août, pateikta Histoire Parlementaire.— T. 16.— P. 393).

versti pasukti atgal tuos marseliečius, jeigu jie mėgins pereiti į aną upės krantą; rotušės eskadronas gauna užduotį perskelti pusiau sent antuaniečius, „kai jie išeis pro Sen Žano arkadą“, ir nuvyti pusę jų kažkur į rytinį pakraštį, o kitą pusę—„pro Luvro vartus“. Tiuilri pusėje — ne vienas eskadronas, tarp jų ir raitelių; kai kurie jų įsitaisys Palė Ruajalyje, kiti Vandomo aikštėje; reikiamu momentu jie visi puls į ataką, „išvalys“ vieną gatvę po kitos. Taigi pasikartos birželio dvidešimtoji, tik padariniai bus dar menkesni? O gal sukilėliai nė neišdrįs pakelti galvų? Manda eskadronai, raiti žandarai ir gvardiečiai mėlynomis uniformomis žygiuoja, barkši ginklais; grindinį drebina jų žingsniai ir pabūklai, velkami Manda artileristų. Tai vyksta tamsai nusileidus, pavojų skelbiantiems būgnams tratant, kai žmonėms metas gulti, 1792 m. rugpjūčio devintosios naktį.

Kita vertus, keturiasdešimt aštuonios sekcijos siuntinėja viena kitai žinutes per greitus pasiuntinius; kiekviena jų išrenka „tris delegatus su neribotais įgaliojimais“. Sindikas Redereras ir meras Petjonas iškviečiami į Tiuilri; būgnams skelbiant pavojų, narsieji įstatymų leidėjai privalo atvykti į savo salę. Panelė Teruan užsimauna savo grenadierišką šalmą ir apsivelka amazonę trumpu sijonu; už liekno juosmens ji užsikišusi du pistoletus, o prie šono ant perpetės pasikabinusi kardą.

Štai kokie žaidimai vyksta šiame Paryžiaus pragare, visų velnių mieste! O meras Petjonas vaikšto po Tiuilri sodą, naktis jam „graži ir rami“. Kuo taikingiausiai spindi Šienpjovių ir Sietyno žvaigždynai. Rūmų viduje taip karšta ir tvanku, kad Petjonas išėjo laukan *. Tiesą sakant, karalius priėmė jį be galo storžieviškai, ir nenuostabu, tad dabar jo padėtis be išeities. Manda eskadronų kariai mėlynomis uniformomis grąžina jį nuo visų vartų, o švento Tomo dukterų sekcijos grenadieriai paleidžia liežuvius, girdi, dorajam merui „teks užmokėti, jei kils koks triukšmas“ ir panašiai, nors kiti elgiasi su juo kuo mandagiausiai. Jeigu šią naktį Prancūzijoje kieno nors padėtis nepavydėtina, tai mero Petjono: jis, taip sakant,

* Roederer, Chronique de Cinquante Jours; Récit de Péthion; Rotušės dokumentacija etc. (Histoire Parlementaire.— T. 16.— P. 399—466).

viena veido puse turi šypsotis, antra raudoti, ir jeigu darys tai nepakankamai įtaigiai, jam gresia mirtis! Tik ketvirtą valandą ryto Nacionalinis susirinkimas, sužinojęs apie Petjono nedalią, iškviečia jį „duoti ataskaitą apie padėtį Paryžiuje", o apie ją jis ničnieko nežino, ir todėl jam leidžiama grįžti į namus miegoti — lieka tik paauksuota jo karieta. Ne ką mažiau subtili ir Rederero padėtis, kuris kol kas nežino, ar jam reiks raudoti ar ne, nes neaišku, kuo visa baigsis. Dviveidžiai Janai![292] Juodu sukiojasi tarp kitų tokių veidmainių ir „plepa apie nereikšmingus dalykus".

Redereras retkartėmis užsuka į rūmus pasiklausyti ar pasikalbėti. Jis iškviečia net departamentų direktoratą, kadangi nežino, kaip veikti, nors yra jo prokuroras — sindikas. Rūmai sausakimši; gal septyni šimtai juodai apsirengusių ponų stumdosi, laksto; šveicarai raudonomis uniformomis stovi it uolos; vaiduokliško ar pusiau vaiduokliško kabineto ministrai su Redereru ir patarėjais sukiojasi aplink jų didenybes; senasis maršalas Majė atsiklaupęs prieš karalių pareiškia, jog jis ir tie narsieji ponai atėję už jį numirti. Pasiklausykit — tylų vidurnaktį tolumoje suskamba pavojaus varpas! Jokių abejonių: viena varpinė po kitos pasigavusi perduoda stebuklingą žinią. Dvariškiai juodais rūbais klausosi prie vėdinimui pravertų langų, stengiasi atskirti vienus varpus nuo kitų *: šitas šv. Roko bažnyčios varpas, tas, ko gero, šv. Jokūbo bažnyčios, vadinamos „mėsine". Taigi ponai! O antai ar tik ne Sen Žermen l'Okserua bažnyčios varpas prabilo — nejaugi *jo* negirdite? Tas pats metalo gabalas, paskelbęs pavojų prieš du šimtus dvidešimt metų, Baltramiejaus nakties išvakarėse **, tik tuomet — karaliui įsakius... Varpai skamba, o dvariškiai atpažįsta juos. Ė — rodos, net ir rotušės varpas suskambo, jį galima atskirti iš garso! Taip, draugai, tai rotušės varpas, *šitaip* jis šnekasi su naktimi — stebuklingai, stebuklingu metalo liežuviu ir žmogaus rankos padedamas; žinokite, kad pats Maratas tampo jo virvę! Maratas skambina varpu, o Robespjeras tūno kažkur giliai — dar keturiasdešimt valandų jo ne-

* *Roederer.*— Ubi supra.
** 1572 m. rugpjūčio 24 d.

bus matyti. Vieni turi drąsos, kiti neturi jos bemaž nė lašo, ir net įniršis tokiems jos nesuteikia.

Atomazgai artėjant, sąmyšis auga; dvejonių valanda per kančias ir aklas grumtynes atneša tikrumą, kurio niekad nepavyks sunaikinti!.. Delegatai su neribotais įgaliojimais, trys iš kiekvienos sekcijos, iš viso šimtas keturiasdešimt keturi, apie vidurnaktį susirenka rotušėje. Čia įsikūręs Manda eskadronas netrukdo jiems įeiti vidun — juk tai „sekcijų centro komitetas“, kuris paprastai čia posėdžiauja, tik šiąnakt gausesnės sudėties. Įgaliotiniai posėdžiauja, pirmininkaujant sąmyšiui, neryžtingumui ir liežuvių tarškėjimui. Zuja greiti žvalgai, dūzgia gandai apie juodai apsirengusius dvariškius, šveicarus raudonomis uniformomis ir pulti pasirengusius Manda eskadronus. Gal geriau atidėti sukilimą? Taip, atidėkime. Ėgi, pasiklausykite — sent antuaniečiai savo valia iškalbingai skambina varpu! Ne, draugai, sukilimo atidėti jūs negalite — jūs privalote jį įvykdyti ir gyventi su juo ar mirti!

Tad paskubėkite — tegul tikrieji senojo municipaliteto nariai, pamatę sekcijų delegatus ir nepriklausomos rinkimų teisę turinčios liaudies mandatą, atsisako savo įgaliojimų, ir tegul juos perima tie šimtas keturiasdešimt keturi delegatai! Norom nenorom jūs, dorieji senojo municipaliteto nariai, privalote pasitraukti. Tiesą sakant, tūlas miesto tarybos narys nudžiunga galįs nusiplauti rankas nuo visos šios istorijos ir sėdėti it paralyžiaus ištiktas, už nieką neatsakingas, kol išmuš valanda, o gal net eiti namo miegoti *. Iš senojo municipaliteto lieka ne daugiau kaip trys: meras Petjonas, šiuo metu vaikštinėjantis Tiuilri sode, prokuroras Maniuelis ir prokuroro pavaduotojas Dantonas, nematomas Atlantas, ant kurio pečių viskas laikosi. Šitokiu būdu tie šimtas keturiasdešimt keturi delegatai, tarp kurių yra Jugenenas su pavojaus varpu širdyje, Bijo, Šometas, redaktorius Taljenas, Fabras d'Eglantinas, Seržanas ir Panizas, trumpai tariant, visi sprogstantys ar jau išsprogę ekstremistiško patriotizmo žiedai, tarytum stebuklinga lazdele mostelėjus, su-

* Sekcijų, rotušės dokumentai (Histoire Parlementaire.— Ubi supra).

daro naują municipalitetą, pasirengusį veikti nesiskaitant su priemonėmis ir tiesiai pareikšti, kad jis „yra sukilęs“... Taigi pirmiausia reikia išsikviesti įgulos vadą Manda, kuris nešiojasi kišenėje tą savo mero įsakymą; be to, tegul naujojo municipaliteto nariai aplanko tuos eskadronus, kuriems buvo paliepta pulti, ir tegul kuo garsiau skamba pavojaus varpai. Trumpai tariant, pirmyn, jūs, šimtas keturiasdešimt keturi — trauktis dabar jums nėra kur!

Tingiai sėdinčiam tau, skaitytojau, gali pasirodyti, kad sukilimą įvykdyti lengva. Ne, tai sunki užduotis: kiekvienas individas abejoja net artimiausiu kaimynu ir visiškai nepasitiki tolimesniais; jis nežino, kokia jėga jo pusėje, kokia — prieš jį; jam aišku tik viena: nesėkmei ištikus, jo laukia kartuvės! Aštuoni šimtai tūkstančių galvų, ir kiekvienoje jų — savitas visų šių netikrumų vertinimas, savita jį atitinkančių poelgių teorija. Kiekvieną akimirką ta gausybė netikrumų kristalizuojasi į vieną tikrumą ir neišvengiamą atomazgą, kurios niekad nepavyks panaikinti — tau bus uždėtas arba laurų vainikas, arba gėdinga kilpa ant kaklo.

Jeigu skaitytojas galėtų pakilti į orą lyg Asmodėjus[293], ranka pamojęs nukelti namų stogus, atidengti slapčiausius jų kampelius ir pažvelgti nuo Paryžiaus katedros bokšto, kokį Paryžių jis išvystų! Vieni rauda laibais balsais, kiti siunta, storais balsais niurzga ir pasakoja savo dvejones, narsuoliai kaupia savyje desperatišką ryžtą, bailiai be žado dreba užsibarikadavę duris, o iš visų pusių kuo ramiausiai knarkia bukagalviai, nes beveik visi kvailiai, kad ir kas nutiktų, visuomet miega išsitiesę ant čiužinių. Tačiau kokia dar gama tarp šių grėsmingai gaudžiančių varpų ir knarkiančių bukagalvių: nerimas, susijaudinimas, neviltis, o išvis juntamiausia — dvejonės, pavojaus nuojauta, mirtis ir tamsa!

Vienos sekcijos kariai išeina į gatves, bet sužinoję, kad kaimynė nesiima jokių žygių, sugrįžta. Sent antuaniečiai šiapus Senos nežino, kaip pasielgs Sen Marso priemiesčio aname upės krante gyventojai. Nejaučia dvejonių vien knarkiantys bukagalviai ir šeši šimtai mirti mokančių marseliečių. Dusyk iškviestas rotušėn Manda nepasirodo. Pašėlusiai skubėdami be paliovos zuja žval-

gai, kuždesiu plinta į visas puses gandai. Teruan ir eiliniai patriotai išsilaksto it sparnus pakėlę nakties paukščiai; vos beįžiūrimi jie dairosi aplink, šniukštinėja. Gal trys tūkstančiai nacionalinių gvardiečių paklūsta Manda ir jo pavojų mušantiems būgnams, kiti vadovaujasi kiekvienas sava dvejonių teorija, vieni — kad reiktų eiti išvien su sent antuaniečiais, bet nesuskaičiuojama gausybė kitų — kad šitokiu atveju geriausia būtų *užmigti*. Taigi beprotiškai dunda būgnai, aidi pavojaus varpai. Sent antuaniečiai tik išeina išsirikiavę į gatves ir vėl išsiskirsto; jų karvedys Santeras negali patikėti, jog marseliečiai ir Sen Marso priemiesčio gyventojai pasiryžę kautis. Ak tu tingioji, skardžioji alaus statine stipriu balsu ir medine galva — argi dabar laikas gudrauti? Elzasietis Vestermanas išsitraukęs kardą griebia jį už gerklės, ir tuomet šis mulkis patiki... Šitaip vyraujant nerimui ir netikrumui, varpams gaudžiant praslenka ši ilga naktis; visi susinervinę iki isterijos, bet nieko nedaroma.

Trečią kartą iškviestas Manda vis dėlto pasirodo. Jis ateina be palydos ir apstulbęs pamato, kad municipalitetas *naujas*. Jo nariai be jokių užuolankų klausinėja jį apie mero įsakymą jėgą atremti jėga ir apie tą strateginį planą perskelti sent antuaniečius pusiau. Jis atsako ką galįs, o municipalitetas nutaria, jog reiktų šį strategą, vadovaujantį nacionaliniams gvardiečiams, nuvesti į Abatijos kalėjimą, idant jo likimą nuspręstų teismas. Deja, lauke jau būriuojasi, stumdosi teisėjai, kurie vadovaujasi ne įstatymų knygomis, o pirmykšte kumščio teise, visi isteriško nerimo kupini, žiaurūs it baimė, aklli it tamsa. Štai tokie, o ne kiti, teisėjai pasičiumpa Manda iš jį lydinčių sargybinių, parbloškia jį ant rotušės laiptų ir žvėriškai nužudo. Pažvelkite į tai, naujieji municipaliteto nariai, žmonės, pasiskelbę sukilusiais! Kraujas pralietas, o už jį reiks atsakyti... Deja, kai žmonės tokios isterijos apimti, kraujo bus pralieta dar daugiau, nes tokioje padėtyje žmonės nelyginant tigrai — jiems tereikia pradėti.

Šniukštinėjantys vos beįžiūrimi patriotai Elliziejaus laukuose sučiumpa septyniolika tokių pat vos matomų tipų. Ar turite pistoletų, rapyrų, jūs septyniolika? Tikriausiai jūs — vienas iš tų prakeiktųjų patruliais apsimetusių būrių, kurie plėšikauja, turėdami prieš liaudį nukreip-

tų kėslų, ką tik įmanoma šnipinėja, griauna! Juos nusitempia į artimiausią sargybinę, bet vienuolika pasprunka pro atsarginį išėjimą. „Kaip tai galėjo nutikti?“— piktinasi panelė Teruan, pasirodžiusi prie pagrindinių durų su kardu, pistoletu ir savo palyda. Ji pasmerkia išdavikišką sargybinių aplaidumą ir, pagriebusi šešis likusius, reikalauja, kad nebūtų juokaujama su liaudies teisingumu. Dar du iš to šešeto pabėga per kumščio teisės teismo maišatį ir ginčus, o paskutiniai keturi nelaimėliai nužudomi kaip ir Manda. Du iš jų — buvę leibgvardiečiai, trečias — lėbauti mėgstąs abatas, o ketvirtas — rojalistiškų pamfletų autorius. Žinome ir jo pavardę, tai Siulo, sumanus redaktorius, išmintingiausias iš visų karalių ginančių žurnalistų. Vargšas Siulo: šitaip ateina galas jo „Apaštalų darbams“ ir kandiems laikraščiams-plakatams (jo būta talentingo žmogaus!); abejotini pokštai staiga virsta klaikia tikrove! Štai kokiais nutikimais pasitinkama 1792 metų rugpjūčio dešimtosios aušra.

Įsivaizduokite, kokia tai buvo naktis vargšams Nacionalinio susirinkimo deputatams. Jie sėdėjo salėje „be galo negausiai“ susirinkę, mėgindami vesti debatus, virpėdami ir tirtėdami, rodydami visus trisdešimt du azimutus iš karto, lyg barometro rodyklė audrai artinantis! Kas, jeigu kils sukilimas? Jeigu jis įvyks ir nenusiseks? Deja, tuo atveju gali atlėkti juodai apsirengę dvariškiai su muškietomis, šveicarai raudonomis uniformomis su durtuvais, netverdami pergalės džiaugsmų, ir paklausti: „Tu neaiškusai vandens semiamas, pats save iš proto varantis, pats save ardantis Įstatymų leidžiamasai susirinkime — ką tu čia veiki lig šiol *nenugrimzdęs*?“ Arba įsivaizduokite vargšus nacionalinius gvardiečius, įsirengusius tenai „laikiną stovyklą palapinėse“, kaip jie pavargę rikiuotėje mindžikuoja kiaurą naktį, naujiesiems trispalviams municipaliteto nariams įsakinėjant viena, o seniesiems Manda karininkams — kita. Prokuroras Maniuelis įsakė atitraukti patrankas nuo Naujojo tilto, ir niekas neišdrįso jam nepaklusti. Susidaro įspūdis, kad senasis taip seniai pasmerktas štabas galop šiomis valandomis paleistas, ir dabar mūsų vadas nebe Manda, o Santeras. Taip, draugai, nuo šiol jums vadovaus Santeras, tikrai nebe Manda! Eskadronų, kurie turėjo pulti, kariams aišku vien tai, kad

jie sušalę, alkani, pervargę nuo sargybos, kad būtų graudu žudyti savo brolius prancūzus, bet dar graudžiau — žūti nuo jų rankos. Tuos vyrus už Tiuilri rūmų ribų ir jų teritorijoje apėmęs įniršis ir netikrumas; vien tik raudonšvarkiai šveicarai kupini ryžto. Jų karininkai stiprina juos konjako lašeliu, tačiau nacionaliniai gvardiečiai, kuriems svaigalai jau nebe motais, atsisako prie jų prisidėti.

Tuo tarpu karalius Liudvikas atsigulė snustelti; kai jis vėl pasirodė, vienoje jo peruko pusėje nebuvo pudros *. Senajam maršalui Majė ir juodai apsivilkusiems ponams pakyla ūpas, nes sukilimas vis neįvyksta; pasklinda sąmojis: *„Le tocsin ne rend pas“* —„Iš pavojaus varpų nieko neišeina“. Varpai, lyg bergždžia melžiama karvė, nieko neduoda. Vis dėlto ar nebūtų galima paskelbti karo meto įstatymo? Tai nėra lengva, nes atrodo, kad meras Petjonas bus pranykęs. Kita vertus, laikinas komendantas, vargšui Manda išvykus į rotušę, skundžiasi, esą tokia gausybė juodai apsitaisiusių dvariškių trukdanti eiti sargybą, be to, jie esą lyg krislas akyje nacionaliniams gvardiečiams. Jo didenybė į tai, pabrėždamas žodžius, atsako, girdi, tie dvariškiai paklusią bet kokiam įsakymui, viską iškęsią, nes tai patikimi žmonės.

Tokiems dalykams dedantis, pilkšvoje ryto prieblandoje užgęsta gelsva lempų šviesa karaliaus rūmuose. Grūstis, stumdymasis, sąmyšis; juntama kažkokia atomazga, nes visa tai besibaigią. Redereras ir vaiduokliški ministrai grumdosi sausakimšose menėse, nuošaliuose kambariuose tariasi su viena ar abiem jų didenybėmis. Karaliaus sesuo Elžbieta pasivadina jos didenybę prie lango: „Pažvelk, sese, kaip gražiai teka saulė!“— tiesiai virš Jakobinų bažnyčios ir tos miesto dalies! Kaip džiugu būtų, jei pavojaus varpai skambintų veltui! Tačiau Manda negrįžta, Petjonas pranykęs, o ant nematomų svarstyklių lėkščių siūbuoja daugel kas. Gal penktą valandą sode pasigirsta kažkoks kriokimu virstantis šauksmas, tik pasibaigiąs ne *„Vive le Roi!“*, o *„Vive la Nation“* *„Mon Dieu!* ** — surinka kažkuris vaiduokliškas ministras.— Ką jis ten veikia?“ Mat jo didenybė išėjo laukan su senuoju maršalu Majė apžiūrėti kareivių, ir

* *Roederer.*— Ubi supra.
** O Dieve! *(pranc.)*

šitaip jam atsiliepia arčiausiai stovinčios kuopos. Jos didenybė paplūsta ašaromis, bet išeinant iš kambario jos vėl sausos, ji rami, netgi žvali. Pasak Peljė, „austriškos lūpos ir ereliška nosis kaip niekad ryškiai teikė jos veidui kažkokios didybės, kurios dorai negalėjo suvokti nematę jos tomis akimirkomis“ *. Ak, Teresės dukterie!

Įeina karalius Liudvikas, iš to nuovargio vos gaudantis kvapą, bet šiaip kaip paprastai viskam abejingas. Iš visų viltingų minčių džiugiausia dabar, be abejo, ta, kad pavojaus varpai skambino veltui.

7 skyrius

ŠVEICARAI

Nelaimingieji draugai — pavojaus varpai skamba ne veltui, jo padariniai jau juntami! Pažvelkite, kaip iš tolimų rytų pirmiems saulės spinduliams nušvitus, atplūsta žvilgantis bekraštis iečių ir šautuvų vandenynas, pagimdytas nakties! Toji šiurpi kariuomenė žygiuoja pirmyn, sent antuaniečiai — šiapus upės, Sen Marso priemiesčio gyventojai — anapus, su niūriais marseliečiais priekyje. Toli girdėti jos gaudesys ir nerimą keliantis ošimas; it vandenynas, ištvinęs iš didžių gelmių, Mėnulio traukos ir kitų jėgų veikiama, ji spindėdama ritasi pirmyn, ir joks karalius — nei Knutas[294], nei Liudvikas — negali priversti ją pasukti atgal. Šen ir ten plačiai sūkuriuoja neginkluotų, tačiau gerklingų smalsuolių būriai; plienu žvilganti armija traukia pirmyn. Tiesa, naujasis komendantas Santeras sustojęs ilsisi pusiaukelėje — rotušėje, bet elzasietis Vestermanas, švytruojantis kardu, nesiilsi, kaip nesiilsi ir sekcijos, marseliečiai ir panelė Teruan — jie visi žygiuoja pirmyn.

Na, o kurgi dabar pulti turėję Manda eskadronai? Nė vienas jo dalinių nesijudina iš vietos, o jei judinasi, tai ne ten, kur reikia — kad nesusidurtų su sukilėliais. Jų karininkai džiaugiasi, kad jie bent tiek daro. Dar ir šiandien neaišku, ar ant Naujojo tilto apsistojęs eskadronas bent jau dėl akių pasipriešino, ar ne; šiaip ar taip, niū-

* *Toulongeon.*— T. 2.— P. 241.

rieji marseliečiai ir jiems pavymui einą Sen Marso priemiesčio gyventojai nekliudomai pereina per tiltą, dabar jau neabejodami, kad prie jų prisijungs sent antuaniečiai ir kiti, ir nuvilnija link Tiuilri, savo kelionės tikslo. Išgirdus juos artinantis, Tiuilri rūmuose kyla šurmulys; šveicarai raudonomis uniformomis ima tikrinti savo šautuvų spynas, juodai vilkį dvariškiai išsitraukia savo muškietas, rapyras, kinžalus, o kiti netgi žarsteklius — kiekvienas vyras čiumpa į rankas kokį ginklą.

Spręskite patys, ar tokiomis aplinkybėmis saldu buvo sindikui Redererui. Nejaugi gailestingasis dangus neparodys vargšui tarp dviejų galimybių besiblaškančiam sindikui kokios kompromisinės išeities? Ak, kad jo didenybė sutiktų nueiti į Nacionalinį susirinkimą! Tačiau karalius ir ypač jos didenybė su tuo negali sutikti. Pasak vienų, į šį pasiūlymą karalienė atsakiusi: *„Fi donc"*,* pasak kitų — esą ji mieliau leistųsi prikalama prie sienos, bet, ko gero, tai prasimanymai. Be to, rašoma, neva ji pasiūliusi karaliui pistoletą, tardama, jog jis galįs parodyti, ko esąs vertas, dabar arba niekados. Iš arti niekas to nematė, taigi ir mes to nežinome. Aplinkiniai tik matė, kad ji laikėsi ramiai, kaip dera karalienei, kad ji nesiuto, nesiginčijo su tuo, kas neišvengiama, bet lyg Cezaris Kapitolijuje apsisiautė savo mantiją, kaip dera karalienėms ir Adomo palikuonims. O tu, Liudvikai, iš kokio molio tu nulipdytas? Nejaugi tavyje nėra jėgų grumtis už savo gyvybę ir karūną? Šitaip nemiršta nė kvailiausias medžiotojų persekiojamas elnias. Nejaugi tu vangiausias iš visų mirtingųjų, ar romiausias? Šiaip ar taip, tu — po nelaimingiausia žvaigžde gimęs.

Vandenynas artinasi. Sindiko Rederero ir jo žmonių padėtis darosi vis kritiškesnė. Ginkluoti nacionaliniai gvardiečiai kieme kelia pragarišką triukšmą; toli girdėti balsų maišalynė. Ką daryti? O vandenynas jau visai čia pat! Pasiuntiniai, šaukliai paskubom beria naujienas pro išorinius vartus ar kalbasi sėdėdami ant sienų. Sindikas Redereras tai išeina į kiemą, tai vėl grįžta į rūmus. Artileristai jo klausinėja: ar reikės mums šaudyti į žmones?

* Fui! *(pranc.)*

Karaliaus ministrai jo klausinėja: ar įsibraus sukilėliai į karaliaus rūmus? Sindikui Redererui tenka žaisti sudėtingą lošimą. Įtaigiai, karštai aiškina jis artileristams — taip karštai, kaip gali žmogus, vienu metu priverstas pūsti karštą ir šaltą orą. Karštą ir šaltą, Redererai? Tu gal ir sugebi tai, bet mes negalime vienu metu gyventi *ir* mirti! Tarsi atsakydami į jo žodžius, artileristai meta žemėn savo dagčius... Pagalvok apie šį atsakymą, karaliau Liudvikai su savo ministrais, ir pasirink saugų kompromisinį vargšo sindiko kelią — Maniežo salės link. Karalius Liudvikas sėdi, palinkęs į priekį, susidėjęs rankas ant kelių, ir kurį laiką įdėmiai žiūri į sindikąRidererą, o paskui, metęs žvilgsnį per petį į karalienę, taria: „Eime!“ Jie išeina: karalius Liudvikas, jo žmona, jo sesuo Elžbieta, du karališkosios šeimos vaikai su guvernante kartu su sindiku Redereru ir departamento valdininkais tarp dviejų nacionalinių gvardiečių eilių. Vyrai su muškietomis, patikimieji šveicarai raudonomis uniformomis žvelgia graudžiai, priekaištingai, bet iš sindiko Rederero išgirsta vien šitokius žodžius: „Karalius eina į Nacionalinį Susirinkimą, traukitės!“ Prieš kelias minutes visi laikrodžiai išmušė aštuonias; karalius visiems laikams palieka Tiuilri.

Ak, ištikimieji šveicarai ir jūs, narsieji juodai vilkį ponai, dėl kokio reikalo jūs pasiryžę žudyti ir žūti? Pažvelgę pro langus vakarų pusėje, pamatytumėte karalių Liudviką ramiai einant savo keliu, o vargšą mažąjį princą „linksmai spardant nukritusius lapus“. Pragarišką triukšmą kelianti minia feljanų terasoje sūkuriuoja, neatsilikdama nuo jo; vienas vyras joje su ilga kartimi rankose garsiausiai laido gerklę. Ar tik laikui atėjus jie neužkimš išorinių salės laiptų ir užpakalinio įėjimo į ją? Karaliaus gvardiečiai turi sustoti laiptų apačioje. Pažvelkite — išeina įstatymų leidėjų delegacija; vyriškį su ilga kartimi nuramina įkalbinėjimais; Susirinkimo gvardiečiai prisijungia prie karaliaus, ir šitokiomis nepaprastomis aplinkybėmis jie visi gali užlipti laiptais į salę; išoriniai laiptai laisvi, bent jau jais lipti įmanoma. Pažiūrėkite, karališkoji šeimyna kyla jais į viršų; mėlynšvarkis grenadierius paima vargšą mažąjį princą ant rankų, kad

jo nesumaigytų spūstyje. Karališkoji šeimyna sueina į salę ir visiems laikams pranyksta mums iš akių... O jūs? Jus paliko stovėti ten, tarp žiojinčių prarajų ir žemę drebinančio sukilimo, be jokių gairių, be jokio vadovavimo; jeigu jūs žūsite, būsite daugiau negu kankiniai, nes dabar jūs neturite už ką kovoti! Beveik visi juodai apsitaisę dvariškiai pranyksta pro kuriuos tik gali išėjimus. Vargšai šveicarai nežino, ką daryti; jiems aiški tik viena pareiga — stovėti savo poste, ir jie pasiryžę ją atlikti. Tačiau žvilgančio plieno vandenynas jau čia; jo bangos ritasi į Tiuilri rūmų užtvaras, į kiemus rytų pusėje. Neįveikiamas, bekraštis, garsiai šniokšdamas, su niūriaisiais marseliečiais priešakyje jis įsiveržia į Karuselės kiemą ir jį užtvindo. Sakote, karalius Liudvikas išėjęs į Nacionalinį susirinkimą? Gerai, bet kokia iš to nauda, kol Susirinkimas jo nenušalino? Iki tol mūsų vieta — tuose jo rūmuose, jo tvirtovėje. Susimąstykite, ištikimieji šveicarai, ar gerai, jei prasidės negailestingos pjautynės ir broliai ims draskyti vieni kitus į gabalus dėl kažkokio mūro?.. Vargšai šveicarai — jie nežino, ką daryti! Kai kurie mėto šovinius pro langus pietų pusėje, rodydami savo broliškus jausmus; kiti taikingai nusiteikę glaudžiomis gretomis stovi ant išorinių rytinių laiptų, ilgų laiptų ir koridoriuose rūmų viduje, nė nemanydami trauktis. Vestermanas kreipiasi į juos Elzaso vokiečių tarme, marseliečiai prašo juos karštu Provanso dialektu ir gestais, iš visų pusių griaudžia bekraštė įkalbinėjimų ir grasinimų audra. Šveicarai stovi tvirtai, taikingi, bet nepajudinami — raudono granito bangolaužis toje niokoti pasirengusioje plieno jūroje.

Kas gali sukliudyti neišvengiamai atomazgai? Juk dabar vienoje pusėje stovi marseliečiai ir visa Prancūzija, kitoje — granito tvirtumo šveicarai. Gestai darosi vis karštesni; marseliečiai ima švytruoti kardais, nekantraudami paleisti juos į darbą; šveicarų veidai taip pat rūstėja, jie nykščiais atlaužia šautuvų gaidukus. Tuo metu, nustelbdami visą šurmulį, trys sviediniai iš marseliečių patrankų, netaiklaus artileristo iššauti iš Karuselės aikštės, nudarda stogais. Taigi šveicarai gauna įsakymą šaudyti, ir jų būriai vienas po kito salvėmis paleidžia ugnį; ne vienas marselietis, tarp jų ir „aukštas vyras, triukšmavęs

garsiau už kitus“, kulkų išvarpyti be žado sugula ant grindinio; ne vienam marseliečiui *čia* baigėsi ilgas, dulkėtas kelias. Karuselės aikštė ištuštėja; juodoji jūra atsitraukia; „kiti sustojo tik atbėgę net į Sent Antuaną“. Dagčius numetę artileristai išsislapstė, palikę savo pabūklus; šveicarai juos pasigriebia.

Tik pagalvokite, kokia tai buvo salvė: jos atgarsiai, pranašaudami pražūtį, nuaidėjo visose keturiose Paryžiaus pusėse, visų širdyse, lyg Belona būtų pliaukštelėjusi savo vadelėmis! Iš naujo susitelkę niūrieji marseliečiai pavirto juodais mirti mokančiais demonais. Neatsilieka nuo jų brestiečiai, elzasietis Vestermanas. Panelė Teruan virto Sibile [295] Teruan, reikalaujančia keršto, šaukiančia *„Victoire ou la mort!“* * Iš visų šaunamųjų patriotų ginklų, smulkių ir stambių, iš feljanų terasos, iš visų terasų ir taškų, kuriuos užliejo plačiai pasklidusi sukilimo jūra, atsakydami šveicarams ima šniokšti raudoni liepsnos sūkuriai. Tiuilri sode išsirikiavę gvardiečiai mėlynomis uniformomis nesusilaikę ima šaudyti iš savo muškietų į svetimšalius žudikus, nes ginklai susibūrusiems žmonėms įkvepia solidarumo jausmą. Tiesą sakant, netgi visa žmonija yra lyg suderintos stygos, subtili begalinė darna ir vienybė — užgausi vieną stygą, ir visos jos užgros tylią melodiją ar kurtinamai suspigs bepročio balsu! Raiti žandarai šuoliais laksto lyg be galvų; į juos šaudo vien todėl, kad tai judantis taikinys. Jie pasileidžia per Karališkąjį tiltą nežinia kur. Paryžiaus smegenys, kurias čia, jo centre, apėmė karštligė ir pamišimas, taip sakant, suliepsnojo.

Pažvelkite — ugnis nerimsta; nesiliauja ir čia smarkesnės, čia retesnės šveicarų papliūpos iš rūmų vidaus. Kaip matėme, jie buvo pasigrobę patrankų, o dabar nustveria dar tris, deja, be dagčių; jie mėgina panaudoti vietoje jų plieną ir titnagą, bet veltui **. Ak, jeigu jiems būtų pavykę jas panaudoti! Patriotiškiems žiūrovams darosi neramu. Vienas itin keistas patriotiškas žiūrovas mano, kad šveicarai nugalėtų, jei tik turėtų vadą. Šio vyriškio nuomonė verta dėmesio — jo vardas Napoleonas

* Pergalė ar mirtis! *(pranc.)*
** Deux Amis.— T. 8.— P. 179—188.

Bonapartas *. Kitame upės krante taip pat stovi akis išpūtę žiopliai, tarp kurių esama moterų ir sąmojingasis daktaras Muras iš Glazgo [296]; pro juos dardėdamos pralekia patrankos, stabteli ant Karališkojo tilto, išriaugėja į Tiuilri pusę, ką turi savo geležiniuose viduriuose, ir sulig kiekvienu nauju atsirūgimu žiopliai ir moterys „džiugiai šaukia ir ploja rankomis“ **. Visų velnių miestas! Atokiose gatvėse žmonės pusryčiaudami geria kavą, tvarko savo reikalus, retkartėmis krūpteldami, kai koks duslus atgarsis atsimuša mažumą garsiau. O čia? Marseliečiai krenta kulkų pakirsti, bet netoliese esantis Barbaru turi gydytojų, kurie toliau nuo akių, priedangoje, jais rūpinasi. Mirtinai sužeisti marseliečiai atiduoda šautuvus gyviesiems, pasako, kurioje kišenėje šoviniai, ir miršta šnabždėdami: „Atkeršykite už mane, atkeršykite už savo tėvynę“. Bresto federatų karininkai, kurie jodinėja apsirengę raudonais mundurais, palaikomi šveicarais ir į juos šaudo. Pažvelkite — suliepsnojo karuselė! .. Ne Paryžius, o pragaras! Vargšą miestą štai jau gal pusvalandį krečia karštligė ir tampo konvulsijos.

Bet kas čia? Kažkas su Įstatymų leidžiamojo susirinkimo ženklais išdrįsta leistis pro visą šitą maišalynę ir mirtį nešančią krušą iš užpakalinio Maniežo salės įėjimo į Tiuilri su raštišku jo didenybės įsakymu šveicarams liautis šaudžius! Ak, nelaimingieji šveicarai, kodėl jums niekas neįsakė nepradėti šaudyti?! Šveicarai mielai nustotų šaudę, bet kas palieps išprotėjusiems sukilėliams nutraukti ugnį? Sukilėliams neįmanoma nieko pasakyti, o jeigu ir pasakytum, nesuskaičiuojamos lyg hidros jų galvos vis tiek neišgirstų. Šimtai žuvusių ir mirštančių guli kur pažvelgsi; kraujais paplūdusius juos neša gatvėmis, kad suteiktų pagalbą; nuo to reginio, lyg nuo furijų deglo [297], žmones apima beprotiškas įsiūtis. Patriotiškas Paryžius kriokia kaip lokė, netekusi savo jauniklių. Pirmyn, patriotai — keršyti! Pergalė ar mirtis! Kiti vyrai lekia be jokio ginklo, vien su savo lazdelėmis rankose ***.

* Žr. Histoire Parlementaire.— T. 17.— P. 56; *Las Cases*, etc.

** *Moore*. Journal during a Residence in France.— Dublin, 1793.— T. 1.— P. 26.

*** Histoire Parlementaire.— Ubi supra; Rapport du Capitaine des Canonniers, Rapport du Commandant, etc. (Ibid.— T. 17.— P. 300—318).

Šią valandą žmones valdo siaubas ir įtūžis.

Spaudžiami iš išorės, paralyžiuoti iš vidaus šveicarai liovėsi šaudę, bet į juos šaudo toliau. Ką jiems daryti — desperatiška akimirka. Jei nepasislėpsi, tuoj pat žūsi, bet kaip ir kur pasislėpti? Vienas jų būrys mėgina pabėgti de Lešelio gatve, tačiau iki vieno žūva. Kitas puola kiton pusėn, į sodą, ir per „smarkią ugnį" atbėga į Nacionalinio susirinkimo salę maldaudamas pasigailėti; jo pasigaili, ir jis slepiasi ant neapšviestų suolų. Trečiasis, gausiausias būrys, trys šimtai vyrų, kolona pasileidžia Eliziejaus laukų link, vildamasis pasiekti Kurbvua, kur esama daugiau šveicarų. Deja, per šitokią smarkią ugnį kolona „dėl nesutarimų pakrinka" į būrelius, kurie išsilaksto į visas puses; vieni slepiasi kokiose landose, kiti žūva kaudamiesi gatvėse. Dar ilgai nesiliaus šaudymas ir žudynės. Patriotai šaudo į raudonai apsirengusius viešbučių tarnautojus, nepaisydami, ar jie *šveicarai,* ar viso labo *šveicoriai.* Šaudo net į ugniagesius, kurie pluša, stengdamiesi užgesinti tą rūkstančią karuselę — tegul jinai sau dega! Kai kurie šveicarai pasislepia privačiuose namuose ir įsitikina, kad žmonių širdyse tebesama gailestingumo. Dar neseniai tokie įtūžę narsieji marseliečiai pasidarė gailestingi ir dabar tik žiūri, ką galėtų išgelbėti. Žurnalistas Gorsasas maldauja būrius įniršusių žmonių nusiraminti. Vyno pirklys Klemansas klupdamas ateina į Nacionalinio susirinkimo salę, vesdamas už rankos išgelbėtą šveicarą; jis aistringai pasakoja, kokių vargų ir pavojų patyrė, jį gelbėdamas, ir kaip nuo šiol jį globosiąs, nes pats neturįs vaikų, ir aidint plojimams nualpsta, apsivijęs vargšui šveicarui aplink kaklą. Vis dėlto dauguma šveicarų žvėriškai nužudomi, o kai kurie dar ir subjaurojami. Penkias (pasak kitų, aštuonias) dešimtis jų nacionaliniai gvardiečiai veda į rotušę; Grevo aikštėje įniršusi liaudis prasiveržia pro sargybinius ir visus iki vieno išžudo. „Ak, tauta, kuriai pavydi visas pasaulis!" Toji tauta apimta beprotiško gališko pykčio!

Skerdynių istorijoje maža rasime skausmingesnių puslapių. Kokia neišdildoma liūdnai šmėsčiojanti atmintyje raudona gija yra toji kolona šveicarų raudonomis uniformomis, „pakrikusi dėl nesutarimų" ir išnykusi tamsoje ir pražūtyje! Garbė jums, drąsieji vyrai, ir garbingas gai-

lestis tebūnie jums per amžius! Jūs nebuvote kankiniai, bet vis dėlto beveik daugiau nei kankiniai. Tas Liudvikas nebuvo jūsų karalius, ir jis išsižadėjo jūsų lyg koks skudurinis karalius; jūs viso labo buvote jam parduoti už kokius dvylika su per dieną, bet nepaisant to jūs buvote pasiryžę dirbti už tokį atlyginimą ir tesėti duotą žodį. Dabar jums buvo duota užduotis žūti, ir jūs ją įvykdėte. Garbė jums, tolimi giminaičiai, ir tegul visais laikais klesti senovės vokiečių *Biederkeit* ir *Tapferkeit* *, ir narsa, kuri yra *dora* ir *tiesa* nepriklausomai nuo to, kokia ji — šveicariška ar saksiška! Nebuvo tie vyrai pavainikiai,— jie buvo tikri Zempacho ir Murteno gyventojų sūnūs; jie krito ant kelių, bet ne prieš tave, Burgundija!.. Keliaudamas pro Liucerną, atsigręžk į jų atminimui pastatytą liūtą — ne vien dėl Torvaldseno [298]. Iškalta tenai slūgsančioje uoloje, toji figūra ilsisi ramaus ežero pašonėje, liūliuojama tolumoje aidinčių piemenų birbynių; nebylūs granito kalnai saugo tą liūtą, kuris kalba, nors ir nėra gyvas padaras.

8 skyrius

Į ŠIPULIUS SUBYRĖJUSI KONSTITUCIJA

Šitaip laimėta ir pralošta rugpjūčio dešimtoji. Šveicarų ugnis iš tų Tiuilri langų buvo tokia įnirtinga, kad patriotai skaičiuoja nukautuosius tūkstančiais, nors galop išsiaiškina, jog žuvo tūkstantis du šimtai žmonių. Čia vyko — dar ir dabar tebevyksta — ne vaikų žaidimai! Skerdynės, niokojimas ir deginimas nesiliauja iki antros valandos dienos; štai kaip ilgai siautėja, kol jų nesuvaro atgal, ištrūkę laisvėn Bedlamo įnamiai.

Kaip pašėlusių sankiulotų lavinos nušniokštė visais Tiuilri rūmų koridoriais, kaip negailestingai jie keršijo, kaip žvėriškai žudė, kardais kapojo tarnus; ir ponia Kampan išvydo marseliečio kardą švystelint virš galvos, bet paniurėlis, taręs „*Va-t-en!*“ **, atstūmė ją į šalį nesukirtęs ***; kaip rūsiuose buvo kuliami vyno buteliai, o sta-

* Dora ir narsa *(vok.)*.
** Nešdinkis! *(pranc.)*
*** *Campan.* — T. 2.— P. 21.

tinės buvo pradaužiamos ir ištuštinamos, kaip iš visų aukštų ir net palėpių langų buvo svaidomi brangūs karališki baldai, ir Tiuilri sodas, nuklotas veidrodžiais aukso rėmais, aksomo užuolaidomis, patalų pūkais ir lavonais, nepanėšėjo į jokį kitą sodą žemėje,— apie visa tai norintys gali plačiai pasiskaityti Mersjė, kandžiojo Mongajaro ar Boljė iš *„Deux Amis"* aprašymuose. Sode guli suversti krūvon nuogi šimto aštuoniasdešimties šveicarų lavonai, tik kitą dieną juos iš ten išgabena. Patriotai, sudraskę raudonus jų mundurus į skutus, vaikštinėja, prisirišę juos prie iečių smaigalių; klaikūs išrengti lavonai guli saulei, o paskui ir žvaigždėms šviečiant; abiejų lyčių smalsuoliai būriais renkasi į juos paspoksoti. Mes to nedarykime. Gal šimtas vežimų, prikrautų užmuštųjų, rieda į šv. Magdalenos kapines, lydimi raudančių, aimanuojančių, nes visi žuvę turėjo giminių, motinas, jeigu ne čia, tai kur kitur. Skaitant apie „šaunias pergales", kyla asociacijos su šitokiais skerdynių laukais, tik šįsyk viskas vyko ne kažkur toli, o mums pašonėje.

Vis dėlto niūrieji marseliečiai nuvertė rūmų tironą; jis parblokštas ant žemės ir vargu bau kada vėl pasikels. Ką turėjo patirti didingojo Įstatymų leidžiamojo susirinkimo nariai tą akimirką, kai šitokiomis aplinkybėmis salėn įžengė paveldintysis atstovas, o grenadierius, kuris, gelbėdamas nuo spūsties mažąjį princą, nešė jį ant rankų, pastatė jį dabar ant Susirinkimo stalo?! Tokią akimirką reikėjo užglaistyti kalbomis, laukiant, ką atneš ateinanti! Liudvikas kalbėjo mažai: jis atėjęs čionai, idant užkirstų kelią dideliam nusikaltimui; jo manymu, niekur kitur jis nesijaustų saugiau kaip čia. Susirinkimo pirmininkas Vernjo atsakė trumpai, miglotais postringavimais apie „konstitucija patvirtintų valdžios atstovų gynimą" ir kaip garbinga mirti savo poste *. Taigi karalius Liudvikas atsisėda, pirma vienur, paskui kitur, nes iškilo keblumas; konstitucija draudžia debatus karaliaus akivaizdoje. Galop jis su šeimyna įsitaiso *raštininko ložėje,* esančioje už užburto konstitucinio rato, nuo kurio ją skiria turėklai. Tad plačiosios Prancūzijos karaliaus valdos dabar apsiriboja gal dešimties kvadratinių pėdų ploto *raš-*

* *Moniteur,* Séance du 10 Août 1792.

tininko lože su nedideliu tualetu prie įėjimo į ją; čia šešiolika valandų jisai su savo šeima sėdi uždaryti, retkarčiais pasišalindami į tualetą. Štai iki kokio be galo keisto momento išgyveno Įstatymų leidžiamasis susirinkimas!

Ne mažiau įdomu buvo ir kelioms minutėms praslinkus, kai sudundėjo trys marseliečių patrankos, ėmė pyškinti šveicarai ir visur tvyrojo toks triukšmas, tarytum griaustinis būtų trinksėjęs paskutinio teismo dieną! Garbingieji deputatai pašoka ant kojų, atsitiktinės kulkos, išmušusios langų stiklus, net čia žvanga, gieda savo laidotuvių raudą. „Ne, čia mūsų postas — mirkime čia!“ Tad jie sėdi lyg kokie suakmenėję įstatymų leidėjai. Kažkam šauna mintis išlaužti iš užpakalio *raštininko* ložę, išgriovus turėklus, skiriančius ją nuo užburto konstitucinio rato. Durininkai plėšia, rauna turėklus, net pats jo didenybė padeda iš vidaus; turėklai pasiduoda, ir dabar karaliaus ir įstatymų leidėjų niekas nebeskiria, jie susivienijo, ir virš abiejų kabo nežinoma lemtis.

Griausmas po griausmo; vienas uždusęs pasiuntinys paklaikusiomis iš siaubo akimis atlekia paskui kitą; išsiunčiamas karaliaus įsakymas šveicarams. Griausmas buvo baisus, bet, kaip žinome, jis baigėsi. Pasiuntiniai gaudo kvapą, šveicarai išsilaksto, patriotai svaido kaltinimus, siaučia baimė ir galop atomazga! Iki ketvirtos valandos daug kas pasikeičia.

Ateina ir išeina naujojo municipaliteto nariai su trimis vėliavomis, ant kurių užrašyta: *„Liberté, Egalité, Patrie“* *; juos pasitinka garsūs *„Vivat“*. Vernjo, kuris kaip susirinkimo pirmininkas prieš kelias valandas kalbėjo apie tai, kad reikia mirti už konstitucijos patvirtintus valdžios atstovus, dabar kaip komiteto pranešėjas siūlo *laikinai nušalinti* paveldintįjį atstovą nuo valdžios ir nedelsiant sušaukti Nacionalinį Konventą, kuris nutartų, ką daryti toliau! Išmintingas pranešimas — ko gero, susirinkimo pirmininkas laikė jį paruošęs savo kišenėje! Tokiais atvejais pirmininkas turi būti daug ką paruošęs ir daug ko ne, ir lyg tas dviveidis Janas vienu metu žvelgti į priekį ir atgal.

* Laisvė, Lygybė, Tėvynė *(pranc.)*.

Karalius Liudvikas viską išklauso ir apie vidurnaktį pasišalina „į tris nedidelius kambarius viršutiniame aukšte“, kol jam bus parengti Liuksemburgo rūmai ir „liaudies paskirta sargyba“, nors jis jaustųsi saugiau, jeigu čia pasirodytų Braunšveigo hercogas su savo armija. O gal, deja, ir nesijaustų. Vargšės karūnuotos galvos — kitą rytą susirenka minios bent akies krašteliu jas pamatyti trijuose kambarėliuose. Pasak Mongajaro, didingieji belaisviai buvo nusiteikę žvaliai, netgi linksmai; karalienė ir naktį prie jos prisidėjusi princesė Lambal žvelgusios pro pravirą langą ir „kvatodamos purčiusios pudrą iš savo plaukų ant apačioje stovinčių žmonių“ *. Gaižus ir iškrypęs žmogus tas Mongajaras.

Šiaip ar taip, galima spėti, jog Įstatymų leidžiamasis susirinkimas, o juolab naujasis municipalitetas ir toliau pluša išsijuosę. Vieno ir kito pasiuntiniai laksto į visus Prancūzijos kampelius su skubiais pranešimais, sklidinais pergalės džiaugsmo, sumišusio su pasipiktinimu ir gailesčiu, nes tūkstantis du šimtai patriotų paguldė galvas. Prancūzija atsako su tokiu pat džiaugsmu, pasipiktinimu ir gailesčiu, esą rugpjūčio dešimtoji būsianti tokia pat šventė kaip liepos keturioliktoji, tik dar didesnė, nes daugiau kraujo pareikalavusi. Būta dvaro sąmokslo? Vargšas dvaras: jis išdraskytas ir jam teks pakelti ne tik nuniokojimą, bet dar ir patyčias. Kaip griaunami dabar visi paminklai karaliams! Nors neseniai bronziniam Henrikui buvo uždėta ant galvos trispalvė kokarda, dabar jis griūva nuo Naujojo tilto, virš kurio plevėsuoja vėliava su užrašu „Tėvynė pavojuje“. Juo labiau krenta žemėn Liudvikas XIV Vandomo aikštėje; jis net sudūžta. Smalsuoliai gali pastebėti, kad ant žirgo pasagos užrašyta *„12 Août 1692“* **— taigi paminklas išsilaikė be dienos šimtą metų.

Rugpjūčio dešimtoji buvo penktadienis. Dar savaitei nesibaigus, grąžinami senieji patriotiški ministrai, tie, kuriuos pavyko prikalbinti: griežtasis Rolanas, ženevietis Klavjeras; pridėkite dar storulį matematiką Monžą, kadaise dirbusį akmentašių, ir teisingumo ministrą Dantoną, kuris į šį postą, anot jo paties didžiai vaizdingo posakio,

* *Montgaillard.*— T. 2.— P. 135—167.
** 1692 m. rugpjūčio 12-oji *(pranc.).*

„patekęs per trūkusį patriotų patrankos vamzdį". Įstatymų leidžiamojo susirinkimo komitetų vadovaujami, jie privalo kaip įmanydami plukdyti sudužusį laivą. Senasis Susirinkimas baigia grimzti dugnan, o naujasis municipalitetas nepaprastai veiklus, tad painiava nemenka. Vis dėlto Nacionalinis Konventas susirinks, o jau *tuomet!*.. Na, o dabar nedelsiant reikia įsteigti Paryžiuje naują prisiekusiųjų teismą ir tribunolą rugpjūčio dešimtosios nusikaltimams ir sąmokslams tirti. Aukščiausiasis Orleano teismas toli ir dirba lėtai, o kaltus dėl pralieto tūkstančio dviejų šimtų patriotų kraujo (kitų kraujas — nesvarbu) reikia išsiaiškinti. Drebėkite, nusikaltėliai ir sąmokslininkai, teisingumo ministras yra Dantonas! Po pergalės Robespjeras taip pat posėdžiauja naujajame municipalitete, improvizuotame sukilėlių municipalitete, pasivadinusiame Generaline Komunos Taryba.

Jau tris dienas Liudvikas su savo šeima klausosi įstatymų leidėjų debatų iš *raštininko* ložės ir kas vakarą eina į savo kambarėlius viršutiniame aukšte. Liuksemburgo rūmų ir liaudies sargybinių parengti nepavyksta; negana to, išaiškėja, kad Liuksemburgo rūmuose pernelyg daug rūsių ir išėjimų, tad joks municipalitetas neapsiims jų saugoti. Kur kas patikimesnis, nors ir ne toks prašmatnus, būtų kompaktiškas Tamplio kalėjimas. Taigi į Tamplį! Pirmadienį, rugpjūčio tryliktąją, mero Petjono karieta Liudvikas ir nuliūdusi laikinai nušalinta jo šeimyna ten išvažiuoja; visas Paryžius išeina į gatves į juos pasižiūrėti. Jie važiuoja pro Vandomo aikštę, kurioje guli sudaužyta Liudviko XIV statula. Petjonas baiminasi, kad žmonės išvys karalienės veide panieką ir gaus dingstį išpuoliams, bet ji nuleidžia akis ir į nieką nežiūri. „Spūstis milžiniška", bet viskas ramu; šen ir ten kažkas iš minios sušunka: *„Vive la Nation!"*, bet dauguma spokso nepraverdami burnos. Karališkoji Prancūzijos šeimyna pranyksta už Tamplio vartų, ir ją uždengia tie seni smailūs bokštai, panašūs į žvakių gesintuvus; prieš penkis šimtmečius vargšas Žakas Molė [299] su savo tamplieriais buvo Prancūzijos karaliaus liepsna išvyti iš tų pačių bokštų. Štai kokie būna lemties vingiai šioje žemėje! Visi užsienio ambasadoriai, tarp jų ir lordas Gaueris iš Anglijos,

pareikalavo užsienio pasų ir pasipiktinę keliauja kiekvienas į savo tėvynę.

Vadinasi, konstitucija nebeegzistuoja? Amžių amžiams! Pranyko tas visatos stebuklas; pirmasis dvimetis parlamentas užlietas bangų telaukia, kol susirinks Konventas, o tada nugrims į bedugnes gelmes. Galima įsivaizduoti nebylų įsiūtį buvusio Steigiamojo susirinkimo narių, konstitucijos kūrėjų, išvaikytų feljanų — žmonių, maniusių, kad konstitucija gyvuos! Šitokioje padėtyje Lafajetas, būdamas savo kariuomenės vadas, laikosi pavydėtinai. Įstatymų leidžiamojo susirinkimo įgaliotiniai skuba pas jį ir jo kariuomenę palei šiaurinę sieną su sveikinimais ir pompastiškomis kalbomis. Lafajetas įsako Sedano municipalitetui suimti šiuos įgaliotinius ir griežtai juos saugoti kaip maištininkus, kol jis palieps, ką toliau su jais daryti. Sedano municipalitetas jam paklūsta.

Miesto tarybos nariai Lafajeto klauso, o jo armijos kareiviai? Lafajeto kareiviai, kaip ir visi kareiviai, kažkaip miglotai nujaučia patys esą sankiulotai, tik odos diržais persijuosę, ir kad rugpjūčio dešimtosios pergalė podraug ir jų pergalė. Jie neketina Lafajeto vadovaujami leistis į Paryžių — jie pasiryžę *išsiųsti* jį tenai! Kitą šeštadienį, dar tik rugpjūčio aštuonioliktąją, Lafajetas, kiek galėdamas patvarkęs savo dalinius, su dviem ar trim kitais pasipiktinusiais štabo karininkais, tarp kurių ir Aleksandras Lametas, buvusio Steigiamojo susirinkimo narys, raiti lekia per sieną į Olandiją. Deja, netrukus jis patenka į nagus austrams! Ilgą laiką dvejojęs, virpėjęs horizonto pakraštyje, dabar jis nusileidžia į Olmuco[300] kalėjimo požemius ir šioje istorijoje nebepasirodo. Sudie, Naujojo ir Senojo pasaulių didvyri, be galo liesas, tačiau tvirtas ir pagarbos vertas vyre! Ilgą rūsčią nelaisvės naktį, kituose neramumuose, pergalėse ir permainose, tu laikysies narsiai, „tvirtai įsikabinęs inkaru į Vašingtono formulę“, būsi didvyris ir tobulybė, nors tavo galvoje tėra viena idėja. Sedano municipaliteto nariai atgailauja ir piktinasi; kareiviai šaukia: *„Vive la Nation!“* Išmintingasis patarėjas Diumurjė, būdamas savo stovykloje Molde, sužino esąs paskirtas vyriausiuoju vadu.

Na, o tu, Braunšveigo hercoge, pasakyk, kokios „karinės bausmės“ nusipelnė dabar Paryžius? Pirmyn, gerai

išmuštruoti žudikai, dardinkite savo pabūklus ir lauko virtuves! Pirmyn, aukštasai, karingasai Prūsijos karaliau, pasipūtę emigrantai ir karo dieve Broji, neškite „liaudžiai šiokią tokią paguodą"— jinai tikrai jai reikalinga.

TREČIA DALIS

GILJOTINA

PIRMA KNYGA

RUGSĖJIS

1 skyrius

IMPROVIZUOTA KOMUNA

Taigi jūs pakėlėte Prancūziją, jūs, emigrantai ir pasaulio despotai, pažadinote ją! Ilgai jūs bėrėte pamokslus ir priekaištus tai vargšei tautai lyg kokie neprašyti mokytojai, grūmodami jai savo ugnies ir plieno liniuotėmis; ilgai jūs gnaibėte, sprigtavote ir bauginote ją, kai ji bejėgė sėdėjo apsisiautusi konstitucijos įkapėmis; jūs susitelkėte iš visų kraštų, idant ją užpultumėt su savo ginklais ir sąmokslais, savo išpuoliais ir šiurpiais grasinimais. Pažvelkite — dabar jūs pataikėte jai į širdį, ir ji sukilo, kraujas užvirė jos gyslose. Numirėlio įkapes sutraukiusi lyg kokius voratinklius, ji stoja prieš jus su ta baisia prigimties jėga, kurios joks žmogus nėra išmatavęs, kuri pasiekia net pamišimo ir pragaro gelmes. Pažiūrėsime, kaip jūs dabar su ja susidorosite!

Šis 1792 m. rugsėjis, tapęs vienu iš labiausiai įsimintinų mėnesių istorijoje, yra be galo prieštaringas — visiškai juodas ir podraug kuo šviesiausias. Jame ryškiu kontrastu matome šalia visa, kas yra žiauraus paniškame dvidešimt penkių milijonų įsiūtyje, ir kartu visą didybę dvidešimt penkių milijonų, drąsiai žvelgiančių mirčiai į akis. Taip paprastai ir atsitinka, kuomet žmogus, o juo labiau ištisa tauta staiga išvedami iš pusiausvyros. Mat iš pažiūros tokia maloniai žalia gamta, giliau pažvelgus, visur remiasi į šiurpius pamatus, ir Panas, pagal kurio muziką šoka nimfos, slopina savyje šauksmą, kuris kiekvieną išvarytų iš proto.

Kaip baisu, kuomet tauta, suplėšiusi į skutus savo konstitucijas ir įstatymus, virtusius jai įkapėmis, *peržengia* visas ribas ir dabar padūkusi privalo skintis sau kelią per tai, kas nauja, chaotiška, kur jėgos dar nėra skirstomos į leistinas ir draudžiamas, o nusikaltimas yra sumišęs su dora toje srityje, kurią vadiname aistromis, stebuklais ir pranašingais ženklais! Štai šitaip ateinančius

trejus metus vaizduosimės Prancūziją šioje baigiamojoje trečioje mūsų istorijos dalyje. Sankiulotizmas valdo su visa savo didybe ir šlykštumu; vėl prieštarauti neleidžiančiu balsu skelbiama žmogaus teisių, jo *galių ir jėgų* evangelija (Dievo žodis), o kartu, tik kol kas dar garsiau — be galo baisus žmogaus silpnybių ir nuodėmių velnio žodis, ir visa tai vyksta tokiu mastu ir šitokiu pavidalu — vienam pasauliui mirštant, kitam gimstant migloje, kabant didžiuliam debesų kamuoliui, vienoje pusėje išraižytam dangiškų spindulių, kitoje pusėje apjuostam pragariškos liepsnos! Istorija pasakoja mums daugel dalykų, bet ar yra ji ką panašaus papasakojusi per gerą tūkstantį metų? Taigi, skaitytojau, neniurnėdami sustokime trumpam prie šių be galo reikšmingų dalykų ir pasistenkime paimti iš jų tai, kas gali praversti mūsų dienomis.

Gaila (nors anaiptol nenuostabu), kad dažniausiai šio gyvenamojo meto istorijos rašomos isteriškai. Jose apstu perlenkimų, prakeiksmų ir aimanų ir, apskritai imant, gausu neaiškumų. Bet prisiminkime: kai atėjo metas nušluoti nuo žemės paviršiaus išsigimusią senąją Romą ir atėjo šiauriečiai bei kiti nuožmūs gamtos sūnūs, „griaudami visas formules“, kaip dabar kad daro prancūzai, išsigimusi senoji Roma nesavu balsu spiegė prakeiksmus, ir todėl šiandien mums nėra žinoma, kaip iš tikrųjų atrodė daugel dalykų. Atilos hunai neva buvę tokių ilgų rankų, kad galėdavę pakelti akmenį nuo žemės nesusilenkę. Prakeiksmus svaidanti Romos istorija įterpė į vargšų totorių vardą dar vieną raidę, ir todėl jie po šiai dienai lieka žiauriais pragaro — Tartaro — sutvėrimais...[301] Taip ir čia: kad ir kiek knistumės šiuose nesuskaičiuojamuose įvairiausiuose rašytiniuose prancūziškuose šaltiniuose, pernelyg dažnai įvykius gaubia tamsa ar mus suglumina neslepiamas beprotiškas įniršis, su kuriuo jie vaizduojami. Sunku net įsivaizduoti, jog tą rugsėjį, kaip ir kitais mėnesiais, švietė saulė. Vis dėlto nenuginčijamas tas faktas, kad ji išties švietė, kad mainėsi orai, kad žmonės dirbo; beje, derliaus nuėmimui oras buvo labai nepalankus! Rašytojas, kuriam kliuvo nedėkinga užduotis papasakoti apie to meto įvykius, gali nertis iš kailio ir vis tiek neapsieis be nuolaidų savo darbui.

Tik išmintingas prancūzas, iš arti žvelgdamas į šią nykią Prancūziją, bruzdančią, besiblaškančią naujais, neišmėgintais keliais, būtų sugebėjęs įžiūrėti, kur vyko pagrindinis judėjimas, kokia tendencija tuo metu nulėmė jo dėsnius ir pagrindinę kryptį. Dabar, keturiasdešimt ketveriems metams praėjus, padaryti tai lengviau. Dabar kiekvienas gali gan aiškiai įžvelgti dvi pagrindines sroves ar didžiąsias tendencijas tame rugsėjo sūkuryje: tą audringą veržimąsi prie šalies sienų ir pašėlusias minias prie rotušių ir merijų. Su desperatiška panieka mirčiai padūkusi Prancūzija lekia prie šalies sienų ginti jos nuo svetimšalių tironų, minios' spiečiasi prie rotušių ir rinkimų salių gintis nuo vidaus aristokratų. Skaitytojas turi gerai suprasti šiuodu pagrindinius judėjimus ir su jais susijusias menkesnes sroves bei nesuskaičiuojamus sūkurius. Be to, jis nuspręs, ar galėjo šie du savo prigimtimi pusiau pamišėliški pagrindiniai judėjimai būti švelnaus pobūdžio, kai šitaip staiga griuvo senieji autoritetai. Prancūzija panėšėjo į saulės išdegintą Sacharą, kai joje prabunda vėjas ir pakėlęs smėlio daleles supusto ištisus kalnus! Pasak keliautojų, oras tuomet pasidaro neperregimas nuo smėlio kruopelyčių, ir pro jį neryškiai prasimuša miglotos nepaprasto grožio trisdešimties metrų aukščio smėlio kolonos, sūkuriuojančios iš visų pusių, lyg kokie pamišę dervišai čia šoktų savo įspūdingą dykumos valsą!

Šiaip ar taip, visuose žmonių judėjimuose, nors tik vakar atsiradusiuose, esama tvarkos ar jos užuomazgų. Susimąstykite apie du dalykus, būdingus tam dvidešimt penkių milijonų prancūzų Sacharos valsui, tikriau sakant, apie vieną dalyką ir vieną viltį: jau esančią Paryžiaus *Komuną* (municipalitetą) ir Nacionalinį Konventą, kuris rasis už kelių savaičių. Revoliucinė Komuna, stichiškai susiformavusi rugpjūčio dešimtosios vakarą ir organizavusi šį amžiams įsimintiną išvadavimo sprogimą, privalo jį kontroliuoti — iki to laiko, kai susirinks Nacionalinis Konventas. Toji Komuna, kurią derėtų vadinti stichiška ar „improvizuota“, šiuo metu valdo Prancūziją. Įstatymų leidžiamasis susirinkimas, kurio valdžia rėmėsi senuoju režimu, dabar negali *jos* turėti, nes senąjį režimą sugriovė revoliucijos sprogimas. Prie jo, lyg prie plūduriuojan-

čios sudužusio laivo liekanos, kai kas vis dar limpa: kasdien prieš jį žygiuoja gretos savanorių tėvynės gynėjų žaliomis uniformomis, kiti su raudonomis kepurėmis ant galvų, ginkluoti šautuvais ar ietimis — netrukus jie stos prieš Braunšveigo hercogą. Gynėjai mosikuoja savo ginklais ir būtinai drožia kalbas su Leonido iškalba, kuriose dažnusyk tiek nuožmių grasinimų, kad nė Erodas[302] nebūtų jiems prilygęs, o žiūrovai galerijose, „ypač moterys, be perstojo ploja“ *. Tokio pobūdžio adresai susirinkimo priimami ir atsakomi visai Prancūzijai girdint; Maniežo salė vis dar pasitarnauja pompastiškoms kalboms; tiesą sakant, dabar ji beveik vien tam ir naudojama. Vernjo rėžia įkvepiančias kalbas, bet kaskart su aliuzijomis į ateitį, į būsimą Konventą. *„Perisse notre mémoire, pourvu que la France soit libre!“* **— šaukia Vernjo, ir visi pašokę ant kojų pakartoja jo žodžius ***. Buvęs kapucinas Šabo šaukiasi dangų paliudyti, kad bent jau karaliams „būsime padarę galą“, ir lyg parakas žiežirbai užkritus visi vėl užsiplieskia, mosuodami skrybėlėmis šaukia ir prisiekia: „Taip, *nous le jourons; plus de rois!“* ****. Visi šie oficialių pareiškimų būdai yra labai patogūs.

Na, o kalbant apie kitką, nenuginčysi, jog mūsų veikliesiems Briso, griežtiesiems Rolanams — tiems, kurie kadaise turėjo autoritetą, o dabar vis labiau jį praranda, tiems, kurie be galo gerbia įstatymus ir norėtų, kad net sprogimai, kiek tai įmanoma, vyktų pagal taisykles,— šitokia padėtis atrodo itin neteisėta ir nepatenkinama. Jie skundžiasi, mėgina pakeisti padėtį, bet veltui. Jų pastangos netgi atsigręžia prieš juos pačius ir tenka jų atsisakyti bijant, kad nepasidarytų dar blogiau; šis Įstatymų leidžiamasis susirinkimas prarado skeptrą visiems laikams. Lemtis buvo tokia beširdė, kad vargšas Susirinkimas leidosi supančiojamas ir prikalamas prie uolos lyg Andromeda, ir jam belieka aimanuoti žemei ir dangui; sparnuotasis Persėjas[303] (kitaip sakant, improvizuota ko-

* Moore's Journal.— T. 1.— P. 85.

** Tegul žūva tai, kas yra mūsų atmintyje, tačiau tegul Prancūzija būna laisva! *(pranc.)*.

*** Histoire Parlementaire.— T. 17.— P. 467.

**** Mes prisiekiame — šalin karalius! *(pranc.)* — Ibid.— T. 17.— P. 437.

muna) stebuklingai nusileido iš padangių žydrynės ir ją išvadavo. Bet kieno dabar bus lemiamas balsas — jos, tokios švelnios, su tokiu melodingu balseliu, ar jo, tokio rūstaus, su aštriu riestu kardu ir skydu? Būtų pagal taisykles, jei juodviejų balsai darniai *sutartų*. O jeigu taip nebus ir balsai išsiskirs,— tuomet Andromedai teks raudoti, bent jau vien dėkingumo ašaromis.

Džiaukis, Prancūzija, turėdama bent tokią improvizuotą komuną! Ji turi būtinus įnagius ir rankas, o laikas nelaukia. Sekmadienį, rugpjūčio dvidešimt šeštąją, turi prasidėti rinkikų rinkimai pirminiuose susirinkimuose, o kitą sekmadienį, spalio antrąją (tegul ta diena būna laiminga!) rinkikai pradės rinkti deputatus, ir tokiu būdu bus sudarytas Nacionalinis Konventas, išgydysiąs nuo visų ligų. Dabar prancūzų patriotų neįžeidinėja jokia sidabro markė ar skirstymas į aktyviuosius ir pasyviuosius piliečius: visi turi teisę balsuoti, o ir rinkti galima ką tik nori — buvusio Steigiamojo susirinkimo deputatus, dabartinius įstatymų leidėjus, visus prancūzus. Negana to: kiekvienas iš visatos žiedo turi teisę būti išrinktas, nes kaip tik tomis dienomis susirinkimo aktu „natūralizuojami" pagrindiniai liaudies draugai užsieniečiai — Pristlis, išrūkytas iš Birmingamo tam, kad ateitų į pagalbą mums, visų šalių genijus Klopštokas, Džeremis Bentamas[304], naudingas juriskonsultas, žymusis Penas, maištingasis siuvėjas — galimas daiktas, kai kurie jų bus išrinkti, kaip ir dera tokiam Konventui. Trumpai tariant, septyni šimtai keturiasdešimt penki grandines nusimetę valdovai, kuriais žavisi visa liaudis, turi pakeisti šitą nelaimingąjį bejėgišką Įstatymų leidžiamąjį susirinkimą, iš kurio, ko gero, į naująjį bus perrinkti geriausieji nariai ir visas Kalnas. Rolanas ruošia Šimto šveicarų salę, kur jie turėtų pradžioje susitikti; salė yra tuose Tiuilri rūmuose, kurie dabar yra tušti ir priklauso liaudžiai, ir iš tikrųjų nebe rūmai, o karavansarajus.

Dėl stichiškos Komunos reikia pasakyti, kad žemėje lig tol nebuvo keistesnės miesto tarybos. Jai teko užduotis vadovauti ne dideliam miestui, bet milžiniškai nepaprasto susijaudinimo ir bruzdėjimo apimtai karalystei. Ji verbuoja, aprūpina maisto produktais, teisia, pla-

nuoja, sprendžia, veikia, pluša išsijuosusi; net nuostabu, kad žmonių galvos atlaikė šitokį krūvį ir nesusisuko. Laimei, žmogaus galva pasižymi puikia savybe: ji priima tik tai, ką sugeba pakelti, o į visa kita nekreipia dėmesio, tartum tai neegzistuotų! Taigi kai kuriais dalykais ji išties rūpinasi, o kiti paliekami savieigai. Ta improvizuota komuna žengia pirmyn be jokių dvejonių, greitai, be baimės ir maišaties kiekvieną akimirką imasi spręsti momento keliamas užduotis. Jeigu kraštą apimtų gaisras, improvizuoto trispalvio municipaliteto narys nepagailėtų savo gyvybės jam užgesinti. Komunarai — sankiulotiško patriotizmo kvintesencija, jo išrinktieji, išaukštinti beviltiškai užduočiai spręsti, ir jų laukiantis atpildas — neregėta pergalė arba aukštos kartuvės. Tie nuostabieji trispalviai municipaliteto nariai posėdžiauja rotušėje, generalinėje taryboje, Sekimo komitete (kuris net taps Visuomenės gelbėjimo komitetu) ir visuose kituose komitetuose bei pakomitečiuose, kurie tik reikalingi; jie tvarko nesibaigiančią korespondenciją, priima nesibaigiančius dekretus — antai sužinome, kad vieną dieną buvo paskelbta net devyniasdešimt aštuoni dekretai! „Pasiruošę!“— štai jų slaptažodis. Jie nešiojasi kišenėse užtaisytus pistoletus ir kokius paskubomis pataisytus priešpiečius. Tiesą sakant, netrukus sudaromos sutartys su smuklininkais, ir šie tiekia vietoje valgomus užkandžius, kaip vėliau žmonės ima niurnėti — pernelyg prabangius. Štai kokie tie komunarai, susijuosę trispalviais diržais, pasiėmę municipaliteto užrašus į vieną, šautuvą ar pistoletą į kitą ranką. Jų agentai išsibarstę po visą Prancūziją; jie sako kalbas rotušėse, turguose, vieškeliuose ir prastuose kaimų keleliuose, agituodami, ragindami imtis ginklo, ir jų klausantis, visiems ima plazdėti širdys. Galinga yra prieš aristokratus nukreipti kalbų liepsną, o kai kurie, kaip antai prekiautojas knygomis Momoro, netgi iš tolo užsimena kvepiant agrarine reforma ir apie tai, kad net būsiančios išlaužtos lyg nuo vandenligės išpurtusios kai kurių skrynios — dėl tų kalbų drąsiajam knygų prekiautojui iškyla kartuvių pavojus, ir buvęs Steigiamojo susirinkimo deputatas Biuzo gauna jį slapčia išgabenti *.

* Mémoires de Buzot.— Paris, 1823.— P. 88.

Nors ir kokio menko būdo būna valdžios atstovai, dažniausiai jiems nestinga biografų, tad smalsūs palikuonys gali sužinoti visas smulkmenas apie jų poelgius ir veiksmus; tai savotiška paguoda, nes žmogui visada maga sužinoti, kaip nepaprastose situacijose elgiasi jo artimas. Valdžios atstovų, šiuo metu besirenkančių rotušėje, padėtis yra kitokia, nors koks originaliausias iš valdžios žmonių — didysis kancleris, karalius, imperatorius, vidaus ar užsienio reikalų ministras — kada atrodė taip įspūdingai, kaip dabar, šiame dvidešimt penkių milijonų Sacharos valse, atrodo raštininkas Taljenas, prokuroras Maniuelis, būsimasis prokuroras Šometas? Dar ir jūs, mirtingieji broliai — tu, advokate Panisai, Dantono drauge, Santero giminaiti; graveri Seržanai (vėliau tave ims pravardžiuoti *Agatu* Seržanu) ir tu, Jugenenai, su pavojaus varpu širdyje! Tačiau, pasak Horacijaus, jiems stigo *pasišventusio biografo,* tad mes jų arčiau nepažįstame. Žmonės didžiavosi rugpjūčiu ir jo įvykiais, skelbė apie juos iš visų sakyklų, bet šiuo rugsėju nei dabar, nei vėliau niekas nenorėjo girtis. Rugsėjo Prancūzija lieka tamsi, šleikščių dūmų aptraukta, lyg ta Laplandijos raganų naktis; vis dėlto iš jos išsirutulios labai keisti siluetai.

Atkreipkite dėmesį į štai ką: dabar, kai didžiųjų kautynių triukšmas nutilo, pasirodė ir nepaperkamasis Robespjeras; žaliaveidis sėdi susigūžęs posėdžiuose, ir katiškos jo akys kuo puikiausiai mato prieblandoje. Įdomus dar štai koks daugelio vertas momentas: Maratas ne tik kad salėje, bet jam čia paskirta ir „garbės tribūna"! Kaip pasikeitė Marato padėtis: iš savo tamsaus rūsio jis iškilo iki šios „garbės tribūnos" aukštybių! Visiems šunims ateina šventė, net ir pasiutusiems.

Liūdnasis, nepagydomas Filoktetas [305] Maratas, be kurio neįmanoma paimti Trojos! Štai kur jis dabar iškeltas kaip svarbiausias valdančios valdžios elementas. Aibes Diurozua, Ruaju „nuslopinome" ir netgi sukišome į kalėjimą, tad dabar rojalistų šriftai pakeičia susidėvėjusius „Liaudies draugo" šriftus, kurie nekart iš jo buvo pagrobti ankstesniais nedorais laikais. Maratas rašo ir redaguoja, sėdėdamas „garbės tribūnoje", deramų baisių perspėjimu kupinus plakatus, „Liaudies draugą" (dabar einantį *„Journal de la République"* pavadinimu), ir visi-

jo klauso. Pasak vienų, „Maratas — rotušės sąžinė“, pasak kitų —„suvereno sąžinės *saugotojas*“; tokiose rankose ji, aišku, negulės suvyniota į servetėlę!

Kaip minėta, du dideli judėjimai jaudina pamišimo apimtą tautos protą: puolimas prieš vidaus išdavikus ir puolimas prieš užsienio despotus. Abu šie judėjimai yra beprotiški, jokių žinomų taisyklių nevaržomi; juos akina stipriausios žmogaus emocijos — meilė, neapykanta, kerštingas sielvartas, pasipūtėliškas ir kerštu atmieštas nacionalizmas, o visų svarbiausia — panika, nuo kurios visi perbalę! Argi nesišaukia mirties keršto iškreiptais veidais tūkstantis du šimtai nužudytųjų patriotų iš savo tamsių požemių, o įstatymų leidėjai?! Štai koks kraugeriškas buvo tų aristokratų įniršis tą visiems laikams atmintyje išliksiančią rugpjūčio dešimtąją! O jeigu pamiršime kerštą ir galvosime vien apie visuomenės gelbėjimą — argi lig šiol Paryžiuje nesama (suapvalinus) „trisdešimties tūkstančių aristokratų“, nusistačiusių be galo priešiškai, priverstų mesti dabar savo paskutinį kozirį?.. Kantrybės, patriotai: mūsų naujas Aukščiausiasis teismas, „rugpjūčio septynioliktosios tribunolas“, jau posėdžiauja; kiekviena sekcija atsiuntė keturis prisiekusiuosius, o Dantonas, nušalinantis netikusius teisėjus ir naikinantis netikusias teisines procedūras, nepasikeitė — tai „tas pats žmogus, kurį pažinojote Kordeljerų klubo laikais“. Kai šitoks žmogus yra teisingumo ministras, argi gali teisingumas nebūti vykdomas? Tegul tad jis būna vykdomas greitai,— vienu balsu atsako patriotai,— greitai ir užtikrintai!

Galima tikėtis, kad šis rugpjūčio septynioliktosios tribunolas veikia greičiau nei daugelis kitų. Jau to mėnesio dvidešimt pirmąją, vos penktąją šio teismo gyvavimo dieną, „rojalistų verbuotojas“ Koleno d'Angremonas miršta deglų šviesoje. Pažvelkite — jau dunkso didžioji įspūdingoji giljotina; daktaro *idėja* pavirto ąžuolo ir geležies prietaisu; didžiulis lyg ciklopui skirtas kirvis „juda nukreipiančiais grioveliais taip greitai, lyg variklio stūmoklis“, bemat nutraukdamas žmogaus gyvybės siūlą! *„Mais vous, Gualches* — ką jūs išradote?“ Štai *šitą?*.. Paskui ateina eilė vargšui seniui Laportui, karaliaus šeimos biudžeto tvarkytojui; šis romaus būdo seniokas miršta neprataręs nė žodžio. Paskui ant ešafoto žvaliai užlipa

Diurozua, rojalistiškų plakatų autorius, „visų revoliucijos priešų šalies viduje kasininkas"; jis pareiškė, esą toks rojalistas kaip jis privaląs mirti kaip tik šią, rugpjūčio dvidešimt penktąją dieną, nes tai šventojo Liudviko diena. Visus juos teisė, galerijoms pritariamai šaukiant pasmerkė myriop ir perdavė įgyvendintai idėjai — visa tai netruko nė savaitės! Buvo ir tokių, kuriuos tribunolas išteisino, žiūrovams galerijose niurzgant, ir paleido ar net patys teisėjai parvedė atgal į kalėjimą, nes žiūrovai ėmė staugti ir net grasinti ir grumdytis *. Tingumo šiam tribunolui neprikiši.

Nerimsta ir antrasis judėjimas — puolimas prieš užsienio despotus. Žūtbūtinėse grumtynėse turi susikibti dvi stiprios jėgos: gerai muštruotos Europos armijos ir nemuštruota padūkusi Prancūzijos kariuomenė, tad laukia neregėtos kautynės... Taigi pamėginkite įsivaizduoti, koks sąmyšis kunkuliuoja to meto Prancūzijoje, to meto Paryžiuje! Ant visų sienų liepsnoja perspėjantys sekcijų, Komunos, Įstatymų leidžiamojo susirinkimo, pavienių patriotų plakatai. Apie tėvynei gresiantį pavojų skelbiančios vėliavos plevėsuoja virš rotušės ir virš Naujojo tilto, šalia išvartytų paminklų karaliams. Visur verbuojasi savanoriai, visur girdėti raginimai verbuotis; būsimieji gynėjai atsisveikina su ašaromis akyse ir girdamiesi sutriuškinsią priešą; didžiuoju šiaurryčių keliu žygiuoja netvarkingi būriai. Marseliečiai choru traukia savo liepsningą „Prie ginklų!", kurią dabar išmoko visi — vyrai, moterys ir vaikai, ir ji skamba teatruose, bulvaruose ir gatvėse, uždegdama visiems širdis: *„Aux armes! Marchons!"* ** Arba įsivaizduokite, kaip sprunka slėptis aristokratai, kaip Bertranas-Molvilis tūno kažkokioje palėpėje „Obri le Bušė gatvėje, pas pažįstamą neturtingą gydytoją". Ponia de Stal paslėpė savo Narboną, nenutuokdama, ką su juo daryti. Užkardos kartais būna atidarytos, bet dažniausiai uždarytos; pasų gauti neįmanoma; rotušės emisarai sakalo akimis ir nagais budriai sklando kur tik pažvelgsi! Trumpai tariant, rugpjūčio septynioliktosios tribunolas išsijuosęs pluša žiūrovams galerijose staugiant, o Prūsijos

* Moore's Journal.— T. 1.— P. 159—168.
** Prie ginklų! Pirmyn! *(pranc.)*

Braunšveigas, kurio armija „nusidriekusi keturiasdešimt mylių“, su kariniais furgonais, kol kas tylinčiomis patrankomis ir „šešiasdešimčia tūkstančių vyrų“ * vis artėja!

O dangau — paskutiniosiomis rugpjūčio dienomis jis jau čia! Dar nebuvo giljotinuotas Diurozua, kai pasiekė žinia, jog prūsai niokoja ir apiplėšinėja Meco apylinkes; dar po keturių dienų ateina žinia, kad Longvi, pirmoji pasienio tvirtovė, krito, „atsilaikiusi penkiolika valandų“. Taigi skubėkite, improvizuoto municipaliteto nariai, negaiškite nė akimirkos!.. Šį kartą jie taip pat ryžtingai kimba į darbą. Vis greičiau vyksta savanorių užrašymas, aprūpinimas drabužiais ir ginklais. Karininkai dabar nešioja „vilnos epoletus“, nes dabar viešpatauja lygybė ir nepritekliai. Žmonės nebevadina vieni kitų „ponais“, bet „piliečiais“— šis žodis tinkamesnis, ir netgi kreipiasi vienas į kitą „tu“, „kaip laisvos senovės tautos“. Toks geras buvo laikraščių ir improvizuotos Komunos pasiūlymas.

Kur kas geriau būtų buvę, jei jie būtų pasiūlę, iš kur gauti ginklų. Dabar mūsų piliečiai choru traukia „Prie ginklų“, bet jų neturi! Žmonės užsidegę ieško ginklų ir džiaugiasi radę nors kokią muškietą. Be to, nutarta apjuosti Paryžių tranšėjomis; Monmartro šlaituose žmonės kasa, rausia, nors net kvailiui aišku, kad tai beprasmiškas darbas. Žmonės kasa, o trispalviai kaspinai kalba raginančius žodžius, *skubina*. Galop „kasdien po dvylika Įstatymų leidžiamojo susirinkimo deputatų“ ateina ne tik paraginti, bet ir padirbėti kastuvu kartu su kitais — šitoks dekretas buvo priimtas su triukšmingu pritarimu. Jeigu nepavyks gauti ginklų, žmonės, kurie dabar tokie energingi, paluš ir numos į viską ranka. Liesasis Bomaršė, norėdamas pasitarnauti tėvynei ir kaip kadaise mažumą pasipelnyti, užsako šešiasdešimt tūkstančių gerų šautuvų iš Olandijos; duok Dieve, kad juos atsiųstų — tuomet ir tėvynė, ir Bomaršė būtų išgelbėti! Tuo tarpu žmonės išdrasko turėklus ir perkala juos į ietis; net grandinės virsta ietimis. Atkasami palaidotųjų karstai ir perlydomi į pabūklų sviedinius. Visų bažnyčių varpai nukabinami ir perlydomi į patrankas, o bažnyčių aukso ir sidabro indai atiduodami pinigų kalykloms ir virsta monetomis. Be to,

* Žr.: *Toulongeon*. Histoire de France.— T. 2.— P. 5.

pažvelkite į pulkus gražiųjų piliečių, kurios, lyg gulbės pulkais nutūpusios bažnyčiose ir palenkusios laibus it gulbių kaklus, siuva kariškas palapines ir uniformas! Netrūksta ir patriotiškų dovanų nuo tų, kurie dar kažką turi, ir duodamos jos nešykštint; gražuolės motina ir dukra Viljom, moteriškų skrybėlių dirbėjos iš Sen Marteno gatvės, „paaukoja sidabrinį antpirštį, penkiolikos *su* monetą" ir dar keletą panašių dalykų ir pasisiūlo, bent jau motina, eiti sargybą. Tie, kurie neturi nė antpirščio, aukoja tai, kas į jį tilptų — nors vien idėją. Vienas pilietis sukūrė projektą medinės patrankos, kuria naudotis galės tik Prancūzija. Kubiliai padarytų ją iš *rąstų;* ji galėtų būti neriboto kalibro, va tik dėl galingumo neaišku. Taigi žmonės iš visos širdies mosuoja kūjais, išradinėja, siuva, lydo... Kiekvienoje parapijoje lieka vos po du varpus — pavojui paskelbti ir kitiems tikslams.

Atkreipkite dėmesį į tai, kad kaip tik tuo metu, kai prūsų artilerija griaudėjo garsiausiai prie Longvi šiaurryčiuose, o mūsų niekšiškas Lavernjė nematė kitos išeities kaip pasiduoti, šiaurės vakaruose, nuošalioje, patriarchališkoje Vandėjoje ilgai kaupęsis nepasitenkinimas dėl neprisiekusių dvasininkų persekiojimo pribrendo, prasiveržė į paviršių tokiu netinkamu metu! Taigi „aštuoni tūkstančiai Šatijono prie Sevro valstiečių atsisako eiti į armiją ir pareiškia neleisią skriausti savo pastorių". Prie jų prisijungia tokie kaip Bonšanas, Laroššaklenas ir nemažai kitų rojalistiškai nusistačiusių senjorų, taip pat Stoflė ir Šaretas [306], didvyriai ir Šuano kontrabandininkai. Šiltus paprastos liaudies lojalumo jausmus dvasininkų ir dvarininkų dumplės išpūtė į siautulingą ugnį! Taigi kils tikrų tikriausios grumtynės, su apkasais, su mirtį nešančiomis salvėmis iš brūzgynų ir upių pakriaušių; pleškės lūšnos, vargšės moterys tekinos lėks slėptis su vaikais ant kuprų, pasėlių laukai dirvonuos, nusėti pabalusiais žmonių kaulais; „aštuoniasdešimt tūkstančių įvairaus amžiaus ir padėties vyrų ir moterų vienu metu bėgs į aną Luaros krantą", ir vėjas toli išnešios jų aimanas. Trumpai tariant, kelerius ateinančius metus regėsime tokių scenų, kurių nebuvo per šlovingus šių pastarųjų amžių karus nuo pat albigiečių [307] persekiojimo ir kryžiaus žygių pabaigos (tiesa, pasitaikydavo, kad tekdavo „ugnimi nubausti" vieną

ar kitą provinciją, bet tai būdavo išimtys). „Aštuoni tūkstančiai prie Šatijono“ bus kuriam laikui išvaikyti, ugnis išblaškyta, bet neužgesinta. Taigi prie gumbų ir žaizdų, gautų nuo užsienio priešų, nuo šiol prisidės dar ir pražūtingesnė gangrena šalies viduje.

Pranešimai apie šį sukilimą Vandėjoje pasiekia Paryžių trečiadienį, rugpjūčio dvidešimt devintąją, vos tik buvo išrinkti būsimieji rinkikai ir šalis, nepaisant Braunšveigo hercogo ir Longvi, vis dar tikėjosi, Dievui leidus, sušaukti Nacionalinį Konventą. Jeigu nekreipsime į jį dėmesio, šis trečiadienis laikytinas vienu ryškiausių Paryžiaus istorijoje: liūdnos žinios ateina viena po kitos lyg Jobo pasiuntiniai, ir į jas taip pat liūdnai reaguojama. Nekalbėsime apie tai, kad Sardinija rengiasi įsibrauti į tėvynės pietryčius, o Ispanija graso šalies pietų rajonams. Bet argi prūsai nešeimininkauja Longvi (kuris, ko gero, buvo išdavikiškai atiduotas priešui) ir rengiasi apsiausti Verdeną? Klerfė su savo austrais baigia apsupti Tionvilį, tad ir šiaurėje padėtis grėsminga. Dabar priešai siaubia nebe Meco apylinkes, o Klermono; žmonės matė ulonus ir husarus skriejant Šalono keliu beveik prie pat Sen Menulio. Drąsos, patriotai! Praradę drąsą, neteksite visko!

Kupini dramatizmo buvo debatai parlamente šį trečiadienio vakarą „po septintos valandos“, dalyvaujant kariškiams, pabėgusiems iš Longvi. Pervargę, dulkini, prislėgti, tie vargšai vyrai įeina į Įstatymų leidžiamojo susirinkimo salę saulei leidžiantis ar kiek vėliau ir su graudžiomis smulkmenomis pasakoja, kokioje baisioje padėtyje atsidūrė: iš visų pusių plūdo dešimtys tūkstančių prūsų, penkiolika valandų lyg pratrūkęs vulkanas spjaudė ugnį jų patrankos, o mūsų tik saujelė buvo išsibarsčiusi ant tvirtovės pylimo, dviem patrankoms teko vienas artileristas, o bailusis komendantas Lavernis nėsyk nepasirodė; degikliai neįsidegdavo, bombose nebūta parako — ką mes galėjome padaryti? *„Mourir!“* * — tuoj pat atsakydamas sušunka ne vienas balsas **, ir dulkini bėgliai gauna kitur ieškoti paguodos. Taip, *mourir* — šis žodis dabar nenueina nuo lūpų. Tegul Longvi tvirtovė tampa kitoms keiksmu, pajuokos objektu; tegul (kaip siūlo Įsta-

* Mirti *(pranc.)*.
** Histoire Parlementaire.— T. 17.— P. 148.

tymų leidžiamasis susirinkimas) jis būna nutrintas nuo paviršiaus žemės, kuriai užtraukė gėdą. Šitaip išleidžiamas dekretas, prūsus išvijus, „nušluoti“ Longvi tvirtovę ir suarti toje vietoje žemę.

Ne gailestingesni ir jakobinai. Nenuostabu, juk jie — patriotizmo žiedas. Vargšo komendanto žmona, nelaimingoji ponia Lavern, pasiėmusi skėtį nuo saulės tėvo lydima vieną vakarą atėjo į galingosios patriotizmo motinos salę ir „perskaitė pranešimą, kuriuo mėgino išteisinti Longvi komendantą“. Pirmininkaujantis Lafaržas atsakė jai štai ką: „Piliete, tauta teis Laverną; jakobinai privalo pasakyti jam teisybę. Jeigu jis būtų branginęs savo tėvynės garbę, jis ten būtų baigęs savo gyvenimą“ *.

2 skyrius

DANTONAS

Išvakarėse į Susirinkimą atėjo Dantonas ir pareikalavo dekreto dėl kratų ginklams *ieškoti,* nes savo noru jie nebuvo atiduoti,— tai geriau, negu šluoti nuo žemės paviršiaus Longvi ar smerkti vargšus dulkinus kareivius ar vadų žmonas. Šiuo tikslu valdžios atstovai turi atlikti griežtas kratas ir ieškoti ginklų ir arklių, nes aristokratai važinėjasi karietomis, tuo tarpu patriotai turi patys vilkti patrankas. Apskritai reikia ieškoti karinių atsargų „įtartinų asmenų namuose“ ir net, jeigu tai pasirodys reikalinga, sučiupti ir uždaryti į kalėjimą pačius įtartinuosius! Kalėjimuose jų sąmokslai bus nepavojingi, į kalėjimus sukišti jie bus lyg ir įkaitai, tad iš jų bus šiokia tokia nauda. Energingasis teisingumo ministras išvakarėse pareikalavo šio dekreto ir jį gavo. Jis pradedamas vykdyti tą patį vakarą. Tuo pat metu, kai šie išvargę kareiviai sveikinami žodžiu *„mourir“,* vykdomos kratos. Valdžios paskaičiavimais, šitaip randama dar du tūkstančiai ginklų ir gal keturi šimtai naujų kalinių; ši priemonė įvaro tokį siaubą ir nerimą aristokratams, kad jų turėtų gailėti kiekvienas, net patriotai, jeigu tik jų pačių nekamuotų ne mažesnis nerimas. Taip, ponai, jeigu Braun-

* Histoire Parlementaire.— T. 19.— P. 300.

šveigo patrankos pavers Paryžių pelenais, tai ir iš jo kalėjimų turbūt liks tik smilkstančių griuvėsių krūvos; mes patys perbalę iš baimės, bet pasiryžę įvaryti kitiems visų jos pragariškų siaubų; mes visi plaukiame šiais šėlstančiais vandenimis vienu prakiurusiu laivu.

Galima įsivaizduoti, kaip sukruto dabar tie „trisdešimt tūkstančių rojalistų", kaip sąmokslininkai ar kaltinami sąmokslais vis giliau lindo į savo slėptuves kaip Bertranas-Molvilis, kuris nerimastingai žvelgė į Longvi pusę vildamasis, kad orai nepabjurs, arba kaip jie persirengdavo tarnais, kaip tai padarė Narbonas, kuris „išvyko į Angliją, apsimetęs daktaro Bolmano asistentu"; kaip nenustygo ponia de Stal ir gausybės bėdų ištikta maldavo kolegos literato Maniuelio ir net raštininko Taljeno pagalbos! * Pamfletų autorius rojalistas Peltjė jaudinamai, be galo spalvingai aprašo tos nakties siaubus. Penktą valandą vakaro didysis miestas staiga nutyla, girdėti vien būgnų tratėjimas ir sunkūs žingsniai, retkartėmis — siaubą varantis beldimas į duris: tai atvyko trispalve pasipuošęs valdžios įgaliotinis su gvardiečiais mėlynomis uniformomis (dabar jos, atrodo, *juodos*). Pasak Peltjė, visos gatvės ištuštėjusios, iš abiejų galų gvardiečių atkirstos; visiems piliečiams įsakyta nekelti kojos iš namų. Upe plaukioja sargybiniai laivai, kad niekas nepasprūktų ja; užkardos uždarytos taip, kad pro jas uodas nosies neįkiš. Baugu! Saulė šviečia, ramiai slenka vakarop tyru, debesų juostų išraižytu dangumi; Paryžius tarsi miega ar negyvas — užgniaužęs kvapą jis laukia, koks smūgis jį ištiks. Vargšas Peltjė! Nuėjo praeitin „Apaštalų darbai" ir šmaikštūs tavo vedamieji straipsniai, nes padėtis pasidarė karčiai rimta; nudailinta satyra pavirto grubių (iš turėklų nukaltų) iečių smaigaliais; visa logika dabar sutelpa vieninteleje primityvioje tezėje: akis už akį, dantis už dantį! Su liūdesiu tai suvokdamas, Peltjė giliai įsirausia į slėptuvę, o paskui sėkmingai pabėga į Angliją, kur iš naujo pradeda karą rašalu. Ateis laikas, kai jį teis prisiekusiųjų teismas; jaunų vigų iškalbos išteisintas, jis taps garsenybe vienai dienai.

* *De Staël.* Considérations sur la Révolution.— T. 2.— P. 67—81.

Didžioji dalis iš „trisdešimties tūkstančių“, aišku, nenukentėjo, bet, kaip minėta, gal keturi šimtai, priskirti prie „įtartinųjų“, buvo sučiupti, ir visus apėmė neapsakomas siaubas. Vargas tam, kuris kaltas sąmokslų rengimu, antipilietine veikla, rojalizmu, feljanizmu, kuris, nesvarbu, prasikaltęs ar ne, turi priešą savo sekcijoje, kuris jį apkaltina! Suimamas vargšas senis de Kazotas; jauna mylima jo duktė atsisakė jį palikti. Kam tu išmainei, Kazotai, romantiškas istorijas ir „Įsimylėjusį velnią“ į šitokią tikrovę? Areštuojamas vargšas senis Sombrėjas iš Invalidų katedros, į kurį patriotai šnairavo dar nuo Bastilijos laikų — mylinti duktė taip pat nepanoro su juo išsiskirti. Jaunos, nesugebančios sulaikyti ašarų merginos ir tirtantys, paliegę seneliokai, darsyk sukaupiantys jėgas... Ak, mano broliai, ak, mano sesės!

Įkalinami ne tik kad niekam nežinomi žmonės, bet ir įžymybės, jeigu tik atsiranda kaltintojas. Patenka į kalėjimą ir grafienės Lamot iš vėrinio istorijos vyras (*ji* pati jau seniai negyvai sutrypta Londono gatvėje), bet jį paleidžia. Storulis de Morandas iš *„Courrier de l'Europe“* lyg pamišęs šlubčioja iš vieno kameros kampo į kitą, bet jį paleidžia, nes jo valanda dar neišmušė, ir jis mikliai išklibikščiuoja, pasiramstydamas savo ramentais. Labai silpnos sveikatos advokatą Matoną de la Vareną uždaro į kalėjimą, išplėšę iš motinos ir giminių, nes trispalve pasipuošęs Rosinjolis (dar neseniai — auksakalio pameistrys ir niekšas, o dabar — visų gerbiamas žmogus) prisimena kadaise jo pasakytą ginamąją kalbą. Įkalinamas ir Žurnjakas de Sen Mearas, guvus, tiesaus būdo kareivis, dalyvavęs Nansi maište, tame „karališkojo pulko bruzdėjime“, bet ne tų pusėje. O išvis liūdniausia, kad suimamas abatas Sikaras, dvasininkas, negalėjęs prisiekti, bet sugebėjęs mokyti kurčnebylius; anot jo, vienas žmogus iš jo sekcijos jautęs jam pagiežą; nutaikęs progą, jis šitaip suvedęs sąskaitas. Arsenalo kvartale nebyliai ženklais ir audringai gestikuliuodami rodo, kaip jie sielvartauja, kad iš jų išplėštas tas, kuris stebuklingai juos išgydė, išmokė kalbėti.

Turint galvoje, kiek žmonių buvo suimta tą rugpjūčio dvidešimt devintosios vakarą, ir tai, kad areštai dieną naktį nesiliovė nuo pat dešimtos dienos, galima įsivaiz-

duoti, kaip dabar atrodė kalėjimai. Jie sausakimšai prigrūsti, tvarkos jokios; žmonės grumdosi, stumdosi, viešpatauja smurtas ir siaubas. Iš vargšės karalienės draugių, nusekusių paskui ją į Tamplį, o paskui uždarytų į kitus kalėjimus, kai kurios, kaip guvernantė de Turzel, bus paleistos, o viena, princesė de Lambal, nebus paleista: Laforso kameroje ji lauks savo likimo.

Tarp šimtų areštuotųjų, vežimais gabenamų į miesto rotušę ar sekcijų sales, į kardomojo kalinimo vietas, ir sugrūdamų čia lyg į kokį aptvarą gyvuliams, turime paminėti dar vieną — Karoną de Bomaršė, „Figaro" autorių, įveikusį Mopu parlamentus ir Gezmano cerberius. Kadaise jis buvo laikomas pusdieviu, o dabar? Mes palikome jį šlovės zenite, bet kaip siaubingai jis smuko per tą laiką, kai vėl jį išvystame! „Vidurnaktį" (dar tik rugpjūčio dvyliktosios) į kambarį įeina pastiręs iš baimės „tarnas, apsirengęs naktiniais marškiniais": „Kelkitės, pone, žmonės jūsų ieško; jie beldžia, tarytum ketindami išlaužti duris!" „Išties jie baisiai trankėsi. Užsimetu švarką, pamiršęs net liemenę, basnirčia įsispiriu į šlepetes ir klausinėju tarną". *Šis,* deja, atsakinėja vien nesuprantamais neiginiais ir paniškais šauksmais. Pro langinių plyšius priešais namus ir už jų blyškioje žibintų šviesoje jis mato vien tik pilną gatvę žmonių išvargusiais veidais; jie triukšmauja, mosuoja ietimis; Bomaršė lyg pamišęs lakstto, ieškodamas, pro kur pabėgti, neradęs slepiasi namų apačioje, indaujoje, ir pusnuogis, iš baimės plazdančia širdimi „daugiau nei keturias valandas čia išstovi"; pro rakto skylutę jis mato šmėsčiojant šešėlius, virš galvos girdi trepsint kojas ir pragarišką triukšmą... Senos damos, gyvenančios kaimynystėje (kaip kitąryt paaiškėjo), netikėtai pažadintos, šaižiai cypdamos skambino varpeliais kambarinėms, kad atneštų širdies lašų, o seni ponai vienmarškiniai bėgo ir „šokinėjo per sodų tvoras", nors niekas jų nesivijo; vienam nepasisekė — nusilaužė koją *. Štai kaip atsirūgo Bomaršė tie šešiasdešimt tūkstančių olandiškų ginklų (kurie taip ir nebuvo atsiųsti) ir noras sumaniai pasipelnyti!

* Bomaršė pasakojimas: Mémoires sur les Prisons.— Paris, 1823.— T. 1.— P. 179—190.

Šį kartą Bomaršė paspruko, bet kitąsyk, už dešimties dienų, nepavyko. Rugpjūčio dvidešimt devintosios vakarą jis vis dar kalėjimo chaose; jo padėtis apgailėtina: jis ne tik negali pasiekti teisingumo, bet netgi kad jį išklausytų. Užkalbintas „Panisas pasikrapšto pakaušį" ir neria šalin. Vis dėlto tegul „Figaro" gerbėjai sužino, kad plunksnos brolis prokuroras Maniuelis jį surado ir dar kartą išvadavo. Užtat tegul „Figaro" gerbėjai įsivaizduoja ir rauda matydami, kaip liesasis pusdievis, netekęs savo spindesio, turėjo slapstytis klėtyse, liežuvį iškišęs lakstyti arimais, gelbėdamas savo gyvybę, kaip turėjo laukti, ant galvos lašant nuo kraigų, ir sėdėti tamsoje „bulvare, tarp grindinio ir šiaip visokių akmenų krūvų", nekantraudamas išgirsti kurio nors ministro ar bent jau ministro raštininko žodį apie tuos prakeiktus olandiškus šautuvus, bet veltui, o jo širdis virdavo iš pagiežos, siaubo ir slopinamo šuniško pasiutimo; kaip eiklus, niršus šuo, kadaise tikęs į palydovus Dianai, apsilaužė dabar jau senus savo dantis, begrauždamas grindinio akmenis ir priverstas „sprukti į Angliją", o grįžęs šliaužti kertėn ir tyliai gulėti, išbarstęs savo dantis (pinigus). O mes be ašarų, bet ne be gailesčio, pamojame ranka atsisveikindami su šiuo sunykusiu tvirto būdo artimu. Jo „Figaro" sugrįžo į Prancūzijos sceną; negana to, mūsų dienomis kartais ji vadinama geriausia iš visų pjesių. Išties: kol žmogaus gyvenimas bus grindžiamas vien dirbtinumu, o kiekvienas naujas perversmas ir valdančiųjų dinastijų pasikeitimas išvers į paviršių tik dar vieną *perdžiūvusių šiukšlių* sluoksnį, bet *dirva* taip ir nepasirodys,— argi nėra gerai visokeriopai protestuoti prieš tokį gyvenimą, kad ir taip, kaip tai darė Figaro?

3 skyrius

DIUMURJĖ

Šitokie dalykai darosi paskutinėmis 1792 m. rugpjūčio dienomis, apsiniaukusiomis, nelaimes ir blogus ženklus nešančiomis. Kas laukia šios nelaimingos Prancūzijos? Praeitą antradienį, rugpjūčio dvidešimt aštuntąją,

Diumurjė išjojo iš Moldo stovyklos į rytus Sedano link ir apžiūrėjo vadinamąją armiją, pamestą ten Lafajeto; be vado likę kareiviai niūriai į jį dėbčiojo, o kai kurie niurzgėjo: „Tai vienas iš tų galvijų, kurie privertė paskelbti karą" *. Iš visų šaukimo punktų persijoti plūsta kareiviai, bet vien naujokai, kuriems visko stinga — gerai, jei jie turi bent ginklus. O Longvi niekingai krito, Braunšveigo hercogas ir Prūsijos karalius su šešiasdešimčia tūkstančių kareivių tuoj apsiaus Verdeną; Klerfė ir austrai veržiasi į šalies gilumą pro šiaurinę sieną; taigi Prancūziją supa „aštuoniasdešimt tūkstančių", kaip rodo dokumentai, priešo kareivių, baimės akimis —„šimtas penkiasdešimt tūkstančių", o už jų stovi reakcingoji Europa. Tarp jų — Kastri ir Broji riteriai bei rojalistų pėstininkai „raudonais siūlais apvedžiotais mundurais ir geltonomis kelnėmis", nuo kurių dvelkia mirtimi ir kartuvėmis.

Galop sekmadienį, 1792 m. rugsėjo antrąją, Braunšveigo kariuomenė jau prie Verdeno. Kartu su karaliumi ir šešiasdešimčia tūkstančių vyrų, kurių ginklai žybsi aukštumose, jis žvelgia iš ano Maso upės kranto į mūsų „aukštąją tvirtovę" ir visas mūsų konditerių krosnis (mat Verdenas garsėja konditerijos gaminiais); jie atsiuntė mandagų reikalavimą pasiduoti, idant būtų išvengta kraujo praliejimo! Sakote, priešintis jiems iki paskutinio kraujo lašo? Sakote, brangi kiekviena diena, kurią priešas bus sulaikytas? O kaip mes jam priešinsimės, generole Boreperai?— klausia persigandęs municipalitetas. Mes, Verdeno miesto tarybos nariai, manome, kad priešintis neįmanoma: juk Braunšveigas turi šešiasdešimt tūkstančių vyrų ir begalę pabūklų! Sulaikyti priešą, patriotai, būtų gerai, bet kuo blogiau taikiai kepti pyragaičius ir išsaugoti sveiką kailį... Vargšas Boreperas ištiesia rankas ir aistringai maldauja vardan tėvynės, garbės, Dievo ir žmogaus, bet veltui. Miesto tarybos nariams įstatymas duoda teisę įsakinėti vadams; toks įstatymas atrodė reikalingas, nes armijos karininkai — rojalistai, atviri arba užsimaskavę, ir jie įsako kaip taikingi pyragaičių kepėjai, o ne didvyriški patriotai — pasiduoti! Boreperas par-

* *Dumouriez*. Mémoires.— T. 2.— P. 383.

žirglioja namo; įėjęs į jo kambarį tarnas pamato jį „uoliai rašant" ir išeina. Po kelių minučių tarnas išgirsta pistoleto šūvį. Boreperas guli negyvas; pasirodo, kad šitaip įnikęs jis rašė trumpą atsisveikinimo laiškelį prieš nusižudydamas. Šitaip mirė Boreperas; Prancūzija jį apraudojo, jis buvo palaidotas Panteone, jo našlė gavo garbingą pensiją, o jo antkapyje buvo parašyta: „Jis pasirinko mirtį, bet nepasidavė despotams..." Nusileidę nuo aukštumų prūsai taikiai paima Verdeną ir jame šeimininkauja.

Taigi Braunšveigo hercogas pamažu artinasi; kas sustabdys jo kariuomenę, nusidriekusią keturiasdešimt mylių? Visur apstu plėšikaujančių kareivių, siaubiančių šalies šiaurryčių kaimus; mat samdytas vokiečių kareivis gauna vos „tris su per dieną". Sako, esą net emigrantai mielai atiminėja sidabro indus — iš keršto. Drebėkite, Klermonai, Sen Menuli, ypač Varenai — *pentinų nakties* miestai! Prokuroras Sosas ir Vareno magistratūra pabėgo; narsusis Bonifasas Leblanas, „Auksinės rankos" smuklės savininkas, slapstosi miškuose; ponia Leblan, jauna, gražios išvaizdos moteris su savo kūdikiu gauna gyventi girios tankmėje, meldais dengtame būste, lyg toji gražuolė Besė Bel, apie kurią pasakojama dainoje, ir pirma laiko susigriebia reumatizmą *. Klermonas dabar gali skambinti pavojaus varpais ir uždegti visus žiburius! Klermonas, stūksantis *Karvės* (*Vache* — taip vadinamas šitas kalnas) papėdėje, tampa plėšikaujančių priešo kareivių grobiu. Iš jo moterų, kurioms grožiu neprilygsta bemaž jokios kitos, plėšikai atima ne gyvybę ar tai, kas joms brangiau, bet tai, kas pigiau ir galima panešti, nes skurdžiui, gaunančiam tris su per dieną, įstatymai neegzistuoja. Sen Menulyje priešo laukta jau ne kartą, ir visi nacionaliniai gvardiečiai su ginklais rankose užimdavo gynybines pozicijas, bet kol kas jis taip ir nepasirodė. Pašto viršininkas Druė nesislapsto miškuose; šis buvęs dragūnas, išgarsėjęs tuo, kad sulaikė karalių, rūpinasi, kad būtų išrinktas į Konventą.

Taigi Prancūzijos šiaurryčiuose visi blaškosi, bėga, o tuo tarpu Braunšveigo hercogas numatė *dieną* (istorija

* *Helen Marija Viljams*. Letters from France.— London, 1791—1793.— T. 3.— P. 96.

nebegali pasakyti kurią), kada jis, dievams leidus, pietausiąs Paryžiuje. O kas dedasi Paryžiuje, šalies centre, mes matėme, kas dedasi Vandėjoje, pietvakariuose — taip pat, pietryčiuose braunasi Sardinija, pietuose — Ispanija, šiaurėje — Klerfė su austrais ir apsiaustas Tionvilis. Visa Prancūzija straksi pamišusi, lyg vėjo blaškomos smėlio kolonos, šokančios valsą Sacharoje! Jokia šalis dar nėra buvusi tokioje beviltiškoje padėtyje! Susidaro įspūdis, kad Prūsijos monarchas užsigeidęs galėtų padalyti, sukarpyti šią šalį į gabaliukus, kaip Lenkiją, ir numesti menkutę dalelę vargšui broliui Liudvikui, paliepęs laikyti ją taip, kad ji necypteltų, antraip ji bus iš jo atimta!

O gal dangiškosios jėgos, numačiusios, kad naujas pasaulio istorijos skyrius privalo prasidėti čia, o ne kur kitur, davė visai kitokių nurodymų? Tuomet Braunšveigo hercogas nepietaus Paryžiuje tą dieną, kai pažadėjo, ir išvis nežinia kada! Kas žino, gal toje nelaimingoje Prancūzijoje, kuri baigia susitrinti į dulkes ir bekraštę nuolaužų krūvą, tarp viso šio niokojimo jau atsirado koks stebuklingas išgelbėjimo ir naujo gyvenimo šaltinis, ir jis jau trykšta, tik kol kas nematomas žmogaus akiai? Rugpjūčio dvidešimt aštuntąją, atlikęs nieko gera nežadančią dalinių apžiūrą, tą patį vakarą Diumurjė savo namuose sušaukia karo tarybą. Jis ištiesia šios beviltiškos karo veiksmų vietovės žemėlapį; vienoje pusėje — prūsai, kitoje — austrai, vieni ir kiti skina pergales; iki pat Paryžiaus eina platus kelias, o kliūčių jame bemaž nėra: mūsų daliniai išblaškyti, nes bejėgiai kur tik pažvelgsi. Ką galima patarti? Diumurjė nepažįstami generolai atrodo gan sutrikę ir nežino ką patarti — nebent trauktis, trauktis, kol bus sukaupta didesnė armija, kol atsitiktinumų grandinė pakiš mums kokią galimybę išsigelbėti — bent jau padės Paryžiui kuo ilgiau atsilaikyti prieš grobikus. Gudragalvis vyras, „tris paras nesudėjęs akių“, bemaž neprasižiodamas klausosi šitų ilgų nelinksmų kalbų, žvelgdamas į pasisakantįjį vien tam, kad įsidėmėtų jo veidą, paskui palinki visiems labos nakties, mostu paliepęs pasilikti jaunuoliui Tuvno, kurio liepsningas žvilgsnis jam patiko. Tuvno laukia. *Voilà* *,— sako didysis patarė-

* Štai *(pranc.)*.

jas, durdamas pirštu į žemėlapį. Ta ilga uolėtų kalnų ir neįžengiamų girių juosta, nusidriekusi keturiasdešimt mylių, yra Argonos miškas, jame viso labo penkios, netgi trys perėjos, per kurias įmanoma pereiti kariuomenei. Priešas apie tai užmiršo, tad gal mes dar galime jas užimti, nors Klerfė visai čia pat? Jeigu jas užimsime, jų pusėje liks Šampanės provincija, vadinama „alkanąja" (ar dar blogiau — *pouilleuse,* utėlėtąja), o mūsų — trys visko pertekusios vyskupijos ir ryžto kupina Prancūzija; be to, ne už kalnų ir rudens lygiadienio lietūs. Toji Argonos giria gali „tapti Prancūzijos Termopilais! * 308

Ak, veiklusai patarėjau Diumurjė su savo idėjomis knibždančia galva — tegul dievai tuo pasirūpina! Šiaip ar taip, didysis patarėjas sulanksto žemėlapį ir krenta ant lovos, pasiryžęs kitą rytą pamėginti įvykdyti savo sumanymą. Reikės veikti apsukriai, greitai ir drąsiai! Tik tas, kuris sugeba būti liūtas ir podraug lapė, sėkmės lydimas gali įgyvendinti šitokį planą.

4 skyrius

RUGSĖJIS PARYŽIUJE

Apie tai, kad Verdenas krito, Paryžius sužinojo kelios valandos *prieš* tam nutinkant iš apgaulingo gando, kuris išaiškėjo esąs pranašiškas ir atitinkantis tikrovę. Tai įvyksta sekmadienį, rugsėjo antrąją, kai darbai nekliudo mąstyti ir spėlioti. Verdenas kritęs (nors kai kas vis dar tai neigia), prūsai žygiuoja netrukdomai, su kartuvių virvėmis, ugnimi ir žabiniais, o tarp mūsų miesto sienų — trisdešimt tūkstančių aristokratų, ir vos keli šimtai lig šiol uždaryti į kalėjimus! Negana to: eina kalbos, kad ir šitie pasirengę maištauti. Žanas Žiuljenas, Vožiraro vežikas **, praeitą penktadienį pastatytas prie gėdos stulpo, išsyk ėmė verkšlenti, girdi, netrukus už jį būsią atkeršyta, kalėjimuose uždaryti karaliaus draugai ištrūksią į laisvę, šturmu paimsią Tamplį, gražinsią karalių sostan ir kartu su tais, kurie nebuvo įkalinti, mums vi-

* *Dumouriez.*— T. 2.— P. 391.
** *Moore.* Op. cit.— T. 1.— P. 178.

siems nudirsią gyviems kailius. Nelaimingasis Vožiraro vežikas kriokė tai visa gerkle, nesiliovė netgi nugabentas į rotušę; vakar vakare, kai buvo giljotinuotas, jis iškeliavo į aną pasaulį su putotom nuo šių žodžių lūpom *. Mat prie gėdos stulpo pripančiotas žmogus gali kuoktelti, kaip gali pakvaišti kiekvienas mūsų ir „patikėti juo", kaip yra linkę pamišėliai, „kaip tik *todėl,* kad tai, ką jis sako, yra neįmanoma".

Matyt, bus atėję lemiamas krizės momentas, paskutinė Prancūzijos agonija? Ryžtingai veik, tu, improvizuota Komuna, tvirtasis Dantonai, kiekvienas, kuris turite stiprybės! Spręskite patys, ar tą dieną vėliava su užrašu „Tėvynė pavojuje!" plazdėjo ramindama žmones, ar varydama juos iš proto.

Tačiau netrūksta nei improvizuotos Komunos, nei tvirtojo Dantono; abu veikia kaip jiems įprasta. Ant sienų klijuojami didžiuliai plakatai; antrą valandą suskambės pavojaus varpai, pavojų paskelbs patrankos šūvis, ir visi paryžiečiai pasileis į Marso laukus rašytis į kariuomenę. Tiesa, jie neginkluoti ir neapmokyti, bet jiems įkvepia jėgų įsiūtis ir neviltis. Skubėkite, vyrai, bet ir jūs, moterys, siūlykitės eiti sargybą ir užsimesti ant pečių rudas muškietas; silpnos kudakuojančios vištos, nevilties apimtos, šoka į nasrus dogui ir netgi jį įveikia savo nuožmumu! Peraugusi visas ribas baimė virsta savotiška drąsa, lygiai kaip smarkus šaltis, anot poeto Miltono, *nudegina*... Prieš kelias dienas Dantonas Įstatymų leidžiamojo susirinkimo gynybos komitete, visiems kitiems ministrams ir įstatymų leidėjams išsakius savo nuomonę, pareiškė, kad nedera palikti Paryžių ir bėgti į Somiurą, kad jie privalą rodyti ištikimybę sostinei ir laikytis taip, kad įvarytų priešui baimę,— šie jo žodžiai buvo dažnai kartojami ir perspausdinami kursyvu **.

Antrą valandą, kaip matėme, Boreperas nusišovė Verdene, visoje Europoje žmonės eina į pamaldas, tačiau Paryžiuje visi varpai muša šaukdami ne į bažnyčias, kas minutę dunksi pavojų skelbianti patranka; Marso laukas ir tėvynės aukuras knibžda nuo žmonių, apimtų despera-

* Histoire Parlementaire.— T. 17.— P. 409.
** Biographie des Ministres.— Bruxelles, 1826.— P. 96.

tiškos baimės ir jos įkvepiamos drąsos. Koks *miserere* kyla dangun iš šios kadaise buvusios krikščioniškiausios iš visų karalių sostinės! Įstatymų leidžiamasis susirinkimas posėdžiauja tai baimės apniktas, tai aistroms verdant; Vernjo pasiūlo, kad dvylika deputatų eitų patys kasti tranšėjų į Monmartro kalvas, ir šitoks dekretas priimamas džiaugsmingiems šūksmams aidint. Vis dėlto svarbiau ne tai, kad net susirinkimo deputatai kasa tranšėjas, bet tai, kad pasirodo Dantonas, suraukęs savo juodus antakius. Šiam galiūnui žengiant, dreba salės grindys; niūrią energiją spinduliuoja visi šio atšiauraus vyro bruožai. Stiprus tas niūrusis Prancūzijos ir Žemės sūnus; jos taip pat tikrovė, o ne kokia formulė, ir dabar, nublokštas ganėtinai *žemai,* jis remiasi į žemę ir tikroviškus dalykus. „Įstatymų leidėjai! — sugriaudžia jo balsas (jo žodžius išsaugojo mums laikraščiai). — Ne pavojų skelbiančią patranką jūs girdite — tai ženklas pulti priešus. Kas mums reikalinga, idant juos įveiktume, nublokštume atgal? *Il nous faut de l'audace, et encore de l'audace, et toujours de l'audace*" *. Tikrai taip, galingasai titane, nieko kita tau daugiau nelieka. Tai girdėję seniai dar ir dabar jums papasakos, kokį ryžtą širdyse įkvėpė tuo metu tas griaudžiantis balsas, kiek drąsos suteikė, ir kaip po visą Prancūziją ją įelektrindami nuskambėjo jo žodžiai, nes jie buvo ištarti laiku.

Na, o Komuna, užrašinėjanti naujokus Marso lauke? O Sekimo komitetas, virtęs dabar Visuomenės gelbėjimo komitetu, kurio sąžinė yra Maratas? Komuna užverbuoja daug, pristato jiems Marso lauke palapinių, kad rytoj auštant galėtų išžygiuoti, — pagirkime Komuną už šią jos veiklą! Maratas ir Sekimo komitetas nusipelno ne pagyrimų ir netgi ne kaltinimų, kuriais tik būtų galima apiberti šias nepakankamai tobulas mūsų kalbas, bet veikiau išraiškingo nutylėjimo! Prakeiktasis Maratas, kuris ilgai mąstė vienišas, slapstydamasis rūsiuose ar sėdėdamas ant savojo stilitų stulpo, matė tik tokį išsigelbėjimą: „dviejų šimtų šešiasdešimties tūkstančių aristokratų galvos turi kristi nuo pečių". Su keliomis dešimtimis Neapolio galvažudžių, kurių kiekvienas turėtų durklą dešinėje, movą

* Mums reikalinga drąsa, tik drąsa, ir dar kartą drąsa (*pranc.*). *Moniteur* (pateikta Histoire Parlementaire. — T. 17. — P. 347).

kairėje rankoje, jis pereitų visą Prancūziją ir tai padarytų. Tačiau visas kraštas juokėsi, šaipėsi iš šių žiaurių, nors ir geranoriškų liaudies draugo ketinimų, ir jo sumanymas negalėjo pavirsti veiksmais, bet vien tik įkyria idėja. Tačiau pažvelkite: dabar jis nusileido nuo savo stulpo į garbės tribūną; gal dabar, kai atėjo lemiamas krizės momentas, kai valanda turi nulemti pražūtį ar išsigelbėjimą, iš čia jis sugebės įvykdyti savo ketinimą be durklų, bent jau be *movų?*

Avinjono Ledo bokštas sukėlė nemaža triukšmo ir tebėra gyvas visų atmintyje, tačiau organizatoriai nebuvo nubausti. Negana to: matėme, kaip galvažudį Žurdaną žmonės nešiojo ant pečių lyg kokį varinį stebuklą „iš vieno pietų miesto į kitą..." Nemėgink atspėti, skaitytojau, kokios šlykščios, baisios šmėklos mosuodamos savo durklais ir movomis striksi Marato galvoje, šitaip kvaitulingai *miserere* skambinant varpams, kai visus apėmęs beprotiškas įsiūtis! Nemėginkite atspėti ir apie ką mąstė žiaurusis Bijo, apsirengęs „trumpu rudu švarku", ar Seržanas, kol kas dar nepravardžiuojamas *Agatu,* ar Dantono patikėtinis Panisas; nei kokius pabaisiškus ir stebuklingus įvykius savo gelmių tamsoje brandina klaikusis Orkas [309], paleidžiantis juos į pasaulį visų akyse! Tose Paryžiaus gatvėse viešpatauja siaubas, siaubas ir įsiūtis, ašaros ir padūkimas; varpų *miserere* sklinda virš miesto; nevilties genami drąsuoliai įnirtingai traukia į mūšį; motinos ašaromis paplūdusiais skruostais ir neapykantos draskomomis širdimis siunčia savo sūnus į mirtį. „Žmonės griebia už kamanų karietų arklius" ir įkinko juos pabūklų vilkti, „palikę karietas vidury gatvės". Varpams šitaip skambinant *miserere,* kai visur siaučia slogi pamišėliška maišatis, ar ilgai reikės laukti žmogžudystės, griovimo instinkto ir visų furijų? Ar nepakaks menkos — kas žino, kokios menkos — dingsties, ir pasirodys žmogžudystė, nušviesdama šią tamsą *savo* švytinčia gyvačių prisiraizgiusia galva?!

Kaip tai prasidėjo ir vyko, kas buvo iš anksto apgalvota, o kas savaiminga ar atsitiktina, žmogus sužinos tik Paskutiniojo teismo dieną. Bet kuomet valdovo sąžinę saugoti patikėta tokiam žmogui kaip Maratas.., mes visi žinome, kokio *ultima ratio* [310] griebiasi valdovai, kai juos

priverčia tai padaryti! Šiame Paryžiuje, kaip ir visur žemėje, esama nedorų žmonių — gal šimtas ar daugiau tokių, kuriuos galima nusamdžius ant ko užpjudyti; arba nereikia nė samdyti, jie patys, savo valia, kibs į gerklę... Vis dėlto atkreipkime dėmesį, kad apgalvojimas iš anksto — tai dar ne įvykdymas ir net ne jo garantija, o ne daugiau kaip *leidimas* tam, kuris pasirengęs planuojamą veiksmą įvykdyti. Nuostabu pagalvojus, kad tarp nusikaltimo sumanymo ir įvykdymo žioji praraja. Pirštas padėtas ant nuleistuko, bet žmogus dar ne žudikas,— visą jo prigimtį krečia tokia baigtis; taigi tai veikiau sąmyšio pauzė, paskutinė galimybės akimirka. Jis dar ne žudikas, ir nuo nereikšmingų mažmožių gali pareiti, ar jis išsivaduos nuo įkyrios jį apsėdusios idėjos. Vos pastebimas raumenėlio virptelėjimas, plyksteli mirtį nešanti ugnis, jis tampa žudiku ir amžinai juo liks; Žemė virsta jam pragaru, baudžiančiu už nusikaltimą; dabar horizonte jam šviečia ne auksinė viltis, o raudonos atgailos liepsnos; balsai iš gamtos gelmių šaukia: „Vargas, vargas jam!“ Mes visi nulipdyti iš šitokio molio, ir net tyriausieji iš mūsų vaikšto virš tokių bedugnės kaltės ir nusikalstamų polinkių parako minų, kaip taikliai pasakyta —„sulaikomi vien Dievo“. Žmoguje esama gelmių, pasiekiančių patį pragaro dugną, kaip ir aukštybių, pasiekiančių dangaus skliautą, nes ir dangus, ir pragaras sutverti iš jo, ir jų kūrėjas — jis, amžinas stebuklas ir amžinoji paslaptis... Tačiau žvelgdama į šį Marso lauką, į tas statomas palapines ir karštligiškai verbuojančius municipaliteto narius, į tą niūrų kunkuliuojantį Paryžių su jo sausakimšais kalėjimais (kurių kaliniai neva ketina ištrūkti į laisvę), girdėdama *miserere* skambinant jo varpus, jo motinų raudas ir kareivių šūksmus atsisveikinant, pamaldi siela tą dieną būtų meldusi, kad gailestingasis Dievas sulaikytų nedorėlius, ir sulaikytų tvirtai, idant dėl kokio nieko ar menkos dingsties nekiltų pamišimas, siaubas, žmogžudystės, ir šis rugsėjo sekmadienis nevirstų juoda diena žmonijos metraščiuose.

Pavojaus varpas skamba kuo garsiausiai, laikrodžiai niekam negirdint išmuša *tris,* kai vargšas abatas Sikaras su gal trisdešimčia kitų prisiekti atsisakiusių dvasininkų šešiomis karietomis važiuoja gatvėmis iš kardomosios ka-

meros rotušėje į vakarus, Abatijos kalėjimo link. Gatvėse stovi nemažai paliktų ekipažų, o šie šeši važiuoja pro įpykusias minias, kurios svaido prakeiksmus jų keleiviams. Prakeiktieji aristokratiški tartiufai — štai į kokią sunkią padėtį jūs mus atvedėte! O dabar jūs ketinate ištrūkti iš kalėjimų ir pasodinti į sostą šį *Capet Veto,* kad jis mums gyviems kailius nudirtų? Nešdinkitės, Belzebubo ir Molocho, tartiufijos, Mamonos ir prūsiškų kartuvių — to, ką jūs vadinate motina bažnyčia ir Dievu — dvasios ganytojai! Vargšai neprisiekę dvasininkai turi kęsti šitokius ir dar skaudesnius priekaištus, kuriuos svaido jiems įšėlę patriotai, kiti net ant karietų paminų užlipę — lydintys sargybiniai ir tie jų nesulaiko. Užtraukėte užuolaidėlę karietoje? Ne, to nebus! — paprieštarauja patriotas, ir, savo pūslėta letena sugriebęs užuolaidėlę, vėl ją atitraukia. Ujamųjų kantrybė turi ribas — jau netoli Abatijos kalėjimas, jie jau seniai kenčia patyčias, tad vienas karštesnio būdo dvasininkas tvoja per įdiržusią ranką savo lazdele, o kadangi nuo to jam pasidaro kiek lengviau, smarkiai sudrožia dar ir per susivėlusią galvą, o antrąsyk dar smarkiau — mums visiems ir visam kraštui aiškiai matant. Po to nieko aiškiai nebegalima įžiūrėti. Įsiutusi minia kitą akimirką apsupa karietas, užstoja joms kelią; jos klyksmai nustelbia pasigailėti šaukiančius balsus, į kuriuos atsako kardų dūriai į širdį *. Trisdešimt dvasininkų išvelkami iš karietų ir vienas po kito žvėriškai nužudomi prie kalėjimo vartų, tik vargšui abatui Sikarui pavyksta pasprukti: jo pažįstamas laikrodininkas Motonas didvyriškai jį išgelbsti ir paslepia kalėjime, tad jis galės papasakoti apie tai, kas čia nutiko. Taigi atėjo Naktis ir Orkas, ir žmogžudystė *pakėlė* iš tamsos savo švytinčią gyvačių prisiraizgiusią galvą!

Nuo sekmadienio pavakarės iki ketvirtadienio vakaro (išmetus laikinas pertraukas ir pauzes) viena po kitos praeina šimtas valandų, kurios prilygsta Baltramiejaus nakties, Armanjakų skerdynių [311], Sicilijos mišparų valandoms ir visam, kas yra žiauriausia pasaulio metraščiuose. Siaubinga ta valanda, kai beprotystės priepuolio

* *Fėlėmhesi* (*Méhée Fils* anagrama). La Verité tout entière sur les vrais auteurs de la journée du 2 Septembre 1792 (perspausdinta Histoire Parlementaire.— T. 18.— P. 156—181).— P. 167.

apimta žmogaus siela sudrasko visus suvaržymus, visas taisykles ir parodo, kokių užkaborių, kokių tamsių gelmių joje esama! Kaip seniai buvo pranašauta, Naktis ir Orkas čia, šiame Paryžiuje, ištrūko iš savo požemio kalėjimo — tokie šlykštūs, slogūs ir painūs, kad net skaudu į juos žiūrėti, bet pamiršti jų nevalia.

Skaitytojas, įdėmiai žvelgiantis į šią tamsią pragaro fantasmagoriją, pastebės mažai nekintamų, pastovių dalykų, nors keletas vis dėlto yra. Jis pastebės, kad, šiame Abatijos kalėjime pasibaigus netikėtai kilusioms šventikų skerdynėms, mikliai susiformuos keistas prisiekusiųjų teismas, arba pavadinkime jį keršto ir laukinio teisingumo teismu. Jo nariai susėda aplink stalą, pasidėję ant jo kalinių sąrašus; pirmininkauja jam Stanislavas Majaras, Bastilijos šturmo didvyris, garsusis menadžių vadas. Ak, Stanislavai, sumanusai raitas antstoli, šiek tiek nutuokiantis apie įstatymus — mes tikėjomės išvysti tave ne čia, o kur kitur! Tačiau ir šį darbą tu turėjai atlikti, prieš visiems laikams pranykdamas mums iš akių. Laforso, Šatlė, Konsjeržeri kalėjimuose taip pat susikuria panašūs teismai panašiomis aplinkybėmis — juk ką gali padaryti vienas žmogus, gali ir kiti. Paryžiuje septyni kalėjimai, prikimšti sąmokslus rezgusių aristokratų, ir septyniskart septyni tūkstančiai patriotų, apimtų beprotiško įsiūčio. Esama ir niekšų, tikrų tikriausių, kokius tik nešioja ši žemė — jeigu kartais jų prireiktų. O jiems, šitokioms nuotaikoms vyraujant, įstatymai lyg ir neegzistuoja, o žudymas, kad ir kokiu vardu jį pavadintumėm, tėra darbas, kurį reikia atlikti.

Šitaip posėdžiauja šie staiga atsiradę laukinio teisingumo teismai; ant stalų prieš teisėjus guli kalinių sąrašai, aplink aidi neįprastas pasiutęs staugimas, o baisios nežinios kamuojami kaliniai sėdi kamerose. Dirba teismai greitai: perskaitoma pavardė, sužvanga skląsčiai, ir kalinys jau stovi prieš teisėjus. Keletas klausimų, ir prisiekusieji tuojau pat nusprendžia, ar teisiamasis rojalistų sąmokslininkas, ar ne. Jeigu aiškiai ne, teisėjai liepia jį paleisti, tik prieš tai jis privalo sušukti *„Vive la Nation!"* Jeigu tai sąmokslininkas, vis tiek liepia jį paleisti, tik be *„Vive la Nation!"*; gali būti ir kitas nuosprendis: nuvesti kalinį į Laforso kalėjimą. Laforse teisėjai vėl pa-

liepia nuvesti kalinį į Abatijos kalėjimą, čia — vėl į Laforsą. Savanoriai antstoliai čiumpa pasmerktąjį, kuris jau už kalėjimo vartų; jo nepaleidžia ir neveda į Laforsą, bet atiduoda riaumojančiai jūrai; jis patenka po nuožmiai švytruojančiais kardais, kirviais, ietimis ir susmunka, sukapotas į gabalus. Paskui susmunka kitas ir dar vienas, išauga krūva lavonų, o nutekamaisiais grioviais pasrūva raudonas skystis. Įsivaizduokite, kaip klykia vyrai toje minioje prakaituotais, kruvinais veidais ir dar žiauresnį moterų spiegimą, nes moterų taip pat esama, ir kaip į tą pragarą įmetamas beginklis žmogus! Žurnjakas de Sen Mearas buvo matęs mūšių, karališkojo pulko maištą, bet šitokį reginį išvydus gali sudrebėti net drąsiausia širdis. Įkalinti šveicarai, išlikę po rugpjūčio dešimtosios, „karštligiškai apsikabinę traukėsi atatupsti; žili veteranai šaukė: „Pasigailėkite, ponai, ak, pasigailėkite!“, bet pasigailėjimo čia nebuvo ko tikėtis. Staiga vienas iš šių vyrų žengė į priekį. Jis buvo gal trisdešimties metų, aukštesnio nei vidutinio ūgio, jo išvaizda buvo kilni ir kariška; vilkėjo jis mėlynu surdutu. „Aš eisiu pirmas,— tarė jis,— kadangi kitos išeities neturiu. Sudie!“, o paskui šveitė skrybėlę atgal ir sušuko galvažudžiams: „Kur eiti? Parodykit man“. Jie atidaro vartus ir praneša jo pavardę miniai. Akimirką jis stovi nejudėdamas, paskui puola į iečių tankumyną ir žūva nuo tūkstančio žaizdų *.

Užkapoja vieną po kito; kol vieni žudikai galanda atšipusius kardus, kiti gaivinasi vynu iš ąsočių. Skerdynės vis tęsiasi; garsūs klyksmai slopsta, pereina į duslų urzgimą. Reginį niūriais veidais stebi besimainanti minia — su buku pritarimu ar buku priekaištu, bukai suvokdama, jog tai būtina. Žmonės matė, ar neva matė, kaip „kažkoks anglas pilku apsiaustu“ davė gerti iš savo butelio —„jeigu jis nebuvo Pito pakurstytas“, koks buvo jo tikslas, težino jis pats ir šėtonas! Sąmojingasis daktaras Muras priėjęs pasidygėjo tuo, ką išvydo, ir pasuko į kitą gatvę. . .** Šis prisiekusiųjų teismas dirba gan sparčiai ir griežtai. Jis nesigaili nei drąsuolių, nei gražuolių, nei paliegėlių. Senis de Monmorenas, ministro brolis, rugpjūčio septynioliktosios tribunolo buvo išteisintas ir parvestas atgal

* *Félémhesi.* La Vérité tout entière.— Ut supra.— P. 173.
** Moore's Journal.— T. 1.— P. 185—195.

į namus, staugiantiems žiūrovams galerijose bakinant; šis teismas jo neišteisina. Princesė de Lambal atsigulė ant lovos. „Ponia, jus perveda į Abatijos kalėjimą.“ „Aš nenoriu, kad mane pervestų, man ir čia gerai.“ Jai paaiškina, kad ją būtinai turi pervesti. Tuomet ji tik mažumą pasitaisysianti savo rūbus. „Eiti netoli!“ — paprieštarauja šiurkštūs balsai. Ją, nesimaskuojančią karalienės draugę, taip pat nuveda prie tų pragaro vartų. Ji krūptelėjusi žengia atatupsta, išvydusi kruvinus kardus, bet grįžti nebeįmanoma. Ją stumia pirmyn; gražiąją jos galvą perskelia kirvis, paskui jai perkerta kaklą. Dailųjį jos kūną sukapoja į gabalėlius taip ciniškai ir siaubingai, nepadoriai elgdamiesi, kad žmogus nieku gyvu tuo nepatikėtų — apie tai reikia skaityti tik originalo kalba. Ji buvo graži, ji buvo dora, ji nespėjo patirti laimės. Ne vienos kartos jaunuoliui dingtels mintis: „Ak, vargše garbinimo verta karališkos, dieviškos kilmės sese,— kodėl ten nebuvo manęs su kalaviju ar Toro kūju [312] rankoje?!“ Jos galvą užmauna ant ieties ir išdidžiai nešioja po Tamplio kalėjimo langais, idant ją išvystų dar labiau nekenčiama — Marija Antuanetė. Vienas municipaliteto narys, tuo metu buvęs Tamplyje pas karališkuosius kalinius, tarė: „Pažvelkite pro langą!“ Kitas persigandęs sukuždėjo: „Nežiūrėkite!“ Tomis valandomis Tamplio teritoriją saugojo ištiestas ilgas trispalvis kaspinas; pro jį lengvai patenka vidun siaubas ir nerimstantis triukšmas, kol kas ne karalių žudynių, nors ir toks gali taip pat ateiti.

Vis dėlto dar svarbiau pažymėti, kokia jaudinanti meilė, kokios neapsakomos dorybių nuolaužos išplaukdavo į paviršių, kai šitaip buvo daužomos į šipulius žmonių gyvybės. Antai pažvelkite į senąjį markizą Kazotą; jis pasmerkiamas mirti, tačiau jauna jo duktė apglėbia jį su iškalbingu įkvėpimu, su meile, stipresne net už mirtį; šis reginys sugraudina pačius žudikus, ir jie pasigaili senio. Vis dėlto jis buvo kaltas, jeigu sąmokslas savo karaliui gelbėti yra nusikaltimas, tad po dešimties dienų teismas pasmerkė jį myriop, ir jis turėjo mirti kitur, palikęs savo dukrai žilų plaukų sruogą. Arba pažvelkite į senąjį de Sombrėjų, taip pat turintį dukterį. Ak, gerieji ponai, mano tėvas nėra aristokratas, aš pasiryžusi tai prisiekti ir kaip tik norite įrodyti. Mes nesame aristokratai, nes

jų nekenčiame! „Ar gersi aristokratų kraują?“— vyras (jei galima tikėti plačiai paplitusiu gandu) paduoda jai kraujo pripildytą taurę *, ir vargšė mergina tikrai jį geria. „Vadinasi, šitas Sombrėjus nekaltas!“ Tikrai taip... O dabar įdomiausia, kaip, šią žinią paskelbus, kruvinos ietys žvangteli, pastatomos ant žemės, ir dar neseniai lyg tigras riaumojusi minia pratrūksta šaukti iš džiaugsmo, kad išgelbėtas brolis; senis ir duktė glaudžiasi prie kruvinų krūtinių, rieda karštos ašaros. Juodu parneša namo, miniai džiaugsmingai skanduojant *„Vive la Nation“*; žudikai net atsisako pinigų! Ar šitokia minios nuotaika neatrodo keista? Šiaip ar taip, tai neabejotina; gausūs kiti rojalistų paliudijimai tai patvirtina **. Tai byloja apie daug ką.

5 skyrius

TRILOGIJA

Šiais laikais visi įvykių aprašymai, kad ir kokie jie epiški —„apie save kalbantys, bet savęs neapdainuojantys“— turi būti pagrįsti pasitikėjimu ar įrodomais faktais, arba išvis neturėti jokio pamato (tuomet jie ir teegzistuos it ore besidraikantys voratinkliai); taigi skaitytojas, ko gero, panorės žvilgtelti į įvykius juos mačiusių akimis ir tokiu būdu pats supras, kaip viskas atrodė. Tegul po keletą žodžių taria drąsusis Žurnjakas, nekaltas abatas Sikaras ir sumanusis advokatas Matonas. Nors Žurnjako knyga „Trisdešimt aštuonias valandas trukusi agonija“ ir silpnas kūrinys, ji sulaukė „per šimto leidimų“. Pateiksime čia ištrauką iš jos šimtą kelintąjį kartą, nes geresnių aprašymų neturime.

„Prieš septynias“ (sekmadienio vakarą Abatijos kalėjime — mat Žurnjakas nenurodo datų) „mes pamatėme įeinant du kardais ginkluotus vyrus kruvinomis rankomis. Prižiūrėtojas, šviesęs jiems kelią deglu, parodė ranką į vargšo šveicaro Redingo gultą. Redingas kažką pasakė

* *Dulaure.* Esquisses historiques des principaux événements de la Révolution.— T. 2.— P. 206 (cituojama *Montgaillard.*— T. 3.— P. 205).

** *Bertrand-Moleville.* Mémoires particuliers.— T. 2.— P. 273, etc.

mirštančiojo balsu. Vienas iš vyrų stabtelėjo, bet kitas sušuko: *„Allons donc“* *, pakėlė nelaimingąjį ir ant kupros išnešė į gatvę; čia jį žiauriai nužudė.

Mes tylomis susižvalgėme ir susikibome už rankų. Stovėjome nejudėdami, įbedę akis į savo kameros grindis, nušviestas mėnesienos, kurią trys eilės virbų jos lange suraižė į kvadratėlius“.

„Trečia valanda ryto. Jie laužiasi į kažkurios kameros duris. Iš pradžių pamanėme, kad jie ateina pribaigti mus kameroje, bet paskui iš balsų ant laiptų supratome, kad jie laužiasi į kamerą, kurioje keletas kalinių buvo užsibarikadavę. Kaip netrukus supratome, juos visus iškerdė“.

„Dešimta valanda. Koplyčios, kurioje mes buvome kalinami, sakykloje pasirodė abatai Lanfanas ir de Šapt Rastinjakas. Jie pateko į ją pro duris, iki kurių vedė laiptai. Jie pasakė, kad mums artinasi galas, kad mes turime nusiraminti ir priimti paskutinį jų palaiminimą. Kažkoks nenusakomas impulsas, lyg elektros srovė, privertė mus pulti ant kelių. Tuodu žilagalviai senukai palaimino mus iš tos aukštos sakyklos; mes priėmėme jų palaiminimą. Mirtis kybojo mums virš galvų, gaubė mus iš visų pusių — šios akimirkos niekada nepamiršime. Už pusvalandžio juos abu nužudė; mes girdėjome, kaip jie šaukė“...** Štai ką pasakoja Žurnjakas apie savo *kančias* Abatijos kalėjime.

Na, o dabar tegul gerasis Matonas papasakoja, ką tomis pat valandomis iškentė ir matė Laforso kalėjime. Jo „Prisikėlimas“ yra geriausias iš tų pamfletų; jame mažiausiai teatrališkumo, o ten vaizduojamus įvykius patvirtina dokumentai.

„Prieš septynias“ (sekmadienio vakare) „buvo iškviesta daug kalinių, bet jie negrįžo. Kiekvienas mūsų savaip aiškinosi mintyse šį keistą faktą, bet mes nusiraminome įsikalbėję, kad tai mano surašyta peticija Nacionaliniam susirinkimui ima duoti vaisius“.

„Pirmą valandą ryto vėl prasivėrė grotos, vedančios į mūsų pusę. Prižiūrėtojo vedami, koridoriumi priėjo ketu-

* Gana *(pranc.)*.

** *Jourgniac Saint Meard.* Mon Agonie de Trente-huit heures (perspausdinta Histoire Parlementaire.— T. 18.— P. 103—135).

ri uniformuoti vyrai, kiekvienas kurių laikė rankoje kardą ir liepsnojantį deglą; įėję į netoliese esančią kamerą, jie apžiūrėjo ten lentinę pertvarą — girdėjome, kaip ją sulaužė. Tuomet jie išėjo į koridorių ir ėmė kamantinėti žmogelį Kiuisa pavarde, norėdami sužinoti, kur yra Lamotas" (grafienės iš istorijos su vėriniu našlys). „Jie pasakė, esą prieš keletą mėnesių Lamotas apgaule išviliojęs iš vieno jų tris šimtus livrų — pasikvietęs jį pietų, jis pažadėjęs jam kažkokį lobį, apie kurį jis neva žinąs. Jų rankose atsidūręs nelaimingasis Kiuisa (tą vakarą jis paguldė galvą) atsakė tą faktą gerai žinąs, bet negalįs pasakyti, kas nutiko Lamotui. Pasiryžę surasti Lamotą ir suvesti jį akistaton su tuo Kiuisa, pasiėmę jį, jie išnaršė dar ne vieną kamerą, bet veltui, nes mes išgirdome juos sakant: „Eime paieškokime tarp lavonų, nes Dievas mato — mes turime jį surasti".

„Tuo pat metu išgirdau kviečiant abatą Bardi. Jį išvedė ir, kaip sužinojau, tučtuojau nužudė. Jis su savo sugyventine prieš penkerius ar šešerius metus buvo apkaltinti nužudę ir supjaustę į gabalus tikrą jo brolį, Monpeljė sąskaitų kontoros kontrolierių, bet savo apsukrumu, vikrumu ir iškalba jis pergudravęs prisiekusiuosius ir išvengęs bausmės".

„Galite įsivaizduoti, koks siaubas mane apėmė išgirdus žodžius: „Eime paieškokime tarp lavonų". Supratau, kad man nelieka nieko kita, kaip susitaikyti su mintimi, jog mirsiu. Surašiau testamentą, baigęs jį prašymu, netgi maldavimu nusiųsti šį dokumentą adresatui. Vos padėjus plunksną, į kamerą įėjo du nematyti uniformuoti vyrai; vienas jų, kurio ranka ir rankovė iki pat pečių ir kardas buvo kruvini, pasakė, esą jis toks nuvargęs, lyg visą dieną būtų skaldęs malkas".

„Jie iškvietė Bodeną de la Šenė; šešiasdešimt dorai nugyventų metų jo neišgelbėjo. Jie paliepė vesti jį į *Abatiją*. Jis išėjo pro lemtinguosius kiemo vartus ir pasibaisėjęs suriko, išvydęs į krūvą suverstus lavonus. Jis užsidengė akis rankomis ir krito nuo gausybės žaizdų. Kassyk gretoms prasivėrus, aš maniau išgirsiąs šaukiant mano pavardę ir pamatysiąs įeinant Rosinjolį".

„Nusimetęs chalatą ir naktinę kepuraitę, apsirengiau šiurkščios medžiagos neskalbtus marškinius, padėvėtą sur-

dutą be liemenės, seną apskritą skrybėlę — mano prašymu šiuos rūbus atnešė prieš keletą dienų, nes bijojau to, kas gali nutikti".

„Visos mūsų koridoriaus kameros ištuštėjo, išskyrus mūsų. Atrodė, kad jie bus pamiršę mus keturis. Mes kartu meldėme Aukščiausiąjį išgelbėti iš šio pavojaus".

„Niekieno nelydimas patikrinti įėjo prižiūrėtojas Batistas. Paėmęs jį už rankos, ėmiau maldauti mus išgelbėti; pažadėjau jam šimtą luidorų, jei jis parves mane namo. Išgirdęs triukšmą už grotų, jis staigiai nuo manęs atsitraukė".

„Tą triukšmą kėlė dešimt ar penkiolika iki dantų ginkluotų vyrų — išsitiesę ant grindų, kad mūsų nepamatytų, regėjome juos pro savo kameros langus. „Į viršų,— ragino jie.— Nė vienas nepasilikit!" Išsitraukiau savo peiliuką ir ėmiau svarstyti, kurion vieton jį smeigti", bet paskiau jam dingtelėjo, kad „ašmenys per trumpi", ir mintis, kad „Dievas nubaus".

Galop tarp septynių ir aštuonių valandų ryto į kamerą įėjo keturi vėzdais ir kardais ginkluoti vyrai. „Vienam jų mano draugas Žeraras, pasivadinęs į šalį, ėmė kažką rimtai šnabždėti. Kol jie šnekučiavosi, aš visur ieškojau batų, idant galėčiau nusispirti lakuotus advokato batelius, kuriais avėjau, bet jų neradau. Konstaną, pramintą Laukiniu, Žerarą ir trečią, kurio pavardės negaliu prisiminti, jie paleido, o mane nusivedė laiptais žemyn, sukryžiavę man prie krūtinės keturis kardus. Nuvedė mane į savo teismą, pas tipą su randu, kuris buvo jų teisėjas. Tai buvo aukštas, liesas šlubis. (Po kelių mėnesių jis susitikęs gatvėje mane užkalbino.) Mane užtikrino, kad jis esąs į pensiją išėjusio advokato sūnus Šepi pavarde. Eidamas per kiemą, pavadintą Žindyvių vardu, išvydau kalbą sakant trispalve apsijuosusį Maniuelį." Kaip matome, teismas baigiasi išteisinimu, ir Matonas gimsta iš naujo *.

Vargšas Sikaras vos keletą žodžių teištars išėjęs iš Abatijos *cypės* — nors ir virpančiu balsu, bet nemelagingus. Prieš trečią valandą ryto žmogžudžiai prisimena tą

* *Maton de la Varenne.* Ma Résurrection (Histoire Parlementaire.— T. 18.— P. 135—156).

nedidelę *kamerą* ir ima baladotis į jos duris iš kiemo pusės. „Aš patyliukais, kad galvažudžiai nenugirstų, pabeldžiau į kitoje pusėje esančias duris, kur posėdžiavo sekcijos komitetas, bet jie šiurkščiai atrėžė neturį rakto. Kameroje mes buvome trise; mano nelaimės draugams pasirodė, kad palubėje esama kažkokios pastogės. Bet ji buvo labai aukštai — tik vienas mūsų galėjo ją pasiekti, atsistojęs kitiems dviem ant pečių. Vienas iš jų tarė, esą mano gyvybė reikalingesnė nei jų. Aš prieštaravau, bet jie nesileido į kalbas. Puolu ant kaklo šiems dviem savo išgelbėtojams — tokios graudžios scenos dar nebuvau matęs. Atsistojęs ant pečių vienam, paskui antram, pasiekiu pastogę. Dėkingumo kupina širdimi iš čia atsisveikinau su dviem savo bičiuliais“ *.

Kaip nudžiugę sužinome, du kilnieji jo bičiuliai nežuvo. Na, bet laikas Žurnjakui de Sen Mearui tarti paskutinį žodį ir pabaigti šią keistąją trilogiją. Naktis virto diena, toji vėl naktimi. Neapsakomo susijaudinimo iškamuotas Žurnjakas užmigo ir išvydo paguodžiantį sapną, be to, per tą laiką jis įsigudrino susipažinti su vienu iš tų savanorių antstolių ir užkalbino jį jo gimtąja Provanso tarme. Antradienį apie pirmą valandą nakties jo *agonija* pasiekė kulminaciją.

„Dviejų deglų šviesoje dabar aš įžiūrėjau baisųjį tribunolą, nuo kurio priklausė, ar aš liksiu gyvas, ar mirsiu. Pilku švarku apsirengęs pirmininkas su kardu prie šono stovėjo, atsirėmęs rankomis į stalą, nukrautą popieriais, pypkėmis, buteliais ir rašalinėmis. Aplink stovėjo ir sėdėjo gal dešimt žmonių, iš kurių du vilkėjo švarkais ir prijuostėmis; kiti miegojo išsitiesę ant suolų. Šio teismo duris saugojo du vyrai kruvinais marškiniais, senas prižiūrėtojas laikė uždėjęs ranką ant užrakto. Vyrai trise laikė prieš pirmininką vyrą, kuriam buvo gal šešiasdešimt“ (ar septyniasdešimt — tai buvo senasis maršalas Majė, kurį prisimename rugpjūčio dešimtąją Tiuilri rūmuose). „Jie pastatė mane kertėje; sargybiniai sukryžiavo kardus man ant krūtinės. Į visas puses dairiausi savojo provansiečio; du nacionaliniai gvardiečiai, vienas

* *Abbé Sicard*. Rélation adressée à un de ses amis (Histoire Parlementaire.— T. 18.— P. 98—103).

iš kurių buvo girtas, pateikė kažkokį Raudonojo Kryžiaus sekcijos prašymą, užtariantį šį kalinį. Pilkai apsirengęs vyras atšovė: „Tie prašymai dėl išdavikų — beprasmiški". Tuomet teisiamasis sušuko: „Tai baisu. Jūs ne teisiate — jūs žudote". Pirmininkas atsakė: „Aš nusiplaunu nuo šito rankas: išveskite poną Majė". Jie išvarė jį į gatvę, ir pro plyšį duryse mačiau, kaip jį nužudė.

„Pirmininkas atsisėdęs kažką užrašė — turbūt pavardę to, kurį jie ką tik pribaigė, o paskui išgirdau jį sakant: *„Un autre"* *.

„Tuomet mane nuvilko priešais tą greitąjį kruvinąjį teismą, kur geriausia gynyba buvo neturėti jokių gynėjų ir kur sumanumas ničnieko nepadeda, jei jis nepagrįstas tiesa. Vienas sargybinis laikė mano dešinę ranką, kitas — kairę, o trečias už surduto apykaklės. „Pavardė, profesija?" — paklausė pirmininkas. „Menkiausias melas, ir tu žuvęs", — pridūrė vienas iš teisėjų. „Esu Žurnjakas de Sen Mearas; dvidešimt metų tarnauju karininku. Užtikrinu jūsų tribunolą, kad esu nekaltas ir neketinu meluoti". „Pažiūrėsime", — atsakė pirmininkas. Ar žinai, už ką esi areštuotas?" „Taip, pone pirmininke: mane kaltina tuo, kad aš redagavau laikraštį *„De la Cour et de la Ville"*; aš tikiuosi įrodyti, kokie neteisingi yra šie kaltinimai..."

Nepateiksime čia, kaip Žurnjakas įrodinėjo kaltinimų neteisingumą ir apskritai kaip jis gynėsi, nors jo gynimosi rezultatai buvo puikūs, nes tai neįdomu skaityti. Jo aprašymas yra nuobodus, ištęstas, jame esama teatrališko laisvumo, ir todėl jis kartais netgi dvelkia prasimanymu. Tiesiog apibendrindami pasakysime, kad jam pavyko įrodyti savo nekaltumą ir kaltinimų nepagrįstumą, nors vilties jam lyg ir nebuvo; daugelį dalykų praleidę, pereikime prie katastrofos, kuri buvo už poros žingsnių.

„Šiaip ar taip, nėra dūmų be ugnies, — tarė vienas teisėjų. — Pasakykite, kodėl jus tuo kaltina!" „Buvau tai bedarąs", — ir Žurnjakas pasakoja vis įtikinamiau.

„Negana to, — variau aš toliau, — jie net kaltina mane verbavus į emigrantų armiją!" Po šių žodžių visi ėmė niurnėti. „Ak ponai, ponai, — sušukau pakėlęs balsą, — dabar mano eilė kalbėti. Aš maldauju poną pirmininką, kad

* Kitą *(pranc.)*.

jis būtų toks geras ir suteiktų man balsą — man jo reikia kaip niekad". „Tikrai taip, tikrai taip",— kikendami pritarė beveik visi teisėjai.—„Tylos!"

Kol jie nagrinėjo mano pateiktus liudijimus, buvo atvestas ir prieš pirmininką pastatytas naujas kalinys. „Tai dar vienas iš tų dvasios ganytojų, kuriuos išrūkė iš koplyčios",— kalbėjosi jie. Vos kelis klausimus pateikę, jie paliepė vesti jį *į Laforsą*. Jis sviedė savo brevijorių; jį išvilko laukan ir nužudė. Aš vėl stojau prieš tribunolą.

„Tu mums vis aiškini nesąs tas, nesąs anas,— nekantraudamas tarė vienas teisėjų.— Kas tu tuomet esi?" „Aš buvau rojalistas ir to neslėpiau",— kilo visuotinis niurnėjimas, kurį stebuklingai nuramino kitas vyras, kuris, matyt, manimi susidomėjo. „Mes susirinkome čia ne pažiūrų vertinti, bet vertinti jų padarinių",— tarė jis. Ar galėjo Ruso ir Volteras abudu kartu užtarti mane tinkamesniais žodžiais? „Taip, ponai,— sušukau aš,— iki pat rugpjūčio dešimtosios aš buvau rojalistas ir to neslėpiau. Tačiau nuo rugpjūčio dešimtosios aš pasitraukiau iš jų gretų. Aš esu prancūzas, ištikimas savo tėvynei. Aš visuomet elgiausi garbingai. Mano kareiviai visuomet manim pasitikėjo. Negana to: dvi dienos prieš tuos Nansi įvykius, kai jų įtarumas karininkų atžvilgiu pasiekė apogėjų, jie išrinko mane savo vadu, kad vesčiau juos į Liunevilį vaduoti Metr de Kamp pulko belaisvių ir sučiupti generolą Malsenį." Man labai pasisekė, nes vienas iš jų šį faktą patvirtino.

„Tai kryžminei apklausai pasibaigus, pirmininkas nusiėmė savo skrybėlę ir tarė: „Nematau nieko, kuo būtų galima šį žmogų įtarti. Aš už tai, kad jam būtų dovanota laisvė. Jūs pritariate?" Visi teisėjai atsakė: „Taip, taip, tai teisinga!"

Kambaryje ir lauke pasigirdo *vivat'ai;* „trijų vyrų lydimas" Žurnjakas išėjo laukan; jį sveikino šūksmais, glėbesčiavimais; šitaip jis ištrūko iš prisiekusiųjų teismo ir mirties nasrų *. Išsisuko ir Matonas su Sikaru; pirmasis buvo teisiamas, bet liesasis pirmininkas Šepi „nesurado jokio nusikaltimo, kurį galėtų primesti"; antrasis pabėgo, drąsiojo laikrodininko Motono dar sykį padedamas. Žmo-

* Mon Agonie.— Ut supra (Histoire Parlementaire.— T. 18.— P. 128).

nės taip pat juos glėbesčiavo, raudodami dėl jų; jie irgi raudojo — nieko nuostabaus.

Štai ką šioje nepaprastoje trilogijoje ar trigubame monologe vienu metu papasakojo mums šis trejetas, ir mes išgirstame mintis, kurios sukosi jų galvose tomis klaikiomis bemiegėmis naktimis! Tuos tris mes išgirstame, bet kitų „tūkstančio aštuoniasdešimt devynių, iš kurių du šimtai du buvo dvasininkai“, kurie taip pat apie kažką mąstė tomis naktimis, balsai mūsų nepasiekia, nes juoda mirtis amžiams užčiaupė jiems burnas. Išgirdo juos vien pirmininkas Šepi ir pilkai apsirengęs vyras!

6 skyrius

APLINKRAŠTIS

Na, bet ką visą šį laiką veikė oficialioji valdžia — Įstatymų leidžiamasis susirinkimas, šeši ministrai, municipalitetas, Santeras su nacionaline gvardija? Kai pagalvoji, koks keistas miestas dabar Paryžius! Kol dėjosi šie keisti dalykai, teatrai, kurių buvo gal dvidešimt trys, buvo atidaryti kiekvieną vakarą; kol vienų rankos vargo žudydamos, kitų melodingai čirpino stygas. Tą pačią akimirką, kai abatas Sikaras *išaugęs* triskart ropštėsi ant pečių jau antram nelaimės draugui, penki šimtai tūkstančių žmonių miegojo išsitiesę, lyg viskas būtų kuo geriausiai.

Kalbant apie vargšą Įstatymų leidžiamąjį susirinkimą, reikia pasakyti, jog skeptrą jis išleido iš rankų. Tiesa, jis nusiuntė savo delegaciją į kalėjimus, į tuos gatvių teismus, ir vargšas ponas Diuso rėžė ten kalbas, bet nieko neįtikino. Negana to: kai jis nesiliovė postringavęs, vienas toks gatvės teismas jį pertraukė ir netgi ėmė grasinti, tad jam teko užsičiaupti ir sprukti.

Tai tas pats dorasis senasis Diuso, kuris mūsų pasitenkinimui kadaise pasakojo (veikiau giedojo, tik trūkčiojančiu balsu) „Bastilijos paėmimą“. Tokiais atvejais, o ir šiaip jis mėgo prisistatyti esąs „Juvenalio vertėjas“. „Gerieji piliečiai,— kartą kreipėsi jis,— jūs matote prieš save žmogų, kuris myli savo tėvynę, kuris verčia Juvenalį.“ „Juvenalį,— pertarė jį sankiulotai.— Kas, po velnių,

yra tas Juvenalis?! Vienas iš jūsų liaupsinamų aristokratų? Ant žibinto stulpo jį!“ Negalėjai tikėtis, kad šitoks oratorius ką nors įtikintų. Įstatymų leidžiamasis susirinkimas gavo nejuokais pavargti, kol išvadavo vieną savo narį, tiksliau sakant, buvusį narį, deputatą Žuno, pakliuvusį į kalėjimą viso labo už parlamentinius nusižengimus. Na, o vargšas senasis Diuso su savo bendražygiais grįžęs į Maniežo salę pasakojo, girdi, „buvę tamsu, tad jie gerai nematę, kas dedasi“ *.

Rolanas rašo pasipiktinimo kupinus pranešimus tvarkos, žmogiškumo ir įstatymų vardan, bet jo žinioje nėra jokios jėgos. Santero nacionaliniai gvardiečiai tokie tingūs, kad nė nepasijudina; tiesa, jie šį bei tą rekvizavo, bet viskas kaskart vėl išnykdavo. O juk mes advokato Matono akimis matėme „uniformuotus vyrus iki pečių kruvinomis rankovėmis“. Petjonas vaikšto su trispalve kaklajuoste, šneka „rūsčia įstatymo kalba“; kol jis šalia, galvažudžiai liaujasi, o vos tik nusigręžia, vėl imasi savo darbo. Matono akimis probėgšmais išvydome ir Maniuelį su trispalve kaklajuoste sakant kalbą kieme, pavadintame Žindyvių vardu. Kita vertus, žiaurusis Bijo, taip pat trispalve pasidabinęs, „kaip mes įpratę jį matyti, apsirengęs tą rausvai rudą surdutą ir užsidėjęs juodą peruką“ **, „atsistojęs tarp lavonų“ prie Abatijos kalėjimo garsiai pasako trumpą, bet nepamirštamą kalbą. Perpasakojama ji įvairiais žodžiais, bet jos turinys nekinta: „Šaunieji piliečiai, jūs naikinate laisvės priešus, jūs vykdote savo pareigą. Dėkinga Komuna ir Tėvynė norėtų jums deramai atlyginti, bet negali, nes jūs žinote, kaip joms stinga lėšų. Kiekvienas dirbęs kalėjime gaus kvitą vienam luidorui, kurį išmokės mūsų kasininkas. Darbuokitės toliau“ ***. Teisėtoji valdžia atsiliko nuo laiko, visi jos atstovai traukia jos vežimą į skirtingas puses. Tiesą sakant, jokios teisėtos valdžios nėra — kiekvienas žmogus yra sau karalius, visi yra karingi, į sąjungas suėję ar ginkluoti, bet neutralūs karaliukai, neturį valdovo, kuriam paklustų.

* *Moniteur*, 1792 m. rugsėjo 2 d. debatai.

** *Méhée Fils.*— Ut supra (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 18.— P. 189.

*** Montgaillard.— T. 3.— P. 191.

„Amžina gėda,— sušunka Mongajaras,— kad Paryžius keturias dienas spoksojo it kuolu trenktas ir neįsikišo!“ Išties gaila, kad Paryžius neįsikišo, nors nenuostabu, jog jis šitaip nustėręs stovėjo ir žiūrėjo. Paryžius apimtas mirtinos panikos — priešas su kartuvėmis jau čia pat, kiekvienas, kuriam užtenka drąsos pažvelgti mirčiai į akis, mano, jog verčiau tai padaryti kovojant su prūsais, o ne su aristokratų žudikais. Vieni pasipiktinę ir pasibaisėję, kaip Rolanas, kiti niūriai pritaria (dalis to ir tikėjosi, nors kita ne), kaip Maratas ir Gelbėjimo komitetas; treti bukai smerkia, ketvirti bukai pritaria, bet visi susitaikę su mintimi, kad tai, kas vyksta, yra neišvengiama lemtis. „Gal du šimtai“ tamsos sūnų, pakilusių iš savo slėptuvių, gavo progą savo darbams. Kas juos skatina — karštligiškas patriotizmo įsiūtis, pamišėliškas siaubas ar pelno troškimas, luidorais mokami atlyginimai? Ne, ne pelnas juos vilioja, nes nužudytųjų auksinius laikrodžius, žiedus ir pinigus tvarkingai atneša į rotušę bekelniai galvažudžiai, kurie paskui derasi dėl jiems priklausančio luidoro. Seržantas, „nusiteikęs atlyginti jiems už darbą“, baksnoja pirštu, ant kurio užsimovęs žiedą su reto grožio agatu, ir todėl tampa *Agatu* Seržanu. Tačiau, kaip minėta, visur vyrauja bukas susitaikymas su tuo, kas dedasi. Tik tuomet, kai pristigus „medžiagos“ baigiasi patriotiškoji ar pamišėliškoji darbo dalis ir tamsos sūnūs, kuriuos aiškiai masina vien pelnas, ima vidury dienos atiminėti laikrodžius, pinigines ir plėšti sages damoms nuo krūtinių „savanoriams apginkluoti“, šis abejingumas pavirsta įniršiu; Konsteblis iškelia savo lazdą ir ima smagiai ja tvatinti (kaip įpykęs piemuo), grąžindamas viską į senas tvarkingas vėžes. Net baldų sandėlis buvo apiplėštas rugsėjo septynioliktą dieną, ir Rolanas dar kartą pasibaisėjęs ima vėl krutėti, anot Siejeso, tapdamas „veto niekšams“ *.

Tai rugsėjo skerdynės, dar vadinamos „rūsčiu liaudies teisingumu“, ir septembristai — jų vardą gaubia šioks toks garsas ir spindesys, tik pragariškas, nė iš tolo nepanašus į Bastilijos didvyrių, kurių švytėjimas — to neužginčys joks laisvės draugas — buvo tiesiog dangiškas.

* *Viljams H. M.*— T. 3.— P. 27.

Štai iki ko prieita per tą laiką! Užmušta, pasak istorinės *fantazijos,* „du trys tūkstančiai“ žmonių; kiti tikina, kad „per šešis tūkstančius“, nes Peltjė matė (vaizduotėje), kaip „karteče“ buvo iššaudyti net Bisetro beprotnamio ligoniai; galop pasigirsta balsų, esą žuvo „dvylika tūkstančių“ ir dar keli šimtai žmonių, bet ne daugiau *. Na, o pagal pedantiško advokato Matono apskaičiavimus ir jo sudarytus sąrašus, kaip jau buvo minėta, žuvo, įskaitant du šimtus du dvasininkus, „tris nežinomus asmenis“ ir „vieną vagį, užmuštą prie Bernardinų vienuolyno“, tūkstantis aštuoniasdešimt devyni — bent jau ne mažiau.

Tūkstantis aštuoniasdešimt devyni guli užmušti, vidury O Šanžo tilto „suversta krūvon du šimtai šešiasdešimt lavonų“, tarp jų — vieno nekalto, kurį prisiminęs savo pasisakyme Robespjeras „ko neapsiverks“ **. Tik vienas? O gal du, žaliaveidi nepaperkamasai? Jeigu taip, sankiulotiškajai Temidei pasisekė — juk ji veikė šitaip greitai! Išblukusiose rotušės knygose, išlikusiose iki mūsų dienų, galima perskaityti tokioms knygoms neįprastus šleikštulį keliančius įrašus: „Darbininkams, švarinusiems orą kalėjimuose ir vadovavusiems šioms pavojingoms operacijoms“, už įvairius darbus skiriama suma, prilygstanti bemaž septyniems šimtams svarų sterlingų. Vežikams, dirbusiems „Klamaro, Monružo ir Vožiraro kapinėse“, išmokėta po tiek ir tiek už kiekvieną pervežimą — byloja kitas įrašas. Paskui tiek ir tiek frankų ir dar su už „reikalingą negesintų kalkių kiekį“ ***. Gatvėmis rieda vežimai, prikrauti kaip pakliuvo suverstų nuogų lavonų; išvysti šaltą pageltusią, mirties sustingdytą ranką, styrančią iš broliškai apsiglėbusių lavonų; delnas atsuktas į dangų, tarytum žmogus be žado melstų *de profundis* [316]: „Pasigailėkite žmonių sūnų!“ Mersjė tai matė eidamas „iš Monružo Sen Žako gatve kitą dieną po skerdynių“, tik ne ranka tai buvo, o koja, ir jam tai pasirodė dar simboliškiau, tik nelabai aišku kodėl. Gal jam susidarė įspūdis, kad toji koja *spiria* nuo savęs dangų? O gal kad

* Žr.: Histoire Parlementaire.— T. 17.— P. 421—422.

** Lapkričio 2 d. *„Moniteur“* (1793 m. lapkričio 5-osios debatai).

*** Etat des sommes payées par la Commune de Paris (Histoire Parlementaire.— T. 18.— P. 231.)

tai koja žmogaus, kuris pasibaisėjęs ir netekęs vilties leidžiasi į pačias Nebūties gelmes, it įniršio kupinas naras? Bet ir ten Jo ranka jį suras ir suturės — už dorus dalykus, o ne už nedorybes, už gėrį, o ne už blogį!

„Pamatęs tą koją,— rašo Mersjė,— aš ją atpažinsiu Paskutiniojo teismo dieną, kai Aukščiausiasis, sėdėdamas griausmingajame savo soste, teis ir karalius, ir septembristus“ *.

Nenuostabu ir teisinga tai, kad šie dalykai sukėlė neapsakomo siaubo kupiną klyksmą, ir šaukė ne vien Prancūzijos aristokratai ir nuosaikieji, bet ir visa Europa — dar ir šiandien jis girdimas. Na, bet tai jau buvo padaryta, ir nieko čia nebepakeisi — tuos įvykius reikia priskirti prie kitų, surašytų juodžiausiuose mūsų žemės metraščių puslapiuose, iš kurių jie niekad nebus ištrinti. Mat žmogus, kaip jau esame pastebėję, yra transcendentalus: tas vargšas padaras, kad ir kaip žiūrėsi, stovi „begalybių sandūroje“ ir yra paslaptis aplinkiniams ir sau pačiam; jis stovi dviejų amžinybių ir trijų bekraštybių centre, ten, „kur susikerta pirmykštė šviesa su amžinąja tamsa!“ Taigi žmonės, o ypač įvaryti į neviltį karštakošiai, pridarė siaubingų dalykų. Žinome apie Sicilijos mišparus ir „per dvi valandas išžudytus aštuonis tūkstančius“; ne į neviltį, bet tik į keblią padėtį įstumti net patys karaliai metus ir vieną dieną (pasak de Tu [314]— septynerius metus) atsisėdę kūrė savo Baltramiejaus nakties planus, o laikui atėjus, taip pat rudens sekmadienį, tas pats Sen Žermen l'Okserua varpas suskambo — ne veltui **. Netgi tie patys juodi Paryžiaus kalėjimų akmenys prieš tai buvo matę skerdynių — žmonės žudė savo tėvynainius, vyrai iš Burgundijos galabijo savo brolius iš Armanjako, kuriuos netikėtai paėmė į nelaisvę, kol galop, kaip ir dabar, gatvėse gulėjo lavonų krūvos ir tekėjo kraujo upeliai. Tų laikų meras Petjonas kalbėjo griežta įstatymo kalba, o žudikai atsakinėjo jam senąja prancūzų kalba (keturiais šimtais metų senesne): „Teprakeikia Dievas jūsų „teisingumą“, jūsų „gailestingumą“, „sveiką protą“. Teprakeikia Dievas tuos, kurie pasigailės šių niekingų išdavikų

* *Mercier.* Nouveau Paris.— T. 6.— P. 21.

** 1572 m. rugsėjo 9—13 d. (*Dulaure.* Histoire de Paris.— T. 4.— P. 289).

armanjakiečių ir anglų. Jie šunys; jie mus pražudė, jie nusiaubė šią Prancūzijos karalystę, pardavė ją anglams" *. Jie žudė toliau, versdami į krūvas užmuštuosius, kurių buvo „tūkstantis penki šimtai aštuoniolika; iš jų keturi buvo nedori apsišaukėliai vyskupai, o du — parlamento pirmininkai". Mat nors mes ir gyvename ne šėtono pasaulyje, jam vis tiek visados atsiranda vietos (po žeme), ir retkartėmis jis išsiveržia į paviršių. Kas kad žmonija klykia, kaip įmanydama svaidydama neaiškius prakeiksmus: esama tokių poelgių, kurių nenustelbs joks klyksmas. Jūs galite klykti, o jie jau padarė ką norėję.

Tie, kurie nori, klykia šioje Prancūzijoje, šiame Paryžiaus Įstatymų leidžiamajame susirinkime, bet dešimt vyrų tyli. Visuomenės gelbėjimo komitetas išleidžia aplinkraštį, datuotą 1792 m. rugsėjo 3 diena ir skirtą visų miestų municipalitetams — šis valstybinis dokumentas toks svarbus, kad nevalia jo nepaminėti. „Liaudis nubaudė mirtimi dalį aršių sąmokslininkų, uždarytų į kalėjimus,— rašoma jame.— Mes neabejojame, kad visa tauta, begalinės tokių išdavysčių virtinės atvaryta prie bedugnės krašto, skubiai griebsis *šios* priemonės visuomenei gelbėti, ir visi prancūzai suriks kaip paryžiečiai: „Mes einame kautis su priešu, bet mes nesirengiame palikti plėšikų sau už nugarų, nes jie išžudys mūsų žmonas ir vaikus". Po juo įskaitomai pasirašo Panisas, Seržanas, liaudies draugas Maratas **, dar septyni kiti — ir šitaip keistai jie išliks vėlesnių antikvarų atmintyje. Vis dėlto reikia pasakyti, kad jų aplinkraštis bemaž atsigręžė prieš juos pačius. Municipalitetai nevykdė jo nurodymų, netgi pasiutę sankiulotai menkai jų paisė: jie tik staugė ir kriokė, bet nesikandžiojo. Reimse buvo užmušti „gal aštuoni žmonės", bet vėliau du už tai buvo pakarti. Lione ir dar kai kur buvo mėginimų veikti, kaip ragino tas aplinkraštis, bet bemaž be rezultatų — jie buvo greitai užgniaužti.

Mažiau pasisekė Orleano kaliniams ir gerajam hercogui de Larošfuko. Jis buvo sulaikytas, kai lėkė karieta su savo motina ar žmona prie Foržė mineralinių šaltinių ar į kitą kokį ramesnį kampelį. Įsiaudrinusi minia vežiojo

* *Dulaure.*— T. 3.— P. 494.
** Histoire Parlementaire.— T. 17.— P. 433.

jį gatvėmis, ir jį užmušė „grindinio akmuo, sviestas pro karietos langą“. Jis paguldė galvą todėl, kad kadaise buvo liberalas, o dabar aristokratas, kad užtarė dvasininkus, šalino doruosius Petjonus, o svarbiausia — kad buvo karštas, bet atvėso — patriotizmas tokių nekenčia. Jam žuvus, verkia visa Europa; jo kraujas aptaško skruostus senutei devyniasdešimt trejų metų amžiaus motinai.

Na, o Orleano kaliniai yra valstybiniai nusikaltėliai: rojalistai, ministrai, Delesarai, Monmorenai, kurie vis kaupėsi Aukščiausiajame Orleano teisme nuo pat to laiko, kai šis tribunolas buvo įsteigtas. Ko gero, vertėtų dabar juos perduoti mūsų naujajam rugpjūčio septynioliktosios teismui Paryžiuje, kuris veikia gerokai greičiau. Taigi ūmusis Furnjė iš Martinikos, pravardžiuojamas „amerikiečiu“, teisėtos valdžios siuntimu išvyksta kartu su ištikimaisiais nacionaliniais gvardiečiais ir lenku Lazuskiu, šykščiai aprūpinti kelionpinigiais. Nepaisydamas prastų nakvynės sąlygų, sunkumų ir pavojų (mat šiuo metu viena valdžia elgiasi priešingai negu kita), jis pergalingai veda penkiasdešimt ar penkiasdešimt tris Orleano kalinius Paryžiaus link, kur juos teis greitesnis rugpjūčio septynioliktosios teismas *. Tačiau per tą laiką Paryžiuje susikūrė dar greitesnis, greičiausias iš visų teismas, *antrosios,* bet jau *rugsėjo;* neikite į Paryžių, nes jus teis jisai! Ką daryti ūmiajam Furnjė? Jeigu jis būtų buvęs doras iki kaulų smegenų, jo, pasisiūliusio į konsteblius, pareiga buvo saugoti šių žmonių gyvybes, kad ir kokie aristokratai jie buvo, nesigailint savos brangios gyvybės, kad ir koks sankiulotas jis buvo, kol koks teisėtas teismas nuspręs jų likimą. Tačiau jis nebuvo be galo doras žmogus ir konsteblis, ko gero, vienas iš nedoresnių.

Ūmiajam Furnjė, kuriam viena valdžia liepia sukti vienur, kita kitur, nuo gausybės skirtingų įsakymų susisuka galva, bet galop jis patraukia Versalio link. Jo kaliniai važiuoja nedengtais vežimais, o jis pats su gvardiečiais joja ar žygiuoja, apsupę juos iš visų pusių; paskutiniajame kaimelyje jų pasitikti atvyksta garbingasis Versalio meras, nerimaujantis, kad kalinių atvykimas ir

* Histoire Parlementaire.— T. 17.— P. 434.

uždarymas vyktų sklandžiai. O buvo sekmadienis, devintoji mėnesio diena. Vežimams įriedėjus į Versalio alėją, eisenos dalyviai išvysta aibes žmonių, krutančių, knibždančių rugsėjo saulėje po medžiais, aplipusiais blyškiai žalia rugsėjo lapija; visa keturiomis medžių eilėmis apsodinta alėja ūžia nuo to knibždėlyno — rasi nė vieno gyventojo neliko namuose! Mūsų vežimai vos rieda pro tą gyvą jūrą; gvardiečiai ir Furnjė vis sunkiau skina jiems kelią; meras kalba ir gestikuliuoja kiek įmanydamas įtikinamiau, o iš visų pusių sklinda neaiškus ūžimas ir riaumojimas, kuris savo paties garso padrąsintas vis stiprėja, ir šen bei ten girdėti šaižūs klyksmai. Dėl Dievo meilės — kaip gerai būtų ištrūkti iš šios aukštybės, kad vėjas ir atstumas atvėsintų šį įkarštį, kuris čia baigia pavirsti liepsna!

Bet jeigu plačioje alėjoje per ankšta, tai kaip bus toliau, Siurentendans gatvėje? Ties jos kampu prislopinti šauksmai perauga į nepertraukiamą kriokimą; kažkokie laukiniai užšoka ant vežimų ienų — pirmieji artėjančio bekraščio potvynio purslai! Meras maldauja, bemaž netekęs vilties juos stumdo, bet jį patį nustumia, ir žmonės nusineša jį į šalį; laukinis potvynis prasiveržė, jo nebesuvaldysi. Kyla siaubingas triukšmas, maišatis, tarytum siautėtų alkanų vilkų gauja, ir kaliniai susmunka žvėriškai nužudyti — visi, išskyrus gal vienuolika, kurie pabėgo į namus ir sulaukė pasigailėjimo. Vargais negalais pavyko išgelbėti kalėjimus ir juose uždarytus kitus belaisvius. Nuo užmuštųjų nurengtus rūbus sudegino laužuose; kitą rytą lavonai guli suversti krūvomis griovyje *. Visa Prancūzija, išskyrus dešimt aplinkraštį pasirašiusių ir jų bendraminčių aimanuoja ir klykia nesavu iš įsiūčio balsu — net visa Europa aidi.

Tik Dantonas neklykė, nors būdamas teisingumo ministras jis juo labiau privalėjo tai daryti. Galingąjį Dantoną ragina veikti sudėtinga padėtis — šturmuojami miestai ir tautos, rugpjūčio dešimtosios pabūklų salvės, prūsų kartuvių virvių šnarenimas, rugsėjo kardų kirčiai; aplink jį viskas niokojama, griūva visas kraštas. Jis vadinamas

* Pièces officielles relatives au massacre des Prisonniers à Versailles (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 18.— P. 236—249).

teisingumo ministru, bet iš prigimties jis — žlugusios vilties titanas ir revoliucijos *Enfant Perdu* *, ir elgiasi jis taip, kaip jam liepia prigimtis. „Mes turime įvaryti baimės priešams!“ Bet juos jau ir taip apėmė neregėta baimė! Kas kas, tik jau ne žlugusios vilties titanas skubės ją išsklaidyti. Pirmyn, žlugęs pamestinuko titane; tu privalai turėti drąsos, dar kartą drąsos, drąsos be galo — nieko kito jau nelieka! *„Que mon nom soit flétri“* **— kas aš toks esu? Aš juk niekas — svarbu vien reikalas, už kurį mes kovojame; jis privalo gyvuoti — žūti jam nevalia..,— šitaip samprotauja jisai. Taigi matome dar vieną žmogų, atsisakiusį formulių dar ryžtingiau nei Mirabo,— tą Dantoną, sankiulotų Mirabo. Negirdėti, kad rugsėjį šis ministras būtų bendradarbiavęs su griežtuoju Rolanu — matyt, jam rūpi kiti reikalai: Braunšveigo hercogas ir Komuna. Kai vienas oficialus asmuo dusyk kreipėsi į jį dėl tų Orleano kalinių ir jiems gresiančio pavojaus, jis abukart niūriai atsakė: „Argi šie žmonės neprasikaltę?“ Kai tas neatlyžo, „jis atrėžė siaubą keliančiu balsu“ ir atsuko nugarą ***. Baisu, kai pagalvoji, kad kalėjimuose nužudyta tūkstantis žmonių, bet Braunšveigo hercogas — už dienos kelio, o dar liko dvidešimt penki milijonai prancūzų — galima atiduoti juos priešams, kad išžudytų, arba išgelbėti. Yra žmonių, kuriems tenka užduotys, baisesnės nei mūsų! Iš pažiūros keista, nors iš tikrųjų nieko nuostabaus, kad šis molochiško teisingumo ministras paaiškėjo turįs žmogiškos užuojautos: jis padėjo kiekvienam, kuris kreipėsi į jį, prašydamas išgelbėti draugo gyvybę, be to, „per tas dienas nebuvo nužudytas nė vienas asmeninis Dantono priešas“ ****.

Mes teigiame, kad dera šaukti, kuomet daromi tam tikri dalykai, ir kad tai neišvengiama. Vis dėlto žmogus pasižymi sugebėjimu ne šaukti, bet suprantamai kalbėti; kai jis neturi galimybės kalbėti, geriausia, kad jis bent kuo greičiau užsičiauptų. Tad mes ir rekomenduojame patylėti, ir patys tylime dabar, praėjus keturiasdešimt

* Sūnus paklydėlis *(pranc.)*.
** Tebūnie prakeiktas mano vardas *(pranc.)*.
*** Biographie de Ministres.— P. 97.
**** Biographie de Ministres.— P. 103.

ketveriems metams nuo visų šių įvykių, šiais tūkstantis aštuoni šimtai trisdešimt šeštaisiais „eros, kaip *lucus à non*[315] pavadintos krikščioniška“, metais. Tiesą sakant, užuot šaukus, ko gero, būtų kur kas naudingiau pasakyti, koks nuostabus dalykas yra papročiai (lotyniškai *mores*) ir kaip taikliai žmogaus dorybė vadinama jo *moralumu*, t. y. *paklusnumu šiems papročiams*. Kai negailestingos žudynės, kurias galima būtų pavadinti gryniausiu pragaro vaisiumi, pereina į papročius, jos virsta karu ir karo įstatymais; tuomet jos laikomos visai moraliomis — papročius atitinkančiomis, ir bemaž didžiuodamosi raudonai apsirengusios žmogystos nešioja prie juosmens jų įnagius, bet niekas jų nesmerkia. Na, bet kol žudynių dalyviai vilki šiurkštaus milo ar vilnos sermėgomis ir revoliucija, kylanti rečiau negu karai, dar neturi savo revoliucijos įstatymų, tos žmogystos laikomos amoraliomis, papročiams prieštaraujančiomis... Ak, klykiantys mylimieji bukagalviai, mano artimieji, užčiaupkime tas plačiai pražiotas burnas, liaukimės klykę ir susimąstykime!

7 skyrius

RUGSĖJIS ARGONOJE

Šiaip ar taip, aišku viena: *baimė*, kurios reikėjo įvaryti tiems aristokratiškiems priešams, jau sukelta. Vadinasi, padėtis darosi rimta? Sankiulotizmas taip pat tapo faktu ir atrodo nusiteikęs, kad su juo skaitytųsi. Vadinasi, tas didžiulis apsigimėlis sankiulotizmas, svirduliuojantis kaip jaunas veršelis, nėra toks švelnus ir juokingas, bet dar ir baisus, jeigu jam įgnybsi, ir pučia ugnį iš šlykščių savo šnervių! Perbalę iš baimės aristokratai lekia slėptis, ir kai kuriuos dalykus jie pamato naujoje šviesoje. Tiesą sakant, tai net ne šviesa, o veikiau nedrąsūs dulsvi pirmieji jos spinduliai, nuo kurių akimirką tamsa atrodo dar tirštesnė nei lig šiol. Na, bet kas laukia šios Prancūzijos — štai koks klausimas. Prancūzija šoka savo dykumos valsą, lyg Sachara vėjams prabudus; sūkurys blaško dvidešimt penkis milijonus, kurie sukdamiesi ratu lekia rotušių, aristokratų prikimštų kalėjimų ir rinkėjų komitetų salių link, Braunšveigo hercogo kariuomenės ir

sienų link, naujo pasaulio istorijos skyriaus link — jei tik ne prie jos *pabaigos,* jos atomazgos!

Rinkimų komitetų salėse dabar niekas nesiginčija — sklandžiai eina darbas. Renkami deputatai į Konventą; nuotaika rinkimuose be galo ryžtinga. Rotušėje jau skaičiuojami *pirmieji Respublikos metai.* Gal du šimtai geriausių mūsų įstatymų leidėjų bus perrinkti, tarp jų ir visi iki vieno Kalno deputatai: Robespjeras, meras Petjonas, Biuzo, dvasios tėvas Greguaras, Rabo, gal šešios dešimtys senojo Steigiamojo susirinkimo narių, nors kadaise mes turėjome „vos trisdešimt vietų". Šalia jų išrenkami jau seniai išgarsėję revoliucionieriai: Kamilis Demulenas, nors jis ir miknius, Maniuelis, Taljenas su kompanija, žurnalistai Gorsa, Kara, Mersjė, „Fobla riterio" autorius Luvė, žmonijos atstovas Klocas, Kolo d'Erbua, liejantis emocijas teatro scenoje, Fabras d'Eglantinas, rašinėjantis teorinius pamfletus, dručkis mėsininkas Ležandras ir netgi Maratas, nors Prancūzijos kaimiečiams sunku tuo patikėti — jie apskritai įsitikinę, kad (jeigu toks ir *egzistuoja,* tai vien tik spaudoje. Nėra ko nė kalbėti apie Dantoną, kuris pasiryžęs atsisakyti ministro vietos, kad taptų Konvento nariu. Paryžius kunkuliuoja, neatsilieka ir provincija. Iš Marselio atvyksta Barbaru, Rebekis ir aistringi patriotai. Iš viso turi atvykti septyni šimtai keturiasdešimt penki deputatai (tiksliau, keturiasdešimt devyni, nes dabar dar ir Avinjonas atsiunčia keturis). Šitiek jų susirinks, tačiau išsiskiriant liks mažiau!

Advokatas Karjė iš Orijako ir buvęs dvasininkas Lebonas iš Araso pelnys *šlovę.* Kalnuotasis Overnis vėl išrenka Romą[316], ištvermingą artoją, buvusį matematikos profesorių, kuris pats to nesuvokdamas slapčia kuria nuostabų *naująjį kalendorių* su tokiais pavadinimais, kaip mesidoras, pliuviozas ir pan. Kai jį pradės vartoti, jo autorius mirs vadinama romėniška mirtimi. Atvyksta Siejesas, dar Steigiamojo susirinkimo deputatas, kurti kiek prireiks naujų konstitucijų; šiaip žvelgdamas savo giedromis atsargiomis akimis, ne vieną kritišką akimirką jis gūšis kertėje supratęs, jog saugiausia yra tylėti; šiaurės Enė siunčia jaunąjį Sen Žiustą — jis labiau panėši į studentą, negu į senatorių. Jam dar nėra dvidešimt ketve-

rių, jis parašęs kelias knygas. Tai tamsaus gymio giežno sudėjimo jaunuolis entuziazmo kupinu veidu, švelniu, sodriu balsu, ilgais juodais plaukais. Iš tolimo d'Or slėnio Pirėnų kalnuose atvyksta aistringas respublikonas Fero, kuriam lemta išgarsėti, bent jau po mirties.

Atvyksta visokių patriotų: mokytojų, artojų, dvasininkų ir buvusių dvasininkų, pirklių, gydytojų, bet daugiausia šnekorių, t. y. teisininkų padermės atstovų. Esama ir akušerių, tokių kaip Levaseras iš Sartos, taip pat dailininkų: storulis Davidas [317] ištinusiu žandu jau seniai tapė su mėšlungišku genialumu, o dabar jis leis įstatymus. Oratorius iš jo visiškai netikęs, nes ištinęs žandas užsmaugia žodžius, nespėjus jiems išlėkti iš burnos, bet jo teptukas, jo galva, karšta, didelė širdis ir mėšlungiškas genialumas pravers. Tai neproporcingas žmogus — sutinęs ne tik jo žandas, bet ir jo protas, jis ne tiek stambus, kiek išpurtęs, silpnas, tarytum mėšlungio tampomas, nestiprus netgi tuomet, kai sukaupia visas jėgas,— tegul jis irgi suvaidina savo vaidmenį. Neužmiršti ir geradariai svetimšaliai, priėmę Prancūzijos pilietybę: Ornos departamento išrinktas Pristlis, kuris atsisako, ir Pa de Kalė išrinktas maištingasis siuvėjas Penas, kuris sutinka būti deputatu.

Kilmingųjų nedaug, ir vis dėlto jų esama. Vienas jų — Barasas [318], „kilnus kaip ir visa jo giminė, sena kaip Provanso uolos". Tai nutrūktgalviškas žmogus; kadaise jį, Indijos kampanijos karį, laivui sudužus bangos išmetė į kažkurios Maldivų salos krantą; vėliau jį, pusę atlyginimo gaunantį Paryžiaus karininką, ištroškusį malonumų, bangos išmetė ne į vieną Kirkės salą, kur jį laikinai apkerėdavo ir paversdavo gyvuliu, dažniausiai kiaule [319]. Dabar atokusis Varo departamentas deleguoja jį į Konventą. Tai karštakošis, skubotas žmogus, turintis kalbos trūkumą (tiesą sakant, jis nė neturi apie ką kalbėti), bet jis pasižymi nuovokumu ir kažkokia ūmia, tik greit praeinančia drąsa. Fortūnos padedamas, toks žmogus šiais laikais gali toli nueiti. Jis aukštas, gražus, „tik kiek gelsvo veido", iškilmingomis progomis „vilki skaisčiai raudonu apsiaustu, purpuriniu švarku ir skrybėle su trispalvėmis plunksnomis"— šitoks atrodys gražiai Kon-

vente *. Buvusio Steigiamojo susirinkimo narys Lepeltjė Sen Faržo — taip pat iš didikų, o jo turtai neapsakomi; jis irgi deleguojamas į Konventą — kad *panaikintų* mirties bausmę? Vargšas buvęs parlamentas! Tarp šešiasdešimties buvusio Steigiamojo susirinkimo deputatų mes matome netgi Orleano hercogą Pilypą, kraujo princą! Dabar jis nebe *Orleano* hercogas: kadangi krašte feodalizmas nušluotas nuo žemės paviršiaus, jis prašo savo garbinguosius draugus — Paryžiaus rinkikus — parinkti jam naują vardą, tad prokuroras Maniuelis, kontrastus mėgstantis literatas, pasiūlo jam *Egalitė* — Lygybės — vardą. Taigi Konvento posėdžiuose žemės ir dangaus akivaizdoje dalyvaus Pilypas Egalitė.

Štai koks Konventas renkasi draugėn — viso labo piktų, besišeriančių vištų pulkas, su kuriomis Braunšveigo grenadieriai ir artileristai be didesnio vargo susidoros. Kad tik mažumą pasitaisytų orai, kaip be perstojo meldžia Bertranas! **

Veltui meldi, Bertranai: orai nė per nago juodymą nepasitaisys. O kas, net jeigu ir pasitaisytų? Bertranas nežino, kad galvočius Diumurjė tą rugpjūčio 29-osios rytą Sedane pakirdo iš trumpo savo miego ir ėmė paslapčia greitai ir narsiai veikti. Gal ketvirtą ryto po to Braunšveigui akys ant kaktos iššoko, išvydus, kad visos Argonos perėjos užimtos, užverstos nupjautais medžiais, sustiprintos stovyklomis ir kad šitaip jį pergudravo sumanusis miklusis Diumurjė!

Šis manevras gali atsieiti Braunšveigo hercogui „tris užgaištas savaites“, o tokiomis aplinkybėmis jos gali daug ką lemti. Tarp jo ir Paryžiaus — keturiasdešimties mylių pločio kalnų siena, kurią jis privalėjo užimti, bet kaip ją užvaldyti dabar? Be to, kasdien lyja, o jo kariuomenė alkanoje „utėlėtoje“ Šampanėje, kur jeigu ko ir apstu, tai vandens pakelės grioviuose. Kaip pereiti per šią Argonos kalnų sieną ar ką, po galais, su ja daryti? Kareiviai žygiuoja, žlegsėdami per purvą kariasi stačiais takais, svaidydami *prakeiksmus,* šūkaliodami savo gomurine kalba, mėgina šturmu užimti Argonos perėjas, nors,

* Dictionnaire des Hommes Marquans. § Barras.
** *Bertrand-Moleville.* Mémoires. — T. 2. — P. 225.

deja, tai padaryti neįmanoma. Aido išneštiotos mūšių salvės lyg milžiniškų gongų ar Molocho litauro garsai dunda miškuose, uolų papėdėse piktai kunkuliuoja ištvinę liūčių srautai, kuriuose plūduriuoja pamėlynįę lavonai. Braunšveigo pastangos nueina perniek! Iletės kaimelis su bažnyčios varpine sveikutėlis stūkso kalnų perėjoje tarp apglėbusių jį aukštumų; forsuoti žygiai, forsuotas kopimas į kalnus virsta forsuotu šliaužimu ir kniūbčiojimu žemyn. Nuo kalnų viršūnių jiems nematyti nieko, vien tik nebylios stačios uolos ir bekraščiai ošiantys, permirkę miškai; retkartėmis pasirodo Klermonas, savo forma primenantis didžiulę karvę *— jis meta debesų apklotą, bet netrukus ir vėl jį užsitraukia, paskęsta liūtyje. Argonos perėjų užimti nepavyksta, teks apeiti jos miškus pakraščiais.

Įsivaizduokite, ar mažumą nenublanko per tą laiką kilmingųjų emigrantų spindesys, ar vis dar toks puošnus tas „pėstininkų raudonai siuvinėtais mundurais ir geltonomis kelnėmis pulkas“? Niekas nebesipuikuoja, nes visus baigia apimti kažkas panašaus į neviltį ir hidrofobiją nuo vandens *pertekliaus*. Jaunasis princas de Linis, sūnus to narsiojo literato de Linio [320], dabišių dievaičio, krenta aukštielninkas, mirtinai sužeistas Gran Prė, šiauriausioje perėjoje; Braunšveigas vargais negalais skverbiasi stačiais pietiniais Argonos miško pakraščiais. Keturias dienas, per kurias lyja kaip Nojaus tvano laikais,— be ugnies, be maisto! Norėdami susikurti laužą, jo kareiviai kerta šlapius medžius, bet nesušyla, tik dūmų prisiuosto; iš alkio valgo neprinokusias vynuoges, nuo kurių ima raižyti vidurius, kyla dizenterijos epidemija, *ολεκοντο δε λαοι* **. Be to, užuot prie jų prisidėję, valstiečiai juos žudo; moterys gėdina juos šaižiais balsais, net graso žirklėmis subadyti! Ak, jūs vargšai nublankę didikai, ir jūs, hidrofobijos kamuojami kareivėliai purvinomis geltonomis kelnėmis! Bet dešimtį kartų nelaimingesni jūs, vargšai, *keikūnai* vokiečiai ir prūsų ulonai, kurie gulite aukštielninki pamėkliškais veidais — ko jums reikėjo čia mirti, jei ne per prievartą ir už tris su per dieną?! Ne pyra-

* Žr.: *Viljams H. M.* Letters.— T. 3.— P. 79—81.
** Žuvo žmonės *(graik.)*.

gai dabar ir „Auksinės rankos“ savininko žmonai poniai Le Blan, kuri glaudžiasi lapinėje, pro kurią laša vanduo. Kareivius žudę valstiečiai kariami; buvę Steigiamojo susirinkimo deputatai, nors ir garbingo amžiaus, vežami ratuose surištomis rankomis — štai kokių negandų atnešė karas.

Kol kareiviai visur repečkojasi, skverbiasi per brūzgynus Argonos kalnų šlaituose ir perėjose, Braunšveigo hercogas praranda dvidešimt penkias jam brangiai kainuosiančias dienas. Taigi jie skverbiasi per brūzgynus, kaunasi, puola iš priekio, bando apeiti iš užnugario ir vėl staiga iš kito šono; padėtis keičiasi — vienoje vietoje Braunšveigo kariai apeina Argonos mišką, kitur mėgina prasiveržti. Vis dėlto, kad ir kaip veržiasi priešas, kad ir kaip bando apsupti Diumurjė, šis stovi it koks įkastas stulpas, tik su daugybe *šarnyrų,* pasisukdamas tai į vieną pusę, tai į kitą, kaskart kuo netikėčiausiai parodydamas vis naują frontą, bet nieku gyvu nesileidžia pajudinamas iš vietos. Pas generolą plūsta naujokai; jie kupini drąsos, tačiau juos sutvarkyti nelengva. Antai už Gran Prė, tik jau nebe iš tos Argonos miško pusės, nes priešas jau prasiveržė ir mus apsupo; vieną kartą šitaip sukantis ir rodant naują frontą, narsuoliai, kaip kartais jiems nutinka, kone sutriko, pasigirdo šūksmai: *„Sauve qui peut“* *, kilo mirtina panika, kuri ko nesužlugdė visko. Taigi generolas atjojo šuoliais ir griausmingais žodžiais, mostais ir net kardo kirčiais sulaikė kareivius, sutelkė juos būrin ir sugėdino **. Negana to: tiems, kurie pirmi ėmė šaukti, ir didžiausiems kurstytojams jis liepė sučiupus „nuskusti galvas ir antakius“ ir paleisti į pasaulį kitiems pamokyti. Kitą kartą buvo bekyląs maištas, nes maisto davinys per menkas, o kai kareiviui tenka alkanu pilvu ištisas paras mirkti vandenyje, jam sugenda ūpas. Tuomet Diumurjė vėl „atjojęs prieš jų gretas su savo štabo karininkais ir šimto husarų palyda“. Išstatęs kelis eskadronus jiems už nugarų, pabūklus iš priekio, jis šitaip į juos prabyla: „Aš nevadinsiu jūsų nei piliečiais, nei kareiviais, nei savo vaikais. Jūs matote prie-

* Gelbėkitės, kas galit! *(pranc.)*

** *Dumouriez.* Mémoires.— T. 3.— P. 29.

šais save šiuos pabūklus, už nugarų — šią kavaleriją. Jūs užsitraukėte sau negarbę savo nusikaltimais. Jeigu jūs pasitaisysite ir elgsitės taip, kaip ši šaunioji armija, kuriai priklausyti jums kliuvo garbė, aš būsiu jums geras tėvas, bet plėšikautojų ir galvažudžių aš čia nepakęsiu. Menkiausias maištas, ir aš liepsiu sukapoti jus į gabalus. Suraskite niekšus, kurių yra tarp jūsų, ir išvykite juos patys. Jūs man už juos atsakysite" *.

Kantrybės, Diumurjė! Kai tik apmokysi ir užgrūdinsi šią nepatikimą gaują rėksnių ir maištininkų, ji virs gerai organizuota kovotojų mase, kuri manevruos ir puls, kaip jai įsakysi, vėjo ar net viesulo greičiu. Tik pažvelk į tuos saulėje įdegusius ūsuotus vyrus: dažnas jų — basas, netgi pusnuogis, bet užtat jų gyslos geležinės, jie prašo tik duonos ir šovinių — tikri ugnies sūnūs, vikriausi, greičiausi, drąsiausi, ko gero, nuo pat Atilos laikų. Jie gali stulbinamai mušti, triuškinti priešą, bemaž taip kaip Atila, kurio stovyklavietę ir mūšio lauką dar ir dabar matai kaip tik šioje vietoje *; štai *čia* jį, niokojusį bemaž visą pasaulį, po daugel dienų trukusių įnirtingų kautynių sustabdė romėnas Aecijus [321] ir Fortūna, privertę dulkių debesis, kuriuos kėlė jo kariuomenė, vėl pranykti rytuose!

Keista, tačiau šiame rėksmingame bruzdėjime kareivijos, kurią jau seniai matome savižudiškai pakrikus, savižudiškai grumiantis Nansi mieste ar Meco gatvėse, kur narsusis Bujė stovėjo išsitraukęs špagą, ir kuri nuo to laiko kaskart vis aršiau grūmėsi, malėsi į gabalus, kol galop pasiekė šitokią būklę,— taigi kaip tik šiame rėksmingame bruzdėjime, o ne kur kitur, dygsta pirmoji į Prancūziją grįžtančios tvarkos sėkla. Aplink tą sėklą mielai susitelks vargšė Prancūzija, taip pat bemaž visa šitaip savižudiškai susimalusi į padrikas nuolaužas; ji ims augti ir naujaip formuotis iš tų neorganinių dulkių, į kurias pavirto,— be galo lėtai, šimtmečiais, patyrusi napoleonus, luji pilypus, kitus panašius istorijos įnagius ir stadijas, kol gims, kaip mes tikimės, nauja, neapsakomai gražesnė Prancūzija!

Nors šie kariniai manevrai ir operacijos Argonos apylinkėse, tiksliai aprašyti paties Diumurjė, mums įdomiau

* *Dumouriez*. Mémoires.— T. 3.— P. 55.
** *Viljams H. M.*— T. 3.— P. 32.

nei geriausios Hoilio ar Filidoro[322] šachmatų partijos, vis dėlto praleiskime juos visus ir skubėkime paminėti du dalykus. Pirmasis — menkas, liečiantis vieną asmenį, antras — svarbus visai šaliai. Menkasis yra štai koks: prūsų kariuomenėje tuose karo žaidimuose, vykstančiuose prie Argonos, yra žmogus, priskirtinas prie tų, kuriuos vadiname nemirtingais, kurio nemirtingumas vėliau ims vis labiau ryškėti, lygiai kaip tai, kas laikina, ima vis labiau blėsti. Jau senovėje buvo pastebėta, kad žmonės retai atpažįsta tarp jų pasirodžiusius dievus — antai Admeto piemenys davė Apolonui gurkštelti iš savo ožkos odos vynmaišio (dar gerai, kad nepavaišino jo savo brūkliais), nė nenujausdami, jog jis yra saulės dievas! Tas žmogus — *Johanas Volfgangas fon Gėtė*. Jis yra Veimaro hercogo ministras, atvykęs su negausiu Veimaro kontingentu atlikti nereikšmingos su karu nesusijusios užduoties, ir bemaž niekas neatkreipia į jį dėmesio! Dabar jis sėdi raitas ant kalvos prie Sen Menulio, tirdamas „patrankų karštligę“. Nors jį ir atkalbinėjo, jis atjojo čia, kur šoka ugnies šokį pabūklų sviediniai, genamas mokslininko noro sužinoti, kas gi toji „patrankų karštligė“. „Gan įdomus jau pats šūvių garsas,— rašo jis,— tarytum į daiktą būtų sumišęs vaikiškų vilkučių ūžimas, vandens čiurlenimas ir paukščių čiulbėjimas. Pamažu tave apima be galo keistas pojūtis, kurį galima apibūdinti tik palyginimu. Susidaro įspūdis, jog esi kažkokioje be galo karštoje vietoje, ir tas karštis tave kiaurai persmelkia, tad jautiesi tarytum visiškai susiliejęs su aplinka. Matai lygiai taip pat ryškiai ir aiškiai, bet atrodo, tarsi viskas įgavę kažkokį rudai rausvą atspalvį, ir todėl aplinka, visi joje esantys daiktai daro tau dar didesnį įspūdį“ *.

Štai kaip pasaulinio garso poetas suvokia „patrankų karštligę“... Niekas neatpažįsta šio žmogaus, tačiau jo galvoje esama kopijos (ar galite vadinti ją papildymu) to paties neapsakomo vieno pasaulio mirimo ir kito gimimo, kuris vyksta dabar čia pat, prie Argonos, šitaip griaudžiant patrankoms, tik to neatpažinto žmogaus galvoje jis vyksta kitaip, be jokių šūvių! Įsidėmėk šį žmogų, skaitytojau, kaip labiausiai įsimintiną iš visų įsimintinų žmo-

* *Goethe J. W.* Compagne in Frankreich // Werke.— T. 30.— P. 73.

nių šioje Argonos kampanijoje. Tai, ką mes pasakojame apie jį, nėra fantazija ar retoriška įmantrybė, bet istorinis faktas, kaip dabar, šitiek laiko praėjus, tūlas supranta ar ima suprasti.

Na, o tas visai šaliai svarbus dalykas, kurį turėjome pažymėti, yra štai koks: 1792 m. rugsėjo dvidešimtosios rytas buvo žvarbus, ūkanotas; trečią valandą nakties Sen Menulį ir kitus mums jau seniai pažįstamus kaimelius ir sodybas pažadino artilerijos furgonų dardėjimas, kanopų taukšėjimas ir gausybės žmonių trepsėjimas — tai visų kariuomenės rūšių daliniai, patriotų ir prūsų, tvirtinosi Liunos ir kitose aukštumose, stumdydami vieni kitus, keisdamiesi vietomis. Atrodė, tarsi vyktų kokia baisi šachmatų partija — padėk Dieve, kad ji baigtųsi geruoju! Valmi malūnininkas visas dulkinas pasislėpė rūsyje — kad ir koks smarkus vėjas šiandien pūs, jo malūnas ilsėsis. Septintą ryto rūkas išsisklaido, ir mes išvystame Kelermaną, už kurį armijoje viršesnis tik Diumurjė, su aštuoniolika pabūklų ir kareiviais, išsidėsčiusiais aplink tą patį nesisukantį vėjo malūną tankiomis, glaudžiomis gretomis — tai jo įtvirtinta aukštuma. Braunšveigo hercogas, taip pat glaudžiai sutelkęs gretas, pabūklų pristatęs, niūriai žvelgia į jį nuo Liunos kalvos; dabar juos skiria tik menkutis upokšnis ir siauras jo slėnis.

Taigi pagaliau atėjo tai, ko šitaip nekantriai buvo laukta! Vietoje alkio ir dizenterijos dabar bus šūvių papliūpos, o paskui!.. Diumurjė su savo pajėgomis, tvirtomis priešakinėmis pozicijomis, stebi nuo gretimos aukštumos; padėti jis tegali savo troškimais, mintimis. Štai atsakydamos į riaumojimą, pasigirdusį nuo Liunos, suriaumoja, suloja aštuoniolika Kelermano patrankų; į orą pakyla audros debesys, aidas nutrinksi visais slėniais į Argonos miško (dabar ištuštėjusio) gelmes; į visas puses laksto nutraukytos rankos ir kojos, sielos skrieja į dausas. Ar pavyks Braunšveigo hercogui juos įbauginti? Nublankę didikai sustoję kramto nagus: atrodo, kad šitie sankiulotai *ne*išsilaksto lyg vištos! Apie vidurdienį sviedinys, pataikęs į Kelermano žirgą, nusviedžia raitelį žemėn; vežimas su paraku sprogęs išlekia aukštai į orą, viską nustelbdamas sugaudžia laidotuvių varpas; patriotų stovykloje juntamas sąmyšis ir pakrikimas. Braunšveigo

hercogas mėgins pulti! *„Camarades,*— sušunka Kelermanas,— *vive la Patrie! Allons vaincre pour elle!“* * „Tegyvuoja tėvynė!“— nuo vieno flango iki kito it šūvių papliūpa nusirita dangų drebinantis atsakymas. Mūsų gretos tvirtos kaip uolos; Braunšveigas nieko nepešęs gauna grįžti slėniu į tas pačias pozicijas ant Liunos kalvos, patyręs nemenkų nuostolių. Šitaip visą tą rugsėjo dieną aidas toli nešioja patrankų riaumojimą ir kareivių šūksmus. Patrankų salvės nesiliauja ligi sutemų, bet patriotai neįbauginti. Valanda po sutemų, kai retas apylinkėse likęs laikrodis muša septynias, šitokį vėlų metą Braunšveigo hercogas vėl mėgina pulti, bet ir šįsyk ničnieko nepeša. Jį pasitinka uolos tvirtumo gretos, šauksmai *„Vive la Patrie“;* patyrę nemažų nuostolių, jo daliniai nustumiami atgal. Tuomet hercogas nebemėgina pulti, pasišalina „į taverną ant Liunos kalvos“ ir įsako pastatyti redutą — jei kartais Kelermanas sumanytų pulti *jį!*

Ką gi, nublankę aristokratai, galvokite ką norite. Prancūzija vieningai nesitelkia aplink mus; valstiečiai, užuot stoję į mūsų gretas, mus žudo — nepavyksta jų priversti nei kartuvėmis, nei įtikinėjimais! Jie nebejaučia, kaip kadaise, meilės karaliui ir jo mantijai ir, ko gero, niekados nebejaus; jie netgi pasiryžę kautis, kad jo atsikratytų — susidaro įspūdis, kad šitaip jie dabar nusiteikę. Austrams einasi taip pat nekaip — Tionvilio apsiaustis irgi nejuda iš vietos. Tionvilio gyventojai taip suįžūlėjo, kad pastatė ant miesto sienos medinį arklį, pririšo jam glėbį šieno ir užrašė: „Paimsite Tionvilį, kai aš suėsiu šitą šieną“ **. Štai koks pamišimas apėmė visą kraštą!

Galima nutraukti ugnį iš tranšėjų prie Tionvilio, bet ar verta paleisti ugnį iš Lilio tranšėjų? Žemė mums nesišypso, nepalankus ir dangus, kuris apniukęs verkia gaižiu lietumi ar liūtimis. Net mūsų draugai mus įžeidinėja: „Prūsijos karalius buvo pasiėmęs apsiaustą ir lietui prasidėjus jį apsivilko, nusižengdamas visoms žinomoms taisyklėms, kadangi du mūsiškiai Prancūzijos princai, mūsų tėvynės viltis, jų neturėjo!“ Išties, kaip pripa-

* Draugai! Tegyvuoja tėvynė! Įveikime vardan jos priešą! *(pranc.)*

** Histoire Parlementaire.— T. 19.— P. 177.

žįsta Gėtė, ką buvo galima į tai atsakyti? * Šaltis, alkis, vieši užgauliojimai, diegliai viduriuose, dizenterija ir mirtis, o mes *susigūžę* slepiamės už įtvirtinimų, kurie ničnieko neapsaugo, tarp „apipešiotų gubų ir išdraskytų ražienų" ant pažliugusios Liunos aukštumos, palei šlykščią taverną!

Štai kaip atrodė toji Valmi kanonada, kuriai griaudžiant pasaulinio garso poetas tyrė patrankų karštligę, o prancūzų sankiulotai neišsilakstė lyg vištos. Prancūzijai ji buvo be galo svarbi! Kiekvienas kareivis atliko čia savo pareigą, elzasiečio Kelermano (nepalyginamai sumanesnio už nušalintą senąjį Liuknerį) šlovė ėmė augti, o jaunesnysis Egalitė brolis, lengvabūdiškas, galantiškas karininkas, pasižymėjo savo narsa. Tai tas pats bebaimis žmogus, kuris dabar, pasivadinęs Luji Pilypu (bet ne Egalitė), liūdnomis aplinkybėmis kovoja už tai, kad kurį laiką jį vadintų prancūzų karaliumi.

8 skyrius

ATSITRAUKIMAS

Ši rugsėjo dvidešimtoji didi diena dar ir kitkuo. Mat tuo metu, kai prie Valmi malūno Kelermano arklį sviedinys suplėšė į gabalus, mūsų naujieji nacionaliniai deputatai, sudarysiantys Nacionalinį Konventą, sukiojasi, renkasi prie Šimto šveicarų salės, ketindami pradėti darbą!

Rytojaus dieną apie pusiaudienį archyvaras Kamiu įnikęs „tikrina jų įgaliojimus"— jau keli šimtai jų čia susirinkę. Buvusio Įstatymų leidžiamojo susirinkimo nariai iškilmingai atvyksta įmaišyti savo, lyg to fenikso, pelenų į gimstantį organizmą, o paskui visi iškilmingai grįžta į Maniežo salę, kuri pilna, ar pakankamai pilna, ir Petjono pirmininkaujamas pradeda posėdžiauti Nacionalinis Konventas, susidedantis iš septynių šimtų keturiasdešimt devynių deputatų. Nedelsiant einama prie reikalų. Perskaityk tos popietės debatų ataskaitas, skaitytojau — nedaug panašių debatų yra buvę; net nuobodusis *„Moniteur"* pasidaro dramatiškesnis už patį Šekspyrą, kai juos atpasa-

* *Goethe J. W.* Werke.— T. 30.— P. 49.

koja. Antai mėgstąs glaustai kalbėti Maniuelis atsistojęs ima dėstyti keistus dalykus, girdi, Konvento pirmininkas privaląs turėti garbės sargybą ir gyventi Tiuilri rūmuose — pasiūlymas *atmetamas.* Atsistoja Dantonas, kalba, pakyla Kolo d'Erbua, dvasios tėvas Greguaras, Kalno atstovas šlubis Kutonas, ir trumpai, kiekvienas kelių eilučių posmais, pateikia visą krūvą pasiūlymų: kad liaudies valdžia — kertinis mūsų naujosios konstitucijos akmuo, kad liaudis turi priimti konstituciją, antraip ji ničnieko nereiškia, ir dar kad už liaudies patirtas skriaudas reikia atkeršyti, todėl ji privalo turėti tinkamus teisėjus; kad mokesčiai turi būti imami ir toliau, kol bus priimtas naujas įsakymas, kad žemės ir kitokia nuosavybė privalo būti šventa per amžių amžius ir galop kad „nuo šios dienos Prancūzijoje panaikinama karaliaus valdžia" — visi šie pasiūlymai, dar nė ketvirtai valandai neišmušus, visam kraštui džiaugsmingai pritariant, *virsta dekretais!* * Vaisiai buvo prinokę — tereikėjo krestelti medį, ir jų pribyrėjo pilni vežimai.

Koks sambrūzdis kyla Valmi apylinkėse, vos tik ateina šios naujienos — nuo pažliugusių Liunos aukštumų, užimtų Braunšveigo kareivių, viskas gerai matyti ir girdėti **. Visi prancūzai priešais dunksančios kalvos šlaituose džiaugsmingai šaukia, iškėlę kepures ant durtuvų, ir vėjas atneša ar tik ne: „Respublika! Tegyvuoja respublika!" Kitą rytą dar neišaušus Braunšveigo kariuomenė, taip sakant, susikrauna kuprines, uždega kiek turi deglų ir išžygiuoja nemušdama būgnų. Diurmurjė aptinka toje stovykloje šleikščių pėdsakų — „pilnas kraujo išvietes" ***. Kas, kad riteriškas Prūsijos karalius (kaip matėme, pats čia buvęs) dar ilgai keiks šią dieną, dar šalčiau žvelgs į tuos nublankusius Prancūzijos didikus ir princus, jų tėvynės viltį, o ir be jokių ceremonijų vilksis apsiaustą, džiaugdamasis jį turįs. Jie visi traukiasi taip greitai, kaip leidžia padorumas, lietui negailestingai merkiant, per Šampanę, kurią daugel kojų sumurkdė į liūną, o Diumurjė per savo Kelermanus ir Dijonus bado juos į uodegą. Nesmarkiai, neskaudžiai — čia bado, čia veda derybas, nes

* Histoire Parlementaire.— T. 19.— P. 19.
** *Viljams H. M.*— T. 3.— P. 71.
*** 1792 m. spalio 1 d. *Dumouriez.*— T. 3.— P. 73.

Braunšveigo hercogui atsivėrė akys, o karališkoji Prūsijos didenybė dabar yra susikrimtusi didenybė.

Nesisekė per tą laiką ir Austrijai, o ir medinis Tionvilio arklys nesuėdė savo šieno; nepasidavė ir Lilis. Rugsėjo dvidešimt devintąją paleido ugnį tranšėjos palei Lilį; pasipylė kulkos, raudonai įkaitę sviediniai, tarytum ne tranšėjos, bet Vezuvijus ir pats pragaras būtų atsivėrę. Pasak mačiusių, buvo baisu, tik naudos iš to nebuvo: ypač po to, kai atėjo šitokios naujienos iš Argonos ir rytų, liliečiai užsidegė ryžtu. Mieste nebuvo nė vieno sankiuloto, kuris būtų pasidavęs net už aukso skrynią. Dieną naktį lyja raudonai įkaitusiais sviediniais — jų nukrito „apie šešis tūkstančius“ — ir bombomis, „pripiltomis valyto terpentino, kuris ištiškęs suliepsnoja“; daugiausia šaudoma į sankiulotų ir vargšų namus — gatvių, kuriose gyvena turtuoliai, gailimasi. Tačiau sankiulotai griebia kibirus su vandeniu, susiskirsto į ugniagesių brigadas. „Sviedinys pataikė į Petro namą!“ — ir pasileidžia gesinti vieni. „Sviedinys pataikė į Jono namą!“ — bėga kiti. Jie dalijasi pastoge ir visu tuo, ką turi, vieni su kitais, šaukia *„Vive la République!“* ir nepuola į neviltį Sviedinys griaudėdamas įlekia į pagrindinį rotušės kambarį tuo metu, kai jame susirinkusi Komuna. „Mūsų posėdis nepertraukiamas“,— šaltakraujiškai sako kažkuris ir toliau tvarko savo reikalus; sviedinys taip ir lieka nuolat riogsoti įstrigęs sienoje, galimas daiktas, po šiai dienai *.

Austrijos erchercogienė (karalienės sesuo) užsigeidžia pasižiūrėti, kaip šaudoma įkaitintais sviediniais; artileristai taip stengiasi jai įtikti, kad per skubėjimą „dvi mortyros sprogsta, užmušdamos trisdešimt vyrų“. Viskas veltui: nors Lilyje dažnai kyla gaisrai, jie visi užgesinami — Lilis nieku gyvu nepasiduos. Net vaikiščiai vikriai išsuka dagčius iš nukritusių bombų; „vyras sugriebia riedantį sviedinį skrybėle, ir toji užsidega; kai sviedinys ataušta, liliečiai papuošia jį raudona kepuraite“. Reikia paminėti ir apsukrųjį kirpėją, kuris, netoliese sprogus sviediniui, pasičiumpa jo skeveldrą, priplaka joje putų, ima šaukti *„Voilà mon plat à barbe!“* ** ir čia pat nuskuta „keturio-

* Bombardement de Lille (Hist. Parl.— T. 20.— P. 63—71).
** Štai mano naujasis dubenėlis! *(pranc.)*

lika vyrų". Tu esi šaunuolis, apsukrusai barzdaskuty; tu nusipelnei skusti garsųjį vaiduoklį raudonu apsiaustu ir surasti lobius!.. Spalio šeštąją, aštuntą šios beviltiškos apsiausties dieną, austrai, įsitikinę nieko nepešią, pasitraukia ne itin gerai nusiteikę; paskubomis, nes ten jau traukia Diumurjė, kuriam pajuodęs nuo pelenų ir teberusenančių gaisrų, bet neapsakomai džiūgaujantis Lilis plačiau praveria savo vartus. Naujasis barzdaskučio dubenėlis pasidaro madingas; „nerasi nė vieno gerą skonį turinčio patrioto,— po kelerių metų rašo Mersjė,— kuris skutimuisi nenaudotų Lilio sviedinio skeveldros".

Quid multa — kam tuščiažodžiauti? Grobikai sprunka; Braunšveigo hercogo kariai, trečdalis kurių paguldė galvas, prislėgti, svirduliuodami traukia žliugiais Šampanės keliais, pasklidę net į „lipnaus, klampaus raudono molio laukus", „lyg faraonas eitų Raudonąja purvo jūra,— rašo Gėtė,— nes ir čia riogso sulaužyti kovos vežimai, o aplink grimzta raiteliai ir pėstininkai" *.

Spalio vienuoliktosios rytą pasaulinio garso poetas, besikepurnėdamas šiauriau Verdeno, į kurį įžengė gal prieš penkias savaites su kariuomene, kuri visai kitokiomis aplinkybėmis traukė į pietus, išvysta tokį vaizdą, kurio dalelė jis pats buvo:

„Prieš trečią valandą ryto pernakt nesudėję akių buvome belipą į ekipažą, laukiantį prie durų, kai pamatėme iškilus neįveikiamą kliūtį: tarp grindinio akmenų, išvartytų į krūvas iš abiejų kelio pusių, per miestą riedėjo nepertraukiama vilkstinė vežimų su sužeistaisiais; nuo gausybės ratų ir kojų gatvės buvo virtusios klampyne. Mums bestovint ir begalvojant, ką čia būtų galima padaryti, į mūsų tarpą nepasisveikinęs prasmuko mūsų šeimininkas, Šventojo Liudviko kryžiaus kavalierius". 1787 m. jis buvo vienas iš Kalono notablių, o paskui emigravo; jis džiūgaudamas su prūsais grįžo į gimtuosius namus, bet dabar vėl priverstas keliauti po platųjį pasaulį „lydimas tarno, persimetusio per petį lazdą su nedideliu ryšulėliu".

„Mūsų vikrusis Lizjė vėl pasižymėjo savo veiklumu ir šįsyk mus išgelbėjo: jis įsispraudė į nedidelį tarpelį tarp

* *Goethe J. W.* Campagne in Frankreich.— P. 103.

vežimų ir sulaikė paskui važiuojantį vežimą, kol mes įsiterpėme su savo šešiais ir keturiais arkliais kinkytais ekipažais. Dabar, sėdėdamas savo lengvoje karietaitėje, aš lengviau atsidusau: mes pajudėjome; nors ir laidotuvių procesijos greičiu, vis dėlto slinkome į priekį. Išaušo; apsidairę pamatėme esą prie išvažiavimo iš miesto; triukšmas ir maišatis buvo neapsakomi. Toje didžiulėje esplanadoje priešais vartus grumdėsi visokiausi vežimai ir karietos, vienas kitas raitelis ir aibė pėsčiųjų. Mes su savo kolona pasukome į dešinę, Esteno link, siauru vieškeliu, abipus kurio ėjo grioviai. Šitokioje pragariškoje spūstyje savisaugos instinktas nustelbė bet kokį gailestį ar pagarbą bet kam. Netoli priešais mus išgriuvo vežimą su šaudmenimis tempęs arklys; žmonės nupjovė pakinktus ir paliko jį gulėti. Trys likę arkliai nebegalėjo pavilkti savo krovinio, tad juos paleido nupjaustę pakinktus, o sunkiai prikrautą vežimą išvertė į griovį. Delsti nebuvo galima nė akimirkos, tad mums teko važiuoti tiesiai per arklį, kuris kaip tik mėgino atsistoti, ir aš kuo aiškiausiai mačiau, kaip jo kojos lūžinėja ir dreba po ratais.

Raiteliai ir pėstieji stengėsi ištrūkti iš to siauro, sausakimšo vieškelio į pievas, bet ir jos buvo kiaurai permirkusios nuo lietaus, apsemtos vandens iš sklidinų griovių, ir takeliai nebesusiėjo vieni su kitais. Keturi gražūs, kilmingos išvaizdos gerai apsirengę prancūzų kareiviai kurį laiką brido purvu šalia mūsų karietos, nuostabiai švarūs ir tvarkingi. Jie taip meistriškai statė pėdas, kad pamatęs jų batus aukščiau kulkšnių, nebūtum patikėjęs, jog šie šaunūs vyrai klampojo tokiam purvyne.

Nieko nuostabaus, kad tokiomis aplinkybėmis matėme pakelės grioviuose, pievose, laukuose ir sodybų sklypuose apsčiai kritusių arklių, tačiau kai kuriems jų buvo nuluptas kailis, o mėsingos vietos buvo išpjaustytos — graudus ženklas, bylojantis apie visuotinę negandą.

Šitaip mes keliavome, kiekvieną akimirką gresiant pavojui vos stabtelėjus būti nublokštiems nuo kelio; reikia pasakyti, man trūksta žodžių deramai pagirti Lizjė už rūpestingumą ir sumanumą, kurį jis čia parodė. Tas pats talentas atsiskleidė ir Estene, į kurį atvažiavome priešpiet. Šio gražaus, gerais namais apstatyto miesto gatvėse ir aikštėse šalia savęs ir aplink išvydome maišatį,

nuo kurios sukosi galva; minios plūdo iš visų pusių, kiekviena brovėsi pirmyn, viena kliudydama kitai. Netikėtai mūsų karieta sustojo prie prašmatnaus namo turgaus aikštėje; jo šeimininkas su pačia pasveikino mus iš pagarbaus atstumo". Gėtė nė nežinojo, kad apsukrusis Lizjė pristatė jį kaip Prūsijos karaliaus brolį!

„Dabar, žvelgdami pro pirmojo aukšto langus, pro kuriuos buvo matyti visa turgaus aikštė, visą tą bekraštę maišatį juste jutome. Visokiausi pėstieji, uniformuoti kareiviai, plėšikautojai, ryžtingi, bet nuliūdę miestiečiai ir valstiečiai, moterys ir vaikai maigė, grumdė vieni kitus tarp visokiausių vežimų ir ekipažų: vežimų su šaudmenimis, krovininių furgonų, karietų, kinkytų vienu, dviem ar keliais arkliais; taigi visi šie įvairiausi kinkiniai, rekvizuoti ar teisėtų savininkų, brovėsi, susidurdavo ir, trukdydami vieni kitiems, riedėjo dešinėn ir kairėn. Galvijų, matyt, rekvizuotų, bandos taip pat skverbėsi į priekį. Raitelių buvo reta, užtat akį traukė puošnūs emigrantų ekipažai: spalvingi, auksuoti ir sidabruoti, laku padengti, aiškiai geriausių meistrų pagaminti" *.

„Vis dėlto didžiausia kamšatis buvo tolėliau, ten, kur minia turėjo pereiti iš turgaus aikštės į gatvę. Tiesa, ji buvo tiesi ir plati, bet tokiai miniai toli gražu per siaura. Kaip gyvas nebuvau matęs nieko panašaus; tą reginį būtų galima palyginti nebent su ištvinusia upe, kuri šniokšdama ritosi pievomis ir laukais, o dabar vėl priversta įsispausti į siaurą vagą ir ja tekėti. Ta ilga gatve, kuri visa buvo matyti pro mūsų langus, be paliovos ritosi šis be galo keistas srautas, kuriame aiškiai išsiskyrė aukšta dvivietė karieta. Pamanėme, kad joje sėdi gražiosios prancūzės, kurias buvome matę iš ryto, bet tai buvo ne jos, o grafas Haugvicas. Su pašaipia piktdžiuga žiūrėjome, kaip, siūbuodama į šonus, jo karieta žingsnis po žingsnio slenka pirmyn" **.

Štai kokia negarbinga procesija baigėsi Braunšveigo manifestas! Netgi dar blogiau —„derybomis su tais nenaudėliais", apie kurias išgirdę emigrantai buvo taip sukrėsti, jog mūsų mokslingasis pasaulinio garso poetas „išsigan-

* *Goethe J. W.* Hermann und Dorothea. Buch *Kalliope.*

** *Goethe J. W.* Campagne in Frankreich // Goethe's Werke. Stuttgart, 1829.— T. 30.— P. 133—137.

do, kad tūlas jų gali išprotėti" *. Išeities nėra: tie vargšai emigrantai privalo keliauti toliau, įtūžę ant viso pasaulio ir užsitraukę visų pyktį, kam stojo į tokį pragaištingą kelią. Prie bendro pietų stalo smuklininkas su pačia aiškina, kokie nepakenčiami tie prancūzai; nors jie tokie pažeminti, nuskurdę ir ne vienam net gresia elgetavimas, jie ir toliau vis taip pat pešasi dėl viršumo, jie vis tokie pat pasipūtę ir nekuklūs. Garbingiausioje vietoje stalūgalyje sėdi senjoras, tikriau sakant, automatas, nuo senatvės suvaikėjęs ponas, kurį vis dar garbina, kurį pagarbiai aptarnauja ir valgydina. Ant įvairiausių kėdžių sėdi įvairiausi kareiviai, komisarai ir nuotykių ieškotojai, kurie tylomis valgo savo barbarišką maistą. „Visų akyse galima įžvelgti sunkų likimą; visi tyli, nes kiekvieną kamuoja savos kančios, kiekvieno laukia nesibaigiantys vargai". Iš vieno klajūno, kuris užėjęs suvalgė, kas jam buvo padėta, kone su dėkingumu, šeimininkas paima vos kelis skatikus. „Tai pirmas iš tos prakeiktos tautos,— sukuždėjo poetui smuklininkas,— kuris teikėsi paragauti mūsų juodos vokiškos duonos" **.

O Diumurjė Paryžiuje. Jį liaupsina, kviečia į pobūvius, vedžioja po spindinčius salonus; jam pro šalį plaukia bekraštis srautas susižavėjusių, džiaugsmo kupinų gražuolių nėriniais puoštomis suknutėmis ir vyrų prašmatniais gelumbės surdutais. Bet vieną vakarą, kai Diumurjė buvo šitaip liaupsinamas ir garbinamas, į jį staiga kreipėsi kažkokia apskurdusi, paniurusi žmogysta, atėjusi nekviesta, nors tiek liokajų ir mėgino sutrukdyti — tikrai atstumiantis tipas. Jis atėjęs „su ypatingu jakobinų pavedimu" ištirti keletą dalykų, geriau dabar negu vėliau, pavyzdžiui: „Jūs liepėte nuskusti savanoriams antakius?"— šaižiu balsu teiraujasi tipas. Be to, „grasinote sukapoti juos į gabalus?" Ir dar: „Kodėl nepakankamai įnirtingai persekiojote Braunšveigo armiją?" Šitaip šaižiu balsu kvarkia toji žmogysta. *„Ah, c'est vous ou on appelle Marat!"* ***— atsako generolas ir atsainiai atsuka jam nu-

* Ibid.— P. 152.
** Ibid.— P. 210—212.
*** A, tai jūs esate Maratas! *(pranc.)*

garą *. „Maratas!" Nėriniuotos suknutės virpa it epušės lapai, prašmatnūs surdutai susiburia ratu; aktorius Talma (mat scena vyksta jo namuose) ir, atrodo, net šviesa salone mėlsta iš baimės, kol šis nepadorus vaiduoklis, ši niūri, nežemiška vizija pranyksta atgal į ją pagimdžiusią tamsą.

Netrukus, už kelių dienų, generolas Diumurjė vėl išvyksta — į Nyderlandus, pasiryžęs juos pulti, nors jau žiema. O tuo tarpu generolas Monteskju išvijo Sardinijos karalių iš šalies pietryčių ir, galima sakyti, nė vieno šūvio nepaleidęs, atėmė iš jo Savoją, kuri trokšta tapti respublikos dalimi; generolas Kiustinas šiaurės rytuose paėmė Spėjerį ir jo arsenalą, paskui kurfiurstų Maincą, kur dabar apstu vokiečių demokratų, bet nė kvapo kurfiurstų. Paskutinėmis spalio dienomis gan demokratiškų pažiūrų ponia Forster, Heinės duktė, išėjusi su savo vyru pro Mainco vartus, pamato prancūzų kareivius, kurie čia žaidžia kėglius su patrankų sviediniais. Forsteris, užkliuvęs už sviedinio, žvaliai sušunka: „Tegyvuoja respublika!" Juodabarzdis nacionalinis gvardietis jam atrėžia: *„Elle vivra bien sans vous"* **.

* *Dumouriez.* — T. 3. — P. 115. Marato pasakojimas — Débats des Jacobins ir Journal de la République (Histoire Parlementaire. — T. 19. — P. 317—321) — patvirtina, kad Diumurjė atsuko nugarą, tačiau kitaip aiškina šio poelgio motyvus.

** Jinai gyvuos ir be jūsų *(pranc.).* — *Forster J. G.* Briefwechsel. — Leipzig, 1829. — T. 1. — P. 88.

ANTRA KNYGA

KARALIAUS NUŽUDYMAS

1 skyrius

MĄSTANČIOJI VALDŽIA

Taigi Prancūzija tikrai nuodugniai įvykdė du dalykus: nusviedė reakcinguosius grobikus toli už savo sienų ir sudaužė į šipulius savo vidinę visuomeninę santvarką, net smulkiausius jos plaušelius pavertė nuolaužomis, kurių nebesudėsi į daiktą. Viskas iš pagrindų pasikeitė, pradedant karaliumi ir baigiant parapijos taikos teisėju, visi valdžios atstovai, valdininkai, teisėjai, visi, kurie diktavo savo valią kitiems, turėjo staiga kiek reikalinga pasikeisti, antraip juos staiga ne be smurto pakeisdavo — tuo pasirūpindavo patriotiškoji vykdomoji ministrų taryba, kurios sudėtyje buvo patriotiškasis Dantonas ir visa tauta bei Nacionalinis Konventas. Bet pačiuose užkampiausiuose kaimeliuose kiekvienas parapijos taikos teisėjas, sakydavęs *„De par le Roi..."* * ir rodęs savo lojalumą, turi pasišalinti, užleisdamas vietą naujam, geresniam parapijos taikos teisėjui, mokančiam kalbėti *„De par la République"* **.

Istorija turi skaitytoją prašyti, kad jis įsivaizduotų šitokią permainą, jos *ne*aprašydama. Visai politinei dvasiai pakitus, akimirksniu pasikeitė ir visas politinis organizmas — tokį pokytį šiame pasaulyje gali patirti retas politinis ar koks kitas organizmas. Šį pokytį galima palyginti, tarkime, su tuo, ką patyrė vargšės nimfos Semelės kūnas, kai ji moteriško smalsumo genama įsigeidė žūtbūt pamatyti Olimpo Jupiterį tokį, koks jis yra iš tikrųjų, ir štai vargšė nimfa, prieš akimirką buvusi Semele, pavirsta ugnimi, raudonai įkaitusių pelenų statula! O Prancūzija išvydo Demokratiją, pažvelgė jai į akis... Reakcingieji grobikai vėl susitelks, tik jau nebe tokie išdidūs, klosis jiems tai geriau, tai prasčiau. Na, o iš nuolaužų ir suirutės

* Karaliaus vardu... *(pranc.)*.
** Respublikos vardu *(pranc.)*.

turi *iš naujo* susiformuoti nauja visuomeninė tvarka — tai įmanoma. O dėl šio Nacionalinio Konvento, kuris privalo viską sutvarkyti, jei jis viską pabaigs, kaip tikisi deputatas Peinas ir Prancūzija apskritai, „per kelis mėnesius", mes vadinsime jį itin sumaniu Konventu.

Tiesą sakant, be galo keista matant, kaip toji lengvabūdiška prancūzų tauta staiga liaujasi šaukusi *„Vive le Roi!"* ir puola rėkti *„Vive la Republique!"*, kaip ji bruzda ir šoka, kasdien, taip sakant, nusipurtydama ir sutrypdama į purvą savo senuosius visuomeninius apdarus, pažiūras, egzistavimo taisykles, ir žvaliai šoka netvarkos ir nežinomybės link su tokia didžiule viltimi širdyje ir vien tik *„Laisvė, lygybė, brolybė"* lūpose. Kiek laiko praėjo — du šimtmečiai ar vos dveji metai — nuo tada, kai per *Iečių šventę* visa Prancūzija vienu metu šaukė drebindama dangaus skliautą: „Tegyvuoja tas, kuris grąžino Prancūzijai laisvę!", kai dundėjo ir dūmijo patrankos? Vos prieš trejetą metų tebebuvo Versalis su „jaučio akimi", o dabar tėra ta budriai saugoma Tamplio teritorija, kurią iš visų pusių apsupę municipaliteto nariai stebi slibino akimis; čia tarsi kokiame pragaro prieangyje kiurkso netekusi galios karališkoji šeimyna. 1789 metais Steigiamojo susirinkimo deputatas Bareras savo laikraštyje „Aušra" verkšleno, matydamas su liūdnu likimu susitaikiusį karalių Liudviką, o dabar, 1792 metais, Konvento deputatas Bareras nė trupučio nesikrimsdamas, ko gero, svarsto, giljotinuoti ar ne su liūdnu likimu susitaikiusį karalių Liudviką!

Mūsų akimis žiūrint, seni drabužiai ir visuomeniniai rūbai žaibiškai greitai nukrenta, nes, tiesą sakant, jie visai supuvę, ir suminami po tautinio suktinio šokėjų kojomis. O kurgi nauji rūbai, nauji papročiai ir taisyklės? Laisvė, lygybė, brolybė — ne rūbai, o tik noras apsirengti! Vaizdžiai tariant, šiuo metu tauta yra *nuoga,* ji neturi jokių taisyklių ar drabužių, ji plika — sankiulotiška tauta.

Todėl lig šiol šitaip triumfavo tokie kaip mūsų patriotas Briso ar Gadė. Ezechieliškos Vernjo vizijos apie sostų ir karūnų žlugimą, kurias jis pranašiškai spėliodamas išpasakojo šių metų pavasarį, rudenį staiga virsta tikrove. Iškalbingieji mūsų Įstatymų leidžiamojo susirinkimo patriotai it kokie galingi burtininkai savo žodžiais

nušlavė šalin karališkąją valdžią su jos senaisiais papročiais ir formulėmis, ir dabar valdys jokių formulių nevaržomą Prancūziją. Jokių formulių nevaržomą! Bet juk žmogus tegali gyventi vadovaudamasis formulėmis, papročiais, veiklos ir gyvenimo *būdais*. Nerasi teisingesnių žodžių už šiuos: *Ubi homines sunt modi sunt,*— jie tinka tiek prie arbatos ir siuvėjo darbo stalo, tiek aukštųjų senatų namams ir didingoms šventovėms, netgi visoms proto ir vaizduotės sritims, iki pat tolimiausių savo mintis mokančios reikšti būtybės ribų. Visur, kur esama žmonių, esama papročių. Tai vienas iš kertinių žmogaus prigimties dėsnių — jo dėka žmogus yra amatininkas, gyvūnas, „mokantis naudotis įnagiais", ne impulsų, atsitiktinumo ir žvėriškos prigimties vergas, bet daugiau ar mažiau jų valdovas. Siaubingai sunku valdyti dvidešimt penkis milijonus žmonių, kurie staiga nusiplėšė nuo savęs *papročius* ir šokdami šitaip trypia juos žemėn!

O kol kas iškalbingieji Įstatymų leidžiamojo susirinkimo patriotai turi spręsti būtent šią problemą, ir jie išgarsės visame pasaulyje ją spręsdami „valstybės veikėjų", „nuosaikiųjų", brisoistų, rolanistų, galop žirondistų vardais ir pavardėmis. Mat dvidešimt penki milijonai bruzda su galams būdingu įkarščiu, kupini neapsakomos visuotinės brolybės, Aukso amžiaus vilties ir neapsakomo siaubo, nes iš visų pusių puola reakcingoji Europa. Problema kokių reta. Jeigu išties, kaip giriasi filosofai, žmogus sugebėtų matyti praeitį ir ateitį, kas dažnusyk jam nutiktų? Kas šiuo atveju nutiktų su šitais septyni šimtai keturiasdešimt devyniais vyrais? Jeigu Konventas aiškiai matytų praeitį ir ateitį, jis būtų paralyžiuotas. Bet jis toks nėra, nes toliau savo nosies jis aiškiai nemato.

Pačiam Konventui nekyla abejonių, nei kas, nei kaip darytina. Reikia sukurti konstituciją, o lig tol — ginti respubliką. Taigi gan skubiai suburiamas „Konstitucijos komitetas". Siejesas, buvusio Steigiamojo susirinkimo deputatas, Kondorsė, tinkamas ir geresniems dalykams, deputatas Peinas, svetimšalis žmonių padermės geradarys „raudonu, piktšašių nusėtu veidu, kuriame žvilga juodos akys", Ero de Sešelis, buvęs parlamento narys, vienas gražiausių Prancūzijos vyrų,— jie su menkesniais amato broliais žvaliai įpareigojami atlikti šį darbą. Jie dar sykį

„parengs konstituciją“, tikėkimės, veiksmingesnę negu paskutinioji. O argi kas abejoja, kad konstituciją galima parengti — juk jeigu ne, tuomet Žano Žako evangelija veltui išvydo dienos šviesą? Tiesa, mūsų paskutinioji konstitucija taip apgailėtinai subyrėjo nė metams nepraėjus. Na ir kas? Tereikia išrinkti šiukšles iš jos akmenų ir iš naujo ją atstatyti, tik geriau! Visų pirma „praplėskite savo pamatą“, jei reikia — iki visuotinės rinkimų teisės, antra, išmeskite puvenas — karaliaus valdžią ir panašius dalykus. Trumpai tariant, *statykite,* atgrasusis Siejesai su kompanija, nepailsdami! Jeigu pastoliai ir jūsų sukrauti akmenys nekart pavojingai grius, tegul tai jus tik suerzina, bet nenumuša ūpo. Kassyk vėl pradėkite iš naujo, nušlavę į šalį griuvėsius — net jeigu jūsų galūnės bus sulaužytos, širdys teišlieka sveikos, statykite vardan dangaus, kol arba jūsų statinys nebegrius, arba liaudis jo atsisakys ir, kvatodama ir ašarodama, atleis jus iš šio darbo. Lemties buvo skirta, kad vieną gražią dieną būtų išmėginta ir toji visuomenės sutartis. Tad konstitucijos komitetas turi plušti su viltimi ir tikėjimu, netrukdomas nė vieno šios knygos skaitytojo.

Taigi Konvento deputatai parengs konstituciją ir po kelių mėnesių linksmai išsiskirstys į namus — šitaip jis pats pranašauja sau ateitį, šitokia moksline programa vadovaudamasis jis veiks ir gyvuos. Tačiau šitokiu atveju kokia praraja tarp geriausios mokslinės programos ir jos įgyvendinimo! Kaip nesyk esame sakę, kiekvienas žmonių sambūris yra nepamatuojamų veiksnių sankaupa ir kiekvienas jos narys sudaro ištisą veiksnių mikrokosmą, tad kaip gali mokslas pamatuoti ar pranašauti tokiems sambūriams ateitį? Mokslas, kuris nesugeba išspręsti uždavinio apie tris vienas kitą traukiančius kūnus netgi pasitelkęs į pagalbą diferencialinį, integralinį ir variacinį skaičiavimą, turėtų čia prikąsti liežuvį ir pasakyti tik šitiek: šiame Nacionaliniame Konvente yra septyni šimtai keturiasdešimt devyni be galo savotiški kūnai, kurie traukia vienas kitą ir visaip kitaip veikia,— galimas daiktas, kažkokiu nuostabiu būdu jie atliks tai, ką liepia jiems dangus.

Apie nacionalinius susirinkimus, parlamentus, suvažiavimus, kuriuose vyrauja niūrios nuotaikos, o svarbiau-

sia, kurie nėra „siaubingai rimti“, šį bei tą galima apskaičiuoti ar nuspėti, bet netgi jie yra savotiška besirutuliojanti paslaptis (kaip tik todėl jie yra pragyvenimo šaltinis žurnalistams), betnetgi jie retkartėmis pašėlusiai išlekia iš vėžių. Juo labiau tai pasakytina apie vargšą ūmaus prancūziško būdo Nacionalinį Konventą; jis genamas pirmyn tokiu greičiu, be jokios aiškios tvarkos, vėžių ar gairių, o jo nariai visi lig vieno — siaubingai rimtai nusiteikę! Tai parlamentas, kokių, neperdedame, dar niekur niekados nėra buvę šiame pasaulyje. Patys deputatai — neorganizuoti naujokai, nors jie yra pamišėliškiausios suirutės apimtos Prancūzijos širdis, jos vadovavimo centras. Iš visų Prancūzijos miestų, kaimų, iš atokiausių kampelių su dvidešimt penkiais milijonais karštuolių į šią širdį, į Maniežo salę, audringai veržiasi ir vėl plūsta atgal gausios įtakos; šitokia ugninga veninė-arterinė apytaka ir yra šios širdies funkcija. Kaip sakiau, dar niekad žmonės nėra sėdėję drauge tokiomis neįprastomis aplinkybėmis, kaip tie septyni šimtai keturiasdešimt devyni individai. Dauguma jų — paprasti žmonės ar nedaug kuo besiskirią nuo paprastų, bet tokie neeiliniai savo užimama padėtimi. Kaip kalbės, kaip veiks tie vyrai, palikti savo pačių valiai, kai aplink šitaip pašėlusiai staugia žmogiškų aistrų viesulas, kai šitaip gaudžia ir šniokščia mirtis, pergalė, siaubas, drąsa — visa, kas didinga, ir visa, kas menka?

Skaitytojas puikiai žino, kad šis Prancūzijos Nacionalinis Konventas (visiškai skirtingai nuo jo programos) apstulbino žmoniją, įvarė jai siaubą; jis tapo tartum apokaliptišku konventu ar juodu *tikrove virtusiu sapnu*. Istorija nesusilaiko ir vis jausmingai sušunka, pasakodama apie tai, kaip jis užliejo Prancūziją vargais, iliuzijomis ar beprotyste, kaip iš jo vidurių pasirodė Mirtis, apžergusi balzganą arklį. Lengva nekęsti šio vargšo Nacionalinio Konvento, o būta net tokių, kurie jį gyrė ir mylėjo. Kaip minėta, tai Parlamentas, veikiantis be galo neįprastomis aplinkybėmis. Mums šiuose puslapiuose tegul jis lieka šleikščiai rūkstančia ugninga paslaptimi, kur aukštybės susidūrė su gelmėmis, ir šitokiam spindesiui kaitaliojantis su juoda tamsa, apstulbę mirtingieji nebesusigaudo, katras yra dangus, katras pragaras, tad siautėja, lyg pa-

mišę blaškosi, kaip paprastai žmonės tokiu atveju. Tai Konventas, turįs savižudiškai pats susideginti ir virsti pelenais — kartu su savo kraštu! Mums nedera leistis į tamsias, painias jo gelmes ir jas tyrinėti, tad stovėkime ir nenusukdami į šalį akių žiūrėkime, kaip jis kapanojasi, kokias dėmesio vertas stadijas ir įvykius jis vieną po kito sukurs.

Pastebime vieną bendrą pagirtiną dalyką — mandagumo galią. Štai kokį poveikį žmogaus gyvenimui padarė mandagumas — jo visiškai negali atsisakyti net beprotiškiausiose grumtynėse susikibę Druė ar Ležandras. Siaubingai rimtų senatų debatai retai kada atvirai skelbiami aplinkiniams, nes jie, ko gero, nustebtų. Visko pasitaiko — antai didysis monarchas sykį vaikė savo Luvua, mosuodamas židinio žnyplėmis. Tačiau skaitydamas storus tomus šitų Konvento debatų, kuriuose deputatai dėstė savo argumentus net apsiputoję nuo įnirtingo rimtumo, dažnai įsitikinę, jog svarstomi dalykai yra gyvybės ar mirties klausimas, nustembi pamatęs, kokią savitvardą jie rodo savo kalbose ir kaip šitokiuose pašėlusiuose jausmų protrūkiuose vis dėlto stengiasi imti viršų mandagumas, o bendravimo taisyklės niekad nebūna visai pamirštos. Nors tie vyrai grasina sugniaužtais kumščiais, jie niekad negriebia vieni kitiems už atlapų. nei išsitraukia durklą, nebent savo žodžių įspūdžiui sustiprinti, bet ir tai retai; nepadorių keiksmų bemaž nepasitaiko; nors debatų ataskaitos surašytos ganėtinai atvirai — jose aptinkame vos porą riebesnių Marato žodelių.

Na, bet kas abejoja, jog debatai vyksta „karštai"? Įkarščio nestinga: vieną dieną su triukšmingu pritarimu priimtas dekretas rytojaus dieną taip pat triukšmingai anuliuojamas; nuotaikos nepastovios, keičiasi lyg figūros karuselėje, skubotumo apstu visados! „Oratoriaus balsą nustelbia triukšmas salėje", šimtas „garbingųjų narių grasindami puola kairiojon salės pusėn", pirmininkas „vieną po kito sudaužęs tris varpelius" užsivožia skrybėlę parodydamas, kad tėvynė bemaž pražuvo. Koks nuožmus įkarštis — lyg senovės galų susiėjimuose!.. Ak, kaip vienas po kito nugrimzta tylon garsūs liguisti debatų ir gyvenimo (kuris taip pat yra *debatai*) garsai; ką tik jie buvo tokie garsūs, o netrukus pasidaro tokie tylūs! Breno

ir tų senovės galų vadų, kurie nekart ryžtingai traukė į Romą, Galatiją [323] ir kitus kraštus, debatai buvo tokie pat aistringi,— galite tuo neabejoti, nors joks *„Moniteur"* jų neatpasakojo. Šitie Breno kariai plūsdavosi keltiška valstiečių kalba, jie nebuvo sankiulotai, atvirkščiai — visa, ką jie turėjo, buvo kelnės (*braccae* — turbūt iš tankios vilnos ar prastai išdirbtos odos), nes Livijus teigia, kad jie vaikščiodavę nuogi *iki* juosmens. Tačiau pažvelkite — tai tie patys žmonės, ir elgiasi jie taip pat, nors dabar jie vilki surdutais ir kalba pro nosį kažkokia darkyta lotynų kalba! Na, bet argi neapgaubia šio dabartinio Nacionalinio Konvento Laikas, kaip jis kad apgaubia anuos laikus ir didinguosius antikos senatorius, apsimovusius tankios vilnos kelnėmis? Tikrai apgaubė, ir ne tik Laikas, bet ir Amžinybė. Blandi Laiko prietema — ar pusiaudienis, kuris virs prietema, o paskui ateina naktis ir tyla, ir rami jūra pasiglemžia Laiką su visais liguistais jo garsais. Pasigailėk savo brolio, Adomo palikuoni! Juk pikčiausi žodžiai, kuriuos jis apsiputojęs taria, ne kas kita, kaip verkšlenimas kūdikio, kuris negali *pasakyti,* ką jam skauda, nors jį aiškiai kažkas viduje kamuoja, ir todėl jis be perstojo spiegia, žliumbia, kol motina nepaima jo ant rankų ir jis... užmiega!

Nepraėjus nė keturioms dienoms, kai susirinko Konventas, mūsų ausyse dar kuo ryškiausiai tebeskambant melodingiems melibėjiškiems [324] posmams, nugriovusiems karališkąją valdžią, sugriaudžia nauja melodija, deja, šįkart nesantarvės. Mat užsiminta apie dalyką, apie kurį sunku pasakyti ką gera: apie rugsėjo skerdynes. Ką daryti su tomis rugsėjo skerdynėmis ir Paryžiaus Komuna, kuri joms vadovavo? Su nekenčiama ir baisia Komuna, prieš kurią vargšas bejėgis Įstatymų leidžiamasis susirinkimas turėjo ramiai sėdėti, krūpčiodamas iš baimės? O jeigu dabar ką tik įsteigtas visagalis Konventas nenorės šitaip atsisėdęs krūpčioti, kokių priemonių jis turi imtis? Nusisamdyti departamentų gvardiją,— atsako žirondistai ir tvarkos draugai. Iš visų aštuoniasdešimt trijų ar aštuoniasdešimt penkių departamentų specialiai tam tikslui atsiųstų liaudies savanorių reikia sudaryti gvardiją; tuomet septembristai ir siautėjančios komunos bus deramai paklusnūs, o Konventas įgys deramą valdžią. Šitaip at-

sakė tvarkos draugai, posėdžiaudami komitete ir darydami pranešimus, ir netgi buvo priimtas reikiamo turinio dekretas. Negana to: kai kurie departamentai, kaip Varo ir Marselio, dar tik belaukdami šio dekreto, bet įsitikinę, kad jis bus, jau išsiuntė savanorius. Narsieji marseliečiai, rugpjūčio dešimtąją ėję pirmutinėse gretose, nenori šįsyk būti paskutiniai: „tėvai davė savo sūnums po muškietą ir dvidešimt penkis luidorus,— rašo Barbaru,— ir liepė leistis į kelią".

Nieko tinkamiau nesugalvosi! Respublika, pasiryžusi kurtis ant teisingumo pamatų, privalo ištirti rugsėjo pjautynes, o Konventas, pasivadinęs nacionaliniu, turi būti saugomas nacionalinių dalinių! Deja, skaitytojau, taip atrodo iš viršaus, bet šiuo klausimu galima dar daug ką pasakyti, dėl daug ko pasiginčyti. Čia matyti užuomazgos nesutarimo, kurio viena logika neišspręsi. Du menkučiai šaltiniai — rugsėjo įvykiai ir departamentų gvardija (tiksliau pasakius, iš esmės tai vienas menkas šaltinis),— kurie tvins, platės, virsdami kartėlio srautu; iš abiejų pusių į juos įtekės visokiausi antraeiliai kartėlio upeliai, kol jie virs plačia kartėlio, įsiūčio ir nesantarvės upe, kuri nuslūgti gali tik įsiliejusi į katakombas. Didžiąja balsų dauguma dekretuota departamentų gvardija paskui ramybės labui ir kad Paryžius nebūtų įžeistas panaikinama, vėliau darsyk paskelbiama dekretu ir netgi pradedama steigti, ir net būsimieji gvardiečiai iškilmingai žingsniuoja Paryžiaus gatvėmis ir įkaušę šaukia: *„A bas Marat!"* * Vis dėlto kad ir kaip dažnai dekretai skelbia apie jos įsteigimą, ji lygiai taip pat dažnai panaikinama, tad bene septynis mėnesius ji lieka tik pyktį ir triukšmą keliančia prielaida, gražia galimybe, besistengiančia virsti tikrove, bet niekados ja netapsiančia, kuri begalinėse grumtynėse išsekusi ateinantį vasarį nugrims į liūdną poilsį, daug ką nusitempdama drauge. Štai kokie keisti žmonių ir garbingųjų Konvento narių keliai.

Na, bet, kaip jau minėta, ketvirtą šio Konvento gyvavimo dieną, 1792 m. rugsėjo dvidešimt penktąją, paskelbiamas komiteto pranešimas apie tą dekretą dėl departamentų gvardijos ir pasakoma kalba prieš, pasmerkiama

* Šalin Maratą! *(pranc.)* — Histoire Parlementaire.— T. 20.— P. 184.

anarchija ir diktatūra (tegul nepaperkamasis Robespjeras susimąsto!); paskui pasmerkiamas toks *„Journal de la République"*, kadaise vadinęsis *„Ami du Peuple"*, ir tuomet visų akivaizdoje į tribūną užlipa ir pasirengęs kalbėti atsistoja... liaudies draugo Marato vaiduoklis, įgavęs kūnišką pavidalą! Klykite iš baimės, jūs septyni šimtai keturiasdešimt devyni deputatai — tai išties Maratas, o ne kas kitas! Maratas — ne liguistos vaizduotės padarinys ar spaustuvininko atspaudas popieriuje, bet materialus menko sudėjimo padaras iš kūno ir kraujo; jūs matote jo tamsybėje, jo šlykščiame purve gyvą dalelytę chaoso ir gūdžios nakties, kuri įgavo pavidalą, pasidarė matoma ir geidžia kalbėti.

„Manding,— kreipiasi į klykiančią salę Maratas,— dažnas iš čia esančių yra mano priešai". „Visi, visi!"— sušunka šimtai balsų, kurie būtų nustelbę bet kurį liaudies draugą. Bet Maratas nesileidžia nustelbiamas; jis kalba, kvarkia pasiaiškinimus, ir kvarkia šitaip apgalvotai, nuduodamas tokį nuoširdų, kad pyktį užglaisto atgaila ir gailestis, o šauksmai liaujasi ar net virsta plojimais. Mat šis Konventas yra, deja, baisiausiai iškleręs mechanizmas: ką tik su nuožmiu užsispyrimu jis rodė į Rytus, bet vos tik apsukriai paliesi kokią spyruoklę, visas mechanizmas, braškėdamas ir kratydamasis visais septyniais šimtais sraigtelių, baisiausiai subildėjęs pasisuks ir ims rodyti į Vakarus! Taigi Maratas, išteisintas ir netgi plojimų sulaukęs, šiame susirėmime nugali, bet debatams einant toliau, kažkoks apsukrus žirondistas vėl jam įgelia. Tuomet vėl kyla klyksmas, ir nedaug trūksta, kad būtų priimtas kaltinamasis dekretas, kol niūrusis liaudies draugas vėl išnyra į paviršių, vėl įtikinamai karkia, kol visus nuramina ir dekretas dėl kaltinimo iškėlimo pamirštas. Tuomet jis išsitraukia... pistoletą ir, prikišęs jį sau prie galvos, tokių gilių minčių ir pranašysčių buveinės, sako, girdi, jeigu jie būtų priėmę savo kaltinamąjį dekretą, jis, liaudies draugas, būtų suknežinęs sau galvą. Taip, liaudies draugas būtų sugebėjęs tai padaryti. Na, o dėl dviejų šimtų šešiasdešimties tūkstančių aristokratų galvų Maratas atvirai pareiškia: *„C'est là mon avis!"* * Be to, kas galėtų užginčyti šitokius jo žodžius:

* Mano nuomonė tokia *(pranc.)*.

„Nėra žemėje jėgos, kuri sukliudytų man įžvelgti išdavikus ir juos demaskuoti“ *. (Tai padaryti turbūt leidžia jo nepaprastas, pranašesnis nei mūsų protas.) Retas žemės parlamentas yra turėjęs tokį garbingą narį kaip šis liaudies draugas.

Vis dėlto mes matome, jog šis pirmasis tvarkos draugų antpuolis, kad ir koks svarbus ir netikėtas buvo, nenusisekė. Nepavyksta patupdyti į kalėjimą ar bent jau pateikti kaltinimą ir Robespjerui, kurį išjudino pasisakyti apie diktatūrą ir kurio pasirodymas buvo sutiktas su ne ką mažesniu triukšmu, nors Barbaru atvirai liudijo prieš jį ir išdėstė savo parodymus raštiškai. Nepaperkamasis atgręžia į kaltintoją savo žalsvą veidą su švenčiausiu nuolankumu, pakelia savo laibą balselį ir su jėzuito apsukrumu sėkmingai įtikinėja, o galop pasitikėdamas savimi klausia: „O kokie liudytojai gali patvirtinti piliečio Barbaru parodymus?“ *„Moi!“* **— sušunka ūmusis Rebekis, pašokęs ant kojų, abiem rankomis mušdamas sau į krūtinę ***. Tačiau žalsvaveidis vėl įtikinėja, vėl ištaiso padėtį, ilgos „grynai asmeninės“ rietenos baigiasi tuo, kad pereinama prie dienotvarkės klausimų — juk tiek visuomeninių reikalų laukia sprendimo. Ne, Žirondos draugai, kam jūs gaišinate laiką mūsų didinguose posėdžiuose niekingai užgauliodami vieni kitus, kai didi tauta tokioje sunkioje padėtyje?! Šiandien žirondistai palietė šlykštų juodulį gražiojoje savo Konvento karalystėje, prispaudė jį koja, bet į žemę *ne*įmynė. Deja, tas juodulys, kaip minėta,— *gyvas šaltinis,* kuris nesileis įminamas žemėn.

2 skyrius

VYKDOMOJI VALDŽIA

Taigi ar negalime spėti, jog kaip ir anksčiau kils be galo keista painiava, sprendžiant šią didžiąją konstitu-

* Laikraštis *Moniteur,* Nr. 271, 280, 294, Année première; *Moore's* Journal.— T. 2.— P. 21, 157, etc. (nors, galimas daiktas, šiuo atveju, kaip ir kitais, jis tik perpasakojo laikraščio medžiagą).
** Aš *(pranc.).*
*** *Moniteur.*— Ut supra: Séance du 25 Septembre.

cijos rengimo užduotį, o klausimai ir interesai komplikuosis, tad net po kelių mėnesių Konventas dar nebus visko sutvarkęs? Deja, kunkuliuodamas atšniokščia visas klausimų tvanas, kuris vis platėja, ir jo galo nematyti! Iš jų, neminėdami to rugsėjo ir anarchijos klausimo, atkreipiame dėmesį į tris, iškylančius tankiau nei kiti ir žadančius tapti pagrindiniais: apie kariuomenę, apie liaudies pragyvenimo lėšas ir, trečia, apie nuverstą nuo sosto karalių.

Kalbant apie kariuomenę, aišku, kad šalies gynyba turi būti pakelta į deramą lygį, nes atrodo, jog Europa vėl mėgina sudaryti koaliciją; baiminamasi, kad net Anglija prie jos prisidės. Laimei, Diumurjė šiaurėje klojasi kuo puikiausiai — netgi baisu, kad jam eisis pernelyg gerai, ir jis taps *laisvės žudiku!* Taigi Diumurjė veikia sėkmingai šią žiemą, nors ir graudžiai skundžiasi. Pataikūnas Pašas, šveicarų mokytojas, tas, kuris kukliai sėdėjo savo skersgatvyje ir kuriuo negalėjo atsistebėti kaimynai, neseniai iškilo — kaip mano skaitytojas, iki ko? Ogi iki karo ministro! Ponia Rolan, apkerėta jo lipšnumo, rekomendavo jį savo vyrui į raštininkus; kadangi lipšnusis raštininkas buvo tikras patriotas, atlyginimas jam nebuvo reikalingas. Ateidamas į darbą jis atsinešdavo kišenėje duonos kriaukšlę, kad sutaupytų pietus ir laiko; nerūpestingai ją žiaumodamas, per dieną jis nuveikdavo tiek, kiek trys — tvarkingai, tylomis, kukliai, lyg tas veidmainis Tartiufas, į kurį panėšėjo kaip du vandens lašai. Tai matydamas Rolanas per vieną pastarųjų kabineto perversmų ir rekomendavo jį į karo ministro pareigas. O dabar jis, atrodo, slapčia kasa duobę Rolanui, pučia karštesniųjų jakobinų ir rugsėjo Komunos dūdą, ir apskritai negali būti, kaip griežtasis Rolanas, „veto niekšams!“ *

Gerai nežinome, kaip pataikūnas Pašas kasė duobes, rezgė pinkles, bet aišku viena: jo karo ministerija tapo tokia vagių landyne, čia viešpatavo tokia painiava, kad žmogui baisu būdavo net nosį įkišti. Sėdėdamas su raudona kepuraite ant galvos, vyriausiasis raštininkas — plėšrus, nuožmus pilietis Hasenfracas — atlieka čia kažkokius matematinius skaičiavimus,— be galo įžūlus tipas.

* *Mme Roland.* Mémoire.— T. 2.— P. 237, etc.

Pašas, iššvaistęs visas ministerijai skirtas lėšas, žiaumoja iš kišenės išsitrauktą kriaukšlę visų vyriausiųjų ir jaunesniųjų raštininkų akivaizdoje. Tiekėjai laksto kabrioletais po visus Prancūzijos rajonus, sudarinėdami sandėrius. Na, o armija bemaž neaprūpinama: kareiviai negauna batų, nors dabar žiema, rūbų, kiti net neturi ginklų. „Pietų armijai,— skundžiasi vienas garbingas Konvento narys,— trūksta trisdešimties tūkstančių porų kelnių",— stačiai skandalingas stygius!

Griežtajam Rolanui šlykštu matant, kurlink krypsta reikalai, bet ką jis gali padaryti? Palaikyti griežtą tvarką savo ministerijoje, kur tik galima peikti ir gniaužti, ar bent jau skųstis. Viename laiške po kito jis gali skųstis Nacionaliniam Konventui, Prancūzijai, ateinančioms kartoms, žmonijai, vis labiau irzti ir piktintis, kol galop ar tik netaps įkyrus? Mat žodžiai, kuriuos jis be perstojo kartoja, iš esmės tuštoki: girdi, kaip nuostabu, kad revoliucijai vykstant, tokiu metu, kai visi įstatymai, išskyrus patrankų įstatymus, panaikinti, viešpatauja toks neteisėtumas! Bebaimi niekšų veto, ištikimas, bet ribotas, gerbiamas pedantiškas vyre, dirbki šitaip, nes toks, laimei, tavo būdas, ir pamažu pranyk. Nors tu nieko ir nepasieksi, šiokios tokios naudos iš tavęs bus — kaip tais laikais, taip ir *dabar!* Narsiąją ponią Rolan, narsiausiąją iš visų prancūzių, ima kamuoti nuogąstavimai: prie respublikoniško Rolanų pietų stalo Dantonas darosi pernelyg „panašus į Sardanapalą" [325], liaudies atstovas Klocas nuobodžiai porina apie pasaulinę respubliką ar sąjungą visų tautų ir tautelių, *surištų* vienais saitais,— tik, gaila, neaišku, kaip tuos saitus surišti.

Negincytinas, nepaaiškinamas (o gal ir visai paaiškinamas) yra ir tas faktas, kad grūdų vis mažėja. Kur pažvelgsi, visur riaušės dėl duonos, triukšmingos minios reikalauja nustatyti tvirtas grūdų kainas. Matyt, Paryžiaus mero ir kitų vargšų jo kolegų laukia keblumai. Petjonas buvo perrinktas Paryžiaus meru, bet pareigų atsisakė, nes dabar leidžia įstatymus Konvente. Išmintingai pasielgė atsisakydamas, nes, nekalbant apie grūdų ir kitas problemas, improvizuota sukilimo Komuna šiuo metu virsta legalia renkama Komuna ir ne be pykčio suvedinėja sąskaitas! Petjonas šių pareigų atsisakė, bet tūlas jų gei-

džia ir verbuoja šalininkus. Po kelių mėnesių įdėmios atrankos, balsavimų, ginčų ir postringavimų šį garbingą postą gauna toks daktaras Šambo, kuris, neilgai jį išlaikęs, bus iš jo *išgrūstas* tiesiogine šio žodžio prasme *.

Pagalvokite, ar neturi savų vargų šiais nepritekliaus laikais ir paprastas sankiulotas? Pasak liaudies draugo, duonos „svaras kartais kainuoja šešis su, kai atlyginimas sudaro vos penkiolika su per dieną“, o už lango atšiauri žiema. Stebuklas, kaip vargšas sugeba išgyventi, ir tik retas miršta badu! Laimei, dabar jis gali užsirašyti savanoriu ir su didžiausiu pasitenkinimu gauti nuo austrų kulką į kaktą už žmogaus teises. Šitokiai sunkiai padėčiai duonos rinkoje susidarius, šitokiai lygybei ir laisvei viešpataujant, komendantas Santeras per laikraščius pasiūlo du patikimus vaistus ar bent jau lengvinančias priemones: „*Pirma:* visų luomų gyventojai dvi dienas per savaitę turi misti vien bulvėmis ir, *antra,* visi turi pakarti savo šunis“. Šitaip, jo manymu, bus sutaupyta nemenkas kiekis grūdų, jo paskaičiavimais — tiek ir tiek maišų! Nerasi kito žmogaus, pasižyminčio tokiu smagiu išradingu kvailumu, kaip Santeras. Tikrai pagirtinas išradingas kvailumas, kai jo šeimininkas yra toks sveikas, drąsus ir gerabūdis žmogus. „Visa mano jėga slypi tame,— kartą pasakė jis Konvente,— kad dieną ir naktį aš tarnauju savo tautiečiams; jeigu jie nutars, kad iš manęs nėra jokios naudos, jie mane nušalins. Aš grįšiu namo ir darysiu alų“ **.

Arba įsivaizduokite, kokių laiškų gauna vargšas vidaus reikalų ministras Rolanas vien tik šiuo grūdų klausimu! Vieni reikalauja laisvos prekybos grūdais, teigia, kad neįmanoma nustatyti jiems pastovių kainų, kiti šaukia, kad būtina jas nustatyti; aiškūs kaip Šventasis Raštas politinės ekonomijos argumentai, kuriuos pateikia vidaus reikalų ministerija, nedaro jokio įspūdžio tuščiam liaudies skrandžiui. Šartro meras, kurio paties vos nesuvalgė, verkšlena prieš Konventą, šis pasiunčia garbingų narių delegaciją. Jie mėgina pavalgydinti minią stebuklingu dvasiniu penu, bet nepavyksta. Nepaisydama visų

* Dictionnaire des Hommes Marquans, § Chambon.
** *Moniteur* (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 20.— P. 412).

gražių žodžių, minia apsupa juos riaumodama, kad būtų nustatytos tvirtos — ir neaukštos — grūdų kainos, antraip garbingiausieji delegatai būsią tučtuojau pakarti! Pasakodami apie šį nutikimą, garbingieji delegatai prisipažįsta, kad, tokiai baisiai mirčiai gresiant, jie nustatė ar nudavė nustatę tvirtas grūdų kainas; reikia pažymėti ir tai, kad Konventas, neįpratęs, kad jam kas krėstų pokštus, pareiškia jiems už tai papeikimą *.

Tačiau kas sukėlė tas duonos riaušes — ar tik ne vėl tie užsimaskavę rojalistai? Šartro mieste bent jau patriotizmo akis įžvelgė šmėsčiojant dvasininkus. O gal „viso to šaknis glūdi Tamplio kalėjime, priesaiką sulaužiusio karaliaus širdyje", nors ir kaip įdėmiai mes jį saugome? ** Vargšas priesaiką sulaužęs karalius!.. Taigi netrukus prie duonos krautuvių vėl atsiranda eilės, tik žmonės jose pikti kaip niekad; prie visų krautuvių durų pritaisomas geležinis žiedas, o prie jo pririšama virvė — iš abiejų pusių tvirtai į ją įsikibę, mes sudarome eilę; deja, nedori klastūnai virves nupjausto, ir eilės virsta raizgalyne, tad tenka tvirtinti prie žiedų geležines grandines ***. Nustatomos ir tvirtos duonos kainos, bet kas iš to — duonos dabar galima nusipirkti tik su mero kortele, po keletą uncijų burnai per dieną, po to, kai ištisas valandas išstovi eilėje tvirtai įsikibęs į grandinę. Kraupiai atslinks Alkis, Įsiūtis ir Įtarimas, išaugę iki antgamtiško lygio, kaip ir tie antgamtiški „įniršio apimtų dievų" siluetai, kuriuos žmonės įžvelgė sėlinant „to ugnies vandenyno skaistybėje ir tamsybėje", kai krito Troja!

3 skyrius

NUVAINIKUOTAS KARALIUS

Bet įstatymų leidėjams opiausias yra trečias klausimas: ką daryti su karaliumi Liudviku?

Karalius Liudvikas, dabar karalius ir didenybė vien tik savo šeimai ir vien tik jų kalėjimo apartamentuose,

* Histoire Parlementaire.— T. 20.— P. 431—440.
** Ibid.— P. 409.
*** *Mercier.* Nouveau Paris.

visai kitai Prancūzijai yra Liudvikas Kapetas ir išdavikas vetuotojas. Uždarytas Tamplio apskritime, jis girdėjo ir matė garsų įvykių sūkurį — klyksmus per rugsėjo skerdynes, sutriuškinto ir paniškai besitraukiančio Braunšveigo hercogo karo griausmus,— bet jis buvo tik pasyvus žiūrovas, laukiantis, ar tas sūkurys panorės nusinešti ir jį. Iš kaimynystėje esančių namų langų smalsuoliai ne be gailesčio galėdavo žiūrėti, kaip kasdien tam tikrą valandą jis vaikščioja Tamplio sode su savo karaliene, seserim ir dviem vaikais — visa, ką jis dabar turi šioje žemėje*. Jis ramiai vaikštinėja ir laukia, nes nėra labai emocingas, o jo širdis dievobaiminga. Jam, išvargusiam neryžtingajam, dabar bent jau nereikia niekam ryžtis. Šią dieną užpildo pusryčiai, pietūs, vakarienė, pamokos sūnui, pasivaikščiojimas po sodą, lomberis [326] ir šaškės, o rytojus pats savim pasirūpins.

Pasirūpins, bet kaip? „Kaip?“— klausia Liudvikas. „Kaip?“— ko gero, dar labiau už jį sunerimusi klausia Prancūzija. Tikrai nelengva atsisakyti karaliaus, kurį nuvertė nuo sosto sukilimas. Reikia laikyti jį kalėjime,— teigia vieni,— juk jis yra slaptas nepatenkintųjų vadeiva, nesibaigiančių sąmokslų, bruzdėjimų ir vilčių įkvėpėjas. Reikia jį ištremti,— siūlo kiti,— juk jis — jų atviras vadeiva, karališkoji jo karo vėliava su visa dar likusia dieviškąja jo galia išsiskleidusi šaukia visą kraštą. O gal jį nužudyti? Tai irgi žiaurus, abejotinas kraštutinumas, bet labiausiai įtikėtinas tokiomis kraštutinėmis aplinkybėmis sukilėliams, kurių pačių gyvybė pastatyta ant kortos,— štai kodėl ir sakoma, kad nuo paskutinės sosto pakopos iki pirmojo ešafoto laiptelio — pora žingsnių.

Na, bet čia pasakysime, kad ši Liudviko istorija atrodo visai kitaip dabar, žvelgiant iš anapus Lamanšo ir keturiasdešimt ketverių metų atstumo, nei atrodė tada, Prancūzijoje, kur kovai vykstant žmonėms viskas susijaukė. Mat praeitis visuomet be galo apgaulinga —„atminties mėnesienoje“ ji atrodo tokia graži, liūdna, kone pasakiškai šventa, bet tik *atrodo,* kadangi iš praeities paslapčia (mums to nepastebint) visuomet pranyksta viena svarbi sudedamoji dalis — nuožmus baimės elementas! *Dabar* ne-

* *Moore.*— T. 1.— P. 123; T. 2.— P. 224 etc.

sama nei baimės, nei netikrumo ar nerimo, bet jų būta *tuomet;* jie mus persekiojo, neapleisdavo, lyg koks nelemtas disonansas sudarkydavo visas mūsų būties melodijas, ir todėl laikas visuomet būdavo paprasčiausia dabartis! Šitaip yra ir su Liudviko laiku. Kam mušti pargriuvusį?— klausia kilniaširdiškumas, kuriam nebegresia pavojus. Jis taip žemai krito, šis kadaise taip aukštai stovėjęs vyras; jis ne nusikaltėlis ar išdavikas — toli gražu, jis — nelaimingiausia iš žmogiškųjų atgyvenų. Jeigu abstraktus teisingumas turėtų paskelbti jam nuosprendį, jis, ko gero, virstų konkrečiu gailesčiu ir užuot smerkęs tik apsiraudotų ir jam atleistų!

Šitaip samprotauja kilniaširdiškumas, bet ką mano menkystė, dabartinė ir į ateitį žiūrinti? Skaitytojau, tau neteko daugel mėnesių gyventi žiugždant prūsiškų kartuvių virvėms, tu niekad nesisukai visos tautos Sacharos valso sūkuryje, kai dvidešimt penki milijonai lyg pamišę bėgo kautis su Braunšveigo armija! Net klajojantys riteriai, įveikę milžinus, paprastai juos nužudydavo; pasigailėjimo sulaukdavo tik kiti klajojantys riteriai, kurie žinojo etiketą ir dvikovos taisykles. Prancūzų tauta, visa vienu metu desperatiškai įsikibusi į baisųjį Galijotą, per dešimt metų išaugusį į neapsakomą milžiną, lyg per kokį beprotystės stebuklą parvertė jį ant žemės ir negali patikėti, kad didžiulis jo kūnas, uždengęs ištisus akrus, guli paslikas, prismeigtas kuolais ir virvėmis suraišiotas, kad jis nebepakils ir vėl nebeės žmonių, kad pergalė neprisisapnavo. Siaube esama ir nepasitikėjimo, o stebuklinga pergalė neapsieina be siautulingo keršto. Na, o kalbant apie kaltę, ar tas paslikas milžinas, kuris suėstų mus, jei tik atsikeltų, yra nekaltas? Dvasios tėvas Greguaras, dabar tapęs konstituciniu vyskupu, gražbylystės įkarštyje įrodinėja, kad karaliavimas jau vien savo prigimtimi yra mirtimi baustinas nusikaltimas, kad karaliaus rūmai prilygsta laukinių žvėrių urvams *. Galop susimąstykite štai apie ką: esama dokumentų, užfiksavusių Karolio I teismą! Dabar spausdintas „Karolio I teismas“ visur pardavinėjamas ir skaitomas **. *Quelle spectacle!* *** Štai kaip anglai tei-

* *Moniteur.* Séance du 21 Septembre, An. 1er (1792).
** Moore's Journal.— T. 2.— P. 165.
*** Koks reginys! *(pranc.)*

sė savo tironą ir tapo pirmąja laisva tauta; ar negali liaudies padedama Prancūzija pakartoti šio žygdarbio, kad nenusileistų anglams? Siaubo keliamas nepasitikėjimas, įsiūtis pasiekus stebuklingą pergalę, didingas reginys visam pasauliui — visa rodo viena pražūtinga kryptimi.

Šie svarbiausieji klausimai ir begalės šalutinių — apie rugsėjo anarchistus ir departamentų gvardiją, apie duonos riaušes, apie vidaus reikalų ministrų nusiskundimus, apie armijas, Hasenfraco iššvaistytas lėšas ir ką daryti su Liudviku,— neduoda ramybės, sujaukia visus planus Konventui, kuris kur kas mieliau rengtų konstituciją. Be to, visi tie klausimai *auga* (mes nekart esame teigę, kad tokie dalykai pasižymi šia savybe). Jie auga kiekvieno prancūzo galvoje; galima netgi *pamatyti,* kaip itin keistai jie auga šioje neapsakomoje parlamentinių debatų maišatyje, toje visuomeninėje užduotyje, kurią privalo atlikti Konventas. Klausimas iš pradžių iškyla visai menkas; jis atidedamas, užverčiamas kitais, bet visuomet vėl iškyla į paviršių svarbesnis nei iki tol. Tokie daiktai auga kažkaip nuostabiai, tiesiog nepaaiškinamai.

Vis dėlto mes nujaučiame, kad karaliaus Liudviko klausimas pasidarys svarbiausias iš visų, nes jis taip dažnai iškyla ir taip greitai auga. Tokiu atveju jis *nustelbs* kitus kur kas gilesne prasme. Mat kaip Aarono lazda prarijo visas kitas gyvates, taip ir svarbiausias klausimas sugers į save visus kitus klausimus ir problemas; jis ir jo sprendimas, taip sakant, juos visus *pagimdys,* o tiksliau, iš naujo paleis į pasaulį, ir jie įgys atitinkamą pavidalą, išvaizdą ir likimą. Lemties buvo skirta, kad šioje besiblaškančioje, keistai augančioje, pabaisiškoje, stulbinančioje Konvento painiavoje svarbiausiuoju iš visų klausimų, nesutarimų, priemonių ir sumanymų, kurie išsirutulios pasaulio nuostabai, taptų karaliaus Liudviko klausimas.

4 skyrius

PRALAIMĖJĘS MOKA

1792 m. lapkričio šeštoji buvo didi diena Respublikai tiek jos išorėje, anapus sienų, tiek ir viduje, Maniežo

salėje. Išorėje todėl, kad Diumurjė, įsiveržęs į Nyderlandus, tądien susirėmė su saksoniečių-tešeniečių ir austrų pulkais Žemapė kaimo apylinkėse prie Monso; Diumurjė armija plačiai išsiskleidė, priešas taip pat. Iš visų pusių švilpia ugnies kruša, griaudžia didžiosios ir mažosios patrankos, gausybė žalumoje skendinčių aukštumų pasidabina ugnies kutais ir karčiais. Diumurjė nubloškiamas viename flange, paskui kitame, ir atrodo, kad visą jo armiją tuojau nublokš atgal, bet tuomet jis, nuovokusis galvočius, pats pribėga prie karių, beria porą žodžių ir savo švariu tenoru „užtraukia „Marselietę" *. Prisijungia dešimt tūkstančių tenorų ir bosų, o tiksliau — gal keturiasdešimt tūkstančių balsų; nes ją išgirdus visiems suvirpa širdys; taigi su ritminga maršo melodija, kuri be perstojo vis greitėja, jie susitelkia ir puola pirmyn, drąsiai žvelgdami mirčiai į akis, naikindami priešą. Jie užima baterijas, redutus, visa, ką galima užimti, ir lyg koks ugnies viesulas nušluoja visų rūšių austrų dalinius nuo mūšio lauko. Šitaip Diumurjė rankomis Rožė de Lilis, vaizdžiai tariant, lyg tas Orfėjas, savo marselietiško smuikelio stygas užgavęs, pasiekė pergalę ties Žemapė ir užkariavo Nyderlandus.

Šiame mūšyje jaunasis generolas Egalitė pasižymėjo kaip vienas drąsiausių. Egalitė, be abejo, narsuolis, bet ar ne dažniau negu reikia kalba apie jį Diumurjė,— kyla abejonių draugijai-motinai. Na, o vyresnysis Egalitė dabar sklando pažemiais; jo raudonas, susirūpinęs ar abejingas, bemaž paniekinamas veidas kasdien pusę valandos pasirodo Konvente, o paskui pranyksta **. Nyderlandai užkariauti, bent jau nugalėti. Jakobinų misionieriai, tokie kaip Proli, Pereira, seka armijoms įkandin, o podraug ir Konvento įgaliotiniai, kurie perlydo bažnyčių aukso ir sidabro dirbinius, atlieka revoliucinius pertvarkymus; tarp jų matome Dantoną, kuris per trumpą laiką nuveikia aibes darbų, nepamiršdamas, kaip manoma, savo atlyginimo ir pelno. Hasenfracas švaisto lėšas namuose, Diumurjė niurzgant; Konvento įgaliotiniai švaisto jas užsienyje, taigi nuodėmių apstu ir šalies viduje, ir už jos ribų.

* *Dumouriez.* Mémoires.— T. 3.— P. 174.
** *Moore.*— T. 2.— P. 148.

O tą valandą, kai ties Žemapė pasiekiama pergalė, Konvento salėje vyksta kitas svarbus dalykas: specialiai paskirta komisija skaito ilgą pranešimą apie Liudviko nusikaltimus. Žiūrovai galerijose klausosi užgniaužę kvapą; nesijaudinkite, žiūrovai, deputatas Valazė, skaitantis pranešimą šiuo klausimu, mano, kad Liudvikas yra didelis nusikaltėlis ir kad reikėtų jį teisti, jei tai įmanoma,— vargšas žirondistas Valazė, kurį patį vieną gražią dieną, ko gero, teis. Taigi kol kas viskas eina sklandžiai. Negana to: antrasis komisijos atstovas, deputatas Mailis pateikia juridinių argumentų, kuriuos labai nuobodu skaityti dabar, bet buvo be galo smagu išgirsti tuomet, esą pagal Prancūzijos įstatymus Liudvikas Kapetas buvo vadinamas neliečiamu tik retorikos sumetimais, kad iš esmės jis visiškai liečiamas ir gali būti teisiamas — jį netgi reikia teisti. Liudviko klausimas, taip dažnai iškildavęs kaip pikta neaiški galimybė ir net pranykdavęs, šįsyk pasirodė paviršiuje aiškiu pavidalu.

Patriotai piktdžiugiškai staugia. Taigi vadinamasis lygybės viešpatavimas bus ne tušti žodžiai, bet virs tikrove? Ar teisti Liudviką Kapetą?— paniekinamai šaukia patriotizmas. Smulkiems nusikaltėliams užneria kilpą ant kaklo už išpjautą piniginę, o šis, svarbiausias nusikaltėlis, kaltas tuo, kad suskaidė Prancūziją, suaižė ją į gabalus Klotos žirklėmis ir pilietiniu karu, kurio aukos „vien rugpjūčio dešimtąją sudarė tūkstantį du šimtus žmonių" ir kurios guli dabar katakombose, tręšia Argonos miško prieigas, Valmi apylinkes ir tolimus laukus,— taigi *jis,* šis svarbiausias nusikaltėlis, netgi nestos prieš teismą? Deja, patriotai,— pridurиame mes,— kaip nuo seno sakoma, *pralaimėjęs moka.* Tai jis privalo apmokėti *visas* sąskaitas, kad ir kas jas pateiktų; atsakyti už visus nuostolius ir skriaudas; tūkstantis du šimtai žuvusių rugpjūčio dešimtąją dabar nebe maištininkai ir išdavikai, o aukos ir kankiniai — tokios yra vaido taisyklės.

Be abejo, patriotai įdėmiai seka šį teismo klausimą, kuris, jų džiaugsmui, dabar iškilo įgavęs aiškų pavidalą, ir, dievams leidus, jie pasistengs, kad jis būtų išspręstas. Patriotai stebi su įdėmiu susirūpinimu, kuris vis auga kaskart naujam keblumui iškilus, nes žirondistai ir broliais apsišaukę vis vilkina laiką, kol šis susirūpinimas

galop virsta įkyria idėja, ir patriotai reikalauja vien šio teismo — niekas šioje žemėje jiems jo nepakeis,— antraip lygybė būsiąs tuščias žodis. Lygybės troškimas, dar siaubo keliamas nepasitikėjimas, nugalėtojų įniršis, didingas reginys visam pasauliui — visi šie dalykai daro didžiausią įtaką šio klausimo sprendimui.

Šis teismo klausimas be galo rimtas visiems, ir ne vieno įstatymų leidėjo galvoje jis sukelia dvejonių. Nužudyti karalių?— klausia gerbiami žirondistai.— Nužudyti karalių, kad paskui mumis baisėtųsi visos gerbiamos tautos, visi gerbiami žmonės? Na, bet jeigu išgelbėsime karalių, neteksime ryžtingų patriotų paramos, o juk neryžtingieji patriotai, kad ir kokie gerbiami jie būtų, tėra fantazuotojai ir tauškaliai, o ne parama? Be galo opi dilema, ir žmonės blaškosi tarp abiejų jos blogybių; išspręsti ją tegali draugija-motina ir jos sūnūs. Jie nusprendė, ką reikia daryti, ir to siekia, o kiti sunerimę blaškosi tarp abiejų nemalonių galimybių, negalėdami nė vienos išsirinkti.

5 skyrius

IŠTEMPTOS FORMULĖS

Neverta čia pasakoti, kaip sunkiai dabar, kai jis buvo aiškiai suformuluotas, savaitėmis augo, brendo šis karaliaus teismo klausimas. Jis pasirodydavo paviršiuje ir vėl pranykdavo tarp aibės kitų klausimų ir painių problemų. Niekšų veto rašo graudžius laiškus apie anarchiją; „užsimaskavę rojalistai“ alkio padedami kelia riaušes dėl duonos. Deja, vos prieš savaitę, tie žirondistai vėl iš naujo įnirtingai užsipuolė dėl rugsėjo skerdynių.

O buvo taip: vieną paskutiniųjų spalio dienų Robespjeras, iškviestas į tribūną kažkokios naujos šmeižto apie diktatūrą užuominos, kalbėjo, įtikinėjo vis su didesniu pasitikėjimu savimi, o baigdamas įkvėpimo apimtas narsiai sušuko: ar atsiras čia bent vienas, kuris išdrįs konkrečiai mane apkaltinti? *„Moi!“* *— sušunka kažkas. Stoja gili tyla; liesas įpykęs menko sudėjimo žmogelis plačia plika kakta greitai nužengė prie tribūnos, traukdamas popie-

* Aš *(pranc.)*.

rius iš kišenės: „Aš kaltinu tave, Robespjerai,— aš, Žanas Baptistas Luvė!“ Žalsvaveidis pabąla, gūžiasi tribūnos kertėje. „Kalbėk, Robespjerai! — šaukia Dantonas.— Tavęs klausosi daug dorų piliečių“, bet Robespjeras neteko žado. Taigi Luvė šaižiu balsu išvardija vieną nusikaltimą po kito: diktatoriaus charakteris, liguistas populiarumo troškimas, bauginimai per rinkimus, vadovavimas nenaudėliams, rugsėjo skerdynės,— kol visas Konventas ėmė spiegti ir vos čia pat nepateikė Nepaperkamajam kaltinimo. Dar niekad žalsvaveidžiui negrėsė toks pavojus. Kol gyvas bus, Luvė krimsis, kodėl žirondistai neveikė ryžtingiau ir su juo išsyk nesusidorojo.

Tačiau taip neatsitiko: Nepaperkamasis, šitaip netikėtai vos nepatrauktas atsakomybėn, gauna savaitę laiko. Tą savaitę jis nesėdi dykas kaip ir draugija-motina, drebanti iš įtūžio dėl savo numylėto sūnaus. Paskirtą dieną Robespjeras pasiruošęs, surašęs kalbą, sklandžią lyg jėzuitų apologeto, kuri kai kuriuos įtikina. O kas dabar? Kodėl *ne*atsistoja tingusis Vernjo, nesvaido savo demosteniškų žaibų? Vargšas Luvė nepasiruošęs bemaž nieko nesugeba padaryti, tad Bareras pasiūlo liautis svarsčius šiuos palyginti niekingus „asmeniškus nesutarimus“ ir pereiti prie dienotvarkės klausimų. Taigi svarstomi dienotvarkės klausimai. Barbaru net nesugeba pasiekti, kad jį išklausytų, nors jis atlekia prie pirmininkaujančio ir reikalauja žodžio kaip peticijos autorius *. Mat Konventas, nekantraujantis užsiimti visuomeniniais reikalais (dabar kaip tik pirmąsyk baigiamas aiškiai formuluoti karaliaus teismo klausimas), atmeta šiuos palyginti menkus, niekingus klausimus. Įtūžio kupinas Luvė gauna nuryti kartėlį ir graužtis iki pat paskutiniųjų savo dienų, o patriotizmo numylėtinis Robespjeras po patirtų pavojų pasidaro jam dar brangesnis.

Tai buvo antras didysis tvarkos draugų žirondistų mėginimas ištrinti tą juodulį iš savo karalystės, bet mes matome, jog jie tik dar labiau jį patamsino ir praplėtė! Tas juodulys — anarchija, rugsėjo skerdynės — šlykščiai slegia visų mintis; neryžtingiesiems, gerbiamiems patriotams jis stačiai nepakenčiamas, ir jie zyzia apie jį kiek-

* *Louvet*. Mémoires.— Paris, 1823.— P. 52; *Moniteur*. Séances, 29 Octobre, 5 Novembre, 1792; *Moore*.— T. 2.— P. 178 etc.

vienai progai pasitaikius. Zyzkite apie jį, smerkite, mindykite jį, Žirondos patriotai — vis tiek, pažvelkite, juodulys nesileidžia mindomas, jisai, kaip minėjome, trypiamas tik dar labiau patamsėja ir išsiplečia. Kvailiai — tai ne koks juodulys paviršiuje, o iš gelmių trykštantis šaltinis! Supraskite teisingai: šis juodulys, prasimušantis lyg vanduo pro ploną ledą, yra amžinojo pirminio chaoso viršūnė, jį galima palyginti su požemio tamsos karalyste, persišviečiančia pro plonytę jūsų žirondistiškos tvarkos ir respektabilumo plėvelę,— *ne*trypkite jo, nes toji plėvelė gali plyšti, o tuomet!..

O tiesa yra štai kokia (tik, gaila, mūsų draugai žirondistai to nesupranta): kur būtų dabar Prancūzijos patriotizmas su visa savo iškalba, jeigu ta pati didžioji Bedlamo, fanatizmo ir liaudies įniršio bei beprotystės požeminė gelmė rugpjūčio dešimtąją *nebūtų* nesuvaldomai pratrūkusi? Tuomet Prancūzijos patriotizmas būtų buvęs iškalbingas prisiminimas, tabaluojantis ant prūsų kartuvių. Negana to: kur jis būtų buvęs vos už poros mėnesių, jei ta pati požeminė gelmė būtų atslūgusi? Kaip teigia prisimeną laikraščių skaitytojai, šis pasidygėjimas rugsėjo skerdynėmis kilo lyg ir pavėluotai, o tuo metu, kai jos vyko, Gorsasas ir įvairūs Briso šalininkai joms pritarė, vadino jas „sveiku kerštu"— tai patvirtina laikraščiai *. Vadinasi, iš tikrųjų sielvartauta ne todėl, kad pasitaikė doras žmogus, o todėl, kad jų pačių valdžia ėmė slysti iš rankų? Vargšai žirondistai!

Todėl jakobinų draugijoje ryžtingieji patriotai skundžiasi, jog esama žmonių, kurie savo asmeninėmis ambicijomis ir priešiškumais sužlugdysią laisvę, lygybę ir brolybę; jie slopiną patriotizmo dvasią, kasą jam duobes ir, užuot padėję stumti vežimą, stovi dyki ir piktai šaukia, kokios netikusios vėžės ir kaip smarkiai mes jį kratome! Jakobinų draugija atsako į tai piktai staugdama, piktai spiegdama, nes jos galerijose tirštai prisigrūdę ir sijonuotų piliečių. Jos atsineša siuvinius ar mezginius ir spiegia arba mezga — žiūrint ko reikalauja situacija. Tai garsiosios patriotiškosios mezgėjos, kurioms vadovauja

* Žr.: Histoire Parlementaire.— T. 17.— P. 401; Gorsaso ir kitų laikraščiai (cituota ten pat.— P. 428).

kokia *Mère Duchesne* ar kita kokia Debora[327], priemiesčių kūmutė. Per tą laiką jakobinų draugija pasikeitė, dar ir dabar keičiasi. Ten, kur sėdi toji kūmutė, kadaise sėdėjo tikros hercogienės. Kadaise damos ateidavo čionai brangakmeniais ir blizgučiais pasidabinusios, tirštai pudruotais skruostais; dabar vietoje brangakmenių galima atsinešti virbalus, o pudrą pallikti namuose; pudra pamažu užleidžia vietą natūraliai rudiems, švariai nupraustiems ar net nepraustiems skruostams; net pati panelė Teruan skandallingai gaus rykščių. Ar ne keista: tai ta pati tribūna palubėje, iš kurios kadaise svaidė grasinimus didysis Mirabo, didysis Barnavas ir aristokratai Lametai, kuriuos pamažu išstūmė Briso, Gadė, Vernjo, karštesnio būdo patriotai su raudonomis kepuraitėmis ant galvų; taigi, galima sakyti, raudonas įkarštis išstūmė šviesą. O dabar Briso su savo šalininkais, Rolano pasekėjai ir žirondistai savo ruožtu darosi nebereikallingi ir turi palikti posėdžius, arba bus išvaryti,— draugija-motina liepsnoja nebe raudonu, o net mėlynu įtūžiu! Draugijos-dukterys provincijoje garsiai smerkia tuos dalykus, garsiai reikalauja, kad būtų nedelsiant sugrąžinti iškalbingieji žirondistai, kad nedelsiant būtų „išbrauktas iš sąrašų Maratas“. Sveikam protui atrodo, kad draugija-motina žlugdo pati save. Ji keldavo tokį įspūdį visose kritiškose situacijose, tačiau iš tikrųjų joje esama *ant*gamtiško gyvybingumo, ir ji nesileis sužlugdoma.

Dar dviem savaitėms praėjus šis didysis karaliaus teismo klausimas, kurį speciali komisija uoliai, bet tylomis sprendžia, netikėtai gauna dar vieną postūmį. Mūsų skaitytojai pamena Liudviko pomėgį šaltkalviauti ir kaip senais geresniais llaikais toks Gamenas ateidavęs mokyti jį gaminti spynas ir, sako, net dažnai jį baręs už nevikrumą. Vis dėlto karališkasis mokinys iš jo šiek tiek šio amato pramokęs. Nelaimingasis mokinys, klastingas mokytojas šaltkalvis! Reikalas tas, kad 1792 m. lapkričio dvidešimtąją nuskuręs šaltkalvis Gamenas ateina į Paryžiaus municipalitetą pas ministrą Rolaną ir užsimena, kad jis, šaltkalvis Gamenas, šį bei tą žinąs; kad pereitą gegužį, kai išdavikiškas susirašinėjimas vyko taip intensyviai, juodu su karališkuoju mokiniu pagaminę „geležinę skrynutę“, kurią gudriai įmontavę karaliaus kambario Tiuilri

rūmuose sienoje, paslėpę po medžio paneliu, kur ji, be abejo, dar ir dabar tebeguli! Išdavikas Gamenas, lydimas, kaip pridera, valdžios atstovų, suranda medžio panelį, kurio niekas kitas nebūtų aptikęs, išplėšia jį ir atidengia geležinę skrynutę, pilną laiškų ir dokumentų! Rolanas juos susigriebia ir, susukęs į servetėles, nuneša uoliai triūsiančiai specialiai komisijai, kuri posėdžiauja visai netoliese. Rolanas, kaip minėta, neapsižiūrėjo: atnešė juos suvyniojęs į servetėles ir be notaro aprašo. Šiaip ar taip, laiškų nemažai. Jie akivaizdžiai atskleidžia išdavikiško, savo kailį gelbstinčio dvaro susirašinėjimą, ir ne tik su išdavikais, bet netgi su vadinamaisiais patriotais! Iš laiškų išaiškėja Barnavo išdavystė — jo susirašinėjimas su karaliene ir draugiški patarimai jau nuo pat tos Vareno istorijos. Kokia laimė, kad tas Barnavas mūsų rankose — mes jį jau seniai įtariame, tad nuo praeito rugsėjo jis atidžiai saugomas Grenoblio kalėjime. Laiškai jei ne galutinai, tai bent jau beveik įrodo Taleirano ir daugelio kitų išdavystę. Atskleidžiama ir Mirabo išdavystė, todėl jo biustas Konvento salėje „uždengiamas audeklu“, kol ja įsitikinsime. Deja, įsitikinti pernelyg lengva! Robespjerui iš tribūnos palubėje pasmerkus, jo biustas jakobinų salėje ne uždengiamas, o tuojau pat sudaužomas į šipulius — kažkoks patriotas greitai užsilipo kopėtėlėmis ir, aidint pritarimo šūksniams, nuvertė jį ir kitus ant žemės *. Štai kaip atlyginta *jiems*, štai kokią algą jie gauna šiandien pagal pasiūlos ir paklausos dėsnį. Šaltkalvis Gamenas, kuriam kol kas nepakankamai atsilyginta, ateina po kokių penkiolikos mėnesių su nuolankia peticija, kurioje tikina, kad vos tik jam baigus tą skrynutę, Liudvikas davęs jam (kaip jis dabar prisimena) didelę taurę vyno. Toji taurė padariusi Gameno skrandžiui siaubingą poveikį, matyt, norėta ja jį pribaigti, tačiau vimdomieji vaistai jį išgelbėję. Vis dėlto tie nuodai visiškai pakirtę šaltkalvio sveikatą, tad jis nebegalįs (kaip jis pats dabar manąs) dirbti, kad išlaikytų šeimą. Už *tai* jam atsilyginama „tūkstančio dviejų šimtų frankų pensija“ ir jo pavardė „su pagarba paminima“. Štai kaip laikui bėgant keičiasi paklausos ir pasiūlos santykis.

* Journal des Débats des Jacobins (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 22.— P. 296).

Štai kaip tarp trukdymų ir įkvepiančių skatinimų rūpestingo patriotizmo puoselėjamas auga karaliaus teismo klausimas, tai iškildamas į paviršių, tai vėl pranykdamas iš akių. Šioje istorijoje nė žodeliu neužsiminsime apie ilgiausias kalbas, pasakytas šiuo klausimu, apie kruopščiai parengtą teismo procedūrą, teisminius argumentus, įrodančius tokio teismo teisėtumą, apie nesibaigiantį juridinės ir kitokios išminties ir iškalbos srautą. Advokatų išmintis yra geras dalykas, bet kokia iš jos nauda čia? Tiesą sakant, didingieji senatoriai, šiuo atveju vienintelis įstatymas yra štai koks: *vae victis* — pralaimėjęs moka! Retai kada Robespjeras buvo pasakęs išmintingiau kaip tuomet, kai šiuo klausimu kalbėdamas užsiminė, esą nėra reikalo šnekėti apie įstatymus — čia kaip niekur kitur mūsų teisė tai mūsų galia. Jakobiniški patriotai kone iki ekstazės susižavėjo šia jo kalba — kas pasakys, kad Robespjeras nėra žmogus, nepripažįstantis jokių kompromisų, drąsus bent jau savo logika? Panašiai, tik dar aiškiau, kalbėjo jaunasis Sen Žiustas, tamsiaplaukis, švelniabalsis vaikinas. Šiuo metu, atliekant šį parengtinį darbą, Dantonas išvykęs su užduotimi į Nyderlandus. Kiti, kaip rodo to meto spauda, blaškosi tarp tarptautinės teisės, visuomeninės sutarties, teisinių ir loginių gudravimų; mums jie nežada nieko, kaip ir rytų vėjas. Išties, kas gali būti nenaudingiau už tokį reginį: septyni šimtai keturiasdešimt devyni išmintingi vyrai daugel savaičių iš visų jėgų, su visu jiems būdingu stropumu iš esmės daro štai ką — tempia senąją formulę ir teisinį žodyną tiek, kad jie aprėptų naują, prieštaringą ir visiškai neaprėpiamą dalyką? Tai darant vargšė formulė *plyšta,* o kartu ir žmogaus sąžinė! Ar subtilių argumentų padedamas gali įrodyti, kad tai, kas *degina* pirštus, yra stingdantis mišinys? Formulių tempimas, kol jos plyšta, ypač vykstant greitoms permainoms, yra viena liūdniausių vargšės žmonijos užduočių.

6 skyrius

TEISIAMŲJŲ SUOLE

Taigi maždaug penkioms savaitėms praėjus, karaliaus teismo klausimas vėl iškyla į paviršių, šįsyk kaip niekad praktišku pavidalu.

Antradienį, gruodžio vienuoliktąją, karaliaus teismo klausimas *iškyla* labai ryžtingai — į Paryžiaus gatves, įgijęs pavidalą žalios mero Šambono karietos, kurioje sėdi pats karalius su palydovais ir važiuoja į Konvento salę. Toje žaliojoje karietoje jį lydi meras Šambonas, prokuroras Šometas, o iš paskos — komendantas Santeras su pabūklais, kavalerija ir dviem pėstininkų gretomis; visos sekcijos ginkluotos, gausūs patrulių būriai šniukštinėja gatvėmis. Lietui dulksnojant, tą apniukusią dieną karalius iš lėto važiuoja per miestą; apie antrą valandą pamatome, kaip jis, apsirengęs „riešutmedžio spalvos surdutu", Vandomo aikšte leidžiasi prie Maniežo salės, kur jam bus pateiktas kaltinimas ir kur jis bus teisininkų apklaustas. Paslaptingasis Tamplio apskritimas išdavė savo paslaptį, ir ją, riešutmedžio spalvos surdutu prisidengusią, žmonės išvysta savo akimis. Čia keliauja tas pats Liudvikas, kadaise buvęs Liudviku Trokštamuoju,— nelaimingas karalius dabar artėja prie uosto, ateina galas jo apgailėtinoms kelionėms ir klajonėms. Na, o pareigą, kurią jam dar lieka atlikti — kantriai kęsti,— jis tikrai pajėgs atlikti.

Keistoji procesija keliauja tolyn, pasak Priudomo — be garso ar „Marselietei" griaudžiant, be garso ji įeina į Konvento salę. Santeras laiko Liudviką už rankos; karalius apsidairo įdėmiu žvilgsniu — jam įdomu, koks čia Konventas ir parlamentas. Tikrai daug kas pasikeitė nuo to vasario prieš dvejus metus, kai tuomet dirbęs Įstatymų leidžiamasis susirinkimas, jam atėjus ištarti kelių gražių žodžių, patiesė jam aksomą, siuvinėtą karališkomis lelijomis, o visi deputatai, pašokę ant kojų, ėmė prisiekinėti jam ištikimybę, ir visa Prancūzija pašokusi ėmė prisiekinėti, surengė Iečių šventę, kuri baigėsi štai kuo! Bareras, kuris kadaise „ašarojo" pakėlęs akis nuo savo reporterio stalo, dabar žvelgia iš aukšto nuo savo pirmininko

kėdės, pasidėjęs sąrašą su penkiasdešimt septyniais klausimais, ir sako be ašarų: „Liudvikai, jūs galite sėstis“. Liudvikas atsisėda; sako, tai tas pats krėslas, tas pats medis ir minkšti kamšalai, ant kurių sėdėdamas jis rudenį prieš metus aidint šokių muzikai ir plieskiant margaspalviams žibintams priėmė konstituciją. Taigi tie keli medžio gabalai išliko tie patys, bet taip daug kas pasikeitė. Liudvikas sėdi ir ramia išraiška, ramiomis mintimis klausosi.

Iš tų penkiasdešimt septynių klausimų nepateiksime čia nė vieno. Tai kliautingi klausimai, aprėpiantys visus pagrindinius dokumentus, konfiskuotus rugpjūčio dešimtąją ar rastus vėliau geležinėje skrynutėje; jie apima visus pagrindinius revoliucijos istorijos momentus. Iš esmės jie visi klausia štai ko: Liudvikai, buvęs karaliau, ar nesi daugiau ar mažiau kaltas, kad veiksmais ar raštiškais dokumentais stengeisi išlikti karaliumi? Nedaug ko dėmesio verto yra ir atsakymuose. Dauguma jų — ramūs neiginiai, kaltinamasis apsiriboja paprasčiausiu „Ne“. Aš neatpažįstu šio dokumento; aš nedariau šitokio dalyko, o jeigu dariau, tai pagal tuo metu veikusį įstatymą. Kai po kokių trijų valandų šitokiu būdu visi penkiasdešimt septyni klausimai ir šimtas šešiasdešimt du dokumentai buvo peržvelgti, Bareras baigė šitokiais žodžiais: „Liudvikai, prašyčiau jus pasišalinti“.

Su municipaliteto apsauga Liudvikas pasišalina į gretimą komisijos kambarį, bet prieš išeidamas iš teismo salės jis pirma pareikalavo advokato. Tame komisijos kambaryje jis atsisako užkąsti, bet pamatęs Šometą kramtantį puskepalį duonos, kurį kažkoks grenadierius su juo pasidalijo, sako norįs kąsnelio duonos. Jau penkios valandos, o jis menkai tepapusryčiavo, nes tą rytą taip tratėjo būgnai ir buvo justi toks nerimas. Šometas perlaužia savo puskepalį; karalius atsikanda plutos ir, lipdamas į žaliąją karietą, ją valgo. Paskui jis klausia, ką jam daryti su minkštimu. Šometo raštininkas paima iš karaliaus ir išmeta gatvėn. Gaila mėtyti duoną nepritekliaus metą,— sako Liudvikas. „Mano senelė man sakydavo,— pastebi Šometas,— vaikeli, niekad nenumesk nė trupinėlio duonos, tu juk negali jo padaryti“. „Pone Šometai,— atsako Liudvikas,— atrodo, jūsų senelė buvo išmintinga mote-

ris“ *. Vargšas nekaltas mirtingasis — kaip ramiai jis laukia, kol bus ištraukti burtai — bent jau tai jis sugeba gerai padaryti, nes tam pakanka pasyvumo, aktyvumo nereikia! Jis šneka, girdi, kada nors pakeliausiąs po Prancūziją, idant susidarytų vaizdą apie jos geografiją ir reljefą, nes nuo seno labai mėgstąs geografiją... Jį vėl priima Tamplio apskritimas, užsiveria paskui jį vartai ir durys. Paryžiečiai, stebėję kas dedasi išpūtę akis, gali grįžti prie savo židinių, į savo kavines, klubus ir teatrus. Nusileidžia drėgna tamsa; baigėsi ši keista diena, liovėsi dundėję būgnai ir vaikščioję patruliai.

Liudvikas, dabar atskirtas nuo savo žmonos ir šeimos, atsiduoda savo nesudėtingiems apmąstymams ir kaip išmano stumia laiką. Aplink vien niūrios akmens sienos, nė vieno jo mylimų žmonių nėra šalia. „Šitokios nežinios būklėje“, tikėdamasis blogiausio, jis rašo savo testamentą — dokumentą, kurį galima dar ir šiandien perskaityti, kupiną ramybės, paprastumo ir malonaus dievobaimingumo. Po debatų Konventas leido jam turėti savo nuožiūra pasirinktą gynėją. Advokatas Taržė jaučiasi „per senas“, nes jam jau suėjo penkiasdešimt ketveri, ir atsisako. Kadaise jis pelnė didelę šlovę, gindamas Vėrinio kardinolą Roaną, bet šioje byloje jam šlovės nereikia. Gal dešimčia metų vyresnis advokatas Tronšė neatsisako. Pažvelkite — dar ir gerasis senis Malerbas niekieno neraginamas pasišauna pagalbon, gerasis senasis didvyris žengia į paskutinį savo mūšio lauką! Jis jau žilas — jam septyniasdešimt metų. „Dusyk aš buvau pakviestas į patarėjus to, kuris buvo mano šeimininkas,— sako jis,— kai visas kraštas troško tokios garbės, tad aš skolingas jam tą pačią paslaugą dabar, kai, daugelio manymu, ji pasidarė pavojinga“. Juodu kartu su jaunesniu Desezu, kuriam jie paveda sakyti ginamąją kalbą, ima nagrinėti tą penkiasdešimt septynių punktų kaltinamąjį aktą ir šimtą šešiasdešimt du dokumentus, o Liudvikas kiek įmanydamas jiems padeda.

Taigi didysis klausimas dabar rutuliojasi atvirai, visiems žmonėms visuose kraštuose stebint. Kaip turi elgtis Konventas, kad ant jo nekristų net kaltės įtarimas?

* Priudomo laikraštis (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 21.— P. 314).

Nelengva tai bus! Nejuokais pasimetęs Konventas svarsto, tariasi. Diena iš dienos nuo ryto iki vakaro iš tribūnos sklinda monotoniški postringavimai šiuo klausimu — reikia ištempti seną formulę tiek, kad ji aprėptų naują dalyką. Kalno patriotai, kurių įkarštis vis auga, triukšmingai reikalauja visų pirma nedelsti — vienintelis tinkamas būdas būsiąs greitas. Vis dėlto Konventas svarsto, iš tribūnos sklinda monotoniški postringavimai, kuriuos retkartėmis nustelbia žemi ar net laibi balsai — visa salė gan dažnai ima klykti iš įtūžio ir susierzinimo. Monotoniški postringavimai ir klyksmai nesiliauja bemaž dvi savaites, ir tik tuomet, klyksmams vis garsėjant, Konventas nusprendžia, kad trečiadienį, gruodžio dvidešimt šeštąją, Liudvikas turi stoti prieš teismą. Jo advokatai skundžiasi, esą ši teismo data esanti pražūtingai skubota jų ginamajam — tam jie ir advokatai, kad skųstųsi, bet nieko nepeša, nes patriotizmui ji atrodo baisiausiai pavėluota.

Tad trečiadienį aštuntą valandą ryto, kai dar tamsu ir šalta, visi senatoriai jau savo postuose ir šildosi pastaruoju metu visai įprastu įnirtingu įsiaudrinimu — koks Luvė ar Biuzo užsipuola kokį Taljeną ar Šabo, tad netrukus visas Kalnas šoka prieš visą Žirondą. Vos tik barnis baigiasi, devintą valandą į salę įeina Liudvikas su savo trim advokatais ir ginklais žvanginančiais Santero nacionaliniais gvardiečiais iš paskos.

Desezas išskleidžia savo popierius; garbingai atlikdamas savo pavojingą užduotį, tris valandas sako ginamąją kalbą. „Galima sakyti, per naktį parašyta" jo kalba narsi ir podraug apdairi; jai nestinga išradingumo ir švelnios, graudinančios iškalbos. Karaliui su gynėjais pasišalinus, Liudvikas puolė jam ant kaklo ir su ašaromis akyse tarė: *„Mon pauvre Desèze!"* * Prieš pasišalindamas pats Liudvikas pridūrė keletą žodžių, „bene paskutinius, kuriuos jiems pasakys"— girdi, niekas jam taip neuždavę širdies, kaip kaltė, verčiama ant jo už tą kruvinąją rugpjūčio dešimtąją, ar kaltinimas, kad jis apskritai praliejęs, ar norėjęs pralieti, prancūzų kraują. Sulig tais žodžiais jis išėjo iš salės, atlikęs savo darbą čia. Daugel kartų jis buvo atėjęs į šią salę su keistomis užduotimis; ši buvo paskutinė.

* Mano vargše Desezai! *(pranc.)*

Bet ko dabar delsia Konventas? Štai kaltinamasis aktas ir įrodymai, štai ginamoji kalba — visa kita juk turi vykti savaime? Kalnas ir patriotizmas apskritai dar garsiau reikalauja pasiskubinti, posėdžiauti be pertraukos, kol klausimas bus išspręstas, tačiau dvejojantis, nuogąstaujantis Konventas nutaria pirma klausimą apsvarstyti, suteikiant žodį visiems to norintiems nariams... Taigi prie savo stalų, iškalbingieji deputatai! Klokite savo mintis, savo minčių atgarsius ir nuogirdas — laikas parodyti, ko esate verti, juk jūsų klausosi Prancūzija ir visas pasaulis! Norinčių kalbėti nestinga: neapsakomos iškalbos kupinos kalbos, žodiniai pamfletai liejasi vienas po kito. Pirmininko sąraše vis gausėja norinčių pasisakyti pavardžių. Diena iš dienos nuo ryto lig vakaro iš tribūnos be perstojo sklinda monotoniškos kalbos; būtų labai nuobodu, jei ne paįvairinantys šaižūs klyksmai žemais ir laibais balsais iš galerijų.

Patriotai Kalne ir galerijose ar kas vakarą susirinkę pasitarti sekcijose, draugijoje-motinoje, tarp šaižiabalsių mezgėjų, turi stebėti sakalo akimis, o prireikus paleisti balsą, retkartėmis ir labai garsiai. Deputatas Tiurijo, tas, kuris buvo advokatas ir rinkėjas Tiurijo ir nuo Bastilijos kuorų matė, kaip sent antuaniečiai pakilo lyg vandenynas, taigi. šis Tiurijo gali tempti formulę taip pat išsijuosęs kaip ir dauguma kitų. Žiaurusis Bijo netylės, jeigu jį pakurstysi, netylės ir žiaurusis Žan Bonas, kaip ir jėzuitas (nerašykite jo pavardės, kaip pernelyg dažnai pasitaiko žodynuose, *Jambon*, nes šis žodis reiškia paprasčiausią ... *kumpį!*).

Šiaip ar taip, tegul niekam neateina į galvą, kad Liudvikas gali būti nekaltas. Protingam žmogui kyla (tiksliau sakant, kilo) vienintelis klausimas: ar gali Konventas teisti Liudviką? O gal jį turi teisti visa liaudis visaliaudinėje asamblėjoje, taigi tam reikės laiko? Jūs vis vilkinate laiką, žirondistai, jūs nedori valstybės veikėjai! — staugia patriotizmas, kuriam baigia trūkti kantrybė.

...Tačiau jei susimąstysime, iš tikrųjų, ką gi gali daryti tie vargšai žirondistai? Išsakyti savo įsitikinimą, kad Liudvikas yra karo belaisvis, ir jeigu bus nubaustas mirtimi, tai bus neteisėta, klaidinga ir pavojinga? Šitokį įsitikinimą išsakę, jie visiškai netektų ryžtingų patriotų pa-

ramos! Tiesą sakant, tai netgi ne įsitikinimas, bet viso labo prielaida ir keblus galvosūkis. Dauguma žirondistų įsitikinę tik vienu dalyku — kad kiekvienas žmogus, taigi ir žirondistas, privalo *turėti* po kojomis kokį nors pagrindą ir tvirtai ant jo stovėti, palaikydamas gerus santykius su gerbiamais sluoksniais! *Štai* koks jų įsitikinimas ir nusistatymas, tad jie priversti skausmingai blaškytis tarp dviejų blogybių *.

Nesėdi rankas sudėjusi visą tą laiką ir Prancūzija, Europa taip pat. Šis Konventas, kaip minėjome,— širdis, siunčianti impulsus ir juos priimanti. Koks impulsas būtų karaliaus egzekucija — galite vadinti ją kankinio likimu ar bausme. Šis Konventas jau išsiuntinėjo tautoms du svarbius impulsus, sau smarkiai tuo pakenkdamas. Lapkričio devynioliktąją jis išleido dekretą, o paskui jį patvirtino, atskleidė jo detales — pagal jį kiekviena tauta, sumaniusi nusimesti despotizmo pančius, yra, taip sakant, Prancūzijos sesė ir bus jos padedama ir palaikoma. Diplomatai, žurnalistai, tarptautinės teisės specialistai pakėlė didelį triukšmą dėl šio dekreto; jam negalėjo pritarti jokie tebegyvi despotizmo pančiai ar valdžios atstovai! Pasiūlė šį dekretą deputatas žirondistas Šambonas, galimas daiktas, vien tik norėdamas papuošti savo kalbą šitokia retorine figūra.

Antrojo iš mūsų minimų impulsų kilmė daug vargingesnė — gimė jis neramioje gausiai tarškančioje apytuštėje tokio Žakobo Diupono nuo Luaros galvoje. Konventui svarstant liaudies švietimo projektą, deputatas Diuponas savo kalboje tarė: „Pone pirmininke, niekas neužgins man prisipažinti, kad esu ateistas“ **,— manydamas, kad pasauliui bus įdomu tai išgirsti. Prancūzija sutiko šią žinią be komentarų, bent jau be girdimų komentarų, nes to meto Prancūzijoje *triukšmo* ir be to *nestigo*. Kitos šalys šį prisipažinimą pasmerkė arba sutiko pasibaisėjusios ir apstulbusios***,— tai buvo be galo netikęs impulsas! Nejaugi dabar greta anuodviejų į kitus kraštus, į visą pasaulį bus

* Žr. ištraukas iš jų laikraščių: Histoire Parlementaire.— T. 21.— P. 1—38, etc.

** *Moniteur*. Séance du 14 Decembre 1792.

*** *Moore H.* Letter to Jacob Dupont.— London, 1793 etc.

pasiųstas dar ir trečiasis — karaliaus nužudymo — impulsas?

Į šitą Liudviko teismą kišasi kitų šalių dvarai: Ispanijos, Anglijos, bet jų neklauso, nors jos pasirodo, bent jau Ispanija, taip sakant, su alyvų šakele vienoje rankoje ir nuogu kardu kitoje. Tačiau kokie audringi impulsai pasiekia Konventą ir iš jį supančio Paryžiaus bei Prancūzijos! Peticijos teka srautu, jose prašoma vienodo teisingumo visiems vadinamosios lygybės laikais. To prašo gyvieji patriotai. Ak, liaudies deputatai — argi nemaldauja ir žuvę patriotai? Tūkstantis du šimtai gulinčių šaltuose kapuose, argi jie nemaldauja, neįteikia iš ankštų savo buveinių peticijų mirties pantomima, iškalbingesne už žodžius? Suluošinti patriotai klibikščiuoja, pasiramstydami ramentais, po Maniežo salę, reikalaudami teisingumo. Sužeisti rugpjūčio dešimtąją, žuvusiųjų našlės ir našlaičiai visi kartu įteikia peticiją, iškalbingai tylėdami šlubčioja ir žygiuoja po salę; vienas sužeistas patriotas, nesugebantis nė šlubčioti, įnešamas su lova ir gulomis pereina per salę iškeltas virš galvų *. Konvento tribūna, nuščiuvusi nuo šitokio reginio, vėl prabyla, ima berti nuobodžias juridines kalbas, bet lauke Paryžius gaudžia vis smarkiau: girdėti jautiškas Sen Hiuriužo balsas, isteriška priemiesčių kūmutės iškalba. „Laisvės apaštalas Varlė“ su ietimi ir raudona kepure laksto šen ir ten, nešinas sudedama kėde kalboms sakyti. „Atpildą išdavikui!“— šaukia visi krašto patriotai. Įsiklausykite ir į kitą šauksmą, kuris garsiai skamba gatvėse: „Duokite mums duonos arba užmuškite mus!“ Duonos ir lygybės, atpildą išdavikui, kad turėtume duonos!

Ribotos drąsos ir neryžtingieji patriotai nusistatę prieš ryžtinguosius. Meras Šambonas išgirsta apie baisias peštynes Nacionaliniame teatre — ten kilo vaidas ir net kumštynės tarp ryžtingųjų ir neryžtingųjų dėl naujos dramos, pavadintos „Įstatymų draugu“. Tai viena prasčiausių iš visų kada nors parašytų pjesių, bet joje esama pamokančių elementų, dėl kurių čia ir skraido pudruoti tvarkos draugų perukai ir kuokštai juodų plaukų nuo jakobinų galvų, o meras Šambonas skuba su Santeru, tikėdamiesi

* Histoire Parlementaire.— T. 22.— P. 131; *Moore*, etc.

nuraminti peštukus. Nuraminti jų toli gražu nepavyksta; pasak vieno aprašymo, mūsų vargšą merą taip „suspaudžia“ (o mes pridursime — dar tiek iškeikia ir įbaugina), kad apgailestaudamas jis visiškai atsisako mero posto, kuriame taip trumpai tepabuvo, „dėl plaučių ligos“. Debatai dėl tos nevykusios dramos —„Įstatymų draugo“— vyksta net pačiame Konvente — štai kokie įsiaudrinę, vieni ant kitų įniršę yra neryžtingieji ir ryžtingieji patriotai *.

Na, o šioms dviem grupuotėms už nugarų argi neveikia gausūs aristokratai, atviri ir užsimaskavę? Šnipai lakstо iš Londono su svarbiais pranešimais, kiti mėgina lėkti. Vienas iš pastarųjų, pavarde Vijaras, Sabo ir Kallno džiaugsmui pamėgino apkaltinti Rolaną ir netgi jo žmoną, bet ponia Rolan iškviesta tuoj pat atvyko į Konvento salę švytėdama savo tyrumu ir keliais aiškiais žodžiais sumalė tą Vijarą į dulkes visiems tvarkos draugams plojant **. Šitaip, peštynėms teatre vykstant, aidint: „Duonos, arba užmuškite mus!“, įniršiui, alkiui ir antgamtiškam įtarumui viešpataujant, gaudžia šis padūkęs Paryžius. Rolano laiškai ir pranešimai pasidaro dar irzlesni, bemaž isteriški. Maratas, kuriam jokia jėga žemėje nesukliudys įžvelgti išdavikus ir rolanus, tris dienas nesikelia iš lovos,— neįkainojamas liaudies draugas ko nemiršta: jam plyšta širdis, jį kamuoja karštligė ir galvos skausmai —*„O Peuple babillard, si tu savais agir!“* ***

Tartum viso to dar būtų negana, šiomis pirmosiomis metų dienomis į Paryžių atvyksta pergalingasis Diumurjė — anaiptol ne su gerais ketinimais. Jis teigia atvykęs pasiskųsti ministru Pašu ir Hasenfraco išeikvojimais, taip pat pasitarti dėl pavasario kampanijos priemonių, bet žmonės dažnai jį mato žirondistų draugėje. Gal mezga su jais kėslus prieš jakobinus, prieš lygybę ir Liudviko nubaudimą? Jis net pačiam Konventui prirašęs laiškų. Gal šis naujasis pergalingasis karvedys pasiryžęs elgtis kaip kadaise Lafajetas? Tegul jis vėl pranyksta, tik pirma reikia jį pasmerkti ****.

* Histoire Parlementaire.— T. 23.— P. 31, 48 etc.

** *Moniteur*, Séance du 7 Decembre 1792.

*** Tauškalių tauta — ak, jeigu tu galėtumei veikti! *(pranc.)*

**** *Dumouriez*. Mémoires.— T. 3.— P. 4.

Iš Konvento tribūnos ir toliau be perstojo sklinda monotoniškos kalbos — vien juridinė iškalba ir spėliojimai, jokių veiksmų, o pirmininko sąraše vis dar šimtai norinčių pasisakyti. Šitie pirmininkai žirondistai aiškiai teikia pirmenybę savai frakcijai; mes įtariame, kad jie apgaudinėja su tuo sąrašu — Kalno atstovai negali pasisakyti. Kalbos nesiliauja visą gruodį, naujų metų sausio dienomis, o galo vis nėra! Minios paryžiečių gaudžia aplink vis garsiau, lyg koks viesulas. Jie pasiryžę „atridenti iš Sen Deni pabūklus"; Rolano siaubui girdėti pasiūlymai „uždaryti užkardas".

Staiga nuobodžios kalbos iš Konvento tribūnos liaujasi; kad ir kas likęs sąraše, svarstymus nutraukiame — *baigiame*. Ateinantį antradienį, 1793 m. sausio penkioliktąją, šis klausimas bus pateiktas vadinamam balsavimui, tad vienaip ar kitaip šis didysis žaidimas baigsis!

7 skyrius

TRYS BALSAVIMAI

Ar kaltas Liudvikas Kapetas sąmokslavimu prieš laisvę? Ar mūsų nuosprendis turi būti galutinis, ar jį dar reikia patvirtinti liaudies pritarimu? Jeigu jis kaltas, kokia turi būti bausmė? Štai dėl kokios traktuotės sutariama po kelias valandas trukusių triukšmingų ir „audringų, tačiau neryžtingų" debatų, štai kokie trys klausimai iškeliami, į kuriuos dabar turi atsakyti Konventas. Gausūs paryžiečiai triukšmauja, suplūdę prie jo salės. Europa ir visos tautos klausosi, ką jis atsakys. Vienas deputatas po kito turės pasakyti savo nuomonę — kaltas Liudvikas ar ne?

Kalbant apie kaltę, kaip jau minėta, patriotams nekyla jokių abejonių. Didžioji dauguma pareiškia, kad karalius kaltas, Konventas balsuoja bemaž vienbalsiai, tik gal kokie viso labo dvidešimt aštuoni ne tik kad nebalsuoja už tai, kad jis nekaltas, bet apskritai atsisako balsuoti. Neabejojama ir dėl antrojo klausimo, kad ir kokių ketinimų turėtų žirondistai. Argi kreipimasis į liaudį iš tikrųjų nereikštų pilietinio karo? Dviguba balsų dau-

guma nutariama, kad kreipimosi į liaudį neturi būti, šis klausimas taip pat išsprendžiamas. Gerklingieji patriotai dabar, dešimtą vakaro, gali nakčiai užsičiaupti ir su nemenkomis viltimis gulti miegoti. Antradienis praėjo gerai. Rytoj bus sprendžiama, kokia bausmė. Rytoj išaiškės, kas ką.

Galite įsivaizduoti, kaip trečiadienio rytą suplūdo patriotai, kaip ant pirštų galiukų pasistiebę nekantravo paryžiečiai, o visi deputatai užėmė savo vietas! Iš septynių šimtų keturiasdešimt devynių garbingųjų deputatų gal tik trisdešimt išvykę su pavedimais, o Diušatelis ir dar septyni nedalyvauja dėl ligos. Nenustygstantiems ir ant pirštų galiukų pasistiebusiems patriotams reikia kantrybės, nes ir trečiadienį iki vakaro nesiliauja debatai, verda aistros. Žirondistai pasiūlo spręsti šį klausimą ne mažiau kaip „trijų ketvirčių balsų dauguma“, bet patriotai iš paskutiniųjų jiems priešinasi. Dantonas, ką tik grįžęs iš komandiruotės Nyderlanduose, pasiekia, kad šis žirondistų pasiūlymas būtų svarstomas „dienotvarkėje“ ir netgi nepertraukiamame posėdyje, kol bus galutinai išspręstas.

Taigi aštuntą vakaro galop prasideda šis stulbinantis balsavimas pavardžiui. Kokia bausmė? Dvejojantys žirondistai, apsisprendę patriotai, tie, kurie bijo karališkosios valdžios, ir tie, kurie bijo anarchijos, turi atsakyti išsyk. Begalės patriotų, užtvindę visus blausiai apšviestus koridorius, prisigrūdę visose galerijose, rūsčiais veidais laukia, ką išgirsią. Šaižiabalsiai tvarkdariai kviečia deputatą pavarde ir nurodydami jo departamentą; jis privalo užlipti į tribūną ir pasisakyti.

Mačiusieji atvaizdavo šią trečiojo balsavimo sceną ir jo sukeltus balsavimus kaip vieną keisčiausių šios revoliucijos momentų. Ji užsitęsė, atrodė bemaž begalinė: su trumpomis pertraukomis ji truko nuo trečiadienio iki sekmadienio ryto. Ilga naktis virsta diena, visų veidus nušviečia balzgana aušra, o paskui ir vėl nusileidžia žiemos vakaro šešėliai, uždegamos blausios lempos, bet dieną naktį, valanda po valandos, vienas Konvento narys paskui kitą be perstojo lipa į tribūną ir ten, viršuje, atsistojęs ryškesnėje šviesoje, ištaria savo lemtingąjį žodį, o paskui vėl pakyla į prieblandą, į žmonių knibždėlyną. Kokie jie šmėkliški, pragariški — lyg vaiduokliai vidur-

naktį! Dar niekad pirmininkui Vernjo ar jokiam kitam pirmininkui šioje žemėje neteko vadovauti panašiam dalykui. Svyruoja svarstyklės, ant kurių lėkštės padėta karaliaus gyvybė ir dar daug to, kas nuo jos pareina. Vienas po kito vyrai lipa į tribūną; gaudesys salėje nenurimsta, kol jie nepasako savo nuomonės: mirtis, tremtis, įkalinimas iki įsiviešpataus taika. Dažnas sako „Mirtis", bet kuo atsargesnėmis, gerai apgalvotomis frazėmis ir įstatymų paragrafais, kuriais aiškina, tikina, nedrąsiai siūlo pasigailėti. Nemažai sako ir „Tremtis"— kad tik Liudvikas nebūtų baudžiamas mirtimi. Svyruoja svarstyklės, bet kol kas niekas negali nuspėti, kurlink jos pakryps. Sunerimę patriotai staugia, tvarkdariai nesugeba jų numaldyti.

Šitaip įnirtingai patriotams staugiant, tūlas vargšų žirondistų ištaria „Mirtis", pateisindamas tą nelemtą savo žodį kokia trumpa sofistika ar jėzuitiškais išsisukinėjimais. Kaip tik šitokiais išsisukinėjimais pasiremdamas, už mirties nuosprendį pasisako pats Vernjo. Turtingasis Lepeltjė Sen Faržo Steigiamajame susirinkime iš pradžių šliejosi prie bajorų, paskiau — prie patriotiškos kairiosios pusės; ten ir kitur jis nemažai kalbėjo ir rašė *prieš* mirties bausmę, tačiau dabar jis ištaria „Mirtis"— tas žodis jam brangiai kainuos. Praeitą rugpjūtį Maniuelis, be abejonės, dar buvo priskirtinas prie ryžtingųjų patriotų, bet prisižiūrėjęs rugsėjo baisybių, ėmė nuo jų trauktis. Šiame Konvente visa, ką jis sakydavo, nesulaukdavo pritarimo; dabar jis pasisako už tremtį ir nebyliai rūstaudamas visiems laikams išeina iš šios salės, gerokai apstumdytas koridoriuose. Pilypas Egalitė, savo sielos ir sąžinės verčiamas, balsuoja už mirtį; išgirdę šį žodį iš jo lūpų, net patriotai apstulbę kraipo galvas, o per šią Pražūties salę nusirita sunkus atodūsis, susirinkusius nukrečia šiurpas. Robespjeras sako ilgą kalbą; koks bus jo nuosprendis — niekas neabejoja. Užlipa į tribūną Siejesas, bemaž nesustojęs šaižiu balsu surinka: *„La Mort sans phrase!"* *, ir lipa žemyn — tikrų tikriausias pragaro vaiduoklis!

Jeigu skaitytojas mano, kad šis renginys panėši į laidotuves, yra graudus ar bent jau rimtas, jis smarkiai

* Mirtis be jokių kalbų! *(pranc.)*

klysta: pasak Mersjė, „tvarkdariai Kalno pusėje virto operos kapeldineriais“— jie atidarinėja ir uždarinėja galerijas privilegijuotiesiems, „Orleano hercogo meilužėms“ ar kitoms išsičiustijusioms aukštos padėties damoms, žiugždančioms savo nėriniuotomis sukniomis ir trispalviais kaspinais. Tenai zuja galantiški deputatai, kurie vaišina jas ledais, gaivinančiais gėrimais ir plepalais; išsipusčiusios damos atsakydamos kinknoja galvomis. Kai kurios, pasiėmusios korteles, bado smeigtukais po „Taip“ ir „Ne“, lyg žaisdamos „raudoną ir juodą“. Kiek aukščiau šeimininkauja priemiesčių kūmutė su savo nesidažiusiomis amazonėmis; niekas negali sukliudyti jai pratisai *kikenti*, kai koks deputatas pasisako ne už mirties bausmę. Šiose galerijose užkandžiaujama, geriamas vynas ir konjakas — „kaip tavernose po atviru dangumi“. Visose greta esančiose kavinėse einama lažybų. O čia, Konvento salėje, visų veiduose dabar nuovargis, nekantravimas, neapsakomas nuobodulys; jie nušvinta tik tuomet, kai žaidimas pasisuka netikėta linkme. Deputatai užmiega; tvarkdariai priėję žadina juos balsuoti, kiti nariai svarsto, ar spės išlėkti papietauti. Dulsvoje lempų šviesoje pakyla blyškios vaiduokliškos figūros, ištaria iš šios tribūnos vienintelį žodį „mirtis“. *„Tout est optique“*,— teigia Mersjė *. Gilią ketvirtadienio naktį, kai balsavimas jau baigtas ir sekretoriai skaičiuoja rezultatus, su kėde įnešamas sergantis Diušatelis, dar panašesnis į vaiduoklį nei kiti, susisupęs į antklodes, „su naktiniu chalatu ir naktine kepuraite“. Jis balsuoja už pasigailėjimą. Manoma, kad vieno balso galli pakakti svarstyklėms nusverti.

Ak, ne! Kapų tyloje pirmininkas Vernjo graudesio kupinu balsu priverstas pasakyti: „Konvento vardu skelbiu, kad jis skiria Liudvikui Kapetui mirties bausmę“. Mirties bausmė menka penkiasdešimt trijų balsų dauguma. Bet jeigu atėmę iš vienos pusės pridėsime kitai dvidešimt šešis balsus tų, kurie, pasisakydami už mirties nuosprendį, tuo pat metu nedrąsiai užsiminė apie pasigailėjimą, toji persvara tebus *vieno* balso.

* Visas pasaulis tėra optinė apgaulė *(pranc.)*.— *Mercier*. Nouveau Paris.— T. 6.— P. 156—159; *Montgaillard*.— T. 2.— P. 348—387; *Moore*, etc.

Taigi nuosprendis — mirtis, bet kaip bus su jo įvykdymu? Kol kas jis neįvykdytas. Vos tik jį paskelbus, į salę įeina trys Liudviko advokatai, kurie jo vardu pareiškia protestą, reikalauja atidėti bausmės vykdymą ir išklausyti liaudies balso. Su glausta iškalba pasigailėti prašo Desezas ir Tronšė; narsus senasis Malerbas prašo to su ryškia iškalbos stoka, nebaigtais sakiniais, sutrikęs, kūkčiodamas; tą garbingo amžiaus žilagalvį, stiprų, išmintingą ir dorą, įveikia emocijos, ir jis pratrūksta raudoti, negalėdamas ištarti nė žodžio *. Konventas atmeta prašymą dėl kreipimosi į liaudį, kadangi šis klausimas jau išspręstas. O dėl bausmės atidėjimo, šį klausimą *reikia* apsvarstyti ir rytoj surengti balsavimą, o dabar mes baigiame posėdį. Tai išgirdę patriotai nuo Kalno „švilpia", tačiau „tironiškoji dauguma" šitaip nutarė, tad deputatai pasišalina.

Taigi dar ir šis *ketvirtas* balsavimas — niurna pasipiktinę patriotai,— šis balsavimas ir nežinia kokie dar, kokie dar balsavimo atidėliojimai, o visas klausimas taip ir lieka neaiškus, vieni spėliojimai! O kaskart iš naujo balsuojant, tie klastingieji žirondistai, netgi balsavę už mirties nuosprendį, tik ir ieškos kokio kabliuko! Patriotai priversti įsiutę stebėti. Tironiški deputatai sykį jau nutraukė Konvento posėdį, o dabar ir vėl — girdi, jau vidurnaktis, jie pervargę; visas penktadienis nueina perniek besivaidijant ir dvejojant, *per*skaičiuojant balsus, nors išaiškėja, kad jie pirmą kartą buvo suskaičiuoti teisingai! Patriotai loja kaip niekad įnirtingai, jie taip ilgai sekė įvykius, kad akys jiems paraudo ir jie baigia pasiusti.

Galop šeštadienį visą dieną ir naktį balsuojama, atidėti bausmės vykdymą ar ne. Žmonių nervai ištąsyti, o širdys kupinos žūtbūtinės drąsos — dabar šis reikalas bus išspręstas. Nepaisydamas patriotų amsėjimo, Vernjo išdrįsta ištarti: „Taip, atidėti", nors neseniai balsavo už mirties nuosprendį. „Ne",— savo sielos ir sąžinės verčiamas sako Pilypas Egalitė. Į tribūną užlipa kitas deputatas: „Kadangi Pilypas sako „ne", *moi je dis „Oui"* **. Svars-

* *Moniteur* (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 23.— P. 210). Žr.: *Boissy d'Anglas*. Vie de Malesherbes.— T. 2.— P. 139.

** Aš sakau „taip" *(pranc.)*.

tyklių lėkštės vis svyruoja, kol galop sekmadienio rytą išgirstame: „Septyniasdešimties balsų dauguma *nutarta neatidėlioti ir įvykdyti mirties bausmę per dvidešimt keturias valandas*".

Teisingumo ministras Gara turi nunešti šią rūsčią žinią į Tamplio kalėjimą: *„Quelle commission affreuse!"* — vis šūkčioja jis *. Liudvikas prašo nuodėmklausio ir trijų dienų pasirengti mirčiai. Nuodėmklausį jam atsiunčia, bet tris dienas ar nors kiek atidėti nuosprendžio vykdymą nesutinka.

Vadinasi, jokio išsigelbėjimo? Jokio,— atsako storos akmens sienos. Nejaugi karalius Liudvikas neturi draugų? Veiklių vyrų, kurie šitokioje kritiškoje situacijoje būtų pasiryžę padėti už jį galvas? Karaliaus Liudviko draugai silpni, ir jie toli. Netgi kavinėse niekas jo neužstoja. Meo restorane nebepietauja joks kapitonas Damartenas, nematyti ten žandenotų, mirtį dalijančių atostogaujančių karininkų, demonstruojančių patobulintus kinžalus. Narsieji karininkai, pietaudavę Meo restorane, dabar jau toli anapus sienų, jie klajoja išblaškyti po pasaulį, arba jų kaulai boluoja Argonos miške. Tik saujelė nupiepusių dvasininkų šiąnakt „klijuoja atsišaukimus ant visų gatvių stulpų", kuriuose ragina išvaduoti karalių, kursto dievobaimingas moteris sukilti, bet kai kuriuos jų suima tuos atsišaukimus beplatinant ir įkiša į kalėjimą **.

Dar niekingiau pasielgė vienas tų, kurie lankydavosi Meo restorane: jis nužudė Konvento deputatą, tuo įvarydamas į pasiutimą visus Paryžiaus patriotus. Šeštadienį, penktą valandą vakaro, Lepeltjė Sen Faržo, pasisakęs balsavime už *bausmės įvykdymą nedelsiant,* nubėgo į Fevrijė restoraną Palė Ruajalyje paskubomis šio to užkąsti. Kai jis pavalgė ir buvo bemokąs, prie jo žengtelėjo kresnas vyras „juodais plaukais ir barzda", užsimetęs platų apsiaustą; tai buvo, kaip pamanė Fevrijė ir lankytojai, toks Paris iš senosios karaliaus gvardijos. „Jūs esate Lepeltjė?"— klausia jis. „Taip". „Jūs balsavote dėl karaliaus likimo?" „Aš balsavau už mirties bausmę". „Tai

* Koks siaubingas pavedimas *(pranc.)*.— Biographie des Ministres.— P. 157.

** Žr. Priudomo laikraštį *„Révolutions de Paris"* (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 23.— P. 318).

še tau, niekše!"— sušunka Paris ir, išsitraukęs kardą iš po apsiausto, suvaro jį Lepeltjė giliai į šoną. Fevrijė jį sučiumpa, bet jis ištrūksta ir pabėga.

Deputatas Lepeltjė guli negyvas; baisių skausmų kamuojamas jis pasimirė pirmą valandą nakties, dvi valandas prieš tai, kai galutinai buvo suskaičiuoti balsai ir paaiškėjo, kad *mirties bausmė turi būti įvykdyta nedelsiant*. Gvardietis Paris laksto po visą Prancūziją, ir nepavyksta jo sučiupti. Po kelių mėnesių jį ras nusišovusį kažkokioje atkampioje smuklėje...*. Robespjeras neabejoja, kad princas d'Artua slapta atvykęs į Paryžių ir kad rengiamasi išžudyti visus iki vieno Konvento deputatus. Patriotai tik aimanuoja, reikalauja keršto. Santeras du tris kartus padidina patrulių būrius. Įniršis ir baimė nustelbė bet kokį gailestį, Konventas nedavė karaliui trijų dienų, neatidėjo bausmės vykdymo.

8 skyrius

REVOLIUCIJOS AIKŠTĖ

Tai štai kokio galo tu sulaukei, o nelaimingasis Liudvikai! Šešiasdešimties karalių sūnus privalo mirti ant ešafoto, kaip to reikalauja įstatymas. Tasai įstatymas, toji visuomenė formavosi tiems šešiasdešimčiai karalių valdant tūkstantį metų iš eilės ir virto visais atžvilgiais itin keista mašina. Toji mašina, be abejo, reikalinga, bet podraug ji baisi, negyva ir akla, ne tokia, kokia turėtų būti; žaibišku kirčiu ar abejingais, ilgais kankinimais ji nusiuntė į aną pasaulį gausybę žmonių.

O dabar, pažvelkite, žiauriose kančiose, lyg Falaris savo raudonai įkaitusio bronzinio jaučio viduriuose[328], turi mirti karalius, tikriau sakant, visa jo asmenyje įkūnyta valdžia. Ak, pasipūtęs tirone, tu privalai žinoti: amžinai taip būna — neteisingumas gimdo neteisingumą, negerovės ir klastos būtinai „grįžta *namo*", kad ir kaip toli

* Histoire Parlementaire.— T. 23.— P. 275, 318. *Felix Lepelletier*. Vie de Michel Lepelletier son Frère.— P. 61, etc. (Feliksas, be galo mėgstąs paslaptis, tikina, kad savižudys smuklėje buvęs ne Paris, o kažkoks jo gyvavaizdis.)

jos būtų nuklydusios. Nekaltąjį Liudviką slegia ne vienos kartos nuodėmės; jam telieka pasiguosti, kad žmogus teisiamas ne šioje žemėje, kad jeigu jo nelauktų aukštesnis teismas, jo popieriai būtų prasti.

Karalius, mirštantis šitokia smurto mirtimi, sukrečia vaizduotę — nenuostabu, taip ir turi būti. Vis dėlto, jei pažvelgsime į esmę, miršta juk ne karalius, bet žmogus! Karaliaus titulas tėra rūbas, kur kas baisiau prarasti ne jį, bet savo kailį. Ką gali visas pasaulis kartu paėmus padaryti *blogiau* žmogui, nei atimti iš jo gyvybę? Lali nukeliavo į aną pasaulį, velkamas ant medinio rėmo, su mediniu kaiščiu užkimšta burna. Niekingiausi žmogeliūkščiai, pasmerkti myriop už kišenių kraustymą, išgyvena nebylaus skausmo kamuojami ištisą penkių veiksmų tragediją, kai niekam nepastebint eina į kartuves; jie išgeria iki dugno savo baimės ir kančių taurę. Tiek karaliams, tiek elgetoms, teisingai ir neteisingai pasmerktiems, mirti yra sunku. Gailėkitės jų visų, nes didžiausias tavo gailestis, tavo mintys, palyginimai ir kontrastas, kurį regi savo galvoje tarp sosto ir ešafoto, nė iš tolo neprilygsta tam, kurio tu gailiesi!

Pasirodo nuodėmklausys, airių kilmės abatas Edžvortas, apie kurį karalius buvo girdėjęs daug gero; jis nedelsdamas atvyksta su šia rimta misija. Taigi paliki šią žemę, nelaimingasai karaliau,— jinai su savo blogiu eis savo keliais, o tu gali eiti sau. Dar lieka sunki scena: atsisveikinimas su mylimaisiais. Su brangiaisiais, kuriuos gaubia tas pats niūrus pavojus ir kurie pasiliks *čia!* Tegul skaitytojas pažvelgia pro šias įstiklintas duris kamerdinerio Kleri akimis ir pamato žiauriausią iš scenų:

„Pusę devynių atsivėrė prieškambario durys. Pirma pasirodė karalienė, vedanti už rankos savo sūnų, paskui karaliaus duktė ir sesuo Elžbieta; jie visi puolė į glėbį karaliui. Kurį laiką viešpatavo tyla, pertraukiama tik kūkčiojimo. Karalienė buvo bevedanti jo didenybę į vidinį kambarį, kur laukė Edžvortas, nors jie to nežinojo. „Ne,— tarė karalius,— eime į valgomąjį — man leista su jumis pabūti tik ten“. Jiems ten įėjus, uždariau stiklines duris. Karaliui atsisėdus, karalienė įsitaisė jam iš kairės, sesuo Elžbieta iš dešinės, duktė — daugmaž priešais, o jaunasis princas liko stovėti tėvui tarp kojų. Jie visi prie jo

palinko ir dažnai apsikabindavo. Ta sielvartinga scena truko valandą keturiasdešimt penkias minutes; visą tą laiką mes nieko negirdėjome, tik matėme, kad kaskart karaliui prabilus, sesuo ir duktė imdavo raudoti dar smarkiau ir nesiliaudavo kelias minutes, o paskui jis vėl prašnekdavo“ *.

Taigi baigiasi dabar mūsų susitikimai ir išsiskyrimai! Baigiasi vargai, kuriuos mes vieni kitiems kėlėme, vargani džiaugsmai, kuriais sąžiningai dalijomės, mūsų meilė, mūsų kančios ir tušti darbai po šia saule. Ak, gerasai, aš niekad, niekad, per amžių amžinybę tavęs daugiau nepamatysiu! Niekad! — ar tu suvoki, koks baisus tai žodis, skaitytojau?

Toji kančia trunka bemaž dvi valandas, paskui jie vienas nuo kito atsiplėšia. „Pažadėk, kad pasimatysi su mumis rytoj“. Jis pažada — o taip, taip, dar sykį pasimatysiu, o dabar eikite, mylimieji, melskitės Dievui už save ir mane! Scena buvo sunki, bet ji baigėsi. Rytoj jis su jais nepasimatys. Eidama per prieškambarį, karalienė metė žvilgsnį į municipaliteto cerberius ir pro ašaras ištarė su moterišku įniršiu: *„Vous êtes tous des scélérats“* — jūs visi niekšai.

Karalius Liudvikas kietai miegojo iki penkių ryto, kai Kleri, kaip jam buvo liepta, jį pažadino. Kol Kleri šukavo jam plaukus, jis nusikabino nuo laikrodžio grandinėlės savo žiedą ir vis maustė jį ant piršto. Tai buvo jo vestuvinis žiedas, kurį jis dabar grąžins karalienei,— ji ir be žodžių supras, jog tai reiškia „Sudie“. Pusę septynių jis priėmė sakramentą, o paskui meldėsi ir kalbėjosi su abatu Edžvortu. Jis nusprendė nebepasimatyti su savo šeima — tai būtų nepakeliama.

Aštuntą įeina municipaliteto nariai; karalius atiduoda jiems savo testamentą, priešmirtinius laiškus ir asmeninius daiktus. Iš pradžių jie šiurkščiai atsisako juos paimti. Jis duoda jiems krepšelį su auksiniais pinigais — šimtą dvidešimt penkis luidorus, kuriuos reikia grąžinti Malerbui, iš kurio buvo pasiskolinęs. Devintą Santeras pareiškia, esą jau metas. Karalius prašo leisti jam pasišalinti dar trims minutėms. Joms praėjus, Santeras vėl

* Kleri pasakojimas, cituojamas: *Weber.* — T. 3. — P. 312.

primena, kad jau metas. *„Partons“**,— atsako Liudvikas, trepteldamas į grindis dešiniąja koja. Pro Tamplio bastionus ir pylimus prasiskverbęs kurtinantis būgnų tratėjimas drasko širdį monarchiškajai žmonai. Vadinasi, jis išėjo su mumis nepasimatęs? Karalienė, Liudviko sesuo ir vaikai graudžiai rauda. Mirtis jau sklando ir virš jų visų keturių; visi jie gėdingai mirs, išskyrus vieną — hercogienę d'Angulem, kuri liks gyva[329], bet laimės nepatirs.

Prie Tamplio vartų kažkas, matyt, užjaučiančios moterys, negarsiai šaukia: *„Grâce! Grâce!“* ** Kitose gatvėse tvyro kapų tyla. Nė vienam beginkliui žmogui neleidžiama pasirodyti gatvėje; net jeigu kuris iš ginkluotų ir jaučia karaliui gailestį, nedrįsta jo parodyti, nes kiekvienas bijo savo kaimynų. Visi langai uždaryti, niekas pro juos nežiūri. Uždarytos visos parduotuvės, šį rytą gatvėmis nevažinėja jokie ekipažai, išskyrus vieną. Aštuoniasdešimt tūkstančių ginkluotų žmonių stovi gretomis lyg kareivių statulos; tarp jų kyšo patrankų vamzdžiai, artileristai stovi su degančiais dagčiais nekrusteldami, nepratardami nė žodžio. Tai miestas, kažkokio burtininko paverstas nebyliu akmeniu; vienintelis garsas, kuris jame girdėti — iš lėto riedantis vienintelis ekipažas su palyda. Liudvikas skaito savo maldaknygėje mirštančiųjų maldas; tyla tokia gili, kad į mirtį vežančios karietos dardėjimas rėžte rėžia ausį, bet jo mintys veržiasi į dangų, jis stengiasi pamiršti žemiškus dalykus.

Pažvelkite į Revoliucijos aikštę, kadaise buvusią Liudviko XV aikšte, laikrodžiams mušant dešimt: ant pjedestalo, ant kurio dar neseniai stovėjo ano Liudviko statula, dabar stūkso giljotina! Aplink kiek akis užmato vien ginkluoti žmonės ir patrankų vamzdžiai, už kurių grūdasi minios smalsuolių; čia ir Pilypas Egalitė, sėdintis savo kabriolete. Miklūs pasiuntiniai kas trys minutės lekia į rotušę; netoliese posėdžiauja Konventas, trokštąs keršto už Lepeltjė. Nekreipdamas į nieką dėmesio, Liudvikas skaito mirštančiųjų maldas ir baigia tik penkios minutės po dešimtos. Tuomet karietos durelės atsidaro. Kaip jis nusiteikęs? Dešimt skirtingų liudytojų pateiks dešimt skirtingų aprašymų. Dabar, kai jis atsidūrė prie tamsiojo

* Eime *(pranc.)*.
** Pasigailėkite, pasigailėkite! *(pranc.)*

Malstromo [330], ant mirties slenksčio, jame grumiasi visos emocijos: sielvartas, pasipiktinimas ir dar ne visai nuolankus susitaikymas su savo likimu. „Pasirūpinkite ponu Edžvortu“,— griežtai paliepia jis kartu važiavusiam karininkui, ir juodu išlipa iš karietos.

Trata būgnai. *„Taisez-vous!“* *— surinka jis „klaikiu balsu“. Neskubėdamas jis užlipa ant ešafoto; jis vilki rausvai rudu surdutu, mūvi pilkomis kelnėmis ir baltomis kojinėmis. Jis nusiima surdutą ir lieka su baltos flanelės liemene ilgomis rankovėmis. Budeliai prisiartina jo surišti; jis stumia juos šalin, priešinasi. Abatui Edžvortui tenka priminti, kaip Išganytojas, kurį tiki žmonės, leidosi surišamas. Jis stovi vienplaukis, „labai raudonu veidu“, suištomis rankomis; išmušė lemtingoji valanda. Jis prieina prie ešafoto krašto ir prabyla: „Prancūzai, aš mirštu nekaltas; sakau jums tai nuo ešafoto, prieš pat stodamas Dievo akivaizdon. Atleidžiu savo priešams. Aš trokštu, kad Prancūzija...“ Santeras ar kažkuris kitas raitas generolas išjoja iš ginkluotos minios ir pakėlęs ranką įsako: *„Tambours!“* ** Karaliaus balsą nustelbia būgnai. „Budeliai, vykdykite savo pareigą!“ Budeliai, mirtinai persigandę, kad jų pačių neužmuštų (Santeras ir jo ginkluota minia juos sudraskys, jeigu jie neįvykdys įsakymo), sučiumpa vargšą Liudviką. Jie šešiese gumiasi su juo vienu, visi — žūtbūtinai, kol galop pririša jį prie savo lentos. Abatas Edžvortas pasilenkęs prabyla: „Šventojo Liudviko sūnau, ženk dangun“. Kirvis barkštelėjęs krenta žemyn, pertraukdamas karaliaus gyvybės siūlą. Tai įvyksta pirmadienį, 1793 m. sausio dvidešimt pirmąją. Jam buvo trisdešimt aštuoneri metai keturi mėnesiai ir dvidešimt aštuonios dienos ***.

Budelis Samsonas rodo karaliaus galvą; pasigirsta pragariškas, vis garsėjantis *„Viva la Républiquel“;* žmonės iškelia ant durtuvų kepures, mojuoja skrybėlėmis. Šūkį pasigauna Keturių tautų koležo mokiniai tolimoje Senos krantinėje, ir jis nuskamba po visą Paryžių. Orleano

* Tylos! *(pranc.)*

** Muškite būgnus! *(pranc.)*

*** Laikraščiai, municipaliteto dokumentai, etc. (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 23.— P. 298—349); Deux Amis.— T. 9.— P. 369—373; *Mercier.* Nouveau Paris.— T. 3.— P. 3—8.

hercogas išvažiuoja savo kabrioletu. „Baigta, baigta!“— trindami iš džiaugsmo rankas sako municipaliteto nariai. Žmonės mirko Liudviko kraujyje nosines ir iečių smaigalius; budelis Samsonas pardavinėja jo plaukų kuokštus (nors vėliau jis tai neigė *); tūlas dar ilgai nešios rusvai rudo surduto skiautę po žiedu **. Taigi per kokį pusvalandį viskas baigta, ir visa gausi minia išsiskirsto. Pyragaičių kepėjai, prekiautojai kava ir pieno išnešiotojai šūkalioja tuos pačius raginimus pirkti kaip ir kasdien, viskas kaip paprastą dieną. Pasak Priudomo, tą vakarą kavinėse patriotai spaudė vieni kitiems rankas nuoširdžiau nei paprastai. Visuomenė suprato, koks rimtas dalykas įvyko tik kelioms dienoms praėjus.

Tai neginčytinai rimtas dalykas, turėsiantis padarinių. Kitą rytą Rolanas, kuris jau seniai baisiausiai pasidygėjęs ir nusivylęs tuo, kas darosi aplink, pareiškia atsistatydinąs. Visos jo ataskaitos parengtos, juodu ant balto surašytos iki menkiausio skatiko; jis tenori, kad jas patikrintų — tuomet jis galėsiąs pasišalinti toli į kaimą, prie savo knygų, kur apie jį visi pamirštų. Tų ataskaitų niekad nepatikrins, o jo knygos jo niekad taip ir nesulauks.

Rolanas įteikė savo pareiškimą antradienį, o ketvirtadienį įvyko Lepeltjė Sen Faržo laidotuvės. Jo palaikų palydos į didžiųjų Prancūzijos žmonių Panteoną tą žiemos dieną buvo įspūdingas reginys. Jo kūną neša iškėlę pusnuogį, drobulė neuždengia mirtinos žaizdos; šalia iškilmingai neša jo kardą ir kruvinus drabužius; aidi gedulingos *nenijos*. Pro langus byra ąžuolo lapų vainikai; eisenoje dalyvauja Konvento pirmininkas Vernjo ir jo nariai, jakobinų draugija ir visi patriotai, pradedant pačiais neryžtingiausiais ir baigiant drąsiausiais; jie visi gedi lyg broliai.

Šios Lepeltjė laidotuvės įsimintinos dar dėl vienos priežasties: tai buvo paskutinis veiksmas, kurį šie žmonės atliko sutartinai. Visos frakcijos, visos savo nuomonę diktuojančios asmenybės, kurios kursto šią pamišusią Prancūziją ir jos Konventą, dabar, kai karaliaus gyvybė,

* Jo laiškas laikraščiuose (Histoire Parlementaire — Ubi supra).
** *Forster*. Briefwechsel.— T. 1.— P. 473.

dėl kurios jie visi vaidijosi ir kovojo, sutrypta, taip sakant, stovi akis į akį, durklas prieš durklą. Užkariaudamas Olandiją, armijoms vadovaujantis Diumurjė nepatenkintas niurzgia bloga lemiančiu balsu. Eina kalbos, girdi Diumurjė norįs karaliaus ir kad juo jis padarysiąs jaunąjį Pilypą Ėgalitė. Laikraštyje *„Journal des Amis“* deputatas Fošė keikia savo likimą graudžiau nei Jobas, maldauja, kad karaliaus žudikai, „Araso gyvatės“, tokie kaip Robespjeras, Plutonas Dantonas, klaikusis galvažudys Ležandras ar Kolo d'Erbua antrininkai, kuo greičiau nusiųstų jį į aną pasaulį savo durklais, patys pasilikę *šiame* *. Tai *Te Deum'ų* Fošė, džiaugęsis Bastilijos paėmimu, „Socialinio ratelio“ steigėjas. Kurtinamai trinksėjo mirtį nešanti kruša aplink paliaubų vėliavą tą Bastilijos šturmo dieną, bet su nepalyginamai garsesniu trenksmu dabar subyrėjo ši Didžioji Viltis — Naujasis Aukso Amžius, iš kurio teliko švino nuosėdos ir šleikšti amžinos tamsos juoduma!

Šalies viduje šis karaliaus nužudymas suskaldė visus draugus, o už jos ribų sutelkė draugėn visus priešus. Šiame krašte visiškai sugriauta visuomeninė tvarka: skelbiama tautų brolybė, varoma revoliucinė ir ateistinė propaganda, nužudomas karalius! Visi karaliai, tie, kurie juos garbina ir nekenčia anarchijos, jungiasi į koaliciją, tarytum stotų į žūtbūtinį karą. Anglija praneša ambasadoriui (tiksliau sakant, jo širmai), piliečiui Šovlenui, kad jis privalo išvykti iš šalies per aštuonias dienas. Taigi ambasadoriaus širma ir ambasadorius — Šovlenas ir Taleiranas — išvyksta **. Taleiranas, kurį demaskuojančių dokumentų buvo rasta toje Tiuilri skrynutėje, mano būsiant saugiausia išvykti į Ameriką.

Anglija išvijo Prancūzijos pasiuntinybę ir paskelbė karą; atrodo, tarsi ją labiausiai piktintų Šeldo upės padėtis. Paskelbia karą Ispanija; ją labiausiai piktina kažkas kita,— tai, be abejo, nurodyta jos manifeste ***. Įdomiausia, jog pirmoji, kaip sužinome, karą paskelbė ne Anglija ir ne Ispanija — pati Prancūzija pirma paskelbė joms abiem karą ****. Anų dienų parlamentams ir žurnalistams tai

* Histoire Parlementaire.— Ubi supra.
** Annual Register (1793).— P. 114—128.
*** Kovo mėn. 23 d. (Annual Register.— P. 161).
**** Vasario mėn. 1 d. ir kovo mėn. 7 d. (žr. tų dienų *Moniteur*).

buvo nepaprastai įdomus momentas, bet mūsų laikais jis ničnieko nebedomina. Taigi visos šios šalys paskelbė karą. Kardas ištrauktas, makštys numestos žemėn. Visai kaip sakė Dantonas vienoje iš savo pernelyg įspūdingų retorinių frazių: „Sudarę koaliciją, karaliai mums graso, o mes metame jiems po kojų lyg pirštinę į dvikovą kviesdami karaliaus galvą“.

TREČIA KNYGA

ŽIRONDISTAI

1 skyrius

PRIEŽASTIS IR PADARINYS

Šis milžiniškas revoliucinis judėjimas, kurį mes lyginame su pragaro ir pirminio chaoso prasiveržimu, sunaikino monarchiją, aristokratiją ir karaliaus gyvybę. Kyla klausimas, ką jis padarys toliau, kokį pavidalą jis nuo šiol įgaus? Nusistovės, virsdamas įstatymų ir laisvės viešpatija pagal apsišvietusių, piningų, respektabilių klasių įpročius, įsitikinimus ir siekius? Kitais žodžiais tariant, prasiveržęs, kaip buvo aprašyta, vulkaninės lavos srautas sprogs ir nutekės pagal žirondistų formulę ir išankstines filosofijos taisykles. Jeigu taip, mūsų draugams žirondistams būtų gerai.

Vis dėlto ar ne labiau įtikėtina, kad dabar, kai neliko jokios išorinės jėgos, kuri galėtų kontroliuoti šį judėjimą — nei karališkos, nei jokios kitos,— šis judėjimas pakryps sava eiga, galimas daiktas, labai originalia? Ir dar: kad jo vadovais taps tas ar tie, kurie geriausiai suvoks jo vidines tendencijas, jas garsins ir įgyvendins? Be to, kadangi šis judėjimas yra *netvarkingas,* vykstantis už ir žemiau tvarkos ribų, jis turi veikti ir augti ne kaip kažkas sisteminga, bet kaip chaosas, griaudamas viską aplink ir save patį iki pat to laiko, kol *iškils* kažkas tvarkinga, pakankamai stipru, kad vėl priverstų jį paklusti. Galime spėti toliau, kad tas „kažkas“ bus ne formulė, kupina filosofinių pasiūlymų ir advokatiškos iškalbos, bet realybė, ko gero, su kardu rankoje!

Kalbant apie žirondistų formulę respektabilios respublikos viduriniosioms klasėms sūkurimui dabar, kai visokio plauko aristokratų pakankamai išnaikinta, vargu bau jie tuo apsiribos. Šiandien visur skamba deklaratyvūs ir pranašiški lozungai: *laisvė, lygybė, brolybė.* Kaip gali jie virsti tikrove respublikoje respektabilioms, išsipraususioms vidurinėms klasėms? Pagrindinė varomoji Pran-

cūzijos revoliucijos jėga, kaip bus visose visų šalių revoliucijose, buvo alkis, nuogybė ir košmariška priespauda, slėgusi dvidešimt penkis milijonus, o ne įžeistos filosofiškai nusiteikusių teisininkų, turtingų krautuvininkų, kaimo bajorų ambicijos ar nuginčytinos jų filosofijos. Feodalų herbai su lelijomis tapo niekam tikusiomis žygio vėliavomis, tad teko juos nuplėšti ir sutrypti, bet dar prastesnės — Mamonos pinigų kapšai (o tais laikais jie ir reiškė respektabilią respubliką viduriniosioms klasėms). Tiesą sakant, jie ir yra prasčiausi ir niekingiausi iš visų vėliavų ir valdžios simbolių, o ir įmanomi tik visuotinio ateizmo ir netikėjimo viskuo, išskyrus gyvulišką jėgą ir kūniškus malonumus, laikais. Pasididžiavimas savo kilme, užimama padėtimi, bet koks kitas pasididžiavimas kur kas geriau nei didžiavimasis savo pinigine. Sankiulotai ieškos laisvės, lygybės, brolybės ne pinigų kapšuose — visai kitur.

Taigi mes teigiame, kad revoliucinė Prancūzija, nebekontroliuojama iš išorės, stokojanti aukščiausios tvarkos viduje, virs vienu audringiausių judėjimų, kada nors matytų šioje žemėje, ir jokia žirondistų formulė nebepajėgs jo suvaldyti. Tai nepamatuojama jėga, susidedanti iš įvairiausių nevienalyčių jėgų, suderinamų ir nesuderinamų. Aiškesniais žodžiais tariant, ši Prancūzija turi būtinai susiskaldyti į grupuotes, kiekvienai iš jų stengiantis įsitvirtinti, kils prieštaravimai, nepasitenkinimas, ir viena grupuotė po kitos įsitikins negalinčios veikti išvien, negalinčios egzistuoti viena šalia kitos.

Na, o šių grupuočių bus tiek, kiek yra nuomonių. Pagal šią taisyklę, vien Nacionaliniame Konvente, nekalbant jau apie Prancūziją apskritai, turėtų būti septyni šimtai keturiasdešimt devynios grupuotės, nes kiekvienas jo narys turi savo nuomonę. Tačiau kadangi kiekvienas šių narių iš prigimties yra individualistas, kitaip sakant, jaučia poreikį eiti savo keliu, ir tuo pat metu bandos instinktas verčia jį laikytis šalia kitų, neišvengiamai vyks skaldymasis, atsiribojimas, begalinė maišatis, kurioje vieni čia trauks, čia atstums kitus, kol galop susidarys dominuojantis elementas ir šis pašėlęs alcheminis procesas liausis.

Vis dėlto dar jokioje šalyje nebuvo susidariusios net septyni šimtai keturiasdešimt devynios partijos! Tiesą sakant, retai kada vienu metu būdavo daugiau kaip dvi — štai koks neįveikiamas žmogaus polinkis vienytis su kitais, nepaisant lygiai tokio pat neįveikiamo noro laikytis skyrium nuo kitų! Kaip sakyta, paprastai vienu metu būna dvi partijos; kitos, menkesnės, pritampa prie tos, kuri labiau atitinka jų interesus, ir kai jos susigrumia dėl pirmenybės ir viena nurungia kitą, ji savo ruožtu gali skilti, griaudama pati save, ir šis procesas gali tęstis tol, kol reikės. Štai kaip nutinka revoliucijoms, kylančioms taip, kaip ši Prancūzijos, kuomet sutrūkinėja vadinamieji visuomenės saitai ir visi įstatymai, nesantys gamtos įstatymais, pavirsta niekuo, vienomis formulėmis.

Na, bet atidėkime šiuos pernelyg abstrakčius apmąstymus — tegul istorija papasakoja, kas iš tikrųjų dedasi Paryžiaus gatvėse pirmadienį, 1793 m. vasario dvidešimt penktąją. Tą rytą dar gerokai prieš išauštant tose gatvėse pasigirdo pikti balsai. Įteikta jau ne viena peticija, ne kartą kreiptasi į Konventą. Tik vakar buvo atėjusi skalbėjų delegacija su peticija; jos skundėsi, kad nė muilo neįmanoma gauti, nekalbant jau apie duoną ar prieskonius duonai. Aplink Maniežo salę buvo girdėti graudūs moterų šauksmai: *„Du pain et du savon!"* *

O dabar, šį pirmadienį, nuo šešių ryto matyti, kad eilės prie duonos krautuvių nepaprastai išaugusios, žmonės jose piktai burnoja. Nors šįsyk kiekvienam krautuvininkui talkina po du sekcijų įgaliotinius, jie vargais negalais sugeba paskirstyti kiekvienam duonos normą. Tokioje ankstybėje žvakių šviesoje besidarbuojantys krautuvininkai ir įgaliotiniai lipšnūs ir dėmesingi, tačiau, blankiai saulei pakilus tą žvarbų vasario rytą, išvystame nieko gera nežadantį vaizdą. Pasipiktinusios patriotės, iš dalies jau apsirūpinusios duona, dabar pasileidžia prie kitų parduotuvių pareikšdamos, girdi, joms reikia ir bakalėjos prekių. O jų nemažai: į gatvę išridenamos statinės su cukrumi, ir patriotiškos pilietės prekiauja juo teisinga dvidešimt dviejų su už svarą kaina; panašiai išvelkamos į gatvę ir dėžės su kava, muilu, netgi cinamonu ir gvaz-

* Duonos ir muilo *(pranc.)*.— *Moniteur*, etc. (Histoire Parlementaire.— T. 24.— P. 332—348).

dikėliais, taip pat su visokiais svaigalais — viskas parduodama teisinga kaina, kurios kiti nesumoka; visa tai matydamas perbalęs bakalėjininkas grąžo rankas, netardamas nė žodžio. O kas jam belieka? Prekes skirstančios pilietės nuožmiai kalba ir gestikuliuoja, ilgi it eumenidžių jų plaukai nesugarbanoti; negana to, už jų juostų matyti užkišti pistoletai. Eina kalbos, kad kitos netgi *barzdotos* — tai vyrai, apsisegę sijonus ir užsidėję moteriškas kepuraites. Šis bruzdėjimas nesiliauja Lombardų, Penkių deimantų, Skriemulių ir daugelyje kitų Paryžiaus gatvių kiaurą dieną; joks municipalitetas, joks meras Pašas, nors dar neseniai jis buvo karo ministras, nesiunčia kareivių jam numalšinti ir apskritai nieko nesiima, tik įtikinėja gražiais žodžiais iki septynių vakaro ar net vėliau.

Pirmadienį prieš penkias savaites — sausio dvidešimt pirmąją — mes matėme, kaip Paryžius stovėjo nebylus it burtininko paverstas akmeniu miestas, kai jis kirto galvą savo karaliui; šį pirmadienį jis taip triukšmauja... pardavinėdamas cukrų! Šitokios permainos būdingos miestams, ypač revoliucijos apimtiems miestams; šitokiu būdu slaptos piliečių veiklos ir būties srovės sprogsta, prasiveržia į paviršių, virsdamos konkrečiais akiai matomais reiškiniais. Kuomet šitokios slaptos srovės išsiveržia į gatves, nėra lengva filosofiškai nustatyti, kas yra tų reiškinių priežastis ir kas padarinys. Ar galėtų kas, pavyzdžiui, filosofiškai nustatyti tikslią šios prekybos cukrumi reikšmę? Iš kur atsirado ir kur veda tie dalykai, iškilę paviršiun Skriemulių gatvėje ir visame Paryžiuje?

Visiems protingiems patriotams aišku bent tiek, kad čia bus prikišęs nagus, tiksliau sakant, auksą, Pitas. Bet tuomet per kokius agentus jis veikė? Neseniai žmonės vėl matė laisvės apaštalą Varlė su savo ietimi ir raudona kepuraite. Kaip tik tą dieną deputatas Maratas savo laikraštyje tiek skundėsi siaubingais nepritekliais ir liaudies kančiomis, kad net įsiuto: „Jeigu jūsų Žmogaus teisės būtų ne paprasčiausias prirašytas popiergalis, tai, nusiaubus kelias krautuves ir pakorus keletą perpardavinėtojų ant durų staktų, šitokiai padėčiai būtų padarytas galas“ *.

* Histoire Parlementaire.— T. 24.— P. 353—356.

Argi tai ne gražbylingi įrodymai?— sako žirondistai. Pitas papirko anarchistus; Maratas — Pito agentas, štai kodėl kilo šita prekyba cukrumi. O tuo tarpu draugijai-motinai aišku, kad nepritekliai dirbtinai sukelti, kad tai žirondistų ir į juos panašių darbas; kalta šutvė žmonių, šiek tiek atsidavusių Pitui, bet visa širdimi — savo pačių ambicijoms ir kietaširdiškiems siekiams; jie nenori nustatyti tvirtų kainų grūdams, tik tauškia apie laisvą prekybą. Jie geidžia tik marinti Paryžių badu, kol jis ims smurtauti, ir sukiršinti jį su departamentais — štai kodėl *kilo* ta prekyba cukrumi.

Deja, kas bus, jeigu prie šių dviejų įstabių momentų — reiškinio ir jo aiškinimų — pridėsime dar ir šitokį trečiąjį: prancūzų tauta štai jau keleri metai tiki, jog visuotinis aukso amžius, laisvės, lygybės, brolybės viešpatija, kurioje žmogus žmogui bus brolis, o vargai ir nuodėmės pranyks, gali ateiti, būtinai ateis ir labai greitai? Nėr duonos, nėr muilo skalbimui, o visiškos laimės viešpatija beateinanti — po to, kai krito Bastilija, ji būtinai ateis! Kaip liepsnojo mūsų širdys per tą Iečių šventę, kai brolis puolė į glėbį broliui ir giedro džiaugsmo kupini dvidešimt penki milijonai pratrūko šaukti ir apgaubė šalį patrankų dūmais! Tuomet mūsų viltis buvo šviesi lyg saulė, dabar ji paraudusi iš pykčio it niokojanti ugnis. O dangau — kokių kerų čia esama ar šėtoniškos klastos, kad tos visiškos laimės, kuri visąlaik ranka pasiekiama, niekaip nepavyksta sugriebti — vietoje jos kaskart vis atsiranda nesutarimai ir nepritekliai. Viena išdavikų šutvė po kitos! Drebėkite, išdavikai — bijokite tautos, kuri vadina save kantria ir daug vargo patyrusia — ji juk amžinai nesileis, kad jai šitaip vogtų iš kišenės... Aukso amžių!

Taip, skaitytojau, čia ir yra stebuklas. Iš tų dvokiančių skepticizmo, geidulingumo, sentimentalumo ir tuščio makiavelizmo šiukšlių išties išaugo šitoks tikėjimas, suliepsnojęs liaudies širdyje. Visa sunkaus vargo prislėgta liaudis tartum pabudusi atgauna sąmonę ir įtiki galinti sukurti brolišką rojų žemėje. Ji godžiai tiesia rankas, stengdamasi apglėbti tai, kas neapčiuopiama, bet dėl tam tikrų priežasčių nesugeba to padaryti... Apie retą kurią tautą galima pasakyti, kad ji turėtų kokį tikėjimą, nebent

tuo, ką ji gali suvalgyti ar paimti į rankas. Vos tik ji įgyja tikėjimą, jos istorija ima jaudinti dvasią, pasidaro įstabi. Tačiau jokio visuotinio tikėjimo impulso, kurį būtų buvę galima pastebėti, nebūta nuo tų laikų, kai visa plieno šarvais apsikarsčiusi Europa vienu metu nusipurtė, išgirdusi atsiskyrėlio Petro [331] žodį, ir pasileido prie kapo, kuriame buvo gulėjęs Dievas. Nuo tada, kai Liuterio balsas ir Žižkos būgnas liovėsi skelbę, jog Dievo tiesa *nėra* šėtono melas, ir protestantizmas nutilo, o paskutinysis kameronietis (Renviko pavarde — te nebus pamiršti didvyrių vardai!) nušautas [332] susmuko ant Edinburgo pilies kalno, jokioje tautoje neblykstelėjo nė tikėjimo spindulėlis. O dabar, pažvelkite, vėl atsirado tikėjimą turinti tauta — prancūzų! Šis įstabusis jos tikėjimas, mūsų akimis žiūrint, ir yra stebuklas. Nors tikėjimai apskritai nuostabūs, šis, be abejo, nuostabus kaip reta, tad ir įsikūnys jis stebukluose. Tokia yra dvasia šio pasaulinio stebuklo, vadinamo Prancūzijos revoliucija, į kurią žmonės dar ir dabar žiūri su nuostaba ir baime.

Šiaip ar taip, tegul niekas neprašo istorijos priežastimi ir padariniais paaiškinti, kaip įvykiai klostėsi nuo šiol. Šios Kalno ir Žirondos grumtynės ir tai, kas nutiko toliau, yra mūšis tarp fanatizmo ir stebuklų, nepaaiškinamas priežastimi ir padariniais. Žmogus suvokia šių grumtynių garsus kaip pamišėlių klegesį; net ir ilgai, įdėmiai klausydamasis išskiria maža ką aiškaus — vien mūšio triukšmą, pergalės šauksmus ir nevilties aimanas. Kalnas nepaliko memuarų; žirondistai jų paliko, bet dažniausiai juose vien ilgiausi šauksmai: „Vargas man!“ ir „Būkite prakeikti!“ Jeigu istorija sugeba filosofiškai atvaizduoti, kaip liepsnoja padegtas branderis [333], ji gali imtis ir šios užduoties. Nestokodama smalsumo, istorija gali apytiksliai sužinoti, kur buvo bitumo, o kur — sieros sluoksnis, kur ėjo parako, salietros, terpentino ir nešvarių tepalų gyslos, bet tegul istorija nė nemėgina išsiaiškinti, kaip tos medžiagos triumuose veikė ir reagavo viena su kita, kaip vienas ugnies sluoksnis sąveikavo su kitu priklausomai nuo jų, savo prigimties ir žmogaus gudrybių dabar, kai visi jūreiviai blaškosi po denį, o liepsnos šauna aukštai virš vantų ir stengos.

Tas branderis — senoji Prancūzija, senoji jos gyvensena, o įgula — viena žmonių karta. Klaikiai jie klykia ir blaškosi, kaip ir žmonės, besikankinantys to laivo liepsnose. Tačiau apskritai imant, skaitytojau, argi jie *nepranyko?* Jų branderis su jais visais, varydamas siaubą pasauliui, nuplaukė tolyn; jo liepsnos ir sprogimų griaudėjimas nurimsta laiko gelmėje. Tad istorija padarys viena: pasigailės jų visų, nes visų jų dalia buvo sunki. Gailesčio, žmogiškos šilumos bus parodyta net žalsvaveidžiui Nepaperkamajam, nors tam reikia prisiversti. O dabar, kai tiek daug jau nuodugniai išsiaiškinta, tai, kas liko, pasidaro lengviau. Žiūrint į visus su vienodu brolišku gailesčiu, nesuskaičiuojami nukrypimai išsisklaido, perlenkimai ir prakeiksmai savaime atkrenta. Saugiai stovėdami krante, mes mąsliai žvelgsime į tą Prancūziją ir išvysime tai, kas mums įdomu ir taikytina.

2 skyrius

KELNĖTIEJI IR SANKIULOTAI

Žironda ir Kalnas dabar galutinai susivaidiję; pasak Tulonžono, iš abipusio įniršio vieni ir kiti dabar net „perbalę". Keista tai ir apmaudu: visų šių žmonių lūpose žodis „respublika", kiekvieno jų širdyje liepsnoja aistringas troškimas to, ką jis vadina respublika, bet pažvelkite, kokios žūtbūtinės grumtynės tarp jų vyksta! Nieko nepadarysi — šitaip sutvertas žmogus. Tai padaras, gyvenantis sumaištyje; suvestas draugėn su kitais, jis lengvai gali patekti į tą sumaiščių sumaištį, kokia yra vaidas, vien todėl, kad vienų sąmyšis skiriasi nuo kitų, ir ypač jeigu šis skirtumas tėra tariamas! Žmogaus žodžiai yra prastas jo minčių perteikėjas; negana to, pačios mintys yra prastas perteikėjas tos vidinės bevardės paslapties, iš kurios gimsta tiek mintys, tiek veiksmai. Juk žmogus nesugeba pasiaiškinti ar pasiekti, kad kiti jį aiškiai suprastų. Žmonės mato ne vieni kitus, bet iškraipytus vaiduoklius, kuriuos jie vadina vienas kitu — jie jų nekenčia ir kaunasi su jais, nes, kaip teisingai pasakyta, kiekvienos kautynės yra *nesusipratimas.*

Tiesą sakant, tas palyginimas su branderiu, esą patys tokie liepsningi mūsų vargšai broliai prancūzai dar ir *veikia* liepsnos apsiaustyje, nėra tuščias. Gerai susimąstykite: šiame palyginime esama kruopelės tiesos. Jeigu žmogus neapgalvotai pasišvenčia respublikos ar kokiai kitai transcendentaliai idėjai ir ima dėl jos fanatiškai kovoti tarp panašių į save tautiečių, jį tartum apgaubia transcendentalumo ir kliedesio atmosfera; jo individualybė pranyksta kažkame, kas nėra jis pats, bet kažkas jam svetima, nors nuo jo ir neatskiriama. Keista, kai pagalvoji: atrodo, kad po rūbais tas pats žmogus, bet jo ten nėra, nebeliko ten ir jo valios, nei jo ketinimų ir sumanymų šaltinio — vietoje to žmogaus ir jo valios atsirado fanatizmo ir fatalizmo gabalas, įgavęs jo pavidalą. Jis, tas nelaimingas fanatizmo įsikūnijimas, eina savo keliu, ir niekas negali jam padėti, o išvis mažiausiai — jis pats. Tai nuostabi ir podraug tragiška padėtis; žmogaus kalba, neįpratusi perteikti tokių dalykų, nes ji sukurta kasdienybei, stengiasi vaizduoti ją alegoriškai, tropais. Aplink žmogų siaučianti ugnis nėra nuožmesnė už fanatizmo ugnį jame, nėra ji ir tikroviškesnė, nors ir matoma akiai. Pajungta valia pratrūksta savaimingai ir kartu sąmoningai; laisvų žmonių protų judėjimas virsta siautulingu fatalizmo viesulu, aklu kaip ir visi vėjai, tad Kalnas ir žironda atsipeikėję apstulbsta išvydę, *kur* jis juos nubloškė. Štai kaip stebuklingai žmonės gali paveikti vieni kitus, sąmonei ir pasąmonei neperprantamai susipynus šiame neperprantamame mūsų gyvenime, o bekraštei būtinybei pančiojant mūsų laisvą valią!

Žirondistų ginklai — politinė filosofija, respektabilumas ir iškalba. Jų iškalba, nors gal geriau tiktų vadinti ją retorika, yra stačiai nepakartojama; antai Vernjo nudailina frazę taip glotniai, kaip joks kitas jo kartos žmogus. Kalno ginklai — vien gamtos duoti: drąsa ir veržlumas, galintys virsti nuožmumu, kaip būna begalinio ryžto, tvirtų įsitikinimų žmonėms ar tokiems, kurie pasiryžę nugalėti ar žūti, kaip kad septembristai. Grobis, dėl kurio pešamasi — populiarumas; galima siekti populiarumo tarp laisvės ir tvarkos draugų, ar vien tik tarp grynos laisvės draugų — deja, nebeįmanoma įgyti populiarumo tarp vienų ir kitų. Žirondistai siekia jo tarp pir-

mųjų ir apskritai tarp departamentų valdžios atstovų, tarp tų, kurie skaito parlamentarų debatų ataskaitas, tarp respektabilių, taikių ir piningingų žmonių, visiškai prarasdami jį tarp ryžtingiausiųjų patriotų, tarp milijonų skurdžių ir ypač paryžiečių, kurie ne tiek skaito, kiek klausosi ir žiūri — juos į savo pusę patraukė Kalnas.

Abiem pusėms nestinga egoizmo ir niekingumo. Ypač tai pasakytina apie žirondistus; aplinkybių pernelyg išryškintas jų savisaugos instinktas įgauna kone apgailėtiną pavidalą; kartais jie parodo ir šiokį tokį diplomatiškumą, griebiasi net išsisukinėjimų ir klastos. Tai žmonės, meistriškai mokantys fechtuotis juridinėmis frazėmis. Juos vadino revoliucijos jėzuitais *, bet šis žodis per daug negailestingas. Kita vertus, reikia pripažinti, kad šis šiurkštus, triukšmingas Kalnas neblogai nutuokia, ką reiškia revoliucija, o iškalbingieji žirondistai neturi apie ją nė menkiausio supratimo. Nejaugi revoliucija buvo sukelta, nejaugi ji kovėsi prieš visą pasaulį šiuos ketverius alinančius metus vien tam, kad įrodytų kažkokios formulės teisingumą, kad visuomenė pasidarytų *sisteminga*, paaiškinama logika, o senoji diduomenė su savo pretenzijomis pranyktų? O gal ji turėtų atnešti kažkokią prošvaistėlę, palengvėjimą dvidešimt penkiems milijonams, kurie prispausti sėdėjo tamsoje, kol pakilo su ietimis rankose? Na, o mažų mažiausiai revoliucija, regis, turėtų duoti jiems duonos, kad nemirtų badu,— šį faktą nuoširdžiai suvokia kai kurie Kalno atstovai, liaudies draugas Maratas, pats žaliaveidis Nepaperkamasis. Jei šito nesuvoki, visos kitos tavo žinios yra niekas, o gražiausia teisminė iškalba tėra vario dūdų gausmas ir cimbolų žvangėjimas. O štai žirondistai žiūri be galo šaltai, iš aukšto ir nerimtai į „mūsų vargingesniuosius brolius"— į tuos brolius, kuriuos dažnai girdime vadinant bendru „masių" vardu, tarytum jie būtų visai ne žmonės, o krūvos degios, sprogstamos medžiagos bastilijoms nuo žemės šluoti! Tiesą sakant, argi toks revoliucionierius nėra nesusipratimas? Gamtos ir meno išsižadėtas, jis nusipelno vien būti sunaikintas ir pranykti! Mūsų vargingesniesiems broliams paryžiečiams visos tokios globėjiškos žirondis-

* *Dumouriez.* Mémoires.— T. 3.— P. 314.

tų kalbos kvepia mirtimi, pražūtimi, ir kuo gražesni jų žodžiai, kuo labiau nenuginčijama jų logika, tuo jiems jie atrodo klastingesni, tuo labiau nekenčiami.

Be abejo, žirondistams tenka žaisti nelengvą žaidimą, siekiant įgyti populiarumo čia, tarp vargingesniųjų brolių paryžiečių. Norėdami patraukti respektabilių provincijų patriotų dėmesį, jie turi vis prisiminti apie rugsėjo įvykius ir panašius dalykus, taigi kenkti Paryžiui, kuriame jie gyvena ir sako kalbas. Sunku sakyti kalbas tokiai auditorijai! Tad kyla klausimas: ar negalėtume mes patys išsidanginti iš šio Paryžiaus? Būta dviejų, o gal ir daugiau tokių mėginimų. „Jeigu ne mes patys,— mano Gadė [334],— tai bent jau mūsų pavaduotojai galėtų iš čia išvykti“ (mat kiekvienas deputatas turi savo pavaduotoją, kuris reikalui esant užima jo vietą!). Ar negalėtų jie susirinkti, tarkime, Buržė, ramiame vyskupijos mieste, ar ramiame Beri už gero šimto mylių nuo Paryžiaus? Kai mūsų pavaduotojai ramiai sau posėdžiaus Buržė, o mes galėsime panorėję pas juos pabėgti, Paryžiaus sankiulotams nebus jokios prasmės mus įžeidinėti. Negana to: Gadė mano, jog būtų galima iš naujo sušaukti pirminius rinkėjų suvažiavimus ir išrinkti naują Konventą, kuris vykdytų naujus suverenios tautos priesakus; Lionas, Bordo, Ruanas, Marselis baisiausiai apsidžiaugtų, galėdami mus nuoširdžiai priimti; kol kas jie tėra provincijos miestai, bet taptų kone sostinėmis, o ir įkrėstų proto tiems paryžiečiams.

Tušti planai — jie visi nueina vėjais! Išdėstyti su karšta iškalbinga logika, jie vieną dieną patvirtinami dekretais, o rytojaus dieną atšaukiami su didžiausiu triukšmu ir dar išsamesniais argumentais *. Tai ką, žirondistai — jūs norite suskaldyti mus į atskiras respublikas, kaip yra Šveicarijoje ar jūsų Amerikoje, kad neliktų sostinės ar nedalomos prancūzų tautos?! Matyt, to jūs ir siekėte, įkurdami savo departamentų gvardiją! Federacinė respublika? Federalistas? Vyrai ir mezgančios moterys kartoja „federalistas“; nors ne visi supranta, ką šis žodis reiškia, jie tol jį kartoja, kol, kaip tokiais atvejais paprastai būna, jo reikšmė pasidaro kone magiška, ir jis

* *Moniteur,* 1793 m. Nr. 140, etc.

tinka bet kokios blogybės paslapčiai apibūdinti; „federalistas“ virsta žodžiu, kuriuo galima išvyti žmogų apsėdusį velnią. Be to, įsivaizduokite, kaip „nuodija viešąją nuomonę“ departamentuose tokių Briso, Gorsaso, Karita-Kondorsė laikraščiai! Kita vertus, kokį dar klaikesnį priešnuodį dalija Ebero „Père Duchèsne“—„Tėvas Diušenas“,— žiauriausias iš lig tol žemėje leistų laikraščių, Giufrua „*Rougiff*“ ar „kurstytojiški Marato lapeliai“. Nekart dėl to pasiskundus ir kilus triukšmui, Konventas priima dekretą, kad negalima būti vienu metu įstatymų leidėju ir laikraščio redaktoriumi — reikia pasirinkti viena arba kita *. Nors iš to dekreto būtų menka nauda, jis taip pat atšaukiamas arba jo nepaisoma, tad jis lieka daugiau pagirtinu noru.

Pažvelkite, tautos atstovai, kokia trintis, koks pavydas kilo visur tarp tvarkos draugų ir laisvės bičiulių kaip liūdnas jų kivirčų vaisius — net visą respubliką nuo to krečia karštligė! Departamentų ir provincijos miestai nusistatę prieš sostinę, vargšai prieš skurdžius, kelnėtieji prieš sankiulotus, žmogus prieš žmogų. Iš pietų miestų ateina bemaž kaltinamojo pobūdžio kreipimaisi, nes laikraščiai jau seniai šmeižia Paryžių. Bordo reikalauja, kad įsiviešpatautų įstatymai ir padorumas, turėdami galvoje — ir tai jie pabrėžia — Žirondą. Marselis pabrėžtinai reikalauja to paties. Ne, Marselis įteikia net *du* adresus — vieną žirondistų, kitą — jakobiniškai sankiulotišką. Ūmusis Rebekis, pasidygėjęs šituo darbu Konvente, užleidęs vietą pavaduotojui, grįžta namo, kur tokiai nesantaikai vyraujant darbas taip pat kelia pasidygėjimą.

Lione, kapitalistų ir aristokratų mieste, padėtis dar blogesnė — nedaug trūksta iki maišto. Miesto municipaliteto narys jakobinas Saljė priverstas sukryžiuoti durklus (tiesiogine šių žodžių prasme!) su *nuosaikiųjų* atstovu meru Nievru-Soliu, ko gero, dar ir aristokratu, rojalistu ar federalistu! Saljė, atlikęs šventą kelionę į Paryžių „pamatyti Maratą ir Kalno deputatus“, pats užsidegė prie šventos jų urnos: vasario šeštąją istorija (o gal tik gandas) matė jį sakant kalbą Liono jakobinams; peržengęs visas ribas, jis išsitraukęs durklą (kaip pasakoja

* Histoire Parlementaire.— T. 25.— P. 25, etc.

žmonės) siūlė veikti grynai rugsėjo metodais, nes kantrybė, girdi, trūkusi, ir ragino brolius jakobinus nieko nelaukiant paleisti į darbą giljotiną! Dar ir dabar galima pamatyti jį graviūrose: jis stovi ant stalo, atkišęs vieną koją į priekį, persikreipęs; šuniškas jo veidas — be barzdos, šiurkščių bruožų, su nuolaidžia kakta ir išvirtusiomis akimis — įsiutęs; tvirtoje rankoje jis gniaužia durklą (kiti vaizduoja jį su didžiuliu pistoletu), o jam prie kojų — kiti šuniški veidai, taip pat liepsnojantys įsiūčiu. Vargu bau tokio žmogaus laukia geras galas! Vis dėlto tos giljotinos tądien nieko nelaukę *nepastatė* nei „ant Sen Klero tilto", nei kur kitur — ji ir toliau rūdijo savo palėpėje *. Mat Nievras-Šolis su savo kareiviais vaikštinėjo po miestą, dardindami savo patrankas ir keldami didžiausią sąmyšį, tad nė vienas iš „devynių šimtų kalinių" nenukentėjo. Lionas, kuriame darda patrankos, baigia išprotėti. Reikia nedelsiant atsiųsti į jį Konvento įgaliotinius, nors kažin ar net jiems pavyks miestą nuraminti ir neleisti išgabenti giljotinos iš tos palėpės.

Galop pagalvokite: šitokiems pasiutusiems vaidams vykstant pietų miestuose ir visoje Prancūzijoje, ar išdavikiški slapti rojalistai nežiūri, nestebi, kas darosi, pasirengę tinkamam laikui atėjus įsikišti? Be to, nėra duonos, nėra ir muilo, matėte patriotes prekiaujant cukrumi teisinga dvidešimt dviejų su už svarą kaina. Būtų gerai, piliečiai tautos atstovai, kad jūsų rietenos baigtųsi ir prasidėtų visiškos laimės viešpatija.

3 skyrius

NESANTAIKA GILĖJA

Apskritai nevalia sakyti, kad žirondistams trūksta draugiškumo. Na, o šitaip atkakliai jie bado Kalnui į skaudžias vietas iš principo ir dar dėl savo jėzuitiško būdo. Išskyrus rugsėjo pjautynes. iš kurių dabar daug nepeši, nebent sukelsi nepasitenkinimą, mes matome dvi skaudžias vietas, dėl kurių dažnai kenčia Kalnas: tai Maratas ir orleaniškis Egalitė. Apskretėlis Maratas be per-

* Histoire Parlementaire.— T. 24.— P. 385—393; T. 26.— P. 229, etc.

stojo puolamas už savo ir Kalno darbus; Prancūzijai jis vaizduojamas kaip apskretęs kraujo ištroškęs nelaimės pranašas, kurstantis žmones apiplėšinėti krautuves — tegul Kalnas prisiima sau garbę už jį! Kalnas, nejaukiai pasijutęs, niurna: kaip jis gali pripažinti šį „patriotizmo maksimumą" saviškiu ar jo išsižadėti? Na, o paties įkyrios idėjos apsėsto Marato tokie dalykai nežeidžia. Negana to: Liaudies draugo svarba aiškiai auga, nes auga ir liaudis, su kuria jis susidraugavęs. Dabar jam atėjus į tribūną nebegirdėti klyksmų, o kartais jam netgi paplojama — paskatinimas, keliantis jam pasitikėjimą savimi. Tądien, kai žirondistai pasiūlė *„décréter d'accusation"* * už tą pasisakymą vasaryje, kai jis ragino „pakarti vieną kitą perpardavinėtoją ant durų staktos", Maratas pasiūlė „paskelbti *juos* bepročiais"; deputatai girdėjo, kaip lipdamas nuo tribūnos jis košė senatoriui visiškai nepritinkančius epitetus: *„Les cochons, les imbéciles!"* ** Dažnai jis karkia šiurkščiai sarkastiškus žodžius, nes jo liežuvis kaip brūžeklis, o paniekos gražiai išorei ištekliai neišsemiami; porąsyk jis net susijuokia, dargi „leipsta juokais" iš šitų Žirondos „valstybės veikėjų" aristokratiškų manierų, perdėm nudailintos išorės, jų pedantiškumo, lipšnumo ir silpnadvasiškumo. „Štai jau dveji metai,— sako jis,— jūs verkšlenate, esą Paryžius jus užpuldinėja, rengia prieš jus sąmokslus, kelia jums pavojų, bet nė vienas negalite parodyti anei jokio įbrėžimo" ***. Dantonas retkartėmis vis piktai papriekaištauja tam patriotizmo maksimumui, kurio negalima nei laikyti saviškiu, nei išsižadėti.

Na, o antroji skaudama Kalno vieta — tas prieštaringas monsinjoras Lygybė, Orleano princas. Pažvelkite į juos,— sako žirondistai,— tarp jų buvęs Burbonų princas. Jie — Orleano hercogo grupuotės pakalikai; jie nori padaryti Pilypą karaliumi — vos tik spėjome nugiljotinuoti vieną karalių, o į jo vietą jau parengtas kitas! Žirondistai siūlo (Biuzo tai buvo pasiūlęs jau kadaise), iš principo ir dėl savo jėzuitiško būdo, išvyti visą Burbonų padermę iš Prancūzijos žemės ir kad tas princas

* Paskelbti jam kaltinimą *(pranc.)*.
** Kiaulės, asilai *(pranc.)*.
*** *Moniteur*, Séance du 20 Mai 1793.

Egalitė vilktųsi pačiame tos tremtinių virtinės gale. Tokie pasiūlymai gali padaryti įspūdį visuomenei; Kalnas sutrikęs nežino, ką daryti.

O ką veikia girdėdamas tokius pasiūlymus pats vargšas Orleano hercogas Egalitė (net jo darosi gaila!)? Visų frakcijų išsižadėtas, atstumtas ir kvailai besiblaškantis tai šen, tai ten, kokiam gamtos kampelyje jis dabar gali prisiglausti, kad būtų neblogai? Realios vilties jam nelieka, na, o abejotinos, nerealios vilties blausios prošvaistėlės dar gali pasirodyti iš Diumurjė pusės — ne tiek ūpą pakeliančios ar kelią nušviečiančios, kiek viską sujaukiančios. Jis slapčia viliasi, kad jeigu ne laiko išsekintas Orleano princas Egalitė, tai gal bent jaunasis dar kupinas jėgų Šartro princas Egalitė sugebės iškilti iki šiokių tokių karalių. Prisiglaudęs Kalno plyšiuose (jei tai galima vadinti prieglauda), vargšas Egalitė lauks; vienas išsigelbėjimas jam — jakobinai, kitas — Diumurjė ir kontrrevoliucija — taigi, tai jau du šansai! Tačiau, pasak ponios Žanli, atrodo jis paniuręs — graudu į jį žiūrėti. Nekokie reikalai ir Žanli vyro Sijeri, kuris sukiojasi aplink Kalną, bet ne jame. Šiomis dienomis ponia Žanli atvyko į Rensi iš Anglijos, iš Sent Edmundso, su savo jaunąja globotine panele Egalitė jos tėvo paliepimu — idant panelė nebūtų palaikyta emigrante ir su ja nebūtų susidorota. Bet išaiškėja, kad reikalas painus: Žanli su savo globotine turi pasitraukti į Nyderlandus ir savaitę ar dvi laukti, kol jakobinų padedamas monsinjoras jį sutvarkys. „Kitą rytą,— pasakoja ponia Žanli,— kaip niekad rūškanas monsinjoras atkišęs man ranką nusivedė prie karietos. Aš baisiai sunerimau; panelė pratrūko ašaroti, o jos tėvas drebėjo visas perbalęs. Man atsisėdus, jis nejudėdamas stovėjo prie karietos durelių, įbedęs į mane akis; graudžiu, skausmo kupinu žvilgsniu jis, rodės, maldauja pasigailėjimo. *„Adieu Madame!“* *,— tarė jis. Išgirdusi pasikeitusį jo balsą, aš nebesusitvardžiau. Nepajėgdama ištarti nė žodžio, ištiesiau ranką; jis tvirtai ją suspaudė, o paskui nusigręžė, nuskubėjęs prie foreiterių davė jiems ženklą, ir mes išvažiavome“ **.

* Sudie, ponia *(pranc.)*.

** *Genlis.* Mémoires.— London, 1825.— T. 4.— P. 118.

Nestinga ir taikytojų, iš kurių taip pat paminėsime du. Vienas iš jų tvirtai laikosi Kalno viršūnėje, antrasis kol kas niekur nepritapo: tai Dantonas ir Bareras. Bareras, buvusio Steigiamojo susirinkimo narys, laikraščio redaktorius nuo Pirėnų šlaitų, vienas naudingiausių žmonių šiame Konvente. Galbūt teisios abi pusės, gal tik viena iš jų, o gal niekatra; draugai, jūs privalote duoti ir imti; šiaip ar taip, sėkmės laiminčiai pusei! — štai koks Barero devizas. Jis sumanus, bemaž genialus, įžvalgus, malonus, lipšnus — tokiam gerai klosis. Piktoji dvasia susirinkusiame pragare kažin ar buvo malonesnė ausiai ir akiai už jį. Tai žmogus, be kurio neišsiversi; jam nėra lygių didžiajame *blizginimo mene*. Jeigu kilo koks sprogimas (o jų būna dažnai), koks sąmyšis, kokia šlykštybė, apie kurią liežuvis neapsiverčia kalbėti ir į kurią akis negali žvelgti, paveskite tą reikalą Barerui, padarykite jį komisijos pranešėju šiuo klausimu, ir pamatysite, kad tas nutikimas virsta dėsningu; pasirodo, jis net buvo reikalingas — jame būta to grožio ir kita ko, ko trūksta iki tobulybės. Be tokio žmogaus Konventui būtų riesta! Nevadinkite jo, kaip perlenkti mėgstąs Mersjė, „didžiausiu melagiu Prancūzijoje",— anaiptol: galima teigti, jog jame esančios tiesos nepakaks vienam tikram melui. Verčiau vadinkite jį kaip Berkas — giljotinos Anakreontu [335] ir šiam Konventui naudingu žmogumi.

Kitas mūsų paminėtas taikytojas yra Dantonas. Susitaikykite, ak, susitaikykite vieni su kitais! — nuolatos šaukia Dantonas. Argi mes, saujelė brolių, nesame vieni prieš pasaulį? Atviraširdį Dantoną visi Kalno deputatai be galo mėgsta, bet jie mano jį esant pernelyg nuolaidaus būdo, nepakankamai įtarų; jis buvo tarpininkas tarp Konvento ir Diumurjė, kai šis buvo iš visų pusių smerkiamas ir kaip įmanydamas stengėsi nesupykdyti vienintelio mūsų generolo. Didžiausią triukšmą salėje nustelbia Dantono balsas, raginantis susivienyti ir susitaikyti. Rengiami susitikimai, pietūs su žirondistais — itin svarbu, kad abi pusės susivienytų. Tačiau žirondistai orūs, pasipūtę, o šis titanas Dantonas — ne formulių žmogus, be to, ant jo krenta rugsėjo pjautynių šešėlis. „Jūsų žirondistai manimi nepasitiki",— atsako jis tarpininkui Meljanui; į visus Meljano pateiktus argumentus ir įtikinėjimus jis kaskart

atsako tais pačiais žodžiais: *„Ils n'ont point de confiance"*—„Jie manim nepasitiki" *. Nesantaika vis gilėja, besivaidijančios pusės ima balti iš įsiūčio.

Kokia apmaudi žirondistams ši pirmoji, nors ir menkutė galimybė, kad tas nepakenčiamas nefilosofiškas anarchistiškas Kalnas vis dėlto pasieks pergalę! Kas tas Kalnas — žvėriški septembristai, šeštame aukšte gyvenantis Taljenas, „kažkoks Robespjeras, kurio galvoje (Kondorsė žodžiais tariant) nėra nė vienos idėjos, o širdyje — jokio jausmo"; nepaisant to, mes, Prancūzijos žiedas, nesugebame prieš juos atsilaikyti — pažvelkite, skeptras sprūsta mums iš rankų ir atitenka jiems! Iškalba, filosofija, padorumas nepadeda —*„Mit der Dummheit kämpfen Götter selbst vergebens!"* **

Garsiai aimanuoja Luvė; liesą jo kūną graužia įsiūtis ir antgamtiškas įtarumas. Kupinas įtūžio jaunasis Barbaru — įtūžio ir paniekos. Ramiai lyg karalienė, kuriai ant krūtinės susirangė nuodinga gyvatė, sėdi Rolano žmona; jo ataskaitų taip ir nepatikrino, ir jo vardas tapo pajuokos objektu. Štai kokios lemties išdaigos karo ir ypač revoliucijos metais. Didžioji pragaro ir rugpjūčio dešimtosios bedugnė prasivėrė nuo tavo stebuklingo gražbyliaujančio balso, bet nebenori vėl užsiverti, nors ir liepiate! Pavojingas dalykas tokie burtai. Burtininko padėjėjas nusitvėrė uždraustą knygą ir išsikvietė dvasią. *„Plait-il?"* ***— pasiteiravo toji. Mažumą nustebęs padėjėjas paprašė atnešti vandens; dvasia tekina atnešė jam po kibirą vandens abiejose rankose, bet nesiliovė nešiojusi ir toliau! Iš nevilties padėjėjas ima ant jos šaukti, kulia ją, perkerta pusiau, bet tuomet vandenį tempia jau *dvi* dvasios, kol galop namas nuplaukia Deukaliono [336] tvane.

* Mémoires de Meillan, Représentant du Peuple.— Paris, 1823.— P. 51.

** Net patys dievai kovoja prieš kvailybę *(vok.)*.

*** Ko pageidaujate? *(pranc.)*

4 skyrius

TĖVYNĖ PAVOJUJE

Šis senatorių karas būtų galėjęs trukti ilgai, viena partija būtų tol tąsiusi ir smaugusi kitą, kol būtų viena kitą nuslopinusios ar uždusinusios, kaip įprasta parlamentuose, be kraujo praliejimo, tik su viena sąlyga: jei visą tą laiką Prancūzija bent jau būtų galėjusi egzistuoti. Tačiau ši suvereni tauta turi virškinimo traktą, tad negali apsieiti be duonos. Be to, ji kariauja ir turi pasiekti pergalę— kariauja su Europa, Lemtimi ir Badu, o tų metų pavasarį, pažvelkite, visuose frontuose pergalė nuo jos nusigręžia.

Diumurjė nukėlė savo avanpostus net iki Acheno, sukūrė nepaprastai gražų planą užpulti Olandiją — greitai, drąsiai, pasitelkus į pagalbą karines gudrybes ir plokščiadugnius laivus. Lig šiol jam klojosi puikiai, bet, deja, toliau sektis nebegali Jis praranda Acheną, o Mastrichtas vien dūmams ir triukšmui nebeketina pasiduoti; tenka vėl nuleisti į vandenį plokščiadugnius laivus ir grįžti iš kur atėjus. Tvirtybės, narsieji greitai puolę vyrai — traukitės įnirtingai priešindamiesi, kaip partų kariai! Nežinia, kas kaltas — generolas Miranda, karo ministras, pats Diumurjė ar Lemtis, bet, deja, nelieka nieko kita, kaip trauktis. Dar gerai, jei atsitraukimas nevirs panišku bėgimu, nes jau dabar ištisi daliniai ir aibės nuo savo junginių pasimetusių kareivių siaubo apimti sprunka nelaukdami įsakymo — net dešimt tūkstančių tokių nesustodami skuodžia tol, kol išvysta Prancūziją, statydami į pavojų visą armiją *. Bet tai dar ne blogiausia: ar tik pats Diumurjė slapčia neketina pereiti priešų pusėn? Labai jau aštriu tonu jis rašo mūsų komitetams. Įgaliotiniai ir grobstytojai jakobinai prikrėtė neapsakomų eibių; Hasenfracas neatsiunčia nei šovinių, nei rūbų; batų turime, bet kažkokie sukčiai „prikalė medinius ir kartoninius padus“. Trumpai tariant, nieko gero. Kai Dantonas su Lakrua buvo įgaliotiniai, jie reikalavo prijungti Belgiją prie Prancūzijos, tačiau Diumurjė tikėjosi slapčia padaryti ją nuosava gražutėle nedidele hercogyste. Visa tai siutina

* *Dumouriez.*— T. 4.— P. 16—73.

generorolą, tad jis ir rašo mums aštriu tonu. Kas žino, ką sumanęs šis nedidukas karšto būdo generolas? Jeigu Diumurjė taptų Belgijos ar Brabanto hercogu, o, tarkime, jaunesnysis Egalitė — Prancūzijos karaliumi, mūsų revoliucijai būtų galas! Gynybos komitetas įdėmiai žiūri ir purto galvą — kam dar gali likti vilties, jei ne Dantonui, kuriam stinga įtarumo?!

O generolas Kiustinas traukiasi iš Reino krašto; prūsai atsiims jo užimtą Maincą; pasiruošę apšaudyti jį kartečе ir sviediniais, jie ima jį supti. Maincas priešinsis, tionvilietis komisaras Merlenas „vadovaus apgultųjų išpuoliams", priešinsis, kol žus, bet ne ilgiau. Kaip liūdnai viskas apsivertė aukštyn kojomis Maince! Narsieji Forsteris ir Liuksas[337] praeitą žiemą pažliugusiame sniege *„Ça-ira"* skambant sodino ten laisvės medžius, steigė jakobinų būrelius, pasiekė, kad Mainco teritorija būtų priimta į Prancūzijos sudėtį. Jie atvyko čionai, į Paryžių, kaip jo deputatai ar delegatai, ir gaudavo jiems priklausančius aštuoniolika frankų per dieną, tačiau pažvelkite — nespėjus jų laisvės medžiams kaip reikiant sulapoti, Maincas pamažu virsta prasiveržusiu krateriu, kuris spjaudo ugnį ir pats yra apspjaudomas ugnimi!

Nė vienas šių vyrų daugiau nepamatys Mainco — jie atvyko į Paryžių tik tam, kad paguldytų galvas; Forsteris apiplaukė žemės rutulį, matė, kaip Oahaus salos čiabuviai lazdomis užmušė Kuką, bet jis nebuvo matęs ar patyręs nieko panašaus į tai, kas dedasi šiame Paryžiuje. Jį persekioja skurdas; iš namų negauna nieko, vien graudžias naujienas; tie aštuoniolika frankų, kuriuos jis vargais negalais gauna kaip deputatas ar delegatas, išduodami popieriniais *asignatais,* o jų vertė sparčiai smunka. Skurdas, nusivylimas, neveiklumas, šmeižtas — visa tai pamažu graužia narsuoliui širdį. Štai kokia Forsterio dalia. Nors, kita vertus, visada pakilios nuotaikos panelė Teruan, kuri įsigudrino išlaikyti savo karietą, šypsosi jam pobūviuose „savo gražiu veidu, kurį puošia rudos garbanos". Prūsas Trenkas, vargšas užsimaskavęs baronas, kažką vapa, rėkauja nemaloniu balsu. Tomo Peino veidas išbertas raudonų spuogų, „bet jo akys nepaprastai spindi". Jį kviečia pietų labai mandagūs Konvento depu-

tatai, ir „mes visi žaidžiame *rutuliukais*“ *. „Vyksta sprogimas, kuriasi naujas pasaulis,— sako Forsteris,— o jo aktoriai, tokie niekingi mažučiai sutvėrimai, zyzia aplink tave kaip musių spiečius“.

Vyksta dar ir karas su Ispanija. Šlamindama Burbonų vėliavas, griaudėdama patrankomis ir grasinimais, jinai ketina įsibrauti pro Pirėnų kalnų tarpeklius. O Anglija apsirengė raudonomis uniformomis ir jo didenybės Jorko hercogo[338] (kadaise ėjo kalbos, kad jis bus kviečiamas į Prancūzijos karalius) vadovaujama žygiuoja mūsų link. Dabar nusiteikimas Anglijos atžvilgiu pasikeitęs ir kinta vis labiau — dabar prancūzui nėra žemėje labiau nekenčiamo padaro nei tos tironiškos salos gyventojai. Konventas su užsidegimu paskelbia ir net išleidžia dekretą, esą Pitas —„žmonijos priešas“, ir išleidžia itin keistą įsakymą: joks laisvės karys negali pasigailėti anglo, tačiau laisvės kariai paklūsta jam tik iš dalies. Vadinasi, belaisvių mes neimsime,— sako jie,— visi, kuriuos paimsime, bus laikomi „dezertyrais“ **. Tai pamišėliškas įsakymas, keliantis keblumų. Juk aišku, kad jeigu tu nerodysi pasigailėjimo priešui, tai negali tikėtis, kad ir jis tavęs pasigailės, taigi, kaip šauksi, taip atsilieps... Matyt, nelengva bus užverbuoti dekretu numatytus šiems metams „tris šimtus tūkstančių vyrų“.

Kokia gausybė priešų traukia visų Prancūzijos kraštų link: vieni skverbiasi pro kalnų tarpeklius, kiti plaukia jūromis, žvangindami grandinėmis. Bet tai dar ne baisiausia: šalies viduje esama priešų! Kovo pradžioje iš Nanto vietoje pašto ateina vien spėliojimai, negera nuojauta ir nelaimę lemiančių gandų vėjas. Patys blogiausieji gandai pasitvirtina: tie fanatiški vandėjiečiai nesirengia likti paklusnūs; lig tol sunkiai gesinta jų sukilimo ugnis po karaliaus mirties iš naujo suliepsnoja, virsdama visa apimančiu gaisru; tai jau nebe maištas, o pilietinis karas. Pasirodo, kad mūsų nuomonė apie tokius kaip Katlino[339], Stoflė, Šaretas buvo klaidinga. Pažvelkite, kaip jų valstiečiai milo ir šiurkščios vilnos sermėgomis su savo primityviais ginklais netvarkingomis gre-

* *Forster.* Briefwechsel.— T. 2.— P. 514, 460, 631.
** Žr.: *Dampmartin.* Evénements.— T. 2.— P. 213—230.

tomis, bet fanatiško gališko įniršio kupini, kriokdami savo kovos šūkį „Už Dievą ir karalių!“, puola mus lyg tamsus viesulas, sukeldami paniką labiausiai disciplinuotų rinktinių mūsų nacionalinių gvardiečių gretose, ir šie išsilaksto rėkdami *„Sauve qui peut!“* Sukilėliai laimi vieną mūšį po kito — nežinia, kuo tai baigsis. Nusiunčiamas ten komendantas Santeras, bet naudos iš to jokios. Jis gali grįžti namo ir daryti alų.

Nacionaliniam Konventui dabar žūtbūt reikia liautis vaidijusis ir imti veikti. Viena partija turi nusileisti kitai, ir kuo greičiau. Pražūtis dabar nebe teoriškai galima, o bemaž neišvengiama; jeigu nieko nebus daroma, tai neišsilaikysime nė šios dienos.

Šios blogos naujienos iš Diumurjė, pralenktos ir lydimos begalės kitų tokių pat pranešimų, pasiekė Nacionalinį Konventą penktadienį, kovo aštuntąją. Daugelio deputatų veidai perbalę. Dabar jau menkai terūpi, bus nubausti mūsų septembristai ar ne, jeigu Pitas ir Koburgas artinasi, pasiryžę mus visus vienodai nubausti, o patį Paryžių nuo tironų dabar teskiria vien nelabai patikimas Diumurjė ir paniškai besitraukiančios armijos! Kaip visuomet kritiškomis akimirkomis pakyla titanas Dantonas, ir galingas jo balsas griaudžia, atsimušęs nuo skliautų: piliečiai atstovai, nejaugi mes šitokiu lemtingu momentu neatidėsime į šalį savo nesutarimų?! Sakote, reputacija? Vieno ar kito žmogaus reputacija yra niekas. *„Que mon nom soit flétri, que la France soit libre!“* * Prancūzija vėl privalo pakilti, milijonai turi paimti ginklą į rankas ir vieningai duoti greitą atkirtį priešams. Reikia nedelsiant organizuoti naujokų ėmimą Paryžiuje; tegul kiekviena sostinės, kiekviena šalies sekcija duoda tūkstančius kareivių! Devyniasdešimt šeši mūsų įgaliotiniai, po du kiekvienai iš keturiasdešimt aštuonių sekcijų, privalo tučtuojau pasklisti po Paryžių ir aiškinti žmonėms, ko tėvynei iš jų reikia. Dar aštuoniasdešimt iš mūsų skubiai išsiskirsto po visą Prancūziją, išnešioja po ją liepsnojantį kryžių, telkia žmones į kovą — tegul jie leidžiasi į kelią šiam posėdžiui nesibaigus, tuojau pat, ir

* Tegul mano vardas būna suterštas, bet tegul Prancūzija būna laisva! *(pranc.)*

gerai apgalvoja savo misijos svarbą. Reikia greitai įrengti stovyklą penkiasdešimčiai tūkstančių vyrų tarp Paryžiaus ir šiaurinės sienos, nes tuoj iš Paryžiaus pasipils savanoriai! Visi lyg vienas pakilsime ir petys į petį nepabūgę mirties pulsime tuos tamsos sūnus, išvysime iš šalies, ir Prancūzija bus laisva, nors prieš ją eina visas pasaulis! * Šitaip skamba titano balsas, pasiekdamas visas sekcijas, visų prancūzų širdis. Jau tą pačią naktį sekcijos posėdžiauja nepertraukiamai — verbuoja, surašinėja naujokus. Konvento įgaliotiniai lekia karietomis, veždami ugninį kryžių iš vieno miesto į kitą, kol visa Prancūzija suliepsnoja.

Taigi, ant rotušės kabo vėliava su užrašu „Tėvynė pavojuje", ant Dievo motinos katedros plevėsuoja juoda vėliava, platinami atsišaukimai, sakomos karštos kalbos, paryžiečiai vėl veržiasi nublokšti priešų. Nesunku nuspėti, kad šitokiai padėčiai susidarius, Paryžius nusiteikęs toli gražu ne romiai. Gatvėse susijaudinimas, bet ypač neramu aplink Maniežo salę. Feljanų terason prigužėjo piktų vyrų ir dar piktesnių moterų; Varlė keliauja iš vienos vietos į kitą su savo sudedama kėde; žmonėms iš širdžių ir lūpų veržiasi tikrai nesantūrūs pasisakymai apie valstybės veikėjus, Diumurjė draugus, apie slaptus Pito ir Koburgo bičiulius. Sakote, kautis su priešais? Taip, ir netgi reikia „sustingdyti juos iš baimės", bet pirma reikia nubausti tarp mūsų esančius išdavikus! Kas tokie ieško priekabių, kelia vaidus ir, *jėzuitiškai* postringaudami apie nuosaikumą, stengiasi supančioti patriotinį judėjimą? Kas kiršina Prancūziją prieš Paryžių ir nuodija viešąją nuomonę departamentuose? Kas, mums paprašius duonos ir tvirtų maksimalių kainų, valgydina mus paskaitomis apie laisvą prekybą grūdais? Ir kaip mums reikės kautis su austrais — nuosaikiai ar be atvangos? Būtina *išvalyti* šį Konventą!

„Įsteikite greitą tribunolą išdavikams, nustatykite maksimalias grūdų kainas",— ryžtingai reikalauja patriotiški savanoriai, kurie žygiuoja po Konvento salę prieš pat išeidami prie šalies sienų. Jie kalba didvyriškai, karingai, lyg Kambizas; galerijos ir Kalnas pritariamai šaukia, o

* *Moniteur* (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 25.— P. 6).

dešinioji pusė ir Lyguma nepatenkintos niurna. Pasitaiko ir siaubingų dalykų: kai Puasonjer sekcijos kapitonas audringai aiškino apie Diumurjė, tvirtas kainas ir užsimaskavusius išdavikus rojalistus, o jo kareiviai jam vienu balsu pritarė, mosuodami iškeltą savo vėliavą, vienas deputatas pamatė tos vėliavos *kaspinuose* karališko herbo lelijas! Sekcijos kapitonas ima kriokti, jo kariai irgi kriokia siaubo apimti ir „sutrypia vėliavą kojomis“. Ar tik nebus čia kokio užsimaskavusio rojalistų sąmokslininko darbas? Tikriausiai *, nors iš tikrųjų tai gal tik *senoji* sekcijos vėliava, pagaminta prieš rugpjūčio dešimtąją, kai tokius kaspinus taisyklės leisdavo! **

Istorija, peržvelgdama žirondistų memuarus, idant atskirtų tiesą nuo isterijos, pastebi, kad šios kovo dienos, o ypač sekmadienis, dešimtoji mėnesio diena, yra labai svarbios. Vieni sąmokslai; sąmokslas deputatus žirondistus nužudyti, kurį šėtoniškai susitarę rengia anarchistai ir slapti rojalistai! Iš tikrųjų didžioji dauguma tų sąmokslų tėra liguistos vaizduotės padarinys. Nenuginčijama tik tai, jog Luvė ir kai kurie žirondistai buvo persigandę, kad šeštadienį juos nužudys, ir todėl nėjo į vakarinį posėdį; susirinkę pasitarti, kiekvienas akino kitą imtis kokių ryžtingų veiksmų, idant būtų padarytas galas tiems anarchistams. Petjonas, atidaręs langą ir įsitikinęs, kad naktis labai drėgna, teatsakė: *„Ils ne feront rien“* ***, ir „ramiai toliau griežė smuiku“,— teigia Luvė ****. Taigi, tyliai čirpindamas stygas, jis atsigynė jį graužiančių rūpesčių. Aišku ir tai, jog Luvė ypatingai baiminosi būsiąs nužudytas, jog keli žirondistai tuokart nenakvojo namuose, manydami, kad juos rengiamasi nužudyti, bet liko gyvi. Šventa tiesa dar ir tai, kad į žurnalisto bei deputato Gorsaso, departamentų kiršintojo, ir į jo spaustuvininko namus įsibrovė triukšmingas patriotų būrys (nors tamsu, lyja ir kyla maišatis, tarp jų įžiūrime šmėkščiojant Varlė su raudona kepure ir „amerikietį“ Furnjė). Patriotai įvarė baimės jų žmonoms, sudaužė spausdinimo mašinas, kitus prietaisus, šriftus, nes joks meras nespėjo įsikišti.

* Choix des Rapports.— T. 11.— P. 277.
** Histoire Parlementaire.— T. 25.— P. 72.
*** Iš to nieko neišeis *(pranc.)*.
**** *Louvet.* Mémoires.— P. 72.

Pats Gorsasas su pistoletu rankoje pabėgo „užpakalinės sienos viršumi“. Žinome dar ir tai, kad kita diena, sekmadienis, buvo ne darbo diena, o gatvėse susijaudinimas buvo kaip niekada. Vadinasi, tie anarchistai ketina vėl surengti tokias pjautynes kaip rugsėjį? Galop žinome ir tai, kad rugsėjo įvykiai nepasikartojo ir kad isterija — nieko nuostabaus — bemaž pasiekė kulminaciją *.

Vernjo smerkia ir apgailestauja gražiai nudailintomis frazėmis. Bonkonsėj („gero patarimo“, kadaise buvusi Mokonsėj —„blogo patarimo“) sekcija padaro kur kas rimtesnį dalyką: pareikalauja, kad Vernjo, Briso, Gadė ir kiti smerkiantys, gražiai kalbantys žirondistai, iš viso dvidešimt du, būtų areštuoti! Gero patarimo sekcija, šitaip praminta nuo rugpjūčio dešimtosios, sulaukia rūsčių priekaištų, lyg ji būtų Blogo patarimo sekcija **, bet ji tarė savo žodį, o šis nebuvo nuleistas negirdomis.

Tiesą sakant, mus stebina vienas tų vargšų žirondistų bruožas — jų lemtingas trumparegiškumas, tiksliau sakant, lemtinga jų būdo silpnybė, kuri ir gimdo tą trumparegiškumą. Jie svetimi liaudžiai, kurią norėtų valdyti, svetimi reikalui, kurio ėmėsi. Formulės, filosofinės teorijos, padorumo taisyklės, tai, kas surašyta knygose ir ką pripažįsta išsilavinusios klasės,— tik *tokia* neišbaigta gamtos darbų *schema* jiems atsiskleidžia, nors ji ir triūsia išsijuosusi. Taigi jie rėžia kalbas, spėlioja ir šaukiasi pagalbon įstatymo draugus, kai sprendžiama, ar bus laikomasi įstatymų, ar ne, gyvensime ar žūsime. Revoliucijos pedantai, jeigu ne jos jėzuitai! Jie baisūs formalistai ir podraug baisūs egoistai. Kovai su austrais sukilusi Prancūzija, jų įsivaizdavimu, buvo sukelta kovo dešimtosios sąmokslo tam, kad nužudytų *juos* dvidešimt du! Šis revoliucijos stebuklas, pagal savo paties ir gamtos, bet ne formulės, dėsnius išaugęs iki baisaus dydžio, baisiausiai išsikerojęs, jiems pasidarė nebesuprantamas, neįtikėtinas kaip kažkas neįmanoma, „nykaus chaoso sapnas“. Jie sutinka tik su respublika, pagrįsta tuo, ką jie vadina dorybėmis, ką mes vadiname padorumu ir respektabilumu,— jokios kitos jiems nereikia. Jeigu gamta ir tikrovė duos

* *Meillan.*— P. 23—24; *Louvet.*— P. 71—80.
** *Moniteur* (Séance du 12 Mars), 15 Mars.

kokią kitą respubliką, jie laikys ją nesama, kažkokiu košmaru, prieštaraujančiu gamtos ir jų formulės dėsniams. Deja, net akyliausiems toji tikrovė yra neaiški, o šie žmonės žvelgia į ją plika akimi, bet tik pro „briaunotus smulkmeniškumo ir įžeistos tuštybės akinius“, pro kuriuos jie mato vien apgaulingus, be galo grėsmingus vaiduoklius. Nuolatos ieškodami priekabių ir skųsdamiesi sąmokslais ir anarchija, jie pasieks tik viena: neginčijamai įrodys, kad tikrovė nepavirs jų formule, kad jie ir jų formulė nesuderinami su tikrove, ir niūraus įniršio pagauta, jinai sunaikins jų formulę ir juos pačius! Žmogus *sugeba* tai, ką žino; jo pražūtis prasideda tuomet, kai iš jo atimama rega, kai jis mato ne tikrovę, o apgaulingą jos vaiduoklį, ir, sekdamas paskui jį, greičiau ar lėčiau aklai žengia žemyn, į visišką tamsą, į pražūtį, kuri ir yra didžioji tamsos jūra — tenai tiesiai ar vingiais be perstojo ritasi visos neteisybės!

Šią kovo dešimtąją galime paženklinti kaip epochinę žirondistų likime — štai kaip įsisiautėjo jų įniršis, štai kaip aptemdė protą klaidingas padėties supratimas. Tūlas išeina iš posėdžių, ne vienas ateina į juos ginkluotas *. Garbingas deputatas, po pusryčių išeidamas į Konventą, ne tik pasiima užrašus, bet ir patikrina, ar užtaisytas jo pistoletas.

Tuo tarpu Diumurjė Belgijoje klojasi dar blogiau. Nežinia, kas kaltas — generolas Miranda ar kas kitas, bet nėr abejonių, kad kovo aštuonioliktosios mūšis prie Nervindeno pralaimėtas, prancūzai traukiasi jau nebe greitai, bet paniškai. Nugalėtojas Koburgas su savo austrų kavaleristais lyg juodas debesis kabo virš mūsų užnugario; Diumurjė ištisą parą neišlipa iš balno, kas trys valandos įvyksta susirėmimai su priešu, visa pakrikusi armija, kupina įsiūčio ir įtarumo, greitai sprunka į šalies gilumą, šaukdama *„Sauve qui peut!“* ** Na, o kokie paties Diumurjė ketinimai? Atrodo, pikti ir nedori! Savo pranešimuose komitetui jis atvirai smerkia susiskaldžiusį į frakcijas Konventą už vargus, kuriuos jis atnešė Prancūzijai ir jam. O jau jo kalbos — mat generolas ne iš tylenių!

* *Meillan.* Mémoires.— P. 85, 24.
** Gelbėkitės, kas galit! *(pranc.)*

Bausmės tironui įvykdymą šitas Diumurjė vadina karaliaus nužudymu. Dantonas ir Lakrua, darsyk nulėkę pas jį Konvento pavedimu, grįžta smarkiai abejodami; šįsyk net ir Dantoną apniko abejonės.

Budrios draugijos-motinos raginami, pas Diumurjė nulekia trys jakobinų pasiuntiniai, Proli, Diubiuisonas ir Pareira. Jie neteko žado, išgirdę generolą kalbant. Pasak jo, Konvente trys šimtai niekšų ir keturi šimtai silpnapročių, o Prancūzija negalinti išsiversti be karaliaus. „Betgi mes nubaudėme savo karalių mirtimi!" „Koks man skirtumas, kuo vardu bus karalius,— skuba pertarti Diumurjė, generolas ne iš tylenių,— *Ludovicus* ar *Jacobus?*" „Ar Philippus!"— atšauna Proli ir išskuba atraportuoti Konventui tyrimo rezultatus. Pasirodo, štai ko viliamasi anapus sienų!

5 skyrius

APSIGINKLAVĘ SANKIULOTAI

Tačiau pažvelkime, ar kruta, ar auga didysis vidinis sankiulotizmas, revoliucijos stebuklas — jeigu Prancūzijai dar lieka kokia viltis, tai tik jisai, ir niekas daugiau. Šiomis dienomis iš Kalno, kaip jam ir dera, išeinant vienam dekretui po kito it kokiems tveriantiems *„fiat!"*, šis revoliucijos stebuklas greitai, galūnė po galūnės formuojasi, įgauna baisų dydį ir balsą. Praeitą, 1792 m., kovą mes matėme visą Prancūziją besiblaškant iš aklo siaubo, uždarinėjant miestų užkardas, verdant dervą nuo plėšikų gintis; šį kovą geriau — siaubas jau regintis, esama tvėrėjo Kalno, kuris gali pasakyti *„fiat"*! Naujokai verbuojami įnirtingai greitai, tačiau mūsų savanoriai neskuba į frontą, kol nenubausti išdavikai šalies viduje; jie nelekia prie sienų, o tik laksto šen ir ten, keldami reikalavimus ir smerkdami, Kalnas turi tarti naują *„fiat"*, paskui dar kelis.

O argi jis taip ir nedaro? Paimkime kaip pirmą pavyzdį tuos revoliucinius komitetus įtariamiesiems asmenims suiminėti. Dvylikos rinktinių patriotų revoliuciniai komitetai posėdžiauja kiekviename Prancūzijos miesteliūkštyje; jie tardo įtariamuosius, ieško ginklų, atlieka

kratas ir areštus namuose ir apskritai rūpinasi, kad respublikai nebūtų kenkiama. Visuotiniu balsavimu išrinkti kiekvienas savo sekcijoje, jie yra tarsi kokia jakobinizmo kvintesencija; apie keturiasdešimt keturis tūkstančius jų budriai veikia visoje Prancūzijoje! Paryžiuje ir visuose miestuose ant kiekvienų namų durų „ne aukščiau kaip penkios pėdos nuo žemės" turi būti įskaitomai surašytos visų gyventojų pavardės; kiekvienas pilietis pareikalavus privalo pateikti sekcijos pirmininko pasirašytą „Pilietinio patikimumo liudijimą", kiekvienas turi būti pasirengęs atskleisti savo pažiūras.

Įtariamiesiems asmenims geriau jau sprukti iš šio laisvės krašto! Tačiau sprukti taip pat negerai: visi emigrantai paskelbiami išdavikais, jų nuosavybė pereina liaudžiai, jie „negyvėliai įstatymo akimis žiūrint", nors *mūsų pačių* naudai jie „lieka gyvi įstatymų atžvilgiu dar penkiasdešimt metų", ir visa, ką jie paveldės per tą laiką, taip pat virs liaudies nuosavybe! Visomis Prancūzijos gyslelėmis tvinkčioja beprotiška jakobinizmo su keturiasdešimt keturiais tūkstančiais veiklos centrų energija.

Itin vertas dėmesio ir Nepaprastasis tribunolas *, dekretuotas Kalno; kai kurie žirondistai nesutinka su jo įsteigimu, nes toks teismas, be abejo, prieštarauja bet kokiai formulei, o kiti pritaria ir netgi padeda jį įsteigti; juk argi mes visi nejaučiame neapykantos išdavikams, paryžiečiai? Praeitą rudenį sudarytas rugpjūčio septynioliktosios tribunolas veikė greitai, bet šis turi būti dar spartesnis. Penki teisėjai, nuolatiniai prisiekusieji, paskirti iš Paryžiaus ar jo apylinkių, idant tam nebūtų gaištamas laikas; jų nuosprendžiai bus neapskundžiami, jie bemaž nesilaikys jokių teisminių procedūrų, tik privalės kuo paprastesniais būdais „įsitikinti teisiamojo kaltumu ar nekaltumu" ir, kad būtų tikriau, turės „balsuoti garsiai"— paryžiečiams girdint. Tai Nepaprastasis tribunolas, kuris už kelių mėnesių, pradėjęs nepaprastai energingai veikti, bus pakrikštytas Revoliuciniu tribunolu,— tiesą sakant, nuo pat pradžių jis taip save ir vadino. Vadovaujamas tokių teismo pirmininkų, kaip Ermanas ar Diuma, su tokiu generali-

* *Moniteur*, Nr. 70 (kovo 11 d.), Nr. 76, etc.

niu prokuroru, kaip Fukjė-Tenvilis, ir tokiais prisiekusiaisiais, kaip pilietis Lerua, kuris pats sugalvojo sau pravardę „Lerua *Dix Août*“ *, šis tribunolas apstulbins visą pasaulį. Jį sukurdamas sankiulotizmas nusikalė aštrų kardą, stebuklingą ginklą, užgrūdintą pragariškuose Stikso vandenyse; jo ašmenys lengvai skros bet kokius šarvus, lengvai įveiks jėga ar klasta parengtą gynybą. Jis skins gyvybes, trupins vario vartus, ir jam švytruojant žmones apims siaubas.

Kalbant apie tai, kaip įgyja pavidalą beformis sankiulotizmas, ar mums nederėtų visų pirma paaiškinti, kaip toji beformė masė įsigijo galvą? Atidėjus į šalį metaforas, lig šiol tos revoliucinės vyriausybės būklė išlieka labai palaida. Esama vykdomosios tarybos ir šešių ministrų, bet jie, ypač pasitraukus Rolanui, menkai tesusigaudo, ministrai jie ar ne. Jie pavaldūs Konvento komitetams, bet kiekvienas pastarųjų — Dvidešimt vieno, Gynybos, Visuomenės saugumo — sudaryti vienu ar skirtingu metu ypatingoms užduotims, turi vienodą galią. Vien tik Konventas yra visagalis, ypač jei jį palaiko Komuna, bet kaip administracinis organas jis yra pernelyg gausus. Todėl kovui nesibaigus, kai respublika šitaip pavojingai blaškosi viesulo sūkuryje, mes susikuriame nedidelį Visuomenės gelbėjimo komitetą **— neva visokiausiems neatidėliotiniems reikalams spręsti, o iš tikrųjų, kaip išaiškėja, visiems sekti ir laikyti paklusniems. Šio naujojo komiteto nariai turi kas savaitę atsiskaityti, tačiau klausimus svarsto jie slapčia. Jų devynetas, visi — ryžtingi patriotai, tarp kurių ir Dantonas. Kas mėnesį komiteto sudėtis turi būti atnaujinama, bet kodėl gi jų neperrinkus, jeigu jie gerai tvarkosi? Geriausia tai, kad jų vos devyni ir kad jie posėdžiauja slapta. Iš pažiūros šis komitetas atrodo nereikšmingas, bet jis turi perspektyvų augti! Padedamas fortūnos ir vidinės jakobinų energijos, jis privers visus komitetus ir net patį Konventą paklusti nepraveriant burnos, šešis ministrus padarys šešiais uoliais raštininkais ir kurį laiką diktuos savo valią šioje žemėje. Dar ir dabar pasaulis klykia ir dreba, žvelgdamas į tokį „visuomenės gelbėjimo komitetą“.

* Rugpjūčio Dešimtoji *(pranc.)*.
** *Moniteur*, Nr. 83 (1793 m. kovo 24 d.), Nr. 86, 98, 99, 100.

Jeigu vadiname tą revoliucinį tribunolą kardu, kuriuo sankiulotizmas apsiginklavo, tuomet vadinkime „Įstatymą dėl maksimumo“ krepšiu maistui, kuriame galima rasti didesnį ar mažesnį duonos kąsnį. Tiesa, šis įstatymas apverčia aukštyn kojomis politinę ekonomiją, žirondistų laisvąją prekybą ir visus paklausos bei pasiūlos dėsnius, bet na ir kas? Patriotams reikia gyventi, o ūkininkų godumas, atrodo, pavertė jų širdis akmeniu. Todėl šis įstatymas, nustatantis tvirtas maksimalias grūdų kainas, vargais negalais priimamas * ir pamažu pritaikomas visoms *maisto* ir vartojimo prekėms, bet galima įsivaizduoti, per kokias peštynes, per kokią suirutę! O kas, jeigu dabar ūkininkas, pavyzdžiui, nenori parduoti savo produkcijos? Jis bus priverstas. Teisėtai valdžiai jis privalo pateikti tikslius duomenis apie turimus grūdus. Jam nevalia šių duomenų padidinti, nes šiuo atveju atitinkamai išaugs renta ir kiti mokesčiai; nevalia jų ir sumažinti, nes iki nustatytos dienos, tarkime, balandyje, jo klėtyse turi likti *mažiau* nei trečdalis pranešto grūdų kiekio — daugiau nei du trečdaliai iki to laiko turėjo būti iškulti ir parduoti. Jeigu jis nusižengs šiam įstatymui, jį gali įskųsti ir uždėti jam baudas.

Šitaip sujaukęs visus prekybinius santykius, sankiulotizmas išliks gyvas, nes kitaip nebeįmanoma. Kaip kartą pareiškė Kamilis Demulenas: „Kol sankiulotai kaunasi, ponai privalo mokėti“. Šitaip atrodo progresyviniai mokesčiai, su greitai augančiu godumu suryjantys žmonių „atliekamas pajamas“: jei tavo pajamos viršija šimtą luidorų per metus, jau nesi atleistas nuo mokesčių, jei jos sudaro šimtus luidorų, tau nuleidžia kraują nesivaržydami, o jeigu tūkstančius ar dešimtis tūkstančių, tai kraujas iš tavo gyslų kliokte kliokia. Be to, skelbiamos rekvizicijos, skelbiama „priverstinė milijardo luidorų paskola“, kurią suteikti, aišku, privalo tie, kurie *turi*. Neregėti dalykai! Prancūzija tapo šalimi ne turtuoliams, o vargšams! O jeigu koks turčius paspruks — kokia iš to nauda? Jis bus miręs įstatymo akimis žiūrint, tiksliau, paliktas gyvas dar penkiasdešimt metų, idant vargšams būtų geriau — tebūnie *jie* prakeikti! Štai kaip „viskas klos-

* *Moniteur* (1793 m. balandžio 20 d., etc. iki gegužės 20 d.).

tosi, verčiasi aukštyn kojomis *„Ça-ira“* skambant“. Tuo pat metu dar vyksta nesibaigiantis emigrantų (iš tikrųjų liaudies) turto išpardavimas, o Kambonas beria asignatus iš neišsenkančio gausybės rago. Sankiulotizmo prekyba ir finansai, įelektrintas jo gyvenimas, jo pradžia ir pabaiga su maksimumu, eilėmis prie duonos krautuvių, su godumu, alkiu, įskundimais ir popieriniais pinigais — visa tai lieka pačiu įdomiausiu iš visų politinės ekonomijos skyrių, kuris dar tik bus parašytas.

Argi visi šie dalykai aiškiai neprieštarauja formulei? Ak, draugai žirondistai — mes gauname ne dorybių respubliką, bet stiprybių — dorų ir kitokių!

6 skyrius

IŠDAVIKAS

Na, o ką veikia Diumurjė su savo bėgančia armija, su savo karaliumi *Ludovicus* ar karaliumi *Philippus?* Štai kas gali viską nulemti, štai nuo ko gali pareiti atsakymas į klausimą: revoliucijos stebuklas ar kontrrevoliucija. Visi šalies šiaurryčiai skamba nuo klyksmų, susiliejusių į vieną. Tai šen, tai ten spiečiasi kareiviai, kupini įniršio, įtarumo ir siaubo; Diumurjė neišlipa iš balno. Jo galva visuomet būdavo pilna idėjų, bet dabar joje vienintelė mintis (jau geriau nieko nebūtų sugalvojęs!) — ogi susijungti su Koburgu, nužygiuoti į Paryžių, sutriuškinti jakobinus ir grąžinti 1791 m. konstituciją! *

Nejaugi Diumurjė temsta protas, nejaugi nuo jo nusigręžia Fortūna? Na, o principų, politinių įsitikinimų, išskyrus karinėse valgyklose prisirankiotus, ir karininko garbės jis nė neturėjo. Šiaip ar taip, jo kareivinės Sent Amano mieste ir netoliese, Sent Aman de Bu kaimelyje, įsikūręs štabas pavirto Bedlamu. Raiti ir tekini čia atlekia Konvento atstovai ir jakobinų misionieriai; neįmanoma užimti nė vieno iš trijų miestų, kuriuos Diumurjė ketino sau užgrobti — Lilio, Valansjeno ir net Kondė. Pasiųstą jo karininką įleidžia, bet jam už nugaros užsiveria miesto vartai, o paskui, deja, ir kalėjimo, ir jo ka-

* *Dumouriez.* Mémoires.— T. 4.— P. 7—10.

reiviai „slampinėja prie tvirtovės pylimo“. Kurjeriai šuoliuoja ant putotų arklių; vyrai laukia, ar bent jau atrodo, kad jie laukia, kada galės žudyti ar guldyti galvas; ištisi batalionai, bemaž išprotėję nuo tokio įtarumo ir netikrumo, laksto šen ir ten, šaukdami *„Vive la République!“* ir *„Sauve qui peut!“*, o niokojimas ir neviltis Koburgo pavidalu tūno netoliese apkasuose.

Poniai Žanli ir jos gražiajai Orleano princesei šis Sent Amano miestas pasirodo visai netinkama vieta; Diumurjė globa pasidarė blogiau negu jokios. Žanli nepaprastai stipri moteris, atrodo, tarsi ji turėtų ne vieną gyvybę, o visas devynias; jos niekas nepalauš. Ji kraunasi į kartonines dėžes savo suknias ir skrybėles, aiškiai pasirengusi slapčia bėgti. Savo mylimąją princesę ji ketina palikti čia, su jos broliu Šartro princu Egalitė. Taigi šaltą, apsiniaukusį balandžio rytą matome, kaip ji įsitaiso samdytoje karietoje Sent Amano miesto gatvėje. Tuo metu, kai vežikai buvo bekertą botagais arkliams, prie jos atskuba jaunasis princas su seserimi ant rankų, šaukdamas palaukti. Jis pastvėrė vargšę jaunąją damą iš lovos, apsirengusią naktiniais marškiniais; iš savo daiktų ji sugebėjo išgelbėti tik laikrodį, gulėjusį ant pagalvės. Nevilties apimtas brolis sviedžia ją į Žanli fajetono vidų, tarp kartono dėžių su jos sukniomis ir skrybėlėmis, tiesiai Žanli į glėbį: pasigailėkite, nepalikite jos, dėl Dievo meilės! Graudi, bet trumpa scena; vežikai pliaukšteli botagais, ir karieta leidžiasi į kelią. Kur link? Nuošaliais keliukais, užverstomis kalnų perėjomis, nakčia pasišviesdamos kelią žibintais, pro pavojus, Koburgo austrus ir įtarius prancūzų kareivius jos galop sėkmingai, tik bemaž be skatiko, nusigauna į Šveicariją *. Jaunojo narsiojo Egalitė laukia be galo audringas rytojus, bet dabar tik jam vienam reiks ištverti visas negandas.

Mat tame kaimelyje, pavadintame *purvo vonių* vardu — Sent Aman de Bu,— padėtis dar pablogėjo. 1793 m. balandžio antrosios, antradienio, popietę, ketvirtą valandą, varydami arklius taip, tarsi grėstų mirtinas pavojus, atšuoliuoja du kurjeriai. *„Mon Général!“* ** Keturi Konvento at-

* *Genlis.*— T. 4.— P. 139.
** Mano generole! *(pranc.)*

stovai su karo ministru priešakyje atvyksta čionai iš Valansjeno, jie jau netoliese — galima nuspėti jų ketinimus! Kurjeriams dar nebaigus kalbėti, pasirodo karo ministras su Konvento atstovais, kuriems vadovauja senis archyvaras Kamiu,—*„Mon Général“* * vos spėjo duoti de Beršinji husarų pulkui įsakymą palikti kareivines ir išsirikiavus laukti netoliese, jei įvyktų koks incidentas. Taigi įeina karo ministras Bernonvilis, kuris draugiškai apkabina generolą, nes juodu seni draugai, įeina archyvaras Kamiu, o paskui jį kiti trys.

Jie pateikia savo dokumentus ir pakviečia generolą stoti prieš Konventą — tik tam, kad paaiškintų porą dalykų. Generolui tai pasirodo netinkama, bemaž neįmanoma, be to, „nukentėsią armijos reikalai“. Prasideda įtikinėjimai, ir senasis archyvaras ima kelti balsą. Įtikinėti šitą Diumurjė pakeltu balsu — tuščias reikalas: jis atsakinėja vien piktomis nepagarbiomis frazėmis. Taigi vargšai Konvento pasiuntiniai gal dvi valandas ginčijasi ir tariasi, išeina ir vėl grįžta į tą kambarį, kur sėdi štabo karininkai plunksnuotomis kepurėmis, kur tvyro pavojus ir netikrumas, bet nieko nepeša. Tuomet jau visai pakėlęs balsą archyvaras Kamiu Nacionalinio Konvento vardu pareiškia (mat gavęs tokį įgaliojimą), kad generolas Diumurjė *areštuojamas*. „Ar paklusite Konvento įsakymui, generole?“ *„Pas dans ce moment-ci“* **— taip pat garsiai atsako generolas, o paskui, metęs akį į kitą pusę, įsakmiai ištaria keletą nesuprantamų žodžių — matyt, vokiškai kažką paliepė ***. Husarai stveria keturis Konvento atstovus ir karo ministrą Bernonvilį, išgrūda juos iš kambario, iš kaimelio ir per fronto liniją tą pačią naktį juos, kaip įkaitus, kaip belaisvius, dviem fajetonais išgabena pas Koburgą; jie ilgai tūnos Mastrichto ir Austrijos tvirtovėse ****. *Jacta est alea.*

Tą naktį Diumurjė spausdina savo „Atsišaukimą“; tą naktį ir kitą dieną Diumurjė armijos kareiviai, matydami šitokias tamsos jėgas, įsiutę, bemaž netekę vilties, svars-

* Mano generolas *(pranc.)*.
** Tik ne šią akimirką *(pranc.)*.
*** *Dumouriez.*— T. 4.— P. 159, etc.
**** Jų pasakojimas, užrašytas Kamiu. (Žr.: *Toulongeon.*— T. 3.— P. 60—87).

tys, ką daro generolas ir ką jie patys turi daryti. Spręskite patys, ar nors kam šis trečiadienis buvo giedras ir taikingas! Tačiau ketvirtadienio rytą matome Diumurjė su negausia palyda, su Šartro princu Egalitė ir saujele štabo karininkų eidine jojant vieškeliu, vedančiu į Kondė. Galbūt jie susirengė į Kondė, mėgins įtikinti tenykštę įgulą; šiaip ar taip, jie numatę susitikti su Koburgu, kuris, kaip sutarta, laukia miške Kondė apylinkėse. Prie Dumė kaimo trys nacionaliniai batalionai, vyrai, persisunkę jakobinų dvasia, gan sparčiai pražygiuoja pro juos ne tuo keliu, kuriuo jiems buvo įsakyta, matyt, per klaidą. Generolas nulipa nuo arklio, užsuka į pakelės pirkią, ketindamas surašyti tinkamą įsakymą. Klausykit — koks keistas niurnėjimas girdėti ir rėkavimas, garsūs šauksmai „išdavikai“ ir „areštuoti“; nacionaliniai batalionai apsisuko ir pradeda šaudyti! Šok ant žirgo, Diumurjė, gelbėkis! Diumurjė su štabo karininkais giliai suvaro pentinus žirgams į šonus, šoka per griovius, pasileidžia į laukus, kurie pasirodo besą liūnai, repečkoja, murkdosi purve, kad tik išliktų gyvi, o virš galvų švilpia kulkos, skamba prakeiksmai. Iki juosmens grimzdami liūne, vieni su arkliais, kiti be, jie nusigauna, kur jų nebepasiekia kulkos, pas austrų generolą Maką, netekę kelių tarnų. Vis dėlto rytojaus dieną jie grįžta į Sent Amaną, pas ištikimąjį svetimšalių Beršinji pulką, bet kas iš to? Visi artileristai pakėlė maištą ir traukia į Valansjeną, dardindami patrankas; visi jau pradėjo ar pradeda maištauti; išskyrus vien tik svetimšalius Beršinji pulko vyrus, kurių vos koks pusantro tūkstančio, niekas daugiau neis paskui Diumurjė prieš Prancūziją ir nedalomą respubliką. Taigi Diumurjė kaip karvedžiui galas *.

Štai kokia prancūziška ir sankiulotiška dvasia glūdi šiuose vyruose: jie neis nei paskui Diumurjė, nei paskui Lafajetą, nei paskui nieką su tokiu tikslu. Kas, kad jie šaukia *„Sauve qui peut!“* — bus tokių, kurie šauks *„Vive la République!“* Atvyksta nauji Konvento atstovai, naujas generolas Dampjeras, netrukus žūsiantis mūšyje, naujas generolas Kiustinas. Bruzdanti kariuomenė atsitraukia į Famaro stovyklą ir kaip įmanydama priešinasi Koburgui.

* Mémoires.— T. 4.— P. 162—180.

Taigi Diumurjė atsiduria austrų stovykloje. Šitaip gan apgailėtinai baigėsi jo drama. Nepaprastai apsukrus, tvirtas žmogus — vienas iš dangaus šveicorių, kuriam stigo tik darbo. Penkiasdešimt metų jis plušo, rodė savo drąsą niekieno nepastebimas; vienerius metus plušo, rodė drąsą visiems kraštams ir amžiams matant, o paskui dar trisdešimt metų vėl niekieno nepastebimas rašys memuarus, gaus pensiją iš anglų, kurs kėslus ir planus, kurie nueis perniek. Sudie, dangaus šveicoriau! Tu buvai vertas daugiau.

Jo štabo karininkų keliai išsiskiria. Narsusis jaunasis Egalitė nusigauna iki Šveicarijos, iki Žanli trobelės, su tvirta šunobelės lazda rankoje ir tvirta širdimi krūtinėje — tiek teliko iš jo princiškų turtų. Tų pačių metų balandžio šeštą dieną tėvas Egalitė sėdėjo savo Egalitė rūmuose Paryžiuje ir lošė vistą, kai įėjo teismo antstolis, pranešęs, kad pilietis Egalitė privalo stoti prieš Konvento komitetą *. Įvyksta tardymas, komitetas pareikalauja jį areštuoti, o galop ir įkalinti, ištremti į Marselį, į If pilį! Orleanų dinastija nugrimzta į juodus vandenis; Egalitė — buvę karališkieji — rūmai, ko gero, virs Nacionaliniais rūmais.

7 skyrius

KOVA

Pagal popierinį dekretą mūsų respublika „viena ir nedaloma", bet kas iš to, jei dedasi tokie dalykai? Senate — federalistai, armijoje — renegatai, visur išdavikai! Prancūzija, nuo kovo dešimtosios karštligiškai verbuojanti į armiją, užuot puolusi prie sienų, tik puldinėja šen ir ten. Toji pasipūtusio, diplomatiško Diumurjė išdavystė skaudžiai atsiliepia gražbylingiems, arogantiškiems valstybės veikėjams, su kuriais jis buvo susidėjęs, ir nuo šiol jų gyvenime prasideda kita epocha.

Ko gero, tiksliau būtų pasakius, kad antroji žirondistinė epocha, nors tuo metu bemaž nepaskelbta, prasidėjo tą dieną, kai dėl šitos išdavystės žirondistai nutraukė ryšius su Dantonu. Tai buvo pirmoji balandžio diena; Diumurjė dar nebuvo per pelkes nusigavęs pas Koburgą,

* Žr. *Montgaillard.* — T. 4. — P. 144.

bet aiškiai ketino tai padaryti, ir Konvento įgaliotiniai išvyko jo suimti. Tą dieną žirondistas Lasursas sumanė atsistojęs kuo ilgiausiai laidyti jėzuitiškai klastingus klausimus ir užuominas, esą vienas iš pagrindinių Diumurjė bendrininkų tikriausiai buvęs... Dantonas! Žirondistai pritardami sardoniškai šiepiasi, Kalnas klausosi užgniaužęs kvapą. Pasak Levasero, Dantonas laikęsis įspūdingai, kol buvo sakoma ta kalba. Jis sėdėjo tiesiai, viduje mėšlungiškai tvardydamasis, kad nė nekrustelėtų; retkartėmis jo akys įnirtingiau sužaižaruodavo, o lūpas iškreipdavo titaniška panieka *. Lasursas varo savo advokatišką gražbylystę; jis spėja viena, spėja kita — tie spėliojimai, girdi, jam skaudūs, jie meta nemalonų šešėlį ant Dantono patriotizmo, bet jis, Lasursas, viliasi Dantoną sugebėsiant šį šešėlį išsklaidyti.

„Les Scélérats!“ **— Lasursui baigus, surinka pašokęs Dantonas, sugniaužęs dešinę ranką į kumštį, ir it lavos srautas nusileidžia nuo Kalno su gatavu atsakymu. Lasurso spėliojimai išsilaksto lyg dulkės, bet šiokį tokį pėdsaką jie palieka. „Jūs buvote teisūs, draugai iš Kalno,— pradeda Dantonas,— o aš klydau: su šitais žmonėmis taika neįmanoma. Tebūnie tad karas! Jie nenori kartu su mumis gelbėti respublikos — jinai bus išgelbėta be jų, nepaisant jų“. Tikras šiurkštokos parlamentinės kalbos protrūkis; dar ir šiandien verta perskaityti šią Dantono kalbą sename *„Moniteur“*. Įniršęs smarkusis titanas čaižo, talžo tuos žirondistus liepsningais žodžiais, ir kiekvieną jo kirtį Kalnas pasitinka džiaugsmingai šaukdamas choru, o Maratas kartoja paskutinę frazę it muzikos kūriniui „bis“ ***. Lasurso spėliojimai pranyko, bet Dantono iššūkis į kovą išlieka.

Trečioji epocha, arba žirondistinės dramos scena (dar tiksliau būtų ją vadinti antrosios epochos pabaiga), mūsų manymu, prasideda tą dieną, kai dorojo Petjono kantrybė pagaliau trūko ir žirondistai, taip sakant, priėmė šį Dantono iššūkį, dekretu paskelbę kaltinimą Maratui.

* Mémoires de Réné Levasseur.— Bruxelles, 1830.— T. 1.— P. 164.

** Niekšai! *(pranc.)*

*** Séance du 1er Avril 1793 (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 25.— P. 24—35).

Tai nutiko to balandžio vienuoliktą dieną, kilus kažkokiam vaidui, vienam iš daugelio; pirmininkas pasislėpė, nes dabar viešpatavo grynas Bedlamas, o Kalno ir žirondos atstovai puolė vieni kitus sugniaužę kumščius ar netgi su pistoletais rankose. Staiga žirondistas Diuperė išsitraukė špagą! Išvydę žvilgant mirtį nešančius ašmenis, deputatai iš siaubo ėmė klykti, ir visi vaidai akimoju liovėsi; tuomet Diuperė vėl susikišo špagą į makštis, prisipažindamas, kad ištraukti ją paakinęs kažkoks „šventas pamišimas" ir į jį nukreipti pistoletai. Jeigu jis, girdi, netyčia būtų bent įdrėskęs odą kuriam broliui liaudies atstovui, jis tučtuojau būtų nusišovęs vienu iš pistoletų, kuriuos taip pat turėjo pasiėmęs *.

Tokiai padėčiai susidarius, kitą rytą dorasis Petjonas atsistojęs ėmė apgailestauti dėl šitų vaidų, dėl šios nesibaigiančios anarchijos, kuri prasiskverbė net į pačią įstatymų leidybos šventovę, ir tuomet, kai Kalnas ėmė ant jo urgzti, staugti, jau seniai išbandoma jo kantrybė, kaip sakyta, plyšo ir jis ėmė kalbėti su įniršiu, pakėlęs balsą, apsiputojęs. „Todėl,— sako Maratas,— aš nutariau, kad jis bus susirgęs pasiutlige". Pasiutligė persiduoda kitiems, tad atsistoja kitas ir apsiputojęs reikalauja padaryti galą anarchistams ir pateikti kaltinimą Maratui. Iškviesti liaudies atstovą prieš revoliucinį tribunolą? Pažeisti deputato neliečiamybę? Atsargiau, draugai! Vargšas Maratas turi nemažai trūkumų, bet kuo jis prasikaltęs Laisvei ar Lygybei? Kad jas myli ir už jas kovoja — nors ir ne išmintingai, bet smarkiai, kaip niekas. Žmonių prakeiktas, siaubingo skurdo kamuojamas, jis kovoja už jas kalėjimų požemiuose ir rūsiuose; kaip tik šioje kovoje jis pasidarė toks purvinas, toks blausus, kaip tik nuo jos jo galva pasidarė kaip to stulpininko! Ir šitokį žmogų jūs norite pakišti po savo aštriojo kardo ašmenimis tuo metu, kai Koburgas ir Pitas artėja prie mūsų alsuodami ugnimi?!

Kalnas garsiai rėkia, žirondistai garsiai rėkia, bet nieko negirdi, vieni ir kiti — putotomis lūpomis. Įvyksta „nepertraukiamas dvidešimt keturių valandų posėdis", balsavimas pagal sąrašą, ir vargais negalais žirondistai

* Ibid.— T. 15.— P. 397.

pasiekia, ką užsibrėžę: Maratas gauna įsakymą stoti prieš revoliucinį tribunolą už pasisakymą vasaryje, esą perpardavinėtojus reikėtų karti ant durų staktų, ir už kitus nusižengimus. Mažumą padvejojęs, jis paklūsta *.

Šitaip tad priimamas Dantono iššūkis; kaip jis ir buvo sakęs, kyla „karas be paliaubų ar susitarimų". Taigi susikibkite žūtbūtinėse grumtynėse, formule ir tikrove, ir išsiaiškinkite, katra stipresnė. Tik viena iš jūsų gali likti gyva!

8 skyrius

ŽŪTBŪTINĖS GRUMTYNĖS

Tai, kad šios žūtbūtinės grumtynės truko pusantro mėnesio ar dar ilgiau, parodo, kokia jėga, kad ir vien inercijos, glūdi nusistovėjusiose formulėse, kokia silpna yra gimstanti tikrovė, ir daug ką paaiškina. Tuo pat metu tvarkomi liaudies reikalai, svarstomas Konstitucijos aktas — juk mūsų konstituciją būtinai reikia parengti! Mes net pakeičiame savo susibūrimų vietą — gegužės dešimtąją persikraustome iš senosios Maniežo salės į naująją, rūmuose, kurie kadaise buvo karaliaus, o dabar respublikos — Tiuilri. Viltis ir gailestis vis dar rusena žmonėse, švysčioja prieš neviltį ir pyktį.

Tos žūtbūtinės pusantro mėnesio trukusios grumtynės yra be galo tamsios ir painios. Formalistų įsiūtis prieš realistų įsiūtį; patriotizmas, egoizmas, išdidumas, pyktis, tuštybė, viltis ir neviltis — visa pasiekė beprotišką lygį; vienų pamišimas atsitrenkia į kitų lyg susidūrę viesulai; nė vienas nesupranta kito; vieną dieną silpnesnysis supras *esąs* nušluotas į šalį! Žirondistai stiprūs nusistovėjusiomis formulėmis ir respektabilumu — juk argi nepasisako už juos net septyniasdešimt du departamentai, tiksliau, garbingi jų vadovai? Kalvadosas, kuris myli savąjį Biuzo, pasiryžęs netgi sukilti — apie tai užsimenama jo adresuose; pasirengęs sukilti ir patriotizmo lopšys Marselis; Bordo ir Žirondos departamentuose sukils visi iki vieno; trumpai tariant, kas *ne*sukils, jei bus įžeistas Nacionalinis Konventas ar kuriam deputatui bent

* *Moniteur* (1793 m. balandžio 16 d. ir vėlesni).

plaukas nukris nuo galvos?! Kita vertus, Kalnas stiprus savo tikroviškumu ir drąsa. Tikroviškam Kalnui įmanomi net rizikingiausi dalykai — jei reiks, nauja rugpjūčio dešimtoji ir net rugsėjo antroji!

Bet koks triukšmas, tarytum nuožmaus džiaugsmo, pasigirsta 1793 m. balandžio dvidešimt ketvirtosios, trečiadienio, popietę? Tai Maratas grįžta iš revoliucinio tribunolo. Daugiau nei savaitė mirtino pavojaus, ir štai išteisinimo triumfas — revoliucinis tribunolas neranda kuo apkaltinti šį vyrą. Taigi istorijos akis mato, kaip visą savaitę neapsakomai liūdėję patriotai ima garsiai džiūgauti, glėbesčiuoja savo Maratą, pasodina jį į triumfo kėdę ir ant pečių nešioja miesto gatvėmis. Įžeistas liaudies draugas nešiojamas virš galvų su ąžuolo lapų vainiku ant kaklo, apsuptas banguojančios raudonų kepuraičių, šventiškų palaidinukių, grenadierių šalmų ir moteriškų kykų jūros, kurios šniokštimas girdėti iš tolo. Įžeistas liaudies draugas čia pasiekė savo apogėjų, ir kilnioji jo galva kliudo žvaigždes.

Tačiau skaitytojas gali įsivaizduoti, kokia mina Lasursas, tas, kur šnekėjo apie „skausmingus spėliojimus“, dabar pirmininkaujantis šioje Konvento salėje, pasitinka šį džiūgaujantį srautą, kai jis čionai atšniokščia, nešdamas ant savo keteros žmogų, apkaltintą dekretu! Vienas nacionalinės armijos pionierius, ta proga kalbėdamas minios vardu, pareiškia, esą liaudis pažįstanti savo draugą, ir jai jo gyvybė ne mažiau brangi nei jos pačios, tad „kiekvienas, kuris užsigeis Marato galvos, pirma turės nukirsti galvą jam“, t. y. pionieriui *. Atsakydamas prislėgtas Lasursas kažką neaiškiai suniurnėjo — pasak Levasero, jo klausantis negalėjai susiturėti nekikenęs **. Atvyksta patriotiškų sekcijų atstovai, dar nespėję išvykti prie sienų savanoriai, reikalaujantys „išvalyti jūsų pačių gretas nuo išdavikų“, išvyti ar net teisti ir bausti dvidešimt du atskalūnus.

Vis dėlto žirondistai sudarė savo dvylikos komisiją, kaip tik skirtą šiems neramumams įstatymų leidybos šventovėje ištirti — kad ir ką šnekėtų sankiulotai, įstaty-

* Séance (pateikta *Moniteur*, Nr. 116, balandžio 26 d.).
** *Levaseur*. Mémoires.— T. 1.— P. 6.

mas turi triumfuoti. Šiai komisijai vadovauja buvusio Steigiamojo susirinkimo deputatas Rabo Sent Etjenas: „Tai paskutinė lenta, į kurią įsikibusi dar gali išsigelbėti respublika iš sudužusio laivo“. Taigi Rabo su savo komisijos nariais įnikę posėdžiauja, apklausinėja liudytojus, išduoda orderius areštui, įsmeigę akis į migloje skendinčią, skurdžią neramumų jūrą — *formulės* įsčias, jei ne jos kapą!

Neplauk į šią jūrą, skaitytojau! Joje vien nyki tuštuma ir sąmyšis, siautėjantys vyrai ir moterys. Ateina sekcijų atstovai, reikalaudami nubausti dvidešimt du, mat „Gero patarimo“ sekcijos pirmąsyk nurodytas *skaičius* išlieka, nors pavardės kartais skiriasi. Kitų, turtingesnių, sekcijų atstovai atėję smerkia tokius reikalavimus; būna net taip, kad ta pati sekcija vieną dieną reikalauja bausmės, o rytojaus dieną pasmerkia šį reikalavimą priklausomai nuo to, kas posėdžiauja — turtingesni ar vargingesni jos nariai. Todėl žirondistai išleidžia dekretą, įsakantį visoms sekcijoms nutraukti posėdžius „dešimtą valandą vakaro“, kol dar neatėję darbininkai, bet šio dekreto nepaisoma. Kas vakarą graudžiai aimanuoja patriotizmo motina,— graudžiai, bet liepsnojančiomis akimis! Energingai veikia „amerikietis“ Furnjė, du bankininkai Frėjai, laisvės apaštalas Varlė, skamba markizo Sen Hiuriužo balsas. Iš visų galerijų — Konvento ir menkesnių — laido gerkles šaižiabalsės moterys. O svarbiausia — galingas, paslaptingas centrinis visų keturiasdešimt aštuonių sekcijų komitetas, kuris posėdžiauja *arkivyskupijos* prietėmyje, siuntinėja ir priima rezoliucijas. Tai sekcijų centras, svarstantis šiurpų klausimą: ar reiks dar vienos rugpjūčio dešimtosios.

Plačiau pakalbėsime apie vieną dalyką, kuris daug ką paaiškina: kaip atrodo gražiosios lyties patriotija žiūrint tų dvylikos žirondistų, ar netgi mūsų pačių akimis. Žirondistai vadina jas megeromis[340] ir suskaičiuoja jų aštuonis tūkstančius. Jos išsidraikiusiomis gorgonų garbanomis; verpstes jos iškeitė į durklus. Jos priklauso „draugijai, pavadintai „broliška“ (labiau tiktų ją vadinti „seseriška“), kuri renkasi jakobinų vienuolyne. Buvo užsakyta „apie du tūkstančius durklų“ — be abejo, joms.

Jos nulekia į Versalį, norėdamos sutelkti daugiau moterų, bet versalietės neketina sukilti *.

Pažvelkite: Nacionaliniame Tiuilri sode panelę Teruan, virtusią rusvaplauke Diana (jei tik tai būtų įmanoma), užpuola jos pačios šunys, tiksliau, kalės! Panelė Teruan, laikanti savo karietą, tikrai kovoja už laisvę, ir tai ji kuo puikiausiai įrodė, tačiau už tokią laisvę, kuri nenusižengtų padorumui — štai kodėl jokių kompromisų nepripažįstančios patriotės dabar prie jos prikimba ir šitaip gėdingai drasko jos rūbus, plaka ją rykštėmis, o jeigu nebūtų įsikišę pagalbininkai, būtų dar įmetę į sodo tvenkinius. Deja, iš pagalbininkų menka nauda. Jos nervų sistema, niekad nebuvusi itin stipri, tokia ištampyta ir sukrėsta, kad niekad nebeatsigaus, tik eis vis prastyn, kol galutinai paluš; vieneriems metams praslinkus, išgirstame, kad ji beprotnamyje, aprengta tramdomaisiais marškiniais, ir iš čia niekad nebeišsivaduos. Likusią aštuonioliktojo šimtmečio atkarpėlę ši žmogysta rusvomis garbanomis nesuprantamai vapės ir gestikuliuos, veltui bandydama *išsakyti*, kas dedasi jos aptemusioje galvoje, o čia ji visiems laikams išnyksta iš revoliucijos ir visuotinės istorijos **.

Dar apie vieną dalyką plačiau nekalbėsime, vėlgi paprašę skaitytoją įsivaizduoti: apie brolybės ir tobulybės viešpatavimą. Įsivaizduok, skaitytojau, kad šalis stovi ant Aukso amžiaus slenksčio, bet dėl išdavikų kaltės nė maisto prekių negalima gauti! Kaip įnirtingai žmonės tuomet muštų išdavikus! A, negali to įsivaizduoti — tavo parduotuvėse apstu maisto, o vilties kada nors sulaukti Aukso amžiaus maža ar išvis nėra? Bet jau vien tas faktas — šitoks vyrų ir moterų nusiteikimas,— ar jis ne iškalbingai byloja apie tai, kaip išaugo Įtarumas? Nesyk esame vadinę jį antgamtišku, kaip gali pasirodyti — perdėtai, tačiau pasiklausykite bešališkų liudytojų pasakojimo. Jeigu tik koks muziką mėgstąs patriotas užgros

* *Buzot*. Mémoires.— P. 69, 84; *Meillan*. Mémoires.— P. 192, 195—196. Žr.: Commission des Douze (pateikta Choix des Rapports.— T. 12.— P. 69—131).

** Deux Amis.— T. 7.— P. 77—80; *Forster*.— T. 1.— P. 514; *Moore*.— T. 1.— P. 70. Ji mirs tik 1817 m. Salpetriere, būdama siaubinga psichinė ligonė. (Žr. *Esquirol*. Des Maladies Mentales. — Paris, 1838.— T. 1.— P. 445—450.)

voltorna, romiai, mąsliai sėdėdamas ant savo namo stogo, Mersjė nutars, kad tai ženklas, kurį vienas sąmokslą rengiantis komitetas duoda kitam. Net pačią harmoniją apėmė pamišimas; jis tyko ir „Marselietės“ bei „*Ça-ira*“ garsuose *. Luvė, įžvalgumu nenusileidžiąs kitiems, nujaučia, kad deputatai sukvies mus atgal į Maniežo salę, o pakeliui anarchistai žvėriškai nužudys dvidešimt du mūsiškius. Viskuo kalti Pitas ir Koburgas — Pito auksas... Vargšas Pitas! Tie įtaruoliai menkai tenutuokia, kiek rūpesčių jam pridaro jo bendratautčiai liaudies draugai — juos reikia šnipinėti, reikia kapoti jiems galvas, atiminėti iš jų neliečiamybės teisę; jis turi griežtai saugoti savo šalies visuomeninę tvarką ir iždo skrynias, tad įsivaizduokite, ar gali jis kurstyti minias pas savo kaimynus?!

Kalbant apie prancūzų ir apskritai žmogišką įtarumą, bene keisčiausias bus Kamilio Demuleno pavyzdys. Kiekviena ląstelė Kamilio galvos, ko gero, vienos šviesiausių Europoje, taip persismelkė antgamtišku įtarumu, kad žvelgdamas į praeitį, į tą 1789 m. liepos dvyliktąją, kai tūkstančiai susispietė aplink jį Palė Ruajalio sode, pritarimo šūksmais sutikdami jo žodžius, ir prisisegė kokardas, dabar jis tai tegali paaiškinti vienintele prielaida: visi tie žmonės buvę nusamdyti, svetimšalių ir vietinių sąmokslininkų sukurstyti tai daryti. „Ne už dyką,— įžvalgiai pareiškia Kamilis,— ta minia bruzdėjo man kalbant!“ Ne, ne už dyką. Iš visų pusių — priešakyje, už nugaros, iš šonų — vienas milžiniškas antgamtinis marionečių sąmokslo spektaklis, o už virvučių tampo Pitas **. Aš bemaž spėju, kad aš pats, Kamilis, esu sąmokslas iš medžio ir virvučių... Čia jau pasiekta įžvalgumo riba!

Šiaip ar taip, istorija pažymi, kad dvylikos komisija, dabar jau bemaž išaiškinusi rengiamus sąmokslus ir, laimei, pasak jos, „laikanti jų gijas savo rankose“, šiomis gegužės dienomis paskubomis išdavinėja orderius areštui ir apskritai tvarkosi valdingai, pasiryžusi numaldyti tą neramumų jūrą. Ar yra bent vienas patriotų vadas, netgi sekcijos pirmininkas, kuris būtų saugus? Kiekvieną

* *Mercier*. Nouveau Paris.— T. 6.— P. 63.

** Žr. *Desmoulins C*. Histoire des Brissotins.— Paris, 1793 (Kamilio pamfletas).

galima suimti, išplėšti iš šiltos lovos todėl, kad jis neteisingai areštavo sekcijos narius! Suimamas laisvės apaštalas Varlė, prokuroro padėjėjas, *„Père Duchesne“* redaktorius Eberas, liaudies teisėjas iš rotušės; su didžiu kankinio iškilmingumu jis atsisveikina su savo kolegomis, nedelsdamas be žodžių paklūsta įstatymams ir iškilmingai dingsta kalėjime.

Sekcijos pasileidžia lakstyti, ryžtingai reikalauja jį paleisti, reikalauja, užuot suiminėjus liaudies mėgstamus teisėjus, įkišti kalėjiman dvidešimt du išdavikus. Viena sekcija lekia į Konventą po kitos, ryžtingai žygiuoja po jo salę, su karinga retorika rėžia kalbas.

Ateina netgi pati Komuna su meru Pašu priešakyje ir kelia ne vien klausimą apie Eberą ir tuos dvidešimt du, bet pateikia nieko gero nežadantį senąjį klausimą, įgavusį naują prasmę: „Galite išgelbėti respubliką, ar mums reikės tai padaryti?“ Pirmininkas Maksas Isnaras ugningai atsako: jeigu, girdi, per lemtingą atsitiktinumą tų bruzdėjimų, vis nesiliaujančių nuo kovo dešimtosios, paryžiečiai šventvagiškai bent pirštu palies Nacionalinį Konventą, visi prancūzai sukils kaip vienas ir atkeršys taip, kad net ir įsivaizduoti būtų sunku; trumpai tariant, po kurio laiko „keliautojai klausinės, katroje Senos pusėje stovėjęs Paryžius!“ * Po jo žodžių Kalnas ir visos galerijos užkriokia dar garsiau, o patriotiškasis Paryžius ima kunkuliuoti.

Žirondistas Valazė kas vakarą rengia slaptus pasitarimus savo namuose, išsiuntinėjęs raštelius: „Atvykite punktualiai ir gerai apsiginklavę, nes laukia reikalas“. Megeriškos moterys su vėliavomis bastosi po gatves, graudžiai klykdamos **.

Konvento salės duris užtvėrusi kriokianti minia; ji stumdo, įžeidinėja įeinančius gražbyliautojus valstybės veikėjus; jiems gresia mirtinas pavojus, o čia dar Maratas retoriškai kreipiasi į juos: „Tu esi vienas iš jų!“ Rolanui paprašius leidimo išvykti iš Paryžiaus, Konventas negirdi — svarsto dienotvarkės reikalus. Ką daryti? Tenka paleisti prokuroro padėjėją Eberą ir apaštalą Varlę;

* *Moniteur*, Séance du 25 Mai 1793.
** *Meillan*. Mémoires.— P. 195; *Buzot*.— P. 69, 84.

paryžiečiai papuošia juos ąžuolo lapų vainikais. Vieną dieną dvylikos komisija paleidžiama, nes Konvente viešpatauja kriokiančios sekcijos; rytojaus dieną ji atkuriama, nes viršų ima sutelkę jėgas žirondistai. Visos sudedamosios šio tamsaus chaoso ar neramumų jūros dalys banguoja, trinasi, siekdamos kažką sukurti.

9 skyrius

IŠNYKIMAS

Penktadienį, 1793 m. gegužės trisdešimt pirmąją, vidurvasario saulė išvysta itin keistą sceną. Meras Pašas su Komuna atvyksta į Konvento salę Tiuilri — iškviesti, nes Paryžius aiškiai bruzda — ir praneša be galo keistą naujieną.

Tą rytą dar neišaušus Komuna, girdi, nenutrūkstamai posėdžiavusi rotušėje, rūpindamasi visuotinės gerovės klausimais, kuomet, visai kaip rugpjūčio dešimtąją, pasirodę devyniasdešimt šeši pašaliniai asmenys. Jie pareiškė sukilę; jie, girdi, įgalioti keturiasdešimt aštuonių sekcijų komisarai ar atstovai didingosios, taip pat sukilusios liaudies, o komunarai tos didingosios sukilusios liaudies vardu atleidžiami nuo pareigų. Tuomet komunarai nusiėmę savo trispalves juostas ir pasišalinę į gretimą Laisvės salę, tačiau netrukus jie buvę pašaukti atgal ir atstatyti į savo pareigas, nes didingoji liaudis malonėjusi nutarti juos tebesant vertus pasitikėjimo. Tuomet jie iš naujo davę priesaiką, kuria pradedamos eiti pareigos, ir staiga pamatę esą... sukilusios liaudies pareigūnai, o šalia beposėdžiaująs komitetas iš devyniasdešimt šešių pašalinių; pilietis Anrijo, kurį kai kas kaltina dalyvavus rugsėjo žudynėse, pasirodo, paskirtas nacionalinės gvardijos generalisimu — todėl nuo šešių valandų skamba pavojaus varpai ir muša būgnai. Ką malonės nurodyti jiems didingasis Nacionalinis Konventas šitokioms nepaprastoms aplinkybėms susidarius? *

Taip, tai išties svarbiausias klausimas! „Išvaikykite sukilimo valdžią!“ — įsiutę atsako kai kurie; Vernjo bent

* Débats de la Convention. — Paris, 1828. — T. 4. — P. 187—223; *Moniteur*, Nr. 152, 153, 154, An Ier.

jau nori, kad „nacionaliniai atstovai visi lig vieno žūtų savo poste“— tokia priesaika noriai duodama, aidint garsiems pritarimo šūksniams. O dėl sukilėlių valdžios išvaikymo...— kokie čia garsai sklinda, kol mes tebesvarstome? Ogi dunksi patranka pavojui skelbti ant Naujojo tilto, už šaudymą iš kurios be mūsų įsakymo įstatymai baudžia mirtimi!

Vis dėlto ji sugriaudžia, suvirpindama visų širdis, o pavojaus varpai prabyla rūsčiu skambesiu. Pasirodo, Anrio su savo ginkluotais daliniais mus apsupo! Kiaurą dieną eina viena sekcija po kitos, su karinga iškalba muškietoms žvangant reikalaudamos nubausti dvidešimt du ar daugiau išdavikų, visiems laikams išvaikyti dvylikos komisiją. Tą dieną žirondistams užgęsta viltis: tie padorūs septyniasdešimt du departamentai toli, o šis ugningas municipalitetas čia pat! Bareras pasisako už kompromisinį kursą — padaryti šiokių tokių nuolaidų. Dvylikos komisija pareiškia, kad nelaukdama, kol ją paleis, ji pati išsiskirsto ir nuo šiol nebeegzistuoja. Referentas Rabo norėtų tarti paskutinį žodį savo ir jos vardu, bet jį nuveja nuo tribūnos staugianti minia. Visa laimė, kad tų dvidešimt dviejų neliečiamybė dar nepažeista! Ne vieno nuostabai Vernjo padaro daugiau, nei reikalauja etiketas: pateikia pasiūlymą viešai pažymėti, jog „Paryžiaus sekcijos nusipelno savo šalies dėkingumo“. Tuomet vėlų vakarą dėkingumo nusipelniusios sekcijos išsiskirsto po savo buveines. Barerui pavesta parašyti dienos įvykių ataskaitą. Jis sėdi vienišas, įtemptai mąsto ir vedžioja plunksną; šiąnakt jis akių nesudės. Šitaip baigiasi penktadienis, paskutinė gegužės diena.

Sekcijos nusipelnė dėkingumo, bet ar nederėtų joms pelnyti ir didesnio? Kol kas atskalūnai ir žirondistai nušluoti ir patys sutinka tapę niekuo, bet ką gali žinoti — gal kitą palankesnę akimirką jie pakils dar aršesni, ir respubliką reikės gelbėti įveikiant jų pasipriešinimą? Šitaip rytojaus dieną protauja vis dar nepertraukiamai posėdžiaujantys patriotai, šitaip svarsto Maratas, šmėsčiojantis sekcijų prieblandoje, ir žmonės patiki šiais jų samprotavimais. Tad šeštadienį, vakare, kai ištisą parą triūsęs Bareras „nugludino“ savo ataskaitą ir ji buvo išsiuntinėjama pašto maišuose, *vėl* suskambo pavojaus

varpai. Muša būgnai, ragindami rinktis; ginkluoti vyrai užima pozicijas nakčiai Vandomo aikštėje ir kitur, aprūpinti maistu ir gėrimu. Čia, po žvaigždėtu vasaros dangumi, jie šiąnakt lauks Anrijo ir rotušės signalo.

Būgnams paraginus rinktis, Konventas paskuba atgal į savo salę, bet susirenka tik šimtas deputatų, tad mažai ką tenuveikęs jis atideda reikalus rytojui.

Žirondistai neatvyksta: išėję iš namų, jie ieško nakvynės svetur. Kitą rytą su Luvė ir keliais kitais neramumų apimtomis gatvėmis grįžęs į savo postą, Rabo grąžo rankas šaukdamas: *„Illa suprema dies!“* * Jau prasidėjo sekmadienis, 1793 metų (pagal senąjį kalendorių, pagal naująjį — pirmųjų laisvės, lygybės, brolybės metų) birželio antroji diena. Mes priėjome prie paskutinės scenos, kuria baigiasi ši žirondistų senatorystės istorija.

Vargu bau kada nors būta žemėje parlamento, kuris būtų rinkęsis tokiomis aplinkybėmis, kaip dabar šis Nacionalinis Konventas. Skamba pavojaus varpas, miesto užkardos uždarytos, visi paryžiečiai išėję į gatves stebi, kas darosi, arba apsiginklavę laukia. Ginkluotų vyrų visas šimtas tūkstančių; tai nacionalinė armija ir savanoriai; užuot išvykę į Vandėją ir prie sienų, jie tik laksto šen ir ten, kadangi išdavikai nenubausti! Visa šita ginkluotų vyrų gausybė apsupusi nacionalinius Tiuilri rūmus ir sodą. Tai kavaleristai, pėstininkai, artileristai, barzdoti pionieriai; artileristai, pasistatę šiame nacionaliniame sode lauko krosnis, uždegę dagčius, raudonai kaitina sviedinius. Anrijo jodinėja su plunksnuota skrybėle ant galvos, lydimas štabo karininkų panašiomis skrybėlėmis. Visi postai ir praėjimai gerai saugomi, rezerviniai daliniai nusidriekę iki pat Bulonės miško, arčiausiai įvykių centro — rinktiniai patriotai. Pažymėsime dar vieną aplinkybę: rūpestingas municipalitetas, dosniai aprūpinęs lauko krosnimis, nepamiršo ir maisto vežimų. Jokiam didingosios liaudies atstovui nebereikia eiti namo pietauti — jis gali likti gretose, nes maistas gausiai dalijamas visiems, nereikia nė ieškoti. Gal ši liaudis nesupranta sukilimo? Ak, jūs *ne*stokojantys nuovokos *Gualches!*

* Toji paskutinė diena *(lot.)*.— *Louvet*. Mémoires.— P. 89.

Tegul susimąsto apie visa tai Nacionalinis Konventas, „didingosios liaudies įgaliotiniai“. Išvykite tuos dvidešimt du iš savo tarpo ir tą dvylikos komisiją — mes nesitrauksime iš čia, kol to nepadarysite! Viena po kitos eina delegacijos, vis piktesniais žodžiais to reikalaudamos. Bareras siūlo kompromisą: gal kaltinami deputatai sutiks savanoriškai pasišalinti, kilniai atsistatydinti, pasiaukodami savo tėvynės labui? Isnaras, apgailestaudamas dėl tų savo žodžių apie sulygintą su žeme Paryžių, pareiškia esąs pasirengęs atsistatydinti. Pasirengęs ir *Te Deum'ų* Fošė, o ypač senasis Diuso, pasižymėjęs per Bastilijos šturmą, „senasis tauškalius“, kaip jį kad vadina Maratas. O štai bretonas Lanžiuinė pareiškia, esą vienas žmogus savo noru niekados neatsistatydinsiąs, bet protestuosiąs iš paskutiniųjų tol, kol jam pliš balso stygos; ir protestuoja toliau, o visi siunta, rėkia. Galop Ležandras sušunka: „Lipk nuo tribūnos, Lanžiuinė, *ou je te jette en bas!*“ *, nes visiems baigia trūkti kantrybė; keli uolūs Kalno atstovai netgi sugriebia užsispyrėlį, bet nesugeba jo numesti, tik „suplėšo jam rūbus“, nes jis „mėšlungiškai įsitveria turėklų“. Pasigailėjimo vertas narsusis senatorius! Neketina atsistatydinti ir Barbaru: jis „prisiekęs likti savo poste ir savo žodį tesėsiąs“. Sulig jo žodžiais žiūrovai galerijose užsiplieskė, kai kurie ėmė mosuoti ginklais, ir visi pasileido prie deputatų, šaukdami: „*Allons* **, turime gelbėti tėvynę!“ Štai koks posėdis vyksta sekmadienį, birželio antrąją.

Visoje krikščioniškoje Europoje prisipildo ir vėl ištuštėja bažnyčios, bet šio Konvento salė visą tą laiką neištuštėja: tai vaidų klykiančiais balsais, jausmų protrūkio, pažeminimo ir suplėšytų skvernų diena, *illa suprema dies!* Aplink stovi šimtas tūkstančių Anrijo vyrų, sočiai užkandusių valgių, išnešiojamų padėklais ir krepšiais; negana to, jis pats „dalija po penkis frankus kiekvienam“ — mes, žirondistai, savo akimis matėme — po penkis frankus nuotaikai palaikyti! Beprotystė — ginkluoti maištininkai trukdo patekti į pastatą, žvangina ginklais palei tribūną; mes belaisviai savo pačių salėje: vyskupui

* Antraip aš tave nuo jos numesiu! *(pranc.)*
** Eime *(pranc.)*.

Greguarui pavyko išeiti gamtinio reikalo sutvarkyti tik keturių žandarų lydimam. Kuo pavirto nacionaliniai deputatai?! Štai saulės spinduliai languose iš vakarų pusės pagelsta, ištįsta kaminų šešėliai, bet pasistiprinę šimtas tūkstančių, o ir jų šešėliai nesijudina! Kam ryžtis? Iškeliamas pasiūlymas, ko gero, nereikalingas, visiems Konvento nariams išeiti ir patiems įsitikinti, laisvi jie ar ne. Taigi pažvelkite, pro rytinius Tiuilri vartus išeina išvargę Konvento deputatai, priekyje, visuotinės nelaimės ženklan užsidėjęs skrybėlę, eina gražuolis Ero Šešelis, visi kiti vienplaukiai; jie pasuka Karuselės vartų link, prie raito Anrijo ir jo štabo karininkų plunksnuotomis skrybėlėmis — įdomu, kuo tai baigsis. „Nacionalinio Konvento vardu — pasitraukite!" Anrijo nepajuda iš vietos: „Kol nebus paklusta mano ir jūsų suvereno valiai, jokių įstatymų aš nepriimsiu". Konvento nariai braunasi į priekį; Anrijo su savo karininkais pajojėja gal penkiolika žingsnių atgal. „Prie ginklų! Artileristai, prie pabūklų!" — švytruoja Anrijo kardas, visi štabo karininkai ir visi husarai taip pat išsitraukia kardus iš makščių. Artileristai mosuoja uždegtais dagčiais, pėstininkai ima šautuvus į rankas; deja, užuot laikę juos stačiai, nukreipia į priekį, tarsi ketintų šaudyti! Skrybėlėtas Ero veda savo nusiminusią bandą Tiuilri sodu, virtusiu aptvaru avims, prie vartų kitoje pusėje. Štai Feljanų terasa, anava mūsų ankstesnioji Maniežo salė, bet ir pro šiuos Pakeliamojo tilto vartus neišeisi. Bandome dar vienus, paskui kitus vartus — išėjimo nėra! Nusiminę vaikštinėjame tarp ginkluotų gretų; kareiviai sveikina mus šaukdami „Tegyvuoja respublika!", bet ir „Mirtis Žirondai!" Pirmaisiais laisvės metais besileidžianti saulė dar nebuvo mačiusi kito tokio reginio.

Paskui mus pasitinka Maratas su kokia šimtine rinktinių patriotų už nugaros — jis mat atsiliko nuo tos mūsų nusižeminusios procesijos. Suvereno — liaudies — vardu jis paliepia mums grįžti į savo salę ir padaryti tai, ką mums įsako ir ką privalome padaryti. Konventas grįžta. „Argi Konventas nemato,— nepaprastai ryžtingu veidu sako Kutonas,— kad jis laisvas" — aplink vien draugai. Draugų ir ginkluotų sekcijų atstovų iš visų pusių apsuptas, Konventas balsuoja, kaip jam įsakyta. Dažnas

nesirengia balsuoti ir nepraveria burnos; gal pora garsiai protestuoja; Kalnas laikosi vieningai. Nubalsuojama (su nedideliais ekspromtu atliktais pakeitimais, kuriuos pasiūlo vienas ar kitas oratorius, bet priima Maratas) už „namų areštą“ dvylikos komisijai, dvidešimt dviem apkaltintiems, prie kurių dar pridedami buvę ministrai Klavjeras ir Lebrenas. Briso, Biuzo, Vernjo, Gadė, Luvė, Žansonė, Barbaru, Lasursas, Lanžiuinė, Rabo — iš viso trisdešimt du, visi mums pažįstami ir nepažįstami žirondistai. Jau nebe Konvento deputatai, iki tolimesnių nurodymų jie ramiai gyvensią savo namuose, „prancūzų liaudies saugomi“, ilgainiui — kiekvienas dviejų žandarų saugomas. Tuo baigiasi sekmadienio, 1793 m. birželio antrosios, *posėdis.*

Dešimtą valandą, žvaigždėms neryškiai spindint, gerai užbaigę savo darbą, šimtas tūkstančių vyrų pasuka namo. Jau vakar sukilimo centro komitetas suėmė ponią Rolan ir pasodino ją į Abatijos kalėjimą. Rolanas pabėgo, niekas nežino kur.

Šitaip sukilimas nuvertė žirondistus, ir jie kaip partija išnyko; didžiuma istorikų palydi juos atodūsiu. Tai buvo gabūs, filosofiškai išprusę, padoraus elgesio vyrai; ne smerkti juos reikia, bet jų gailėtis. Jie norėjo dorybių respublikos, kuriai patys vadovautų, bet sulaukė stiprybių respublikos, kuriai vadovavo kiti.

Na, o Barerui pavesta parašyti ataskaitą. Vakaras baigiasi „pilietišku pasivaikščiojimu deglų šviesoje“ *; aišku, kad tikroji brolybės viešpatija nebe už kalnų.

* *Buzot.* Mémoires.— P. 310. Žr.: Pièces Justificatives (Biuzo, Luvė, Meijano pasakojimai, komentarai ir kt.); Documents Complémentaires (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 28.— P. 1—78).

KETVIRTA KNYGA

TERORAS

1 skyrius

ŠARLOTA KORDĖ

Birželį ir liepą, kai medžiai dabinasi lapais, keli Prancūzijos departamentai išleidžia gausybę maištingų *popieriaus* lapų — atsišaukimų, nutarimų ir laikraščių, kuriuose ragina „vienytis ir priešintis priespaudai". Išskleidžia pumpurus Kano miesto Kalvadoso departamente „Kano biuletenis", staiga virtęs laikraščiu, redaguojamu Konvento atstovų — žirondistų.

Mat tarp išvytų iš Konvento žirondistų yra tokių, kurie pasiryžę kautis iš paskutiniųjų. Dalis, tokie kaip Vernjo, Valazė, Žansonė, sėdės „namų arešte", su stoišku nuolankumu laukdami, kuo visa tai baigsis. Dalis, tokie kaip Briso ir Rabo, pabėgs (tai kol kas nesunku padaryti, nes už poros dienų Paryžiaus užkardos vėl atidaromos) ir slapstysis. Tačiau yra ir tokių, kurie kaip Biuzo pabėgs į Kalvadosą ar toli į Prancūzijos gilumą — į Lioną, Tuloną, Nantą ir kitur, o paskui susitiks Kane, karo trimitu stengsis pažadinti „padoriuosius" departamentus, nuversti anarchistišką Kalno frakciją ar bent jau nepasiduoti jai be kovos. Šitaip nusiteikusių iš areštuotų ir dar ne mes suskaičiuojame dvi dešimtis ir daugiau: Biuzo, Barbaru, Luvė, Gadė, Petjonas, pabėgę iš namų arešto, be to, Salis, pitagorininkas Valladi, Diušatelis — tas pats, kuris atvyko balsuoti už tai, kad Liudvikas būtų gyvas, susisupęs į antklodę, su naktiniais marškiniais,— jiems grėsė neišvengiamas areštas. Taigi jie (vienu metu jų buvo dvidešimt septyni) apsistoja Kano miesto Kalvadose departamento valdybos rūmuose. Miesto valdžios atstovai nuoširdžiai juos sutinka ir apmoka jų išlaidas, nes jie neturi pinigų. O „Kano biuletenyje" pasirodo be galo įkvepiantys straipsniai, esą Bordo, Liono ir kiti departamentai vienas po kito prisiekia ištikimybę —

tai padaro arba yra pasirengę padaryti šešiasdešimt ar šešiasdešimt devyni, netgi septyniasdešimt du „padorūs“ departamentai *... Visus pranoksta Marselis, kuris, atrodo, pasirengęs, jei reikės, vienui vienas žygiuoti prieš Paryžių. Taigi Marselio miestas pareiškė žygiuosiąs prieš Paryžių, o štai Montelimaro gyventojai pareiškia jų nepraleisią, pasiryžę verčiau žūti po savo miesto griuvėsiais,— apie tai „Kano biuletenis“ neužsimena.

Štai kokius įkvepiančius straipsnius, kupinus aistrų ir iškalbingo sarkazmo, skaitome šiame naujame laikraštyje — tiradas prieš Kalną, parašytas deputato Salio, kurios, anot draugų, primena Paskalio „Provincialus“ [341]. Na, o svarbiau tai, kad tie žirondistai įsigijo vyriausiąjį vadą, tokį Vimfeną, buvusį Diumurjė pavaldinį, taip pat įtartiną žemesnio rango generolą Piuizė bei kitus ir visomis išgalėmis stengiasi sutelkti pajėgas, kad galėtų pradėti karą. Burkitės, nacionaliniai savanoriai, visi, kurie deramai nusiteikę, burkitės, laisvės draugai, iš Kalvadoso ir Eros departamentų miestelių, iš Bretanės, iš visų pusių, žygiuokite į Paryžių ir triuškinkite anarchiją! Taigi pirmosiomis liepos dienomis Kano mieste muša būgnai, žygiuoja kariai, sakomos kalbos, vyksta pasitarimai. Veikia štabas ir armija, karo taryba, „*Carabots*“ klubas, smerkia Maratą prieš jakobinus nusistatę laisvės draugai. Turint visa tai galvoje ir tai, kad dar reikia redaguoti „Biuletenius“, liaudies atstovams žirondistams darbo per akis.

Taigi Kano mieste milžiniškas pakilimas; didesnis ar mažesnis pakilimas tikriausiai juntamas ir „septyniasdešimt dviejuose mus palaikančiuose departamentuose“. Taigi Prancūzijoje, kurią iš visų pusių apsupo reakcingosios koalicijos agresoriai ir kurią iš vidaus drasko maištas Vandėjoje, mes nusprendėme štai ką: nuslopinti anarchiją pilietiniu karu! *Durum et durum non faciunt marum,*— teigia patarlė. Vandėja liepsnoja. Santeras čia bejėgis — jis gali grįžti namo ir daryti alų. Visoje šalies šiaurėje sproginėja agresorių sviediniai. Plačiai nuskriejo garsas apie Meco apsiaustį: gražių reginių mėgėjai (Gėtė gali tai paliudyti), švariai apsitaisę kaimie-

* *Meillan.*— P. 72—73; *Louvet.*— P. 129.

čiai, vyrai ir moterys, sekmadieniais vaikštinėja netoliese žiūrėdami, kaip šaudo apgulėjų ir apgultųjų pabūklai —„reikia tik truputį pritūpti, kai sviedinys lekia pro šalį“ *. Kondė pasiduoda austrams; kelias paskutines savaites jo karališkoji didenybė Jorko hercogas jau įnirtingai apšaudo Valensjeną pabūklais, nes, deja, fortifikuota Famaro stovykla buvo paimta šturmu; generolas Dampjeras žuvo, o generolui Kiustinui buvo pateiktas kaltinimas. Šiuo metu jis kaip tik atvyko į Paryžių „pasiaiškinti“.

Kalnas ir žiaurusis Maratas turi kaip įmanydami spręsti visas šias problemas. Kad ir koks anarchiškas jų Konventas, jie skelbia dekretus, įtikinėjančius, aiškinančius, bet ganėtinai griežtus; jie siuntinėja įgaliotinius, po vieną ir poromis, su alyvų šakele vienoje ir kardu kitoje rankoje. Įgaliotiniai atvyksta net į Kaną, bet nieko nepeša. Matematikas Romas ir Kot d'Or [342] delegatas Prieras, išdrįsę ten pasirodyti su alyvų šakele ir kardu, sukišami į kalėjimą. Užrakintas kameroje, Romas gali čia „penkiasdešimt dienų“ tūnoti apmąstydamas, jei nori, savo naująjį kalendorių. Reakcingoji Europa, Vandėja ir pilietinis karas — vienos ir nedalomos respublikos padėtis dar niekad nebuvo tokia sunki!

Šiame niūriame Kano ir viso krašto bruzdėjime istorija pastebi vieną dalyką: provincijos valdybos rūmų vestibiulyje, kur zuja užsiėmę deputatai, jauna dama, lydima pagyvenusio tarno, grakščiai, rimtu veidu atsisveikina su deputatu Barbaru **. Tai Šarlota Kordė, anksčiau, kol dar buvo bajorija, ji vadinosi d'Arman. Jai dvidešimt ketveri; ji gražaus, ramaus veido, didingo normandiško stoto. Barbaru perdavė jai raštelį deputatui Diuperė — tam, kuris kartą susirinkime kilus vaidui išsitraukė špagą. Turbūt ji vyksta į Paryžių su kažkokia užduotimi. „Prieš revoliuciją ji buvo respublikonė ir jai niekad nestigo energijos“. Ši graži, tobula moteris kupina ryžto; „jai energija — tai dvasios polėkis, įkvepiantis žmogų pasiaukoti savo tėvynės vardan“.

* Belagerung von Mainz // *Goethe J. W.* Werke.— T. 30.— P. 278—334.
** *Meillan.*— P. 75; *Louvet.*— P. 114.

Ši jauna gražioji Šarlota, ko gero, pasirodys iš savo atsiskyrėliškos, ramios buveinės netikėtai lyg žvaigždė; žiauri ir podraug įstabi, kupina pusiau angeliško, pusiau demoniško žavesio, ji akimirką švystels, bet tuoj pat bus užgesinta. Vis dėlto šios tobulos būtybės švytėjimas toks akinantis, kad jis išliks žmonių atmintyse daugelį šimtmečių! Atitraukusi žvilgsnį nuo reakcingųjų koalicijų už Prancūzijos sienų ir nuo dvidešimt penkių milijonų, niūriai bruzdančių jos viduje, istorija įdėmiai žvelgs į šį vienintelį gražuolės Šarlotos Kordė pasirodymą, žiūrės, kur jinai eina ir kaip trumpas jos gyvenimas suliepsnoja tokia ryškia ugnimi, o paskui pranyksta pasiglemžtas nakties.

Antradienį, liepos devintąją, matome Šarlotą važiuojant diližanu iš Kano į Paryžių su Barbaru rekomendaciniu laišku ir menkučiu bagažu. Niekas neateina jos išlydėti, palinkėti gero kelio; jos tėvas ras laiškelį, kuriame ji praneša išvykusi į Angliją; ji prašanti jai atleisti ir ją pamiršti. Visą naktį, visą dieną ir dar visą naktį diližanas vangiai darda keliu; apsnūdę jo keleiviai plepa apie politiką, giria Kalną, bet ji nedalyvauja jų pokalbyje. Ketvirtadienį prieš pat vidurdienį karieta pasiekia Neji tiltą; štai ir Paryžius su savo tūkstančiu juodų kupolų — Šarlotos kelionės tikslas. Atvykusi į Providans viešbutį Vjė Ogiusten gatvėje, ji paprašo kambario ir, kritusi į lovą, atsikelia tik kitos dienos rytą.

Kitą rytą ji perduoda raštelį Diuperė. Jame rašoma apie šeimos dokumentus, esančius vidaus reikalų ministro žinioje,— jų prireikė vienai Kano vienuolei, su kuria Šarlota nuo seno draugavo vienuolyne, ir Diuperė turi padėti jai juos gauti. Vadinasi, tai ir buvo jos kelionės į Paryžių tikslas? Penktadienį ji sutvarko šį reikalą, bet apie sugrįžimą namo nieko nekalba. Ji šį bei tą pamatė ir tylomis išsiaiškino. Ji pamatė tikrus, gyvus Konvento deputatus ir kaip atrodo Kalnas. O štai gyvo Marato veido jai nepavyko išvysti: dabar jis serga ir nekelia kojos iš namų.

Šeštadienį, maždaug aštuntą ryto, Palė Rualyje ji nusiperka didelį peilį su makštimis ir tuojau pat Pergalių aikštėje sėda į karietą: „Medicinos mokyklos gatvė, numeris 44“.— paliepia ji vežikui. Juk tai Marato adresas!

Pilietis Maratas serga, ir pas jį negalima užeiti. Ši žinia, atrodo, smarkiai nuliūdina Šarlotą. Vadinasi, ji turi reikalą pas Maratą? Nelaimingoji gražioji Šarlota, nelaimingasis šlykštusis Maratas! Jie artėja vienas prie kito — jinai iš Kano pačiuose vakaruose, jisai iš Nešatelio toli rytuose; nors ir kaip keista, jie drauge turi atlikti vieną reikalą... Grįžusi į savo viešbutį, Šarlota nusiunčia Maratui trumpą laiškelį, kuriame rašo atvykusi iš Kano, maišto židinio, ir nepaprastai trokštanti jį pamatyti, idant „suteiktų jam galimybę padaryti Prancūzijai didžiausią paslaugą". Maratas neatsako. Jinai rašo dar vieną laiškelį, primygtinesnį, ir apie septintą valandą vakaro pati veža jį karieta. Baigėsi dar viena savaitė išvargusiems padieniams darbininkams; didžiulis Paryžius kunkuliuoja, gausybė miestiečių, senu papratimu nesusimąstydami, sukiojasi gatvėmis. Tik ši viena graži moteris turi savyje tvirtą pasiryžimą ir juda tiesiai pirmyn, į tikslą.

Geltonų saulės spindulių nužertas liepos vakaras. Šiandien tryliktoji mėnesio diena, Bastilijos šturmo metinių išvakarės — prieš ketverius metus Naujojo tilto minioje „ponas Maratas" piktai pareikalavo taip draugingai nusiteikusių Bezanvalio husarų „nulipti nuo arklių ir atiduoti savo ginklus" ir šitaip išgarsėjo tarp patriotų. Kokį ilgą kelią jis nuėjo per tuos ketverius metus! Dabar, apie pusę aštuonių, jis šutinasi atsisėdęs vonioje, kamuojamas opų, revoliucijos karštligės ir kitos ligos, kurios šioje istorijoje verčiau neminėsime. Šiuo metu vargšas neapsakomai ligotas ir išsekęs; visi jo pinigai — dvidešimt trys popieriniai su; kubilas maudymuisi, tvirta taburetė trimis kojomis rašymui ir apskretusi... pavadinkime ją skalbėja,— štai ir visa jo miestietiška aplinka. Čia, į šį kambarį Medicinos mokyklos gatvėje, o ne kur kitur, atvedė Maratą jo kelias. Ne į brolybės ir visiškos laimės viešpatiją, bet tikrai pakeliui į ją. Vėl beldžia į duris! Melodingas balsas moters, kuri užsispyrusi reikalauja su juo pasimatyti. Tai ta pati pilietė, kuri nori padaryti Prancūzijai paslaugą. Supratęs, kad tai ji, Maratas šaukia: „Įleisk ją!" Šarlota Kordė įeina į vidų.

„Pilieti Maratai, aš iš Kano, maišto židinio, ir noriu su jumis pasikalbėti". „Sėskis, *mano vaikeli.* Tai ką gi krečia Kane išdavikai? Kokie deputatai Kane?" Šarlota pasako kelias pavardes. „Nepraėjus dviem savaitėms, jiems galvos nukris nuo pečių,— sukarkia uolusis liaudies draugas ir pasigriebęs bloknotą rašo nuoga, suvytusia ranka: *Barbaru, Petjonas,*— pasisuka vonioje ir rašo, garsiai kartodamas: ... *Petjonas, Luvė,* dar..." O Šarlota, išsitraukusi peilį iš makštų, vienu smūgiu suvaro jį rašančiajam į širdį. *„A moi, chère amie!"* *— tai visa, ką sugebėjo ištarti ar suklikti mirties smaugiamas Maratas. Įbėga padėti pasirengusi skalbėja, bet liaudies ir skalbėjos draugo nebėra — jo gyvybė su krauju piktomis čiurkšlėmis išteka į požemio tamsą **.

Šitaip ateina galas liaudies draugui Maratui; vienišasis stilitas staiga buvo nublokštas nuo savo stulpo, *o kur* — žino tik tas, kuris jį sutvėrė. Kas, kad Paryžiaus patriotai sielvartauja, aimanuoja nesavais balsais, o jiems pritaria visos Prancūzijos patriotai; kas, kad Konventas, kuriame „išbalęs iš siaubo Šabo pareiškia, esą ketinama juos visus išžudyti", paskelbia dekretą dėl iškilmingų laidotuvių ir jo palaikų laikymo Panteone, kur jiems užleis vietą Mirabo palaikai; kas, kad jakobinų draugijos, gedulingose pamaldose apibendrindamos jo dorybes, lygina jį su tuo, kuriam mano darą garbę, vadindami „geruoju sankiulotu" (neminėsime jo čia) ***; kas, kad pastatoma koplyčia urnai su jo širdimi Karuselės aikštėje, naujagimiai pavadinami Maratu, Lago di Komo prekiautojai paverčia ištisus kalnus gipso negražiais biustais, Davidas nutapo savo paveikslą, vaizduojantį jo mirties sceną, ar aukština jį visais būdais, kuriuos tik gali sukurti šitokiomis aplinkybėmis žmogaus protas,— Maratas nebegrįžta į šios saulės šviesą. Nuoširdžią užuojautą mums sukelia vienintelis dalykas, perskaitytas sename *„Moniteur"*: iš Nešatelio atvykęs Marato brolis prašo Konventą, „kad atiduotų jam velionio

* Padėk, brangioji *(pranc.)*.

** *Moniteur*, Nr. 197—199; Histoire Parlementaire.— T. 28.— P. 301—305; Deux Amis.— T. 10.— P. 368—374.

*** Žr.: Eloge funèbre de Jean-Paul Marat, prononcé à Strasbourg (pateikia *Barbaroux*.— P. 125—131); *Mercier*, etc.

Žan-Polio muškietą".* Mat Maratas irgi turėjo brolį ir švelnių jausmų, kadaise jis irgi buvo supamas į vystyklus ir, kaip mes visi, ramiai miegodavo lopšyje. Taigi jis irgi buvo žmogaus kūdikis! Sako, viena iš jo seserų dar ir šiandien gyvenanti Paryžiuje.

Na, o Šarlota Kordė savo užduotį įvykdė, atlyginta jai bus greitai ir neišvengiamai. Marato *„chère amie"* ** ir kaimynai ją puola; ji „apverčia keletą baldų" ir užsibarikaduoja. Atvykusiems žandarams ji ramiai pasiduoda ir ramiai eina į Abatijos kalėjimą; ji viena rami, o aplink ją visas Paryžius ūžia iš nuostabos, įniršio ar susižavėjimo. Dėl jos suimamas Diuperė, o jo popieriai užantspauduojami — tai gali turėti rimtų padarinių. Suimamas ir Fošė, nors jis apie Šarlotą nė negirdėjęs. Suvesta akistaton su šiais dviem deputatais, jinai pagiria Diuperė už orią tvirtybę ir smerkia Fošė už tai, kad jis taip sugniūžta.

Trečiadienio rytą minia, suplūdusi į Teisingumo rūmus, ir revoliucinis tribunolas išvysta jos veidą, dailų ir ramų; ji vadina šią dieną „ketvirtąja pasirengimo taikai diena". Ją išvydus per salę nusirita keistas murmėjimas, kurio neįmanoma apibūdinti ***. Tenvilis paruošęs kaltinamąjį aktą ir kitus popierius, Palė Ruajalio krautuvininkas mielai paliudys pardavęs jai peilį su makštimis. „Visos šios smulkmenos nebereikalingos,— prataria Šarlota,— Maratą nužudžiau aš". Kieno pakurstyta? „Niekieno". Kas tuomet jus paskatino tai padaryti? „Jo nusikaltimai". „Aš nužudžiau vieną žmogų,— priduria ji baisiausiai pakėlusi balsą, nes klausimai nesiliauja,— aš nužudžiau vieną žmogų tam, kad išgelbėčiau šimtą tūkstančių; užmušiau niekšą, kad išgelbėčiau nekaltus, nudobiau žiaurų laukinį žvėrį, kad mano tėvynė galėtų laisvai atsikvėpti. Prieš revoliuciją aš buvau respublikonė, energijos man niekada nestigo". Taigi be kalbų viskas aišku. Apstulbę žiūrovai klausosi išpūtę akis; portretistai skuba užfiksuoti jos bruožus, o ji neprieštarauja, teisėjai toliau tvarko formalumus. Nuosprendis —

* Séance du 16 Séptembre 1793.

** Brangioji *(pranc.)*.

*** Procès de Charlotte Corday, etc. (pateikta Histoire Parlementaire.— T. 28.— P. 311—338).

mirties bausmė kaip žudikei. Kilniais, retoriškais žodžiais, klasikine dvasia ji padėkoja savo advokatui. Atsiųstam dvasios tėvui ji taip pat padėkoja, bet jai nereikia jokio nuodėmių atleidimo, dvasinės ar kokios kitos jo paramos.

Taigi tą patį vakarą, apie pusę aštuonių, pro Konsjeržeri kalėjimo vartus, už kurių ant pirštų galų pasistiebę spiečiasi visi paryžiečiai, išvažiuoja lemtingasis vežimas, kuriame sėdi graži jauna moteris, aprengta raudona žudikės suknia. Tokia daili, rami, tokia kupina gyvybės, jinai keliauja mirties pasitikti — viena viso pasaulio apsupta. Dažnas nukelia skrybėlę, pagarbiai ją pasveikindamas — ar toks reginys gali ko nesugraudinti? * Yra ir tokių, kurie kriokia, staugia. Maincietis Adomas Liuksas pareiškia, kad ji pranoksta Brutą, kad būtų gražu mirti kartu su ja — rasi, tam jaunuoliui bus susisukusi galva. Vežimas atrieda į Revoliucijos aikštę, tačiau Šarlotos veide vis ta pati rami šypsena. Budeliai ima surišinėti jai kojas, ji priešinasi, manydama, jog šitaip norima ją įžeisti, bet kai jai paaiškinama, ji žvaliu balsu atsiprašo ir nusileidžia. Dabar, kai viskas paruošta, belieka nurišti skarutę jai nuo kaklo; mergiškos gėdos raudonis užlieja tą gražųjį veidą ir kaklą — skruostai dar buvo juo nudažyti, kai budelis parodė miniai nukirstą galvą. „Jis įžeidžiamai sudavė jai per skruostą,— teigia Forsteris,— šventa teisybė: mačiau tai savo akimis. Už tai policija uždarė jį į kalėjimą“ **.

Štai kaip susidūrė gražiausioji ir šlykščiausias, vienas kitą sunaikindami. Staiga neliko nei Žano Polio Marato, nei Marijos Anos Šarlotos Kordė. Sakai, „pasirengimo taikai diena“? Deja, argi įmanoma taika ar pasirengimas jai, kai vienuolyno tyloje gražios merginos svajoja ne apie meilės rojų ar gyvenimo malonumus, bet apie Kodro pasiaukojimą [343] ir šlovingą mirtį? Anarchija yra tai, kad dvidešimt penki milijonai širdžių liepsnoja tokiais jausmais — štai kur jos esmė, ir taika negali būti jos įsikūnijimas! Marato mirtis, dešimteriopai paaštrinusi senas nesantaikas, padarys daugiau žalos negu bet

* Deux Amis.— T. 10.— P. 374—384.
** Briefwechsel.— T. 1.— P. 508.

koks gyvas žmogus. Ak, jūs du vienas kitą sunaikinę nelaimėliai, gražioji ir šlykštusai, miegokite ramiai, prigludę prie krūtinės motinos, kuri jus abu pagimdė!

Štai kokia Šarlotos Kordė istorija. Ji buvo nepaprastai ryžtinga, nepaprastai tobula, angeliškai demoniška — tarytum žvaigždė! Pusiau kliedėdamas Adomas Liuksas pareina namo ir aukština ją popieriuje, spaudoje, siūlo pastatyti jai paminklą su užrašu „Pranokusi Brutą“. Draugai perspėja apie jam gresiantį pavojų, bet Liuksui nė motais. Jis mano, kad būtų buvę gražu mirti kartu su ja.

2 skyrius

PILIETINIS KARAS

Tomis pat valandomis darbuojasi kita giljotina, kerta galvą kitam: šiandien Paryžiuje Šarlota žūva už jakobinų reikalą, kitą dieną Lione žirondistai nužudo Šaljė.

Nuo patrankų dardinimo šio miesto gatvėmis pereita prie šaudymo iš jų ir įnirtingų grumtynių. Nievras Šolis ir žirondistai triumfuoja, o jiems už nugarų, kaip ir visur, slepiasi rojalistų grupuotė, laukianti patogaus momento įsikišti. Neramumų Lione apstu, ir viešpataujanti partija imasi prieš juos ryžtingų priemonių. Tiesą sakant, sukruto visi Prancūzijos pietūs; jakobinai kišami į kalėjimus, žmonės su ginklu rankoje stoja už žirondistus. Taigi įsteigiamas „Liono kongresas“, taip pat „revoliucinis Liono tribunolas“— drebėkite, anarchistai! Todėl Šaljė netrukus ir buvo pripažintas kaltu, kad priklausė jakobinams, kad rengė galvažudišką sąmokslą, kad „šitų metų vasario šeštą per posėdį išsitraukė špagą“, ir kitą dieną jis taip pat leidžiasi į paskutinę savo kelionę Liono gatvėmis „šalia kunigo, su kuriuo rimtai kalbasi“, o žvilgantis peilis jau visai netoli. Kadaise šis vyras nesuvaldydavo ašarų ir „vidury gatvės parpuolęs ant kelių“ dėkodavo dangui už federacijos įsteigimo projektus ir panašius dalykus, paskui jis keliavo į Paryžių garbinti savo šventųjų — Marato ir Kalno; dabar nebėra nei Marato, nei jo — mes juk buvom sakę, jog šio žmogaus galas turi būti liūdnas. Liono jakobinai paslapčia

dūsauja, bet nedrįsta parodyti savo jausmų. Išgirdęs tribunolo nuosprendį, Šaljė pareiškė: „Mano mirtis šitam miestui brangiai kainuos“.

Montelimaro miestas nepalaidotas po savo giuvėsiais, bet „Liono kongreso“ įsakymu Marselis išties žygiuoja, kiša į kalėjimus patriotus, net rojalistai išlenda iš pogrindžio. Prieš juos kaunasi generolas Karto su negausiais daliniais, o kartu su juo — artilerijos majoras Napoleono Bonaparto pavarde. Norėdamas įrodyti, kad marseliečiai neturi jokių galimybių laimėti, šitas Napoleonas ne tik kaunasi, bet ir rašo. Jis išleidžia „Bokero vakarienę“ — keistai išgarsėjusį dialogą *. Nelaimingi miestai su savo veiksmais ir atoveiksmiais! Už smurtą bus atlyginta smurtu dešimteriopai, rojalistai ir anarchistai griebiasi žygių, tad ar atsiras žmogus, kuris apskaičiuos šios geometrinės progresijos sumą?

Geležies strypas lig šiol neišplaukė Marselio įlankoje, užtat žmonės išvydo joje plūduriuojant pasiskandinusio Rebekio lavoną. Ūmusis Rebekis, pamatęs maišatį augant ir padorius žmones apsinuodijant rojalizmu, nutarė, kad respublikonui vienintelė išeitis — mirti. Rebekis pranyko, ir niekas nežinojo kur, kol vieną rytą tuščią jo apvalkalą, t. y. kūną, žmonės išvydo blaškomą jūros bangų ** ir suprato, kad Rebekis pasitraukė amžiams... Tulone taip pat kišami į kalėjimus patriotai, siunčiami delegatai į kongresą ir dėl viso pikto rezgamos intrigos su rojalistais ir anglais. Susidaro įspūdis, kad Monpeljė, Bordo, Nantas, visa austrų ar reakcingosios Europos dar neužgrobta Prancūzija apimta beprotystės ir savižudiško griovimo. Kalnas triūsia lyg vulkanas veikiančių ugnikalnių krašte. Konvento komitetai — Saugumo, Visuomenės gelbėjimo — pluša ištisą parą; jo įgaliotiniai laksto visais keliais, nešdami alyvų šakelę ir kardą, nors dabar, ko gero, vien tik karda. Šometas su miesto tarybos nariais kasdien ateina į Tiuilri, reikalaudami konstitucijos, mat prieš kelias savaites jis rotušėje nusprendė, jog delegacija „turi eiti kasdien“ ir reikalauti konstitucijos, kol ją gaus ***; jinai sutelktų, nu-

* Žr.: *Hazlitt.*— T. 2.— P. 529—541.
** *Barbaroux.*— P. 29.
*** Deux Amis.— T. 10.— P. 345.

ramintų savižudišką Prancūziją, o tai neapsakomai pageidautina.

Tai štai kokių vaisių sulaukėte jūs, prieš monarchiją stoję žirondistai, sukėlę tą karą Kalvadose. Galima sakyti, tokių ir jokių kitų vaisių. Juk, tiesą sakant, dar prieš tai, kai Šarlotai ir Šaljė nukrito galvos nuo pečių, tas Kalvadoso karas pranyko lyg sapnas, vienintelį kartą suklykęs! Turint galvoje, kad mus palaikė „septyniasdešimt du departamentai", buvo galima tikėtis daugiau, tačiau paaiškėja, jog gerbiami asmenys mielai balsuoja, bet kariauti nenori. Turtas, įstatymo akimis žiūrint, suteikia žmogui devyniasdešimties procentų galimybę, bet galima sakyti, kad *tokiose* bylose — visų devyniasdešimt devynių. Žmonės daro tai, ką buvo įpratę; jiems būdingas neapsakomas neryžtingumas bei inertiškumas, ir jie paklūsta tam, kurio rankose simboliai, reikalaujantys paklusnumo. Susimąstykite, ką šiuolaikinėje visuomenėje reiškia vienas šis faktas: metropolis eina išvien su mūsų priešais! Metropolis teisingai vadinamas *miestu-motina*, visi kiti tėra jos vaikai, jos augintiniai. Juk oda aptrauktas diližanas su pašto maišais ir kroviniais, išdardantis iš jos, yra ne kas kita, kaip galingas jos pulsas, ji yra visa ko širdis. Atkirskite tą vieną oda trauktą diližaną ir pamatysite, kiek daug atkirtote!.. Generolas Vimfenas, praktiškai žvelgdamas į šį reikalą, nemato kitos išeities, kaip pasiremti rojalizmu ir užmegzti santykius su Pitu! Generolas laido ta linkme tamsias užuominas, nuo kurių mes, žirondistai, krūpčiojame iš siaubo. Savo pavaduotoju jis paskiria tokį „buvusį" grafą Piuizė, kurio Luvė visiškai nepažįsta, bet baisiai įtarinėja.

Taigi retas karas davė tokią menką naudą, kaip šis karas Kalvadose. Tie, kuriems rūpi tokie dalykai, gali smulkiai apie juos pasiskaityti to buvusio grafo, daug vargo patyrusio rojalisto memuaruose: kaip žirondistų nacionaliniai daliniai, išžygiavę dūdų orkestrams trankiai grojant, nusigavo prie senos Brekuro pilies miškingose Vernono apylinkėse, kur turėjo susikauti su nacionalinėmis Kalno pajėgomis, traukiančiomis iš Paryžiaus. Liepos penktosios pavakare priešininkai išties susitiko, vieningai suklykė ir vieningai pasileido bėgti, nepatyrę nuostolių. Kadangi Kalno daliniai išsilakstė pir-

mi, mes nutarėme nugalėję, tad netrukus Piuizė buvo pažadintas iš savo šiltos lovos Brekuro pilyje ir gavo basas išjoti, nes mūsų kareiviai, ėję naktį sargybą, netikėtai paspruko šaukdami *„Sauve qui peut!“*. Trumpai tariant, kaip Kalvadoso karas užgeso pačioje užuomazgoje, ir dabar beliko vienintelis klausimas: kur pranykti, kokioje skylėje pasislėpti *.

Nacionaliniai savanoriai lekia namo mikliau negu atėję. Tie septyniasdešimt du padorūs departamentai, anot Meijano, „per dvidešimt keturias valandas nuo mūsų nusigręžė ir mus paliko“. Nelaimingi tie, kurie, kaip, pavyzdžiui, lioniečiai, nuėjo pernelyg toli, kad galėtų nusisukti. „Vieną rytą“ jie išvysta ant departamento valdybos pastato Konvento įsaką, kuriuo jie paskelbti esą už įstatymo ribų. Iškabino jį Kalno pareigūnai — aiški užuomina, kad jie taip pat turi pranykti. Taigi pranykti, bet kur? Gorsasas turi draugų Reno mieste — čia jis ir pasislėps, tik, deja, iškiš galvą. Gadė ir Lanžiuinė negali apsispręsti, galop pasuka į Bordo. „Į Bordo!“— vieningai šaukia ir narsuoliai, ir netekę vilties. Ten tebeplevėsuoja, bent jau taip manoma, žirondizmo vėliava.

Taigi tenai, kiekvienas kaip gali! Vienuolika šių nelaimėlių deputatų, prie kurių dvyliktu galime priskirti literatą Riufą [344], pasielgia originaliai: apsirengia nacionalinių savanorių uniformas ir pasitraukia į pietus su Bretanės batalionu kaip jo eiliniai. Šie drąsieji bretonai palaikė žirondistus ištikimiau negu visi kiti, tačiau už poros dienų jie ima dvejoti, suskyla, ir tiems dvylikai vyrų tenka nuo jų atsiskirti. Su pustuziniu palydovų ar vedlių šis vienišas būrys traukiasi nuniokotais šalies vakarais **.

3 skyrius

VIENUOLIKĖS PASITRAUKIMAS

Šios vienuolikės pasitraukimas yra vienas įspūdingiausių istorijoje: saujelė varganų įstatymų leidėjų lapiją geltoninantį rudenį be atokvėpio traukiasi su šautuvais

* Mémoires de Puisaye.— London, 1803.— T. 2.— P. 142—167.
** *Louvet.*— P. 101—137; *Meillan.*— P. 81, 241—270.

ant pečių, su pilnais šovinių krepšiais. Juos skiria nuo Bordo šimtai ilgų mylių, gyventojai darosi priešiški, įtardami tiesą; iš visų pusių girdėti vis garsesni neramumai ir murmėjimai. Luvė išsaugojo savo kelionės užrašus, kurie verti visų jo kūrinių kartu sudėjus.

Ak, dorasai Petjonai su savo be laiko pražilusia galva, ak narsusai jaunasai Barbaru — nejaugi jūs iki šito nusiritote? Varginantys keliai, susidėvėję batai, tuščios piniginės, o iš visų pusių lyg jūra supa pavojai, kiekviename miestelyje esama jakobiniškai nusiteikusių revoliucinių komitetų; visi keliauninkų draugai įbauginti, jų reikalas bepralaimintis. Monkonturo miestelyje nepasiseka: turgaus diena; žiopliams šis vienišo žygiuojančio būrio pasirodymas įtartinas; reikia energingai ir greitai veikti, kad fortūnos padedami galėtų praeiti pro miestelį. Skubėkite, pailsę keliauninkai! Gyventojai ima krutėti; garsas apie dvylika atsiskyrusių šitaip paslaptingai besitraukiančių klajūnų sklinda jau daug dienų; kasdien vis didesnę smalsuolių bangą sukelia tas gandas, kol galop sukrus visi šalies vakarai. „Kiusi kamuoja podagra. Biuzo per daug nutukęs tokioms kelionėms"; Riufo kojos pūslėtos, kruvinos, jis tegali eiti ant pirštų galų; Barbaru šlubuoja išsinarinęs čiurną, bet visados linksmas, kupinas vilties ir drąsos. Lengvabūdis Luvė dairosi kiškio akimis, bet jo širdis nebaili; dorojo Petjono ramybė buvo „tik vieną kartą sudrumsta".* Miega jie šiaudų kaugėse, miškų tankumynuose; prasčiausias šiaudinis čiužinys, patiestas ant grindų slapto draugo namuose, jiems yra prabanga. Gūdžią naktį juos sučiumpa jakobinų merai su būgnus mušančiais pagalbininkais, bet tvirta laikysena, sumanumas ir žvanginimas muškietomis padeda jiems ištrūkti.

Beprotiška būtų net svajoti apie Bordo — nuo jo skiria liepsnojanti Vandėja ir didžiulis atstumas; dar gerai, jei pavyks nusigauti į pajūrio miestą Kemperą ir ten sėsti į laivą. Greičiau, vis greičiau! Žygiui einant į pabaigą, aplink darosi taip karšta, kad jie nusprendžia būsiant geriausia keliauti visą naktį. Taip jie ir daro: kėblina gaubiami ramios nakties priedangos, bet, pa-

* *Meillan.*— P. 119—137.

žvelkite, gandas juos aplenkė! Varganame Karė kaimelyje (keliautojas ilgai prisimins jo lūšnas šiaudiniais stogais ir bedugnius durpynus) jie apstulbę pamato, kad šviesos tebedega: piliečiai, užsidegę žvakes, nemiega šiame mūsų planetos kampelyje; keliauninkams paskubomis traukiant vienintele kaimelio gatvele, pasigirsta balsai: *„Les voilà qui passent!“* *

Greičiau, jūs dvylika pasmerktųjų šlubių, sprukite, kol jie dar neapsiginklavo, iki aušros nusigaukite iki Kempero miškų ir tūnokite tenai!

Dvylika pasmerktųjų taip ir padaro; nors nelengvai — pasiklydę, tamsoje keliskart pasukę ne ten, lydimi pavojų. Kempere esama draugų žirondistų, kurie priglaus šiuos benamius, kol pakels inkarą laivas į Bordo. Pervargę, nusiminę, draskomi nežinios, jie tūno drėgnuose brūzgynuose, bijodami pasirodyti žmonėms, kol draugai Kempere perspėjami apie juos. Parodykite šiek tiek gailesčio šiems narsuoliams, šiems bedaliams, juk jie — patys nelaimingiausi iš visų įstatymų leidėjų! Kai prieš porą ar trejetą metų jūs krovėtės savo lagaminus ir lipote į oda aptrauktus ekipažus, idant taptumėte atnaujintos Prancūzijos kelrodžiais ir pelnytumėte nemirtingą šlovę,— ar jūs pagalvojote, kad jūsų kelionė atves jus *čionai?* Gailestingieji Kempero samariečiai randa juos tūnančius brūzgynuose, ištraukę padeda jiems, paguodžia ir suslepia ten, kur jiems negresia pavojus. Iš ten jie pamažu išsiskirsto ar tyliai kiūtodami rašo *memuarus,* iki išplaukia laivas į Bordo.

Taigi Kalvadose neramumai numalšinti; Romas, išleistas iš kalėjimo, apmąsto savo kalendorių, maišto vadovai užrakinti jo kambaryje. Kano mieste Kordė šeima tyliai gedi; Biuzo namai sugriauti, paversti krūva nuolaužų, tarp kurių stūkso kartuvės su šitokiu užrašu: „Čia gyveno išdavikas Biuzo, rengęs sąmokslą prieš Respubliką“. Kaip matėme, Biuzo ir kiti pranykę deputatai yra už įstatymo ribų, kiekvienas juos aptikęs turi teisę atimti iš jų gyvybę. Blogesni yra vargšų areštuotų Paryžiaus deputatų reikalai. „Namų areštas“ graso virsti „įkalinimu Liuksemburgo rūmuose“ ir nežinia *kuo* baigtis. Kas, pa-

* Štai kur jie *(pranc.)*.— *Louvet*.— P. 138—164.

vyzdžiui, tas sulysėlis išblyškusiu veidu, keliaujantis Šveicarijos link? Suimtas Muleno mieste, jis tvirtina esąs Nešatelio pirklys. Revoliuciniam komitetui jis pasirodo įtartinas, ir ištyręs jo asmenybę jis nustato, kad tai... deputatas Briso! Grįžk į savo namų areštą, Briso — tiksliau sakant, į griežtai saugomą kalėjimą, kur lemta atsidurti ir kitiems. Rabo draugo namuose padarė netikrą pertvarą ir kaip kurmis gyvena tamsoje tarp dviejų sienų. Šis areštas jam baigsis kalėjimu ir revoliuciniu tribunolu.

Negalime pamiršti ir Diuperė bei dėl Šarlotos užantspauduotų jo popierių. Tarp jų esama vieno dokumento, kuris gali pridaryti daug bėdos: iškilmingas slaptas protestas prieš tą birželio antrosios *suprema dies!* Šį slaptą protestą vargšas Diuperė surašė kuo aiškiausiais žodžiais tą pačią savaitę ir laukė, kada galės jį paskelbti. Po šiuo slaptu protestu įskaitomai pasirašęs jis ir nemažai kitų garbingų deputatų. O kas, jeigu dabar, kol Kalnas vis dar triumfuoja, antspaudai nuo dokumentų bus nuimti? Nuo tos minties šiurpas krečia šituos protestuotojus — Mersjė, Baijelį ir kitus, iš viso septyniasdešimt tris, „visus Konvente likusius padorius žirondistus! Štai kokie jūsų sukelto pilietinio karo vaisiai!“

Mes taip pat sužinome, jog šiomis paskutiniosiomis liepos dienomis *baigiasi* garsioji Mainco apgultis; įgula, gavusi garbingas kapituliacijos sąlygas, privalo išeiti iš miesto ir metus nesikauti prieš koaliciją. Gražių reginių mėgėjai, o kartu ir Gėtė, atsistoję Mainco vieškelyje, deramai susidomėję stebėjo, kaip kuo iškilmingiausiai išeina procesija.

„Pirmiausia išėjo prancūzų įgula, lydima prūsų kavalerijos. Na ir keistas tai buvo reginys: nauja kolona marseliečių; žemo ūgio, tamsaus gymio, lopytais drabužiais apsirengę, jie ėjo pasišokinėdami, tarytum karalius Edvinas [345] būtų atvėręs Nykštukų kalną ir išleidęs savo vikriųjų nykštukų kariuomenę. Paskui ėjo reguliariosios armijos kareiviai — rimti, paniurę, bet ne nusiminę ar susigėdę. Vis dėlto didžiausią įspūdį visiems iki vieno padarė šaulių pasirodymas; jie išjojo raiti ir kai be jokio garso prisiartino prie tos vietos, kur mes stovėjome, jų orkestras užgrojo „Marselietę“. Net kai šis revoliucinis

„Te Deum“ grojamas kuo žvaliausiai, jame esama kažko gedulingo ir nelaimę pranašaujančio, bet dabar jie grojo jį visai lėtai, prisitaikydami prie arklių žingsnio, o šie šliaužte šliaužė. Tie raiteliai, nebe jauni, aukšti, liesi vyrukai, nutaisę minas, tinkančias prie tokios muzikos, iš lėto risnojantys pirmyn, buvo graudus, bauginantis ir neapsakomai rimtas reginys; kiekvienas jų panėšėjo į Don Kichotą, o visi kartu jie atrodė itin oriai.

Netrukus akį patraukia atskiras būrelis — Konvento įgaliotiniai. Tionviliečiui Merlenui husaro uniforma, iš visų išsiskiriančiam grėsminga barzda ir išore, iš kairės joja kitas panašiai apsirengęs vyras. Jį pamačiusi, minia įsiutusi ėmė šaukti garsaus jakobino, revoliucinio klubo nario, pavardę ir ėmė krutėti, norėdama jį sučiupti. Merlenas sustabdo arklį ir ima aiškinti apie pagarbą, kuri turi jam būti rodoma kaip Prancūzijos atstovui, apie tai, kad jeigu jam bent plaukas nuo galvos nukrisiąs, už tai bus atkeršyta; jis patartų visiems nusiraminti, nes jie mato šį žmogų čia ne *paskutinį kartą“* *.

Štai kaip išjojo Merlenas — grasindamas, nors ir pralaimėjęs. Tačiau kas sulaikys prūsus, kurie dabar plūsta pro atsidariusius šalies šiaurryčius? Gerai, jeigu Vaisenburgo linija ir nepereinami Vogezų kalnai sulaikys juos prancūzų Elzase, neleis jiems užtvindyti pačios šalies širdies!

Negana to, tomis pat dienomis šiaurės vakaruose baigiasi Valensjeno apsiaustis,— jis krenta, neatlaikęs raudonos Jorko hercogo krušos! Kondė pasidavė jau prieš porą savaičių. Reakcingoji koalicija skverbiasi vis gilyn. Įdomu dar ir tai, kad virš visų šių užgrobtų Prancūzijos miestų plevėsuoja ne rojalistų vėliava su karališkojo herbo lelijomis kokio naujo pretendento į karalius Liudviko garbei, bet Austrijos vėliavos, tarytum jinai ketintų pasilikti šiuos miestus sau! Ar negalėtų Paryžiuje vis dar esantis generolas Kiustenas paaiškinti, kaip krito šios citadelės? Iš tribūnos ir galerijų draugija-motina garsiai staugia, kad jis privalo tai padaryti, ir dar laido tulžingas pastabas, girdi, „ponai iš Palė Ruajalio“ šiam generolui šaukia „valio!“

* Belagerung von Mainz. // *Goethe J. W. Werke.*— T. 30.— P. 315.

Draugija-motina, kurioje po gausių „valymų" žirondistų neliko nė kvapo, įgijo didelį autoritetą, ir net pačiam „išvalytam" Nacionaliniam Konventui ji tapo, taip sakant, skydo nešiotoja ar padėjėja, o dar tiksliau — dirigente. *„Moniteur"* skelbia jakobinų debatus, lyg tai būtų parlamento debatai.

4 skyrius

O, GAMTA!

Tačiau įdėmiau pažvelgus į Paryžių, ką gi pamato jame istorija pirmųjų laisvės metų, pagal seną kalendorių — 1793 metų, rugpjūčio dešimtąją? Garbė Dievui — naują Iečių šventę!

Mat Šometo „kasdieniniai apsilankymai" Konvente davė vaisių: konstituciją. Tai buvo viena iš greičiausiai suregztų konstitucijų, Ero Šešlio ir kitų, sako, sukurta per aštuonias dienas; ko gero, ji visai gerai sudėta ir tinkama konstitucija, bet dėl tam tikrų priežasčių nespręsime apie jos kokybę. Nesvarbu, tinkama jinai ar ne, keturiasdešimt keturi tūkstančiai Prancūzijos revoliucinių komitetų nieko nelaukę priėmė ją didžiąja balsų dauguma, apsidžiaugę, kad atsirado bent kokia konstitucija. Negana to: atvyko departamentų deputatai, patys garbingiausi kiekvieno departamento respublikonai, iškilmingai pranešti ją priimą, tad kas dabar belieka, jei ne paskelbti mūsų naująją galutinę konstituciją ir per Iečių šventę jai prisiekti. Departamentų deputatai, kaip sakyta, atvyko prieš kiek laiko; Šometui dėl jų labai neramu: jis baiminasi, kad jų neišvestų iš doros kelio ponai žirondistai, biržos makleriai ar žirondistiškai nusiteikusios laisvo elgesio moterys *. Renginys paskirtas rugpjūčio dešimtajai, šlovingosioms metinėms šventės, prilygstančios Bastilijos paėmimo minėjimui.

Tapytojas Davidas nesėdėjo dykas. Jo ir prancūziško genijaus dėka tą dieną saulės šviesoje pasirodo neprilygstama sceninė fantasmagorija, bet istorija, kuriai kur kas labiau rūpi realios fantasmagorijos, apie ją pasakys vos porą žodžių.

* Deux Amis.— T. 11.— P. 73.

Ant Bastilijos griuvėsių istorija patenkinta išvysta milžinišką *Gamtos statulą,* kuriai iš abiejų krūtų trykšta vanduo. Tai ne sapnas, o tikrovė, apčiuopiama, matoma. Didžioji gamta boluoja rytui dar neišaušus, lieja vandenį, o kai pasirodžiusi saulė nurausvina Rytus, pasirodo nesuskaičiuojamos minios, tvarkingi ir netvarkingi būriai žmonių, departamentų deputatai, draugija-motina su savo dukromis; pasirodo Nacionalinis Konventas su gražuoliu Ero priešakyje; tyli dūdų muzika žadina susirinkusiems viltį. O kuomet didžioji saulė pažeria pirmąją saują savo ugnies spindulių, apvedžiodama auksu kalnų ir kaminų viršūnes, Ero atsiduria prie kojų didžiajai Gamtai (viso labo gipsinei); Ero pakelia geležinėje lėkštėje vandenį, ištryškusį iš šventų jos krūtų, gurkšteli jo ir sukalba gražbylingą pagonišką maldą, prasidedančią žodžiais „O, gamta!"; tuomet geria vandenį visi departamentų deputatai, kiekvienas ką nors sušukęs ar ištaręs ką nors pranašiška, jo manymu, tinkamiausia tokia proga; o visą tą laiką groja dūdos — iš pradžių patyliukais, paskui kurtinamai; dunda patrankos, kriokia minios. Šitaip gražiai baigiasi pirmasis šio iškilmingo renginio aktas.

Paskiau vyksta eitynės bulvarais: deputatai ir pareigūnai žingsniuoja susirišę ilgu trispalviu kaspinu, paprasti „liaudies-valdovės nariai" eina be tvarkos, nešini ietimis, kūjais, savo amatų įnagiais ir emblemomis, tarp kurių pamatome plūgą ir ant jo susėdusius senovės didvyrius Baukidę ir Filemoną[346], kuriuos tempia jų vaikai. Aidi darnūs ir nedarnūs tūkstančių žmonių balsai. Nemaža dalis žygiuoja pro triumfo arkas; pirmosios jų papėdėje pamatome — kaip jūs manote ką?— ogi Moterų sukilimo didvyres. Jos, drūtos turgaus prekiautojos (Teruan nedalyvauja — turbūt per daug sunkiai serga), tvirtai sėdi ant savo patrankų su ąžuolų šakomis, pasipuošusios trispalvėmis. Gražuolis Ero, stabtelėjęs jomis pasigrožėti, kreipiasi į jas su raminančia iškalba; tuomet jos atsistoja ir žygiuoja kartu.

O kokia kita didinga statula čia, Revoliucijos aikštėje, greitai atidengiama skriemuliu ir virve? Ogi *Laisvės skulptūra!* Ji taip pat iš gipso, bet viliamasi, kad pasidarys metalinė, ir stovi ten, kur kadaise dunksojo

paminklas tironui Liudvikui XV. Į platųjį pasaulį paleidžiami trys tūkstančiai paukščių su rašteliais ant kaklų: „Mes esame laisvi, sekite mūsų pavyzdžiu!“ Sudeginamos aukos — karaliaus šeimos ir buvusių didikų niekučiai, kuriuos dar pavyko surinkti; kaip ir pridera, gražuolis Ero rėžia pompastišką kalbą, dangun sklinda pagoniškos kalbos.

Paskui minia patraukia į aną Senos krantą, kur stovi milžiniška nauja skulptūra, didžiausias gipso kalnas — *liaudį* simbolizuojantis Heraklis, iškėlęs vėzdą, su kuriuo įveikia visus priešus, „o iš dvokiančios pelkės kyla daugiagalvis žirondistinio federalizmo slibinas“,— Ero vėl tenka gražbyliauti. Juo labiau Marso lauke, prie tėvynės aukuro, kur stovi urna su žuvusių tėvynės gynėjų palaikais ir dailidės gulsčiukas, simbolizuojantis visų lygybę prieš įstatymus: Ero čia taip aistringai postringauja ir gestikuliuoja, kad jo lūpos turbūt net perbalo, o liežuvis prilipo prie gomurio *.

Apie šešias pavargęs Konvento pirmininkas ir Paryžiaus patriotai apskritai po vieną ar būriais sėda pasistiprinti kuo galima ir per kraštus besiliejančio alaus bokalais ir rasotomis vyno taurėmis pasveikina atėjusią naująją, naujausiąją erą. Iš tikrųjų — argi ne gatavas naujasis Romo kalendorius? Ant visų namų sienų išrašinėti šie žodžiai: „Viena ir nedaloma respublika. Laisvė, lygybė, brolybė — arba mirtis!“, nes nė vienas iš neįtariamųjų patriotų nenori atsilikti nuo kito.

Kalbant apie naująjį kalendorių, čia bene tinkamiausia vieta paminėti, kad mąstantys žmonės jau seniai stebėjosi senojo kalendoriaus netolygumais ir neatitikimais ir kad jau seniai buvo bemaž nuspręsta įvesti naują. Beveik prieš dešimtį metų ateistas Marešalis pasiūlė naują kalendorių, kuriame nebūtų bent jau prietarų. Paryžiaus municipalitetas, neturėdamas geresnio, norėtų dabar jį priimti. Šiaip ar taip, reikia priimti arba šį Marešalio, arba kitą kokį geresnį kalendorių — juk atėjo nauja era. Šiuo klausimu Konventas gavo ne vieną peticiją, be to, pastaruosius metus visos visuomeninės organizacijos, visi žurnalistai ir patriotai apskritai vadino *pirmaisiais res-*

* Choix des Rapports.— T. 12.— P. 432—442.

publikos metais. Šiuo klausimu iškyla keblumų, tačiau jį spręsti ėmėsi Konventas, ir Romas, kaip minėjome, jį svarsto; jis galvoja ne apie naują Marešalio kalendorių, bet apie savąjį. Monžo, Lagranžo ir kitų padedamas, Romas atlieka jam matematinius skaičiavimus, Fabras d'Eglantinas sugalvoja poetiškus pavadinimus, tad 1793 m. spalio penktą dieną po didelių vargų jie pateikia užbaigtą naująjį Respublikos kalendorių ir, priėmus įstatymą, jis imamas vartoti.

Keturi lygūs metų laikai, dvylika vienodų mėnesių po trisdešimt dienų — išeina trys šimtai šešiasdešimt dienų, tad lieka kur nors įkišti dar penkias dienas. Padarysime tas penkias atliekamas dienas šventėmis ir pavadinsime jas sankiulotidėmis, t. y. bekelnėmis dienomis. Tai bus genijaus, darbo, veiksmų, atlygio ir nuomonių šventės. Taigi. didysis ratas — metai — bus ištisas; tik kas ketvirtus metus, lig tol vadintus keliamaisiais, įvesime šeštą sankiulotidę ir pavadinsime ją Revoliucijos švente. Sunkumų iškyla, nuo kada pradėti metų skaičiavimą, bet argi ne laimingas atsitiktinumas tai, kad pati respublika prasidėjo rugsėjo 21 dieną, bemaž per patį rudens lygiadienį? Taigi naujoji era prasidės nuo lig tol vadintų „mūsų eros" 1792 metų rudens lygiadienio vidurnakčio (pagal Paryžiaus meridianą). *Vandemjeras, briumeras, frimeras,* išvertus — *vynuoginis, rūkinis, šerkšninis,* — tai trys rudens mėnesiai. *Nivozas, pliuviozas, ventozas,* t. y. *sniegingas, lietingas, vėjuotas,* — tai žiemos mėnesiai. *Žerminalis, florealis, prerialis* — kitais žodžiais tariant, *pumpurinis, gėlinis, pievinis,* — tai mūsų pavasario mėnesiai. *Mesidoras, termidoras, fruktidoras,* arba *pjūtiedoras, šilumadoras* ir *vaisiadoras* (*„dor"* graikiškai reiškia „dovaną") žymės respublikos vasarą. Šie dvylika mėnesių šitaip neįprastai suskirsto respublikos metus. Na, o skirstant smulkiau, žengiamas drąsus žingsnis — priimama dešimtainė sistema, ir vietoje *savaitės,* senos kaip pasaulis, įvedamas *dešimtadienis,* ar *dekada,* — tai turės padarinių. Taigi kiekvieną mėnesį sudaro trys dekados — labai tvarkinga, ir *dešimtoji diena* visuomet bus „poilsio". Na, o kaip tuomet bus su sekma krikščionių diena? Išsiversime be jos!

Štai toks, trumpai tariant, yra naujasis Romo ir Konvento kalendorius, apskaičiuotas vadovaujantis Paryžiaus dienovidiniu ir Žano Žako evangelija — toli gražu ne mažiausiai varginantis dalykas mūsų laikų anglui, skaitančiam Prancūzijos istoriją; visi tie *mesidorai* ir *pieviniai* susuka galvą, kol galop žmogus savigynos sumetimais priverstas susikurti kokią schemą ar naujojo kalendoriaus pervedimo į senąjį apskaičiavimų lentelę ir laikyti ją prieš akis. Šitokią schemą, bemaž susitrynusią nuo naudojimo, bet vis dar įskaitomą ir spausdintiną, mes pateiksime išnašoje skaitytojui, kadangi Romo kalendorius paliko gilų atspaudą gausybėje to meto laikraščių, memuarų ir aktų. Negalima nepaisyti naujosios eros, trunkančios per dvylika metų *. Taigi tegul ši schema padeda skaitytojui pakeisti, kur reikės, naująjį kalendorių į senąjį, dar vadintą „vergišku“, kuriuo mes kiek įmanydami stengsimės naudotis.

1792 m. rugsėjo 22 yra Pirmųjų metų vandemjero pirmoji diena; visi naujojo kalendoriaus mėnesiai trunka po 30 dienų, tad:

Prie dienos	pridėję	rasime dieną	Dienų skaičius
Vandemjero	21	Rugsėjo	30
Briumero	21	Spalio	31
Frimero	20	Lapkričio	30
Nivozo	20	Gruodžio	31
Pliuviozo	19	Sausio	31
Ventozo	18	Vasario	28
Žerminalio	20	Kovo	31
Florealio	19	Balandžio	30
Prerialio	19	Gegužės	31
Mesidoro	18	Birželio	30
Termidoro	18	Liepos	31
Fruktidoro	17	Rugpjūčio	31

* Naująjį kalendorių liautasi vartoti 1806 m. sausio 1 d. (Žr.: Choix des Rapports.— T. 13.— P. 83—99; T. 19.— P. 199.)

Fruktidorui pasibaigus, pridedamos 5 (keliamaisiais metais — 6) sankiulotidės.

Šitaip su nauja Iečių švente ir nauja era ar nauju kalendoriumi Prancūzija priėmė savo naująją konstituciją, demokratiškiausią iš visų, kada nors surašytų popieriuje. O kaip ji veiks praktiškai? Viena po kitos patriotų delegacijos reikalauja ją įgyvendinti, paversti tikrove. Deja, jos įgyvendinimas visą laiką atrodo abejotinas, tuo momentu netinkamas. Galop, kelioms savaitėms praėjus, Visuomenės gelbėjimo komitetas Sen Žiusto balsu praneša, kad dabartinėmis nerimą keliančiomis aplinkybėmis Prancūzija esti revoliucijos būklėje ir kad jos „vyriausybė turinti būti revoliucinė iki bus taika“! Taigi vargšė naujoji konstitucija privalo egzistuoti tik kaip popierius ir viltis — ko gero, šitokiu pavidalu ji tebeguli tarp aibės kitų daiktų toje užmaršties buveinėje prie Mėnulio. Toliau popieriaus ji nenuėjo ir niekad nenueis.

5 skyrius

AŠTRUSIS KARDAS

Iš tikrųjų Prancūzija dabar reikalinga ne popierinių teorijų, o geležies ir drąsos. Juk Vandėja tebeliepsnoja, deja, tiesiogine šio žodžio prasme; niekšas Rosinjolis degina net malūnus. Generolas Santeras nieko nesugebėjo čia padaryti; generolas Rosinjolis, apimtas aklo įniršio, dažnai girtas, tegali padaryti mažiau negu nieko. Maištas plinta, darosi vis beprotiškesnis. Laimei, tie donkichotiškos išvaizdos džiūsnos, kurie, kaip matėme, pasitraukė iš Mainco „pasižadėję metus nekovoti prieš koaliciją“, atvyko į Paryžių. Nacionalinis Konventas susodina juos į pašto bei kitokias karietas ir skubiai išsiunčia į Vandėją. Ten, niekdario Rosinjolio vadovaujami, jie narsiai kausis negarsiuose mūšiuose ir susirėmimuose, išgelbės respubliką ir, nesulaukę laurų vainikų, „visi iki vieno padės galvas“.*

Koalicija, lyg ugnies lavina, plūsta į šalies gelmę: Prūsija — pro pasidarytą plyšį šiaurryčiuose, Austrija ir

* Deux Amis.— T. 11.—P. 147; T. 13.— P. 160—192, etc.

Anglija — pro šiaurės vakarus. Generolui Ušarui sekasi nė kiek ne geriau, negu neseniai generolui Kiustinui — jam yra ko susirūpinti! Ispanijos kariuomenė, prasiveržusi pro rytinius ir vakarinius Pirėnus, šlamindama Burbonų vėliavas, pasklinda šalies pietuose, kurie jau nukloti viską sumaišiusio žirondistų sukelto pilietinio karo pelenais ir žarijomis. Marselis apmalšintas, bet nenuslopintas,— jį dar teks nuslopinti kraujo upėmis. Siaubo apimtas Tulonas, nuėjęs pernelyg toli, kad galėtų grįžti, puolė. . .— o maloningasai dangau — į rankas anglams! Virš Tulono arsenalo plevėsuoja netgi ne Liudviko Pretendento lelijos, o tas nekenčiamas anglų ir admirolo Hudo[347] šv. Jurgio kryžius! Tuloniečiai atidavė šiems „žmonių giminės priešams" visus turėtus karinius laivus, ginklų sandėlių ir virvių fabrikų atsargas. Galite šį miestą apsiausti, bombarduoti, jūs, komisarai — Bara, Freronai, Robespjerai jaunesnysai, judu, generolai Karto ir Diugomjė, ir ypač tu, įstabusis artilerijos majore Napoleonai Bonapartai,— Hudas rengia įtvirtinimus, apsirūpina maistu, tarytum ketintų paversti Tuloną nauju Gibraltaru.

Bet kodėl rugpjūčio pabaigoje vėlai rudens naktį dangų virš Liono miesto staiga nutvieskia raudoni gaisai, pasigirsta triukšmas, apkurtinantis visą kraštą? Tai per apšaudymą užsidegusi išlėkė į orą Liono parako saugykla, tiksliau, visos keturios jo arsenalo parako saugyklos, o su jomis ir „šimtas septyniolika namų". Galima įsivaizduoti, kad dangus nušvito lyg nuo vidurdienio saulės, o dundėjimą pranokti tegalėjo paskutiniojo teismo trimitų skardenimas! Nuo šio garso pakirdo visi sugulę ne amžinam miegui. Tai bent reginį išvydo istorijos akis, staiga naktį dangų nušvietus tokiai skaisčiai saulei! Akimirksniu išryškėja nelaimingojo Liono stogai, visi jo kupolai ir smailūs bokštai; sutviska staiga išplėšti iš tamsos Ronos ir Sonos vandenys; pasidaro matomi kalnai ir daubos, kaimeliai ir lygūs ražienų laukai, visos apylinkės — kalvos, apgulėjų ir apgultųjų išvagotos apkasais, ugnies užtvaromis, redutais; artileristai mėlynomis uniformomis — velniūkščiai, užsiimantys savo pragarišku amatu *ne*gardžių kvapų sklidiną naktį. Tegul tamsa vėl viską apgaubia, nes skauda akis į tai žiūrint. Šaljė

mirtis išties brangiai atsieina šiam miestui. Atvykdavo ir išvykdavo Konvento įgaliotiniai, vienas po kito buvo šaukiami Liono kongresai, veiksmus lydėjo atoveiksmiai, bet padėtis ėjo vis blogyn, kol galop prieita štai prie ko: įgaliotinis Diubua-Kransė „su septyniasdešimčia tūkstančių vyrų ir kelių provincijų artilerija“ dieną naktį bombarduoja Lioną.

Tačiau ateityje laukia dar blogesni dalykai. Lione siaučia badas, suirutė ir gaisrai. Apgultieji griebiasi desperatiškų išpuolių; narsusis Presi, jų nacionalinis pulkininkas ir komendantas, daro visa, kas įmanoma žmogui, bet viskas veltui. Priešai nepraleidžia maisto, į miestą patenka vien jų kulkos ir sviediniai! Arsenalas su trenksmu išlėkė į orą, net ligoninei gresia pavojus virsti griuvėsiais, po kuriais bus gyvi palaidoti ligoniai. Juoda vėliava, iškelta virš šio kilnios paskirties pastato, turi sukelti apgulėjams gailestį,— šiaip ar taip, jie mūsų broliai, nors ir išprotėję iš pykčio. Iš aklo įniršio jie palaiko šią vėliavą iššūkiu ir ima dar smarkiau šaudyti į šį pastatą. Ir taip sunki padėtis vis blogėja, ir kuo ji baigsis, kai blogiau jau nebegalės būti?

Įgaliotinis Diubua nenori klausytis jokių maldavimų, jokių kalbų; jis sutiks tik su besąlygine kapituliacija. Lione esama nuslopintų jakobinų, slaptų rojalistų, o viešpatauja jame žirondistai. Dabar, kai kurčias maldavimams, pamišęs iš įniršio priešas be atvangos beria ant jų sviedinius, netekę vilties municipaliteto nariai puola į glėbį pačiam rojalizmui. Buvo sutarta, kad ateis į pagalbą Sardinijos karalius, bet neišdegė. Dviejų pretendentų į sostą įpareigotas, emigrantas d'Otišanas per Šveicariją žygiuoja į pagalbą, bet dar neatvyko; Presi iškelia vėliavą su karališkomis lelijomis!

Ją pamatę, visi tikri žirondistai nusiminę meta žemėn savo ginklus: tegul trispalviai mūsų broliai paima mus šturmu ir išžudo mus iš savo įniršio — su *jumis* mes nenugalėsime. Iš miesto išsiunčiami iš bado mirštantys vaikai ir moterys, kurčias Diubua parvaro juos atgal ir apiberia miestą beprotiška ugnimi. Redutai iš „medvilnės prikimštų maišų“ priešo užimami, čia vėl iš jo atimami; savo vėliavą su lelijomis iškėlęs, Presi kaunasi su des-

peratiška drąsa. Kas laukia Liono? Apgultis tęsiasi septyniasdešimt dienų *.

Tuo pat metu toli vakaruose Biskajos įlankos vandenis skrodžia aprūkęs, tepaluotas nedidukas prekybinis laivas, vairuojamas škiperio škoto, o jo triume nusiminę sėdi... paskutinieji žirondos branduolio atstovai, nelaimingieji deputatai, nusigavę į Kamperą! Keli jų išsisklaidė kas kur galėjo. Vargšas Riufas pateko į nagus revoliuciniam komitetui ir atsidūrė viename iš Paryžiaus kalėjimų. Kiti sėdi triume — gerbiamas žilagalvis Petjonas, rūstusis Biuzo, įtarusis Luvė, narsusis jaunasis Barbaru ir kiti. Šiuo apgailėtinu laivu jie paspruko iš Kempero ir dabar tvarko bures, pluša, grasomi bangų, anglų, bet užvis labiausiai prancūzų. Dangaus ir žemės suvyti į šio škoto vairuojamo prekybinio laivo tepaluotus triumus, aplink šėlstant klastingajam Atlanto vandenynui, jie plaukia į Bordo — gal kartais ten dar esama vilties. Neplaukite į Bordo, draugai! Čionai atvyko kraugeriški Konvento atstovai, Taljenas ir į jį panašūs, su savo įsakais, su savo giljotina; padorieji žirondistai suvaryti į pogrindį, jakobinai despotiškai karaliauja. Perbalusi giltinė mojuoja nuo Reolio prieplaukos *Ambeso kyšulyje* aštriuoju revoliucijos kardu, ragindama sukti kitur!

Vikrus, tepaluotas škotų škiperis vargais negalais prišvartuoja savo laiviūkštį, vargais negalais išlaipina į krantą savo žirondistus, kurie, atlikę žvalgybą, gauna kuo skubiausiai įsirausti į žemę ir šitaip, lindėdami po žeme, draugų sandėliuose, rūsiuose, daržinėse, Sent Emiljono ir Liburno urvuose, atitolina žiaurią mirtį **. Nelaimingiausieji iš visų senatorių!

6 skyrius

SUKILUSI PRIEŠ TIRONUS

Ką gali priešpriešinti visiems šiems nesuskaičiuojamiems sunkumams, siaubams ir nelaimėms jakobiniškas Konventas? Ogi nemąstančią jakobinizmo dvasią ir be-

* Deux Amis.— T. 11.— P. 80—143.
** *Louvet.*— P. 180—199.

protišką, be jokių formulių, sankiulotų įniršį! Mūsų priešai mus spaudžia,— sako Dantonas,— bet mūsų jie neįveiks —„veikiau mes paversime Prancūziją pelenais".

Šitokiomis aplinkybėmis Saugumo ir Visuomenės gelbėjimo komitetai „tvarkosi kuo puikiausiai": Tegul visi mirtingieji šitaip tvarkosi! Tegul keturiasdešimt keturi tūkstančiai sekcijų ir jų revoliuciniai komitetai išjudina kiekvieną respublikos plaušelį, tegul kiekvienas prancūzas dabar pajunta turįs nugalėti arba žūti. Tos sekcijos ir komitetai — tai jakobinizmo kraujagyslės; Dantonas per Visuomenės gelbėjimo komitetą ir Barerą paskelbia dekretą, kad Paryžiuje sekcijų susirinkimai vyks du kartus per savaitę ir kad vargingesniems piliečiams bus *mokama* už dalyvavimą juose keturiasdešimt su — dienos atlyginimas *. Tai garsusis „Keturiasdešimties su įstatymas", davęs neregėtą akstiną sankiulotams ir jakobinų kraujo apytakai.

Rugpjūčio dvidešimt trečiąją Visuomenės gelbėjimo komitetas, kaip paprastai per Barerą, paskelbia įsimintinais žodžiais savo pranešimą, kuris netrukus paverčiamas įstatymu dėl *visuotinės mobilizacijos*. „Visa Prancūzija, visi jos turtai ir žmonės yra rekvizuojami",— grynai tirtėjiškais žodžiais, geresnių už kuriuos iš jo nesame girdėję, pareiškia Bareras. „Respublika — tai vienas didžiulis priešo apgultas miestas". Liuksemburgo sode ir aplink išorinę Tiuilri sieną šiomis dienomis turi būti įrengta du šimtai penkiasdešimt kalvių šautuvų vamzdžiams lieti žemės ir dangaus akivaizdoje. Laisvės sūnūs turi traukti iš visų kaimelių į savo departamentų centrus, iš ten — į nurodytas stovyklas ir karo veiksmų arenas, nešini vėliavomis su užrašais: *„Le Peuple Français debout contre les Tyrans"* **. Jauni vyrai eis į mūšius; jų užduotis — įveikti priešą; vedę vyrai kals ginklus, perveš krovinius ir pabūklus, aprūpins maistu; moterys siūs uniformas kareiviams, palapines, slaugys sužeistuosius; vaikai pešios į korpiją senus drabužius; seniai bus vežiojami į viešas vietas ir ten savo žodžiais skiepys drąsą jauniems, propaguos neapykantą karaliams ir respubli-

* *Moniteur.* Séance du 5 Septembre 1793.
** Prancūzijos liaudis, sukilusi prieš tironus *(pranc.)*.

kos vienybės idėją“ *. Šie tirtėjiški žodžiai sukelia atgarsį kiekvieno prancūzo širdyje.

Šitokios nuotaikos apimta (jokia kita mat nepadeda), Prancūzija pasiryžusi pulti savo priešus — galvotrūkčiais, nesiskaitydama su nuostoliais ir padariniais, nepaisydama jokių įstatymų ar taisyklių, išskyrus vienintelį patį aukščiausiąjį įstatymą: išgelbėti liaudį! Ginklų yra — visa Prancūzijos geležis bus jiems sunaudota; jėgos yra — tai visų Prancūzijos vyrų, moterų ir vaikų jėga. Tegul ten, dviejuose šimtuose penkiasdešimtyje Liuksemburgo sodo ir Tiuilri kalvių, jie kala šautuvų vamzdžius dangaus ir žemės akivaizdoje.

Kai žmonės kupini šitokios didvyriškos drąsos prieš užsienio priešus, negali stigti ir juodo keršto vidaus nedraugams. Dabar, kai revoliucinių komitetų pulsą pagyvino tas *Keturiasdešimties su įstatymas,* deputatas Merlenas, ne tas tionvilietis, kurį matėme jojantį iš Mainco, bet kitas, iš Duė, vėliau pramintas Merlenu *Įtariamuoju,* maždaug po savaitės pasiūlo visame pasaulyje išgarsėjusį savo „Įstatymą dėl įtariamųjų“, įsakantį visoms sekcijoms per savo komitetus nedelsiant suimti visus įtartinus asmenis ir, be to, paaiškinantį, kas konkrečiai yra įtariamieji ir suimtieji. „Įtariamieji yra visi tie,— sako jis,— kurie savo veiksmais, ryšiais, pasisakymais ir straipsniais“, trumpai tariant, pasidarė įtartini **. Tai dar ne viskas: Šometas, dar labiau paaiškindamas šį klausimą municipaliteto plakatuose ir atsišaukimuose, įtikinėja, esą įtartiną žmogų galima bemaž atpažinti gatvėje, ir reikia jį nieko nelaukiant sučiupus gabenti į komitetą, o paskui į kalėjimą. Gerai apgalvokite savo žodžius, įdėmiai kontroliuokite savo veido išraišką — jeigu esi niekuo neįtartinas, gali pasidaryti, kaip žmonės ėmė šmaikštauti, „įtariamas esąs įtartinas“,— juk šalyje vyksta revoliucija!

Siaubingesnis įstatymas dar nėra viešpatavęs jokioje tautoje. Visi Prancūzijos kalėjimai ir arešto namai prigrūsti sausakimšai; keturiasdešimt keturi tūkstančiai komitetų, lyg tiek pat pjovėjų būrių, nuiminėja derlių ir krauna jį šiuose namuose. Jų derlius — aristokratiškos

* Débats. Séance du 23 Août 1793.
** *Moniteur,* Séance du 17 Septembre 1793.

piktžolės. Negana to: jei kartais šių keturiasdešimt keturių tūkstančių būrių, besidarbuojančių kiekvienas savo lauke, nepakaktų, nutariama įsteigti mobilią „revoliucinę armiją“ iš šešių tūkstančių vyrų, vadovaujamų tinkamų vadų. Jinai privalės keliauti po visą šalį ir įsikišti, kai pamatys, jog derlius nuimamas nepakankamai energingai. Šitokią peticiją įteikė municipalitetas ir draugija-motina, ir Konventas išleido tokį dekretą *. Tegul aristokratai, federalistai ir ponai pranyksta, o visi šie žmonės tegul dreba: „laisvės kraštas turi būti išvalytas“— iš pagrindų!

Per tą laiką nesėdėjo dykas ir revoliucinis tribunolas: žūva Blanšlandas — už tai, kad prarado San Domingą, „Orleano sąmokslininkai“ už „žudynes“ ir neliečiamo deputato Leonardo Burbono užpuolimą bei daugelis tokių, kurių pavardės nežinomos ir kurie troško gyventi. Didžioji Giljotina kasdien atsiima savo dalį. Vežimas su pasmerktaisiais lyg juodas vaiduoklis kas vakarą nuslenka pro margą minią. Iš pradžių jį išvydusi marga gatvės minia krūpteli, bet tuoj pat pamiršta — juk tai aristokratai! Jie prasikalto respublikai; jų mirtis bus į naudą jai vien todėl, kad jų turtai bus konfiskuoti, taigi *„Vive la République!“*

Rugpjūčio pabaigoje nukrito nuo pečių ir didesnės garsenybės — generolo Kiustino — galva. Jis buvo apkaltintas žiaurumu, nekompetentingumu, išdavyste, daug kuo kitu, bet buvo įrodyta ir vienintelė jo kaltė — tai, kad jam nesisekė. Išgirdęs tokį netikėtą nuosprendį, „Kiustinas parpuolė prieš krucifiksą“ ir dvi valandas neištarė nė garso; drėgnomis akimis, su malda akyse jis važiavo į Revoliucijos aikštę; metęs žvilgsnį į kybantį ore žvilgantį kirvį, jis greitai užlipo ant ešafoto ** ir beregint buvo išbrauktas iš gyvųjų sąrašų. Kadaise jis kovėsi Amerikoje; tai buvo išdidus, narsus vyras, bet jo lemtis atvedė jį *štai kur*.

Rugpjūčio antrąją trečią valandą ryto iš Tamplio į Konsjeržeri kalėjimą išriedėjo karieta su užtrauktomis

* *Moniteur*. Séances du 5, 9, 11 Septembre.
** Deux Amis.— T. 11.— P. 148—188.

užuolaidomis. Jos keleiviai buvo du miesto tarybos nariai ir Marija Antuanetė, buvusi Prancūzijos karalienė! Tenai, tame kalėjime, gėdingoje, niūrioje kameroje, atskirta nuo vaikų, artimųjų, draugų ir vilties, ji sėdi daugel savaičių, laukdama savo galo *.

Pastebime, kad giljotina, kaip ir kiti dalykai, vis smarkiau įsisiūbuoja. Giljotinos veikimo greitis atspindi bendrą respublikos veiklos greitį. Didžiulio vis kylančio ir nusileidžiančio jos kirvio dunksėjimas, lyg klaikūs širdies raumenų susitraukimai, sudaro milžiniško sankiulotiško organizmo kraujo apytakos dalį! „Orleano sąmokslininkai“, nors ir kaip gailiai raudojo ir maldavo, turėjo mirti — štai koks neliečiamas yra deputatas. Vis dėlto neliečiamas gali pasidaryti liečiamas: netgi deputatas nėra galingesnis už giljotiną. Vargšas deputatas žurnalistas Gorsasas: matėme jį slepiantis Rene, kai karas Kalvadose užgeso gerai nė neįsidegęs. Paskui rugpjūčio mėnesį jis paslapčia nusigavo į Paryžių, kelias savaites slapstėsi buvusio Palė Ruajalio kaimynystėje, bet vieną dieną jį pastebėjo, sučiupo, atpažino ir be jokių ceremonijų (mat jis jau buvo „už įstatymo ribų“) nusiuntė į Revoliucijos aikštę. Jis mirė, pavedęs savo žmoną ir vaikus respublikos globai, 1793 m. spalio devintą dieną. Gorsasas — pirmasis deputatas, miręs ant ešafoto, bet jis bus ne paskutinis.

Buvęs meras Baji kalėjime; buvęs prokuroras Maniuelis, Briso ir vargšai namų areštą gavę žirondistai taip pat uždaromi į kalėjimą, jiems iškeliami kaltinimai, ir jakobinai vienu balsu reikalauja juos nubausti. Nuimti antspaudai nuo Diuperė popierių! Vieną dieną staiga pranešamos tų septyniasdešimt trijų slaptą protestą pasirašiusių pavardės, dekretuojamas jiems kaltinimas, „pirma užrakinus“ Konvento duris, idant nė vienas iš įsivėlusių į šį reikalą negalėtų pabėgti. Tą patį vakarą juos labai šiurkščiai nuvedė į kalėjimą. Laimingi tie, kurie atsitiktinai nedalyvavo tame posėdyje! Kondorsė pranyksta tamsoje; galimas daiktas, jis tūno tarp dviejų sienų kokio draugo namuose, kaip Rabo.

* Žr.: Mémoires Particuliers de la Captivité à la Tour du Temple (hercogienės d'Angulem, Paryžius, 1817 m. sausio 21 d.).

7 skyrius

MARIJA ANTUANETĖ

Pirmadienį, 1793 m. spalio keturioliktąją, Teisingumo rūmuose, naujajame revoliuciniame teisme, turi būti svarstoma byla, kokios dar nebuvo regėjusios šios senos akmens sienos: teisiama Marija Antuanetė. Kadaise skaisčiausia iš karalienių, dabar apdrabstyta purvais, apjuodinta, visų apleista, stovi čia, priešais Fukjė-Tenvilio tribunolą, ir duoda atsakymus, nuo kurių priklausys, ar ji liks gyva. Kaltinamasis aktas jai buvo įteiktas tik praeitą vakarą *. Kokie žodžiai tiktų apsakyti šitokioms žmogaus lemties permainoms? Tam tinka vien tik tyla.

Reta spaudinių, kurių reikšmė būtų tokia tragiška, bemaž šiurpi kaip šių blankių Revoliucinio tribunolo biuletenio puslapių, pavadintų „Našlės Kapet teismu". Ją gaubia tamsa, lyg pragaištingam užtemimui užėjus, lyg niūriose mirusiųjų karalystėse! Plutoniški teisėjai, plutoniškas Tenvilis. devynis kartus apjuosti Stikso ir Letos, ugninio Flegetonto ir Kocito [348], pavadinto raudų vardu! Net iškviesti liudytojai panašūs į vaiduoklius — tiek teisinantys, tiek kaltinantys, jie patys kabo virš mirties ir pragaišties bedugnės; mūsų vaizduotė regi juos kaip giljotinos grobį. Nesugeba išsisukti nuo jos buvęs ilgšis grafas d'Estenas, kuris stengiasi įrodyti esąs patriotas, nei Baji, kuris paklaustas, ar pažįsta kaltinamąją, pagarbiai linktelėjęs į jos pusę atsako: „O taip, aš pažįstu jos šviesybę". Čia esama ir buvusių patriotų, su kuriais šiurkščiai elgiamasi, tokių kaip prokuroras Maniuelis; taip pat buvusių ministrų, netekusių savo spindesio. Esama ir abejingų, neveiklių aristokratų, ištikimų sau net pragare, pamišėliškai kvailų patriotiškų kapralų ir skalbėjų, kurie turi daug ką papasakoti apie sąmokslus, išdavystes, rugpjūčio devintąją, kadaise vykusį moterų sukilimą, mat visa tai dabar virto nusikaltimais tos, kuri *pralaimėjo*.

Marija Antuanetė, ta imperatoriškoji moteris, šitaip visų išsižadėta, šią neapsakomai sunkią valandą rodo savo dvasios tvirtybę. Sako, savo išore ji liko tokia pat

* Procès de la Reine // Deux Amis.— T. 11.— P. 251—381.

rami, kol buvo skaitomas tas šlykštus kaltinamasis aktas; „kartais ji krutindavo pirštus, lyg skambintų fortepijonu“. Net šį niūrųjį Revoliucinio tribunolo biuletenį skaitydamas ne be nuostabos pastebi, kad ji elgiasi kaip dera karalienei. Jos atsakymai greiti, aiškūs, dažnai lakoniškai trumpi; savo ryžtą, pro kurį prasimuša orumo nenustelbianti panieka, ji maskuoja ramiais žodžiais. „Vadinasi, jūs ir toliau viską neigiate?“ „Aš neketinu nieko neigti; aš sakiau tiesą ir toliau ją sakysiu“. Šmeižikas Eberas duoda daug parodymų, tarp jų užsimena ir apie vieną dalyką, liečiantį Mariją Antuanetę ir jos mažąjį sūnų,— verčiau toliau neterškime žmonių kalbos jį minėdami. Jinai atsako Eberui; vienas iš prisiekusiųjų pastebi, kad ji neatsakiusi į *šį* Ebero teiginį. „Aš neatsakiau,— kilnių emocijų apimta sušunka karalienė,— kadangi prigimtis atsisako atsakinėti į šitokį motinai sviestą kaltinimą. Aš prašau visų čia esančių motinų pritarimo“. Apie tai išgirdęs Robespjeras pratrūko kone keiktis ant to gyvuliško bukagalvio Ebero *, kurio šlykštus melas rikošetu atsimušė į jo paties šlykščią galvą. Trečiadienį, ketvirtą valandą ryto, po dviejų parų kamantinėjimo, prisiekusiųjų kaltinimų ir kitokio ketinimų maskavimo, išaiškėja rezultatas: mirties nuosprendis. „Ar turite ką pasakyti?“ Kaltinamoji nieko neatsakiusi papurtė galvą. Baigia sudegti naktį švietusios žvakės; jai taip pat baigiasi laikas, ateis amžinybės diena. Ši Tenvilio salė tamsi, prastai apšviesta, išskyrus tą vietą, kur stovi jinai. Karalienė tylėdama iš jos išeina mirti.

Mus nesyk stebino keistu kontrastu dvi karališkos procesijos, skiriamos dvidešimt trejų metų tarpo. Pirmoji — kuomet graži erchercogienė, dofinė, būdama penkiolikos metų amžiaus, paliko gimtąjį miestą kupina vilčių, kurių neturėjo tuomet jokia kita Ievos dukra. „Kitą rytą,— pasakoja savo akimis matęs Veberas,— dofinė išvyko iš Vienos. Visas miestas, sugužėjęs į gatves, iš pradžių be žado liūdėjo. Štai ji pasirodė, ir visi pamatė, kaip ji atsilošė, susmukusi ant karietos sėdynės, ašaromis paplūdusiu veidu, slėpdama akis tai nosinaite, tai

* *Villate*. Causes secrètes de la Révolution de Thermidor.— Paris, 1825.— P. 179.

rankomis. Kelis kartus ji iškišo galvą, norėdama darsyk išvysti tuos savo tėvų rūmus, į kuriuos jai nebeteks sugrįžti. Galvos linktelėjimu ji parodė savo apgailestavimą išvykstant, savo dėkingumą gerajai liaudžiai, kuri būriavosi čia palinkėti jai laimingos kelionės. Tuomet iš visų pusių pasipylė ne vien ašaros, bet ir veriantys klyksmai. Tiek moterys, tiek vyrai šitaip nesivaržydami rodė savo sielvartą. Toji aimana skambėjo visomis Vienos gatvėmis ir alėjomis. Minia išsiskirstė tik tuomet, kai paskutinis jos palydovas kurjeris pranyko iš akių" *.

Toji jaunutė, penkiolikmetė mergina iš karališkos šeimos — dabar be laiko pražilusi, išvargusi trisdešimt aštuonerių metų našlė, netekusi karūnos. Štai kaip atrodo jos paskutinioji procesija: „Teismui pasibaigus, už kelių minučių visų sekcijų būgnai mušė ragindami imtis ginklų; švintant ginkluoti daliniai buvo sukelti ant kojų; tiltų prieigose, aikštėse, sankryžose, visame ruože nuo Teisingumo rūmų iki Revoliucijos aikštės buvo įtaisomos patrankos. Jau prieš dešimtą ryto gausūs patruliai sukiojosi gatvėse; buvo išrikiuota trisdešimt tūkstančių ginkluotų pėstininkų ir artileristų. Vienuoliktą valandą Marija Antuanetė buvo išvežta. Ji vilkėjo laisva, kasdieniška balto pikė suknute; į bausmės vietą ją gabeno kaip eilinį nusikaltėlį — vežimu, surištą, lydimą konstitucinio dvasininko pasaulietiškais rūbais ir gausaus pėstininkų ir kavaleristų būrio. Į šiuos palydovus ir iki pat bausmės vietos dviem eilėm išsirikiavusius kareivius ji nekreipė dėmesio. Jos veide nebuvo matyti nei gėdos, nei pasididžiavimo. Rodės, jai nė motais šauksmai *„Vive la République!"* ir „Šalin tironus!", kurie lydėjo ją visą kelią. Su savo nuodėmklausiu ji beveik nesikalbėjo. Diu Rulio ir Sent Onorė gatvėse visas jos dėmesys buvo sutelktas į trispalves vėliavas ant stogų; ji taip pat pastebėdavo užrašus ant namų sienų. Atvažiavus į Revoliucijos aikštę, jos žvilgsnis nukrypo į Nacionalinį — buvusį Tiuilri — sodą; tą akimirką jos veidas buvo kupinas emocijų. Ant ešafoto ji užlipo gan drąsiai. Penkiolika minučių po dvylikos galva jai buvo nukirsta, ir budelis iškėlęs parodė

* *Weber.*— T. 1.— P. 6.

ją liaudžiai, kuri vienu balsu be perstojo šaukė *„Vive la République!"* *

8 skyrius

DVIDEŠIMT DU

Kieno eilė dabar, Tenvili? Atėjo eilė kito atspalvio žmonėms — vargšams namų areštą gavusiems deputatams žirondistams, tiksliau tariant, tiems iš jų, kurie vis dar tebėra mūsų rankose: Vernjo, Briso, Fošė, Valazė, Žansonė, buvusiam Prancūzijos patriotizmo žiedui, iš viso dvidešimt dviem vyrams. Taip jau susiklostė aplinkybės, kad šis buvęs „Prancūzijos liaudies skydas", paskui laikytas nelaisvėje Liuksemburgo rūmuose, vėliau Konsjeržeri kalėjime, dabar atsiduria *čia,* Tenvilio teisiamųjų suole. Fukjė-Tenvilis turi pateikti jiems kuo įtikinamesnį kaltinimą.

Be abejo, šis žirondistų teismas yra svarbiausias iš visų lig šiol tekusių Fukjė. Vienoje gretoje teismo salėje išrikiuoti dvidešimt du žmonės, visi pagrindiniai respublikos šalininkai, iškalbingiausieji Prancūzijos vyrai ir patys teisininkai, turį nemažai draugų šioje salėje. Kaip Tenvilis įrodys, jog jie kalti rojalizmu, federalizmu, sąmokslu prieš respubliką? Vėl prabunda Vernjo iškalba, sako, netgi „išspaudžia ašaras". Žurnalistai rašo ataskaitas, bylos nagrinėjimas tęsiasi jau daug dienų, „grasindamas virsti amžinu",— niurna tūlas. Jakobinai ir Komuna ateina į pagalbą Fukjė. Spalio dvidešimt aštuntąją į patriotiškąjį Konventą atvyksta delegacija, Eberas ir kiti, kuri pareiškia, esą Revoliucinis tribunolas stačiai „supančiotas teisminės procedūros" ir jog patriotiški prisiekusieji privalo „turėti teisę nutraukti debatus, kai jie neturi abejonių". Šis reikšmingas pasiūlymas dėl debatų nutraukimo kuo skubiausiai paverčiamas dekretu.

Taigi spalio trisdešimtosios vakarą, dešimtą valandą, darkart iškviesti dvidešimt du teisiamieji sužino, kad neturėdami abejonių prisiekusieji nutraukė debatus ir paskelbė nuosprendį: kaltinamieji pripažinti kaltais ir

* Deux Amis.— T. 11.— P. 301.

jiems visiems iki vieno paskirta mirties bausmė su turto konfiskavimu.

Vargšai žirondistai, be abejo, ima garsiai klykti, kyla maišatis, kuriai nuraminti prireikia žandarų. Valazė susivaro durklą ir krenta vietoje negyvas. Kiti, nesiliaujant gausiems klyksmams ir sąmyšiui, parvaromi atgal į Konsjeržeri. Lasursas sušunka: „Aš mirštu tą dieną, kai liaudis neteko proto, jūs mirsite, kai jinai jį atgaus" *. Kas iš tų žodžių! Nusileidę jėgai, pasmerktieji užtraukia „Marselietę" ir ją giedodami grįžta į savo kalėjimo požemius.

Riufas, kartu su jais kalėjęs tomis paskutinėmis dienomis, kruopščiai aprašo, kaip jie mirė. Mūsų akimis žiūrint, jų mirtis nėra pamokanti. Linksmas, satyriškas Diuko sukuria „Popuri", rimuotas tragiškas scenas, kuriose Bareras ir Robespjeras šnekučiuojasi su šėtonu; mirties išvakarėse „dainuojama", „krečiami linksmi pokštai", „kalbama apie tautų laimę" — į šitokius ir panašius dalykus reikia žvelgti be iliuzijų: šitaip žirondistai ištaisė *sau* paskutinę vakarienę. Valazė kruvina krūtine miega negyvas, sustingęs, negirdi jų dainų. Vernjo turi sau dozę nuodų, bet draugams jų nepakaks, tik jam vienam, todėl jis juos išmeta ir linksmas, su dainomis ir neapsakomai sąmojinga iškalba vadovauja paskutiniajai žirondistų vakarienei. Vargšė žmogaus valia stengiasi vienaip ar kitaip reikštis **.

Kitą rytą visas Paryžius išeina į gatves — tokios minios dar niekas nėra matęs. Rieda vežimai su pasmerktaisiais; tarp dvidešimt vieno gyvo išsitiesęs sustingęs Valazė lavonas. Vienplaukiai, surištomis rankomis, vienmarškiniai, tik su užmestais ant pečių švarkais — šitaip keliauja geriausi Prancūzijos oratoriai, pasitinkami piktų niurzgėjimų ir riksmų. Į šauksmus *„Vive la République!"* kai kurie jų atsiliepia taip pat, kiti, kaip Briso, sėdi be žado. Palei ešafotą jie vėl užtraukia „Marselietę" su deramomis tokia proga variacijomis. Kokia gili šio dai-

* Demostenui pasakius: „Tave nužudys atėniečiai", Fokijonas atrėžė: „Jeigu bus bepročiai, o jeigu bus protingi — tave".— *Plutarchos.* Opp.— T. 4.— P. 310. / Ed. Reiske, 1776.

** Mémoires de Riouffe (pateikta Mémoires sur les Prisons.— Paris, 1823.— P. 48—55.

navimo prasmė! Tie, kurie dar gyvi, gieda, bet choras taip sparčiai menkėja: Samsono kirvis dirba greitai — galva per minutę ar kiek mažiau. Choras vis menkėja, štai pagaliau jo ir *visai nebeliko* — sudie amžiams, žirondistai! Nuščiuvo *Te Deum'ų* Fošė, nukirsta negyvo Valazė galva — giljotinos dalgis nušienavo visus žirondistus. „Iškalbingi, jauni, gražūs ir narsūs!“ — sušunka Riufas. O mirtie, kokia puota vyksta tavo klaikiose menėse?

Ne ką geriau, deja, einasi žirondistams tolimojo Bordo apylinkėse. Sent Emiljono urvuose, pakraigėse ir rūsiuose neapsakomai lėtai slenka mėnesiai. Atėjo žvarbus lapkritis; rūbai pavirtę į skutus, kišenės tuščios, viešpataujant Taljenui ir giljotinai, nebeliko jokios vilties. Pavojui vis labiau artinantis, vargui vis smarkiau spaudžiant, jie nusprendžia išsiskirti. Graudus tai atsisveikinimas: ilgšis Barbaru, neregėtai linksmas narsuolis, pasilenkęs apglėbia Luvė: „Jei tik kur sutiksi mano motiną,— sušunka jis,— pasistenk atstoti jai sūnų; jeigu likimas suves mane su tavo žmona, pasidalinsiu su ja paskutiniu duonos kąsniu“ *.

Luvė iškeliavo su Gadė, Saliu ir Valadi; Barbaru — su Biuzo ir Petjonu. Netrukus Valadi pasuko į pietus savais keliais. Dviem draugams ir Luvė visa 1793 m. lapkričio keturioliktoji buvo neapsakomai sunki. Kitą rytą kiauriai permirkę, leisgyviai iš nuovargio ir alkio, jie pabeldžia į kaime gyvenančio draugo duris, bet bailusis draugas atsisako juos įsileisti, ir jie stovi po medžiu lietui pliaupiant. Iš tos nevilties Luvė pasiryžta traukti į Paryžių ir nieko nelaukęs leidžiasi į kelią, taškydamas į šalis purvus; jo įniršis, ar pamišimas, įkvėpė jam naujų jėgų. Jis eina pro kaimus; viename pamato „sargybinį, miegantį būdelėje lietui žliaugiant“, ir pro jį praeina tam nė nepajutus. Jis apmulkina revoliucinius komitetus, važiuoja dengtais ir atvirais vežimais, o vienąsyk, Orleano gatvėje, guli pasislėpęs po kuprinėmis ir kareivių žmonių apsiaustais tuo metu, kai jo ieško. Jis taip dažnai per plauką išsisuka nuo persekiotojų, kad šių nuotykių užtektų trims romanams. Galop jis nusi-

* *Louvet.*— P. 213.

gauna į Paryžių, pas savo gražiąją žmoną, iš ten į Šveicariją ir laukia geresnių laikų.

Netrukus vargšai Gadė ir Salis buvo sučiupti; jie buvo giljotinuoti Bordo mieste mušant būgnams, kad nebūtų girdėti jų balsų. Valadi taip pat buvo sugautas ir giljotinuotas. Barbaru su dviem bičiuliais išsilaikė ilgiau, iki 1794 m. vasaros, o galėjo ilgiau. Vieną liepos rytą, keisdami savo slėptuvę (buvo priversti dažnai tai daryti), „už kokių trijų mylių nuo Sent Emiljono jie išvysta didžiulį kaimiečių būrį“— be abejo, tai jakobinai ateina jų sučiupti! Barbaru išsitraukia pistoletą ir nusišauna. Deja, tai buvo ne jakobinai, o niekuo dėti kaimiečiai, išsirengę į atlaidus. Po dviejų dienų gerokai šunų apgraužti Biuzo ir Petjono lavonai buvo aptikti laukuose*.

Štai koks buvo žirondistų galas. Šie vyrai pakilo atnaujinti Prancūzijos, o pasiekė *štai ką*. Visus mūsų nesutarimus su jais užglaistė žiauri jų lemtis, tad belieka vien gailestis. Šitokios gausybės narsuolių sielos buvo pasiųstos pragaran, o jie patys atiduoti kaip grobis šunims ir visokiems paukščiams! Na, bet ir čia buvo įvykdyta Aukščiausiojo valia. Pasak Vernjo: „Revoliucija, kaip Saturnas, ryja savo vaikus“.

* Recherches Historiques sur les Girondins // Mémoires de Buzot.— P. 107.

PENKTA KNYGA

DIENOTVARKĖJE — TERORAS

1 skyrius

GRIUVIMAS

Taigi dabar mes atsidūrėme ant tos tamsios bedugnės prarajos krašto, link kurios visa jau seniai krypo, ir dabar iš aukštybės, nuo kurios svaigsta galva, viskas sumaištingai ritasi žemyn, galvotrūkčiais, kaip pakliūva, vis žemyn ir žemyn, kol sudūžta, kol galų gale sankiulotizmas susinaikins ir per šią stebuklingą Prancūzijos revoliuciją lyg paskutiniojo teismo dieną pasaulis jeigu ir neatgims iš naujo, tai bent jau subyrės, nugarmėjęs į bedugnę. Žmonės jau seniai baisisi teroru, bet dabar jau patiems įvykių dalyviams pasidarė aišku, kad jie pasirinko teroro kelią, ir jie sako: tebūnie šitaip. *„Que la Terreur soit à l'ordre du jour!“* *

Net jeigu pradėsime skaičiuoti tik nuo Hju Kapeto [349], ir tai kiek amžių šimtmetis po šimtmečio kaupėsi nedorybės, apgaulės ir žmogaus engimas. Nuodėmingi buvo karaliai, dvasininkai ir paprasti žmonės. Nesimaskuojantys niekšai triumfuodami važinėdavo prašmatniais ekipažais, pasipuošę diademomis, karūnomis, mitromis; dar didesnę žalą darė užsimaskavę tušti niekšai — su gražiai skambančiomis formulėmis, apsimetinėjimais, šventeiviškumu. Apgavikų priviso tiek, kiek smiltelių pajūryje, o galop jų tiek susikaupė, kad žemė ir dangus nebegalėjo jų pakęsti. Atpildo diena, rodės, artėja per lėtai, nepastebimai, užgožtą triukšmingų dvariškių puikavimosi, užkariavimų heroizmo, liaupsių krikščioniškiausiam iš visų didžiųjų monarchų, favoričių Pompadur,— tačiau visą tą laiką ji artinosi, ir štai, pažvelkite, ji atėjo — staiga, nieko nelaukus! Paskutiniu metu daugelio šimtmečių pasėliai labai greitai brendo, *gelto;* dabar jie visai prinokę ir nukertami sparčiai, bemaž per vieną dieną. Nukertami per

* Tegul būna dienotvarkėje teroras *(pranc.).*

šį teroro viešpatavimą ir gabenami namo — į pragarą! Nelaimingi Adomo palikuonys — taip būna visuomet, bet jie niekad to nežino ir nenori žinoti! Žvaliais, be nerimo raukšlelės veidais diena iš dienos, karta po kartos jie žvaliai šaukia vieni kitiems: „Geros kloties!“, dirbdami — *sėdami vėją,* tačiau Dievas viską mato, tad jie *pjaus audrą;* kitaip, sakome mes, neįmanoma, kadangi Dievas yra tiesa ir jo pasaulis yra tiesa.

Tyrinėjant šį teroro viešpatavimą, istorijai vis dėlto iškilo sunkumų. Kol šis reiškinys iškilo pradiniu pavidalu, viso labo kaip „Prancūzijos revoliucijos siaubai“, buvo galima apie jį prikalbėti ir priklykti begales dalykų, su nauda ar tuščiai. Dangus žino: baisybių ir siaubų lig tol nestigo, bet tai buvo ne visas reiškinys; tiksliau sakant, tai buvo visai ne šis reiškinys, o veikiau jo *šešėlis,* neigiama jo dalis. Dabar, kai įvykiai perėjo į naują stadiją, kai liovusis klykti istorija turėtų stengtis savo senomis kalbos ar protavimo formomis aprėpti šį naują stulbinantį dalyką, idant kokio pripažinto mokslinio gamtos dėsnio pakaktų šiam netikėtam gamtos produktui paaiškinti, ir istorija galėtų suprantama kalba apie jį prabilti, daryti iš jo išvadas ir juo pasinaudoti, reikia pasakyti, kad šioje naujoje stadijoje istorija bene dar skausmingiau vapa ir miknoja. Paimkime, pavyzdžiui, paskutiniuosius, bemaž vienu metu su mūsų „Istorija“ pasirodžiusius garbingojo pono Ru [350] postringavimus, pateiktus šiuo klausimu „Parlamento istorijoje“, pačius naujausius ir keisčiausius. Pasak jo, Prancūzijos revoliucija — tai žūtbūtinės pastangos po aštuoniolika šimtmečių trukusio pasirengimo įgyvendinti... krikščioniškąją religiją! * Ant visų gyvųjų namų užrašyta „Vienybė, nedaloma respublika, brolybė arba mirtis“, o kapinėse, ant negyvėlių būstų, prokuroro Šometo įsakymu užrašyta: „Čia miegama amžinai“ **. Vis dėlto krikščioniškoji religija, įgyvendinta giljotina ir amžinu miegu, *„m'est suspecte“* ***, kaip mėgo sakyti Robespjeras.

Deja, jūs klystate, pone Ru! Tai brolybės evangelija ne pagal kurį nors iš keturių evangelistų, raginusių žmo-

* Histoire Parlementaire (Introd.).— T. 1.— P. 1 et seqq.
** Deux Amis.— T. 12.— P. 78.
*** Man įtartina *(pranc.).*

nes atgailauti ir *kiekvieną* atitaisyti nedorą *savo* gyvenimą, idant išgelbėtų savo sielą; kaip jau nesyk esame užsiminę, tai evangelija pagal naują, penktąjį evangelistą — Žaną Žaką, kuri ragina *kiekvieną* atitaisyti nedorą *viso pasaulio* gyvenimą ir išsigelbėti sukuriant konstituciją. Tuodu dalykai visiškai nepanašūs, juos skiria *toto coelo* — visas dangus, jeigu ne didesnis tarpas! Nieko nepadarysi — šitokiu būdu istorija, o ir žmogaus kalbe bei protas apskritai daro tai, ką darė mūsų protėvis Adomas gyvenimo pradžioje: stengiasi *įvardyti* pamatytus naujus gamtos kūrinius, dažnai gan nesėkmingai.

Tačiau kas bus, jeigu istorija šį kartą bus priversta prisipažinti, jog visi lig šiol jos vartoti pavadinimai ir teorijos neįstengia šio reiškinio apibūdinti, jog šis didysis gamtos kūrinys yra didis ir naujas kaip tik todėl, kad neišsitenka senų, užfiksuotų gamtos dėsnių rėmuose, bet atskleidžia naujus jos dėsnius? Tuomet, atsisakiusi pretenzijų dabar jį *įvardyti,* istorija sąžiningai į jį *pažvelgtų* ir įvardytų tik tas sudedamąsias jo dalis, kurias įstengtų! Naudingas kiekvienas panašumas į tikrąjį pavadinimą; jeigu mums pavyksta sužinoti tą tikrąjį pavadinimą, nuo šiol reiškinys mums pasidaro suprantamas, jis yra mūsų rankose, mes galime jį analizuoti.

Be abejonės, šiame teroro viešpatavime, šioje Prancūzijos revoliucijoje, kuriai jis padaro galą, mes įžvelgiame ne krikščionybės ar ko nors žemiško įgyvendinimą. Mes labiau įžvelgiame griovimą visko, ką galima sugriauti: tarytum dvidešimt penki milijonai pagaliau nebeištveria ir lyg pamišę visi vienu metu pašoka ant kojų ir sako balsu, kuris pasiekia tolimus kraštus ir laikus, kad šitokia melaginga būtis pasidarė nepakeliama. Jūs, veidmainystės ir apsimetinėtojai, mantijomis pasidabinę karaliai ir kardinolai aksomo apsiaustais, jūs, dogmos, formulės, gražios manieros, gražiai ištapyti kapai, pilni mirusiųjų kaulų,— jūs atrodote mums grynas melas! Užtat mūsų gyvenimas nėra melas, mūsų alkis ir skurdas nėra melas! Pažvelkite, mes, dvidešimt penki milijonai, visi kaip vienas iškeliam po ranką, kviesdami dangų, žemę ir pragarą paliudyti, kad arba jūs žūsite, arba mes!

Su šitokia priesaika išties reikia skaitytis; kaip ne kartą sakyta, tai nuostabiausia žmonių sutartis per pas-

taruosius tūkstantį metų, iš kurios kyla ir kils padariniai. Šios priesaikos įgyvendinimas, kitais žodžiais tariant, tamsi, desperatiška žmonių kova su visa savo padėtimi ir aplinka ir, deja, tuo pat metu kova su savo ir kitų nuodėmėmis ir tamsumu — tai ir yra teroro viešpatavimas. Niekas to nesuvokė, tačiau jo esmę sudarė beribė neviltis. Mes visąlaik matėme netikras viltis — brolybės, politinio Aukso amžiaus ir aibes kitų, tačiau akiai nematoma visa ko esmė — beribė neviltis — nebuvo netikra ir negalėjo nesukelti padarinių. Peržengusi ribą, neviltis, taip sakant, užbaigia spiralės apviją ir vėl virsta lyg ir nuoširdžia, vaisinga viltimi.

Iš senosios katalikybės paimtai brolybės doktrinai, staiga pliumptelėjusiai iš debesuotojo dangaus skliauto, tiesą sakant, labai keistai einasi Žano Žako evangelijos ratuose, ir ji pasiryžta iš teorijos virsti praktika. Tačiau lygiai taip pat netikėtai staiga garma žemyn visi tikėjimai, ketinimai, papročiai, žinios, mintys ir visa, ką turi prancūzai; katalikybė, klasicizmas, sentimentalizmas, kanibalizmas — visi „izmai“, būdingi prancūzui, kliokdami garma į tą prarają; o teorija virto praktika, ir visa, kas nemoka plaukti, skęsta. Nuopelnas ne vien evangelisto Žano Žako: nerasi nė vieno kaimo mokytojo, kuris nebūtų įnešęs savo indėlio. Argi mes *netujiname* vienas kito, kaip laisvos antikos tautos? Prancūzų patriotas, užsimovęs raudoną bumbuluotą frygišką kepuraitę, krikštija vargšą savo raudoną kūdikį Katonu Cenzoriaus ar Utikiečio garbei; Grakchas pasidarė Babefu ir leidžia laikraščius; Mucijaus Scevolos [351] sekcijoje pirmininkauja batsiuvys, pasivadinęs šio antikos didvyrio vardu. Trumpai tariant, visas kraštas jaukiasi, norėdamas pasižiūrėti, kas nenuskęs.

Šiaip ar taip, pavadinsime šį teroro viešpatavimą be galo keistu. Viešpataujantis sankiulotizmas tarytum išlaisvina sau areną — viena keisčiausių žmonių padermės būsenų istorijoje. Tauta žmonių, kupinų poreikių ir neturinčių papročių! Senieji papročiai sudužo, nes buvo seni; skurdo ir fanatiško pamišimo genami, žmonės turi negaišdami nė akimirkos sukurti *būdą* šiam skurdui numalšinti. Tai, kas įprasta, griūva; neįprasta paskubomis statosi pamėgdžiojant sena ar sukuriant nauja. Visa,

kas glūdi prancūzų galvose, išlenda į paviršių, tad darinys jeigu ne didis, tai tikrai itin keistas.

Nereiktų skaitytojui įsivaizduoti, kad visa tame teroro viešpatavime buvo juoda — toli gražu. Kad ir kas viešpatautų — teroras ar džiaugsmas, kokia gausybė kalvių ir dailidžių, kepėjų ir aludarių, skalbėjų ir valytojų visoje šioje Prancūzijoje privalo užsiimti savo kasdieniniu amatu! Kas vakarą šiame Paryžiuje veikia dvidešimt trys teatrai ir, kai kurių paskaičiavimais, net šešiasdešimt šokių aikštelių! * Dramaturgai pliekia vien respublikoniško turinio pjeses. Į namus knygas išduodančios bibliotekos kaip ir nuo seno penimos vis naujais skaitalais **. „Biržos atmatų duobė" dabar, popierinių pinigų laikais, dirba su pavyzdžio neturinčiu, neįsivaizduojamu pakilimu, netikėtai išmeta į paviršių lobius, prilygstančius Aladino rūmams — išties stebuklingus miražus, nes juose kurį laiką *galima* gyventi. Teroras — lyg juodas fonas, kuriame piešiamos margiausios scenos su stulbinančiais perėjimais ir sutirštintomis spalvomis. Tai, kas kilnu, juokinga ir klaiku, eina viena paskui kita, o tiksliau, lydi viena kita netvarkingai besigrumdami.

Kaip niekur kitur čia neapsakomai praverstų „šimtas liežuvių", kurių neturėdamas aimanuoja ne vienas senų laikų poetas! Kadangi tokio padargo mes neturime, tegul skaitytojas paleidžia į darbą savo vaizduotę, o mes jam padėsime, dirstelėję į vieną kitą reikšmingą dalyką kuo tinkamesne seka.

2 skyrius

MIRTIS

Pirmosiomis lapkričio dienomis probėgšmais dirstelėkime į vieną dėmesio vertą dalyką: Orleano hercogo Pilypo Égalité kelionę į kapus. Pilypas buvo apkaltintas vienu dekretu su žirondistais, didžiai jo ir jų nuostabai, tik teistas buvo atskirai. Jie buvo jau trys dienos kaip nuteisti ir nubausti mirtimi, kai Pilypas, visą pusmetį iškalėjęs Marselyje, atvyksta į Paryžių. Tai įvyksta, jei-

* *Mercier.* — T. 2. — P. 124.
** Tų mėnesių *Moniteur,* passim.

gu skaičiuosime pagal įprastinį kalendorių, 1793 m. lapkričio trečią dieną.

Tą pačią dieną įkalinamos dvi žymios moterys: ponia Diubari ir Žozefina Boarnė. Buvusi grafienė Diubari — nelaiminga moteris; grįžusią iš Londono ją suėmė ne vien už tai, kad kadaise buvo dabar jau velionio karaliaus sugulovė ir todėl įtartina, bet kam „aprūpino emigrantus pinigais“. Tuo pat metu įkalinta Boarnė žmona, netrukus liksianti našle — Žozefina Tašė Boarnė, tapsianti imperatoriene Žozefina Bonapart, mat jau seniai juodaodė tropikų būrėja išpranašavo ją būsiant karaliene ir net daugiau. Tomis pat valandomis vargšas Adomas Liuksas, kuris kuoktelėjo ir, pasak Forsterio, „paskutines tris savaites nieko neėmė į burną“, žengia pasitikti giljotinos už pamfletą apie Šarlotą Kordė; „užšokęs ant ešafoto“ jis pareiškė „su dideliu džiaugsmu už ją mirštąs“. Štai su kokiais bendrakeleiviais atvyksta Pilypas. Nesvarbu, kaip vadinsime tą mėnesį — antrųjų laisvės metų briumeru ar 1793-ųjų vergovės metų lapkričiu — *„Guillotine va toujours“* *.

Nėra ko terliotis: greitai surašomas kaltinamasis aktas Pilypui, jo prisiekusiųjų teismas greitai įtikinamas. Jis sužino esąs apkaltintas rojalizmu, sąmokslų rengimu ir dar daug kuo. Negana to: jis prasikalto dar ir tuo, kad... balsavo už mirties nuosprendį Liudvikui, tačiau į šį kaltinimą jis atsako: „Aš balsavau savo siela ir sąžine“. Jis sužinos, kad nuosprendis — neatidėliotina mirties bausmė; apsiblaususi šeštoji lapkričio diena — paskutinė, kurios jam lemta sulaukti. Pasak Mongajaro, jį išgirdęs, Pilypas paprašė pusryčių ir su aiškiu pasigardžiavimu sušveitė „nemažai austrių, du kotletus ir išgėrė bemaž visą butelį klareto“. Tuo metu atvykęs kažkoks revoliucinis teisėjas ar koks oficialus Konvento komisaras pareiškė, girdi, jis dar galėtų pasitarnauti valstybei, atskleisdamas tiesą apie vieną kitą sąmokslą. Pilypas atšovė, kad reikalams šitaip nesėkmingai susiklosčius valstybė, jo manymu, turinti į jį nedaug teisių; vis dėlto laisvės vardan, dar turėdamas šiek tiek laisvo laiko, pasirengęs protingai atsakyti, jei jam bus pateikti

* Giljotina darbuojasi be perstojo *(pranc.)*.

protingi klausimai. Pasak Mongajaro, atsirėmęs alkūne į židinio atbrailą, jis iš pažiūros be galo ramiai pusbalsiu šnekučiavosi su įgaliotiniu, kol jam baigėsi laikas ar kol tas išėjo savo keliais.

Prie Konsjeržeri vartų Pilypas laikosi žvaliai, ramiai, kone valdingai. Praėjo be kelių dienų penkeri metai nuo tada, kai tarp šitų pačių akmens sienų Pilypas atsistojęs mandagiai paklausė karalių Liudviką, „kas čia vyksta — parlamento posėdis, dalyvaujant karaliui, ar karališkasis posėdis?" O dangau — kartu su juo turėjo važiuoti ir mirti trys niekingi nusikaltėliai; sako, jie priešinęsi prieš tokį kompanioną, ir teko juos jėga įmesti į vežimą *, bet tai nepanašu į tiesą. Nesvarbu, priešinosi kas ar ne, bet vežimas, gabenantis į ešafotą, pajuda iš vietos. Pilypo drabužiai išsiskiria elegantiškumu: žalias surdutas, balto pikė liemenė, geltonos elnio odos kelnės, žvilgantys batai; jis pats, kaip ir lig šiol, kuo ramiausias, abejingas ir šaltai mandagus. Vežimas rieda iš vienos gatvės į kitą, visur pasitinkamas prakeiksmais, pravažiuoja pro Egalitė rūmus, buvusį Palė Ruajalį! Žiauri minia kelias minutes čia jį sulaikė; sako, ponia Biufon žvelgė į jį iškišusi pro langą kekšišku apdangalu padabintą galvą; ant tašytų akmenų sienos didžiulėmis trispalvėmis raidėmis buvo išvedžiota: „Viena ir nedaloma respublika. Laisvė, lygybė, brolybė arba mirtis. *Liaudies nuosavybė*". Akimirką Pilypo akys suliepsnojo pragarišku įniršiu, bet tuoj pat užgeso, ir jis sėdėjo abejingas, šaltai mandagus. Ant ešafoto Samsonas buvo benuaunąs jam batus. „Atstok! — tarė Pilypas.— Juos bus lengviau nuauti *paskui;* reikia baigti šį reikalą, pasiskubinkime".

Vadinasi, Pilypo būta ne be dorybių? Neduok Dieve, kad atsirastų bent vienas žmogus be jų! Jo dorybė buvo ta, kad jis išgyveno keturiasdešimt penkerius metus, gal turėjo dar ir kitų, kurių mes nežinome. Tačiau, ko gero, nėra buvę kito žmogaus, apie kurį sklido tokia gausybė gandų, pagrįstų ir melagingų. Mat jis buvo „jakobiniškas kraujo princas"— tik pagalvokite: koks derinys! Be to, skirtingai nuo kokio Nerono ir Bordžų [352], jis gyveno Pamfletų amžiuje. Užteks apie jį — chaosas dabar

* *Forster.*— T. 2.— P. 628; *Montgaillard.*— T. 4.— P. 141—157.

vėl jį pasiglemžė, ir tegul jis ilgai ar niekad nebepagimdo tokių kaip šis!

Na, o narsus jaunasis Orleano hercogas Egalitė, netekęs visko, išskyrus savo gyvybę, pasivadinęs Korbi išvyksta į Kuarą Grizono kantone ir moko ten matematikos. Egalitė šeimyna nusiritusi į žemiausiąjį savo tašką.

Po Pilypo ateina eilė kur kas kilnesnei aukai, žmogui, kuris bus prisimenamas ne vieną šimtmetį. Tai Žana Marija Filipon, Rolano žmona. Kalėjime Riufui ji pasirodė panaši į karalienę, didžią savo širdgėla, kurią pakėlė nesiskųsdama. „Tose didelėse juodose jos akyse, nepaprastai išraiškingose ir dailiose, atsispindėjo kažkas daugiau, nei paprastai matai moters veide,— rašo Riufas.*— Mudu dažnai kalbėdavomės su ją pro grotas. Mes visi buvome labai dėmesingi jai, savotiškai ja žavėjomės ir stebėjomės. Ji dėstydavo savo mintis aiškiai ir taip darniai ir ritmingai, kad jos žodžiai skambėdavo lyg muzika, ir ausiai jos vis būdavo negana. Jos kalbos būdavo rimtos ir aistringos; jose buvo ir atvirumo, ir drąsos, nors sklido jos ne iš didžio vyro, o iš gražios moters lūpų". „Vis dėlto jos tarnaitė sakė: „Jūsų akivaizdoje ji suima save į rankas, bet savo kambaryje ji kartais atsiremia į palangę ir tris valandas atsisėdusi verkia". Kalėjime ji dar nuo birželio pirmosios; kartą ją išleido, bet nė valandai nepraėjus vėl pasodino atgal. Ji susijaudinusi, ją drąsko abejonės, kurios pamažu virsta rūsčiu įsitikinimu, kad jos laukia mirtis. Abatijos kalėjime ją laikė Šarlotos Kordė kameroje. Čia, Konsjeržeri kalėjime, ji kalbasi su Riufu, buvusiu ministru Klavjeru; dvidešimt du giljotinuotuosius ji vadina *„Nos amis"* **, paskui kuriuos mums netrukus lemta iškeliauti. Per tuos penkis mėnesius ji parašo savo „Memuarus", kuriuos dar ir šiandien skaito visas pasaulis.

Bet dabar, lapkričio aštuntąją, „baltai apsirengusi,— pasakoja Riufas,— juodais iki juosmens krentančiais plaukais", ji stoja prieš tribunolą. Grįžo ji sparčiu žingsniu; iškėlusi pirštą parodė, kad ją pasmerkė myriop; jos akys atrodė drėgnos. Fukjė-Tenvilio klausimai buvę „žvėriški";

* *Mémoires* (Sur les Prison, I).— P. 55—57.
** Mūsų draugais *(pranc.)*.

jos moteriška garbė buvo užgauta, ir ji su panieka ir ne be ašarų svaidė juos jam atgal. Dabar, greitai baigus trumpus pasirengimus, ji taip pat turi išvykti į savo paskutinį kelią. Kartu su ja gabenamas ir toks Lamaršas, „asignatų spaustuvės viršininkas", kuriam ji stengėsi pakelti ūpą. Atvykus prie ešafoto, ji paprašė popieriaus ir plunksnos „užrašyti keistoms jai į galvą atėjusioms mintims" *. Koks nuostabus pageidavimas, bet jis nebuvo įvykdytas. Žvelgdama į šalia stovinčią Laisvės statulą, ji su kartėliu tarė: „O, Laisve, kokie dalykai daromi tavo vardu!" Norėdama padėti Lamaršui, ji pasirengusi eiti ant ešafoto pirma, parodyti jam, kaip lengva mirti. „Tai prieštarauja įsakymui!"— nesutinka Samsonas. „Fu! Nejaugi jūs neįvykdysite paskutinio damos prašymo?!", ir Samsonas nusileidžia.

Kilni baltoji vizija su tauriu karalienės veidu, švelniomis, išdidžiomis akimis, iki juosmens krentančiais juodais plaukais ir širdimi, narsesnė už kurią dar nėra plakusi moters krūtinėje! Romi ir tobula it balta graikiška statula ji švyti juodose krašto griuvenose — ji dar ilgai išliks žmonių atmintyje. Garbė didžiajai gamtai, kuri Paryžiaus mieste, kilnių sentimentų ir pompadurizmo eroje, sugeba sutverti tokią Žaną Filipon, išugdyti ją tyra per amžius nevystančia moterimi, nors vien tik logika, „Enciklopedijomis" ir evangelija pagal Žaną Žaką! Biografai ilgai prisimins tą štrichą — kaip ji prašė plunksnos, norėdama „užrašyti keistas jai į galvą atėjusias mintis". Tai tarsi šviesos spindulėlis, suteikiantis švelnumo ir savotiško šventumo visam, kas lig tol buvo jos gyvenime. Vadinasi, joje taip pat būta Neapibūdinamojo, ji taip pat buvo Bekraštybės duktė ir turėjo paslapčių, apie kurias filosofai nė nesapnavo! Ji paliko surašiusi gausybę patarimų savo mažajai dukrelei ir kalbėjo, kad vyras jos nepragyvens.

Dar žiauresnė dalia laukė vargšo Baji, pirmojo Nacionalinio susirinkimo pirmininko ir pirmojo Paryžiaus mero. Dabar jis pasmerktas myriop už rojalizmą ir lafajetizmą, už tą istoriją su raudona vėliava Marso lauke — apskritai, galima sakyti, už tai, kad palikęs savo astrono-

* Mémoires de Madame Roland (Introd.).— T. 1.— P. 68.

miją kišosi į revoliuciją. 1793 metų lapkričio dešimtą dieną, krapnojant šaltam, žvarbiam lietui, vargšą Baji veža per gatves; staugianti minia apdrabsto jį keiksmais ir purvu, tyčiodamasi mosuoja jam po nosimi degančia ar smilkstančia raudona vėliava. Nekaltas senukas sėdi tylėdamas, ir niekam jo negaila. Nuo šlapdribos pažliugusiomis gatvėmis eisena iš lėto nusigauna į Marso lauką. Ne čia! — bliauna keiksmus laidanti minia,— toks kraujas neturi sutepti Tėvynės aukuro; ne čia, o ant tos mėšlo krūvos palei upę! — ir valdžios atstovai paklauso. Sugrubusiomis nuo šlapdribos rankomis giljotina išardoma ir nešama prie upės, čia vėl lėtai surenkama tais pačiais sugrubusiais pirštais. Pavargusi senio širdis skaičiuoja paskutiniuosius dūžius; daugel valandų jis laukia, čaižomas keiksmų ir šlapdribos. „Tu drebi, Baji!“ — sako kažkas. *„Mon ami, c'est du froid“* *,— atsako jis. Joks mirtingasis nėra sulaukęs žiauresnio galo **.

Už kelių dienų, išgirdęs kas nutiko lapkričio aštuntąją, Rolanas pakabina savo geruosius draugus iš Ruano ir, palikęs dosnius jį priglobusius namus, leidžiasi į kelią. Atsisveikinimas buvo pernelyg graudus ašaroms. Kitą, lapkričio šešioliktosios rytą „už gerų dešimties mylių nuo Ruano į Paryžiaus pusę, prie Bur-Boduano, Normano alėjoje, žmonės pamato vyrą rūsčiu, raukšlėtu veidu, kuris sėdi atsišliejęs į medį; jo kūną sustingdė mirtis, mat jo širdį pervėrusi lazdelėje slėpta špaga; jam prie kojų guli šitoks raštelis: „Kad ir kas būtumei tu, kuris rasi mane čia gulintį, gerbki mano palaikus — tai palaikai žmogaus, kuris pašventė visą savo gyvenimą tam, kad būtų naudingas kitiems, ir kuris mirė taip, kaip gyveno — dorai ir sąžiningai... Ne baimė, bet pasipiktinimas sužinojus, kad mano žmona nužudyta, privertė mane palikti savo slėptuvę. Aš nebenorėjau toliau gyventi žemėje, suterštoje tokių nusikaltimų“ ***.

Barnavo pasisakymas Revoliuciniame tribunole buvo kaip reta drąsus, bet negalėjo jam padėti. Jis buvo pargabentas iš Grenoblio, kad sulauktų dažną ištikusios lemties. Teisinė ir bet kuri kita iškalba bejėgė prieš bu-

* Nuo šalčio, mano drauge *(pranc.)*.
** Vie de Bailly // Mémoires.— T. 1.— P. 29.
*** Mémoires de Mme Roland (Introd.).— T. 1.— P. 88.

kus Tenvilio sėbrus. Šitam Barnavui vos trisdešimt dveji metai, bet tokių likimo permainų jis jau buvo patyręs. Dar neseniai matėme jį ant Fortūnos rato viršaus, kai jo žodis buvo įstatymas visiems patriotams; dabar jis, be abejonės, to rato *apačioje* ir audringai ginčijasi su Tenvilio tribunolu, kuris pasmerkia jį myriop! *O kur Petjonas, kadaise priklausęs patiems kairiesiems ir vadintas *doruoju Petjonu?* Įstatymo akimis žiūrint, negyvas jis slapstosi Sent Emiljono olose ir bus sugraužtas šunų. O Robespjeras, kurį kartu su juo žmonės nešė ant pečių, yra Visuomenės gelbėjimo komiteto narys; įstatymo akimis žiūrint, jis dar nėra miręs, bet jis gyvens neamžinai. Šitaip svaiginamai greitai sūkuriuoja, sukasi pašėlusiai dundėdama ši neišmatuojama *kankynė* revoliucija, net akis nespėja jos sekti. Ant ešafoto stovėdamas, Barnavas treptelėjo koja, ir žmonės išgirdo, kaip pažvelgęs į dangų jis sušuko: „Tai šitaip man atsilyginama?!“

Jau nebėra deputato, buvusio prokuroro Maniuelio, netrukus neliks ir deputato Oseleno, taip pat išgarsėjusio per rugpjūčio ir rugsėjo įvykius, ir Rabo, išdavikui pranešus aptikto savo slėptuvėje tarp dviejų sienų, neliks ir jo brolio. Kiek daug Konvento deputatu padėjo galvas! Taip pat generolų: Kiustino sūnus nesugeba apginti savo tėvo atminimo, nes pats jau giljotinuotas. Buvusį didiką Kiustiną pakeičia plebėjas Ušaras [353], bet ir jam Šiaurėje klojosi prastai, ir jo nebuvo pasigailėta. Po nesėkmingo mėginimo nusižudyti kalėjime jis buvo nubaustas mirtimi Revoliucijos aikštėje. Generolai Bironas, Boarnė, Briunė, rūstusis senis Liukneris traiškanotomis akimis, elzasietis Vestermanas, narsiai ir uoliai malšinęs sukilimą Vandėjoje,— visi generolai, kuriems fronte klojasi prastai, kaip giedama toje psalmėje, „negali išgelbėti savo sielos nuo mirties“ [354].

Kaip pluša revoliuciniai komitetai, sekcijos, mokančios po keturiasdešimt su už dalyvavimą posėdžiuose! Areštai vykdomi greitai, be perstojo, vienas po kito ir baigiasi mirtimi. Buvęs ministras Klavjeras nusižudė kalėjime. Darbininku persirengęs sučiuptas buvęs ministras Lebrenas tuojau pat nužudomas **. Ar visa tai nėra, kaip

* *Forster*.— T. 2.— P. 629.
** *Moniteur*, 11, 30 Décembre, 1793; *Louvet*.— P. 287.

Barjeras vadina, „monetų kalimas Revoliucijos aikštėje"? Mat visų „kaltųjų turtas, jeigu tik jie jį turi, yra konfiskuojamas". Siekiant išvengti atsitiktinumų, išleidžiamas įstatymas, jog savižudybe mūsų neapgausi: nusižudžiusio nusikaltėlio turtas taip pat konfiskuotinas. Taigi tegul dreba visi nusikaltę, visi įtariamieji ir turtuoliai, trumpai tariant, visi kelnėtieji! Liuksemburgo rūmai, kadaise priklausę karaliaus broliui, virto didžiuliu šlykščiu kalėjimu, kaip ir Šantilji rūmai, anksčiau priklausę Kondė; o jų šeimininkai — Blankenberge, tame Reino krante, kur priešai. Paryžiuje dabar apie dvylika kalėjimų, Prancūzijoje — gal keturiasdešimt keturi tūkstančiai. Į juos gausiais lyg pageltę lapai rudenį būriais šlamėdami keliauja įtartinieji; nukrėsti ne vėjo, o revoliucinių komitetų, jie šluojami tenai lyg į kokį sandėlį, idant juos prarytų Tenvilis ir Samsonas. *„La Guillotine ne va pas mal!"* *

3 skyrius

NIOKOJIMAS

Yra ko stebėti įtariamiesiems, bet juo labiau atviriems maištininkams — žirondistų miestams pietuose! Dramaturgo Ronseno [355] vadovaujama į juos išvyko revoliucinė armija — šeši tūkstančiai vyrų „su raudonomis bumbuluotomis kepurėmis, su trispalvėmis liemenėmis, juodomis šiurkštaus milo kelnėmis ir trumpais šiurkštaus juodo milo švarkais, su didžiuliais ūsais ir didžiuliais kardais — taigi su tikriausia karmanjolės apranga" **, pasiėmę dar ir nešiojamas giljotinas. Konvento atstovas Karjė nusigavo iki Nanto pakraščiu liepsnojančios Vandėjos, kurią Rošinjolis padegė tiesiogine šio žodžio prasme. Jis pasirengęs tardyti visus belaisvius, sužinoti jų bendrininkų — rojalistų ir žirondistų — pavardes, ir jo giljotina darbuojasi be perstojo, kaip ir jo „Marato kuopos" kariai vilnos kepuraitėmis. Kertamos galvos mažiems vaikams ir seniams. Kad ir kokia greita ši mašina, ji nesusidoroja; budelis ir jo parankiniai virsta iš kojų pervargę nuo darbo, pareiš-

* Giljotina negenda *(pranc.)*.
** Žr. *Louvet*.— P. 301.

kia, kad žmogaus raumenys nebeatlaiko *. Taigi tenka griebtis sušaudymų, o paskui, ko gero, bus prieita prie dar baisesnių metodų.

Breste su panašiu pasisekimu viešpatauja Žanas Bonas Sent Andrė su visa raudonkepurių armija. Bordo mieste šeimininkauja Taljenas su savo Izabo ir pakalikais; padeda galvas Gadė, Kiusi, Salis ir daug kitų; aukščiausioji valdžia čia priklauso kruvinoms ietims ir bumbuluotoms kepurėms, o giljotina kala pinigus. Pasišiaušęs rudaplaukis Taljenas, kadaise buvęs sumanus redaktorius, dar nesenas, tapo dabar niūriu, visagaliu Plutonu žemėje, ir jo rankose raktai į Tartarą. Vis dėlto pastebime, kad pasišiaušusį rudaplaukį sutramdė tokia senjorina Kabariu, tiksliau sakant, senjora — kol kas dar ne našlė ponia Fontenė, graži šatenė, ispanų pirklio Kabariu duktė. Jinai prašo jį užtarimo sau ir savo draugams, ir jai pavyksta. Moterys neabejingos raktams nuo Tartaro ir vienokiai ar kitokiai valdžiai; pats Plutonas neatsispiria meilės kerams. Kaip kokią naują Prozerpiną [356] ją traukia prie šio niūriojo rudaplaukio požemių karalystės dievo, ir, sako, jinai mažumą suminkštinanti jo širdį.

Pasaulis negali atsistebėti Menjė Oranže, pietuose, ir Lebonu Arase [357], šiaurėje. Tai šen, tai ten, visur, kur reikia, įsteigiami Konvento atstovų vadovaujami jakobiniški liaudies tribunolai, kartais ten, kur dar neseniai veikė žirondistiški liaudies tribunolai. Tokie kaip Fušė, Menjė, Bara, Freronas „valo“ pietų departamentus, lyg šienpjoviai su savo giljotinos dalgiais. Daug jų triūsia, didelį derlių nuima. Žmonės krenta šimtais, tūkstančiais, ir lyg nuodėguliai sumetami į laužą.

Užimamas Marselis ir jame įvedamas karo stovis. Kokią ten suodiną raudonais akuotais varpą nukerta Marselyje giljotina, tai yra stambų vyrą vario spalvos piktšašiais nubertu veidu ir vešlia čerpių spalvos barzda? Prisiekiu Nemezide [358] ir Parkomis, tai galvažudys Žurdanas! Jį sučiupo šiose apylinkėse, kur įvestas karo stovis, ir jį taip pat rūsčiai nuskuto „nacionaliniu skustuvu“. Paties budelio Žurdano galva dabar voliojasi ant žemės, kaip Dešiuto ir Varinji galvos, kurias jis iškėlė užmovęs

* Deux Amis.— T. 12.— P. 249—251.

ant iečių per moterų sukilimą! Nebesisukios šis variaveidis pikta lemiantis ženklas pietų miestuose, nebeteis žmonių, rūkydamas pypkę ir gerdamas konjaką Avinjono Ledo bokšte. Visa paslepianti žemė priėmė jį, išpampusį raudonbarzdį — ak, kad nebeišvystume daugiau tokių kaip jis! Žurdano pavardę paminime, bet šimtų kitų ne. Deja, mums jie lyg žabai guli kaip pakliūva suversti krūvon, ir skaičiuojame juos vežimais, nors kiekvienas šis žabelis turėjo savo gyvenimą, savo istoriją, o kertamas pusiau patyrė tokias pat kančias kaip ir mirštantis karalius!

Iš visų miestų mažiausiai galimybių išvengti susidorojimo turi Lionas. Šis miestas, kurį matėme nušviestą šiurpių saulės spindulių tą rudens naktį, kai parako bokštas išlėkė į orą, aiškiai artėja prie liūdno galo. Tai neišvengiama: ką gali desperatiška narsa ir Presi, kai Diubua Kransė [359], nepermaldaujamas lyg lemtis, rūstus kaip likimas, užėmė jų „redutus iš medvilnės prikimštų maišų" ir savo artilerijos lava vis labiau spaudžia iš visų pusių? Tas buvęs grafas Otišanas [360] niekad neatvyks, niekad neateis ir parama iš Blankenbergo [361]. Liono jakobinai išsislapstė rūsiuose; žirondistinė miesto taryba perbalusi nuo alkio, išdavysčių ir gaisrų. Presi išsitraukė savo kardą, ir jo pavyzdžiu pasekė apie pusantro tūkstančio; jie šoko ant arklių, ketindami kardais prasiskinti sau kelią į Šveicariją. Jie kovėsi įnirtingai, bet priešas taip pat įnirtingai juos guldė, tad Šveicariją pavyko pasiekti ne šimtams, o viso labo vienetams*. Spalio devintą dieną Lionas pasirašo besąlyginės kapituliacijos aktą ir yra pasmerktas. Jame sučiumpamas abatas Lamuretas, buvęs įstatymų leidėjas, kadaise pasiūlęs tą Dalilės bučinį, ir išsiunčiamas į Paryžių giljotinuoti. Sako, kai Tenvilis paskelbęs jam mirties nuosprendį, jis „persižegnojęs". Taip miršta šis iškalbingasis konstitucinis vyskupas. Vargas dabar visiems Lione esantiems vyskupams, dvasininkams, aristokratams ir federalistams! Reikia atkeršyti už Šaljė; respublika, užsidegusi Sibilės įniršiu, atsiraitoja savo dešiniąją rankovę. Pažvelkite: Konvento atstovas Fušė, tas, kuris iš Nanto (jo vardas dar išgarsės), su pat-

* Deux Amis.— T. 11.— P. 145.

riotų palyda nuostabia procesija leidžiasi iškelti iš kapo Šaljė palaikų. Liono gatvėmis link kankinio Šaljė kapo žingsniuoja asilas, aprengtas sutana, su mitra ant galvos ir tempia prie uodegos pririštus mišiolus, kiti sako — net Bibliją, lydimas gausių pragarišką triukšmą keliančių patriotų. Palaikai atkasami, sudeginami, pelenai sudedami į urną — Paryžiaus patriotai juos garbins. Į laužą, kuriame buvo deginami palaikai, buvo sumestos ir šventos knygos; jų pelenai buvo išbarstyti vėjuje aidint šūksmams *„Vengeance! Vengeance!“* *, kuris, kaip rašo Fušė, bus įvykdytas **.

Liono miestas turi būti sunaikintas; turi išnykti net jo pavadinimas, tad nuo šiol jis vadinsis ne Lionu, o *„Commune Affranchie“* ***. Jeigu jakobinų pranašystė išsipildys, šis kadaise didis miestas bus nušluotas nuo žemės paviršiaus, o jo griuvėsiuose bus pastatytas stulpas su šitokiu užrašu: „Lionas maištavo prieš respubliką, todėl jo nebėra“. Fušė, Kutonas, Kolo — vienas Konvento atstovas keičia kitą; nestinga darbo budeliui nei mūrininkui, tik šis *ne*stato. Pasmerkti ne tik aristokratai, bet ir jų namai. Paralyžiuotas Kuronas, atneštas su kėde, simbolišku teisėjo plaktuku suduoda per namo sieną tardamas: *„La Loi te frappe“* ****, ir mūrininkai pleištais ir laužtuvais pradeda jį griauti. Su trenksmu krenta akmenys, žiemos vėjas išnešioja nuo griuvėsių dulkių kamuolius. Jeigu Lionas būtų buvęs pastatytas iš kokios minkštos medžiagos, per tas savaites jis būtų visas pranykęs, ir jakobinų pranašystė būtų išsipildžiusi. Tačiau miestai statomi ne iš muilo putų; Lionas pastatytas iš akmens, tad nors jis ir maištavo prieš respubliką, jis *tebėra* po šiai dienai.

Be to, Liono žirondistai turi ne vieną kaklą, kad jį būtų galima nurėžti vienu kirčiu. Čionykštis Revoliucinis tribunolas ir karinė komisija stengiasi iš paskutiniųjų: giljotinuoja, šaudo žmones; Tero aikštės nutekamaisiais grioviais teka kraujas; sumaitoti lavonai plaukia Ronos upe. Sako, kadaise Kolo d'Erbua Lione nu-

* Keršto, keršto! *(pranc.)*
** *Moniteur* (du 17 Novembre 1793), etc.
*** Įstatymas tau smogia *(pranc.)*.
**** Išvaduotuoju miestu *(pranc.)*.

švilpė nuo scenos, tačiau kaip reikia švilpti, kaip reikia visam kraštui staugti ar pūsti kimų pragaro trimitą, kad jis atsisakytų naujojo savo amplua — nepakartojamo Konvento atstovo?! Du šimtai devyni žmonės vedami į aną upės krantą, kur bus visi kartu sušaudyti muškietomis ir patrankomis Broto promenadoje. Tai antrasis masinis sušaudymas; per pirmąjį žuvo apie septyniasdešimt žmonių, kurių lavonus sumetė į Roną, bet ji išmetė kai kuriuos į krantą, ir todėl ši antroji partija turi būti palaidota žemėje. Iškastas ilgas bendras jų kapas; jie stovi išrikiuoti prie suverstos purių žemių krūvos, ir jaunesnieji traukia „Marselietę“. Jakobinų nacionaliniai gvardiečiai šauna kartą, antrą, trečią, o paskui gauna pasidarbuoti durtuvais ir kastuvais; nors visi pasmerktieji krenta ant žemės, jie ne visi negyvi, ir prasideda skerdynės, pernelyg klaikios, kad būtų galima jas aprašyti — net patys gvardiečiai šaudo nusigręžę. Pagriebęs iš vieno tokio gvardiečio muškietą ir šaltakraujiškai ją nutaikęs, Kolo sako: „Štai kaip privalo šaudyti respublikonas!“

Tai antrasis ir, laimei, paskutinis sušaudymas: paaiškėja, kad šis metodas pernelyg siaubingas ir netgi nepadorus. Į bausmės vietą vedė du šimtus devynis žmones; vienas prie tilto pabėgo, bet suskaičiavus lavonus išaiškėjo, kad jų — du šimtai *dešimt!* Įmink šitą mįslę, Kolo! Po ilgų spėliojimų kažkas prisiminė, jog čia, Broto, du tipai bandė ištrūkti iš pasmerktųjų gretų, karštai įrodinėdami esą ne nusikaltėliai, o policijos komisarai; jais nepatikėjo ir juos sušaudė kartu su kitais! * Štai kaip keršija įsiutusi respublika. Išties, pasak Barero, „tai šiurkštų pavidalą įgavęs teisingumas“. Nieko nepadarysi; kaip teigia Fušė, respublika „turi žygiuoti į laisvę per lavonus“. Arba darsyk pacituokime Barerą: *„Il n'y a que des morts qui ne reviennent pas“* **. Visur siaučia teroras; „giljotina negenda“.

Prieš palikdama šiuos pietų rajonus, į kuriuos istorija tegali dirsčioti iš viršaus, ji akimirką nusileis žemėn ir įdėmiau pažvelgs į vieną įvykį: Tulono apsiaustį. Daug čia būta patrankų ugnies, kaitinant sviedinius krosnyse ir valstiečių namuose, nemažų artilerijos pasiekimų ir

* Deux Amis.— T. 12.— P. 251—262.
** Negrįžta tik negyvėliai *(pranc.)*.

klaidų, nekart buvo puolamos Oliulio perėjos ir Malboskė fortai, bet kol kas nauda menka. Čia buvo generolas Karto, buvęs dailininkas, iškilęs per neramumus Marselyje; generolas Dopė[362], buvęs medikas, iškilęs per neramumus Pjemonte, kurie, Kransė vadovaujami, paėmė Lioną, bet negali paimti Tulono. Galop čia kaunasi generolas Diugomjė[363], Vašingtono mokinys. Būta čia ir Konvento atstovų, tokių kaip Bara, Salisetis, Robespjeras jaunesnysis[364]; čia pamatome ir neregėtai stropų artilerijos brigados vadą, kuris dažnai nusnūsta tarp patrankų,— nekalbų žemo ūgio jau mums pažįstamą jaunuolį bronziniu veidu, Bonaparto pavarde; tai vienas geriausių artileristų iš tų, kuriuos esame sutikę. Vis dėlto Tulonas lig šiol nepaimtas. Ketvirtas mėnuo, kai jis apsiaustas — jau gruodis pagal vergišką kalendorių, *frimeras* arba *šerkšninis* pagal naująjį, tačiau prakeiktoji raudona ir mėlyna vėliava tebeplevėsuoja virš jo. Maisto apsiaustieji gauna jūra; užėmę visas aukštumas, jie pjauna medžius ir rengia įtvirtinimus; tuloniečiai lyg triušiai įsitaiso savo landas uolose.

Šerkšniniui dar nevirtus *snieginguu,* t. y. *nivozu,* sušaukiama karo taryba, mat ką tik gauti vyriausybės ir Visuomenės gelbėjimo komiteto nurodymai. Šio komiteto narys Karno atsiuntė apsiausties planą, bet generolas Diugomjė sukritikuoja vieną jo trūkumą, įgaliotinis Solisetis kitą; išsakoma daug kritikos, daug sumanymų, kol galop išdrįsta tarti žodį tas jaunasis artilerijos karininkas, tas pats, kurį matėme snaudžiant tarp patrankų ir kuris jau keliskart pasirodė mūsų istorijoje — tai Napoleonas Bonapartas. Jis vogčia su žiūronais sukiojęsis po Tulono apylinkes, galvodamas, kaip čia jį paėmus, ir, jo kuklia nuomone, staiga, lyg liūto šuoliu užpuolus būtų galima užimti tokį Egijet fortą, iš kurio paskui būtų galima apšaudyti artilerija patį Tulono centrą; iš anglų gynybinių linijų neliks, taip sakant, akmens ant akmens, tad Hudas ir mūsų mirtini priešai kitą dieną arba turės išplaukti į jūrą, arba bus paversti pelenais. Įgaliotiniai raukia antakius ir nepalankiai šnirpščioja nosimis: kas tas jaunasis džentelmenas, turintis daugiau proto negu mes visi? Vis dėlto narsusis veteranas Diugomjė mano, jog šis sumanymas vertas dėmesio, pateikia klausimų jau-

nam karininkui, gauna įtikinamų atsakymų ir paliepia: „Pamėginkite!"

Dabar, kai viskas parengta, bronzinis nekalbiojo karininko veidas kaip niekad niūrus ir rimtas; jo laukia užduotis apšaudyti priešą neregėtai koncentruota ugnimi. Štai ten matyti Egijet fortas — šiandien bus pamėginta jį paimti desperatišku, bet įmanomu liūto šuoliu! Pabandoma pulti, ir *sėkmingai!* Gudrumu ir narsa, prisėlinę siaurais tarpekliais, ugnimi prasiskynę kelią pro ugnies krušą, patriotai paima Egijet fortą; dūmams išsisklaidžius, išvystame virš jo trispalvę vėliavą — jaunuolis bronziniu veidu buvo teisus. Pamatęs, kad priešai dabar gali laisvai apšaudyti vidinius jo įtvirtinimus ir kad jo gynybinės linijos sumaltos, Hudas kitą rytą sėda į laivą. Pasiėmęs kartu visus to pageidavusius rojalistus, jis pakelia bures; 1793 m. gruodžio devynioliktą Tulonas vėl atitenka Respublikai!

Mieste liovėsi pabūklų salvės, dabar galima pradėti giljotinavimą ir sušaudymus. Tai išties pilietinio karo baisybės, tačiau bent jau nušluotas tas gėdingas anglų viešpatavimas. Bareras, o gal tapytojas Davidas, pasiūlo surengti visoje Prancūzijoje šventę, kurioje dalyvautų ir visas Konventas *. Be to, išaiškėja, kad prieš išplaukdami tie niekingi anglai (kuriems, aišku, rūpi savi reikalai, o ne mūsų) padegė mūsų sandėlius, arsenalus, Tulono uoste prišvartuotus karo laivus — gal dvi dešimtis šaunių karo laivų, vienintelius dar likusius! Vis dėlto jiems nepasisekė: nors visur siautė ugnis, sudegė vos du laivai, kadangi net galerų vergai lakstė su kibirais gesinti liepsnos. Tie šaunūs laivai, *„Orient"* ir kiti, privalo pirma nugabenti tą mūsų pažįstamą jaunąjį karininką į Egiptą, tad kol kas negali virsti pelenais nei jūrų nimfomis, nei raketomis, ar pakliūti į nagus anglams — dar ne metas!

Taigi visoje Prancūzijoje šventė, pakili nuotaika, o Tulone vyksta masiniai sušaudymai muškietomis ir karteče, kaip buvo Lione, ir „mirtis *vomie à grands flots"* **. Iš aplinkinių vietovių išreikalauti dvylika tūkstančių mūrininkų turi nušluoti Tuloną nuo žemės paviršiaus. Bareras atsiunčia pranešimą nušluoti jį visą, išskyrus tik

* *Moniteur,* 1793, Nr. 101 (gruodžio 31 d.), Nr. 95, 96, 98 etc.
** Išvemiama didžiuliais srautais *(pranc.).*

nacionalinės laivybos įstaigas; be to, nuo šiol jis vadinsis ne Tulonu, o *Kalno Uostu*. Na, bet dabar laikas jį palikti, apgaubtą juodo mirties debesio; tikėkimės tiktai, kad Tulonas taip pat iš akmens pastatytas ir kad nė dvylika tūkstančių mūrininkų nespės jo nušluoti, kol atlėgs įniršis.

Nuo „didžiuliais srautais išvemiamos mirties" ima darytis koktu. Vis dėlto gūdžiomis gruodžio ir sausio naktimis ar negirdi, skaitytojau (juk tie garsai aidi šimtmečius), virš Nanto miesto neaiškaus triukšmo — lyg šaudytų muškietos, aimanuotų ir įniršę rėkautų žmonės,— sumišusio su amžina Luaros vandenų dejone? Nanto miestas įmigęs, bet nemiega Konvento atstovas Karjė ir „Marato kuopos" vyrai su vilnonėmis kepuraitėmis. Kodėl atsišvartuoja gal vienuoliktą valandą nakties tas *plokščiadugnis laivas* su devyniasdešimčia dvasininkų triumuose? Jie plaukia į Bel Ilio salą? Kai laivas pasiekia upės vidurį, davus ženklą, jo borte pramušama skylė, ir jis nugrimzta su visu kroviniu. „Nuosprendis deportuoti,— rašo Karjė,— buvo įvykdytas *vertikaliai"*. Devyniasdešimt dvasininkų guli upės dugne, savo karste — laive! Tai pirmasis iš Karjė skandinimų, išgarsėjusių amžiams.

Nante buvo tol giljotinuojami žmonės, kol budelis pavargęs išvirto iš kojų; paskui vyko šaudymai Sen Movo lauke. Buvo šaudomi vaikai ir moterys su žindomais kūdikiais, vieną kartą šimtas dvidešimt žmonių, kitą kartą — pusė tūkstančio. Štai kaip karšta pasidarė Vandėjoje! Galop net jakobinai pasidygėjo ir visi, išskyrus „Marato kuopą", ėmė šaukti: „Liaukitės!" Taigi dabar imta žmones skandinti, ir antrųjų metų *šerkšninio* mėnesio dvidešimt ketvirtosios, tai yra 1793 m. gruodžio keturioliktosios, naktį įvykdomas antras skandinimas. Žūva „šimtas trisdešimt aštuoni žmonės" *.

Bet kam turi perniek nueiti laivas, nugrimztantis kartu su aukomis? Reikia išmesti juos už borto, išmesti surišus rankas, o paskui dar apipilti nepertraukiama švino kruša, kol paskutinis nugrims į dugną, liovęsis kepurnėtis! Neramiai miegantys nantiečiai ir aplinkinių pajūrio kaimų gyventojai naktimis girdi ne vien ūžiant vėją, bet

* Deux Amis.— T. 12.— P. 266—272; *Moniteur*, du 2 Janvier 1794.

ir muškietų šūvius ir svarsto, ką jie galėtų reikšti. Tame laive būta ir moterų, kurias raudonkepuriai išrenginėjo nuogai, nors jos maldavo palikti apatinius marškinius. Buvo išmesti už borto ir maži vaikai — veltui maldavo jų pasigailėti motinos. „Tai vilkiūkščiai,— atrėždavo „Marato kuopos“ vyrai,— iš kurių išaugtų vilkai“.

Ilgainiui skandinti imama net dieną; moteris už kojų ir rankų suriša su vyrais ir išmeta į upę; budeliai tai vadina „respublikoniškomis jungtuvėmis“. Žiauri yra miškuose slankiojanti pantera ir lokė, netekusi lokiukų, bet nekenčiantis žmogus kartais pranoksta jas savo žiaurumu. Luara vartydamiesi plaukia į jūrą sustingę, pabalę, išpurtę lavonai aukų, kurių kančios jau baigėsi; potvynio bangos neša juos atgal į upę, kurią temdo debesys varnų; sekliais sėlina vilkai. *„Quel torrent révolutionnaire!“* *— rašo Karjė. Žmogus pasiutęs, pasiutę ir laikai. Štai kokie yra Karjė skandinimai, kurių būta dvidešimt penkių **; jie nebus užmiršti per amžius. Nakties darbai ilgainiui vis tiek išlenda į dienos šviesą... Na, bet dabar žvilgtelkime į kitą sankiulotizmo galo aspektą, palikę šį kaip patį juodžiausią.

Žmonės išties visi pasiutę, kaip ir metas. Konvento atstovas Lebonas Araso mieste smeigia savo špagą į kraują, tekantį iš giljotinos, ir sušunka: „Kaip jis man patinka!“ Sako, jo įsakymu moterys privalėjusios stovėti šalia giljotinos, kai ji rydavo jų vaikus; netoliese stovėdavęs orkestras ir kaskart galvai nukritus jis užgrodavo *„Ça ira“* ***. Bedueno miestelyje Oranžo apylinkėse nakčia kažkas nupjovė laisvės medį. Apie tai Oranže išgirdęs Konvento įgaliotinis Menjė sudegina Bedueną iki paskutinės šuns būdos; jo gyventojai išsislapsto olose ir kalnuose, o kurie nespėja — giljotinuojami ****. Viena ir nedaloma respublika! Jinai — kūdikis, ką tik gimęs iš bergždžių, dirbtinių gamtos gelmių, kurias žmonės vadina chaosu, pirmykšte naktimi, ir žino jinai vienintelį dėsnį — savisaugos. Tai nacionalinė tigrė — nekišk nagų net prie

* Koks galingas revoliucijos srautas! *(pranc.)*
** Procès de Carrier, t. 1—4.— Paris, 1795.
*** Les Horreurs des Prisons d'Arras.— Paris, 1823.
**** *Montgaillard.*— T. 4.— P. 200.

jos ūselio! Jos širdyje nėra gailesčio; užtat pažvelk, kokią leteną ji išskečia, kaip žaibiškai ja tvoja!

Priudomas, bukas pasipūtęs spaustuvininkas ir sumanus redaktorius, kol kas dar jakobiniškas, vėliau perbėgs į priešų stovyklą ir išleis apie šiuos dalykus storus tomus, pavadinęs „Revoliucijos nusikaltimais“, prikišęs į juos ir begales melagysčių, tarsi tiesos būtų negana. Na, o mums labiau pamokantis yra štai koks dalykas: mes sužinome, jog ši Respublika, ši nacionalinė tigrė, išties yra ką tik gimęs kūdikis, gamtos faktas tarp formulių ir formulių amžiuje, ir mes žvelgiame, dažniausiai nepraverdami burnos, kaip šis toks tikras gamtos faktas elgsis tarp tų formulių. Mat jos iš dalies yra tikros, iš dalies iliuzinės, hipotetinės; metaforiškai vadiname jas reguliuojamomis lipdomomis *formomis,* dalis kurių turi kūną ir jose dar rusena gyvybė, bet dauguma, anot vokiečių rašytojo, yra tuščiavidurės, „stiklinės akys, piktai spoksančios į tave klaikiai nuduodamos esančios gyvos, o už jų — gumulas šlykščių vabalų ir vorų!“ Na, bet šis respublikos faktas, įsidėmėkite, yra tikras ir grynas, tikriausias iš visų, kraupus savo tikrumu kaip pati mirtis. Visa, kas ne mažiau tikra, gali stoti prieš jį akis į akį, sugriebti jį už barzdos; o visa, kas *ne*tikra?

4 skyrius

NEPRIEKAIŠTINGA KARMANJOLĖ

Vienu metu su šiuo pragariškai juodu reginiu atsiskleidžia ir kitas, kurį būtų galima pavadinti pragariškai raudonu — tai katalikybės naikinimas, o šiuo metu ir religijos apskritai naikinimas. Matėme, kad Romo kalendoriuje poilsiui skirta kas *dešimta* diena, ir klausėme, kas bus su sekma krikščionių diena. Nepraėjus nė mėnesiui nuo naujojo kalendoriaus priėmimo, šis klausimas išsprendžiamas. Kaip pastebi Mersjė, kaip keista: per Viešpaties kūno šventę praeitais 1792 metais visas kraštas ir pats aukščiausiasis valdovas ėjo religinėje procesijoje kuo pamaldžiausiai nusiteikę, ir mėsininko Ležandro ko neužmušė jo kabriolete, nes žmonėms pasirodė, kad jis ne-

pagarbiai elgėsi, kai ji ėjo pro šalį. Atrodė, kad tuo metu galų hierarchija, bažnyčia ir jos formulės žydi; nors lapai jau buvo gelstelėję, bet ne labiau nei pastaraisiais metais ar dešimtmečiais. Žydi visur, palaikomos paprastos liaudies, mesdamos iššūkį — filosofijai, įstatymų leidybai ir Enciklopedijai. Visur, tik gaila, lyg ta Valombroza[365],— pakanka smarkiau pūstelėti lapkričio vėjui, ir per valandą rudais lapais apkibę medžiai lieka nuogutėliai! Po tos Viešpaties kūno šventės praėjo Braunšveigo hercogas, emigrantai, Vandėjos maištas ir pusantrų metų; viskam, kas žydi, ypač apkibę pageltusiais lapais, kad ir kaip lėtai, ateina galas.

Lapkričio septintąją toks pilietis Paranas, Buasiz le Bertrano dvasininkas, parašo Konventui, esą visą savo gyvenimą jis iš sakyklos skelbęs melą ir tai jau jam pabodę, todėl jis dabar norįs atsisakyti kunigystės, savo atlyginimo ir prašąs Konventą duoti jam kokį kitą užsiėmimą, iš kurio jis galėtų gyventi. Ką gali Konventas — „garbingai paminėti jo pavardę"? O gal duoti „rekomendaciją į finansų ministeriją"? Vos tik tai nuspręsta, naivusis Gobelis, konstitucinis Paryžiaus vyskupas, atvyksta į Konventą su savo kapitula, municipaliteto ir departamento valdžios atstovais su raudonomis bumbuluotomis kepuraitėmis ir pasielgia taip pat kaip Paranas. Nuo šiol naivusis Gobelis nepripažįstąs „jokios religijos, išskyrus laisvę", todėl departamento pareigūno Momoro, miesto tarybos narių Šometo ir Ebero, Vensano ir revoliucinės armijos džiaugsmui nusimeta dvasininko rūbus ir broliškai išglėbesčiuojamas. Šometas klausia, ar tokioms aplinkybėms susidarius nereiktų vienos sankiulotidės padaryti Išminties švente? * Tikrai reiktų! Tegul džiūgauja ateistai Marešalis, Lalandas ir mažasis ateistas Nežonas; tegul žmonijos atstovas Klocas įteikia Konventui savo „Musulmonų religijos pagrindus"—„kūrinį, atskleidžiantį visų religijų menkystę", ir gauna už jį padėką. Dabar bus visuotinė Respublika,— mano Klocas,— ir „vienintelis Dievas — liaudis".

Prancūzai — bandos padarai; jiems reikėjo vienintelio dirigento mosto, kad visi imtų mėgdžioti, ir čia pasitar-

* *Moniteur.* Séance du 17 Brumaire, 1793.

navo municipaliteto ir aplinkybių akinamas naivusis Gobelis. Koks kiurė panorės atsilikti nuo buasiziškio, koks vyskupas — nuo paryžiškio? Tiesa, vyskupas Greguaras drąsiai atsisako nusimesti dvasininko rūbą ir išgirsta: „Mes nieko neverčiame. Tegul Greguaras daro taip, kaip jam liepia sąžinė", bet protestantų ir Romos katalikų kunigai šimtais sutinka tai padaryti niekieno neverčiami. Iš visų pusių visą lapkritį ir gruodį į Konventą eina dvasininkų luomo atsisakiusiųjų laiškai, atvyksta dvasininkai, kurie „mokosi dailidės amato", jaunavedžių poros — kunigai su vienuolėmis, ir galop darbas baigtas. Argi negreitai išaušo Išminties diena ir perėjo į vidudienį? Iš bažnyčios atsisakiusių miestelių ateina adresai Konventui, kuriuose aiškiai, nors ir vietine tarme, pareiškiama, esą jų gyventojai „nenori turėti nieko bendra su *animal noir appelé Curay*" *.

O svarbiausia, siunčiamos patriotinės dovanos — bažnyčių baldai. Likę varpai, išskyrus pavojaus, nuleidžiami nuo varpinių į lydyklas, ir iš jų liejamos patrankos. Smilkytuvai ir visi šventi indai suploti į blynus; sidabriniai tinka nuskurdusiai pinigų kalyklai, o alaviniai tevirsta kulkomis šaudyti į „žmonių giminės priešus". Iš aksomo kamžų išeina kelnės tiems, kurie jų neturi; lininės stulos sukarpomos į marškinius tėvynės gynėjams; senų drabužių pirklių — ir žydų, ir pagonių — prekyba klesti kaip niekad. Procesija su asilu prie Šaljė kapo Lione tėra vienas pavyzdys to, kas tomis dienomis dėjosi visuose miestuose. Visuose miestuose ir miesteliuose taip greitai, kaip tik gali darbuotis giljotina, dabar dirba kirviai ir veržlėrakčiai; griaunamos zakristijos, analojai, altorių turėklai; mišiolai plėšomi į popierių šoviniams; žmonės ištisą naktį šoka karmanjolę prie laužų iš bažnyčių rakandų. Visuose vieškeliuose žvanga vežimuose į blynus suploti metaliniai dvasininkų indai, kurie vežami į Konventą nuskurdusiai pinigų kalyklai. Vėl nukeliama urna su gerosios šventosios Genovaitės palaikais; deja, šįsyk ją išlaužia ir sudegina Grevo aikštėje. Sudeginami ir šventojo Liudviko marškiniai — argi nebuvo galima jų ati-

* Juodu galviju, vadinamu kiurė *(pranc.)*.— Analyse du *Moniteur*.— Paris, 1801.— T. 2.— P. 280.

duoti kokiam tėvynės gynėjui?! Sen Deni — dabar jau nebe šventojo Deni, o *Fransiado* — mieste, patriotai knaisiojasi kapuose, o grobį atiduoda revoliucinei armijai. Taigi štai ką regėjo Paryžiaus gatvės:

„Dauguma šių žmonių dar buvo girti nuo konjako, kurį maukė iš kielikų, užkąsdami skumbrėmis, kurias buvo pasidėję ant patenų! Atsisėdę ant asilų, apdengtų sutanomis, jie tampė juos ne už vadelių, o už kunigų stulų, toje pačioje rankoje gniauždami cimboriją ir ostiją. Jie sustodavo prie vyninių durų, ir jų savininkai su ąsočiais rankose turėdavo kiekvienam po tris kartus pripilti jų cimborijas. Jiems iš paskos mulai traukė vežimus, lūžtančius nuo kryžių, žvakidžių, smilkytuvų, indų šventam vandeniui, izopo. Į juos žvelgdamas netyčia prisimindavai Kibelės [366] dvasininkus, kurių pintinės, prikrautos kulto reikmenų, atstodavo ir sandėlį, ir zakristiją, ir šventyklą. Štai šitokia procesija šie šventvagiai artėjo prie Konvento. Jie įeina į salę ilgiausia vora, išsirikiavę į dvi eiles, apsitaisę fantastiškais dvasininkų rūbais it kokie komediantai, nešdami ant neštuvų suverstą savo grobį — cimborijas, ostijas, žvakides, aukso ir sidabro indus“ *.

Jų adreso nepateikiame, bet buvo jis eiliuotas, dainuojamas *viva voce* **. Dantonas nepatenkintas dėbčiojo, sėdėdamas savo vietoje, o paskui pareikalavo, kad nuo šiol adresai būtų skaitomi proza ir padoriai elgiantis ***. To nepaisydami, šitokie *spolia opima* **** savininkai ne iš didelio blaivumo prašo leisti jiems čia pat sušokti karmanjolę, ir pakilios nuotaikos apimtam Konventui lieka tik nusileisti. Negana to: „keletas deputatų,— prideda pagražinti mėgstąs Mersjė, kuris ten nebuvo ir savo akimis nematė, nes šiuo metu yra kalėjime, kaip vienas iš septyniasdešimt trijų Diuperė protestą pasirašiusių,— keletas deputatų, pakilę nuo savo kurulių, paėmė už parankių merginas, besipuikuojančias kunigų rūbais, ir šoko karmanjolę kartu su jais“. Štai kokia senoviška religinė

* *Mercier.* — T. 4. — P. 134. Žr.: *Moniteur,* Séance du 10 Novembre.

** Visais balsais *(it.).*

*** Žr. taip pat *Moniteur.* Séance du 26 Novembre.

**** Pažodžiui — puošnūs šarvai *(lot.).* Šarvai, nuplėšti nuo nugalėtojų vado.

šventė buvo surengta tais metais, anksčiau vadintais 1793-aisiais nuo Kristaus gimimo.

Kai šitaip keistai griūva formulės, besimurkdydamos baisioje suirutėje, trypiamos patriotiško šokio, ar ne didžiai keista matant, kad atsiranda *nauja* formulė? Žmogaus liežuvís neįstengia apsakyti, kokio „pamišėliško banalumo“ esama žmogaus prigimtyje. Galima suprasti afrikiečių mumbo-džumbo ar indėnų vau-vau, bet kas gali suvokti prokuroro *Anaksagoro,* buvusio Žano Pjero Šometo, stabą? Galime pasakyti tik tiek: žmogus iš prigimties yra stabų garbintojas, *reginių* garbintojas, nes yra be galo jausmingas ir lakios vaizduotės, be to, jame esama daug beždžioniškos prigimties.

Mat tą pačią dieną, vos pasibaigus tai šauniajai karmanjolei, į Konventą atvyksta prokuroras Šometas su municipaliteto, departamento valdžios atstovais ir keisčiausiu kroviniu: nauja religija! Virš galvų ant palankino įplaukia į salę panelė Kandėj iš operos — graži moteris; ji smarkiai išsidažiusi, ant galvos užsidėjusi raudoną vilnonę kepuraitę su bumbulu, apsisiautusi žydrą mantiją, ąžuolo lapų vainikais išpuošta, su Jupiterio (t. y. liaudies) ietimi rankoje; apie jos pasirodymą praneša baltai apsirengusios merginos, persijuosusios trispalviais kaspinais. Tesusimąsto visas kraštas! Tai, Nacionalini Konvente, visatos stebukle, mūsų naujoji dievybė — *Išminties deivė,* gerbtina ir garbinimo verta. Nuo šiol mes garbinsime ją. Ir dar: ar nebūtų nekuklu prašyti didingąjį Nacionalinį Konventą, kad jis kartu su mumis nuvyktų į buvusią Dievo motinos katedrą ir keliais posmais pagarbintų Išminties deivę?

Konvento pirmininkas ir sekretoriai paeiliui broliškai pabučiuoja deivę Kandėj, kurią deramame aukštyje neša aplink jų pakylą, o paskui ji grakščiai nusklendžia prie pirmininko ir atsisėda jam iš dešinės, kaip reikalauja ką tik priimtas dekretas. Po deramos pauzės ir gražbylingų kalbų Konvento deputatai patraukia prie Dievo motinos katedros tinkama procesija: Išmintis vėl sėdi savo palankine, eisenos priekyje, nešama romėniškomis togomis apsitaisiusių vyrų, lydima dūdų orkestro muzikos, raudonų bumbuluotų kepuraičių ir viso beprotiško krašto.

Išminčiai atsisėdus ant pagrindinio katedros altoriaus, pasak laikraščių, nedelsiant *atliekamos* būtinos garbinimo ar pseudogarbinimo apeigos; Konvento deputatai gieda „„Himną laisvei“, žodžiai Šenjė, muzika Goseko“ 367. Tai pirmoji *Išminties šventė,* pirmosios naujos Šometo religijos apeigos.

„Analogiška šventė šv. Eustachijaus bažnyčioje,— teigia Mersjė,— panėšėjo į vaišes didžiulėje smuklėje. Klirose buvo pavaizduotas peizažas, papuoštas nameliais ir giraitėmis. Aplink jį stovėjo stalai, lūžtantys nuo butelių, dešrų, pyragų su kiaulienos įdaru, pyragaičių, tortų ir kitokių valgių. Svečiai plūdo kas vidun, kas laukan pro visas duris; kiekvienas ragavo tų gardumynų; net aštuonmečiai berniukai ir mergaitės kimšo valgį į burnas, naudodamiesi laisvės suteikta privilegija, ir gėrė iš butelių; žmonės juokėsi matydami, kaip greitai jie apgirsta. Rimta Išmintis sėdėjo aukštai, apsigaubusi žydra mantija, o pypkes įsikandę kanonieriai jai patarnavo. O lauke,— porina šis perlenkti mėgstantis vyras,— pamišėliškos minios šoko aplink laužą, sukrautą iš koplyčių baliustradų, suolų dvasininkams ir klauptų; šokėjai — aš nė kiek neperdedu — šokėjai, galima sakyti, be kelnių, nuogais kaklais ir krūtinėmis, nusismaukę kojines, sukosi, skriejo ratu lyg dulkių sūkuriai, perspėjantys apie besiartinančią visa niokojančią audrą“ *. Sen Žervė bažnyčioje taip pat tvyrojo baisi „silkių smarvė“; sekcija ar municipalitetas neparūpino maisto, palikę šį reikalą atsitiktinumui. Kitas paslaptis, kabiriško ar netgi pafiško 368 pobūdžio, paliekame už uždangos, kuri padorumo dėlei pakabinta „išilgai tarpueilio kolonų“,— istorijos ranka jos neatitrauks.

Esama dalyko, kurį mes labiau norėtume suprasti nei visus kitus; ką visą tą laiką mąstė apie tai pati Išmintis? Pavyzdžiui, kokius žodžius kalbėjo vargšė ponia Momoro, kai ji vėl atvirto iš deivės į paprastą mirtingąją ir su savo knygų pirkliu tyliai vakarieniavo namuose? Mat tas knygų pirklys Momoro buvo rimtas vyras ir nutuokė apie agrarinį įstatymą. Pripažįstama, jog ponia Momoro buvusi viena geriausių Išminties deivių, nors jos dantys buvo papuvę... Na, bet jeigu dabar skaityto-

* *Mercier.*— T. 4.— P. 127—146.

jas įsivaizduos, kad šitoks akivaizdus Išminties garbinimas vyko „visoje respublikoje“ šiomis lapkričio ir gruodžio savaitėmis, tol, kol buvo sudeginti visi mediniai daiktai iš bažnyčių ir reikalas kitais atžvilgiais buvo baigtas, jis, ko gero, pakankamai aiškiai supras, kaip mokėjo dievinti ši respublika, ir mielai nusuks savo žvilgsnį kitur.

Šitokias dovanas iš bažnyčiose priplėštų daiktų dažniausiai nešdavo revoliucinė armija, sukurta, kaip minėta, kiek anksčiau. Tai kariuomenė, turinti nešiojamą giljotiną; jai vadovauja dramaturgas Ronsenas su baisiais ūsais ir netgi kažkoks neaiškus šešėlis antstolio Majaro, dar Bastilijos didvyrio, menadžių vado, pilkai apsirengusio rugsėjo įvykių dalyvio! Lemiamą žodį skirstant karininkus, bent jau į štabą, turėjo karo ministerijos raštininkas Vensanas, vienas iš kadaise pas Pašą dirbusių raštininkų „senovės oratorių įkaitinta vaizduote“.

Deja, nebuvo tokio, kaip Ksenofontas[369], kuris būtų galėjęs surašyti tų šešių tūkstančių vyrų žygius ir atsitraukimus. Amžių atmintyje išlieka man neaiškus juos lydintis ūžesys, keiksmai ir juodas įniršis. Jie šniukštinėja Paryžiaus apylinkėse, ieškodami ką įkišti į kalėjimą, rekvizuodami, rūpindamiesi, kad būtų vykdomi įsakai, kad valstiečiai prikultų pakankamai grūdų, nukabinėdami bažnyčių varpus ar metalines mergelės Marijos statulas. Daliniai nepastebimai dumia į atokius Prancūzijos kampelius; šen ir ten nepastebimai susikuria netgi nauji provincijų revoliuciniai daliniai, kaip Karjė „Marato kuopa“, Taljeno „Bordo armija“,— lyg pritvinkę debesys įsielektrinusioje atmosferoje. Sako, atvirumo akimirką Ronsenas prisipažinęs, kad jo kareiviai buvę rinktiniai šios žemės niekdariai. Žmonės mato juos išsirikiavusius turgaus aikštėse — apsitaškę purvais, susitaršiusiomis barzdomis — žodžiu, karmanjolei tinkamiausios išvaizdos. Pirmasis jų žygdarbis — nugriauti paminklą, karaliui ar bažnytinį, tarkime, krucifiksą; paskui jie pastato patranką prie varpinės, idant nuleistų varpą ant žemės kartu su visa varpine. Tiesa, sako, šiuo metodu jie naudodavęsi ne visuomet — nelygu miesto dydis; jeigu mieste daug gyventojų, ir tie įtartinai, irzliai nusiteikę, revoliucinė armija atlikdavo savo darbą atsargiai, su kopėčiomis ir

veržlėrakčiu, o kartais netgi visai nieko nedarydavo: pailsėdavo, numigdavo, pasistiprindavo lašeliu vyno ir keliaudavo į kitą punktą *. Kareivių išvaizda nepriekaištingai tiko karmanjolei: pypkė tarp dantų, prie šono kardas.

Tokių dalykų būta ir anksčiau, galimas daiktas, bus ir vėl. Karolis II [370] išsiuntė savo kalniečių armiją slopinti vakarų Škotijos vigų; Jamaikos plantatoriai parsiųsdindavo šunų iš Amerikos savo pabėgusiems vergams negrams medžioti. Po Prancūziją taip pat šlaistėsi rujos šunų, kurių amsėjimas, netgi praėjus pusei šimtmečio, vis dar skamba žmonių vaizduotėje.

5 skyrius

LYG AUDROS DEBESIS

Vis dėlto kol kas mes dar nenagrinėjome didžiojo, iš esmės pagrindinio, išskirtinio teroro baigties aspekto; tiesą sakant, bukagalvė istorija, galima sakyti, *išleido iš akių* šį ypatumą, visa ko esmę, dėl kurio Prancūzijos priešams šis teroras varo siaubą. Despotizmui ir reakcingosioms koalicijoms yra ko susimąstyti: visi prancūzai, visos šalies gėrybės yra rekvizuoti; sutelkta keturiolika armijų; patriotai su viskuo, ką jie turi vertinga širdyje ar galvoje, sieloje ar kūne, ar kelnių kišenėje, lekia prie sienų nugalėti priešo arba žūti! Karno pluša Visuomenės gelbėjimo komitete,— neša savo indėlį „organizuojant pergalę“. Greitai susitraukinėja šiurpiosios giljotinos Revoliucijos aikštėje širdies raumenys, bet dar greičiau kapoja patriotizmo kardas, vydamas reakciją atgal prie savo sienų, iš šventos Prancūzijos žemės.

Iš tikrųjų vyriausybė yra, taip sakant, revoliucinė, ir dalis jos atstovų atitinka aplinkybių diktuojamą lygį, kiti — ne, tuo jiems blogiau. Tačiau anarchija, galima sakyti, *susidarė,* visuomenė apsivertė aukštyn kojomis tiesiogine šių žodžių prasme — senosios jos jėgos veikia su pasiutusia energija, bet ne ta linkme, kuria turėtų — griaudamos ir save naikindamos.

* Deux Amis.— T. 12.— P. 62—63.

Nuostabą kelia tai, kad visa dar ir dabar krypsta prie kokio centro ar šaltinio; net anarchija negali išsiversti be ašies, aplink kurią sukasi. Praėjo gal pusmetis, kai įsisteigė Visuomenės gelbėjimo komitetas; gal prieš tris mėnesius Dantonas pasiūlė perduoti jam visą valdžią, „penkiasdešimties milijonų sumą“ ir „paskelbė vyriausybę revoliucine“. Nuo tos dienos jis pats atsisako dalyvauti jo veikloje, nors jį nuolatos įkalbinėja, ir sėdi nuo visų skyrium savo vietoje Kalne. Nuo tos dienos devyni jo nariai (net jeigu jų pasidarys ir dvylika) pastovūs — jie visuomet perrenkami kadencijai pasibaigus; Visuomenės gelbėjimo ir Saugumo komitetai įgavo naują pavidalą ir naujaip veikia: Visuomenės gelbėjimo — kaip viršesnysis, Saugumo — kaip pavaldinys. Tuodu komitetai, lyg kokios žemesnioji ir aukštesnioji tarybos, lig šiol be galo darniai sugyvenančios, tapo visa ko centru. Jie padėties, to siautėjančio viesulo, šeimininkai; aplinkybių iškelti, nejučia, labai keistai, į tą baisią aukštumą, jie kontroliuoja padėtį, ir tai matyti. Žemė dar nėra regėjusi keistesnio debesų vaikytojų būrio: Robespjeras, Bijo, Kolo, Kutonas, Sen Žiustas, nekalbant jau apie niekinguosius — Amarą, Vadjė. Šie Saugumo komiteto nariai ir yra debesų vaikytojai. Šiam darbui reikia šiek tiek proto, bet katras iš jų bent lašelį jo turi, išskyrus Karno, kuris užsiėmęs pergalės organizavimu? Jie veikiau pasižymi instinktu, tai yra sugebėjimu tiksliai nuspėti, ko pageidauja ir siekia šis didysis bežadis viesulas, ir geisti to, ko geidžia visas kraštas, karščiau negu bet kas kitas; sugebėjimu nesustoti ties jokia kliūtimi, nepaisyti jokių argumentų — žmonių ar dievų — ir gerai suprasti, jog iš visų dieviškų ir žmogiškų dalykų tėra reikalingas vienas: respublikos triumfas, jos priešų sunaikinimas! Kai turi šį vienintelį dvasinį privalumą ir tiek mažai kitokių, keista matant, kad šitoks bežadis, nežinia ko siautėjantis įvykių viesulas, taip sakant, pats tau įduoda į rankas savo vadžias ir prašo, netgi verčia tave jam vadovauti.

Visai šalia posėdžiauja Paryžiaus municipaliteto nariai, nuo praeito lapkričio visi su raudonomis kepuraitėmis. Tai būrys žmonių, atitinkančių „aplinkybių keliamus reikalavimus“, o gal net ir juos pranokstančių. Lipšnusis meras Pašas, kuris stengiasi laikytis saugaus vi-

durio; Šometas, Eberas, Varlė ir didysis jų komendantas Anrijo, nekalbant apie karo ministerijos raštininką Vanseną, apie Momoro, Dobsaną ir panašius. Jie visi stengiasi, kad būtų apiplėšinėjamos bažnyčios, garbinama išmintis, naikinami įtariamieji ir kad revoliucija triumfuotų. Gal jie *per*sistengia? Juk girdėjome, kaip niurnėjo Dantonas, klausydamasis pilietiškų posmų, ir patarė adresus sakyti proza ir padoriai elgiantis. Robespjeras taip pat bamba, girdi, ne tam sugriovėme prietarus, kad paverstume ateizmą religija. Iš tikrųjų tas Šometas su savo kompanija sudaro lyg ir kokį superjakobinizmą ar pamišėlišką „pasiutėlių" grupuotę, kuri pastaraisiais mėnesiais kelia šiokį tokį nuosaikiųjų jakobinų nepasitenkinimą. „Atpažinti įtariamuosius gatvėje"— argi tai ne kas kita, kaip „Įstatymo dėl įtariamųjų" apjuodinimas! Pusiau pamišę, pernelyg uolūs vyrai su raudonomis kepuraitėmis triūsia tame municipalitete; be perstojo, skubėdami jie vykdo tai, ką skyrė jiems gyvenimas.

Be to, dar esama keturiasdešimt keturių tūkstančių kitų miestų ir miestelių, o kiekviename jų yra Revoliucinis komitetas, kurio pagrindą sudaro jakobinų draugija-duktė, įkvėptas jakobinizmo dvasios, akinamas keturiasdešimties su per dieną! Revoliucijos konstitucija visuomet kratėsi tokių dalykų kaip dvejų rūmų parlamentas, bet pažvelkite — argi iš tikrųjų dabar ji neturi dvejų rūmų? Pirma — rinktas Nacionalinis Konventas, antra — save pati išrinkusi patriotizmo motina. Pastarosios debatai aprašomi *„Moniteur"* laikraštyje kaip svarbios valstybinės procedūros — neginčytinai jie tokie ir yra. Jakobinų draugiją mes vadiname antraisiais įstatymų leidybos rūmais, bet, ko gero, ją veikiau reiktų lyginti su ta senų laikų škotų organizacija, vadinta „Įsakų lordais", be kurios iniciatyvos ir ženklo vadinamasis parlamentas negalėjo pateikti jokio įstatymo projekto, negalėjo apskritai dirbti. Pats Robespjeras, kurio žodis yra įstatymas, bemaž neužčiaupia savo nepaperkamosios burnos jakobinų salėje. Mažesnioji — Visuomenės gelbėjimo, didesnioji — Saugumo taryba, visos veikiančios partijos ateina čia sakyti kalbų, iš anksto formuluoti sprendimų, kuriuos turi priimti, svarstyti, ko turi tikėtis ateityje.

Kurie iš tų dvejų rūmų, Konventas ar įsakų lordai, yra *stipresni?* Laimei, kol kas abu eina ranka rankon.

Kalbant apie Nacionalinį Konventą, jis išties virto nepaprastai ramia organizacija. Ankstesnis įkarštis užgesintas; tie septyniasdešimt trys — po užraktu; kadaise triukšmingi žirondistų draugai dabar virto nekalbiais „lygumos“ atstovais — juos pravardžiuoja netgi „pelkės varlėmis“! Konventas priima adresus, revoliucinės armijos iš bažnyčių priplėštą grobį, delegacijas, kurios kreipiasi proza ar eilėmis. Greta to, pagrindinis Konvento darbas — išklausyti, ką siūlo Visuomenės gelbėjimo komitetas, ir tarti „taip“.

Vieną rytą Baziras, o paskui jį ir Šabo gan ryžtingai pareiškia, esą laisvam parlamentui nedera šitaip elgtis. „Turėtų būti ir opozicija, dešinioji pusė,— sušuko Šabo,— jeigu niekas kitas jos neorganizuos, tai padarysiu aš. Žmonės man sako: jus visus anksčiau ar vėliau giljotinuos, pirma tave su Baziru, paskui Dantoną, o galiausiai patį Robespjerą“ *. Šitaip pakėlęs balsą kalbėjo šis abitą nusimetęs kapucinas; už savaitės jis su Baziru tupi Abatijos kalėjime, baisu, bet, ko gero, pakeliui pas Tenvilį ir ant ešafoto; tai, ką „žmonės man sako“, regis, aiškėja besą tiesa! Bazirui kraujas virė nuo revoliucijos karštligės, kovos ir mėšlungį keliančių sapnų **. Na, o Šabo — koks laimingas jis jautėsi su savo turtinga žmona, Austrijos žyde, buvusia panele Frėj! Bet jis sėdi kalėjime, o du jo svainiai, bankininkai Frėjai, kali kartu su juo, laukdami savo lemties. Taigi tegul Nacionaliniam Konventui tai būna perspėimas, tegul jis supranta savo pareigą. Tegul Konvento nariai visi kaip vienas kimba į darbą ne parlamentine iškalba, bet kitokiais, kur kas naudingesniais būdais.

Konvento įgaliotiniai, kuriuos mes turėtume vadinti „komandiruotais atstovais“, lyg dievų pasiuntinys Merkurijus išsilaksto į visus šalies kampelius su jo paliepimais. Su „apskritomis skrybėlėmis, papuoštomis trijų spalvų plunksnomis ir trijų spalvų taftos kaspinais, su prigludusiais surdutais, trispalviais diržais, špagomis ir bortfortais, šie vyrai galingesni už karalių ar imperato-

* Débats, du 10 Novembre 1793.

** Dictionnaire des Hommes Marquans.— T. 1.— P. 115.

rių. Kiekvienam sutiktam jie gali pasakyti „daryk!“ — ir jis privalo paklusti; jų žinioje visų žmonių gėrybės, kadangi Prancūzija dabar — vienas didžiulis apsiaustas miestas. Jie nubloškia žmones į skurdą rekvizicijomis ir priverstine paskola. Sen Žiustas ir Leba įsako Strasbūro turčiams „nusiauti savo batus“ ir nusiųsti juos armijai, kuriai reikia net „dešimties tūkstančių porų“, ir per dvidešimt keturias valandas parengti „tūkstantį lovų“ *, suvynioti jas į demblius ir išsiųsti, nes laiko nėra! Lyg žaibai iš apniukusio Visuomenės gelbėjimo Olimpo laksto šie vyrai, dažniausiai poromis, išbarstydami jo įsakymų žaibus po visą Prancūziją, paversdami ją didžiuliu revoliucijos audros debesiu.

6 skyrius

ATLIK SAVO PAREIGĄ

Dega laužai iš bažnyčių baliustradų, girdėti sušaudymų ir skandinimų garsai, bet dabar atsiranda kitokių laužų ir garsų: liepsnos kalvėse ir bandomosios salvės gaminant ginklus. Atskirta nuo Švedijos ir viso pasaulio, Respublika priversta išmokti pati gamintis plieną, ir chemikų padedama ji tai išmoksta. Miestai, kuriuose buvo lydoma tik geležis, dabar išmoksta lydyti plieną; iš naujų Šantiji kalėjimo požemių aristokratai girdi šniokščiant plieno lydymo krosnį. Varpai pavirsta patrankomis, geležiniai stulpai — šaltaisiais ginklais. Langrė tekėlai [371] spiegia, svaidydami kibirkščių purslus, šlifuodami vien kardus. Šarlvilio kalvės gaudžia — jose liejamos patrankos. Bet kodėl mes kalbame apie Šarlvilį? Pačiame Paryžiuje po atviru dangumi įrengti du šimtai penkiasdešimt aštuoni žaizdrai; šimtas keturiasdešimt iš jų — Invalidų esplanadoje, penkiasdešimt keturi — Liuksemburgo sode,— štai kokia gausybė žaizdrų, o prie jų rūstūs kalviai kala šautuvus. Degtuvus jiems daro, variu ir cinku lituoja, dildo rekvizuoti laikrodininkai. Penkios didžiulės baržos sūpuojasi išmetusios inkarus Senoje; iš jų sklinda gręžimo garsai — didžiuliai grąžtai rėžia ausį ir

* *Moniteur* du 27 Novembre 1793.

kelia šiurpą visiems aplinkiniams, o tuo tarpu nagingi buožių gamintojai skaptuoja, brūžija medį, visi vyrai dirba kas ką išmano — tikimasi tose baržose „per dieną pagaminti po tūkstantį muškietų“ *. Respublikos chemikai išmokė mus stebuklingo spartaus odos išdirbimo būdo **, ir batsiuviai darbuojasi yla, dygsniuoja siūdami batus — tik *ne* su „mediniais ir kartoniniais padais“, antraip jie gaus stoti prieš Tenvilio teismą! Moterys siuva palapines ir apsiaustus, vaikai ardo skudurus į korpiją chirurgams, seniai sėdi turguose; visi sveiki vyrai uniformuoti; visuose miestuose vėjas plaiksto vėliavas su užrašu „Prancūzijos liaudis, sukilusi prieš tironus“.

Visa tai puiku, tačiau kyla klausimas: iš kur gauti salietros? Nutrūkusi prekyba ir anglų laivynas atėmė iš mūsų galimybę gauti salietros, o be jos nėra parako. Vėl susimąstę sėdi respublikos mokslininkai, padaro atradimą, kad salietros esama šen ir ten, nors ir menkais kiekiais; kad jos kruopelių esama sename sienų tinke, kad jų esama Paryžiaus rūsių žemėje, tarp paprasčiausių šiukšlių — tą žemę iškasus ir perplovus, galima būtų gauti salietros. Taigi tik pažiūrėkite — tuojau pat piliečiai, užsismaukę ant viršugalvių ar nusiėmę raudonas kepuraites, šlapiais nuo darbo plaukais įnirtingai kasa savo rūsiuose, idant išgautų salietros. Prie kiekvienų durų iškyla žemių krūva, pilietės išneša jas laukan neštuvais ir kibirais, kol piliečiai, įtempę visus raumenis, kasa ir rausia, ieškodami salietros, nuo kurios pareina, ar liks gyvi. Kaskite, *šaunuoliai,* ir tepadeda jums Dievas! Respublika turės salietros tiek, kiek jos reikia.

Sankiulotizmo baigmė turi daug aspektų ir atspalvių; ryškiausias šių atspalvių, prilygstantis saulės ar žvaigždės švytėjimui, yra tas, kurį suteikia jam armijos. Tas pats jakobinizmo įkarštis, kuris Prancūzijos vidų užpildo neapykanta, įtarumu, ešafotais ir išminties garbinimu, prie jos sienų pasireiškia kaip šlovingas *„Pro patria mori“* ***. Po Diumurjė išdavystės kiekvieną generolą sekioja trys Konvento atstovai. Juos atsiuntė Visuomenės gelbėjimo komitetas, dažnam iš jų lakoniškai paliepęs: „At-

* Choix des Rapports.— T. 13.— P. 189.
** Ibid.— T. 15.— P. 360.
*** Mirti už tėvynę *(lot.)*.

lik savo pareigą!“ Net keista, kad jakobinizmas, kaip ir į jį panašios kitos liepsnos, dega nepaisydamas jokių kliūčių. Šitie kareiviai avi medžiu ar kartonu pakaltais batais ar apsiraišioja kojas šienu speiguotą žiemą; ant pečių jie užsimetę karnų demblį ir kenčia baisius nepriteklius. Na ir kas? Jie juk kovoja už prancūzų, už visų žmonių teises; nesugniuždoma dvasia čia kaip ir kitur daro stebuklus. „Su plienu ir duona,— sako vienas Konvento įgaliotinis,— galima nusigauti į Kiniją“. Generolai vienas po kito eina ant ešafoto, pelnytai ir nepelnytai. Kokią išvadą iš to galima padaryti? Be kitų, ir tokią: nesėkmė kare tolygi mirčiai, vien tik pergalė garantuoja gyvybę! Šitokiomis aplinkybėmis „nugalėti arba žūti“ nėra sceninis šūkis, o praktinė tiesa ir būtinybė. Visoks žirondizmas, pusiškumas ir kompromisai nušluoti. Pirmyn, respublikos kareiviai, karininkai ir eiliniai, su savo gališku veržlumu pulkite Austriją, Angliją, Prūsiją, Ispaniją, Sardiniją, Pitą, Koburgą, Jorką, šėtoną ir visą pasaulį! Už mūsų vien giljotina, priekyje — pergalė, triumfas ir nesibaigiantis Aukso amžius!

Pažiūrėkite, kaip neilgai džiūgavę visame pasienyje traukiasi nakties sūnūs, o Respublikos sūnūs puola juos, klaikiai traukdami *„Ça-ira“* ar marseliečių „Prie ginklų“, lyg pantera ar demono įsikūnijimas — joks nakties sūnus prieš juos neatsilaikys. Ispanija, kuri prasiveržė pro Pirėnų kalnus, šlamėdama Burbonų vėliavomis, ir kurį laiką šen ir ten užkariavo šalies teritorijas, krūpteli šitokios panteros pasitikta ir traukiasi; ak, kokia laiminga ji jaustųsi, jei Pirėnai būtų neprieinami! Tuloną įveikęs generolas Diugomjė ne tik išveja ispanus atgal, bet netgi pats įsiveržia į Ispaniją. Jis įsiveržia pro rytinius Pirėnus, generolas Miuleris privalo įsiveržti į ją pro vakarinius. *Privalo,* ir jokių kalbų — šį žodį ištarė Visuomenės gelbėjimo komitetas; ten pasiųstas įgaliotinis Kavenjakas turi stebėti, ar šis paliepimas bus įvykdytas. „Neįmanoma!“— šaukia Miuleris. „Būtina!“— atsako jam Kavenjakas. Nepadeda generolo įtikinėjimai, jog tai sudėtinga, neįmanoma. „Komitetas *n'entend pas de cette oreille-là“* *,— atrėžia Kavenjakas. „Kiek tau reikia vyrų,

* Ta ausimi kurčias *(pranc.).*

arklių, pabūklų? Gausi visus. Nesvarbu, nugalėsime ar pralaimėsime, ar būsime pakarti, privalome žygiuoti į priekį“ *. Kaip įgaliotinis liepė, taip ir buvo *padaryta*. Kitų metų pavasarį prancūzų kariuomenė įsiveržia į Ispaniją. Užimami redutai, eskarpų tankiai išraižytos perėjos ir aukštumos. Ispanų karininkai apstulbinti be žado spoksojo į šitokį panteros ryžtą, artileristai pamiršdavo šaudyti **. Pirėnai užgrobti, vieni po kitų atsiveria miestų vartai, atidaryti siaubo apimtų gyventojų arba išsprogdinti. Kitąmet Ispanija maldaus taikos, pripažins savo nuodėmes ir Respubliką; žinią apie taiką išgirdę, madridiečiai taip džiaugsis, tarsi Ispanija būtų laimėjusi karą.

Kartojame: nedaug kas yra įspūdingesnio už šiuos Konvento atstovus, kurių galia daugiau negu karališka. Tiesą sakant, iš esmės argi jie nėra karaliai: labiausiai „sugebantys žmonės“, išrinkti iš septynių šimtų keturiasdešimt devynių Prancūzijos valdovų ir gavę tokį paliepimą: „Atlik savo pareigą!“. Žemaūgiui įgaliotiniui Levaserui, viso labo taikiam akušeriui, tenka slopinti maištus, o aplink iš visų pusių riaumoja įniršę daliniai (juos į pasiutimą įvarė Kiustino likimas); jis vienintelis tarp jų, tas nedidukas įgaliotinis — nedidukas, bet kietas kaip titnagas, kuriame taip pat esama *ugnies!* Kitąsyk ties Hondškotu jis vakarop pareiškia, esą mūšis nepralaimėtas, pergalė turinti būti pasiekta, ir pats kaunasi, laikydamas ginklą rankoje, kuri padėdavo kūdikiams išvysti pasaulį. Arklys krenta nušautas po juo, ir iki šlaunų jūros vandenyje šis menkutis ūmusis įgaliotinis su įtūpstais kapoja kardu, mesdamas iššūkį vandeniui, žemei, orui ir ugniai! Kaip ir reikėjo tikėtis, jo karališkajai didenybei Jorko hercogui teko trauktis, kartais netgi varant arklį šuoliais, tarsi jūros potvynis grasintų jį pasiglemžti, ir jo Diunkerko apsiaustis virto sap-

* Priudomas pasakoja apie šį Kavenjako poelgį, žiaurumu prilygstantį kapitono Kerko 372 „žygiams“. Jis buvo perpasakotas „Žymių žmonių“ enciklopedijose, „*Biographie Universelle*“. Keisčiausia ne tai, kad jis neturi pagrindo, bet tai, kad dar ir dabar galima įrodyti, jog tai melas,

** Deux Amis.— T. 13.— P. 205—230; *Toulongeon,* etc.

nu; visa, kas jam pavyko — prarasti daug puikių apsiausties pabūklų ir narsių vyrų *.

Išaiškėjo, kad per tą mūšį prie Hondškoto generolas Ušaras slėpėsi už gyvatvorės, todėl po jo jis buvo giljotinuotas. Buvęs seržantas Žurdanas, dabar jau generolas, vadovauja armijai vietoje; ilgai trukusiose Vatinji kautynėse, kur „mirtį nešanti artilerijos ugnis sumišo su revoliucinių kovos himnų garsais“, jis privertė austrus vėl atsitraukti anapus Sambros ir tikisi išvalyti nuo priešų laisvės kraštą. Po įnirtingų grumtynių su artilerijos salvėmis ir *„Ça-ira“* tai bus padaryta. Ateinančią vasarą bus apgultas Valansjenas, taip pat Kondė; visa, kas dar nėra austrų rankose, bus apsiausta, apšaudoma artilerijos. Negana to: Konvento dekretu *visiems* „apgultiesiems įsakome per dvidešimt keturias valandas pasiduoti, antraip bus sunaikinti“,— nors šis šiurpus grasinimas liks neįgyvendintas, jis rodo, kaip nusiteikę patriotai.

Konvento atstovas Druė kovėsi kaip antrąkart gimęs karys — jis juk buvęs dragūnas,— tačiau jam nepasisekė. Spalio mėnesį, naktinio antpuolio prieš Mobežą metu, austrai jį paėmė į nelaisvę. Jis pasakoja, kad išrengę jį bemaž nuogai, jie išstatė jį parodai kaip žmogų, Varenoje sulaikiusį karalių. Vežimais jį nugabeno į reakcingosios Europos gilumą, į „Špicbergo tvirtovę“ prie Dunojaus upės ir čia bemaž penkiasdešimties metrų aukštyje paliko mąstyti apie savo graudų likimą. Ne tik apie jį; nepalaužiamas senasis dragūnas sumeistruoja skraidymo aparatą, primenantį popierinį aitvarą, nupjauna lango grotas ir pasiryžta skristi žemyn. Jis planuoja užgrobti laivą, kaip Sindbadas plaukti upe pasroviui ir Juodąja jūra nusigauti į totorių Krymą ar Konstantinopolį. Tad tikroviška istorija, žvelgdama tolyn į reakcingąją Europą, neryškiai pamato tokį dalyką: gūdžią naktį Špicbergo sargybinis ko nenualpsta iš siaubo — nejaugi kažkoks neaiškus didžiulis pranašiškas ženklas leidžiasi iš tamsaus dangaus? Tai didžiulis Konvento atstovas, buvęs dragūnas leidžiasi popieriniu aitvaru, deja, pernelyg greitai! Mat Druė pasiėmė „nedidelių maisto atsargų, sveriančių apie dešimtį kilogramų“, ir todėl jo

* *Levasseur.* Mémoires.— T. 2.— P. 2—7.

nusileidimas paspartėjo, tad jis nukrito, susilaužė koją ir išgulėjo dejuodamas lig aušros, kuomet visi aiškiai pamatė, kad čia joks pranašiškas ženklas, o Konvento įgaliotinis *.

Arba pažvelkite į Sen Žiustą prie Vaisemburgo fronto linijos. Nors iš prigimties jis drovus, nedrąsus žmogus, bet kaip jis tuokart puolė su savo „paskubomis apginkluotais Elzaso valstiečiais", kaip jo rimtas veidas liepsnojo ugnimi, o vėjas plaikstė juodus plaukus ir trispalvius skrybėlės kaspinus. Priešas jau buvo pralaužęs čia fronto liniją, ir prūsai su emigrantais ėmė veržtis, bet mes susigrąžinome užimtas pozicijas, ir prūsai su emigrantais gavo lėkti atgal dar sparčiau, nusviesti atgal atakų su durtuvais ir liepsningos *„Ça-ira"*.

Čia stebuklus darė buvę seržantai Pišegriu ir Ošas, dabar iškilę į generolus. Aukštasis Pišegriu [373], sutvertas kunigystei, kadaise dėstė matematiką Brieno mokykloje; nuostabiausias jo mokinys buvo berniukas Napoleono Bonaparto pavarde. Paskui be didelio džiaugsmo jis užsiverbavo, išmainęs liniuotę mokiniams lupti į muškietą, pateko į belangę ir nebeturėjo jokios vilties, bet Bastilijos kritimas atvėrė jam kelią, ir dabar jis čia. Ošas dalyvavo Bastilijos šturme, kaip matėme, jis buvo prancūzų gvardiečių seržantas, leisdavęs savo atlyginimą žvakėms ir pigių leidimų knygoms. Štai kaip, kalnams subyrėjus, išsivaduoja ne vienas Enceladas, o karininkai, gavę laipsnius todėl, kad yra penktos kartos bajorai, vėjo nešami su visais jų kilmės įrodymo pergamentais per Reiną, į užmaršties buveinę prie Mėnulio!

Tegul skaitytojai įsivaizduoja, kokius narsius karinius žygdarbius darė keturiolika Prancūzijos armijų, kaip su meile laisvei ir paaukštinimo viltimi žemakilmiai drąsuoliai desperatiškai skynėsi sau kelią į generolus ir kaip visi, pradedant Karno Prancūzijos centre — Visuomenės gelbėjimo komitete — ir baigiant būgnininku prie atokiausių šalies sienų, kovėsi už savo Respubliką. Žiemos sniegus, vasaros gėles ir toliau dažo grumtynių kraujas. Nuo pergalių gališkas veržlumas tik vis labiau auga; jakobinizmo dvasia susipina su nacionaline tuštybe. Respub-

* Jo pasakojimas (pateiktas Deux Amis.— T. 14.— P. 177—186).

likos sūnūs, kaip mūsų ir pranašauta, virsta liepsnos sūnumis. Basiems, nuogomis kupromis, bet su duona ir geležimi galima nusigauti į Kiniją! Viena tauta sukilo prieš visą pasaulį, tačiau toji tauta turi savyje tai, ko nepajėgs įveikti visas pasaulis! Apstulbusi reakcija greičiau ar lėčiau traukiasi; aplink respubliką iškyla tarsi koks stebuklingas ugningas šautuvų salvių ir *„Ça-ira"* garsų žiedas. Prūsijos karalius, kaip ir Japonijos, ilgainiui pripažins savo nuodėmes ir Respubliką ir sudarys Bazelio taiką.

Užsienio prekyba, kolonijos, fabrikai rytuose ir vakaruose pateko ar patenka į nagus jūrų valdovui Pitui [374], žmonių giminės priešui. Vis dėlto kokį garsą mes girdime 1794 m. birželio pirmąją, tarytum ir nuo vandenyno atidundėtų kurtinantis karo griaustinis? Nuo Bresto vandenų sklinda šis karo griaustinis: Vilarė Žuajezas ir anglas Hau [375] po ilgų manevrų išrikiavo ten savo laivus, ir jie dabar riaugėja ugnimi. Žmonių giminės priešai savo stichijoje, jų neįmanoma įveikti, neįmanoma sukliudyti jiems paimti viršų. Dvylika valandų nesiliauja įnirtinga kanonada; štai jau saulė grimzta vakaruose pro kautynių dūmų šydą. Šeši prancūzų laivai paimti, mūšis pralaimėtas, visi laivai, kurie dar paplaukia, sprunka. Bet kodėl laivas *„Vengeur"* nei šaudo į priešą, nei bėga nuo jo? Jisai pamuštas, jis negali pabėgti, o šaudyti nenori. Jo pirmagalį ir paskuigalį varpo nugalinčio priešo sviediniai, *„Vengeur"* grimzta. Stiprūs jūs, jūros tironai, bet argi mes silpni?! Pažvelkite! Visos vėliavos, gairelės, giuisai, kiekviena trispalvė skiautė, kurią dar įmanoma pakelti pririšus prie virvės, plazda aukštybėje; visa laivo įgula susigrūdusi viršutiniame denyje kaip vienas šaukia *„Vive la République!"* iš proto varančiu balsu, o laivas vis labiau grimzta. Laivas krūpteli, pavirsta ant šono, lyg girtas paskutinį kartą pasisuka; prasiveria bedugnės vandenyno gelmės, ir *„Vengeur"* neria žemyn, nusinešdamas nugalėtų jūreivių *„Vive la République!"* į amžinybę *. Tesusimąsto apie tai užsienio despotai! Kuomet žmogus gina savo žmogaus teises, jame esama to, ko neįmanoma nugalėti,— tegul tai žino tironai, tarnai ir visi žmonės, bet vien tik tie, kurie laikosi įsikibę žmogaus

* Plg. *Barrère* // Choix des Rapports.— T. 14.— P. 416—421; lordo Hau pasakojimą (Annual Register of 1794.— P. 86), etc.

skriaudų, drebės tai žinodami... Štai ką nė trupučio nedvejodama parašė istorija apie nuskendusį *„Vengeur“*.

Skaitytojau, Mendezas Pinto, baronas Miunhauzenas, Kaliostras, Psalmanazaras[376] buvo didūs, bet jie — ne didžiausi. Ak, Barerai, giljotinos Anakreontai! Nejaugi smalsioji iliustruotoji istorija savo naujame leidime vėl turės klausti: „Kaip vis dėlto buvo su tuo *„Vengeur“*? Ar tikrai jis šitaip šlovingai, savižudiškai paskendo?“ — ir vienu pagiežingu brūkštelėjimu suodžiais įstrižai perbrauks ir tave, ir jį. Deja, deja! Narsiai kovęsis „Vengeur“ nugrimzdo į dugną visai, kaip tai nutinka kitiems laivams, tačiau jo kapitonas ir daugiau nei du šimtai įgulos narių mielai išsigelbėjo anglų valtimis, ir tas nepakartojamas kilnius jausmus įkvepiantis žygdarbis bei gandas apie „kurtinantį šauksmą“ išaiškėjo esą nepakartojama kilnius jausmus įkvepianti tuštuma, egzistuojanti nebent tik kaip melas Barero galvoje! Išties taip *. Ši istorija, kaip ir visas pasaulis nesiremianti į *niekq,* patvirtinta pranešimo Konventui, iškilmingų jo dekretų ir medinio *„Vengeur“ modelio,* ir istorija, kuria lig šiandien tiki visa Prancūzijos liaudis, apraudojusi ir apdainavusi šį didvyrišką laivą, gali būti laikoma Barero šedevru, didžiausia *pagyrūniška melagyste* kilniems jausmams žadinti iš visų kokio žmogaus ar tautos sukurtų per kelis šimtmečius. Tik šia ir jokia kita prasme tėra įsimintina ši istorija.

7 skyrius

LIEPSNINGAS PAVEIKSLAS

Šitokiu būdu degdama visų įsivaizduojamų atspalvių liepsna, pradedant pragaro raudoniu ir baigiant žvaigždžių baltumu, bepranyksta ši sankiulotizmo baigmė.

Istorijos liežuvis pavargtų, suminėdamas bent šimtąją dalį to, kas buvo padaryta, ir tūkstantąją dalį to, kas buvo planuojama ar dekretais numatoma. Milžiniška suverenios liaudies statula, aukščio sulig Strasbūro varpine, kurios šešėlis kris nuo Naujojo tilto iki Nacionalinio sodo ir Konvento salės, dunkso... tapytojo Davido vaiz-

* *Karlailis T.* „Įvairenybės“, § „Vengeur“ nuskendimas.

duotėje! Šalia jos nemaža ir kitų didžiulių statulų, pastatytų tiktai popieriniuose dekretuose. Antai net laisvės statula Revoliucijos aikštėje vis dar tik gipsinė. Tik dekretuose ir metrinė vienetų sistema, muzikos ir daug kitokių mokymo įstaigų, Meno mokykla, Karo mokykla, pedagoginiai institutai, o kur pažvelgsi liejamos patrankos, deginami altoriai, kasama žemė salietrai ir atliekami pasakiški odų rauginimo patobulinimai.

O ką, pavyzdžiui, veikia Venseno parke inžinierius Šapas[377]? Venseno parke ir, sako, toliau, nužudyto deputato Lepeltjė Sen Faržo parke ir dar toliau — net už Eruano aukštumų jis įkalęs į žemę stulpus, surentęs pastolius, ir ant jų kažkokios medinės per alkūnes besilankstančios rankos paslaptingai žaibišku greičiu mosikuoja, skeryčiojasi! Atbėga įtarimo pagauti piliečiai. Taip, piliečiai, mes išties signalizuojame; šis prietaisas vertas respublikos, tai daiktas, skirtas tam, ką mes ketiname pavadinti *rašymu per atstumą* be pašto maišų pagalbos; graikiškai šis prietaisas vadinsis telegrafu. Telegrafas, kad jį kur nelabasis! — rėžia piliečiai.— Rašyti išdavikams, Austrijai?— ir išverčia jį. Šapui teko sprukti ir gauti naują įstatymų leidėjų dekretą. Vis dėlto nepailstantis Šapas įgyvendino savo sumanymą: tas jo *per atstumą rašantis* prietaisas su medinėmis per alkūnes besilankstančiomis rankomis gali perduoti suprantamus signalus, ir jų eilės pristatomos iki šiaurinių sienų ir kitur. Vieną antrųjų metų rudens vakarą telegrafui vos pranešus, kad Kondė miestas pasidavė mums, iš Konvento salės Tiuilri išsiunčiamas toks atsakymas dekreto pavidalu: „Kondė pervardijamas *Nord-Libre* — Laisvąja Šiaure. Šiaurės armija ir toliau pelno tėvynės pagarbą". Žmonės negali atsistebėti, nes už kokio pusvalandžio, dar nesibaigus Konvento debatams, ateina šitoks naujas atsakymas: „Pranešu tau, pilieti pirmininke, kad Konvento dekretas, įsakantis pervardyti Kondė Laisvąja Šiaure, ir kitas, skelbiantis, jog Šiaurės armija ir toliau pelno tėvynės pagarbą, perduoti ir priimti telegrafu. Paliepiau savo tarnautojui Lilyje perduoti juos į Laisvąją Šiaurę per pasiuntinį. *Pasirašyta:* Šapas" *.

* Choix des Rapports.— T. 15.— P. 378, 384.

Arba pažvelkite: virš Flerinso Nyderlanduose, kur generolas Žurdanas, nušlavęs priešus iš laisvės krašto ir nusigavęs netgi šitaip toli, ketina tuoj stoti į mūšį ir toliau šluoti priešą arba būti jo nušluotas, po dangaus skliautu kabo kažkoks stebuklas, kurį austrai mato ir plika akimi, ir pro žiūronus. Tas daiktas panašus į didžiulę oro pripūstą pūslę tinkle, po kuria tabaluoja didžiulė lėkštė. Gal tai Jupiterio svarstyklės,— kaip *jūs* manote, austrai su žiūronais? Tik viena jų lėkštė, antroji — jūsų, vargšų austrų, lėkštė, nuspirta į aukštybes, pranyko iš akių? Prisiekiu Viešpačiu, tai Mongolfjė oro balionas, o iš jo rodomi ženklai! — atsako tie su žiūronais. Austrų patrankų baterija loja ant šito baliono,— nepavojinga, kaip šuns amsėjimas Mėnuliui. Iš baliono toliau rodomi signalai, perspėjantys apie visas austrų žabangas, ir jis kuo ramiausiai nusileidžia *... Ko tik neįsigudrina šitie šėtono išperos!

Apskritai kalbant, skaitytojau, argi tai ne vienas keisčiausių kada nors pieštų liepsningų paveikslų, baigiantis žūti savo ugnyje, žėrinčioje juodame giljotinos fone? O tuo tarpu kas vakarą veikia dvidešimt trys teatrai ir šešiasdešimt šokių salių, kur per kraštus liejasi vien *Egalité, Fraternité, Carmagnole* **. Be to, esama keturiasdešimt aštuonių sekcijų komitetų, persisunkusių tabako ir konjako tvaiku, kur už keturiasdešimt su per dieną smarkauja vyrai, suiminėjantys įtariamuosius. Vien Paryžiuje dvylika kalėjimų pilni, netgi sausakimšai prigrūsti suimtųjų. Kiekviename žingsnyje neišsiversi be „Pilietiškumo liudijimo"— ir išvykstant, ir atvykstant; negana to, be jo net už pinigus negausi tau priklausančio kasdieninio duonos davinio. Prie duonos krautuvių vingiuoja eilės paniurusių žmogystų raudonomis kepuraitėmis, kurios netyli; lig šiol tebegalioja maksimumas [378] visoms prekėms, o mus supa vien nepritekliai ir suirutė. Žmonių veidus temdo įtarumas — vienų todėl, kad įtaria kitus, antrų todėl, kad jaučiasi esą įtariami. Gatvės nešluojamos, keliai netaisomi. Įstatymas užvertė savo knygas ir šneka mažai, tik retkartėmis ekspromtu prabyla Tenvilio

* 1794 m. birželio 26 d.— Žr. *Rapport de Guyton-Morveau sur les aérostats* (pateikta *Moniteur,* du 6 Vendémiaire, An 2).

** Lygybė, brolybė ir karmanjolė *(pranc.).*

lūpomis. Nusikaltėliai baudžiami, tik ne tie, kurie prasikalto revoliucijai *. Kai kas paskaičiavo, kad „pamestinukų pagausėjo dvigubai“.

Kaip tyliai dabar tūno rojalistai, visi aristokratai, didikai, išsaugoję savo ekipažus! Gerbiami ir saugūs dabar ne turtuoliai, o skurdžiai. Norintis madingai atrodyti pilietis išeina į gatvę su žmona už parankės, pasipuošęs raudona vilnone kepuraite, trumpu juodo šiurkštaus milo švarkeliu — nepriekaištinga karmanjolės uniforma. Aristokratai gūžiasi dar likusiose priedangose, nesipriešina, kai iš jų atima turtą ir juos uja, laimingi likę gyvi. Iš pakelių spokso į tave klaikios be stogų ir langų pilys; nacionaliniai namų griovėjai nulaupo jose šviną, pasiima išardę tašytus akmenis. Buvę jų gyventojai nusiminę lekia į aną Reino krantą kartu su Kondė — nuostabus reginys. Aristokratas, buvęs išrankus gurmanas, tampa elegantišku Hamburgo restorano virėju; mėgusi prašmatniai puoštis aristokratė dabar tampa populiaria moteriškų rūbų siuvėja Londone. Njugeit strite sutiksite poną markizą su lentpalaike ant pečių, su skliutu ir obliumi po pažastimi; jis ėmėsi staliaus amato — gyventi juk reikia **. Šiais popierinių pinigų laikais iš visų prancūzų geriausiai klojasi biržos makleriams. Klesti ir ūkininkai. Pasak Mersjė, „ūkininkų namai pasidarė panašūs į palūkininkų krautuvėles“— čia prigriozdinta visokiausių baldų, aukso ir sidabro indų, drabužių, mat grūdai dabar brangūs. Juk ūkininko pajamos — popieriniai pinigai; jis vienintelis turintis grūdų. Dabar ūkininkui geriau negu žemvaldžiui, ir jis pats juo taps.

Na, o kasdien per šią suirutę tyliai lyg juodas vaiduoklis pravažiuoja revoliucijos vežimas, išrašydamas ant sienų: Mene, Mene [379]— *Tave pasvėrė ir tu pasirodei besąs per lengvas!* Žmonėms šis vaiduoklis jau gerai pažįstamas; jie su juo apsiprato, tad iš šių mirtininkų vežimų nebesklinda skundai. Juose sėdi silpnos moterys ir buvę didikai; nušiuro jų skrybėlių plunksnos ir jų puošnūs rūbai; jie sėdi tylėdami, įsmeigę akis į vieną tašką, tarsi žvelgdami į jų laukiančią bekraštę tamsą. Lūpos, kadaise

* *Mercier.*— T. 5.— P. 25; Deux Amis.— T. 12.— P. 142—199.
** Žr.: Deux Amis.— T. 15.— P. 189—192; Mémoires de Genlis; Prancūzijos respublikos įkūrėjai, etc.

žarsčiusios sąmojus, iškreiptos ironijos, neprataria nė žodžio; vežimas rieda tolyn. Gal jie nusikaltę dangui, o gal ir ne, bet revoliucijai tikriausiai nusikaltę. Be to, argi „nekala iš jų pinigų“ revoliucija savo didžiuoju kirviu? Raudonkepuriai klaikiai staugia pritardami, kiti paryžiečiai stebi, ir dar gerai, jei bent dūsaudami, savo artimus, kuriuos pasiglemžė juoda neišvengiamybė ir Tenvilis ir kuriems dūsavimai jau nebepadės.

Paminėsime dar vieną, tiksliau sakant, du dalykus, bet ne daugiau: šviesius perukus ir Medono odų raugyklą. Daug kalbėta apie šiuos šviesius perukus; skaitytojau, jie pagaminti iš giljotinuotų moterų plaukų! Štai kaip hercogienės garbanos gali atsidurti ant batsiuvio viršugalvio, šviesios germaniškai-frankiškos garbanos — ant juodo gališko pakaušio, jeigu šis plikas. O gal kiti dėvi juos su meile, kaip relikvijas, ir todėl tampa įtartini? * Piliečiai nešioja juos gan kanibališkam pasišaipymui.

Dar smarkiau užgauna širdį toji Medono odų raugykla. „Medone,— visai ramiai pasakoja Mongajaras,— būta žmonių odų raugyklos; tiems, kuriems atrodė verta, buvo nudiriama oda, ir iš jos buvo daroma kuo puikiausia zomša“ kelnėms ir kitokiems dirbiniams. Jis pastebi, kad vyrų oda tvirtumu ir kokybe pralenkusi zomšą, o moterų bemaž niekam tikusi, nes buvusi pernelyg švelni! ** Istorija, peržvelgdama visus ankstyvus ir vėlyvesnius *rašytinius pasakojimus* apie žmogėdras, ko gero, neaptiks, kad žemėje kada nors būta šlykštesnio kanibalizmo. Šitokio klastingo kanibalizmo, pramoniniu būdu gaminančio švelnią palytėti, akies nerėžiančią elegantišką odą. Nejaugi tad, deja, žmogaus civilizuotumas tėra apvalkalas, pro kurį vis dar gali pratrūkti paviršiun laukinė, tokia pat pragariška, kaip visuomet, jo prigimtis? Dar ir dabar žmogų kuria gamta, tad jame esama ne tik dangiško, bet ir pragariško prado.

* *Mercier.*— T. 2.— P. 134.
** *Montgaillard.*— T. 4.— P. 290.

ŠEŠTA KNYGA

TERMIDORAS

1 skyrius

DIEVAI IŠTROŠKĘ

Kas gi yra tas daiktas, vadinamas revoliucija, kuris lyg koks mirties angelas sklando virš Prancūzijos, skandindamas, šaudydamas žmones būriais, besikaudamas, liedamas patrankas ir išdirbinėdamas žmonių odą? Revoliucija tėra raidės, iš kurių susideda šis žodis,— jos nepaimsi į rankas, nesukiši po užraktu. Tai kur jinai, kas jinai? Tai beprotybė, glūdinti žmonių širdyse — šito žmogaus ir ano; įniršio ar siaubo pavidalu jos esama kiekviename žmoguje. Ji nematoma, neapčiuopiama, tačiau joks juodas Azrailis [380], išskleidęs sparnus virš pusės žemyno, su savo kardu kertantis nuo vienos jūros iki kitos, negali būti tikroviškesnis už ją.

Nesiimkime aiškinti ta prasme, kokia suprantamas aiškinimas, šios revoliucinės vyriausybės žengimo. Žmogus nesugebės to paaiškinti. Paralyžiuotasis Kutonas jakobinų draugijoje klausia: „Ką esi padaręs, kad tave pakartų, jei įsiviešpatautų kontrrevoliucija?“; niūrusis Sen Žiustas, dar nė dvidešimt šešerų nesulaukęs, pareiškia, esą „revoliucionierių poilsis laukia tik kape“; žaliaveidis Robespjeras virsta actu ir tulžimi. O dar Amaras ir Vadjė, Kolo ir Bijo — kas sugebėtų sužinoti, kokios mintys, kokie išankstiniai siekiai ar sumanymai sukosi šių vyrų galvose? Neišliko kur nors surašytos jų mintys; tamsa ir mirtis jas be pėdsako nušlavė. Net jeigu mes žinotume jų mintis, visa, ką jie galėjo aiškiai mums pasakyti, būtų tik nereikšminga dalelytė to, kas buvo įgyvendinta, paversta įstatymais, jiems davus ženklą! Kaip jau ne kartą sakyta, ši revoliucinė vyriausybė ne sąmoninga, bet akla, fatališka. Kiekvienas žmogus, apgaubtas revoliucinio fanatiško pamišimo aplinkos, lekia į priekį, jos genamas ir gindamas kitus, ir pavirsta akla žvėriška jėga — poilsis jo laukia tik kape! Istorijoje šią

vyriausybę slepia nuo mūsų akių tamsa ir klaikaus žiaurumo paslaptis, kaip kad jos slėpė ją tikrovėje. Argi apsiimsi parodyti, kaip elgėsi chaoso audros debesis, juodas lyg derva, su akinančia dantytų žaibų liepsna nepaprastai įsielektrinusiame krašte, kokios paslaptys glūdėjo tamsiose jo gelmėse, iš kokių šaltinių, su kokiais ypatumais jame sukaupta perkūnija trankėsi spindinčioje teroro maišatyje, naikindama ir susinaikindama, kol išsisėmė? Argi save naikinantis sankiulotizmas savo prigimtimi nepanašus į Erebo tamsą, kuri apvaizdos valia įsiviešpatavo, aptraukė dangaus žydrynę? Užteks, jeigu pasakysime, kad iš šios Erebo tamsos išlekia vienas ar kitas akinantis žaibas ir akinantis liepsnos srautas — be didelio noro, užtat iš didelio reikalo, tokia ar kitokia seka, tą ar aną sugriaudamas, vienaip ar kitaip save naikindamas, kol galop išsikvepia.

Rojalizmas sunaikintas, kaip sako, „nugrimzdęs į Luaros dumblą"; respublikonai viešpatauja šalies viduje ir už jos ribų, tad kas gi čia vyksta 1794 m. kovo penkioliktą dieną? Arešto, netikėto it žaibas iš giedro dangaus, aukomis tampa „Tėvo Diušeno" redaktorius Eberas, knygų pirklys Momoro, raštininkas Vensenas, generolas Ronsenas — žymūs Kordeljerų klubo patriotai, raudonkepuriai Paryžiaus pareigūnai. Išminties garbintojai, revoliucinės armijos vadai! Vos prieš aštuonias dienas jų Kordeljerų klube kaip niekad garsiai buvo sakomos revoliucijos priešus smerkiančios patriotiškos kalbos. Eberas „tuos du mėnesius" tvardėsi, laikė prikandęs liežuvį, matydamas tuos nuosaikiuosius, užsimaskavusius aristokratus, Kamilius, niekšus net pačiame Konvente, bet daugiau nebepajėgė; jeigu kitos priemonės nebūsią, jis griebšis „šventos teisės į sukilimą". Štai kaip per posėdį Kordeljerų taryboje kalbėjo Eberas, ir salėje susirinkę taip garsiai šaukė *„vivat"*, kad ir vėl drebėjo jos stogas *. Vos prieš aštuonias dienas, o dabar! Suimtieji trinasi akis — ne, tai ne sapnas, jie atsidūrė Liuksemburgo rūmuose, paverstuose kalėjimu. Čia ir naivuolis Gobelis, ir tie, kurie degino bažnyčias; netgi pats Šometas, galingasis prokuroras, „nacionalinis agentas", kaip jį dabar

* 1794 m. kovo 17 d. *Moniteur.*

vadina, galėdavęs „vien iš veido atpažinti įtariamąjį“, išbūna laisvėje tik trim dienom ilgiau už juos, o paskui jį irgi suima. Be galo nusiminęs, prislėgtas įeina šis nacionalinis agentas į kalėjimą, į kurį pats tiek daug žmonių sukišo. Kaliniai spiečiasi aplink jį, šaipydamiesi ir tyčiodamiesi. „Didysai nacionalini agente,— sako vienas,— pažiūrėk, prie ko privedė tavo nemirtingas pareiškimas! Aš įtariamasis, tu įtariamasis, jis įtariamasis, mes įtariamieji, jūs įtariamieji, jie įtariamieji!“

Ką visa tai reiškia? Ogi kad esama sąmokslo, be galo plačiai išsišakojusio sąmokslo, tačiau Bareras laiko jo gijas savo rankose. Kas, jei ne Pito auksas galėjo sukelti tą bažnyčių deginimą ir gėdingus ateizmo maskaradus, nuo kurių žmonės galėjo pasišlykštėti revoliucija? Be abejo, Pitas, kaip moko antgamtiškas įžvalgumas, bus nusamdęs tą „pasiutėlių“ grupuotę, idant jinai krėstų savo fantastiškus pokštus, savo Kordeljerų klube krioktų priekaištus nuosaikiesiems, spausdintų savo „Tėvą Diušeną“, garbintų dangaus žydrumo Išmintį su raudona kepuraite, apiplėšinėtų altorius ir *mums* neštų grobį!

Dar mažiau abejotina ir akivaizdu net paprasto mirtingojo akiai štai kas: kad Kordeljerų klubo nariai posėdžiauja perbalę iš pykčio ir siaubo, veltui „dengdamiesi žmogaus teisių skraiste“. Be to, kad jakobinai gerokai sutrikę ir uoliai „valo savo gretas“— sąmokslų ir visuotinių nelaimių metu jiems nekart teko tai daryti. Net Kamiliui Demulenui kliūva įžeidimų; girdėti burnojimai net prieš patį Dantoną, bet jis užriko taip, kad jie nuščiuvo, o Robespjeras užbaigė šį klausimą „apkabinęs jį tribūnoje“.

Kuo pasikliauti respublikai ir pavydžiai ją sergstinčiai draugijai-motinai šiais pagundos ir antgamtiško įžvalgumo laikais? Mat esama svetimšalio grupuočių, nuosaikiųjų, pasiutėlių — visokiausių grupuočių, aplink mus — vien sąmokslai, visur priraizgyta pinklių, prirausta vilkduobių, o masalas į jas privilioti — Pito auksas! Vadinamą žmonijos atstovą Klocą su jo „Musulmonų religijos pagrindais“ ir tauškalais apie visuotinę respubliką Robespjeras nušalino valymo metu. Štai jau du mėnesiai, kai baronas Klocas ir maištingasis siuvėjas Peinas Liuksemburgo rūmų kalėjime — tai svetimšalio grupuotės na-

riai. Konvento atstovas Felipo taip pat nušalintas, mat parvežė iš Vandėjos nepriimtiną ataskaitą, nukreiptą prieš nenaudėlį Rosinjolį ir mūsų karo metodus ten. Atsiimk savo žodžius, Felipo, mes maldaujame! Felipo nenusileidžia, tad nušalinamas. Konvento atstovas Fabras d'Eglantinas, sukūręs pavadinimus Romo kalendoriui, taip pat nušalintas ir netgi patupdytas į Liuksemburgo kalėjimą, apkaltinus, kad „kaip įstatymų leidėjas apgaulės keliu pasisavinęs Indijos kompanijos lėšas". Čia tegul jis laukia savo likimo kartu su tokiais kaip Šabo ir Baziras, apkaltintais panašiais dalykais. Valymo auka tapo ir Dantono draugas Vestermanas, vadovavęs marseliečiams rugpjūčio dešimtąją ir narsiai kovęsis Vandėjoje, tačiau negerai kalbėjęs apie nedorėlį Rosinjolį. Dar gerai, jei ir jis nepaklius į Liuksemburgą! Na, o Proli ir Guzmanas iš svetimšalio grupuotės jau suimti; areštuotas ir Pereira; jis bėgo, „persirengęs smuklės virėju", bet buvo suimtas. Aš įtariamasis, tu įtariamasis, jis įtariamasis!

Didžiulė Dantono širdis pavargo nuo viso to. Jis išvyksta į gimtąjį Arsi trumpam atsikvėpti, nusiraminti. Sudie, juodos sąmokslų voratinklių gijos, tu, įniršio, teroro ir įtarumo pasauli, būk sveika, amžinoji motina žeme su savo pavasario žaluma, namų šiluma ir prisiminimais — net jeigu aplink vien neištikimybė, tu vis tiek lieki ištikima! Didysis titanas vaikšto susimąstęs čiurlenančios Obės pakrantėmis, nuo vaikystės taip gerai pažįstamomis apylinkėmis ir svarsto, kuo visa tai baigsis.

O išvis keisčiausia, kad nušalintas Kamilis Demulenas. Kutono klausimas „Ką esi padaręs, kad tave pakartų, jei įsiviešpatautų kontrrevoliucija?" buvo tarsi išmėginimas „valytiniems" jakobinams nuo „nevalytinų" atskirti, tačiau Kamilis, taip puikiai atsakydavęs į šį klausimą, pašalintas iš jakobinų gretų! Mat Kamilis praeito gruodžio pradžioje ėmė spausdinti naują žurnalą ar pamfletų seriją, pavadintą „Senasis Kordeljeras". Kadaise nebijojęs „apkabinti laisvę ant lavonų krūvos", Kamilis dabar ima klausinėti, ar tarp tokios gausybės suiminėjančių ir baudžiančių komitetų neturėtų būti ir „gailestingumo komiteto"? Jis nurodo, esą Sen Žiustas yra nepaprastai rimtas jaunas respublikonas, „laikąs savo galvą taip, tarsi tai būtų šventas sakramentas", ostija ar Viešpaties kū-

nas ir kraujas! Taigi Kamilis, *senasis* kordeljeras (juodu su Dantonu buvo vieni pirmųjų klubo narių), ėmė gan taikliai laidyti savo žvilgančias karo strėles į *naujuosius* kordeljerus, tokius kaip Eberas, Momoro su jų klaikiais žvėriškumais ir niekšybėmis, lyg tas saulės dievas (nes vargšas Kamilis yra poetas) į tą iš purvo išlindusį Pitoną[381]. Tuomet ebertistiškas Pitonas ėmė stulbinamai šnypšti ir raitytis, gąsdindamas „šventa teise į sukilimą“, ir, kaip matėme, buvo įkištas į kalėjimą. Negana to, su visu jam nuo seno būdingu sąmojumi, sumanumu ir žaisminga, grakščia pašaipa, versdamas „iš *Tacito* „Tiberijaus viešpatavimo“, Kamilis ima gelti net „Įstatymui dėl įtariamųjų“, ir žmonės pamato jo šlykščią esmę! Dukart per dešimtadienį išeina aistringi jo lapeliai, kupini sąmojo, netgi humoro, darnaus nuovokumo ir įžvalgumo — vienas keisčiausių reiškinių tais tamsiais laikais; tie lapeliai su beprotiška drąsa skaisčiai žėrinčiomis strėlėmis kliudo visokias baisybes, į šventą sakramentą panašias galvas, Jaganato[382] stabus neapsakomam džiaugsmui Žozefinos Boarnė ir daugiau nei penkių tūkstančių kitų įtariamųjų, užpildžiusių dvylika kalėjimų — jiems nušvinta vilties spindulėlis. Iš pradžių Robespjeras jam pritarė, o paskui nebežinojo nė ką galvoti ir kartu su savo jakobinais nutarė, kad Kamilį reikia išvyti iš savo tarpo. Kamilis — tikrai revoliucinės dvasios žmogus, bet jo išpuoliai be galo neprotingi ir jį moka papirkti aristokratai ir nuosaikieji! Jakobinizmas neapsakomoje krizėje, kepurnėjasi stengdamasis ištrūkti iš jį apraizgiusių sąmokslų, korupcijos, žmonių giminės priešo Pito prispęstų pinklių ir vilkduobių su jo aukso masalu. Pirmasis Kamilio lapelis prasideda žodžiais „Ak, Pitai...“, paskutinysis, antrųjų metų pliuviozo penkioliktosios, ar 1794 metų vasario trečiosios, baigiasi šiais Montesumos[383] žodžiais: *„Les Dieux ont soif“* *.

Šiaip ar taip, ebertistai išbūna kalėjime vos devynias dienas. Taigi kovo dvidešimt ketvirtąją revoliucijos vežimai gabena šioje maišatyje naują krovinį — Eberą, Venseną, Momoro, Ronseną, iš viso devyniolika vyrų, tarp kurių, gan keista, sėdi ir liaudies atstovas Klocas.

* Dievai ištroškę *(pranc.)*.

Visi šie tokie skirtingi, sunkiai apibūdinami vyrai buvo paskubomis suversti į vieną krūvą ir dabar leidžiasi į paskutinį kelią. Išsigelbėjimo nėra. Jie irgi privalės „pažvelgti pro mažąjį langelį", jie irgi turės *„éternuer dans le sac"* * [384]; tai, ką jie darė kitiems, bus padaryta jiems. Manding, šventoji Giljotina blogiau nei senųjų prietarų šventieji — tai žmones ryjantis šventasis. Klocas su vis tuo pačiu rafinuotu sarkazmu bando šmaikštauti, pateikti nuotaiką keliančius „materializmo argumentus", prašo, kad egzekuciją jam įvykdytų paskutiniam, nes „noriš nustatyti tam tikrus principus", kurie filosofijai, mano galva, lig šiol nė kiek nepravertė. Generolas Ronsenas žiūri prieš save su iššūkiu valdingame žvilgsnyje; visi kiti suakmenėję, išbalę iš nevilties. Vargše knygų pirkly Momoro, nespėjęs įgyvendinti jokio agrarinio įstatymo,— niekas nebūtų pasikeitę, jei tave būtų pakorę prie Evrė prieš dvidešimt mėnesių, kai tai padaryti sukliudė žirondistas Biuzo. „Tėvo Diušeno" redaktorius Eberas šiame pasaulyje niekad nebepasinaudos šventa sukilimo teise; jis sėdi vežime susigūžęs, galva nusvirusi jam ant krūtinės, o aplink šūkauja raudonkepuriai, klaikiai pamėgdžiodami jo laikraščių straipsnių pavadinimus: „Didysis tėvo Diušeno pyktis!" Šitaip jie žūva; sukrenta į maišą jų galvos. Tam tikrą istorijos atkarpą chimeriški jų vaiduokliai dar šmėsčios, cypdami ir vapėdami, kol juos pasiglemš užmarštis.

Per savaitę paleidžiama ir pati revoliucinė armija, nes jos vyriausiasis vadas pavirto vaiduokliu. Taigi pasiutėlių grupuotė nušluota nuo respublikos paviršiaus; Pito auksu masinančias vilkduobes pavyko užversti, joms nespėjus padaryti žalos, ir vėl kyla džiaugsmas demaskavus sąmokslą. Vadinasi, revoliucija išties ryja savo vaikus? Kiekviena anarchija ne tik naikina, bet ir *sus*inaikina — tokia jos prigimtis.

* Nusičiaudėti į maišą *(pranc.)*.

2 skyrius

TVIRTYBĖS, DANTONAI

Tuo tarpu Dantonas skubiai iškviečiamas iš Arsi; jis turi tučtuojau grįžti — klykia Kamilis, klykia Felipo su draugais, užuodę pavojų. Pavojus nemenkas! Dantonas, Robespjeras — pagrindiniai pergalingos revoliucijos tvariniai — dabar atsidūrė akis į akį; jie privalo išsiaiškinti, kaip drauge gyvens, kaip drauge vadovaus. Nesunku suvokti, koks gilus nesuderinamumas skyrė tuodu, su kokia moteriška baime ir neapykanta vargšė žalsvaveidė formulė žvelgė į galiūnišką realybę ir ją matydama dar labiau žalėjo; kita vertus, tikrovė stengėsi blogai negalvoti apie svarbiausiąjį revoliucijos tvarinį, nors širdies gilumoje juto, jog šis tėra svarbiausioji oro pūslė, populiarumo išpūsta iki tokio dydžio, jog tai ne vyras su vyro širdimi, bet vargšas emocijų nevaldantis nepaperkamas pedantas su logikos formule širdies vietoje, savo bruožais panašus į jėzuitą ar metodistų šventiką — kupinas nuoširdžios veidmainystės, nepaperkamumo, tulžingumo ir bailumo, be lašelio gaivos kaip ir rytų vėjas! Du tokie svarbiausieji tvariniai negali išsitekti vienoje revoliucijoje.

Jų draugai, virpėdami iš baimės dėl galimų jų vaido padarinių, suveda juos draugėn. „Rojalistus slopinti dera,— tramdydamas savo smarkų pasipiktinimą tarė Dantonas,— bet smogti mes turime tik tuomet, kai tai naudinga Respublikai. Mes neturime painioti nekaltųjų su prasikaltusiais". „O kas jums sakė,— metęs gyvatišką žvilgsnį, atrėžė Robespjeras,— kad žuvo bent vienas nekaltas žmogus?" *„Quoi?* *— atsigręžęs į savo draugą, revoliucinio tribunolo prisiekusįjį Parį, pasivadinusį Fabricijumi [385], tarė Dantonas.— *Quoi?* Nė vienas nekaltas? Ką tu apie tai pasakysi, Fabricijau?" ** Dantono draugai, Vestermanas, tas pats Paris ragino jį pasirodyti žmonėms, lipti į tribūną ir veikti. Tačiau Dantonas nebuvo linkęs lįsti žmonėms į akis, veikti ar triukšmauti dėl savo paties saugumo. Tai buvo nerūpestingas, didžios

* Ką? *(pranc.)*
** Biographie des Ministres, § Danton.

ir viltingos sielos žmogus, ir didi jo siela mokėjusi atsipalaiduoti; sako, jis galėdavęs ištisas valandas atsisėdęs klausytis Kamilio šnekų — nieko labiau nemėgęs. Draugai, žmona akino jį bėgti. „Kur man bėgti? — atsisakinėdavo jis.— Jeigu mane veja išlaisvinta Prancūzija, visur kitur manęs laukia vien kalėjimų požemiai. Tėvynės neišsineši ant bato pado!“ — ir ramiai sau sėdėjo. Jo neišjudino net areštas Ero, Visuomenės gelbėjimo komiteto nario, to paties komiteto suimto. Kovo trisdešimtosios vakare atlekia tribunolo narys Paris, jo akyse matyti raginimas paskubėti. Vienas *Visuomenės gelbėjimo komiteto* raštininkas jam pranešęs, kad orderis Dantonui suimti jau išduotas; tą pačią naktį jis turi būti suimtas! Vargšė jo žmona, Paris ir kiti draugai persigandę maldauja jį bėgti; kurį laiką Dantonas atsisėdęs tylėjo, o paskui atsakė: „Jie neišdrįs“, ir ničnieko nedarė. Niurnėdamas *„Ils n'oseraient“* *, jis kaip paprastai nuėjo miegoti.

Vis dėlto kitą rytą po Paryžių pasklinda keistas gandas: naktį suimti Dantonas, Kamilis, Felipo, Lakrua! Išties taip; Liuksemburgo kalėjimo koridoriai prisigrūdę kalinių, išėjusių iš kamerų pasižiūrėti, kaip šis revoliucijos milžinas atsidurs tarp jų. „Ponai,— mandagiai kreipėsi Dantonas,— aš vyliausi netrukus jus visus iš čia išvaduoti, bet štai aš pats čia, ir nežinia, kuo visa tai baigsis“. Po Paryžių pasklinda gandas; Konvento deputatai spiečiasi į būrelius ir išpūtę akis šnabžda: „Areštuotas Dantonas!“ Tad kam tuomet negresia pavojus? Pakilęs į tribūną, Ležandras, rizikuodamas savo kailiu, nedrąsiai jį užtaria ir siūlo jį išklausyti Konvente prieš pateikiant kaltinimą, bet Robespjeras rūsčiu žvilgsniu užčiaupia jam burną. „Ar išklausėte Šabo ar Bazirą? Ką, norite vienus išskirti iš kitų?“ — piktinasi jis. Ležandras gūžiasi iš baimės; Dantonui, kaip ir kitiems, teks susitaikyti su likimu.

Būtų įdomu žinoti, ką mąstė kalėjime Dantonas, bet apie tai niekur nerašoma. Tiesą sakant, retas iš tokių nuostabių žmonių liko mums taip menkai pažįstamas kaip šis revoliucijos titanas. Aplinkiniai girdėjo jį sušunkant:

* Jie neišdrįs *(pranc.)*.

„Lygiai prieš metus aš siūliau įsteigti tą revoliucinį tribunolą. Maldauju Dievą ir žmones atleisti man už tai. Jie visi broliai Kainai; Briso norėjo, kad mane nugiljotinuotų, kaip kad dabar nori Robespjeras. Po manęs viskas pavirs baisiausia maišatimi — nė vienas jų nė kiek nenutuokia apie vadovavimą. Robespjeras nukeliaus paskui mane; aš nusitempsiu jį kartu. Ak, geriau jau būti neturtingu žveju, negu kištis į vadovavimą žmonėms".

Jauna gražioji Kamilio žmona, praturtinusi jį ne vien pinigais, dieną naktį sukiojasi aplink Liuksemburgo rūmus lyg bekūnė dvasia. Išlikę slapčia rašyti jai Kamilio laiškai su jo ašarų pėdsakais *. Žmonės girdėjo Sen Žiustą burbant: „Aš laikau savo galvą kaip šventą sakramentą? Galbūt jis laikys savąją kaip šventas Denisas!" [386]

Nelaimingasai Dantonai ir tu, dar nelaimingesni linksmuoli Kamili, kadaise buvęs nerūpestingas *„Procureur de la lanterne"* **,— vadinasi, jūs taip pat atsidūrėte prie būties ribos ir kaip Odisėjas savo kelionės gale žvelgiate į tuos neaiškius tyrus už būties ribų, matote blausų, neryškų *motinos šešėlį,* ir dienos, kai motina jus žindė ir vystė, jums yra skaudus kontrastas šiai! Dantonas, Kamilis, Ero, Vestermanas ir kiti, keistai sumesti į vieną krūvą su Baziru, sukčiumi Šabo, Fabru d'Eglantinu, bankininkais Frėjais — neregėtai margas būrys. *„Fournée"* ***, kaip bus vadinami tokie būriai, stovi išrikiuota prieš Tenvilio teismą. Šiandien 1794 m. balandžio antroji. Tik tris dienas išbuvo kalėjime Dantonas — laikas nelauka.

Pavardė? Gyvenamoji vieta? — šitaip ir panašiai klausinėja Fukjė, laikydamasis formalumų. „Mano pavardė Dantonas,— atsako jis,— revoliucijoje ši pavardė ganėtinai garsi; netrukus mano gyvenamoji vieta bus nebūtis, tačiau aš gyvensiu istorijos Panteone". Tokiomis aplinkybėmis žmonės stengiasi pasakyti ką nors įspūdinga, net jeigu jų būdas ne toks. Ero glaustai pareiškia, kad jis „sėdėdavęs šioje salėje parlamentarų nekenčiamas". „Mano amžius toks pat kaip gerojo *sankiuloto Jėzaus,* am-

* Aperçus sur Camille Desmoulins // Vieux Cordelier.— Paris, 1825.— P. 1—29.

** Žibinto stulpo prokuroras *(pranc.).*

*** Siunta *(pranc.).*

žius, lemtingas revoliucionieriams",— atsako Kamilis. Ak, Kamili, Kamili! Toji, taip sakant, dieviška užuomina — vienas iš lemtingiausių priekaištų, kada nors ištartų žemiškam teismui; pasak pamaldžiojo Novalio, „svarbiausias žmogaus teisių faktas". Iš tikrųjų Kamilis, atrodo, buvo trisdešimt ketverių metų amžiaus; Dantonas metais už jį vyresnis.

Dvidešimt dviejų žirondistų teismas prieš penketą mėnesių buvo svarbiausias Fukjė karjeroje, bet dabar jo laukia dar reikšmingesnis, reikalaujantis visų jo sugebėjimų. Jam net širdis virpa: juk nuo šių skliautų dabar atsimuša Dantono balsas, aistringi jo žodžiai, veriantys nesutramdomu nuoširdumu, nuo įniršio įgavę sparnus. Vienu kirčiu jis sumala į miltus pagrindinius Tenvilio liudytojus. Jis pareikalauja, kad patys Komiteto nariai pasisakytų kaip liudytojai, kaip kaltintojai — jis „užtrauksiąs jiems nešlovę". Jis išsitiesia visu savo milžinišku ūgiu, purto savo didžiulę galvą juodais plaukais, ir jam iš akių žybsi žaibai, perveriantys širdis visiems respublikonams, tad net žiūrovai galerijose, patekę į jas su Tenvilio bilietais, ima užjaučiamai niurnėti; nedaug trūksta, kad jie pultų žemyn, sukeltų liaudį ir jį išvaduotų! Dantonas garsiai skundžiasi priskirtas prie tokių kaip Šabo ir sukčiai biržos makleriai, kad kaltinamasis aktas jam — vien tuščios nuvalkiotos frazės ir baisenybės. „Dantonas slapstėsi rugpjūčio dešimtąją? — pakartoja jis riaumodamas lyg į žabangas įkliuvęs liūtas.— Kur tie, kuriems teko raginti Dantoną pasirodyti tą dieną? Kurgi tie kilnieji, iš kurių jis skolinosi energijos? Tegul jie pasirodo, šitie mano kaltintojai. Aš nepraradęs savitvardos, reikalaudamas, kad jie pasirodytų. Aš nuplėšiu kaukes *les trois plats coquins* * (Sen Žiustui, Kutonui ir Laba), kurie šunuodegiauja Robespjerui ir veda jį į pražūtį. Tegul jie pasirodo čia: aš paversiu juos niekuo — kuo jie buvo ir privalėjo amžinai likti". Susijaudinęs teismo pirmininkas skambina varpeliu, rūsčiai reikalauja nusiraminti. „Koks tau skirtumas, kaip aš ginuosi?— šaukia Dantonas.— Teisę mane *pasmerkti myriop* tu vis tiek tu-

* Tiems trims šlykštiems niekšams *(pranc.)*.

rėsi. Nieko baisaus, jei savo garbę ir gyvybę ginančio žmogaus balsas nustelbs tavo varpelio tilindžiavimą!“ Šitaip kalba Dantonas, vis garsiau ir garsiau, kol galop liūtiškas jo balsas „nuščiūva gerklėje“; žodžiais neapsakysi, kokių emocijų būta šiame žmoguje. Žiūrovai galerijose bauginamai murma; pirmosios dienos teismo posėdis baigiasi.

Ką darysite, Tenvili ir pirmininke Ermanai? Pagal griežtą revoliucinį įstatymą, teismui dar liko dvi dienos, bet jau dabar žiūrovai galerijose nepatenkinti. Kas bus, jeigu Dantonas ištrūks iš jūsų pinklių?' Kai pagalvoji, būtų išties įdomu! Viskas juk kybo ant plauko! Kokia jovalynė kiltų, jei teisėjas ir teisiamasis apsikeistų vietomis — tuomet visa Prancūzijos istorija pakryptų kita vaga! Jeigu kas dar ir galėtų pamėginti valdyti Prancūziją, tai tik Dantonas; tik jis, šis nesutramdomas nenusakomas titanas, ir gal dar tas vyras bronziniu veidu, artilerijos karininkas, besikaunantis prie Tulono, kurį mes palikome bekylantį karjeros laiptais šalies pietuose.

Antrosios dienos vakarą, kai padėtis ne tik nepasitaisė, bet ėjo vis blogyn ir blogyn, Fukjė su Ermanu paklaikusiais veidais atskuodžia į Visuomenės gelbėjimo komitetą: ką daryti?! Komitetas paskubomis sukurpia naują dekretą, skelbiantį, kad „teisėjus įžeidinėjantys gali būti pašalinti iš debatų“. Juk argi nesama Liuksemburgo kalėjime sąmokslo? Buvęs generolas Dijonas ir kiti įtariamieji su Kamilio žmona rengia sąmokslą: papirkinėja *asignatais* žmones, kad šie užgrobtų kalėjimus ir nuverstų respubliką! Pilietis Laflotas, pats irgi įtariamasis, bet trokštantis ištrūkti į laisvę, pranešė mums apie šį sąmokslą — jo pranešimas, ko gero, nenueis perniek! Užteks su jais terliotis! Kitą rytą paklusnusis Konventas priima šį dekretą. Visuomenės gelbėjimo komitetas lekia su juo į pagalbą Tenviliui, kurio padėtis dabar bemaž beviltiška. Taigi *hors de Débats,** akiplėšos! Atlikite savo pareigą, policininkai! Šitokiu būdu vargais negalais Visuomenės gelbėjimo komitetui, Tenviliui, Ermanui, Lerua, Rugpjūčio dešimtajai ir visiems ištikimiems prisiekusiesiems padedant dvasiškai ir darbais, teismas surenka „pakan-

* Lauk iš debatų *(pranc.)*.

kamai medžiagos". Priimamas nuosprendis, kuris perduodamas per teismo pareigūną: „šiandien nubausti mirtimi". Pasmerktasis, jį suplėšęs, sutrypia kojomis. Šiandien 1794 m. balandžio penktoji. Nelaimingoji Kamilio žmona gali liautis sukiojusis aplink kalėjimą. Negana to — tegul ji pabučiuoja vargšus savo vaikus ir rengiasi į jį pati, kad iškeliautų paskui savo vyrą...

Mirtininkų vežime Dantonas laikėsi išdidžiai, ko nepasakysi apie Kamilį. Per savaitę jam viskas apsivertė aukštyn kojomis: raudanti angeliška žmona, meilė, turtai, revoliucionieriaus šlovė paliko prie kalėjimo vartų, o aplink dabar staugia kraujo ištroškusi minia. Visa tai akivaizdu, bet neįtikėtina — it pamišėlio sapnas! Kamilis surištomis rankomis muistosi, raitosi, nusimeta nuo pečių pririštą apsiaustą. „Nusiraminkite, drauge,— tarė Dantonas.— *Laissez là cette vile canaille"* *. Prie ešafoto Dantonas sušuko: „Ak, mano žmona, mano mylimoji, vadinasi, aš daugiau tavęs nebepamatysiu,— bet pats save sudraudė:— Tvirtybės, Dantonai!" Jis žengtelėjo prie Ero-Šešelio ir, apkabinęs jį, tarė: „Mūsų galvos susitiks *ten"* — budelio maiše. Paskutiniai jo žodžiai buvo budeliui Samsonui: „Parodysi mano galvą žmonėms — ji to verta".

Šitaip iškeliauja į neištirtą buveinę šis Dantonas, toji didžiulė masė narsos, išdidumo, įniršio, meilės, nesutramdomos revoliucinės jėgos ir vyriškumo. Jis buvo iš „gerų Arsi prie Obės ūkininkų šeimos". Daug ydų jis turėjo, bet pati baisiausia — veidmainystė — jam buvo svetima. Jis nebuvo tuščias formalistas, mulkinantis kitus ir save, *šiurpus* normaliems pojūčiams, bet nepaisant visų jo trūkumų, buvo tikrų tikriausias žmogus, tikras lyg ugnis iš liepsningos pačios didžiosios gamtos krūtinės. Jis išgelbėjo Prancūziją nuo Braunšveigo hercogo; jis tiesiai ėjo savo paties pašėlusiu keliu ten, kur jis jį vedė. Dantonas bus gyvas ne vienos žmonių kartos atmintyje.

* Nekreipkite dėmesio į tuos šlykščius niekšus *(pranc.)*.

3 skyrius

MIRTININKŲ VEŽIMAI

Kitą savaitę, balandžio dešimtąją, vėl devyniolika iš karto: Šometas, Gobelis, Ebero ir Kamilio našlės. Jie taip pat išvažiuoja į savo lemtingąją kelionę, ir juos praryja juodoji mirtis. Niekingojo Ebero našlė raudojo, Kamilio našlė kalbėjo jai paguodos žodžius. Ak, gerasis amžinas dangau, toks žydras, gražus, su savo audromis ir laiko debesimis — nejaugi tavyje nėra gailesčio jiems visiems? Gobelis, rodos, atgailavo, meldė dvasininką nuodėmių atleidimo ir numirė taip tauriai, kaip tik sugeba Gobelis. Kokia viltis liko Anaksagorui Šometui, kuriam nuo tos gražios galvos nuplėšta raudona kepuraitė? Nebent ta, kad mirtis išties amžinas miegas. Nelaimingasai Anaksagorai — Dievas teis tave, ne aš.

Taigi nebėra Ebero ir ebertistų, tų, kurie apiplėšinėjo bažnyčias ir garbino žydrai apsitaisiusią Išmintį su raudona kepuraite. Nebėra didžiojo Dantono ir dantonistų. Nuščiuvo jie, suguldyti katakombose. Te nesipriešina Robespjero ir Visuomenės gelbėjimo komiteto valiai joks Paryžiaus municipalitetas, jokia vienokio ar kitokio atspalvio sekta ar grupuotė! Meras Pašas, nepakankamai greitai pasmerkęs šiuos Pito sąmokslus, gali sveikinti, kad dabar jie demaskuoti, bet nors ir kaip nuoširdžiai jis tai daro, niekas nepadeda — jo kelias taip pat veda į Liuksemburgo kalėjimą. Vietoje jo meru laikinai paskiriamas toks Flerijo-Lesko; sako, jis „architektas iš Belgijos“, žmogus, kuriuo galima pasikliauti. Naujuoju nacionaliniu agentu tapo Pajanas, buvęs teisėjas; jo kelrodis taip pat Robespjeras.

Taigi pastebime, kad šis padrikai įsielektrinęs revoliucinės vyriausybės Erebo debesis mažumą pakeitė savo formą. Dvi jo masės ar sparnai — pernelyg įsielektrinusi Kordeljerų pasiutėlių masė ir per menkai įsielektrinusi nuosaikiųjų dantonistų ir gailestingųjų masė, besisvaidydamos žaibais, taip sakant, viena kitą sunaikino. Mat, kaip ne kartą esame pastebėję, Erebo debesis yra savižudiškas ir, be tvarkos svaidydamas dantytus žaibus, pataiko į save. Tačiau dabar, kai tos dvi nesutaikomos masės viena kitą sunaikino, tas Erebo debesis tartum įgavo

vidinę rimtį ir pragarišką savo ugnį lieja į kraštą, slūgstantį po juo. Paprastais žodžiais tariant, tik dabar giljotinos teroras pasidarė baisus. Vis greičiau susitraukinėja giljotinos širdis, vis sparčiau darbuojasi Samsono kirvis. Pamažu kaltinamieji aktai netenka bet kokio įtikimumo; iš dvylikos kalėjimų Fukjė atrenka tai, ką jis vadina siuntomis — po dvi dešimtis ar daugiau iš karto; jo prisiekusiesiems įsakyta įstatymų ugnimi guldyti įtariamuosius eilėmis, kol jie visi bus *nušluoti* nuo paviršiaus. Piliečio Lafloto pranešimas apie sąmokslą Liuksemburgo kalėjime išties duoda vaisių! Jeigu žmogui ar visam jų būriui nėra jokio svaraus kaltinimo, Fukjė visuomet gali pasinaudoti šiuo: sąmokslas kalėjime. Vis sparčiau darbuojasi Samsonas, galop nugalabydamas po kapą ir daugiau iš karto. Dabar atėjo šventė mirčiai; negrįžta vien mirusieji.

Ak, blaususai d'Epremenili — kokia diena ši balandžio dvidešimt antroji, paskutinioji tavo gyvenime! Ta pati rūmų salė mūro sienomis, kur tu prieš penkerius metus atsistojęs iškilmingai kalbėjai ryto prieblandoje, o maištingas parlamentas buvo didžiulio patoso apimtas, ir Agusto buvai išgabentas į Jer salas. Mūrai tie patys, bet visa kita — žmonės, maištas, patosas, iškilmingos kalbos, pažvelk, pranyko lyg kažką vapančių vaiduoklių minia, lyg šmėklos mirštančiojo galvoje! Toje pačioje vežimų voroje kartu su d'Epremeniliu važiuoja be galo graudinantis margas būrys: Šapeljė, buvęs populiarus Steigiamojo susirinkimo pirmininkas, kurį važiuojantį karieta Versalio kelyje sustabdė menadės ir Majaras; Turė, taip pat buvęs šio susirinkimo pirmininkas, konstitucinių teisinių aktų tėvas, kurį kadaise girdėjome garsiai sakant: „Steigiamasis susirinkimas atliko savo misiją!"; kilnusis senis Malerbas, gynęs Liudviką ir pro ašaras negalėjęs nė žodžio ištarti lyg pilka sena uola, staiga pavirtęs vandeniu. Dabar jis tylėdamas keliauja su savo artimaisiais, dukromis, sūnumis ir vaikaičiais, su Lamuanjonais ir Šatobrianais į mirtį... Tik vienas jaunas Šatobrianas klajoja tarp načėzų [387] klausydamasis, kaip šniokščia Niagaros krioklys, kaip ošia bekraštės girios,— sveika, didžioji gamta, laukine, bet tikra, gera, motiniška — ne formulė tu ar pamišėliškas hipotezių, parlamentinės iš-

kalbos, konstitucijos kūrimo klegesys, ar giljotinos žvangėjimas. Pakalbėk su manim, motina, padainuok mano skaudamai širdžiai paslaptingą savo amžinąją lopšinę, ir tegul visa kita būna toli!

Dabar pastebime dar vieną virtinę vežimų, viename kurių ir Elžbieta, Liudviko sesuo. Jos teismas vyko kaip ir visų kitų — sąmokslai, vien sąmokslai. Ji buvo viena švelniausių, tyriausių moterų. Kartu tarp dvidešimt keturių kitų sėdėjo kadaise baikšti markizė de Kriusol; dabar ji drąsi ir rodo Elžbietai neapsakomą ištikimybę. Prie ešafoto Elžbieta su ašaromis akyse padėkojo šiai markizei ir sakė baisiai apgailestaujanti, kad negali jai atsilyginti. „Ak, madam, jei jūsų karališkoji didenybė teiktųsi mane apkabinti, visi mano troškimai būtų išsipildę". „Su didžiausiu malonumu, markize de Kriusol, ir visa savo širdimi" *. Šitaip jos atsisveikino ešafoto papėdėje.

Iš karališkosios šeimos dabar teliko du — mergaitė ir berniukas. Berniukas, kadaise vadintas dofinu, buvo atimtas iš motinos jai dar gyvai esant ir atiduotas tokiam batsiuviui Simonui, tuo metu tarnavusiam Tamplio kalėjime, idant šis išauklėtų jį sankiulotiška dvasia. Simonas išmokė jį gerti, keiktis, dainuoti karmanjolę. Batsiuvys dabar pateko į municipalitetą, o vargšas berniukas, gaila, merdi pasislėpęs viename Tamplio bokštų; persigandęs, sutrikęs, be laiko sukriošęs, jis nenori iš čia pasijudinti; aplink purvas, tamsa, „pusę metų jis vilki tuos pačius marškinius" **. Šitaip miršta tik skurdžių vaikai, dirbantys fabrikuose, tik *nėra* kam jų gailėti!

Pavasaris džiugina žalia lapija ir giedrais orais; gegužė giedra kaip niekad, bet mirtis nesustoja. Garsusis chemikas Lavuazjė taip pat turi mirti, pasitraukti iš gyvųjų tarpo; jisai mat buvo dar ir generalinis mokesčių atpirkėjas, o dabar „visi generaliniai mokesčių atpirkėjai suimti", ir visi privalės pateikti ataskaitą apie savo lėšas ir pajamas ir padėti galvas už tai, kad „prieš parduodami tabaką išmirkydavo jį vandenyje" ***. Lavuazjė

* *Montgaillard.*— T. 4.— P. 200.

** *Duchesse d'Angoulême.* Captivité à la Tour du Temple.— P. 37—71.

*** Tribunal Révolutionnaire du 8 Mai 1794 (*Moniteur,* Nr. 231).

prašė, kad jam leistų pagyventi dar dvi savaites — noręs pabaigti keletą eksperimentų, bet „Respublikai jų nereikia“; kirvis turi atlikti savo darbą. Cinikas Šamforas[388], skaitydamas užrašus ant sienų „Brolybė arba mirtis“, pareiškia, esą „tai Kaino brolybė“. Už tai jį suima, paskui paleidžia; netrukus, kai jį vėl ketina suimti, tas Šamforas susiraižo, susipjausto netvirta pamišėliška ranka ir šiaip taip nusigauna į mirties prieglobstį. Jau daugel mėnesių Kondorsė tūno giliai pasislėpęs, bet Argo akys stebi, jo ieško. Jo slėptuvė pasidarė pavojinga aplinkiniams ir jam pačiam, jis vėl priverstas bėgti, slapstytis Paryžiaus apylinkėse, brūzgynuose ir akmens skaldyklose.

Ir štai vieną blausų gegužės rytą į Klamaro kaimo smuklę įeina apiplyšusi, alkana žmogysta susitaršiusia barzda ir paprašo pusryčių. Iš pažiūros įtartinas! „Sakai, netekęs darbo tarnas?“ Keturiasdešimties su per dieną komiteto pirmininkas aptinka pas jį lotynišką knygą, Horacijų: „Ar tik nebūsi vienas iš tų buvusių aristokratų, kurie buvo įpratę laikyti tarnus? *Įtartinas!*“ Neleidę pabaigti pusryčių, jį tučtuojau pėsčią velka į Bur la Reną; jis toks išsekęs, kad nualpsta; tuomet jį pasodina ant valstiečio arklio, nugabenę įmeta į drėgną kalėjimo kamerą. Kitą rytą, prisiminę jį, ateina; Kondorsė negyvas guli ant grindų. Prancūzijos garsenybės staigiai miršta, pranyksta viena po kitos, užgęsta it žvakės teatre.

Argi ne keista, kone graudu matant, kad šitokiems dalykams dedantis, švelniomis gegužės naktimis paryžiečiai išeina į gatves pažymėti pilietinės ceremonijos, kurią jie vadina „broliška vakariene“. Spontaniškai ar iš dalies organizuotai. jos vyksta gegužės dvyliktosios, tryliktosios ir keturioliktosios naktimis. Sent Onorė, kitose pagrindinėse miesto gatvėse ir aikštėse žmonės išsineša laukan tai, ką duoda jiems šykštus *maksimumas,* ir padeda šalia kaimyno vaišių; žvaliai šviečiant gausybei žiburių, prie bendro stalo, išpuošto net viena kita krištolo taure ir valgiais, jie kartu kukliai vakarieniauja žvaigždėms menkai spindint *. Pažvelk į juos, naktie! Piliečiai, susėdę toje kuklioje meilės šventėje, linksmai su-

* Tableaux de la Révolution, § Soupers Fraternels; *Mercier.*— T. 2.— P. 150.

sidaužia vyno taurėmis, gerdami už laisvės, lygybės ir brolybės viešpatavimą, o šalia sėdi žmonos, pasidabinusios geriausiais apdarais, dūksta vaikai. Nieko panašaus neišvysta naktis visoje savo plačioje karalystėje. Ak, mano broliai, kodėl neatėjo brolystės viešpatija? Jau atėjo, turi būti atėjusi,— sako piliečiai, susidaužddami stiklais prie kuklių vaišių stalo... Ak, tos amžinosios žvaigždės, argi nežiūri jos žemyn „lyg akys, žvilgančios amžinu gailesčiu žmogaus daliai!"

Apmaudu viena: atsiranda tokių, kurie mėgina nužudyti... liaudies atstovus! Konvento deputatas Kolo, netgi Visuomenės gelbėjimo komiteto narys, „apie pirmą ryto grįždamas namo", turbūt, kaip jam tai dažnai nutinka, kauštelėjęs, ant laiptų išgirsta šauksmą „Niekšas!" ir pistoleto spragtelėjimą, bet jis neiššauna kulkos, tik išskelia ugnį, kuri akimirką nušviečia jam dvi žiaurias, apskritas lyg lėkštės akis, tamsų pykčio iškreiptą veidą, ir jis atpažįsta savo namo kaimyną, nediduką pilietį Amiralį, buvusį „loterijų valdybos raštininką". Kolo ima šaukti· „Žudo!" taip garsiai, kad visa Favaro gatvė gali pabusti iš miego; Amiralis pykšteli antrąsyk, bet pistoletas ir vėl užsikerta, tuomet skuodžia į savo butą, vėl nesėkmingai iššovęs iš muškietos kartą į save ir dar kartą į Kolo, jo sučiumpamas ir uždaromas į kalėjimą *. Tas Amiralis, pietietiško būdo ir gymio, pykčiu netveriantis, stiprus, raumeningas žmogelis, neneigia ketinęs „išvaduoti Prancūziją nuo tirono"; negana to, jis prisipažįsta nusižiūrėjęs patį Nepaperkamąjį, bet Kolo pasirinkęs kaip parankesnį!

Čia pasklinda visokių gandų, Kolo neapsakomai sveikinamas, broliškai glėbesčiuojamas jakobinų klube ir kitur. Vis dėlto, atrodo, tos žudikiškos nuotaikos užkrečiamos. Už dviejų dienų, dar tik gegužės dvidešimt trečią, prieš devynias vakaro Sesilė Reno, popieriaus pirklio duktė, švelnaus, žydinčio veido mergina, pasirodo pas baldžių Sent Onorė gatvėje — norinti pamatyti Robespjerą. Nepaperkamąjį pamatyti nevalia. Tuomet ji ima nepagarbiai niurnėti. Ją sučiumpa. Netoliese esančioje krautuvėje ji palikusi krepšį; jame moteriški rūbai ir du pei-

* *Riouffe.*— P. 73; Deux Amis.— T. 12.— P. 298—302.

liai! Komiteto tardoma vargšė Sesilė pareiškė „norėjusi pamatyti, kaip atrodo tironas“, o tais rūbais ji „būtų persirengusi toje vietoje, kur neabejotinai pateks“. „Kokia tai vieta?“ „Kalėjimas, o paskui giljotina“,— atsakė jinai... Štai prie ko priveda Šarlotos Kordė pavyzdys į mėgdžiojimą ir monomaniją linkusią tautą! Ūmūs tamsaus gymio vyrai bando pakartoti Šarlotos žygdarbį, bet jų pistoletai užsikerta; švelnios, žydinčios merginos mėgina jį pakartoti, bet ryžto pristigusios palieka peilius krautuvėje.

Ak, Pitai ir jūs, svetimšalio grupuotės nariai,— nejaugi respublika niekad negaus pailsėti, bet bus be perstojo plėšoma žabangų su auksu masalo vietoje ir minų, sprogstančių užkliudžius vielas? Tamsiaveidis Amiralis, gražuolė Sesilė, visi, kurie juos pažinojo, ir daugelis jų nepažinojusių, tūno uždaryti ir laukia Tenvilio teismo.

4 skyrius

MUMBO—DŽUMBO

Bet kas gi vyksta Nacionaliniame, buvusiame Tiuilri, sode dieną, pavadinta dekada, kuri dabar atstoja sekmadienį, prerialio dvidešimtąją ar pagal seną kalendorių birželio aštuntąją?

Čia šventadieniškai išsipuošęs susirinko visas kraštas *; nešvarūs baltiniai pranyko kartu su ebertistais, nors antai Robespjeras niekad nepritardavo nevaleikoms — visuomet būdavo elegantiškas, susigarbiniavęs, taigi gal netgi tuštokai rūpindavosi savo išvaizda, o savo kambarį buvo nukabinėjęs ir nustatęs žalsvaveidžiais portretais ir biustais. Kaip sakyta, gausybė abiejų lyčių piliečių šventiškai išsipuošę, visų veidus nušviečia džiugus laukimas, oras kuo giedriausias. Teisėjas Vilatas savo oficialiuose apartamentuose buvusiame Floros paviljone rengia pusryčius, į kuriuos pakviečia daug deputatų ir džiaugiasi tokia žvaliai nusiteikusia minia, giedru birželio oru, vešlia lapija, palankiu sekmadienį pakeitusiu dešimtadieniu. Jei dangus panorės, šiandien įsigysime

* *Vilate.* Causes secrètes de la Révolution du 9 Thermidor.

naują religiją, pagrįstą patobulintais antišometiškais principais.

O ji reikalinga — juk katalikybė išdeginta, o Išminties kultas giljotinuotas! Nepaperkamasis Robespjeras, panašiai kaip antikos laikais, būdamas laisvos tautos įstatymų leidėjas, dabar bus dar ir dvasininkas bei pranašas. Jis pasipuošė savo dangaus žydrumo surdutu, sidabru siuvinėta balto šilko liemene, juodomis šilko kelnėmis, baltomis kojinėmis ir batais su aukso sagtimis. Jis, Komiteto pirmininkas, privertė jį priimti dekretą dėl „Aukščiausiosios Esybės egzistavimo“ ir dėl „paguodžiančių sielos nemirtingumo principų“. Šie principai, racionalios respublikos religijos pagrindas, paskelbiami dekretu, ir čia, šią palaimingą dekadą, dangui ir tapytojui Davidui padedant, turi įvykti pirmasis mūsų garbinimo aktas.

Taigi pažiūrėkime, kaip priėmus dekretą ir „pasakius sausiausią iš visų žmogaus kada nors išdrožtų pranašiškų kalbų“, Mahometas Robespjeras su dangaus žydrumo surdutu ir juodomis kelnėmis, susigarbiniavęs, išsipudravęs, su gėlių puokšte ir kviečių varpomis rankose išdidžiai išeina iš Konvento salės, o deputatai jam iš paskos, tik, kaip pastebi žmonės, palikę tarpą. Buvo pastatytas *amfiteatras* ar bent jau pakyla; šlykščios ateizmo, anarchijos ir panašios statulos dangaus ir tapytojo Davido dėka varo visiems pasidygėjimą. Deja, mūsų pakyla per maža; nė pusė mūsų nesutelpa ant jos, todėl prasideda nepadorus stumdymasis ir netgi nepagarbus šventvagiškas burnojimas. Raminkis, Burdonai de l'Uazai, raminkis, antraip tau gali būti blogai!

Žalsvaveidis popiežius paima tapytojo Davido paduotą deglą, ištaria dar keletą skambių frazių, kurių, laimei, niekas negirdi, ir kažko nepaprasta laukiančios Prancūzijos akivaizdoje ryžtingai nužingsniavęs padega ateizmą su visa kompanija, kurie padaryti viso labo iš terpentine išmirkyto kartono. Jie tuojau pat sudega, o iš jų „mechanizmo pagalba“ iškeliama nedeganti Išminties statula; per nelaimingą atsitiktinumą ji mažumą aprūko, bet stovi visiems matoma kuo ramiausiai.

O kas toliau? Na, paskui įvyksta dar vienos eitynės, vėl sakomos skystos kalbos — tai ir *yra* mūsų Aukščiausiosios Esybės šventė; naujoji mūsų religija, geresnė ar

blogesnė, atėjo! Pažvelk, skaitytojau, į šį įvykį vieną akimirką, ne ilgiau. Tai skurdžiausias puslapis žmonijos metraščiuose — o gal tu žinai skurdesnį? Afrikos miškų mumbo-džumbo man atrodo gerbtinas šalia šios naujosios Robespjero dievybės, nes pastaroji yra *sąmoningas* stabas, *žinantis* esąs mechanizmo varomas. Ak, žalsvaveidi pranaše, nelaimingiausia iš visų veik iki plyšimo pripūstų oro pūslių, kokia pamišėliška chimera tarp realybių tu virsti! Vadinasi, šis paprastas dervos deglas dirbtiniams fejerverkams iš terpentine išmirkyto kartono ir yra *ta* stebuklingoji Aarono lazda, kurią ištiesęs virš raganų ir velnių apsėstos Prancūzijos įsakysi jos nelaimėms liautis? Pranyk su visu tuo savo deglu! Kaip sakė Bijo: *„Avec ton Être suprême tu commences m'embêter!“* *

O štai Katerina Teo, „septyniasdešimt devynerių metų tarnaitė“, jau nuo kadai pripratusi pranašauti ir kalėti Bastilijoje, sėdi namo Kontreskarpo gatvėje mansardoje ir įnikusi skaito „Apokalipsę“, galvodama apie Robespjerą, ir nutaria, kad šis įstabus visagalis Maksimiljenas iš tikrųjų yra Pranašų knygose minimas vyras, kuriam lemta vėl atnaujinti žemę. Šalia jos sėdi senos pamaldžios markizės, kadaise tokios garbingos moterys, tarp kurių nepasigendama ir buvusio Steigiamojo susirinkimo deputato bukagalvio Domo Gerlio. Jie sėdi čia, Kontreskarpo gatvėje, atlikdami paslaptingas garbinimo apeigas: Mumbo yra Mumbo, o jo pranašas — Robespjeras. Nepaprastas žmogus tas Robespjeras. Jis turi savanorių asmens sargybinių, nuožmių patriotų, ginkluotų geležimi kaustytomis lazdomis, o jakobinai bučiuoja jo apdarų skvernus. Vieni juo žavisi, kiti jį garbina, tačiau visi be išimties negali juo atsistebėti.

Vis dėlto pagrindinis klausimas ir viltis yra štai kokie: ar tik ši Tiuilri Mumbo-Džumbo šventė nebus požymis, kad giljotina ketina aprimti? Toli gražu! Antrą dieną po šios šventės Kutonas, vienas iš tų „trijų šlykščių niekšų“, užlipa į tribūną ir, išsitraukęs pluoštą popierių, pasiūlo išplėsti *įstatymą dėl įtariamųjų* ir kad

* Tu su ta savo Aukščiausiąja Esybe pradedi man įkyrėti *(pranc.).*— Žr.: *Vilate.* Causes Secrètes (Vilato pasakojimas labai įdomus, bet tiesą jame pirma dar reikia „atsijoti“, nes, nepaisant pavadinimo, iš esmės tai ne pasakojimas, o kalba teisme).

areštai būtų vykdomi energingiau, be jokių suvaržymų, nes sąmokslų vis dar apstu. Be to, kadangi darbo, matyt, bus per akis, reikia išplėsti ir mūsų revoliucinį tribunolą, tarkime, padalinti jį į keturis, kurių kiekvienas turėtų savo pirmininką, savo Fukjė ar jam prilygstantį žmogų. Visi šie tribunolai dirbtų vienu metu; taip būtų sutraukyti visi likučiai teisingumą varžančių pančių, visi vilkinantys formalumai; tokiu būdu gal dar pavyktų susidoroti su susikaupusiais darbais. Štai koks yra Kutono *prerialio dvidešimt antrosios dekretas,* išgarsėjęs tomis dienomis. Jį išgirdęs, net Kalnas prasižiojo iš pagarbios baimės, o toks Ruanas išdrįso pareikšti „nusišausiąs", jei šis dekretas bus priimtas be jokio atidėjimo ir svarstymo. Tuščios kalbos! Nepaperkamasis suraukia antakius, taria porą lemtingų žodžių, ir *Prerialio įstatymas* įsigalioja; Ruanas džiaugiasi, kad minkštos jo smegenys liko ten, kur buvusios. Taigi mirtis, visados mirtis! Fukjė jau ir taip plečia savo teismo patalpas, kad jose vienu metu tilptų partijos po šimtą penkiasdešimt žmonių ir daugiau, stato greitesnę giljotiną, kuri dirbs po stogu, tribunolo kaimynystėje. Taigi pačiam Visuomenės gelbėjimo komitetui tenka įsikišti. „Tu ką — nori demoralizuoti giljotiną?!"— prieštarauja Kolo.

Išties tokio pavojaus esama; jeigu tikėjimas respublika nebūtų toks didis, taip jau būtų nutikę. Pažvelkite, pavyzdžiui, kokia „siunta" ateina birželio septynioliktąją — penkiasdešimt keturi iš karto! Čia tamsaus gymio Amiralis, tas, kurio pistoletas neiššovė; jaunoji Sesilė Reno su tėvu ir visais artimaisiais ir pažįstamais; d'Epremenilio našlė; senasis Sombrėjus iš Invalidų katedros su savo sūnumi. Vargšas septyniasdešimt trejų metų senis — duktė jį išgelbėjo rugsėjį, bet, pasirodo, vien tik *tam!* Tie penkiasdešimt keturi — tai svetimšalio grupuotė! Raudonais marškiniais ir suknutėmis aprengti — kaip žmogžudžiai ir svetimšaliai sąmokslininkai, jie lyg kokia grėsminga raudona fantasmagorija nuplevena į šmėklų šalį.

Tuo tarpu žmonės Revoliucijos aikštėje, Sent Onorė gatvės gyventojai, matydami tuos be perstojo riedančius mirtininkų vežimus, ima niauktis. Respublikos šalininkai taip pat turi gailesčio. Giljotina perkeliama į vieną, pas-

kui į kitą vietą, o galop pastatoma atokiame pietrytiniame miesto pakraštyje *. Reikia tikėtis, kad jeigu Sent Antuano ir Sen Marso priemiesčių gyventojai ir turi širdis, tai jos labai kietos.

5 skyrius

KALĖJIMAI

Na, bet dabar metas dirstelėti į kalėjimus. Kai Demulenas pasisakė už gailestingumo komitetą, dvylikoje Paryžiaus kalėjimų buvo penki tūkstančiai žmonių. Nuo to laiko suimtieji buvo be perstojo į juos vedami, ir dabar jų susikaupė dvylika tūkstančių. Tai buvo didikai, rojalistai, bet kur kas daugiau visokių žirondistiškų, lafajetiškų, antijakobiniškų atspalvių respublikonų. Turbūt joks žmonių būstas ar kalėjimas nebūtų prilygęs nešvara, triukšmu ir siaubais tiems dvylikai Paryžiaus arešto namų. Išlikę juose kalėjusių žmonių įspūdžiai, surašyti „Kalėjimų prisiminimuose",— tai vienas keisčiausių skyrių žmogaus biografijoje.

Žvelgiant į kalėjimų vidų kyla labai keistas įspūdis: savotiška tvarka susidaro visokiausiomis žmogaus būties sąlygomis; visur, kur susieina draugėn du ar trys žmonės, susiformuoja tam tikros sambūvio normos, įpročiai, ritualai; esama netgi elegancijos ir džiaugsmų! Pilietis Kuatanas pasakoja, kaip skurdūs pietūs iš daržovių ir sušvinkusios mėsos buvo valgomi prisilaikant mandagumo taisyklių, pirma užleidžiant vietą damoms; kaip didikas ir batų valytojas, hercogienė ir gatvių šlavėja, sumesti į vieną krūvą, pasiskirstydavo pagal rangą; kelintą valandą „pilietės imdavo siuvinėti", o vyrai, atidavę joms kėdes, stovėdami stengdavosi galantiškai su jomis šnekučiuotis ar netgi dainuodavo ir skambindavo arfa. Nestinga pavydo, nesutarimų, taip pat flirto, kartais net vaisingo.

Deja, ilgainiui liaujasi net siuvinėjimas: pilietis Laflotas ir antgamtiškas įtarumas sukelia kalėjime sąmokslą. Įtarus municipalitetas atima iš kalinių visus įnagius, visus pinigus ir visą turtą; kišenėse, pagalvėse ir čiuži-

* *Montgaillard.*— T. 4.— P. 237.

niuose įnirtingai ieškoma pinigų ir metalinių daiktų, radus jie atimami. Raudonkepuriai komisarai šniukštinėja visose kamerose. Moterų širdys verda pasipiktinimu, jos net kurį laiką puola į neviltį, jei iš jų pavagiamas bent jau antpirštis. Senos vienuolės spiegia šaižiais balsais, reikalauja, kad jas užmuštų vietoje. Klyksmai negelbsti! Sumaniau pasielgė du išradingi piliečiai, kurie norėdami išgelbėti porą įnagių, nors tai buvo viso labo krapštukas pypkei ir adata kelnėms adyti, nusprendė gintis... tabaku. Vos tik išgirdę piktus raudonkepurius rausiantis gretimose kamerose, trankant duris, jie užsidega pypkes ir ima rūkyti; kameroje dūmų taip tiršta, kad net tamsu. Atidarę kameros duris, raudonkepuriai sykį įtraukia oro ir visi kaip vienas ima kranksėti ir kosėti. *„Quoi monsieurs,*—sušunka tuodu piliečiai,— *est-ce que vous ne fumez pas? Vous n'aimez pas la pipe?"* * Bet raudonkepuriai jau išbėgo iš kameros, bemaž neapieškoję jos. „Nemėgstate pypkiauti?"— durims vėl užsitrenkus jiems pavymui, dar šaukia tie du piliečiai **. Vargšai mano broliai! Viešpataujant brolybei, aš giljotinuočiau tikrai ne judu!

Rūstybė smarkėja, virsta šiurpia tironija, sąmokslas kalėjime vis labiau išplinta. Kaip jau sakyta, šitas „sąmokslas kalėjime" dabar yra šabloniška Tenvilio formulė — jeigu žmogus niekuo neprasikaltęs, jis prikergia jam šį iš anksto paruoštą nusikaltimą. Jo teismas pasidarė neapsakomai niekingas, tai atviras pasityčiojimas; žmonės žino, kad tai viso labo varteliai, pro kuriuos iškeliauji į mirtį. Jo kaltinamieji aktai išleisti blankais, į kuriuos pavardės įrašomos jau paskiau. Jam tarnauja „avinai", šlykštūs išdavikai, palaižūnai, kurie skundžia kalinius ir liudija prieš juos, idant juos pačius paliktų gyvus — neilgam. Tenvilio „siuntos", pasak jam vis prieštaraujančio Kolo, „jokiu būdu neturi viršyti kapos"— tai jo *maksimumas*. Kas vakarą į Liuksemburgo kalėjimą vežimai atgabena pasmerktųjų — rytojaus „siuntos" sąrašus. Žmonės puola prie grotų, klausosi sąrašuose savo pavardės. Savo pavardės neišgirdęs, žmogelis pratisai at-

* Ką, ponai, jūs nerūkote? Gal jums pypkė nemaloni? *(pranc.)*
** Maison d'Arrêt de Port-Libre, par Coittant, etc. // Mémoires sur les Prisons.— T. 2.

sidūsta: pagyvensiu dar vieną dieną! Vis dėlto dešimtys žmonių išgirsta savo pavardes. Jie skuba paskutinį kartą priglausti prie krūtinės savo artimuosius, trumpai taria „sudie“ ir ašarotomis ar sausomis akimis lipa į vežimus ir iškeliauja. Šįvakar — į Konsjeržeri kalėjimą, rytoj pro rūmus, nepagrįstai pavadintus *Teisingumo* vardu — ant ešafoto.

Visų širdis valdo nerūpestingumas, iššaukiantis lengvabūdiškumas ir stoiškumas, jei ne tvirtybės, tai atvirkščiai — silpnumo požymis. Gležnos moterys, kurių garbanos dar nevirto šviesiais perukais, ir buvę aristokratai, kurių oda dar neišdirbta ir nepaversta kelnėmis, pramogai dažnai „vaidina giljotiną“. Fantastiškame vaidinime, kur turbanus atstoja rankšluosčiai, o šermuonėlių mantijas — antklodės, sėdi tariamas teisėjų sinedrionas, tariamas Tenvilis sako kalbą, kaltinamasis pasmerkiamas myriop ir giljotinuojamas (šią sceną vaizduoja dvi apverčiamos kėdės). Kartais einama toliau: pats Tenvilis savo ruožtu yra pasmerkiamas mirti, bet ne tik giljotinuojant. Gauruotas, raguotas, susivėlęs šėtonas suodinu veidu jį klykiantį pasistveria ir ištiesęs ranką, pakėlęs balsą aiškina apie ugnį, kuri negęsta, kirmėles, kurios negaišta, apie pragaro kančių monotoniją ir kaip, pasmerktajam paklausus *kelinta valanda,* kaskart pasigirs atsakymas: „Amžinybė“! *

O kalėjimai vis labiau prigrūdami, vis sparčiau darbuojasi giljotina. Visais vieškeliais į Paryžių traukia pulkai kalinių. Dabar tai nebe buvę didikai — tie iš jų, kurie kėlė balsą, jau iškapoti; dabar atėjo eilė respublikos šalininkams. Jie eina, grandinėmis surakinti po du, ir, pykčiui užėjus, traukia savo „Marselietę“. Antai iš Nanto į Paryžių tomis dienomis eina šimtas trisdešimt du vyrai, respublikonai, netgi jakobinai iki kaulų smegenų, bet tai jakobinai, kurie nepritarė skandinimams **. Miestų gatvėse jie šaukia *„Vive la Rėpublique!“*; nakvoja jie klaikiose dvokiančiose landynėse, kuriose žmonių prikimšta tiek, kad jie dūsta; kas rytą vienas ar du būna negyvi. Jie išvarginti kelionės, jų sielos nukamuotos; visa, ką

* *Montgaillard.*— T. 4.— P. 218; *Riouffe.*— P. 273.
** Voyage de Cent Trente-deux Nantais // Prisons.— T. 2.— P. 288—335.

jie gali — šaukti „Tegyvuoja respublika!“ Štai kaip jie už ją miršta, tarsi kažkokiais šiurpiais burtais apkerėti!

Gal keturi šimtai dvasininkų, taip pat paminėtų rašytiniuose šaltiniuose, daugel mėnesių sūpuojasi ant bangų, laive, išmetusiame inkarą prie Ekso salos, žvelgdami į juos supantį vargą, tuštumą, Olerono smėlynų tyrus ir dieną naktį ošiančią jūrą. Apiplyšę, purvini, alkani, nuo išsekimo vien griaučiais likę, jie pirštais valgo savo nešvarų davinį denyje būreliais po dvylika, vieni po kitų, savo dvokiančius rūbus tvatija akmeniu ant akmens pasidėję, o kiaurą naktį dūsta nuo šleikščios smarvės, uždaryti triumuose po septyniasdešimt vienoje kajutėje; „iš ryto atsikėlę pamato pagyvenusį dvasininką negyvą sustingusį maldos poza“ *. Kaip ilgai tokie dalykai tęsis, viešpatie?!

Ne amžinai, ne. Kiekviena anarchija, kiekvienas blogis, neteisingumas iš prigimties yra savižudiški ir negali ilgai išsilaikyti — tai *slibino dantys* [389].

6 skyrius

PADARYTI GALĄ TERORUI

Išties nuostabu, kad po tos Aukščiausiosios Esybės šventės, kur jai buvo prisakyta tiek ilgiausių iškilmingų kalbų, kad Bijo Varenas ėmė baimintis, jog jinai jam įgris, Robespjeras retai pasirodydavo Visuomenės gelbėjimo komitete, laikėsi nuošaliai, tarsi būtų blogos nuotaikos. Mat ten buvo parengtas nelabai malonus pranešimas apie tą senąją Katėriną Teo ir tą jos pasaulio atjaunintoją, minėtą Pranašų knygose. Komiteto nariai nuduoda laiką šią Teo paslaptį sąmokslu, bet jie aiškiai suteikė šiam pranešimui satyrinį atspalvį, nepagarbiai jame šaiposi ne tik iš tos senmergės, bet netiesiogiai ir iš jos pasaulio atjaunintojo! Ar tik ne šmaikščia Barero plunksna jis surašytas; iškilmingu sniaukrojančiu senio Vadjė iš

* Pasakojimas apie tai, ką turėjo iškęsti už savo religines pažiūras dvasininkai, 1794 m. ištremti į Ekso salą (Prisons.— T. 2.— P. 387—485).

Visuomenės gelbėjimo komiteto balsu perskaitytas, jis padarė poveikį: visų respublikonų veiduose nepranyksta pašaipa. Argi tai gerai?

Be to, mes pastebime tarp dvylikoje kalėjimų uždarytų suimtųjų mums pažįstamą veidą. Tai senjora Fontenė (*mergautinė* jos pavardė buvo Kabariu), gražioji Prozerpina, kurią visagaliu Plutonu virtęs Taljenas susirado Bordo ir neatsilaikė prieš jos kerus! Taljenas jau seniai grįžo namo, atšauktas iš Bordo, ir jo padėtis kelia didžiausią nerimą. Jis kaip niekad garsiai traukė jakobinišką gaidą, stengdamasis nuslėpti praeityje padarytus trūkumus, bet veltui: jakobinai išmetė jį iš savo tarpo. Robespjeras dusyk iš Konvento tribūnos burnojo prieš jį nelaimę pranašaujančiais žodžiais. O dabar jo gražioji Kabariu, kažkam apkaltinus, suimta ir yra įtariamoji, nors jis ir kaip stengėsi ją išgelbėti! Uždaryta į klaikų mirties aptvarą, senjora slapčia perduoda savo nusiminusiam Taljenui laiškelius, kuriuose primygtinai prašo, reikalauja išgelbėti ją ir gelbėtis pačiam. Nejaugi tu nematai, kad jie griežia dantį ant tavęs, nes tu pernelyg ugningas, pernelyg narsus, ir dar dantonistas, kad ir tu esi pasmerktas. Jūs juk visi pasmerkti — tarsi Polifeno urve [390]; net tas iš jūsų, kuris vergiškiausiai pataikaus, laimės tik tiek, kad bus suvalgytas paskutinis! Taljenas net krūpčioja suvokdamas, kad jinai teisi. Jam jau buvo pasakyta nieko gera nežadančių žodžių, kaip ir Burdonui; neapykantą užsitraukė Freronas ir Bara; kiekvienas jų „čiupinėja galvą — ar dar ant pečių".

Robespjeras ir toliau retai vaikšto į Konventą, o Visuomenės gelbėjimo komitete išvis nesirodo; kalba vien tik savo jakobiniškuose lordų rūmuose, tarp savo asmens sargybinių su geležimi kaustytomis lazdomis. Tas „keturiasdešimt dienų" (dabar jau seniai liepa) jis nerodė nosies Visuomenės gelbėjimo komitete — veikia ten vien per tris savo šlykščius niekšus ir baimę, kuri jam ten juntama. Nepaperkamasis Konvente sėdi skyrium nuo kitų; kartais jį mato vaikštinėjant po nuošalius laukus su giliai mąslia mina; kiti pastebi, kad jo „akyse — raudoni taškeliai" *, bylojantys apie išsiliejusią tulžį. Tai la-

* Deux Amis.— T. 12.— P. 347—373.

biausiai apgailėtina žalsvaveidė chimera iš visų, šią liepą vaikščiojančių šia žeme! Ak, nelaimingoji chimera, juk tu irgi turėjai savo gyvenimą ir žmogaus širdį — kurgi atvedė tave rūstieji dievai, pažiūrėti visą laiką šypsojęsi? Ar ne tu prieš keletą metų buvai jaunas, daug žadantis advokatas, verčiau atsisakęs teisėjo vietos Araso miestelyje, negu paskelbęs mirties nuosprendį vienam žmogui?

Apie ką jis galėjo galvoti? Kaip ketino padaryti galą terorui? Nežinia. Mus pasiekia neaiškios jo sumanytų agrarinių įstatymų nuotrupos; pergalingieji sankiulotai virstų žemės savininkais, karo veteranai gautų dvarus, ligoninėmis pavertus Šamboro ir Šantiji rūmus; už pergalę būtų nupirkta taika, plyšiai užtaisyti Aukščiausiosios Esybės švente, ir šitaip, per kraujo jūras, į lygybę, brolybę, į visuomenę, kurioje visi gyvens kukliai, bet laimingai, į dorybių respubliką. Tai būtų palaimintas šitos aristokratų kraujo jūros krantas, tik kaip į jį nusigauti? Ogi su paskutiniąja banga iš sugadintų sankiulotų kraujo, iš išdavikų ir pusiau išdavikų Konvente, iš maištingųjų taljenų ir bijo-varenų, kuriems aš nusibodau su Aukščiausiąja Esybe ir kurie šaiposi iš mano, Apokalipsę skaitančios senės, kraujo! Štai kokios neaiškios sumanymų nuotrupos šmėsčioja vargšo Robespjero galvoje, kai jis vaikštinėja liepos mėnesį žiedais pasidabinusiais laukais lyg koks žalsvaveidis vaiduoklis, bet *kokie* iš tikrųjų buvo jo sumanymai, kokios mintys, žmogus niekad nesužinos.

Eina kalbos, esą kasamos naujos katakombos didžiulėms masinėms skerdynėms, esą generolas Anrio su savo bendrininkais išpjausią kiek reikės Konvento deputatų, jakobiniškų lordų rūmai ateis į valdžią, o Robespjeras taps diktatoriumi *. Dar kalba, tik nežinia, kiek čia tiesos, jog sudarytas ir sąrašas — kirpėjas jį pamatęs, kai sukęs Nepaperkamajam plaukus. Taigi kiekvienas svarsto: ar esu jame aš?

Dar ir mus pasiekia anekdotiškas gandas apie vieną karštą dieną Barero ištaisytus nepaprastus viengungiškus pietus. Neabejok, skaitytojau,— tas Bareras ir kiti reng-

* Deux Amis.— T. 12.— P. 350—358.

davo pobūvius, „Kliši turėjo vilas“, buvo apsupti nemenkos prabangos, linksmindavosi išsipudravusių damų draugijose *. Na, bet per tuos pietus, apie kuriuos mes kalbame, diena, sako, buvusi tokia karšta, kad visi svečiai nusimetę švarkus paliko juos svetainėje; Karno išsėlino ten ir, įkišęs ranką Robespjero švarko kišenėn, aptiko keturiasdešimties žmonių sąrašą, kuriame buvo ir jo pavardė. Jis nebegaišo laiko gerdamas vyną! Nesėdėkite rankas sudėję, draugai, jūs bukos Pelkės varlės, nuščiuvusios nuo pat to laiko, kai žirondistai sugulė žemėn,— net jūs turite kvarkti arba mirti! Naktimis vyksta pasitarimai, paslaptingi kaip pati mirtis, kuriuose kalbama žodžiais ir ženklais. Juk Maksimiljenas, ta lūšis žaliomis raudonų taškelių nusėtomis akimis, išrietusi nugarą, pašiaušusi kailį, slimpina netoliese, kol kas nepraverdama nasrų. Ūmusis Taljenas, pasižymintis drąsiomis kalbomis, turi *perspėti apie Robespjero kėslus*. Tai reikia padaryti greitai, antraip gali būti per vėlu; paskiriama diena.

Tačiau paskiriamai dienai dar neatėjus, termidoro aštuntąją (1794 m. liepos dvidešimt šeštąją) Robespjeras pats pasirodo Konvente ir užlipa į tribūną! Pageltęs nuo tulžies veidas atrodo apniukęs nuo kažkokio naujo rūpesčio; įsivaizduokite, kaip įdėmiai jo klausėsi taljenai ir burdonai! Robespjero tonas pranašauja mirtį ar gyvenimą; pranašiškas jo balsas monotoniškas, nemalonus lyg liepsnotosios pelėdos. Jis kalba apie respublikoniškos dvasios nuosmukį, parsidavėlius nuosaikiuosius, bacilas, kuriomis užsikrėtę net Saugumo ir Visuomenės gelbėjimo komitetai, apie atskalūnus vienur ir kitur — tik jis, Maksimiljenas, vienintelis likęs nepaperkamas, pasiryžęs tučtuojau mirti. Kas gali išgelbėti nuo visų šių baisybių? Giljotina; nuo visų ligų gydanti giljotina turi veikti su nauja jėga — mirtis visų atspalvių išdavikams! Stai ką gieda rezonatoriaus sustiprintas pranašiškas balsas Konvento salėje. Ne kartą girdėta jau ši dainelė, bet dangau — gal sugedo rezonatorius? Salėje jokio rezonanso — visi užgniaužę kvapą tyli, o kažkas dar nežinia ko irzta! Lakuantras, senas Versalio manufaktūros pirklys, šitoje neaiškioje padėtyje nutaria būsiant saugiausia at-

* Žr. *Vilate.*

sistoti ir pasiūlyti — klastingai, o gal be jokios klastos,— kad pagal nusistovėjusį paprotį Robespjero kalba būtų „išspausdinta ir išsiuntinėta į departamentus“. Vėl suirzimas, netgi nepritarimas! Garbingieji nariai duoda suprasti nepritarią pasiūlymui; Robespjero kalboje apkaltinti komitetų nariai reiškia nepritarimą, reikalauja „atidėti kalbos spausdinimą“. Nepasitenkinimo gaida kyla vis aukščiau; redaktorius Freronas netgi paklausia: „Kur pasidėjo šiame Konvente nuomonių laisvė?“ Jau priimtas įsakymas spausdinti ir platinti kalbą anuliuojamas. Labiau nei paprastai pažaliavęs Robespjeras gauna pasišalinti pralaimėjęs; jis suvokia, kad tai maištas, kad nelaimė čia pat!

Bet kurioje žmogaus veiklos srityje maištas yra neįprastai lemtingas dalykas — jis nenusakomas, staigus ir bauginantis, *baime* su juo nesusidorosi. Juos labiau robespjeriškame Konvente maištas — lyg ugnis, plykstelėjusi parako prikrautame laivo triume! Jeigu šią pat akimirką nepabūgęs mirties pulsi į ją, dar gali ją užtrypti, bet akimirką uždelsi, ir laivas su kapitonu, įgula ir kroviniu išsilakstys į tolį virtę šipuliais; laivo kelionė staiga pasibaigs tarp jūros ir dangaus. Jeigu Robespjeras sugebės šiąnakt sutelkti savo Anrijo su bendrininkais, ir jie padarys tai, ką jis sumanęs, jis ir sankiulotizmas dar galės kurį laiką prasilaikyti, jeigu ne — turbūt žus. Kuomet tas agitatorius seržantas žengtelėjo iš gretos ir ėmė gestikuliuodamas dėstyti nusiskundimus kaip atstovas tų tūkstančių, kurie šalia stovėdami su viltimi laukė, kuo tai baigsis, Oliveris Kromvelis, žvelgdamas savo žiauriomis akimis, suprato visą padėties rimtumą, išsitraukė iš dėklo pistoletą ir akimirksniu pribaigė agitatorių ir agitaciją. Šitokius dalykus jis mokėjo deramai spręsti.

Na, o Robespjeras vakare nuslenka į savo jakobiniškus lordų rūmus ir, užuot priėmęs kokį deramą sprendimą, ima aiškinti apie savo vargus, savo nepaprastas dorybes, savo nepaperkamumą, o paskui — apie atmestą jo pelėdos balsu perskaitytą kalbą, kurią perskaito iš naujo ir pareiškia esąs pasiryžęs tuojau pat paguldyti galvą. „Tau nevalia mirti!“— tūkstančiu balsų suklinka jakobinizmas. „Robespjerai, *je boirai la cigue avec toi!*“*—

* Aš išgersiu kartu su tavim nuodų taurę *(pranc.)*.

sušunka tapytojas Davidas,— padaryti tai nebūtina, bet įkarščio pagautam pasakyti galima.

Taigi jakobiniškas rezonatorius vis dėlto veikia! Dangų siekiantys plojimai sutinka atmestą kalbą; visų jakobinų akys suliepsnoja įniršiu: sukilimas — šventa pareiga; reikia išvalyti Konventą; Anrijo ir municipalitetui vadovaujant, kartu su didžiąja liaudimi mes surengsime naują birželio antrąją. Į savo palapines, Izraelio vaikai! Štai kokią padriką maišto giesmę traukia jakobinai. Tegul sprunka Taljenas ir visa opozicija! Nors Kolo d'Erbua yra Visuomenės gelbėjimo komiteto narys ir neseniai vos nebuvo nušautas, jį stumdo alkūnėmis, baugina; jis džiaugiasi gyvas ištrūkęs. Kai visas apipešiotas jis įeina į Komiteto kambarį, tarp kitų jis pamato ir paniurėlį Sen Žiustą, kuris kaip visuomet lipšniai paklausia: „Kas vyksta pas jakobinus?“ „Kas vyksta?— pakartoja Kolo su toli gražu ne apsimestu karingumu.— Kas vyksta? Nieko, vien maištas ir siaubai. Jūs trokštate mūsų gyvybių? Negausite!“ Sen Žiustas ima kažką miknoti, išgirdęs tokią karingą kalbą, ir pasiėmęs skrybėlę ketina išeiti. To *pranešimo* apie bendrus respubliką liečiančius dalykus, kurį jis buvo minėjęs ir kuris turi būti perskaitytas Konvente rytoj, jis šiuo metu negalįs parodyti, nes jis pas draugą; jis, Sen Žiustas, parėjęs namo jį atsiimsiąs ir perduosiąs Komitetui. Parėjęs namo, jis perduoda Komitetui ne pranešimą, o atsakymą, kad jo neperduosiąs — kitą dieną jo nariai išgirs jį iš tribūnos.

Taigi tegul kiekvienas paklauso visiems žinomo patarimo —„melskis Dievui ir laikyk paraką sausai!“ Kitą dieną Paryžius šį bei tą pamatys. Visą naktį iš Saugumo ir Visuomenės gelbėjimo komitetų neryškūs ar nematomi laksto greiti pasiuntiniai — iš vieno slapto pasitarimo į kitą, iš draugijos-motinos į rotušę. Ar gali miegas užmerkti akis tokiems kaip Taljenas, Freronas, Kolo? Visagalis Anrijo, meras Flerijo, teisėjas Kofinalis, prokuroras Pajanas, Robespjeras ir visi jakobinai ruošiasi rytojui.

7 skyrius

PRALAIMĖJIMAS

Kitą, termidoro devintosios, rytą Taljenui sutvisko akys pamačius, kad „apie devintą“ Konventas išties susirinko. Po Paryžių sklinda gandai, tačiau mes bent jau susirinkome čia, legaliame Konvente; mūsų nesuėmė pagal sąrašą, nepavaišino prie durų „vaistais nuo išdidumo“. „Pirmyn, Lygumos narsuoliai“— buvusios Pelkės varlės! — įeidamas į salę ir spausdamas rankas sušunka Taljenas. Tuo metu iš tribūnos jau girdėti skambus Sen Žiusto balsas. Didysis žaidimas prasidėjo.

Sen Žiustas išties skaito tą savo pranešimą; kerštas žalsvo Robespjero pavidalu įdėmiai stebi, kas darosi. Bet pažiūrėkite: Sen Žiustui perskaičius vos keletą sakinių, jį pertraukia vis garsėjantys *riksmai;* pašoka ant kojų Taljenas, Bijo, paskui kiti. Antrą kartą atsistojęs Taljenas šitaip prabyla: „Vakar vakare jakobinų klube aš drebėjau dėl respublikos. Nusprendžiau: jeigu Konventas neišdrįs smogti tironui, aš išdrįsiu, ir jeigu reikės — šituo daiktu“,— ir išsitraukęs žvilgantį durklą (kaip dabar vadina —„Bruto plieną“) ėmė juo švytruoti. Tuomet visi ima mojuoti ginklais, staugti audringai pritardami: „Tironija! Diktatūra! Triumviratas!“ Visuomenės gelbėjimo komiteto nariai svaido kaltinimus, visi svaido kaltinimus, kyla baisus triukšmas, pritarimo šauksmai. Sen Žiustas stovi sustingęs, perbalusiu veidu, Kutonas, metęs žvilgsnį į savo paralyžiuotas kojas, šaukia „Triumviratas?“. Robespjeras veržiasi kalbėti, bet pirmininkas Tiurjo neleidžia skambindamas savo varpeliu, visa salė ūžia prieš jį lyg Eolo menė; Robespjeras lipa į tribūną ir vėl leidžiasi, zuja pirmyn atgal, vos nedusdamas iš įniršio, siaubo ir nevilties... Dienotvarkėje — maištas! *

Pirmininke Tiurjo, tu, kurs buvai rinkėju Tiurjo ir nuo Bastilijos kuorų matei Sent Antuaną sukylant lyg vandenyno potvynį, o ir paskui daug ką matei,— ar esi kada regėjęs ką panašaus?! Negirdėti varpelio, kuriuo tu skambini drausdamas Robespjerui kalbėti — jį užgožia

* *Moniteur,* Nr. 311—312; Debats.— T. 4.— P. 421—442; Deux Amis.— T. 12.— P. 290—411.

beprotnamio triukšmas, žmonės lieja savo įniršį, gelbėdami savo gyvybes. „Žmogžudžių pirmininke,— suklykia Robespjeras,— paskutinį kartą reikalauju tavęs žodžio!" Šis nenusileidžia. „Aš kreipiuosi į jus, dorieji Lygumos vyrai",— akimirką pritilus triukšmui šaukia žalsvaveidis. Dorieji Lygumos vyrai sėdi nebylūs lyg akmenys. Vėl skamba Tiurjo varpelis, salė ūžia lyg Eolo menė. Apsiputojusios Nepaperkamojo lūpos pamėlo, liežuvis perdžiūvo, prilipo prie gomurio. „Jis springsta Dantono krauju!"— sušunka kažkas. „Kaltinimą! Dekretą dėl kaltinimo!" Tiurjo nedelsdamas iškelia šį klausimą. Kaltinimas priimamas; nepaperkamasis Maksimiljenas dekretu skelbiamas esąs apkaltintas.

„Reikalauju leisti man dalytis su broliu likimu, kaip kad aš stengiausi dalytis jo nuopelnais",— sušunka jaunesnysis Robespjeras — Ogiustenas; jam taip pat paskelbiamas kaltinimas, kaip ir Kutonui, Sen Žiustui, Leba. Jie visi suimami — vargais negalais, nes antstoliai vykdė paliepimą drebėdami. Triumviratas ir jo bendrininkai įgrūdami į Visuomenės gelbėjimo komiteto kambarį; jiems visiems liežuviai prilipę prie gomurių. Dabar belieka sušaukti municipalitetą, areštuoti atleidus iš pareigų komendantą Anrijo, sutvarkyti formalumus ir perduoti pasmerktuosius Tenviliui. Jau vidurdienis; Eolo menė apsivalė ir dabar ūžia pergalingai, darniai, lyg vienas nesulaikomas vėjas.

Vadinasi, darbas baigtas? Šitaip atrodo, bet taip nėra. Deja, dar tik baigėsi pirmasis veiksmas — dar liko trys ar keturi, ir dar nežinia kokia atomazga! Didžiuliame mieste siaučia neregėtas sąmyšis: septyni šimtai tūkstančių žmonių, ir nė vienas nežino, ką veikia kaimynas, netgi ką jis pats veikia... Tad pažvelkite, kaip apie trečią valandą, užuot atleistas iš pareigų ir suimtas, komendantas Anrijo raitas šuoliais lekia Senos krantine, lydimas municipaliteto žandarų, ir „sutrypia kelis žmones!" Mat municipalitetas posėdžiauja, debatuoja, atvirai maištaudamas; jis nutaria uždaryti Paryžiaus užkardas, įsako visiems kalėjimų prižiūrėtojams šiandien nepriimti nė vieno suimtojo ir pasiunčia Anrijo į Tiuilri vaduoti Robespjero. Fereijeri krantinėje jaunas pilietis, vaikštinėjantis su savo žmona, garsiai taria: „Žandarai, šis vyras

nebe jūsų komendantas — jis areštuotas". Žandarai kardų plokštumomis pargriauna jaunąjį pilietį *.

Visagalis Anrijo sukiša į dabokles net prie jo kimbančius Konvento deputatus (tokius kaip tionvilietį Merleną). Jis veržiasi prie Visuomenės gelbėjimo komiteto kambario Tiuilri „pasikalbėti su Robespjeru"; antstoliai ir Tiuilri žandarai vargais negalais įkalbina Anrijo žandarus nepradėti grumtynių, išsitraukę kardus šiaip taip jį suima, o Robespjerą su jo bendrininkais sukiša į samdytas karietas ir su apsauga išvežioja į Liuksemburgo ir kitus kalėjimus. Tai štai kur pabaiga? Dabar, penktą valandą, pavargę Konvento deputatai gali padarę pertrauką mažumą pailsėti ir užkąsti?

Pavargę nacionaliniai atstovai taip ir padarė... ir pasigailėjo. Tai buvo dar ne pabaiga — viso labo *antrojo veiksmo* pabaiga. Tuo metu, kai vasaros vakarą pervargę deputatai stiprinasi, iš visų varpinių skamba pavojaus varpai, sutrata būgnai; teisėjas Kofinalis su kitais žandarais raiti lekia vaduoti Anrijo iš Visuomenės gelbėjimo komiteto Tiuilri, ir tai jiems pavyksta! Galingasis Anrijo šoka į balną, ima agituoti Tiuilri žandarus ir, juos patraukęs į savo pusę, nujoja su jais į rotušę. Deja, Robespjeras ne kalėjime — kalėjimo prižiūrėtojas parodė jam municipaliteto įsakymą,— jis neišdrįsęs priimti jokio suimtojo, nes jam grėsusi mirtis. Samdytos karietos, kuriomis gabenamas Robespjeras ir jo bendrininkai, per tą sąmyšį, triukšmą ir sutrikusių žandarų blaškymąsi netrukdomai nusigauna... į rotušę! Čia, išglėbesčiuoti municipaliteto narių ir jakobinų, jie sėdi, naudojasi šventa teise į sukilimą, redaguoja atsišaukimus, skambina pavojaus varpais, siunčia raštelius sekcijoms ir draugijaimotinai. Argi tai ne ganėtinai gražus trečias *tradicinės* graikų dramos veiksmas; atomazgą dabar kaip niekad sunku nuspėti.

Konventas paskubomis vėl susibėga į krūvą nieko gera nežadančioms sutemoms leidžiantis. Užsivožęs skrybėlę, išbalusiu veidu dideliais žingsniais į salę įeina pirmininkas Kolo (mat dabar jo eilė vadovauti posėdžiui)

* Précis des événemens du Neuf Thermidor; par C. *A. Méda*, ancien Gendarme.— Paris, 1825.

ir iškilmingai pareiškia: „Piliečiai, ginkluoti niekdariai apsupo Komiteto patalpas ir juos pagrobė. Atėjo valanda žūti savo postuose!“ „Taip,— visi kaip vienas atsako deputatai,— mes tai prisiekiame!“ Šįsyk tai nebe pagyrūniškos kalbos, bet liūdnas faktas ir būtinybė — jeigu jie, *būdami* savo postuose, neveiks, jie privalės žūti. Taigi Robespjeras, Anrijo ir municipalitetas mikliai paskelbiami maištininkais, esančiais *hors la Loi* *. Negana to: Bara paskiriamas būsimųjų ginkluotųjų pajėgų vyriausiuoju vadu, Konvento įgaliotiniai išsiuntinėjami į visas sekcijas, į visus miesto rajonus aiškinti padėtį ir telkti karius; jei mirsime, tai bent su ginklu rankose.

Koks pamišęs miestas — žmonės joja raiti, lakstо tekini, vieni perduoda pranešimus, kiti skleidžia gandus; ši valanda aiškiai kažką pagimdys, bet *kuo vardu* bus kūdikis, sužinosime tik jam gimus! Gandus išgirsta vargšai Liuksemburgo kaliniai, baiminasi, ar nepasikartos rugsėjo įvykiai. Jie mato žmones, nuo stogų ir pro stoglangius rodančius jiems aiškiai viltingus ženklus, bet visiškai nenutuokia, ką jie galėtų reikšti **. Tačiau vakare, kaip paprastai, matome mirtininkų vežimus, traukiančius pro Sent Antuaną į pietryčius, Trono užkardos link. Atsileidžia kietos sent antuaniečių širdys; jie apsupa vežimus ir sako: užteks, to nebebus! Dangau — juk to tikrai neturi būti! Anrijo su žandarais, „valantys“ ten gatves, mosuodami kardais kriokia, kad tai privalo būti. Praraskite viltį, pasmerktieji! Vežimai nurieda tolyn.

Žvelgiant į tą vežimų virtinę, krenta į akis du įžymūs žmonės: vienas ten esantis ir kitas nesantis. Pirmasis — tai generolas leitenantas Luazrolis, kilnuolis tiek savo kilme, tiek ir būdu, aukojantis savo gyvybę už sūnų. Išvakarėse Sen Lazaro kalėjime nuskubėjęs prie grotuotų durų, kai buvo skaitomas pasmerktųjų sąrašas, jis išgirdo sūnaus pavardę. Sūnus tuo metu miegojo. „Luazrolis — tai aš“,— sušuko senukas; Tenvilio teisme supainioti vardus labai paprasta, tad niekas rimtai neprieštaravo... Na, o žymus žmogus, kurio pasigendame,— deputatas Peinas! Nuo sausio Peinas tupi Liuksemburgo kalėjime ir jau atrodė, kad jį pamiršo, bet galop Fukjė įtraukė jį į sąra-

* Už įstatymo ribų *(pranc.)*.
** Mémoires sur les Prisons.— T. 2.— P. 277.

šus. Kalėjimo prižiūrėtojas su sąrašu rankoje ant durų kreida žymi tuos, kurie bus rytojaus „siuntoje“. Peino kameros durys atsitiktinai buvo atdaros, išorine puse į sieną; prižiūrėtojas užrašė jo pavardę ant vidinės pusės ir nuskubėjo toliau; kitas prižiūrėtojas atėjęs jas uždarė, ir kreida daryto užrašo nebebuvo matyti. „Siunta“ buvo išgabenta be Peino. Jam dar nebuvo lemta žūti.

Penktąjį šios klasikinės graikų dramos veiksmą su visa klasikine laiko, vietos ir veiksmo vienybe tegalima pavaizduoti bendrais bruožais, kaip kad tas mirties apimtas antikos dailininkas pavaizdavo *putą*. Mat visą šią palaimintą liepos naktį aidi triukšmas, siaučia baisi maišatis — žygiuoja kareivių būriai, sekcijos eina į vieną pusę, į kitą, Konvento įgaliotiniai žibintų šviesoje skaito atsišaukimus; jo atstovas Ležandras, kažkur sutelkęs vyrų, išgujo jakobinus iš jų vienuolyno ir metė jo raktą ant Konvento stalo: „Aš užrakinau jų duris; jas vėl atidarys dora“. Paryžiečiai, kaip sakyta, nusistatę vieni prieš kitus, blaškosi lyg srovės vandenyne — galingas Malstromas, šniokščiantis po nakties širma. Čia nepertraukiamai posėdžiauja Konventas, ten dar intensyviau miesto taryba. Vargšai kaliniai girdi pavojaus varpus ir gandus, linksta manyti, kad tai viltingi ženklai. Švelni ištisinė prieblanda, virsianti aušra ir rytojaus diena, sidabruoja šiaurinį nakties pakraštį; toji švelni šviesa lyg nebyli pranašystė keliauja vis toliau didžiuoju dangaus skriemuliu. Koks jis ramus, dvelkiantis amžinybe! O žemėje visur padriki šešėliai ir nesutarimai, vaidai, tamsa maišosi su akinamu spindesiu, o „Apvaizda atsisėdusi dar dvejoja ir krato savo paslaptingąjį indą su burtais“.

Maždaug trečią ryto priešininkų ginkluotosios pajėgos *susitinka*. Anrijo daliniai išsirikiavę Grevo aikštėje, o dabar čia ateina ir Bara sutelkti būriai; priešininkai stovi akis į akį, patrankos šiaušiasi prieš patrankas. Piliečiai! — ganėtinai garsiai šaukia proto balsas.— Prieš pradėdami kraujo praliejimą ir begalinį pilietinį karą, išklausykite Konvento dekretą: „Robespjeras ir visi maištininkai skelbiami už įstatymo ribų!“ Už įstatymo ribų? Šiuose žodžiuose juntamas siaubas. Beginkliai piliečiai greitai išsiskirsto po namus. Municipaliteto artileristai, staiga sutrikę, šaukdami vieningai pereina į Konvento

pusę. Jų šauksmą išgirdęs, Anrijo nulipa iš savo kambario, pasak kai kurių, smarkiai įkaušęs, ir pamato, kad Grevo aikštė tuščia, o patrankų vamzdžiai atgręžti į jį, ir apskritai kad dabar laikas atomazgai!

Nuo to reginio kiek prablaivėjęs Anrijo parsvirduliuoja namo ir praneša: „Viskas prarasta!“ „Vargše — tai tu viską praradai!“— atsako jam ir išmeta jį pro langą (o gal jis pats iššoka). Jis krenta iš nemenko aukščio ant mūro, nusirita į klaikią atmatų duobę, bet lieka gyvas, nors geriau būtų užsimušęs. Krenta pro langą ir Ogiustenas Robespjeras, ir jį ištinka panašus likimas. Sen Žiustas, sako, prašęs Leba jį užmušti, bet tas atsisakęs. Kutonas nušliaužė po stalu, norėdamas nusižudyti, bet to nepadarė... Įėję į tą sukilimo sinedrioną, matome, kad visi jau leisgyviai, palūžę, laukia, kad juos suimtų. Robespjeras sėdi ant kėdės, persišovęs pistoletu ne galvą, o tik apatinį žandikaulį — ranka sudrebėjo, kai bandė nusižudyti *. Greitai ir ryžtingai, nors ne be vargo, surenkame tuos žlugusius sąmokslininkus, ištraukiame iš atmatų duobės net kruvinus ir dvokiančius Anrijo ir Ogiusteną, ir visus gan šiurkščiai sugrūdame į vežimus. Dar neišaušus jie visi bus saugiau uždaryti, užrakinti, žmonėms džiugiai šaukiant ir glėbesčiuojantis.

Kol buvo parengta apsauga gabenti į kalėjimą, Robespjeras gulėjo Konvento salės prieškambaryje; sumaitotas jo žandikaulis buvo kaip papuola apvyniotas kruvina skepeta — buvo į ką pasižiūrėti. Jis guli išsitiesęs ant stalo, vietoje pagalvės pasikišęs medinę dėžę, rankoje mėšlungiškai vis dar gniaužia pistoleto dėklą. Žmonės jam grasina, užgaulioja jį; iš jo akių matyti, kad jis viską supranta, bet jis nieko nesako. „Jis buvo apsirengęs tuo dangaus žydrumo surdutu, kurį pasisiūdino Aukščiausiosios Esybės šventei“... O, skaitytojau, ar nesuminkštės tavo kieta širdis tai skaitant? Mūvėjo jis nankino kelnėmis, kojinės buvo nusmukusios ant kulkšnių. Šiame pasaulyje jis nebeištarė daugiau nė žodžio.

* *Méda.*— P. 384. (Meda teigia, esą jis su begaline drąsa, tik kairiąja ranka, šovęs į Robespjerą. Meda buvo paaukštintas už savo nuopelnus tą naktį ir mirė būdamas generolas ir baronas. Retas kuris tikėjo Meda, nes jo versija labai neįtikėtina.)

Taigi šeštą valandą ryto pergalingasis Konventas skelbia pertrauką. Ant aukso sparnų pasklinda po Paryžių žinia, prasiskverbia į kalėjimus, nušviečia veidus tų, kurie turėjo netrukus žūti; prižiūrėtojai ir „avinai", nusiritę iš savo aukštybių,— nekalbūs ir nusiminę. Šiandien 1794 m. liepos dvidešimt aštuntoji, vadinta termidoro dešimtąja.

Fukjė tereikėjo patvirtinti suimtųjų asmenybes, nes jie jau buvo paskelbti už įstatymo ribų. Tokios gausybės žmonių kaip tądien ketvirtą valandą po pietų Prancūzijos gatvės dar nebuvo regėjusios. Nuo Teisingumo rūmų iki Revoliucijos aikštės, į kurią *šįsyk* vėl rieda pasmerktųjų vežimai, ištisinė tanki, knibždanti masė; visi langai prisigrūdę žmonių; smalsuoliai, apimti keisto džiaugsmo, aplipę net namų stogus. Rieda mirtininkų vežimai su marga įstatymų pažeidėjų partija, kurioje gal dvidešimt trys žmonės, pradedant Maksimiljenu, meru Flerijo ir baigiant batsiuviu Simonu. Visų akys įsmeigtos į Robespjero vežimą, kuriame guli jis nešvaria skepeta parištu žandikauliu, leisgyvis jo brolis ir leisgyvis Anrijo, jų „septyniolikos valandų" agonija netrukus baigsis. Žandarai kardais rodo žmonėms, katras Robespjeras. Moteris užšoka ant jo vežimo, viena ranka įsikimba į jo kraštą, o kita mojuodama lyg Sibilė, šaukia: „Jūsų mirtis *m'enivre de joie!*" * Robespjeras praveria akis. „Garmėk į pragarą, piktadary, prakeiktas visų žmonų ir motinų!" Prie ešafoto jį paguldo ant žemės, kol ateis jo eilė. Kai jį pakėlė, jo akys vėl prasimerkė ir išvydo kruviną kirvį. Samsonas nuplėšė nuo jo surdutą, nuplėšė nuo smakro purviną skepetą, žandikaulis jam bejėgiškai atvipo, ir jis pratrūko rėkti — klaikus tai buvo riksmas, klaikus vaizdas. Paskubėk, Samsonai!

Samsonui atlikus savo darbą, pasigirsta nesiliaujantys džiaugsmingi šūksmai, kurie nuskrieja ne tik virš Paryžiaus, bet ir virš visos Prancūzijos, visos Europos ir pasiekia net mūsų kartą — pelnytai ir podraug ne. Ak, nelaimingiausias Araso advokate, argi tu buvai blogesnis advokatas už kitus? Tame amžiuje nebuvo žmogaus, kuris tvirčiau už tave būtų laikęsis savo formulės, savo

* Užlieja mano širdį džiaugsmu *(pranc.)*.

Credo, ir kartu savo veidmainystės, savo sąžiningumo, geranoriškumo, dorybingų malonumų ir panašių dalykų. Kokiais palankesniais ramesniais laikais tu būtumei virtęs doros pavyzdžiu, gal tik kiek tuštoku, ir po mirties tave pagerbiant būtų sakomi pamokslai, tau būtų pastatytas marmurinis antkapis. Neturtingasis stalius, šeimininkas namų Sent Onorė gatvėje, kur gyveno Robespjeras, jį mylėjo, jo brolis mirė už jį. Tebūna gailestingas Dievas jam ir mums!

Toks buvo teroro viešpatavimo galas — nauja šlovinga *Revoliucija,* vadinta *Termidoro* vardu. Įvyko ji antrųjų metų termidoro devintąją, o pagal seną vergiškąjį kalendorių — 1794 m. liepos dvidešimt septintąją. Terorui padarytas galas, o nukirtus galvas „Robespjero *pakalikams"* — šią paslaugą didelėmis partijomis dabar sparčiai teikia Fukjė,— bus padarytas galas ir mirčiai Revoliucijos aikštėje.

SEPTINTA KNYGA

VANDEMJERAS

1 skyrius

NUOSMUKIS

Kaip menkai žmonės tenutuokė, kad čia atėjo galas ne tik Robespjerui, bet ir pačiai revoliucinei sistemai! O mažiausiai tai suprato maištaujančio Konvento nariai, kurie sukėlė maištą vien tam, kad galėtų tęsti šalies atnaujinimo darbą su galvomis ant pečių. Vis dėlto būtent taip ir buvo. Visur kitur to akmens išmušimas būtų likęs be pėdsako, o čia jis išaiškėjo besąs kertinis akmuo, ir dabar visas sankiulotizmo pastatas ėmė irti, trūkinėti, atsivėrė plyšiai, ir jis ėmė ganėtinai greitai dalimis griūti, kol bedugnė jį visą prarijo ir šiame pasaulyje sankiulotizmo nebeliko.

Mat kad ir koks niekingas buvo Robespjeras, jo mirtis buvo ženklas, kurį davus begalės lig tol iš siaubo netekusių žado žmonių pakilo iš savo slėptuvių ir tarsi pamatė vieni kitus, pamatė, kokios jų gausybės, ir prabilo, ėmė skųstis. Tūkstančiai, netgi milijonai jų, patyrusių žiaurių neteisybių. Vis garsiau skamba šios gausybės skundas, pavirsdamas visuotiniu garsu, pratisu visuotiniu gausmu to, ką vadina viešąja nuomone. Kamilis reikalavo „gailestingumo komiteto“, tik jo nesulaukė, bet dabar visa tauta virsta gailestingumo komitetu — tauta išbandė sankiulotizmą, ir jis jai įkyrėjo. Viešosios nuomonės jėga! Koks karalius ar Konventas galėjo prieš ją atsilaikyti?! Veltui jūs priešinatės: tai, kas šiandien atmetama kaip „šmeižtas“, rytoj bus su triumfu priimta kaip tiesa; dievai ir žmonės pareiškė, jog sankiulotizmas neturi teisės egzistuoti. Tą termidoro devintosios naktį sankiulotizmas savižudiškai „sutrupino sau apatinį žandikaulį“, paslikas raitosi ir niekados nebepasikels.

Ateinančius penkiolika mėnesių vyksta tai, ką galime pavadinti priešmirtine sankiulotizmo agonija. Sankiulotizmui, Žano Žako evangelijos anarchijai, dabar jau gan

giliai prasiskverbusiam, lemta žūti, perėjus į naują ypatingą kiulotizmo ir tvarkos sistemą. Mat žmogus negali išsiversti be tvarkos, ir net jeigu toji tvarka pagrįsta vien tik ta senąja pirmykšte jėgos evangelija su kūjo pavidalo skeptru! Tegul būna sistema, tegul būna tvarka, bent jau muštro seržanto palaikoma! — šaukia visi. Išmuštruotų vyrų su durtuvais gretos labiau pakenčiamos negu ta nesuvaldoma giljotina, neperprantama lyg vėjas! Iš deramo atstumo deramai glaustai pažvelgsime, kaip mirties agonijoje besiraitantis sankiulotizmas du ar netgi tris sykius bandė atsistoti ant kojų, bet kaskart griuvo ir beregint buvo parblokštas aukštielninkas, o galop išleido paskutinį atodūsį ir nekrutėjo, o paskui... Drąsos, skaitytojau — aš matau žemę!

Čia smulkiai apibūdinsime du pirmuosius Konvento veiksmus, visai suprantamus po šio Termidoro įvykių. Pirmasis — valdžios komitetų atnaujinimas. Tiek Visuomenės gelbėjimo, tiek Saugumo komitetus, išretintus giljotinos, reikia papildyti; aišku, jie papildomi tokiais kaip Taljenas, Freronas — tais, kurie pasiekė pergalę Termidoro revoliucijoje. Dar labiau pravartu tai, kad jiems duotas nurodymas ne vien žodžiais, bet ir darbais periodiškai atnaujinti ir keisti jų sudėtį, kaip to reikalauja įstatymas — kiekvieną mėnesį ketvirtadalis jų narių turi išeiti. Nuo šiol Konventas nebevergaus šiems Komitetams, nuo baimės mirti jis bus laisvas, galės vadovautis savo protu ir viešosios nuomonės jėga. Ne mažiau natūralus ir įstatymas, kad kaliniai ir žmonės, kuriems pateiktas kaltinimas, privalo turėti teisę reikalauti kokio „Kaltinamojo akto“, idant galėtų aiškiai sužinoti, kuo jie yra kaltinami. Tie visai suprantami įsakai yra šimtų ne mažiau suprantamų kitų pranašai.

Mat dabar Fukjė verslas, supančiotas Kaltinamojo akto ir juridinių įrodymų, galima sakyti, sunyko ir tebeveikia vien tik prieš Robespjero pakalikus. Iš kalėjimų išleidžiami įtariamieji; išleidžiami vis greičiau. Komitetai gulte apgulti kaltinamųjų draugų, ir jie skundžiasi, kad jiems trukdoma dirbti. Panašiai ir žmonės, bėgantys iš sausakimšai prisigrūdusios vietos, kliudo vieni kitiems. Teisėjai ir teisiamieji apsikeitė vaidmenimis; kaliniai plūsta į laisvę smarkiu srautu; kalėjimų prižiūrėtojai,

„avinai“ ir Robespjero pakalikai keliauja ten, kur buvo įpratę siųsti kitus! Šimtas trisdešimt du respublikos šalininkai iš Nanto, kuriuos matėm einant surakintus grandinėmis, atvyko į Paryžių, bet dabar jų teliko devyniasdešimt keturi — daugiau nei ketvirtadalis krito kelyje. Jie atvyksta į sostinę ir staiga pamato, kad jiems reiks ne maldauti, kad liktų gyvi, o smerkti myriop kitus! Teismas juos išteisina, netgi daugiau. Jų parodymai sklinda toli, į visas puses, lyg trimito skardenimas, bylodami vien apie teroro viešpatavimo žiaurumus. Devyniolika dienų trunka jų teismas; vyksta jis iškilmingai, viešai. Paaiškėja tai, kas vyko tamsoje: įgaliotinio Karjė, Marato kuopos darbeliai, skandinimai, „jungtuvės Luaroje“; skambus šių vargšų prisikėlusių nantiečių balsas, o laikraščiai, kalbos ir visuotinis gailestingumo komitetas dar atkartoja jį ganėtinai garsiai į visas ausis ir širdis. Atvyksta delegacija iš Araso ir pasmerkia įgaliotinio Lebono žvėriškumus. Nurimęs Konventas brangina savo narių gyvybes, bet ką jis gali padaryti? Įgaliotiniai Lebonas ir Karjė turi stoti prieš revoliucinį tribunolą; kad ir kaip priešinasi, vilkina laiką Konventas, tautos balsas persekioja juos vis garsiau. Tenvilis turi sunaikinti ir juos — jeigu tik pats Tenvilis dabar nebus sunaikintas.

Reikia, be to, pažymėti, kaip sunyko dabar kadaise visagalė draugija-motina. Tą termidoro naktį Ležandras sviedė jos raktus ant Konvento stalo; jos pirmininkas buvo giljotinuotas kartu su Robespjeru. Po kurio laiko kadaise galinga motina nusižeminusi atėjo prašyti grąžinti jai raktus; raktus jai atidavė, bet jos galybę nebeįmanoma buvo jai grąžinti — ji prarado ją amžinai. Deja, praėjo jos laikai. Kas, kad tribūna palubėje skamba kaip nuo seno — visų ausims ji kelia siaubą, netgi nuobodulį. Netrukus uždraudžiama priiminėti į ją naujus narius; galingoji motina staiga pamato likusi bevaikė ir rauda, kaip tik sugeba raudoti tokia kimiabalsė Rachilė[391].

Nebelikus įtariamųjų, kuriuos reikėtų medžioti, revoliuciniai komitetai sparčiai miršta, taip sakant, iš bado. Paryžiuje iš buvusių keturiasdešimt aštuonių belieka dvylika; jų nariams nebemokama po *keturiasdešimt su* per dieną; praeina dar kiek laiko, ir revoliucinių komitetų

išvis nelieka. *Maksimumas* bus panaikintas — tegul sankiulotai susiranda maisto kur gali *. Nebeliko dabar jokio municipaliteto, jokios tarybos rotušėje. Meras Flerijo su savo kompanija žuvo, nėra ko skubėti juos pakeisti. Municipalitetas palaužtas, nuolankus, nesupranta, kas su juo darosi, tik mato, kad nusilpo ir turi būti paklusnus. O kas, jeigu padalysime Paryžių į, tarkime, tuziną atskirų municipalitetų, kurie negalėtų eiti išvien? Tuomet sekcijos būtų nepavojingos... o tiesą sakant, ar nebūtų galima panaikinti pačių sekcijų? Tuomet tebūtų vien dvylika sukalbamų taikių municipalitetų, be jokio centro ar padalinių **, o šventoji teisė į sukilimą pranyktų!

Štai kiek daug sunaikintų dalykų greitai keliauja į užmarštį. Mat spauda kalba, kaip ir žmonių liežuviai — laikraščiai, solidūs ir lengvabūdiški, kalba filipikomis ir burleskomis; plepa ir atskalūnai Freronas ir Priudomas, tik priešinga nei pirma dvasia. Pasirodo, bemaž puikuojasi buvę aristokratai, tarytum iš mirtino miego prisikėlę, spaudoje skelbia, kokių mirtinų kančių patyrę. Net Pelkių varlės garsiai užkvarkia. Septyniasdešimt trys protestuotojai šiaip ne taip ištrūks iš kalėjimo, grįš į savo kėdes; tokie kaip Luvė, Isnaras, Lanžiuinė ir žirondistų likučiai, tikriausi teroro priešai, vėl užims savo vietas Konvente, grįžę iš šieno prėslų ir Šveicarijos urvų ***.

Šiame Konvente, o ir už jo ribų, viešpatauja termidoro įvykių išgarsintas Taljenas ir teroro priešai. Užspaustas Kalnas susigūžęs vis labiau nutyla, užtat vis garsiau girdėti nuosaikiųjų balsas, bet ne audringas, grasinantis, o veikiau panašus į galingą vargonų vamzdžio pūstelėjimą, į melodingą, net kurtinantį galingą viešosios nuomonės balsą, sklindantį iš dvidešimt penkių milijonų gerklių tautos, kuri visa įstojo į gailestingumo komitetą. Kaip gali atsilaikyti prieš tokią jėgą kokia nors atskira žmonių organizacija?

* 1794 m. gruodžio 24 d. (*Moniteur*, Nr. 97).
** 1795 m. spalis (*Dulaure*.— T. 8.— P. 454—456).
*** Deux Amis.— T. 13.— P. 3—39.

2 skyrius

KABARIU

O visų pirma kaip gali atsilaikyti prieš ją vargšas Nacionalinis Konventas? Jis, ilgo teroro, jaukimo ir giljotinavimo suskaldytas, iš vėžių išmuštas, neturi kapitono, netgi Dantono, kuris galėtų apsiimti jį kur nors nuvairuoti, šitokiam veržliam vėjui pučiant. Daugiausia ką gali sutrikęs Konventas — ištraukti inkarą, nustatyti geriausią burių padėtį ir stengtis neparvirsti ant šono, nenuskęsti ir atsilaikyti prieš vėją. Tuščios pastangos — reikia pasukti vairą pavėjui ir *apgręžti laivą!* Sutrikęs Konventas nepaplaukia prieš vėją — jis greitai apgręžia jį atgal,— štai koks stiprus tai vėjas ir koks pasikeitęs. Jis pučia vis smarkiau ir smarkiau, nešdamas šilumą iš pietvakarių, visiškai išstumdamas niokojančius šiaurryčių vėjus ir pašėlusius uraganiškus teroro gūsius! Visa sankiulotiška išnyksta, viskas darosi kiulotiška.

Pažvelkite į drabužių sukirpimą, į tą nereikšmingą matomą rezultatą, bylojantį apie tūkstantį ne taip aiškiai matomų dalykų. 1793 metų žiemą žmonės dėvėjo raudonas kepuraites — pilietės net gavo paduoti peticiją prieš tokį galvos apdangalą,— ir net patys miesto tarybos nariai avėjo *klumpėmis*. Tačiau kur pasidėjo tos raudonos kepuraitės dabar, 1794 metų žiemą? Potvynis jas nusinešė kaip ir daug ką. Pinigingas pilietis svarsto, kaip čia kuo elegantiškiau pasidabinus — gal netgi laisvųjų antikos tautų pavyzdžiu? Drąsesnė pilietė jau taip ir padarė. Pažvelk į ją, į tą gražią narsiąją pilietę senovės graikių rūbais, tiek graikiškais, kiek galėjo sugalvoti tapytojas Davidas: palaidos jos garbanos perrištos žvilgančiu antikiniu kaspinėliu; ji vilki ryškiaspalve graikių tunika, papuošta besiplaikstančiais kaspinais; mažos jos kojytės nuogos, kaip ir antikos statulų, tik įsispyrusios į sandalus; šitaip apsivilkusi ji meta iššūkį šalčiams. Žmonės iš proto kraustosi dėl prabangos dalykų. Mat buvę aristokratai emigruodami neišsivežė iš šalies savo dvarų ir baldų, bet paliko juos čia, o turtų savininkams greitai keičiantis (prisiminkime pinigus, kalamus Revoliucijos aikštėje, armijos aprūpinimą, emigrantų, bažnyčios ir karaliaus žemių išpardavimas, pagaliau biržos

Aladino žibintą šiais popierinių pinigų laikais), tuose dvaruose atsirado nauji gyventojai. Senas vynas, išpiltas iš buvusių aristokratų butelių, nuteka naujomis gerklėmis. Paryžius apsivalė, prašviesėjo; salonai, nebe broliškos vakarienės vėl sutviska deramu, tik labai keistos spalvos spindesiu. Gražuolė Kabariu išėjo iš kalėjimo ir ištekėjo už savo niūriojo Plutono, su kuriuo, pasak gandų, ji elgiasi pernelyg išdidžiai; dabar ji rengia įstabius pobūvius. Aplink ją renkasi nauja sandaluotų gražuolių respublikos armija; dalis jų — buvusios aristokratės, kitos ne. Taigi pas ją susieina visi senosios kilnuomenės likučiai. Per tuos pobūvius dešiniąja jos ranka būna Boarnė našlė, į skurdą patekusi gražioji Žozefina; jos abi pasiryžusios kerinčiomis šypsenomis nustumti į šalį niūrų respublikonišką asketizmą ir iš naujo civilizuoti žmoniją.

Iš naujo civilizuoti lygiai taip, kaip kadaise ji buvo civilizuota: Orfėjo smuiko ir Euterpės[392] eilių apžavais, grakščiomis manieromis ir šypsniais! Tuose pobūviuose lankosi ir termidore išgarsėję deputatai, *„Orateur du Peuple“* redaktorius Freronas, Bara, mokėjęs šokti ne vien karmanjolę. Lankosi čia ir rūstūs respublikos generolai, apsivynioję kaklus į pavalkus panašiomis kaklajuostėmis, apsaugančiomis nuo kardo kirčių; plaukai ant viršugalvio suimti į vieną mazgą, „kurį laiko šukos, o iš užpakalio jie krenta ant pečių“. Tarp jų ne kartą pastebime tą nedidelio ūgio artilerijos karininką bronziniu veidu, jau matytą prie Tulono, grįžusį iš mūšių Italijoje! Jis gan niūrus, sublogęs, atrodo bemaž žiaurus, mat turėjo nemalonumų, sirgo, be to, pateko į nemalonę, nes jį paaukštino tarnyboje — nesvarbu, pelnytai ar ne — teroro vykdytojai ir jaunesnysis Robespjeras. Bet nejaugi Bara jo nepažįsta, neužtars už jį žodžio? Užtars, tik tuomet, kai Bara tai bus naudinga. Kol kas fortūna nusigręžusi nuo šio artilerijos karininko; jis stovi ir savo giliomis, rimtomis akimis žvelgia į ateitį, kuri jam atrodo tuščia. Jis nekalbus, bet jeigu jį išjudinsi, išgirsi netikėčiausių žodžių, kurie nutvieskia tavo sąmonę lyg šviesa ar žaibas... Apskritai kalbant, ar nėra jis ganėtinai pavojingas? Toks užsidaręs? Išties gan užsidaręs, jis kelia natūralią baimę, netgi siaubą visoms šmėkloms, jis pats

priklauso tikrovės padermei! Šitoks vienišas jis stovi nieko neveikdamas, niekuo nesidomėdamas, nors, regis, retkarčiais žvilgsniu atsako į šiltą Žozefinos Boarnė žvilgsnį. Rūsčiu veidu, plačiai atmerktomis akimis, sučiaupęs lūpas jis laukia, ką atneš lemtis.

Taigi pastebime, kad pobūviuose šią žiemą atsirado naujas elementas. Tai ne karmanjolė, akį rėžiantys „skarmalų viesulai", kaip pavadino ją Mersjė, „audrą ir niokojimą pranašaujantys ženklai"— ne; tai švelnūs joniški judesiai, tinkami lengviems sandalams ir senovės graikų tunikoms! Tai išsiskleidė prabangos žiedai — mat žmonės turtingi, naujai praturtėję, o terorui siaučiant, niekas nedrįsdavo šokti, nebent skarmalais vilkėdami. Toje nesuskaičiuojamoje gausybėje pobūvių tegul skaitytojas atkreipia dėmesį į vienintelius — tuos, kuriuos vadina „aukų baliais". Visi prašmatniai apsirengę šokėjai kairę ranką persirišę gedulo juostomis. Įleidžiamos į tokius balius vien „aukos", tai yra tie, kurie teroro laikais neteko kokio nors giminaičio. Tesiilsi mirusieji, pagerbkime jų atminimą *šokdami* — juk šokti reikia visada, ne vien iš džiaugsmo.

Pasak Mersjė, nuostabu, ko tik neprisižiūri per tuos šokius, įgavusius tokią reikšmę. „Moterys,— pasakoja jisai,— vaizduoja nimfas, sultonienes, kartais Minervą, Junoną ar net Dianą [393]. Jos sukasi lengvai, nepriekaištingai, iš pažiūros atrodo, kad jos plaukia; jos rimtos, be galo susikaupusios ir todėl nepraveria burnos. Įdomu tai, kad žiūrovai tarsi susimaišo su šokėjais, sudarydami lyg ir kokią aplinką įvairioms šokio figūroms, bet jiems visai netrukdo. Tiesą sakant, retai kada kokia sultonienė bent švelniausiai į ką atsitrenkia. Daili jos koja trepteli per colį nuo mano, ir ji pranyksta lyg šviesos blyksnis, bet netrukus ji vėl atsiduria ten, kur ką tik buvo, nes to reikalauja šokio figūra. Ji skrieja lyg spindinti kometa savo elipse, sukdamasi aplink savo ašį, tarytum vienu metu ją veiktų žemės ir kitų kūnų trauka" *. Tas pats Mersjė, žvilgtelėjęs kiek į ateitį, išvysta „dabišes kūno spalvos plačkelnėmis, su auksinėmis apyrankėmis"— tikras šokančias dirbtinio, tik pernelyg musulmoniško Ma-

* *Mercier*. Nouveau Paris.— T. 3.— P. 138, 153.

hometo rojaus hurijas[394]. Kandusis Mongajaras pastebi ne mažiau keistą dalyką: kiekviena diduomenės pilietė, kurią sutinki, yra sunkiose dienose. Dievuliau brangus — *kiekviena*? Vien tik pagalvės ir kamšalas! — paaiškina šis pašaipūnas,— mat karui ir giljotinai gerokai išretinus tautą, atsirado tokia mada *. Jos privalumų plačiau nenagrinėkime.

Dar pažvelkime, kas ten būriuojasi gatvėje vietoje buvusių nuožmių Robespjero asmens sargybinių? Tie jaunuoliai apsirengę nebe trumpais juodo šiurkštaus milo švarkais, o prašmatniais vilnos švarkais su stačiakampiais skvernais iš užpakalio, elegantiškomis „antigiljotiniškomis" apykaklėmis; plaukus jie šukuojasi kaip ir kariškiai — suriša viršugalvyje į mazgą, o iš užpakalio paleidžia ant pečių, tik dar „supina ties smilkiniais kasytes". Tie jaunuoliai vadinami dabišiais; Freronas su meile vadina juos „auksiniu (ar paauksuotu) jaunimu". Tie paauksuoti jaunuoliai išlindo į dienos šviesą tarytum prisikėlę iš numirusių; tie, kurie neteko artimųjų, užsirišę gedulo kaspinus ant kairės rankos. Negana to, jie piktai mosuoja švino prikimštomis lazdomis. Vargas kokiam Robespjero asmens sargybiniui ar užsilikusiam jakobinui, jeigu su jais susidurs! Daug jie prisikentėjo: jų draugus giljotinavo, negailestingai buvo draudžiami jų pasilinksminimai, išdaigos, prašmatnios apykaklės — saugokitės dabar, niekingi raudonkepuriai, kurie tai darėte! Gražuolė Kabariu ir graikiškais sandalais apsiavusi armija pritariamai jiems šypsosi. Feido teatre jaunas narsuolis, vilkintis švarką su kampuotais skvernais, neatitraukia akių nuo gražuolės, avinčios graikiškais sandalais, ir, nuo jos žvilgsnio užsidegęs, ima šaukti: „Šalin jakobinus!" Nuo šiol čia nebus leidžiami jokie jakobiniški himnai ar spektakliai, išskyrus tuos, kurie vaizduoja termidoro įvykius; jakobinai nuverčiami švino prigrūstomis lazdomis.

Tegul kiekvienas, kuris tyrinėjo, kokie nuožmūs yra šie dabišiai, ypač kai jie būryje, pagalvoja, kokia gaivališka jėga buvo šis paauksuotas jaunimas, esant šventai teisei į sukilimą! Vaidai ir peštynės, karas be paliaubų ar saiko! Sankiulotizmas nekenčiamas lyg mirtis ar nak-

* *Montgaillard*.— T. 4.— P. 436—442.

tis. Juk, tiesą sakant, argi dabišiai nėra *kiulotiški,* t. y. apdarais prisidengę, kaip reikalauja jų egzistavimo dėsnis —„apsirengę padarai, kurie gyvena, juda ir visuomet būna apsirengę“?

Štai kas darosi: žmonės sukasi valso sūkury, vaidijasi; o gražuolė Kabariu orfėjiškais kerais stengiasi iš naujo civilizuoti žmoniją. Ne be rezultatų, kaip sužinome. Ar netgi didžiausias Respublikos paniurėlis gali atsispirti joniškai judančioms graikiškais sandalais avinčioms kojytėms, ant kurių pirštų dar ir aukso žiedai užmauti? * Pamažu randasi kuo tikriausias naujas mandagumas, kuris smarkiai auga. Vis dėlto kažin ar netgi iki šiandien atgimė tas sunkiai nusakomas visuomenės tonas, pažįstamas iš kadaise valdžiusių karalių laikų, kuomet „nuodėmė buvo praradusi visą savo šlykštumą“ (nebūtinai mums į naudą), o tuščia Menkystė vietomis taip tvirtai įleido šaknis, įsigalėjo? O gal jis prarastas nesugrąžinamai? **. Šiaip ar taip, pasaulis turi stengtis judėti į priekį.

3 skyrius

KIBERONAS

Bet, tiesą sakant, ar šie „paauksuoti jaunuoliai“, vilkintys pusiau kariškais rūbais, su kasytėmis prie ausų ir palaidais, besiplaikstančiais plaukais, nesąmoningai neatspindi kitos, dar svarbesnės tendencijos? Respublika, pasidygėjusi savo giljotina, myli savo armiją.

Ir pelnytai. Juk tikrai: jeigu savalaikis gebėjimas narsiai kautis yra garbingas dalykas, o prastuomenei — netgi garbingiausias, tai dabar respublikos sūnūs kaunasi ištíes narsiai ir kaip niekad laiku. Pamišėliško įniršio apimti, jie pakilo, idant išgelbėtų savo tėvynę nuo vergijos ir reakcingosios Europos. Argi jie to nepadarė? Reakcija nusviesta toli už šventosios tėviškės ribų — už pajūrio Alpių, Pirėnų tarpeklių, Nyderlandų, o šiaurėje — Reino slėnin. Nirtulingi lyg ugnis jos sūnūs nešė jos trispalvę

* *Montgaillard, Mercier.*— Ubi supra.
** *De Staël.* Considérations.— T. 3.— P. 10, etc.

visų priešų akyse — ji pergalingai iškilo virš eskarpų išraižytų aukštumų, pabūklų baterijų, plazdenama įniršio. Toji respublika turi „milijoną šimtą tūkstančių pėstininkų“, o vienu metu turėjo, ar bent jau taip spėjama, „milijoną septynis šimtus tūkstančių“ *. Leisdami šūvių papliūpas ir traukdami *„Ça-ira“*, jie apjuosė kraštą nuo vienos pakrantės iki kitos perkūnijos lanku. Reakcingoji despotų koalicija apstulbusi, sąžinės graužiama traukiasi.

Štai kokia ugnis liepsnoja šių respubliką mylinčių gālų širdyse — jokia koalicija prieš ją neatsilaikys! Į priekį juos veda ne karininkai, turintys giminės herbus ir pergamentus, įrodančius juos esant penktos kartos bajorais, o buvę seržantai, kuriems teko išplėšti generolų laipsnius iš patrankų nasrų — Pišegriu, Žurdanas, Ošas. Jie turi duonos ir geležies, o „su duona ir geležimi galima nusigauti į Kiniją...“ Pažvelkite, kaip šią speiguotą žiemą, kai upes sukaustęs ledas nutiesė per jas tiltus, Pišegriu kareiviai, apsiskarmalavę, „šiaudų grįžtėmis apsimuturiavę kojas, užsimetę ant nugarų karnų demblius“, užplūsta Olandiją tarsi demonų armija ir šaukdami skina vieną pergalę po kitos! Husarai užima laivus Tekslyje; Jorko hercogas pabėga; štathalteriai, palikę Olandiją broliuotis su prancūzais, taip pat sprunka, laimingi, kad pavyksta nusigauti į Angliją **. Štai kokia ugnis liepsnoja šių gālų širdyse — lyg užsidegę perdžiūvę brūzgynai ir žolė; kurį laiką prieš ją neatsilaikys joks mirtingasis.

Šitaip ji degs ir plis, viską niokodama; pamišę sankiulotai, apmokyti ir paversti kareiviais, vadovaujami kokio „ginkluoto demokratijos kario“ (kad ir to nekalbiojo artilerijos karininko) visur — nuo Kadžio [395] iki Archangelsko — savo koja negailestingai primins sprandus savo priešams, ir pasaulis skambės nuo nugalėtojų šūksmų ir pralaimėjusiųjų aimanų! Štai kokią ugnį įžiebėte jūs, neapgalvotai koaliciją sudarę karaliai, o juk jumyse nedega jokia liepsna, *jūsų* kareivius įkvepia vien tik muštro seržantai, kareiviškų valgyklų moralė ir būgnų tratėjimas!

* *Toulongeon.*— T. 3.— P. 7; T. 5, c. 10.— P. 194.
** 1795 m. sausio 19 d. (*Montgaillard.*— T. 4.— P. 287—311).

Vis dėlto karą jūs pradėjote, ir jis nesiliaus dvidešimt metų. Štai kaip ilgai ši gaeliška liepsna, vis keisdama spalvą ir pati mainydamasi, degs Europos paviršiuje, keldama visiems žmonėms skausmą, apdegindama juos, kol jie nebeišlaikę sukils, kol ji įžiebs kitokią — teutonišką — ugnį, ir toji ją pasiglemš, taip sakant, per vieną dieną! Mat ugnis būna dvejopa — vieną galima palyginti su padegtais perdžiūvusiais stagarais ir žole, ji šauna į viršų iškart; kita veikiau panaši į degančias anglis ar net antracitą — jį sunku įžiebti, bet įsiliepsnojusio nebeužgesinsi jokiomis žinomomis priemonėmis. Galime dar pasakyti, kad toji lengvai užsikurianti gaeliška liepsna (kaip rodo ne vien Pišegriu armija, bet ir nesuskaičiuojami Volterai, Rosinai ir Laplasai — nes žmogus išlieka toks pat savo esybe ir kai kaunasi, ir kai dainuoja, ir kai mąsto) visais požiūriais nuostabiai tinka kiaušiniams kepti. Kita vertus, teutoniškas antracitas, kaip matyti iš Liuterių, Leibnicų ir Šekspyrų, labiau tinka metalams lydyti. Kokia laiminga Europa, kad joje esama ir vieno, ir kito kuro!

Šiaip ar taip, respublika aiškiai triumfuoja. Tų metų pavasarį Mainco miestas vėl apgultas, vėl keisis jo šeimininkas — argi tionvilietis Merlenas „su klaikia barzda ir klaikios išvaizdos“ nesakė, kad mainciečiai mato jį ne paskutinį kartą? Mainco kurfiurstas kreipiasi į visagalius savo brolius su šitokiu aktualiu klausimu: ar nevertėtų pradėti taikos derybas? Taip! — kuo nuoširdžiausiai atsako ne vienas kurfiurstas. Tačiau Austrija svyruoja, o galop atsisako, nes gauna Pito subsidijas. Na, o Pitas, tas nepalenkiamas džiūsna, atima neliečiamybės teisę[396] iš kiekvieno suabejojusio parlamentaro, nutraukia jam atlyginimo mokėjimą, nenusileidžia, nepaisydamas nesėkmių užsienyje, kliūčių šalies viduje, škotų Nacionalinių konventų ir anglų Liaudies draugų[397], kuriuos jis priverstas patraukti teisman ir karti, nors būna, kad juos išteisina visų neregėtam džiaugsmui. Kaip mes ir spėjome, Ispanijos karalius, taip pat ir Prūsijos, skelbia paliaubas, pasirašo Bazelio taikos sutartį *. Sutartį su niekšingais anarchistais ir karaliaus žudikais! Deja, kitos

* 1795 m. balandžio 5 d. (*Monigaillard.* — T. 4. — P. 319).

išeities nėra. Tų anarchistų neiškarsi — veikiau jie jus, todėl norom nenorom tenka sudaryti su jais taiką.

O generolui Ošui netgi pavyko numaldyti Vandėją. Pranyko niekšas Rosinjolis ir jo „pragariškos kuopos“— tvirtumu ir teisingumu, sumanumu ir uolumu generolas Ošas to pasiekė. Pasitelkęs į pagalbą ne pragariškas, o „mobilias kuopas“, apsupdamas jomis Vandėją, atleisdamas tiems, kurie pasiduoda, ir iškapodamas besipriešinančius, jis numalšina vieną maišto židinį po kito. Paskutinis likęs didikas Larošžaklenas krito mūšyje, Stoflė pats siūlo paliaubas; Žoržas Kadudalis grįžo į Bretanę, pas savo šuanus [398],— baisioji Vandėjos gangrena, regis, tikrai pašalinta. Šitas karas Vandėjoje atsiėjo apskritais skaičiais šimtą tūkstančių gyvybių, neskaitant skandinimų ir pragariškų kuopų atliktų sudeginimų, kurių aukų suskaičiuoti neįmanoma *.

Negana to, už poros mėnesių tas karas vėl įsiliepsnoja, tik vienintelį kartą, įpūstas Pito, buvusio aristokrato Piuizė, mums pažįstamo iš Kalvadoso karo ir kitų. 1795 m. liepą anglų laivai išmeta inkarus Kiberono uosto prieigose. Ketinama išlaipinti į krantą desantą: narsius buvusius aristokratus, savanoriais pasisiūliusius karo belaisvius (kuriems knieti pasprukti), rojalistus, taip pat iškrauti atsišaukimus, ginklus, skrynias su rūbais ir pinigais. Tuomet respublika taip pat sutelkia ginkluotų vyrų būrius, naktį šie atsėlina į Kiberono pakrantę ir šturmuoja Pentjevro fortą. Naktį kautynių triukšmas susimaišo su vandenyno riaumojimu, o rytmečio saulė išvysta retą vaizdą: desantininkai nublokšti atgal į savo valtis ar į rajūnes bangas, aplink valčių nuolaužos, lavonai, girdėti aimanos ir klyksmai. Trumpai tariant, buvęs aristokratas Piuizė čia ničnieko nepešė, lygiai kaip Kalvadose, kur gavo basas išjoti iš Vernono pilies **.

Taigi ir šiame puolime paguldė galvą ne vienas narsuolis, tarp kurių visi aprauda drąsųjį Sombrėjaus sūnų. Nelaimingo likimo šeima! Tėvas su jaunesniuoju sūnumi buvo giljotinuoti; didvyriškoji duktė kamuojasi skurde, slėpdama savo sielvartus nuo istorijos; vyresnysis sūnus

* Histoire de la Guerre de la Vandée, par *M. le Comte de Vauban;* Mémoires de Madame de la Rochejacquelin, etc.

** Deux Amis.— T. 14.— P. 94—106; *Puisaye.* Mémoires.— T. 3—7.

žūva čia, karinio tribunolo sušaudytas kaip emigrantas — net Ošui nepavyksta jo išgelbėti. Įsivaizduokite, kokia vertybė yra geras tarpusavio supratimas, jeigu visi karai, pilietiniai ir kitokie, yra nesusipratimai!

4 skyrius

LIŪTAS DAR GYVAS

Fortūnos bangų nešamas pergalės prieš užsienio priešus link, o stipraus viešosios nuomonės vėjo — link gailestingumo ir prabangos, Konventas plaukia taip greitai, kad būtina tobulai jį vairuoti, nors to negana.

Įdomu žiūrėti, kaip jis keičia kryptį ir sukasi, tačiau kaskart gauna iš naujo apsigręžti ir plaukti pavėjui. Jeigu, viena vertus, septyniasdešimt trys protestuotojai vėl priimami į jį, tai, kita vertus, jis sutinka užbaigti Marato apoteozę — perkelti jo palaikus iš Kordeljerų bažnyčios į didžiųjų žmonių Panteoną, išmetus iš jo Mirabo, kad būtų padaryta jiems vietos. Tuščios pastangos — pernelyg stiprus viešosios nuomonės vėjas! Paauksuoti jaunuoliai į kasytes supintais plaukais Feido teatre nuverčia Marato biustus, trypia juos kojomis, o paskui šūkaudami sumeta į Monmartro atmatų duobę *. Nugriaunama jo koplyčia Karuselės aikštėje, net jo palaikai atsiduria Monmartro atmatų duobėje. Joks dievintas žmogus taip trumpai neišbuvo tarp dievų: gal keturi mėnesiai šiame Panteone, visų nemirtingųjų šventovėje, o paskui — į atmatų duobę, „didžiąją Paryžiaus ir viso pasaulio *kloaką!*" Jo biustų vienu metu buvo keturi tūkstančiai. Kaip svaidomi vargšai žmonės — iš visų nemirtingųjų šventovės į pasaulio kloaką!

Be to, iškyla klausimas: kada pradės veikti 1793 m. konstitucija? Blaiviai mąstantys įtaria, tik balsu nesako, kad toji konstitucija niekada nepradės veikti — tegul jie kimba į darbą ir parengia geresnę.

Ir dar: kur dabar jakobinai? Kaip matome, galingoji motina sėdėjo, likusi be vaikų, iškaršusi, nebe dantis, bet tuščias dantenas griežda ant išdavikiško termidoriško

* *Moniteur,* du 25 Septembre 1794, du 4 Février 1795.

Konvento ir įvykių eigos. Bijo-Varenas, Kolo ir jų kompanija dukart buvo apkaltinti Konvente Lekuantro ir Ležandro, ir antrąsyk deputatai nubalsavo už tai, kad kaltinimai ne šmeižikiški. Bijo iš jakobinų tribūnos pareiškia: „Liūtas dar nemirė, jis tik miega". Ką jis turėjęs galvoje sakydamas, esą liūtas prabusiąs?— klausia jo Konvente. Egalitė rūmuose kilo peštynės, kuriose dalyvavo didžiausias pulkas Robespjero asmens sargybinių ir paauksuotų jaunuolių. Girdėti šauksmai: *„Tappe durs Jacoquins!"* * Iš tribūnos palubėje nuaidi raginimas stoti į kovą, bet jis sutinkamas vien tyla ir dvejojančiųjų atodūsiais. Vyriausybės komitetuose eina kalbos, kad reiktų „laikinai nutraukti" jakobinų susibūrimus. Pasiklausykit! Liūdną jakobinizmui Visų šventųjų dieną, 1794 metų, kadaise vadintų nuo Kristaus gimimo, buvusią lapkričio pirmąją, pro jakobinų vienuolyno langus pasipila akmenys ir prakeiksmai! Jakobinės, garsiosios mezgėjos, pasičiupusios virbalus sprunka lauk, prie durų jas pasitinka paauksuoti jaunuoliai ir „keturių tūkstančių žmonių minia". Iš jų šaiposi, tyčiojasi, jas stumdo ir skandalingai — užvertę sijonus — išplaka rykštėmis, ir jos pranyksta isteriškai klykdamos. Išeikite, jūs, jakobinai! Jie išeina; kyla grumtynės, sąmyšis, jie sutriuškinami; tenka įsikišti ginkluotai valdžiai. Kitą dieną jai vėl tenka įsikišti ir visiems laikams nutraukti jakobinų susiėjimus **. Pašaipų ir riksmų audroje jakobinai išnyksta, pasidaro nematomi. Jų salės vietoje įkuriama pirmoji pedagoginė mokykla, kuri paskui virsta Termidoro devintosios, o dar vėliau — Sent Onorė turgumi, kur paryžiečiai dabar taikiai derasi dėl naminių paukščių ir daržovių. Didingos šventovės, net pats didysis žemės rutulys — niekas neturi pagrindo! Argi mes ir šis mūsų pasaulis ne iš tos pačios medžiagos kaip ir svajonės?

Panaikinus įstatymą dėl maksimumo, prekyba turėjo klostytis laisvai. Deja, lig šiol, kaip matėme, šitaip pančiota, aukštyn kojom apversta prekyba, dabar vėl gavusi laisvę, nesijudina iš vietos, tik svirduliuoja ir klupčioja.

* Šalin jakobšunis! *(pranc.)*

** *Moniteur*, Séances du 10—12 Novembre 1794; Deux Amis.— T. 13.— P. 43—49.

Galima sakyti, šiuo metu jokia prekyba nevyksta. Šitaip gausiai leidžiamų asignatų vertė smuko jau seniai, bet dabar — neregėtu greičiu. „Kiek aš moku?“ — paklausė keleivis vežiko. „Šešis tūkstančius livrų“, — atsakė šis — apie tris šimtus svarų sterlingų popieriniais pinigais! * Nebeslegiant maksimumui, nebėra ir juo slėgtų prekių. Žmogui per dieną skiriamos „vos dvi uncijos duonos“; liūdnos eilės prie duonos krautuvių nuvingiuoja kaži kur; ūkininkų namai virto palūkininkų krautuvėlėmis.

Šitokiai padėčiai susidarius, galima įsivaizduoti, kaip nusiteikę sankiulotai mintyse urgzdavo „Kabariu!“, matydami, kaip sugrįžę ima šokti buvę didikai, kaip su termidoriška prabanga iš naujo civilizuojamas kraštas ir kaip pobūviuose sukasi šokėjos kūno spalvos plačkelnėmis. Damos vaikštinėja graikiškais sandalais ir tunikomis pasipuošusios, dabišiai puikuojasi grūmodami švino prikimštomis lazdomis, o mes, atstumtieji, jiems pasidygėjimą keliantys, „rankiojame gatvėse atmatas“ **, trinamės eilėse dėl dviejų uncijų duonos! Nejaugi nepabus jakobinų liūtas? Sako, jie slapčia renkasi „arkivyskupijoje su raudonomis kepuraitėmis ant galvų ir užtaisytais pistoletais“. Ko gero, neprabus. Šiomis paskutiniosiomis 1795 m. kovo dienomis nutariama, kad mūsų Kolo, Bijo, Barerą, Vadjė reikia deportuoti, ištremti už jūrų, o kol kas išgabenti į Amo pilį. Liūtas išties negyvas ar bent jau raitosi priešmirtinėje agonijoje!

Pažvelkite, koks pagyvėjimas vėl juntamas Paryžiaus gatvėse žerminalio dvyliktąją (dar vadinamą balandžio pirmąja — nelaiminga diena). Minios alkanų moterų ir purvinų vyrų šaukia: „Duonos, duonos ir devyniasdešimt trečiųjų konstitucijos!“ Paryžius dar kartą sukilo lyg vandenyno potvynis ir plūsta link Tiuilri duonos ir konstitucijos. Tiuilri sargybiniai priešinasi iš paskutniųjų, bet veltui — tas srautas nuneša juos šalin, suplūsta net į pačią Konvento salę, kriokdamas: „Duonos ir konstitucijos!“

* *Mercier.* — T. 2. — P. 94 (1796 m. vasario 1 d.; Paryžiaus biržoje 20 sidabrinių frankų vertės auksinis luidoras „kainuoja dabar penkis tūkstančius tris šimtus frankų asignatais“. *Montgaillard.* — T. 4. — P. 419).

** *Fantin Desodoards.* Histoire de la Révolution. — T. 7. — P. 4.

Nelaimingi senatoriai, nelaiminga liaudis: po visų vargų ir vaidų vis dar nėra nei duonos, nei konstitucijos. *„Du pain, pas tant de longs discours!“** — daugiau nei prieš penkerius metus klykė Majaro menadės, o šią valandą tą patį kriokiate jūs. Nė kiek nesutrikęs Konventas nežinia ką galvodamas ir toliau lieka savo vietose šiame nesutramdomame kriokiančiame chaose, įsako skambinti pavojaus varpą Vienybės bokšte. Lepeltjė, buvusi šv. Tomo dukterų, sekcija, kurios nariai — bankininkų padermės, kartu su paauksuotais jaunuoliais atbėga jo gelbėti ir atstatę durtuvus vėl nušluoja chaosą. Paryžius skelbiamas esąs „apgulties padėtyje“. Atsitiktinai čia atsidūręs Olandijos nukariautojas Pišegriu skiriamas komendantu, kol bus numalšinti neramumai. Numalšina jis juos, taip sakant, per vieną dieną. Jis ištremia Bijo, Kolo ir jų bendrininkus „dviem patrankos šūviais“ tuščiais sviediniais ir siaubu, kurį kelia jo vardas, išvaiko visą opoziciją, ir su sektinu glaustumu pranešęs: „Deputatai, jūsų įsakymai įvykdyti!“ **, grąžina savo įgaliojimus.

Taigi šis žerminalio maištas nepaliko jokio pėdsako. Suimtieji saugiai uždaryti Amo pilyje, laukia laivų; kokie tūkstantis devyni šimtai „pagrindinių Paryžiaus teroristų“ nuginkluoti. Durtuvų nušluotas sankiulotizmas su visais savo vargais pranyksta Sent Antuano ir Sen Marso priemiesčių gelmėje. Buvo laikai, kai antstolis Majaras su menadėmis galėjo pakeisti Įstatymų leidžiamojo susirinkimo debatų kryptį, bet dabar nebe tie laikai. Įstatymų leidėjai, atrodo, bus įsigiję durtuvus, Lepeltjė sekcijos nariai ima į rankas šautuvus, bet ne mums apginti! Mes grįžtame į savo tamsias landynes; mūsų alkanus šauksmus jie vadina Pito sąmokslu; salonai spindi, kūno spalvos plačkelnės sukasi ratu kaip ir anksčiau. Vadinasi, mes kovėmės dėl tos Kabariu, jos dabišių ir bankininkų? Taigi mes sučiupome feodalizmą už barzdos, veikėme, nieko nesibaiminome ir liejome kraują kaip vandenį vien tam, kad jie dabar rengtų balius su kūno spalvos plačkelnėmis? Susimąstyk apie tai, o iškalbingoji tyla!

* Duonos, o ne parlamentinių tauškalų! *(pranc.)*
** *Moniteur,* Séance du 13 Germinal, 1795.

5 skyrius

LIŪTAS IŠLEIDŽIA PASKUTINĮ ATODŪSĮ

Deputatas Karjė praeitą gruodį buvo giljotinuotas, nors ir mėgino prieštarauti, esą jis vykdęs nurodymus. Revoliuciniam tribunolui, kaip ir visiems anarchiškiems dalykams, sunaikinus šitokią gausybę žmonių, telieka susinaikinti. Pirmosiomis gegužės dienomis žmonės išvysta nuostabų dalyką: Fukjė-Tenvilis stoja prieš teismą, kuriam neseniai pats pirmininkavo. Kartu su juo — jo pagrindiniai prisiekusieji, Lerua *Rugpjūčio Dešimtoji,* Vilatas, iš viso šešiolika žmonių. Jie kaip įmanydami ginasi, įrodinėja vykdę nurodymus, bet veltui. Žmonės sudaužo kirvį, kuriuo buvo daromi bjaurūs dalykai, nes ima bjaurėtis pačiu kirviu. Na, bet Fukjė žuvo bemaž nepalūžęs. „Kur tavo „siuntos"?— kriokė minia. „Alkana niekšija,— atrėžė Fukjė,— ar atpigo tavo duona dėl to, kad jų nebėra?!"

Nuostabusis Fukjė, kadaise tu buvai toks pat kaip kiti teisininkai ir įstatymo skalikai — gerai žinoma žmonių padermė, godžiai medžiojanti šioje žemėje, o dabar esi ir liksi nuostabiausias iš teisininkų, kada nors gyvenusių ir medžiojusių šioje žemėje! Mat šioje žemiško laiko atkarpoje turėjo būti jūsų padermės *avataras;* dangus tarė: tebūnie įsikūnijimas, tik ne dieviškas, skalikiškos teisinės dvasios, kuris sergėtų vien tik įsipareigojimus,— ir štai tu atsiradai, bet savo ruožtu buvai tokių kaip tu sumedžiotas. Taigi pranyk, tu žiurkiaaki skalikiškos dvasios įsikūnijime — juk iš esmės tu buvai toks pat kaip kiti teisininkai ir pernelyg kraujo ištroškę Adomo sūnūs!

Prisiekusysis Vilatas kaip įmanydamas stengėsi išsigelbėti, iš savo kalėjimo paskelbė mums žinomą sumaniai parašytą knygą, bet ir ji nepadėjo. Jam taip pat teko pranykti, ir ta „Slaptų termidoro priežasčių" knyga, kupina melagysčių, kurioje esama kruopelyčių tiesos, kurių antraip nebūtume sužinoję, yra visa, kas iš jo liko.

Revoliuciniam tribunolui padarytas galas, bet kerštui dar ne. Ilgai priešinęsis įgaliotinis Lebonas perduodamas paprastam teismui, ir šis jį giljotinuoja. Lione ir kitur

prisikėlę nuosaikieji kerštaudami nelaukia, kol priešus nubaus lėtai veikiantis teismas,— jie įsiveržia į kalėjimus, juos padega, gyvus sudegina gal kapą jakobinų, ir šie žūva baisia mirtimi, kitus uždusina „padegtų šiaudų dūmais". Po šalį klaidžioja žiaurios „Jėzaus bendrijos", „Saulės bendrijos", kurios žudo jakobinus, kur tik juos pamato, sumeta jų lavonus į Ronos upę, kuri vėl neša į jūrą savo šiurpų krovinį *. Tuomet Tulone jakobinai pakelia maištą ir ko nepakaria liaudies atstovų... Galite įsivaizduoti, kaip sunku dabar Konventui, kai šitokie veiksmai sukelia šitokį atoveiksmį! Jis lyg tas laivas, atsidūręs ten, kur vėjai grumiasi su jau seniai uraganų šiaušiama jūra, ir plaukia jis braškėdamas, be jokios tvarkos. Tai svaidomam aukštyn, tai garmančiam žemyn tarp dviejų bangų respublikos laivui reikalingas pats geriausias kapitonas, ir ne vien jis.

Koks žemiškas parlamentas yra patyręs tiek lemties permainų, kaip šis Prancūzijos Nacionalinis Konventas? Jis susirinko konstitucijos kurti, bet užuot tai daręs, buvo priverstas vien griauti, kelti sąmyšį — deginti bažnyčias ir aristokratus, garbinti išmintį ir kasti salietrą, titaniškai grumtis pats su savim ir su visu pasauliu. Šį Konventą smarkiai išretino giljotina: daugiau nei kas dešimtas jo deputatas nulenkė kaklą jos kirviui. Jo akivaizdoje buvo šokama karmanjolė, tarp bažnyčiose priplėštų gėrybių buvo giedamos patriotiškos strofos, sužeisti rugpjūčio dešimtąją buvo nešiojami ant rankų, o pragariškomis naktimis Egalitė damos, pasidabinusios trispalviais kaspinais, gerdavo limonadą, Siejeso šmėkla pakilusi pareiškė: „Mirtis be jokių kalbų!" Tai Konventas, kuris degė ir stingo, iš įniršio raudo ir balo, jo nariai posėdžiaudavo su pistoletais kišenėse, o aistroms užvirus, išsitraukdavo špagas. Jisai tai užriaumodavo Dantono balsu į visas keturias puses: „Pabusk, Prancūzija, ir nusiblokšk tironus!", tai sėdėdavo sustingęs be žado, Robespjerui paėmus vadžias į savo rankas, ir dvejonių atodūsiais atsiliepdavo į šermenišką jo balsą. Jis buvo chaoso židinys; jį žudė, retino, badė durklais, šaudė pis-

* *Moniteur*, du 27 Juin, du 31 Août, 1795; Deux Amis.— T. 13.— P. 121—129.

toletais voniose, gatvėse ir ant laiptų. Ar negirdėjo jis vidurnaktį varpų? Jis vedė debatus, apsiaustas šimto tūkstančių ginkluotų vyrų su krosnimis sviediniams kaitinti ir maisto vežimais. Pavojaus varpai ragino jį pulti, jis buvo imamas šturmu, užplūstamas juodo sankiulotizmo tvano ir girdėjo šaižius balsus, reikalaujančius *duonos* ir *muilo*. Nes, kaip minėta, jis buvo chaoso židinys, sankiulotizmo centras, išskleidęs savo palapinę virš bedugnės prarajos, kur nėra nei tako, nei gairių, nei dugno, nei kranto. Ko gero, jis nepranoko eilinių parlamentų tikra narsa, sumanumu, ištikimybe, bendra galia ir vyriškumu, tačiau nė vienas neprilygo jam tikslo tiesumu ir pozicijos nepaprastumu. Dar vieną, gal du kartus, bet ne daugiau, užlies jį sankiulotiškos bangos, ir šis išvargęs Konvento laivas pasieks žemę.

Žerminalio dvyliktosios sukilimas praėjo be pėdsako; merdintis sankiulotizmas buvo nušluotas, vėl pranyko iš akių ir šias šešias savaites paslikas tįsojo ir aimanavo — ne vien aimanavo, bet dar ir rezgė kėslus. Nuginkluoti, išmesti iš savo tribūnos palubėje, jakobinai priversti slaptuose pogrindiniuose susiėjimuose ieškoti būdų išsigelbėti. Taigi pirmąją prerialio, o kitaip — 1795 metų gegužės dvidešimtąją — dieną vėl sutrata būgnai, ragindami prie ginklų.

Sankiulotizmas dar sykį pakilo iš savo mirties guolio, niokojantis, nesutramdomas lyg negyva jūra. Sent Antuano priemiesčio žmonės ant kojų. „Duonos ir devyniasdešimt trečiųjų metų konstitucijos",— šaukia jie; tie patys žodžiai kreida užrašyti ant vyrų skrybėlių. Jie pasiėmę ietis, skiltuvinius šautuvus, nusiskundimų sąrašą, vėliavas, kuo oficialiausiai surašytus spausdintus atsišaukimus. Dėl vienokių ar kitokių priežasčių didingoji daug vargų patyrusi liaudis sukilo, reikalauja duonos ir devyniasdešimt trečiųjų metų konstitucijos. Sukilėliai užima užkardas, trata prie ginklų raginantys būgnai, varpai nedarniai skelbia pavojų. Juodas tvanas suplūsta į Tiuilri, nustūmęs sargybinius įsibrauna į pačią šventovę; tuo metu, kai svarstomi dienotvarkės klausimai, suguža minia susivėlusių moterų, klykiančių: „Duonos! Duonos!" Kas, kad pirmininkas slepiasi, įsako skambinti pavojų nedideliu varpu Vienybės bokšte — valsty-

bės laivas vėl vos plaukia, semia vandenį; nedaug trūksta, ir tos jį užliejančios bangos jį nugramzdins.

Kokia vėl dienelė! Vyrai nesulaikomai veržiasi į Konvento salę, išstumia iš jos moteris, užtvindo visus koridorius, kelia kurtinantį triukšmą prie visų vartų. Deputatai ištiesę kaklus šaukiasi į pagalbą dangų, maldauja. Šent Antuanas įsiutęs kriokia: „Duonos ir konstituciją!“ Pasklinda gandas, esą „Konventas žudąs moteris“; griūna vartai, pasipila įsiutę vyrai, žvangindami ginklais! Ąžuolinės durys virto ąžuoliniais tamburinais, skambančiais nuo šent antuaniečių kirvių; tinkas aižėja, lentos gaudžia, žvanga, durys pasiduoda, ir įsiveržia klykdami, mušdami būgnus įniršę šent antuaniečiai su apdriskusiomis vėliavomis, spausdintais atsišaukimais — yra ko nustebti akiai ir ausiai. Pro kitas duris sulekia žandarai, ištikimų sekcijų nariai, bet jų puolimas atremiamas. Pokši šautuvai, tačiau šent antuaniečių išstumti nepavyksta. Veltui maldauja deputatai: gerbkite pirmininką, nesiartinkite prie jo! Deputatas Fero maldaudamas tiesia rankas, apnuogina savo krūtinę, išraižytą randų, likusių po mūšių Ispanijoje, bet veltui; tuomet jis ima grasinti, priešintis, bet ir vėl veltui. Maištingasai didžiosios liaudies deputate, tu ne vienas koveisi — mes taip pat! Mes neturime duonos, neturime konstitucijos. Jie sučiumpa vargšą Fero, pargriauna jį, mindo, nes jų įtūžis, matant savo pačių darbus, tik smarkėja, o paskui negyvą ar leisgyvį išvelka į koridorių, nukerta jam galvą ir pamauna ant ieties. Nejaugi tad šiam nepakartojamam Konventui trūko dar ir šitokios lemties? Kruvina Fero galva nešama ant ieties. Štai koks žaidimas prasidėjo; Paryžius ir visas pasaulis laukia, kuo jis baigsis.

Sankiulotai dabar netrukdomai plūsta į visus koridorius; rūmų viduje ir lauke, kiek akis užmato, vien Bedlamas, prasiveržęs pragaras! Pirmininkaujantis Buasi d'Angla sėdi nejudėdamas lyg uola; kiti Konvento nariai nustumti „ant viršutinių suolų“, o žandarai ir sekcijų nariai išsirikiavę atitveria juos savotiška siena. Sukilėliai siautėja, muša savo būgnus, nori perskaityti savo nusiskundimų sąrašą, nori, kad būtų priimtas vienoks dekretas, kitoks. Pirmininkaujantis Buasi sėdi pridengtas ginkluotų šalininkų, nepalenkiamas lyg bangų talžo-

ma uola. Sukilėliai jam grasina, nukreipia į jį šautuvus, bet jis nenusileidžia; jie iškelia prieš jį kruviną Fero galvą. Rimtai, rūsčiai jis jai nusilenkia, bet nenusileidžia.

Triukšmas toks, kad neįmanoma perskaityti nusiskundimų sąrašo — būgnai dunda, gerklės staugia, sukilimo negirdėti, kaip ir dangiškos muzikos, nes visi triukšmauja: paskelbkite mums tokį dekretą, paskelbkite kitokį. Kažkoks vyras „visą valandą kriokia kaskart, kai apmalšta triukšmas: *„Je demande l'arrestation des coquins et des lâches!“** Tikrai viena suprantamiausių iš visų kada nors pateiktų peticijų; ji apima visa, ko gali pagrįstai prašyti — pirmųjų metų konstitucijos, rinkiminės apygardos, slapto balsavimo ar kitos kokios stebuklingos politinės pažadėtosios arkos, kad jūsų labui būtų daroma iki pasaulio pabaigos! Aš taip pat „reikalauju areštuoti visus sukčius ir niekšus“, ir ničnieko daugiau... Nacionalinė atstovybė, užtvindyta tamsių sankiulotų, nepastebimai išslenka ieškoti kitur pagalbos ir prieglobsčio — čia niekas nepadės.

Į pavakarę, apie ketvirtą valandą, salėje telieka gal šešiasdešimt deputatų — tikri sukilėlių draugai, taip pat slapti vadai, Kalno viršūnės likučiai, po termidoro įvykių užguiti, neturį balso. Dabar išmušė jų valanda; jie turi nusileisti ir prabilti — dabar arba niekada! Sankiulotų paraginti, tie šešiasdešimt deputatų nusileidžia: naujojo kalendoriaus autorius Romas, švento aliejaus indą sudaužęs Riulis, Gužonas, Diuknua, Subrani ir kiti. Nudžiugę sankiulotai apsupa juos žiedu. Romas sėdasi į pirmininko kėdę, jie ima priiminėti nutarimus ir dekretus. Vienas paskui kitą po trumpų pasisakymų, tiksliau sakant, strofų ir antistrofų, gan greitai priimami dekretai: kaip atpiginti duoną, kaip pažadinti miegantį liūtą. Po kiekvieno naujo dekreto sankiulotai šaukia „Priimtas, priimtas“ ir muša savo būgnus.

Darbas eina sparčiai — per valandas padaroma tiek, kiek per mėnesius. Staiga į salę įeina kažkoks žmogus; lempų šviesoje visi atpažįsta Ležandrą. Jis ištaria žodžius, už kuriuos jį reiktų nušvilpus išvaryti! Paskui įeina Lepeltjė ar kitos dabišių sekcijos nariai ir paauk-

* Aš reikalauju areštuoti visus sukčius ir niekšus' *(pranc.)*.

suoti jaunuoliai — atkišę durtuvus, ryžto kupinais veidais. Dunda jų batai, žvilga lempų šviesoje durtuvai; kas lieka ilgo maišto išvargintiems, į neviltį puolusiems, alkaniems sukilėliams, jei ne trauktis, bėgti laukan ir gelbėtis kas gali? Tenka net išmušti langus, kad sankiulotai galėtų pakankamai greitai išsilakstyti. Bankininkų sekcijų nariai ir paauksuoti jaunuoliai plieno šluotomis nušluoja juos į Sent Antuano gelmes. Vėl triumfas! Tų šešiasdešimties dekretai net ne anuliuojami — jie paprasčiausiai paskelbiami negaliojančiais. Romui, Riuliui, Gužonui ir sukilimo vadeivoms, iš viso trylikai žmonių, paskelbiamas kaltinimas. Nepertraukiamas posėdis baigiasi trečią valandą ryto *. Sankiulotizmas, dar sykį parblokštas ant nugaros, guli išsiskėtęs ir vaduojasi mirtimi.

Štai kas darėsi prerialio pirmąją, t. y. 1795 m. gegužės dvidešimtąją, dieną. Prerialio antrą—trečią dienomis, kai sankiulotizmas vis dar gulėjo paslikas, jis netikėtai ėmė skambinti savo pavojaus varpu, surinko ginkluotus vyrus, bet nieko nepešė. O kas, jeigu su savo Romais ir Riuliais, apkaltintais, bet dar nesuimtais, įsteigsime rytuose savąjį, naują, „tikrą Nacionalinį Konventą" ir paskelbsime kitus už įstatymo ribų? Kas, jeigu mes paimsime ginklus ir išsirikiavę išžygiuosime? Tą seną netikrąjį Konventą supa ginkluoti daliniai ir dabišių sekcijų nariai, iš viso apie trisdešimt tūkstančių vyrų, tad mes tegalime vieni kitus gąsdinti ir pravardžiuoti. „Dabišiai „prieš" kraugerius". Fero žudikas, pagautas tuoj po nusikaltimo ir nuteistas, dabar. pakeliui į giljotiną Grevo aikštėje išvaduojamas ir parvedamas atgal į Sent Antuaną, bet veltui. Ateina Konventui ištikimų sekcijų nariai ir paauksuoti jaunuoliai jo ieškoti, kaip reikalauja dekretas, ir negana to — nuginkluoti sent antuaniečių! Jie išties juos nuginkluoja, atsiritinę patrankas, užpuolę sankiulotų pabūklus, karine narsa ir įstatymų baime. Sent antuaniečiai atiduoda ginklus; Santeras netgi pataria tai padaryti, nes baiminasi dėl savo gyvybės ir alaus daryklos. Fero žudikas šoka nuo aukšto namo stogo, ir viskas prarasta **.

* Deux Amis.— T. 13.— P. 129—146.

** *Toulongeon.*— T. 5.— P. 297; *Moniteur*, Nr. 244—246.

Tai matydamas, Riulis peršauna pistoletu savo seną žilą galvą, ištaškydamas ją į gabalus, kaip kadaise Reimse indą su šventu aliejumi. Romas, Gužonas ir kiti stovi išrikiuoti prieš paskubomis paskirtą greitai veikiantį karinį tribunolą. Išgirdęs nuosprendį, Gužonas išsitraukė peilį, susivarė jį į krūtinę, perdavė šalia stovinčiam Romui ir krito negyvas. Romas pasielgė taip pat, o paskui ir beveik visi kiti. Kol įsikišo teismo antstoliai, romėniška mirtis išskynė juos lyg kokia elektros grandine. Gyvus likusius pasiglemžė giljotina.

Tai buvo *Ultimi Romanorum* *. Dabar Konventas įsako teisti ir pasmerkti myriop Bijo, Kolo ir jų bendrininkus, bet išaiškėja, kad jie jau išvykę, išsiųsti laivu į Sinamarį, į karštą Surinamo purvą. Ten Bijo prisijaukina pulkus papūgų, Kolo suserga geltonuoju drugiu ir susidegina vidurius, išgėręs visą butelį romo **. Sankiulotizmas nebealsuoja. Miegantis liūtas virto negyvu liūtu, ir dabar, kaip matome, kiekviena kanopa gali jam įspirti.

6 skyrius

KEPTOS SILKĖS

Šitaip miršta sankiulotizmas, jo kūnas, ar taip jisai pasikeičia. Skarmaluotų jo pitijų karmanjolė pavirto pyrrika [399] ir Kabariu pobūvių šokiu. Sankiulotizmas negyvas, sunaikintas panašių *„izmų"*, kurie natūraliai iš jo gimė, ir dabar jie laidoja jį taip kurtinamai džiūgaudami, taip nedarniai skambindami laidotuvių varpais, kad gal tik pusei šimto metų praėjus imi aiškiai suprasti, kodėl jis kada nors apskritai buvo gyvas.

Vis dėlto prasmės čia būta: sankiulotizmas išties buvo gyvas, tai buvo naujas laiko tvarinys. Negana to: jis dar ir dabar gyvas, dar ir dabar kur pažvelgsi pereina iš vieno kūniško pavidalo į kitą, mažiau amorfinį, kaip elgiasi visi suktojo laiko nauji tvariniai, kol pasiekęs kokį tobulesnį pavidalą apjuos visą pasaulio rutulį! Mat dabar kiekvienas išmintingas žmogus, ko gero, supran-

* Paskutinieji iš romėnų *(lot.)*.
** Dictionnaire des Hommes Marquans, §§ Billaud, Collot.

ta privaląs remtis savo žmogiška esybe, o ne jos papuošalais. Tas, kuris šiais laikais mūsų Europoje remiasi kad ir kokiais pagražinimais, formulėmis ir kiulotizmais, viso labo remiasi senais skarmalais ir avikailiais, tad ilgai išsilaikyti negali. Na, o sankiulotizmo kūnas miręs ir palaidotas; tikėsimės, jog šiuo pradiniu amorfišku pavidalu jis nebeatgims dar tūkstantį metų.

Ar buvo jis baisiausias iš visų laiko tvarinių istorijoje? Vienas iš baisiausių. Mūsų Konventas, dabar pasidaręs antijakobiniškas, norėdamas pasiteisinti ir sutvirtėti, paskelbė teroro viešpatavimo nusikaltimų — giljotinuotųjų žmonių — sąrašus. Tie sąrašai nepilni! — šaukia niurzgalius abatas Mongajaras. Skaitytojo manymu, kiek juose pavardžių? Bemaž du tūkstančiai. Jų buvo per keturis tūkstančius! — rėkia Mongajaras. Šitiek jų buvo giljotinuota, sušaudyta, paskandinta, žiauriai nukamuota; iš jų devyni šimtai moterų *. Tai siaubingai didelis skaičius aukų, ponas abate,— jeigu dešimt kartų tiek paguldytų galvas mūšio lauke, būtų pasiekta šlovinga pergalė ir jos garbei būtų giedama *„Te Deum"*. Tai bemaž dušimtoji dalis žuvusių per visą Septynerių metų karą, per kurį didysis Frydrichas išplėšė Sileziją iš didžiosios Teresės, o epigramų geliama Pompadur įsitikino negalinti būti Agne Sorel[400]. Žmogaus galva, ponas abate, yra keista tuščiavidurė kriauklė, ir Kokerio studijavimas jam duoda menką naudą.

O kas, jeigu istorija išgirstų, jog kažkur šioje planetoje esama tautos, kurioje kas trečias daugiau nei pusę savaičių per metus negauna tiek apipuvusių bulvių, kiek reikia gyvybei palaikyti? ** Tokiu atveju istorija priversta samprotauti, kad badas yra badas, kad badas ištisais šimtmečiais leidžia padaryti daug prielaidų; istorija drįsta teigti, kad devyniasdešimt trečiųjų metų prancūzų sankiulotizmas, kuris, pažadintas iš ilgo letargo, galėjo nieko nelaukdamas lėkti prie šalies sienų ir žūti kovoje už nemirtingą viltį ir tikėjimą išvaduoti save ir artimuosius, tebuvo *antras* nelaimingiausiųjų sąraše! Juk airių sanbulvys taip pat turėjo jausmų ir netgi sielą! Kaip skau-

* *Montgaillard.*— T. 4.— P. 241.

** Airijos komisijos įstatymui dėl vargšų parengti ataskaita, 1836 m.

du jam buvo mirti badu savo tamsioje, šaltoje lūšnoje, kaip skaudu jam buvo matant iš bado mirštančius savo vaikus!

Skaudu jam buvo elgetauti, meluoti ir sukčiauti. Jeigu tas ledinis tamsuoliško skurdo, amžinai persiduodančio iš vienos kartos į kitą, vėjas sustingdė jį, pavertė apatišku, bejausmiu, sugrubusiu, ir jis nieko nematė, nieko nebejautė — ar sielą turinčiam padarui tai buvo šiokia tokia paguoda, ar skaudžiausia nelaimė?

Tokių dalykų būta ir dabar esama, ir jie patyliukais dedasi toliau, o sankiulotizmas atsiranda kaip jų padarinys. Istorija, pažvelgusi toli į Prancūzijos praeitį, pavyzdžiui, į Tiurgo laikus, kai nebyli bekraštė minia, nusiplūkę, purvini vargšai pageltusiais veidais, suplyšusiais skarmalais, vos ant kojų besilaikydami atėjo prie savo karaliaus rūmų, įteikė hieroglifais surašytą savo nusiskundimų peticiją, o vietoje atsakymo buvo pakarti ant „naujų dvylikos metrų aukščio kartuvių“, graudžiai pripažįsta, kad jokiu laikotarpiu visa dvidešimt penkių milijonų prancūzų tauta tiek neprisikentėjo, kaip teroro viešpatavimo metais! Tik tuomet kentėję nebe milijonai bežadžių, o tūkstančiai, šimtai, vienetai kalbančių, kurie šaukė, leido straipsnius ir kaip mokėjo ir galėjo kurtino pasaulį savo aimana — štai koks pagrindinis šio laikotarpio ypatumas. Garsiausiai klykiantys laiko tvariniai niekad nebūna baisiausieji, nes jie greitai miršta; baisiausieji — tie, kurie tyli, kurie gyvena šimtmečiais! Anarchija, nekenčiama kaip mirtis, yra šlykšti visai žmogaus prigimčiai ir todėl turi greitai mirti.

Taigi tegul visi žino, kokios žmogaus gelmės ir aukštybės vis dar jame atsiskleidžia, ir su baime ir nuostaba, su pagrįsta simpatija ir pagrįsta antipatija, tyromis akimis ir atvira širdimi tai apmąsto, įsisąmonina ir padaro aibę išvadų. Viena pirmųjų išvadų, pavyzdžiui, turėtų būti ši: „jeigu šio mūsų pasaulio dievai sėdės žvilgančiuose savo sostuose tokie aptingę kaip Epikūro[401] dievai, o gyvas moksliškumo ir alkio chaosas siaus netramdomas jiems po kojomis, pataikūniškiems parazitams skelbiant „Taika, taika“, kai jos nė kvapo“, tuomet tamsusis chaosas tikriausiai pakils — jau pakilo, ir — o dangau! — jis juk išdirbo nudyręs jiems odas ir pasisiuvo

iš jų kelnes sau! Idant mūsų žemėje dar tūkstantį metų neatsirastų antras sankiulotizmas, gerai supraskime, kas buvo pirmas, ir visi mes — turtingieji ir vargšai — elkimės *kitaip*... Na, bet grįžkime prie savo pasakojimo.

Dabišių sekcijos neapsakomai džiūgauja, sukasi šokėjos Kabariu pobūviuose; bene būsime išsprendę šią bemaž neišsprendžiamą užduotį — *respublika be anarchijos?* Nebėra šūkio „Brolybė arba mirtis!", chimeriškas „Čiupkit, katriems reikia" virto praktišku „Laikykite, katrie turite". Anarchišką skurdo respubliką pakeitė tvarkinga prabangos respublika, kuri išsilaikys tol, kol pajėgs.

Tais vasaros vakarais Mersjė matė darbininkus, vakarieniaujančius ilgose pašiūrėse ant O Šanž tilto ir Grevo aikštėje. Kasdieninis duonos davinys dabar sumažėjo iki pusantros uncijos. „Kiekvienoje lėkštėje po tris keptas silkes, apibarstytas pjaustytais svogūnais, pašlakstytas lašeliu acto, dar saujelė virtų džiovintų slyvų ir lęšių, plaukiojančių permatomame padaže. Šimtai jų sustoję eilėmis prie šitokiu skurdžiu maistu nukrautų stalų, šalia virėjo su šnypščiančia keptuve ir puodu, verdančiu virš ugnies tarp dviejų akmenų, be duonos kirto savo šlykštų ėdalą, toli gražu neatitinkantį jų apetito ir skrandžių talpos" *. Likusią tuštumą užpildys Sena, kurios vandenys gausiai teka čia pat.

Ak, darbo žmogau, vadinasi, tavo kova, tavo narsa tuos ilgus šešerius sukilimo ir sunkių išmėginimų metus tau nedavė jokios naudos? Palaimingą raudonai auksinį vakarą jūs valgote silkes, užsigerdami vandeniu. Ak, kodėl tokia graži žemė, kai ją nurausvina kylanti ar besileidžianti saulė, jeigu žmogus taip elgiasi su savo artimu, kad ji virsta pakalne nepriteklių ir ašarų, ir netgi ne nuolankių ašarų. Visa, ką tu išdrįsai ir pakėlei — Bastilijos sugriovimas, Braunšveigo hercogo sutriuškinimas, grumtynės su koalicija, žeme ir pragaru — buvo dėl Kabariu salonų respublikos? Kantrybės, turėk kantrybės — tai dar ne galas.

* Nouveau Paris.— T. 4.— P. 118.

7 skyrius

KARTEČĖS SALVĖ

Tiesą sakant, ar gali kas būti natūraliau, galima sakyti, netgi labiau neišvengiama pereinamoje postsankiulotiškoje stadijoje, nei kaip tik šitokie dalykai? Sujauktos nuolaužos skurdo respublikos, pasibaigusios teroro viešpatavimu, kiek įmanydamos tvarkosi. Žmonėms pradėjus nebetikėti Žano Žako ir dauguma kitų evangelijų, kas belieka, jei ne grįžti prie senosios Mamonos[402] evangelijos? Visuomenės sutartis gal tiesa, o gal ne, brolybė yra brolybė arba mirtis, bet už pinigus visuomet nusipirksi pagal jų vertę; visų žmogaus dvejonių painiavoje neabejotina yra tai, kad malonumai yra malonūs. Feodalinių pergamentų aristokratiją nusinešė galingas srautas, o dabar natūraliai atsiranda pinigų kapšo aristokratija. Šitokia dabar yra visų Europos žmonių bendrijų eiga. Ar tik nebus ši aristokratija dar niekingesnė? Nepalyginamai niekingesnė, niekingiausia iš visų lig šiol žinomų.

Tačiau ji turi tą privalumą, kad kaip ir anarchija ji negali ilgai išsilaikyti. Ar esi kada susimąstęs, kad mintis yra stipresnė už artilerijos parkus ir (nesvarbu, kiek metų praėjo po mirties ar kankinystės — penkiasdešimt ar du tūkstančiai) kad ji rašo ir ištrina parašytus parlamento aktus, verčia kalnus ir lipdo pasaulį lyg minkštą molį? Ir dar: kad visos mintys, vertos šio pavadinimo, prasideda nuo meilės ir kad dar nėra buvę išmintingos galvos be kilnios širdies? Dangus nesiliauja bėręs mums dovanas — kiekvienai kartai jis atsiunčia kilnių širdžių. Na, o kokia kilni širdis gali save apgaudinėti ar kitų apgauta patikėti, jog ištikimybė pinigų kapšui yra tauri? Mamona,— šaukia visų laikų ir šalių kilnios širdys,— yra niekingiausias iš visų žinomų dievų, netgi iš visų žinomų nelabųjų. Kokių dorybių jame esama, kad jį reiktų garbinti? Neįžvelgsi jokių dorybių, net siaubo jis nekelia, geriausiu atveju pasišlykštėjimą, sumišusį su panieka! Kilniaširdžiams matant, iš vienos pusės, plačiai paplitusį skurdą, tamsius, tamsos dar ir gaubiamus nelaimėlius, vilgančius ašaromis pusantros uncijos duonos

riekutę, o iš kitos pusės, pobūvių šokėjas kūno spalvos plačkelnėmis, tuščią, šlykštų tokių dalykų spindesį, nelieka nieko kita, kaip sušukti, paskelbti: „To jau per daug, o dieviškasis Mamona, truputį per daug! Viskam, kas žemiška, prabilęs jų balsas neša *fiat* ir *pereat*" *.

Na, o anarchijos mes nekęsime kaip mirties, nes ji ir yra mirtis, o to, kas blogiau už anarchiją, turime nekęsti dar *smarkiau*. Be abejo, vaisinga tik taika. Anarchija — tai naikinimas, ji sudegina tai, kas apgaulinga, nepakenčiama, bet tuomet lieka tuštuma. Žinok dar ir tai: iš kvailumo pasaulio galima sutverti vien tik kvailumą. Kaip nori jį tvarkyk, kurk iš jo konstitucijas, sijok jį pro rinkimų urnas, bet jis vis tiek yra ir išliks kvailumu — dar vienu grobiu dar vieniems šarlatanams ir nešvariems dalykams, tad jo galas bus ne ką geresnis už pradžią. Kas gali gauti ką išmintinga iš neišmintingo žmogaus? Niekas. Tad tuštumai ir visa ko naikinimui apėmus šią Prancūziją, ką dar gali nuveikti anarchija? Tebūnie tvarka, nors ir kareivių kardų palaikoma, tebūnie taika, idant dangaus gėrybės nesipiltų pro šalį ir visa jo siunčiama mums išmintis atneštų mums vaisių atėjus laikui!

Belieka pasižiūrėti, kaip sankiulotizmo malšintojai buvo patys numalšinti ir kaip paraku buvo išsklaidyta šventoji teisė į sukilimą, nes tuo ir baigėsi ši nepaprasta įvykių kupina istorija, pavadinta *Prancūzijos revoliucija*.

Šiuos trejus metus pasiutusio vėjo, pasiutusių bangų šitaip gainiojamam Konventui, tai vairuojamam, tai ne, pabosta savo paties egzistavimas, ir jis pamato visiems nusibodęs, tad nuoširdžiai geidžia baigti darbą. Iki paskutinių savo gyvavimo akimirkų jam tenka kovoti su prieštaravimais; nors dabar jis sparčiai rengia konstituciją, ramybės jame nesama. Siejesas dar kartą kuria konstituciją, bemaž ją baigiąs. Patirties pamokytas, didysis Kūrėjas daug ką keičia, daug ką prideda. Piliečių skirstymas į aktyviuosius ir pasyviuosius, kitais žodžiais tariant, turto cenzas ir netgi dveji rūmai: Seniūnų ir Penkių šimtų tarybos,— štai koks jo darbo rezultatas! Panašia dvasia, atsisakant to lemtingo pasiaukojamo buvusio Steigiamojo susirinkimo straipsnio, priimamas įsta-

* Tebūnie ir težūva *(lot.)*.

tymas, jog esami Konvento nariai ne tik gali būti perrinkti, bet netgi du trečdaliai jų privalo būti perrinkti. Aktyvieji piliečiai rinkėjai šįkart galės laisvai pasirinkti tik trečdalį savo Nacionalinio susirinkimo deputatų. Papildžius konstituciją šitokiu straipsniu dėl dviejų trečdalių deputatų privalomo perrinkimo, ji perduodama visų miestų municipalitetams, prisakius: arba *vieną ir kitą* priimate, arba atmetate. Kad ir koks nemalonus šitoks papildymas, didžioji dauguma municipalitetų priima ir ratifikuoja konstituciją, numatančią Direktoriją iš penkių asmenų, dvejus rūmus, kurių du trečdaliai deputatų bus jų pačių skiriami. Galima tikėtis, kad ši konstitucija bus galutinė. *Eiti* ji galės, nes kojas jau turi — tai du trečdaliai perrenkamų deputatų, kurie sugeba eiti. Siejesas žvelgia į popierinį savo gaminį su teisėtu pasididžiavimu.

Tačiau pažvelkite: nepaklusniosios sekcijos, o pirmiausia Lepeltjė, spyriojasi, nors joms tik gera norima! Girdi, tas papildymas dėl dviejų trečdalių jūsiškių perrinkimo — tai akivaizdus rinkimų laisvės, žmogaus ir suverenios liaudies teisių pažeidimas! Godūs tironai — jūs norėtumėte amžinai išlikti valdžioje! (Mat, tiesą sakant, šiuos žmones išpaikino pergalė prieš Sent Antuaną ir seniai turima teisė į sukilimą. Netgi ne vien juos, o visus. Be to, susimąstykite apie tai, kad kiekvienas žmogus anksčiau galėjo viltis ko tik norėjo, o dabar viltis iš jų atimama ir peršamas vilčių išsipildymas, tik va *toks*.)

Kuomet liežuviai jau ima plakti, kokios aistros apima seniai turimos teisės į sukilimą išpaikintus žmones! Žurnalistai — Lakretelis, Laarpas — protestuoja, oratoriai rėžia kalbas, kuriose justi ir rojalizmas, ir jakobinizmas. Prie vakarinės sienos Pišegriu, išdrįsęs pasikliauti savo armija, kuo slapčiausiai veda derybas su Kondė. Paryžiaus sekcijose postringauja vilkai avių kailiais, užsimaskavę emigrantai ir rojalistai *. Kaip sakyta, kiekvienas vylėsi, kad rinkimai duos jam kokios naudos, o da-

* Napoleon, Las Cases // Choix des Rapports.— T. 17.— P. 398—411.

bar išaiškėja, jog jų nebus, tiksliau, kad bus tik trečdalis rinkimų. Prieš šį dviejų trečdalių straipsnį vienijasi baltieji su juodaisiais — visi Prancūzijos nepaklusnieji, kuriems atrodo, kad šis straipsnis baigia padaryti galą jų veiklai.

Lepeltjė sekcija, gavusi ne vieną kreipimąsi, nutaria, kad šis straipsnis yra akivaizdus teisių pažeidimas ir kad jinai, Lepeltjė sekcija, paprasčiausiai jam nepaklus, ir ragina visas kitas laisvas sekcijas prie jos prisidėti, „sukurti Centro komitetą“ priešintis priespaudai *. Beveik visos sekcijos, kuriose apie keturiasdešimt tūkstančių sugebančių kautis vyrų, palaiko šią iniciatyvą. Taigi saugokis, Konvente! Vandemjero dvyliktąją, t. y. 1795 m. spalio ketvirtąją, atvirai nepaklusdami Konventui, Lepeltjė sekcijos vyrai su užtaisytais šautuvais posėdžiauja savo šv. Tomo dukterų vienuolyne Vivjen gatvėje. Konventas turi po ranka gal penkis tūkstančius reguliariosios armijos kareivių, gausybę generolų ir pusantro tūkstančio visokių persekiojamų ultra-jakobinų, kuriuos, šitokiai kritiškai padėčiai susidarius, paskubomis surinkęs apginklavo ir pavadino „Aštuoniasdešimt devintųjų metų patriotais“. Konventas, stiprus tuo, kad jo pusėje įstatymas, pasiunčia savo generolą Menu nuginkluoti Lepeltjė sekcijos.

Taigi, puikuodamasis savo galia, Menu įžygiuoja su raštišku įsakymu atiduoti ginklus, bet nieko nepeša. Apie aštuntą valandą vakaro generolas Menu su savo kareiviais, išsirikiavusiais Vivjen gatvėje, veltui skelbia reikalavimus; galop jis įsitikina nesugebėsiąs nuginkluoti Lapeltjė sekcijos vyrų, kurie iš visų langų nukreipę į juos šautuvus. Jis priverstas grįžti; savo kailį jis išsaugojo, bet užduoties neįvykdė ir todėl areštuojamas „kaip išdavikas“. Tuomet visi keturiasdešimt tūkstančių prisideda prie šios nenugalimosios Lepeltjė sekcijos. Ką dabar šauktis į pagalbą šiam iš baimės virpančiam Konventui? Vargšas mūsų Konventas po tokios sunkios kelionės vos tik įplaukęs į uosto ekvatoriją, taip sakant, užplaukė ant seklumos; jis persigandęs kapanojasi, o iš visų pusių šniokščia bangos, visos keturiasdešimt tūks-

* Deux Amis.— T. 13.– P. 375—406.

tančių, pasiryžusios jį užlieti, su visu jo siejesišku kroviniu ir visa Prancūzijos ateitimi nusitempti į gelmes! Vis dėlto, pražūčiai gresiant, jis paskutinį kartą dar mėgina pajudėti.

Vieni deputatai ragina paskirti komendantu Bara, numalšinusį termidoro sukilimą, kiti — dar geriau — prisimena pilietį Bonapartą, be darbo likusį artilerijos karininką, kuris paėmė Tuloną,— galvotą, veiklų vyrą. Akims apdumti komendantu paskiriamas Bara, o tikruoju — šis jaunasis artilerijos karininkas. Tuo metu, kai buvo priimtas šis nutarimas, jis sėdėjo galerijoje ir girdėjo. Jis pasišalino ir kokį pusvalandį susikaupęs, niūrus svarstė, būti ar nebūti, ir galop atsakė „taip“.

Dabar, kai vadovauti ėmėsi vyras su galva, klausimas sprendžiamas energingai. Greitai į Sablono stovyklą sustiprinti artilerijos apsaugą — juk ją tesaugo mažiau nei dvidešimt vyrų! Miklus adjutantas Miuratas raitas nušuoliuoja tenai ir vos spėja: už kelių minučių ten pasirodo ir Lepeltjė sekcijos kariai. Pabūklai mūsų! O dabar užimkite šį postą, aną — greitai ir ryžtingai; stokite prie Luvro vartų, Dofino akligatvyje, Sent Onorė gatvėje, nuo Naujojo tilto šiaurine krantine į pietus iki pat buvusio Karališkojo tilto, apjuoskite Tiuilri šventovę plieninės disciplinos žiedu. Tegul kiekvienas artileristas uždega savo dagtį, o visi kariai užtaiso šautuvus!

Taigi Konventas kiaurą naktį nepertraukiamai posėdžiauja, o švintant Paryžius vėl išvysta šventą sukilimą. Valstybės laivas vis dar plūkiasi seklumoje, o audringos bangos ritasi iš visų pusių, būgnai ragina telktis, žmonės ginkluojasi, triukšmauja, tik varpai neskambina pavojaus, nes jų neliko — tik Konvento varpas Vienybės bokšte. Visas kraštas žiūri į laivą, įsitikinęs, kad jis neišvengiamai suduš. Vargšas laivas kapstosi persigandęs — iki uosto teliko kabeltovas, o šitoks baisus pavojus jau iškilęs! Vis dėlto kapitoną jis turi. Priimamas užrišus akis maištininkų pasiuntinys, kiti nepriimami; vieni patarinėja, kiti atkalbinėja — vargšas laivas plūkiasi! Šiandien — ketvirtųjų metų vandemjero tryliktoji, kitaip spalio penktoji diena; tai bent sutapimas: tai šeštosios menadžių žygio metinės. Štai kaip toli nuėjome, naudodamiesi šventąja teise į sukilimą.

Lepeltjė sekcija užėmė šv. Roko bažnyčią, Naująjį tiltą — mūsų priešakinis postas pasitraukė iš ten nešaudydamas. Lepeltjė vyrai šaudo kur papuola; kulkos trinksi net į Tiuilri laiptus. Bet štai pasirodo susivėlusios moterys, spiegdamos „Taika!“ Už jų eina lepeltjiečiai, mojuodami skrybėlėmis ragina Konvento karius susibroliuoti. Atsargiai! Artilerijos karininkas nepajudinamas, lyg iš bronzos išlietas; jeigu reikės, jis gali būti greitas kaip žaibas. Jis netgi nusiunčia Konventui aštuonis šimtus šautuvų su šoviniais — blogiausiu atveju garbingieji nariai turės paimti juos į rankas. Į šią perspektyvą jie žiūri gan sunerimę. Laikrodis išmuša ketvirtą vakaro*. Lepeltjė sekcijos nariai, per pasiuntinius, mėginimu susibroliuoti ir mojavimu skrybėlėmis nieko nepešę, tekini pasipila pietine Voltero krantine, gatvėmis ir praėjimais į tikrų tikriausią masišką puolimą! Ką tu dabar darysi, bronzini artilerijos karininke? „Ugnis!“— ištaria bronzinės lūpos. Lyg ugnikalnis be perstojo dunda, griaudžia jo pabūklai. Dofino akligatvyje pastatyta didžioji patranka šaudo į šv. Roko bažnyčią, trinksi didžiosios patrankos nuo Karališkojo tilto, visur. Gal du šimtai puolančiųjų, daugiausia prie šv. Roko bažnyčios, išlekia į orą! Lepeltjiečiai neatlaiko tokių šiurkščių pokštų, neatlaiko jų ir sąjungininkai iš kitų sekcijų. Keturiasdešimt tūkstančių vyrų traukiasi į visas puses, laksto ieškodami kur pasislėpti. „Gal šimtas jų susirinko prie Respublikos teatro,— pasakoja artilerijos karininkas,— bet keliais sviediniais jie buvo iš ten išmušti. Šeštą valandą viskas buvo baigta“.

Vadinasi, laivas *nuplaukė* nuo seklumos; aidint sveikinimo šūksmams jis nebetrukdomai plaukia į krantą! Pilietis Bonapartas „paskiriamas vidaus pajėgų vyriausiuoju vadu“— nutarimas priimamas be balsavimo, visiems triukšmingai pritariant. Numalšintos sekcijos gauna nusiginkluoti, kaip jos nusiteikusios — nerūpi niekam. Šventoji teisė į sukilimą pranyko amžiams! Siejeso konstitucija gali lipti į krantą ir eiti. Stebuklingasis Konvento laivas pasiekė žemę ir pavirto, kaip tai dažnai nutinka laivams epuose, metaforiškai kalbant, *jūrų nimfa,*

* *Moniteur*, Séance du 5 Octobre 1795.

Jis nebeplaukios jūromis, nebeklajos bekraštėmis jų žydrynėmis, bet bus tik vienas iš istorijos stebuklų!

„Netiesa,— teigia Napoleonas,— girdi, iš pradžių mes šaudėme tuščiais sviediniais — mes veltui būtume aukoję žmones“. Išties gryniausias melas: šaudoma buvo kuo tikriausiais sviediniais. Visiems buvo aišku, kad čia ne pasilinksminimas. Dar ir dabar šv. Roko bažnyčios sienose matyti skeveldrų žymės. Štai kas keista: ši kartečės salvė buvo žadėta dar Broji laikais, prieš šešerius metus, bet tuomet šio grasinimo įvykdyti nebuvo galima, o ir naudos nebūtų buvę. Tačiau dabar jai atėjo laikas ir atsirado jai tinkamas žmogus; štai ji nuaidėjo, ir tai, ką mes konkrečiai vadiname *Prancūzijos revoliucija*, subyrėjo į šipulius ir nuėjo į praeitį!

8 skyrius

FINIS

Žmonės pastebėjo, kad Homero epas primena bareljefą: jis nesibaigia, bet tiesiog nutrūksta. Tiesą sakant, toks yra ir pačios visuotinės istorijos epas. Joje derama seka deramai atsiranda vienas iš kito kylantys direktorija, konsulatas, imperija, restauracija, pasodinant į sostą pilietį karalių, tačiau jų visų pirmtakas, kaip matome, subyrėjo į šipulius. Kitų metų Babefo sukilimas mirs vos gimęs, užsmaugtas kareivių. Jeigu senate pasigirs rojalistiškos gaidos, jį taip pat „išvalys“ kareiviai; o fruktidoro aštuonioliktajai nuslopinti pakanka parodyti durtuvus *. Tai dar ne viskas: kareivių durtuvais galima pabaksnoti senatui *a posteriori* ** ir, nepraliejus kraujo, priversti jį iššokti pro langą, sukeliant briumero aštuonioliktąją. Šitokie istoriniai pokyčiai neišvengiami, bet jie įgyvendinami intrigomis: politiniais manevrais ir ramiais paliepimais, kaip permainos ministerijoje. Apskritai kalbant, nuo šiol Prancūzijos istorijos įvykius nulems ne šventoji teisė į sukilimą, bet švelnesni metodai, kurie visą laiką švelnės.

* 1799 m. lapkričio 9 d. (Choix des Rapports.— T. 17.— P. 1—96).
** Į užpakalį *(it.)*.

Pripažįstama, kad toji direktorija, savo veiklos pradžioje teturėjusi tris dalykus: „seną stalą, popieriaus lapą ir rašalinę“ ir iš pažiūros — jokių lėšų *, darė stebuklus. Prancūzija, nurimusi nuo teroro laikų, atjaunėjo lyg iš sustingimo išjudintas milžinas, ir jos vidinis gyvenimas tolydžio žengė į priekį. Kalbant apie išorinį pavidalą ir išorinio gyvenimo formas, tegalima pasakyti, jog tas, kuris valgo, yra stiprus, o iš neišmintingo žmogaus išminties *nelauk*. Apsimetėliai sudeginti; negana to: Prancūzijos ypatumas yra tas, kad netgi jų veidmainystė sudeginta. Naujosios realijos dar nepasirodė, gaila — ne, vien tik jų šmėklos, popieriniai modeliai ir bandomieji atvaizdai. Dabar Prancūzijoje keturi milijonai žemės sklypų; tas juodas agrarinio įstatymo šešėlis, galima sakyti, *virto tikrove*. Dar keisčiau, kad visi prancūzai, atrodo, „turi teisę į dvikovą“— vežikas gali iškviesti į ją bajorą, jeigu šis jį įžeis. Štai koks viešosios nuomonės įstatymas: lygybė bent jau mirti! Valdymo forma — pilietis karalius, į kurį dažnai šaudo, bet kol kas nenušauna.

Taigi, apskritai kalbant, ar neišsipildė tai, ką tikrai *ex-post facto*[403] pranašavo arkisukčius Kaliostras ar kas kitas? Jisai, skvarbiu, apstulbusiu žvilgsniu žiūrėdamas į šituos dalykus, šitaip porino: „Cha! Kas gi *tai?* Angelai, Urieli, Anachieli[404] ir dar jūs penki, atjauninimo penkiakampi, jėga, sunaikinusi pirmąją nuodėmę, žeme, dangau ir tu, išorine užmaršties buveine, žmonių vadinama pragaru! Nejaugi ima svyruoti apgaulės imperija? Ji trūkinėja, svaidydama skaisčius, žvilgančius šviesos spindulius iš savo tamsių gelmių, raitydamasi ir kilnodamasi ne gimdymo kančiose, bet priešmirtinėje agonijoje. Taip, tai šviesos spinduliai, veriantys, ryškūs, sveikina dangų— pažvelkite, jie *uždega* tą imperiją, skaisti jų šviesa pasidaro panaši į raudoną pragaro liepsną!

Apgaulė liepsnoja, apgaulė sudega; visą pasaulį apgaubia viena raudona klaikiai šniokščianti ugnies jūra, jos liežuviai net žvaigždes pasiekia. Sostai sumesti į ją, ir Diubua mitros, ir taukais varvančios sakyklos, ir — cha! ką aš matau?! — visi pasaulio *kabrioletai*, visi

* *Bailleul*. Examen critique des Considérations de Madame de Staël.— T. 2.— P. 275.

visi! Vargas man! Nuo tų laikų, kai faraono vežimai grimzdo Raudonojoje vandens jūroje, dar niekad šitokia gausybė ratų nežuvo ugnies jūroje. Nelaimingus, pelenais ir dūmais pavirtusius, juos blaškys vėjas.

Vis aukščiau kyla šios ugnies jūros liepsnos, sutraškančios kaskart, kai į jas įmeta išlaužę kokią lentą, šnypščiančios, kai gauna odos ar priunelės. Metaliniai stabai išsilydo, marmuriniai virsta kalkėmis, uolų kalnai niūriai susproginėja. Garbingumas, kurio visi kabrioletai surinkti ir sumesti į laidotuvių laužą, aimanuodamas bėga su nauju avataru. Apgaulė dega per kartų kartas, dabar ji sudegė — kuriam laikui. Pasaulis virsta juodais pelenais — ak, kada jis sužaliuos? Visi stabai išsilydo, virsta beforme Korinto bronzos [405] mase; visi žmonių būstai sugriauti, net kalnai nudraskyti, supleišėję, upių slėniai pajuodę, negyvi — pasaulis virto tuštuma! Vargas tiems, kurie gims tuo metu! Į liepsną įmestas karalius, karalienė (vaje!); jie sykį pasimuisto, išnyra į paviršių ir supleška sutraškėję, lyg popieriaus ritinėlis. Įmestas Iskarijotas Egalitė, paniurėlis de Lonė su savo niūriąja Bastilija, visos žmonių giminės ir tautos, penki milijonai vienas kitą naikinančių žmonių. Mat tai — apgavystės (o ji — tamsa ir tiršti dūmai) viešpatavimo galas, visų žemėje esančių kabrioletų sudeginimas neužgesintoje liepsnoje"... Argi neišsipildė ši pranašystė, ar nesipildo ji dabar?

Ir štai atėjo laikas mums išsiskirti, skaitytojau. Varginanti buvo mūsų kelionė drauge, pasitaikė ir nesklandumų, bet dabar ji baigta. Man tu buvai mielas šešėlis, bekūnė ar dar kūniško pavidalo neįgavusi brolio dvasia. Tau aš buvau tik balsas. Vis dėlto ryšys tarp mudviejų buvo bemaž šventas — tuo neabejok! Na ir kas, kad tai, kas kadaise buvo šventa, virsta tuščiais žodžiais: kol žmogaus balsas kalbasi su žmogumi, jis tau gyvas šaltinis, iš kurio trykšta ir trykš viskas šventa. Žmogų galima apibūdinti kaip „įsikūnijusį žodį" — tokia jo prigimtis. Gėda man, jei kur pasakiau netiesą, tu savo ruožtu privalėjai suprasti mane teisingai. Sudie.

PAAIŠKINIMAI

[1] Kalbama ne apie įstatymų leidybos organą. Iki Didžiosios Prancūzijos revoliucijos parlamentais buvo vadinami aukščiausieji teismai.

[2] *Šarlis Eno* (1685—1770), Paryžiaus parlamento pirmininkas.

[3] *Mažojo Trianono rūmai* — Versalio architektūrinio ansamblio dalis.

[4] *Grafienė Žana Diubari* (1743—1793), Liudviko XV favoritė po Pompadur mirties.

[5] *Emanuelis Armanas Egijonas* (1720—1782) — Liudviko XV ministras.

[6] *Renė Nikola de Mopu* (1714—1792) — Prancūzijos kancleris, kuriam valdant buvo išvaikytas parlamentas ir įsteigta Karaliaus taryba (1771), liaudyje pašaipiai praminta „Mopu parlamentu".

[7] *Liudvikas La Šalotė* (1701—1785) — Reno parlamento generalinis prokuroras.

[8] *Hercogas Etjenas Fransua Šuazelis* (1719—1785) — Liudviko XV užsienio reikalų ministras.

[9] *Šarlis Diumurjė* (1739—1824) — pasižymėjęs Septynerių metų kare, vėliau tapo vienu iš Prancūzijos revoliucinės armijos vadų.

[10] *Žozefas Tarė* (1715—1778) — generalinis finansų inspektorius 1769—1774 m.

[11] Povandeninė menė arabų pasakose; perkeltine prasme — blogio buveinė.

[12] *Armidė* — vienas iš poetiškiausių moterų paveikslų italų poeto Torkvato Taso (1544—1595) istorinėje poemoje „Išvaduotoji Jeruzalė".

[13] *Hercogienė Marija Šatoru* (1717—1744) — viena iš Liudviko XV favoričių.

[14] *Markizė Žana Pompadur* (1721—1764) — Liudviko XV meilužė, vaidinusi didelį vaidmenį Prancūzijos politikoje 1745—1764 m.

[15] *Robertas Damjenas* (1715—1757), nesėkmingai pasikėsinęs į Liudviką XV, po žvėriškų kankinimų buvo nuketvirčiuotas.

[16] Šioje vietovėje per vieną iš Septynerių metų karo mūšių Frydricho II vadovaujama prūsų kariuomenė nugalėjo prancūzus.

[17] Kalbama apie Bostono arbatėlės maištą (1773 m. gruodžio 16 d.).

[18] *Pirmasis* — 1774 m.; garsesnis *antrasis*, 1776 m. liepos 15 d. priėmęs Nepriklausomybės deklaraciją.

[19] Pirmojo susidūrimo tarp britų ir amerikiečių (1775 m. liepos 15 d.) Nepriklausomybės kare vieta.

[20] Populiari daina, sukurta apie 1750 m. Iš pradžių anglai ja šaipėsi iš amerikiečių, bet po kelerių metų ji virto amerikiečių patriotine daina ir vos ne himnu.

[21] Frankų valstybės karalių dinastija (iki 751 m.).
[22] *Karolis Didysis* (742 ar 743—814 m.) — frankų karalius ir imperatorius.
[23] *Karolis Martelis* (apie 688—741) — frankų valdovas.
[24] Paprastai vadinamas Pipinu Trumpuoju (714 ar 715—768), Karolio Martelio sūnus.
[25] *Rolo* — normanų piratų vadas, tapęs pirmuoju Normandijos kunigaikščiu (911—931 m.).
[26] *Pašukagalvis ir Geležį Traiškantis* — XI a. normanų karo vadai.
[27] *Fredegundė* — Neustrijos karaliaus Hilpericho I tarnaitė, tapusi jo meilužė, privertė jį atsisakyti pirmosios žmonos, o paskui nužudyti antrąją, vizigotų karaliaus Atanagildo dukrą. Per tai ji tapo teisėta Hilpericho žmona, bet kilo neapsakomas priešiškumas tarp jos ir kitos Atanagildo dukters, frankų karalienės Brunhildės (apie 534—613). Dėl jų vaido bemaž 40 metų nesiliovė nesantaika tarp rytinių ir vakarinių frankų karalysčių.
[28] Garsus pastatas Paryžiuje, kairiajame Senos krante, sugriautas 1663 m. Pasak legendos, Pilypo Gražiojo žmona Žana Navarietė (o gal viena iš trijų jo dukterų) įviliodavusi į Nelio pilį meilužius, paskui išmesdavusi juos į Seną. Šį siužetą vienoje iš savo dramų panaudojo A. Diuma.
[29] Miestas Indijoje, garsėjęs kaip prekybos deimantais centras.
[30] *Liudvikas XI* (1423—1483) — Karolio VII sūnus, valdęs 1461—1483 m.
[31] *Henrikas IV* (1367—1413) — Anglijos karalius, valdęs 1399—1413 m.
[32] *Chlodvigas I* (466?—511) — frankų karalystės įkūrėjas.
[33] Garsi teologijos mokykla Paryžiuje, įsteigta Roberto de Sorbono, Liudviko IX Šventojo; 1554—1792 m. čia buvo Paryžiaus universiteto Teologijos fakultetas.
[34] Prancūzų filosofų, mokslininkų ir literatų leidinys, ėjęs 1751—1780 m.
[35] Filosofija XVIII a. Prancūzijoje — visuma doktrinų, prieštaravusių tradicinėms pažiūroms politikoje ir religijoje.
[36] Prancūzijos visuomenės judėjimas prieš absoliutizmą 1648—1653 m.
[37] *Tiberijus* (mirė 37 m. e. m.) — II Romos imperatorius.
[38] *Komodas* (161—192) — Romos imperatorius nuo 180 m.
[39] *Pjeras Lekretelis* (1751—1824) — prancūzų publicistas.
[40] *Grafas Pilypas Česterfildas* (1694—1773) — anglų valstybinis veikėjas, diplomatas.
[41] Religinio-visuomeninio judėjimo Prancūzijoje XVII—XVIII a. dalyviai.
[42] Priimamasis prieš karaliaus miegamąjį Versalio rūmuose, šitaip pavadintas dėl ovalinio langelio vienoje iš sienų. Perkeltine prasme — dvasininkai.
[43] *„Bekelniai"* (pranc. *sans* — be, *culotte* — bajoriškos kelnės). Šitaip Prancūzijos Didžiosios revoliucijos metais buvo pravardžiuojami varguoliai.
[44] Prancūzijai priklausęs miestas Kanadoje, po mūšio 1759 m. rugsėjo 18 d. atitekęs anglams.

[45] *Klotaras I* (497—561) — Chlodvigo sūnus, 558 m. tapęs visos Galijos karaliumi.

[46] *Hercogas Luji Rišeljė* (1696—1788) — Prancūzijos maršalas, 1756 m. išvijo anglus iš Minorkos (vienos Balearų salų).

[47] *Šventoji Genovaitė* (420—512) — Paryžiaus globėja.

[48] Grįžtančioji Astrėja (lot.). *Astrėja* — Jupiterio ir Temidės duktė, palikusi žemę Geležies amžiui atėjus.

[49] Hunų genčių sąjungos vadas (mirė 453 m.).

[50] Burgundijos riteris, dalyvavęs pirmajame kryžiaus žygyje 1096 m. Leidosi iš Lotaringijos vaduoti Jeruzalės, bet žuvo ties Nikėja, perėjęs Vengriją, Bulgariją ir Turkiją. Laikomas tikrųjų kryžiuočių pirmtaku.

[51] Siciliečių sukilimas prieš prancūzų feodalus 1282 m.

[52] *Grafas Žanas Morepa* (1701—1781), prancūzų politinis veikėjas, Liudviko XVI ministras.

[53] Sugrįžta Saturno karalystė *(lot.)*. Saturnui valdant, buvęs Aukso amžius.

[54] Sen Klu pilį nusipirko Marija Antuanetė 1785 m. Vėliau ji buvo mėgstama Napoleono rezidencija.

[55] *Luji Mersjė* (1740—1814) — prancūzų rašytojas, Konvento deputatas.

[56] *Polis Holbachas* (1723—1789) — prancūzų filosofas materialistas.

[57] Izraelio karaliaus Ahabo žmona. Jos vardas vartojamas kaip pasileidėlės sinonimas.

[58] Vienas iš šimtarankių titanų, stojusių į karą prieš dievus. Jupiteris užmušė jį savo žaibu ir palaidojo po Etnos kalnu.

[59] Senovinis Sicilijos salos pavadinimas.

[60] Tamsoje skendintis Vakarų kraštas, kuriame teka Hadas ir driekiasi Kimerijos žemės. Heziodas personifikuoja jį kaip Chaoso sūnų, nakties brolį ir vyrą, dienos tėvą.

[61] *Fortunatas* — populiarių viduramžių Europoje knygelių herojus, kilęs iš Kipro. Jis sutikęs deivę Fortūną, ir toji davusi jam piniginę, kuri prisipildydavo kaskart, kai jis paimdavo iš jos pinigų.

[62] *Pjeras Bomaršė* (1732—1799) — prancūzų dramaturgas. Jo komedijų siužetais A. Mocartas sukūrė operą „Figaro vedybos“, o Dž. Rosinis —„Sevilijos kirpėją“.

[63] *S. Dinas* (1737—1789) — amerikiečių diplomatas; *B. Franklinas* (1706—1790) — amerikiečių filosofas, valstybės veikėjas ir literatas. Beje, T. Karlailis nepaminėjo dar ir trečiojo pasiuntinio — A. Li. Jų tikslas buvo gauti finansinę ir materialinę Prancūzijos pagalbą kovai už Amerikos nepriklausomybę.

[64] Turimas galvoje šv. Romos imperijos imperatorius Juozapas II (1741—1790).

[65] *Džonas Polis Džonsas* (1747—1792) — škotų kilmės amerikiečių karo laivyno karininkas.

[66] *Horacijus Geitsas* (1728—1806) — amerikiečių generolas, pasiekęs svarbias pergales dviejuose mūšiuose ties Saragota.

Henris Li (1756—1818) — amerikiečių generolas, pasižymėjęs mūšiuose už nepriklausomybę.

[67] *Markizas Žanas Rošambo* (1725—1807) — vienas Amerikos karo už nepriklausomybę didvyrių, vadovavęs ekspediciniam prancūzų korpusui.

Markizas Fransua Bujis (1739—1800) — prancūzų generolas, vadovavęs operacijoms prieš anglus kare už Amerikos nepriklausomybę. Suėmus Liudviką XVI, išvyko į Rusiją, paskiau — į Angliją, kur ir mirė.

Grafas Aleksandras Lametas (1760—1829) — prancūzų karys ir politikas, dalyvavęs Amerikos nepriklausomybės kare.

Markizas Mari Lafajetas (1757—1834) nuvyko į Ameriką dalyvauti kare už nepriklausomybę, nepaisydamas Li ir Franklino atkalbinėjimų (mat tuo metu, t. y. 1776 m. pabaigoje, kolonistų armija patyrė daug pralaimėjimų) ir net karaliaus draudimo. Jo nuopelnai buvo aukštai įvertinti Amerikos kongreso.

[68] Labiausiai į Vakarus nutolusi Prancūzijos pakrantės sala.

[69] *Vikontas Augustas Kepelis* (1725—1786) — britų admirolas.

[70] *Baronas Džordžas Rodnis* (1718—1792) — britų admirolas. Minimame mūšyje prie Dominikos trisdešimt penki jo laivai įveikė mažesnį skaičių (33), bet didesnių ir geresnių prancūzų laivų, penki iš kurių po vienuolika valandų trukusių kautynių buvo paimti į nelaisvę, o vienas nuskandintas.

[71] *Pjeras Siufrenas* (1729—1788) — prancūzų admirolas.

Haideras Ali (1722—1782) — Indijos valdovas ir karvedys, vadovavęs kovai su anglais.

[72] *Grafas Žanas La Perūzas* (1741—1788) — prancūzų keliautojas.

[73] *Hercogas Luji Krijonas* (1718—1796) — prancūzų generolas, perėjęs tarnauti Ispanijai, atėmė iš anglų Minorką ir Port Maoną (1782 m.).

Princas Šarlis Nasau-Zygenas (1745—1808) Ispanijos karo su Anglija metu vadovavo plaukiojančioms ispanų baterijoms prie Gibraltaro.

[74] *Kalpė* — senovinis Gibraltaro uolos pavadinimas.

[75] Turimas galvoje anglų istorikas *Edvardas Gibonas* (1737—1794), garsaus veikalo „Romos imperijos smukimo ir žlugimo istorija“ autorius.

Seladonas — sentimentalus įsimylėjėlis, *Onorė d'Iurfė* romano veikėjas.

[76] *Eonas de Bomonas* (1728—1810) — avantiūristas, vaidinęs nemenką vaidmenį Liudviko XV diplomatijoje.

[77] *Viljamas Dodas* (1729—1777) — anglų teologas, nubaustas mirtimi už vekselio suklastojimą.

[78] *Fransua Filidoras* (1726—1795) — kompozitorius, vienas iš prancūzų komiškosios operos pradininkų ir garsus to meto šachmatininkas.

[79] *Žanas Pilatras diu Rozjė* (1754—1785) — pirmasis žmogus, pakilęs į orą aerostatu 1783 m. spalio 15 d. Žuvo, kai skrendant per Lamanšą užsidegė balionas.

[80] *Frydrichas Mesmeris* (1733—1815) — austrų daktaras, tikėjęs žvaigždžių poveikiu žmonėms, tapatinęs jų jėgą pirma su elektra, vėliau su magnetizmu. Pasidarė labai madingas Paryžiuje, į kurį at-

vyko iš Vienos, iš kur už jo seansus jam buvo liepta išvykti per 48 valandas.

81 *Klodas Bertolė* (1748—1822), prancūzų chemikas. Jo atrastas kalio chloratas vadinamas Bertoleto druska.

82 *Kardinolas de Roanas,* patekęs į karalienės nemalonę, norėdamas susigrąžinti jos prielankumą buvo apmulkintas avantiūristų — grafo Kaliostro ir grafienės Lamot. Kardinolas sutiko pasirašyti įsipareigojimą sumokėti pinigus už karalienei patikusį brangakmenių vėrinį, bet šis liko Lamot rankose, ir ji pardavė geriausius jo akmenis. Kai vėrinio savininkai ėmė lankytis karalienės rūmuose reikalaudami už jį pinigų, visa istorija iškilo aikštėn.

83 Prancūzijos valstiečių bruzdėjimai.

84 Turimas galvoje *Žanas Žakas Ruso* (1712—1778) — prancūzų rašytojas ir filosofas.

85 *Bernardenas de Sen Pjeras* (1737—1814) — prancūzų rašytojas. *Žanas Luvė* (1760—1797) — prancūzų politinis veikėjas ir rašytojas. Pilnas romano pavadinimas — „Riterio Fobla meilės nuotykiai".

86 *Grafas Klodas Sen Žermenas* (1707—1778) — karo ministras Tiurgo kabinete.

87 Liudviko XVI išpuošta XIV a. pilis. Čia jis įsteigė ūkį, kuriame nuo 1785 m. ėmė auginti marinosus.

88 *Žozefas Fulonas* (1715—1789) — vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų intendantas, vėliau karo ministro pavaduotojas.

89 *Žozefas Kaliostras* (1743—1795) — italų avantiūristas ir šarlatanas, apkeliavęs visą Europą ir pasidaręs be galo madingas Paryžiuje valdant Liudvikui XVI (žr. taip pat koment. 82).

90 *Aaronas* — vyresnysis Mozės brolis ir jo paliepimų vykdytojas. Stebuklus darydavęs mostelėdamas lazda, apie kurią buvo apsivijusi gyvatė.

91 *Lettre de cachet* — karaliaus įsakas ištremti ar įkalinti be teismo, buvo tvirtinamas asmeniniu karaliaus antspaudu.

92 Senovės graikų turto dievas.

93 Mėnulio fazės pasikeitimas.

94 *„...pakirdęs iš savo magnetinio miego", „įsimagnetinęs d'Epremenilis"* — kalbama apie mesmerizmo seansus (žr. koment. 80).

95 *Adomas Veishauptas* (1748—1830) — iliuminatų ordino (slaptų politinių religinių draugijų, kovojusių su jėzuitais) įkūrėjas. *Harmodijus ir Aristogitonas* — du draugai, Atėnų jaunuoliai, 514 m. p. m. e. įvykdė sąmokslą prieš du tironus, Hipiją ir jo jaunesnįjį brolį Hiparchą. Jiems pavyko nužudyti tik pastarąjį. Jaunuoliai buvo sugauti ir negyvai užkankinti. Netrukus tapo populiariausiais iš visų Atėnų didvyrių.

96 Pabaisa, kurios neėmė nei strėlės, nei ietys, Heraklis pasmaugė liūtą plikomis rankomis.

97 *Demostenas* (apie 384—322 m. p. m. e.) — Atėnų oratorius ir politinis veikėjas.

98 Ugnies dievas romėnų mitologijoje.

99 *Grafas Tomas Lali Tolandalis* (1702—1766) — airių kilmės Prancūzijos ginkluotųjų pajėgų Indijoje vadas, negailestingai slopinęs čiabuvius, po pralaimėjimo anglams buvo nuteistas myriop. Jo sūnus 1777 m. reikalavo peržiūrėti teismo nuosprendį.

[100] Išplėstas lotyniškas posakis *„Pecunia est nervus belli"*—„Karo nervas — pinigai".

[101] *Grafas Žoržas Biufonas* (1707—1788) — rašytojas ir gamtininkas, garsaus veikalo „Gamtos istorija" autorius.

[102] T. y. Liudvikas IX Šventasis (1215—1270).

[103] Graikų mitologijos herojė, Argo karaliaus Akrisijo duktė. Išgirdęs pranašystę, kad bus nužudytas savo anūko, Akrisijas uždarė Danają vario bokšte. Pasivertęs aukso lietumi, Dzeusas pateko pas ją, ir ji pagimdė Dzeuso sūnų Persėją.

[104] *Brenas* — 390 m. p. m. e. į Italiją įsiveržusių galų vadas. Pasak kai kurių šaltinių, jis laikęs Kapitolijų apgultą pusę metų, o paskui priėmęs romėnų išpirką ir išsidanginęs. Su jo vardu susijęs padavimas apie Romą išgelbėjusias žąsis, jam priskiriama garsioji frazė *„Vae victis"* — vargas nugalėtiesiems.

[105] *Kalipsė* — graikų mitologijoje — Atlanto duktė, nimfa, septynerius metus linksminusi Odisėją, bet neįveikusi jo namų ilgesio net pažadu padaryti jį nemirtingą.

[106] Prancūzijos karalius, valdęs 1589—1610 m.

[107] Kentauras Nesas, pagrobęs antrąją Heraklio žmoną Dejanirą, žuvo nuo užnuodytos jo strėlės. Prieš mirtį jis patarė jai ištepti jo kraujo lašeliu Heraklio marškinius — tuomet jis būsiąs ištikimas jai. Kai Heraklis užsivilko Neso krauju suteptus marškinius, nuodai ėmė deginti jam vidurius, ir nebepakeldamas skausmo Heraklis liepė sukrauti laužą ir jame sudegė.

[108] *Brobdingnagas* — prasimanyta šalis Dž. Svifto „Guliverio kelionėse".

[109] *Fransua de Salinjakas de La Motas Fenelonas* (1651—1715) — prancūzų rašytojas, užsitraukęs Liudviko XIV nemalonę pernelyg drąsiomis politinėmis pažiūromis, išsakytomis „Telemacho nuotykiuose".

[110] *Pjeras Laklo* (1741—1803) — artilerijos karininkas, rašytojas,

[111] Nulis Farenheito skalėje atitinka —17,8 °C.

[112] Graikų šviesos, saulės dievas Apolonas buvęs gan karingas, todėl vaizduojamas ne vien su lyra, bet dar ir su sidabro lanku rankose.

[113] Karinis ordinas, Liudviko XIV įsteigtas 1693 m.

[114] Mitologiniai dvyniai *Kastoras* ir *Poliuksas,* po mirties virtę Dvyniais — vienu iš dvylikos Zodiako ženklų.

[115] *Memnonas* — graikų mitologijoje etiopų karalius, Titono ir Eos (Aušros) sūnus. Po to, kai vieną iš jam pastatytų Egipte milžiniškų statulų apgriovė žemės drebėjimas (27 m. p. m. e.), atsirado įdomus reiškinys: kasryt pirmiesiems saulės spinduliams ją palietus, pasigirsdavo arfą primenantys garsai. Buvo manoma, kad taip Memnonas atsiliepia į savo motinos Aušros pasveikinimą. Garsai liovėsi, kai 170 m. e. m. statula buvo atstatyta.

[116] *Kserksas* (mirė 465 m. pr. m. e.) — Persijos karalius.

[117] *Lodi* — vietovė Italijoje, kur 1796 m. Bonapartas pasiekė pergalę prieš austrus.

Piterlo ar Mančesterio skerdynės — neramumai 1819 m. rugpjūčio 16 d. *Sent Pitersfilde, Mančesteryje.* Minią, kurioje buvo daug moterų ir vaikų, reikalavusią parlamento reformų, išvaikė jomenai. Žuvo ir buvo sužeista mažiausiai 600 žmonių.

[118] Istorijos globėja.

[119] Buvęs Paryžiaus arsenalas, Liudviko XIV paverstas prieglauda elgetoms, nusikaltėliams ir prostitutėms.

[120] *Princas Fransua Eugenijus* (1663—1736), perėjęs tarnauti Austrijai, pasižymėjo kaip karvedys dviejuose karuose prieš Prancūziją.

[121] *Ali* (pilnas vardas *Ali Ben Abu Talibas*), gyvenęs apie 600—661 m. e. m.— ketvirtasis kalifas ir Mahometo įpėdinis. Tėvas atidavė jį globoti savo dėdei Mahometui, kurio dukrą Fatimą jis vėliau vedė. Kai Mahometas mirė, nepalikęs vyriškos lyties įpėdinių, Ali pasiskelbė kalifu. Šis žingsnis suskaldė musulmonus į sunitus, neigiančius, ir šiitus, pripažįstančius jį turėjus tokią teisę.

Arabų pranašas — Mahometas.

[122] *Karolis Eduardas Luji Pilypas Kazimieras Stiuartas* (1720—1788), Anglijos princas, buvo pretendentas į Anglijos sostą. Tėvo slapčia išsiųstas į Prancūziją, Karolis turėjo vadovauti interventų armijai.

[123] Upės požemių karalystėje senovės graikų mitologijoje.

[124] *Hipogrifas* — sparnuota mitologinė būtybė arklio kūnu ir grifono krūtine bei galva.

Astolfas (?—756) — lombardų karalius, išvijęs bizantiečius iš Ravenos, bet sumuštas frankų karaliaus Pipino Trumpojo.

[125] Pralaimėjimas — Katonui *(lot.)*. *Markas Porcijus Katonas* (234—149 m. pr. m. e.) — reakcingas Romos politinis veikėjas.

[126] *Duke* (angl.) — kunigaikštis, hercogas; šis žodis kildinamas iš lot. *ducere* — vesti.

[127] Titulas, suteikiamas vyskupui, kurio diecezija buvo netikėlių rankose. Ironiškai — pareigūnas be valdžios.

[128] Viduramžių vėliava, dažniausiai stačiakampė, apačioje sukarpyta kaspinais ir kabanti ant skersinio, iškelto ant karties.

Carroccio (ital.) — didelis vežimas, viduramžių Italijoje žymėdavęs karių susitelkimo vietą.

[129] Anglų poeto *Dž. Miltono* (1608—1674) poemos „Prarastasis rojus“ veikėjas Abdielis buvo vienintelis ištikimas serafimas danguje.

[130] *Sunt lachrymae rerum* (lot.) —„Ašarą spaudžia vargai“ (Vergilijus. „Eneida“, I, 462).

[131] *Garbiname tave, Viešpatie* — Šv. Ambraziejaus religinis himnas.

[132] *Pandurai* — vengrų kareiviai, sudarę laisvus, t. y. reguliariajai armijai nepriklausančius, dalinius.

Sali-Samad — šveicarų daliniai, pavadinti vietovių pavadinimais.

Ruajal Aleman — Karališkasis vokiečių pulkas.

Nikola Esterhazis (1714—1790) — vengrų didikas ir karininkas.

[133] *Kalnas Kretos saloje*. Pasak legendos, kūdikis Dzeusas šio kalno urve buvo paslėptas nuo Krono.

[134] *Belona* — romėnų karo deivė, pasak vienų — Marso sesuo, pasak kitų — jo dukra ar žmona. Jam išvykstant į karą, ji kinkydavo jam kovos vežimą, o mūšių metu čaižydavo žirgus kruvinu botagu.

[135] Garsiausi šios šeimos atstovai — princas *Šarlis de Subizas* (1715—1787), Liudviko XV favoritas, apsukrus dvariškis, bet prastas karvedys, sumuštas Frydricho II prie Rosbako, ir jo brolis *Armanas* (1717—1756), kardinolas ir Strasbūro arkivyskupas.

[136] Senovės Atėnuose — visuomeninės paskirties pastatas, kuriame būdavo priimami garbingi svečiai.

[137] Senovės graikų mituose — bedugnė žemės gelmėse, požemio pasaulio Hado giliausioji dalis, pragaras.

[138] *Princas Šarlis de Lambeskas* (1751—1825) — generolas, vadovavęs Karališkajam vokiečių pulkui, vėliau emigravo ir ėmė tarnauti Austrijai.

[139] Senovės graikų mitologijoje — eufemistinis erinijų, tapusių nusikaltusiųjų atgailos deivėmis, pavadinimas.

[140] *Geruoju* vadintas liaudies mėgstamas Henrikas IV (1553—1610).

[141] Kalnas tarp Egipto ir Raudonosios jūros, nuo kurio kilęs pusiasalio pavadinimas.

[142] *Priamas* — paskutinysis Trojos karalius.

[143] Graikų legenda.

[144] *Markizas Spinola* (1569—1630) — garsus ispanų karvedys, pasižymėjęs per bemaž metus trukusią Bredo apsiaustį (1624—1625).

[145] *Kristofas Gliukas* (1714—1787) — kompozitorius, operos reformatorius, vokietis kilme, prancūzas savo vieta mene.

[146] Liaudyje paplitęs Betliejaus ligoninės, pirmojo beprotnamio Anglijoje, pavadinimas, dabar vartojamas kaip beprotnamio apskritai sinonimas.

[147] Turimas galvoje pranciškonas *Rodžeris Bekonas* (apie 1214—1292) — anglų filosofas ir mokslininkas.

[148] *Gajus Foksas* (1570—1606) — vienas iš sąmokslo susprogdinti karalių Džeimsą I ir parlamentą 1605 m. lapkričio 5 d. organizatorių. Sąmokslas buvo atskleistas, jo rengėjai sučiupti ir nubausti mirtimi. Dar ir šiandien lapkričio 5 d. Anglijoje kuriami laužai, laidomi fejerverkai, deginamos Gajaus Fokso iškamšos.

[149] *Jerichonas* — miestas Negyvosios jūros slėnyje. Pasak Biblijos padavimo, jo sienos sugriuvusios nuo užpuolikų izraelitų trimitų garsų.

[150] *Baronas Šarlis de Monteskjė* (1689—1755) — prancūzų filosofas, rašytojas.

Gabrielis de Mabli (1709—1785) — prancūzų filosofas utopistas.

[151] *Kilkenis* — miestas Airijoje. Pasak pasakėčios, dvi katės tol pešėsi, kol iš jų teliko uodegos.

[152] *Gvelfai ir gibelinai* — XII—XV a. Italijos politinės grupuotės, nesutarusios tarpusavyje. Pirmieji rėmė popiežių, antrieji — imperatorių.

Raudonosios ir baltosios rožės karas vyko Anglijoje 1455—1485 m. dėl sosto tarp Lankasterių (jų herbe buvo raudona rožė) ir Jorkų (jų herbe buvo balta rožė).

[153] *Kambizas II* (mirė 522 m. pr. m. e.) — Persijos karalius, pasižymėjęs karingumu.

[154] *Markizas Fransua Luvua* (1621—1691) — valstybės sekretorius karo reikalams Liudviko XIV laikais.

Markizei Fransuazai Mentenon (1635—1719) buvo patikėta slapta auginti vaikus, Liudviko XIV sugyventus su ponia Montespan.

[155] *Hercogas Armanas Polinjakas* (1771—1847) — sąmokslo prieš Napoleoną dalyvis.

[156] *Baronas Filipas Dytrichas* (1748—1793) — pirmasis konstitucinis Strasbūro meras, kurio namuose buvo pirmąsyk sugiedota „Marselietė“.

[157] *Mambrinas* — legendinis maurų karalius, turėjęs šalmą, dariusį jį nesužeidžiamą. Servanteso herojus Don Kichotas palaikė kirpėjo dubenį Mambrino šalmu.

[158] *Caput mortuum* (lot.) — negyva galva. Šitaip vadinami alchemikų tigliuose likę ir tolesniems bandymams nebetinkami reakcijų produktai; perkeltine prasme — kas nors negyva, be turinio, prasmės.

[159] *Pange lingua* (lot.) — dainuok, liežuvi. Tomo Akviniečio giesmė.

[160] *Scipionai* — Romos patricijų Kornelijų giminės viena šakų, garsi karvedžiais ir politiniais veikėjais.

[161] *Žanas Marmontelis* (1723—1799) — rašytojas, Prancūzijos Akademijos narys.

[162] *Andrė Morelė* (1727—1819) — rašytojas ir ekonomistas, propagavęs to meto filosofų idėjas.

[163] *Titas Flavijus Vespasianas* (9—79 m. e. m.) — Romos imperatorius, finansų reformos autorius.

[164] *Tiestas* — mitologinis Mikėnų karaliaus Atrėjo brolis. Neištikima Atrėjo žmona pagimdė nuo Tiesto du sūnus. Tai sužinojęs Atrėjas jį išvijo. Tiestas prikalbino Atrėjo sūnų Pleisteną nužudyti Atrėją, bet Atrėjas pats jį nužudė. Pamatęs, kad užmušė savo sūnų, Atrėjas nutarė atkeršyti broliui. Pasikvietęs jį su sūnumis į neva susitaikymui skirtą puotą, jo sūnus nužudė ir pavaišino jį jų mėsa, o paskui parodė jam jų kaulus.

Jobas — pagrindinis Biblijos Jobo knygos herojus, išsaugojęs tikėjimą Dievu, nors patyrė baisių kančių ir nelaimių.

[165] *Tiuilri* — buvusi Prancūzijos karalių rezidencija Paryžiuje, tarp Luvro ir Eliziejaus laukų. Rūmai pastatydinti Kotrynos Mediči 1564 m.

[166] *Eliziejus* — rojus, palaimintųjų kraštas (pagal požemio pasaulio dalį antikos mituose, kur žmonės gyvena nieko nedirbdami).

[167] *Tirsas* — senovės graikų mitologijoje — Dioniso ir jo palydovų atributas, lazda, apvyta gebene, vynuogienojų lapais ir apvainikuota pušies kankorėžiu.

[168] *Parta* — kalnuotas kraštas į pietryčius nuo Kaspijos jūros. Klajoklių partiečių gentys garsėjo puikiais žirgais ir kovos taktika: jie apsimesdavo bėgą nuo priešų, o paskui staiga atsigręžę paleisdavo į juos strėles.

[169] *Salvatorė Roza* (1615—1673) — italų dailininkas, ypač išgarsėjęs batalijų scenomis.

[170] *Baltramiejaus naktis* — hugenotų žudynės Paryžiuje naktį į 1572 m. rugpjūčio 24-ąją, Šv. Baltramiejaus dieną.

[171] *Silfidės* keltų ir germanų mitologijoje — moteriškosios oro dvasios, įasmeninančios oro stichiją.

[172] Kalbama apie *Erazmą Roterdamietį* (apie 1466—1536), didįjį Renesanso filosofą, teologą ir humoristą.

[173] *Narų varpas* — vienas iš paprasčiausių prietaisų darbui po vandeniu. Pirmasis vertą dėmesio šio tipo įrengimą išbandė daktaras *Ed-*

mundas Halis (1656—1742), astronomas, atradęs garsiąją jo vardu pavadintą kometą.

[174] Romėnų likimo deivės.

[175] Kai kurie didikai turėjo privilegiją sėdėti ant taburetės karaliaus ar karalienės akivaizdoje.

[176] *Diomedas* — vienas iš Trojos apsiausties didvyrių. Pavogęs iš Reso žirgus, jis įvykdė vieną iš sąlygų Trojai nukariauti.

[177] Groteskiškas komiško anglų lėlių teatro personažas, nuolatos besivaidijantis su savo žmona Džude.

[178] *Hipochondrija* — liguistas nesamų ligų įsikalbėjimas.

[179] *Mišelis de Montenis* (1533—1592) — prancūzų rašytojas, filosofas.

[180] *Kabirai* — dieviškos būtybės, garbintos senovės Graikijoje, Finikijoje ir Mažojoje Azijoje.

[181] Paryžiaus kvartalas tarp Senos ir Bulonės miško.

[182] *San Domingas* — prancūzų kolonijos Haičio saloje pavadinimas.

[183] *Mont de Piété* (pranc.). Pažodžiui — gailestingumo kalnas. Palūkininko krautuvė, lombardas.

[184] *Kapetai* — pavardė dinastijos, kuriai bemaž devynis šimtmečius priklausė Prancūzijos karaliai. Ženklą hugenotų skerdynėms pradėti davė Karolis IX.

[185] *Livre rouge* — slapti Liudviko XV ir Liudviko XVI išlaidų sąrašai.

[186] *Džonas Partridžas* (1644—1715) — anglų astrologas, populiaraus almanacho „Merlinus Liberatus" autorius. *Dž. Sviftas* („Guliverio kelionių" autorius) jo almanache 1708 m. paskelbė pranašystę, esą kovo mėnesio 29 d. Partridžas mirsiąs. Kovo 30 d. jis pranešė, jog jo pranašystė išsipildžiusi. Šis pranešimas buvo toks įtikinantis, kad Partridžas niekaip negalėjo įrodyti esąs gyvas ir savo almanachą pradėjo leisti toliau tik 1714 m.

[187] Iš maudės medžio daromi nuodai.

[188] *Kasandra* graikų mitologijoje — Priamo duktė; Apolono valia niekas netikėjo jos teisingomis pranašystėmis. Perkeltine prasme — žmogus, skelbiantis nelaimės pranašystes, kurių nepaisoma.

[189] *Tebaidė* — dykuma Egipte, į kurią pasišalindavo pirmieji krikščionių atsiskyrėliai.

Simonas — pirmasis ir garsiausias iš asketų, pramintų stulpininkais, vienuolis, gyvenęs V a., trisdešimt metų išsėdėjęs ant 25 metrų aukščio stulpo.

[190] *Anaksagoras* (apie 500—428 m. pr. m. e.) — graikų filosofas.

[191] *Princas fon Kaunicas Rytburgas* (1711—1794) — Austrijos kancleris ir diplomatas.

[192] *Socinai, Faustas* (1539—1604) ir jo dėdė *Lelijus* (1525—1562) — italų teologai ir reformatoriai, akcentavę Šventosios Trejybės neigimą, prigimtinį žmogaus nuodėmingumą ir sakramentų veiksmingumą.

[193] *Frydrichas fon Trenkas* (1726—1794) — Karaliaučiuje gimęs ir ten universitetą baigęs prūsų generolo sūnus. Pateko į karaliaus nemalonę pamilęs jo seserį princesę Ameliją, už tai buvo įkalintas Gla-

co, vėliau Magdeburgo tvirtovėje. Iš pastarosios nekart mėgino bėgti, o galop buvo išleistas į laisvę Marijos Teresės prašymu.

Ariadnė — Minojo duktė, pamilusi Tesėją ir pamokiusi jį išeiti iš Minotauro labirinto.

[194] *Edmundas Berkas* (1729—1797) — britų politinis veikėjas ir rašytojas, vienas iš torių partijos vadovų ir įkvėpėjų.

[195] *Meotija* — senovinis Azovo jūros pavadinimas.

[196] Tikrasis vardas — baronas *Žanas Baptistas Klocas* (1755—1794).

[197] *Kornelijus de Povas* (1739—1799) — Nyderlandų filologas ir filosofas.

[198] Stilitas arba stulpininkas (žr. koment. 189).

[199] Revoliucijos metais labai populiarūs buvo antikos didvyriai tironžudžiai, kovotojai už demokratiją.

[200] *Grafienė Felisitė Žanli* (1746—1830) — literatė, kuriai Orleano hercogas patikėjo auklėti savo sūnų, būsimąjį karalių Luji Pilypą.

[201] *Hana Mor* (1742—1833) — anglų rašytoja ir moralistė.

Foksholas — mėgstama londoniečių poilsio vieta.

[202] *Biantas* — vienas iš septynių Graikijos išminčių, gyvenęs Jonijoje VI a. pr. m. e. Savo garsiąją frazę — *„Omnia mea mecum porto"* — „Visa, ką turiu, nešiojuosi su savim" — ištarė persams užpuolus, kai visi puolė gelbėti savo turto.

[203] Didžioji Laisvės chartija Anglijos baronų reikalavimu paskelbta karaliaus Jono 1215 m. birželio 19 d.

[204] *Lapitai* — mitologinė Tesalijos gentis. Per savo karaliaus Piritėjo ir Hipodamijos vestuvių puotą, kai apgirtę kentaurai pamėgino pagrobti nuotaką, lapitai įveikė juos kruvinose grumtynėse.

[205] *Misolongis* — miestas Graikijoje, išgarsėjęs pasipriešinimu pavergėjams turkams trečiame XIX a. dešimtmetyje. 1826 m. po ilgos apsiausties miesto gynėjai susprogdino parako sandėlį ir žuvo kartu su įsiveržusiais į miestą turkais. Šiame mieste 1824 m. mirė anglų poetas Baironas, atvykęs padėti graikams.

[206] Turimas galvoje Romos imperatorius Konstantinas Didysis (apie 280—337 m. e. m.). Prieš mūšį išvydęs danguje liepsnojantį kryžių su lotynišku užrašu *„Hoc vinces"* (su šiuo ženklu nugalėsi), savo vėliavoje jis užrašė Kristaus monogramą.

[207] *Minerva* — romėnų mitologijoje — išminties deivė.

[208] Romos imperatorius *Flavijus Klaudijus Julianas* (apie 331—363 m.). Atskalūnu buvo pramintas todėl, kad kovojo prieš krikščionybę, stengėsi grąžinti pagonybę.

[209] *„Almako"* klubas Londone, įsteigtas 1764 m. Makalo. Pavadinimas — jo įsteigėjo pavardės anagrama.

[210] Ši sutartis buvo sudaryta 1638 m. po to, kai Karolis I, nepaklausęs Škotijos parlamento sutikimo, mėgino primesti Škotijos bažnyčiai naują liturgiją.

[211] Kalbama apie Paskutinę vakarienę.

[212] *Ptolemėjai* — helenistinio Egipto karalių, valdžiusių nuo Aleksandro Didžiojo mirties iki 31 m. pr. m. e., kai Roma pavergė Egiptą, dinastija. *Kleopatra* — Ptolemėjo XII duktė (69 ar 68—30 m. pr. m. e.), valdžiusi Egiptą kartu su jaunesniuoju broliu Ptolemėju XIII, o jam žuvus, Cezario paskelbta vienvalde Egipto karaliene.

[213] *Džonas Čerčilis Marlboras* (1650—1722) — Anglijos ir Olandijos ginkluotųjų pajėgų vyriausiasis vadas Ispanijos įpėdinystės kare (1701—1714), gavęs hercogo titulą už puikias pergales prieš prancūzų armiją.

[214] *Vikontas Aleksandras Boarnė* (1760—1794) — pirmasis imperatorienės Žozefinos vyras, sugyveno su ja du vaikus: *Eugenijų* (1781—1824), tapsiantį Italijos vicekaraliumi, ir *Hortenziją* (1783—1837), kuri bus Olandijos karalienė.

[215] *Hebė* — senovės graikų mitologijoje — jaunystės ir pavasario deivė, dievų taurininkė.

[216] *Jokūbas III patriarchas,* dar vadintas *Izraeliu* — Izaoko ir Rebekos sūnus. Prieš mirtį (o mirė jis sulaukęs 147 metų) jis iškilmingai palaimino visus dvylika savo sūnų.

[217] *Seneka* (apie 4 m. pr. m. e.—65 m. e. m.) — Romos filosofas stoikas.

[218] *Hanibalas* (apie 247—183 m. pr. m. e.) — Kartaginos karvedys, be galo nekentęs romėnų. Po karaliaus Antiocho Didžiojo, kurį jis rėmė, pralaimėjimo, kai Bitinijos karalius buvo beišduodąs jį Romos senatui, norėdamas išvengti šios gėdos Hanibalas nusižudė, išgėręs nuodų, kurių visuomet turėjo savo žiede.

[219] *Priešvėjinės salos* — vulkaninių salų grupė Vest Indijoje.

Nevis ir Monseras — salos Britanijai priklausančioje Vest Indijoje.

[220] *Pondišeris* — buvusi prancūzų teritorija Indijoje; įsteigta 1683 m., vėliau ji atiteko olandams, bet 1783 m. prancūzų vėl buvo susigrąžinta.

[221] Turimas galvoje Lenkijos karalius *Stanislavas Leščinskis* (1677—1766), 1736 m. gavęs valdyti Lotaringijos kunigaikštystę.

[222] *Akteonas* — graikų mitologijoje — medžiotojas, kuris užklupo besimaudančią Artemidę (Dianą). Toji pavertė jį elniu, ir jį suplėšė jo paties šunys.

[223] Į Atilos menę sukviestus burgundus Krimhildės sukurstyti užpuola hunai, kyla skerdynės. Nepajėgdami išmušti burgundų iš menės, hunai ją padega.

[224] *Karolis Plikagalvis* (1433—1477) — Burgundijos hercogas, visą gyvenimą kovojęs prieš Liudviką XI. Žuvo mūšyje su jungtine lotaringiečių ir šveicarų kariuomene, kai mėgino susigrąžinti Nansi miestą.

[225] *Džonas Noksas* (apie 1505—1572) — škotų protestantas ir istorikas, 1547 m. pateko prancūzams į nelaisvę ir pusantrų metų buvo galeros vergas.

[226] Graikų filosofas ir rašytojas, kurio gyvenimą gaubia legendos. Pasak vienos, jis išmiegojęs Kretos salos oloje 57 metus, per tą laiką pasveikęs ir virtęs neeiliniu mokslininku. Šį epizodą J. V. Gėtė panaudojo savo dramatinėje poemoje „Epimenido pabudimas“.

[227] *Pindaras* (522 ar 518—446 m. pr. m. e.), graikų lyrinis poetas.

[228] Amerikiečių rašytojo *Vašingtono Irvingo* (1783—1859) herojus.

[229] *Rosinantas* — Don Kichoto arklys.

[230] Graikų mitologijoje — Lydijos karalienė, kuriai moterimi persirengęs Heraklis turėjo trejus metus dirbti moteriškus darbus.

[231] *Eolas* — graikų mitologijoje — vėjų dievas, laikęs juos uždarytus maišuose ar olose ir išleisdavęs, kai panorėdavęs ar Dzeusas paliepdavęs.

232 *Antuanas Lavuazjė* (1743—1794) — garsus prancūzų chemikas. *„Keturiasdešimtimi"* buvo vadinama Prancūzijos akademija, turėjusi 40 narių.

233 Kelnėtas (lot.) — taip romėnai vadino galus, vilkinčius jiems neįprastą rūbą — kelnes.

234 *Leidenas* — miestas Nyderlanduose. Jo universitete P. van Muschenbriokas 1745 m. pirmąsyk sukūrė paprasčiausią kondensatorių. Jis pastebėjo, kad paleidus elektros srovę į stiklainį su vandeniu per vielą jo kamštyje, po kurio laiko prie jos prisilietus smarkiai nukrečia.

235 Po to, kai Prancūzijos karalius Pilypas IV pasiekė, kad popiežiumi būtų išrinktas Prancūzijos statytinis Klemensas V, popiežiaus rezidencija iš Romos buvo perkelta į Avinjoną, ir čia popiežiai gyveno 1309—1367 m., 1370—1377 m. (vadinamoji „Avinjono nelaisvė"). Popiežių valdžioje miestas išliko iki 1791 m.

236 Karolis Didysis kariavo su saksais nuo 772 iki 799 m. Po to, kai saksų vadas Vidukindas 782 m. sunaikino frankų baudžiamuosius būrius, Karolis Didysis keršydamas per vieną dieną nužudė puspenkto tūkstančio į nelaisvę paimtų saksų.

237 *Paskalė Paolis* (1725—1807) — Korsikos generolas, kovojęs prieš prancūzų viešpatavimą saloje.

238 Matyt, turimas galvoje prancūzų poetas *Nikola Žozefas Žilberas* (1751—1780).

239 *Dionisijas* — garsus grotas prie Sirakūzų, kuriame menkiausias šnabždesys girdimas labai toli. Pavadinimas kilęs nuo Dionisijo Vyresniojo rūmų, su kuriais grotas siekėsi slaptu perėjimu.

240 Didžiausioji iš Kanarų salų.

241 *Tifonas* — senovės graikų mitologijoje — milžiniška pabaisa, Tartaro ir Gėjos (Žemės) sūnus su šimtu gyvatiškų galvų, iš kurių nasrų sklisdavo klaikūs garsai ir kurių akys svaidydavo liepsnas, su šimtu rankų ir kojų.

242 *Polas de Gondi* (1613—1679) — politinis veikėjas, rašytojas, avantiūristas.

243 *Pjeras Diumonas* (1759—1829) — publicistas, kūrinių įstatymų leidybos klausimais ir „Memuarų" autorius.

244 *Žanas de Lamarkas* (1744—1829) — prancūzų gamtininkas.

245 Senovės Romoje diržu surištas virbų ryšulėlis su kirveliu viduryje — aukščiausios valdžios simbolis.

246 *Homojuzija* arba *arijonizmas* — krikščionybės srovė, IV amžiuje įkurta Aleksandrijos kunigo Arijaus. Pasak jo mokymo, Dievas visų pirma sukūręs Sūnų, kuris buvęs pirmasis gyvas padaras — antgamtinis, ne visai žmogiškas ir ne visai dieviškas sutvėrimas. Terminas „homojuziškas" (graikiškai reiškiantis „iš tos pačios medžiagos") buvo pavartotas Konstantino I sušauktame Nikėjos bažnyčios susirinkime (325 m.) Sūnaus ryšiui su Tėvu apibūdinti.

Jota — devintoji ir mažiausioji graikų abėcėlės raidė; perkeltine prasme — kažkas labai menka.

247 Karalius Gustavas III (1746—1792) mirė, sužeistas į nugarą per maskaradą Stokholmo operoje.

248 Mitologinis milžinas *Argas* turėjęs šimtą akių, išmėtytų po visą kūną; kol pusė jų miegodavo, kitos dairydavosi aplink.

[249] Turimas galvoje *Childerikas II* (apie 653—675), Austrazijos karalius, nužudytas medžioklėje.

[250] Tikrasis vardas — *Rodrigas Dijas de Vivaras* (apie 1030—1099), Kastilijos riteris.

[251] *Markizas Bujis* mirė 1800 m., būdamas 61 metų amžiaus.

[252] *Krispenas* — batsiuvių globėjas. Šventė jo garbei vyksta spalio 25 dieną. Ji ypač pažymima Prancūzijoje — iškilmingomis eitynėmis ir linksmybėmis.

[253] *Hiperionas* — graikų mitologijoje — vienas iš titanų, Urano (Dangaus) ir Gėjos sūnus. Ilgainiui Hiperiono vardą imta taikyti kaip epitetą Apolonui.

[254] *Leonidas* (508 ar 507—480 m. pr. m. e.) — Spartos karalius, žuvęs prie Termopilų, kai su nedideliu būriu dengė pagrindinės graikų kariuomenės atsitraukimą.

[255] Atėnų valstybės veikėjas, vienas iš septynių Graikijos išminčių.

[256] *Sinedrionas* — Jeruzalės seniūnų taryba. valdant romėnams (I a. pr. m. e.—I m. e. a.), šalies aukščiausiasis teismas.

Amfiktionija — senovės Graikijos religinė ar politinė genčių ar polių sąjunga.

[257] *Liucijus Kvintijus Cincinatas* (gimė apie 519 m. pr. m. e.) — vienas iš ankstyvosios Romos didvyrių, dusyk buvo kviečiamas į Romą diktatoriumi, tačiau negalėjo palikti savo ūkio. Sumušęs priešus ir su triumfu įžengęs į Romą, jis iškart grįžo namo.

[258] Turimas galvoje *Nabuchodonasaras II* (valdęs 604 ar 605—562 m. pr. m. e.), Babilono karalius, pavertęs jį vienu iš pasaulio stebuklų.

[259] *Mari Žanas Kondorsė* (1743—1794) — prancūzų matematikas, ekonomistas, filosofas ir politinis veikėjas, priimtas į Prancūzijos akademiją už veikalą iš integralinio skaičiavimo.

[260] *Žanas Lakrua* (1753—1794) — prancūzų politinis veikėjas.

[261] *Žoržas Kutonas* (1755—1794) — prancūzų politinis veikėjas.

[262] *Pjeras Kambonas* (1756—1820) — prancūzų finansininkas, kurio dėka pakilo asignatų vertė. Iki 1795 m. jis pirmininkavo Finansų komitetui.

[263] *Dalilė* — biblinio karaliaus Samsono mylimoji, jam miegant nukirpusi plaukus — jo jėgos ir nenugalimumo laidą. Šią paslaptį ji išgavo iš jo bučiniais ir meilikavimais. Praradęs jėgą Samsonas buvo filistiečių įveiktas ir apakintas.

[264] Tėbų karaliaus Edipo sūnūs. Išviję tėvą, sutarė karaliauti paeiliui po vienerius metus, tačiau netrukus Eteoklis atsisakė užleisti sostą broliui. Kai Polinikas mėgino jėga jį susigrąžinti, broliai krito vienas nuo kito rankos.

[265] *Dėdė Tobis* — girtuoklis iš populiarios XVIII a. dainos „Rudasis asotėlis“.

[266] *Renė* (1409—1480) — Neapolio karalius, Provanso grafas 1473 m. jis pasitraukė į Provansą ir atsidėjo poezijai ir dailei.

[267] *Antipopiežiai* — popiežiai, katalikų bažnyčios laikomi neteisėtais. Nuo 1378 iki 1408 m. Avinjone rezidavo antipopiežiai Klemensas VII ir Benediktas XIII.

Laura de Sad — Petrarkos mylimoji, kuriai jis paskyrė daug savo eilių.

[268] *Silenas* — graikų mitologijoje — pusiau žvėris, pusiau žmogus, gyvenantis miškuose ir kalnuose. Silenai sudarydavę Dioniso palydą ir paprastai vaizduojami kaip nusenę satyrai, pliki, stori, barzdoti ir girti.

[269] Pasiuntiniai, pranešę Jobui (žr. 164 koment.) apie jį ištikusias nelaimes.

[270] Gėda tam (kuris blogai pagalvos) (sen. pranc. k.).— Keliaraiščio ordino riterių Anglijoje devizas.

[271] *Antinojus* — imperatoriaus Adriano favoritas, gyvenęs apie 110—130 m., garsėjęs legendiniu grožiu.

[272] Lyguma Haityje, iš trijų pusių apsupta aukštų kalnų.

[273] *Vinsentas Ožė* (1750—1791) — emancipacijos reikalavusių mulatų maištininkų vadas.

[274] Upė, tekanti Kašmiro slėniu ir dabartinės Indijos bei Pakistano pasieniu.

[275] T. Karlailis, matyt, turėjo galvoje imperatorių *Kao Tsongą* (1736—1795). Kien Lungu vadinamas jo valdymo laikotarpis.

Dalailama — Tibeto lamaistų bažnyčios vyriausiojo dvasininko titulas.

[276] *Džozefas Pristlis* (1733—1804), anglų chemikas ir šventikas. Minia, sužinojusi, kad jis su Konstitucine Birmingamo draugija švenčia Bastilijos šturmo metines (1791 m.), padegė jo bažnyčią ir nusiaubė jo namus.

[277] *Etjenas Delesaras* (1735—1816) — prancūzų finansininkas.

[278] *Viljamas Pitas* (1759—1806) — Anglijos ministras pirmininkas, koalicijos prieš revoliucinę Prancūziją organizatorius.

[279] *Tantalas* — graikų mitologijoje — Frygijos ar Lydijos karalius, Dzeuso nubaustas kamavosi iš troškulio ir alkio, nors iki kaklo stovėjo vandenyje, o virš galvos kabojo gardžiausi vaisiai.

Iksionas — graikų mitologijoje — lapitų karalius. Už mėginimą sugundyti Herą Dzeusas liepė išvyti jį iš Olimpo ir pririšti prie ugnies rato, kuriam lemta amžinai suktis požemių pasaulyje.

[280] *Žozefas Šenjė* (1764—1811) — prancūzų politinis veikėjas ir rašytojas. Labiau žinomas jo brolis, poetas *Andrė* (1762—1794).

[281] *Harmatanas* — sausas, karštas šiaurės rytų vėjas, pučiantis žiemą Vakarų Afrikoje, smėlio vėtra.

[282] *Hermis Trismegistas* — graikiškas egiptiečių Mėnulio dievo pavadinimas. Viena įdomiausių Egipto mitologijos figūrų. Jis — laiko dievas, matų dievas, mirusiųjų vedlys, žmogaus proto dievas, kuriam priskiriami visi žmogaus veiklos pasiekimai. Graikai jį tapatino su savo Hermiu ir vadino Trismegistu —„tris kartus didžiausiuoju".

[283] *Grafas Francas Meternichas* (mirė 1818 m.) — Austrijos pasiuntinys Nyderlanduose.

Grafas Liudvigas Kobencelis (1753—1809) — austrų diplomatas.

[284] Pilnas posakis —„*Gloria in excelsis Deo*" (lot.) —„Garbė Dievui aukštybėse". Šitaip pasveikino angelai gimus Jėzui Kristui (Evangelija pagal Luką, 2, 14).

[285] *Ezechielis* — judėjų pranašas, gyvenęs VI a. pr. m. e. Šiurpios jo vizijos pastūmėjo jį skelbti Dievo žodį.

[286] *Džordžas Monkas* (1608—1670) — anglų karvedys, be kraujo praliejimo grąžinęs į sostą Karolį II.
[287] *Hesas* — miestas Vokietijos pietvakariuose.
[288] *Tirtėjas* — elegijas rašęs graikų poetas, gyvenęs Spartoje apie VII a. pr. m. e. vidurį, populiarių karo dainų autorius.
[289] *Ninevija* — senoji asirų imperijos sostinė dešiniajame Tigro upės krante, dabartinio Irako teritorijoje.
[290] *Sansusi* — Prūsijos karalių rezidencija netoli Potsdamo.
Šėnbrūnas — Habsburgų (Austrijos ir Vokietijos valdovų dinastijos) rezidencija Vienoje.
[291] Ant Golgotos kalvos anapus Jeruzalės sienų buvo nukryžiuotas Jėzus Kristus.
[292] *Janas* — senovės romėnų durų (įėjimo ir išėjimo) ir laiko (pradžios ir pabaigos) dievas. Buvo vaizduojamas su dviem veidais, atgręžtais į priešingas puses.
[293] Hebrajų mitologijoje — piktoji dvasia.
[294] *Knutas I Didysis* (995—1035) — Danijos, Anglijos ir Norvegijos karalius, sujungęs šias žemes į vieną didelę valstybę, iširusią po jo mirties.
[295] *Sibilė* — pranašautoja senovės graikų ir romėnų mitologijoje.
[296] *Džonas Muras* (1729—1802) — škotų gydytojas ir rašytojas, savo akimis regėjęs Prancūzijos revoliuciją.
[297] *Furijos* — klasikinėje mitologijoje — deivės, keršijančios už nusikaltimus. Gyveno požemių karalystėje, todėl paprastai buvo vaizduojamos su deglais rankose.
[298] *Bertelis Torvaldsenas* (1770—1844) — danų skulptorius.
[299] *Žakas Molė* (1243—1314) — didysis tamplierių ordino magistras.
[300] Senovinis Olomouco miesto dabartinėje Čekoslovakijoje pavadinimas.
[301] Angliškai totorius — Tartar.
[302] *Erodas I Didysis* (apie 73—4 m. pr. m. e.) — Judėjos karalius.
[303] *Andromeda* — senovės graikų mitologijoje — karaliaus Cefėjo duktė, paaukota jūrų slibinui ir prikalta prie uolos.
Persėjas — herojus, išvadavęs Andromedą.
[304] *Gotlybas Klopštokas* (1724—1803) — vokiečių poetas; Prancūzijos Respublika suteikė jam garbės piliečio vardą, tačiau išvydęs laisvės vardu daromus žiaurumus, jo atsisakė.
Džeremis Bentamas (1748—1832) — anglų filosofas ir juristas.
[305] *Filoktetas* — garsus Trojos karo didvyris, gavęs dovanų Heraklio lanką ir strėles, be kurių buvo neįmanoma paimti Troją.
[306] *Žanas Stoflė* (1751—1796) — vienas iš pirmųjų Vandėjos sukilimo vadų.
Fransua de Šaretas (1736—1796) — vienas iš Vandėjos sukilimo vadų, Nanto apsiausties dalyvis.
[307] *Albigiečiai* — eretikų judėjimo XII—XIII a. Prancūzijoje dalyviai.
[308] Termopilų tarpeklyje įvyko lemiamos kautynės tarp persų ir graikų kariuomenių 480 m. pr. m. e.
[309] *Oskas* — klasikinėje mitologijoje — požemių arba mirusiųjų karalystės valdovas.

[310] Pilnas posakis — *„Ultima ratio regis“* (lot.) — „Paskutinysis karalių argumentas“. Kardinolo Rišeljė paliepimu šie žodžiai buvo užrašyti ant patrankų Liudviko XIV laikais.

[311] *Armanjakai* — Armanjako grafo Bernaro VII šalininkai, kariavę su Burgundijos hercogu Jonu Bebaimiu ir kartu su savo vadu jo žvėriškai išžudyti Paryžiuje 1418 m. birželio 12 d.

[312] Skandinavų mitologijos griaustinio dievas Toras turėjęs stebuklingą kūjį (simbolizuojantį žaibą), kuris visuomet grįždavo jam į ranką. Mūvėdamas geležine pirštine Toras jį sugriebdavo, nors jis būdavo raudonai įkaitęs.

[313] *Iš gelmių* (lot.) — pirmieji prie merdinčio giedamos psalmės žodžiai.

[314] *Žakas de Tu* (1553—1617) — prancūzų istorikas, garsaus veikalo „Historia sui temporis“ autorius.

[315] *Lucus a non (lucendo)* (lot.) — žodis *„lucus“* (giraitė) kilęs iš *„non lucet“* (nešviečia). Pavyzdys absurdiškos etimologijos „pagal priešingybę“, iš kurios šaipydavosi dar antikos gramatikai. Jis vartojamas absurdiškam, tikrovės neatitinkančiam pavadinimui ir pan.

[316] *Šarlis Romas* (1750—1795) — prancūzų matematikas, politinis veikėjas.

[317] *Žakas Davidas* (1748—1825) — prancūzų tapytojas.

[318] *Vikontas Polis Fransua Barasas* (1755—1829) — prancūzų politinis veikėjas, Konvento deputatas.

[319] Ajajos salos valdovė Kirkė visus užėjusius į jos rūmus paversdavo gyvuliais; Odisėjo palydovus ji pavertė kiaulėmis.

[320] *Princas Šarlis de Linis* (1735—1814) — austrų feldmaršalas, išgarsėjęs Septynerių metų kare, taip pat gausiais rašiniais prancūzų kalba, įkvėpusiais ponią de Stal parašyti *„Lettres et Pensées“* („Laiškai ir mintys“).

[321] *Flavijus Aecijus* (apie 396—454) — romėnų karvedys, sulaikęs Atilos vadovaujamus hunus Katalauno laukų mūšyje, viename iš reikšmingiausių pasaulio istorijoje, 451 m. rugsėjo 20 d.

[322] *Edmundas Hoilis* (1672—1769) — pirmasis visto taisyklių sistemintojas, žaidimų vadovėlio autorius.

Filidoras — žr. koment. 78.

[323] *Galatija* — senovės šalis Mažosios Azijos centrinėje dalyje. Pavadinimas kilęs iš keltų genčių galatų, apsigyvenusių ten III a. pr. m. e.

[324] *Melibėjas* — senovės Romos poeto Vergilijaus „Bukolikų“ personažas.

[325] *Sardanapalas* — paskutinysis Asirijos karalius, garsėjęs prabanga ir palaida gyvensena.

[326] *Lomberis* — vistą primenantis senovinis kortų žaidimas.

[327] *Mère Duchèsne* (pranc.) — Motušė Diušen. Prancūzijos revoliucijos metu liaudies masių ruporu tapo Père Duchèsne (Tėtušis Diušenas), populiarus liaudies teatrų personažas. Čia T. Karlailis turi galvoje liaudies lūkesčių reiškėją moterį.

Debora — hebrajų pranašė, vadovavusi savo gentainių sukilimui apie 1150 m. pr. m. e., atnešusiam jiems laisvę.

[328] Agridžento miesto Sicilijoje valdovas *Falaris* (VI a. pr. m. e.) buvęs neapsakomai žiaurus. Antai kartą jis gyvus iškepė belaisvius

bronzinio jaučio viduje. Kilus sukilimui, jis pats buvo šitaip nukankintas.

[329] Hercogienė d'Angulem, Liudviko XVI duktė Marija Teresė Šarlotė, mirė 1851 m.

[330] *Malstromas* — sūkuringa srovė prie Lofoteno salų Norvegijos jūroje.

[331] *Atsiskyrėlis Petras* (mirė 1151 m.).— Amjeno kunigas, pirmojo kryžiaus žygio (1096 m.) įkvėpėjas.

[332] *Kameroniečiai* — škotų religinė sekta. Pavadinimas kilęs nuo jos įkūrėjo *Ričardo Kamerono* (1648?—1680).

Džeimsas Renvikas (1662—1688) iš tikrųjų buvo ne nušautas, o pakartas.

[333] *Branderis* — antikos ir viduramžių laikais naudotas degių medžiagų prikrautas laivas, paleidžiamas į priešo laivus, idant juos padegtų.

[334] *Margeritas Gadė* (1758—1794) — prancūzų politinis veikėjas, žirondistas.

[335] *Anakreontas* — graikų poetas, gyvenęs VI a. pr. m. e., kurio lyrikoje vyrauja gyvenimo džiaugsmo, puotų, jaunystės, meilės motyvai.

[336] *Deukalionas* — graikų mitologijoje — Prometėjo sūnus. Kai įpykintas žmonių nepagarbumo Dzeusas pasiuntė į žemę tvaną, Prometėjo įspėtas Deukalionas išsigelbėjo su savo žmona Pira.

[337] *Žanas Forsteris* (1754—1794) — vokiečių gamtininkas, antrosios kapitono Kuko ekspedicijos dalyvis.

Adomas Liuksas (1766—1793) — Mainco deputatas Konvente, giljotinuotas žirondistų.

[338] *Jorko hercogas Frederikas Augustas* (1763—1827), Anglijos karaliaus Jurgio III sūnus, vadovavo britų ginkluotosioms pajėgoms kare su revoliucine Prancūzija.

[339] *Žakas Katlino* (1759—1793) — vienas iš Vandėjos sukilimo vadų.

[340] *Megera* — senovės graikų mitologijoje — viena iš trijų keršto deivių erinijų.

[341] *Blezas Paskalis* (1623—1662) — prancūzų matematikas, fizikas, filosofas ir rašytojas. „Laiškai provincialui" — poleminiai laiškai, nukreipti prieš jėzuitus.

[342] *Kot d'Or* — departamentas Prancūzijos vidurio rytinėje dalyje.

[343] *Kodras* — septynioliktasis ir paskutinysis Atėnų karalius, valdęs apie 1068 m. pr. m. e. Pasak padavimo, jam valdant Atiką užpuolę dorėnai ir trakai. Žyniai išpranašavo, jog užpuolikams pavyks užimti Atėnus, jei jie nenukaus jų valdovo. Tai sužinojęs Kodras persirengė valstiečiu, nusigavo į priešų stovyklą, sukėlė vaidą ir buvo užmuštas.

[344] *Baronas Onorė Riufas* (1764—1813) — prancūzų rašytojas.

[345] Nortumbrijos valdovas *Edvinas* (585—633).

[346] *Baukidė ir Filemonas* — graikų mituose — darni neturtingų sutuoktinių pora, gyvenusi Frygijoje. Svetingai priėmė keleiviais apsimetusius Dzeusą ir Hermį. Atsilygindamas Dzeusas išgelbėjo juos nuo tvano, pavertė jų namelį šventove, o juodu padarė ilgaamžiais žyniais.

347 *Liudvikas Pretendentas* (1755—1824) — Liudviko XV vaikaitis, Liudviko XVI brolis, 1791 m. pabėgęs į Belgiją, vėliau į Austriją, vadovavo kontrrevoliucijai.

Admirolas Samiuelis Hudas (1724—1816) Prancūzijos rojalistų prašymu užėmė Tuloną, bet buvo iš jos išvytas į Korsiką.

348 *Flegetontas ir Kocitas* — klasikinėje mitologijoje — dvi iš penkių pagrindinių požemio karalystės upių. Flegetonu tekėjusi ugnis, kurioje degdavo nusidėjėliai.

349 *Hju Kapetas* — pirmasis iš Kapetų dinastijos, kuriai beveik devynis šimtmečius priklausė Prancūzijos karaliai ir dauguma galingiausių šalies feodalų. 987 m. išrinktas frankų karaliumi.

350 *Pjeras Ru Lavernjė* (1802—1874) —„Parlamento istorijos" autorius.

351 *Katonas Cenzorius* ar *Vyresnysis* — *Markas Porcijus Katonas* (234—149 m. pr. m. e.), Romos karvedys ir politinis veikėjas.

Katonas Utikietis ar *Jaunesnysis* — *Markas Porcijus Katonas* (95—46 m. pr. m. e.), Romos patriotas ir filosofas stoikas. Utikiečiu pramintas pagal Utikos miestą Afrikoje, kuriame nusižudė, nenorėdamas pasiduoti Cezariui.

Broliai Grakchai — *Tiberijus* (162—133 m. pr. m. e.) ir *Gajus* (153—121 m. pr. m. e.) — Romos politiniai veikėjai, nužudyti savo priešininkų. Prancūzijos revoliucijos metais labai populiarūs buvo antikos herojai, tad *Babefas* (tikrasis vardas Fransua) (1760—1797), laikraščio „Tribun du Peuple" redaktorius, buvo vadinamas Grakchu.

Gajus Mucijus Scevola — romėnų karų su etruskais VI a. pr. m. e. pabaigoje — V a. pr. m. e. pradžioje didvyris.

352 *Neronas Klaudijus Cezaris Augustas Germanikas* (37—68 m. e. m.) — Romos imperatorius.

Bordžos — ispanų kilmės bajorų giminė, XV a. persikėlusi į Italiją. Iškilo, kai *Alfonsas Bordža* (1378—1458) buvo išrinktas popiežiumi Kalikstu III.

353 *Žanas Ušaras* (1738—1793) — Šiaurės armijos vadas.

354 Bironas, Boarnė, Briunė buvo giljotinuoti 1793 m., Liukneris ir Vestermanas — 1794 m.

355 *Šarlis Ronsenas* (1752—1794) — prancūzų dramaturgas ir karvedys, giljotinuotas ebertistų.

356 *Prozerpina* — senovės mitologijoje — Dzeuso ir Demetros duktė, Plutono žmona. Ją pamilęs Plutonas nusinešė į savąją požemių karalystę ir vedė. Pamišusi iš sielvarto jos motina raudodama klajojo po pasaulį, kol surado ir pareikalavo, kad ji grįžtų. Dzeuso prikalbintas jo brolis Plutonas pažadėjo vykdyti šį prašymą su sąlyga, jog kiekvieną rudenį ir žiemą Prozerpina praleis jo karalystėje.

357 *Žozefas Lebonas* (1765—1795) — Konvento deputatas.

358 *Nemezidė* — senovės graikų teisingumo, atpildo deivė.

359 *Grafas Luji Presi* (1742—1820) — rojalistų karininkas, prieš Konventą sukilusių lioniečių išrinktas komendantu.

Edmonas Kransė (1747—1814) — prancūzų karvedys.

360 *Markizas Žanas Otišanas* (1738—1831) revoliucijos metu tarnavo Kondė armijoje.

361 *Blankenbergas* — vietovė Belgijoje.

362 *Žanas Karto* (1751—1813) — prancūzų generolas.
Fansua Dopė (1753—1800) — prancūzų gydytojas ir literatas, vadovavęs Lioną apsiautusiai armijai.
363 *Žakas Diugomjė* (1738—1794) — Konvento deputatas, brigados generolas.
364 *Antuanas Salisetis* (1757—1809) — prancūzų politinis veikėjas, advokatas, Steigiamojo susirinkimo ir Konvento deputatas.
Ogiustenas Robespjeras (1764—1794) — prancūzų politinis veikėjas.
365 *Valombroza* (išvertus iš italų kalbos — „ūksmingasis slėnys“) — slėnys Apeninų kalnuose, netoli Florencijos, apsuptas beržų ir kaštonų miškų, garsėjantis vienuolių benediktinų abatija.
366 *Kibelė* — senovės frygų deivė, dievų ir žmonių motina, žemės, vaisingumo ir gamtos deivė. Jos šventikai koribantai, laikydami jos garbei pamaldas, dainuodavo ir šokdavo.
367 *Andrė Šenjė* (1762—1794) — prancūzų poetas, giljotinuotas, kai ėmė piktintis teroro siaubais.
Fransua Gosekas (1734—1829) — prancūzų kompozitorius.
368 *Kabirai* — dievybės ar didvyriai senovės Graikijoje, Finikijoje ir Mažojoje Azijoje garbinti kaip vaisingumo dievai.
Pafas — miestas Kipre, kur buvo pastatyta garsi šventovė Afroditei, senovės graikų grožio ir meilės deivei.
369 *Ksenofontas* — graikų rašytojas ir istorikas (apie 430—355 ar 354 m. pr. m. e.). „Anabazyje“ aprašė dešimties tūkstančių graikų samdinių atsitraukimą.
370 *Karolis II* (1630—1685) — Didžiosios Britanijos ir Airijos karalius.
Vigai — partija, kilusi iš maištingo Škotijos presbiterionų judėjimo.
371 *Langrė* — miestas Prancūzijoje, Aukštosios Marnos departamente, peilių ir kitų metalo dirbinių gamybos centras.
372 *Persis Kerkas* (apie 1646—1691) — anglų karininkas, garsėjęs neregėtu žiaurumu nugalėtiesiems. Laimėjęs Sedžmūro mūšį (1685 m. liepos 6 d.), Tontono miesto turgaus aikštėje pakorė 19, o pasak kitų šaltinių — per šimtą maištininkų.
373 *Šarlis Pišegriu* (1761—1804) — prancūzų generolas, Reino armijos vadas, nužudytas po nepavykusio pasikėsinimo į Bonapartą.
374 Jūrų valdove buvo vadinama Britanija; šiuo atveju jūrų valdovu Pitas pavadintas kaip Britanijos vyriausybės galva.
375 *Grafas Luji Vilarė Žuajazas* (1750—1812) — prancūzų admirolas.
Grafas Ričardas Hau (1726—1799) — britų admirolas.
376 *Mandezas Pinto* (1509—1583) — portugalų nuotykių ieškotojas, savo knygoje *„Peregrination“* („Klajonės“) prirašęs daug nebūtų ir iš svetimų lūpų išgirstų dalykų.
Zoržas Psalmanazaras (apie 1679—1763) — prancūzų avantiūristas. Atvykęs į Londoną, apmulkino daug žmonių, tarp jų ir vyskupą, neva išvertęs katekizmą į japonų kalbą.
377 *Klodas Šapas* (1763—1805) — prancūzų inžinierius, su savo broliu Ignacijum sukūręs optinį telegrafą, plačiai naudotą Prancūzijoje iki elektrinio telegrafo pasirodymo.

[378] *Maksimumas* — tvirtos būtiniausių prekių kainos, nustatytos Konvento dekretu 1793 m. rugsėjo 29 d.

[379] *Mene, tekel, peres* — aramėjų kalba — svorio ir piniginių vienetų pavadinimai. Šie žodžiai Danieliaus buvo išaiškinti šitaip:

Mene, tai yra: Dievas tavo karalystę suskaitė ir pabaigė.

Tekel, tai yra: svėrė tave svarsčiais ir per lengvą išrado.

Peres, tai yra: tavo karalystė yra dalyta ir Mėdams bei Persionams duota (Danieliaus pranašystė, 5, 25).

[380] *Azrailis* — Korane — mirties angelas, atskiriantis sielą nuo kūno.

[381] *Pitonas* — graikų mitologijoje — didžiulis šliužas, kurį užmušė Apolonas.

[382] *Jaganatas* — miestas Indijoje, garsus šventove Krišnai, pavadintam Jaganatu.

[383] Actekų imperatorius (apie 1480—1520).

[384] Šitaip pašaipiai buvo apibūdinamas giljotinavimas: pasmerktasis turėdavo iškišti galvą pro giljotinos rėmą, ji būdavo įtvirtinama, o nukirsta krisdavo į maišą ar pintinę.

[385] *Gajus Fabricijus Luscinas* (mirė 250 m. pr. m. e.) — Romos karvedys ir visuomenės veikėjas, garsėjęs dora ir kuklumu.

[386] *Šventas Denisas* — gālų apaštalas, pirmasis Paryžiaus vyskupas, gyvenęs III a. Pasak legendos, vaikščiodavęs su galva rankose po to, kai ji buvo jam nukirsta.

[387] *Načėzai* — Šiaurės Amerikos indėnų gentis.

[388] *Sebastjenas Šamforas* (1741—1794) — prancūzų moralistas.

[389] Pasak senovės graikų mito, Tėbų įkūrėjas Kadmas, užmušęs slibiną, pasėjo jo dantis, ir iš jų išdygę kariai.

[390] *Polifenas* — klasikinėje mitologijoje — vienas iš ciklopų. Grįždamas iš Trojos karo, Odisėjas su bendražygiais prisiglaudė Polifeno urve. Parėjęs šis ėmė keliauninkus valgyti. Tuomet Odisėjas nugirdęs jį apakino ir su draugais pabėgo.

[391] Pasak Biblijos padavimo, Jokūbas, norėdamas gauti Rachilę į žmonas, septynerius metus ištarnavo jos tėvui. Tuomet išaiškėjo, jog šydu apsigaubusi nuotaka — ne Rachilė, o jos sesuo.

[392] *Euterpė* — senovės graikų mitologijoje — viena iš devynių mūzų, lyrinės poezijos ir muzikos globėja.

[393] *Minerva* — senovės romėnų išminties deivė, mokslo, meno ir amatų globėja, dažniausiai vaizduojama su šalmu, skydu, šarvais ir ietimi.

Junona — svarbiausioji senovės romėnų deivė, Jupiterio žmona ir sesuo, merginų, moterų ir santuokos globėja.

Diana — senovės romėnų mėnulio ir medžioklės deivė.

[394] *Hurijos* — Korane — nepaprasto grožio rojaus merginos, apdovanotos amžina jaunyste, kurių draugijos nusipelno pamaldieji musulmonai.

[395] *Kadis* — Ispanijos uostas, vienas gražiausių šalies miestų.

[396] *Habeas Corpus* — įstatymo dėl parlamentarų neliečiamybės veikimas buvo sustabdytas 1793, paskui 1795 m.

[397] Kalbama apie Liaudies draugų organizacijų, panašių į analogiškas bendrijas Anglijoje, kasmetinius suvažiavimus. Liaudies draugų

organizacijos šiose šalyse reikalavo visuotinės rinkimų teisės ir kasmetinio parlamento.

[398] *Anri diu Veržjė Laroššaklenas* (1772—1794) — garsus Vandėjos sukilėlių vadas.

Žoržas Kadudalis (1771—1804) — vienas iš Vandėjos sukilėlių ir šuanų (to meto kontrrevoliucinio partizaninio karo dalyvių rojalistų) vadų.

[399] *Pitijos* arba *pitinės žaidynės* — senovės graikų varžybos ir žaidynės Delfuose, netoli Apolono šventyklos. Svarba jos nusileisdavo tik Olimpinėms žaidynėms ir buvo rengiamos kas aštuoneri metai. Jų programoje buvo lenktynės kovos vežimais ir žirgais, sportinės rungtys, jų metu varžydavosi muzikai, dramaturgai ir literatai, buvo rodomi tapybos ir skulptūros kūriniai.

Pyrika ar *pyriškas šokis* — garsus dorėniškos kilmės karo šokis, atliekamas šarvais apsitaisiusių vyrų ir vaizduojantis įvairias puolimo ir gynybos padėtis.

[400] Turima galvoje Prūsijos karalius *Frydrichas II* (1712—1786) ir *Marija Teresė* (1717—1780), Austrijos imperatorė.

Agnė Sorel (apie 1422—1450) pirmoji tapo pusiau oficialia Prancūzijos karaliaus (Karolio VII) meilužė.

[401] *Epikūras* (341—270 m. pr. m. e.) — helenizmo epochos graikų filosofas, akcentavęs protingą malonumų siekimą.

[402] *Mamona* — senovės sirų turto ir pelno dievas.

[403] *Ex-post facto* (lot.) — išvados, veiksmai, išplaukią iš to, kas įvyko.

[404] *Korintas* — senovės Graikijos miestas Korinto sąsmaukoje, garsėjęs bronzos ir keramikos dirbiniais.

TURINYS

Karlailis T.

Ka 434 Prancūzijos revoliucijos istorija / Iš anglų k. vertė V. Petrukaitis; [Įž. str. „T. Karlailio gyvenimas ir kūryba“, p. 5—14, parašė A. Kasperavičius].— V.: Mintis, 1992.— 928 p. (Raštijos paminklai)

Šis stambus anglų rašytojo ir filosofo T. Karlailio (1795—1881) darbas — tai ne nuobodi akademinė studija apie Didžiąją Prancūzijos revoliuciją, o pusiau beletristinis veikalas. Knygoje aprašomi įvykiai ir žmonės prieš skaitytojo akis atsiskleidžia tarsi nutviesti žaibo šviesos. Užuojauta ir pasmerkimas, kandi ironija ir liūdesys lydi žymiausius tos revoliucijos herojus — Mirabo, Dantoną, Robespjerą ir kitus. Tačiau svarbiausia knygoje — pranašystės dvasia, kviečianti siekti kilnių idealų.

UDK 944

Grožinės literatūros leidinys

Serija „Raštijos paminklai“

KARLAILIS TOMAS
PRANCŪZIJOS REVOLIUCIJOS ISTORIJA

———

Redakcijos vedėjai Antanas Rybelis ir Vida Petrylaitė
Redaktorė Danutė Navickaitė
Serijos ir viršelio dailininkas Saulius Chlebinskas
Meninė redaktorė Romana Kungytė
Techninė redaktorė Regina Bancevičienė
Korektorės: Irena Čupalienė, Irena Daugirdienė
Duota rinkti 1992 01 08. Pasirašyta spaudai 1992 09 17. S. L. 255.
Formatas 84×108 1/32. Popierius spaudos Nr. 2. Garnitūra literatūrinė, 10 punktų.
Iškilioji spauda. 48,72 sąl. sp. l. 49,83 sąl. spalv. atsp. 53,51 apsk. leid. l.
Tiražas 3000 egz. Užsakymas 1887. Kaina sutartinė.
„Minties“ leidykla, 2600 Vilnius, Z. Sierakausko 15.
Spaudė „Vilties“ spaustuvė, 2600 Vilnius, Strazdelio 1.